

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M 1981 विषय पुराण
नाव. विनायक महात्म्य (गणेशपुराण)
लेखक/लिपीकार
पृष्ठ 297 काल शके 1705 पूर्ण/अपूर्ण

M-1981

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ श्रीरामचंद्राय

॥ अथ विनायकमहात्म्य लिख्यते ॥ पत्र संख्या प्रमाण ८८ ग्रंथ संख्या ७१८

॥ हे पुस्तक विष्णु भट खोंडे यांचे होय सत्य जाणिजे ॥ शुभं भवतु ॥ राम ॥

॥ शंकरार्पणमस्तु ॥ गणेशार्पणमस्तु ॥ रामचंद्रार्पणमस्तु ॥ देव्यार्पणमस्तु

॥ विष्णु खोंडे स्वहस्तेन ग्रास्य पगोमोसन्नोवाउभट्टेन लिखितं ॥ शुभमस्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ वि०

॥श्रीगणेशाय नमः॥ स्कंद उवाच॥ शिवशंभो महेशान सर्वज्ञ सुखदायक॥ आख्या
नानि सुपुण्यानि श्रुतानि त्वन्मुखांबुजात्॥१॥ विचित्राणि पवित्राणि सर्व
घशमनानि च॥ शान्तशंकर सोराणि बहूनि वैष्णवानि च॥२॥ येषां श्रवणमात्रे
ण पलायंते महापापाः॥ पुरुषार्थाः प्रसिध्यंति महांस्त्वजगत्सते(?)॥३॥ तथापि
त्वत्कीर्तिनायाभिपापं पायं सुधामिव॥ अतस्त्वं परया प्रीत्या हि गणेशस्य चरितं मम॥४॥ अ
वतारान्सेतिहासान्सर्वकामप्रपूरकान्॥ शारण्यान स्थलोकस्य वक्तुमर्हसि शं
कर॥५॥ शिव उवाच॥ सम्यक्पृष्टं त्वया स्कंद सर्वसंतोषकारकं॥ गणेशचरितं वक्ष्ये
सेतिहासं तवानघ॥६॥ निर्गुणो निरहंकारो निर्विकल्पो निरादृतिः॥ निरामयो
निरीहो यो गणेशोसौ निराघने(?)॥७॥ अरूपो रूपधारी च भवनानारूपधरस्तु हा॥
परिगम्यस्य रूपोसो ज्ञानगम्यस्वरूपवान्॥८॥ स्वरूपे विष्णुस्वरूपोसौ शान्तिरं

१ राम

कररूपकः॥ तामसाग्निरूपश्च यमानोसौ ब्रह्मा विष्णुहरीभिस्तथा॥९॥ चराचररहितार्थी
पनानारूपावतारवान्॥ तत्राद्याघावतारे तेकथयाभिषडानन॥१०॥ ब्रह्मचित्तस्थल
येजाते पूर्वी भूतेजगत्त्रये॥ योगमायी निराकारो गुणातीतो निराश्रयः॥११॥ चिद्
नंदघनो नित्यः स्वप्रकाशोजगन्मयः॥ योगीगम्यो गम्यरूपो गम्यागम्यस्वरूप
धृक्॥१२॥ चक्रेसईक्षां पुरतो विभावसुप्रतापवान्॥ भक्तो भिन्नस्वनेनास्ति बिभेम्य
हमतः कुतः॥१३॥ एकाकी तानयुक्तेति बहु स्यामहमात्मनः॥ इतिमत्वा स सञ्जोग्रे रज
स्सत्वं तमस्तथा॥१४॥ गुणेस्त्रिभिस्त्रिधा भूतो ब्रह्माविष्णुशिवाभिधः॥ यद्रूपंर
जसा भूतं ब्रह्मेति प्रथितं तथा॥१५॥ स आदिस्त्रांतस्पृष्टिं कुरु ब्रह्मन्ननेकधा॥ सृ
ष्टिं कुरु विचित्राणि पिसा ज्ञातः प्रजापतिः॥१६॥ श्रुत्सागमपुराणानि स्मृतिशा
स्त्राण्यनेकशः॥ विद्याश्च बहुधा तस्मै कथयामास सादरं॥१७॥ सृष्टं धर्ममु
पक्रामत साविघ्नावभावेरे॥ कृष्यिहाकर्षतेनैवकश्चिहाकर्षतेकचान्॥१८॥ नाना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ किंकरोमिकगच्छामिकिंवदामिविभुंप्रति ॥×४

रूपान्भीतिकरान्सुश्राव घोरभिःस्वनान् ॥ केचिच्चक्रुस्तालरवान्केचिद्दुदुभिनिःस्व
नान् ॥१९॥ दृष्ट्वा दुरस्परं शरीरास्तान्महारणे निवारितुं ब्रह्माथ चिंतयामास किमेतत्स
मुपस्थितं ॥२०॥ ब्रह्मोवाच ॥ आरंभेतोमेव याधातो आज्ञा च परमात्मनः ॥ अंतर्धान
गतः सोपि परमात्मा निजेच्छया ॥२१॥ शिव उ० ॥ इति चिंतातुरो ब्रह्मा संस्मरणात्परमेश्व
तुः ॥ सावधानमना भूत्वा प्रार्थयामास केश्वरं ॥२२॥ तेजोरूपमनिर्वाच्यमप्रमेयं
पुरातनं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ त्वदाज्ञया प्रवृत्तोहं सृष्टिं कर्तुं चराचरं ॥२३॥ तत्र विघ्नगणा
भूता वारणीयास्त्वया विभो ॥ नाहं शक्तो वारयितुं वेदशास्त्रगणैरपि ॥२४॥ शि० ॥ इति
श्रुत्वा वचो ब्रह्मा ध्येय परमात्मा स्वयं निधिः ॥ आविर्बभूव तस्याग्रे उपदेष्टुं च वांछितं ॥२५॥
वक्रतुंडस्य यो मंत्र सर्वदोषघ्नऽग्नेन तदा ॥ उवाच च प्रसन्नात्मा मंत्रो यं सिद्धिदायकः ॥२६॥
विनायक० ॥ प्रसादे देवतामस्य कुरु सृष्टिं ततः परं ॥ शि० ॥ इति श्रुत्वा ततो ब्रह्मा मुद
परमया युतः ॥२७॥ हर्षेणोत्फुल्लनयनो तपस्तप्तुं जगाम ह ॥ दिवारात्रौ जपन्मंत्रं वक्र

तुंडस्य सिद्धिदं ॥२८॥ वक्रतुंडस्य देवस्य ध्यायन्नामस्तथैव संस्मरन् ॥ एवं वर्षसहस्राणि चकार तप
उत्तमं ॥२९॥ ध्यानाज्जपाच्च संप्रीतो निजनामग्रहादपि ॥ करुणाब्धिर्वक्रतुंडस्तस्य यो भक्तवत्सलः ॥३०॥
रक्तो रक्तः क्रूरनेत्रो गजास्यः सिंधुरारुणः ॥ चंद्रायुतःप्रभायुक्तः कोटिसूर्यसमद्युतिः ॥३१॥
तेजसा व्याप्त लोकं च चक्षुषा लक्षतामगात् ॥ उग्ररूपं तदा किंचिद्दृष्ट्वा भयमाययौ ॥३२॥ विसस्मा
र जपन्ब्रह्मा द्विगुणं चिंतितो भवत् ॥ क्षोभमवाप महतीं सावधानक्षणेन हि भूत् ॥३३॥ तुष्टाव सुस्थि
रो भूत्वा तेजोरूपं निजेश्वरं ॥ ब्रह्मो० ॥ जय नित्य परानंद जगद्योने नमो० ॥३४॥ नमः सत्त्वतनुस्थाय वि
ष्णुरूपाय ते नमः ॥ तामसे शिवरूपाय गुणनीताय० ॥३५॥ स्वाहास्वधावषट्कारविश्वरूपाय ते नमः ॥ नमु
वाच ततो ब्रह्मा स्तुत्वैवं तेजसां निधिं ॥३६॥ करुणाकर देवेश दुःखितस्य मम प्रभो ॥ दृढापि सृष्टिका
र्येपि विघ्नजातानि भो मम ॥३७॥ विघ्नानि रक्ष मां दीनमनाथं शरणं गतं ॥ शिव० ॥ इति श्रुत्वा
वचस्तस्य ततो वाच परः पुमान् ॥३८॥ वक्रतुंड उ० ॥ एतद्ध्यायं दिवारात्रौ
योगाभ्यासेन वीक्षितमा भव सनकादय ॥३९॥ मत्तः परतरं किंचिन्नास्ति तेन च शृण्वतो ॥ स एवाहं
तव प्रीतस्तपसानेन दारुणा ॥४०॥ वरं हृत्तु समायातश्चिंतितं मां कुरु सर्वदा ॥ यन्नाम वक्रतुंडेति
सोहं प्रीतो न वाधुना ॥४१॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ वरं वरस्य दासस्येप्सितं यत्ते चित्ते मयि

४ ब्रह्मामादिदेवान्पुरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३॥
वि०

ष्यति ॥४२॥ शिव० ॥ इत्येवं बरयामास वरान्ब्रह्मा दिदृक्षितान् ॥ ब्रह्मो० ॥ यदि तुष्टोसि देवेश वक्रतुंड म
मप्रभो ॥४३॥ देहि अद्भुतसामर्थ्यं जगतः सर्जनाय वै ॥ अचलां तव भक्तिं च नानाकार्यैर्घ विघ्नता ॥४४॥
॥ शि० ॥ इत्युक्तो ब्रह्मणा देवो देहोतस्याभिवांछितं ॥ वक्रतुं० ॥ त्वयायत्प्रार्थितं ब्रह्मन्ददस्त सकलं तया ॥४५॥
सामर्थ्यं स्त्रष्टु करणे तवाद्भुतं भविष्यति ॥ अन्यं वरं प्रदास्यामि मम भक्तिः सदास्तु ते ॥४६॥ विघ्नाश्च
प्रशमं यांतु मत्प्रसादात्प्रजापते ॥ शि० ॥ लब्ध्वा वरान्देहोत स्मै ब्रह्मा आधमानसं भुजे ॥४७॥ सिद्धिबुद्धी
ति विख्याते कन्यके वरदायिके ब्रह्मदत्ते ते तत्वेन ग्रहीत्वा तां हितो मुदा ॥४८॥ वक्रतुंडोथ ब्रह्मा
पि ययौ स्थानं निजं ततः ॥ स सर्जे विविधांस्पृष्टिं निर्विघ्नेन प्रजापतिः ॥४९॥ स्कंद० ॥ वक्रतुंडोभि
धाप्रासः कथं देवो वदस्व मे ॥ यत्कथा श्रवणादेव क्षयं याति पुराकृतं ॥५०॥ शि० ॥ सम्यक्पृष्टं त्व
या स्कंद शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ वक्रतुंड इति नाम यद्येन तत्कथयामि ते ॥५१॥ कार्यविध्वंसिनो ये ये
वक्रास्ते समुदाहृताः ॥ वक्रतुंडेन यो हंति वक्रतुंड स ईरितः ॥५२॥ सएवा [illegible]पयामास विकुंस
त्वस्वरूपिणं वक्रतुं० ॥ जगतः पालनं विष्णो कुर्वन्नेक प्रयत्नतः ॥५३॥ तमोरूपी नामासा घत्वं
हरो हरणाद्भव ॥ शिव० ॥ वैनायकोयमिति ते महिमा कथितान्हतं ॥५४॥ वक्रतुंडावतारस्य प्रथमः
कथितो मया ॥ सर्वपापहरः सर्वलोकानां हितकारकः ॥५५॥ यदंदं शृणुयान्नित्यं पापविनायकस्य चरित्रकं

३॥
राम

विघ्नास्तस्य शमं यांति सर्वान्कामानमाप्नुयात् ॥५६॥ ४ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे शिवस्कंदसंवादे विनायकमाहा
त्म्ये वक्रतुंडावतारवर्णनो नाम प्रथमोध्यायः ॥१॥ स्कंद उ० ॥ चिंतामणिरिति ख्यातिं कथं याता विनायकः ॥
तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व सोद्य हृतः ॥१॥ शि० ॥ कथयामि कथां दिव्यां चिंतामणिप्रशंसिनीं ॥ सर्वपापप्रशम

४ उ० व

नी सादरं शृणु षण्मुख ॥२॥ द्राविडे विषये ख्यातो राजाभूद्दीक्षितो सुरा ॥ श्रौतस्मार्तेक्रियासक्तो ध्याननिष्ठो जितें
द्रियः ॥३॥ पंचयज्ञरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ॥ इंद्रदेव नामा मान्यः शूरः सत्यपराक्रमः ॥४॥ शास्त्राण्य
स्त्राण्यनेकानि यो बिभर्ति रिपुसूदनः ॥ यशसा चैव कीर्त्या च विख्यातो भुवनत्रये ॥५॥ धर्मेकोशः कुबेरा
लस्या जुष्टो हरिः पुरा ॥ गजानां च हयानां च रथानां च पदातिनां ॥६॥ सहस्राणि प्रधावंति यस्याग्रे गच्छतः
सदा ॥ एवं स विजयी राजा पुत्रवत्पृथिवीमिमां ॥७॥ भार्या गुणवती चास्य पतिव्रतरताः सदा रूपलावण्यसं
युक्ता तस्य चित्तानुयायिनी ॥८॥ धर्मशीला दानरता नित्यं चातिथिपूजका ॥ देवाचैन रता नित्यं सर्वदास
त्यभाषिणी ॥९॥ अनपत्यसमुदासीनं राजधर्मेन राधिपं दृष्ट्वा गुणवती सा पि उदासीना बभूव ह ॥१०॥ व्र
तदानान्यनेकानि जपहोमान्यनेकशः ॥ तुलापुरुषदानानि महादानानि षोडश ॥११॥ अन्नदानानि पुत्रा
र्थं अभिजिदवरोत्तदा ॥ एवं धर्मरतः स्वामि [illegible] ॥१२॥ श्रमेतौ दंपती स्कंद अनपत्यौ सु
दुःखितौ ॥ चिंतयामासतुरुभौ आवाभ्यां किं कृतं पुरा ॥१३॥ दंपतीउ० ॥ अ पाराज्य मिदं जातं आवयोर्जी

२ गतमायुर्महीपतेः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मनीयथा॥ अपुत्रस्य नच स्वर्गे आवयोः कागतिर्भवेत्॥१४॥ श्री० विचिंत्यैवं ततो राजा वनं यातुमुप
क्रमात्॥ राज्यं दंड्यकोशं च प्रकृतीषु न्यवेशयत्॥१५॥ प्रतिषामाज्ञां गृहीत्वाथ सपत्नीको वनं ययौ॥ अनुयाते
नागरिकैः स्वंतस्वसपत्नोद्विजैः॥१६॥ कृत्वाप्रदक्षिणां तेषां नमस्कृत्य ययौ पुरः॥ देशाद्देशांतरं गत्वाथ भ्रा
मसवनेवने॥१७॥ कस्मिंश्चित्स ददर्शाथ सपत्नीको द्विजाश्रमं॥ बहुच्छायं रम्यजलं बहुवृक्षसमन्वितं॥१८॥
बहुपक्षिसमाकीर्णं बहुशिष्योपशोभितं वेदघोषसमायुक्तो अग्निहोत्रविराजितं॥१९॥ द्विजपत्न्या सुवा
रुण्यारम्यं हर्म्योपशोभितं॥ उपगम्य श्रमं तौ सौवे शांपायनं मेसत॥२०॥ सपत्नीकः पुरस्थस्य दंडवन्निपपा
त ह॥ ध्यानं विसृज्य समुनिः प्राह तं पृथिवीपतिं॥२१॥ वैशंपायन॥ उत्तिष्ठ तव किं नाम कोसि त्वं पुरुषर्ष
भ॥ किमर्थमिह चायातः कथयस्व ममाग्रतः॥२२॥ श्री०॥ इत्युक्तो स प्रियजित्प्राज्ञानोत्तस्थौ नत्वा दुःखितः॥
श्रुणं ध्यात्वा सोथ मुनिः पुनः प्राह नराधिपं॥२३॥ मुनि०॥ उत्तिष्ठ दुःखहेतुं स्तेम याज्ञातो न संशयः॥ पुत्र
स्ते साधुसवितावदवानाम्ननी मम॥२४॥ श्री०॥ एवं वाक्यं मुनेः श्रुत्वा जहर्ष सस्त्रिया समं॥ उत्तस्थौ च नमस्कृ
त्य नाम नो प्राह तं द्विजं॥२५॥ प्रियजि०॥ स्त्रियं गुणवती नामा प्रियजिन्नामापि मे मुने॥ ऋषीशामन्यां तं वाक्य
ने हृते जगतीतले॥२६॥ इति ज्ञात्वा जहर्षाहं मुश्रितं तव वाक्यतः॥ कथं मे भवितापुत्रो नुग्रहं कर्तुमर्हसि॥२७॥
श्री० इत्युक्तः समुनिः प्राह सपत्नीकं नराधिपं॥ सिंधुतीरे साधुजले सरस्वत्यास्ते सुखो भनं॥२८॥ कंदमूल
फलैः पेतां गुसुमैस्तु समित्कुशं॥ तत्र गत्वा जपं होमं कुरु धैकाग्रमानसः॥२९॥ पत्नी पमुपसंस्कारांस्तवद्र

स्यति सुव्रत॥ चतुर्मासं कुरुष्वैवं गच्छ पश्चान्निजं पुरं॥ इत्युक्तु स्वराज्यं धर्मपत्न्या द्विजानां श्री पिप्पलयनं
एवं कृते महाराजा जातः पुत्रो न संशयः॥३१॥ श्री०॥ इत्युक्तः सो प्रियजित्प्राज्ञा सपत्नीकं मुनीं पुनः॥ प्रणनाम ननामा
स्य भार्या गुणवती तथा॥३२॥ ऋषेराज्ञां गृहीत्वा तु पर्यौ तौ सरस्वतीं॥ तेनोक्तं कुरुते सा जपहोमादिकं नृ
पः॥३३॥ अस्याथ ददृशे तेन लपोनिष्ठं परे हनि॥ बृहल्लोपपु प्रसंगे रान्व्ययंती सरस्वती॥३४॥ विधानामा
सावित्री लावण्यलहरी श्रुता॥ यमौली कैशसो भापार्जितसौभाग्यवान्कचान्॥३५॥ पश्यतो रक्षतेत्यापि स्व
मर्योवनसंश्रयः॥ यं नेत्रभासं प्राप्य कोरोग्निं निषवते॥३६॥ अधिकेन जितो यातिदूरस्थांतमेनचा॥ अनु
यातीतिमत्वायं चकोरस्त्वांतरगतः॥३७॥ प्रतिमाव्याजतो प्युस्योसिवतेसु समुज्वले॥ सेव्यमानेपि वहते च्चिं
ताम तिगरीयसी॥३८॥ अन्यथा पितास्त्वां स्यामतां च्योषधीपतो॥ मंदाकिन्या प्रमीयत सुमेरुश्रे
यरोक्तवेता॥ पुथहारयष्टिः सरस्वत्यास्तस्यास्तनविहारिणी॥ पत्नुतिः प्रासये साकुर्वते जलसेवनं॥४०॥ व
नवासं कोकिलायाः कुर्वते स्यास्वनो संय संशेविथः॥ कमें कुमुदे मालं चंद्र स्पेयतः॥४१॥ पदद्युग्म सरस्वत्या
पास्यै पमितीतयोः तपासे स्वसमभवैर्गुणाक्त्याम्प्पस्त्रिया॥४२॥ सममाज्जनतुस्फुरत्फलमलस
मित्कुशान्याक्तरग्नि चैनेणथां कंजगामासौ सरस्वतीं॥४३॥ विस्त्रस्तवसना साधनसंत्रां कस्तुजाद
जपांते दृष्टो धात्रा स्वरूपा सा सरस्वती॥४४॥ आकर्ण्यनयना रम्यवदना यौवनेस्थिता॥ ब्रह्मायथिवम
नाभूत तस्तर्कयामास चेतसि॥४५॥ ब्रह्मोवाच॥ कैषा यवारतिर्वालु सकामामामुपागता॥ विध्वंसितुं तपो मेत्र

४
श्रि०

४
राम

प्र
५३

स

लेन्य५

प्र
३ द्व

४ गे १ रभा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्रेण प्रेषिता शची ॥ घृताची रोहिणी वाथ वाचाली मेनका वा तिलोत्तमा ॥ विद्याधरी वा गांधर्वी यक्षी वा राक्षसी वृता ॥४०॥
लक्ष्मीरियं मुमामाया विष्णोर्माया थ सापर ॥४१॥ शि ॥ इति तत्क्यं सुसुक्ष्मीथ कामबाणविमोहित: ॥४८॥ विवस्त्री
थपावेद्ब्रह्मा उवे दूरात्सरस्वती ॥ ब्रह्मस्वरूप ॥ परिहीयं स्वकं ब्रह्मन् सावधानमनाभव ॥४९॥ शि ॥ इत्युक्त:
सावरद्ब्रह्मा कुरु मे वांछितं सुभे ॥ शि ॥ इति श्रुत्वाथ वाक्यं सा चिंतया दुःखिता भवत् ॥५०॥ सरस्वत्युवाच ॥ पुरा
स्तानां पापानां विपाकोयमुपागत ॥ कृतघ्नो ब्रह्मणो ज्ञानं कृतिशास्त्रसमुद्भवं ॥५१॥ उद्यंतपश्चातिकं ष्ठुतं
दुष्टाराधनं हतं ॥ पलायनं मत: कुर्यां शाप यिष्यति मां ध्रुवं ॥५२॥ अज्ञानं च विचारो वाक्कलज्जा कामम्मो
हितो ॥ शि ॥ एवं सा विक्लवीभूता ह्रीना प्रोवाच तं तदा ॥५३॥ सरस्वत्युवाच ॥ अहं कन्या तव ब्रह्मन् पिता मे त्वं प्रजा
पते ॥ एवं विधानि कर्माणि न जानामि कथं चित प्रभो ॥५४॥ निबोधं स्वात्मरूपं त्वं कुरु चित्तं सुसंवृतं ॥ शि ॥
एवमुक्त्वा सरस्वत्यां मदनेन प्रपीडित: ॥५५॥ ब्रह्माथ व्याकुलो भूत्वा न वाक्यं बुबुधे तदा ॥ दृष्ट्वानुतं तया सार्द्धं
ब्रह्माणं सा सरस्वती ॥५६॥ कंपती प्रययौ तत्र यत्रेंद्रः सगणो भवेत् ॥ ब्रह्मापि चलितो [illegible]
॥५७॥ इंद्रो यदृष्ट्वा ब्रह्माणं विक्लवं व्यतत्त्रपं तदा ॥ नमस्कृत्य अब्रवीद्देव ब्रह्मणां स्त्रसि स्थितो ॥५८॥
विनम्रवदनं दीनं केचित्तत्र विरंचिणा ॥ देवा ऊचु: ॥ अहो किमेतत्किं जातं दृष्ट्वेनं संकलंकितं ॥५९॥ शि ॥ ब्रह्मा
मलक्षित: किं चिन्नो ह्येवान्वपतत्तदा ॥ देवास्ते विस्मिता सर्वे परस्परमथाब्रुवन् ॥६०॥ देवा ऊचु: ॥
इंद्रियाश्च सुदुर्जेया देवैश्च मुनिमानुषै: ॥ मनोगयोगी तत्रापि नितरां दुर्जयो मत: ॥६१॥ पंकजसंयात्प्राप्य तं
५ श्याघपोतामनुलभपद

राज्ययश्च नरकस्तथा ॥ सिंहासमापयं प्रमं इंद्रियाणां जयं जयेत् ॥६२॥ शि ॥ ब्रह्मणोपं नापराध: कश्चि
द्देवा ब्रवीत्तदा ॥ कश्चिदूचुर्वा ॥ परमात्मा पदं ध्यानं मनोह मिंद्रियेषिता ॥६३॥ शि ॥ इत्थं लक्ष्य च नं स्वलाप रुवविन्न
मानस: ॥ अथोत्तस्थाय यो ब्रह्मा वीर्यपतस्यास्त्रवस्तदा ॥६४॥ सरस: पश्चिमे भागे नदीसागरसंगमे ॥ सच्चैवो
यै पवित्रस्यरूपधाम सुमनायैयो ॥६५॥ श्लो १२१ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे चिंतामण्यु
पाख्याने ब्रह्मावीर्यसंभवनाम द्वितीयोध्याय: २ शि ॥ अथ यसौ पापि जि सत्यासमुद्रस्नानमापयौ ॥ पदेली
त्रद्ययायुक्तो चक्रे स्नानं तया सह ॥१॥ स्नपीता सा गुणवत्ती पपौ पांजलिना जलं ॥ यद्वीर्यं ब्रह्मणास्त्यक्तं देवात्त दु
रेगतं ॥२॥ तेनैव गर्भसंभूति गुणवत्या बभूव ह ॥ परपित्याच्चतु मासान्मुनेर्वाक्यमनुस्मरन् ॥३॥ संतोषं पुरं या
त: प्रत्यासन्नि जि नमुनीन् ॥ अमात्या ब्राह्मणा: सर्वे प्रजा नागरिकाश्चये ॥४॥ शोभितं नगरं दृष्ट्वा बलिर्यातं
नराधिपं ॥ नमस्कृत्याब्रुवन्सर्वे राजानं प्रेमातुर: विता ॥५॥ नागरिका ऊचु: ॥ सना थाहि वयं जाता सर्वे त्वय्यागते
नृप ॥ शि ॥ गजमारोह यामासु रमात्यास्ते नराधिपं ॥६॥ नरयाने ययौ सीतां पुरं तेवि विश्रुमुद ॥ प्रत्याशासनिजं
राजं राजधर्मेण धर्मवित् ॥७॥ भार्या गुणवती तस्य नव मासादनंतरं ॥ पुत्रं प्रसूतं सुसुभे दिव्यरूपं गुणाकुलं ॥८॥
ज्योतिर्विद्भिरनुज्ञातो गणयित्वाभिधापिता ॥ दत्त्वाथ पुष्यकं चक्रे व्यतीते द्वादशे हनि ॥९॥ लिलिलिय ववर्धे बा
लको विकसन्नन ॥ निहारेण यतो भौमि हिमाचल इवापर ॥१०॥ उससा सतालब पांथ्वरसोमबालकै: सह ॥ गजानश्वां
श्च यायोधान्स्वयं [illegible] यते बली ॥११॥ स्नानं देवार्चनं नित्यं जपहोमकरोसते ॥ ज्ञानवान्शीलसंपन्नो राज्यस्य वनमानयत् ॥१२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६
वि०

घटिकार्द्धैर्नियोयाति योजनानां शतं सुरः ॥ बलभागेन यच्चैव गृह्णाति तुर्मुदेदियतः ॥ १३ ॥ एकदा नगरद्वारी
दाम्ना सो गजः शिक्षितः स्थानेऽतां तहि बैमीर्ग गरोन दृष्ट्वोतरः ॥ १४ ॥ मुष्टिघातेन विभिदे गजदंडं महाबली ॥ रु
धिरेणाविसिक्तांगो गजो याता बहिर्वने ॥ १५ ॥ आश्चर्यमभवत्तत्र सर्वेषां पुरवासिनां ॥ अथ तस्याभवद्बुद्धि
स्तपः कर्तुं सुदारुणं ॥ १६ ॥ पितुराज्ञां गृहीत्वा स निर्जनं वनमाययौ ॥ आरराध शिवं भक्त्या निराहारो जितें
द्रियः ॥ १७ ॥ जपन्पंचाक्षरीं विद्यां वर्षाणामयुतं गणः ॥ तिष्ठन्नेकेन पादेन सहस्रं वर्षाणि यह निश्चलः ॥ १८ ॥ वात
शीदश्च वर्षाणि त्रिंशद्वर्षाणि तोयभुक् ॥ शीतोष्णकत्वा [illegible] तन वर्षाणि प्रयमानि रहेद्यति ॥ १९ ॥ शिवं प्रपूजया
मास धत्तूरैः कमलैः शुभैः ॥ अतिथींस्तर्पयामास फलमूलजलादिभिः ॥ २० ॥ तपसा वर्धते तस्य तेजः
शरीरमद्भुतं ॥ गोभिर्व्याघ्रगणाः सिंहैर्नकुलैश्च भुजंगमाः ॥ २१ ॥ क्रीडंति सह निर्वैरास्तेजसा तस्य तद्वने ॥
मंदहासानुरक्ता ह्यनुर्देवाः सैन्यं च कंपिरे ॥ २२ ॥ तेजसा तस्य तप्तांगो स्तवयामासुरव्ययं ॥ देवा ऊचुः ॥ किम
र्थं तप्यते स्थानं रक्षां वेदवंतया ॥ २३ ॥ याचितात्तपसा तस्य सुप्रसन्नो जगदीश्वरः ॥ श्री० ॥ एवं चिंतयमरास्तं
दाजमुः कैलासमुत्तमं ॥ २४ ॥ नमस्कृत्वा तु ते देवं त्र्यंबकं सर्वगं विभुं ॥ देवा ऊचुः ॥ श्रीनाथ [illegible] देवेशायामुद्दिश्य
तपश्चिरं ॥ २५ ॥ तेजसा तस्य संतप्ताः शरणं त्वामुपागताः ॥ श्री० ॥ देवतानां वचः श्रुत्वा शंकरो भक्तिभाविनः ॥ २६ ॥
विसृज्य देवताः प्रायाद्गणो यत्र वने भवत ॥ बिभ्रति धवलं शांतं अक्षमालां करे शुभे ॥ २७ ॥ यांतं शंकरं वि
तजपंतं स्थिरमानसं ॥ दृष्ट्वा हि निजभक्तमुवाच मधुरं वचः ॥ २८ ॥ चिरकालं कृतेनाहं तपसानेन तोषितः ॥
उत्तिष्ठ वत्स भक्त्या च वरं हंतुमुपागतः ॥ २९ ॥ वरयस्व वरान्वत्स हृद्यस्य तव हृदि स्थितान् ॥ इति श्रुत्वा

रा०

६
रा०

८२ म५

चोमत्तो नमस्कृत्य ववस्तवं ॥ ३० ॥ गणो बद्धांजलिर्भूत्वा धन्योऽहं तव दर्शनात् ॥ गण उ० ॥ सफलं चाद्य मे जात
पस्तप्तं सुदारुणं ॥ ३१ ॥ शिव० ॥ एवमुक्त्वा तु तुष्टाव निजं देवं शिवं गणः ॥ गण० ॥ शिवरूपाय नमस्तुभ्यं सर्वेषां सु
खदायक ॥ ३२ ॥ नमस्ते जगतां नाथ विश्वकर्त्रे ॥ रजोयुक्तस्वरूपाय पालकाय नम ॥ ३३ ॥ सत्वालिनेव संह
र्त्रे तामसाय नम ॥ कर्मणां वरदात्रे च भुक्तिमुक्तिप्रदाय च ॥ ३४ ॥ नमो वाग्मतिरूपाय ब्रह्मणे नाभूपेतन ॥ अं
तर्वीयुभिरंध्यानायोगिनां ध्यानशालिनां ॥ ३५ ॥ निरीहाय ममैवं संततं नमामि ससाद्विवं शि० ॥ स्तुत्वेवं व
रयामास प्रसन्नः शंकरो गणं ॥ ३६ ॥ गण ॥ तुष्टश्चेच्छिव मत्तं भक्तिं देहि दृढं तव इत्युक्तः सामुवाच
प्रसन्नोऽहं पुनर्गणं ॥ ३७ ॥ मदीया भक्तिरचला भविष्यति तवानघ ॥ दास्येऽहं परमप्रीतो वरानन्यांश्च
तान् शृणु ॥ ३८ ॥ त्रैलोक्यं कर्षयित्वा त्वं मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ ब्रह्मादीनां च देवानामवध्यश्च सदा भव ॥ ३९
भ्रराणांश्च समर्थानामजय्यश्च रणाजिरे ॥ इति दत्त्वा वरांश्चाहं जगामांतर्हितो दिवं ॥ ४० ॥ गणोपि स
प्रसन्नात्मा निजं गृहमथाययौ ॥ चिरकालं सुखाभ्यां च पितृभ्यां दृष्टो तदा ॥ ४१ ॥ नमस्कृत्वाथ पित
रावालिलिंग गणेन मुदा ॥ राजा सुताभ्यां [illegible] पद्भ्यां वने शुभे ॥ ४२ ॥ अभिजिन्नामतो राजा निजपुत्रं
चिरागतं ॥ पितामोप पुत्रश्च हर्षपूर्णो बभूवतुः ॥ ४३ ॥ आनंदाश्रूणि नेत्रेभ्यः परस्परमथात्मजः
कश्चिद्दिनमभिजिद्राजा पुत्रं दृष्ट्वा गुणान्वितं ॥ ४४ ॥ उपकंठे [illegible] हितं वचनमब्रवीत् ॥ अभिजि० ॥ तप
सा परया साधु ध्यात्वा बलेनात्र मयालिनां [illegible] समर्थोसि पुत्र त्वं मत्तो राज्यं गृहाणेति ॥ श्री० ॥ इत्याकर्ण्य

८
रा०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणपुत्रहर्षयुक्तेनान्येन तसा ॥४६॥ अमात्यान्मंत्रपालान् सपुत्रराज्याय साहरं संभारानकरोत्प्राज्ञाप्रधानैरनुमो
दितः ॥४७॥ अभिषेके सुमुहूर्ते लग्ने शुभवारे शुभेदिने अथ पत्न्या समं राजा निवसितपरमासनः ॥४८॥ अ
भिषेकस्य दिवसे देशाद्देशांतरं ययुः । चौलमालवदेशेषु अनेकाश्वपतिर्ययुः ॥४९॥ अनेकवंदिसिद्धै
मान्राजागेहे ययौ तदा । अनेकब्राह्मणान्साधून्नगरवासिनां जनैः ॥५०॥ राज्याभिषेकं कृत्वास्य सर्वे हर्ष
समाकुलः । कुर्वन्नाणि पिराज्यं स गणाधीमास नेतराम् ॥५१॥ राजानः केचिदस्यैव कुर्वते स्मि निष्पेवनं । जया
यपन्ते तस्मात्रगे राज्ञां बलीयसां ॥५२॥ तत आहूय तांस्तेनाह स्वस्य चरयसंयुतो । प्रमथीगणाणां श्रेष्ठं वंशं यथा वि
ख्याजिता या ॥५३॥ प्रधानास्तस्य चत्वारो राजवेषधराधृतः । तनुत्राणानुकं कोलान्खड्गतोमरमुद्गरान् ॥५४॥
आज्ञापान्पतेराशु र्दधुर्वीराः सुसंवृताः । धनुर्बाणास्तथा चान्ये भिंडिलोपोस्ते थापरे ॥५५॥ रथांसवाह
यामास रथस्थाणोह्यापि । संवृतां वाहिनीं दृत्वा प्रतस्थे सबलो गणः ॥५६॥ शतयोजनविस्तीर्णा वाहि
नीप्रययौ पुरात् तिर्यक्पश्चात्तथा भूत्वा छादयंती महीतलं ॥५७॥ नर्नयंतीहयावीरान्नस्तुष्य स्वयं परे ।
करिस्यन्दनपत्तीनां वीराणां वाजिनां तथा ॥५८॥ वाद्यानां च बभुः शब्दैः सन्नाद कंपितः ।
तोश्वसुलभौ राजपुत्रैर्विराजितः ॥५९॥ सेनामध्ये चरो वीरो गणपार्श्वे सुसंवृतो । गणो पिशुभूपेतत्रत्रा
शीवादुभिरावृतः ॥६०॥ यं यं सेनापतिं वीरं रुभ्र शोति स्मरणे बली तं तं तत्रागत्यात्र जयेति स्मरणा जिरे ॥६१॥
शरण्यान्पालयामास राज्ञो धनिरहं हरतीन्र् एवं तेन जिताः सर्वे राजानः पृथिवीतले ॥६२॥ पुत्रयोश्च

७ वि.

७ राम

प्रधानत्वं तस्यापि शुजयो रामं नागमन्द्राणकं नृत्ति पुडुपुत्राभिष्कृभुजां ॥६३॥ छ ॥१०॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वि
नायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे चिंतामणुपाख्याने दशमोऽध्यायः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ स वं जित्वा स महीं कि स्वर्गं जेतु
मुपाक्रमत् अमात्यैः सह संमंत्र्य देवाञ्जेतुं प्रयाययौ ॥१॥ असिबाणधनुर्भिश्च गृहीता प्राप स्वर्गतः । तं दृष्ट्वा
शतेन हययराज्ञ भुपस्तथा ॥२॥ तमारुरोह सबली गृहीता मातलेर्गणः ॥ शरं समातलिर्गत्वा ददर्श कैमत्रा चीपतिं ॥३॥
प्रत्याय मातलेर्वाक्यं कोपेन प्रज्वलन्निव ॥ ऐरावतं गजमारुह्य ययौ देवगणैः सह ॥४॥ उच्चैःश्रवसमारुह्य नासिबा
णधनुर्धरं भीमकायं दक्रूरं पिंगाक्षं तेजसान्वितं ॥५॥ गणं ददर्श तामेनं दृष्ट्वा यं स शचीपतिः । उवाच स
मवाक्यं तं पश्चोयं दीपतामिति ॥६॥ इति श्रुत्वा गणः प्राह गच्छोपि हीयतां मम पूर्वं त्वं सह सांदेव निजभुः सर्वरावतः ॥७॥
कोपात्सोपि महावीरो निजघान शनैः शरान् शरधात भयात्तस्य देवोपाताद्दिशो दश ॥८॥ तं च वाचततः पश्चादिंद्रे
द्रमैरावते स्थितं गणः ॥ कुरु युद्धं मया सार्धं वज्रहस्त शचीपते ॥९॥ अनुमहं गृहाण तत् शस्त्रमैरावतं गजं ॥
॥श्री॥ अश्वारूढो हमघवानीति शास्त्रमनुस्मरन् ॥१०॥ युयुधे तेन दैत्येन वज्रपाणिर्महाबलः । इंद्रेण निह
तः सोऽथ वज्रेणाभिपपात ह ॥११॥ जगाम मूर्छां महतीं सावधानस्तथागणः । असिना पुरुहूतस्य हस्त
कव्यमपालयत ॥१२॥ स्थापयित्वास्त्रशस्त्राणि बाहुयुद्धमथाकरोत् वज्रहाप्यपतत्तस्य मुष्टिघातेन तत्क्ष
णात् ॥१३॥ तं जगाह गणः पश्चाद्धत्तमिंद्रपदं तव । अहं भोक्ष्ये निजं राज्यं नानाभोगयुतं प्रभु वि ॥१४॥ अमावृत्त
श्वरुद्ध्वत दासे वेरकं पिरासें द्रान्स्वान्निर्जित्य सैवं गणोपातो निजं पुरं ॥१५॥ पितरौ तत्स नेता गणं पुत्रं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वि॰

समागतं ॥१५॥ सोऽहीयत्तत्राश्रमं तं जितारातिर्जितामरः ॥१६॥ आलिंग्य बालकं हर्षमापतुः संजहर्ष च प्रणम्य
पितरौ बद्धांजलिर्भ्यामकथयत्स हा ॥१७॥ पालयामास धर्मेण ससद्वीपवतीं महीं कदाचित्स गणः प्रायान्मृग
यायै महद्वनं ॥१८॥ नीलोष्णीषो नीलपट्टः सुनीलांतपवारणः ॥ नीलोत्तंसो नीलकंचुको सुनीलोत्तरीयकः ॥१९॥
नीलांबरधरो नीलरैवतको नीलच्चापवान् ॥ अधिरुह्य स्यंदनं वि[illegible]णो गोत्रो धोणीय तां गुप्तिः ॥२०॥ स वैके
श्वलयातैस्तैर्बधिरामानुगतो वनं ॥ भ्रमतां ॥२१॥ तेन मृगसंगानंतानंतेयास्यैव ह पित्वा मृगगणानिजघ्नुः सर्वत
तो निहत्य मृगान्स यातं निजुः स्तत्सेवकाः पुनः ॥२२॥ आगयित्वा मृगान्स जामृगयामासप्रवृत्तिः ॥ मार्गमन्विष्यता
राजा हृष्टः मानमुत्तमं ॥२३॥ आश्रमं स तैर्वसं स सुतृष्णया राजहुतराजने श्रमेणापीडिताः सर्वे तु मार्गममथा विराट् ॥२४॥
सखु [illegible] निजघ्नुः स्तत्रैव फलफलानि च ॥ शिष्यैराख्येन चिह्नमुनये पि निवेदितं ॥२५॥ मुनिराज्ञापयच्छिष्यं
श्रेष्ठमस्यानयत्तरा ॥ कपिलः ॥ तेषु श्रेष्ठतमं विप्रानय पश्च महासमीपतः ॥२६॥ शिष्य तत्र गत्वा वद शिष्यो भव श्रेष्ठतमं
निः आकपतिमहाभागा यातत्राश्रमं यास ह ॥२७॥ मुनेर्वंसहसारः आगत्य शिष्यस्तथाब्रवीत् ॥ याम्यहं नृपमं
विप्रहस्तेनायमुनेस्तवा ॥२८॥ आकर्ण्य वचनं स्तस्यानयतां समुनेः पुरः ॥ आमंत्र्य मुनिं विप्रं ज्ञानीति यं तत्र ह्य
प्रणनाम महामुनिं ॥ आशीर्भिस्तु मुद्धाच कपिलस्तं व्याजवीत ॥३०॥ कोसि त्वं च कुतो यातो नाम किं ते वदस्व मे मुने
लं महर्द्धिनार्थं तवागतं ॥३१॥ गणोऽसि सरति ख्यातं मन्नामतेश्वतं मवित्तम्मृगयार्थं वनं यातोप श्रमेणातवाहनं ॥३२॥

राम

लुद्ध्रत्निनेन प्लोहं दृष्टाश्रायामिमसुरां श्रि ॥३३॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा कपिलस्तं तथाब्रवीत् ॥३४॥ मुनिरुवाच ॥ सुसि
पासार्द्रितामे स्मिन्नाश्रमे नैव जंतव ॥ अतो भुंक्ष्व तत्तोयाहि सुखेन स्वपुरं गणः ॥३६॥ श्रि ॥ गणप्रोवाच ततः
पश्चात् सेनामे सरसिस्थिता ॥ विना तां नैव मोक्ष्येहं स सेनायाम्पतः पुरं ॥३७॥ वरदतीर्थं गणो हृष्टः सलं पुनर्मुनि
रब्रवीत् ॥ आनयिष्ये त्र सेनां ते स्थिरचित्तसमं भव ॥३८॥ वाहिनीमानयच्छिष्यो मुनिः संकेतनोस्ति ॥ आ
गतायां नतं स्म्याप्तुनतारगणान्मुनिः ॥३९॥ चिंतामणिं मणिं यज्यप्रार्थयामास भोजनं ॥ षड्रसैर्विविधा
नैश्च स्याद्वद्वैरनेकधाः ॥४०॥ मधुदुग्धदधिघृतैः पक्वान्नैः पायसैरपि ॥ परिपूर्णानि सर्वैश्च पात्राणि
सौनिकास्तथा ॥४१॥ हृष्टानि प्रीतिपुरुषमवेक्ष्य समुपद्यते ॥ आज्ञया कपिलस्यास्य सर्वे भ्यवहनस्तहा ॥४२॥ ग
णसेनाततः सर्वे संतृप्तास्ते तत्रा भवत् ॥ भोजनानंतरं राजा सुखासीनो वदन्मुनीं ॥४३॥ गण ॥ मुनीनां जपत्री
लानां फलमूलजलाशिनां ॥ मनसा स्पृहि संसार्यापापतुर्मुनर्हृदाम्यया ॥४४॥ एतादृशेन मणिनाने दृष्टं तेन मे
हा मुने तद्देहि मणिं मे नेमत्ततोयास्ये निजं गृहं ॥४५॥ श्रि ॥ गणोहत्य सुखाह हर्षपुलाप्रोवाच तं मुनिः ॥ प्राण
भृतं मणीं नाहं दास्ये न्यक्तुमर्हसि ॥४६॥ श्रुत्वैवं जगहे तेन मुनिहस्ताद्गणो मणिः ॥ ततः प्रोचे स मुनिः का
मात्यस्तद्गृहं तं रक्षलं गणं ॥४७॥ मुनि ॥ त्रैलोक्यास्य साक्ष्यं तोद्रेसहर्पणमामपि ॥ अधि हृष्टपत्रातं सत्तमवता
रक्षरिष्यति ॥४८॥ को पि भाविव लाधस्मान्मणिमंमीहरतस्य या ॥ इतो गच्छ महादुष्टो नोचेद्भस्मी भविष्यसि ॥४९॥
श्रि ॥ श्रुत्वैवं प्रमापासौ रोषात्कपिलं वचः ॥ प्रचचाल गणस्तस्माद्वाश्रमात्कपिलस्य ॥५०॥ पुरं विवेश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सबल : शापशत्संसमुद्भवन् दृष्ट्वातोपितरौ शांतौ प्रणमेनो गणेशोमुदा ॥ ५१ ॥ वनेयश्चरितंजातंतं निवेदयत
योस्वयं प्रशशासनिजांपृथ्वीममा ॥ सर्वेद्देसराट् ॥ ५२ ॥ अनेकान्सुभुजेभोगान्चिंतामणिसमुद्भवान् ।
लोकानांदर्शयासेमोक्षौलुकानिवहून्यपि ॥ ५३ ॥ विषमुत्तारयेत्तेनमणिनासर्वसंभयं । एवंतेनाभवत्ख्या
तोगणेशोजगतीतले ॥ ५४ ॥ छ ॥ २३८ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे मुनेर्मणि
हरणंनामचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ स्कंद॰ गणेनगवेतोवाहितश्चिंतामणेर्मणेः अकरोत्कपिलःकुद्धः
किमेतदृश्यांकर ॥ १ ॥ शि॰ कार्तिकेयप्रवक्ष्यामिश्रृणुतस्यकथानकं । हृत्वामणिंगणेशोयातोतदरतेनतदुःस ॥ २ ॥
श्चिंतामणिवियोगेनदुःखितः कपिलोमुनिः शुशोचापमहत्कष्टंश्वासोच्छ्वासोजहौभयां ॥ ३ ॥ अथाग्नि
ष्येः समागम्यसाव धानःकृतोमुनिः । सरतांचिंतयामासगणेशंस्वस्यसादरं ॥ ४ ॥ दृष्ट्वामुचिरंकालंकपि
लोमुनिपुंगवः त्रैलोक्यपीडकस्यास्यकस्मान्मृत्युर्भविष्यति ॥ ५ ॥ तस्मिन्ध्यायतिविष्णुर्यीयोगमायात
मागता । प्रससायस्वतद्धामंप्रधायरविमंडलं ॥ ६ ॥ अतउर्ध्वंपुरःपश्चात्तिर्यक्कोणेषुसर्वतः पातालंब्रह्मलोकं
चपर्वतान्सप्तसागरान् ॥ ७ ॥ व्याप्यतिस्थितातस्यपुरस्ताच्चारुहासिनी नानालंकारयुक्तास्त्रीस्वरूपाचारुलोचना ॥
दृष्ट्वातामद्भुतांमायांव्याप्तयंतीदिशोदश । किमेतच्चिंतितंयत्विमित्याहमुनिरात्मनि ॥ ९ ॥ आदिशक्तिरवोचितंबुध्वा
तंमनसिस्थितं शक्तिरु॰ मुनेश्रृणुगणेशंदृस्सस्तपस्तेपयोपुरा ॥ १० ॥ लब्ध्वावरान्यश्वाले लोक्यपी
डकोबल । विनाविनायकंविप्रसोवध्यःसर्वदेवते ॥ ११ ॥ योजनीदंजगत्सर्वंपातिसंहरतिप्रभुः । मानहर्तास्वैचे सर
दिप्रावतारंविभ्रयासरं ॥ १२ ॥ मुनिरु॰ त्रिकालज्ञेजगन्मातःसंशयोधिंधिमेधुना । तांदृष्ट्वामुप्रोमनमो जा
सन्नेमे ।

तंजगन्मयेः ॥ १३ ॥ नावतारंदेविकथं विभ्रस्यात्मविनायकः ॥ शि॰ इतिश्रुत्वावाक्यंतस्यकपिलस्य
महात्मनः ॥ १४ ॥ प्रसन्नोदिव्याशक्तिःप्रायच्छंतकपिलंमुनिं शक्ति॰ सउपासेयोनेविप्रजेतवत्रक्ष्यति ॥ १५ ॥
त्रिःशक्तिश्रुत्वावाक्यंस्तस्यांप्रणम्याब्रवीन्मुनिः ॥ ब्रह्मेस्वपयादेवीत्रीब्रतांतामुसंना ॥ १६ ॥ कृरिषेभगव
ती वाक्यादृशंतन्मयाद्रेणता ॥ शि॰ मयातेकथितंनाम समंत्रसि द्धिदायकं ॥ १७ ॥ जपस्वंतंमुनिश्रेष्ठ
सारपल्लवान्वितं नमोतस्थिरचित्त श्शाद्दशलक्षविधानतः ॥ १८ ॥ तद्दशांशेनजुहुयात्तिस्तर्पयेत्तद्दशांशतः ॥
अहोरात्रेणयैकेनकुरुष्वैवंसमाहितः ॥ १९ ॥ कुंडांतराविर्भविताचतुर्बाहुर्विनायकः ॥ दिव्यांबरधरोदिव्य
भूषणःसिंहवाहनः ॥ २० ॥ सिद्धिबुद्धियुतोविभ्रस्सरस्त्तुर्मोदकानपि । कमलं पुष्पमालान्चसतेसिंहंनिधा
स्यति ॥ २१ ॥ निष्पतिगणेशंदृश्यमानयिष्यतितंमणिं ॥ शि॰ इत्युक्त्वातर्हितामायातत्रुक्तंसर्वंधान्मुनिः ॥ २२ ॥
जपहोमदशांशेनतर्पणंद्विजभोजनं ॥ अहोरात्रेणसमुनिरेकेनसमपादयत् ॥ २३ ॥ कुंडांतर्हिजोमूर्ति
रभूताचारुलोचना । बिभ्रतीमोदकान्हस्तेपरशुंकमलंतथा ॥ २४ ॥ नानासुमनसांमालासिद्धिबुद्धिविराजि
ता । दिव्यभूषणसंयुक्ताम्येंद्रवाहनाशुभा ॥ २५ ॥ वैनायकीमपश्यत्तांमूर्तिंतेजोमयींपरां । प्रसेतिसमंतदमा
यावाक्यंसकपिलोमुनिः ॥ २६ ॥ दृष्ट्वातांप्रणनामादौस्तुत्वावाक्यंजगादसः ॥ मुनिरु॰ इयंधन्याघध
रणीसंपन्नोमेफलान्विता ॥ दिव्यंधामभक्तपुर्मेसर्वंजाः पुण्यपुण्यालिनः ॥ याथमेघकुधन्यंजन्मज
न्मत्रांतपः ॥ २८ ॥ पन्मयापरमंब्रह्मचित्स्वरूपंगणेश्वितं । बीजरूपंत्रिलोकानामवीजंद्दश्यतेपुनः ॥ २९ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनुग्राह्योस्मि देवेश प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥ चिंतय रूपं मदीयं स्वे पद्मे निश्चलं कुरु ॥२०॥ शि० ॥ इति श्रुत्वा मुनि
मुखात्तं जगाद विनायकः ॥ विनायक ॥ अनेकजन्मना विप्र फलमेकेन जन्मना ॥२१॥ मया दत्तं तव गच्छेत्वतां
कुर्वीतां मुने ॥ अवतारकारणं मेन्य दुस्तितं सादरं शृणु ॥२२॥ स्वाहास्वधावषट्कारहीना लोकास्त्रयः हरता ॥
बलेन वरवीर्येण गणेन दैत्येन दुर्मदात ॥२३॥ ब्राह्मणाश्चैव देवाश्च पीडिताः साधवो जनाः ॥ तस्य दुष्टस्य घातार्थं
अवतीर्णोस्मि भूतले ॥२४॥ आहाय ममैणिस्मात्तेना नाशयिष्ये क्षणान्मुने ॥ विनायकेन कथितं कपिलस्याग्र
तः स्थित ॥२५॥ शि० ॥ इति ते कथितं स्कंद पुत्रस्तां कपिलेन ह ॥ सर्वाघौघहरं सर्व कामदं उत्तमं भानक ॥२६॥
इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे चिंतामण्यवतारवर्णनं नाम पंचमोध्यायः ॥५॥
स्कंद ॥ कथं नाशितवान्दैत्यं गणं दैत्यं विनायकः ॥ तन्मे सर्वं दयया देव कथयस्व ममाग्रतः ॥१॥ शि० ॥ यथा ना
शितवान्दैत्यं गणं दुर्मतिं विभुं तथाहं कथयिष्यामि तच्छृणुष्व षडानन ॥२॥ कदाचिन्मुनिर्दैत्येन दुःस्वप्नो
भयंकरः ॥ सर्वेषां भयदः स्वस्य नाशस्यापि च सूचकः ॥३॥ अभिजितश्चिंतयाव्याप्तः सर्वान्नाकारयन्निशि ॥ अ
मात्यान्सवीरांश्च पुत्रौ पितरं तथा ॥४॥ आगतास्ते सभाजेन गणस्य मंदिरं निशि ॥ उपविष्टास्ततः सर्वे
दुःखितश्चिंतयान्वित ॥५॥ मौनमास्ते ततः सर्वे मौनीभूते गणे स्थिते ॥ अथैतं गुणवान्बुद्धेः सर्वेषां श्र
ुतं गणं ॥ गणः ॥ कथं ते वदनं म्लानं कुतश्चिंता समागता ॥ अभिजित्प्रमुखाः सर्वे किमर्थं शीघ्रमीलि
ताः ॥७॥ मौनं चालंबितं कस्माद्दुःस्वप्नस्याप्रभो ॥ शि० ॥ वदती संगुणपतीनाचितं किंचिद्गणाय ह ॥८॥

२ वसुनाथ॥

१० दि०

५८

१० राम

तदाश्रेष्ठ ऋतुर्वैस्यो विश्वजित्प्रथमावपि ॥ आकर्ण्य पितृयोर्वाक्यं नोचेतुः किंचिदुत्तरं ॥९॥ अयोवाभिजित्तु
त्रमपि जिनि कृदे स्थित ॥ अभि० ॥ त्रैलोक्यजनकस्यैको चिंतादुःखं च तत्कुतः ॥१०॥ स्वजमोनमहाबाहो
रसारिनिषूदन ॥ शि० ॥ इति श्रुत्वा पितुर्वाक्यं गणो दीनस्वरोवदत् ॥११॥ गणः ॥ स्वप्नो दृष्टो दृष्टस्तमोमयायस्तं
तं तच्छृणु सेनायावेष्टितः कश्चिच्चतुर्बाहुभिर्यानकः ॥१२॥ परशुं कमलं बिभ्रत्कपिलेन सहागतः ॥ बभक्षे मम से
नां सकपिलेन प्रणोदितः ॥१३॥ तेन सार्जं परशुं तेन चिरश्छिन्नमपातयत् ॥ इति स्वप्नं कथयित्वा सर्वानाहूतवान्नि
शि ॥१४॥ शि० ॥ गणभाषितमाकर्ण्य बभाषे प्रथमो जनः ॥ प्रमथ ॥ देवदैत्यमनुष्याणां पातालतलवासिनां ॥१५॥
विजेता त्वं भयं कस्मान्स्वप्नेनेहं प्रविष्यति ॥ शि० ॥ प्रमथ्यानंतरं वस्त्वलांगं प्राह सोथ सादि ॥१६॥ अनुमा
नमपि स्वप्नं कर्मकाले शुभाशुभं ॥ फलं ददाति बहुलं स्वस्यैव जन्मजन्मनि ॥१८॥ ऋषीणामनृतं वाक्यं नैव
तेजगतीतले ॥ न सत्यतेमया लोकाः स्मर्यंते वाक्यदापिनो ॥१९॥ अतोनेन मतिः कस्माद्धानीत कपिलान्मुने-
र्भवितातस्य वाक्यस्य परिपाकेन संशय ॥१९॥ शि० ॥ अथो वै विश्वजित्कोपाद्भूतं तत्रैव संसदि ॥ विश्वजि-
त् ॥ प्रसंगं न जानाति कार्याकार्यं न वेत्ति य ॥२०॥ स्वामिकार्यं न वेत्ति स्वापकर्षितं यैव च यस्य चाप्रम
मीणि पिशुनायः परस्पर ॥२१॥ योडन्येपरू प्रवाक्यं पच्यत्त जनास ई पेत तन्माव स्तु गोप्यत्र श्रुणु राजानि
तं नसे ॥२२॥ सबलोसि समर्थोसि निःसपत्नोजितामरः ॥ राजन्नेस्याघातः शंकातस्यानाशो विचिंत्यतां ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्विंतोमोनंतथादुःखंमाकृथाराजसत्तम ॥१९॥ श्री ॥ विश्वजिन्मापितंश्रुत्वादिस्वासगोत्रेखिलान् ॥२०॥ दृशानी
भवतस्यार्येनाग्रंयांतुचमामक ॥२१॥ इतिपुत्रवचः श्रुत्वापितिजिस्मात्पुनः क्रुधा ॥२२॥ श्री ॥ द्विजानांचैवदेवा
नांअवज्ञानक्षयंव्रजेत् ॥ स्यव्रतस्तुसर्वथापुत्रसत्तोनैवान्नसंशयः ॥२३॥ तस्मात्त्वयेत्यस्तुमंद हंस्तुमस्याश्रम
स्सत्वर ॥ अतस्त्वंसंहसम्प्रुतोमागच्छ कपिलाश्रमं ॥२४॥ इत्वासेनांमहावीरानमात्यंवापिकिंचन ॥२५॥ संप्रे
षयाशुलंततोयाहिस्वसेनया ॥२६॥ श्री ॥ इतितातवचः श्रुत्वाबभाषेगणेस्वराट् ॥२७॥ आनेयाराधन
मस्मिन्भवतोहंमनोथेरिं ॥ अतोपमेहाहं नेतुंसिसैसोध्रुवा ॥ श्री ॥ इत्युक्त्वाभिययौस्कंदगणः स
कपिलाश्रमं ॥२८॥ एकाक्षौहिणीमितांसेनामाशुससार ॥ चतुरंगचमूसेनावायुवेगेनचागता ॥२९॥
कपिलंतंमुनिश्रेष्ठंमहंतुंहरतनिश्चयः ॥ आस्यमरूत्तेचोसायकपिलस्याश्रमंगतः ॥ आदरीशिष्यसंघे
ध्वश्राविकोलाहलोपि च येगाहूत्वायमुनेपत्रांसशिष्याम्रुणो च मुं ॥३२॥ शिष्याश्चुः आगतोसिगणोदैत्य
यः प्रवहत्वान्मणिं ॥ आसयबहुलांसेनांआश्रमंतुरयाधिपा ॥३३॥ विचारयकिमर्थंसआयातःपुन
राश्रमं दुष्टानांसंगमस्यामिन्सुखायनैवजायते ॥३४॥ बुद्धिहीनावयंकिंतेवदामेघुतिसंचयं यन्तातव
थितास्माभिरुचितंतद्विधीयतां ॥३५॥ श्री ॥ इत्येवंइतिशिष्योघोगणोरूराद्ददर्शतं वेदिकामध्यमासीनंकपि
लंदवमेवचा ॥३६॥ चतुर्बाहुंभीमकायंयथाग्नेस्चैविलोकितं सिंहयानंचहधृतंपरशुंकमलंश्रुपां ॥३७॥
आनंदमोदकांपुष्पंमालयाचारुशोभितं तथैवकपिलश्रेष्ठमर्चयंतंविशुंमुदा ॥३८॥ कपिलोपिगणं

११ वि

धी

२२

११ राम

चर स

दृष्ट्वाचकंपेसेनयासह समाप्यजननंतस्मैप्राभ्यर्थयामासलीलया ॥४०॥ कपिल ॥ अस्मादुत्तमोदेवमाणिद
तुः पुरेस्वतः ॥ त्रैलोक्यपीडितोदेवब्राह्मणोपहिंसकोपि ॥ तारण्यानुक्तदेवेशागणेद्देसाविनायक ॥ परि
हर्तुर्भुवोभारमवतीर्णोसिलीलया ॥४२॥ श्री ॥ मुनिरितिवचःश्रुत्वातस्थौकोपिविनायकः ॥ सिद्धिबुद्धिय
तः सिंहमारुह्यविनायक ॥४३॥ एतस्मिन्समयेसिद्धिप्रणनामावदच्चतं सिद्धिरुवाच यास्यामिस्वामी
गणदैत्यंतवाज्ञया ॥४४॥ विजयः प्राप्यतेस्वामिन्त्वप्रसादाद्धुवं गणेश ॥ श्री ॥ सिद्ध्युक्तांगिरमाकर्ण्यसंतुतो
षविनायक ॥४५॥ नानाम्रनांकमतिं सिद्धिमुक्तामालांददौविभु ॥ तदाज्ञयाययौसिद्धिर्गणसेनांजिघृक्ष
या ॥४६॥ दृष्ट्वातांक्रूरवस्त्रागणोयुद्धमुपाक्रमत ॥ तमूचतुराजपुत्रौवानयानोररांपुनः ॥ हनिष्यावोरिपुश्चि
नास्तु केस्यागणनोभवेतरणयोरिसंगिरं ज्ञात्वासेनांदृष्ट्वारणोत्सुकां ॥४८॥ स्वयंसाकल्पयामाससि
द्धिर्नानाविधांश्चमूः ॥ चतुःपादाद्धस्तान्भुजान्द्युराश्चसनेत्रकान् ॥ त्रिपदपंक्तलस्तंवषदूपदंश्चचतुर्मु
खांपंचाक्ष्यांसत्रिनेत्रांश्चदाक्ष्यास्यमहाभुजाः ॥ सायकपाशांसिमुसलानिचपरिघान् ॥ भिंडिपा
लधनुर्बाणान्खान् ... धनुर्बिभ्रत कुर्वतोघोरांघण्टानादांस्सज्जेषणस्ततः ॥
नेषामघवीरगणांद्दष्ट्वासिन्बलपौरुषे ॥ तत्रतत्रगणकांदुर्येषांनैव संगता ॥ श्री ॥ आनुभागाहत
कराजधूर्वीरासपत्नकाम्राः ॥ अंगविद्धकूर्मद्विपुत्त्रविच्छ्रभुःपरस्परां गुणवान्यच्चहस्तेन्च

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ श्व

१२
वि॰ ७३

तुष्पादेन विश्वजित् ॥ ९३ ॥ त्रिनेत्रेण सहयंथ प्रमथः षट्पदेनच ॥ युयुधे शूलपाणिश्च दारुणासेन
संयुगे ॥ ९४ ॥ सिद्धिश्चवसुलभश्चान्ये सिद्धावीराः सहस्रशः ॥ अयुध्यत संगरे तत्र शस्त्रास्त्रैरिपुसंचयैः ॥ ९६ ॥
परस्परमयुस्तौ तिजयं भूजमनेकशः ॥ शराः पट् ॥ तयोवाहः स्यंदनोद्भेभसंचय ॥ ९८ ॥ संकरोनि
हताः पेतुस्तत्सुरणमंडले ॥ गजाश्च वीरपत्तीनां उत्क्रांता शोणितो बहुः ॥ ९ ॥ वहंतीस्म महानद्यः प्रा
च्योदीच्यां रणस्थलात् ॥ सिद्धिसंघकराचिह्न भंगपातेरणाय ॥ १०० ॥ ततरेवाचिंतयत् सिद्धिर्लभपु
त्रं जपाय सो ॥ एकाले क्षोयपौयुद्धे लक्ष्याया सिखिद्धस्फत् ॥ १ ॥ आगतो वारणा ततो धगणासेना
स्थितस्तव गणास्त्रौ समायातो कनुल क्षेत्रसंगरं ॥ २ ॥ जीनता विवतौ वर्षा कालिवाणान्ववर्षतु ॥ अं
तरिक्षे तथा स्वर्गे बाणैर्बाणा हिरोद्भशा ॥ ३ ॥ अंधकारेतदाघोरे लक्षस्थाने हसैसयम् ॥ एकशाल
क्षसंख्याकान् रतले संन्यपातयत् ॥ ४ ॥ एवं तेन हताः सर्वे गणा सेनचराः नरासर योगणपुत्रो
लोगणीलागाहिनायकं ॥ लक्षः खविजयस्तासेन मस्वयुन्ववेदयत् ॥ लभउ ॥ अखिलानिहता
स्तात गणाएको वशिष्यते ॥ ६ ॥ मुक्तिं नय खलस्तेन हले पतले विनायक ॥ निहता येत्वया हस्त जीवामुक्तिं
गतास्तते ॥ ७ ॥ सुलभः शूलपाणिश्च सरथौ विरथौ भयात् गणपुत्रौ महावीर्यो तं रणेस्थ

१२
राम

ॐ

५ पि

पयप्रसो ॥ ९८ ॥ श्लो० २४८ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे चिंतामणिप्रसंस
नो लक्षविजयो नाम षष्ठमो ध्यायः ॥ ६ ॥ शिव० ॥ सिद्धिपुत्रेणलक्षेण बलिनाजयशालिना ॥ सरथो र
जपुत्रौ तौ ग्लावानौ ताव पालयन् ॥ १ ॥ रैते पाल क्षपुत्रेपे नायुध्यजीवनेच्छया ॥ तेननीतो गणान् शिशुर्लील
गंधो वहनां गणं ॥ २ ॥ गंध० ॥ शूलपाणिश्च सुलभोयजन्यो गतावुभौ ॥ सेनयाचतुरंगिण्या शोभमानौ रणो
त्सुको ॥ ३ ॥ कामवस्थां गतो युद्धे तद्वृत्तांतो निवायेतां ॥ शि० ॥ एतस्मिन् समये कश्चिद् घयोगणरथैर् थातः ॥ ४ ॥
वहंतीस्म गणां राजन् सरथौ तव बालको ॥ कश्चिदु० ॥ युध्यमानौ महाघोरैर् शस्त्रास्त्रैर् रणदुर्मदौ ॥ ५ ॥ प्यात
यंतौ रणे साश्वान् वीरान् परस्त्रत्वरान् ॥ केनचिद्वीररूपेण निघ्नतां सकलांचमु ॥ ६ ॥ विध्यतो पुरुषो याद्यो
स्वसेनागमि तौ बलात् ॥ भ्रमकारितता सौ न जानीमो वयं प्रभो ॥ ७ ॥ शि० ॥ तस्य वाक्यमिति श्रुत्वा सुत्रो च गणा दे
सुराट् तत्स्मिन्ने वरपेभञ्छीघ्रं बकं शोभवदृणाः ॥ ८ ॥ गण० ॥ हाहासुतमहास्वश्च शूलपाणिर्गतः कुतः ॥
भवद्भ्यां विजिता देवाः सर्वे जयपराजिताः ॥ ९ ॥ दिग्गजा लोकपालाश्च यक्षराक्षसकिन्नराः ॥ मनुष्या रग
वर्गाश्च सतक्थं निहतौ रणे ॥ १० ॥ अद्यैव तं गतं नात्रं राज्यं न संकुलं हतं ॥ गतावीरा मम प्राणाः क्वयं तिष्ठा
म्यहं पुनः ॥ ११ ॥ शि० ॥ विलापं कुर्वती गणेस्ता माधानायते वहून् ॥ प्रधानाडुचु ॥ अस्मिंश्चैव रणेरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१३ वि०

अन्येनापि संगताप्रभो ॥ २२ ॥ पराक्रमेणवीर्येण बलेन परसैनिकाः । विघ्नंतेनिहतास्तेपि नैवक्षोभ्यानराधिप ॥ २३ ॥
शौर्येनैक्यकर्तव्यं पुरुषावीर्यशालिनः । भवान्यपि च वीराश्च युध्यामो रिपुभिः सह ॥ २४ ॥ जीवितो यदि संप्रा तो २
तो बलान्माद्यो रिपुस्तत ॥ शि० ॥ प्रधानोक्तं च श्रुत्वा कुमारस्तेभ्यब्रवीद्गणः ॥ २५ ॥ गण० ॥ इदानीं मम सैन्येन
भिरिपुन्सर्वान्मुनिं च हन् ॥ तत आतापयन्वैव रथं चालयसारथे ॥ २६ ॥ शि० ॥ अनुसैन्यं समसारथिः स्यन्दनं रथा लक्ष्मारि
त् ॥ प्रचालयत्राजरथं चतुः सर्वेतु लक्षितं ॥ २७ ॥ अमात्याश्चाश्ववीराश्च गजारोहाः पदातयः ॥ कपिलार्द्र
नगतास्तत्र यत्रासीत्स विनायकः ॥ १८ ॥ परशुं कमलां मालां बिभ्रतं मोदकानपि ॥ चतुर्बाहुं वाम भागे सिद्धिं च व
धतं स्वपं ॥ १९ ॥ बुद्धिं च दक्षिणे भागे वहंतं सिंहवाहनं ॥ मुमुक्ष्यं विचित्रैणत्रैः यजसंतेसाज्जलिन ॥ २० ॥ स तस्य मानम वि
हाभक्त्या कपिलेन महर्षिणा ॥ गण० ॥ सेनान्वराः सर्वे ददृशुस्तं विनायकं ॥ २१ ॥ मनसा मेनिरे सर्वे मेघ्रावीक्षितः पु ३ राम
मान्नौ नेवैकेन बाणेन हन्याम्येनं तपासह ॥ २२ ॥ कामक्रोधाग्निना व्याप्तं मदमोहसमन्वितं । निर्दयं मानसं क
स्यसकथं मुनिरुच्यते ॥ २३ ॥ येन संभाव्यते निष्ठं रेपेस्यरस्यतत्तुवेत ॥ अतोघ भवितानाङ्गोमदग्रसतान्तसंश
यः ॥ २४ ॥ शि० ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा कोपाराहगणांमुनिः । कपिल० । पातकानामनेकानां दोषाणां चापि ताभि
जित् ॥ २५ ॥ मृतासीत्यमिकरो दुष्टगण इत्याभिधावते ॥ यत्र पापीडिताः देवाः ब्रह्माद्याश्चाप्यपार्थिपाः ॥ २६ ॥ ऋष
यः साधवः सर्वे पातालवासिनोपि च ॥ तत्कर्मफलहानार्थमवपैणीतीयमीश्वरः ॥ २७ ॥ विनायकस्वरूपेण व
मिदानीं हनिष्यति ॥ शि० ॥ कपिलो हीरितं श्रुत्वा कोपादीशानलं च तत् ॥ २८ ॥ गृहीत्वेमं च गणोजपानतं वि
१४ ततः प्राह गणः कोपात्कपिलं मुनिपुंगवं ॥ गण उ० ॥ यदंबोधं मुनेश्रीघ्रं रक्षावितो सि खलः पुमान् ॥ २२ ॥

६

नायकं एकेनुसस्त्रेकपाद्दमे ब्रैनेवमेतु जांगर्सपांदृहस्तंव मुकुट्यंभित्वा पाताल्लयः त्रासः क्षेपोतोनि
ष्फलो तस्य गणे दैत्यस्य सायकौ ॥ ३० ॥ दैत्यबाणहतः सोपि मूर्छामाप विनायकः ॥ प्राप संज्ञां परशुनाहंतिस्मतरुषा
विभुः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा परशुं वीरो गणः सर्पमिवाप रामस्तु तीक्ष्णज्वालपावापं कालवह्निनिभं शुभं ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा तं सद्यो दि
ग्धागान्प्रलयानलसन्निभं यत्तातसादरं छलु मुपचक्रामदैत्यराट् ॥ ३३ ॥ तं दृष्ट्वापातयच्छिपरशुं तस्य मस्त ता ४
के सपर्वतवनाप्य ध्वनिश्चालसागरैः सह ॥ ३४ ॥ अभिजिन्मुखाः सेवकः रुरुदुः पतितेगणे ॥ अभि० जि० व
द्गंमापितरंदीनंत्सक्तो यातः कथं गत ॥ ३५ ॥ निषिद्धोसि पतः पूर्वं रुष्टे किन्तु मम मापरि ॥ दृष्ट्वा नानकयंयातो
सर्किसह कामपि त्वया ॥ ३६ ॥ कृतांतं न सामर्थ्यं तेजोवीर्यबलं तथा वैक्रांता स्त्रयो लोकाः कथं तद्विलयं गतं ॥ ३७ ॥ ना ०
शिवदत्तवराश्चापि मिथ्याजाताः कथं गत ॥ कालिनापिहतं कर्म विपरीतं न वा भ्वेक ॥ ३८ ॥ शि० ॥ श्रोतव्या विजिती
५ध षं वर्गं दुर्वे सुप्यक्व गं परत० सुहृदैनेन मित्राणि रिपवस्तेमतासुवुं ॥ ३९ ॥ स्वार्थी परोदनं कुर्यु नैमृत स्वार्थ
कारणः ॥ क्षपयंतिव थात स्यकर्मकालं लङ्गनराः ॥ ४० ॥ भुवोभारं स्वकुर्वंती संस्थाप्य गतमारुतं ॥ यतोश्रु वंति
तंतेषां प्रेतस्य न सुखं व्रजेत ॥ ४१ ॥ न दुःखिष्वाभिजिद्राजन स्योर्ध्वदैहिकं कुरु ॥ शि० ॥ तत श्चक्रुः क्रियाः सर्वे ग
णस्यपारलौकिकीं ॥ ४२ ॥ अभिजिन्मुखास्कदृष्टौतस्मोरसंनिधिं ॥ अन्ययास्मिन्सुखिवसगं येनसाहिते
भिजित ॥ ४३ ॥ चिंतामणिमणिं हस्ते ध्यजाशिकाद्दितोभ्वजः ॥ विनायकं च कपिलं तद्धत्त्वा भिजिद्धयो ॥ ४४ ॥
५४ य सुवर्णं गणदैत्यस्याडचितं समयस्य च ॥ ता २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१४
वि०

दृष्टो तो प्रलिपस्यासैविनायकमुनीश्वरो। अभिजिद्दीनमावाच्यातत कुर्वेविनायकं ॥४८॥ अभिजि० त्वामेव न विजानंति
त्वदीयां शक्तिजंतवः। त्वदीयमपमानं च मोहाद्विधे रितेखला ॥४९॥ बहुपुण्यच यं प्राप्य मनुष्या वर्षे धारिणः ॥ उ
तः ॥४०॥ धारणाध्यानयुक्तानां योगिनां हृदयं स्फुटं। भासते परमं ब्रह्म त्वचक्षुर्यातन्मयोहितं ॥४९॥ अस्माकं मानां जंतु
हाल्लमं पाणिना धर्मा णि मेलं प्रसाद्य ॥५१॥ धन्यौ तौ मम नसौ रौ पाभ्यां दृष्टोभवान्विभु ॥ सुलभः फलपाणिश्च मे च
नीयो स्वपानिध्ये ॥५२॥ आज्ञापोगणराज्याय प्रधानकः ॥ त्वद्दर्शनेन पुण्येन भवतां भाग्यमुत्तमं ॥५३॥ मम
पिसवता दैयं भाग्यं वैराग्यमुज्वलं। अहं च त्व पयामोन्य ॥ कारागारा च्छरीरतः ॥५४॥ शि० ततः समीचुयेदेवो गणपु
गणाहत्वामहो श्री पुत्रिंतामणि स्त्वयाहृतः ॥५६॥ चिंतामणिरिति ख्यातं तव नाम भविष्यति अमुं चिंतामणिं नाथ
त्वमेव स्वीकुरुष्व भो ॥५७॥ शि० मुनिना कपिलेनासौ प्रार्थितो निजितापि च। मणिश्चिंतामणिं ध्यात्वा गुडपे च
विनायक ॥५८॥ चिंतामणिरिति ख्यातिं तत्रापि परमां दधौ। कपिलस्य च देवाता कपिलाख्यानतोयपो ॥५९॥ दृष्टु
स विनायकः। अभिजिच्चत् सहितो गत्वा पुरमाप्यसौ ॥६१॥ इति तत्कथितं स्कंद गणस्य निधनं मया। यन्नाम चिंता
मणिरिति सर्वपापहरं शुभं ॥६२॥ सर्वविघ्नहरं पुंसां स्मरणात्कार्यसिद्धिदं। धर्मस्य चार्थकामस्य मोक्षस्यापि च
साधनं ॥६३॥ विनायकस्य नामापि तत्पुण्यं तत्समास्ते च चिंतामण्यवतारोयं द्वितीयस्तमयेरितः ॥६४॥ दोषहर [illegible]

१४
वि०

तां च संगांकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छति ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या अपुत्रो पुत्रवान्भवेत् ॥६५॥ ॥४०५॥ इति श्रीस्कंद पु
राणे विनायक माहात्म्ये ब्रह्म स्कंद संवादे चिंतामणिप्रशंसने गणासुर वधो नाम ॥ ८ ॥ स्कंद ॥ अस्या
श्रयं कुरु त्वं भो मणिश्चिंतामणि स्त्वया। कृथितो येन सेनायेहृतं भोजनमुत्तमं ॥१॥ गणोपि स्वीयोधेन कौतुका
निबहून्यपि या नि भक्तपरो भाषाश्चक्रे सर्वाद्धिजोत्तमाः ॥२॥ सापरो हो भवत्तस्य कपिलस्य सदाशिव योगिनाम
प्यगम्यो यः सह सासौ विनायकः ॥३॥ विषयो नृहरिं द्रियाणां कपिलस्य महात्मनः ॥ स च धर्म मुनिना तेन कपिलनास्य
हावता ॥४॥ वसतागहनारण्यकं दमूलफलाशिना ॥ स्थिर क्षणसेहा सानंत्र्यास्ति मतान्वैव ॥५॥ इंद्रियाणां विजयता
दोषचितोहरणात्तथा ॥ प्रातः श्वायं कृतः शांतो सदैवब्रह्मपयामम ॥६॥ शि० अत्रेतकथयिष्ये हमितिहासं पुरातनं ॥ वि
स्तारश्रवणात्तस्य संशयस्ते नशिष्यति ॥ कृदाचिद्धैवं कुर्वैरी लोके क्षमायपौ मुनिनामाप्रमाणस्य स्थितिं भूल्ली
कवासिनं ॥८॥ अवमता पुरुहूतेन आश्रमोदृष्ट्रो मुनेः ॥ कपिलस्य महापुण्यानाम व्याख्यातः शुभाः ॥९॥ सुच्छायमूल
सौरभ्य सुपूजीत वजलामलः ॥ न्यग्रोधव्याघ्रेक्षकैर्वन्य गोभिर्व्याप्त समंततः ॥१०॥ राजहंसैर्मयूरैश्च बकसारसकोकि
पारावतकपोतैश्च शुकैर्युतः क्वचित्क्वचित् ॥११॥ नौविधाभ्यासशिष्यैर्व्याप्तः शिष्यगणैः क्वचित् ॥ एलालवंगकर्प
कीनारिकेलीभिः शोभितः ॥१२॥ गायन्विद्याधरीव्याप्तनिकुंजोभृंगगुंजितः ॥ पुष्पमूलफलान्यत्र सुसमिद्धर्भकंदक ॥१३॥
श्रुत्वा पीडितश्चैवं धावयित्वा निजालयं तस्याश्रममुपागम्य ध्यानं चक्रे स सैनिकः ॥१४॥ निश्चयस्तकलं नियम्य का
लीमुनिनायको जितेंद्रियस्तत्र शांतं जपंतं सिद्धिशालिनं ॥१५॥ जितक्रोधो जिताहारो तपस्तेजोयुतं शुभो वेदस्वैकसाधते त

२ ता
३ के

ना४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज्ञं सर्वविद्याविशारदं ॥ १६ ॥ देवपूजाकरं नित्यं अग्निशुश्रूषणे रतं ॥ अध्यापयंतं वेदांतं मित्रेष्टं वेदपारायिनं ॥ १७ ॥
ध्यायंतं परमं धाम योगाभ्यासवशीकृतं ॥ भूतभाविनि तार्थज्ञं समलोष्टाश्मकांचनं ॥ १८ ॥ मनसास्पृहिसं
हारं कल्पयंतं निजेच्छया ॥ भूतानां हितकर्तारं सर्वभूतहितं सदा ॥ १९ ॥ कपिलं हस्वानिंद्रो मुनीनां प्रवरं मुदा
साष्टांगं प्रणनाम यत्र षष्ठीमासी पुरंदरः ॥ २० ॥ ध्यानं विसृज्य स मुनिर्ज्ञात्वो देवपतिं मुदा ॥ दृष्ट्वा प्रणाममासीनं
कांक्षमाणं वचोमृतं ॥ २१ ॥ पौष्ट्राकारी कथं यातं वद स्वं मम चाश्रमं ॥ कपिलवाक्यमाकर्ण्य बद्धांजलिरभाषत ॥ २२ ॥ इंद्र
सं कपिलं सेनाह्वापिताजलसन्निधौ ॥ इंद्रो ॥ द्विजमग्निं शिवं विष्णुं गामश्वत्थं सुरालयं ॥ २३ ॥ तीर्थयेषां
मिति श्रीकः पुरुषो भवेत् ॥ आगतोस्मि द्विजश्रेष्ठ एवं त्वं मुनीश्वर ॥ २४ ॥ सद्दर्शनसुधापानं गतमेघाक्षुधा
तृषे ॥ वसुरोमऽज्जनाभ्रा पुलयं पातममानघ ॥ २५ ॥ निरीक्ष्य पदयुग्मं ते तत्र नष्टोस्मि भूसुर ॥ आज्ञां कुरु गमि
ष्येहं सेनासंमिलितो दिवं ॥ २६ ॥ श्री० श्रुत्वेवं वचनं तस्य जगादेंद्रं मुनिः पुनः ॥ मु० पश्ये यत्किंचित् कथं यासि निराहा
रो ममाश्रमात् ॥ २७ ॥ मुहूर्तं चैकं चिन्मयाहृत्तं ततो यास्यमरावतीं ॥ श्री० इत्युक्तो प्रेषितस्तेन कपिलेन महर्षिणा ॥ २८ ॥
देवानानयितुं शिष्यं इंद्रस्तत्रैव तिष्ठति ॥ आगतेषु च देवेषु पूज्येषु मुनिराट् ततः ॥ २९ ॥ इंद्रदेवास्तपाचान्याश्रम
णानुल्पितास्तथा ॥ वसंतं कल्पयामास स्मरणात्स्वमानसः ॥ ३० ॥ प्रभावात्स्वस्य तपसो देवेंद्रं ... परं
पस्पर्श स्वयं पात्राणि तस्मै तत्र ददौ मुनिः ॥ ३१ ॥ पृथिव्यां ... पानेन देवाः सर्वे विस्मिताः ॥ प्रसन्नोभूत्ततो
किंचिद्ध्यं व्यचारयत् ॥ ३२ ॥ आहूय मारुतं राजा प्राह कर्णे तिरीक्ष्य ॥ राज० ॥ मरुत्स्याम रावत्यां कोत्रां मं

मणिरुत्तमः ॥ ३३ ॥ विष्णुना संप्रसन्नेन दत्तं मह्यं पुरैव यः ॥ चिंतामणिरिति ख्यातस्तमाज्ञापयाने येन मां ॥ ३४ ॥ श्री०
तदाज्ञां शिरसा वेद्य वेगात्स्वामरावतीं ॥ सुमेरोर्मणिमादाय भ्रमणघातो विगेजसे ॥ ३५ ॥ मणिमादाय सोतेनं
मारुतात्माकत्रासनुः ॥ सुप्रीत्या प्रददौ तस्मै राजा पकपिलो मुनिः ॥ ३६ ॥ आत्रिषो यददौ तस्मै राज्ञाय कपि
लो मुनिः ॥ प्राणतुल्यबबंधा ये गले चिंतामणिं मुदा ॥ ३७ ॥ शुशुभे मणिना तेन सहस्रांशुरिव द्विज ॥ देवा
श्च मुनिशिष्याश्च तत्र सर्वे जहर्षिरे ॥ ३८ ॥ गृहीत्वाज्ञां नमस्कृत्य स शिष्यं कपिलं मुनिं ॥ देवाः सर्वेनि धाद्यास्ये जगामेंद्रो
मरावतीं ॥ ३९ ॥ एवं चिंतामणिस्तेन कपिलेन विषण्मुख ॥ मयाते कथितश्चाय मितिहासं पुरातनं ॥ ४० ॥ नरो यः
शृणुयाद्भक्त्या चिंतामणिसमागमं ॥ चिंतितानाम् पदार्थानां निश्चितः सुखमाप्नुयात् ॥ ४१ ॥ ७ ॥ ४०६ ॥ इति
श्रीस्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे कपिलचिंतामणिप्राप्तिवर्णनो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्री०
शृणु स्कंद प्रवक्ष्येऽहमवतारं तृतीयकं ॥ विनायकेन देवेन ध्रियमाणं स्वलीलया ॥ १ ॥ गजानन इति ख्यातं दुष्टसंह
र्तारकं तारकं सर्वलोकानां भुवो भारापहारकं ॥ २ ॥ स्थापकं सर्वधर्माणां भक्तानां मुक्तिदायकं ॥ सत्यलोके
सुखासीनोऽब्जजं पीठे कमलासनः ॥ ३ ॥ कदाचित्स मुखात्तो निःसृत पुरुषो महान् ॥ जपावदतिरक्तांगः कर
स्यः ब्रह्मलोष्टकः ॥ ४ ॥ आघूर्णनयनश्चारुवदनस्तेजसान्वितः ॥ यद्गंधे यस्तेन सुगंधाः ... सोभवत् ॥ ५ ॥
दृष्ट्वा तमवदद्ब्रह्मा चकितश्चेतसा ... ॥ ब्रह्मो० भीमकायमहाबाहो कुतस्त्वं पुरुषागतः ॥ ६ ॥ किमर्थं कस्य पुत्रश्च वद
संकंपमानतः ॥ श्री० ब्रह्मणो गिरमाकर्ण्य अभजो निजगाद तं ॥ ७ ॥ ज० ॥ अहं तव मुखाज्जातं तव पुत्रः प्रजापते ॥
रक्षकं सर्वसाधूनां नाम ... विघ्नौघनाशकं ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१९ वि॰

१४ ससादस्तात्वया ब्रह्मन्‌ रूपमप्रियोनिप्रजापते॥

चराचरस्य निर्मातस्तात किंमम पृच्छसि ॥८॥ चतुराननमे दत्तं स्थानं नाम च सुंदरं ॥ शि॰ इति तद्भाषितं श्रुत्वा च
हसतं प्रजापतिः ॥९॥ ब्र॰ सिंदूर इति ते नाम ख्यातं लोके भविष्यति। यत्र क्वापि महीपृष्ठे तिष्ठं गत्वा वयाभेक ॥१०॥
दत्तान्मिच्च वरान्तुभ्यं त्रैलोक्यविजयास्तु ते ॥ स्वाहि देव च दृष्योन्न च विघ्नोदर्शयं तव ॥११॥ शस्त्रास्त्राणामवध्यस्त्वं
सर्वेषांच महीपते। यं वेष्टयसि बाहुभ्यां स भस्म सात् भविष्यति ॥१२॥ शि॰ इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा सिंदूरो हृष्टमान
सः ॥ ब्रह्माणं तं नमस्कृत्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ॥१३॥ सिंदूर॰ ब्रह्मन्दयानिधे स्वामिन्न्वया हं मनुकंपितः ॥ वि
नायकेन नदेनेन तपसाधुकरेण च ॥१४॥ विनाय॰ इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मलोकात्तु सिंदुरो मुदा। मार्गे सोतर्कया
मास ब्रह्मणाहं प्रतारितः ॥१५॥ उतत थ्यं मम प्रोक्तं गत्वाद्य द्रष्टास्मि सांप्रतं ॥ विचिंत्य प्रययौ तत्र यत्रासीत् स चतु
र्मुखः ॥१६॥ तमेव वेष्टितुं चैच्छ बाहुभ्यां सिंदुरः खलः ॥ जगर्ज च मुहुस्तेन चकंपे भुवनत्रयं ॥१७॥ ब्रह्माथ धैर्य
मास्थाय तमूचे भयविक्लवः ॥ ब्रह्मो॰ कथं मे दुर्मति दुष्टा मया दत्तो वरस्तव ॥१८॥ न शान्ता त्वमया ह्युरसापीडिकेयं
भविष्यति ममैव वेष्टितुं मूढ यद्वराद्य मनो ऽस्तुथाः ॥१९॥ विनायकस्तत्रामा पत्रीं घ्नं तेवतरिष्यति ॥ शि॰ पुनर्गर्जित
मालोक्य सिंदूरं कमलासनः ॥२०॥ उच्चचालासनाद्भीतः वैकुंठं गंतुमुत्सुकः ॥ ब्रह्माणं यो तमालि[illegible]स्य सिंदूरो
भुजगामितं ॥२१॥ क्षणार्द्धेन गतो तत्र यत्रासीत् सुरमापतिः ॥ दृष्ट्वा विकुंठसुखासीनं प्रणनाम च चतुर्मुखः ॥२२॥ ब्रह्मा
णं म्लानवदनं दृष्ट्वा पप्रच्छ केशवः ॥ विष्णु॰ कुथं तेवदनं म्लानं कुतः श्वासस्तु तेधिकं ॥२३॥ पृच्छतः पुरुषोको ऽसौ
वदश्रेतन्मत्रोषितः ॥ ब्रह्मो॰ मयास नोपदिष्टेन दर्पितः पुरुषोत्तम ॥२४॥ ततो ऽयं पुरुषो कस्माद् दृष्टेन्वा

१९ राम

रुगंधावित। अनेन याचितं महद्यस्थानं नाम च सुंदरं ॥२५॥ सिंदूरे च तेनापा से मया दत्तं स्थानं स्ये
ध्यावसतिर्दत्तावरा श्च ये सुदुर्लभाः ॥२६॥ यं वेष्टयसि बाहुभ्यां भस्मसाद्भविष्यति ॥ वरोयमयि दत्तो
सौ वेष्टितुं मां अमात्यः ॥२७॥ तद्भयादहमायातः पुरस्ते कमलापते। मामुपालध्युं यातोयं हत्तद्ग्र पुरुषः खलः ॥२८॥
शि॰ तद्ब्रह्मवचोब्रास्यं प्रोवाच मधुरं वचः ॥ विष्णु॰ अविचाराद्वराद्दत्ताः सर्वे देव भयप्रदाः ॥२९॥ न
त्वतानेक्षिता ब्रह्मन् त्वा न्व्यातेस रस्वती ॥ अनेन सहयातोत्र यत स्तं कमलासन ॥३०॥ ज्ञातं त्वानेन सामर्थ्यं तु
वस्त्रत्वन्मनापि च इदानीं वरवैगोणत्रैलोक्यं पीडयिष्यति ॥३१॥ युद्धार्थि विष्णु पार्श्वे तु दृष्ट्वा संस्कारकारं ॥ तं दृ
वास्य भयं नाशो नान्यं यान्तु राननः ॥३२॥ शि॰ पदृतं तेन दृष्टेन सिंदूरेण षडानन। पश्चात्स पोतवे त्रा[illegible]स्तादेवे[illegible]
साद्रः ॥३३॥ विष्णुर्दृष्ट्वा वदद् हंसः कुरु युद्धं मया सह ॥ नो चेत्ता भस्मसात्कुर्वी ब्रह्माणं बाहुवेष्टनात् ॥३४॥ अथोवाच हरि
र्हसन्सिंदूरं मधुरं वचः ॥ विष्णु॰ पः सत्वगुणसंपन्नः सर्वेषां तत्प्रिरत ॥३५॥ निर्विकारो निरीहो यः स कुर्यान्
मुत्सहे अयं ब्रह्मायवसंनिधिः सज्जैनैकरतः सदा ॥३६॥ भूधेतावेद शास्त्राणां किमयं योत्स्यते त्वया ॥ अस्त्येकः
रुद्रो देवः कैलासे गिरिजायुतः ॥३७॥ चराचरस्य संहर्ता देवानामीश्वरः प्रभुः ॥ युद्धाय स समर्थस्ते स्याद्यालि तं
चरणोत्सुकं ॥३८॥ निपीय वैखरीं वाणीं सिंदूरो हृष्टमानसः ॥ दृष्ट्वोड्डानं ययौ शीघ्रं कैलासं युद्धलालसः ॥३९॥ दिग्गजा
लोकपालाश्च सकलस्ताः सिंका[illegible] तदुड्डानभयत्रस्ता हाहाकारं प्रचुक्रुशुः ॥४०॥ उड्डुगणं सुमेत्यां घोरस्त
द्यापाद्भुवि पोषितः ॥ एवं वसति कैलासं जपंतं दृष्टवान् शिवं ॥ विभ्रंतिधवलं शांतं जटिलं कृत्तिवाससं ॥ खट्वांग
पाणिं ध्यायंतं अपर्णासहितं विभुं ॥४२॥ बाहुभ्यां वेष्टितुं तु ध्यमनसा मनुते स्मसः ॥ स्मांक्षिपं गृहीलाहर्यस्य

३४ देवाः सर्वे च सागराः। पातालवासिनो यक्षा मनुष्याश्च सपर्वताः ॥४१॥ सरितः पक्षिसंघाश्च

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥४६॥ रु०

याभिरसातलं ४३ विचिंत्यैवं बभाराम्तु गिरिजा कवरीखलु । शोकेन पार्वती दीना मूर्च्छिता पतिता भुवि ४४ शं
करं प्रणिपत्याशु प्रार्थयामास तं तदा । पार्वत्युवाच । जगत्कर्ता रक्षकस्त्वं बिन पथमौनमाश्रितः ४५ अयं दुष्टतमः
कोपि वर्षतेमाव लादिनी । यज्ज ध्यानं त्वमौनं च त्यजेयं स्वपरा त्वसि । अस्माद् उत्तिष्ठ मत्स्वामिन्मामुमोचय त्वमो ॥
नो चेद् स्पतलस्पर्शाद् दृस्ससारास्मासर शिव ॥४७॥ त्रि० एवं सा वदती काली नीता दैत्येन तत्क्षणात् नीयमा
नां तु दैत्येन दृष्ट्वा तां पार्वतीं गणाः ४८ चक्रुराक्रन्दनं सर्वे प्रोचुश्चैवं रुमापुष्याः गणा ऊचुः सर्वेषां प्राणि
नां कर्मफलदाता सि शंकर ४९ आराध्यः सर्वजंतूनामनिहंता जितोंधकः सुखदुःखज राजन्मवि
नयानामन्योश्रय ५० ध्यानेन तपसा किंचित्सफलं नैनवास्तितं विभो उन्मीलयाशिणी शंभो त्रिपुरारे जग
त ५१ उ मायेत्रं न्मानानामस्माकं करुणं कुरु संकारस्यान्तितिस्वामी नो विज्ञेस दा शिव त्रि० इति तच्च
नं श्रुत्वा उन्मीलनयनोहर पप्रच्छ तान्गणान्सर्वान्निखिलज्ञोप्यहं प्रियां ५३ किं जातं किंस्य जंकर्म कोला
हल कुतो भवेत् प्रत्यूचुस्ते गणाः शंभुं केन चित्कालरूपिणा ५४ रुदंती क्रंदती नीताध्वनातक बरी
मुमा इति तच्च वचन श्रुत्वा रुरोहनंदिनं हरः ५५ गच्छन्नाग महस्तस्त्रिशूलमपरे भुजं निमिषार्द्धे
न तं दैत्यं दृष्ट्वाग्रमरुणाहनत् ५६ तमुवाच ततः कोपाद्धीरयो माकबरी ध्वंतां यदि स्यास्जीवने रुच्छा
सज्जेनां पार्वती खलु ५७ नो चेत्वा पश्यसासा ऊर्यां दुष्टहानी क्षणाद्धैत । इत्युक्तः सोपि दुष्टात्मा बाहुभ्यां
वेष्टितुं मम ५८ अकस्माद् ब्राह्मणः कश्चिदद्दीक्षितो भूतस्थिनः । उवाच ब्राह्मणो दैत्यं सिंहूरं मस्तगर्वितं ५९
ब्राह्मण उ० कुरु युद्धं मनेन त्वं जयत्रीश्चिज्ज्ययातु पे नास्यातैं सुरूपेयं तत्र साक्षीद्वयो हरे ६० त्रि०

२७
श्रि०

५२
२८
राम

न
द्रुत्यष्यान्नाह्मणस्वं स्वस्वकारकौतुकं महत् मेध्ये तत्याज्य परस्पुं डमयो योद्धुमिच्छतो द्रुतधावतो हरिदैत्यस्य
सिंहूरस्यापतश्च सः अहं च सिंहूरस्यापि च्चिरकारमयुध्यतां ६२ अहं न परस्परं युद्धं दृश्यमानो सरर
प्लुतं क्षीणशक्ति रसौ इत्यआ बोता तत्स्य पणमुख ६३ ब्राह्मणः पुनरुच्चैतं सिंहूरं क्षीणशक्तिकं ब्राह्म०
शंकरेण जितो देवी कुरुस्व प्राणरक्षणं ६४ नो चेत्रिशूलघातेन शंकरस्त्वां हनिष्यति त्रि० ब्राह्मणस्य वच
श्रुत्वा सत्वाहैमवतीं मुमां ६५ संलुब्धमानसै दैत्यः सिंहूरो भूतलं पयौ गिरिजा तत्तत्प्रालगतें दैत्यादि
ह्मसुरा ६६ उमाउ मोचिता हं त्वया ब्रह्मन्नसि दूरादृष्टमानसान् आश्रमो भवतः कुत्र कोसी त्वं रूपया वद ६७
त्रि० गिरिजागिरमाकर्ण्य ब्राह्मणो हृष्टमानसः सहौतं वेषं निज रूपं समपतैपे ६८ ततः सावि
स्मिता देवी जगद्धात्री जगन्मया विनायकं चतुर्बाहुं सायुधं सिंकवाहनं ६९ सिद्धिबुद्धियुतं नित्यं सर्वार्थ
साधनं विभुं उ गौरस्मारा सा पार्वती पत्रपती स्मृतः ७० स उवाच प्रसन्नात्मा गिरिजांतां विनायकः विनाय०
ब्रह्मा घातु निमुख्या त्वतयै वाच्ये हि जंतव ७१ आराधनाद्धि रोधा तेमुक्ताः संसृतिसागरात् यतश्चा
विर्भवत्स्यं न्यै कुर्द्दयोमा चिंतुजुतं ७२ दर्शनीयक्ष पातज्ञस्मर्तेव्यंतत्वयान्वकं यतोयं मद्गर्वेण सिंहूरस्त्वापपी
डयत् ७३ अतोहं तद्वधार्थी यत्त विष्यामितवात्मजः त्रि० इत्युक्तांतर्हितः सोथ याते तु गिरिजान्वितः ७४
आरुह्य नंदिनं धामनिजं कैलासमात्मनः शंकरं प्रणिपत्याथ हर्षगद्गदया मुमा ७५ ॥ ५॥२७

ब्रह्मणं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिश्रीस्कंदपुराणेविनायकमहात्म्येसिवस्कंदसंवादेपार्वतीवरप्रदानोनामनवमोध्यायः ९ श्रि० पृथिव्यांते
नदैत्येनप्रारब्धयुद्धंमहत्तरं। राजानोवीरमुख्याश्च भस्मत्वंगमितावलात् ।१। ब्राह्मणानिहताः केचि
त्केचिच्छ्रुतागिताद्विजाः। श्रोत्रियामारिताःकेचित्केषांचिद्धुनिताहृताः ।२। केषांचिन्निहताः पुत्राः
केषांचिज्ज्वालितागृहाः। अग्निहोत्राणिसर्वाणियज्ञपात्राण्यनेकशः ।३। पतत्वश्रौत्रंछिन्नंतडागानि
सरांसिच। भग्नानितेनदैत्येनदुष्टेनपुरेपुरे ।४। अपुरोडाशिनोदेवाःस्वाहाकारविवर्जिताः। ब्रह्माणंत
स्थाजग्मुःराज्ञांसुरैःसंवेष्टिताः ।५। ब्रह्मणानोदिताःसर्वेसिद्धिदंतविनायकं। सर्वेतेतुष्टुवुर्देवंपरमात्मान
मीश्वरं ।६। यतोनिरापःपृथिवीवायुसंकोचमेवच। तेजश्चतु। यःसत्यपारिलमिदंब्रह्माविष्णुश्वरात्मकं ।७।
आसिस्वंदमास्वर्गेनिनत्राणिदिशोदश। पर्वतासरितोयश्चनानागारश्चसिंधवः ।८। मनुष्याःपशवो
गावोनागाःसृताश्चजंतवः। उत्पत्तिस्थितिसंहारान्प्राप्नुवंतिनुतास्मतं ।९। गुणत्रयत्रिसत्वाद्यगुणातीता
यतेनमः। अनेकोदरसंस्थायानादिसिद्धाय ।१०। नानारूपधृतेतुभ्यंभक्तसंरक्षणायच। दैत्यसंतसम
नुजदुःखनाशाय ।११। ब्राह्मणानांविनाशायसिंदूरोधर्मलुप्तये। अस्माकंदुःखहेतुस्तेसपायंनिर्मितः
कथं ।१२। द्विजानांमनोध्यानांनाथमार्गीपसेखिलैः। अतोस्मान्रक्षदेवेशसिंदूरस्यविनाशनात् ।१३।
श्रि० ब्रह्मणादीरितंश्रुत्वादेवानांजगदीश्वरः। सुप्रीतोस्वनिखिलानाविर्यासीद्विनायकः ।१४। उवाच
नानतोदेवानिदंस्तोत्रंप्रियंमम। यःपठेत्परयाभक्त्यातस्यदुःखंनविद्यते ।१५। तस्यदुःखंनचयोगंचहानि
श्चपरमापदः। दास्येचपरमांप्रीतिंकामानन्यानथेप्सितान् ।१७। अहंगौरीसुतोभूत्वासिंदूरंहनिसांप्रतं
२४ दुःखप्रशमनंनामस्तोत्रमेतत्सरंतनं। शृणुयात्प्रत्यहंयस्तुचतुर्थ्यांपुरतोमम ।१६।

१८ वि०

१८ राम

गजाननइतिख्यातिंयास्यामिहत्रिविष्टपे ।१७। स्थानानिचप्रदास्यामिकल्याणेदुःखनुतस्मृतं। श्रि० इत्युक्त्वां
तर्हितोदेवोपरमात्माविनायकः ।१८। अवतारांतरंधर्तुंसोभूत्तंगिरिजोदरे। ववृद्धेगिरिजागर्भमानंनंदस्य
पार्वती कोसापत्नीक्षहांविनंमांस्कंदहारहरदसिस्थितं। उमोवाच। अस्मिन्मेहालयेस्वामिन्वनेश्रीगलया
सह ।२०। सुच्छायेसुतलेरम्येसुगंधेचसुशीतले। कर्तव्यारतलेनाथयदितेस्यात्कुतूहलं ।२१। श्रि० श्रु
त्वाहंगिरिजावाक्यंकौतुकाविष्टमानसः। आरुह्योगिरिजोहरस्वारूढोहनंदिनंशुभं ।२२। तेदेवपरतलेया
तःसगणोहवनंवनं। व्याघ्राननदर्दराधिंयहारम्यंतुकाननं ।२३। तेदेववीक्षितंस्कंदपर्यलीकाननंम
या। अनेकवृक्षसंपन्नंशुकसारिकशोभितं ।२४। सिंहशार्दूलसंघैश्चनानाविधमृगैर्युतं। वापीकूप
तडागैश्चकासारैर्निर्झरैरपि ।२५। जातिंचंपकमालाभिः कमलैश्चसुशोभितं। पुष्पवृक्षैरनेकैश्च
ऋीत नानापक्षिगणैस्तथा ।२६। कदलीनिंबवृक्षैश्चसुशीतलसुसुंदरं। रसालश्रीफलैर्युक्तंजंबूजंबीरशोभितं ।२७।
सौवीरफणसैर्जुष्टंतिंदुसैन्यराजितं। उन्मत्तपिचुमर्दाढ्यंप्रियंचिंचिणीयुतं ।२८। बिल्वनागरतांबूली
नारिकेलैर्वितंदचितं। एवंरम्यवनंदृष्ट्वाविवेशगलतयासह ।२९। विकीर्णाश्चगणाःसर्वेजग्मुश्चनन्दपुःपरे
उवासाहंचिरंतत्रपार्वत्याहगणैःसह ।३०। तत्रातुमंडपंस्थलेनानाचीनांशुकपटकुलं। चपलजामंडपंरम्यंमपप
रतिगोजासुरः ।३१। मुमुक्षुर्जातिसन्मतीजपंतंतीस्यमांसुतोस्कंद। तवभक्तःकुधंताभोगजयोनोवभवत्स ।३२।
कपंजातिस्मरश्चासौलेकआसीत्पूर्वजन्मनि। एतन्मेहस्यपर्यादेवव्रतमहीसिंसांदर ।३३। श्रि० स्कंदचेतस्मि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सिंम ६

११
सिं०

रुद्रस्वामुण्णुयास्त्वंवानसि । संप्रतंकथयिष्यामि गजासुरकथानकं ३४ पुरायुगेसराजासीन्नीतिज्ञो
नीतिपालकः लक्ष्मीवान्यशसंपन्नोविद्वान्सर्वार्थकोविदः ३५ देवद्विजार्च्चनरतमास्मविद्याविशारदः दृढ ॥
शैवपुराणानिधर्मजिज्ञासयाशृणोत ३६ महेश्वराइतिनाम्नाचविख्यातोभुवनत्रये एकदास्वगृहेराजा
जासुरवाह्निनीनामचमनुष्व ३७ स्वर्णासनासीनतमात्मानंप्रणनामदृष्टैतद्वक्तारंसर्वविधानोविधिना ताम
पूजयत ३८ निवेद्यचासनंरत्नमयंपाद्यार्घ्यादिभिः क्रमात पूजितः परयाभक्त्यासंतुतोषबृहस्पतिः ३९
प्रसन्नमासीनेरूपमहेश्वरंप्रत्युवाचसः । बृहस्प० नेक्षितस्त्वाद्वशोराजानम्भूतोरसातले ४० विनयाद्भ्रविषुवया
चनीयारूपेणसंपुरः । यास्तुतास्वर्गलोकेतेकीर्त्तिदृष्ट्वाचसान्वप ४१ अपतेप्रणतोमेश्रीमघस्यात्सवदै
वतैः शि० गुरोर्गिरिमयारूपपप्रच्छतमहीपति ४२ महेश्वर० तवेदमारोर्वचनंकस्त्वं सर्वेषांत्रिपति शि०
प्रसन्नाच्चगुरुस्तत्रपप्रच्छतमहीपतिं ४३ गुरुरु० उत्पत्तिंप्राप्स्यतेराजन्नुपायेनोगजासुरः कृतंमेभविला
भूपवाक्यंतेतत्रजन्मनि ४४ हत्वामुक्तिप्रदातान्चतत्रतेस्यास्थितस्वयं शि० राजानमित्युक्त्वागतस्वर्गं यो
सवबृहस्पतिः ४५ महेश्वरोपिनिर्जाय धीप्रदराज्ञासदयान्वितः कुर्वाचिद्ध्यतातेनवीक्षितोनारदःपथि ४६
अवमस्यवेपोतु यासोसोमुनिनातुपा इमास्त्वोभवितासत्यैमोक्षसादन्यजन्मनि ४८ अवमत्ययतो
यातोमामिदानींनिरयधम इकांतनहितोभक्त्वाघपीनारदोमुनिः ४९ उरुनारदवाक्याभ्यांमहेश्वरोवि
स्मयंगतः गते बहुतिथेकालेराजापंचत्वमागतः ५० पर्यहीकाननेसोकरकरिण्यांजनुरापसः इसाख्या
३ गजासुरस्तिरव्यातिंयास्यसित्वंनराधिप कैलासंप्राप्यतेसस्थानंअंतेततसैवजन्मनि ४७

१९
स्कंद

८ शिवउवाच ॥ इतितस्मिमाकर्ण्यप्रस्तनेनांतरात्मना ॥ कैलासेवसतिस्तस्मेमयादत्तासरूपता ॥ ८

बलवान्वीरः सर्वत्रासोनरः तृतिः ५१ देवमानवसर्वेषुमहाबलपराक्रमः त्रिममापाककुम्भि समाप यौमं
उपेमम ५२ वर्षांजकरघातेनसोलात्वममामंडपं संस्मरन्सर्वेदायितेनउत्तवाक्यंचमामपि ५३ ख्यातंचक्रिता
स्वापयाश्चमानुषोरगाः दृष्ट्वातंपरमंक्रूरंज्ञात्वाभग्नंचमंडपं ५४ चकितापार्वतीप्राह जपतेमांषडाननपार्व०
वर्षांजामंडपंकश्चिन्नतलुंकुरुजनन ५५ गणास्तेद्वारिसिंमागतश्चयाद्वारस्वमीर शि० उमोत्तविचनंसज्जाजसंस
कौतिमागतः ५६ दृष्ट्वातंमंडपंभग्नरूपेणाहसणाकृतः अध्यानतज्जिशूलेनस्कंदेकोपाद्गजासुरं ५७ मनसासितसर्वांगीमिषमीति
तडेश्वनं संप्रापतमहीपृष्ठेत्रिशूलेनहतोमम ५८ शिवायनमइत्युक्त्वाजहौप्राणानाजासुरः ममतेजोपमाल्लायीस्वनाम
अवगाद्यसः ५९ भामवकृद्दुःखमेनिजभक्तश्चपीततः वरंस्वयसयामित्यपयासमयेरितः ६० सजातिस्मरआहाथमुक्तिमे
देहिशंकर राजास० तवकृत्तिद्द्वन्सवरंतेलेदर्शनेयतः ६१ उक्तंचगुरुणापूर्वेमविष्णंनारदेनच कैलासंतुगतेतस्मिन्तसमास्य
चर्मचाननं चर्मणः परिधानंचमुखस्योपिप्रारज्जनं भक्तवात्सल्यभावेनक्रीयतेधापिषण्मुख ६२ दृत्तिवासाइतिख्यातंनामा
संनिलतोमया ६३ कृत्तिवासंचमंडपरम्यंउवासाहंतुसर्वदा एवंनारदवाक्येनजातोसोगजयोनिजः ६४ मत्तेजोधमलीलतास्साक्षी
ज्ञातिस्मरोपिच कार्तिकेयमयाख्यातंप्रसंगात्कौतुकंतत ६५ अणुश्वावहितंस्कंदसम्यक् तंप्रलयानकंमयातेकथितेस्कं
धायः १० शि० एकदासिंहसंस्थस्सुखासीनोनिजगृहे स्वगुणवर्णयामासवरगर्वेणमोहितः १ सिंदूर० त्रैलोक्येदृश्य
त्तिभ्रंतोमयापार्वतीनिश्चिरतावलात् अनायासेनलब्धास्तेवतस्तत्तवराअपि २ ब्रह्माविष्णुमुख्यस्सर्वभृत्यत्रणवद्गणा
तास्तदा नदृश्यन्यतमोलोकेत्रिलोकीविजितामया ३ नदेवानांमनुष्याणांनचपातालवासिनां नेतरेषांचजंतू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२८

नोपायमस्तिकुत्रचन ४ शि० एवं वदतिसिंदूरे स्ववाणीतेन संश्रुता । तदा क्रोधेन बभ्राणोस्ति तस्य स्वगुणकीर्तन ५ शिवि
इंवः सेयो मिथ्या ख्यातं निजेच्छया संप्रतस्ते विनाशाय भोस्ति गिरिजोदरे ६ इति स्वर्गिरमाकर्ण्य चुक्षुभे हृदि दैत्यरा
ट् चुकोप दैत्यस्तत्कालं गोधिपतं योब्रवीदिदं ७ दैत्यराडु० ममापि नाशकः कोनु भविता त्रिजगत्त्रये इदानीमेव तं गर्भ
निष्पिंड दैत्यराये ८ इत्युक्त्वा गर्जयामास त्रिलोकान्नादगर्जनादयं उद्गियत्तरयायातः कैलासं क्रूरया धिया ९ पश्यंती समन
तां देवी सिंदूरो गिरिजां पुरा तदैवपातो मूलं विबभ्राम च वनेवने १० यत्र यत्र वने स्थाने पातस्तत्र न विस्मितः पार्वतीसं
दृश्येनाथ दृष्ट्वा सापपलीवने ११ प्रसुप्तां गिरिजां वीक्ष्य प्रसुप्तं मां च षण्मुख प्रविवेशोदरे दैत्य उमाया वायुरूपधृक् १२ छि
त्वान खैः ध्यानमा पीयः मस्तकं बहिः निर्गतस्त च्छिरं स्वयं त्यक्त्वा विंध्याचलसमीपतः १३ यत्रास्ते ग्रामधात्री सानमेदा दुरि
तापहा मुक्तिदा सर्वजंतूनां तपः संसिद्धिरूपिणी १४ गणेशाकं कृत्वा पतघत्रतच्छिरः तदाद्दिनमितस्याः कुंड
न्स्थान धोपला १५ आसन्ने रक्तवर्णाभा गणेशास्ते भवन्भुवि पार्वत्याथ मया वापि नज्ञातं दैत्यकर्मतत् १६ एवं वर
जातत्तो दैत्यो सिंदूरो निजमंदिरं अथ प्रोक्तं मयापर्णी कैलासं यावसंप्रतं १७ पूर्णास्ते दिवसा जाता पूर्णवैवेत्यचि
न्तप्रिये इत्युक्त्वा वृषभारूढस्तया सहगणैः सह १८ ज्ञात्वान्वेतुमतस्या यातः कैलासमात्मनः । अथ प्रासूतनं
बभूत संपूर्णमासि शैलजा १९ विनायकस्यरूपं सा दद्दर्श पपुरेस्थितं स्तोत्र स्वनु बहिनानालंकारभूषितं अष्ट
त्वंकि धुरं ज्ञानं शक्तियुक्तं गुणान्वितं सिद्धिबुद्धियुतं नित्यं सायुधं सिंहवाहनं २१ स्मरंतियेन यसोत्तपुरोवाच मुं
विका अं विका उ० धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सफलो मम भवोयतः २२ अव्यो मननणु श्रेष्ठं मनसो वेगवत्तरं अंतस्थ
तिरूपं स्थूलमस्थूलमेव च २३ अवाद्यपनम्बना काद्यां मनयो याथिवीतिच परामनंति वेदांताः परब्रह्मसना
तनं २४ अनाद्यनंतमाकाररहितं वागगोचरं यतश्चराचरमिदं मुक्तिरिस्थति नात्रसंशय २५ नविंतु मनसः शक्यं

पं२ रा१

२०
वि० करे२

२०
राम
हे३

स्मा२

निर्देष्टुं वानयस्तुमे पुण्यस्यातिशयाद् दृष्टं ब्रह्म सहं मूर्तिमन्मया २६ शि० इत्युक्त्वा परमात्मानमालिलिंग्य विकात रा ध्यानं
पूर्णहृदयो दृश्याभावं न्वेनिता सा २७ त्वत्तिसम परमा तामानंदकभजोती विनायक उ० उत्तमासी पुरामातस्त्वदी
एस्ति वेधूरे २८ कुष्टा नाहि विनाशाय तवभ्रू शुषणाय च पुत्रो भावावतारायसाधूनां पालनायच २९ शि०
पुत्रोत्वं दुःखिता पार्व० केन मे पंक्तो बालोस्थापयित्वा विमस्तकं ३१ उपेतो भुविष्ठितुं त्वं मन्वतु बुद्धिविनायकः
इदानीमेवकुत्रासौ सौ दत्ताप्रमानिर्गतः शिवः ३२ अयं स्वप्नोनुमायां वा भ्रांतिर्वा मोहनं तुवा होहं वा शिवस्वामिन्तु
धं मोन्वितावाहं सिंदूरात्तेन लीलया दृश्यायन्स्वात्मरूपं मां मम दुःखस्येहतवे ३४ कि
तं स्वरूपविकल्पः यत्तात कथितोत्रोप पार्वसात्तोक खिन्नपा ३५ अंके न धात कंस्य लाभयक्तो कालुरोप्यहं अ
धो चिद्बुद्धिमानंदी रवल्पारिष्टम कथिदिदं ३६ सर्वेषां शिवदेवानां दुःखीनीयं मतंमम अनुमोघमयावाक्यं यदुक्तंतेन
भामध्येयक्षगंधर्वसेवितं सर्वदेवैः स्तूयमानमाधिकेसुमहोत्सवे ३९ नत्वातमाखिलान्देवानां वरयोनं दिभि
रः नंदि उ० अ द्यार्द्धतसमा वेदुर्भिक्षरां करालये ४० अभवत्सुदरः पुत्रो राज्ञायण्या विमस्तकः अं
केतं त्रिशुमाद्दायत्रोत्यन्तं दुःखेनह रः ४१ मुमुर्छे त्रो बहु दुःखेन गिरीशः सापि पार्वती चलंतु शीघ्रं सर्वे तेन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

योर्वेष्टुं शिवालयं ४२ इदमेव समाख्यातं मम आगमनकारणं शि० इतींद्रोक्तवचनं श्रुत्वा ताः स्तोत्रैरावतं शुभं ४३ कैलास
मागता वेगात्त्रेलिनासह वज्रभृत् स्वस्ववलनमारूढो देवा मनुत्थागता ४४ दृष्ट्वा देवान् हसन् बीसिनेनेतान्स बभाषत
उवाच श्रेततः पृथ्वा हालूय मत्नासनं ४५ इंद्र० अत्रा यदि शिशुं ब्रह्मन्नावेत्यागजमे तं० इ इति मीलितां इसा
वदिष्यति यथामति ४६ शि० आनीय बालकं ब्रह्मा स्थापयत् पुरतो लाट दृष्ट्वा देवकेचित् स्वस्वत्न्याज्यायं सागे स्थीकः ॥४७
सर्वेषां श्रृण्वतां ब्रह्मा सस्तुनाच्च विमस्तकं ब्रह्माउ० वहु स्वकिमिदं रूपमङ्गहीनं धृतं त्वया ४८ अनादिसिस्य जगतः कर्त्तापि
तापहारकः अनेकरूपो रूपोपः सपवायमतोपम ४९ शि० इत्युक्तवंतं ब्रह्माणं हरिरूचे स्फुटं वचः शिशुनिर्मस्तको
वहुत्रापि वीक्षितः ५० अनाहत्य हरेर्वाक्यं पुनरूचे स्फुटं महत् ब्रह्मा० अयमेवाखिलं वेचित नत्वमस्य नविध्महे ५१
अलातंयन्नतेक्वापि दृष्टंयंतेन वदंतिच शि० इति शुश्राव हृद्देवः शिशुरूपी विनायकः ५२ विनाय० गुराराधी त्वया ब्रह्मन्न
स्थिसामर्थ्यमिच्छता सोहं त्वया पुनर्दृष्टो वतीर्णो गिरिजोदरे ५३ शुश्रुषा पञ्च पार्वत्या नान्यासिंहरस्य च देवद्विजगवां पाता
मनिशामधुनाद्विज ५४ शि० संवादस्तु तयोः श्रुत्वा प्रोवाच भारतीपतिः गुरुरु० अवतारो यदि ध्वतः साधुत्राणाय यो
विभो ५५ प्रकाशयाशु वस्तनः सर्वेषां चोत्तमाचाराणां नयस्व सर्वे देवानां आनंद हृदयं प्रभो ५६ शि० गुरुपुत्रं प्रत्य
वान् पार्वत्या हीनमस्तकः शिशुरु० महेशाख्ये नराज्ञा तस्य पत्नी वरेण्यया ५७ तस्यां ह्यो लया त्रातसे भ
ह्मसुरोमुरः गजपोनोज निर्मुक्ती शिवस्तादुदीरिता ५८ तत्स सर्वं भवेत्तस्य विघ्ने तेवार मस्तकः पञ्च्यमानः शिव
नासंमुंडां हृदसुरोपनः ५९ अवतारकरो सोमगुरोस्मि भवितामुख शि० आश्चर्यपरणी हृद्योगुरुरूचे पुनः शि
शुं ६० गुरुरु० भगवन्नि त्वरूपोसि कालजिह्व सिलेश्वरः मयाप पुदितत तत्सो वयोज्ञातं पतेः प्रभो ६१ आत्मीयं
स्वरूपं ते परिच्छेतुं नच क्षमः श्रुत्वेवं अक्षणे पुत्रो नारदः संजन्याब्रवीत् ६२ नारद० अहमेनंच पश्यामि तिव्यार्कं ह

गुरोक्षणं शि० इत्यक्रासगुरानुक्तैः प्रपच्छ नारदः शिशुं ६३ नारद० एवमेवावतीर्णोसि सिह्निनमदर्जिकथं प्रभो अथवा
बालरूपस्य छिन्नं तेकेन तच्छिरः ६४ एतन्मे संशयं छिंधि दपया परमेश्वर शि० निपीयनारदीं वाणीमुवाच
शिशुरेव सकेः ६५ शिशुरु० सिंदूरः कोपि दैत्योभवापुरुरूपधरो हिनत् अष्टमेमासि संस्मरणे प्रविश्यमानोदरं शिरः ६६
तमिदानीं तन्निष्येहं गजास्यं संप्राप्तोद्विज शि० श्रुत्वेवं नारदः प्राह शिशुरूपिणमीश्वरं ६७ मुनिरु० अकिंचिश्च
वयं देव योजनेस्य मुखस्य ते त्वमेव स्वप्रभावेण मुखमेतन्नियोजय ६८ शि० वस्ती शमुनौ पाव त्तावत्तदद्ह
खिलैः सर्वावयवसंपूर्णो गजाननमुमासुतः ६९ किरीटकुंडलधरो पुगबाहुः सुलोचनः वामदक्षिणभागे
च सिद्धिबुद्धिविराजितः ७० दृष्ट्वा विनायकं स्कंदस्तथा पृतं निजेच्छया हर्षेणोत्फुल्लनयना देवाः सर्वे तदाब्रुवन् ७१
गजानन इति ख्यातो भवितायं जगत्त्रये आराध्यः सर्वकार्येषु सदेवासुरमानुषैः ७२ कामदः सिद्धिदाताच म
हामसहलाद्दानः दृष्ट्वा शिशुश्रुभंस्कंद गजाननमुमाप्युरू ७३ आनंदतु सुचंयसत्याः पूजयान्न विनायकं स्वभाल
चंद्रदानेन भालचंद्राभिधां मया ७४ इत्तंतस्य प्रसन्नेन लंबकर्णीयषण्मुख यतोतेन ध्वजं स्कंद विकटरूपभा
स्मनो ७५ कुतुकात्युक्तवान् ब्रह्मा प्रजपित्वा विनायकं नाम्ना लोकेषु विख्यातो विकटेश पतिष्यति ७६ पार्वती च
पुत्रमुत्ता आर्तिवियत्र निवेदयेत् ततो देवाः सगंधर्वाः स्वस्वं धाममुपागता ७७ एवं भाद्रचतुर्थ्यां स अव
तीर्णो गजाननः तस्य पञ्जादिकं कर्त्तुं मोनवृन्त प्रसन्नता ७८ त्रिपो वा बालकं पूज्य अपुत्रो पुत्रवान्भवेत् त
स्यस्मरणमात्रेण पापराशिर्विलीयते ७९ ॥ ॥६०-६१ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे गजाननावतार

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वर्णनोनाम एकादशोऽध्यायः ॥११॥ शि० ॥ ज्ञात्वावतीर्णं देवेशं गजाननस्वरूपिणं कौतुकात्सिंदुरस्तत्र मायया यौना
रदो मुनिः ॥१॥ प्रशशंस स सिंदूरमुपविश्यासने मुनिः ॥ नारद० ॥ त्वगोठमंडले वीरनिर्मितस्त्वादृशो मया ॥ आया
सेन विनोदेन स क्रमात्तु श्यंवरान्वेषी ॥ शि० ॥ नारदीयं वचः श्रुत्वा सिंदूरः प्राह तं मुनिं ॥२॥ सिंदूर० ॥ किमर्थमागतं ब्रह्मन्
स्त्वयानुग्रहं कुरु ॥ प्रभेवंषि वक्त्वा तातो वक्तव्यो मम पृच्छत ः॥४॥ नारद० ॥ देवो ह्ययेवागतो देवः कोपीर्यानेव मे लिंच
सिंदूरारं प्रवक्ष्यामि वृत्तं तं श्रृणु साद्भुतं ॥५॥ शंकरस्य भवत्पुत्रः प्रतुवीर्य विमस्तो ॥ स तंत्वेव भविष्यं च वर्तमानं प्र
वर्त्तिस ॥६॥ गुणादं ः कियत्कालं स्थापितो मूर्छिवे नयं ॥ स एवागत्यं सं पुत्रेस्त्वत स्तस्मु रवतां गतः ॥७॥ न जाने
घोररूपोसौ अवतीर्णः कथं विभुः ॥ शि० ॥ श्रुत्वात्तु प्रसणः पुत्रो वाचं वज्रस्वरूपिणीं ॥८॥ सिंदूरोन्यपतद्भूमौ
वज्राहत इवाचलः ॥ उवाच नारदं कोपाद्युरूषं तं प्रदुद्धीय ॥९॥ स एवमम्य स्पृष्टाल्लवीण्या कथितं पुरा ॥ त्रास्त्रा
स्त्रैर्बलवीराः स्यां निर्षेतं हृताडितः ॥१०॥ नोत्वलापीडयिष्यामि ब्रमपुत्रन संशयः ॥ नारद० ॥ उपकारस्त्वया
ज्ञायी ब्रसलतश्चवरः पुरा ॥११॥ तमेवं चेष्टितुं पातौ वाडूपीस पर खलु ॥ शि० ॥ रसात्त्वासस्लोकं स जगा
म कौतुकान्मुनिः ॥१२॥ मुनौ याते यसिंदूरस्कोपेनाकुलितो बहुः ॥ उवाचानिनचसंत्रासु सुखवीरपातलवासिनः ॥१४॥
वायुवेगेन तुला संगर्जन्मेघ इवापरः ॥ तावद्यैयोसि सिंदूरस्ततो याते मुनिर्यं ता ॥१५॥ उवाच वचनं क्रूरं रे पीहि
गर्भात्वरितं शेषा ॥ तुलाक्रमायातोम्यतोद्य ः क्रूरिणं यथा ॥१६॥ पश्चात्वानुद्धायसमुद्भवस्मज्जगत्रये ॥ गजान
नदविभुत्वाभिमुखं सिंदुरं पयात ॥१७॥ भयुधानि च वेत्वारि गृहीतानि तु च रसुये ॥ अगर्जगर्जयामास
रसत्वहंतार्हितो पातः पार्वती भवरन्मुनिः ॥ नारद० ॥ मातस्ते बालकं हंतुं सिंदूरस्तत्र यास्यति ॥२२॥ शि० ॥

ॐ१ कृ० खं १

रं पातौ दिक्ष्योस्त्रा ॥१८॥ उवाच सिंदूरं कोपात्तव शासितं खलु ॥ गजानन ॥ यस्याति पौरुषं दैत्य सकलानि करोति
स ः॥१९॥ शांतिस्त्वत्तु भीयेरालीमद्रवियिष्यामि तव पुः ॥ विलपन्तं ततः कुर्यादिंगा हमेनिजे धुना ॥२०॥ शि० ॥ गजा
ननवचः श्रुत्वा सिंदूरः प्राह तं रुषा ॥ सिंदूर० ॥ गच्छ बाल कृपावेत्यास्तनान्विष्य पो लघु ॥२१॥ नेत्राण्यो कुमस्य
सितं क्रीडस्व गिरिजो गणे ॥ गजानन ॥ लघीयान्द्रियपदाहीपी नाशयसखिलं तमः ॥२२॥ अंकुरो नापि रूपं तिम
हान्मत्तगजो यथा ॥ जहिष्यामि तथैव त्वां मम पश्यकुतुलं हे ॥२३॥ [illegible] उक्त्वा सिंदूरं देधे विराड्रूपं गजान
नः ॥ अंघ्रिणा मस्य त्वां नरद्ध्वसकत्त्रेणाम्बरो दसी ॥२४॥ पद्यस्य हेल्पपादूरस्या पादेश्य ः पौरजंज्ञिरे ॥ द्वि
न्त्रियविट्शूद्रचक्षुषो हृदयो रसि ॥२५॥ सूर्यचंद्रमसौ जातौ प्राणवायुः श्रुते रभूत ॥ आग्नि रासाद्दंत
रिक्षंय स्तनोभिरजायत ॥२६॥ यौश्चापि [illegible] सू [illegible] स्याम्नासोमिंद्दिशः श्रुतेः ॥ वनानि सस्वेद्वीपाः पर्व
ताः सप्तसागरा ॥२७॥ सप्तपेप श्चपातालान्यस्यपान्यकविशतिः ॥ कृतिधा येन सृष्टानि रक्षितानि हतानि च ॥२८॥
इष्वाकृरं देवं क्रूरं जघान सिंदुरस्याततः ॥ पाणिस्यमर्दयित्वा तं सिंदूरं मस्मावितं ॥२९॥ गताः सं पंकतानीलाम स्तवे
विष्णुरालिपत ॥ चंदनेन विलिम्पांग सर्व्वौ नाम्मा स्मा पतः ॥३०॥ तस्मिं सिंदूरे दैत्यसर्वे देवास्तमापयुः ॥ ब्रम्हाविष्णु
श्चाहमपि तस्माया ताषडा नन ॥३१॥ गजाननं महाकायं तत्ता सम्पूमर्त्तितः ॥ श्च्णवतौ सर्वे देवानां स्तवराजो ल
तामया ॥३२॥ ब्रह्मा यज्जयामाससर्वे तीर्थसमुद्भवे ॥ कमंडलुस्थिते वारिरर्घ्यपाद्यादि संक्रमात् ॥३३॥ वरुणो
ज्जयेद्देवं रिदाननमाकुतः ॥ पञ्चां तद्दत्तवांस्तस्मै पात्रं धृकुराधवोमुदा ॥३४॥ अथ सानिधिर्नेस्पैमै संरज्ञ्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सद्रूलं ददौ ततोमयाप्रसन्नेनत्रिशूलो सौसमर्पितः २५ अप्यहं तस्य धूर्देवाः क्रमस्तेरोगजाननं नातिमहा
रकल्हारखातपत्रविभूषिता २६ अहंद्य कुंजरास्यायमालीसुरभिगंधिनी ततोवाद्यानिगानानि नृत्यानि
कौतुकान्निव २७ गंधर्वाप्सरसोदेवाश्च कुतस्तस्य पुरोमुहुः आनंदार्णवमग्नेनु दृष्टवा पुष्पिवृष्टयः २८ त
देवान्तर्हितोजातः स्वेच्छयासोगजाननः यदिदं श्रावयेत्स्कंद प्रसन्नतिसमयेशुभे ३९ प्रसन्नस्तस्य खलु मात्स्या
त्बालकोबुद्धिमान्भवेत् यात्राकाले पठेद्यस्तु विजयस्तस्यजायते ४० श्रुणुयाच्छ्रावयेद्यस्तु सर्वान्कामानवा
प्नुयात् विनायकस्यतत्सिद्धिंमयावतरणंशिवाः ४१ प्रकीर्तितायंत्वयापृष्टं कथितंतत्गजानन ४२ अ० ७०१ इतिश्री
स्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे सिंदुरदैत्यवधोनामद्वादशोध्यायः १२ श्री विघ्नराजावता
रस्यपुरावृत्तंकथानकं सर्वपापहरंस्कंदवक्ष्यामि श्रुणुसांप्रतं १ हिमवत्पर्वते रम्ये सौभरिर्मुनिपुंगवः वेदशास्त्रार्थ
संपन्नोपंचयज्ञरतः सदा २ कदाचित्स्कंद तत्रैव कदाचित्दृष्टवान्सदा आत्मवान्ज्ञानसंपन्नो ब्रह्मचर्यरहिता
यष्टुत ३ समहेमात्मलोकेशायः समः सर्वेषु जंतुषु कृत्वा पर्णकुटीमास्ते मनोमय्यासभार्यया ४ कदाचित्क्रौंचगंध
र्वोगतस्नानायसौभरे तदीयामागतः पर्णकुटीं दुष्टमना खलः ५ दृष्टोसौ सौभरेर्भार्यांसुंदरींतांमनोमयीं ६ रा
सर्वेनरतांदिव्यवस्त्रांतिभिकां विनीतदा ६ सागतं कुर्यात्बुध्यापुरुषंकाममोहितं दृष्ट्वैवं वेपथुं प्राप्ता सा च्छाया
पतिता भुवि ८ वक्राजामिव तांदृष्ट्वा क्रौंचो मनोमयी श्रुत्वा चकितनियावाचा वाहंतीदुःखपीडिता ८
मनोमयप्रूवाच कुत्रयातासिमेभर्त्ता सत्वरमागच्छ नेवने दुष्टव्याघ्रगणाकीर्णे झिल्लिकागणनादिते ९ पुन
हतद्वायमेकर्षतेदुष्टयाधिया कोनुमांमोचयेदस्मादनाथामे कृतस्थितामम् १० हस्तंमोचयमे दुष्ट त्वापि

तांनत्वेच्छया शि० एवंवदंत्सामायातोमनोमय्यंससौभरिः ११ दृष्ट्वातं क्रौंचगंधर्वेरुष्ट स्नात त्रामुनिः
मुनिरु० कोसित्वंकथसि कस्मात्कस्यत्वमागतः कुतः १२ विनोप धर्मेनोतु इत्युक्त्वा न सिद्धमेते भवत्वमाखुरू
पियो सर्वदा कृपणोभुवः १३ शि० इतिशापं समाकर्ण्य सौभरिर्मुनिमुख्यतः क्रौंचोत्रसास्यमासयोसौ दिदुःखितो
भवत् १४ क्रौंच उवा० मोहादपि कृतं कर्म मत्तो निर्बुद्धिरूपकं मत्वामुग्धापराधाय प्रसीद त्वं दयानिधे १५ शि० सौ
भरिस्तद्वचः श्रुत्वा तदाउग्रापमुत्तमं मुनिरु० विनायकः पार्श्ववर्ति भवतरिष्यति सांप्रतं १६ सुरविघ्नाविनाशा
यतत्सस्तांनिधिंमिष्यति शि० एवंयातः सगंधर्वेश्चलो शापंमुनेर्मुखात् १७ सौभरिस्तस्यां तं मुद्दामुक्तोबाहत्व
द् स्वाध्यायादिनिनित्यानिकर्मणिनिरवर्तयत् १८ स्कंद उ० वक्तेतारः कथमभूत्दासुतो सत्कथंगतः उभयो
श्चकथंयोगएतन्मेवक्तुमर्हसि १९ शि० अत्रेतवर्णयिष्येहमितिहासं पुरातनं यच्छ्रुत्वामुच्यतेजंतुः पापेभ्योनात्र
संशयः २० कदाचिद्द्रमरावत्यांसुखासीनोयदाहरिः तदातंमुनिसुख्यो सौनारदः स्वेच्छयागतः २१ प्रणना
ममुनिंभक्त्याउपविश्यासनेहरिः अनेकैरूपचारोश्च संपूज्यब्राह्मणः सुतं २२ दृष्ट्वा स्वभक्तिभावेनसंतुष्टो
नारदोब्रवीत् नारद० श्रुतं लेपनम याहृष्टमपूर्वं कौतुकं हरे २३ तदेवैवं कचे देवानां तोहि यच्छ्रुणुतद्धरे हिम
वद्विंध्ययोर्मध्ये आस्ते धर्मवतीपुरी २४ तस्यामध्यवसत्सौ नानाम्नाख्यातोभिनंदनः अभवत्सश्रिया
मत्तश्चत्रे यागंमहोत्सवं २५ ब्राह्मणाध्यर्ययंनाहविर्नेंद्रकुरुते जनं पुरा इस्माद्धरिः कुर्याद्वा इयित्वा त्रि
रोनयेत् २६ इष्टा यज्ञभोगखलान मत्ता हीताहेंद्र त्विजो यजन अनिष्टं वाहनीतेय प्रेमहेनिवृत्रहन् २७ शि०
इत्युक्त्वा नारदस्तत्रहरिसंतं दृष्ट्वा क्षणात् नारदे तं तर्हि तिरेव कोरल्कु नेत्रोबभूवह २८ रुषानिलेनसंतप्तोसावैनैव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२४
वि०

मरुद्गणः अवरक्त्रु स्पाबाचाजिगस्सन्निवयोदसी २९ राजड० अनेनैमिना पितो म स्वभागोध्यासिन्नजापते:
आरोहोतितत यावान्तिकार्यं नमेनु मात्तु मं ३० यंगय व्रीयते काम्पेन फलप्राप्यतेततः इत्नामथातुतिं वा
नांहितिमदिनाद्युवित २१ विध्वंसयिष्येह यागंराक्षोदुष्टस्पतस्पतं शि० उक्तैवमाकय हेदं हस्ताक्रं सत्राक्ष्य
पिण्ड २२ इदं चेमापयामोत्कलुपसखिलं जगत ध्यायतस्तत्क्षणात्सोपिश्च व्याहानं महत्वतः २३ दृष्टातम
गतराक्राख्स्थमाज्ञापयत्तधात इदुड० मद्विनायुज्जतो ध्वंसधियाराज्ञः मुदुर्मितेः २४ अनेकानि वरूपाणि
धृत्वात्रे तोकृपपीठकः समाधाना यमचित्तवत्तेस्व भवसाप्रतं २५ हृदीकृत्विघ्नरूपेणगाध्वनाचापतेपधिं शि०
उक्तंयसु रूहतनस्वीद्दस्पतत्क्षणाद्ययो २६ विघ्नरूपिणघोरेणसकालदुरूपोपुनं गर्जनाद्खिलालोकांक्रंप
यामासभगवान् २७ ध्वंसयामासद् शालातस्यराज्ञोयज्ञिभ्रणाल्, बभाञ्जतविष्टांभारांस्ताडयामासकत्रेसिजः
अरुणघइपात्राणि कुंडस्य प्रसपत्स्यत बभंजामंडपसंवीक्षणाद्रीत स्थलीतरं २९ तत्रापियज्जनं दृष्ट्वातद्
भंगबलेनसः यत्रयत्रद्द्रव्यसीत्वौश्रोतंवास्मार्तकर्मच ४० तत्रतत्रापिगत्वातत्चेस्हुनत्तितिमे घतः एवंते
नदुतोलोकाःकर्महीनमहीतले ४१ ब्राह्मणाःपीडिताः सर्वेलक्ष्यालक्ष्यस्वरूपिणा ससमहस्त्रिजगन्नाथ
मुष पाद्युःस्वमुत्तमे ४२ मुनयद्यचु: हृत्वगःसर्वजंतनोईश्वर:सर्वकर्मणां जनकःसर्वजंतूनां रक्षको
रक्षस्तया ४३ श्वासितंतेचतुर्वेदाःसांगोपांगाजनार्दन पाहिनःकालरूपेणविघ्नेनपीडितान्भृशं ४४ सत्रा
तिहीननाधाश्चनास्तितेत्राणनातान् नित्यानित्यक्रियाहीनान्नविनाननिधिभागिनः ४५ शि० इत्याकर्ण्यमुनीना
णांवचनंसविनायकः दृष्टपा विश्वरूपोयं आपकःप्रभुरीश्वरः ४६ उवाचता न्द्विजाधयावाचामाभयंकुरुतपेयः
विनायकः आविर्भवि॰ष्ये सत्स्नवरेण्य स्यमहीतले ४७ त्रैलोक्यरक्षणार्थाय विघ्नस्यास्यप्रशांतये पालनाय
स्वभक्तानांसाधुणोत्राणायभसुर ४८ शि० इत्युक्त्वा पुष्पकागर्भे प्रविवेशांतदेवसः आगतेनवमेमासिप्रा

२८

२४
याम

प्तपुष्पकाशिशुं ४९ चतुर्बाहुंद् भास्वच्चतुरं सुंदरेक्षणं आयुधानिचचत्वारिबिभ्रंतंतेजसान्वितं ५० दृष्ट्वा सात्रं स्वे
नवक्रेःसि॰स्मेतत्रिमागतं श्रुत्वाचात्रं स्तनंतसाववरेण्यःसगणायवौ ५१ इत्युक्त्वा बालकं सोपिविस्मितःसहतैर्गणैः उ
वाचसवका राजास्यजतैनं सरोवरे ५२ शिशुमादाय तेयाताःपार्श्वे स्येवाश्रमेमुने क्षमासारितं शिशुं त्यक्तापुः सर्वेनिजंपुरं ५३ अपर
स्मिन्दिने सम्यङ्मुनिःस्नानाय चागतः तैदेवद्दृष्टितेनबालकोष्टतन्तुदीनः ५४ आश्चर्यमकरोत्तत्र भयभीतिस्तथाभवत् आश्रमे
कृनमेयस्कोजरिष्टं सुखसत्यिन ५५ तपसेनुफलं दातुमीदृशी धृतंवीस्तनं रक्षितासर्वलोकानांपरमात्मानिजेच्छया ५६ सुंदराबालकः
केनसकोपमीरप्तावहिः तस्मात्त्वीयाश्रमंचैनंपालयिष्येप्रयत्नतः ५७ इत्युक्त्वाजटे बालमालिंग्यमुदामुनिः नमानीतंमुनेः पत्नी
हृदंराडीपवत्सला ५८ उवाचनिजभर्तारंसुप्रसन्नेयनांबुजं दीपवत्सलोवाच किमानीतमिहस्वामी अर्चनामाश्वयकारकं ५९ इदंवे
नायकंरूपमम आभातिद्विजर्षभ इदमेवाक्रियं स्थानं इदमेवलपःफलं ६० इदमेवपरंब्रह्मयोगिध्येयंसनातनं इदमेवपरंतेज आदित्येय
द्धीपितं ६१ इदमेवहविस्तलोनैतिनेतिप्रवदंते शि० इत्युक्त्वोद्दर्ष संपन्नाभवत्सा हायबालकं ६२ स्तनपानंददोतस्मैततः
साद्दीपवत्सला द्वितीयाचंद्रवद्बालोव्यद्धि॰प्रतोदिनेदिने ६३ ७ १४ इतिश्रीस्कंदपुराणेविनायकमहात्म्येशिवस्कंदसं
वादे विघ्नराजावतारवर्णनोनामत्रयोदशोध्यायः १२ शिव० यथाविनायकोदेवोवतारं धृतवान्प्रिय तेदुत्तमधुनाव
दृष्टगंधर्वचरितंतव १ क्रौंचः सोभारिशापेनतदेवासुवमागतः महाभीमतनुःपार्श्वेमुनेराश्रममाविशत् २ दिवारात्रौ
महावेगान्तदाश्रममपीडयत् अग्निकुंडानिपात्राणि पुस्तकानिकुशानिच ३ आनिलद्दष्टाश्यान्चकर्षपर्वतानीवि च
स्वादपुष्पंचस्पंचकुशंश्चनिपातयेत् ४ कदाचिद्दवद्याश्चमुनिश्चिंतातुरोभवत् मुनिरु० मूषकोयंकथंनस्येन्ममदुः
खप्रदायकः ५ अन्नानधिमपादुःखवेनोनुभूतंमहाश्रमे नद्दृष्टंनश्रुतंचापि कर्मयेनदुःखंभवेन्मम ६ शि० एवंवाक्यंनि
शुश्रावसबालप्राहतंमुनिं विनाय० अहमस्यविनाशायमतिष्येमुनिसत्तम ७ एकेनमुष्टिघातेनचूर्णयिष्येन संशयः
शि० इत्युक्त्वातंमुनिंपार्श्वेतिष्ठत्पुष्पकासुतः ८ नतस्यद्यपाशमानकृष्टंमूषकंतंविनायकः सप्राप्तमूषकंस्थानंभ्रमिला
त कुंभोदरा ९ वेष्टयितागलेतस्य नायकसमीपतः भ्रमयामासतंशीघ्रंसतंसंस्दृदोह १० विनायकं पस्योर्द्ध
स्य

विं १

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तामस्तकमब्रवीत् मूषकउ॰ सौभरिर्मे शापदग्धमयाहं जन्मप्रियं ह्रुणा ११ मूषकोऽभवितास्त्विंदमसवाक्यात् ...उाधम
उच्चापयंस्तोमसंप्रार्थितःसहृपावुधिः १२ सान्निध्यंभविताते स्तिगजास्यस्यजगन्गुरो एवमुक्त्वापकेमोर्ण्णं देवाश्यमुमु
देतथा १३ तस्येषेसपत्नवास्यमघजातंविनायक वाहनत्वंत्वयाद्देपसेवायैतस्मेविभो १४ शि॰ इतिश्रुत्वाग गैस्यांगधुर्य
स्यकुरूपिणः तमारुरोहभगवान्मुरूपान्नाधरस्तपा १५ दृष्ट्वामूषकमारूढंतंबालेनलीलयाप्रियं आश्चर्यमकरोत्सार्धंमु
निर्दुःखजहोतदा १६ उवाचमधुरंवाक्यंनत्वाबालविनायकं पार्श्वउ॰ विचित्रलीलातेलोकप्रसादस्त्वपात्वात्मन १७ भु
नैर्विभामुनेबालेकिस्वल्लोकेमेनेते सुम इदानींहिमयाबुद्धं स्वरूपंव्यापकस्यते १८ शि॰ इत्युक्त्वापरमात्मानमालिलिंगमुदा
मुनिः उवाचपुरयासोतंमुनिपार्श्वेहसन्मुदा १९ विनाय॰ विघ्नेनोपहतालोकाक्रांतेमुनिसत्तम अमुमारुह्यसमारुह्यहनि
ष्यतंश्च्योत्रैतं ह्लाधर्मंच धर्मंचस्थापयित्वामहामुने आनंदयिष्येत्रीन्लोकान्मुदामूषकवाहनः २२ स्कंद॰ कथं विघ्नम
हाघोरंबालरूपीनिवारयत् वक्तुमर्हसिभगवन्कौतुकान्ममपृच्छतः २२ शि॰ विघ्नभीत्साहिमुनयो...चि तान्विधिं प्रति
प्रणेमुस्तुष्टुवुःसर्वेशंसन्विघ्नस्यचेष्टितं २३ त्रैलोक्यंपीडितंतेनविघ्नेनसुबलीयसा उपायःकथ्यतांशीघ्र मस्यनाशाय
नोविभो २४ अवदत्तुमुनिमुख्यास्तांब्रह्मापृच्छयसुरेश्वरं ...त्तस्येव वसाचकर्तव्यंतस्यनाशनं २५ श्रुत्वैवंविमनीभू
ताब्राह्मणाब्रुह्मणोगिरं विमनस्कामुनीवीक्ष्यधातातानब्रवीद्वचः २६ आश्रमे मुनिमुख्यस्यांतु पार्श्वस्यभोद्विजाः तत्राव
तीर्णोभगवान्नाम्नामूषकवाहनः २८ सविघ्नंतत्क्षणादेववारयिष्यतिवीर्यवान् श्रुत्वैवंमुमुदुर्विप्राःप्रणेमुर्कमलासनं २९ प्र
तस्थुःक्षणमात्रेणययौपार्श्वमपंमुदा मुनिनातेनतेहृष्टाउपविश्यासनेर्चिताः ३० उवाचसप्रसन्नात्मापार्श्वस्तान्मुनिपुं
गवान् पार्श्व॰ जन्मजन्मार्जितंशास्त्रंसफलंमेघभोद्विजाः ३१ यद्दृष्टभवतांवःपुंसुखमुष्यैगौरवात् शि॰ एवंवदंतंपार्श्वं
तंवशिष्ठोमुनिरब्रवीत् ३२ जगाद्धन्यतांतेषांमुनीनांभावितात्मनां वशिष्ठ॰ विघ्नेनकालरूपेणपीडितावयमुत्कटं ३३
ब्रह्माणंशरणंयातास्तेनात्रप्रेषितामुने परमात्मावतीर्णस्तेगृहेस्मात्पतंस्तु भात् ३४ इदानींचतुर्बाहोरिभासस्यतरा

ने३ पात

२९ वि॰

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२ सतानुवाच प्रीतात्मा सर्वज्ञः सुखदायकः ॥

विधे २ पित्र अतोयाता वयं सर्वे मीलिता पार्श्वतो गृहं ॥ २५ इदानीं प्रार्थनीयोसौ परमात्माखिलैरपि ॥ त्रि० एवं संस्तुवितैस्तुष्टयो वद १
तत्र विनायकः ॥ ३६ आर्त्ता नामीलितानां च किं यं प्रयोजनं ॥ अयोवाच मुनिः श्रेष्ठ वशिष्ठस्तं विनायकं ॥ ३७ वशिष्ठ०
विघ्नासुरात्कालरूपाद्भीता त्वां शरणागताः ॥ माता त्राता पिता मित्रं मस्माकं जगतामपि ॥ ३८ ब्रह्मलोके पुरा याता स्ते
नात्र प्रेषिता विभो दुःखदो वाग्निनातस्मान्निष्व स्वकरुणाबुधिः ॥ ३९ त्रि० प्रत्युवाच पाशापाणिः स्तवं त्रिष्ठवस्तावरं
पाशापाणिरः ॥ इन्द्रेणेदं कृतं कर्म गर्वयुक्तेन चेतसा ॥ ४० त्रैलोक्यं पीडितुं विघ्नः प्रेषितः कालरूपधृक् ॥ विघ्नः दुःख
करं दुष्टपीडकं सर्वदेहिनां ॥ ४१ ध्वंसकं सर्वयज्ञानां नाशकं सर्वकर्मणां ॥ इदानीं क्षणमात्रेण वारयिष्यामि जासुरं ॥ ४२ त्रि० उ
मा) क्त्वा मार्कंडसुतश्च तुर्बाहुर्गिभाननः ॥ कमलं परशुं पाशमंकुशं दधदद्भुतं ॥ ४३ प्रतस्थे विघ्नपुरिं प्रति सर्वैः पुनर्यानैः पुः अ
सुरासम मा विघ्नपसर्वे देवोब्रवीद्भुतम् ॥ ४४ पश्यंतु भोस्तु वं विप्रा विघ्नेन युध्यतो मम ॥ इत्युक्त्वांकुशपाशाद्यैः परिविघ्नमाने नु युग्मज्ञो ४५
अंकुशो वायुवेगेन विभेपातः क्षणाद्धृतः ॥ वेष्टयित्वा मलेत स्यु आनिन्यं तं विनायकं ॥ ४६ भीमरूपधरास्यं जटिलं भीषणं क्षणं
वै बिडाननं भोद्देशा विघ्नं घोरपराक्रमं ॥ ४७ इदं रूपं वकारेण गजास्यो मुनिभिः सह ॥ अथ विघ्नः सुरो पापः स्त्रपत्वि स्वविनायकः ॥ ४८
तावत्स तद्रूपेण प्रससार जगत्त्रये ॥ प्राणनाय मतिर्याकृच्छ्रकारा गुरुविनायकः ॥ ४९ पक्षिरूपेण यातो सौ तावद्गृध्रामखे व्योम्नि ॥ पक्षी भ
तं निरीक्ष्य तं हिंसकोपाग्निना तदा ॥ ५० नसाज्यकमलं हंतु पक्षिणं तं गजाननः ॥ आगतं कमलं दृष्ट्वा विघ्नो सिन्नगात्मकः ॥ ५१ प्र
व पानलवलोकाद्दाहत्कृण तेजसा ॥ अग्निरूपं तं निरीक्ष्येन प्रीतांश्च मुनिपुंगवान् ॥ ५२ ववर्ष मेघरूपेण वर्षीधामिव पार्थ
रात् ॥ व भंज्यमिघपट्टं विघ्नो वायुस्वरूपधृक् ॥ ५३ तावत्स पर्वतो जातो ह्यादिपातालस्तलः ॥ पर्वतीभूतमालोक्य विघ्नं सोधिर
ग्नननः ॥ ५४ व [illegible] रूपेण तं हंतुं पततेस्मबलान्वितः ॥ त्रिमत्स्यकुलिशीभूतं विघ्नं तं पार्श्वे [illegible] नेनः ॥ ५५ शान्तिं निमीय तं हंतुंस
ज्यतिस्म महोत्कटः ॥ वज्ररूपधरं विघ्नं मुक्तानि च वेगतः ॥ ५६ प्रससारासु खं शान्तिः सा शांतं तेन नोदिता ॥ संलक्ष्य वज्रा स्त्रा

ज्ञा२ ती४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रिलोकाकृत्यपो भवसुन: ५७ अमन्य सरमात्मानं त्वत्तोहमिभानन्तं । हीनौज संतथात्मानं विघ्नः शांतमनास्तदा ५८
तुष्टाव परमात्मानं निबद्धकर संपुट: । उवाच च मुदा देवं पाशपाणिं विनायकं ५९ विघ्न उ० । क्षमस्व तामपराधं मे विनायक कृ
पानिधे अज्ञानाद्धीर्गर्वेण पीडितं भुवनत्रयं ६० उत्पत्तिस्थितिसंहारकारिणो विश्वरूपिणः मोहाद्वध्यत्वतं युद्धं त्व
पा सार्द्धं जगन्मते ६१ गुणातीतो निराकारो ब्रह्म साक्षात् जगन्मयः त्वमेव जगतीहेतुरहमात्मैः शरणागतं ६२ मघवद्वाक्यपतीहि
त्री बहुरूपाणि तेमया त्रि० इति विघ्न वचश्रुत्वा जगौ तं सविनायक: ६३ विनाय० आवेशोसि महानात्मा शीघ्रं विघ्ननाशायते पु
रा इदानीं रक्षणीयोसी यतस्त्वं शरणागत: ६४ कुरुष्व वचनं मे घप्राप्ति तिलं मम प्रिय मन्नाम स्मरणं यत्र पूजनं वापि भक्तित: ६५
स्मृतिर्वा प्रणतिस्तत्र त्वया स्थेयं न कर्हिचित् स्थेयं च नेहत्रायत्र क्रमोहो त्वेव्यपालया ६६ त्रि० इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्र
णतं प्राह तं पुन: मन्नाम पूर्वकं नाम तवास्तु जगतीतले प्राप्नोतु परमा ख्यातिं सर्वसिद्धिप्रदं नृणां । त्रि० ततः शांततरो
जातो विघ्नो सोत्र शांतिरूपधृक् ६८ संपूज्य विधिवत् सर्वे तथा विघ्नराजं सुरेश्वरं तुष्टुवुर्मुनयश्चैनं देवदेवं मुदान्विता: ६९
वरेण्यपि श्रीवत्सदेवासह पुष्पीवृयामत: आलिंग्यापूजयाद्विघ्नराजं तं परया मुदा ७० विघ्नराजं प्रसन्नात्मा वरांस्तेभ्यो द
दौ बहून् आज्ञया तस्य देवस्य संपर्ययौ निजपत्तनं ७१ अवतीर्णं स्तथा देवा पुरं स्वस्थानमुपागता: स्वसमस्वरसस्त्रवृत्तु
गंधर्वैर्जगुर स्तुतं ७२ आवास्यति बाधानिर्जै विदिव्यानि षण्मुख आनंदतुस्त्रयो लोकास्वं स्वं धर्ममुपाश्रिता: ७३
परस्य सुमुनिद्वेषु तत्रैवांतर्हितो विभु: अंतर्द्धानंगते विघ्नराजे ते तं समीक्ष्यता ७४ मुनयो ययुः सर्वे स्वं स्वमाश्र
मं मुसेवात् इति ते विघ्नराजाख्यश्चतुर्थो वर्णितो मया ७५ अवतार: श्रीति हि पंचमं शृणु सांप्रतं मयूरेश्वर इ
ति ख्यातं धर्मार्थकाममोक्षदं ७६ ॥ ८ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये विघ्नराजावतारवर्णनो नाम चतु
र्थोध्याय: २४ त्रि० एकदा विष्णुकन्यासौ तपसि संस्थितः ध्यानस्थं तं निरीक्ष्येतं शंखो मनोरवल: १ अहो
रवेद शास्त्राणि पुराणानि च षण्मुख प्रविवेश समुद्रं स ब्रह्मणा निर्मितस्तदा २ गतेषु वेदशास्त्रेषु नस्त पठनपाठनि श्री

उ९२

तस्मात्क्रिया: सर्वाश्च सन्नुप्ता जगत्त्रये ३ तत्रा ध्यानं पुरोनैभ्रमुस्तपत्नि प्रजापति: स्चिंतया परमं ध्यातं चिंतया मास चेतसि ४
शंखस्य वीरं तं बुध्वा यैविष्णुर्निवेदितं क्षीराब्धिं तापिनं ज्ञात्वा विष्णुं प्रमारिवं यथौ ५ सुखासीनं त्रिशिवं दृष्ट्वा प्रणम्य कमलास
न: प्रमुखो दसमात्व स्योत्रिवाय शंखचेष्टितं श्रोतोवा० शंखेन वेदशास्त्राणि पुराणानि च शंकर नीतानि ध्यायतो मोहासायंम
मजगत्त्रते ७ मम चैवाय देवानां मश्रूणां कमलोपन श्रौतस्मार्तक्रियालुप्ता: दुःखस्य कारणं ८ क्षीरार्णवस्थितं विष्णुं दृष्ट्वा
त्वामहमागत: उपायं मे किं चिश्रौतस्मार्तक्रियावहे ९ श्रि० अत्माणमवृद्ध श्रुत्वा तद्वचनं पुरा ब्रह्मन् शंखसनिश्रांते विष्णु कस्मे
नोहनिष्यति १० ततश्चिंतातुरा ब्रह्मा पुरस्थापितितो भुवि उवाच सवरो ध्यानं प्राप्नुयात्कमलापति: ११ वेदशास्त्रपुराणानामा
नेतो शंखहारक: सुखदायीकरात्तु स्यात्प्रभु: सर्वमनोरथ: १२ वर्णानां प्रविते हानी संकर: पापवर्त्मनि: पृदु मे रहिता जाता मुनयो
जगतीतले २३ दससार्वं तमालोक्य पुनराह शोविधिं ममोपाय श्रुतो ब्रह्मन् श्रुणु तस्यैव रक्षतसा २४ बंधुरांरवो सुरस्यास्ते कमलासु
रसंस्थित: बलवानार्वसंपन्नो देवद्विज निरुन: २५ विनायकस्य हस्तेन मृत्युस्तस्य भविष्यति सदस्तानीसु संप्राप्य स्थिर चितेन
निम्बसख्दू २६ श्रुतिस्मृतिरिता धर्मान्सर्वान्निविहिष्यति इति श्रुत्वा वच: शंखसंतु तोषचतुर्मुख: २७
तं विनायकं त्रिनेत्रं च चतुर्बाहुं पूरसुं कमलस्रुगी २८ पार्श्वसिद्धिं च बुद्धिं च वाहनं सिंहवाहनं पद्मासने निसुखासीनो निरुद्ध्यो
मनसा जपेद्देवं सर्वसिद्धिकरं शुभं एकस्मिन्समये प्राप्य प्रजाते स प्रजापति: २० पादेजांपुरुषं चिंत्य चितितं स चतुर्मुख: ध्यात्वैवं कमलासन: २१
मुदा युक्तो प्रणनाम विनायकं २१ उत्थाप्य सु विधातारं प्रणतं पार्श्वेर्विभु: अवदच्चतुर्लं वाक्यं जगाद्यापि विनायक: २२ विनाय०
पुराणानां च वेदानां शास्त्राणां नयनं मम तव वचनं च वेदानां रूपीणां सर्वे देहिनां २३ दु:खं च सुखहेतुश्च सर्वं ज्ञातं विधे पुरा अ
नाहं प्रसन्न स्तवं स्त्रपुरासवं २४ रहानीलमुदागच्छस्व स्थानं कमलासन कमलासुर नामासौ बंधु: शंखासुरस्य च २५
हनिष्यते महावीर्यमसुरं लोकपीडकं ज्येष्ठशंखासुरा न्यानिर्ज्ञातकमलापति: २६ श्रौतस्मार्तक्रिया: सर्वा निर्विहिष्यामि
वैवत् द्विजरूपेण यस्यामि प्रपलोकं चतुर्मुख २७ प्रोष्यामि तत्र विख्यातं मयूरेश्वर संज्ञया इति तेकथितं ब्रह्मन्नवतारप्रयोज
नं २८ त्रि० इत्युक्तां तर्हितो देवो ब्रह्मापि स्वपुरंगत: प्रतेश्च तवरत्तस्य विघ्नराजस्य षण्मुख २९ स्कंद० वेदशास्त्रपुराणा

२५ २५

३४ क्षोपातमिवोज्वलं बृहंतं पीतवसनं नाना पुस्तकधारिणं अंतिके गत

नामर्थी निर्वाह णं कथं अकरोत्परमात्मा वैष्णुवं स्तां द्विजाहुतिः ३० मयूरेशाद्युति ख्यातिं बुध्याप्यातः संगरे एतन्मे तद्वि
पौत्रहि समासेन मे स्पर २१ त्रि० साधुपृष्टमहाबाहो सर्वलोकैकपावनं यज्जित्वा रसर्वकामं हृष्ट वतां नृणां ३२ सर्वसि
द्धि करं स्कंद मयूरेशकथानकं समासात्तदहं वक्ष्ये शृण्वेकाग्रमानसः ३३ स्मृति शास्त्र पुराणानि वेदानां पुस्तकानि सः
गृहीत्वा द्विजरूपेण रचितानि स्वमायया ३४ पीतांबर परीधानो सम्यपीतोत्तरीयकः वसुंधरां समायातो मुनिसार्थ दि
दृक्षसः ३५ स्नानसंध्याजपहोमैस्त्वाध्याये देवतार्चने आतिथ्ये स्वाध्याय मध्ये निरतानि सुकर्मणि ३६ दीनादीन् मुनीन्वीक्ष्य
तांव्यासानेक स्यसंस्थितान् उनारंतत्र मोपि संततमिव भास्करं ३७ स्वागतं मुनयश्चैन मूचु तं मुनयो खिलाः प्रस्तुतं प्रणम्या
ऽऽनिबद्धकरसंपुटः ३८ ऋषय ऊचुः स्वागतं ते महाभाग तवाऽऽगमनेनत्र शंखासुरेण बलिना नष्टाचाराः स्म तावयं ३९ आ
तिथ्यं ये द्विजश्रेष्ठ फ्रयामस्तेन किंचन अभाग्यं परमं नो क्षितिपाकाय समुत्सुकं ४० भवतामागमस्त्वास्या विप्रेंद्रो नो भवघतः
त्रि० आकर्ण्य वचनं तेषां मुनीनामब्रवीत्सतान् ४१ द्विज उ० हव्यकव्यं द्विजालोपं ज्ञात्वा वो मुनिपुंगवाः नित्यनैमित्तिका
नां च काम्यानां चैव कर्मणां ४२ स्वानानां चैव रक्षणं विद्यानां जगतीतले आगतोस्मि प्रकारोयं चिंतां मा कुरुतेष्वथ ४३
गच्छंतु सर्वविद्यानामिति पुस्तकसंचयं कुर्वंतु सर्वकर्माण्यन्यो बोधयंतु वः ४४ ब्रह्माण्डे तिष्ठ मे स्थानमस्मिन् जग
त्रये यत्रतु वसंति स्थानं मम राजतपोधनाः ४५ त्रि० अथ सर्वे मुनयः सर्वे पीत्वा नत्वा च नामंतं प्रणमुस्तुष्टुवुर्ध्येन दुस्स्या
नं मनोहरं ४६ तस्मे नत्वा तु केचित् चिरंत्योन्यमब्रवीत् द्विजो यं नाम वसेषपरमात्मा स्वमायया ४७ ध्यात्वा नीदृ
शं रूपमिति नो भासते द्विजाः आसिष्ठत गुरो केचित्तनो विद्याश्चतुर्दश ४८ पुस्तकानि ततो गच्छ पाठयंती स्मकेचन
एवं सर्वाणि कर्माणि निरसातले ४९ ततो ज्ञात्वासुरस्वासी निर्दोखं स कमलासुरः भवदत्त सर्वकर्माणि प्रवृत्ता
नि जगत्त्रये ५० कमलासु० प्रकाशितानि त्रीणि वेदा शैवपुराणका केनचिद् द्विजवर्येण तिष्ठता सुस्त्वाश्रमे ५१ त्रि०
कनीयसोवचं श्रुत्वा बंधो शंखस्तमब्रवीत् शंखासुर० अस्मादीनां मुनिहंतानां नयस्पगणनाम मे ५२ सो सोढुं न कर
स्तत्र मारणीयः प्रयत्नतः न दृष्टयंत तत्पापाहिलं कमलासुर ५३ त्रि० पतिबंधुवचः श्रुत्वा सैन्यमासाद्य सासुरः

४ वृद्धिगत १ मा ३ स्माति नाम८

२५

रमसा प्रिययेयौ तत्र यत्रासीत्स द्विजाग्रणी ५४ बलिनं विकटं वीरं स्कंधसूलं जटिलं रवलं भीमकायं च नभमध्ये गर्जितं
दृपसंस्थितं ५५ नानाशस्त्रैः खड्गैर्भिस्त्रिशूलैः रूपासितं दराद्दस्त्यौ तं वीरं सेनांनानाविधां बुजा ५६ एतस्मिन्समये
भाविनस्तो वाणी द्विजेन्द्र कमलासुरनामायं देवो देवान्मुनीन्द्विषन् ५७ आगतश्चतुरंगिण्यासेन यास हयदुन नमो ना
नीमिति श्रुत्वा मुनयः क्षुब्धमानसः ५८ बल्लालेन पितः सर्वे मीलितास्तमथाब्रुवीत् मुनय ऊचुः इदानीं किं करिष्या
मः क्वयामः शरणं च कं ५९ अस्मादुष्टतमो दैत्यात्त्राता नो पि वितानकः त्रि० तेषामिति वचः श्रुत्वा बल्लालप्राहतान्मुनीन् ६०
बल्लाल उ० पश्यंतु कौतुकं सर्वे यूयं सत्य मयं मम इदानीमेव स बलं नाशयिष्ये रिपुबलात् ६१ त्रि० इत्युक्त्वा मायया त्वा
मोनिर्ममे नेकधानु निद्यंकुरुनः किंचिदेव हस्ते तदा द्विजो बल्लालमुनयः सर्वे वीरास्तेन समुत्थिताः ६३ ५७ इति
श्रीस्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंद संवादे बल्लालकेस वाचनं नामपंचदशोध्यायः १५ त्रि० ददृशुर्वीरांस्तत्र योग
ने द्विजरूपी विनायकः स्वयं च भीमकायोऽभूत् दशहस्तोस्त्रायुधः १ कमलं परशुं पाशं मंकुशं च गदां ढटं असिं त्रि
शूलं चक्रं नेम रतीमरं तथा २ सप्तभवतधावीमि विचित्रं तं वीरमध्यगं दृष्ट्वा सर्वे मुनिंद्रास्ते तेषु योधविस्मिसिरे २
हष्टत द्विजसेनां तां कमलासुरसैनिकाः समाचख्युरसुरं सर्वं कमलस्य सेनैस्थितं ४ दूत उ० स्थिता नार्थं तोदितेन
सत्यं यंयकरः विभ्रतास्त्राणि घोरावीराश्च निर्मिता ५ ने हतेपुरुषो यो यं दुर्जनः सर्वं जगत्त्रये त्रि० श्रुत्वैवं
सहसा साय निजसैन्यप्रधावितं ६ उवाच रक्तनेत्राक्षः कमलः कालनोदितः कमलासु० अस्मान्तरांकं रविंदुरदं
वागणपोमितो ७ युद्ध मधुरतः कोनु विष्णुरस्यातु सहेत एकेन शरपातेन निर्विषसबलं द्विजं ८ त्रि० इत्युक्त्वा
यमारूढः साधुदः कमलासुरः गृहीत्वा सैनिकान् सर्वान्द्विजं येयुद्धमुपागतः ९ समाप तुरंगेसैनैर्द्विजासुर बलेयद्य

४६ जगर्जे गर्जतो वीरान्स सज्जीद्विजसत्तमः नानाशस्त्राणि वाद्यानि विभिन्नेकस्वरूपिणः ६२ + ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गो ३ न १ एकतासुरवीरास्तानद्विजत्वापदिजवाहिनीं ॥ मा

तदाकोलाहलोजातोघोरस्त्वाहिंसुसयावहः १० निघ्नंतश्चापिचाहंतोयुद्धेवीरांपरस्परं नानाशास्त्रास्त्रपातेनमुष्टिघा
तेनतेनच ११ अश्वारोहागजारोहारथारोहापदातयः निपेतुर्भ्रातरोभूमौद्विजसेनान्वरैहताः १२ दैत्यसैन्यश्चवैरे
श्वापिभीषितस्तेचमत्वराः छिन्नसक्थिभुजाः भिन्नशीर्षाःक्षतापरे १३ एवंयुद्धमभूद्धोरमन्योन्यवधूयोर्भूरी
नाशन्वहितेतस्यासवद्गापिन्नाविरावरान् १४ असिद्धिधात्रताविवीरान्गृणेदत्तसमपाद्ययेत् एकंमत्वाकिरत्वाणिकमलं
द्विजसैनिकाः १५ दृष्ट्वातुकमलोदैत्यसंस्मारेशमनसेरितं मंत्रजजापमनसाद्भुतमाश्चर्यमत्तरत्वाति १६ तेनास्यमंत्रपद्मा
णंसघोरस्त्रमितिसद्दवं तस्माजद्विजसैन्येतत्नतातंहैवतंगुरं १७ असंख्यातानततःसपत्निगतास्तेतलेनैव्यपेत न्यपत
न्भूतलेवीराःप्ताःश्रेचिद्रूपातुरः १८ हाहाकारस्तुभूत्तुकुःपितंरसस्मरुःपरे दृष्ट्वावाधन्वहर्षेणनन्तिकमला
सुरेः १९ दृष्ट्वेवकोपदीप्तांगोद्विरूपीविनायकः अभिमंत्र्य मिस्वकेरिपुसैन्येषुचाभिपत २० अनेकानिचक्र
णिनिससर्जरामि स्तत एकैकंनिजघानाथवीरसैवेकमोजसा २१ छिन्नास्याश्चिन्नभुजाश्छिन्नपादाश्छिन्नमस्तकाः जघ्नु
र्णाःपतिताभूमौदृष्ट्वातानसुरैस्तथा २२ मकलोचिंतयाव्याप्तस्यसत्तत्सैनिवारणे गद्यपाहायवेगान्नचिरकालंदि
जेनसः २३ शास्त्रास्त्रविधामहतीतस्मैसोस्त्रीयद्विजः मयूरस्त्वोभयव्यापादस्याहिंसुविनायकं २४ पतयंभ
ग्नबलोयातःस्वनासकमलोरणात् साम्प्रतमुनिभिर्जुष्टंततोयातोविनायकः २५ प्रशन्तंसमहावीर्यंकमलमुनि
नांपुरः चुचुंगाचविनताश्चीरान्मातापुत्रामिवौरसान् २६ गौतमउ क्रियोचसिमहाभागजगत्कारणकारणं लोकेःस
वोपिकृतानित्रिभुवनानिवतुद्वृत्ता २८ मुनिनांप्रवरःप्राहगौतमस्तंविनायकं योपितंनिजसैन्यापजगद्वृत्तिजगत्पति
आविर्भवतित्वय्येवविलीयंतेपुनःपुनः असंख्याताश्चवीरास्तत्त्येवोहाहिताःपुरा २९ इदानीत्वमसारेनेको यिष्यामि
तांद्विज आहीसिमहाबलिपद्मपमकृतकोतुकं ३० विनाय संयमुक्तव पाद्यार्यैःप्रभावोमुनिनांमया तवकुंभो
न

न वसापिकस्यपक्षममहामुने ३१ अन्येषामपिमुख्यानांज्ञात्वास्तिमेहामया अहमेवकरिष्यामिवीराणां
जीवनं क्षणात् ३२ शि इत्युक्त्वोहवैदेवोसौगौतमंद्विजरूपधृक् जहासासंजीविनीविद्यांतयासहस्त्वाबाहुप्यत ३३
अभिमंत्र्यजलंतेषुसिंचतिस्मविनायकः उत्तस्थुःक्षणमात्रेणसर्वेवीरांद्विजसन्च ३४ आश्चर्यपरमंचक्रुर
स्विन्नामुनेस्तदा उपविश्यमुनिंसर्वेनापृच्छत्सविनायकः ३५ असुदैत्यस्यनाशायउपायःकथ्यतांद्विजाः
देवन्तुमुनिश्रेष्ठाःपृष्ठंतवविनायकं ३६ मुनयउ विनपृच्छसिहवेज्ञातःससखिलंतपो जानीमस्त
स्तदाहेवातंप्रभुतं विभातिच ३७ शि विनायकंबभाषेथगार्ग्यस्तमुनिपुंगवः गार्ग्यउ सर्वज्ञस्यसुरस्ते

मोहकार्यस्त्रमुत्तमं ३९
पिममाभातिप्रयोजनं ३८ एकंतेनसंवृत्तार्थसिद्धिस्तवविनायक
कुरुत्वहवनेस्वभागमोत्तमयोदितं अतिविभिमुनिगणेःसार्द्धंसंविगवत्तंर ४० मयूरःप्राप्यतेतस्मात्तमारुह्यवै
पुत्रहि शि गार्ग्यस्यगिरमाकर्ण्यदेवस्तामनुमन्यत ४१ अकारर्षिगणेःसार्द्धंहवनंसांगमाहरात् ततःप्रणद्दु
तेरंतेकुंडांतदृष्टेशिखिलेः ४२ मयूरोबर्हिणंभारंविभ्राणःसिंहविक्रमः तमारुरोहबलवान्मयूरंसविनायकः ४३
तंतथाविधमालोक्यजहर्षुःपरमर्षयः मयूरस्थश्चसंज्ञोतेनत्तुसस्थेपतहामुह ४४ इतितत्कथितंस्कंदस्वेद्दशास्त्र
प्रयोजनं भुवंगताभीतेनत्कृतंविघ्नहरेणह ४५ मयूरेश्वरसंज्ञायाःकारणंचतवेरितंकमलासुरनाशात्मसानी
श्रृणु षण्मुख ४६ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेविनायकमहात्म्येशिवस्कंदसंवादेमयूरेश्वरसंज्ञानिवर्णीनोनाम
षोडशोध्यायः १६ शि आज्ञयासद्भूतषड्गुणांसुखायसर्वदेहिनां असुरस्यवनोसावरणंयातुमुपक्रमात् १
मयूरेशोजगत्सृष्टानवभूनहिता यदृष्टत् एतस्मिन्समयेबुद्धिरवादितंविनायकं २ बुद्धिरु अहंपेोयामिदेवेश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कमलेनज गत्प्रभो ३ आज्ञांदेहिमहाभागयस्तिनुगतेमयि ॥ त्रि° ॥ संपूज्यपैसुभक्तयायैसुबलायैमहौज
से ४ स्वप्रियायैगदापाणिर्वृधेसबर्हिवाहनः ॥ औदृत्तोषुघपुत्रसेनान्वितुरंगिणी ॥ ५ ॥ आज्ञांसेनांततोमुख्य
रूपंचभीतिदायकं पयोबुद्धिरणस्थ नेज्ञात्वातांक + ज्ञा + मलासुरः ॥ ६ ॥ आगतोवाहिनींप्रदृष्टातां हर्षमाव
हन् ॥ अकस्मान्निमिषेसाविवीरान्योरान्नेवूराः ॥ ७ ॥ आवैंधुधुंजुंघु वीरास्तेतपरस्परं पादूजानुशिरोहस्तघा
तैःप्राणाजहुः परे ॥ ८ ॥ एकंपाश्म लाद्दितीयावर्षमेकच्च ॥ ओंदुत्तरसावीराक्ष्मलासुरसेमगान् ॥ ९ ॥ जघुस्ता
न्प्रविषुश्चान्या असुराः परसैनिकान् ॥ अयबुद्धमोपजानीत्वासीराः परमःपुमान् ॥ १० ॥ विस्मृतःपुरत स्याःप
प्रच्छजनकंनिजं ॥ कुत्रास्तेमातितामातःक्वस्यासितंपरिग्रहः ॥ ११ ॥ बुद्धिरु° ॥ पुरस्तादाश्रमस्यांतेमुनिमध्यन्वरोविभुः ॥ आ
रुह्यबर्हिणंपस्याद्दराहस्तेपितासते ॥ १२ ॥ त्रि° ॥ इतिप्रभोत्तस्यपुलाबुध्यायसमुदीरितं ॥ अभियातःसवेगेनमयू
रेस्त्रोधिप्यःसुतः ॥ १३ ॥ मुनीनांमध्यगंवीरमहाबर्हिणिसंस्थितं ॥ दृष्ट्वारोधुजंरम्य मोजसातेजसान्वितं ॥ १४ ॥ दं
वलेणम्रानौसौपुनीनांत्वपितुःपुरः ॥ अवरुत्तमयूरात्तामयंलाभोमहांस्तव ॥ १५ ॥ अभवद्बुद्धितःपुत्राधन्नुर्विघ्नविदारदः
तानुवाचप्रसन्नात्मामुनिर्विघ्नः निवारणः ॥ १६ ॥ मयूरेश° ॥ अयंलाभमितिप्रोक्तंयुष्माभिस्तव्यणिवोगिरः ॥ अत्रत्रि
विष्टपेख्यातोस्याद्दयंलाभसंज्ञया ॥ १७ ॥ त्रि° ॥ तमादिश्याश्रमेपादैवाद्भुताय संगरं ॥ भुकुटाक्षपितुर्ज्ञात्वाततो
लाभोमयूरगं ॥ १८ ॥ विनायकोपित स्वाघयोद्धुपरात्क्रमं ॥ षड्ङ्घ्रातांस्त हस्त्रेणयुयुधेसबलेनहि ॥ १९ ॥ संग्रामंच
करोघोरंवीर्यविदीतयासुरैः ॥ कमल° ॥ किमर्थंमसूभवन्ययातुमिष्यसिबालक ॥ २० ॥ स्वावासंगच्छदुर्बुद्धेबुद्धिपु
त्रममाज्ञया ॥ व्यघश्चावासितेकुर्वीन्निधनंकमलासुर ॥ २१ ॥ युद्धस्वपौरुषंशक्तिस्तेकिमर्थंवै सेखलं ॥ त्रि° ॥ सु
त्वेवंवचनंतस्यरुषा जज्वालसोसुरः ॥ २२ ॥ तत्याज्यमोहिनीमस्त्रं सर्वमोहनकारणं ॥ देवालुपाविनासैन्यंममो

३४ कमलःसहसारुघगवालाभंक्ताब्रवीत्प

लाभ २

हकेसैलंतदा ॥ २३ ॥ निद्राबद्धंनिरीक्ष्यैवमहंनिशीसुसमिवाभवत् ॥ मोहंगतेमयूरेशोमायविनिर्मुक्तहलात् ॥ २४ ॥ सैन्यैर्वीर्य
समेहच्चलाभंशोकमथाकरोत ॥ लाभउ° ॥ किंकुर्वान्महेभेकाद्विपरमासापितामम ॥ २५ ॥ निर्मोहोपिगतो मोहतत्रकारण
नाचमे ॥ २६ ॥ तंशोचन्तसहालाभः सावधानोबभूवह ॥ समुत्साय पितुरा
तःप्रतिवीरंधियःसुतः ॥ २७ ॥ क्रीयाहीनास्तदासर्वेनोवुर्लाभायकिंचन ॥ एवंविधं तदासैन्यंदृष्ट्वालोकान्यचारयत् ॥
अस्येवप्रापयाचाहंनप्राप्तोमोहमेतं ॥ जानामिमोहनास्त्रस्यसंहारंएवनाममे ॥ २८ ॥ उभयोर्योगतः बुर्योप्रबोधं
सर्वहिनां ॥ त्रि° ॥ इस्युक्त्वाजलमादायपत्रातमष्टोत्तरंजपन् ॥ ३० ॥ नामैवनायकंमंत्रं स्तेतेनंसिमंत्र्यतः ॥ असिंसर्व
सैन्येषुलाभश्चैवपरिपूरयन् ॥ ३१ ॥ उच्चचारपवित्रेणनाम्नैवनायकंतदा ॥ नाममंत्रप्रभावेनसोत्त्थाववखिलं
चमूः ॥ ३२ ॥ मयूरेशोनचोत्तस्थौप्रत्युपोजस्तलाभजं ॥ अभितोलाभमासीनासेनास्याज्ञाभिलाषिणी ॥ ३३ ॥ अथमो
तमेहमोयलाभोवचनमब्रवीत् ॥ लाभ° ॥ स्वसैन्यकमायया स्यायंमोहयस्स खिलंजगत् ॥ ३४ ॥ स्वप्रभावाच्चिदिहानेहसव
र्वंमोहिप्ठति ॥ अविधायोतोहितोदेवो वतारस्यप्रयोजनं ॥ ३५ ॥ किंत्वसुसःसुखेनासोमासषदुद्धयिष्यति ॥ सिद्धिं
बुद्धिंचमांकिन्तुसद्धोस्यागतस्यलं ॥ ३६ ॥ विनेनन्नसमधोहिधर्तुप्राणांहितोतमः ॥ अस्यार्थेजुहुयान्मेघप्रां
चानलेघृतं ॥ ३७ ॥ त्रि° ॥ इस्युक्त्वातमेलाभः शोकरत्ना पनेधृतं ॥ प्रेषयामासतान्वीरानेतुंकाष्ठसंच
य ॥ ३८ ॥ अनिर्दायोगिरस्तास्युत्वातंवेगवत्तरां ॥ गत्वाहूपसमानिन्युरिंधनानांमहान्चयं ॥ ३९ ॥ अग्निमानीय
संरुध्यलाभस्तत्राक्षिपत्स्वयं ॥ प्रजज्वालमहोग्नी ओंगतीमंतकारकः ॥ ४० ॥ पश्यन्ततोखिलावीरा रुरुदुःक्रूर
णस्वरान् ॥ रुरुदुर्मुनयोवीराद्दृष्ट्वालाभंतथाविधं ॥ ४१ ॥ अथदैनायकंनामलाभोयावज्जोहितं ॥ तावल्लाभोक्ष
तेषामुनीनामाविताम्मनो ॥ ४२ ॥ दुःखसेनान्वराणांचलाभस्यापिमुनिश्चयं ॥ ज्ञात्वातावद्धोहोनिद्रांपयूरेशो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६ तमंबर

खिलार्थवित् ४४ मुनिसेनाचराला[illegible]र्षमासु निरीक्षतं आनंद दुर्नमस्कृपुरालिलिंगुर्विनायकं ॥ ४४ तत्रवा
घान्यनेकानि दुंदुभयो दिवि सुप्रसन्नोऽभवत्तस्य सेंदुः ककुभो दश ॥ ४५ ववृषुस्तनुः शमं पातो वैवैवा
पुः सुखी तलः ॥ पुत्रकामेन शुश्रुण्यात्स्वं स्वेकाग्रमानसः ४६ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये त्रिविक्र
दसंवादे मोहितस्त्र निवारणो नाम सप्तदशोऽध्यायः १७ श्रि० आश्वासयस्व कर्तु सैन्यं ला मंचसां[illegible]यके ॥ आ

नी४

१ पुरस्तोहरं जयमोतंक [illegible] लासुर १ तुलयामास सेमिनःशा [illegible] जालः ॥ नीलकंठ समारूढ
दृष्टुं स्पष्टं २ अबद्धकमलो वाक्यमजानंत सखेचरितं कमठ० किंते यामसुरोमुक्तं तव्यापसिवा हून ३ एक
मेवावस्तानचक्रुपीमघंतु मुखितः अथवा तलघातेन चूर्णयिष्यामि ते वपुः ४ नज्ञातं ममसामर्थ्यं यस्सर्वे वि
मोहिताः विपतोनटतावीराश्चतुष्ट्या ष्ठणात् ५ श्रि० एवं नानाविधैर्वाक्यैरसुरानिरभर्त्सयेत् ॥ आदायस

३०म
वि०

कलं सैन्यं आरुरोह शंकुपुरोपये ६ कमलासुरवाणीतां निपीय बर्हिणा हतः बोधयं प्रस्रवात्केयं सुप्राह्वा नान्निविष्टः ७
मयूरेश उ० विमृशामानजानंती लीलाविग्रहधारिणं भुवो विक्षेपमात्रेण कुर्या मघुजगत्रयं ८ त्वंसि बाहुप्रभावं
नेवतां रघ्नवान्तु भवाद्वाणाद्दुष्टानामनंतानां निपातनात् ९ नाना नामानि मैलीकान्यावयंति युगे युगे क
तेवतारं ध्नवानं भवाद्व्राणानां दुष्टानामनंतानां निपातनात् १० श्रि० इत्युक्त्वा गस्पादेवोजघान कमलासुरं सोपिकोपाद्विष्ठंदे वमुक
मलासुरमेपश्यत्कौतुकं सुकृतारणे ११ श्रि० [illegible]

३०
राम

२१ रेणाहनबलात्तौ तामरेणाहनत्सोऽथ कमलं देशपुंगवं खे कोपातत्तः सोपिन्य वास्पातित्तोमदं १२ त्रिशूलेनाहनत्स
श्वाद्वाहतोसुरं बलात् न्यपतत्स्तद्धर्ष पौरुषः क्षणादुत्तस्थिवान्पुनः १३ स्कंदस्कंदक्षणादेसंसेजासीरणदुर्धरः ॥
घोरयुद्धं गयोर्दृष्ट्वा विमानस्थाव्यलोकयन् १४ अस्त्रमस्त्रेण शस्त्रं तैर्न्यशस्त्रेणैव वर्नि तुः ॥ वाणैर्वाणान्साम

जघ १

३.२९ त३

रुद्धो वने क्रास्ते दुर्णन्तु ॥ १५ ॥ अयमस्तां मयूरेशं कमलोसैन्य मासेपे ॥ छत्रेणपातयामास ममौहत्वा विरो
धराः १६ प्रवहन्त्रोणितौघानां महानघः समुद्रगा ॥ तं दृष्ट्वा मर्षसंतप्तो लाभो वेगाद्गतः सतं १७ मुष्टिघातै
नतस्यास्यम [illegible] कैवाहन्मुष्टं पद्भ्यां तलैस्तस्य ततः प्राणान्दृष्ट्योपिसः १८ कमलः सहसोत्थाय महावेग
यसस्थितः ॥ जग्रामंत्र भवितंतमाकाशोपवनासने १९ बलं वीर्यं तथा तेजोऽपस्यत्स्यल्पयैनीत् ॥ उस्तत्कमर

णी४

रस्संधानमकरोद्देवमस्तकं २० ववर्ष शरधाराणि वर्षामेघइवापरः ॥ ध्वांतंततत्रवेमुद्देरं भयभीतान्वसा
चमूः ॥ २१ ॥ सार वज्रप्रहारेण जुहुः प्राणान्व मच्चराः ॥ छिन्नोरुजघना केचिन्मुमूर्षुः पतिता भुवि २२ ॥
पथायथापत न्वीराहर्षमापुस्तथासुराः ॥ एवं तेनाखिलं स्कंदवैनायकबलं हतं २३ नभोवस्थितमालो
क्यमयूरेशोवदत्ववलं मयूरे० ॥ अनीतमहुस्सुत्रातुनुदीयन भासिस्थितु ॥ २४ ॥ ओजः पश्यन मैसा
नीत्रै धातुर्वाकरं वैक्षणात् त्रि० इत्यस्त्वापान्ताराः शस्त्रं संततसाज्यवत्कमलासुरे २५ नस्तार तर सातिजः
सोऽपारमस्तजसा ॥ उत्तरं तस्य धनेश्वपन भौमध्यनिवासिनः २६ मयूरेश उ० रोनागकमलं पाञ्चाद्ग्रतो दृष्ट्वा तत्र
मयूरेश्वावरन्मुक्तिं भजेतिच २७ इत्युक्त्वा कमल न्कोपाद्दृढं मुष्ट्या भुवि प्रतिसस्त्रानि पातनवारयामास तांगदं ॥ २८
विनायकोपि शस्त्रोपेहनत्कमलासुरं ॥ अस्य व्यपातयन्भूमौ कमलस्ततोऽभवत् २९ तद्रूपा असुराश्चोद्गताः
क्रोधसहस्रशः ॥ युगपत्ते मयूरेशं जघ्नुः शस्त्रैश्च पर्वतैः ॥ ३० दृष्ट्वा तां भीमयूरेश स्मामसुरैः परिवारितं मातर्भैर्सिद्धि
बुद्धीनस्संस्मरंती वि रणे ॥ ३१ वेगाद्याती सिद्धिबुद्धिमयूरेशं प्रहृष्टतुः ॥ किंते दृष्ट्वा स्त्राणि रेतयैः परिवारितं
समजेलुभूतस्य [illegible] संख्यानकोटिकोपि ते हि देवमसाहसिद्धिबुद्धिरुपेतुसा ॥ ३२ ॥ [illegible] यामासतुस्सौतस्याः क ॥ ३२
मलवासिनी ॥ ऊहुतु सिद्धि सैन्यं तत्वपिति तिषा घडानन ॥ ३३ आज्ञया सिद्धिबुद्धी सा न्यपतन्नमताकिनी ॥ रुधिरा

ण३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कृ २ २हता:

नामस्य कृपोते विघ्नं सर्वे स्वयं संस्थितौ ॥३५॥ आसुरीमदनस्तेनांभुतस्पर्धि विघ्नं श्रुतं ॥ यत्र यत्र पपाता स्य कुलि
लि रुतत्रतत्र सा ॥३६॥ कमलास्ते भवाश्चैव भक्षिताश्च खिलौ ॥ प्रयाति कमल: सोथ मयूरेश्वः समन्वगात् ॥३७॥
शरवर्षं चकारासु एकाकी कमलासुन: ॥ मयूरेश्वः सिपातेन तांतदानिववार ह ॥३८॥ अथ कोपारुणो वीरो म
यूरेशः प्रतापवान् ॥ कर्तुमाजिं समर्थो पि समर्थं स्वं पुंगवं ॥३९॥ त्रिशूलेनाहनत् तूर्णं कमलं युद्ध दुर्मदं ॥ त्रिशू
लेन त्रिधा भक्तं त्रिषु स्थलेषु सोपतत् ॥४०॥ भीमायां दक्षिणे भागे कृष्णाया श्चोत्तरे तथा ॥ निपपात शिरस्तत्र
कमलस्य महात्मनः ॥४१॥ तत्रैवावस्थितं पश्चात् साराह स्तत्र पुरा ह ॥ उदरं च जसेनपतितं तस्य दुर्मते: ॥४२॥ ज
घनं पतितं तस्यैव प्रवालाख्ये सुपत्तने ॥ एवं तेन हतं स्कंद कमलं मुक्ति भाजनं ॥४३॥ ततः सुरगणाः सर्वे ब्रह्मेन्द्राग्नि
पुरोगमाः ॥ आगता परमात्मानं मयूरेशं मुदा न्विताः ॥४४॥ नानास्तोत्रैः प्रसाद्यैनं नमस्कृत्वा सुरा स्तदा
उपविष्टेषु देवेषु ब्रह्मा तं पर्यपूजयत् ॥४५॥ सर्वतीर्थानि तत्रोपमासं तस्य कमंडलो ॥ ता भिः सद्भिः मयूरेशं स्ना
पयित्वा च षोडशा ॥४६॥ उपचारैर्महाभक्त्या ब्रह्मासौ समपूजयत् ॥ स्तुत्वा प्रदक्षिणं दत्वा मंत्रपुष्पांज्य
दैवयत् ॥४७॥ युष्मतामगमन्तस्य स्खल नात् कमंडलुः ॥ सरित्तत्र समुद्भूता सर्वतीर्थमयी शुभा ॥४८॥ स
सुतत्र मुदा देवाः ऋषयो गौतमास्य: ॥ तर्पणं श्राद्ध दानानि पितृणां तृप्तिकराणि ते ॥४९॥ चक्रुः पुनर्मयूरेशस्य मान
र्तुं मत्तितोरिवला: ॥ यैते कृ: स आहूते सरितां तत्कमंडलु ॥५०॥ तत: प्रोवाच भगवान्मयूरेशः चतुर्मुखं
मयूरेशः ॥ अस्तीयं सर्वलोकेस्मिन्ख्याता दिवि हारिणी ॥५१॥ एन: सयकरीस्य त्रासमाविः पुर: प्रदा ॥ स्ना

तर

कृ २ १५ घृ १

नो मुक्ति प्रदात्र्यणां मनपि भक्ति मतां सदा ॥५२॥ गच्छाणद्भुन पिता तं जले स्वं स्यापमेन कमंडलौ ॥ अ प्रभृति नीभृत्य
न्नहमत्रैव संस्थित: ॥५३॥ श्री॰ हरस्त्रासं संस्थितौ देव: प्रासादे वै विनिर्मिते ॥ तेनोक्तं सर्व दास्ता उपविष्ट:
प्रजापति: ॥५४॥ स्मारमेश्वरो देवो प्राग्द्वारे तस्य संस्थितौ ॥ दीव्यन्ति प्रदात्र्यणां आभ्रमा रव्याच संस्थिता: ॥५५॥
उमामहेश्वरानाम्नातौत स्यातु द्वारे दक्षिणे ॥ स्थितावयो: पुरो देवी विरजा रव्या शुभ प्रदा ॥५६॥ पश्चिमाद्वा स्थितौ
स्कंद स्वामी रति मन्मथौ ॥ स्थितातयो: पुरस्तत्र देवी माराध संस्थिता ॥५७॥ महीश्व वराह श्च संस्थितौ द्वारे चोत्तरे ॥
मुक्ति दा सर्व जंतूनां देवी मुक्ति सिरा स्थिता ॥५८॥ आदौ ना लामहानघा द्धामो रेश्वरं विभुं ॥ पुनस्ता वानमस्कृत्य
पूजयेच्चा रे देवता: ॥५९॥ पुनर्नत्वा मयूरेशं देवं द्वासप्त जपेत् ॥ दक्षिणे द्वारि चैवं स्यात पश्चिमेष्वत योत्तरं ॥६०॥ एक
स्मिन्दिवसेवेवय: कुर्याद्या चतुष्टयं ॥ यो स्थितानां पुपादं यं मुक्तिमतस धर्मे ॥६१॥ भाद्र शुक्ल चतुर्थ्यां वा कुर्या
द्वार चतुष्टयं ॥ उपोष्यं वा चतुर्थ्यां तु मयूरेशं स्मरत्सु ये ॥६२॥ अधनो धनमाप्नोति पुत्रार्थी पुत्र माप्नुयात् ॥ विद्यार्थी च
सुयाद्विद्या मितां यात्रां करोति य: ॥६३॥ यश: प्रजांत या कीर्त्ति पोवन श्चापि संपदा ॥ आरोग्यं परमाप्नोति लभते भो
गमुत्तमं ॥६४॥ तत: प्रभृति तत्स्थानं विख्यातं विष्टपत्रये ॥ प्रथित: परमात्मापि मयूरेश्व रसंज्ञया ॥६५॥ संस्थितो
राजसदने प्रवालाख्ये पत्तने ॥ ररक्ष: सर्व कामानां यात्रा कारीन्यणां भुवि ॥६६॥ अवतार: पंचमोपं गदितस्ते म
या सुत ॥ सांप्रतं कथ्यमानस्ते शृणु षष्ठं षडानन ॥६७॥ महिमानमसंदृष्ट्वा नाति मत्या नितिकं त्वाधिर । पवित्रमत्र
अंम्जं सलमेधि हाय दृष्ट्वा विनिगान्परमालमन: प्रसादात् ॥६८॥६९॥ इति श्री स्कंदपुराणे विनायक माहात्म्ये द्वि
वस्कंद संवादे मयूरेश्वरावतार वर्णनो नाम अष्टादशोध्याय: ॥१८॥ श्री॰ आसीद्युगे विंध्ये देशे नाम्ना माहिष्मती पुरी ॥

स्प३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तस्यां धर्मोवसन्राजासुरासुरनिबर्हणः ॥ १ ॥ श्यामांगः श्यामहस्तश्च श्मश्रुलः श्यामलालकः ॥ नीलालंकारसंगाढ्यो नानामालाविभूषितः ॥ २ ॥ बलवीनरूपत्नीभिर्निकाभिः परिवारितः ॥ अनेकरयसंपन्नो नित्यसंपदि राजितः ॥ ३ ॥ शंकराराधने सक्तः प्रियः सदा ॥ तिष्ठन्स्वपन्व्रजन्भुंजन्संस्मरन्शिवमव्ययं ४ ॥ चिंतामणिर्धर्ममूर्तिः संपत्तिर्विपुलश्च सन् ॥ विक्रमो बुद्धिमांश्चा सच विमोष्टाव मारमकाः ५ ॥ महीपालो धनरजिमस्तोवीरभद्रकः ॥ चत्वारो धर्मपुत्राश्च सस्संधारणं जयाः ॥ ६ ॥ प्रियास्सं कास्कनानालंकारभूषिताः ॥ सुमुखी सुस्वरा सुभ्रुः सुनेत्रा सुमनोहरा ॥ ७ ॥ एकस्मिन्समये धर्मो राजा सदसुपागमत् ॥ राजपुत्रप्रधानानाप धर्मस्थानं विराजितं ॥ ९ ॥ चंद्रनसेतमसंस्थितिकालारतु नीलजामहे ॥ नीलाजिरसोपितं १० ॥ निचीन्चंद्रकरस्पर्शीस्त्र वर्णकुद्रमणीक्वचित् ॥ क्वचिन्नि रसमुक्तं तमवच्छिवरयथा ११ ॥ सुरवीतार्त जंतूनामकारिम परिमाभिर्युतं ॥ प्रतिबिंबानि दृश्यंते पुष्पेषु च सर्वतः ॥ १२ ॥ मध्ये राजासनेतत्र धर्मो मुख्य उपविष्टवान् ॥ प्रधानाश्चैव पुत्राश्च तथान्ये राजसेवकाः ॥ १३ ॥ अन्ये सेनाचरावीरास्स्वं स्वं स्थानमुपाविशन् ॥ अस्तो ह्यंसी जनः सर्वान्नित्युवाघान्यनेकधाः ॥ १४ ॥ ज गुमेषुर गीतानन्तु ॥ वेदवेदांगसंपन्नश्चतुः शास्त्रविशारदः ॥ १५ ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशो धारणाध्यानतत्परः ॥ आगतस्वेच्छया भद्रं सर्वलोकोपकारकृत् ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा तं धर्मराजो सौ प्रणम्य पर्यपूजयत् ॥ उवाच च प्रसन्नात्मा धन्यं मे कुलं मम ॥ १७ ॥ इदं राज्यमिदं लक्ष्मीर्धन्यस्त्वद्दर्शनान्मुने ॥ आसांनुस्यथा त्वत्कृते तोष्टेन मम १८ ॥ इत्युक्त्वा स मुनिः प्राह सादरं संयतं ॥ मु० ॥ निषिद्धः स्वाद्द्वरोध धर्मोहसोदतिथिप्रियः ॥ १९ ॥ आज्ञां समाभिष्यामि त्वदातिथ्यसुतोषितः ॥ त्रि० ॥ पुनर्नत्वाह धर्मस्तोष्टगो मे संशयं नुद २० ॥ ध० ॥ किं मया सुकृतं एवं स्तनैषेना भवनमम ॥ अवलाश्री विनिर्मित्या श्रद्धाराज्यपुत्रादिसंपदः ॥ २१ ॥ इद सर्वे राजा निश्चैव शिवस्याराधनमतिः ॥ गम भाले प्रियंपलं च कुतो मे वदस्संप्रतं २२ ॥ मु० ॥ पूर्वजन्मनि भो धर्म राजा विभूतिसंज्ञकः ॥

घ५ ८ श्वासरोगाणा २१ अभिलाषो नकोष्य सिंधु माधो

तमगतोष्टविदेशां गमस्थ तिथ्यास्त्रार्थकोविदः ॥ २३ ॥ नीतिज्ञो नीतिकुशलः सत्यसंधश्च सत्यवाक् ॥ हेमांगदो हेमगहेषु कुंडलीवली ॥ २४ ॥ अणिमादि गुणैर्युक्तो नित्यं धर्मपरः ॥ अष्टादशद्विपपतीर्घ्रातिक्रांतिसमन्वितः ॥ २५ ॥ श्रीपापरमयाजुष्टः पूर्णकोशोमरप्रियः ॥ ईश्वराराधने सक्तो भक्तिमान्वै यथा सदा ॥ २६ ॥ अन्यजन्मनवेसी त्वमीश्वराराधनाद्दते ॥ अश्वमेधाः शतं यारजन्ते कोन्कतसंख्यया ॥ स० ॥ सर्वान्मुनीन्समाहूय सोमाः संपादिताः पुरा ॥ स्वपदं च्युत भीतोसौ सहस्रनयनस्ततः ॥ २७ ॥ अन्यस्मिन्कतौ प्रेषितं समेष्यनारदं मुनिं ॥ छद्मब्राह्मणरूपेण नारदो यज्ञमायया ॥ २८ ॥ दृष्ट्वाः प्र० ॥ कुतस्त्वं नताधाम्य नामन्त्र ॥ तथासोप्रजितो भक्त्या नानीतिसमयाचत ॥ २९ ॥ विकृतिरु० ॥ किं नाम किं स्वं ब्रह्मन्वद मे त्वं प्रसादतः ॥ प्रकृ० ॥ इति पीत्वागिरं तस्य प्रत्युवाच बृहस्पसुरः ॥ ३० ॥ वृद्ध उ० ॥ पृथिव्यामाश्रयो मेस्ति शिवशर्मेति नामतः ॥ एतावतापि कालेन नोद्वाहो मम वत्स भो ॥ ३१ ॥ दातत्रोगं समर्थोपियाज कस्य प्रियातिथिः ॥ यह्नीयावसरं ज्ञात्वा याचितुं त्वमुपागतः ॥ ३२ ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च गृहस्थाश्रमं प्रति ॥ अतो मम प्रियां देयाय रूपगुणान्विता ३३ ॥ विकृति० ॥ दानीतमात्मकन्याया पितृभिश्चितामहत्पुनः ॥ वृद्धेन प्रोक्तः स्वर्गमिति मत्वा प्रणतो ३४ ॥ वृद्ध उ० ॥ अतिथिर्विमुखो यस्य पापतितस्य जनैः सतं ॥ अहायं पाति सुवतं यत्से सज्जनुं हतं ३५ ॥ अतो द्यात त्यानसंभाषा लिवाक्हासिनी ॥ इमामा दायया स्यामित्रास्त्रार्थानैमितव्रतः ॥ ३६ ॥ अज्ञापदेन किंचिन्मनास्ति राजन्प्रयोजनं ॥ स्वस्ति ते कुशलं वास्तनेन्वैघामि महाप्रभो ॥ ३७ ॥ विकृतिरु० ॥ श्रेयो बुध्या दीयमानं दानमिसाभिधीयते ॥ कृताल्पापाघ दत्तं तत्तेबहूसन्नधमुत्तमं ॥ ३८ ॥ अन्यत्रितं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३ शिवभक्ति

१ याच्यं

न्वितयौ तं दासीभक्ति तोयत ॥ जिघ्नुश्चेज्ज्ञ बाहुल्तिनो न्विदृष्ट्य यथासुखं ॥ ३॥ माधव उवाच ॥ इत्युक्तस्तं मुनिश्रा
हनायं धर्मस्तस्तात्विक ॥ मुनिरुवाच ॥ प यातेसत्वमालोकी प्रथमाश्रमवर्त्तिना ॥ ४॥ वर्णाश्रमेतु वान्यत्र बरोयोपुनि
माम्बधुरू ॥ वासना बद्धहृस्योनवर्णानाश्रमो नरः ॥ ५॥ एतत्त्वासुरभावेन करोषि धर्ममुत्तमं ॥ असुरो भवि
तासित्वं विहरते चान्यजन्मनि ॥ ६॥ अघापिनमयाधर्मं विहरते कापि किंचन ॥ अधैव मानमं गोमित्वयासं पादिता
खलु ॥ ७॥ मृत्युरुवाच ॥ इत्युक्त्वासमुनिः कोपान्तस्तो हृदहन्निव ॥ उत्कृष्टकुंडपात्राणि दत्त्वा चातं दधे प्रभो ॥ ८॥
इतितव चिंतितं धर्मवन्तोत ॥ पूर्वसंभव ॥ अतो राज्यं चलक्ष्मीश्च दैत्यजन्मश्चेत भवत ॥ ९॥ शिव उवाच ॥ इत्युक्त्वा
सम्पद्धर्मममाशि चिरतुष्ट्यच ॥ स्तूयमानश्चतेनाथ तत्रैवांतर्हितो भवत ॥ १०॥ ११ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वि
नायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे मृत्युसंवादे वर्णनो नामैकोनविंशतितमोध्यायः ॥ १९॥ शिव उवाच ॥ अतस्तस्मिन्पुरे स्कं ॥ ३ ॥
द् क्षत्रियो माधवाभिधः ॥ रूपवान्सर्व संपन्नः पुत्रहीनः सुदुःखितः ॥ २॥ पुराणश्रवणासक्तो ब्रह्मज्ञानपरः
शुचिः ॥ सुभद्रा च प्रियातस्य शास्त्रे निभानना ॥ ३॥ व्रतदानतपो यज्ञैः पुत्रार्थं यतते समसः ॥ नाप्नुत्सुत्रो
नैव पत्नेस्तस्यार्थं चिंतयाजगुः ॥ ३॥ माधव उवाच ॥ कर्मणि फलसंतापस्त कुत्रतिष्ठति ॥ किंनु पूर्वकृतं
मैकर्म मया पुत्रप्रधं बैक ॥ ४॥ शिव उवाच ॥ इति चिंतातुरः कोपान्माधवश्रियमब्रवीत् ॥ माधव उवाच ॥ रूपलावण्यसौ
भाग्य सर्वसंपद्युता प्रिये ॥ ५॥ वंध्यांगनाजनः सर्वसावध्याज निरर्थकं ॥ तवास्य हृद्गीनिकं ते संतापो जाय
ते मम ॥ ६॥ वनवासश्च वैराग्ये प्राणत्यागो पतिस्तपा ॥ कृपं तं विषेप्राणान्वध्येयं हि निराजसे ॥ ७॥ अघप्र

५६   ३२

१२

पंतैनैवासं स्वनीयं त्वयामम ॥ शिव उवाच ॥ इत्युक्त्वा सुभद्रा तेन माधवेन रुषान्तद ॥ ८॥ पपात मूर्छिता भूमौ व
वज्राभिहताबला ॥ संभ्रा रपितैरेवान्हाह तास्मिति चाब्रवीत् ॥ ९॥ जयवत्ते पणान्यस्याहाय दीः पपात ह ॥
मुक्तैशावहुधास्वर रतेत्यपुनः पुनः ॥ १०॥ निरगादुनवाला पसुमद्राह हरमानसा ॥ ध्यायंती परमं धामयो
गीगम्यं सनातनं ॥ ११॥ कस्यचिद्रुलसिंके भवकव्या ग्रामगोपुते ॥ अपदस्तैवेर्मन्नुजै कांतारे दृष्टप्रभा ॥ शि ॥
तत्र सान्यवसद्दक्षी जिता हारा जितेंद्रिया ॥ १२॥ सत्यभावमतीवासस्थाणुवत्संस्थिता भवत् ॥ वक्षो वृक्ष
धेत सा हिलं चमौ हिस्कराल्लिनी ॥ १३॥ एवं द्वादश वर्षाणि नारायणपरा सती ॥ न स्नानं नजपन्नि द्रानचाहारं प्रकुर्व
ती ॥ १४॥ ध्यायंती माधवं भर्त्यात पस्ते पेसुदारुणं ॥ सुप्रीतस्त तपसा चास्याः प्रसन्नं पुरुष स्थित ॥ १५॥
स्वन्चक्रगदापद्ममुकुटकुंडलेध्यत ॥ वाल्मीकलुषागात्रातां पश्यति स्मरमापति ॥ १६॥ तद्दृष्ट्वा न सुधास्य
रीदिव्यदेहाबभूवसा ॥ अवदस्परमात्मानं नत्वा स्तुत्वाय यामति ॥ १७॥ सुभद्रोवाच ॥ संसाराब्धौ निमग्नानां पु
त्रासुजगत्प्रभो ॥ भर्त्रा निर्भर्त्सिता चाहमन पसावनं गता ॥ १८॥ कस्माधा अपिमंनाथ जन्मुनवनमध्य
गां ॥ क्षिपंते दिवसा विष्णोर्गतामित्र नवेपिता ॥ १९॥ प्रसादं कुरु मे देव दत्तं नौ करुणानिधे ॥ शिव उवाच ॥ इत्युक्तः
परमात्मातांवरं ब्रूहीति चाब्रवीत् ॥ २०॥ ततः सासुभद्रा विष्णुं वव्रे तं परदेवतं ॥ सुभद्रोवाच ॥ भवाद्दृशो पि
पुत्रोयदिमे सांप्रतं प्रभो ॥ २१॥ तद्वैव वदनेदेव दत्ते विष्णुमितं पति ॥ नोचेत्त्वेवं गच्छतु प्राणा मे निध
नेवने ॥ २२॥ शिव उवाच ॥ पुनः प्रोवाच तां विष्णुः पुत्रो स्मि भविता तव ॥ इत्युक्त्वा भयहस्तं च धृत्वा तन्मौले ॥ हरि ॥ २३॥
स्त १

अंतर्हितोपि सा हर्षात्स्मारनिजमंदिरं ॥ अथ सा सुमहा संक्षहव्यपभयविक्लवा ॥२५॥ स्मरंतीव कुवं रूपंपद्हुंपुरं
सपुट ॥ पश्यंती कोननं घोरं रुणपर्यटेवयत ॥२६॥ सुमहो ॥ अतो मे लोमलोन्याधुः संसारगहने खिलः ॥ वासना
सवि वोजंतुंत्रेक्षिपश्येव सर्वदा ॥२७॥ धारणाध्यानयुक्तानां प्रसीदाहररतात्मना ॥ योगीनां भूतामेतीजं
तुभिर्बहु भिर्युत ॥ ॥२८॥ इत्युक्त्वा सोसो ल्पकालेनमयापश्येनाकिंचन ॥ पुरः पद्यी तथैव विप्रिलोनुमेतांवच्छ्थिति ॥२९॥
तुभिर्बहुभिर्युत ॥ ॥२०॥ हरीनागरिकै ॥
॥ इति विचिंतुंसेवंत हासुधुरव्विया पाधपद्मातिं प्रिमंताहरदपधास्तेनसापुरमायये ॥३०॥ हरीनागरिकैर्द
ष्ठा घोतयंती स्त्री हृष्टा ॥ नागरिकाकुचुः ॥ हाश्चाद्दिसपंजायं किलु वापलयालुल ॥ ॥३१॥ स्वलोकात्पतितं किंतु
चंद्रो वा रिष्ट मागता ॥ इति ॥ वितर्क्य दं पुरे राजा मुग्धा सामाधवपाजिता ॥३२॥ प्रपद्यकुमालमंतुः प्रेक्ष्य लोका
न्नपरस्पर ॥ तदृष्टुरुभयो सेमंत्रामवासीजनस्य च ॥३३॥ राजानं केचिदमुष्य माधवं केचिदद्भुवन् ॥ कोलाह
लो महान्वकामे आगता सुमहे तिच ॥३४॥ राजा स्वसैन्यालोकायमुस्वपुरयोषित ॥ तेजसा व्यांसरीक्ष्मागांसु
तां सुमहांतह ॥३५॥ आगता वा हत्वा दृनतपस्तेजस्विनीन्प्यः ॥ दत्ता विविधि चरजा च वनकस्य प्रियावहे ॥३६॥
पूजयित्वा हस्तस्य दस्त्राणि भूषणानि च ॥ प्रेषयित्वान्यान्च माधवं तत्र चानयेत् ॥३७॥ तां च तत्रोपवेश्य
घ सर्वेतिविविद्युःपुरं गीतवादित्रनिर्घोषैः सहवंदीजनैर्मुदा ॥३८॥ स्वं स्वं धाम गताः सर्वे राज्ञा तौ प्रापितौ
वः ॥ सुमहामाधवौ सर्वो न्विसज्यसुहृदस्तथा ॥३९॥ उपविश्यासने रम्ये वार्तातौ चक्रतुर्मुदा ॥ पप्रच्छ माधव
पत्नीं स्वप्नवृत्तांतवत्स्वपे ॥४०॥ इति भर्तुर्वचः श्रुत्वा वचने सुमहानदा ॥ सुमहे ॥ श्रुत्वा तव वचो भर्त्तर्मा

सु रक्षवी येनिमां ॥४१॥ तस्मिन्नेव दिने स्वामिन्याताहं गहने वने ॥ चिंतयंती परं नाथं ज्येतिर्नारायणाभिधं ॥४२॥ दि
ता पमासेने तावदा वन्नारायणो मम ॥ प्रसन्नं पुरतस्तस्थौ वरं याचेति मां ब्रवीत ॥४३॥ मया सपाचितं मिति हि
त्रंभवाद्दृशं ॥ उक्त्वान्सोहमेवास्मि पुत्रस्ते भविता न च ॥४४॥ ततः सोंतर्हित श्चाहं हर्षाकुरमथा ता ॥ इति ॥ इति
श्रुत्वा तदा वाक्यं माधवो विस्मितो हृदि ॥४५॥ अथ स्वल्पेन कालेन स सत्वा गर्भदो भवत् ॥ आननं स्व सा सुप्र
माधवो पिनिरीक्षतां ॥४६॥ एवं तौ महिषा वत्यां तस्थतु धर्मचारिणौ ॥ शृणु स्कंद प्रवक्ष्यामि सुमहामाधवो
तदा ॥४७॥१० ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे विनायकमाहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे सुमहामाधववर्णनो नाम किं
तितमोध्याय ॥ ॥२०॥ शिव ॥ अथ धर्म महाराज काले विजयाय प्रतस्थिवान् ॥ आत्मजैश्च प्रधानैश्च बहुभिरष्ट
भिः सत ॥१॥ अन्यैः सेना चैवर्देशरथे माद्यपत्तिभिः ॥ चतुरंगचमूमध्ये शुशुभे स महीपतिः ॥२॥ समव्यूह
ये सेनाय थासप्तमहाध्वयः ॥ गच्छन् राजाभिसुस्वावस्तवाभिमिति षण्मुख ॥३॥ सुमहायाभवत्पुत्रः स राज्ञा
नं हनिष्यति ॥ इति श्रुत्वा गिरं धर्मो नियपशांतात शिशुजा ॥४॥ चतुरंगोलाहलं से वै धर्मराजनिधर्छति ॥ अमासौ श्च
व पुत्रास्त रथमार्ग्यपि रेपुन ॥५॥ पराव्रजस्य पुरं जग्मुस्तापत्नैर्महैरपि ॥ अवधाने गतो धर्मः शुक्लैकोबहुधा स्त
था ॥६॥ धर्मउ ॥ हा हतोस्मि गतं राज्यं लुप्तं भाग्यं मतः परं ॥ पुत्रानेतान्कृपः पापिप्रधानांश्चापि सैनिकान् ॥७॥
उत्तये दैवैशेंबावकंयत्रान्यांतं वा घनिष्ठितं ॥ किं नु ते माधव हन्यात त्विदं पांसुमहासुतं ॥८॥ ध्रुयामि किं करोम्य
घकथं जीवामि विष्वर ॥ शिव ॥ इति शोचं स मालोक्य धर्मं मंत्रि रिभाषत ॥९॥ धर्ममंत्रिरूच ॥ अस्तिनास्तिमहे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३४० स्वावधानं सप्रायो धर्ममूलं रहरिरितं ॥ २२ योविचक्षण ॥ २२

रूपस्वर्गे लोके च प्रजापते ॥ मृत्युलोके विशेषेण सर्वेषां प्राणिनां विभो ॥ २० ॥ अर्थं चिंतयन् चान र्थं राज्यं सन्ममांविपद्यं ॥ अर्थं न चिंतयेद् धर्मभाविनं ॥ २१ ॥ तथ्यात थ्यासारवाणिस्यात् हावेस्तं नुक ॥ सावधानमनं स्ते सभा भवत्सामी रिपुंजिगा ॥ २२ ॥ विससर्ज्जाखिलां लोका धर्मो विनयम ग्रहीत् धर्ममूर्त्ति रुं मुक्ताः स्वधर्मो मंत्रमपत्र्यन् ॥ २३ ॥ एतांते वेस्किामध्येसुगुप्ते नयोपधा ॥ षट्कर्मा त्या श्रुतुः पुत्रा आगतौ वि दिशामथ ॥ २४ ॥ अथ धर्मो वस्तत्सर्वे शृणु धैर्येवेक मानसः ॥ धर्मउ० ॥ सुमहायोभवेत्सुत्र ः सराजा नंह निष्पति ॥ २५ ॥ इत्यं श्राविमयावाक्यं गत्वता वृत्तासं भवं ॥ असं पोवाणी जातां मत्यानिचश्रुत्ता ॥ २६ ॥ भिन्नं हृन्मे तपावान्वादुः खं जातमथौ तम् ॥ ब्रूते हनीविचारमेतं विस्मितो वा स्तु ॥ २७ ॥ चिंताम णिउ० ॥ इत्यासिद्धेः तो धर्म त्वजेतो मपापि वेनुक ॥ मृत्यु तस्य तेबालं प्राणेतुल्य निमान्मथं ॥ २८ ॥ पधेतजीवं सकथं कुद्धो हन्यात्स्य थं नुते एकाकी सर्ववीराणामधिपं गजवाजिनां ॥ २९ ॥ सत्वा चिंतां बुद्धः खं च कृत्वराज्यम कृ ठं ॥ त्रि० ॥ प्रत्याचिंता मणेर्वाक्यं धर्मकर्तृस्थाब्रवीत् ॥ ३० ॥ धर्ममिंत्रे सूत्र श्रेष्ठज्ञानवि चारियं राजनीत्यानं शोभते समूलानामिनिनां हत्वासपलान्नोस्ये तु चित् ॥ ३१ ॥ प्राभुवंतिय धातेजोस निहत्वाखिलं तमां ॥ उ० इत्यं प्रास्यमानो दोनोपि सोरोगवैरिणो ॥ ३२ ॥ इष्वता पथ्यमालीपीयं युक्ताउ मौसमौ ॥ त्रि० ॥ विक्रमो थाब्रवीत्तत्र सर्वेषां शृण्वतां वचः ॥ ३३ ॥ विक्रम० ॥ आज्ञाप्य स्यसमाकृतं धर्मस्य नीर्भयान्नप ॥ उक्तं सम्यक् त्वया जनीत्यापर मले नज्ञो मतो ॥ ३४ ॥ यो निर्णयं परमौनं सर्वरिष्टनिवारकं ॥ चिंतये त्त स्वकेनिषं कर्तुम नो यो भवेन्नरः ॥ ३५ ॥ यस्यास्तनुमह स्वामीनि वाचां म्तमान्क

त३

रक्ष्य३

रस्यन्व ॥ इच्छेत्तस्याशु भयं परस्तत्स्वयं चेत्स्वामुयात्कुधीः ॥ ३६ ॥ अतो ननिधनं स्वामिन्नुमहायाविचिंतयेत् ॥ उक्तं नारायणेनास्याः स्यामं हतवपुरुलक ॥ ३७ ॥ अवतीर्णस्य तस्याश्च पृथ्व्यः परमोमह ॥ वाचाम गोन्वरे पस्त ऋ मस्त्र सुनकुषा ॥ ३८ ॥ विक्रमो य खिलविधानां तेन सा वहामन्व ॥ स्याम सुरू महेनो सिद्धिर्निर्दितं पञ्चा मच ॥ ३९ ॥ विनापराधं सो हन्यात्स्वयं धर्मकृतश्चते ॥ त्रि० ॥ इति विक्रमवाक्यानि विपुलोपस्याजगौ ॥ ४० ॥ विपुलउ० ॥ पराक्रमेण ये हीना विक्रमं सत्प्रवर्तते ॥ सन्वन्त्रिय था राजन्वैरा येन जायते ॥ ४१ ॥ वीराणां पतिमानेनन्ति वीर स्त्रापि जायते ॥ परत्र नुव तया स्वर्गादि व्यभोगसमन्वित ॥ ४२ ॥ त्रुटणां राजनीत्या च बहूनां नामह त्यता ॥ मृगयापांतथा वैरी वधे पापं न विद्यते ॥ ४३ ॥ किं यं तो न हता वीरा स्त्वया राजन्नणेरने ॥ विष्णुमायां न जानं निग्रहं ते क्रेन्द्र यः सुराः ॥ ४४ ॥ अतो नोपि क्षणी यो सो गमीमा धवयो षित ॥ त्रि० ॥ अथासौ महिषा वसां पति स्तुवे प्रसन्नधीः ॥ ४५ ॥ धर्म० ॥ ज्ञानं मनायित सम्यक् नया विपुलनीतिजं ॥ अयमेवं यं सं पापघः सर्वथैव हि ॥ ४६ ॥ त्रि० ॥ अनुमेने थ राजानं संपातिरिति वादिनं ॥ अवादीद्बुध्य मांसस्य सा स्वाधर्म स्वनिश्चयं ॥ ४७ ॥ विपुलस्यापि संपाति रक्तम संच पण्मुख ॥ बुद्धिमानउ० ॥ उच्यते हाखिलैः सम्यक् तं नापा सचिंत मम ॥ ४८ ॥ मा या विकानि ज्ञाना सियदहिंतासति भवेत् ॥ हन्याद्वत्सया यतो हतेनाना विधे पिन्व ॥ ४९ ॥ अन्यदेकं वदे राजन्नत छुणुष्वावधानत ॥ स्त्रीहत्या बहुधा निंघा न कर्तव्या कदाचन ॥ ५० ॥ हितमेवं विजानामि स्वमत्यातेन राधिप ॥ अन्योन्यं सुहितं ते स्यात्तं कुरुष्व यथामति ॥ ५१ ॥

५ विचारो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ ह न्य ध्रा ४

॥ऋ०॥ अथोपुत्रो धूमस्य हंतां सुमहेतिच ॥ एवं सर्वमृतं बुध्वा विसृज्य संसदं न्रुपः ॥४॥ प्रविवेशाभि
जंस्यैं यातेस्त्वतिग्मते ऽजसि ॥ मयातेकथितं स्कंद धूमो ऽथ सविचारणा ॥४॥२१॥ इतिश्री स्कंदपुरा
णे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंद संवादे विचारसंवादे वर्णनोनामएकविंशतितमोध्यायः ॥२१॥ स्कंद० ॥ कि
मकारि ततःधर्मेनेन धूमेंचता परस्परं विरं निःश्रुत्वा वाक्यानि संसदि ॥१॥ ऋ० ॥ शृणु पुत्रावहितं
स्कंद विष्टसोपवयानघ ॥ यत्कृतं तेन धूमेन तत्रोपं वदामि ते ॥२॥ निरी ध्येसं प्रवृत्तेषु धूम आहूय
विद्रुमं ॥ सेनां पंचोन्वितां ह्त्वा प्रेषयामास सत्वरं ॥३॥ अज्ञिप्त पश्चतं स्कंद हत्वा तां सुमहद्धजवात् ताव
देहि महाबुद्धे यावन्नोदेति भास्करः ॥४॥ इत्याज्ञां शिरसा तस्य वचः स्कंद स विद्रुमः ॥ आहाय एतेनां
सांद्रसुमहगृहमाययौ ॥५॥ मंद्कातोरणमोजसा ॥ आगच्छंद्वसर्वे पियातास्त
स्पगृहाजिरं ॥६॥ मंकागच्छत्कपाटंसच्चतुर्भिः सच विद्रुमः ॥ ददर्शसुमहंसुप्तं पर्यंकोप त्तिनासह ॥७॥
उत्थापयित्वा पर्यंकं चतुर्भिर्लीघवेनतं ॥ आनीनायवनं घोरं सेनयासह विद्रुम ॥८॥ उत्तारयित्वाप
र्यंकं विद्रुमो द्रुमसन्निधौ ॥ चिंतयापरयाव्याप्तः करुणां प्रब्रवीत् ॥९॥ विद्रुमउ० ॥ कथमेनां महत्स्न्यां
सुप्तांसत्ववतीस्त्रियं ॥ निद्राभंगोनकर्त्तव्यः प्राणिनां सुखशायिनां ॥१०॥ तथापि प्रबलामाहुराज्ञा
माज्ञांविचक्षणाः ॥ ऋ० ॥ विघतमेवंदृष्ट्वा तेरिवघं वीरास्त्रविद्रुमं ॥११॥ जगामगाराथसा सुप्त्वेर्वहस्ये
वंसुविद्रुमे ॥ सापिदृष्ट्वा महारण्यं से नातामपि तस्थितामू ॥१२॥ सुप्तंच स्वामिनं वीरं सहवं चेदमब्रवीत् ॥ वी १

१ सेनाचरैरनैकैश्च वाक्य ४

२ माघ ऋ २ न २

॥सुमहे० ॥ अयंधर्मरतोनित्यंसत्यभाषीजितेंद्रियः ॥१३॥ परवर्मपरद्रोहं परनिंदांनवेत्तिच ॥ वीरःशुद्धो
पिसच्छत्रुर्भर्ता मैवावली ॥१४॥ अहमस्मातं चिन्तेदैवाना पिचिंतये ॥ वनेचदारुणेह्यस्मिन्देवं भर्त्रे स्वरू
पिणं ॥१५॥ अस्येवकर्मणानित्यंध्यायंतीमाधवं विभुं ॥ आवाभ्यां चिंतितं नकर्मैवं दुष्टबुद्धिना ॥१६॥
किंनुदर्शयतमायां विभुर्मेजगदाश्रयः ॥ किंनुवास्वप्नएवायं दृश्यतेसुचिरंमया ॥१७॥ सुप्तोहंसुसुखंप
त्नीसहमध्ये गृहंनिज़ी ॥ सुपर्यंकेकथं केनाहमानीता घोरकानने ॥१८॥ ऋ० ॥ एवमुक्ता सुमहत्पत्नि
त्रीपर्यंकवासिनी ॥ पतिमुत्थापयामास धृत्वा धैर्यंस्वचेतसि ॥१९॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठजीवितेशोषशेषनिद्रिः ॥ सुमहेतान
कथं ॥ पश्यारिंदमहत्स्वामिन्केनेदंकर्मणाहृतं ॥२०॥ ऋ० ॥ उत्तस्थौमाधवं श्रुत्वा वाक्यं तं सुमहद्विजः ॥ प
श्यतिस्माखिलां सेनामरुणोदयदीपितां ॥२१॥ उत्थितंमाधवंस्कंद विद्रुमस्तमथाब्रवीत् ॥ विद्रुम० ॥
शृणुष्व सुमहन्मातराज्ञाविकचिंततुयत् ॥२२॥ शु तवांजपात्रोपगच्छ धूमोनभोमुंगं ॥ सुमहत्याम
वेसुत्रःसराजानहनिष्यति ॥२३॥ श्रुत्वैवंवचनंधर्मापरछेद्यापतितोरथात् ॥ प्रविश्यनगरंपश्चात्
मार्गः सविचार्यच ॥२४॥ मामाहूयानिशीथे तांजगाद सुमहापिति ॥ इतिराज्ञा वचः श्रुत्वा धूमस्य
स्वेतसः ॥२५॥ आनितासिवने घोरे तां हं निविडशुभे ॥ ऋ० ॥ इतिविद्रुमवाक्यातेशुप्तोपत्नवसुमहसा ॥२६॥
सुमहे० ॥ हा देवहा जगधोनेहा विष्णो हा जगत्पते ॥ किमर्थं मे परं मत्सरं वेअपरोहंमनमप्रभो ॥२७॥
कथंमां प्रापये दीनां प्रसादं मां निजंपुरं ॥ तेदेवहनेतान् स्माहृत्य पादादि मिवने ॥२८॥ रहाने सह

२३ पु ३ य ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अपराधेन विना

मन्त्रमिनि धुनं समुपस्थितं ॥ अनन्यचेत सा ध्यायेके ८ प्रारे र मापते ॥१९॥ वामस्मित्रारणं प्रासानारा
पणस्यानिधे ॥ अनुकंपय मां पुनलाञ्छ सापतिना सह ॥२०॥ त्रि० ॥ इति सा करुणं शोकं कृत्वा विद्रुममना
हंतं ॥ सुमरे ० ॥ विनाग्नि तिनर्हि संतिप्राणिनो धर्मचारिण ॥२१॥ विप्रा यममप्राणा त्वमेव करुणां कुरु म
उपमाग्रा स्तेराधर्मनान्योस्ति जगतीतले ॥२२॥ परोपकृतये एव हृदि धि चिर्निधनं गत ॥ त्रिम धर्मेत्वम
तेस्त्याहंति दैस्यानजः कुत ॥२३॥ भ्रत भोगे नहोनामां कृथं विद्रुम महसि च ॥ पुत्रार्थं गर्भिणी मता
मत्रिप स्पा सम्पोषितं ॥२४॥ सकन्यं विवाहार्थं परत्राणे विपत्सु च ॥ वहत्यन्यत वाक्य निअपि
सत्सुव्रतानराः ॥२५॥ उद्दूयतिनरव्या घ्रते कुलाव्यक्विंशति ॥ तर छेव राजानं साह्ते ति त्वविद्रुम ॥२६॥
कृत्वाहमन्य धाकुर्याभि स्वे सातांसखक्रूर ॥ त्रि० ॥ आकर्ण्य सुमहोकोपयुग्रा तो तो विद्रुमः पुनः ॥२७॥
अवर्ण्यजनी तिज्ञः परतंत्र प्रतापवान ॥ विद्रुम० ॥ अन्यथा यदि क्रियेत राता आहारं पानने हृव्या ॥२८॥
मांसकुलं धर्मो किचार्ये वृदुराचायी ॥ त्रि० ॥ इति सा वचनं श्रुत्वा सुमहा विद्रुमेरितं ॥२९॥ नैरास्यपरमं
प्राप्य सस्मार एव र हृविघ्नं हृहृस्मृ र त स्वधी यत्रा ना चरूपिण ॥३०॥ शस्त्रा स्वपाणिज्वा
त्तेनेहतस्तावस्तुम्भिनी ॥ अनेकमनेकरूपा निघ्नतान्नस्तमी क्षितान ॥३१॥ प्राप्तविद्रुमः सा
दैसेन या जीवनेषधा ॥ हाहाहस्वा प्रधावंतः प्रास्व लब्धेपि सैनिका ॥३२॥ एवंतं महिषीवत्यां प्र
विशाविस्मिता मन्त्रं ॥ अपरंपतो यता नीय च क्षिता अपरस्परं ॥३३॥१०५॥ इति श्री स्कंदपुरा
णे विनायकमहात्म्ये शिव स्कंदसंवादे विद्रुमोपशापनो नाम द्वाविंशतितमोध्याय ॥२२॥ त्रि० अथ

विद्रुममाहूय धर्मः पप्रच्छ तं पुन ॥ त्रिम यं भ्रुकुटि चरनो आगत सेनया सह ॥१॥ तत्ता काम्ययेस्य नामासि त्वं वाव
द विद्रुम ॥ श्रुत्वा धर्म वचो वीरा धोमुखो विद्रुमोब्रवीत ॥२॥ विद्रुम० ॥ आत्तपातवंतं तुतां गत्ता समसुमहं विभो ॥
दृष्ट्वा सुखदायो धर्ममंत्र्यं च श्रेरपतीमपा ॥३॥ उत्थापयित्वा पर्यंकं च तु भीति घवे ननं ॥ आनीतां गहनं घोरं
तुं पाव घते तु तं ॥४॥ स्मरती स घणेस्वं त्रांरखचक्र गधरं ॥ भुं विनाराय पणं चिंते तावत्स सस्तजे भटान ॥५॥
विंनुनारायणो देवो नानारूपस्त राभवत ॥ निर्ममौ यया विनुता न्वीरा छत्रशोवलि ॥ ध्नानि जघ्नुः सहस्ताते
स्मानं दंतो निर्भयं प्रभो ॥ वपंनत्सुरत स्थातुमनीशा जीवने घया ॥७॥ प्राणत्रे षदे बांधां तापलायनं गरं प्रभो ॥
लब्धायापि मुखीरता अपश्यंत पुनश्च ताै ॥८॥ त्रि० ॥ वं हंतं निज यानेव धर्मः स्वरूनविद्रुम ॥ स्वयंचालान व
ह्नो निरा सात्रो भवत्तदा ॥९॥ ताडितं विद्रुमं दृष्ट्वा राजानं हृष्टमानसं ॥ सनूचे हरिसतां धर्मं मोनेनसं स्थि
तं ॥१०॥ सवुवाच बुध्या वर्त्तये धीमान् बुध्या कार्यं प्रसाधयेत ॥ बुध्या निर्वाहयेत्सर्वं गां भीर्यं दायकं रोर्य
वान ॥११॥ उद्योगः सर्वथा कार्यो धूमनाना विधः पुरा ॥ दृष्टमा लब्धमौनेनन नत्ति छंती हवा हुजा ॥१२॥
तस्मात्कुरु वचो मे यथा हितं यत्कैतव ॥ सुमहा पास्खलेर्हित्तुवतस्यष्ठ पिरहृक्माः ॥१३॥ सैरस्थाप्यायस
सुतेतै दैवहन्यंतां दिशः ॥ त्रि० ॥ उक्त तेन सता धर्मो विसृम्य च जहर्ष च ॥१४॥ अनुमेनेथ संपातिराजा
धूमश्च तच्च च ॥ तावा हि हरा धर्मो सावौभ्यां पहुहारितं ॥१५॥ नतत्रैव च कर्तव्यं यथा नज्ञायते खिलैः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री २

पृ १

प्ष्या धर्मस्यैस्यसचक्रतु सोपयामति ॥२६॥ संस्थिता मयोर्द्धरीसंपातिश्चापि सस्तथा ॥ प
श्चिमेचैव पूर्वेच्चयुवोराजाहितेरतो ॥२७॥ दक्षिणोत्तरतश्चापि स्थापितौ सर्वकोत था ॥ विश्वासपवात्सलु
ल्योतीकासमाणो चोजति ॥२८॥ स्कं. द्र ॥ सुमहामाधवो प्राप्तोत हर्षितश्चक्रतु ॥ उमन्त्रोबाल
कः क्रीडन्निमकुर्वंत रक्षकाः ॥२९॥ वरेन्द्रपयाहवपृच्छतमो समासं ॥ शिव ॥ इत्यापनः शृणु
स्कन्दवहेप्रश्नोत्तरं तव ॥३०॥ सुमहामाधवोपुत्रतत्रैव तस्थतु नैव ॥ कुक्कुलपलाशा येशोकदुःखस
मन्वितो ॥३१॥ ततश्च सुमहास्कन्दप्रसुतश्शिशुमुत्तमं ॥ तेजसा सीम्य संकाशो मुक्तामणि विभूषित ॥३२॥ र
त्नांगं सुवसनंचतु बाहुंत्रिलोचनं ॥ मुकुटे भ्राजमानं कर्णकुंडल धारिणं ॥३३॥ धारिणं बालचंद्र
च मैकलपरसुंतथा ॥ मोदकान्नधूपंतंच मालयाचारुशोभितं ॥३४॥ सूर्पकर्ण विशालाक्षं विस्तीर्णव
क्षसंप्रभुं ॥ दृष्ट्वातं पुरुषश्रेष्ठं प्रीतो प्रापतुर्मुदं ॥३५॥ सा विष्ठावंचनंतध्यंल यामेने सुमध्यमा ॥ अथतो
सुमहादेव भालचंद्रस्वरूपधृक् ॥३६॥ भालचंद्र ॥ मयातेविष्णुरूपेण दत्त आसीद्वरः पुरा ॥ सो
धुनापुत्रतामेत्य समुपारिषुमानने ॥३७॥ रक्षितासि वने घोरे स्मृतिमात्रेण सुंदरी ॥ त्रिलोकीं कुरु
महत्वायास्यन्तिरेषुवलं ॥३८॥ अन्नस्तेभविता पुत्र ॥ शोकदुःखभयापहः ॥ पितामुमाधवश्चभ्रमात
लंसुम शुभे ॥३९॥ महाभुक्त्वा खिलाभोगानन्तेमुक्तिंगमिष्यथ ॥ इदानीमेवधर्मोसोहंतु मामुपस्येयो तिः ॥४०॥

दे २

पृ ३

मत्तः सोनि धनंप्राप्यपरमं धामयास्यति ॥ शिव ॥ बालेनबालचंद्रेणप्रोक्तासासुमहास्तथा ॥४१॥ आकर्ण्यसंशयं
प्रासाव्च सातस्यचेतसि ॥ सर्वज्ञो बुद्धवेवा तस्यास्तं मरायं प्रियः ॥४२॥ प्रासायैव इनंतस्थै निरु सस्रुनिः श्रि
यः ॥ अथ सा व्याकुला भूत्वा पस्यती स्मा इराननं ॥४३॥ मुखातदृष्टो चास्पतथा शेषस्यवस्तथा ॥ देहेश्चमन
बुद्धिश्च चतुर्दशासप नगाः ॥४४॥ पर्वताः सरितःपशाः समुद्राकाननानि च ॥ ब्रह्मयोस्वर्गंधर्वाशुवनानि चतु
देशा ॥४५॥ सुमहास्कन्द तं दृष्ट्वा विस्मयं परमं ययो ॥ इत्पे संशयं तस्याःस्तनपानं ददोति च ॥४६॥ ततः स्वग
र्जेन चक्रे पीतामातुस्तनास्रयं ॥ श्रुत्वातदुर्जनस्कन्दसका स्तत्रैतो निलुन्न ॥४७॥ धर्मं द्वारं भुर्गं वाथवि
लुंच्यकेचन ॥ आसनेसुखमासीनं हृतापरममपाप्नुवन् ॥४८॥ हृताउच्चुः ॥ प्रसूतासुमहा धर्मपुत्रं जगद्गुरु
सहं ॥ श्रुत्वातद्गर्जनेभीताः वयं यातानिवेदितु ॥४९॥ शिव ॥ शुत्वाहृतवचो धर्मोमामुदक्षीरज्जाहुरवित ॥ बोधि
तः सकलैर्दैत्यैः प्रधानैर्हरिवतोसुरः ॥५०॥ उत्थाय सहसा धर्मश्चक्रचाकमं धावकरात ॥ हाहीसा सुरसंघं
पयोतरूनंबने ॥५१॥ सैनिकैश्च प्रधानैश्चानुयातो धर्मेदत्यराक्षः ॥ प्राप्तुस्तो विस्मयगतो दृष्ट्वातं बालकं शुभं ॥५२॥
उद्दिस्यबालकं धर्मतसाज्ञप्रारस्त्रमुत्तमं ॥ तानदृश्नेमहद्रूपं बालकस्वेच्छयातदा ॥५३॥ व्याप्तायनः स्थनं धर्म
तसोज्ञपज वरेरयात ॥ गते धर्ममहा पासेः सैनिकास्तेरसातलं ॥५४॥ विविशुर्देवताः सर्वेजयेत्सुकापतु
ष्टुवुः ॥ अववारिस्रच्चकु सुमैर्विधुर्देवमुदातदा ॥५५॥ आतागत्त्र ऋषयोस्तजनुपचारैः पृथकपृथक् ॥ अ
र्घ्यं प्राप्यासैने दिव्यवस्त्रालंकारणाक्षिपि ॥५६॥ प्रसाधदेवदेवंसौ सोम्यादृतिधरं विभुं ॥ ऊचुस्ते स्तवतां
तेषांदेवानां मुनयोखिलाः ॥५७॥ धर्मोपतोहतो मेनन धर्म कन्तुरितिप्रथां ॥ यातुलोकत्रयं देवः स्मरणात्ताप

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नाशनः ॥४८॥ एवं स्तुतिनत्रार्षिसम्प्रहृष्टः स्कंदमोदितः ॥ तावदंतर्हितो जातो धूमकेतुर्निजेच्छया ॥४९॥
ततः प्रभृति विख्यातो धूमकेतुर्जगत्त्रये ॥ भजनात्सर्वपापघ्नः सर्वोपद्रवनाशनः ॥५०॥ स्वस्वलोकं गताः सर्वे मुनयश्च स्वमाश्रमं ॥ सुमहामाधवो स्कंद हर्षशोक भयातुरः ॥५१॥ स्मरंतौ देवदेवं धूमकेतुम् अनिशं ॥ धूम्राग्निर्गंधसग्रहनाशयतु स्वगृहं ततः ॥५२॥ से एवं पुत्रतां मे प्रसुमहायां विनायकः ॥ इति ते कथितं स्कंद दयत्ताध्यायाकाननस्थितेः ॥
अहन्हुमे द्रसतत्रे लोक्यपीडकं विभुः ॥५३॥ अवतार श्रेष्ठदेव षष्ठोयं तेमया रितः ॥ धूमस्यानि रक्षकैश्चैव स्तंयद्भितदुक्तेते समासतः ॥५४॥ अवतार श्रेष्ठदेव वर्षोयं ते मया रितः ॥ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे
धुनस्त्वापि किमन्य श्रोतुमिच्छसि ॥५५॥ ११-६ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे विनायकमहात्म्ये शिवस्कंदसंवादे अवतार२५ वाह्न धूमकेतुवधो धूमकेतुवर्णनो नाम त्रयोविंशतितमोध्यायः ॥२३॥ स्कंद उवाच ॥ अवताराः श्रुता तात त्वया कथ्यताः यथा ॥ भक्त्या आसंमहा देवश्रेष्ठ्यां सत्सत्र समस्त्वं ॥ अवतारान् ता वदस्वाधुना सुप्री
त्वा तिविनायकस्य तामया ॥ श्रद्धा आसं महादेव श्रेष्ठ्यांसत्स्तत्र समस्त्वं ॥ अवतारान् सुगुप्तान् तु स्वसुखा बुजान् ॥ इदानीं तात मपाप्यि श्रोतुमिच्छामि शंकर ॥२॥ शिव ॥ आसीत् सुरासुरैर्युगेनान्तः स्वलु स्वांबुजात् ॥ इदानींतात मपापि श्रोतुमिच्छामि शंकर ॥२॥ शिव ॥ आसीत्पुरा सुरयुगेनान्त ...
तु स्वसु स्वांबुजात् ॥ असुरोवत्रमधान्तरैरिन्द्र दानव दर्पहा ॥३॥ तमसः स्कंद सकरोषांजिष्णु विस्तारको
पुत्रिरसंज्ञितः ॥ असुरो वाचम् उग्र त्रैलोक्य दर्पहा ॥३॥ तस्य ...
पुत्रिरसंज्ञितः ॥ असुरावतवाचमरेदिव दानव दर्पहा ॥३॥ त ...
बली ॥ जिलाताखिलमगान्सर्वा चागमे इमरावै ॥४॥ मरुत्संतनमरतो जिलाभूलोकमागतः ॥
बली ॥ जित्वाताखिलगान्सर्वा चागमेन्द्रमरावै ॥५॥ बाहुस्त्र देवकार्येषु स्थापयामास दानव
जित्वा खिलांश्च राज्यं त्रैलोक्याधिपतिः स्वयं ॥५॥ बाहुस्त्र देवकार्येषु स्थापयामास दानव

नं।२

नं।२

मवार ३ चरता ४

वान् ॥ अंतरिक्षे पुरस्तिस्रः प्रख्यातास्त्रिपुरसंज्ञया ॥६॥ स्यात त्रिपु विख्यातो जातस्ततोयं दर्पितात्मजः ॥ देवाः स
वैभयात्तस्य प्रकृतः कुकुभोस्त्वा ॥७॥ रत्नसानुगुहापातिमिलितः सर्वे [illegible] यं ॥ प्रशंसति न्वोपायं त्रि
पुरस्य जयावहं ॥८॥ अथ तत्रास्मरंश्चात्तमुपायं सर्वदेववरं ॥ एका परं महामंत्रं संस्थिती जालमंत्रं सुप्रभे ॥९॥
अनुष्ठानं विधीयुक्तं सश्रुपिंच्छ देवतं ॥ ध्यापता देवदेवेरजपतां मंत्रमुत्तमं ॥१०॥ उग्रेतप मनसा
निराहारेण तिष्ठता ॥ जपतारगौरकर्हृ समस्तोरगजडाश्रुता ॥११॥ अनुष्ठानं सर्वे कृतं बाहुलेयं हतं ततः ॥
एकस्मिन् दिवसे स्तापि पाशपाणिर्मयाग्निजः ॥१२॥ जयसर्वज्ञ सर्वेश सर्वामरवरप्रभो ॥ दर्शय स्वनिजं रूप
मानिशं ध्यायतो मम ॥१३॥ अनादिरसि जगतः स्त्राण संहार कारक ॥ त्वमेवासि यतो नाथ लामतः प्रार्थ
येविभो ॥१४॥ स्वपरस्य तिदेवास्य र्णाम्नितस्थितः ॥ प्रापणीयास्त्वया देवस्वं स्वं स्थानं प्रसन्नतः ॥१५॥
वितवीर्यं मतारंतं पंचवामतगणास्त वः ॥ अनिर्वाच्य कृपा विघ्नासन्निवाजापतेजगत् ॥१६॥ त्वामयस्यास्वि
लान्वाप्याकर्म कोऽस्त रूपपो ॥ अजापरत्लपा आघससारणोर्हर्लनघ ॥१७॥ अनेक जन्मना मंतेप्रस
ोत्तवयोगिना ॥ त्वयिस्या निश्चलापतिं [illegible] सुव ॥१८॥ पंचवक्त्रो दशभुजो नानालंकारभू
षितः ॥ मणिमुक्ताप्रकरेण मामासाधुविराजितः ॥१९॥ हरितस्तेजसा कर्वेसुप्रकाराणि रोपिच सु
प्रसन्न हृदा हृष्टस्समपाप्रमः पुमान् ॥२०॥ अजानन्तव सो भयानामतथागमः ॥ कुतस्त्वमागतः स्वामि
न्मामकिं तव दर्शनं ॥२१॥ त्वामममगिरं स्कंद मामुवाच पुमानसो ॥ पुमानुवाच ॥ अनुष्ठानरतस्येत्र
प्रष्ठि २ पंचवक्त्रो युगभुजी ×
तो, द्रि, भ्योपनिश ४
४ ततोयांति परंधामयत्र तं मोदसे विभो ॥ मयैवं स्तुवतो वक्त्रा प्रविः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्या   वा३   ...वचो ५

तवासु गतो बहिः ॥२२॥ अहमंतर्हि सर्वेषां वसामि सर्वदा शिव ॥ गणेश इति मे नाम स्मरणाद्‍घनाशनं ॥२३॥ वरान्वरय सुप्री
तो ऽमिलीलया शोभोगुणे स्त्विति रह निश्चि ॥ प्रसन्नो स्मितवानेन तपसा गिरिजापते ॥२४॥ वरान्वरय सुप्री
तः स्याद्यः स्येतां विलंबितं ॥ शिव उ० ॥ अथैवमहं स्तु गणेशेवेतस्य हं ॥२५॥ गणेश इति तु यसौ दितिशाति
मनुत्तमां नासिकां त्रिपुरस्यास्य सर्वदेव जयप्रदां ॥२६॥ यदस्ति प्रथमं बीजं तव नामानि पूरकं ॥ मेमेवु वाचक
य स्मात्तत्संमध्य वचानघ ॥२७॥ इति तन्मसुरश्रेष्ठ ततो ह न्यसुर क्षणात् ॥ इति मत्वा वर्त्तते गणेशमाम
यस्मात्तत्संमध्य वचानघ ॥ गणेश० बीज दानेन मे कुर्वंशो नाम विख्याति ॥ तत्र बीजात रक्षि ख्यात तत्क्षणं यथा सुखं ॥२९॥
थाब्रवीत ॥३०॥ गणेश० बीज दानेन मे कुष्टंशो नाम विख्याति ॥ प्रसादात्तरामया कारी पाणिनी यंय तो भवत ॥३१॥ तिषां बी
शिव० इति तदा हि तस्मिन्ता प्रकृते सौम्यया पुनः ॥ प्रसादात्तरामया कारी पाणिनी यंय तो भवत ॥ तेषां बी
जाक्षराणां च यद्बीजं प्रथमं शंभु ॥ वाचकं वासु देवस्य सात्वंबि ओंप्र सो विष्णा ॥३४॥ ह्रिया धुवणों तेना त्रि
स्वाटतिष्पत वा तया ॥ एवं मत्रि रमाकर्ण्य मामन्वेपरमः पुमान् ॥३५॥ गणेश० यदस्ति सहितेशा तातकुरुष्यथा
तथं ॥ गणेश मा घपड्ओ हि देवा सुरे रयात् ॥३२॥ निशम्या तस्य वस्तात्स्वनाम तो बीजं मगं हा सो शिवा पर मंत्र
त्रयं तन्विकुरुत्तमां ॥३३॥ ततो गणेश नाम्ना पवित्र्यातो भूत् जगत्त्रये ॥ इत्येषं सर्वदेवानां त्रयं शिवशास्त्र
दिषु ॥३५॥ अतो नाम स्वसंभूत गणेश्वराह मव्यहं न ॥ उरगानां च गुणानां गंधर्वयक्षराक्षसां ॥३६॥
नागानां मीश्वरो यस्मात्त्वं गणेश ततो भिधीयते ॥ बीजमा ह्यत तस्मात्तत् स्मात्स पुरुषान्वित ॥३७॥ वरान्नाना वि
धान्मत्तः स्तेसा विगणेश्वर ॥ इन्नावराणा मध्ये स्मितो स्नस्थगुणान् ॥३८॥ ऋग्वेदे यजुर्वेदे सामवेदे तथ
थर्वणि ॥ पुराणेषु च सर्वेषु रहस्य प्राग मं पुच ॥३९॥ आरंभेषु च सर्वेषु ओंते स्मार्त्तेच कर्मणि ॥ निर्विसेनमिति के काप्य
उच्चाप्य वाधिचारके ॥४०॥ मोहने वशीकरेष्वेव गौ कि केनापि कर्मणि ॥ ब्रह्मा विष्णवादि देवेश्च मुनि मानुष राक्षसैः ॥४१॥

गणेशो ध्वापिषैः पूषसौरैः चान्तैः श्च वैकुंठैः आसुरैर्यक्षगंधर्वैः फणिभिः पश्चुयोनिजैः ॥४२॥ ...
यः सप्तलेन सपूर्णफल ...सिभिः पूजयिष्यंति येन वातेषां सर्वं प्राप्नुयात् ॥४३॥ इति मद्वचनस्यांते गणे
शोमामथाव हन् ॥ गणेश० त्वया ह्यामहं बीजं मतोयश्च करा धुना ॥४४॥ तस्य प्रयोग ... हंसं कास्मि
श्रृणु षते ॥ अभिमंत्र्य शरांस्तेन त्रि रहरत्रासदाशिव ॥४५॥ जघांरात्रं ज्ञानलेव सयोगि सततंक्षिप
तु ॥ जघान्त्रिवारमेषो तितत स्तेषु पसंहरेत् ॥४६॥ एवं यत्कृतेसर्गे सजापिस्याच्छणात्रि ॥ शिव उवाच
व्याहसैवं गिरं तत्र गणेशात इधिक्षणात् ॥४७॥ अंतर्हित पदेवेशो ह्याबाहु गणाश्वरः ॥ शिव उवाच
ततो ह मगमं पोद्धुं त्रिपुरेण षडानन ॥४८॥ युध्रतां चिरकालेन तेन सार्धं दिने दिने ॥ तदुक्तविधियुक्तेन
त्रिशूलेन हतो मया ॥४९॥ तस्मात्साधनवेदैस्त्रीणि तत्पुराणि च ॥ त्रिपुरारिरिति विख्यातं ततो नाम मया प
कृत ॥५०॥ स स्मेोपं मया ख्यापी विनायकः कृतान च ॥ अवतारः कार्त्तिकेयः सर्वविघ्नामनः परः ॥५१॥
एवं नानावता रास्तध्यापालयते जगत् ॥ ममतस्यापि विघ्नेश्च रातिः सर्वं षण्मुख ॥५२॥ उक्तं पंवापर
र्वं वाभक्त्याक्षिषेण यावहत ॥ सयाति दारुणां कृर निस्पानेकविंशाति ॥५३॥ विनायकस्य माहात्म्यं यः
श्रृणुयान्नरः ॥ सर्वपाप विनिर्मुक्तो लभते मोक्षमुत्तमं ॥५४॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं यः पठेन्
रः ॥ सर्वपाप... ध्यात्वा देवं विनायकं ॥५५॥ स सर्वा नाम्नु यात्कामान् राज्यस्या त्रिस्त्रीरपि ॥ गोप्रचा
श्रृणोति श्रद्धया युक्तो ध्यात्वा देवं विनायकं ॥५६॥ कुरुक्षेत्रे प्रयागे च तथा बदरिकाश्रमे ॥ मथुरायां प्रभासे च स्नानाताप
रेह रिक्षरे गंगासागर संगमे ॥५६॥

प्राप्नुयात्फलं ॥५७॥ तस्य श्रवणाद्देवनरो विपुलमाप्नुयात् ॥ स्वर्णभारसहस्राणि चंद्रसूर्यपरा
गयोः ॥५८॥ स्नात्वा समंत्रकं स्नानं तर्प्यश्च मुनिमानुषान् ॥ पितॄन्देवांश्च संतर्प्य योद्धा तीर्थमन्ततः
॥५९॥ यत्फलं जायते तत स्य श्रवणात्तस्य तद्भवेत् ॥ नयज्ञैर्नीलिखेद्वर्निनैर्नवे तैः प्राप्य तेततथा ॥६०॥ पु
स्याच्छ्रवणात्फलं संतुष्टस्याद्विनायकः ॥ लेखयित्वा गृहे यस्तु स्कंदं हस्ताय यन्नरः ॥६१॥ नानिचार
मपत्रं स्थिरा विघ्नप्रिया भवेत् ॥ नमश्च तु यः पारस्य विनायकसमीपतः ॥६२॥ नानास्तोत्रसहस्रा
णिनामानि पठते नरः ॥ महोत्सवकर्ता यो नानावाद्यानि वादयेत् ॥६३॥ अनेकजातिमणियुक्तं चा
तुर्वे स्यनुग्रहः ॥ वेदमंत्रैश्च संपूज्य पुराणैर्वा विशेषतः ॥६४॥ सहस्रं भोजनं कुर्याद्यथा वि
नानुसारतः ॥ एकविंशतिविप्रैश्च भोजयेच्चित्तसंस्थिय ॥६५॥ आचार्यं जपं तत्र विनायकस
मीपतः ॥ एकविंशतिविप्रैश्च पूजयेद्भक्तिनम्रः ॥६६॥ सुगंधद्रव्यैः संपूज्य स्त्रालंकारहस्तवान्
वेदघोषैः समायुक्तं मंगलस्वनकारित ॥६७॥ चतुर्विधं भदं वा घंटकरोति स दिने दिने कथा कीर्त्ती
नकर्त्तव्यं एकविंशाहिनैः खलु ॥६८॥ चतुर्लक्षं जपं कुर्यात्त स्यात्र्यंजनकृति दिवारात्रौ जपेन्मंत्र
चतुर्थ्यां विधानतः ॥६९॥ एकविंशैः तु विप्रैश्च सहस्रनामानि पाठतः ॥ शुचिश्चांभावापठेन्नित्यं
याकस्य चतुर्थिका ॥७०॥ कृत्वा सप्तमंडपं कुंडं मेखलायोनिवृत्सुक ॥ अथवा स्थंडिलं वापि हुत्वां
शेनततो हुनेत् ॥७१॥ हुताशनं हुतिं पश्चाद्याचार्यं प्रति पूजयेत् दद्याद्वस्त्राण्यलंकारान्सव

त्सांगापयस्विनी ॥७२॥ दक्षिणां च यथाशक्ति हुडेप्योधरिदक्षिणां ॥ रात्रौ जागरणं कुर्या उत्सवेन
नैवेद्येत सो ॥ पंचम्यां भोजयेद्विप्रान्सुगुप्तमेकं वर्षे जपेत् ॥ विधानयः वैयसेवविनायकमुपासकः ॥७४॥
प्रसादितस्य राजस्य वा सिद्धि म जायते पुत्रान्पौत्रांश्च आप्नोति नानाभोगान्यथेप्सितान् ॥७५॥
त्रैलोक्ये कीर्तिरचला भक्तिर्लक्ष्मीश्च वर्द्धते ॥ ज्वरग्रहस्तु तस्य श्रावयेद्यदि मानसः ॥७६॥ एकाहिका
ह्निको वापि तथा चातुर्थिको ज्वरः ॥ ज्वरश्च विषमो यस्तु ताज्ज्वरनाशपिच ॥७७॥ दुर्गे कान्तारगहने
बंधने रिपुसंकटे ॥ मार्गे वा विषमे स्कंदे वने दावाग्निसंकुले ॥७८॥ सिंहव्याघ्रवृकैर्वन्यगजैर्वापि च चौरके
वने वादे विजययात्रायां तथा प्रवासेषु च ॥७९॥ ग्रहाणां चैव पीडासु दुःस्वप्नस्यापि दर्शने ॥ जल
याहूतेतिथिश्चंडवायौ केतुषु च ॥८०॥ संकटेषु च सर्वेषु परचक्रभयेषु च ॥ विनायकस्य माहात्म्यमिदं स्तु
ताहितक्षणात् ॥८१॥ उपद्रवाः सर्वे योमुक्तो भवति मानवः ॥ निःसंपः श्रुणुयाद्यस्तु माहात्म्यं सं
स्सुव्रतः ॥८२॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां जायते भाजनं नरः ॥ निष्कामं पठनात्स्यब्रह्मीभूतं तानवेन्न
रः ॥८३॥ विद्यार्थी लभते विद्यां ज्ञानार्थी ज्ञानमाप्नुयात् ॥ वर्षकोटिमहापूजावाचिकं क्रियते तेन
रैः ॥८४॥ तस्यापि च प्रयत्नेन श्रुणुयाद्भवतृप्तये ॥ पठन्तं ब्राह्मणास्तोत्रं तं नसठेद्विभ्रमातये ॥८५॥
यास्तं गणे हृस्येन सतिर्दैवप्रसादिको ॥ तस्यास्मरणमात्रेण प्रसन्नस्याद्विनायकः ॥८६॥ दुः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४२
वि०

खम्त्रामनंस्तोत्रं दैवैर्यत्रिपुरारहतं ॥ विनायकस्यतत्रिसेपठेदुःखस्यप्रत्नये ॥७॥ यत्तरंतत्स्तो
त्रपाठेनविजयोजायतेनृणां ॥ मुच्यंतेपितरस्तस्यश्रृणुयाच्छ्रावयेदिदं ॥८॥ इयंगोप्यतरांस्क
दमहिमातमयेरिता ॥ पुत्रास्त्रंगोपनीयस्यगुरोरपिपुरःप्रियः ॥९॥ व्यासउवाच ॥ शिवेनगदि
तोविप्राःस्कंदायपृच्छतेखिलः ॥ वैनायकस्यमहिमासाभवद्भ्योनिवेदिता ॥१०॥ विनायकस्य
महिमाश्रुणोतिभक्त्यातस्यगृहेधनधान्यसंकुलंभविष्यति ॥ पश्चाद्वयेपद्मध्वजनायपठेत्स्व
यंवालेख्यस्वहस्तेचपरोपकारः ॥११॥ ७ ॥ २०.१८ ७७७७७७ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणे
विनायकमहात्म्येशिवस्कंदसंवादेगणेशावतारवर्णनोनामचतुर्विंशतितमोध्यायःसमाप्तः ॥२४॥
शुभंभवतु ॥ ७७७ ॥ शाके१७०२वर्षेविक्रमादिनामसंवत्सरेदक्षिणायणेहेमंतऋतौमार्गस्यपो
ष्यमासेशुक्लपक्षेतिथिप्रतिपदायांसौम्यवासरेतद्दिनेतृतीयप्रहरेविनायकमहात्म्येइदंपुस्तकं
काश्यपगोत्रोत्पन्नोविष्णुखांडस्यसूनुनाबापुभट्टेनलिखितं ॥ शुभमस्तु ॥ यादृशंपुस्त
कंदृष्ट्वातादृशंलिखितंमया ॥ यदिशुद्धमशुद्धंवाममदोषोनविद्यते ॥१॥ तैलाद्रक्षेजलाद्रक्षे
द्रक्षेच्छिथिलबंधनात् ॥ मूर्खहस्तेनदातव्यंएवंवदतिपुस्तकं ॥२॥ ग्रंथसंख्या ॥१३१८॥

४८
राम

१स

॥ गणेशपुराणएवंश्रीउपासनाखंडपुस्तकंबापुखांडस्य ॥ ॥७॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
।१।

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतसूतमहाप्राज्ञवे
दशास्त्रविशारद ॥ सर्वविद्यानिधेसूतोवक्तान्योनोपलभ्यते ॥१॥ जन्मजन्मांतरीयंनःस्थि
तंपुण्यंमहत्तरं ॥ तेनसंदर्शनंजातंसर्वतत्त्वस्यसत्तम ॥२॥ वयंधन्यतमालोकेजीवितंनः
सुजीवितं ॥ पितरोवेदशास्त्राणितपांस्याश्रमलक्षच ॥३॥ अष्टादशपुराणानिविस्तराच्छ्रावि
तानिनः ॥ अन्यान्यपिहिनःश्रोतुमिच्छास्तिद्विजसत्तम ॥४॥ शौनकीयमहासत्रेसत्राद्वादशा
वार्षिके ॥ सत्कथामृतपानाद्दोनान्यद्विश्रामकारणं ॥५॥ सूतउवाच ॥ साधुपृष्टंमहाभागा
भवद्भिःपुण्यकर्मभिः ॥ साधूनांसमचित्तानांमतिर्लोकोपकारिणी ॥६॥ ममापिपरितोषो
पिकथानांकथनेद्विजाः ॥ अतोहंसाधुवृत्तेभ्यःकथयिष्येविशेषतः ॥७॥ अन्यान्युपपुराणा
निवर्तंतेष्टादशैवतु ॥ गाणेशंनारदीयंचनृसिंहादीन्यथापिच ॥८॥ गणेशस्यपुराणं
चतत्राद्येकथयाम्यहं ॥ दुर्लभंश्रवणंयस्यमर्त्यलोकेविशेषतः ॥९॥ यस्यश्रवणमात्रेण
हतदुःखोभवेन्नरः ॥ प्रभावमस्यगदितुंनेशाःशेषाश्चतुर्मुखः ॥१०॥ संक्षेपतोब्रवी
म्येतत्तथापिभवदाज्ञया ॥ बहुजन्मार्जितैःपुण्यैरस्यतुश्रवणंभवेत् ॥११॥ पाखंडिनां
नास्तिकानांनभवेत्पापकर्मिणां ॥ नित्यसान्निध्यणिताघदनादिग्याब्रतस्ततः ॥१२॥ गणे

॥१॥
राम

शस्यस्वरूपंतुवक्तुंकेनापिनेष्यते ॥ नमायुपासनासक्तैःसगुणंतन्निरूप्यते ॥१३॥ ॐकार
रूपीभगवान्योवेदादौप्रतिष्ठितः ॥ यंसदामुनयोदेवाःस्मरंतींद्रादयोहृदि ॥१४॥ यंपूजयं
तिसततंब्रह्मेशानइविष्णवः ॥ योहेतुःसर्वजगतांसर्वकारणकारणं ॥१५॥ यदाज्ञयाकः
सृजतेचविश्वंयदाज्ञयापालयतेचविष्णुः ॥ यदाज्ञयासंहरतेहरोपियदाज्ञयासंभ्रमते
दिनेशः ॥१६॥ यदाज्ञयावातिसमीरणोपियदाज्ञयापःप्रवहंतिदिक्षु ॥ यदाज्ञयाभांसिपतंति
ऋक्षोयदाज्ञयाग्निर्ज्वलतित्रिलोके ॥१७॥ तस्यचरितंगुह्यंकस्यापिननिवेदितं ॥ तदहंवःप्रव
क्ष्यामिसादरंश्रूयतांद्विजाः ॥१८॥ ब्रह्मणाकथितंपूर्वंव्यासायामिततेजसे ॥१९॥ भृगवेकथितंतेनसो
मकांतायतेनच ॥१९॥ अनेर्यदैस्तपोभिश्चदानैस्तीर्थैश्चकोटयः ॥ भवंतियेषांपुण्यानां
तेषांबुद्धिःप्रजायते ॥२०॥ गणेशाख्यपुराणस्यश्रवणेद्विजसत्तमाः ॥ मनोयेषांनसंसारेनैराश्यस्यभर
मिच्छा ॥२१॥ मयभ्रकथायांतेसादरायुनिसत्तमाः ॥ श्रूयतांतस्यमहिमासोमकांतप्रसंगतः ॥२२॥
सौराष्ट्रेदेवनगरेसोमकांतोभवन्नृपः ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञोधर्मशास्त्रार्थतत्परः ॥२३॥ दशनाग
सहस्राणिहयानांद्विगुणानिच ॥ रथानांषट्सहस्राणियांतिमनुयांतिच ॥२४॥ पदातयो
प्यसंख्याताअग्निशस्त्रधरास्तथा ॥ कोदंडधारिणश्चान्येनिषंगद्वयधारिणः ॥२५॥ बुध्या

६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं०ख० ।।२।।

१ संपदा धनदं स्वयं ।। क्षमया पृथिवीं जिग्ये गांभीर्येण महोदधिं ।।२६।। सूर्याचंद्रमसौ जिग्ये
बृहस्पतिं जिग्ये भासा कांत्या च योन्तपः ।। प्रतापेनानलं जिग्ये सौंदर्येण मनोभवं ।।२७।। यस्या
मात्याः प्रबलिनः पंचासन्दृढविक्रमाः ।। नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञाः परराष्ट्रावमर्दिनः ।।२८।। रू
पवान्प्रथमस्तत्र विद्याधीशस्तथापरः ।। क्षेमंकरो ज्ञानगम्यः सुबलः पंचमस्मृतः ।।२९।। ए
ते नाना विधा देशा आक्रांता स्वपराक्रमात् ।। एतेति सुंदरा नाना भूषावस्त्रैरलंकृताः ।।३०।।
राजकार्यकरा नित्यं राज्ञः प्रियतमा भृशं ।। तस्य राज्ञो भवद्भार्या सुधर्मा गुणशालिनी ।।३१।।
यद्रूपमवलोक्यैव रतिरंभातिलोत्तमाः ।। लज्जिता नसु यं यक्ष्मा पिले भिरे न च मेनिरे ।।३२।।
अनेकरत्नखचिते तांटंके कांचने शुभे ।। बिभ्रती कर्णयोः कंठे निष्कं मुक्ताफलानि च ।।३३।। के
यूरे रत्नमयि कांचिता दशोनूपुरे भ्रिगे ।। अंगुलीया मुत्तमानि करपादांगुलीषु च ।।३४।। नासाग्र
ने कवृणी नि महार्हाणि सहस्रशः ।। भगवद्भजने दाने सत्कृत्यातिथिपूजने ।।३५।। सेवने ह निशं
भर्तुर्वंचिनेच रतौ सदा ।। हेमकंठ इति ख्यातः पुत्रो भूद्दनयो शुभः ।।३६।। नागायुतबलो धी
मान्विक्रमी शत्रुतापनः ।। एवमासीत्सोमकांतः पृथिव्यां राजसत्तमः ।।३७।। सर्वनिज सेवकोह
सा च क्रे राज्यं रसातले ।। नित्यं धर्मरतो यज्वा दाता साधीद्विजोत्तमाः ।।३८।। ।। इति श्रीग
णेशपुराणे उपासनाखंडे सोमकांतवर्णनं नाम प्रथमोध्यायः ।।१।। सू तं ५० ।। अथ ता
स्य सर्वे सोमकांतस्य दुष्कृतं ।। शुभं वाप्यशुभं कर्म न नु चति कश्चिन्नरः ।।१।। यस्यापस्याप
अकस्मात् भवत्तस्य गलत्कुष्ठमतिदुःखदः ।।२।। धर्मशीलस्य राज्ञो धर्मस्य विपाकतः ।।४।।

।।२।। राम

वस्थायां दृष्टं भवति कर्मयत् ।। तु स्यांत स्यामवस्थायां भुंजते प्राणिभिर्ध्रुवं ।।३।। दुःखसागरमग्नो भूरं
द्दनुनो जलधौ यथा ।। वेदनाम भजे दृष्टी भुंजे गेनेव दंशितः ।।४।। नाना क्षतसमाकीर्णः स्रवद्रक्तस्त
स्ततः ।। पूयशोणितवान्दरा जाह दिनिशि विक्लीहृतः ।।५।। अस्थिरेपि भवद्राजा यक्ष्माणेव समाहृतः ।।
चिंतया व्याकुलीभूतः सर्वेंद्रियरुजान्वितः ।।६।। ततो मात्यान्जगौ राजा मनः संरुध्य यत्नतः ।। राजोवाच ।।
धिक् मे राज्यं च रूपं च धिग्बलं जीवितं धनं ।।७।। केनेदं कर्मबीजेन व्यसनं समुपस्थितं ।। कोसा सोमोजि
तो येन सोमकांतस्त्वतो भवत् ।।८।। येन मे साधवो दीना श्रोत्रिया न्यासिनोपि च ।। पालितास्तत्र वज्ज्ञानपदा
लोकास्तथा परे ।।९।। येन मे मत जीता वार्णैः शत्रवो घोररूपिणः ।। येनेयं सकला पृथ्वी दत्ता साश्ववराव
निनी ।।१०।। सम्यगाराधितो देवः परमात्मा सदाशिवः ।। दुष्टसंगविहीनेन चित्त निर्हेमकारिणा ।।११।।
येन मे वसुधा पूर्वं मिष्टगांधाणिषेविता ।। तदिदानीं कस्तिसंधमते मि जीवितं वृथा ।।१२।। अतो हं कानने
यास्ये सर्वेषामनुज्ञया ।। हेमकंठ सुतं सर्वे बुद्धिविक्रमसंयुतं ।।१३।। सिंचंतु राज्ये ह लोमपाल यं तु प
राक्रमैः ।। इदानीं नप्रदर्शीष्ये मुखं लोके कथंचन ।।१४।। नमे राज्येन दारैर्वा जीवितेन श्रियापि वा ।। प्रजो
जनं महामात्याः कश्चिद्रस्य हितं वने ।।१५।। सू तं ८० ।। इत्युक्त्वा निपपातोर्व्यां तरुर्वातुहतो यथा ।। पुरा
शोणितगंधेर्व्याप्तो सौ द्विजसत्तमाः ।।१६।। कोलाहलो महानासीदमात्यानां च योषितां ।। हाहाकारश्च
लोकानां क्षणमासीत्सुदारुणः ।।१७।। वस्त्रमाच्छिद्य वातो घोरौषधैः क्षिप्रकारिभिः ।। मंत्री मंत्रप्रयोगै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०उ०॥
।३१।
रं०स्तु

संस्थैतन्नमस्कारयन्न ॥१०॥ स्वस्थोसौ तेन पृष्टः किं नमामास्याः प्राप्नुवन्निदं ॥ अमात्यसुहृदः ॥ तव प्र
साधादमरेंद्रतुल्यं सुखं सर्वजने सुसर्वे ॥ अथापि चिंतानीतं तेन सा[illegible]थं च जीवे[illegible]पश्यध
तुल्याः ॥१५॥ कदेशेतु रत्नं तव स्तु देकः प्रभवत्कोशोबलवान्मिदं धनः ॥ विहाय सर्वं सुख
मधराजं सहेय पापमस्तु वनाय गंतुं ॥१६॥ सूत उ० ॥ ततः सुधर्मा विचिंत्य नंदना वदन्नं पसे चित्त
मेकवीरा ॥ ब्रजः सहांतेपि भवोस्ति मांदं प्रासि राज्यं सह मे सुतेन ॥१७॥ दुःखस्य भोक्तानप
रोस्ति नेव सुखस्य वा पर्व हरस्य जंतोः ॥ यथा यथा कर्मफलं प्रसक्तं तदेव भोग्यं स्वयमेव तादृ
क् ॥१८॥ मयापि नानाविध भोगवस्यात्सुखेन राज्यं परिभुक्तमास्य ॥ स्त्रीणां हि भर्त्रा गमनं स
देव पूर्वं लोके प्रसिद्धिः प्रदिष्टं ॥१९॥ ततः प्रोहे मकुंठो विनीतः शोकसंकुलः ॥ उवाच तस्मि
न्समये सोमकांत मिदं वचः ॥२४॥ नतु राज्येन मे किंचिद्धर्मेणापि धनेन चापि ॥ त्वां विना न्यत्पराङ्
मुख्यं नैवास्ति मे कश्चित् ॥२५॥ विनात्मना यथा देहो विना प्राणं यथा तनुः ॥ तथा राज्यं तथा रा
ज्ञां विना धर्मपालक ॥२६॥ सूत उ० ॥ अमात्यानां सुधर्मायाः पुत्रस्य च वचोमतं ॥ पीत्वा ह
ष्टमना राजा पुत्रं प्रोवाच धर्मतः ॥२७॥ राजोवाच ॥ पितृभक्त्या रतो नित्यं श्रद्धया श्रावकस्तथा ॥
पिंडदो यो गयायां तु स पुत्रः पुत्र उच्यते ॥२८॥ धर्मशास्त्रा प्रतीतस्तो नीति योविलतो षस्तत ॥३१॥

राम

पत्यनु द्रतेयस्तु पुत्रवान्[illegible] उच्यते ॥२९॥ अतो नित्यं समायुक्त[illegible] राज्यं मम पालय ॥ अमा
त्यपुत्रः सार्धं च प्रजानि वाखिला प्रजाः ॥३०॥ अहं वनं गमिष्यामि गलत्कुष्ठो तिगर्हितः ॥
पत्न्या सुधर्मया सार्धमनुजानीहि सुव्रत ॥३१॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे द्वितीयो
ध्यायः ॥२॥ सूत उ० ॥ ततस्थापयद्राजा समहीलादक्षिणे करे ॥ पुत्रं विवेश स्त्रियं तत्र मंत्रपतेस्तदा ॥१॥
पत्र सिंहासनं दिव्यं प्रोच नवबहुरत्नयुक्तं ॥ मुक्ताप्रवालखचितं भाति राज्ञः पदं यथा ॥२॥ ततोसनं तु
तापुत्रो भातिदावप्यनेकधा ॥ प्रतिरत्नं गतो यस्मात्स[illegible]दायवता विव ॥३॥ आचारं प्रथमं प्राहनी
तिं नानाविधां नृपः ॥ पुत्राय करुणायुक्तो यशसे स्वकुलस्य च ॥४॥ सोमकांत उवाच ॥ पापमपा
त्रा वशिष्ठापां निशायां जाग्रतः पुमान् ॥ सत्क्राशाप्यभुचिस्नानं पवित्रं गुरुं स्मरेत् ॥५॥ दे
वतां चिंतयित्वेशं प्रणमेत्स्तुतिपूर्वकं ॥ प्रार्थयेच्छ्रीशुभसवेतिपादस्पर्शं जिगमये ॥६॥ प्रातर्नमा
मि गणनाथमशेषहेतुं ब्रह्मादिदेववरदं सकलागमाद्यं ॥ धर्मार्थकामफलदं जनमोक्षहेतुं वाचा
मगोचरमनादिमनंतरूपं ॥७॥ प्रातर्नमामि गिरिजापतिमिंदुमौलिं व्याघ्राजिनावृतमुदस्तक
पं मनोज्ञं ॥ नारायणेंद्रब्रह्मरुद्रसुरसिद्धगुह्यसपीष्ट्रिभूतलेंदुधतं पुरारिं ॥८॥ प्रातर्नमामि कमलापति
मुग्रवीर्यं नानावतारनिरतं निजरक्षणाय ॥ क्षीराब्धिवासममराधिपवंद्यमीशं पापापहं रिपुहरं

२७मरु

ना०पु०
१४

भवमुक्तिहेतुं ॥९॥ प्रातर्नमामि दिननाथमघापहारं गाढांधकारहरमुत्तमलोकवंद्यं । वेदत्र
यात्मकमुदस्तसुरादिमायं ज्ञानैकहेतुमुरुरश्मिमुदारभावं ॥१०॥ प्रातर्नमामि गिरिजां भवबंधमु
क्तिहेतुं संसारसिंधुरपिपारकरीं त्रिनेत्रां । तत्त्वादिकारणमुदस्तसुरादिमायां मायामयीं सुरमुनी
न्द्रनुतां सुरेशीं ॥११॥ एवमन्यांश्च संस्मृत्य देवान्मुनिगणांस्तथा । मानसैरुपचारैश्च पूजयित्वा
क्षमापयेत् ॥१२॥ ततो गच्छेत्सोदपात्रो ग्रामस्य नैरृतीं दिशं । मृदं गृहीयात्सुश्वेतां ब्राह्मणः
क्षत्रियोऽरुणां ॥१३॥ वैश्यः शूद्रः कृष्णतां पांसुं न नदीतीरतः खनेत् । नो वल्मीकान्न वल्मीकाद्ब्रा
ह्मणागारतः क्वचित् ॥१४॥ तृणादीनाच्छाद्य धरां मूत्रपुरीषयोः । दद्यादुत्सर्गं दिवा रात्रौ
उदग्दक्षिणदिङ्मुखः ॥१५॥ आदौ गुदं प्रमृज्यैव तृणकाष्ठादिना नरः । पंचवारं मृदा क्षिप्य
क्षालयेत्तदनंतरं ॥१६॥ दशवारं वामहस्तं सप्तवारमुभौ करौ । लिंगं तथैकवारं तु वामहस्तं
त्रिवारतः ॥१७॥ मूत्रोत्सर्गे क्षालयीत द्वौ करौ च द्विवारतः । पादौ तथैकवारं तु गृहस्थस्यै
वमीरितं ॥१८॥ व्रतचारि द्विगुणितं त्रिगुणं वनवासिनां । यतिश्चतुर्गुणं कुर्याद्रात्रावर्द्धं तु शौच
वान्नरः ॥१९॥ तदर्द्धं मातुरस्याल्पमातुरस्यार्द्धमध्वनि । अर्द्धपादौ दिवा रात्रौ शौचं स्त्रीशूद्र

॥१४॥
राम

एवं च ॥२०॥ तत आचम्य काष्ठं तु क्षीरकंटकवृक्षयोः । गृहीत्वा प्रार्थनां कृत्वा दंतजिह्वां विशोधयेत् ॥२१॥
बलमेतो त्वायुर्यशस्तेजः पशुबुद्धिधनानि च । मेधां ब्रह्म च धियं चैव त्वं मे देहि वनस्पते ॥२२॥ ततः शीतजलैः
स्नानं पापमलहरं परं । ततो मंत्रैश्च गृह्योक्तैः संध्योपास्तिं ततश्चरेत् ॥२३॥ जपं होमं च स्वाध्यायं
तर्पणं देवपूजनं । अतिथिं वैश्वदेवं च भोजनं द्विजसाक्षिकं ॥२४॥ पुराणश्रवणं दानं परनिंदा
विवर्जनं । परोपकारं कुर्याच्च यथाप्राणं यथामति ॥२५॥ परोपतापनं कुर्याद्भस्मस्तवनमेव च । गु
रुद्रोहं वेदनिंदां नास्तिक्यं पापसेवनं ॥२६॥ अभक्ष्यभक्षणं चैव परदारनिषेवनं । स्वदारवर्जनं नै
व कुर्यादृतुगतिं चरेत् ॥२७॥ मातापित्रोर्गुरूणां च यथाशुश्रूषणं सदा । दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्यादन्नं
सवस्त्रकं ॥२८॥ प्राणात्ययेपि सत्यस्य त्यागो नैव समाचरेत् । ईश्वरस्य गृहे येषां साधूनां च प्रपालनं ॥२९॥
अपराधानुसारेण धर्मशास्त्रं विलोक्य च । सभापंडितान्दंडं कुर्यान्नीतिविशारदः ॥३०॥ विश्वा
सोयं स्वजने वसान्नत्र नो विश्वसेत्क्वचित् । विश्वस्तेपि न विश्वासो न कर्तव्यो बुभूषता ॥३१॥ दत्तवैरे
ऽप्यविश्वस्ते विनैव च विश्वसेत् । प्रकृतीनां प्रयोगेण वर्द्धयेद्राज्यमात्मनः ॥३२॥ यानं स्वराज्या
त्कुर्वीत क्षीणतामन्यथा व्रजेत् । परेणाकुलिते याने मध्यमं पश्चिमे स्थितं ॥३३॥ चारदृष्टिर्भवेत्
उपदेष्टान्यथा भवेत् ॥३४॥ स्वैव भयाल्लोकाः स्वे स्वे धर्मे व्यवस्थिताः ॥३५॥ अन्यथा लिपयो न स्यात्सा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ना०प०
॥५१॥

रक्षणीय मित्र च ॥ अधर्मो यदि निर्घोत स्तु वीतं यदि वा क्वचित् ॥ ३५ ॥ न स्वल्पेन न चाल्पेन किंत
याकिंतया क्वचित् ॥ राज्ञोपकारी यदि वा प्रत्यग्रिः शरणं व्रजेत् ॥ ३६ ॥ सर्वथा न निकोप्यः स्यात् सदा परि पाल्यः
स देवहि ॥ मंत्रगुप्तिः सदा कार्या तत्र मूलं राज्यमुच्यते ॥ ३७ ॥ कामादि षड्रिपुं जित्वा ततो न्यान् विजयीत च ॥
स्वस्य चेदं प्रजोद्वेगं देवतो स्वमेव च ॥ ३८ ॥ आराधनं वै सर्वो द्वेदं न कुर्यात् नृपसत्तम ॥ पर्वकाले द्विजे
नं परासेत्यागमेस्व ॥ ३९ ॥ न मित्रं वंचनं कुर्यात् स्त्रीषु गोप्यं वदेन्न च ॥ ऋणतो ब्राह्मणं चैव पंकतो गां
समुद्धरेत् ॥ ४० ॥ अन्यतं न वदेत् क्वापि सत्यं क्वापि न हापयेत् ॥ अमात्यानां प्रजानां च स्वस्य नांचिंतन
वेत् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणेभ्यो नमस्कुर्यात् देवताभ्यः स देव च ॥ सूत उ० ॥ इत्येवं दर्पितः शिक्षा पपलेप कुंठ सुतं नृपः ॥ ४२ ॥
आचारं सह धर्मेण नीतिशास्त्रं यथाश्रुतं ॥ सोमकेरकूपर्वतं विधायाशांत थेवच ॥ ४३ ॥ आहूयामास चा
मात्यान् सुहृदश्चैव लोकांश्च ॥ संभारानुपक्लृप्यैव नानाश्च नगरान् नृपः ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणान् वेदविदुषो पद
कर्मसु निश्चितान् ॥ राज्ञोथ महतो राज्ञः पत्नीश्च सुहृदस्तथा ॥ ४५ ॥ आहूयामास नृपतिः श्रेणीमुख्यांश्च
नागरान् ॥ अभिषेकाय भो कार्य पुत्रस्य रिपुघातिनः ॥ ४६ ॥ गणेशं सज्जयित्वेष्ट देवतां च यथाविधि ॥ ब्रा
ह्मणान् स्वस्ति पुण्याहं पूजनपूर्वकं ॥ ४७ ॥ स्त्रीभिः सुवासिनीभिश्च ब्राह्मणैः सह धर्मतः ॥ पितामह
इति राज्ञः स्वयं ... अभिषेकं सुतस्य सः ॥ ४८ ॥ उवाच सोमकान्तस्त्रीमंत्रिप्रमुख्यानिदं वचः ॥ राजो० ॥ धर्मो यं सुत स्येव
अभिषेकं सुतस्य सः ॥ ४९ ॥ भवद्भिः मम हस्तेन सुतस्य प्रतिरूपितः ॥ मम पुत्रासनं यदुक्तं नीतिविचारदैः ॥ ५० ॥
ममासाधुज्ञिरस्तु वः ॥ ५१ ॥

॥५॥
रा०

तथा स्वराज्यसनं कार्यं श्रेणीमुख्यैः समन्वितैः ॥ एवं सुकान्तसोमकान्तो प्रधानं प्रति शासु धा ॥ ५३ ॥ ॥ इति श्री
गणेशपुराणे उपासनाखंडे आचारादि निरूपणं नाम तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ सूत उ० ॥ जातेभिषेके राज्ञो सो
मकेन राज्ञ पुत्रेण वे तु श्रीसोमकान्ते ॥ नानाविधानि शासनानि संपन्नानि ॥ ततो यामास सर्वान् स्तान् गजगोभ्वधनादिभिः ॥
चकार द्विजपूजनं ॥ मणिमुक्ता प्रवालानि दत्तो सांगानि सुतं ॥ १ ॥ तोषयामास सर्वान् स्तान् गजगोभ्वधनादिके ॥
नानादेशस्थाः अभिरामा सिसुवर्णानि रत्नानि च ॥ २ ॥ नानावर्णानि कात्रिमरे द्विजाजानि महांति च ॥ राजे भ्योराज
पत्नीभ्यो ग्राममुख्येभ्यः एव च ॥ ३ ॥ तथैव सेभ्यो गुणिभ्यश्च ददौ राजा यथार्हतः ॥ अमात्यानां च दत्त्वा न्या
नि बहुधनानि च ॥ ४ ॥ ततो वनं ययौ राजा दुःखशोक समन्वितः ॥ पूर्वजन्मार्जिते दोषे रसंतप्तो मति मोक्ष
चिः ॥ ५ ॥ तस्मिन् प्रयाते लोकानां हाहाकारो महानभूत् ॥ स्वस्य कार्यं विहायैव प्रतिजग्मुर्जनाधिपं ॥ ६ ॥
अमात्या राजजायापि हेमकंठः सुहृद्धृतः ॥ उत्तिष्ठन्नृपतन्यातस्य वजन्धावन् दत्वापि ॥ ७ ॥ अमात्यानो
अमात्या राजजायापि हेमकंठः सुहृद्धृतः ॥ गच्छतिद्वितयं गच्छन् तस्यौ राजा श्रमान्वितः ॥ ८ ॥ इच्छां वापी रीत जलांना
गरास्ते तु दुःखितामध्वारयन् ॥ गच्छतिद्वितयं गच्छन् तस्यौ राजा श्रमान्वितः ॥ ८ ॥ इच्छां वापीरीत जलांना
नावसतः समन्विता ॥ उवाच नागरान् सर्वान् निमात्याश्च स्वजनान् नृप ॥ ९ ॥ अपुत्रधर्मयायु दृक्श्री रं राज्य प्रकुर्वता ॥ त
क्षंतव्यं न मामेव बध्वां जलिपुरं जनाः ॥ १० ॥ इत्यालिपि यान्मयि दे वास्समागते ॥ विलापया मिवः सर्वा
न्मयि स्नेहो न हीयतां ॥ ११ ॥ गच्छंतु नगरे सर्वे सस्त्रीवृद्धाः समागताः ॥ पुत्रेण पाल्यमाना मे तिष्ठंतु विगतज्वराः ॥ १२ ॥
अनुजानंतु मां सर्वे सुचिंतो याम्यहं वनं ॥ पुत्रः सु तु प्रयाते षु मनो मे निश्चलं भवेत् ॥ १३ ॥ इयं कारं मल्लंतुं मे कु
वैतुदृष्यया विलाः ॥ दुःखितो निशं तु कर्तुं कामे पि नो सहे ॥ १४ ॥ महापापमयेनैतन् मे जन्मांतरार्जितं ॥ प
द्वियोगो हि राज्यस्य लोकानां हितकारिणां ॥ १५ ॥ परं तु किं करोम्येष पापस्य क्षयवानहं ॥ सर्वेषि सुखदं तं पुत्रं से सुघतं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दुःखं तत् तथा ॥१६॥ सूत उ० ॥ इति श्रुत्वा वचो राज्ञो मूर्छिता सुदुःखिताः ॥ अंतः केचित्समानीतले · मिरांसि भ
रा दुःखिताः ॥१९॥ केचित्सरस्यस्य चक्रुः पतिताः पंक्तिताश्च ये ॥ सांतनं पूर्वजाता नान्यं नां चचरितेन्यथा ॥२०॥
अनिवार्याम् वत्सं तासि पुत्र पुत्र दुर्धापरे ॥ यथा स्वरूपे विज्ञाते योगिनो ज्ञाननिर्वृताः ॥२१॥ दुःखितं सोम
कांतं तद् वनं गंतुं समुत्सुकाः ॥ अनिच्छु दुःखु धैर्येण धारा केचित् धाबु वन् ॥२२॥ जना ऊचुः ॥ को पदः तो पाप हता
न न स्यं सकृत् यदि तेऽसि ॥ यथा नृत्स जनैर्मैत्र्य संजनपो यद्यं तनन पाल ॥२३॥ मर्यादं जलधि वादिस्सूर्यः प्राक्कोत्ता
मुक्त्वा ॥ कथं वा नगरं यास्यामस्त्वा विना जनवत्सल ॥२४॥ पृथ्वी दुःपति नाहि ने ब्योमता रान्वितोन्यप ॥ पुरं तद्धन
शोभेत सा विना राज्ञ कर्षणा ॥२५॥ स हैव याम स्त्रीणां निहितायाणि वयमष्पुत ॥ रूपं ते कांति मत्कांत त्वविना तीर्थ
सेवना ॥२४॥ ततः स हैव यास्यामो नगरं ध्वजसंकुलं ॥ हर्षेण महता पुत्रा वाधवं द्विपुरः सराः ॥२५॥ सूत० ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधदुःखसमन्वितः ॥ उवाच राजा तान् सर्वान् पेवं पेवं पुनः पुनः ॥२६॥ ततोऽग्रवीरे मत्रोऽठः
सामात्यो वत्सलं नृपं ॥ स्नेहकारुण्यभावेन विनयेन समन्वितः ॥२७॥ पुत्र उ० ॥ विना त्वां नो सहे गंतुं कर्तुं राज्यं च
जीवितुं ॥ न मया दुःपूर्वं ते विरहस्त्वैहसे कथं ॥२८॥ राजो० ॥ एतदर्थं मया सर्वं धर्मशास्त्रं श्रुतं नीतिमन्त्र उप
दिष्टं तव पुत्र यत् ॥ यथा न कर्तुं मर्हसि ॥२९॥ अपत्ये आमदन्ये जनन नीति हतापुरा ॥ पितृवाक्यात् गुरो धेन नीति तेन
सुधीमता ॥३०॥ रामस्तु राज्यं स्यात्के वचनं पालः सहानुज ॥ अपस्त्या कारणं सीता तत्साज्येष्ठ लक्ष्मणो वने ॥३१॥
हेमकंठः पुरं सीघ्रं ममायै सत्री विरचित ॥ अतो मम तयागच्छ कुरु राज्यं मया पितं ॥३२॥ विशेयस्या कार्यस
ते चितं तत्स पश्य मानि ॥ यथा वा स्थापिते [illegible] चित्तं लोकस्य वर्त तितेन था ॥३३॥ तथा मयि वनं यातेस्वांत मे
ये वर्तति ॥ दैवयोगेन भुश्च गेजातोया सोपुनर्गृहं ॥३४॥ अ निष्पत्तियपाधमो मिदाक्य कारिणस्तव ॥

नत था सह यातेन तस्मात्कुरुष्व आमिय ॥३५॥ सूत उ० ॥ अमात्या नागराः पुत्राः प्रयातुं धृतमानसाः ॥ कृत्वेन मह
ता पुत्कान मश्रु कुर्न्यपतत् ॥३६॥ अनुज्ञातास्तथा तेन आशीभिरभिनंद्य च ॥ प्रदक्षिणीकृत्य नृपं निवृत्ता न
गरं प्रति ॥३७॥ अग्रे हस्त्या महासैनां गजाश्वरथपत्तिनीं ॥ ध्वजछत्रयुतो यानो हिमकंठो गमत्पुरीं ॥३८॥ ततो
बहुधनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो नरोत्तमः ॥ तेषामाशिषमादाय श्चवनं गंतुं मनो दधे ॥३९॥ ॥ इति श्रीमत्कुणे राउ०
दुपाण्डुपुरप्रवेशनं नाम चतुर्थोध्यायः ॥४॥ सूत उ० ॥ ततो मातरमभ्येत्य स्नेहकातरयाधिया ॥ तां जगाद
कथं मातस्त्यजसे नापराधिनं ॥२॥ पुत्र उ० ॥ सहैव याति पुत्रोऽयं पितृवाक्ये स्वयापिता ॥ तव वाक्यानुरोधेन य
दिमां सहनेष्यति ॥२॥ तस्मात्त्वां सेवनं कुर्यां न मे राज्ये मतिस्तथा ॥ किंचिद्राज्ये सुखं दृष्टा स्वर्गभोगोहि निस्पृहे ॥३॥
सुधर्मे ॥ एतावदुक्त्वा रोदाभ्यांयुतो राजानमेव च ॥ करिष्यति महाबाहो तस्मात्कुरु ममाज्ञया ॥४॥ पातिव्रतेन
धर्मेण परवस्त्रसि बालक ॥ कर्तुं स्त्रीणां न देवोऽस्ति यो पितामान्य एव च ॥५॥ सूत उ० ॥ इत्याकर्ण्य नृपश्चैव मातरं सुसे
वितः ॥ प्रदक्षिणीकृत्य ततोऽनुमतां प्राप्य ययौ पुरं ॥६॥ अलंकृतं नागरकैः पताकाध्वजपल्लवैः ॥ सिक्तमार्गस्तु
गंधानां यत्र तनगरं तथा ॥७॥ दृष्ट्वा तां रत्नमालां सस्त्रिविधस्य ज्यस्यजनान्नृपः ॥ प्रविवेश गृहं श्रीमद्धर्षशोकसम
न्वितः ॥८॥ स्वकारराज्यं धर्मेण सुतवत्पालयन्प्रजाः ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु यथा प्रीतिक्षमामनोदधे ॥९॥ ऋषय
ऊचुः ॥ कथं राजा सोमकांतः किं वनं समुपागतः ॥ किं सहायश्च किं चक्रे कर्मणैव द्विस्तरात् ॥१०॥ सूत उ० ॥
अहंते कथयिष्यामि सोमकांतो यथा वनं ॥ गता च श्रारयत्कार्यं सा दृष्टं तुतान धा ॥११॥ सुबलज्ञानगम्या
भ्यां ममात्यांभ्यां सुधर्मया ॥ धर्मपत्न्यायुतो रण्यं प्रविवेश ह दुरासदं ॥१२॥ अगतः प्रहरतीयातो मध्ये राजा यथा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प०पु०
१८७॥

च्छतः ॥ धर्मपत्नीसुधर्माख्या सीतेव राम च्छतः ॥१३॥ एकादशानां श्वचत्वारः पुत्रिकास्सजायया ॥ समासु सर्व सुख्याश्च्यापिवनादनेन पापयुः ॥१४॥ सुधाख्या मेकी पि निम्नोन्नतगतादि भिः ॥ अस्यं तं कृषिताख्या पामा श्रिस्सोपान्विराक्ष्म चित्र ॥१५॥ पुनर्वनांतरं गत्वा ददृश्च स्तत्सरोमहत् ॥ यत्र मातंगसंघातान क्रांभांति सकृ छपा ॥१६॥ ती लीसमोला सरजः प्रियाला बकुला शुभाः ॥ रसालापनसा जंबुनिंबाश्वत्थवटादयः ॥१७॥ रक्षानानालता जालैर्वेष्टितापरितो बभुः ॥ यत्रास्तितिमिरं गाढं गिरिदर्युदरे यथा ॥१८॥ यत्राहंसाबकोः श्येनाः शुकाः काकाश्च कोकिलाः ॥ सारिकाश्चक्रवाकाश्च नानारावान्विकुर्वते ॥१९॥ नेत्ररीतो घृतकरां शुसंस्पर्शिनालताप्पकुजाश्रितानां ॥ सुरद्रुयं यत्र न चैव रम्यकः स्वर्गेयथा पुण्यवता द्विजेंद्राः ॥२०॥ यत्र वायुः सुखस्पर्शः कुसुमामोदबंधवान् ॥ यस्मान्नयं तिमुनयो विविधानि फलानि च ॥२१॥ तत्र गत्वा जलं सर्वे पपुः शीतं श्रमापहं ॥ स्नात्वा निसृज्य पाथस्मा फलानि बुभुजेश्यते ॥२२॥ सुधापयक्षणं राजा कच्छकोमले वालुके ॥ धर्मपत्नीसुधर्मासा पादसंवाहने स्थिता ॥२३॥ तस्याभ्रमतमास्तायच्छावमासावगच्छतां ॥ आदातुं कंदमूलानि फलानि च रसानि च ॥२४॥ ददर्श तत्राद्भुतरूपमुग्रं बालं सुधर्मा प्रसयाज्वलंतं ॥ उत्तरूपस्यपद्मते स्मरं तं आतं शुभं बालमिति स्म मेने ॥२५॥ दृष्ट्वैव तं सा अहं च मे सु धर्मा मिने च तं साहितकारिणं च ॥ सुध्यंम प्रसन्नं हृदयं यमीक्ष्योपकारिणं चोपकरं हवल्लि ॥२६॥ परच्छतं कस्त्रिप्राकृतः प्रयातं कस्यासि वा जननी च का ते ॥ वदस्वरात्सत्तं तथा स्यामे सखे वनकूणे विदितो षयाशु ॥२७॥ सूतउ० ॥ इति सृष्टः सजगाद बालः स्तां राजपुत्री सुधयागिरा मे ॥ पितान्न गुप्तं पिनि दिपुलोमामाता जडार्थं स्पृहादिहागां ॥२८॥ च्यवनस्य सुना म्नाहं पितुराज्ञाकरः शुभे ॥ यं च काकतमो यंते कुथं वनमिदं गत ॥२९॥ श्रुत्वैतत्कथमं गान्नि वपीकालगिरे रिवा ॥ अलिदुर्गा पिता यास्य कैनवावदक्रमणा ॥३०॥ इति सा रसमा क्रीणि भ्रमुंचासेव से कथं ॥ स्वयं पथा रुतया हस्तासु

॥१८७॥
राम

कुमारीसुलोचना ॥३१॥ चारुप्रसन्नवदना चारुसर्वांगशोभनी ॥ कथिस्यंत्रि पिथ्रातेसु हृग्निश्चाल्प निर्द्विजैः ॥३२॥ विहातो यं वरः कुत्तीकस्मिन्नाराकुलोपि च ॥ कथमेनं वतिं सततेदुर्गमित्याग तावनं ॥३३॥ सूत उ० ॥ इति पृष्टा सुधर्मा सा मुनि पुत्रेण धीमता ॥ व्याचष्टे सकलं तस्मै शोकहर्षसमन्वितं ॥३४॥ सुधर्मोवाच ॥ सौराष्ट्रदेशे विख्यातं पुरं देवालयं महत् ॥ तत्रायं सोमकांतोभिन्नृपतिर्राज्यं चकार ह ॥३५॥ अतिमानी वदान्यश्च मरोदरूपरात्क्रमः ॥ असंख्यातबलोपेतो रिपुराष्ट्रविमर्दनः ॥३६॥ यज्वा तितुष्टरः श्रीमान्सुहृदां वृद्धकारकः ॥ विवेकी सर्वकार्याणां नीतिशास्त्रविशारदः ॥३७॥ राज्यं सम्बुभुजे राजा बहुकालं द्विजोत्तम ॥ इमामवस्थां संप्राप्तः पूर्वकर्मविपाकतः ॥३८॥ अमात्यद्यस्य पुत्रो वृन्नेमतत्समागता ॥ मंति च्छलग्नास्य पुत्रे राज्यं प्रयच्छता ॥३९॥ सुबलेनान गम्याभ्यां त्रस्तीश्या निलागता ॥ राज्ञी तु सौमापाद्यपकार्थं तीव नेगतो ॥४०॥ दुष्टाः स्थानु राक्षसाः प्रेतानृताति दृग पक्षिणः ॥ नानाविधानीषयंतीक थं नो सुयंतिच ॥४१॥ न जानीदुः खर्मोगाय स्वापयंस्य मतो पि च ॥ दुःखस्यांतं न पश्यामि कर्मणो दुष्कृतस्य च ॥४२॥ कदुतिक्ताम्ललवणमधुरं ह्विग्धभोजने ॥ न तथा रुचिरस्याभूत्त दिवं हि स्व जालिकि ॥४३॥ पृथेवानीकं दुर्लक्षयाम्लफलादिषु ॥ दर्शिाणांमुहा हारो पाकोपि कांक्षितस्य च ॥४४॥ न तथा श्रीमतां राज्ञिर् भिस्तिके पारा कृपवच ॥ यशीते कोमले दिव्ये शयने सुमनोरमे ॥४५॥ इदानीं यत्र कुत्रापि पस्य कालस्य पर्यये ॥ यस्य हि स्यापि न च्यास मोनाप रिमलो शुभः ॥४६॥ यत्र शोणितदिग्धस्य पूतिगंधोपि सांप्रतं ॥ यस्यानेदमये सिंधोपो नोत्रूसंडिते दीतः ॥४७॥ सहवानीदुःखमपेक्ष्मिनि ॥ परिवारितं ॥ कथं तरेमदुःखाब्धिं न जाने च गुनंदन ॥४८॥ अवपोतद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰

वागार्धे पङ्कजातानां नौरिवार्णवे ॥४८॥ शौनक उवाच ॥ केन सोमकांतकथानकं ॥४९॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उ॰
सुधर्मच्यवनसंवादो नाम पंचमोध्यायः ॥५॥ सूत उ॰ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा च्यवनो भृगुनंदनः ॥ स्वरेण सु
पादुयक्षरं जलसंश्रुतं ॥१॥ दुःखितं परदुःखेन तत्क्षणमेवागमत् भृगुं ॥ तं भृगुः पप्रच्छ विलंबकारणं सुतं ॥२॥
किमर्थं विलंबयादृहरुक्ष्मसेयकितोयथा ॥ विलंबश्च कथं जातो वद पुत्र समागतः ॥३॥ पुत्र उ॰ ॥ सौराष्ट्रदेशे वि
ख्याते देवते नगरे मुने ॥ सोमकांत इति ख्यातो राजा राजीवलोचनः ॥४॥ यश्चैरराज्यं बहुतिथं धर्मेणापालयत्प्रजाः ॥
दुर्भगत्वं गतो देवात्पुत्रे राज्यं निवेश्य सः ॥५॥ पत्न्या सुधर्मया युक्तो मंत्रिभिश्च तापितः ॥ सुबलज्ञानगम्याख्याप्र
स्थिती श्यामिता गतः ॥६॥ गतः कुष्ठी स्वमीयुक्तो विप्रमनुगमिसरः ॥ सहस्वत्र गतां प्रासैर्ऋषिश्रगैतिमा मुने ॥७॥ कु
सा सुधर्माचार्वंगी कहगलकुष्ठयान्पतिः ॥ इति वेष्ट्यतो वृत्तान्तं दीर्घं गतवान्क्षण ॥८॥ ततीये क्रुरुणावाक्येर्म
नो मे कलिवृत्तं भवत् ॥ ततो हं करुणापूर्णस्त्वाशीघ्रमुपागतः ॥९॥ सूत उ॰ ॥ स वैवाक्यं यत्तस्मैतपाय कृधि
तं वचः ॥ स्थ्यात श्रुत्वा उर्ज्यर्वरामं भृगुरब्रवीत् ॥१०॥ भृगुरुवाच ॥ सर्वानानयतां शीघ्रं पुत्र गच्छ ममाज्ञया ॥
पश्यामि कौतुकं तेषां स्वीयं वा दर्शयामि तान् ॥११॥ सूत उ॰ ॥ इत्थं संचोदितः पित्रा च्यवनः करुणानिधिः ॥ जगाम
सर्वसोमकं सुधर्माद्दिसुतुकः ॥१२॥ तस्मिन्नेव क्षणे मान्यो सोमकांतं नराधिपं ॥ सुबलज्ञानगम्यो ताववागतो
राजसन्निधिं ॥१३॥ ततउच्चैः समुत्तिनिः सुधर्मा चारुलोचना ॥ पितामहस्याश्रमं सर्वानाकारयति सुव्रते ॥१४॥ इति
तद्वचनं श्रुत्वा सुधर्मा रो कविकृला ॥ तदेव सावधाना भूत्वा नरः प्राणरवागते ॥१५॥ सुधर्मा राजपत्नी सा पीता

॥८॥
राम

तौ२

तद्वचनाम्बतं ॥ आगमत्सा सुधर्मावंगीर्षपत्नी दृपसंयुता ॥१६॥ सोमकांतेन पतिना सा मुनिपुत्रपुरःसरा ॥ गणेशास्कंदप
सहिता शिवेव शिवसंयुता ॥१७॥ भृगुः मार्गस्य मध्ये सा वाचस्वतिपुरःसरा ॥ मंत्रघोषयुतं प्राप भृगोराश्रममं
दुलं ॥१८॥ नानाद्रुमलताकीर्णं नानापक्षिविनादितं ॥ मार्जारा नकुलाः स्पेना गजा गावश्च मूषकाः ॥१९॥ मृगा
गाः पक्षिणः सिंहा व्याघ्राः क्रीडंतिपत्रगः ॥ नचबाधुर्दियं वातिनस्पर्शं पतिमद्यः ॥२०॥ न वर्षति भृशं मेघो वर्षति
यत ईप्सया ॥ विवरस्तु सो हर्षयुतां मुनिपुत्रपुरःसरा ॥२१॥ तत्राद्भुतं व्याघ्रमुख्याजिनसंस्थं ददर्श सः यप्रतिमं भृगुं तं ॥
राजाथ पत्नी प्रसती दृपं च प्रणामबद्धांजलिरब्रवीच्च ॥२२॥ राजोवाच ॥ अद्याशिषो मे सफला द्विजेरिता ज्ञानेन धर्मे
णाच्येयस्तपो पि ॥ आजन्मतोहं परिपूतरूप पितुर्जनन्याश्च सुजीवितं मे ॥२३॥ नवादरौः संप्रतिहं स्वथैनः प्रव
जितैः पुण्यचयै हतापि ॥ आगामकेन्याणकेरीदुनीप्रकालत्रये जन्मकरोतिरतं ॥२४॥ सोराष्ट्रदेशे खलु देवता
ख्ये पुरे सतं राज्यमनोघवेद्धे ॥ नीतेन पापा द्विजदेवताद्विरजाहतानीतिमतो मुनींद्र ॥२५॥ आकस्मिकं मे दुरितं कि
मेतत्प्राप्तं बभौ वाग्यत रंध्रसंतं ॥ येनाहमीदृक् स्वांशप्रणीतो ज्ञानेन किंचित्प्रतिकार मत्र ॥२६॥ अपायतां यातिहताङ
पायाद्भुत मरूपापाय मिहेह मेव ॥ निर्वैरता यो तिहिजातिवैरा सत्वाश्रमे यो शरणं प्रपन्नाः ॥२७॥ सूत उ॰ ॥ भृगु इतिव
यनं तस्य भृगुः सकरुणायुतः ॥ उवाच सोमकांतं तं ध्याने नालोक्य सुव्रते ॥२८॥ भृगुरु॰ ॥ उपायं ब्रूहि पत्नेन यिं
तो कर्तुमर्हसि ॥ ममाश्रमगतादुःखं न हि विंदति जन्मिनः ॥२९॥ जन्मांतरकृतं चैव दुरितं ते न्यपोतम ॥ येनेमां गमि
नोवस्थां कथयाम्येतदप्यहं ॥३०॥ कुर्वेतिल्यो जनं सर्वं चिरकालं बुभुक्षिता ॥ वनादनांतरं यातां श्रांतां क्लांतान्नाभ्यरा ॥३१॥

२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२५०
५१

सूत उ०॥ इत्युक्त्वा स्नापयामास सुतैलाभ्यंगपूर्वकं॥ भोजयामास यान्नानि षड्रसानि वनेकशः॥२२॥ बुभुजुस्ते पिबि
श्रांतो भृगोरमिततेजसः॥ आज्ञया मुनिवर्यस्य सुस्नाता सुसुखं स्थिता॥२३॥ सुखसुप्तेषु शय्यायां स्थित्वा चिंता दुरत्ययां॥
मुनिना कल्पितायां ते स्वरज्यं गमिता इव॥२४॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे उ० पा० भृगुराश्रमगमनं नाम षष्ठोऽध्यायः॥६॥
ऋषय ऊचुः॥ तत्र गत्वा द्विमकरे सोमश्रांतोऽप्यपस्तद॥ उपायः कथितः कोवा भृगुणा सर्ववेदिना॥१॥ कथय
स्व यथा मे तांस्त्वं त्वं नो द्विजोत्तम॥ न तृप्तिमधिगच्छामः पीत्वा यत्कथनामृतं॥२॥ सूत उ०॥ सम्यक्पृष्टं महाभागा
यद्यं तु ज्ञानसागराः॥ यः कथांतं न प्रयोजिताः तावकाथवा हि द्विजाः॥३॥ लिख्यमानं वाचयति पुस्तकं हरतो-
पि वा॥ न च च्छातिप्ययः शिष्यो गुरुः प्रश्नो न वक्ति चेत्॥४॥ उभौ तौ मूर्खबुद्धी रौ लोके देहे हि जौ नराः॥ अथ त्वं
गुरुं चरण्यमिसोमश्चांत कथां मतः॥५॥ तस्याराध्याज्ञया तीता दिनमाषेत चोदिते॥ स्नानं च संध्यां जपं होमं
कृत्वा सम्यग्गुरुसत्तमः॥६॥ स्नाता यस्तज्जप्यापपत्नीप्रभृतिसंयुते॥ पूर्वजन्मकथा सोमे तरां शेकुं धियन्मा-
रभत्॥७॥ भृगुरु०॥ कल्हारनगरे रम्ये विंध्याचलसमीपतः॥ चित्रपदृति विख्यातो वैश्यो बहुधनोभवत्॥८॥
तस्य भार्याति सुभगा नाम्ना ख्याता सुलोचना॥ सुशीला दानशीला च पतिवाक्यपरा सती॥९॥ तस्याः स्व-
पुत्रतापातो भवेसूर्ववेस्टिपोत्तम॥ कामं ददतिते नाम चंद्रतुल्यो हि जैल्वतो॥१०॥ अतिस्नेहं हि स्वाराजानति
लालनमकके॥ वार्द्धक्यकाले जनौ तु पितरो विचिक्रतु॥११॥ विवाहं चक्रतुस्तो तु धनकोलकेमगजे॥
कन्या सी सुकुमारांगी नाम्ना ख्याता कुटुंबिनी॥१२॥ अनुरक्ताथ पिस दा द्विजदेवातिथिप्रिया॥ बभूव यो

॥७॥
राम

षिघोषितु सरस्रभूतानि सुंदरी॥ आ कुटुंबिनीति स्वं नाम सार्थकं विदधातु सा॥ सह पुत्रांपंच कन्याः पंच बाणप्रि-
यानुकिं॥१४॥ ततो बहुतिथे काले पंचत्वमगमत्पिता॥ माता तत्र वे सती तेन सह दग्धा दिवं गता॥१५॥ ततस्तं
सहस्वं गेस्तत्र्यं नाशितवान्बहु॥ नीतं न स्वेक्षितं चविनाशमगमद्धनं॥१६॥ चिंतयाथ मपि पत्नीं खोभिरा-
स्तवती भ्रराँ॥ न गृहीतं तु नद्धास्यं ततो विक्रीतवान्गृहं॥१७॥ गता सा बालकैः सार्द्धमनु ज्ञाता पितुर्गृ-
हं॥ अपत्यपोषणं कृत्वा कुर्वेते यांवंशकंटकं॥१८॥ ततउद्वर्तितां यातउन्मत्त इव मधपः॥ अन्योन्य काविनग-
रे जातो मत्त इव द्विपः॥१९॥ परस्वहारो वनिता सुजायो गोपशुचौरो जनतापकारी॥ प्रतेषु बीरो व्यजनोष-
सारोहिं सा विहारो बलहीन भूरः॥२०॥ ये ये जनास्ते सुखसंगतत्साः स्तेभ्यो गृहीत्वा बहुवित्तमाद्यः॥ निक्षेप-
तुः पितृहत्तालु हव्योमिषाग्रतः श्रीनगरस्थितेभ्यः॥२१॥ रा पथानम्रतांघ्वक्रत्तसिंती निन्यतानोत्तमराज-
नेषु साधं॥ इति सर्वजनाः सुभीतिमाऊरर गा समागता द्विवीणवीपति॥२२॥ अ सत्यतौ तेन जनस्य पातो गोस्तुर-
कः पायसं गोयथैव॥ राज्ञा गृहीत्वानुमतिं जनास्ते निर्वासयामासुरतो पुरस्थं॥२३॥ वनेस्थितस्तं बहुविप्रघा-
तीस्त्रीबालवृद्धान्विनिहंति नित्यं॥ महाजनेभीरुपपादयं सेवसिंहं भिरीक्ष्येव कोपगोवा॥२४॥ मत्स्यान्बकोल-
सारसकुक्कुटांश्च काकनस्यावानरकोकिलांश्च॥ तुसासिखड्गान्श्चकांश्च गोधाः मुग्धास्वदेहवज्जिनाद्यो-
षः॥२५॥ सिंहान्व्याघ्रान्जंबुकान्निः सायगिरिगव्हरात्॥ नानास्वा नागतांश्चोरामेलरत्या सुदुष्टात्मा॥२६॥
काष्ठेलेष्टे पापाणे भवक घप्यैहसुत्तमं॥ विशालंकौशविस्तानी नाकौतुकमंडितं॥ पश्यन्भीतेन पत्नी

भ्वे २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥१२॥

सा प्रापिताबालकैः सह ॥ गुहागतं तेसदुनं राजतो अनतोपि च ॥ नानाउंकारवसनाबालकाअपितेच सा ॥ देवीं
गणेवश्रुश्रुभ्येवं चचोरसमन्वित ॥२७॥ संचमार्गे अनान्हवाअधनिःस्वगुहांगत ॥ चौरैः सबालयोषि च्छिदि मी
सिराजैवतकृत ॥३०॥ अदाच्चिद्धाह्मणो विद्याशिरव्यातो गुणवदृमि ॥ मध्याह्ने मागमिष्येतु वंचदुष्टः स एककः ॥३१॥
ग्रहीत्वादक्षिणं पाणिं तं विप्रं ध्रष्टतकानक्षि ॥ सर्वे पमान संधु द्विजानं भीषिणयासह ॥३२॥ तु चेवां स्वांतकं मत्वा
मद्धितोजीवितेछया ॥ अत्यंतकरुणावाक्यैर्विधिवद्गासहेतुकैः ॥३३॥ गुणावर्द्धनउवाच ॥ धनवान्शुभगो
मत्ताकथं मां हन्तुमिच्छसि ॥ द्विजं नवोढा मां विनिःसांनिःसांशसायानपराधिनं ॥३४॥ दुर्बुद्धि वासनांयकास्य धर्मेभिमति
गुरुः ॥ प्रथमा मे गता कांता शास्त्रांतनरायपराः ॥३५॥ सा स्वी च परमोदाराऽसाध्वी सर्वगुणाकरा ॥ पित्रणामव्ह णार्थी
पुत्रधर्मसंतानवधवृये ॥३६॥ द्वितीयासातिप्रयत्नेन मार्गे स्वधर्मनिश्चता ॥ मद्विनात द्विनाग्रहि जन्मनीनवतोपथा ॥३७॥
पिता मे हि भवन्तं च माता पितृरो पिहंतव ॥ जीवदानान्ययांतापिता शास्त्रे निगमाते ॥३८॥ दैरव्यकोपि हिरण्यं त्रिद्वि
जंवाशरणागतं ॥ द्विजंयोम्परास्तंपमामतस्मौ नुमर्हसि ॥३९॥ नोचेकुलत्रसहस्रं वनिरयाम्प्रतिपद्यते ॥ नी
कारः सर्वएवैते स्त्रीपुत्राः सुहृदो जनाः ॥४०॥ न पापभागिनः सोते पुत्रिणस्सुश्रुता स्मृताः ॥ किं च द्विजं च मे विप
पंभोक्ष्यसेन विकर्मये ॥४१॥ इति श्रीमत्कूर्मपुराण उपा सोमकांतचरित्रे जनतं चरित्रपूर्ण नामस प्रमोध्यायः ॥७॥
श्रीगुरुरु ॥ इतितेनोदितं वाक्यं पुमुर्गलंनिष्करुणता ॥ करुणा त्रुटमा कर्ण्य नासि च छदयं तव ॥ ७९ ॥ पुनःसारतं र
किमुप्रसणासं चितिनिर्मितं ॥ हिंसा नाकवृ जं तु ना मनुष्याणां सहस्रशः ॥२॥ अतिनिष्ठुरतांप्राप्तं सतत्वमंस्वेच

मानसः ॥ अबोधवक्षांतन्तं स्वतनुमतं तं नरइव निष्ठुरः ॥३॥ चोर उवाच ॥ किंते वाक्यचयैर्दुष्टं थामयि नियोजिते ॥ अ
प्रीतरिवपांशुसंपुज्योकुमार्गपथाजंकं ॥४॥ केयमनमतिर्कछोपदेशास्तवाप्ययं ॥ नुल्यर्थिं नेवमधुपे सांप्रतंमेन
रोचते ॥५॥ अर्थ सिंतस्वमकापि पिस्वं बुद्धिविचारणा ॥ यथाकामातुरस्यार्थन भीतिर्भेवेन्नविद्यते ॥६॥ सुद्धिः क्राके
पतन्नतिस्वयं धेर्यैनपुंसके ॥ कामः शांतिस्त्रियां सर्वेक्षिमाहृशा नयातुकिं ॥७॥ अंति कैसं निसृष्टो सिव्यापार
रहितस्यमे ॥ विधात्रादैवतश्चापिनलांच्यापिकर्हिचित् ॥८॥ श्रीगुरुरु ॥ इत्युक्त्वा निशितं खंडं हस्तआदाय दक्षि
णं ॥ चकर्त शिरस्तस्य विडाल इव मोषकं ॥९॥ एवं तेअत्सहस्राणां संख्याकर्तुं न शक्यते ॥ स्त्रीबालवृद्धजंत
नां हत्यानां च विशेषत ॥१०॥ संख्यातापरपापानां विभागी जायते पुत्र ॥ ततो बहुति थे का लेगते कामं दतेज
रा ॥११॥ आगथा तो कफ ज्वरो स्वेदो हिक्का धवेपथुः ॥ अभक्तं च्छीचोपविष्टप्रसुतेनचसापावत् ॥१२॥ अनाद्दंचं
च कुलेतु पुत्रादाश्च धसेवका ॥ सुहृदश्च सनु वाश्चापि न सारेथापि मित्रकाः ॥१३॥ एकदा ग्रामवनत्रदस्य आसो
रहस्यहत्तु ॥ अनिवार्यगति विश्रस्त्वापि प्रेषितस्त्वया ॥१४॥ आकारश्च तु सर्वस्तिंद्रांमुनीकाननवासिनः ॥ तेचा
पि त्वद्भयादेव द्विजवाक्यात्समागताः ॥१५॥ अजवीतां चमस्तस्य मनोहानानि मध्यतं ॥ तेषु वन्च च मल्ली मोत
तानिपतितस्पतेः ॥१६॥ याजनाध्यापनाद्धोमात्संबंधाभृद्पणादपि ॥ परसंचरतेपापं सह यानाशनासनात् ॥१७॥
निरुतेनापमाणास्यागत्याचनिजमाश्रमं ॥ सस्मुः सचैलं सर्वेपि पापवमानीस्ततोजपन् ॥१८॥ ततो नु तापोमन
सि जातः श्रामंदतेस्वरं ॥ आमयाखलु तेना स्यागा ग्रामणेः परिखर्ज्ञानिवा ॥१९॥ जीर्णदेवालयो द्वारे भवते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मति रूर्जिता ॥ धनसंपूर्णविपुलं वीक्ष्यं कूपपरनादिसंयुतं ॥२०॥ ततो नादिः परामत्तिर्भिकाश्यप वनेशुभे ॥
जीर्णत्वे विपुलं वीक्ष्य तेत्यय नं स्मृतं तथा ॥२१॥ जीर्णदेवालये शुद्धे स्थितातेन धृता द्विजे ॥ ततो तिविस्त
तं दीर्घ चित्र तोरणसंयुतं ॥२२॥ चतुर्द्वारि सुरुचिरं चतुः शोखरशोभितं ॥ नानास्तंभोच्छ्रितं नानावेदिभिः परि
वारितं ॥२३॥ मुक्ताप्रवालरत्नाद्यैः खचितं रुचिरांगणं ॥ नानापुष्पद्रुमयुतं नानाफलद्रुमैः श्रितं ॥२४॥ चतुर्दि
क्षु चारुवारिमयवापीविराजितं ॥ प्रासादं निर्मितवतस्तव ह्यध्ययं गतं ॥२५॥ किंचिद्धि यायवपुत्रे श्रेत्सुहृदि
वे पुष्पिहितं ॥ ततो नातिचिरेणाले पंचत्वं च गतो भवान् ॥२६॥ याम्यदूतैः कशाघातैर्बद्ध्वा संताडितोऽध्वरां ॥ कंटकैः
विद्धसर्वांगिः श्रिला यां पथि नो पिच ॥२७॥ मज्जितो नरके घोरे पूयशोणितकर्दमे ॥ एवं नीत स्तुते दूतैश्चित्रगु
प्तयमांतिके ॥२८॥ यमेन पृष्टः किं पुण्यमुतभोक्ष्यसि पातकं ॥ समयेच पुण्यमहं सर्वं भोक्ष्यामि सूर्यज ॥२९॥ ततः
सोराष्ट्रदेशे संराजसेवविनिर्मितः ॥ इति ते कथितं पूर्वजन्मपापकरं मया ॥३०॥ शरणागत कारुण्यात पोवतु
समायां श्रुतेरे ॥ कांतमोसादुकुरणात् सोमकांतो भवनृप ॥३१॥ कांतया कांतरमया भासि कांत्यो रात्रीय भा ॥
त्सुगुणाभिहितं श्रुत्वा सोमकांतोन्नृपाधमः ॥३२॥ तदा श्वेसंशयापन्न आसीद् दूरेमवनि श्रियः ॥ वेदशास्त्रार्थ
विदुषो भरभारविभवद्विदः ॥३३॥ तपस्विनोऽमुष्य वाक्येर्यतः ससंशयं द्युधो ॥ निरागः क्षणमात्रेण तस्यांग
तक्षिणोश्चरं ॥३४॥ नानावर्णादरतिधराश्च भुक्ति पतितं तदा ॥ उड्डीयोऽड्डीयचंचद्धेदर्दुह्यत्र पंचद्दौ ॥३५॥

तस्मात्योऽत्यमांसाभिजघुस्तेपुनि संनिधौ ॥ ततो तिदुःखितततुः शारणं पुनरागतः ॥३६॥ अवदद्दीनया वाचा पथ्यु
शान तपोनिधिं ॥ राजोवाच ॥ सहृदनेजातिवैराणां परस्परमयं नहि ॥३७॥ त्सेसमपक्षेककं पंथिभिरत्रमां मारयंति च ॥
तत्ताद्यवण दीनं सपक्षुंशरणागतं ॥३८॥ इदानीमोचय मुने सर्वसत्त्वभयंकरं ॥ स्कंतउ० ॥ इत्युक्तः पुनरप्याह भृगु
स्तं दीनवत्सलः ॥३९॥ महाक्यसंशयाविस्थमनुत्तरं तन्प्रयया ॥ प्रतिकारं वदिष्यामि स्वस्थो भव क्षणं नृप ॥४०॥
ममहुंकारमात्रेण गमिष्यंति द्विजा इमे ॥ स्कंतउ० ॥ द्विजास्तहुंकृति श्रुत्वाद्विजाश्चांतर्हितास्तदा ॥४१॥ तुतोष नृपतिश्चापि
पत्नीमात्या समन्वितः ॥ भृगुराजं प्रवक्ष्यामि पश्चाग्येण कथानकं ॥४२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० नानापक्षि
वारणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ स्कंतउ० ॥ ततो भृगुः प्रणम्याथ पुनस्तं प्राह भूपतिः ॥ अत्यंतविक्लोऽद्यः स्वंवी
क्षुत सर्वकर्मजं ॥१॥ भृगुरुः ॥ कृपापनिकशस्तेनुद्धौपायाः कथिता मया ॥ तथाप्येकं प्रवक्ष्यामि त्वामुपायमघनाश
नं ॥२॥ गणेशस्य पुराणं यंथो व्यासेयदि सत्वरः ॥ तदेव मोक्षसेद्धुःखसागरान्नात्र संशयः ॥३॥ इत्युक्त्वा तं गणेश
स्य नामाष्टशतं मुने ॥ अभ्याजलं मंत्रयित्वा अभिषेचन्नृपतिं तदा ॥४॥ सिक्तमात्रे जलेनेव तथा सारं धृतो लघु ॥ इ
क्षो नाम्यो पतत्सूमौवध्येतत्क्षणाद्दसौ ॥५॥ सप्ततालप्रमाणो भस्थापिता स्यो भयंकरः ॥ कृतालजिह्वो रक्ताक्षो
दीर्घबाहुर्जटाधरः ॥६॥ मुखाद्रुवमन्नग्निं क्षणाद्व्यापयशोणितं ॥ नेत्राणां मंधतां कुर्वन्नंधकारस्ववापरः ॥७॥
आलोक्य दुद्रुवुः सर्वे तिद्याश्रमनिवासिनः ॥ दंष्ट्राकरालवक्त्रो दिशः पश्यंतं तमद्भुतं ॥८॥ अपृच्छत्तं द्विजवरः सालस
महं तु स्वरूपं ॥ विद्वानपीतिको सिवं नाम ते किं वदस्व मे ॥९॥ प्रयत्नाच मुनिं तं तु परिपृष्टो द्विजेन सः ॥ प्राणिमा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
॥१२८॥

त्र शरीरसंस्थो नाम्नाहं पापपुरुषः ॥१९॥ यन्मंत्रजलपातेन निःसृतो राजदेहतः ॥ क्षुधातुरो भक्ष्यमीहे देहि भक्ष्यं
न चेदहं ॥२०॥ भक्षयिष्ये मुने त्वां वा सोमकांतं नृपोत्तमं ॥ वद मे वसतिं स्थानं नो निःसृतिस्य च ॥२१॥ [illegible] पि
बहिरागत्य तत्पुर्वो भृगुर्मुनिः पुनः ॥ अस्मिन्रसालसरले विरसे वसकोटरे ॥२२॥ गलिताखिलपत्राणि भक्ष्य स्वमना
स्तया ॥ नो चेत्तां भस्मसात्कुर्यां नान्यं तमेव चोधम ॥२४॥ सूत उ॰ ॥ इति तन्मुनिवाक्यानि श्रुत्वा स च क्षमस्थितः ॥ भ
स्मसाद्भवद्वृक्षोदितोऽस्त तस्य शिखारतः ॥२५॥ मुनेः सदृशीना दृशीतस्तस्मिन्नास्मन्यली यतः ॥ तस्मिन्विलीने
समुनिः सोमकांतं पुनर्जगौ ॥२६॥ भृगु॰ ॥ पुराणश्रवणाद्येते जातं पुण्यं नृपोत्तम ॥ अयं यावत्स्तततद्गुरुत्वं च सन्नि
ले पुनः ॥२७॥ तावत्संपाद्यास्मिंस्तस्मिन्नेव दिने दिने ॥ विद्धं भिंस्तरोराजन्निः पापरूपं भविष्यति ॥२८॥ राजो॰ ॥
गणेशस्य पुराणं यन्न दृष्टं न च वै श्रुतं ॥ कुत्र तल्लभ्यते ब्रह्मन्व्याकृतं तत्त्वया मुने ॥२९॥ मुनिरु॰ ॥ ब्रह्मणा कथितं
सर्वं वेदव्यासाय धीमते ॥ व्यासाच्चैव विदितं मया यत्पुराणमपि नामानुं ॥३०॥ अहं श्रवतव वक्ष्यामि तीर्थस्नानं समाचर ॥
श्रोष्यसि पुराणमिति च संकल्पं कुरु सुव्रत ॥३१॥ सूत उ॰ ॥ भृगुणा नोदितस्स्नात्वा भृगुतीर्थेति विश्रुते ॥ सोमकांतो
भृगोः पुत्रस्ततः संकल्प्य पार्थयत् ॥३२॥ गणेशस्य पुराणं यन्न श्रोष्ये च प्रभो स्वहं ॥ संकल्पमात्रेण सतेव भो रा
जा निरामयः ॥३३॥ भृगुप्रसादान्नीरुक्षः समीक्षत विवर्जितः ॥ गृहीत्वा तं भृगुः गाढं स्मितं हर्षितं नृपं ॥३४॥
उपविश्यासने स्वीयेऽ दापयत्तस्य चासनं ॥ उपविश्योवाच पोतं दिव्यकांति नृपोत्तमः ॥३५॥ नृप उ॰ ॥ तव प्रसादात्सकला
दृष्टाः संकल्पमात्रेण गता व्यथा मे ॥ आश्चर्यभूतं सकलं वदस्व पुराणमेतद्धि रदाननस्य ॥३६॥ भृगुरु॰ ॥ भृ
गुः प्रवक्तिं तो भृशं तानगुरा गंवदाम्यहं ॥ अनंतपुण्यनिचयो येयं स्यश्रवणगोचरं ॥३७॥ मतिरस्य घतेतुं सोनान्य धा

ग॰ पु॰
॥१२८॥
राम

पापकारिणां ॥ यस्य श्रवणमात्रेण समस्तजन्मार्जितान्यपि ॥३८॥ लघुस्थूलानि दुष्कृतानि पापानि विधमत्यपि ॥ तल्लक्षणा
द्विलपं कीर्तिगणेशस्य प्रसादतः ॥३९॥ अव्ययस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य निराकृतेः ॥ मनोवाग्भिर्निरूपस्य केवलानंदरू
पिणः ॥३०॥ यस्य स्वरूपं न विदुर्ब्रह्मेशानादयः सुराः ॥ सहस्रवदनोऽप्यस्य महिमानं न च क्षमः ॥३१॥ यावद्विशेषविद्
विप्रश्रुतं राजसत्तम ॥ यथा यथाश्रुतं व्यासात्पुराणं तु सुपुण्यदं ॥३२॥ अतींद्रियज्ञानवतो व्यासस्यामिततेजसः ॥ यत्
विध्वंसको कामक्रोधेषु सुश्रावमुक्तान् ॥३३॥ यस्य भक्तिर्द्विधा राजन्गणेशे सर्वसिद्धिदे ॥ स एव श्रुयतां निसंनवाच्य
ताघ्रोतरे ॥३४॥ यदि सर्वे विकुर्वत्रः विघ्नराजस्य सेवनं ॥ कृतदाविघ्नभिन्न यान्विघ्नरेयुर्यथासुखं ॥३५॥ दुःखान्य
नुभवेयुः केनानाविरहजान्युत ॥ चतुरिंद्रपुराव्यासो भूतभव्यप्रविष्यवित् ॥३६॥ वेदार्थज्ञानरहितान्वेदाध्यय
नवर्जितान् ॥ वर्णाश्रमाचारभ्रष्टान्जातिसंकरकारिणः ॥३७॥ कलौ विलोक्य तु जनान्कुटिलान्पापकारिणः ॥
अष्टादशपुराणानि हतवान्धर्महेतवे ॥३८॥ तावंत्युपपुराणानि ततो धीखबुधुर्जनाः ॥ तत एव गणेशस्य स्वरूपं जा
नंत्यमी जनाः ॥३०॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे उपदेशकथनो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥ भृगुरुवाच ॥
नारायणं शसंभूतः पाराशर्यो महामुनिः ॥ अतीतानागतज्ञानी वेदशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥१॥ स व्यावेदं चतुर्भागं तद
र्थतानसिद्धये ॥ स्वविद्यापदगणोदि पुराणं कर्तुमारभत् ॥२॥ समाप्तिसाधनं मेव स्तववान्मंगलं पुरा ॥ गणेशस्य
नतिं वापि स्तुतिं वास्य वा क्वचित् ॥३॥ ततो विघ्नाभिभूतस्तु नार्थं कंचन चास्मरत् ॥ भ्रांतिरेवाभवत्तस्य लौकि
के लौकिके पथि ॥४॥ नित्ये नैमित्तिके काम्ये श्रौते स्मार्ते च कर्मणि ॥ व्याख्यातु वेदशास्त्राणां सर्वतस्य ततो तिच ॥५॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ओषधीभिश्च यंत्रैश्च मन्त्रैर्वा यदि वाहिराट् ॥ तस्तंभे स्यात्स निष्फलं तत्कर्तुं नाध्यगच्छत ॥६॥ ततो गच्छत्स्य लोकं
धातारं प्रष्टुमादरात् ॥ विस्मयाक्रांतहृदयो हीनः पाराशरो मुनिः ॥७॥ पराशरो नमस्कृत्य देवं परमेष्ठिनमासनं ॥
प्रदत्तेश्च ब्रह्मणा तत्रोपविष्टो हासनेष्ठि मे ॥८॥ पाणिना चास्य तस्या सादो पाराशरो महामुनिः ॥ प्रणयावनतो ब्रह्मा
प्राणं प्रष्टुमारभे तु ॥९॥ व्यास उवाच ॥ श्रुत्वा लस्य तु मते कृतिर्मे देवादुपस्थितं ॥ वेदार्थान्विधुं त्वं नामि कर्तुं मेतुष्ठ
मता ॥१०॥ अवेक्षतो लोकान्लोका ज्ञाना चाप्यरो विवर्जितान् ॥ श्लोकमजिडां स्तब्धा चास्ति प्रावेद निंदकान् ॥११॥
विधिं चैव निषेधं च ज्ञात्वा स्यं ति ममवाक्पतः ॥ यमेव तु गतं ज्ञानं भ्रांत क्षीवदवा भवं ॥१२॥ न हेतुं तत्र पश्यामि स्मृ
तिः कापि न जायते ॥ ते हेतुं स्मृतिर्हेतुं च प्रष्टुं त्वामहमागतः ॥१३॥ अन्यं शरणं यामि विना त्वां चतुराननः ॥ सर्वज्ञः स
र्वकर्ता त्वं ममभ्रांतिं निवारय ॥१४॥ वद हेतुं ममभ्रांते नीरायुणस्य रूपिणः ॥ नित्याचारवतो ब्रह्मन्सर्ववित्स्य सतोपि च ॥१५॥
ब्रह्मउ० ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं विचार्य कमलासनः ॥ प्रणतं मुनिमाभाष्य प्राह प्रहस्य विस्मयं निव ॥१६॥ ब्रह्मोवाच ॥ अं
हं ते वक्ष्ये यदश्चामि गतिः सूक्ष्मा हि कर्मणां ॥ विचार्य सूक्ष्म कर्तव्यं कर्मसाधितरस्य यत् ॥१७॥ अन्यथा कुर्वतः पुंसः छलं भ
वति नान्यथा ॥ दुष्प्राप्यन्या धर्मेवा विघ्नरूपिंच पूर्वं निच ॥१८॥ आपणि माधयेद्वीमा जगबन्ध्रुमत्सरात् ॥ वाहन
त्वं समापन्नो गावैणिलुक्पीश्वरः ॥१९॥ मत्सरान्नाशितं सर्वं मंबिके यस्तुतेन च ॥ मत्सरादेव रामेण छिन्ने तु लाद्दितं
पुरा ॥२०॥ योनादिनिधनो देवो जगत्कर्ता जगन्मयः ॥ जगद्धाता जगद्धर्ता सिद्धस्थानमव्ययं ॥२१॥ यो कर्तुमन्यथा क
र्तुमीशः कर्तुं च सर्वदा ॥ यस्याज्ञाकरा गामिनं देवाः दृष्टु रोगामा ॥२२॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च सर्पाश्चि वरुणादयः ॥

यो विघ्नहर्ता भक्तानां विघ्नकर्ता चेतिरस्य च ॥२३॥ तस्मिंस्तं रलवाच्चार्वस्य विघ्नाबद्धसंभ्रमात् ॥ सर्वज्ञतामिमाने
न नष्टं तं पूजनेन या ॥२४॥ स्मरणं वा गणेशस्य प्रारंभेन्यस्य वास्त्वया ॥ आरंभे सर्वकार्याणां प्रवेशो वापि गमने ॥२५॥
श्रौतेस्मार्ते लौकिके यः स्मर्तव्यो विघ्नकरोति च ॥ यमाहुः परमात्मानं यमाहुः परमां गतिं ॥२६॥ यमाहुः परमं ब्रह्म सर्वेषु
शास्त्रार्थदर्शिनः ॥ तं गच्छ शरणं वत्स द्विरदाननमादरात् ॥२७॥ स चेत्प्रसन्नो भगवान्वाछितं ते करिष्यति ॥ नो चेद्वर्ष
सहस्रेण नत्वं वां छामवाप्स्यसि ॥२८॥ व्यास उ० ॥ कोसौ गणेशः किं चास्य रूपं वै पकथं च पत् ॥ कस्य वायं प्रसन्नो भ स
र्वं हि चतुराननः ॥२९॥ कृतिं वा खुवतारा श्च किं कार्यं ते मने वेस्रतं ॥ पूर्वं च पराजितः केन कस्मिन्कार्ये स्थितो पि च ॥३०॥ मम
विक्षिप्त चित्तस्य पृच्छतः प्रपितामह ॥ एतत्सर्वं तु विस्तारं ब्रूहि मे कृपणाभिधे ॥३१॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा०
व्यासप्रश्न वर्णनं नाम दशमो ध्यायः ॥१०॥ ॥ छ ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जगाद् हास्य पद्मनु रानन स्वं पेवं वाक्यं प्रश्नं विवस्य यायप ॥ कोम
ण सर्वं कृत्य या मिति हं गणेशाख्यं वा न्वहुधा विचार्य ॥१॥ ब्रह्मोवाच ॥ अनंता हि गुणे मंधा गणेशस्य महात्मनः ॥ उपासनं
वदितुं व्या मिश्री प्रं शिर्दीक्ष करिष्यते ॥२॥ सम को दिमहाराज गणेशस्य गमे स्थिता ॥ तद्रूहस्य शिवो वेद कृि सि लिं सि दर्हं
मुने ॥३॥ षडक्षरं काक्षरो मंत्रं सूतं ते विघ्नते ॥ ययोस्मरणमात्रेण सर्वसिद्धिः करे भवेत् ॥४॥ जीवन्मुक्तामवंत्येव
यदुपासनया मुने ॥ तेन ध्यास्ते न मस्या सुरैरपि ॥५॥ यदुपासनया दास्यं येषां कुर्वन्ति सिद्धये ॥ ६ ॥ छ
विहाराः सर्वलोकानां नाराूपा भवंति ते ॥६॥ ये कुर्वति गणेशस्य भक्तिभाव समन्विताः ॥ न येषां भक्ति लेशोपि तेषां
जन्म निरर्थकं ॥७॥ नालोकयेन्मुखं तेषां विघ्नराजे गजानने ॥ तेषां दर्शन मात्रेण विघ्नानिष्टुः पदे पदे ॥८॥ विघ्ना

गं०पु०
१९४

न्यु परां मयां स्थितं दुपासक्रद्दरीनात्‌ ॥ तन्न मयं पश्यंति भक्तानि स्थावराणि च पुत्रिणः ॥ १ ॥ पुत्रिकैवा भवंत्येते तु
स्यैव प्रागजाननः ॥ दुखान्येवानुभवंत्यसेव्य हेयेषां गजाननः ॥ १० ॥ अतस्तेहं प्रवक्ष्यामि मंत्रमेकाक्षरं शुभं ।
तदानु ध्यानमात्रेण वांछितं समवाप्स्यसि ॥ ११ ॥ अनुष्ठानं प्रवक्ष्यामि यो मंत्रं शंभुनामम ॥ स्नानं कृत्वा धौतव
स्त्रे परिधाय शुचिर्नरः ॥ १२ ॥ चैलाजिनकुशोत्तरे आसने साधकः सुधीः ॥ तत्रस्थितः प्राणान् धृत्वा प्राणा
नां स्थापनं तथा ॥ १३ ॥ अंतर्बहिर्मातृकान्यासं कुर्यात्‌ द्वितः ॥ प्राणायामं ततः कुर्यान्मूलमंत्रं जपन्निति ॥ १४ ॥
मंत्रसंध्यामुपासीत आगमोक्तं यथाविधि ॥ आपादमस्तकं देवं ध्यात्वा निश्चलचेतसा ॥ १५ ॥ मानसैरुपचारैस्तं
पूजयेत्सुसमाहितः ॥ ततो जपेद्यथाशक्ति पुरश्चरणकारकः ॥ १६ ॥ अनुष्ठानं भवेद्यावद्वरं दद्याद्गजाननः ॥ स्वीयं
पद्मरीये यावत्तावज्जपपरो भवेत्‌ ॥ १७ ॥ गृत्समद उवाच ॥ एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठः स्वाविलोकयत्पुनः सुभगासरं ॥ उपादिशत्स मंत्रराजमेके
कार्णं गणपस्य सः ॥ १८ ॥ असिश्वयन्त स्म सर्वं संध्यांते मुनिसत्तमं ॥ कर्दम उवाच ॥ स्वपरकोटिप्रतीकाशं वरं दातुं समाग
तं ॥ १९ ॥ यदा द्रक्ष्यसि तं देवं तदा चिंतं स्थिरीकुरु ॥ ममैव हृदये नित्यं स्थीरो भव गजानन ॥ २० ॥ याचस्वेति वरं तस्मा
त्सदा दास्यत्यसंशयं ॥ तेन हि स्थित्वा तत्र देवे हि गजानन मो ध्यसि ॥ २१ ॥ भक्तं भावि भवच्चैव ज्ञास्यसीत्यमरोपमः ॥
हित्वा वांछितं दत्वा वस्तु नाना ग्रंथान्कुरि ष्यसि ॥ २२ ॥ व्यास उवाच ॥ गत्वा भूतिर्मम पितृपदे शौनकेसे यथा ॥ अनुष्ठानं कुरु
व्यापि पितामहस्त ग्रहेया ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एक्षाते विजने देशे व्यग्रता हेतुवर्जिते ॥ अनुष्ठानं कुरु विभो गजाननमनु
स्मरन्‌ ॥ २४ ॥ नास्ति क्लेशनिं दुःखे कूरे नाचारेप्यसले बहो ॥ न वक्तव्यो मंत्रराजस्ता द्वेषोरागागते ॥ २५ ॥ दुष्टभावे स्थि

१९४
राम

दुष्टभावे विनीते वे दुर्वेदिनी ॥ साक्षे ... दुरा त्मनेष प्रकाशय ॥ २६ ॥ प्रापयसे च नरः ... वन्दिता
परान्‌ ॥ मंत्रराजस्य सकारमप्रकाश्येप्रकाशित ॥ २७ ॥ यो जपेद्भक्तियुक्तस्तु स लभेद्दीप्सितं फलं ॥ पुत्रपौत्रसम
युक्तो धनधान्यसमन्वित ॥ २८ ॥ एकदंतप्रभावेण लब्ध्वा ज्ञानं सुनिर्मलं ॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगानंते मोक्षम
वाप्नुयात्‌ ॥ २९ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे मंत्रकथनं नाम षट्सप्ततितमोध्यायः ॥ ७६ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा तु
वचनं निर्गतं ब्रह्मणो मुखात्‌ ॥ हर्षेण महता युक्तो मुनिः पप्रच्छ तं पुनः ॥ १ ॥ व्यास उवाच ॥ अथ धानं मया प्राप्तं पितामह
प्रसादतः ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि मंत्रराजविधिं पितः ॥ २ ॥ कोजजापः कार्यसिद्ध्यै भवाप्यगजाननात्‌ ॥ एवमेव सम्य
क्छिंधि त्वत्तोऽन्यो नास्ति मे गुरुः ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति वचनं निष्कृत्य सोऽजगाद्वदतां वरः ॥ स्वपयावदतो भ्रातं व्यास रा
जसत्तम ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु साधु त्वया पृष्टं पुण्यवान्स्मि सांप्रतं ॥ न यथा पुण्यवतां श्रेष्ठ कथा याः श्रवणे मतिः ॥ ५ ॥
उपासनं मार्गविदं सम्यक्तत्तं बोधयाम्यहं ॥ त्रिविधे प्रमाधिके शिष्ये यतो गोप्यं न किंचन ॥ ६ ॥ ओंकाररूपी भगवानुक्त
स्ते गणनायकः ॥ यथा सर्वेषु कार्येषु पूज्यते सो विनायकः ॥ ७ ॥ विविधा कामना विधिर्मिवैविधं भरेत्तिसः ॥ तथों
कारबीजयुक्तो ओंकारपल्लवान्विता ॥ ८ ॥ मंत्राः सर्वागमप्रोक्ता अन्येपि लिप्तका ध्येय ॥ स ह सत्यसमन्वयं सर्वं
हि गणनायकः ॥ ९ ॥ एवं सर्वे देवसिद्धमुनिराक्षसकिन्नराः ॥ गंधर्वाप्सरसो नागा यक्षगुह्यकमानवाः ॥ १० ॥
उपासकागणेशस्य सर्वलोकेश्वराश्चराः ॥ अतएव गणेशाद्धि परं किंचिन्न विद्यते ॥ ११ ॥ इदानीं च यथा व्यहं कथयामि
कौतुकात्तवी ॥ मंत्रराजजपे नायं यथा तु ष्टो गजाननः ॥ १२ ॥ कृतादिदेव योगेन प्रवलये से उपस्थिते ॥ गणेशः प

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मा०पु०
॥२५॥

वृंता भिन्नाः पतंति परितो दिशं ॥२३॥ तप्तं तिग्मा दृशा दिग्भ्यः द्रोणं च जलं महत् ॥ ज्वालामाली दहनवह्निः शिखि
ले ज्वलत्पयसि ॥२४॥ संवर्त्ताख्यास्तु मेघा वर्षं तिपुरितो जलं ॥ हस्तिहस्तोपमाभिस्तु धाराभिर्हि अ सततम् ॥२५॥
उत्तुंग पतंती मर्यादां सागराः सरितोपि च ॥ एवं सर्वं विनश्यंति आत्मजं स्थावरादयः ॥२६॥ एवं मायामयेन द्रु
विकारे सोग जाननः ॥ अण्डं भ्योत्तरं रूपं हरत्या सोपि व्यवस्थितः ॥२७॥ ततः कोलिवटुतरेगतेंधतमसावृते ॥
एको क्षरस्तु नर्मसमात्मेत्त्वप आपतः ॥२८॥ वैश्वारिकं गुणारूपं परानंदमयं स्थितं ॥ माया विकारमासाद्यं तदेवो
ऽगजानन ॥२९॥ तत एव च संभृता गुणाः सत्व रजस्तमाः ॥ ततः स्त्रपः समुत्पन्ना विष्णुर्ब्रह्मा हरो पि च ॥३०॥
मायया पारस्थितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ ततस्ते मायया भ्रांता वान्भुतसेनसुरास्तु ये ॥३१॥ तमेव जनकं स्व
स्य हृदुं प्र दुःखलुको ॥ केमस्माभिः कर्तव्यमिति जिज्ञासया पुनः ॥३२॥ एक विंशति स्वर्गाणि सर्वं मत्यें वि
लोक्यते ॥ अंतरिक्षं तथा तीर्थं कूपश्चापामात्माया ॥३३॥ अदृष्टापरमात्मानं तप श्वेरसु स्ततो ध्यरं ॥ निराहा
राजपपरा दिव्यवर्षसहस्रकं ॥३४॥ श्रीतास्ते हमनुप्रापास्ततस्ते पृथिवीं पुनः ॥ विविन्वंतो यया योद्दृष्टुं च नानुगं
वनानि च ॥३५॥ सरितः सागरान्मेरुं निखिलान्सानिगुहा अपि ॥ ततो जनाश्रयं तेन महांतं ददृशुः पुनः ॥३६॥ नाना
नालमरवरैर्वृक्षैः पक्षिभिर्विविधैर्युतैः ॥ बलाकाभिश्चक्रवाकैर्हंसैः क्रौञ्चैरपि ॥३७॥ नादितं नलिनी जाले
विराजितं सरोवरैः ॥ स्नात्वा विश्रमयंततीरे समुत्तीर्य पुरो यथुः ॥३८॥ नानावीथिसमायुक्तं महांतं तं जनाश्रयं ॥
सुदुस्तरतरं पुंसां सर्पचक्रसमाकुलं ॥३९॥ र्धांचक्रुः सुदुर्दर्शं प्रलयानलसन्निभं ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं तेजो

॥२५॥
राम

राशिं पुरो पुनः ॥४०॥ चिंतामापुः परां तेन तु तेजसा हतदृष्टयः ॥ ततो गगनमार्गेण तेजो मध्याद्विनिर्गता ॥४१॥ श्रुत्वा
राशिं तु पुनः ... ते स्यामानं जातसाध्वसाः ॥४२॥ ततोतिकरुणा विष्णोर्ब्रह्मेशौ
स्तु पापरि ... निश्वसंतो मुहुर्मुहुः ॥ किं हंत अश्रु पंतस्ते स्थात्मानं जातसाध्वसा ॥४३॥ पाहं ... भिजितस्रुका ... सरं ॥ स को
प्य सोरि विनार्पविशः ॥ दर्शयामास ता तत्र रूपं पमलो न पनं नं ॥४४॥ ... भाजाले अतिहे मा ... वरं ॥ स्वरूर्स्वट पन्नुः ... रो भा
व रप्रभावाते अंतिसंध्यार्कसंदलं ॥४५॥ कटिसूत्रप्रभाजाले अंतिहे माद्भिः ... स्वाबुजं ॥ अहिर्विशोभा पुत्रं पम जिभ्यारू लोचनं ॥४६॥
चारू चतुर्भुजं ॥४७॥ शुना सपूर्णमार्ग ... जितकांति मुखांबुजं ॥ नानातारांकित व्योमकांति जिद्वुत्तरीयकं ॥४८॥ वराहदंष्ट्रा शोभाजि
अनेक रत्नशोभाजित्मुकुटराजिमस्तकं ॥ ... सहसादेवं प्रणेमुस्ते मुदा पुनः ॥ पादांबुज
द्वंद्वं तवराजितं ॥ ऐरावतादिदिक्पालमपवारी सुकुंडलं ॥४९॥ दृष्ट्वैवं सहसादेवं प्रणेमुस्ते मुदा पुनः ॥ पादांबुज
मुपस्थस्यततस्ते तं प्रचक्रमुः ॥५०॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे ब्रह्मविष्णुमहेशानां नामकारको नामाध्यायः ॥२२॥
व्यासउ० ॥ पंचास्यश्वतुरास्यश्च सहस्रवदनोपि च ॥ आस्यं वरदं च तं ... प्रतुष्टुवुः ॥१॥ ब्रह्मो० ॥ प्रसादेनास्य
विघ्नेश दर्पयोग निरीक्षणात् ॥ प्रास ... स्तुति सर्वे प्रचक्रमुः ॥२॥ त्रयस्तुष्टुः ॥ अजं निर्विकल्पं निराका
रमेकं निरानंदमद्वैतमानंदपूर्णं ॥ परं निर्गुणं निर्विशेषं निरीहं परब्रह्मरूपं गणेशं भजेम ॥३॥ गुणातीतमाद्यं चिदा
नंदरूपं चिदाभासकं सर्वगं ज्ञानगम्यं ॥ मुनिध्येयमाकाशरूपं परेशं परब्रह्मरूपं गणेशं भजेम ॥४॥ जगत्का
रणं कारणाज्ञानहीनं सुरादिं सुखादिं युगादिं गणेशं ॥ जगद्व्यापिनं विश्ववंद्यं सुरेशं परब्रह्मरूपं गणे० ॥५॥ रजो
योगतो ब्रह्मरूपं श्रुतिज्ञं सदा कार्यसक्तं हृदाचिंत्यरूपं ॥ जगत्कारकं सर्वविद्यानिधानं परब्रह्मरूपं ग० ॥६॥ सदा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सत्ययोगं पुराक्रीडमानं सुरारीन्हरंतं जगत्पालयंतं ॥ अनेकावतारैर्जनाधारं सदा विष्णुरूपं गणेशं ॥७॥ तमोयोगि
नं रुद्ररूपं त्रिनेत्रं जगद्धारकं तारकं ज्ञानहेतुं ॥ अनेकागमैः सज्जनान्बोधयंतं सदा शर्वरूपं गणेशं ॥८॥ तमस्तो
महारं जनाज्ञानहारं त्रयीवेदसारं परंब्रह्मपारं ॥ मुनिज्ञानकारं विदूरे विकारं सदा ब्रह्मरूपं गणेशं ॥९॥ निजैरोष
धीस्तर्पयंतं करौघैः सुरौघान्कलाभिः सुधास्राविणीभिः ॥ दिनेशांशुसंतापहारं द्विजेशं शशांकस्वरूपं गणेशं ॥१०॥
प्रकाशस्वरूपं नमो वायुरूपं विकारादिहेतुं कलाकालरूपं ॥ अनेकक्रियानेकशक्तिस्वरूपं सदा शक्तिरूपं गणेशं ॥११॥
प्रधानस्वरूपं महत्तत्त्वरूपं धरावारिरूपं दिगीशादिरूपं ॥ असत्सत्स्वरूपं जगद्धेतुभूतं सदा विश्वरूपं गणेशं ॥१२॥
त्वदीये मनः स्थापयेदंघ्रियुग्मे जनो विघ्नसंघान्न पीडां लभेत ॥ लसत्सूर्यबिंबे विशाले स्थितेयं जनो ध्वांतपीडां कथं
वा लभेत ॥१३॥ वयं भ्रामिताः सर्वथाज्ञानयोगादलब्धास्तवांघ्रिं बहून्वर्षपूगान् ॥ इदानीमवाप्तास्तवैव प्रसादा
त्प्रपन्नान्सदा पाहि विश्वंभराद्य ॥१४॥ एवं स्तुतो गणेशस्तु संतुष्टोऽभून्महामुने ॥ कृपया परयोपेतोऽभिधातुं ना
न्प्रचक्रमे ॥१५॥ गणेश उवाच ॥ यदर्थं क्लिशिता यूयं यदर्थमिह चागताः ॥ प्रीतोऽहं मनवास्तु वरं मत्तो वृणीध्व
ं ॥१६॥ कृतं मम च यत्स्तोत्रं भवद्भिर्भावितात्मभिः ॥ स्तोत्रराजमिति ख्यातं भविष्यति मदाश्रया ॥१७॥ इदं यः
पठेत्प्रातरुत्थाय धीमान्त्रिसंध्यं सदा भक्तियुक्तो विशुद्धः ॥ स पुत्रान्श्रियं सर्वकामान्लभेत परब्रह्मरूपो भवे
त्तत्क्षणे ॥१८॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा संतुष्टास्ते तपस्विनः ॥ तदिच्छया रजःसत्त्वतमोगुणसमुद्भवाः ॥१९॥ ऊचुस्ते ॥
यदि तुष्टोऽसि देवेश स्थितिसंहारकारक ॥ तदा विघ्नेश मे नोऽस्तु भक्तिरव्यभिचारिणी ॥२०॥ [illegible] ब्र

ह्मविष्णुमहेशान्त्वमाज्ञापयतु नो भवान् ॥ अयमेव वरोऽस्माकं कांक्षितो द्विरदानन ॥२१॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां उवाच गजा
ननः ॥ भविष्यति महाभागा मयि भक्तिर्दृढा हि वः ॥२२॥ सृष्टादि यथापूर्वं तद्विष्यथ महात्मनः ॥ भवत्वां सैव
[illegible] ॥२३॥ सृष्टिकर्ता भव ब्रह्मन्रजोगुणसमुद्भव ॥ पालनं कुरु विष्णो त्वं [illegible] सत्व
संश्रयः ॥२४॥ हर संहर सर्वं त्वं तमोगुणसमुद्भव ॥ वेदशास्त्रपुराणानि सृष्टिसामर्थ्यमेव च ॥२५॥ इति गणेशो ब्रह्मणे
विधिं परमात्मने ॥ विष्णवे भगवान्प्रादाद्योगात्त्वं च द्रष्टुपतो ॥२६॥ एकाक्षरं षडर्णं च मंत्रं सर्वागमास्तथा ॥
हराय भगवान्प्रादाच्छक्तिं संहरणेऽपि च ॥२७॥ ततस्त्वाहं दीनमनाः स्त्रैलोक्येशं जगद्गुरुं ॥ उवाच प्रांजलिर्भक्त्या
वरदंतमिभाननं ॥२८॥ ब्रह्मोवाच ॥ यथा गृहीतशक्तिस्तु वाच्या वाच्यं विवक्षिना ॥ तथानेकविधां सृष्टिं मदक्षा विधेहि मे
चन ॥२९॥ कृतेऽपि विभो मायां विविधां कथं करोमि हे ॥ इतः कूपस्तो वापीव ... प्राप्नुयाम् कथं ॥३०॥ ततो गजानन
प्राह दिव्यं चक्षुः प्रदाय मां ॥ ब्रह्मांडं वेदशास्त्रं [illegible] या आकुंचितं प्रभुः ॥३१॥ गजाननउ० ॥ बहिरंतः शरीरे मे संस्था
पीता निपद्मज ॥ ब्रह्मांडानि त्वमद्यैव विभ्रमंति विलोकय ॥३२॥ ततो गजाननेनाहं स्वोदरे श्वासवायुना ॥ नीतो दृष्टी
न धाता पि ब्रह्मांडानि त्वनेकशः ॥३३॥ औदुंबराणीव तरौ तेषु नामरूपाणि च ॥ भेद्यामास तत्रैकं परमेण स्वते
जसा ॥३४॥ तं दृष्ट्वा सकलं सृष्टिं हरिं कमलासनं ॥ ब्रह्माणं चापरं तत्र विष्णुमिंद्रं प्रजापतिं ॥३५॥ शंकरं भास्क
रं वायुं वरुणं निसर्गीतो पुपं ॥ सागरान्यक्षगंधर्वान्निस्वरः किन्नरोरगान् ॥३६॥ ऋषिपुण्यजना साध्यानमनुष्यान्पूर्वं
तान्हमान् ॥ उद्भिज्जांजारजांस्वेदजांजानपि ॥३७॥ पृथिवीसप्तपातालानि अन्यान्ब्रह्मभिः ॥ इदृशीं

गणेशपु
॥५८॥

यद्यहं मे दृष्टामास्यचांडं तस्मिंस्तस्मिन्सर्वमेवं ददर्श ह। दृष्ट्वाश्चर्यं निःसर्वमितस्तं
ब्रह्मांडमेवं भाषाभावं च सचरं ॥१८॥ न स्थातुं नैव वा गंतुं सा शशाक कमलासन॥ उपविश्य ततो ब्रह्मा तु सा
प्रपेदे तेषामं तं सर्वथा नाप्यगाधबुद्धि ॥१९॥ अप्रणूनं सागरे वास पाणा
वधिरदानने ॥२०॥ ब्रह्मोवाच॥ वं देववं देववंगणेशं ब्रह्मांडानामेव संख्याय देवगे ॥ अ
संख्यानेतान्शशांकराणाचरे ॥२१॥ लंबोदरमत्रास्ति सुरेश्वं यथा दार विंदेत कचे द्विजो भय ॥ श्रोता भव ज्ञान
सि धौ प्रसन्नो मो क्षो पितुः क्षिप्तताब्धवार्ता ॥२२॥ दृष्टं चमाना यथितं सुरेश्वरं ब्रह्मांड हृद्यं जठरेस्तु दीये ॥ स्थातुं च हि
गंतु मपीह नेरास्तं देव्य देवंशरणं च चनोमि ॥२३॥ ततः प्रसन्नो भगवानंतमर्त्तिर्गजाननः॥ बहिर्निष्क्रामयामास
नासिकारंध्रमार्गेणाहरिमद्भुताथिनं ॥ तामह चह रंदे वो विष्णुनासह संगतं ॥२५॥
प्रसाणं स्विन्नमानसं ॥२४॥ इति श्रीमद्गणेश
निःसारयामास विष्णुं श्रुतिरं ब्रह्म जाननः॥ रायातेस्मतंदगेतां भो हरिहरो मुखं ॥२६॥
पुराणे उपासनाखंडे स्तुतिवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः॥१३॥ राजो॥ ततः स्रिमकरोद्ब्रह्मावी क्ष्यांडनिसहस्रमाः॥ प्र
पंचस्य हि मद्भरोदात्तां प्राप्य गजाननात् ॥१॥ ब्रह्मोवाच॥ अभवद्दर्भसंपन्नः स्वात्मन्येवं विचारयन् ॥ वेधिरासाद्धा
णिवेद श्रमकुरणान्यागमानपि ॥२॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नः शापानुग्रहशक्तिमान् ॥ ब्रह्मांडगनिसृष्टिर्भि सी
नोरच नास्तथा ॥३॥ इदानीं सृष्टिकरणे शक्तं मे नैव किंचन ॥ इत्येवं गर्वसंपन्ने सृष्टौ कमलोद्भवे ॥४॥ विघ्ना
नानाविधा प्रादुरासन्सहस्रशः॥ तांबेशस्तत्र प्राणं स्थिताः परमदारुणाः॥५॥ यथामनापुष्पं स्तेःसर
नामभुजाङ्कः ॥ त्रिनेत्राः पंचहस्ताश्च कृपासा सतपाणयः ॥६॥ पंचपयः पंचवक्त्रं गजकर्णः सहस्रशः॥ ॥५९॥

रास

स्याः पंचपादाश्चतांडं दंताद्धि कोदराः॥७॥ नानारूपा महासत्त्वाः संख्यातुं न च ते क्षमाः॥ केचिरूपेषु दिशस्तेषां नाना
राशा सिशुभृताः॥८॥ केचित्तमुद्दिश्य दिक्षु नैव सुभ्रमरदुःखपरे॥ चतुःशिखासु संप्राप्ता दृष्ट्वा भारुरोदराः॥९॥ वे
तार्यपि तु स्वात्म्यस्य जहृसुस्तत्र तथापरे ॥ निनेदुश्च परे सात्म्यचक्रुः केचिद्विविधविरे ॥१०॥ मोचयामासुरपरे च वंधु
रपरे पुनः॥ मोचितं पुनरप्येके विव्यधुरितस्ततः॥११॥ आलिलिंगुश्च मां केचिच्चुचुंबुश्चिवसरे ॥ अपरे मम श्मश्रु
धांधरानंता कोपहस्ततावाम् ॥१२॥ एवं हि परवानृष्ठा चिंताशोकसमन्वितः॥ अस्तवं स्पृष्टि गर्वतं तत्र यायहृदि
संगतं ॥१३॥ जगाम महतीमर्षि निराशः स्वस्य जीवने ॥ मुहूर्तमात्रे तु गते सस्मार मनसा विभुं ॥१४॥ प्रार्थयामास
कारुण्याद्धुंढिं गजाननं ॥ हे नाथ शारदा मां तं तदमासुतदाननं ॥१५॥ ब्रह्मोवाच॥ नं याशुप्पस्य त्वां विधिवज्जनं
नैस्सरमनसो न मत्तत्त्वज्ञानं भवजलधितारं सुविमलं ॥ जनुर्ममोद्धव्यातव भजेन नतो या मि परमां कदाप्यंतं मुक्ति
विरपमसुरक्षां वारिविलग्गरो ॥१६॥ यत्सृष्टिशाम्यते नो मोभवः सिद्धितिते विभो॥ इयं लज्जा तवे वाक्तां न मम स्तु त्रि
रायुषः॥१७॥ स्कंदपुराणे॥ इत्यसो प्रार्थयन्नेव मुश्रावगगनेरितां ॥ गिरं न पश्येत्तित ततः प्रार्थयामास तं पुनः ॥१८॥ अंत
र्हितास्थिते विघ्नाः श्रयतां न मतो गिरं ॥ नानारूपा महावीर्या पुरुकोतं कमलासनं ॥१९॥ सप्तत्र श्रवतयामास दृढशो
निर्मलोयकाः॥ विनायकं विनायस्यां मंत्रं पंतस्य तपो महत् ॥२०॥ इति व्याकुलचित्तो सौ ब्रह्मा जलम् अध्यगः॥ अन
न्यमनसा ध्यायन्गजाननमनामयं ॥२१॥ मुकुटेन विराजंतं मुक्ताहारत्नमुज्ज्वलं ॥ रक्तचंदनलिप्तांगं सिंदूरारुणमस्तकं ॥२२॥
उद्दाम कस्त कंठसर्पयज्ञोपवीतिनं ॥ अनर्घ्यरत्नघटितं कंकणबाहुभूषणं ॥२३॥ सुरुरम रक्तांत पोज दंगुलीयकं
शोभितं ॥ महाहिवेष्टितकटिं ह्याभिश्रो भंम होदरं ॥२४॥ विचित्ररत्नखचितं करकंटिसूत्रविराजितं ॥ स्फुरणस्त्रि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१९॥

विलसद्भक्तवरदसमाश्रितं ॥२५॥ भालचंद्रं च सद्दंतं शोभायज्ञं परं परं ॥ एवं ध्यात्वा विनिर्मितं पुनरेवं नमोऽस्तु ते ॥२६॥
उद्दिश्य शिवं तं परस्य वदं पदे पे तिष्ठेदरं ॥ श्रुत्वेति वचनं ब्रह्मा पुनश्चिंतामवाप सः ॥२७॥ ॥इति श्रीमद्गणेशपु०
उपा० श्रीगणेशस्य हि वर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ॥ श्रीगुरु० ॥ यासाय कथय पश्चाद्ययौ ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
सोमकांतं प्रवक्ष्यामि तां कथां शृणु सादरं ॥१॥ ब्रह्मो० ॥ ततोऽहं सुमहत्स्वप्नं ददर्श स्वपसन्मम ॥ भ्रमता भ्रमता
व्योमजले दृष्टो वटो महान् ॥२॥ महाबाला तातपृथ्वी तस्तु न हेस्तु वरजंगमे ॥ अवशिष्टः कथमयमेकएव महावटः ॥३॥
एवं संशयमापन्नस्तत्रैव बालकं शुभं ॥ चतुर्भुजं सुरूपं कुंडलाभ्यां विराजितं ॥४॥ मणिकुंडलमायुक्तं दिव्यालंकृ
सुरोपमं ॥ अद्भुतं च स्वरूपं च स्वप्नं अकृदिस्वं तथैव च ॥५॥ एकदंतं नरवपुर्गजास्यं तेजसा ज्वलन् ॥ दृष्ट्वैवं तत्कृपामास
बालकं कथमत्र वै ॥६॥ पुष्करेण च वल्मीकं मस्तके समवाकिरत् ॥ ततो ब्रह्मा जहासोच्चैश्चिंतानंदसमन्वितः ॥७॥
मधुना हसति बालः स उत्ततार वटात्ततः ॥ समामं तिक्रमागस्य पदंमु वाक्यं जगाद तं ॥८॥ बालक उवाच ॥ लघोर्लघुत
रोऽसि त्वं कथया वृद्धोऽपि महधी ॥ विभ्रेरभिहतोऽसि त्वं स्वर्ष्टि चिंतासमाश्रितः ॥९॥ तपश्चिंतापरो नित्यं विप्रमंत्र
कमध्यगः ॥ सर्वचिंताहरं चैव उपायं च तु रानन ॥१०॥ उपादिशत्परो मंत्रमेकाक्षरं यं मम ॥ पुरश्चरणमार्गेण दशाल
क्षजपस्त्वतं ॥११॥ ततः प्रत्यक्षतां दास्ये सामर्थ्यं दास्य उत्तमं ॥ दृष्ट्वैवं स्वप्नमाश्चर्यं प्रतिबुद्धो भवन्महं ॥१२॥ गुरोश्च
सुकेदापि स्याद्दर्शनं परमेशितुः ॥ दृष्ट्वा स्वप्नमेवमष्टमे आनंदमयसागरे ॥१३॥ ततः स्नात्वा पदं मंत्रं जजाप च
दुवासरं ॥ एकपादेन कमले तिष्ठन्ध्यायं गजानन ॥१४॥ जितेंद्रियो जिताहारः कोपपाषाणवत्स्थिरः ॥ दिव्यव
र्षसहस्रं स तपस्तेपे परं महत् ॥१५॥ ततो मे ब्रह्मसोऽवालाः प्रादुरासन्नु रासभः ॥ तामिः सर्वाभिभूता वि पीडामाप्नुः ॥१६॥

॥१९॥
राम

सुदारुणां ॥१६॥ ततो गजाननो दृष्ट्वा तं निष्कल्मषणो ध्रुवं ॥ तु तोष परया भक्त्या प्रादुरासीत्ततः पुरः ॥१७॥ कोटि
सूर्यसमानश्रीडया ला मालीव हरयुत ॥ दश च चंद्रकोटीसमं हरन्निवरोदसी ॥१८॥ सर्वजनचित्तहारी सर्वसौंद
र्यकोशः परशुकमलधारी दिव्यमालाविभूष ॥ करिवरवदनशोभी भक्तवांछाप्रपोषस्तु रमनुजमुनीनां सर्वविघ्नैक
नाशः ॥१९॥ त्रिलोकीरातिसद्दृष्ट्वैव चकंपे व्याससन्मुने ॥ चिंतामवाप परमां व्यग्रचित्तो जपाच्युतः ॥२०॥ आच्छादितानी
स्थानानि सर्वाणि अविलयं गता ॥ दृष्ट्वा दूरी भवस्तातां श्रीघ्रं माहात्म्यविघ्नराट् ॥२१॥ गणेश उ० ॥ न भयं कुरु लोके
शास एवाहं समागतः ॥ येन ते मंत्रजो दृश्री स्वप्नएकाक्षरः शुभः ॥२२॥ येन सिद्धिरनुप्राप्तावरं दातुं समागतः ॥ सो
ऽपि भावं प्रपन्नो भव वरं वरयस्व भत ॥२३॥ दास्यामि ते प्रपन्नोऽहं यथेष्टं हृदि वर्तते ॥ मयि प्रसन्ने सर्वं ते सिद्धिर्वा नात्र
संशयः ॥२४॥ मुनिरु० ॥ इत्थं निशम्य गणनाथवचो विशुद्धं ब्रह्मा ससर्ज हर्षपरमं समीक्षमाणः ॥ नेत्रा चराचरगतं स
कलेशितारोऽपि ः प्राह प्रसन्न हृदयः सपकजजन्मा ॥२५॥ ब्रह्मो० ॥ योऽपि देवानां चराचरगणानां ज्ञानीनां योगिनामपि ॥ य
योऽपि निषदां चैव गोचरो न कदाचन ॥२६॥ सुदृष्ट्वा सुखिच यैयैर्घ्यायात प्रत्यक्षतां विभु ॥ अनादिनिधनोऽनंतो
प्रमेयो निर्गुणोऽपि च ॥२७॥ पदि प्रसन्नो देवेश विघ्नेश करुणाकर ॥ तव भक्तिं दृढां देहि यथा दुःखं न मे स्पृशे
त् ॥२८॥ इदानीं देहि सामर्थ्यं नानाविधविनिर्मितं ॥ विघ्ना नि च रामं याति तु यथातु शोभगजानने ॥२९॥ स्वप्न मात्रं
सदापि संसर्वकार्यं समापय ॥ अंते मुक्तिं स्थिरां देहि ध्यानं च विमलं मम ॥३०॥ गजानन उ० ॥ एवमस्तु कुरु स्वयं
सृष्टिं नानाविधां बहु ॥ मां स्मृत्वा सर्वविघ्नानि नाशं यास्यंति सर्वदा ॥३१॥ दृढा भक्तिः शुभे मंतानैव मत्र सा द
ह्विष्यति ॥ निःशंको कुरु कार्याणि सर्वाणि चतुरानन ॥३२॥ मुनिरु० ॥ एवं लब्ध्वा वरं ब्रह्मा प्राप्य जपामास तं विभुं ॥

स०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यच्छ्रुते चिंतयन्स तत्र देवो पविष्टवान् ॥३॥ प्रजनार्थं तु देवस्य गणेशस्य प्रसादतः ॥ दक्षिणावर्तके शुंडे अकेस
मुपस्थिते ॥४॥ प्रसन्ननयनवदने सुविराजिते ॥ अनेकरत्नखचिते नानालंकारशोभिते ॥५॥ दिव्यगंधप्र
लेपे दिव्यवस्त्रमालाविभूषिते ॥ ते तु तस्मै दक्षिणार्थं किं अर्पयामास पद्मभूः ॥६॥ रंभागर्भे निजां पुत्रीं दिव्यरूपां
च ता दे हे ॥ सहस्रनामभिस्तुत्वा प्रदक्षिणमथाकरोत् ॥७॥ नमस्य प्रार्थयामास देवी नानाविधैः स्तवैः ॥ एवं संस्तु
स्तत्र वेदव्यास यथादरात् ॥८॥ ततः प्रसन्नो भगवान् विघ्नहर्ता गजाननः ॥ सिद्धिबुद्धिभ्यां हि याते अंतर्धानमगा
द्विभुः ॥९॥ ततो हंकारयामास सृष्टिं प्रवर्धितां ॥ आज्ञया परमेशस्य प्रसादात्प्रसन्नधीः ॥१०॥ ॥ इ
तिश्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ गजाननस्याविरूपणं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥ राजोवाच ॥ श्रुत्वा कथां गणेशस्य हर्ष
भूत सिंजायते ॥ पुनश्च वद विप्रर्षे विस्तराद्याभिक्रयाप्यतान् ॥१॥ अंतर्हिते भगवती गणेशे परमात्मनि ॥ कथं विर
मे चे सृष्टिं ब्रह्मा लुलुणयत्प्रभो ॥२॥ एवमागे कथयामास व्यासो राजानमक्षिविधिः ॥ तदहं विस्तरेणोह श्रोतुमिच्छामि
सन्मुने ॥३॥ ॥ सूत उवाच ॥ सिद्धिक्षेत्रस्य माहात्म्यं व्यासो राजे कथयत्प्रभुः ॥ आनुपूर्व्येण तत्तेऽहं कथयिष्ये श्रृणुयात् ॥४॥
सर्वसाक्षिमीशे प्रवेदमनसा समपुत्रकान् ॥ आहूताश्च इष्टिसाहाय्यं कर्तुं स्वयं स्वयं बुद्धितः ॥५॥ तेन तदनन्तरं सा
पसि सृत विस्मयः ॥ मुनिरुवाच ॥ तपस्स ब्रह्मा विष्णुवं परं ब्रह्मा समपासत ॥६॥ ततो मनसिकल्पयामास सुस्सुतान्सजाप
तिः ॥ ते स्यंत हि ज्ञानसंपन्नानवक्कुस्पृहिमस्तरान् ॥७॥ ततः स्वयं समाधिस्थः सनकादीन्विहितो मयतान् ॥ उत्सस्र्जाग्रसणान
विमनस्कं अकमलासनः ॥८॥ बाहूरूपादतोन्यांश्च चीन्वर्णानंगसंहृदः ॥ चक्षुर्भ्यां रविं श्रोत्रान्वास्तं प्राणमेव
च ॥९॥ अंतरिक्षं तथा नाभेः शिरसो दिवमेव च ॥ मनसोन्दुर्धिशाद्दिश श्रोत्राद्वायुं लोकानकल्पयन् ॥१०॥ अन्यदुद्भा

वंच विश्वं स्थावरं जंगमं च यत् ॥ समुद्रान्सरितः शैलान् वृक्षगुल्ममहीरुहान् ॥११॥ ततः कतिपयाब्दानि
गतेषु मुनिसत्तम ॥ निद्रितस्य महाविष्णोः श्रोत्राज्जातौ महासुरौ ॥१२॥ मधुकैटभनामानौ विख्यातौ भुवनत्र
ये ॥ दंष्ट्राकरालवदनौ पिंगाक्षौ दीर्घनासिकौ ॥१३॥ महाकायौ महासारावदृश्यौ पर्वताविव ॥ वर्षाणि दशसा
हस्रं तौ गर्जंतौ महाशागावितौ ॥१४॥ वचोभिर्बहुभिर्दुष्टैर्धिक्कारं तस्य चक्रतुः ॥ देवान्दानवान्ऋषीन्साधून्धात्रा
गमिच निर्भिंदतुः ॥१५॥ तयोः शब्देन धरणी चकंपे शेषतत्क्षणं ॥ उद्विग्नमासीत्सकलं ब्रह्मांडं स्यंततस्तयोः ॥१६॥
नतस्तौ क्रोधपरीतौ लोकं चरवादितुं प्रधावितौ ॥ ततो सौ वरदां देवीं विष्णुमोहनकारिणीं ॥१७॥ विष्णुनेत्रगतां
निद्रां तु तावत्कमलासनः ॥ मधुकैटभनाशाय प्रबोधाय हरेरपि ॥१८॥ गजाननप्रसादेन विष्णुहस्तात्तयो
र्वधं ॥ ज्ञात्वा सम्यग्विचार्यैव चिंताहर्षसमन्वितः ॥१९॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्वाहा स्वधारूपधरा त्वं च मात्राक्ष
मात्रा स्वररूपिणी च ॥ क्षत्रस्य हन्त्री जननी जनस्य ततो सतः शक्तिरसि त्वमेव ॥२०॥ श्रुतिस्वराकारत्र
श्रीरनादिनिधना त्वया ॥ जगन्माता जगद्धात्री सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥२१॥ सावित्री च तथा संध्या महामा
याल्पबाहुधा ॥ सर्वेषां वस्तुजातानां शक्तिरूपा प्रवर्तिता ॥२२॥ त्रैलोक्यपालकं नाथं हे यदानववस्तु दर्पः ॥
निद्रया व्याप्तचित्तो सो ज्ञानविज्ञानवान् हरिः ॥२३॥ जगदुत्पद्यते येन पाल्यते हीयते पि च ॥ सो पि त्वया बतार
णां स कष्टे विनियोज्यते ॥२४॥ दुरात्मानौ महोत्पातौ दैत्यौ मधुकैटभौ ॥ हंतुमेतौ दुराधर्षौ ज्ञानेमस्य प्रद
यतां ॥२५॥ अहमाराधितस्त्वाभ्यां पूर्वं जन्मांतरे स्थितं ॥ वरान्बहुविधानादाद्वै बोधयनाबभौ ॥२६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तयोरूर्ध्वा कवाटु खान्यहस्तां हृत्तोमहं बहु ॥ मामेव हंतुमायातौ तौ स्तुतौ नानाविधैस्तवैः ॥ तथा पि मद्यातो न निवृत्तौ दुष्टभावतः ॥ अतस्त्वां प्रार्थये देवी विष्णुबोधनहेतवे ॥२८॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उपा० भगवतीप्रार्थनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥ मुनिरुः ॥ यावदुत्तिष्ठते विष्णुस्तावत्ताभ्यां त्रिविष्टपं ॥ आक्रांतमिंद्रसदनं देयामं कोबेरमेव च ॥१॥ भीतो इंद्रस्सर्वदेवाः पलायनपरा ययुः ॥ निपेतुर्वै भ्रमुः केचिन्मुमुक्षुश्च स्खलुः परे ॥२॥ ततो देव्या विनिर्मुक्तो निद्रया हरिरीश्वरः ॥ आश्वास्य सर्वदेवांस्तांस्ताभ्यां युद्धं चकार ह ॥३॥ आक्रमत्सर्वदेवानां हर्तुं ताभ्यां निवारितुं ॥ शेषादि सर्वनागानां मुनीनां यक्षरक्षसां ॥४॥ शुशुभे सह दिस्तत्र शंखचक्रगदाधरः ॥ किरीटकुंडलधरो नीलमेघघनच्छविः ॥५॥ ततः स भगवान्कंबुं प्रदध्मौ भैरवं गवान् ॥ तेन शब्देन महता क्षोभयामास रोदसी ॥६॥ पांचजन्यस्वनं श्रुत्वा बिभिदे हृदयं तयोः ॥ ततस्तौ भयसंविग्नौ परस्परमथोचतुः ॥७॥ ब्रह्मांडे च पाताले स्वर्गे नामे क विराजतिः ॥ आक्रांतौ सम्यगावाभ्यां तदायं न श्रुतं स्वनः ॥८॥ ईदृशः सारव पंथेन यत्कंपे हृदयं हृयोः ॥ तस्मादनेन योद्धव्यं पुरुषेण बलीयसा ॥९॥ रणकंडूतिशांत्यर्थं विजयायेतराय च ॥ रिपुं तं वा हनिष्यावो गमिष्यावो वा यमभवं ॥१०॥ एवं तौ निश्चयं कृत्वा युयुत्सू हरिमोचतुः ॥ रणकंडूतिशांत्यर्थं देहि नौ त्वं पुरुषोत्तम ॥११॥ कथं तु जन्मतां यासि हावयोर्दृष्टिगोचरः ॥ मुनिरुः ॥ इति वाक्यं तयोः श्रुत्वा जगाद विष्टरश्रवाः ॥१२॥ हरिरुः ॥ सम्यगुक्तं महादैत्यौ युवयोर्युद्धमामयात् ॥ न च क्रामयते कश्चिन्मरणं स्वयमात्मनः ॥१३॥ तावूचतुः ॥ चतुर्भुजोऽसि देवेश बाहुयुद्धं ददस्व नौ ॥ मुनिरुः ॥

एवमुक्तो हरिस्ताभ्यां तयोः साहस्रमाश्रितः ॥१४॥ सुखासु धानियुयुधे ताभ्यां मेकं चतुर्भुजः ॥ आहत स्तो शिरो मर्दि जंघाभिरपजं घयोः ॥१५॥ कूर्परैः कूर्परैः स्त्रीयैर्बाहुभिर्बाहुरेव च ॥ गुल्फौ गुल्फैः कटिं ताभ्यां नासिकाभ्यां च नासिकां ॥१६॥ मुष्टिभ्यां मुष्टिदेशं च पृष्ठाभ्यां पृष्ठमेव च ॥ आस्फोटनविक्षेपाभ्यां बाहुभिर्मंडलैरपि ॥१७॥ एवं परस्परं युद्धं प्रावर्तत चिरं तदा ॥ सहस्रं पंचवर्षाणि तमतिक्रांतमहात्मने ॥१८॥ वर्षाणां न तु तौ जेतुं शशाक हरिरव्ययः ॥ ततो दुधार रूपं स गांधर्वं भीतको विदः ॥१९॥ गत्वा वनांतरं चारुवीणागानं चकार सः ॥ हरिणा भ्रापि बोधका देवगंधर्वराक्षसाः ॥२०॥ स्वस्वव्यापारसंसक्ताः सर्वे तत्र तोषयुः ॥ आलापं तस्य गिरिशः कैलासे श्रुतवान्मुदः ॥२१॥ विकुंठं च पदं तच्च जगाद भगने महा ॥ मां प्रासीत्सर्वे वृषतः शीघ्रं यो सो गायति कानने ॥२२॥ तो गत्वा ददर्श तत्र स्थं हीना चतमत्यतु ॥ तव गीतस्वरं श्रुत्वा शंकरो हर्षनिर्भरः ॥२३॥ श्यामाभ्यां महादेवो भगवान्श्रोतुं तव न वचा ॥ आवाभ्यां सह याहि त्वं शीघ्रं यामजं दंतकं ॥२४॥ तयोर्वाक्यमिति श्रुत्वा गंधर्वो हरिरात्मि नः ॥ ताभ्यां सह ययौ तत्र यत्र देवो महेश्वरः ॥२५॥ ददर्श पार्वतीकांतं चंद्रार्द्धं कृतशेखरं ॥ गजचर्माद्धि पिहितिं रुंडमालां च बिभ्रतं ॥२६॥ राजसिंगजराभारं सर्पयज्ञोपवीतिनं ॥ ननाम प्रभु विविश्वेशं प्रणतार्तिविनाशनं ॥२७॥ उत्थाय गिरिशस्तस्येन पाणिना तमधोक्षजं ॥ आसनं च ददौ पूजया मास शंकरः ॥२८॥ ततो जगौ स हरिः स्वमेस फलं श्रनुः ॥ यतो घदर्शने ते भ्र द्धर्मार्थकाममोक्षदं ॥२९॥ तो षयामास तं देवं गंधर्वो गिरिजापतिः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०प०
ग०पु०
॥२९॥

पुरं ॥ वीणारवैः कल्पदेशाधिपैर्विविधैरपि ॥२०॥ स्कंदं गणेश्वरं देवीं पार्वतीं चतुराननं ॥ ततो मत्स्येश्वरः
श्रीचालिलिंगप्रकृतं हरिं ॥२१॥ शंखचक्रगदापद्मपीतांबरधरं शुभं ॥ उवाच च हरे मत्तो वरं प्राप्तान् रोषतः ॥२२॥
दुष्टामितवगानेन पराः सिद्धिमुपागतः ॥ भृगुरुः ॥ ततस्तुष्टेन सा सान्तु प्रीतं दैत्ययोः पुरं ॥ ओं हरिरुः ॥ भवि
ष्णो शेषशयने निद्रिते मधुकैटभौ ॥ उत्पन्नौ कर्णमलतो ब्रह्माणं भक्षितुं गतौ ॥२४॥ तेन निद्रा स्तुता भगवं
योहं प्रतिबोधितः ॥ युद्धं च ताभ्यां [illegible] उपागतः ॥२५॥ नो सिद्धिरभून्मे विजेतुं तौ ततः तस्य तं प्र
याग्रह दानीत हृयोपायं च त्वमेव कारणा लिखे ॥२६॥ भृगुः ॥ विनायकम नत्वैव गतो सिद्धिसमीपिका ॥ यो विहि
भ०रं
नश्च तेनासि सिद्धिकुरा वानपि [illegible] ॥२७॥ हरिरुः ॥ कथं विनायकं देवमुपास्ते भगवन्वद ॥२८॥ ईश्वर उ० ॥ उक्ता
गणेश्वरस्यैव मंत्राणां सप्तकोटयः ॥ तत्रापि च महामंत्रास्ते षडक्षरो महान् ॥२९॥ षडक्षरस्य भगवं
स्त्वयोरेकं च दास्यहं ॥ ततः एकाक्षरं सत्यं सिद्धाश्चैव योगतः ॥३०॥ [illegible] धनं शोधयित्वा तं गणेष
क्षरं ॥ महामंत्रं गणेशस्य सर्वसिद्धिप्रदं शुभं ॥३१॥ अस्यानुष्ठानमात्रेण क्षिप्रं ते सिद्धिमेष्यति ॥ ततो जगाम
स हरिरनुष्ठानाय सत्वरः ॥३२॥ ॥ इति श्रीगणेशपु० उपा० मंत्रोपदेशो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥
सोमकांत उ० ॥ कथं जजाप स हरिः कुत्र वा मंत्रमुत्तमं ॥ सिद्धिं वा वाप स कथं च त्वमेतत्स विस्तरं ॥१॥ भृगुरुः ॥ राम
॥२९॥
+ आगनेरुपजडसैव अश्रयमाशिषा ॥ सतो पेमाययापोखवरवतां प्राप्स्यति ॥२॥ कणिपादेन तुष्टो तो वधिष्यति न संशयः
+

सिद्धक्षेत्रमिति ख्यातं भुवि सिद्धिकरं परं ॥ तत्र गत्वा महाविष्णुस्ततापपरमं तपः ॥३॥ ध्यायन्विनायकं देवं षडक्ष
रविधानतः ॥ आराधयामास तदा जितात्मा नियतव्रतः ॥४॥ प्राणायामेन तु [illegible] विधिवत् ततः ॥ भव
शुद्धिं विधायैवं प्राणानां स्थापनं तथा ॥५॥ स्वस्यांतर्मातृकान्यासं धारादिक्रमेण तु ॥ बहिश्च मातृकान्यासं
तत्त्वादिक्रमेण च ॥६॥ ध्यानाद्यावाहनांतं वै ध्यात्वा देवं गजाननं ॥ आवाहनादिमुद्राभिः पूजयित्वा मनोमये ॥६॥
द्रव्यैर्नानाविधैश्चैव षोडशैरुपचारकैः ॥ जजाप परमं मंत्रं विष्णुर्योगीश्वरेश्वरः ॥७॥ गते वर्षशतेऽक्लेपरमात्मा
गणाधिपः ॥ प्रसन्नतां ययौ तस्याग्नि सूर्याग्निसन्निभः ॥८॥ अतिप्रसन्नहृदयो बभाषे गरुडध्वजं ॥ याचस्व
यं वरं मत्तो यां त्वं कामयसे हृदा ॥९॥ दद्यामिता न हं सर्वं स्तपसानेन तोषितः ॥ सर्वमेवाञ्छितं स्यांच द्विजपस्ते
ध्रुवं भवेत् ॥१०॥ हरिरुः ॥ अनेकशानाधि द्रष्टुमुत्सुको ब्रह्मा देवा यं त्वां द्रष्टुं नेव ... तपोभिः ॥ तं त्वां नानारूपमेकं स्व
रूपं परं पश्यन् रूपकं रूपं गणेशं ॥११॥ त्वं योगयोगयोः स्वरूपो महद्भ्यो व्योमादिभ्यः स्त्वं महान्सत्स्वरूपः ॥ स्तुहिं
पातः पालनं त्वं करोषि वारं वारं प्राणिनां देवयोगात् ॥१२॥ सर्वं त्वं सर्वगः सर्वशक्तिः सर्वव्यापी सर्वग
तिपरेशः ॥ सर्वद्रष्टा सर्वसंहारकर्त्ता माता धाता त्वं विश्वनेता पिता पि ॥१३॥ एतादृशस्य ते देव दर्शनान्मम सिद्धयः ॥ सं
भविष्यंति सर्वत्र तथाप्येकं वदामि ते ॥१४॥ ममैव योगनिद्रांते श्रुते ईश्वरलक्ष्मकौ ॥ मधुकैटभौ महासत्यौ कंठं नं रवादि तु
मघतौ ॥१५॥ ताभ्यामहं ततो युद्धं त्वनाबहुवासरं ॥ ततः क्षीणबलश्चाहं शरणं त्वामुपागतः ॥१६॥ अतो वधान

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

योऽर्मत्तोवधः स्यात्तद्दिशार्यतां ॥ अन्येषामपि देत्यानां जये नरा मद्भुत्तमं ॥१७॥ देहि मे परमेशान भक्तिं ते च न पार्थिनी ॥ कथा
मिश्रीत्रिरिलुलात्रैलोक्यं पावयिष्यति ॥१८॥ गणेश उ० ॥ यद्यत्तेप्रार्थितं विष्णो तत्तत्ते भविता ध्रुवं ॥ यशो बलं जयः कीर्ति
र्विघ्नश्च भविष्यति ॥१९॥ एवमुक्त्वा महाविष्णुं तत्रैवांतर्दधे विभुः ॥ ततआनंदपूर्णोसौ मेने तावसुरौ जितौ ॥२०॥ प्रा
सादं निर्ममे तत्र सिद्धिक्षेत्रेतिसिद्धिदे ॥ स्फाटिकं परिरत्नाढ्यं पलसत्कांचनकरोत्स्वरं ॥२१॥ चतुर्विस्तं च चतुर्दिक्षु चतुर्द्वारि
पशोभितं ॥ प्रतिमां स्थापयामास गंडकीयोपलैः शुभां ॥२२॥ देवाश्च मुनयः सिद्धा विनायकप्रतिष्ठया ॥ चक्रुश्च यत्र सि
द्धिः प्राप्तेयं हरिणैश्च नोपमा ॥२३॥ सिद्धिक्षेत्रं ततस्तत्तु प्रथये प्रविसर्वथा ॥ ततो जगाम सहरिर्यत्रतौ मधुकैटभौ ॥२४॥
दृष्ट्वाथ हरिमायांतं जहर्षतुर्निबद्धतुः ॥ मेघस्वनं प्रखवेते घर्षितं नौ कुरु पुनः ॥२५॥ आवां तु ते महापुत्रं दास्य
मानौ पुनः ॥२६॥ उपुत्तां च प्रयासौ सिद्धिमर्यं द्विणमागत ॥२६॥ हरिरु० ॥ मह्यं सादृहते सर्वं लघु स्वं बहुता राजनः ॥ त
युद्धयोमहद्भग्नोपयासं हरेत तम ॥२७॥ तथा वामहमेघेवरान्नो नाशायद्वयमर्दनो ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा निर्भ्रजौ मधु
कैटभौ ॥२८॥ सहसा अघ्नतु विष्णुमुष्टिभ्यां हृदये भृशं ॥ ततः पुनर्महद्युद्धं तयोस्तस्य च वर्द्धत ॥२९॥ युद्धं बहुदिनं
ताभ्यां वरं दातुं समुत्सुकः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा हरिस्तौ मधुकैटभौ ॥३०॥ ममप्रहाराद्दिष्टुवां सहायौ बहु ताः
समाः ॥ युवयोः पुरुषार्थेन प्रीतोहं दैत्यपुंगवौ ॥३१॥ युवयोः सदृशो नैव संभूतो न भविष्यति ॥ तावूचतुः ॥ अस्मा
त्तं वराम्भुहि दास्यावस्तान्हरे भुवन् ॥३२॥ वयं च तव युद्धेन संतुष्टास्मो भृशं वयं ॥ मुनिरु० ॥ तयोर्वचनमाकर्ण्य

मायामोहितयोर्हरिः ॥३३॥ श्रुत्वाऽब्रवीत्पूर्वं दैत्यौ मेवरान्दातुमुद्यतौ ॥ तदा मे वध्यतां यातं वरमेतं वृणोमि यः ॥३४॥
तदास्य वंचिततयं दृष्ट्वा तौ मधुकैटभौ ॥ ऊचतुः परमप्रीतौ तं वरं स्तान्मुति शुभा ॥३५॥ अत्रैवच्छिंत नौ तस्य घोषपृ
थिव्यांतिस्तनानभिं ॥ यत्र नो वर्जलमयी तत्र नौ जहि माधव ॥३६॥ सर्वस्य आवां नौ सत्यं सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ मुनि० ॥
तयोरित्थं वचः श्रुत्वा जघने तौ दधार ह ॥३७॥ चक्रेण क्षुरधारेण चिच्छेद मस्तकौ तयोः ॥ ततो देवाः प्रमुदिरे
नवर्षुः कुसुमानि च ॥३८॥ गंधर्वा ननृतुः सर्वे जगुश्च सरसां गणाः ॥ ततस्तु विष्णुरध्येयं ब्रह्माणं परमेष्ठिनं ॥३९॥
कथयामास वृत्तांतं सर्वेषां हर्षवर्धनं ॥ हरिरु० ॥ पराशान्तौ विजेतुं तौ न शक्तो गिरिजांगतः ॥४०॥ शंकरेणोपदि
ष्टोहं षडर्णं मंत्रमुत्तमं ॥ आराध्येयमहं तेन देवं विघ्नेश्वरं विभुं ॥४१॥ तेन दत्तावरा मह्यं नानाकामफलप्रदः ॥ त
त्प्रसादान्मया दैत्यौ निहतौ मधुकैटभौ ॥४२॥ सूत उ० ॥ संस्तुतः सोऽथ तद्देवांतर्दधे विभुः ॥ विज्ञातो महिमा तस्य
गणेशस्य महात्मनः ॥४३॥ शंकरस्य प्रसादेन हि निष्प्रदेसमदानवान् ॥ देवाश्च मुनयः सर्वे स्तुत्वा देवं गजाननं ॥४४॥
प्रणेशं शंकरं विष्णुं यमुः स्वस्वनिकेतनं ॥ पठेद्दंभ्यृत्ययान्नित्यं महास्यपापनाशनं ॥४५॥ कस्माद्भिभयं नस्या
द्भवेत् सर्वकामिकं ॥ गणेशस्य प्रसादेन पुत्रप्राप्तिर्भवेद्ध्रुवं ॥४६॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उपा० सिद्धिक्षेत्रमा
हात्म्यकथनं नामाष्टादशोध्यायः ॥१८॥ ऋषयऊचुः ॥ सूतस्थानमिदं व्यासषड्गविधिमव्यय ॥ पुनरूचे विष्णा
तारं नाभिपूर्णशमोयथा ॥१॥ व्यास उ० ॥ सिद्धक्षेत्रस्य माहात्म्यं गणनाथस्य चैव हि ॥ श्रुतं पापहरं सर्वकामदं पुण्य
वर्द्धनं ॥२॥ पुनश्चैव हमेब्रह्मन्विनायककथां भुतां ॥ त्वत्सिनयामिपरमांपिबन्नपि कथामृतं ॥३॥ स्कंद उ० ॥

ग०पु०
॥२२॥

पाराशर्य महाख्यानं कथयामित वाग्यत ॥ सर्वदेवाधिदेवस्य गणेशस्य विभोः शुभं ॥ ४ ॥ विदर्भाधिपती राजा
दृढन्शूरोतिविक्रमी ॥ नाम्ना भीम इति ख्यातो ह्यतापीनपराक्रमी ॥ ५ ॥ कौंडिन्यनगरे तस्य निवासो भूत् महामुने
सामंतानां रत्नं यस्य करग्राहितेऽरणेऽभवत् ॥ ६ ॥ वाजीनां वारणानां च पत्तीनां कोटयोऽभवन् ॥ रथानामयुतो यातवं प्रति
प्रतिष्ठतः सदा ॥ ७ ॥ ब्राह्मणानां सहस्राणि यमाश्रित्य मुदं ययुः ॥ तस्य भार्या महाभागा नाम्ना चारुहासि
नी ॥ ८ ॥ विकसत्पद्मवदना मृगशावाक्षि लोचना ॥ ब्राह्मण्यदैवतपरा नित्यं धर्मपरायणा ॥ ९ ॥ पतिव्रता
पतिप्राणा पतिवाक्यरता सदा ॥ अपुत्रा दैवयोगेन जाता सा वरवर्णिनी ॥ १० ॥ तां निरीक्ष्य तदा भीमश्चारु
सर्वांगशोभिनीं ॥ अब्रवीद्दुःखितो वाक्यं पुत्रहीनो नृपोत्तमः ॥ ११ ॥ सर्वराज्यं परित्यज्य गच्छाव वनमुत्तमं ॥ अ
पुत्रस्य गतिर्नैव स्वर्गो नैव सुखमेव च ॥ १२ ॥ देवा हव्यं न गृह्णंति पितरः कव्यमेव च ॥ यथा मे जननी जन्म पिता गेहं
धनं कुलं ॥ १३ ॥ विना हंसं यथा कमली विना हंसं यथा जलं ॥ स एवं निश्चयं ध्यात्वा ह्यावयोस्म समाह्वयत् ॥ १४ ॥
मनोरंजननामैकः सुमंतुनाम मंत्रिणः ॥ आविलिलिखीत्रयं वा तां जानंतो कोऽन्वीक्षणाः ॥ १५ ॥ आगमत क्षण
दिवसं प्रतं नेम तु मुने ॥ तावुवाच ततो भीमो राज्यमेव परिपाल्यतां ॥ १६ ॥ मम वा मम पत्न्या वा दुरितं [illegible]
तेन नो नास्ति संतानं पुण्यपत्रं सुखावहं ॥ १७ ॥ यद्यहं पुनरागंता तात दत्तं ममैव तां ॥ नोचेत् भाभ्यां मे राज्यं विभ
ज्य परिगृह्यतां ॥ १८ ॥ एवं निश्चित्य स नृपः स्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ दत्त्वा दानानि बहुशो ब्राह्मणेभ्यो ययौ पुरात् ॥ १९ ॥
सपत्नीको नृपवरो मात्याभ्यां सह मार्गगः ॥ गव्यूतिमात्रं गत्वा तु विससर्जितदारिवलान् ॥ २० ॥ अमात्यावूचतुस्ता
आमायांयाव सहैव ते ॥ सुहृदो नागराश्चैव रुरुदुर्भृशदुःखिताः ॥ २१ ॥ तावुवाच नृपो भीमः कार्यमात्यौ बोधय

॥२२॥
राम

तिस्तौ ॥ यथाहं वस्तये वै तोपालनं संक्रिष्यत ॥ २२ ॥ इति तान्समनुज्ञाप्य तावुवाच पुनर्नृपः ॥ इतं राज्यं भवद्भ्यां मे
गच्छंतं सर्वे पुरं ॥ २३ ॥ इति सर्वान्विसृज्यैव सपत्नीको ययुः पुरः ॥ भ्रममाणो ददर्शैकं कासारं श्रमलेपुलं ॥ २४ ॥ पुषि
तं हंससंशोभि नानाजलचरान्वितं ॥ ततोऽस्य निकटे रम्यमाश्रमं पश्यते शुभं ॥ २५ ॥ राजा च राजपत्नी च सर्वानंदवि
वर्द्धनं ॥ यत्र वैरं न च युक्ते जातिवैरानुबद्धयः ॥ २६ ॥ सिंहाश्च नकुलाः सर्पा बिडाला मूषकादयः ॥ ददर्श तु तत्र मु
निं विश्वामित्रं कुशासने ॥ २७ ॥ शिष्यैः परिवृतं शांतं वेदाध्ययनतत्परैः ॥ प्रणिपत्य महात्मानं स्तौ तां जलिपुटावुभौ ॥ २८ ॥
पुनः पुनर्नमस्कारान्पादौ धृत्वा च चक्रतुः ॥ उत्थाप्य मुनिशार्दूलो विश्वामित्रस्तपोनिधिः ॥ २९ ॥ उवाच श्लक्ष्णया वा
चा विज्ञातावप्यपृच्छत ॥ विश्वामित्र उ० ॥ के यिताते सुतो राजन् गुणयुक्तो महायशाः ॥ ३० ॥ कुतस्त्वमागतः किं ते नगरं
नाम तद्वद ॥ ततस्ते पापनाशार्थं यतिष्ये नृपसत्तम ॥ ३१ ॥ भीम उवाच ॥ विदर्भविषये स्वामिन्कौंडिन्यं नगरं मम ॥ भीम इ
ति च मे नाम पत्नी मे चारुहासिनी ॥ ३२ ॥ पुत्रार्थं च ततो प्यलं तपो दानव्रतादिभिः ॥ नागता करुणा देवे पूर्वजन्मकृतोदया
त् ॥ ३३ ॥ ततो राज्यं वने यातो दृष्टोऽसि शरणो मुने ॥ जन्मनानि बहुशो देवेन हि उपसादितः ॥ ३४ ॥ सोऽप्सरां संगति
सघोद्ग्राति फलमुत्तमं ॥ अतो मे नव शासी पिजीतिः पुत्रीन संशयः ॥ ३५ ॥ विधाव्रततपोदानयज्ञस्वाध्यायकारिणः ॥
स्याद्मवलस्तेष नारीर्थ्यो थिभवन्मुने ॥ ३६ ॥ परंतु कलुषं मे किं पूर्वजन्मकृतं मुने ॥ वद तत्प्रतीकारं सर्वज्ञोऽसि मतो मम ॥ ३७ ॥
भृगुवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ तस्मै राज्ञे पूर्वकं कथयामास सादरं ॥ ३८ ॥ विश्वामि० ॥ कुलधर्मं हि
पालय का श्रीमहायेन तु मते ॥ वेदे शास्त्रे पुराणे च लोके कि क्रियेप्रतिष्ठिताः ॥ ३९ ॥ ते सर्वे पूर्वजातिस्थं पुत्रगणनायकं
तस्य क्रोधवशात्सैव संततिस्तव नायते ॥ ४० ॥ येन ते कुलदेवत्वं संप्राप्तोऽसौ गजाननः ॥ स्वयं मेत्तेन्महावीर मृत्युसादृश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
।।२७।।
७२

दित्वः ।।४७।। स सुमनः पुरुषस्तत्र पूर्वं भूमिमिन्द्रपो भवत् । रूपवान्धनसंपन्नो बभूव भीमनामतः ।।४८।। तस्यापि वृ
द्धकालेन द्विगुरेको भवत्तप । अनेक भैवदेहोपक्रो वधिरश्चैव च ।।४९।। अतिदुर्भगं धूपस्तस्य भार्या वाक्कुण्डा एव च । तदद्धा
जननी तस्य तम दुःखिता भृशं ।।५०।। अचिंतयस्तातमध्ये लोके सम्यग् पुत्रतां । नेतादृशं पुत्रवत्सं त्याज्यं तु दुःखि
ता भृशं ।।५१।। मरणं मे विधात्रा किं नास्य वा क्रियते पुनः । कथं यावत्समयाहं दृष्टिं विसृज ज्ञानेन ।।५२।। एवं चिं
पतिदुःखात्सहितं दृष्ट्वा परस्त्रियं । ध्यातं दुदितं भासि तिकागारका गमत् ।।५३।। दृष्ट्वा तथाविधं बालं पत्नीं च भृशातुः
खितां । बभाषि मद्गुवाक्येन सांत्वयन्क्रममागविल् ।।५४।। मा दुःखं कुरु कल्याणी कर्मणां गतिरीदृशी । पूर्वजन्मकृतात्पा
पाज्जायते दुःखभाक्नरः ।।५५।। दुःखं नास्ति सुखं मन्येति सुखं वा नपितमुनः ।। न हि शोकेन बालो यं सम्मीचीनो भविष्यति ।।५६।।
यः पास्यपूर्वजन्मनस्तेन पैशाचस्य भविष्यति । वयं च प्रयतिष्यामो मणिमंत्रमहौषधीः ।।५७।। जपोमित्रा जपेदेवि परनाया
आश्विन धौतः ।। सम्यक् कुरु शुश्रूषस्व प्रसूतं मत्सु समाचर ।।५८।। एवं प्रबोधिता साध्वी त्यक्त्वा शोकं शिशुं ततः ।। स्नात्वा
याजले स्नात्वा तु जहर्ष सखिभिः सह ।।५९।। स च भिक्षु द्दयं चक्रे पुत्रस्य जननी तोषितं । पूजयामास विप्रान्स स्नातसती
स्नेकशः ।।६०।। ।। इति श्रीमद्गणेशपु० उपा० कर्मलाञ्छनवर्णनं नामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ।।१९।। विश्वामित्र
ततः स ब्राह्मणान्साधून्देवताश्चैव हुनिस्थितान् । आचार्यप्रतिपत्यादौ रत्नवासो धनादिभिः ।।१।। दृष्ट्वा तान्दृश्यत
स्थित नाम यक्षेश्वरः ।। जपमंत्रप्रयोगाश्च चक्रे रोषधसंचयान् ।।२।। स्वयं च हृदि देशाद्दानि चक्रे परमं त
पः ।। पुत्ररोगविमुक्त्यर्थं स्वसंतानस्य वृद्धये ।।३।। नापश्येद्योग निर्गुणं पुत्रं तं सद्यान्नपः ।। तदा निर्वेदमापन्नो

।।२७।।
राम

जगाम क्रोधयास्थित ।।४।। ऽथ तनवतीनामा स्त्रियमले पुत्रसंयुता । गच्छेपुत्रं नवयाहं दृष्टुं स्वानुरतः परं ।।५।। इति नि
र्भर्त्सिता तेन वल्लभेन तत्सुतं । आदाय कमलातस्मान्नगरान्निष्क्रान्तसा ।।६।। रुदंती शोकसंविग्ना दुःखिता पुत्र
मालिंग्य नंदंती पथिभागेतं सुतं पुनरमविकर्षिता ।।७।। ग्रामाद्ग्रामांतरं याता भिक्षाचाराभ्यजत्तु रा ।। न स्वपैर् ब्रुहि
तं न स्नात्वा सर्वमन्यन्नापि स्थितं ।।८।। ततो ग्रामांतरं गत्वान्यस्य पुत्रं शिवालये । भिक्षायै परमध्येसा व भ्रामयन्त्प
वसु भाः ।।९।। कदाचित्सह पुत्रेण भिक्षितं सा पुरं ययौ । कस्यचिद्द्विजमुख्यस्य सा पुत्रेण निसो भिक्षुः ।।१०।। भक्त्या
ति शायात्स्वराक्ष्य प्रघृतं लंबोदरे महत् । च क्षुधा प्रीति संपन्नो द्विजदेहो भवत्तदा ।।११।। जह चक्रमलीत्यत्का स्वर्द
दुःखं विशीर्यत्तेनानुलंस्तव ध्यावा च पुत्रं तत्पुनः पुनः ।।१२।। ततः प्राचाम स क्रमलाम दानि मंत्रमहौषधैः ।। अनु
ध्यानैर्महाहोमैर्न सिष्यगावपुत्रवेहः ।।१३।। स कथं पारुत स्पर्शात्सम्मीचीनो भवत्सुतः ।। अथ तं पुरुषं प्राह दृष्ट्वा दुःकर्मनाशनं ।।१४।।
दृष्ट्वा सुत मालिंग्य सा तस्थौ विगतज्वरा । जमाद्यगता भिक्षां कर्तुं तं नगरे पुनः ।।१५।। नागरा मे अयामासुरभावामं च
सादरं नानापक्वान्नशाकाद्यैः शर्करा घृत पायसैः ।।१६।। एवं प्रतिदिनं तेन तुष्टा लोलुप्ध्वसं मुदा । अद्दत्तु धनवस्त्राणि
नतान्यानीतराणि च ।।१७।। तमप्रच्छन्नागरीकाः पितुस्तेनाम देवदे ।। कौ देशः किं पुरं ज्ञातिः का च ते वत्स मे वच ।।१८।।
इति तद्गिरमाकर्ण्य दृष्टो नामतमब्रवीत् ।। तत्तोमातरमागम्य पितरं नगरं कुलं ।।१९।। कर्णं चपरिपप्रच्छ ततस्तं
पुनरब्रवीत् ।। कर्णाचंद्र भाउनगरे वल्लभो मे पिता महान् ।।२०।। क्षत्रियो बहुसंपन्नः ख्यातो विश्वबलार्दनः ।। तस्या
यं कमलाजाया सत्तोहं दृक्षसं तक्रः ।।२१।। पुण्यमोहं यदा ब्रह्म न जीवो बधिरएकच ।। अनेकस्तुतसंपन्नो मातामयुतं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥२५॥

तद्रोपयता ॥२२॥ पिता निषिषिता साच यत्नेन बहुलं पाकरोत् ॥ दृष्ट्वा बालं ततस्ता पिता पुण्यं न्यवेदयत् ॥२३॥ स
च मे पादमं देहे परस्य तस्य पिता यदा ॥ तदा विसर्जयामास मातरं सोऽपि नागर ॥२४॥ इति सर्वं जगौ तस्मै दक्षो मातृ
मुखोद्भुतं ॥ अथाहं सुभगो जातो वायुस्पर्शनिकस्य चित् ॥२५॥ अन्ये थं लुगलेत स्मिं सुरूपं सुरवासिनि ॥ दक्षो ज
गाम पुरितो मातरं प्रतिनंद्य ह ॥२६॥ ततस्तु नगरे तौ तु उपविष्टौ द्विजन्मना ॥ गणेशाराधने विधौ करुणा
युतश्चेत सा ॥२७॥ ततः सा कमला दक्षो निर्वाणौ परमा स्थितौ ॥ एकांगुष्ठेन तपसा गणेशाराधने रतौ ॥२८॥ दिव्य ना
म्नवलुर्थं तपो भार पालुवान्वितं ॥ अथ सा स्वरं परं मंत्रं जपंति भक्तितत्परौ ॥२९॥ वायुभक्षौ शुष्कतनू निरीक्ष्य भ
गवांस्तदा ॥ आविरासीत्तयो रग्रे करुणाब्धिर्विनायकः ॥३०॥ चतुर्भुजो महाकायो वारणास्योऽतिसुंदरः ॥ अनेक
सूर्यसंकाशो निरस्तध्वांत आदितः ॥३१॥ रत्नकांचनकोटीरमुकुटभ्राजिमस्तकः ॥ पीतकौशेयवसनो हारकौंग
दभूषणः ॥३२॥ एकजानुनिपातेन सन्निविष्टो महासने ॥ हस्ते कांचनीयमुद्रिकारत्नसंयुतः ॥३३॥ महाहि म
व रेखिव्र दकं दंतं जगाद कं ॥ एवं रूपं दर्शयित्वा पुनश्च द्विजरूपिणं ॥३४॥ जगाद सा द्विजस्तौ तु भवन्निर्वाणलोचितः ॥
आगतोऽहं वरं दातुं तुष्टो मनसेप्सितं ॥३५॥ मुनिरु॰ ॥ एवं प्रसन्ने विघ्नेशे प्रत्यक्षे द्विजरूपतः ॥ न नाम परया भक्त्या
स्तुवंत्वं त्वाजलिश्चितं ॥३६॥ दक्ष उवाच ॥ परब्रह्म महत्तत्वं पुण्यं फलितं मे द्विजोत्तम ॥ यन्न पादर्शितं रूपं द्विविधं परम
महत् ॥३७॥ वैनायकं च वैप्रेंच जन्मनिसाफलं ॥ कारणानां परं त्वं च कारणं च दक्षामपि ॥३८॥ परं जले पं परं जं स्वयं
त्रिभिन्नं स सनातनं ॥ त्वमेव साक्षि सर्वस्य सर्वस्यांतर्बहिस्तथा ॥३९॥ त्वमेव कर्ता भक्तानां पालको दुष्टशरीरिणां ॥ नाना

॥२५॥
राम

रूपैकरूपी त्वं निरूपश्च निराहतः ॥४०॥ त्वमेव कर्ता विष्णुस्त्वमेवं द्रौयमीन तु ॥ रूपापुरुषं स्वरूपाण्यखिलसौभाग्य
रूपवान् ॥४१॥ विश्वकर्ता विश्वपाता विश्वसंहारकारकः ॥ चराचरगुरुर्योगी ज्ञानविज्ञानवानसि ॥४२॥ भूत्या
विभवश्रेष्ठ त्वमेवं द्विजदेवताः ॥ क्रियाक्रोधा पुष्टिर्ख्या श्री धृतिः कांतिरेव च ॥४३॥ त्वमेव सांख्ययोगश्च शास्त्रा
णि श्रुतिरेव च ॥ पुराणानि चतुःषष्ठी कलाउपनिषत्तथा ॥४४॥ त्वमेव ब्राह्मणो वैश्यः क्षत्रियः शूद्र एव च ॥ द्विजो विद्
ज्ञा स्थले क्षेत्रे पुण्यक्षेत्राणि पाठ्युत ॥४५॥ त्वं प्रमेयोऽप्रमेयश्च योगीनां ध्यानगोचरः ॥ त्वमेव स्वर्गपातालवनानुप
वनानि च ॥४६॥ औषध्यो पवता वृक्षाः दुमलतकानि च ॥ अंडजा जारजाजीवा स्वेदजाउद्भिजा अपि ॥४७॥
कामः क्रोधः क्षुधालोभो दंभोद्वेषो दया क्षमा ॥ विज्ञातं ही विलासश्च हर्षः शोकस्त्वमेव च ॥४८॥ मुनिरु॰ ॥ इति
दक्षवचः श्रुत्वा प्रसन्नो विनायकः ॥ मेघगंभीरया वाचा सत्यवाचिन व गादतं ॥४९॥ गजानन उ॰ ॥ प्रीतोऽहं ते महा
भागस्तुत्या गंभीरयानया ॥ वरं दातुं समुत्कंठस्तपापिन व दामि ते ॥५०॥ यद्यहं वरदस्यां ते स्नेह भक्तो परमेश्व ॥
सर्वं वृहास्यति वरं यद्दुर्गस्य पमंजनात् ॥५१॥ दिव्यदेहमनुप्राप्तश्चक्षुःश्रोत्रसमन्वितः ॥ जातस्तत स्यनामापि वदामि
पुरुल्लोपि च ॥५२॥ सध्यालपात्रो विप्रेशः स्वरूपं दर्शयिष्यति ॥ यान्याकामयसे भामास्ते ते सर्वानुदास्यति ॥५३॥ इत्यु
क्तो परमात्मासौ तत्रैवांतर्दधे क्षणात् ॥ तस्मिन्नंतर्हिते दक्षो रुरोद भृशदुःखितः ॥५४॥ इति द्विजेणनि धौतत्र्येवातं
तस्मिन्न्यथैव सः ॥ गतायां गविवसौ वारोरवीतियथास्वरौ ॥५५॥ मुंचन्नश्रूणि नेत्राभ्यां पपात धरणीतले ॥ कम
लः कृगत इति मुदु जल्पन्विनायकः ॥५६॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उपा॰ दक्षस्तुतिर्नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥ ॥छ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥२८॥

विश्वामित्र उ०॥ इतस्ततो भ्रमन्धावन्नलुभ स्वात्मजस्तदा॥ न विवेद गतं वत्सं भ्रमपूर्णश्च तिविलव्यः॥३॥ ददर्श
प्रणम्याग्रेष्ठिसं चैव विनायकं॥ विनायको गतः क्वेत्र क्वास्ति शोभनं तु मे॥४॥ सरसं प्रांतदेशे … पोतमा॥
निपपात धरापृष्ठे क्षणं विगतचेतनः॥५॥ एतस्मिन्नंतरे स्वप्ने परश्च ब्राह्मणमागतः॥ दृत्तं तेव स्मितं बालमुद्गल नाम
याहितत्॥७॥ यत्प पांया चिंतयवीं विघ्नराद्धृदि सो चरात्॥ इत्युक्त्वा प्रस्थिते तस्मिन्ब्राह्मणे नृपसत्तम॥५॥ सु
प्रोत्थित स्व प्राप्ये दृष्ट्वाह्य मनाभवत्॥ … चिंतये स्वप्नवृत्तं शोभितायद्विजातये॥६॥ अंतिके दृष्टवांस्तेन बहुरि
क्षापरोपितं॥ मुद्गलस्य तिनिशां च स्मरज्ञानन रतस्य च॥७॥ आश्रमं परमं दिव्यं सर्वसत्वाभयप्रदं॥ मुद्गलं म
नसाध्याय नन्नमस्यातस्तदाश्रमं॥८॥ नानाश्चर्ययुतं रम्यं पलक्षानंदनातिगं॥ ददर्श मुद्गलं तत्र पराध्या
सनमं द्विजं॥९॥ वेदवेदांगतत्वज्ञं सर्वशास्त्रार्थकोविदं॥ योगाभ्यासबलेनैव ब्रह्मरूपिणं स्वरूपतेज
सं॥१०॥ वैनायकीं प्रतिमां मूर्तिं रत्नकांचननिर्मितां॥ … नानालंकारशोभिनीं॥११॥
उपचारैः षोडशभिः पूजयंतं विधानतः॥ ननाम दक्षस्तं दृष्ट्वा दंडवत्सुविनीतके॥१२॥ मुद्गलस्तु श्रुति
नेत्राभ्यां विश्वसंभ्रम मुद्गलः॥ प्रत्युद्गम्य ततस्तं स कस्मादिहागतः॥१३॥ … मिदुः स्वं कुत्र ते
स्तिष्ठ दत्स सर्वं निवेदय॥ विश्वामित्र॥ एवं विपृष्टवान् … मुद्गलानंदनस्तदा॥१४॥ सावधानमना भू
त्वा … पादद्विजपुंगवं॥ स्वस्यमेव वदंदक्षस्तं नमित्राय तं ततो अतिके॥१५॥ कर्णाटदेशो राजा अभ्र नगरे

॥२८॥
राम

भानुस्वज्ञिके॥ वल्लभो नाम राजाभूत् ज्ञानी ज्ञाता दयान्वितः॥१६॥ तस्य पत्नीं कमला जनयामास पांयदा॥ नरदुर्ग
धहतयुक्तयोनीतः भ्राविना स्थितः॥१७॥ अंधः कुब्जः कर्णहीनः श्वासहीनः स्वसंकुर … भवन्भागराद्दृष्ट्वा सुते
नमिति त्याबुवन्॥१८॥ पितामहा दृष्ट्वा … नानानार्यं नमधाक्ररोत्॥ शरीरपाटवार्थं मे नामलभितम हेश्वरात्॥१९॥ उपा
यं समतो मां च मातरं कमलां च मे॥ बहिर्निष्कासयामास निर्दये भांतरात्मना॥२०॥ ततो मे जननी खेदात् … तातसुर
पुरं॥ आगत्य … मयासह सुधादिता॥२१॥ भिक्षाटने क्रियमाणे पूर्वपुण्यप्रभावतः॥ अभवद्दर्शनं तेषां
मंध स्नेव यथा हरिः॥२२॥ तव गात्रभवो वायो … तामम॥ रघुनाथांघ्रिसंस्पर्शादहिल्यायाथ यथा पुरा॥२३॥ इदं
यद्देहसमापन्नः प्रसादात्तव सुव्रत॥ न मया विदितं किंचित् … नान्यापि विदितं॥२४॥ अहं च विस्मितो भृत्यान् … स्तत
वान्हृदि॥ यद्गवापुस्पर्शेन दिव्यदेहमहंगतः॥२५॥ तदर्शनीयदामे स्यात्तदेवाहं धराम्यहं॥ एवं … हृदि ने
ततो सो करुणानिधिः॥२६॥ आविरासीन्ममपुरः कोटिसूर्यसमप्रभः॥ उभयोस्तपसा तु … देवदेवो गजाननः॥२७॥
तं दृष्ट्वा कमला कामा संप्राप्य मनसि स्थितान्॥ ततो माम ब्रवीद्देवः प्रसन्नो मंजुलां गिरं॥२८॥ यदर्थं नियमं … भ्रम
त्वेद्दमुपागतः॥ सोहं ते दर्शनं यातो मुद्गलो ब्राह्मणोत्तमः॥२९॥ श्रुत्वा तद्वचनं हृष्टो भगवान्न्यानसंभ्रमः॥ ततो गजानन
महं स्तुतवान्विविधैस्तवैः॥३०॥ उवाच सुप्रसन्नो मां वरं ब्रूहि महामते॥ अहं त्वां … तस्यैव घनो मे मनसि स्थितं॥३१॥
ततो … यत्कांन्यं स्तुपमाद्ये॥ चतुर्भुजं महाकायं मुकुटोपशोभितं॥३२॥ परशुं कमलं मालां मोदकान्
वहकरैः॥ दिव्यांबरैर्युतं भ्राजद्दिव्याभरणभूषणैः॥ … सूर्यबिंबे … द्वापरे॥ दिव्याको … लेरे संयुक्तं भुजंग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥२७॥

वलयोदरं ॥ ३४ ॥ देवर्षिगंधर्वगणैः किंनरैरुपसेवितं ॥ ततआनंदपूर्णोहं दृष्ट्वा रूपं तथाभवं ॥ ३५ ॥ पूर्णं चंद्रं
यथा दृष्ट्वा पूर्णो भवति वारिधिः ॥ तेनोक्तं मुद्गलः कामं मनसो परिपूर्यति ॥ ३६ ॥ तद्देवांतर्हितं दृष्ट्वा यावत्तद्दर्शनादर
रं ॥ यथा स्वप्नगतं सर्वं जागरे नैव दृश्यते ॥ ३७ ॥ ततोहं नितरां खिन्नो न्यपतद्भुवि मूर्छितः ॥ स्वप्ने ददर्श सहसा भवं
तं पुरतः स्थितं ॥ ३८ ॥ प्रतिलभ्य ततः संज्ञां वरं दृष्ट्वाणि तिसंस्मरन् ॥ यायां च देवदेवेशं सर्वव्यापीनमीश्वरं ॥ ३९ ॥
गृहे मे सुस्थिरा लक्ष्मीर्भक्तिमेतादृशी तव ॥ दृष्टश्चेत्सर्वपुण्येन हृद्यमेतत्मदीयतां ॥ ४० ॥ ततोहं स्तुतवान्दत्तमि
तिवाचं नभोगतां ॥ ततो हृष्टमना विप्र तव सान्निध्यमागतः ॥ ४१ ॥ मुद्गलस्त्वं द्विपास्योसौ द्वीपास्य त्वं समुद्गलः ॥
इति मे मनसि स्पष्टं भाति सर्वं गजानन ॥ ४२ ॥ गुरुवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा मुद्गलो वाचयमब्रवीत् ॥ सभाग्य
स्त्वं हसोसि भक्तिमान्कमलात्मज ॥ ४३ ॥ महिमा तव भक्तेर्हि वक्तुं शक्यो न केनचित् ॥ ३८ नया प्रसुदृढं
चारुदर्शाववर्षशतं तपः ॥ ४४ ॥ न मे यातो दृशो देवो दृष्ट आसीत्कदाचन ॥ यः सर्वजगतां नाथश्चराचरगुरुर्गुरुः ॥ ४५ ॥
यो रजः सत्व तमसां नेता नित्यगुणाश्रयः ॥ यो ब्रह्मशिवविष्णूनां शरीराणि करोति हि ॥ भूतानां च विभूतीनां मातृं द्रि
य धियामपि ॥ यन्न देवा विदुः सम्यङ्न वेदा नर्षयोपि च ॥ एवं गजाननं त्वयि यथासि दृष्टवान्सुतं ॥ अहं त्वच्चरणौ
वंदे यतस्त्वं भक्तिमत्तरः ॥ ४८ ॥ परस्परं स्तावीस्तौ तु नमतुश्चालिलिंगतुः ॥ गुरुबंधू चिरं कालमेकचित्तौ समा
गतौ ॥ ४९ ॥ तत एकाक्षरं मंत्रं सजपध्यानपूर्वकं ॥ मुद्गलो राजपुत्राय नन्मायोपदिदेश ह ॥ ५० ॥ उवाच चैनं भूयोपि

सावरि

॥२७॥
राम

मंत्रस्यास्य दिने दिने ॥ अनुष्ठानं कुरुष्व त्वं प्रसन्नस्ते भविष्यति ॥ ५१ ॥ गजाननो घ[illegible] मनसा वांछितान्स्वया ॥ एवं चेस
जसे मंत्रं सर्वेशो नात्र मेष्यति ॥ ५२ ॥ यत्तस्य भक्तिसुचिरं लोके स्मिन्मेष्यसि ॥ इंद्रादिलोकपालानां गणो वरूपमेष्यसि ॥ ५३ ॥
इह भुक्त्वाखिलान्भोगानंते मोक्षमवाप्स्यसि ॥ एतस्मात्कारणाद्गाड गणेशस्याघपजनं ॥ ५४ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उपा॰
मंत्रोपदेशवर्णनं नाम कविंशतिमोध्यायः ॥ २१ ॥ राजोवाच ॥ आश्चर्यमद्भुतं कथितं दक्षपुत्रस्य चेष्टितं ॥ विस्मयो मे महांस्तत्र संजातो मु
निसत्तम ॥ १ ॥ अंधः कुब्जः शव[illegible] प्रतिगंधसमन्वितः ॥ बाल्यावधि[illegible] ॥ ३ ॥ कथं मुद्गलदेहोत्थवा
युनादिव्यदेहभाक् ॥ संजातः केन पुण्येन तथा वा पातकात्कृतः ॥ ३ ॥ दिव्यवर्षसहस्रोयस्तवापपरमं तपः ॥ कथं तस्य भवच्चेवदर्श
नं देवतोषजं ॥ ४ ॥ कथं दक्षस्य पुत्राय स्वेदवहभानन ॥ प्रत्यक्षोभूद्दिनाकुरो संचक्रे प्रवेजन्म वि ॥ ५ ॥ एतत्सर्वं राज्यज्ञातमेव
दसर्वज्ञ ते नमः ॥ न तृप्यामि पिबन्नित्यं गजाननकथामृतं ॥ ६ ॥ मुनिरुवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया राजन्संशयच्छेदनो यतः ॥ वदामि नि
खिलं सम्यक्शृणुष्वैकमनानृप ॥ ७ ॥ सिंधुदेशोतिविख्यातः पल्ली नाम्ना भवत्पुरी ॥ तस्यामासीद्वणिग्वैश्यः श्रेष्ठः कल्याणसंज्ञकः ॥ ८ ॥
वदान्यः क्रूरकोधीमान्द्विजदेवपरायणः ॥ इंदुमतीति विख्याता पत्नी तस्य शुभानना ॥ ९ ॥ पतिव्रता पतिप्राणा पतिवाक्यप
रायणा ॥ तयोः कालेन संजातो गुणवान्पुत्रउत्तमः ॥ १० ॥ कल्याणः प्रददौ धनवस्त्राणि [illegible] निच ॥ ब्राह्मणेभ्योपरत्नानि
कांचनं भूरिदक्षिणा ॥ ११ ॥ स्योतिर्विद्भिर्निर्दिष्टं नाम चक्रे सुतस्य सः ॥ बल्लाल इति विख्यातं बलवान्सौ शुभंतदा ॥ १२ ॥ सु
षकाले न महता सवयस्यैः समन्वितः ॥ देवपूजारतो नित्यं [illegible] ॥ १३ ॥ [illegible] तेवयस्या बल्लालप्रमुखा [illegible]
ताः ॥ नानाक्रीडारता [illegible] उपलं स्थाप्य सुंदरं ॥ १४ ॥ गणेशबुध्या संपूज्य दूर्वांकुरसपल्लवैः ॥ केचिद्ध्यानरतास्तस्य नाम
जाप्यं प्रचक्रिरे ॥ १५ ॥ केचिच्च ननृतुस्तत्र पये[illegible] देवभक्तितः ॥ केचिच्च गानं चक्रुः [illegible] विस्मृत्य [illegible] ॥ १६ ॥ केचित्तो
छेः पल्लवैश्च मंडपं चक्रुरोजसा ॥ केचित्त्रिपरिधिं पंचे चिद्योसादमुत्तमं ॥ १७ ॥ केचिन्मानसपूजाभिः केचित्पुष्पलता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥२८॥

द्विभिः ॥ धूपदीपैश्च नैवेद्यैः फलतांबूलदक्षिणाः ॥ १८ ॥ नित्ये पूजां प्रकुर्वंति सम्यक्‌श्रद्धापरमयायुताः ॥ [illegible]
तो भक्त्या पुराणान्यशृण्वंस्तदा ॥ १९ ॥ व्याचख्युर्धर्मशास्त्राणि मिथ्याज्ञानं न्यो श्रेष्ठेन स्थित ॥ एवं देवरताः सर्वे हि गणा
स्तत्र निन्यिरे ॥ २० ॥ न क्षुधां न तृषां के पि जानन्देवस्य भक्तितः ॥ एकदा जनकास्तेषां कल्याणं वैश्यमन्वयुः ॥ २१ ॥
अब्रुवन्रोषतो वैश्यं स्वबल्लालं निवारय ॥ शिशून्सर्वान्समाहूय वनं याति दिने दिने ॥ २२ ॥ न याति प्रातराशाय मध्या
ह्ने च निशामुखे ॥ स्तृणो बालका जाताः स्वसुतां[?]री क्षयाधुना ॥ २३ ॥ नो चेद्वयं निबध्यैनं ताडयामस्ततः परं ॥ पुरा
द्विपमथाभ्येत्य सर्वांबहिः करवामहि ॥ २४ ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा श्रुतपूर्वं कदाचन ॥ रोषावेशात्स कल्याणो जपा
कुसुमलोचनः ॥ २५ ॥ महांतं दंडमादाय ताडनार्थं सुतं ययौ ॥ दंडाघातेन मग्नैव मंडपं प्रबभंज ह ॥ २६ ॥ बालका
श्चतादा सर्वे जग्मुर्दशदिशो त्रपः ॥ एक एव स बल्लालो दृढभक्त्या स्थितो भवत् ॥ २७ ॥ दृढमुष्ट्यासतं धृत्वा दंडेनता
डयद्रुषा ॥ यथा सर्वशरीरेस्य धाराशोणितसंभवाः ॥ २८ ॥ प्रादुरासन्वारिधारा वर्षाकाले यथा गिरेः ॥ विक्षेप दू
रतः पश्चाद्देवं सिंदूरसुंदरं ॥ २९ ॥ बबंध तं सुतं वृक्षे वल्लीपाशात्स दृढं ॥ उवाच स्नेहपरित्यज्य महत्तरवोपरः ॥ ३० ॥ मुक्तो
द्रुतेनी हस्ताभ्यां पादाभ्यां स यदा भवत् ॥ उवाच यस्त्वतः पुत्र देवस्त्वां मोचयिष्यति ॥ ३१ ॥ स एव तां भोजनं पानं गोपनं च
करिष्यति ॥ यद्धि चेद्गृहमायासि तदास्त्वं मरिष्यसि ॥ ३२ ॥ मुनिरु० ॥ विमृज्य देवालयमाशु यातः कल्याणवैश्योति
रुषाविविष्टः ॥ स्वमंदिरं बद्ध्वा वने स्वपुत्रं देवस्य योगाद्भवत्स कृष्टः ॥ ३३ ॥ तस्मिन्प्रयाते स च वैश्यपुत्रः क्रुद्धोपि देवं मन
सा विचिंत्य ॥ विघ्नारिरित्येव ब्रुवंत देवनामानि कसर्वजने[?] ॥ ३४ ॥ दुष्टांश्च विघ्नान्विनाशयस्व [illegible] केसेन

॥२८॥
राम

कथंप्रसिद्धः ॥ रोषावनं निवासविताथ दीसिंचं द्रोमंतं वह्निरथो स्तु तांच ॥ ३५ ॥ यजेत सभक्त्यान्न च संस्थजेत वेद्भुरा
स्त्रिपुत्रं यं प्रसिद्धः ॥ एवं विलप्याथ निजं शशाप कल्याणसंज्ञं पितरं सुदुष्टं ॥ ३६ ॥ येन दंभमविध्वस्तं देवालयमनु
नमे ॥ गणेशमूर्तिं विक्षेपं ताडनं च ममाकरोत् ॥ ३७ ॥ स यांधो बधिरः कुब्जो मूको भवति निश्चितं ॥ यद्विमेसुदद
तमे ॥ गणेशमूर्तिं विक्षेपं ताडनं च ममाकरोत् ॥ तस्मिन्नोदेहबंधने ॥ ३९ ॥
सात्विद्दिरन्नाननंतम ॥ ३९ ॥ तदुक्तं मम सत्यं स्यात्तस्य सर्वं मयोदितं ॥ नवक्रोधं त्रिमनस्त्रियान्तो सो देहबंधने ॥ ४० ॥ तस्ये
भक्तिं विचिंत्य देवस्य जानि देहं हविज नेवनेस्मिन् ॥ पलायनं नैव हतं तय देवतदेवदेहो पितृ एव देवे ॥ ४१ ॥ यथा निशांतमोपाये श्रीसूर्य उदेत्या
आनन्यबुध्या पद्धिचिंत्य देवं स्वजानि ॥ ब्राह्मणस्य स्वरूपेण बल्लालस्य प्रभावतः ॥ ४२ ॥ देहस्य चारुता जाताननक्षा
वं निश्चयं बुध्वा प्रादुरासीद्गजाननः ॥ जाता नितत एव संनमस्थ कोथ दंडवत् ॥ देहस्य चारुता जाता नन्क्षा
चले ॥ तथैव बंधनान्यस्य तेजसा शिथिलानि च ॥ ४३ ॥ बल्लाल उ० ॥
ततः स्तानंस्तु निर्मलं जातं देवदेवस्य दर्शनात् ॥ तुष्टाव विविधैर्वाक्यैर्यथामति गजाननं ॥ ४४ ॥
तनश्चशोणितं ॥ ४५ ॥ निर्मासिद्ध संश्रय सलोक्यसाधनयो नो वियोनो विनियुक्ष यापि ॥ ४६ ॥
त्वमेव माता सि पिता च बंधुस्त्वमेव कर्ता च चराचरस्य ॥ निर्मासिद्ध ॥ रवींदुताराग्रहलोकपालवर्णैर्द्वियाथेषि विधि पातुरूपः ॥ ४६ ॥
त्वमेव दिक्चक्रमनंतो धराब्धिगिरिद्रुकाला नलवायुरूपः ॥ रवींदुतारा ॥ आलिंग्य निजभक्तं तमुवाच घननिःस्वनः ॥ ४७ ॥ देव उ० ॥ प्रास
मुनिरु० ॥ इति स्तुतिं समाकर्ण्य सुप्रसन्नो गजाननः ॥ अंधो पब धिरः कुब्जो मूको स्य क्ष
दायेन मे प्रासादं मनरके सपतिष्यति ॥ तव शापो पितस्ये वयं भविष्यति महालया ॥ ४८ ॥ अंधो पबधिरः कुब्जो मको स्य
वं सपुत ॥ मम श्री पंसमासाघ भविष्यति न संशयः ॥ ४९ ॥ पिता सुमातृकं चैनं करिष्यति महाद्युति ॥ अन्यं ते वां छितं
वसुत ॥ ममश्रापं समासाद्य भविष्यति न संशयः ॥ ४९ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे स्थिरो भक्तानां कामान्सदा दिश
त हिदुः प्रापमपि ते ददे ॥ ५० ॥ मुनिरु० ॥ बल्लालो थाब्रवीद्देवं मम भक्तिर्दृढास्तु ते ॥ अस्मिन्क्षेत्रे स्थिरो भक्तानां कामान्सदा दिश
तः ॥ ५१ ॥ गणेश उ० ॥ त्वन्नामपूर्वं मन्नाम भविष्यति जने शुभं ॥ बल्लालविनायकेति न गेहे सुप्रतिष्ठितं ॥ ५२ ॥ इत्युक्ति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१२७॥

तं स्थिरं ते स्थाः द्विरस्थं क्रियादिणी ॥ यात्रां मम कृद्दिष्यंति नगरे पल्लिसंततः ॥५३॥ भाद्र शुक्ल चतुर्थ्यां ये ते षां कामान्
द्दाम्यहं ॥ इति दत्वा वरान्देवस्तत्रैवांतर्हितोऽभवत् ॥५४॥ ततो विनायकं स्थाप्य बल्लाळो ब्राह्मणैः सह ॥ प्रासादं कार
यामास नानारत्नैः समन्वितं ॥५५॥ बल्लाळ वैनायकं तेन कथितं तु कथानकं ॥ यः शृणोति सर्व पापेभ्यो मुक्तः कामानवाप्नु
यात् ॥५६॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ बल्लाळविनायक कथनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥२२॥ ॥ भृगुरुवाच ॥
विश्वामित्र वचः श्रुत्वा भीमः पप्रच्छ तं पुनः ॥ वैश्याचरितवार्त्तायां श्रवणे परमोत्सुकः ॥१॥ सोमकांत नृपश्रेष्ठ कथयामि श
णुष्व तत् ॥ भीम उ॰ ॥ श्रुतं दक्षस्य चरितं विश्रांतं मम मानसं ॥२॥ कथं कल्याण वैश्यस्य गतिरासीद्वदस्व तां ॥ विश्वामि॰ ॥
शृणु चैकमना भीम कथामेतां वदामि ते ॥३॥ बल्लाळशापात्कल्याणो देहाच्छुश्राव शोणितं ॥ असंख्य क्षतसंयुक्तः आव
ह्वाधीर्यतां धेते ॥४॥ मक्तता प्रतिगंधश्च जातं तस्य दुरात्मनः ॥ दृष्ट्री धूर्मतीत स्य दशा भाकु रिमकांतत ॥५॥ कृमि दंष्ट्रि मि
कस्मात् ज्ञातमेवं भक्तोचतं ॥ स उवाच ॥ ज्ञानिनो स्पवदान्यस्य देवद्विजरतस्य च ॥६॥ धर्मशीलस्य धर्मिष्ठस्य स्वदारपरिस्तो
णः ॥ अवस्थेयं कथं जाता मम मत्तं ब्रूहि रिं मस ॥७॥ मुनिरु॰ ॥ एवं विलप्य बहुधा विश्वसंति पुनः पुनः ॥ पित्रा बध्वं नेपुत्रं नितांम्य
रूद्दतिमुहुः ॥८॥ पौरैः सह ययौ तत्र यत्र बल्लाळ वने सुत ॥ तत्र देवालये देवं दृष्टवान् गणनायकं ॥९॥ चतुर्भुजं त्रिनयनं सिंदूरारुणवि
ग्रहं ॥ बल्लाळं च सुतं तत्र जयंतं गजाननं ॥१०॥ सस्तुं निर्भरत सर्वांगं निरीक्ष्य पुरवासिनः ॥ उवाचेदं मतीमूढा भर्त्सयंती पुनः
पुनः ॥११॥ कथं प्रतारितास्तात ध्यं वादिभिर्भृशं संनिधौ ॥ ताडितं परित्यज्य पुत्रस्तेनेहादिहागता ॥१२॥ पश्यंतु देव मन्दिरे पु
त्रे कुर्वंतु मीदृशं ॥ मुनिरु॰ ॥ विस्मितास्त सर्वे एवे तेन किंचिद्बोचुरण्वपि ॥१३॥ केचिदूचे महात्मन्त्रं निर्मितं माकेन गणपते ॥ वीक्ष्य सिं
दूररक्तांगं रक्तं चंदन चर्चितं ॥१४॥ रक्तांबरं रक्तपुष्प मालाभिरुपशोभितं ॥ निर्ममं निरहंकारं मस्कुंदिव विश्वरूपं ॥१५॥ भि

॥१२७॥
राम

कै॰१

रीक्ष्यैता दुरात्मं चक्रुः शोकेन नंदना ॥ आलिलिंग पुत्रं तं तु स्नेहस्नुत पयोधरा ॥१६॥ आह तं स्वसुतं हंधाव पितुस्ते व्यसनं महत् ॥
उपस्थितं तत्र श्रीचिह्नरूपायं महामते ॥१७॥ आराधयन्नतमोऽभिक्षेपयाति भक्तिमानद ॥ सर्वांगिक्षतवान्स्नावशास्रवि
गंधवान् ॥१८॥ रूपा नास्ये स्वरा तात गुल्मो बधिरोंध एव च ॥ एतादृशः पितातेस्ति तं निवेदितुमागता ॥१९॥ पितृधर्मनितेनेयं
ताडितो न परस्परं ॥ तत्रापराधो नैवास्ति भक्ति स्थिति पुराणत ॥२०॥ उग्रधर्मी भूरीक्ष स्वकृत रोग निवारणं ॥ सेयाभ्राप्यत
मोलोपितातेपितृ नस्तल ॥२१॥ मातापितृवचः कार्यं सत्पुत्रेण परासिना ॥ प्रजनं च तयोः कार्यं यो पूर्वं पालनं तथा ॥२२॥ औषध
मंत्रतश्चापि देवप्रार्थनया पि च ॥ उपायं कुरु पुत्रत्वं मयि दृष्टिं निवेशय ॥२३॥ यदास्ते भविता लोके सौभाग्यं मम बालक ॥ इति तस्या
वचः श्रुत्वा बल्लाळो वाक्यमब्रवीत् ॥२४॥ बल्लाळ उ॰ ॥ कस्य माता पिता कस्य कस्य पुत्रोऽथवा सुहृत् ॥ विघ्नराजकृतं सर्वं मानुषं स्वप्नवि
लंबितं ॥२५॥ तस्मान्मम पिता भर्तृ माता देवो विनायकः ॥ योयथा कुरुते कर्म स तथा फलमश्नुते ॥२६॥ मयापि समर्पितो जीवो देव
देवे गजानने ॥ तेन जीवस्तथा ज्ञानं महत्तं सुप्रतिष्ठितः ॥२७॥ प्रासादभंजनादेव क्षेपनात्ताडनान्मम ॥ विनायकेति भक्तस्य यथापात्रा
संपन्नं शुभे ॥२८॥ विचार्यमाणे नत्वं मे माता वा स पिताऽपि च ॥ सर्वस्य हि पिता देवो माता देवो गजाननः ॥२९॥ स एव स्रष्टा न द्रष्टा तासंद
तीकालरूपवान् ॥ सर्वस्यरूपो देवैको ब्रह्मा विष्णुः शिवात्मकः ॥३०॥ यथा मे येन दृष्टेन ताडनं निर्घृणेन च ॥ हृतं देवस्य विक्षेपः
प्रासादस्यापि भंजनं ॥३१॥ तस्यास्य दृष्टमि दोषः पतितस्य महान् भवेत् ॥ स्नेहं त्यक्त्वा मदीयं च पतिं स्वपरिविषय ॥३२॥ विश्वामि॰ ॥
इति पुत्रवचः श्रुत्वा सा पितं पुनरब्रवीत् ॥ मातोवाच ॥ इयातो नु महात्मेन हृत्प्राणं वक्तुमर्हसि ॥३३॥ पुत्र उ॰ ॥ भवांतरस्य जन
नी भविता सिवराधिनी ॥ अयमेतादृशः पुत्रो भविता तव सुव्रते ॥३४॥ कल्याण नाम्ना भविता वणिग्भर्त्ता च वै ॥ क्रमेणैतिच
विख्याता नाम्ना तं च भविष्यति ॥३५॥ दक्षस्येव पुत्रस्य नाम ख्यातं भविष्यति ॥ ततो दक्षस्त्रावणं भिवर्ष्टु मस्तपतेतप ॥३६॥
अंधत्वं बधिरत्वं च क्षता निस्रवतां तथा ॥ गंधं द्वित्रिमहा कन्या परं नियमम् स्थितः ॥३७॥ अत्र भातुर गंत स्यात्सपुत्रो योगता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
७३॥

७५

नने॥ निराकरिष्यतिगेहाद्धि स्यामविष्यसि॥ ३२॥ कस्यचिद्द्विजवर्यस्य द्विरदाननचेतसः॥ ईषास्पर्शेनमद्गेते सम्यक्पुत्रोभविष्यति॥ ३९॥ तत्रैवगणनाथस्यरथीनंचभविष्यति॥ तदासदिव्यदेहंसंप्राप्स्यतेद्विरदाननात॥ ४०॥ इतिसर्वंसमाख्यातमुग्रापकारणंशुभे॥ भविष्यंकथितंह्येषयथेष्टंगम्यतांत्वया॥ ४१॥ विश्वामित्रउवाच॥ एवंनिराकृतातेनजननीनगरात्ततः॥ दुःखशोकसमायुक्ताकिंचिद्धर्षयुतापिच॥ ४२॥ सचारुरोहतंदिव्यंविमानंभक्तिभावितं॥ गजाननेनैवविहितंचलाह्वोपागमद्दिवं॥ ४३॥ इतिसर्वंसमाख्यातंयत्पृष्टोहमितित्वया॥ यागतिस्तेनवैश्येनसंप्राप्ताजन्मनोद्वयोः॥ ४४॥ यथाजगादबल्लालःसर्वंतदभवत्तदा॥ साजज्ञेविमलाभूत्वासोभवल्लक्षत्रियर्षभः॥ ४५॥ प्राप्ताजन्मनोर्द्वयोः॥ यथाजगादबल्लालःसर्वंतदभवत्तदा॥ ॥ इतिश्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ भविष्यकथनंनामत्रयोविंशतितमोध्यायः॥ २३॥ भीमउ॰॥ दुर्गेणकुंजेरिस्ताईलराजउ॰॥ एतद्विस्तार्यमेब्रह्मन्स्पष्टंवक्तुमिहार्हसि॥ ॥ विश्वामित्रउ॰॥ श्रेणधीमता॥ अनुष्ठानंकृतंकुत्रकथं बालस्यवान्मुने॥ १॥ एतद्विस्तार्यमेब्रह्मन्स्पष्टंवक्तुमिहार्हसि॥ नानापक्षिगणैर्जुष्टंलताजालविराजितं॥ ३॥ विहरःकुरस्तस्यकौडिन्यस्यमहावने॥ २॥ रम्यनानावृक्षयुतंनानाश्वापदसंकुलं॥ तत्रस्थितोतपश्चक्रेगजाननं जितं॥ ३॥ सन्मनोनिर्मलपयःसरोवापीविराजितं॥ जीर्णप्रासादमध्यस्थगजाननविराजितं॥ ४॥ तत्रस्थितोतपश्चक्रेगजाननंदिव्यंस्त्रैस्तुगंधैश्चमाल्यैर्नत्वातोषकं॥ कुलेनोपदिष्टेनमंत्रेणैकाक्षरेणसः॥ ५॥ तोषयामासतंदेवंवर्षैर्द्वादशसंमितैः॥ स्नानैर्वस्त्रैस्तुगंधैश्चमाल्यैर्नैवेद्यैः॥ दीपकैः॥ ६॥ नैवेद्यैर्दक्षलेश्वभक्त्यातेनैवकल्पयेत्॥ मनसाकल्पयामाससदक्षिणांक्षत्रियर्षभः॥ ७॥ एवंतस्यागमपिश्वदीपकैः॥ ६॥ एवंमहामतंमेवसिंदूरोरुतसुरोभिनं॥ मदस्राविद्भमपद्मिनीरैक्रविंशतिः॥ ततःप्रभातसमयेस्वप्नएवंदहर्शसः॥ ९॥ एकंमहामतंमेवसिंदूरोरुतसुरोभिनं॥ मदस्राविगंडाभ्यांसुंदरंगिरिसन्निभं॥ ९॥ प्रसन्ननयनंदंतरोभिमलकरैः॥ भमसरिसमाक्रीर्णगजाननमिवापरं॥ १०॥

॥३०॥
राम

मु प्य

तेनतल्लंरवेशेतुरत्नमालासमर्पिता॥ जनतुपापितेस्कंधेस्थापयामासदंतिनः॥ ११॥ रुद्दंतीनामरुपातंपताकाध्वजशोभितं॥ ततःसंप्राप्तिबुद्धःसत्वरंजननीनिजां॥ १२॥ प्रेमलेवदमातस्त्वमस्याभिप्रायमयघे॥ आरोहणंगजस्कंधेशुभंवायदिवाशुभं॥ १३॥ मातु॰॥ धन्यस्त्वमसिदृष्टोयंगजरूपीगजाननः॥ आरोहणंफलंराज्यप्राप्तिरेवनसंशयः॥ १४॥ दृष्टउ॰॥ यदिराज्यस्यप्राप्तिस्याततातुभंदृष्टामया॥ ह॥ नस्थानंतथायामान्दीपिक्षांमोचिकस्पृजं॥ १५॥ धर्मंचक्रारदुष्यापिनिगवाग्र्यप्रदानतः॥ श्रुतानिनियमांश्चैवदानान्यन्यान्यनेकशः॥ १६॥ पुनिरु॰॥ सद्धर्मरमतोचेतः सतःसारश्चैवस्वंक्रमकाद्द्राजगादतनयंप्रति॥ यदिराज्यस्थितेपुत्रपरमानंदितामम॥ १७॥ सद्धर्मरमतोचेतःसतःसारूतेस्तव॥ आयुर्ध्यंविपुलंस्तुतेद्विजदेवार्चनेरतिः॥ १८॥ ॥ इतिश्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ स्वप्नकथनंनामचतुर्विंशतितमोध्यायः॥ २४॥ विश्वामि॰॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेवंश्राद्धम्लतंशुभं॥ कौडिन्यनगरेराजाचंद्रसेनोमहामतिः॥ १॥ स्वकर्मपरिपाकेनविधनंकालयोगतः॥ अगमद्दिव्ययानेनधर्मबाहुल्यतोदिवं॥ २॥ तस्यनागरिकाःसर्वेहाहाकारंसचक्रिरे॥ धावमानाययुस्तत्रत्यक्त्वाकार्याण्यनेकशः॥ ३॥ शिरांस्याचविनिघ्नंतुःपाणिभिःशोककर्षिताः॥ सचस्वल्पतंतत्रदुष्टःप्रेतमपतिं॥ ४॥ तेपुःपाशेनष्टेष्वेदुःखमोहवशंगताः॥ केचिद्रुस्तंतस्यहीयैवसस्वमर्षिन्येशयन॥ ५॥ रुरुदुःसुस्वरंकेचित्ताणिवसमुखस्वनाः॥ मृताश्वनिपेतुश्चस्नेहातिशयनोपरे॥ ६॥ तस्यपत्नीनुसुभारोदप्यारस्वरा॥ पाणिभ्यांनिघ्नतीस्विंयंहृदयंचराचदुःखिता॥ ७॥ विकीर्णकेशवणामरुधुभिरागतापतितासुवि॥ सभानिसापुरस्त्रीभिसांत्वमपिधृतातदा॥ ८॥ विलापतदाकांताचंद्रसेनस्यसुंदरीनिर्लज्जानिस्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
॥७१॥

कोऽस्मानाथ नायेतिजल्पति ॥१९॥ रे धातर्निर्दयोतस्ति [illegible] रितं तव ॥ पुत्रं स्त्रीस्नेहभाविन त्रिपुरं स्मरता धिक् ॥२०॥ राजन्म
पच्छाक्रमतो व दमांकुरणा निधे ॥ दिने दिने वर्द्धस्वैवं यामि भद्रासनं प्रिय ॥२१॥ अथ त्रिपुरं तां केन गमितो स्यागसा मम ॥ तस्स्म
स्वर्नमाप्य [illegible] जन्म भोगतत्र पा ॥२२॥ अथ मायत्रयातो सि प्रियांते प्रियकारिणी ॥ त्रिलोकीं पश्यती भ्रम्यां [illegible] प्राप तिना विना ॥२३॥
मुनिरु० ॥ सुमंतुः प्रश्रतीत्तस्य मनोरंजन एव च ॥ श्रावप्प रुदतां तत्र त्रिं राज्ये न भविष्यति ॥२४॥ आ वा श्याम वियोये वि [illegible] तोन्नप
सत्तमः ॥ श्रुत्वान्नव दसे राजन्निमुर्थं मौनमास्थिताः ॥२५॥ तं प्रपसि प्रिया भार्या निनाया मिव विह्वलां ॥ सेहेव यावोऽन्नपते सुका
सर्वमिहाश्रम ॥२६॥ अनाथं नगरं ते घरा ध्रुवाक्रो य पास्यति ॥ मुनिरु० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र व भाषे [illegible] पास्सुधीः ॥२७॥ वे दरा [illegible]
पतितम्बः प्रस्तुतं त्रिपुरं कथं ॥ सर्वे स्वार्थपराय्यं नाशः कश्चन विघते ॥२८॥ सुहृदो रोदनाश्रु [illegible] मुखे प्रेतस्पर्या तिहि ॥२९॥ [illegible]
र तां याति प्राणहीनं कलेवरं ॥३०॥ [illegible] गच्छति ॥ इयं च [illegible] जीविताश्रया ॥३१॥ यस्याम
नोनु [illegible] नसारो दीति कर्हिचित् ॥ यं सर्वे नागरीक्रान्स्व कार्य गमनाकुलाः ॥३२॥ स एवं स्याः सोपवं [illegible] राजानोम्स्तान क्रिं
तस्मादुत्थाय सर्वे पि राजन् कुर्वति संघति ॥३३॥ [illegible] स एवा [illegible] न्वापरः ॥ एतदर्थं हि लो [illegible] स्परा [illegible] ग
घृतां ॥३४॥ तस्मादानयतां धर्मपुत्रो राजन्नप्रत्यवच्चा ॥ स हि त्रियामारभ्य तु सर्वे दयसि [illegible] लंजलिं ॥३५॥ मुनिरु० ॥ ततस्ते नागराः स
वेताव [illegible] सोस्त्रियश्च ताः ॥ प्रबोधिता [illegible] मणेन च कुलस्योर्ध्वदेहिकं ॥३५॥ सुमंतेना [illegible] सर्वे [illegible] लंजलिः ॥ पुन
स्नानं तु ते सर्वे निगरं विविशुश्चिरं ॥३६॥ विदस्य पितुर्मंदस्य पत्रं न चेश्वरं जनाः ॥ सांतह त्यान [illegible] भायपुः स्वं स्वं निकेतनं ॥३७॥
त्र्योदशाहे निव्कृते राज्ञोदराबराणि च ॥ [illegible] सासरं ॥३८॥ एकदा नागराः सर्वे [illegible] प्रियां ॥ स
वे संह [illegible] पालेन नमंथि ॥३९॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र [illegible] निरायंयौ ॥ उवाच स [illegible] महागजः ॥४०॥
गहनो नाम [illegible] निर्मितां ॥ सामा [illegible] भवेत् ॥४१॥ तथेति च तदा सर्वे साधुसा [illegible]

॥३९॥
राम

५ श्री

पऽजयन्त ॥ अतीन्द्रियज्ञानवंतो वाचो [illegible] ॥४२॥ ॥ इति श्रीम[illegible] संस्कार वर्णनं नाम पंचविंशतितमोऽध्यायः ॥२५॥
श्री [illegible] ॥ एकस्मिन्दिवसे शुभे ग्रहयुते लग्ने शुभे वासरे योगे चारु [illegible] जने च नगरे नानाविधे मेलिते ॥ [illegible]
नरपते राज्ञि करेणोः करे संप्राप्य [illegible] पतिर्लोकेषु यस्ते मतः ॥१॥ तामाज्ञां प्रतिगृह्य वारणपतिः संरंजि
तो धातुभिः [illegible] द्विजवंदि चारणगणे राज्ञी शितः सर्वतः ॥ नानावाद्यकरैः [illegible] राज्यार्थिभिः पूरुषैर्जिघ्र
सर्वजनं सभां प्रतिगतं यातो बहिः पत्तनात् ॥२॥ [illegible] नगरस्मिन्नथ पतीनूरुसत्त्वा पुरोवस्थिता राज्यार्थ विविधान
राश्च बहुधा श्रेणीमुखाश्चास्थिताः ॥ ते सर्वे विमनस्कताः परिगताः प्रख्या ययुः स्वर्गृहं पाते स्मिन् गहनेन्द्र [illegible]
याता बहिश्चापरे ॥३॥ गजस्तु पातः [illegible] जयंतं द्विरदाननंतं ॥ [illegible] सभा लां [illegible] लोकेषु सुरे
भुनाके ॥४॥ वस्त्राणि माल्यानि च [illegible] देवलोके ॥ ज्ञात्वां [illegible] पोरजनस्य [illegible] प्रहृष्टो [illegible]
देव ॥५॥ बृहद्रवाश्च संघाश्च दिव्या [illegible] नेकशः ॥ [illegible] विवर्षते देवाह [illegible] स्तिताः शुभं ॥६॥ उपविश्य [illegible]
नय पाक्रमं ॥ [illegible] संयुतं ॥७॥ तां [illegible] निजने [illegible]
[illegible] नेकशः ॥८॥ [illegible] दीपिभिः ॥ [illegible] ॥९॥ नर
यानेसमा [illegible] ॥ [illegible] संयुतः ॥१०॥ [illegible]
वंति वंदिनः पौरान् [illegible] पुरः ॥११॥ गंधर्व [illegible]
दिवं ॥१२॥ [illegible] सभायां विविशुः सर्वे संततीनाम्पास्तदा ॥१३॥ [illegible] प्रेषयामास
[illegible] ॥ [illegible] आगतं [illegible] किरीटेन शिर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सापाद्दयोः प्रणनाम तं ॥१५॥ न्यवेशयत्स्वासने तं तेन तस्सोप्यासने। उपविष्टो राजसंघैः पूजयामास तं मुनिं ॥१६॥ गां चापि प्रददौ तत्र ब्राह्मणाय महामतिः। उवाच तं नृपो दक्षो हि प्रभुत्वं महामुने ॥१७॥ अद्य ते महिमाज्ञातो भाग्येर्दैर्त्तै महान यं। शरीरस्यारुतारास्य प्रासिध्यत्वत्प्रसादतः ॥१८॥ कस्माव स्व पर्वतं नीकि ध्यास्यं प्रभुमहामुने। विनायकमहं ज्ञानेनाभेव मुनिसत्तम ॥१९॥ उनेमि मित्रे केनग्रसन्निध्ये हि कुरपं कृजं। येनाहं सर्वलोकानां भाजनं स्यां चिरं मुने ॥२०॥ आकर्ण्य वचनं तु सप्रभुमलोथाब्रवीच्च तं। नेतेष यरिपु सत्तंभ विष्पति क्रदाचन ॥२१॥ यं यं कामयसे कामं स स सर्वस्ते भविष्यति। ततस्तस्मै ददौ ग्रामान्वासो रत्नधनादिकं ॥२२॥ अन्येषां ब्राह्मणानां च गोधान्यान्यं शुकानि च। आशीर्भिरभिनंद्याथ यतस्ते ब्राह्मणा गृहान ॥२३॥ अमासाभ्यां गृहेभ्यश्च ददौ ग्रामान्यनेकशः। प्रासादं कारयामास गणेशस्य च्च हत्तरं ॥२४॥ कुंडिने नगरे तस्मिन्नाक्रनं यत्स्थतं लघु। विसर्जयामास सभां प्रविवेश गृहं नृपः ॥२५॥ आययौ वल्लभस्तत्र श्रेष्ठ स्वावार्त्तां जिनेशितां। वीरसेनो नरपतिः स्वां सुतां पतिमिच्छतीं ॥२६॥ ददौ तस्मै स्वप्रगतगणेशस्याज्ञयाशुभां। दक्षाय राज्ञे महते त्रिलोकश्रेष्ठकीर्तये ॥२७॥ तस्यां तस्याभवत्पुत्रो वृहद्भानुरिति श्रुतः। ततोभवत्खड्गधरसुभालस्तासुपौत्रकः ॥२८॥ पद्माकरस्तत्तनयो वरदीभस्तु तत्सुतः। चित्रसेनस्तत्सुतो भूच्चित्रसेनाद्धमेव हि ॥२९॥ ब्रह्मोवाच ॥ विश्वामित्रमुखात्सर्वं विंशापरंपरा। संतोष्य तं मुनिं प्रार्थ्य पप्रच्छ मुनिपुंगवं ॥३०॥ भीम उवाच ॥ विनायकः कदा मे स्यात्सुप्रसन्नो महामुने। तमुपायं वद विभो येन मे त

२भ्रष्टत्वा

ध्रुति

दनुग्रहं नैकदा मे स्तत स्यः स्यां ह्यदे वंगजाननं। श्रणु राजन्प्रवक्ष्यामि अपूर्वे तेकथानकं ॥३२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुरा॰ उपा॰ वंशपरंपरावर्णनं नाम षड्विंशतिमोध्यायः ॥२६॥ मुनिरुवाच ॥ किमुपायस्तु मुनिना विश्वामित्रेण धीमता। रूपावतानु भीमाय कथितस्तं वदस्व मे ॥१॥ मन्मनो मे हृपटलान्मृत्यो रिव विंशस्त्तं। सत्तथा मत्तपानेन पितामह मत्ता यथा ॥२॥ ब्रह्मोवाच ॥ भीमाय कथितस्तेन यदुपायः शृणु व्रतं। एकाक्षरं महामंत्रं भीमायाकथयन्मुनिः ॥३॥ उवाच तं प्रसन्नात्मा व्यासः परमधर्मवित्। अनेनाराधय विभुं देवं तं गणनायकं ॥४॥ अनुष्ठानं कुरुष्व त्वं प्रासादे स्वनिर्मिते। विनायकः प्रसन्नस्ते सर्वान्कामान्प्रदास्यति ॥५॥ धर्ममर्थं तथा कामं मोक्षमन्यदभीप्सितं ॥ गच्छ वा स्वपुरं भीम चिंता कामपि मा कुरु ॥६॥ मुनिरुवाच ॥ इत्युक्तः स तदा तेन तं प्रणम्य ययौ नृपः। सपत्नीको ददर्शाथ पत्तनं स्वजनहर्षं च ॥७॥ आमासोसेनया सार्द्धं नागरैः स्थितं नृपं। आलिलिंगुर्नृपं केचिन्नेमुर्दूरात्तथांतिके ॥८॥ प्रविवेश पुरं राजा सर्वैः साकं ध्वजालिमन्। सिक्तमार्गं चारुगंधं नानावादित्रशब्दितं ॥९॥ ऊचुः परस्परं लोकाः पुरीयं शोभते धुना। यथा नारी पतिं प्राप्य यथा धोदृस्मिमाप्य वा ॥१०॥ इति शृण्वन्स्यानस्य सप्रासाचारुहासीनीम् ॥ वस्त्रालंकारस्त्रोभाढ्यो स्तूयमानो मुदान्वितो ॥११॥ उभौ विविशतू रम्यं पुरं नानर्द्धिसंकुलं। विसृज्य सर्वलोकं तौ वस्त्रालंकारमौक्तिकैः ॥१२॥ तांबूलैस्ते षु भवनं जनैः स्वं स्वंमभिगच्छतां ॥ ततः शुभे दिने राजा दक्षप्रासादमागमत् ॥१३॥ तत्रार्चयामास विभुं सर्वदं तं विनायकं। उपवासपरो निसंते मंत्रमवलोक्यन् ॥१४॥ भो अनेन्नाद्यमे यानेवचनोस्वासनेषु च ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तमेव चिंतयन्नित्यं सममन्यमनसा नृपः ॥१५॥ तले स्थले नभोमार्गे स्वर्गे दिवे नरे द्रुमे ॥ पश्येपश्ये नृपो ध्यये द्विनायकम
नुत्तमं ॥१६॥ यं यं पश्यति तं तं नो तिष्ठ दालिंगन तत्परः ॥ नगरे ते जना नाः सर्वे पिशाच इति मेनिरे ॥ १७॥ ततो विनायको भ्येत्य
ध्वजा पाणितलेन तं ॥ आह त्वं नृप मुक्तोसि किं वांछसि वदस्व तत ॥१८॥ तमुवाच नृपो नान्यं ज्ञानेन चरणांबुजात
त तो विनायकः प्राह उग्र स्तेपोर दर्शन ॥१९॥ भविता मत्प्रसादेन गुणीस्वर्णतनुर्नृप ॥ अजस्रं भावेन देवद्विजप्र जाप
रो भव ॥२०॥ स गत्वा भवनं राजा चकार तत्तथैव च ॥ देवानां ब्राह्मणानां च पूजनं तर्पणं तथा ॥२१॥ अथ यो सर्व भावेन गणे
शाराधितामिति ॥ अल्पेनैव तु कालेन पुत्रस्तस्या भवच्छुभः ॥२२॥ द्विदो दानान्यनेकानि पुत्रजन्मनिमित्ततः ॥ कृष्णांगद इति
नामास्य चक्रे द्विजवरो दितं ॥२३॥ ववृधे बालको यं तु शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ चकार गुरुस्मातं गुरुशिक्षा धर्मनृपतेः सुतं ॥२४॥
स च श्रवणमात्रेण जग्राह गुरुणो दितं ॥ सर्वविद्याविधानेन ज्ञातोयत्नु पिलेन च ॥२५॥ सोपि विद्यानिधिः परमप्रज्ञ कर्णिका
परः ॥ कृष्णांगदेति बलवान् सर्वशास्त्र विशारदः ॥२६॥ तस्यैषदा भिषिकेस्य चकार गुणराशये ॥ प्रसूजांक्षितस्य [illegible] पुरस्येयो
वासोर्वन धनानि च ॥२७॥ ततो धिक्रीमहाभक्तिं सो प्यचर्के विनायके ॥ अजात्वैकांक्षरं मंत्रं पितुः प्राप्य दिने दिने ॥२८॥ प
कस्मिन्दिवसे राजा कृष्णांगद्वाविवेशाह ॥ मृगयांप्रचरन्दूरी जघानगवयान्मृगान ॥२९॥ अतिश्रांतो ददर्शाथ मुनेः क्षत्रप
चिदाश्रमं ॥ नानावृक्षलताजाल स्वत्वैर मृगान्वितं ॥३०॥ ॥ इति श्रीमत्कृष्णे राउ॰ उपा॰ कृष्णांगदाभिषेकव
र्णनं नाम सप्त विंशति मोध्यायः ॥२७॥ अत्र मो॰ ॥ ततो कृष्णांगदो पश्यन्व बिंबाधरं वीक्षु भं ॥ मुकुंद तस्य पत्नीं च स्निग्धां
मंजुलभाषिणीं ॥१॥ अतिश्रांतो नरपतिर्नीमके स्वेक भावपि ॥ तस्मिन्मुनौ गते स्नातुं पयाचे ब्यप सत्तम ॥२॥ मातर्मुदं
देहि मे देहि शीतलं जलमुत्तमं ॥ विना जलं मम प्राणा गमिष्यंतिय मक्षयं ॥३॥ आकर्ण्य तस्य वाचं सा जगाद मदनातुरा ॥ त्व
द्धर्षांपरदेशा प्रिमारादप्यतिदुर्दरं ॥ न देवेषु न नागेषु यक्ष गंधर्व कुंजयोः ॥ पश्यामि च्यारूपसौ वीर्गमतो मे हृदयं त्वयि ॥ ॥३२॥ राम

अत्राप्स कंदं च दधयम्यत पानं च देहितरु ॥ मुनिरु ॥ वलीर्मूकुर्भक्षे वा तया स्वजूदुःखिततः ॥६॥ तिलोत्तमोत्तमां तो स
अतिं दृश्यत पाजगो ॥ स्वजेत्तो ढीनमेचितं तपारदुर्वेविगर्हितं ॥७॥ धिमाय कृष्णभावेन सत्त्वं नैवानु हि धितं ॥ गज लं पा
तुमिच्छामि यादृत्तं सुदुरुपा ॥८॥ जंबेशम परस्वेव यातोयास्त्वद्रतोसुभे ॥ तं गंतुं पर्तपाणो ध्यासावि वदन्तुरा ॥९॥ कृष्णदोषाव ॥
नलाकारेणयो न्यस्य श्रियं धविंतु मिच्छति ॥ स एव निरयं याति स्वयं याचितामपि ॥१०॥ इति तेन तापुगे ब्रह्मास्त्रीणां स्वांत श्रमभ्यधा
न ॥ न केरो षिय दावा कंपत दाभस्त भविष्यति ॥११॥ अथ वा राज्यविप्र एकश्चिवन चारिणं ॥ इत्युक्त्वा धावमानासा कामसमा
र्गणपीडिता ॥१२॥ स भसालिंगनामास तु बुवेव दृढेह [illegible] ॥ ततोरुक्मांगदस्तां तु बलाक्षेपद्वरतः ॥१३॥ मूर्छितापतिता भू
मौ रंभेव मरुताहता ॥ उत्थितो तांत दास्राह परदार विरक्तधीः ॥१४॥ रुक्मांगदो महाभागे मुनिपत्न्यो विवेकिनी ॥ परस्त्रिमनो
यस्यासावे निरयभाग्भवेत् ॥१५॥ न मम मनश्चलेत्क्वापि यदिशुष्येन्महोदधिः ॥ एवं निरास्तजातेन तं राज्ञा परुषान्विता ॥१६॥
यथा ह कष्टमगमं तपा च कुष्टभाग्भव ॥ यतस्ते हृदयं वज्रासार भूतं न चेदृतं ॥१७॥ इत्युवदंति नारी सा निर्भर्त्स्य
बहुधा ततः ॥ तत्रया निर्गतस्तस्मादाश्रमाभिः नादुःखितः ॥१८॥ स्वं ददर्श शरीरस्य श्वेतं बकशरीरवत् ॥ कुष्टरो
गयुतं कांसा हीनं च भत्राकुलितं ॥१९॥ चिंतार्णवे तदामग्न इदमाह गजाननं ॥ किमपराधं मया ते यत्कृत्य मत्राग
तोप्यहं ॥२०॥ त्वया नूनं सिद्धिपते हृष्टा संवर्धिता भृत्यां ॥ प्राप्तं कथं नदृष्टाय मुनिपत्न्याः समागमः ॥२१॥ अव तारा
श्रसा धूनां रसेणा र्थं बिभर्षि हि ॥ इयं न नाशिता दुष्टा स्वैरिणी रूपगर्विता ॥२२॥ कथं मम नारी रंतत्कांचन स्याद्दु
सुंदरं ॥ इमामवस्थां संप्राप्तो केन वा दुष्कर्मणा ॥२३॥ तव भक्तिं यथा पूर्वं सदा कुर्वे यथाविधि ॥ त्वदन्यं नैव शर
णं यामि नाथ गजानन ॥२४॥ नेदं शरीरं वक्रं वा दर्शये जनं प्रति ॥ प्रायोपवेशनेनैव त्योषये कलेवरं ॥२५॥

ग०पु०
॥३४॥

निश्चिते सेवं नरपतिरासन्न्ययोधसन्निधौ ॥ स्थाइवततो धावं नेक्षते स मचतं रूपं ॥२६॥ प्रसन्नायां निशायां तु जग्मुः स्वं स्वं निकेतनं ॥ स्वामिसेवकयोर्जाता गतिश्चक्रा क्रयोरिव ॥२७॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुरा० उपास० प्रायोपवेशनं नामाष्टाविंशतितमोध्यायः ॥२८॥ ब्रह्मो० ॥ तस्मिन्नटे समासीनः कश्चित् श्रीदिवसेन्नृप ॥ दूराद्ददर्श देवर्षिं नारदं मुनिपुंगवं ॥१॥ नानामप्रार्थयामास स्वर्णं विश्राम्यतामिति ॥ उत्ततार नभोमार्गान्नारदः प्रेरणान्निधिः ॥२॥ पूजयित्वाय पात्रादि पप्रच्छ मुनिमादरात् ॥ अहं रुक्मांगदो नाम भीमपुत्रो बलान्वित ॥३॥ मृगयाप्रसंगेनास्य वेदाश्रममागत ॥ जलयाचार्थता प्राज्ञ त्षिते नृमयानघ ॥४॥ तस्य पत्नी रूपेन सा कामार्ता मामस्तुवत ॥ जासि कुर्वीगते स्नातं दुष्टपापेन चेतसा ॥५॥ उवाच मां भज स्वति कामबाणप्रपीडिता ॥ जितेंद्रियत्वाद्वचसा तां सा निराकृता ॥६॥ शापदुःस्ततातेन सा मां निष्ठुरचेतसा ॥ कुष्ठी भव महादुष्ट सकामा यजसेयतः ॥७॥ श्रुत्वैतद्दुष्टवचनं निर्गतोहं तदाश्रमात् ॥ श्वेतकुष्ठी तदा जातो वदमेनि सतिं मुने ॥८॥ वियोगो नाम भीमोपि मग्नस्याद्दुःखसागरे ॥ एतेषां वचनं तस्य नारदः प्राह विस्मित ॥९॥ उपायं तस्य कुष्ठस्य नाशाय प्ररूपायुत ॥ नारद उ० ॥ आगच्छतां मयायामो हि येनास्यं शुभम ॥१०॥ विदर्भेश्वरं स्यात तद्रुद्र विनिवेसतया ॥ तत्प्रासादे महाश्रेष्ठाम पंनि वैनायकीशुभा ॥११॥ चिंतामणिक्षिते ख्याता सर्वेषां सर्वकामदः ॥ तस्याग्रतो महाकुंडं गणेशस्य पद्मवर्ज ॥१२॥ कश्चित् पूर्वं महाकुष्ठी जयराजेति नृप ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन प्रदेशं वरमागतः ॥१३॥ गणेशकुंडे स्नात्वैव देहं दिव्यमवापसः ॥ विनायकस्य रूपेस्तु गणेशध्वनीमवराम् ॥१४॥ विमानं समारुह्य सगतस्थानमुत्तमं ॥ यत्र गत्वा नशोचंति न पतंति पुनः क्वचित ॥१५॥ इहोपमये हि राजेंद्र तत्र स्नानाय संप्रते ॥ स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य चिंतितार्थप्रदं विभुं ॥१६॥ देहि दानानि विप्रेभ्यः स्वधः पूतो भविष्यसि ॥ जीर्णत्वं च परित्यज्य रूपी पुत्रो जगोपयथा ॥१७॥ मुनिरु० ॥ इति वाणीं नारदोक्तां निशम्य नृपसत्तमः ॥ ब्रह्मो० ॥ नकिंचिदुक्तवा वाक्यं मग्नआनंदसागरे ॥१८॥ गंतुं समुद्यते तस्मिन्नारदे मुनिपुंगवे ॥ प्रणिपत्य ततो पृच्छद्रुक्मांगदपुत्रः ॥१९॥ स्वर्गां गदउ० ॥

॥३४॥
राम

तस्मिन्सेवे दुष्टकेन सिद्धिः प्रासादराजप्र ॥ मत्निश्च स्थापिता केनमणिरत्नमयी शुभा ॥२०॥ वैये नो की तिमेरांस पूर्वं कौतुहलं हि मे ॥ सा वाद्दराजां सा धनोप योवक्राणां मति ॥२१॥ अन्यथा भ्रमणे दरस्ये नलोकेषु प्रदर्स्यते ॥ लोकेषु वर्षति मेघः शेषेण धीयते धरा ॥२२॥ उपकाराय सर्वेषां पित्वमतेह निर्मितं द्विज ॥ समस्य सर्वभूतेषु सर्ववित्स्यतवायतः ॥२३॥ अनभिज्ञेन मर्त्येन नकिं वक्तुं य पृच्छनिधेः ॥ पृच्छेतथा पिदुर्वर्षे संशयं छेदनायवै ॥२४॥ नारद उ० ॥ साधु पृष्टं त्वया भूपलोकानुग्रहकारका ॥ तत्सोहं तव वक्ष्येन सर्वं शृणु कथयामिति ॥२५॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उपा० नारदागमनं नामैकोनत्रिंशतितमोध्यायः ॥२९॥ नारद उ० ॥ कदाचिदमरावत्यां शक्रः कृतुं गतोस्पृहं ॥ समासंसप्तर्षि विधिवदुपाचवि[illegible] प्रदरां ॥१॥ इंद्र उ० ॥ किंचिदाश्चर्यमितं मे संतोषायमुनेयदि ॥ समसे सर्वलोकसे विदितं सर्वमस्ति ते ॥२॥ नारद उ० ॥ मर्त्युलोके महादेशे गौतमस्याश्रमो महान् ॥ नानावृक्षलताजालैर्नानापक्षिगणैर्युतः ॥३॥ अहिल्या सहितं तत्र गौतमं दृष्टवानहं ॥ रूपं विलोक्य तस्यास्तु जातोहं काम विह्वल ॥४॥ यस्या रूपेण सावित्री शची लक्ष्मी गिरीसुता ॥ उर्वशी मेनका रंभा लोके ख्याता तिलोत्तमा ॥५॥ केशव लाययाकारी सानुरूपा प्पुरंधती ॥ छायासंज्ञा रवेर्भार्याः कश्यपस्यच या दितिः ॥६॥ सेवेदृशी नेव कार्या नाग पत्नी भुवा कश्चित् ॥ न चमेरोचते रूपं जानगानं नच भोजनं ॥७॥ अतस्तव यस्यापे स्त्रीयं निद्रां नचलभे क्वचित् ॥ सरावा न हमायातो कृतुं सा धुमरावती ॥८॥ नारद उ० ॥ तुष्टांपरस्परं मां देव विनाताममरावती ॥ मुनिरु० ॥ इतिशक्रं कुकर्त्तत हितो गान्नारदो मुनिः ॥९॥ अंतर्हिते भगवति नारदे मुनिसत्तमे ॥ जंभभेदी मलकेतु विप्रोमरुस्थलीमवापस ॥१०॥ परस्य कृतमुने भार्या गौतमस्य सुचिंतितयन ॥ केन धराम्यतं प्राप्य कृद्वेयं मदनानलात् ॥११॥ जीवितुं नैव पश्यंति तन्नाम्ना पंविनाशुभं ॥ एवं निश्चित्य संक्रंदो गौतमो भक्तरूपधृहा ॥१२॥ चिंतयन्नेव तां मार्गे प्रनेराश्रममायया ॥ दृष्ट्वा तीमहिल्यां तु स्नातुं याते स गौतमे ॥१३॥ अभ्यंतरगतः प्रोचे प्रिये शय्यां शुभां कुरु ॥ साचोवाच जपं त्यक्त्वा कथमद्यागतो भवान् ॥१४॥ दिवे वसुरते च्छाकिंकुरु देति विगर्हितं ॥ गौतम उ० ॥ अहं स्नातुं गतो यावत्तावद्दृष्टा वरा सुरा ॥१५॥ नत्रैव स्नातुमायाता नग्ना क्षिप्यामगोचरा ॥ बिंबाधरा सुचार्वंगी चारुपीनपयोधरा ॥१६॥ सलग्नं मेमनो देवी जपे कामास्त्र पीडितं ॥ ततोहमाश्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा०३०
॥२६॥

मे पातोरतिं देहि प्रियेधुना ॥१७॥ नोचेत्कामाग्निनादग्धं मृतं मां क्षानुपश्यसि ॥ तापे यां प्रभजिष्येवा निग्रहिष्ये मनोभवं ॥१८॥
अहिल्योवाच ॥ स्वोध्यायं देवराजां चत्यज्ञाक्रिं प्रार्थितेरतिः ॥ जो चितात वप्रसर्पेति पापा तां करोम्यहं ॥१९॥ मत्स्य सुप्रभ
षणाद्न्योधर्मोनास्तिस्त्रियः क्वचित् ॥ मुनिरुवाच ॥ स्वराहरति स्वभावेः साज्ञाला सास्वामिनं निजं ॥२०॥ विवेश्यायनेरं तु महिल्या
जेपमेदिना ॥ निःशंकं चुंबनाश्लेषनीविविस्रंसनादिभिः ॥२१॥ आगस्यागोतमस्येवं विक्रीडजं भयातया ॥ दिव्यागंधा
नुपाघ्राय स्वच्छितामनसि स्थिरां ॥२२॥ तर्कयामास मनसि क्रिमपं कूटरूपवान् ॥ कलंको यं मम स्त्रीयां चं प्रस्येवभविष्यति ॥२३॥
उभेकुलेमे नष्टे त्रिं दुष्टस्यास्य तु संगमात् ॥ क दर्शयिष्ये कथं लोकें पराः स्यामिस खंचिदं ॥२४॥ न इष्यति गतिं क्वानु प्रियो भर्ता
थ मां मुनिः ॥ पप्रच्छतं शठं क्रोधात्कोसी त्वं क्रूररूपधृक् ॥२५॥ विश्वस्तां स्वामिरूपेण वदनोचेच्छपामिते ॥ इत्युक्तः शापभी
तोसावाविश्वंत्के निजं वपु ॥२६॥ दिव्याभरणसंयुक्तं किरीटकटकान्वितं ॥ कुंडलोद्भूतदीप्तिभिर्विलसन्मुखपंकजं ॥२७॥
उवाच सतं तस्तां तु विद्धि मां त्वं शचीपतिं ॥ लावण्यश्रवणात्तेहं विदग्धो मदनाग्निना ॥२८॥ नलपेक्षेत्र चिदुमत तदर्थम
तं मया ॥ इतोपि मां भज त्वं स्वर्गे त्रैलोक्येश्वरमादरात् ॥२९॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्य मुनिपत्नी रुषान्विता ॥ वमंती वमुरवाज्ज्वा
लाज्वगाद त्रिदशाधिपं ॥३०॥ अस्पृष्टेवपुषो [illegible] यद्दैरते समागते ॥ अवस्थाका भवेन्मे दनजाने हं शतक्रतो ॥३१॥ पाति
व्रत्यं त्वया भग्नं दुष्ट पापीयसा मम ॥ कामवश्यं गमिष्यामि पापात्मेनतमवाप्नवेत् ॥३२॥ ॥ इति श्रीम० पुराणे उपा०
अहिल्याधर्षणं नाम त्रिंशतितमो ध्यायः ॥३०॥ रुक्मांगद उवाच ॥ आगते गौतमे क्रो वा कृतं तो भवन्महामुने ॥ वदस्व मे सकलं तत्त्वं ते
जिज्ञासा महती मम ॥१॥ नारद उवाच ॥ नित्यं कर्म समाप्यैव स्वाश्रमं गौतमो ययौ ॥ आकार्य निजपत्नीं तां देहि पादोदकं मम ॥२॥
क्रिमर्थं नागता हित्वं संमुखं मम पूर्ववत् ॥ नानीतमासनं कस्मात्कथं चाद्य न भाषसे ॥३॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्यवेपमाना च ॥३५॥
सां०

मि४

तेवसा ॥ अधोमुखा विनिःश्वस्य मूर्च्छितानु निपपात पयो ॥४॥ सा दृष्टं गंपति ताभर्मो न तस्योपरिमस्तकं ॥ विलज्जा शापभीता
सा ज्ञानेरयज गोमुनिं ॥५॥ उपसीनं प्रयातो सि स्वस्था नं कुत्रु मिजं विधिं ॥ तव रूप धरो दृष्टो देवैं ज्ञोमाम् वाचहं ॥६॥ दृष्ट्वा
व राक्षसा घोपि नुं दत्ताक्रामिनी मया ॥ न मे मनोवपदेवं विधौ निर्दोषस्थिरो भवेत् ॥७॥ पराणस्यागतस्तस्मात्कृतिं मे देहि
शोभने ॥ समेवतिमयाभ्रांत्या घृतं वा स्यंनतथे वतव ॥८॥ दिव्यगंधानु पाघ्राय विकल्पो मेभवन्मुने ॥ दुरात्मंकोसि मे
ब्रूहि नो चेद्भस्म भविष्यसि ॥९॥ इति शापभयाज्जातः प्रकटो बलसूदनः ॥ तावद्देवमवक्रां सप्तश्रुतं तत्र मुनिसत्तम ॥१०॥
लज्जया नागतासीन्मम पराधः क्षमस्व मे ॥ स्वयं सिंवेदनेदोषो दोषो पिपरिविंदने ॥११॥ [illegible] श्रुत्वा गृहे रंध्रभ्रीरन्यश्चोप
धानि च ॥ मानापमानदानानि प्रकटानि न कारयेत् ॥१२॥ इत्थं निशम्य स मुनिः कोपव्याकुलितेंद्रियः ॥ शशाप वनितां त्वी
यां दुःशिले त्वं शिलाभव ॥१३॥ नाशात्रीमें स्वरूपं त्वं स्वभावं चेष्टितानि च ॥ परपुंसि निमग्नं ते यतश्चेतो न कामुकं ॥१४॥
यदा दाशरथी रामो भ्रमन् राजा वने वने ॥ तस्यांघ्रिस्पर्शनादेवं स्वरूपं प्रतियास्यते ॥१५॥ नारद उवाच ॥ तदैव साशि
ला जाता तपो निधि वचो बलात् ॥ तस्याः शापं समाकर्ण्य चकंपे पाकशासनः ॥१६॥ समुद्रमध्ये कूपे वा अतउणे क
मले थवा ॥ लीनो भूत्वा यदाया स्ये तदाज्ञास्यसि मां मुनिः ॥१७॥ एकांते न स्मसंयोगा [illegible] सर्वतोयधा ॥ तर्कया
मास मनसि कथं कार्यं मया धुना ॥१८॥ अतो बिडालरूपेण विचचार स वज्रभृत् ॥ गोतमस्तं मच स्थाणाग्रहे द्वारि
तथाश्रमे ॥१९॥ क्व गतो दानवरिपुर्यो मे भार्या विदूषकः ॥ ध्यानेन बुबुधे तं तु क्षणेन मुनिसत्तमः ॥२०॥ ननेभस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥२६॥

करिष्यामि देवेन्द्रो सियतः खलः ॥ शपामि त्वां शचीभर्तः सहस्रभगवान्भव ॥२१॥ एतावानुक्तवंतं गौतमं प्रति [illegible] निवे
शितं ॥ तावद्दर्शस्वं देहं सहस्रभगचिह्नितं ॥२२॥ ततो दुःखार्णवे मग्नः शुशोच बलवृत्रहा ॥ इंद्र उवाच ॥ अहं शि
क्षापितो दैवेनाधर्मोनानेककः ॥२३॥ वृद्धानां वचनं तन्मे न विचारितमादरात् ॥ स्वबुद्धिर्हि न सर्वा विनाशाय
परेरिताः ॥२४॥ गुरोर्गरीयसी बुद्धिः क्षयदा कामिनीमतिः ॥ कुतो नारदवाक्येन यातोहं तामनिंदितां ॥२५॥ देवरा
ज्ञा भवन्नास्यं लोकानां दर्शयेकथं ॥ दिव्यदेहो गतः क्षाघ निजभार्यां वदेनु किं ॥२६॥ धिङ्मां च धिक् कुस्मरं येन प्रापि
तो गर्हितां दशां ॥ प्राणिभिर्भुज्यते कर्म शुभं वा यदि वाशुभं ॥२७॥ तिर्यग्योनिं समासाद्य क्षयिष्ये हि महामनः ॥ न
लिनीकुड्मले तिष्ठेदिंद्रो गोपकरूपधृक् ॥ इति श्रीगणे॰ उपा॰ शक्रशापवर्णनं नाम एकविंशतितमोध्यायः ॥३१॥
नारद उवाच ॥ शक्रे तु नलिनीयाते तत्सुरं स्वेहमागतः ॥ बृहस्पतिपुरोगांस्तांस्तत्रापश्यत्स्थितान्सुरान् ॥१॥
तेभ्यो तोकथयत्सर्वं मुनि भयोः शापकारणं ॥ अहिल्यायामहं द्रस्य संयोगं च विरूपतां ॥२॥ सहस्रभगतां प्राप्तः
शक्रो गौतमशापतः ॥ अहिल्या धर्षणाद्देवं स्तत्संगा सा शिला भवत् ॥३॥ मुनि रू॰ ॥ वचः श्रुत्वा तेनारदोक्तं त
स्सर्वे देवाः शुचान्विताः ॥ अतिदुःखाद्युतं तस्ते निश्वासोश्वासविभ्रमैः ॥४॥ देवा ऊचुः ॥ येनाकारि श्रुतं यज्ञा
दानवा येन निर्जिताः ॥ त्रैलोक्यं पालितं येन भुक्तमैंद्रपदं शुभं ॥५॥ पूजिता बहवो देवा ब्राह्मणा ब्रह्मवित्तमाः ॥
भुक्ता नानाविधा भोगा अन्येषामतिदुर्लभाः ॥६॥ कुत्रास्याः [illegible] देवो भो सतस्वप्स्यते कथं ॥ केमघ्नारणं

॥२६॥
राम

स२

याम सहस्रनेत्रः स ते पिवा ॥७॥ पादहष्यति क्रोस्माश्चेप द्मैं च्छं च्छचीतया ॥ कथं प्रसन्नतां याता गौतमो मुनिसत्तमः ॥८॥ तृतीय भार्यापि
पुत्रैर्नस्तेहरताः ॥ स्मरत्रपा ॥ अन्योपायं न पश्यामो गौतमस्य प्रसादने ॥९॥ तस्मान्नारद यास्यामो गौतमं सत्वितुं मुनिं ॥१०॥ वं ते
निश्चित्य देवा नारदेन समन्विताः ॥११॥ गौतमं ते समासाद्य बद्धांजलिपुटा मुनिं ॥ तुष्टुवुर्विविधैर्वाक्यैस्तमेव शरणं गताः ॥१२॥
तुष्टुवुः ॥ तव प्रभावं वक्तुं नो मुने शक्तिर्न विद्यते ॥ गरिमाणं वदेल्लोके मेरो हिमवतोपि च ॥१३॥ [illegible] धाराधारजोभूमेर्गंगायाः शीक
ताअपि ॥ क्ष मेव ये गुणा विद्योगतिजये लोकानांरुधीः ॥१४॥ प्रातरेवो सब्रीजा नाम ध्यानेहेस स्यसंपदः ॥ संपादितास्त्वयापूर्वं सर्वका
ऋषिसत्तमाः ॥१४॥ वालखिल्यैर्यजिं [illegible] परः द्रोविनिर्मितः ॥ असादिभिः प्रार्थितास्तेप क्षिणां तमकल्पयत् ॥१५॥ कथं प निधि
रेशेन प्राशितं शुलुकेन तु ॥ अपरास्य प्रियो रस्या गाधिपुत्रेण धीमता ॥१६॥ त्वं स्थितोपि जरं दुःस्यापयनेन महात्मना ॥ तस्मात्सता
मनांतुसो भावतासैवनं नतिः ॥१७॥ दर्शनं भाषणं पूजा स्पर्शनं पापनाशनं ॥ उपकारेरतानां वो दीनानुग्रहकारिणां ॥१८॥ इंद्रार्थे
शरणं याता हृपां कर्तुं त्वमर्हसि ॥ गौतम उ॰ ॥ भवतां दर्शनं चर्मचक्षुषां नैव जायते ॥१९॥ मम पुण्येन जातं तत्कामसंपादनं रणं ॥ ज
न्माश्रमतपो ज्ञानं देहं आसास्तता न्निच ॥२०॥ सार्थकानि क्षणेनैव जातानि भवतां खलु ॥ इदानीं प्रार्थितं कृच्छ्र सन्निरूप्यपमानत ॥२१॥
राज्यं तेतत्करिष्येहं भवत्स्तुतिबलेन तु ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा जहर्षुस्ते दिवौकसः ॥२२॥ यं प्रोच्यपयथा हर्षं प्राप्नोति न लघिस्सुदं ॥
पयथा बाबा लभापापाभिः पितरोप्र द्मीपतु ॥२३॥ प्रार्थनां च क्रिरे सर्वे गौतमं तं महामुनिं ॥ देवगणा ऊचुः ॥ इश्वरस्यापराधेन क्रोमो
भस्यसमागताः ॥२४॥ आगस्कारी न यातः शक्रो न चभाणे विधो जितः ॥ इदानीं स यथा स्थानं स्वकीयं प्राप्नुयान्मुने ॥२५॥ अभिज्ञातस्य न
चागानि सर्वेषां च नाद्विन ॥ एतेतस्मिन्प्रसादेन सर्वेषां वांछितं भवेत् ॥२६॥ नारद॰ ॥ [illegible] गौतमः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रहस्य प्रत्युवाचेदं सर्वान्देवगणान्प्रति ॥२८॥ गौतम उवाच ॥ नामापि तस्य न ग्राह्यं वेपते तस्य कृतागसः ॥ कपटस्य शठस्यापि दुष्टस्यापि विवेकिनः ॥२९॥ अनुतापविहीनस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ तथापि भवतां का स्यात्करिष्येत प्रियं सुराः ॥३१॥ भवंतोपि यदा तुष्टास्त दाशापः पतेन्मयि ॥ पूतो भवति जंतुर्हि बहुभिर्यदनुगृह्यते ॥३०॥ अत एकं वदेमंत्रं तस्मै तं प्रदिशंतु च ॥ सर्वकर्ता सर्वहर्ता सर्वव्यापी तो कृपानिधिः ॥३१॥ विनायको देवदेवो ब्रह्माविष्णुशिवात्मकः ॥ षडक्षरस्तस्य मंत्रो महासिद्धिप्रदायकः ॥३२॥ उपदेशस्ततस्तस्य दिव्य देहो भवेत्ततः ॥ भगानि तस्य यावंति तावन्नेत्रं भविष्यति ॥३३॥ स्वराज्यं प्राप्स्यते शक्रः इति सत्यं वदामि वः ॥ अभिधाय सुरानित्थं तूष्णीमासीत्स गौतमः ॥३४॥ तं च ते पूजयित्वा तु नमस्कृत्य मुदान्विताः ॥ प्रदक्षिणीकृत्य पुनः प्राप्यानुज्ञां ययुः सुराः ॥३५॥ प्रशंसंतो मुनिं तत्र यत्रास्ते बलवृत्रहा ॥ गौतमाज्ञानसंपन्ना न्सा त्रिकोव्ये निवर्तते ॥३६॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ मंत्रकथनं नाम द्वात्रिंशतितमोध्यायः ॥ ३२ ॥ नारद उवाच ॥ ॥

कथं चुर्देवा वृत्रहणं वहिर्यो हि शतक्रतो ॥ वयं हि सहितास्तत्र नारदेन सुर्षिणा ॥१॥ तं गत्वा गौतममुनिं प्रसाद्य त्वां हि मागताः ॥ उपायस्तेन कथितो वरो दत्तस्तवापि च ॥२॥ क्षये जातेस्व यं संतः रवासंततिजनेषुतं ॥ तत्र प्रतिनिधिं संस्य कुर्वंति तन्निवर्तते ॥३॥ प्राच्छादनेदोपवृद्धिः रव्यापनेतु लयो भवेत् ॥ तस्मात्त्वमपि देवेंद्र बहिरागच्छ तं वद ॥४॥ देवर्षिप्रति तं ब्रूहि कृपायं मुनेरितं ॥ वैनायकं महामंत्रं गृहाण त्वं षडक्षरं ॥५॥ अस्मादस्त्वं चांगुष्ठं विवाह गिरिजे वचसं दृशानदोरे तो लज्जितो वाक्स्वागत ॥६॥ शाखामहेशः स्तनं वामं देषितं तपो पतत ॥ इति वाणीं समाध्वैव देवषड्गणनिर्यितां ॥७॥ आजगाम बहिः शक्रो नभिनीको मानोन्ध ॥ सर्वेषां तत्र देवानां भ्रुत्वा वा स्यान्निशादरं ॥८॥ स्वयं शोणितगंधि गोमय्भिनः सतिं गंधिवान् ॥९॥ दृष्ट्वा तथाविधं देवा नेमुः सर्वे सुरेश्वरं ॥१०॥ आपाघ्राणरं ध्राणिवस्त्रेण स्पसदिग्धांगो मभिनः ॥ सति गंधिवान् ॥ उपदेशं लतेतेन दिव्यतम ॥ स्नात्वा तं पुनराप्यांत तमिंद्रं वाक्यतिस्तदा ॥११॥ षडक्षरं महामंत्रं गणेशस्योपदिष्टवान् ॥ उपदेशं लतेतेन दिव्यो देहो भवच्च स ॥१२॥ सहस्रनयनः श्रीमान्बभौ सूर्य इवापरः ॥ ततो वाद्यनिनादैश्च जयशब्दैर्दिवौकसो ॥१३॥ आशिषो ददुः सर्वे मुनयो धर्विगणा गानरवैर्नादिता विदिशो दिशः ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि सर्वे देवा मुनिर्हि तोताः ॥१४॥ विनासानेवशोभा नारदादयः ॥ आलिलिंगुर्मुदा देवास्तुष्टुवुश्चापरे स्थितं ॥१४॥ के प्रभुसं सुमनसः सनाथा हि वयं त्वया ॥ विना नाथं न शोभा ॥ शोभाम रामनः क्वचित् ॥१६॥ वोविनाथ दृव तोयथा ॥१५॥ विनास्वपितरो बाला न सुखं यांति सर्वथा ॥ तथा विना वयं सौहि लभामः शर्मनः क्वचित् ॥१६॥ इंद्र उ॰ ॥ मया दृष्टं तं कर्म दुष्कर मुनिरु ॥ स्त्रेयं देववचनं न हर्षं जगाम लाघ्रशः ॥ उवाच प्रत्येस मालात प्येवाक्यं सुरान्प्रति ॥१७॥ इंद्र उ॰ ॥ मया दृष्टं तं कर्म दुष्कर यदेवर्षिवा क्येन विमोहितेन ॥ लब्धं फलं दुःसहमेव सर्वे दृष्टं रितो हंदुरितं प्रपन्नात् ॥१९॥ नमामि सर्वान्मरप्रवहन्निर्षींश्च सर्वान्गुरु प्रभावान् ॥ उद्धर्तुमासां नमतो रविंदामा संत्रातु महरशरणं प्रपन्ने ॥१८॥ अयं प्रयत्नोरचितो भवद्भिः प्रसादच्यिता नायासि हि गौतमस्य ॥ अयं तमंत्रं परमं मदर्थे सिद्धं तवीस्ता लक्षयंतु सर्वे ॥२०॥ देवा ऊचुः ॥ मुनिं वरस्त्वं वयं गुरुं च चिंतामणिं तं प्रणिपत्य सम्यक् ॥ प्रामत्त्वं दितो वा गाप्ते ते विघ्निवैत्स्या या प्यमानोप्यवदत्वमंत्रं ॥२१॥ यत्स्योपदेशोन सहस्रनेत्रो जातो भवानस्त वक्तुं रवायदेवा ॥ अयाहि देवास्त्वमरावतीं स्वां प्रशाधि सर्वान्विबुधांश्च लोकान् ॥२२॥ शौनक उ॰ ॥ नायातश्चास्ये

१३७
राम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्पुरीप्रसादं विना गणेशस्य सुरर्षिवर्याः ॥ वजंतु स्वयं स्वतकार्यपूजा या मानिन्दिष्यामि मुदा रमंत ॥३४॥ तावत्तातुं म
कटीस्ततोऽहं कृत्वा विलीनो बहु दुर्मतिश्च ॥ प्रासादितोयं मुनिरूपतो ज्ञाव भेष साधुमहु भेतां मे ॥३५॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे
उपा॰ बहिरागमनं नाम त्रयस्त्रींशतिमोध्यायः ॥३३॥ नारद उ॰ ॥ जुहुव वृक्षस्यत होनि धायुनासाग्रदृष्टिः परमासने सः ॥ मनो
निरुध्याथ जजाप्यमंत्रं षडक्षरं जंभरिपुर्नरेंद्र ॥१॥ सहस्रवर्षाणि गतानि तस्य मरुत्पते मारुतभक्षणस्य ॥ वल्मीकमत्र
शरीरदेशे जातानि भूमिधरवेहिगरस्य ॥२॥ ततः प्रसन्नो भगवान्गणेशः सर्वगः सर्वविदुग्रतेजाः ॥ स्वतेजसा वन्हि
शशीन तेजसाला खाद्यन सर्वपिलायमानि ॥३॥ चतुर्भुजो रत्नकिरीटभाली पावेंगदः कुंडलमंडितांग ॥ प्रवामये दामचक्र
परेश्च बिभ्रन्महर्धिकृटिसत्रपुछे ॥४॥ यः पुष्कराक्षः पुपुष्करोसि ष्टहल्लुरः पुष्करशालिमाछः ॥ आविर्बभूवाखिल देव
मूर्तिः सिंदूरशाली पुरतो मघोनः ॥५॥ तं दृष्ट्वा भयभीतो भूत्किमिदं किमिवागतं ॥ कथं वज्री वितं मे स्यादस्यि प्राणमयस्य च ॥६॥
विघ्नो यं किं महानघ नजानेकेन निर्मितः ॥ स्वेदश्चैव शरीरे मे कंपते बोधिपत्रवत् ॥७॥ इत्थं वितर्कितं तस्य बुबुधे खिलदृ
ग्विभुः ॥ विनायको महेंद्रं तमुवाच मंजुलं वचः ॥८॥ ॥ विनायक उवाच ॥ मा भयं कुरु देवेश मां न वेत्सि कथं सुर ॥ यन्निर्गुणं
निराकारं चिदानंदं सनातनं ॥९॥ कारणातीतमव्यक्तं जगत्कारणकारणं ॥ यं ध्यायसि सदा देवं मंत्रेणानेन निश्चलः ॥१०॥
शांतोसि बहुकालं च पितिप्रत्यक्षतां गतः ॥ तपसानेन तुष्टोहं वरं दातुमिहागतः ॥११॥ ब्रह्मांडनायकं तानाकुर्सतिमर्ज
यावनं ॥ मत्तएवेति विद्धि त्वं वृणु यद्दावसे न्रु ॥१२॥ नारद उ॰ ॥ श्रुत्वा तस्य वचो रम्यं बुबुधे चलभेदनः ॥ भगवंतं महा

कायं देवदेवं विनायकं ॥१३॥ नानापरमया भक्त्या ततउत्थाय सत्वरः ॥ आविवद्दृष्टकीर्तः प्रससंप्रसन्नरूपिणं ॥१४॥
गुणांस्तव महाबाहो स्तु हि स्थितिसंतकारिणः ॥१५॥ पदंतु स्त
इंद्र उ॰ ॥ ब्रह्मादयोपि नो देवा विदुस्त्वां सदीश्वराः ॥ बहुधामम ॥१६॥ मयाकथं तु विज्ञेयो महिमा ते गजानन ॥
त्रिमंसलंशातयत्नसमुद्भवं ॥ इदं तत्राप्यते राजा भवेति ॥ स एव महिमानं ते जानीयाद्विघ्नवारण ॥ तस्य ते गुणरूपाणि वक्तुं
यस्यते नुग्रहः ॥ रणोभिविष्यति महेश्वरः ॥१७॥ स एव महिमानं ते जानीयाद्विघ्नवारण ॥ नित्यानंदेन संपूर्णो मायावी क्षर एव च ॥१८॥
शक्तिर्भविष्यति ॥१९॥ निराधारोखिलाधारो नित्यमुक्तो जरामरः ॥ उग्रेस्तपोभिस्तत्वज्ञा निर्द्धृताः सनकादयः ॥२०॥ षडक्षरः प्रभा
अक्षरः परमात्मा च विश्वरूपोखिलेश्वरः ॥ उत्क्वांश्चैव मां ब्रह्मा यद्दुर्वि स्मरिष्यसि ॥ तद्दे
वेन दृष्टोसि परमेश्वर ॥ पत्रते श्रवणादिष्टो मंत्रो मे नु ग्रहेणवे ॥२१॥ धर्षितापि निपत्नी सा ततो दुर्
वध्वंस्यसे स्थानाद्दर्शाच्चैव यास्यसि ॥२२॥ ततो मयाति लुब्धेन दुर्भाग्यकरोगेन तु ॥ स्वरूपं तव देवेश सहस्रनयनो धुना ॥२३॥ अनुध्या
तिमासमन्द ॥२३॥ पुनश्चाधिषणोक्तेनानेन मंत्रेण दृष्टवान् ॥ स्वरूपं तव देवेश ॥२४॥ अघप्रभृति लोकेस्मिन्ख्यातिं यातु
नक्षत्रप्रांतयन्ते दृष्टं पदं बुजं ॥ इदानीं तु वरं याचे यत्स्वं चिंतितार्थदः ॥२५॥ अघप्रभृति लोकेस्मिन्ख्यातिं यातु
गजानन ॥ चिंतामणीति तीर्थं तु सरश्च प्रथतामिदं ॥२६॥ मुनिरु॰ ॥ कर्णश्रोभोनववचनं मेघगंभीरनिःस्वनः ॥
उवाच श्लक्ष्णया वाचा विघ्नेशो जगतांपतिः ॥२७॥ विघ्नेश उ॰ ॥ इदं संपत्स्यते सर्वं यत्त्वया प्रार्थितं विभो ॥ अन्यएको
परस्तेसुस्य पदेयं सिद्धिरोधक ॥२८॥ अविस्मृतिश्च सततं ममते सुरेश्वर ॥ यदा च संकटं ते स्यात्तदा मां स्मर वासव ॥२९॥
आविर्भावेन ते कार्यं सर्वं संपादयेतदा ॥ इदं चिंतामणिपुरं ख्यातं प्रविभाविष्यसि ॥३०॥ कदंबपुरमित्येतत्तीर्थं चिंता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चिंतितस्य प्रदास्यामि चिंतामणिरिति स्मृतः ।। ...
मणीतिच ।। अत्र स्नानेन सर्वेषां सिद्धयोपि भूरे स्थिताः ।।२१।। गजाननं महाभागं परिवा
तृ वंवरं ततो लब्ध्वा स्वः सिंधुमानय द्रुतं ।।२२।। स्नाभिषेकं तदा राजा कारयामास तं विभुं ।।
रसमन्वितं ।।२३।। पूजितः सुरनाथेन तत्रैवांतर्दधे विभुः ।। स्थापयामास राजेंद्रोपि स्मृतिकं स्वनिर्मितां ।।२४।।
वैनायकीं शुभां दिव्यां सर्वावयवसुंदरीं ।। कारयामास विपुलं प्रासादं रत्नकांचनैः ।।२५।। नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य
ञः स्वपदं भेजे नगात् ।। तदेतत्पु विविख्यातं चिंतामणिसरो महत् ।।२६।। अद्यापि सा शुभा जलांगा गाराकं स्पर्शास नाद
स्नाभिषेकं तस्मै तीर्थाति स्वधाम सर्वदा ।।२७।। एवं ते क्षेत्र महिमा कथितो भूतदर्शनात् ।। सर्वदोषहरं श्रीमान्सर्व
कामप्रदः शुभः ।।२८।। तत्र गत्वा महीपाल स्नानं कुरु यथाविधि ।। सर्वदोषविनिर्मुक्तो भविष्यसि न संशयः ।।२९।। त
तोपमेरो भुनिश्री भ्रम तु एवं तं नृपं ।। आशीभिरभिनंद्येव स्वर्गं गत्वा गदसादरात् ।।३०।। ।। इति श्रीमद्गणेशपुराणे
उपा॰ चिंतामणितीर्थवर्णनं नामचतुस्त्रिंशत्तिमोध्यायः ।।३४।। व्यासउ॰ ।। देवर्षौ तु गते तस्मिन्नृपः क्रिमकरोत्तदा ।।
रुक्मांगदो मिकथयकथापेतां मनोरमां ।।१।। ब्रु॰ ।। सत्योप देवः रम्भिहांतमेवं गते कमनौ ।। रदनाम्नि पुत्रः रुक्मांग
दः पुतोरदर्शिनो स्वकीयां चतुरंगिणीं ।।२।। तथापि दृष्टोनृपतिविहिंस्पायः स्वर्णकांतिरतिभर्तरूपः ।। आसीत्सु
श्रेरथ कथमेषजातः संप्राप्य परदं नृपं निमित्तं ।।३।। स्तुवाच ।। गिरीन्वनानिसरितोभ्रांताश्च वयमागताः ।।
श्रुत्वा दूषयरिता राजेंद्र त्वद्दर्शनसमुत्सुकाः ।।४।। पदे पदे प्रपश्यंतः संप्राप्तास्ते पदांबुजं ।। इमामवस्थां दृष्ट्वा ते सर्वे दुःखतरं
गताः ।।५।। किंनिमित्तमभूतन्नः कथयस्व नृपोत्तम ।। नृपउवाच ।। अहमग्रे समायातस्तृषितः क्षुधितश्चह ।।६।।
अपश्यं पुरतः शीघ्रं भावं क्रं विस्रुहाश्रमं ।। तत्र गत्वामया दृष्टा तस्य पत्नी शुभासना ।।७।। नाम्ना मुकुंदेति शुभा या चिता

सार्धं मया ।। साउद्दशा स्वैरिणीचमाम्भवा चाशुभं वच ।।८।। रतिं कुरु मयासार्धं नोचेत्प्राणान्त्यजामिते ।। निराकृता मयासा
तु बलात्कृत्यैव चेतसा ।।९।। तां स्वर्तिरिगते स्नातुं तामां ऋ सत्यपत्नृपा ।। ततस्तु कुष्ठमले हं पतिपोहदुःखितः ।।१०।। स्वभावा
तु बलात्क्रेन चेतसा ।।११।। तेन मे कथितो रिष्टनाशः कोविधिस्तु तमः ।।११।। चिंतामणिरितिक्षेत्रं गलेरा तीर्थसंस्थितः ।।
सर्वपुण्यस्य ह स्वान्चार दंक्षुतिं ।। तेन मे कथितो रिष्टनाशः को विधिरुत्तमः ।।११।। चिंतामणिरिति क्षेत्रं गालेरा तीर्थसंश्रितः ।।
सर्वपुण्यस्य दृष्ट्वान्चारदं कुनिं ।। तत्र स्नानं मया ख्यातं मुनिनादिव्यचक्षुषा ।। अतस्त्वा नुगमिष्यामि स्वदोष
महिमाकथित स्तेन तस्य तीर्थस्य विस्तरात् ।।१२।। तत्र स्नानं मया ख्यातं मुनिनादिव्यचक्षुषा ।। अतस्त्वानुगमिष्यामि स्वदोष
स्यापनुत्तये ।।१३।। यांति सर्वे मया सार्धं तत्र स्नानं यदिच्छया ।। स्नौदत्त्वा यथाशक्ति संप्रज्य च विनायकं ।।१४।। तीर्थदेवस्य सा
स्यापनुतये ।।१३।। यांति सर्वे मया सार्धं तत्र स्नानं यदिच्छया ।। स्नौ दत्त्वा यथाशक्ति संपूज्य च विनायकं ।।१४।। तीर्थदेवस्य सा
दृश्यतो यामि स्वकं पुरं ।। क्रु॰ ।। इति ते निश्चयं बुध्वा जग्मुरा जपुरः सराः ।।१५।। दृष्ट्वा तीर्थमणेः शाख्यं स्नात्वा संपूज्य भो
नृपः ।। तस्मिन्कांचनवर्णाभो यथा पूर्वं मुनीश्वराः ।।१६।। ततोरुक्मांगदो मेने नारदोक्तमृतं वचः ।। तत्र स्नात्वा सदेहो नृ
पः ।। तत्र कांचनवर्णाभोयथा पूर्वं मुनीश्वराः ।।१७।। विनायकं पूजयित्वा ते ओ शाश्वितं दृष्टीसः ।।१८।। विमा
नेनेक्षा निरूपस्तदा ।।१९।। रुक्मांगदो नाम गणोभ्योमु रूपरमया युतः ।। विनायकं पूजयित्वा तेओ शाश्विं ददृशीस ।।१८।। विमा
नमर्कप्रतिमं प्राप्त्वणाः सेवकाः श्वते ।। विनायक गणेर्युक्तमसर किन्नरैर्युतं ।।१९।। नत्वा तान्परिपप्रच्छ के यूयं कुतआग
ताः ।। दूताः कस्य निमित्तोस्ति ब्रूयं तद्भूतसादरं ।।२०।। क्रु॰ ।। अत्यान्नृपतिवाक्यानि मंजुलानी विमानगाः ।। दूता विनायकस्यो क्
चुर्धर्मोसि नृपसत्तम ।।२१।। येन ते सर्वभावेन ध्यातश्चिंतामणिः प्रभुः ।। तीर्थयात्रा स्नातासंपत्तदानं दत्तं यथाविधि ।।२२।।
चिंतामणिः पूजितस्य स्ततस्तस्तोषि सांप्रतं ।। चिंतितस्य प्रदानाद्धि चिंतामणिरयं स्मृतः ।।२३।। वयं च स्ततदस्यास्यो दर्शना
नवसुव्रत ।। महिमानं न जानीमस्तव भक्ते नृपोत्तम ।।२४।। कायेनमनसा बुध्याजीवस्यार्पणेन च ।। आराधितस्त्वया
देवः सर्वब्रह्मांडनायकः ।।२५।। विनायकस्तस्य दूतास्तेन च प्रापितान्वयं ।। उत्तुंगः स उवाचास्मान्रुक्मांगदं प्रयाथिनः ।।२६।।
रुक्मांगदं विमानेन आनयंतु ममांतिकं ।। इति तस्यावयं प्राप्ता आरोह त्वं नभोगमं ।।२७।। ... प्रवरं ...

नायकं ॥ कउ ॥ इतिश्रुत्वा वचस्तेषामाहरुक्मांगदो नृपः ॥२८॥ क्वाहं मंदमतिर्दूतौ क्व चारुस्तुतिनिग्रहः ॥ अप्रमेयोप्रतर्क्य
श्च चिन्मात्रो विभुरव्ययः ॥२९॥ स्वर्गस्थितस्य पापानां यः कारणं कारणानि गः ॥ तस्मात्सोमयि कथं न जाने तीर्थजं प
लं ॥३०॥ जन्मांतरगतं किं मे फलितं पुण्यमुत्तमं ॥ तेनवो दूरविंजात मयेति फलदं शुभं ॥३१॥ पूर्वं धन्यतरा ये षां प्रसन्न
हर्षिणं विभुः ॥ इत्युक्त्वा प्रजयामास नत्वा चरणपंकजौ ॥३२॥ प्रार्थयामास स दूतौ स्तान्वितो मम पुण्योत्तमः ॥ प्रसन्नः
सस्तु वा दीच भीमको भीमपराक्रमः ॥३३॥ विनायक यम माया विमानं स्थाराहासिनी ॥ तथा प्याराधितो देवो देवदेवो वि
नायकः ॥३४॥ जनाव धिन चान्येसामन्नते देवमातरं ॥ इतारुउः ॥ एवं चेत्तु हि तीर्थेषु पुरुषाणां तयोरपि ॥३५॥ प्रे
त स्येचतस्येन पित्रेमा मे प्रदीयतां ॥ ततस्ताव दिने प्यापो विमानवरमास्थिते ॥३६॥ कउ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सत्याप्र
तिहतं किं कुरौ ॥ कुशोसि कृत्वा पुत्रोसि ब्रह्मणा निर्मितः पुरा ॥३७॥ यथा स्नातेन सुस्नातोय स्येदं गृथिवी धने ॥ एवं मे
सकृत्या य सर्वेषामानुपवेद्यः ॥३८॥ ग्राम्याणां सर्वलोकानां च कृत्स्नानविधिं नृपः ॥ चिंतामणि क्षेत्रगतेतीर्थेगाणेशा संज्ञके ॥३९॥
न तोरुक्मांगदो रत्नासव लोकूतवाक्यतः ॥ विमानं वरमारुह्य कौडं न्यं समायया ॥४०॥ नापघोषे जीयघोषेगंधर्वास्सरसां
वै वै ॥ नादितं गगनं तेन विमानेन दिवौदुरा ॥४१॥ मातापितृभ्यां प्रददौ श्रेयो रुक्मांगदो नृपः ॥ सर्वेषामेव लोकानामस्या
न श्रेयो विनायके ॥४२॥ दत्तमात्रेतु कौशेये स्नानजे श्रेय सिद्धये ॥ विनायकाज्ञया शानी विमाना निसमाययो ॥४३॥
श्रेष्ठेषु तु समारूढा एकैकं गगनेचरं ॥ एवं रुक्मांगदो भीमस्ता माता चारुहासिनी ॥४४॥ सर्वेलोकाः यपुस्तत्र यत्रदेवो
विनायकः ॥ कउ ॥ एवं तं नरेंद्रासर्वमाकाशमवपश्यावधि ॥४५॥ पुण्याद्गणेशातीर्थस्य स्नानजात्तु गतिं गतिं ॥ कउ ॥ इति

तेकथितं सर्वं यपस्स्त्याख्याने ॥४६॥ चिंतामणि क्षेत्रगतं मद्यहास्यं तीर्थसंभवं ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या सोपि सद्गति
मात्रुयात् ॥४७॥ ॥ इतिश्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ क्रीडाखंडे गतिवर्णनं नाम पंचत्रिंशतितमोध्यायः ॥३५॥ व्यासउ॥
श्रुतं गणेशतीर्थस्य महात्म्यं कमलासन ॥ रुक्मांगदस्य चरितं कौंडिन्यपुरवासिनां ॥१॥ तथापि महिमानं स्य मुकुंदाचरि
तं शुभं ॥ ब्रह्मो॰ ॥ गते रुक्मांगदे स्नातुं मुक्त्वा तमदनाग्निना ॥ दावाग्नि नाय थायी मेमहावनस्थलीमुत ॥ मुकुंदा नालभे
मविने रीतलभमारुते ॥३॥ लताकुब्जमये स्थाने चंद्रस्यंदनतोपि च ॥ तस्यां न रोचते हास्यं गीतं च स्वयं कथांतरं ॥४॥ अंगजंज्वर विरह
लोयासा चिंतायाकुलीभवत् ॥ क्षुत्तृट्श्रमेणतस्यास्तु क्षणं निद्रासमाययो ॥५॥ तामिंद्रोबुबुधे कातामप्सुमा विजनेवने ॥ क्रा
मातुरो विरहकांचरुक्मांगदं दरते सुत ॥६॥ सापि रुक्मांगदं तेन तुष्टुवे सुरश्रेष्ठसुत ॥ सोपितस्याः कृपोपीनो मम दुःखसु
ना ॥७॥ श्रुत्वोरुक्मांगदं रूपं पुंभुजेरामुद्भुतां ॥ क्षिणं गमनुरा शक्रो मुकुंदं जहर्षच्छतां ॥८॥ यभू या यं सुरारे मेनिः सं
कं सतया सह ॥ ततः सा प्रेम्णा मानेवस्य स्मरं हं प्रत्यपद्यत ॥९॥ इंद्रोरुक्मांगदो मत तस्तत्रे वांतर्धे सुत ॥ मेनेरुक्मांगदो भुक्तत्वा
सोगर्भं दधौ तु सा ॥१०॥ सुषुवे च नवमे मासि सुतं सा गर्भासु तं शुभं ॥ स्याररुक्मांगदा सर्वेन वर्णां गरूपेण मदनानंते ॥११॥ श्रीसौभाग्यस्पदा
वेन धरितवंचितस्यतु ॥ सनादं दूरतो दिवं रमरुत्स्वं भरसालवं ॥१२॥ पश्चिणावभूपुः सर्वेदिग्धीयो सर्वतः ॥ वाच
क्रीसमयात स्याकास्वं नियक मध्ये ॥१३॥ मुकुंदाचरितं तेन मेव बुद्धं कस्तच ना ॥ जातकर्मादिकं सर्वं च कार चाहर्षितः ॥१४॥
दृष्ट्वा तं य थोक्तं ब्राह्मणे भ्यो प्रहर्षितः ॥ देशाहे तु व्यतीते सनामकर्मापि कृत्वान् नि ॥१५॥ गृत्समदेस्तुत तातोऽयोतिः शास्त्र
पदैर्द्विजैः ॥ ततस्तु पंचमेवृस्वप्नतबंधं चकार ह ॥१६॥ वेदवतां निचयासि च का रब्रहुक्तस्यसः ॥ सत्त्विगमनमात्रेण स्फुरं ति
प्रस्रतेजसा ॥१७॥ वेदशास्त्रनिधि जाति स्व कर्मकुशलोपि च ॥ कदाचित्तु महत्तेति पितावाचकर्तु वलितं ॥१८॥ गणानां चेतिरहस्यं

ग॰पु॰
४९

ग्रमहांतमुपदिश्य वाक्यं ॥ उवाच च महामंत्रो वै द्विजो खिलसिद्धिदः ॥१९॥ आगमोक्तेन मंत्रेण सर्वै पुत्रे छलन्नप ॥ ध्यात्वा
गजाननं देवं जपेनं स्थिरमानसः ॥२०॥ परां सिद्धिं समाप्यैव ख्यातिं लोके गमिष्यसि ॥ सू॰उ॰ ॥ ततो गृत्समदो मंत्रं प्रा
प्य पितुः पुरस्तथा ॥२१॥ अनुष्ठानरतो भूत्वा जपध्यानपरो भवत् ॥ एवं बहुतिथे काले गते स मुनिपुंगवः ॥२२॥
तस्मिन्मगधदेशेषु राजा मगधसंज्ञकः ॥ यो रूपो महामानी धनुर्धरोरिमर्दनः ॥२३॥ नानालंकारशोभाढ्यो महा
लसिनसंश्रितः ॥ सुधर्मसिनुगोवीरः पुरहूत इवापरः ॥२४॥ चतुरंगबलोपेतो ज्ञानी बुद्धितमानदः ॥ अमात्यो वै
ज्ञानविधि वाचस्पत्यधिको गुणैः ॥२५॥ अंबिका नाम भार्यास्य चारुरूपा गुणाधिका ॥ पतिव्रता महाभागा शापानुग्र
हणे क्षमा ॥२६॥ तस्य राज्ञः पितुः श्राद्धे समाजग्मुर्महर्षयः ॥ आहुता वशिष्ठाद्याश्च प्रमुखाः श्रुतिपारगाः ॥२७॥ आ
कारितो गृत्समदस्तपस्वी शुचिमानसः ॥ तत्र भ्रगात्स्वप्रसंगेण प्रोच्या गृत्समदो वदत् ॥२८॥ नमत्रिसिंत्यमिस्थैवमत्र वी
तत्तु संनिधौ ॥ तपस्वीति भवान्मायो न मुनिस्त्वं यतस्तव ॥२९॥ जन्म रुक्मांगदाज्जातो राजपुत्राद्विचारय ॥ नास्मत्समस्
पूज्यार्हस्ततो गच्छ स्वमाश्रमं ॥३०॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा क्रोधेद्दीप्त इव ज्वलन् ॥ दहन्निव त्रिलोकीं स भस्मयन्निव तान्
मुनीन् ॥३१॥ अपरे च पलायंते सिंहं दृष्ट्वा यथा मृगाः ॥ उवाच तत्र स दृढ वसिष्ठादीन्मुनीन्प्रति ॥३२॥ गृत्समद उ॰ ॥
यदि रुक्मांगदस्याहं न भवेयं मुनीश्वराः ॥ तदा शापाग्निना युष्मान्कुर्यां भस्मावशेषितान् ॥३३॥ कउवाच ॥
इत्युक्त्वा तान्स मुनीन्प्रययौ तं स्वं प्रति ॥ पप्रच्छ तां गृत्समदो वद दुष्टेति कामुके ॥३४॥ मुकुंदे वद मे तातं नो चेद्भस्म
भविष्यसि ॥ आकर्ण्य वचनं तस्य चकंपे भृशविह्वला ॥३५॥ मुकुंदा मारुतेनैव कदलीकुसुमान्विता ॥ उवाच

॥४९॥
राम

दीनया वाचा बद्धांजलिपुटा सती ॥३६॥ मुकुंदो॰ ॥ गतया सक्तचित्तो भूत् अत्र सा चेंद्रियोत्तमः ॥ त्रैलोक्यसुभगो दृष्टो
मया रुक्मांगदः शुभः ॥३७॥ अनुभाव रतेः याचन् बोमे भर्त्तरि प्रिये ॥ अनिवार्याः स्त्रियः इति स्प्यावाक्यविधी
रितं ॥३८॥ तस्मिन्नृपे सक्तमना जातास्मि स पिता तव ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्या मौनवान्स ययौ मुनिः ॥३९॥ लज्जयाधो
मुखः शापमेंद्यात्तां जननीं प्रति ॥ पुत्र उ॰ ॥ दुष्टे मूढे पापरते कानने कंटकी भव ॥४०॥ असंख्येयफलाः सर्वप्राणिभिः परि
वारिता ॥ सापि शापं ददौ तस्मै क्रोधाविष्टा सुताय रा ॥४१॥ जननी चेन्नाहंस्य यतः शप्ता त्वया खिलं ॥ अतः शपामि त्वां
पुत्र वत् पुत्रोति दारुणः ॥४२॥ त्रैलोक्यभयदो दैत्यो भविष्यति महाबलः ॥ एवं शापं तु सौ तु माता पुत्रौ परस्परं ॥४३॥
कउवाच ॥ सा तु देवशरीरं तं सद्यः काम्रू बदरीवने ॥ वर्जिता पक्षिसंघातैर्जीरकैरुङ्गैरपि ॥४४॥ ततोंतरिक्षवागासी
दिंद्रात्त्वसामंदोषभूत ॥ स तु गृत्समदो ब्रह्मन्नप्युष्ठानाथ अग्निवान् ॥४५॥ इदं गृत्समदाख्यानं यः शृणोति नरोत्तमः ॥
न स संकटमाप्नोति वांछितं लभते खिलं ॥४६॥ इति श्री गणेशपुराणे उपा॰ गृत्समदोपाख्यानं नाम षट्त्रिंशत्तमो
ध्यायः ॥३६॥ ध ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भ्रमन्मुनिर्ददर्शाग्रे वनं पुष्पकसंज्ञितं ॥ नानाद्रुमलताकीर्णं पुष्पप्राकारशोभितं ॥१॥
निर्जनं निर्जलं नीरजं देर्भ मुनिसत्तमः ॥ नानाभूता गृत्समदोष्य वंशाद्वतदाज्ञया ॥२॥ तत्रैव स्नात्वा जपं च कृपादां
गुष्ठाग्राधिष्ठितः ॥ स्थिरेण मनसा ध्यायन्देवं विघ्नेश्वरं विभुं ॥३॥ नासाग्रन्यस्तदृष्टिः सन् नभिरीसं दिक् दृशा ॥
जितेंद्रियो जितश्वासो जितात्मा मारुताशनः ॥४॥ दिव्यवर्षसहस्रं स तपस्तेपे सुदारुणं ॥ उम्मील्य नयनं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पत्रयघदाग्ङ्ससमदोमुनिः ॥५॥ तदानेत्रोद्भवोवह्निस्त्रिदशान्यर्थपालयत्॥ सर्वांकिरेतदादेवाः कस्यायं
पदभाग्भवेत्॥६॥ अपरंगलितंपत्रंभस्मयन्नेकमेवच॥ यत्रवैमास्यापिपरमस्थाणुभुतोत्रिशूलः॥७॥
दन्नायेचसहस्राणितापैर्निश्वसमानसः॥ ततोविनायकोदृष्ट्वानयनंतस्यदुर्घटं॥८॥ अनुग्रहार्थं तस्याप्रा
दुरासीत्सुदीप्तिमान्॥ यथाधेनुर्वत्सस्वरं श्रुत्वाधावतिसत्वरं॥९॥ तथाविनायकोदेवः शीघ्रंगृत्समदंययौ॥
भासयंस्तेजसाविश्वंसहस्ररविसन्निभः॥१०॥ चंचत्कणतालोद्धृत्तिलिलोमकुस्थारत्नेखोवसत्यदृभाजः॥ शुद्ध
सप्तपाकोङ्गजकार्यमालः करेकंजनाभोनमत्सेविमह्नः॥११॥ सिंहारूढोदशभुजोव्यालउपवीतवान्॥ कुंकुमागरुकं
स्तूरिचारुचंदनचर्चितः॥१२॥ सिद्धिबुद्धियुतः श्रीमान्कोटिसूर्याधिकद्युतिः॥ अनिर्वाच्यस्वरूपोपिलीलयासतुरोमुनेः॥१३॥
गुणातीतस्यप्रभुतेः परस्यपरमात्मनः॥ अस्यतेजसापजनाः क्षेत्रंचक्षुस्तेजसः॥१४॥ निमीलयनपुनेत्रेसोथचक्षुषेप
सोविह्वलः॥ पपातमूर्छितोभूमौविसृत्यध्यानमंगलः॥१५॥ पुनर्ध्यमनसाध्यायन्गजाननमनोमयः॥ पुनःसोतेकंद
दृष्टवानितिविसंव्याकुलोमुनिः॥१६॥ किमेतत्क्षोभजननंसहसासमुपस्थितं॥ अथप्रष्टतियत्तसंततत्सतं पृष्टमेवधागतं॥१७॥
पाहिदेवेशसर्वात्मन्विघ्नाद्रक्षास्मध्यानकारक॥ त्वामतेशरणंयामित्रयंजगदीश्वर॥१८॥ महदुःखंसगादेवयन्मेस्थितं
तदावेदक॥ नास्मत्तकौप्रजनीयइतितद्ग्हतेमनः॥१९॥ श्रीगणेशउवाच॥ इतितदुदितंश्रुत्वाजगाद सविनायकः॥ गणेशउवाच॥
अनुग्रहायसंप्राप्तंविद्धिमांगणनायकं॥२०॥ सनाद्यादिभिरप्याहंचिरंनियममास्थितैः॥ सत्क्रोभयंनहिपंतेबाधि
तेमुनिसत्तम॥२१॥ कौंडु्छवेतनतपसातोषितोहंत्वयाभृशं॥ गणेशउवाच॥ निशाम्येत्थंवचस्तस्यदेवदेवस्यशोभनं॥२२॥ दं

डवत्प्रणमतौवानंदमिश्रानंदपरिपुतः॥ उवाचपरमप्रीतोवरदंतंविनायकं॥२३॥ गृत्समदउवाच॥ अंचनश्रेणिनेत्राभ्यामा
नंदेनननर्तच॥ चिदानंदघनोवेदैर्श्रुत्वाप्राणामप्यगोचरः॥२४॥ अधपेजन्मसाफल्यंतपसोनियमस्यच॥ अरवंडानंदस्व
पायेश्वमरूपोनिराकृतिः॥२५॥ सोधदृष्टोमयासाक्षाद्यतः किंप्रार्थयेविभो॥ तथापिश्रायास्तप्राप्येकंप्रार्थयेद्विरदा
नन॥२६॥ चतुराशीतिलक्षासुयोनिषुश्रेष्ठतांसुराः॥ मनुष्याणांमहाभागवर्णास्तत्रमहत्तराः॥२७॥ तत्रापिब्राह्मणाश्रे
ष्ठास्तत्रापिज्ञानिनः परा॥ ज्ञानिष्वनुष्ठानपरास्तेषुचब्रह्मवेदिनः॥२८॥ ब्रह्मज्ञानंतथाज्ञानंदेहिमेजगदीश्वर॥ त्वयिभ
क्तिंचसुदृढांपविस्मरणमेवच॥२९॥ तवभक्तेषुसर्वेषुश्रेष्ठतांचगजानन॥ अन्यंचैकंवरंयाचेतंचमेदेहिशंकर॥३०॥
तवभक्त्येकनिलयंत्रैलोक्याकर्षणक्षमं॥ विख्यातंत्रिषुलोकेषुनरंवरसुरमानुषे॥३१॥ एवंमांकुरुविघ्नेशायदितुष्टोसिवि
लार्घदा॥ ब्रह्मण्यंपुष्पकंनाम्नाख्यातियात्सुरेश्वर॥३२॥ श्रीसिद्धिरुवाच॥ भक्तोनोक्तापानरक्षानियुदा॥ इदंचपुष्पक
पुरंचतुर्दिक्षुविप्रजितः॥३३॥ गणेशउवाच॥ मित्स्येवप्रथांयातुगजानन॥ गणेशउवाच॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाजगादद्विरदाननः॥३४॥
गणेशउवाच॥ साधुसाधुमहाबाहोप्रसन्नेमयिदुर्लभं॥ भक्तानांत्रिषुलोकेषुनकिंचिन्मुनिपुंगव॥३५॥ त्वयायत्प्रार्थितं
विप्रतत्तेसर्वंभविष्यति॥ विप्रत्वंदुर्लभतरंप्रसन्नेनमयार्पितं॥३६॥ गणानां त्वेतिमंत्रस्यवैदिकस्यपतेस्तपा॥ जप
त्त्वयाधुनेतस्मात्ऋषिरस्यभविष्यति॥३७॥ प्रसादिष्वपुचदेवेषुवरिष्ठोद्विपुविष्वपि॥ ख्यातिंयास्यसिसर्वत्रपरंश्रेष्ठा
नुपागतः॥३८॥ सर्वेप्यारंभकार्येषुप्रवर्तिंतमनसापरं॥ स्मरणंयेकरिष्यंतितेषांसिद्धिंकरिष्यति॥३९॥ पतोत्तानादे
वतार्विंष्ठंदसांक्रमनिष्फलं॥ पुत्रस्यावलवान्सर्वदेवानांसुभयंकरः॥४०॥ भविष्यतिमहाख्यातिस्त्रिषुलोकेषुयास्यसि॥
अजेयःसर्वदेवानांविनारुद्रंभविष्यसि॥४१॥ ब्रह्मलोमद्भुतप्राणोमन्निष्ठोमत्परायणः॥ इदंचनगरंदेवपुष्पकं
संज्ञितं॥४२॥ त्रेतायांमणिपूरंचभानकंद्वापरेपिच॥ कलौतुभद्रकंनामख्यातंलोकेभविष्यति॥४३॥ अत्रैस्थानेनदाने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१०२

नसर्वान्कामानवाप्नुयात॥ क॰उवाच॥ एवंदत्वावरांस्तस्मैतत्रैवांतर्दधे विभुः॥४४॥ तस्मिन्नंतर्हितेतत्रस्थापयामा
सवैमुनिः॥ गणेशमूर्तिंप्रासादंकारयामाससुंदरं॥४५॥ वरदेतिचनामस्थापयामासशाश्वतं॥ सिद्धिस्थानंचतत्रा
सीद्गणेशस्यप्रसादतः॥४६॥ कामान्प्राप्नोतिसर्वेषांपुण्यकंसेत्रमूर्सपि॥ पूजयामासतांमूर्तिंभक्तिभावस
मन्वितः॥४७॥ इमांकथांयःशृणुयान्मुनीन्द्रश्रीविघ्नराजस्यवरप्रकाशां॥ सप्रेतकामानखिलान्गणेशभक्तिंद
दांसस्मृतिमोचनीच॥४८॥ ॥इतिश्रीमद्गणेशपुराणेउपा॰ वरदस्थाननामसप्तत्रिंशत्तमोध्यायः॥३७॥
व्यासउ॥ ततोगृत्समदस्यासीत्कथंकृतिःसुरेश्वर॥ तन्ममाचक्ष्वपुत्रोनेनश्रद्धधानस्यपद्मज॥१॥ ब्रउ॥ ततःस
र्वेषुमिगणाआनयामासुरग्रदरात्॥ असमन्तुनिवरश्रेष्ठंनेत्रगृत्समदेवतं॥२॥ वरदानाद्गणेशस्यवृत्तुस्तंयन्त्रकर्म
णि॥ सर्वाश्रमेगणेशस्यपरजनादोचसंस्तुरु॥३॥ एवंविख्यातिमगमत्सगृत्समदोगणनायके॥ भक्तिपरमिकोचचक्रे
जपमंत्रंसुनिश्चलः॥४॥ कदाचित्सगृनिर्यासंनुक्ष्युतेबलवत्तरं॥ द्विशोनपश्यपृथिवीनादृपन्निशिगव्हरात्॥५॥
अपश्यत्सुरतोपावतारवान्तंभयंकरं॥ रक्तवस्त्रंमहाशंकजपाकुसुमसन्निभं॥६॥ तेजोराशीचमुघतंनेत्रालोक
पयंधुहुः॥ हुलासताहरांबालंप्रचक्रमेपेभपविह्वलः॥७॥ तरुयामासमनसिविघ्नकोयमिहागतः॥ नजानेगणनाथ
येनदत्तःकृतोममापद्गुत॥८॥ पप्रच्छतीसवचनःसोपुंबकुच्चवकोपलोचनं॥ भोरुरुग्मागदंचारमुकुटंचारुनपुरं॥९॥
चारुणाकटिसत्रेणराजलकटितटंस्तुतं॥ पप्रच्छतंमुनिःकोसिकिंचत्वंकिंचिकीर्षसि॥१०॥ कचतेपितरंस्थानंव
दतेजोनिधेप्रभो॥ ब्रउ॥ इत्येतथंवचनंतस्यजगादबालकोमुनिं॥११॥ बालउ॥ अहंतभाविभवतानिरिमर्मपुंसि
वर्षसि॥ तभाप्यतानचोनिभतोतवजनिर्मम॥१२॥ सुमेवजनकोमातासर्पोकुरुममोपरि॥ पालयस्वमपिचेदिना

१०३
२१६

निकृतिचिन्मुनिः॥१३॥ तेजोक्ष्याक्रमणेशान्तोदेवेन्द्रंदवरावर्तिनं॥ अरिष्यामिनसंदेहोवीक्ष्यसेपौरुषंमम॥१४॥ क॰उ॥
इत्याकर्ण्यवचस्तस्यभयहर्षसमन्वितः॥ उपायंचिन्तयामासधातुनिगृत्समदोपिच॥१५॥ जपसंजातमात्रोसिमान्क
स्तोलोभ्यकर्षणे॥ तस्मादस्यप्रदास्यामिस्वमंत्रंस्यात्तेजःसह॥१६॥ येनास्यवैत्थितंदेवपरितुष्येद्गजाननः॥ प्रदास्यति
जगन्नाथोममकीर्तिभविष्यति॥१७॥ एवंसंचिंत्यमनसातस्मैस्वमंत्रमादिशत्॥ गणानांत्वेतितंवाहकेनुज्ञानमादरात्॥१८॥
जपस्ववैद्विजमंत्रंचिंतस्थापगजानने॥ संतुष्टस्तेयप्रदाउत्रसर्वान्कामाश्रदास्यति॥१९॥ एवंप्रोसमहामंत्रेजगामत
पसेवनं॥ एकांगुष्ठेनावतस्थेनिराहारोजितेंद्रियः॥२०॥ ध्यायन्गजाननंदेवंमनसानिश्चलेनसः॥ जपतस्तस्य
वर्षाणिलक्षंसार्द्धायुतानिच॥२१॥ गतानितस्यमुखतोबभूवाग्निर्दिशोज्वलन्॥ भयंबभूवदेवानांदेसानां
तलवासिनां॥२२॥ ततस्तत्तपसातुष्टआविरासीद्गजाननः॥ दिशोविदिमिरांकुर्वंछादयन्भानुमंडलं॥२३॥
भ्रामयन्पुष्करंचारुसुवीषाणंमुदायुतः॥ तद्दृहितंवरश्रेष्ठत्वाबालकोविह्वलन्निव॥२४॥ उन्मील्यनय
नेपश्येद्देवंतंपुरतस्थितं॥ चतुर्भुजंमहाकायंनानाभूषाविराजितं॥२५॥ परशुंकमलंचैवमोदकान्बिभ्रतं
करेः॥ तेजसाधर्षितस्तस्यधैर्यंहत्वाननामसः॥२६॥ बध्दांजलिपुटोभक्त्याप्रार्थयामासतंगणं॥ बालकउवाच॥
किंमांधर्षयसेदेवशरण्यंशरणागतं॥२७॥ भवसोमपतरोदेवदेहिमेरिवलवांछितं॥ क॰उ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यसं
वभारस्यकंमहः॥२८॥ उवाचपरमप्रीतसावसाधोनोभवाभैक्रिः॥ यंध्यायसिदिवारात्रोसोहंतेवरदोधुना॥२९॥ ममेदृप
रमरूपंस्वप्रकाशंजगन्मयं॥ नविदुर्ब्रह्मरूपाद्योकुतोवेत्स्यंतमानवाः॥३०॥ वेदाश्चपुनकःसर्वेनचराजर्षयोपरे॥ ना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
॥४४॥

सुराः सिद्धगंधर्वा नानागानचंद्रमाः ॥ २१ ॥ सोहं तव तपोबद्धो वरं दातुमिहागतः ॥ वरं यस्य वरं मनोधार्यं [illegible] मन
सि वससि ॥ २२ ॥ सउवाच ॥ ततो बाणो धन्योहं तव दर्शनात् ॥ पिता धन्यस्तथा माता धन्यं सार्थं जन्म मे तपः ॥ २३ ॥ स्तुतिं कर्तुं न
जानामि बालभावात्सुरेश्वर ॥ यतस्त्वं सर्वजगतां कर्ता पाता पहारकः ॥ २४ ॥ तस्मात्त्वा भासदृशे पर विरंचि [illegible] न्विष्यं चंद्रमाः ॥
न्यराय रंचेतयसेस्यमहिम्नां महामते ॥ २५ ॥ न हि मानं महांतं ते वेदा अपि न वै विदुः ॥ यदि मे वरदो सि त्वं तं मे देहि गजा
नन ॥ २६ ॥ त्रैलोक्याक्रमणे शक्तिं विशिष्टां देहि मे विभो ॥ देवदानवगंधर्वमनुष्योरगमानुषाः ॥ २७ ॥ वश्यामम सदा संतु
मुनिकिंनरचारणाः ॥ मनसा चिंतितं यन्मे तत्तत्सिध्यतु मे सदा ॥ २८ ॥ इंद्रादयो लोकपाला सेवां कुर्वंतु सर्वदा ॥ इह भोगा
न्नेकाम्येन कृत्वा चांते प्रयच्छ च ॥ २९ ॥ अन्यच्च ते वरं याचे तदुपायेन तत्त्ववाङ्मया ॥ प्रथां यातु यतस्ते तपउग्रं तपोमया ॥ ३० ॥
गणेशपुरमिति च ख्यातिं यातु जनेष्विदं ॥ गणेश उवाच ॥ त्रयाणामपि लोकानां मा त्वं क्रमत्वं करिष्यसि ॥ ३१ ॥ सर्वे भयेन भयं
ते स्तिसर्वे च स्वपाप्य सर्वदा ॥ अयं भूस्वर्गपातालं मयादत्तं पुरत्रयं ॥ ३२ ॥ अभेद्यं सर्वदेवानां नामगंगारौक्रं विना ॥
त्रिपुरे तिच ते नाम ख्यातं लोके भविष्यति ॥ ३३ ॥ यदैकेन च बाणेन त्रिशूलो नरस्यति ते पुरं ॥ तदेव यास्यसे मुक्तिं नात्र का
र्या विचारणा ॥ ३४ ॥ अन्यत्तेवांछितं सर्वं मत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ व्यास उ० ॥ दत्वेत्थं स वरान्देवस्तत्रैवांतर्दधे विभुः ॥ ३५ ॥ वि
पादमगमद्देववियोगात्त्रिपुरासुरः ॥ हर्षं च विपुलं लेभे वरान्प्राप्य यथेप्सितान् ॥ ३६ ॥ त्रैलोक्यविजयं कर्तुं सुचिततस्मात् तो
वशात् ॥ त्रिपुरासुरमाख्याने श्रवणात्सुखवर्द्धते ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपा० वरप्रदानं नामाष्टात्रिं
शततमोध्यायः ॥ ३८ ॥ व्यास उ० ॥ ततः स भ्रमकरो भूत्वा त्रिपुरोवरदर्पितः ॥ तत्सर्वं कौतुकं मत्यं वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥ १ ॥
ब्र० ॥ ततः शंभुमीरपाषाणमयीं मत्तिमेजानती ॥ स्थापयामास विधिवद्ब्राह्मणैर्मंत्रकोविदैः ॥ २ ॥ महांतं कांचनं दिव्यं
मणिमुक्ताविराजितं ॥ गणेशाउरमध्ये स प्रासादं स तवान्युभं ॥ ३ ॥ उपचारैः षोडशभिः प्रजपासत ते विभुं ॥ नमस्कारैः स्तवैर्वा ॥४॥

राम

ते स्तुतिभिः प्रार्थनैरपि ॥ ४ ॥ क्षमाप्य देवदेवेशं मंत्रप्राप्य यथो बहिः ॥ ददौ धनान्यनेकानि ब्राह्मणेभ्यो यथाहितं ॥ ५ ॥ तत स्त
स्य वरस्याने वंगाके त्रिपुरस्य ह ॥ गणेशपुरमित्येवं सर्वेषां सर्वसिद्धिदं ॥ ६ ॥ ततः स त्रिपुरो देत्यो गजाननवरोद्धतः ॥ स लोका
न्पालयामास देवानां मंत्रिसि रतः ॥ ७ ॥ प्रहात यतुरंगाश्वरथिनोगास्तिनस्तथा ॥ दत्राद्दिग्भ्यो यत्तुस्तत्तु सेवार्थं विलव त्ततः ॥ ८ ॥
राजानः सेवका जाता आत्मकृष्णभनतस्य ह ॥ प्रतकृष्णा गतान्संयुक्त्रे कर्तुं मुनीश्वराः ॥ ९ ॥ एवमाक्रम्य भूः स्वर्गं ततो गामयरावती ॥
ततइंद्रो देवगणैर्भीनाय यंकरेर्दैतः ॥ १० ॥ एरावतं समारूढो ययो युद्धाय दंशितः ॥ सो पि सेनां त्रिधा च के चतुरंगां महाबलां ॥ ११ ॥
भीमकायं महादैत्यं वृद्धदंष्ट्रं च दानवं ॥ धनुर्युद्धे गदायुद्धे शस्त्रयुद्धे च कोविदं ॥ १२ ॥ अस्त्रयुद्धे मल्लयुद्धे निपुणं देत्यपुंगवः ॥ भीष्यो
ते भीमकायं स स्त्र लोकस्याधिपो भव ॥ १३ ॥ कालकूटं वज्रदंष्ट्रं अगमद्द्विपुलेबली ॥ त्रिभाग यानयाय हि सेवं यवं रसातलं ॥ १४ ॥ दे
यमुख्या सर्वनागा वरणकुलमपास्तथा ॥ अहं त्रिभागवाशाक्रं गमिष्याम्यखिलाम्सुरान् ॥ १५ ॥ व्यास उ० ॥ भीमकायो वज्रदंष्ट्रोय याइंतो
प्रतस्थतुः ॥ चतुरंगबलैर्युक्तः स्वयं नंदनमाययो ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा न्यक्षान्न भीतु स्तेवार्यमाणास्तु सेनिकाः ॥ तत्र स्थित्या देत्यराजो दूतं शक्रपुरा
हिणोत् ॥ १७ ॥ मित्रान्नयतु शक्रं मद्दर्शनार्थं यत्नतः ॥ वदतु मम वाक्यं वा प्रयुलोकं वदाधुना ॥ १८ ॥ तत्रगत्वा तु विश्वामित्रोक्तं मार्कंडेय मत
वे तौ ॥ यदि युद्धे चेतेउ इंद्र सत्त्वं यद्धेमा हि नः ॥ १९ ॥ ते गत्वा शक्रमाचख्युस्त्रिपुरात्तत्वचेष्टितं ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तेषां वज्राहतस्थाचलः ॥ २० ॥
यकंपे चांचल्यरिपु वीर्यमेवयथा [illegible] ॥ चिंतयाव्याकुली भूतः किं मतं देति चिंतयन् ॥ २१ ॥ क्रोधानलेन संज्वालं संस्मृत्वा शिवलो च
नः ॥ युद्धे भंग्य स्व भूलोकानां मो षयाभिवपारि [illegible] ॥ २२ ॥ उवाच दूतान्गच्छं तु यांतु युद्धाय सत्वराः ॥ स्वयमेरावतारूढो जगर्ज सुरराज
हा ॥ २३ ॥ तेन नादेन महता क्षोभयन्भुवनत्रयं ॥ श्रुत्वा तद्वचनं तेन गतादूता यथागतं ॥ २४ ॥ विकुर्वाश्यापि स महानानारास्त्राभि
सिपाणयः ॥ एवं देवगणो युद्धे वज्रश्च निर्ययौ बहिः ॥ हतस्तस्मा पनो विप्रो भी नाना दिवनिः स्वनैः ॥ २५ ॥ त्रिपुरो दूतवाक्येन ता
वाउद्वौ घमंत्रतं ॥ स च ज्ञामक रोसेनां मद्दृषां चतुरंगिणीं ॥ २६ ॥ असंख्याता समाद्युयस्यारूढो पि निर्ययौ ॥ परस्परं दद्दृशु

२ + लिंडिपालकराके चिल्लेचित्रकरिपाणयः ॥ २७ ॥ धनुराशीचराः केचित्तद्धर्वणिक्कराः परे ॥ गदाखेट्मराशा केचित्कंबुकराम्वयः ॥ २८ ॥ +

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
॥१४५॥

तुस्तेसेनेवीरः रक्षणे ॥२०॥ श्रोणाहतोमलतानासीद्धंहितैर्हेषितैस्तथा । स्रोडितैरथघोषैश्चवानाघोषैर्नैश्च्याः ॥२१॥
ततोऽहंकारमाक्रम्य वादित्रास्त्रिषु ताते । नारायणुधिरेदेवैः ससंमर्दोपिलानभत् ॥२२॥ नाभस्वपक्षोपि जातुरे
रेवपरस्परं । एवं संयुक्तेऽजस्रे ताखे दानबाबहु ॥२३॥ सुमनसोपिपतिताद्देवशास्त्रप्रपीडिताः ॥ व भौस्तेसेनिक्रान्त
अपिताश्वक्षिंशुकाः ॥२४॥ अशायाः शायिताश्चे चिदं घ्रिहीनास्तथापरे । कमेवभागजाय्यधारथाभाश्वपदाति
नः ॥२५॥ ततः पलायनपरादैत्यायाता दिशो दश । सिंहं दृष्ट्वा सह सामगाजीवनं पांसिणः ॥२६॥ ततोभिवार्यतत्सैन्य
ककं दारस्त्रपुरः स्वयं । क्रोधानलमहाज्वालो गर्जन्मेघ इवापरः ॥२७॥ शक्रसांनिध्यमगमत्क्षयन्निवरोदसी ॥ स्वखड्गेन
हननीरं हस्तंबध्यधरं हरे ॥२८॥ वज्रं पपात तद्धस्तात्तदद्भुतमिवाभवत् । तदा प्राहनद्दैत्यसेनैरावतं गजं ॥२९॥ दैत्या
वतः प्रहारेणापलायनपरोययौ । ततो जघान सहरिर्मुष्टिनादैत्यपुंगवं ॥३०॥ क्षणं व्यपतितो भूमौ तत्थोत्थाय वेगवान् ॥
जघान मुष्टिनाशक्रं धरिण्यांतमपातयत् ॥३१॥ ततउत्थाय मघवा दैत्यं प्राह रुषान्वितः । दृढं मल्लयुद्धायसज्जीभव
त्रिपुरेश्वर ॥३२॥ ततः सविस्मयाविष्टउवाच बलगर्वितः ॥ किमर्थं वृत्रभिज्जप्राणोर्दिवि योत्स्ये सुरेश्वर ॥३३॥ स्वमीकीपतंग
नांप्राणोतीव प्रियो मतः ॥ गच्छ देवधरिण्यां तेस्थानं दत्तं मयाऽधुना ॥३४॥ सूत उ० ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा जगाद बलवृत्रहा । स्वप
हंसीवितासौ हि मोचयामि न चेद्द्रियेः ॥३५॥ तदाहं धरणीया मि च दासो करोमि धम । तमेवं हतमद्दिषो धरण्यां पास्पसेख
ल ॥३६॥ वद्ध्येव तु दैवैं द्रो दैसे सौ नि जघानतं । मुष्टिनाहृदयेहस्ततो युद्धमभूत्तयोः ॥३७॥ जानूरूरुककयोर्य
कृतरस्परजयैषिणौः ॥ हृदयं हृदयेनैव हस्तेहस्तेन जघ्नतुः ॥३८॥ जानुभ्यां जानुनी याऽहता भ्यां पौ मैत्र जघ्नतुः ॥

॥१४५॥
राम

मस्तकं मस्तकेनैव कूर्परेकूर्परेण तु ॥३९॥ पृष्ठं पृष्ठेन पादाभ्यां पादौ ताव भिजघ्नतुः ॥ पादौ पश्चात्सो दैत्यो सस्य भ्रामयन्साभु
हुर्मुहुः ॥४०॥ तस्याज्यपूरतःशक्रं यथा न ज्ञायते क्वचित् । आरुरोह स्वयं तं तु चतुर्दन्तं गजेश्वरं ॥४१॥ ततो देवगणाः
सर्वे हेमवद्गिरिगह्वरं । ययुः शक्रं विचिन्वंतो दैत्यसंत्रासिताश्च ॥४२॥ कुत्र वा पतितो देवः क्व यामो वा कथं विभुं ॥ एवं
संचिंतयंतस्ते भ्रमंतो ददृशुश्च तं ॥४३॥ अथो पुरं स्वसमायांतं दृष्ट्वेंद्रं तेन देवताः । जग्मुर्देवसंघास्तं आलिलिंगुस्तथापरे ॥४४॥
रुजयापास्य परे विजयापसकृच्छन ॥ कदसेहत्रौ नं वास्यचक्षुः केचनभक्तितः ॥४५॥ तत्रैव न्यवसन्सर्वे गुप्तरूपा सुरा स
दा । दैत्यस्तु स एव ताऽऽरूढो ययौ तामरावतीं ॥४६॥ देवस्थानानि दैत्यानामिंद्रासनगतः स्वयं । दत्वा विभज्य प्रत्येकं मानयन्वै गु
रुद्विषां ॥४७॥ दिव्यवादित्रनिर्घोषैः गंधर्वगानैः स्वनाम ॥ किन्नरैः सेव्यमानस्तु रेमे चाप्सरसां गणैः ॥४८॥ ॥ इति
श्रीगणेशपुराणे उपासनाखंडे त्रिपुरासुरपराजयो नामैकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥३९॥ सूत उ० ॥ आक्रम्य देववृंदानि दैत्यो
गत्वासनः पदं । पराक्रमं दैत्यस्तं श्रुत्वा देवमुख्या सुराः ॥१॥ ब्रह्मापि पयोनाभिपद्मं विष्णुः क्षीरनिधिं ययौ ॥ दैत्यस्य मान
सो ऽप्यौप्रचंडत्वं एवं च ॥२॥ प्रचंडं स्थापयामास ब्रह्मलोकेऽधिनायकं । ततः श्वेतं वैकुंठे स्वामिनं स्थापितः स्वयं ॥३॥
ततः कैलासमगमत्स्वयं दैत्योभिपित्सालयः ॥ भयभीतां च गिरिजामालिलिंग शंकरं भृशं ॥४॥ तेन तत्र महादेवो दैत्यस्य पो
रुषेण च । वहिर्वत्र्योवरं दातुं त्रिजगन्मदसुखप्रदः ॥५॥ ददर्श त्रिपुरं दैत्यं वरं वृणीष्व यथा भवी । सवत्रयदि तुष्टोसि देहि
कैलासमचले ॥६॥ ममायं नीलग्रीवस्कंधं यावन्ममनोरथाः ॥ शंकरोपि दत्तो स्वैकैलासत्वकालिन ॥७॥ स्वयं जगा
म गिरिसौमंदराद्रिं गणैर्वृतः ॥ कैलासं शिखरारूढोऽजहर्ष त्रिपुरासुरः ॥८॥ एवं देवान्वशे स्थाप्य नरायापसातं कं ॥ भी
मकायोपि बलवान्भ्रमंडलगतो बलान् ॥९॥ करोच कारस्पतीश्च पीसर्वान्वशं परं । अग्निर्कुंडानि सर्वाणि दैवपत्नक

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०५०
॥८६॥

राणि च ॥१०॥ आश्रमांश्च वनं जीं श्रुती थांश्च विशेषतः ॥ स्ताप यामास कारागारं समाश्रयात् ॥११॥ सहितस्य धावप ज्ञार
देवस्याभ्यागता निष्ठ ॥ सदाचारान्सदोद्धृत्य सर्व गर्व समन्वितः ॥१२॥ वज्रं इंद्रोपि संत्यादि पाताल निवेदी न पक्षो रोपेचं
वालु श्रीचैव तस्य वै सर्वभोगिनः ॥१३॥ निर्विषास्त विषा श्रेष्ठ च श्रा रव रावर्तिनः ॥ वज्रं इन्द्रो रत्न जातं कुंभजे प्रेषया स्यतं ॥१४॥
नागांगनाभिश्च कृतं हलं नरैः स सदासो समदोतिहर्षितः ॥ भोगान्विभुं अन्विविधान्नि रत्नान्यादाय पातालात्त्रिपुरं तिष्ठं सः ॥१५॥
पाताल वर्ष्य तां त्रीस्तु त्वे भेमानं ततो धिष्ठं ॥ वस्त्राणि च महाहाणि यामास सानलेश्वराः ॥१६॥ एवं त्रिलोक्यां नरागान् रत्नो दै
त्यो नंदह ॥ देवाः सर्वे गुहावासा श्रितया नास्तु रवं हं ॥१७॥ कथमस्य वधः कस्मिन्काले वा पि भविष्यति ॥ कस्माद्वा नि तु
सोभी मोलब्धो नेन वरः कुतः ॥१८॥ एवं व्याकुल चित्तेषु सुरेषु मुनिसत्तम ॥ आययौ नारदस्तत्र जगो यत्र सुरर्षभाः ॥१९॥ इ
दुरीदेवान्दीनास्तानुत तारं न भः पथात् ॥ दृष्ट्वा सर्वे नारदं तं प्रणतस्तु सहसा च ते ॥२०॥ आशीर्भिरभिनंद्य प्रयुक्ते श्चै
यथा क्रमे ॥ विश्रांतिं पथि पप्रच्छ त्रिपुर स्य वै रा दिक्षं ॥२१॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥त्रिपुरेण समाक्रांतं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ स्था नो
निज न्हीतानि केषास्तेपापि निर्जिता ॥२२॥ शरणं कं व्रजामो घकथं तस्य वधो भवेत् ॥ वरं श्चत्रैव दत्तानि वशस्य त्रिपुर
स्य यो ॥२३॥ ॥नारद॥ ॥कथयामि समासेन दैत्यस्य चेष्टितं महत् ॥ दिव्यवर्षसहस्रं स तताप परमं तपः ॥२४॥ प्रसादया
मास विभुं गणेशं देवनायकं ॥ तेनास्मै दुर्लभा दत्ता वराः सर्वे भुयंकराः ॥२५॥ देवर्षिपितृभूतेभ्यो यक्षरक्षः पिशाचतः ॥
न नागेभ्यो भयं दत्तं विनैकं शंकरं विभुं ॥२६॥ प्रसादयंतु देवेशं द्विरदाननमादरात् ॥ आराधयंतु सर्वे पि विघ्नेशं सर्वसि
द्धिदं ॥२७॥ देवाऊचुः ॥ कथमाराधनं तस्य देवदेवस्य धीमतः ॥ कर्तव्यं मुनिशार्दूल सम्यगाख्याहि नो ने ॥२८॥ नारद० ॥ अहमे
काक्षरं मंत्रं कृपया व्याखिलान्प्रति ॥ तेन मंत्रेण ते सर्वे विधाय दत्तेन भावितः ॥२९॥ अत्र ध्यानं प्रकुर्वंतु सर्वे पि स्थिर मानसाः ॥
यावत्प्रसन्नतामेति तावत्तोषगणनायकः ॥३०॥ सर्वतद्योपायं वदिष्ये सुखिला प्रति ॥ नान्योपायं प्रपश्यामि तस्मात्कुर्वंतु मे वचः ॥३१॥

॥८६॥
रा०

कृ० ॥ इत्युक्तो नारदः सर्वांश्चुपदिश्य मनुं चितं ॥ जगाम तपसा देववीणा गान रतो मुनिः ॥३२॥ ततः सर्वे सुरवरा गणेशध्यान
तत्पराः ॥ एकपादस्थिताः केचित्केचित्सुखासनास्थिताः ॥३३॥ केचिद्वीरासनगताः केचिन्मीलित लोचनाः ॥ निराहारा
जितश्वासा जपमंत्रं मुनीरितं ॥३४॥ ततो बहुगते काले करुणाब्धि गजाननः ॥ अत्र ध्यानं निरीक्ष्यैषां देवानां चिरकालजं ॥३५॥
आविर्बभूव गणपस्तेषामग्रे वरप्रदः ॥ उल्लसत्स्वर्णमुकुटश्चारुकुंडलमंडितः ॥३६॥ दंतन्यस्तकरो राजत्कटिसूत्रो गजा
ननः ॥ पाशांकुशौ च परशुं कमलं च भुजैर्दधत् ॥३७॥ रक्तचंदन कस्तूरीसिंदूररक्तभूषणः ॥ विद्युत्तेजो लसत्कांतिः को
टिसूर्यसमप्रभः ॥३८॥ दृष्ट्वैवं सहसा देवं विनायकमनामयं ॥ तेजसा धर्षिताः सर्वे भयमानाश्च केचन ॥३९॥ प्रणेमुः सह
सा केचिद्देवास्तं द्विरदाननं ॥४०॥ जयामासु रपरे हर्षगद्गदभाषिणः ॥४१॥ स्तुवंत कष्टविनाशाय तु ष्टुवुः कंपितं विभुं ॥ प्र
सादसुमुखं देवं देवसुसंसंक्षयापहं ॥४२॥ देवाऊचुः ॥ नमो नमस्ते परमार्थरूप नमो नमस्ते खिलकारणाय ॥ नमो नमस्ते
खिलकारकाय सर्वेन्द्रियाणामधिवासिने स्तु ॥४३॥ नमो नमो भूतमयाय ते स्तु नमो नमो भूतकृते सुरेशः ॥ नमो नमः सर्वधि
यां प्रबोध नमो नमो विश्वविलापयाय ॥४४॥ नमो नमो विश्वभृते खिलेश नमो नमः कारणकारणाय ॥ नमो नमो वेदवि
दामदृश्य नमो नमः सर्ववरप्रदाय ॥४५॥ नमो नमो वागविचारभूत नमो नमो विघ्ननिवारणाय ॥ नमो नमो भक्तमनो
रथ ... नमो नमो ... ॥४६॥ नमो नमो भक्तमनोरथेश नमो नमो विश्वविधानदक्ष ॥ नमो नमो दैत्यविनाश
हेतो नमो नमः संकटनाशनाय ॥४७॥ नमो नमः कारुणिकोत्तमाय नमो नमो ज्ञानमयाय ते स्तु ॥ नमो नमो ज्ञानविना
शनाय नमो नमो भक्तविभूतिदाय ॥४८॥ नमो नमो भक्तविभूतिहंत्रे नमो नमो भक्तविमोचनाय ॥ नमो नमो भक्तवि
बंधनाय नमो नमस्ते प्रविभक्तमूर्ते ॥४९॥ नमो नमस्त्रैविबोधकाय नमो नमस्ते विदितमाय ॥ कृ० ॥ एवं स्तुतः कु
रैर्देवैर्द्विरदाननईश्वरः ॥५०॥ इदं वाच परमो प्रीतो हर्षयन्सुरसत्तमान् ॥ गणेश ऊ० ॥ स्तोत्रेणानेन तपसा चैव तुष्टोस्मि भक्त्या गताः ॥५१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥४७॥

५३

दर्शामिसकृत्वाभीष्टंतेयच्छृणुध्वंसुरेश्वराः॥देवाऊचुः॥यदितुष्टोसिदेवेशत्रिपुरंजहि दानवं॥५१॥सर्वेषामपिकामा
न्नोग्रहीत्वायस्तुतिष्ठति॥येयेवास्याभयंदत्तंसर्वमपिरसमाहृतः॥५२॥अतस्तासंकटंप्राप्तासंत्वयमोक्षयाभुजनः॥
स्त्वमेवशरणंप्राप्ताःसर्वएववरोहिनः॥५३॥गणेशउ॰॥वारयिष्येयंसर्वंतत्स्माद्धोरतराद्विवः॥भवद्भिस्तामिदंस्तोत्रमतिप्री
तिकरंमम॥५४॥संकटेनामानानिर्जितिविख्यातंवोभविष्यति॥पठतांश्रृण्वतांचैवसर्वकामप्रदंस्मृतं॥५५॥त्रिसंध्यंयः
पठेदेतत्संकटंनाप्नुयात्क्वचित्॥मोक्षार्थिलभतेमोक्षंगणेशस्यप्रसादतः॥५६॥ ॥इतिश्रीमद्गणेशपुराणेउपा॰
स्तोत्रनिरूपणंनामचत्वारिंशत्तमोध्यायः॥४०॥ ॥व्यासउ॰॥वरदेनगणेशेनप्रभुणासर्वकारिणा॥किंकृतंतन्ममाचक्ष्व
पृच्छतेचतुरानन॥१॥क्रउ॰॥ततोगजाननोविप्ररूपेणत्रिपुरंययौ॥महाहासेनसंविष्टंददर्शद्विजसत्तमं॥२॥सउ॰॥थो
यनमस्कृत्यस्वासनेयोपवेशयत्॥संपूज्यपरिपप्रच्छकुतआगम्यतेद्विज॥३॥कोविधाकिंचतेनामपृच्छतेब्रूहिमेद्विज॥
प्रयोजनंचकिंतेस्तिराज्येचैवरवामहे॥४॥द्विजउ॰॥सायंगृहावयंदेवसर्वज्ञाःसर्ववेदिनः॥इच्छाविहारेलोकानां
भ्रमणेत्रैपोहिकाम्यया॥५॥कलाधरेत्येवनाम्नाविख्यातोभुवनत्रये॥इच्छामात्रेणभवंतेसंभ्रमाभुवनत्रयं॥६॥
अखिलासंपदस्तेत्रददात्यस्यासमसांप्रतं॥नकेनापिसन्नकेवैठेगंसत्रोकेपिनेदृशी॥७॥पदेशाकेनैवसंपद्यादृशीदृश्यते
तव॥दैत्यउ॰॥नाममात्रंकलाधारकिंवाजानासितोद्विज॥८॥संपदःसर्वलोकेभ्यायाभ्यंतोयराराजी॥जानासिचेदृशी
यंमेतासांमध्येमहोत्कटं॥९॥इच्छाप्राप्तस्थितेवांछितंमेप्रियंप्राणमपिद्विज॥नस्मरेपरिहासेनवितथंभाषितंमुने॥१०॥कलाधा॰॥
परेकांसंपदेहदृष्ट्वासिस्वानवसुरद्विषा॥विनयात्तेप्रसन्नोहंभक्त्यावेदद्दामिवे॥११॥कांचनंराजतंलोहंत्रिपुरंस्मरसं
स्थितं॥रमतत्रस्थितोदैत्यमिरकार्ययथासुखं॥१२॥अभेद्यंदेवगंधर्वैर्मनुष्यैरुरगैरपि॥कल्पितार्थप्रदंतत्तेकाम

॥४७॥
राम

५

पि

दंक्रामदंसदा॥१३॥यदैवैकेनबाणेनक्षिप्तंभिन्नकालपर्यये॥भेत्स्यतेतत्पुरोदैत्यतदानाशामुपैष्यसि॥१४॥क्रउ॰॥इत्युक्त्वा
धनुरादायसंस्तब्धशरामंतरा॥अत्रपंनिर्ममेसोभुवनत्रयसंनिभं॥१५॥विचित्रेभवनैरम्यैर्बहुकामसमयुते॥नाना
पक्षिगणैर्युक्तंसर्वकामप्रदंस्वगं॥१६॥माययामोहितोदैत्यंतत्रस्थोअहर्षभ्रंशं॥जगर्जघनवद्दैत्योलोकत्रयविकंपितं॥१७॥
ममतत्रेयद्दैवंगर्वदर्पसमन्वितः॥तत्रोत्थायोभयामासआसनंतमथाब्रवीत्॥१८॥यांचस्वकुलेसतरंततेदास्ये
द्विजोत्तम॥इत्युक्तःसद्विजोप्याहतंदैत्यंनिस्पृहोपिसन्॥१९॥द्विजउ॰॥अहंवैलासमगमंदृष्टवानस्तिप्रुतमा॥शिवेन
पूजितोसम्यग्गणेशोचिंतितार्थदः॥२०॥तामानदत्वामेदेहिरात्रिर्मर्घसुरेश्वर॥नैतादृशीमयादृष्टिर्लोकत्रयचरतो
क्षिता॥२१॥अतोममगनस्तस्यामासक्तंदैत्यसत्तम॥तांमावाप्यकृतकृत्योहंभविष्यामिसुरेश्वर॥२२॥कीर्तिर्प्रथयदत्वा
गं पित्रैलोक्येसचराचरे॥नदत्तात्रिपुरादैत्योबांधिंयःप्रवदति॥२३॥दैत्यउ॰॥रोभदंररिकिंकरमन्येगणयेन्नचदेवता॥
आनइत्वाप्रदास्येहंतांमूर्तिंद्विजपुंगवं॥२४॥इत्युक्त्वाप्रजयामासतंकलाधारमादरात्॥दत्तोतस्मैदरात्पानिगोवस्त्र
भूषणानिच॥२५॥पुरस्कापृलानिभूद्रिणीमहाहीतराणिच॥रत्नानिचप्रवालानिरांकवास्तरणानिच॥२६॥
दासीदासस्रातंनानाभूषायुतंददेसुरः॥सहस्रावरूथांश्चसुवर्णाक्षानाजतांत्रथा॥२७॥प्रभृत्संतपतकलाधर
स्तेप्रययौसकलाधरः॥स्वाश्रमंमहर्षयन्यलीसर्वनाश्रमवासिनः॥२८॥क्रउ॰॥एवंसर्वंसवृत्तांतंनारदोकथयत्पु
रा॥तेपिकालंप्रतीक्षंतोदिवसान्कतिचत्प्रभु॥२९॥ ॥इतिश्रीमद्गणेशपुराणेउपा॰कलाधरगमनंनामैक
चत्वारिंशत्तमोध्यायः॥४१॥व्यासउ॰॥गतवान्किंपुदैत्योसगतेतस्मिन्कलाधरे॥कथमानीयदत्तासौमूर्तिं
श्चिंतामणीशुभा॥१॥एतत्सर्वंकथयमेसर्वंविस्तार्यचतुरानन॥लीलागजाननीःस्पृष्टवर्णयप्यामिसमासतः॥२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणे॰पु॰
॥८८॥

कुउ॰॥ स निर्गते च पद्मरोत्स्य दैत्यो मुनिसत्तम ॥ गत्सर्वं कथयत्यामि शृणु पार्वति तो मुने ॥ ३ ॥ दूतः ...
स्थितं शिवं ॥ तावत् क्षिप्रं शिवं गत्वा प्रतं तत्र न्यगादयत् ॥ ४ ॥ सिंधुनामा महासुरो हि त्वं हे सर्वार्थ ...
राजा मम साम्नैव गिरिजा मते ॥ ५ ॥ पाताले स्वर्गलोके वा यत्किंचित्सुरमानुषं ॥ न सर्वं तेन दैत्येन आनीतं स्वयं हि बलात् ॥ ६ ॥ त्वं
आमानय तां देवयानो दैत्यं महाबलं ॥ न हास्यसे यदा साम्ना तदा दैत्यः पराक्रमी ॥ ७ ॥ ... तव बलात्तां ... तदेंद्रः स्वयमा
गमिष्यति ॥ इत्थं दूतवचः श्रुत्वा त्रिनेत्रः क्रोधमूर्छित ॥ ८ ॥ उवाच दूतो दूतो ... त्वया सत्यमेव च ॥ कामस्यैव भवेन्मृत्युर्नो
देहं नात्र संशयः ॥ ९ ॥ किं कार्यं तेन दैत्येन तस्मिन् तेन मे विभो ॥ आयातु युद्धमेवास्तु भर्तुः कामो मम मां ति ॥ १० ॥ ने
मर्तिस्ते न शक्यः प्राप्तजन्मशतैरपि ॥ प्रज्वलाग्निः पतंगेन किं शांतिमपि गच्छति ॥ ११ ॥ मेरोः पातो मशकेन शक्यः कर्तुं
किमोजसा ॥ असंख्येऽजनन्निश्चराणां स्यात् किमहो दधि ॥ १२ ॥ कुउ॰॥ श्रुत्वा शंकरीवाणीं दैत्यो यातो यथागतं ॥
अतस्त्वामिनं वाक्यं शंभुना यदुदीरितं ॥ १३ ॥ तदाकर्ण्य प्रजज्वाल दैत्यो वाक्यार्थकोविदः ॥ क्रोधानलेन दीप्तो मत्तो
भूपो ... ॥ १४ ॥ आज्ञापयच्च युद्धाय स्वसेनां चतुरंगिणीं ॥ निर्गतास्ता सहस्रासेनाः ... संयुताः ॥ १५ ॥
अलेते ... तिर्मर्यादा ... बुधिः ॥ अनेके ... संक्राशा विक्रोशैः शस्त्रसंचयैः ॥ १६ ॥ गर्जंती घनवद्घो रे
... मानसकंपिनी ॥ दैत्यस्त्री ... विमानस ... ॥ १७ ॥ मनोवेगं ततः पश्चाज्जिघांसुः शंभुमाययौ ॥
... मयं चोरं ... ॥ १८ ॥ मुक्तामालापुष्पि ... कांचनं ॥ मुकुटं रत्नखचितं ...
... ॥ १९ ॥ ... नमहता ... हरमानसं ॥ तद्ध्वनिः ... सिंदूर ... ॥ २० ॥ ...
... गायमाना ... गंधर्व सिरसां गणाः ॥ २१ ॥ वंदिन ... रणा ... स्याग्रतो

॥८८॥
शाह

कुत्र ॥ शंकरो ... दैत्यं समागतं ॥ २२ ॥ असंख्यः ... संयुतं ... स्वकालकर्षितं ॥ ... पाणि ... संपर
हिंस्रानन्नं ॥ २३ ॥ प्रणम्य तं पति ... आययौ क्रोधदीप्तास्यः ... ॥ ... वीरा वीर
... ॥ अभिजग्मुः प्रहरणैः परस्परवधेप्सवः ॥ ... तामिलिते सैन्ये ... संकुले ॥ स्व
परस्तान सहिते ... ॥ २६ ॥ अभवत्तुमुलं युद्धं ... ॥ गजाश्वरथवीराणां हतानां शोणिते
सिते ॥ २७ ॥ ... वीरा वीरैः पृथक्पृथक् ॥ केचित्प्रासैः केचित्खड्गैः केचिद्बाणैः शिलाशितैः ॥ २८ ॥ ...
भिंदिपालैः केचित् ... तोमरैः ॥ हतानां तत्र वीराणां हयानां च पदातिनां ॥ २९ ॥ असृङ्नदी समभवत्केशशैवालशो
भिनी ॥ खेटकूर्मा खड्गमत्स्या शिरःकमलभूषणा ॥ ३० ॥ प्रावर्तत घोरतरा कबंधध्वजवाहिनी ॥ विध्वंसितो ... जननी ...
धरणी ... ॥ ३१ ॥ ... गिरिस्तोयं यो दैत्यांतिको बली ॥ दैत्योऽपि ... स्वपुरःसरः ॥ ३२ ॥ ना

१२९

मको संगतो ... ॥ अयाकुलं ... धिरैर्दैत्यः ... ॥ ३३ ॥ नानाप्रहरणैर्दिव्यैरस्त्रैः शस्त्रैरपि
रपि ॥ तेषां ... नामानि कथयिष्ये समासतः ॥ ३४ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उ॰ पा॰ युद्धवर्णनं नाम ... रातिमो
ध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ कुउ॰॥ आगते तां हंदरो ... गिरिजासुरनायको ॥ षण्मुखेन प्रचंडश्च नंदिना चंडएकया ॥ १ ॥ युयुधे
पुष्पदंतोऽपि भीमकायेन वीर्यवान् ॥ ... विषप्राणहारिणा ॥ २ ॥ अयुध्यतां वीरभद्रवज्रदंष्ट्रमहाब
लौ ॥ ... सामान्येन वीर्यवान् ॥ ३ ॥ दैत्येन बलिना ... ॥ कार्येन ... योधेन ...
... ॥ ४ ॥ ... देवानामेवं दैत्यानामेवं ... करा ॥ ... निमग्ना ... तेरपि ॥ ५ ॥ ... भिः
सार्धं गजिनो गजिभिः सह ॥ अश्वारोहा अश्वसद्भिः पादातास्तु पदातिभिः ॥ ६ ॥ ... संग्रामो घोरो नानारावावनादितो ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.
।।१४०।।

या

हेषितैः ह्रेषितैः क्ष्वेडैर्निनादैः सुराष्ट्रिते ।।७।। केचिच्च मल्लयुद्धेन युयुधुर्विविधेन तु ।। जघ्नुरंगानि चान्योन्यं
क्रोधारक्तानि संयुगे ।।८।। प्रचंडेन च विभिर्बाणैस्ताडयामास षण्मुखं ।। आकर्णाकृष्टनिर्मुक्तैर्वाणैः शिलाशितैः ।।९।।
अमात्यानवर्त्तां स्त्रियाः शरैः सन्नतपर्वभिः ।। कार्त्तिकेयः पंचभिस्तं ताडयामास सायकैः ।।१०।। समूर्छितोपतद्भूमौ
प्रचंडो भ्रांतमानसः ।। नंदिनापि हतश्चंडः पंचभिर्निशितैः शरैः ।।११।। मूर्छामवाप सहसा पतितो धरणीतले ।। भी
मकायोपि च्यावयंतं मविध्यद्दशभिः शरैः ।।१२।। ताडयामास समरे स्वशरैर्निशितैः सतान् ।। त्रिभिः सवाहनं तं च सो
पि भूतले मान्वितः ।।१३।। कालरूपं च दिद्युं पातयामास पंचभिः ।। शरैर्महाबलः सत्यवीरभद्रो रूपावृतः ।।१४।। व
ज्रदंष्ट्रं ततो जघ्ने च नवभिर्निशितैः शरैः ।। ततो वीर्यस्त्वयं लग्नो वीरभद्रं त्रिभिः शरैः ।।१५।। तानापततएवाशु वीरभद्र
श्छिन्न त्रिभिः ।। पातयामास वेगेन वज्रदंष्ट्रं त्रिभिः शरैः ।।१६।। दंष्ट्रोपि वज्रपातेन दैत्यामात्यं न्यपातयत् ।। उग्रम्य
निशितं खड्गं दैत्यपुत्रः समाययौ ।।१७।। दंतुरानामोजयंतं तं वीरेषुपतितेषु च ।। तच्छिरश्छित्तथा यातं खड्गं चिच्छेद प
त्रिणा ।।१८।। जयंतोप्यहनच्छिप्रं दैत्यसत्यं त्रिभिः शरैः ।। ते शाहतो वमन्रक्तं पतते मोहसंयुतः ।।१९।। एवं सर्वेषु
सैन्येषु प्रभग्नेषु समंततः ।। ददर्श पालौ यन परान्दैत्यान्देवगणार्दितान् ।।२०।। आधावत्सत्वतः केचित्प्रमथालयशा लि
नः ।। एवं जयंतु देवेषु स्वसैन्ये विद्रुते प्रिया ।।२१।। आयपोत्स्वयमेवैरां त्रिपुराधिष्ठितो सुरः ।। शस्त्रं वज्रं शराश्चाशु
धृताः ससृताशुभौ ।।२२।। शरणार्थं जहौ दैत्यो वह्निः घोरात्ततोभवत् ।। नीहारविद्युत्प्रयुक्तं नप्रज्ञापत किंचन ।।२३।।
कश्चिदिदृशं प्रकाशेन स्वपरज्ञानकारिणा ।। उग्रं मासीसंतुमुलं घोररूपं दुरासदं ।।२४।। विलोक्य समरे सैन्यं तदा दैत्या
।।१४०।।
राम

त्रप्रपीडितं ।। शिलापातभयाद्घोरस्वसैन्यं तु दिशोदिशः ।।२५।। वायव्यमस्त्रं गिरिशो मोचयामास सत्वरं ।। महावातहतानि
घानि शीघ्रं खंडशो ययुः ।।२६।। वातेन घनिताहि नो दैत्यानां सर्वतो दिशः ।। जग्मुः पक्षिपिच्छानि शिलाश्छित्वा णि दूरतः ।।२७।।
पतितास्ताड्यमानास्ताः पतिताः केचित्तथा भ्रगजस्तयः ।। उन्मीलिताश्च तालवृक्षाश्च द्रुपंक्तिः ससैनिकाः ।।२८।। प्रभगास्तोय
तत्यातुः स्त दैत्योन्यत्वारयत् ।। आकर्णाकृष्टनुराशु स्पतर्णा प्राणप्रभृच्युव ।।२९।। अंगारवृष्टिं सहसा पतिता सर्वथाहितं ।।
मंत्रपन्नगास्त्रेण शिवसैन्यं न्यपातयत् ।।३०।। प्रवयंमेनिरे सर्वे ज्वालामालाभिरर्दिताः ।। ज्वालाधारीप्रमानाभ्ये
महाभीतिकरः सुमान् ।।३१।। आविरासीन्महाकायो लिखन्मूर्ध्ना नभस्तलं ।। दंष्ट्राकरालवदनो महारावो भृशातुरः ।।३२।।
कालयमसनो घोरः शतयोजनविस्तृतां ।। नासापवनवेगेन भ्रामयंल्लोकरसंगणो ।।३३।। भक्षयामास तां सेनां धीवरा
निवपक्षिराट् ।। अपि पक्षस्वगसिनी जातेनं तु सापपीडिता ।।३४।। शिवपक्षं समासाद्य रक्षरक्षेति चाब्रवीत् ।। माभैरित्य
भयं तस्मै दत्त्वा वह्निं न्यवारयत् ।।३५।। पर्जन्यास्त्रप्रपातेन तत्क्षणात्कृतिजापतिः ।। बाणेनैकेन तं घोरं दुरुषं सन्यपा
तयत् ।।३६।। ततस्तथा यथा भग्नो भक्ष्यश्छिवसैनिकान् ।। ययुः पलायनपराः प्रमथा भयविह्वलाः ।।३७।। स्वबलं तो
निपतंतं च निष्पदं स्त्रंसत्ववृत्तं पिरे ।। शिवोपि विशिरसलायसाद्धिरिमेवान्वपद्यत ।।३८।। गजाननादयो वीरा अनुसस्रुस्तमे
वहि ।। जिघृक्षुर्गिरिजां दैत्यो विचिन्वैकाकिनी गिरौ ।।३९।। विहाय रणभूमिं तु ययौ कैलासमेव सः ।। दूराद्दृष्ट्वा त
मायांतं चक्रे पगिरिजातदा ।।४०।। उवाच पितरं गत्वा दैत्योमां किं करिष्यति ।। तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नीत्वा तां दुर्गमांगु
हां ।।४१।। अपिधाय तां शिखरेण स्थापयामास निर्भयं ।। सोपि दैत्यस्ततो हैमगिरिं तमहृत्ययत् ।।४२।। आगतो नद्य
रीशगिरिजां कापि सत्तमा ।। अमन्दहसितश्चैवं तं समुद्भिन्नमणेः सुभा ।।४३।। सहस्रसूर्यसंकाशो नामा रतरै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१५०॥

त्रिनी ॥ त्रैलोक्यस्य तु दुर्धर्षो महीतलस्य स्थलं ययौ ॥४४॥ नानावादित्रनिर्घोषैस्तुष्टैर्दिविषदैस्तथा ॥ ततः
पातालमगमत्सर्वत्र विजयी बली ॥४५॥ ततस्तस्य देवस्य स्वस्य सस्थानं तु हि तातदा ॥ मन्त्रिश्रेष्ठं तामणेः सान्तु
तद्भुतमिवाभवत् ॥४६॥ तमेवाराधयामास स्वातस्पुरंदरमाविरात् ॥ अथ ते भीमनौ चिंतां दुरंतां समुपागत ॥४७॥
॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ जयवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥४३॥ व्यास उ॰ ॥ ततः क्रि
कदो देवम् त्रिपुरेण पराजितः ॥ कथं तमजयद्देवं त्रिपुरं जयशालिनं ॥१॥ क॰उ॰ ॥
ततः शंकरः परां चिंतामापेदे मनसा सस्मरत् ॥ स्वाहास्वधाविहीनं तु भूतलं जीवितं हतं ॥२॥ कदा स्वस्थानगा देवा भ
विष्यंति गतज्वराः ॥ केनोपायेन वा तस्य दुर्जनस्य पराजयः ॥३॥ एवं चिंतातुरे तस्मिन्नारदो मुनिसत्तमः ॥ आययौ
शंकरं द्रष्टुं देवानां सर्वेष्टदर्शनः ॥४॥ तं दृष्ट्वा जगृहे देवो मधुपर्कं यथाविधि ॥ पूजयामास विधिवत्तदासनपरि
आलिंग्य तमुवाचेत्थं शिव श्चिंतातुरो भृशं ॥ देवानां हितमन्विष्य देवस्य सर्वधर्मवच ॥६॥ शिव उ॰ ॥ दैत्येन सर्व
वानीकृत्य दृष्टं तमोजसा ॥ तद्रणे भग्नसंकल्पाः सर्वे देवाः पलायिताः ॥७॥ पातालं दारुणं दैत्यो जगाम कृतास्तेन वे
मत्यस्थानि तेनाहृते प्रभग्नानि सहस्रशः ॥८॥ क॰उ॰ ॥ इत्थं शिववचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः ॥ वचः प्रम
श्वयं दैत्यराजयं ॥९॥ नारद उ॰ ॥ सर्वज्ञः सर्ववित्सर्वेशः सर्वेश्वरः सर्वकर्तारि ॥ सर्वविने सर्वहरे सर्वस्यापि नियंतरि ॥१०॥
राने कर्तुमकर्तुं वान्यथा कर्तुमपि प्रभो ॥ अणिमादिगुणोपेतेषु डैश्वर्यविलासिनी ॥११॥ किं वक्तव्यं मया देव सर्वज्ञ
रे वधि ॥ शिव उ॰ ॥ मुनिनाग्नासदेन जितो दैत्यभमतानिशं ॥१२॥ तत्का चापरो येन विजयो भविता मम ॥ एवमुक्तो मु॥१५०॥
॥रा॥

गं ध्यात्वा पुनः प्राह शिवं मुनिः ॥१३॥ मुनिरु॰ ॥ पूजय गणं तु प्रामेन्नाविरोतो गणपत्तया ॥ अतः पराभवः प्राप्तो वन्हि
ने शूलपिनाक धृक् ॥१४॥ इदानीमर्चयित्वा विघ्नेशं विघ्नवारणं ॥ प्रसादितश्च देवं तु ध्यायाहि त्वं सुद्राय साध्यतां ॥१५॥ परे
शेषेण सितं देवं नानाकामप्रदं विचारणा ॥ क॰उ॰ ॥ तमर्चितप्रसादैर्वोपहतास्याधितः पुरा ॥१६॥ तेन तस्यैव रोद्धुं नो शिव
विघ्नौघहारिणा ॥ क॰उ॰ ॥ महेश्वरं विनाप्यस्य कर्तुं केनापि संभवेत्तव ॥१७॥ तस्मात्कि सीतालस्ये दृष्ट्वा मगंतुं तत्र यं ॥१८॥
पुजाहत्यस्य जयोपायो यमीदृशाः ॥१९॥ क॰उ॰ ॥ प्राह पमनं मेरे डेमोपायं मुने शिवः ॥ एष्याग जाननगिरि
रवीलं प्राह तां श्रुत्वि ॥१७॥ शिव उ॰ ॥ सस्पृहतां यथा मत्यं स्वप्राप्येन सत्तं मया ॥ उपदिष्टो पूर्वमिव मंत्रो तेन
ने ममम् ॥२०॥ षडक्षरे क्राक्षरे तौ सर्वसंहारको ॥ भक्ष्यासक्तचित्तेन न जप्तो न च संस्मृतो ॥२१॥ सर्वविघ्नहरो दे
नस्मृतो विगजाननः ॥ सर्वेषां कारणं कर्ता विघ्नरांति विनायकः ॥२२॥ मुनिरु॰ ॥ संतोषयमहादेवम हा देवं गजान
नं ॥ क॰उ॰ ॥ विसर्ज नारदं देवो जगाम तपसे शिवः ॥२३॥ दंडकारण्यदेशे तु पद्मासनस्थितो जपन् ॥ प्रणिधानबलात्
पंचवक्त्रो दशभुजो ललाटेंदुराशिप्रभः ॥ कुंडमालासर्पभूषो मुकुटांगदभूषणः ॥२५॥
स्त्रिरस्कुर्वन्नरायुधः ॥ तस्यास्यापर्जितो देवोऽप्यरस्यदुरनुरत्नते ॥२६॥ अग्न्यर्कशशिभाभाति
तर्कयेदेवः किमेतद्विविधोभवं ॥२७॥ किं वा ममैव रूपेण त्रिपुरोय मिहागतः ॥ जय चिंतां गते देवे सुपरः पंचवक्त्रवान् ॥२८॥
अथवा स्वप्न एवायं हेलोद्दीपितयोमया ॥ अथवा मे वरं दातुमागतोयं गजाननः ॥३०॥ सर्वविघ्नहरं देवं ध्यायामि सिद्धि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु० ॥५४॥

घ

वानिशं ॥ क्रउ० ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं चक्रपाणिर्द्विरदाननः ॥ ३१ ॥ जितेयत्त्रिर्जितं देवं सोहं विघ्नहरो विभुः ॥ गजानन उ० ॥
नमे स्वरूपं जानंति देवषट्चतुराननः ॥ ३२ ॥ नवेदाः सोपनिषदः कुतः षट्शास्त्रवेदिनः ॥ अशेषभुवनस्याहं कर्ता धा
ता प्रहारकः ॥ ३३ ॥ मत्तो दृश्याद्दृश्यस्य चरस्थिरगुणानामहं प्रभुः ॥ तपसानेन तुष्टोऽहं वरं दातुमिहागतः ॥ वैराज्यमहा
देवपावंतो मतः रक्षसि ॥ ३४ ॥ गजराज प्रवक्ष्यामि गणेशोपासनं महत् ॥ ३५ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० तपोव
र्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ मुनिरु० ॥ ततः प्रसन्नो देवेशो विघ्नेशो विघ्नहारिणी ॥ उवाच द्विजतिरा
गीयं क्रिं क्रिं कंश्रे स हास्रि वः ॥ १ ॥ क्रउ० ॥ गणेशं वचनं स्मृत्वा शिवोवाचमथाब्रवीत् ॥ मत्या गजाननं तं तु स्वस्वरू
पं वरप्रदं ॥ २ ॥ देशापि ने प्राणि मम काये धन्याऽन्यथा छल ॥ छलेन न तस्त बाधः ॥ तथा न ते पंचशिरांसि धन्यान्यथास्तु पते
ऽप्यमुकोऽपि देव ॥ ३ ॥ पृथ्वी जलं वायुरथो दिशाश्च कालस्तथाग्निः कृतनामसेकोऽपि ॥ न भो रसो रूपमथापि गंधः
स्पर्शश्चिराद्वो मनई क्रियापि ॥ ४ ॥ गंधर्वयक्षाः पितरो मनुष्या देवर्षयो देवगणाश्च सर्वे ॥ प्रत्येंद्ररुद्रावसवोऽप्सरा
ध्वास्ततः प्रसूता सचराचरश्च ॥ ५ ॥ स्तोत्र सर्वदो विश्वमनन्यबुद्धे रजोगुणात्वात्सि समस्तमेतत् ॥ तमोगु
णात्संहरसे गुणेशा निस्यो निरीहो स्विलस्य साक्षी ॥ ६ ॥ क्रउ० ॥ ततोहमब्रुवं देवं गणेशं तं शिवात्मजा ॥ नाम चाक्षर
वंतस्य पुत्र शृणु महामते ॥ ७ ॥ एन्नाम बीजं प्रथमं मायाबीजं ततोक्षरं [illegible] भरतं ॥ यतो गणानां त्वमसीशायीनग
णेशस्येव वतासुनाम ॥ ८ ॥ ओमित्यथोद्धे गणनायके नत्तोषसर्वैः [illegible] सर्वराण्य ॥ यः सर्वकार्येषु तवैव कुर्यात्स्मृतिं तत द
तस्य न भेद विघ्नः ॥ ९ ॥ विना स्मृतिं ते नव से भुक्ता पिशाच सिद्धिं ह्यपि कीटकोऽपि ॥ शोवै स्वदीये स्थवे [illegible] वैश्च रात्रे
श्च सोरेस्य सर्वकार्ये ॥ १० ॥ शुभाशुभे वैदिक लौकिके वा समर्चनीयः प्रथमं प्रयत्नात् ॥ मंगलं सर्वजनेषु देवस्य यत्

यमं

॥५४॥ राम

विघातकः स्मृत्ये न देहुः ॥ ११ ॥ तस्याश्चरो मंगलमर्चितात्वं यतो यतो मंगल सत्यमस्ते ॥ अहं तु रानर्चनितत्सवे रायथ स्यते दे
वविरस्य पुत्रे ॥ १२ ॥ अवंदनात् पापरो भवं तेतत तस्त वां [illegible] रणं प्रपन्नः ॥ सापापराधं मम सर्वशस्केजय प्रयच्छा स्विलज
न्यकाले ॥ १३ ॥ ये सर्वथा त्वां न भजंति देव जडा दुरिन्द्राः प्रभवंतु तेऽपि ॥ क्रउ० ॥ इत्थं गिरा [illegible] वाक्यसारं च त्वावदहा
मिदं गिरीशं ॥ १४ ॥ यदा यदा मे स्मरणं विदध्यास्तदांतिके तेह मियां मेशा ॥ एन्नाम बीजेन निमंत्रयेकं बाणं तु तेनैव पुरं त्र
यं तत् ॥ १५ ॥ निपातयाश्च महसा महेशा सत्यासे देवं [illegible] ॥ ततः स नाम्ना मम दूसह संगणाधिपो [illegible] प्रणता
य सम्यक् ॥ १६ ॥ शिवाय [illegible] तुष्टचित्तो जयप्रदं कामक्रं रंजनोऽयं ॥ उवाच चैवं रणकाल एतत्सठ स्व देसा [illegible] ह
तिरीशं ॥ १७ ॥ त्रिसंधमेतस्य जपान्नराणां सिध्यंति कामाः सकला अभीष्टाः ॥ क्रउ० ॥ स्मृत्वा [illegible]
सम्यक् शिवतत्त्वाहर्ष ॥ १८ ॥ संस्थापयामास महागणेशं प्रासादमुख्ये [illegible] चक्रे ॥ संतर्प्य देवान्मुनि सिद्धि संघा [illegible] नानि
दुत्वा द्विजपुंगवेभ्यः ॥ १९ ॥ पुनः पुनः प्रणनमश्चकार देवं गिरीशो वरदं गणेशं ॥ उवाच सर्वान्मनप्र [illegible] विख्याति माग
च्छतु सर्वलोके ॥ २० ॥ देवेन सर्वे [illegible] गणनाथ [illegible] ॥ अंतर्हिते तु निगणे [illegible] गणेशो [illegible]
[illegible] गणेश पेत ॥ २१ ॥ गंधर्वयक्षा [illegible]
गिरीशा [illegible] ॥ २२ ॥ योगी [illegible]
ते ॥ शिवाय सर्वं कथितं सहस्रनाम्ना गणेशस्य तु नीदितेन ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० गिरीशवरप्रदा
नं नाम पंचचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ मुनिरु० ॥ कथं नाम्नां सहस्रं तु गणेश उपदिष्टवान् ॥ शिवदं तन्ममाचक्ष्व
लोकानुग्रहतत्परः ॥ १ ॥ ब्रह्मो० ॥ देवदेवं पुरारातिं [illegible] यवधो घमे ॥ अनार्चनात् गणेशस्य जातो विघ्नाकुलः किल ॥ २ ॥ मन
सा संविनिधीय [illegible] विघ्नकारकं ॥ महागणपतिं भक्त्या समभ्यर्च्य यथाविधि ॥ ३ ॥ विघ्नप्रशमनोपायमपृच्छत्परि
तः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं०उ०
।५२।

२ महागणपतेर्नाम्नां सहस्रस्य गणाधिपः ॥ ऋषिर्देवो गणपतिश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतं ॥ ॥६॥२२

प्रमं ॥ संतुष्टः प्रजयाशं मे महागणपतिः स्वयं ॥ सर्वविघ्नप्रशमनं सर्वकामफलप्रदं ॥ ततस्तस्मै स्वनाम्नां तु सहस्र
मिदमब्रवीत् ॥५॥ ॥ॐ अस्य श्रीमहागणपतिसहस्रनाममालामंत्रस्य ॥ श्रीमहागणपतिर्ऋषिः ॥ श्रीमहागणपतिर्दे
वता ॥ नानाविधानि छंदांसि ॥ हुमिति बीजं ॥ तुंगमिति शक्तिः ॥ स्वाहाशक्तिरिति कीलकं ॥ सकलविघ्नविनाशनद्वारा महागण
पतिप्रीत्यर्थं जपे विनियोगः ॥ अथ न्यासः ॥ ॐ नमो भगवते विघ्नेश्वराय ओंकाररूपिणे अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नमो भगव
ते विघ्नेश्वराय मृत्युंजयाय तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ नमो भगवते विघ्नेश्वराय वक्रतुंडाय नमस्ते मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ न
मो भगवते विघ्नेश्वराय सर्वजनप्रियाय अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नमो भगवते विघ्नेश्वराय सोमसूर्याग्निनेत्राय कनि
ष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नमो भगवते विघ्नेश्वराय विनायकाय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादिन्यासः ॥ अथ ध्यानं ॥
चक्राभासरसालकार्मुकगदासद्बीजपूरद्विजव्रीह्यग्रोत्पलपाशपंकजकरं शुंडाग्रजाग्रद्घटं ॥ आश्लिष्टं प्रियया सरोजकरया
रत्नस्फुरद्भूषया माणेः स्मप्रतिमं महागणपतिं विश्वेशमाशास्महे ॥ ७ ॥ ॥ॐ श्रीमहागणपतिरुवाच ॥ ॥ गणेश्वरो गणक्री
डो गणनाथो गणाधिपः ॥ एकदंष्ट्रो वक्रतुंडो गजवक्त्रो महोदरः ॥ ८ ॥ लंबोदरो धूम्रवर्णो विकटो विघ्ननायकः ॥ सुमुखो दुर्मु
खो बुद्धो विघ्नराजो घनाशनः ॥ ९ ॥ भीमः प्रमोद आमोदः सुरानंदो मदोत्कटः ॥ हेरंबः शंबरः शंभुर्लंबकर्णो महाबलः ॥ १० ॥
नंदनः श्रीपदो भीमो मेघनादो गणंजयः ॥ विनायको विरूपाक्षो वीरः शूरवरप्रदः ॥ ११ ॥ महागणपतिर्बुद्धिसिद्धिक्षिप्रप्र
सादनः ॥ रुद्रप्रियो गणाध्यक्ष उमापुत्रोऽघनाशनः ॥ १२ ॥ कुमारगुरुरीशानपुत्रो मूषकवाहनः ॥ सिद्धिप्रियः सिद्धिपतिः
सिद्धः सिद्धिविनायकः ॥ १३ ॥ अविघ्नस्तुंबुरुः सिंहवाहनो मोहिनीप्रियः ॥ कटंकटो राजपुत्रः शाकलः संमितोऽमितः ॥ १४ ॥
कूष्मांडसामसंभूतिर्दुर्जयो धूर्जयो जयः ॥ भूपतिर्भुवनपतिर्भूतानां पतिरव्ययः ॥ १५ ॥ विश्वकर्ता विश्वमुखो विश्व ॥५२॥
राम

५१

वं धो धनुर्धारिणि ॥ कविः कवीनामृषभो ब्रह्मण्यो ब्रह्मवित्प्रियः ॥ १६ ॥ ज्येष्ठराजो निधिपतिर्निधिप्रियपतिप्रियः ॥
हिरण्मयपुरांतस्थः सूर्यमंडलमध्यगः ॥ १७ ॥ कराहतिध्वस्तसिंधुसलिलः पूषदंतभित् ॥ उमांककेलिकुतुकी मुक्ति
दः कुलपालकः ॥ १८ ॥ किरीटी कुंडली हारी वनमाली मनोमयः ॥ वैमुख्यहतदैत्यश्रीः पादाहतिजितक्षितिः ॥ १९ ॥
सद्योजातः स्वर्णमुंजमेखली दुर्निमित्तहृत् ॥ दुःस्वप्नहृत्प्रसहनो गुणी नादप्रतिष्ठितः ॥ २० ॥ सुरूपः सर्वनेत्राधिवा
सो वीरासनाश्रयः ॥ पीतांबरः खड्गधरः खंडेंदुकृतशेखरः ॥ २१ ॥ चित्रांगः श्यामदशनो भालचंद्रो हविर्भु
जः ॥ योगाधिपस्तारकस्थः पुरुषो गजकर्णकः ॥ २२ ॥ गणाधिराजो विजयः स्थिरो गजपतिर्ध्वजी ॥ देवदेवः स्म
रः प्राणदीपको वायुकीलकः ॥ २३ ॥ विपश्चिद्वरदो नादो नादभिन्नमहाचलः ॥ वराहरदनो मृत्युंजयो व्याघ्राजि
नांबरः ॥ २४ ॥ इच्छाशक्तिभवो देवत्राता दैत्यविमर्दनः ॥ शंभुवक्त्रोद्भवः शंभुकोपहा शंभुहास्यभूः ॥ २५ ॥
शंभुतेजाः शिवाशोकहारी गौरीसुखावहः ॥ उमांगमलजो गौरीतेजोभूः स्वर्धुनीभवः ॥ २६ ॥ यज्ञकायो महाना
दो गिरिवर्ष्मा शुभाननः ॥ सर्वात्मा सर्वदेवात्मा ब्रह्ममूर्धा ककुप्श्रुतिः ॥ २७ ॥ ब्रह्मांडकुंभश्चिद्व्योमभालः सत्यशि
रोरुहः ॥ जगज्जन्मलयोन्मेषनिमेषोऽग्न्यर्कसोमदृक् ॥ २८ ॥ गिरींद्रैकरदो धर्माधर्मोष्ठः सामबृंहितः ॥ ग्रहर्क्षद
शनो वाणीजिह्वो वासवनासिकः ॥ २९ ॥ भ्रूमध्यसंस्थितकरो ब्रह्मविद्यामदोदकः ॥ कुलाचलांसः सोमार्कघंटो रुद्र
शिरोधरः ॥ ३० ॥ नदीनदभुजः सर्पांगुलीकस्तारकानखः ॥ व्योमनाभिः श्रीहृदयो मेरुपृष्ठोऽर्णवोदरः ॥ ३१ ॥ कुक्षि
स्थयक्षगंधर्वरक्षःकिन्नरमानुषः ॥ पृथ्वीकटिः सृष्टिलिंगः शैलोरुर्दस्रजानुकः ॥ ३२ ॥ पातालजंघो मुनिपात् कालां

५१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
॥५३॥

गुरुस्त्रयीतनुः ॥ ज्योतिर्मंडललांगूलो हृदयालाननिश्चलः ॥ ३३ ॥ हृत्पद्मकर्णिकाशाली वियत्केलिसरोवरः ॥ सद्भक्त
ध्याननिगडः पूजावारिनिवारितः ॥ ३४ ॥ प्रतापी कश्यपो मंता गणको विष्टपी बली ॥ यशस्वी धार्मिको जेता प्रथमः प्र
थमेश्वरः ॥ ३५ ॥ चिंतामणिर्द्वीपपतिः कल्पद्रुमवनालयः ॥ रत्नमंडपमध्यस्थो रत्नसिंहासनाश्रयः ॥ ३६ ॥
तीव्राशिरोद्धृतपदो ज्वालिनीमौलिलालितः ॥ नंदानंदितपीठश्रीर्भोगदो भूषितासनः ॥ ३७ ॥ सकामदायिनीपी
ठः सर्वशक्त्यंबुजालयः ॥ लिपिपद्मासनाधारो वह्निधामत्रयालयः ॥ ३८ ॥ उन्नतप्रपदो गूढगुल्फः संवृतपार्ष्णि
कः ॥ पीनजंघः श्लिष्टजानुः स्थूलोरुः प्रोन्नमत्कटिः ॥ ३९ ॥ निम्ननाभिः स्थूलकुक्षिः पीनवक्षा बृहद्भुजः ॥ पीन
स्कंधः कंबुकंठो लंबोष्ठो लंबनासिकः ॥ ४० ॥ भग्नवामरदस्तुंगः सव्यदंतो महाहनुः ॥ ह्रस्वनेत्रत्रयः शूर्पकर्णो नि
बिडमस्तकः ॥ ४१ ॥ स्तबकाकारकुंभाग्रो रत्नमौलिर्निरंकुशः ॥ सर्पहारकटीसूत्रः सर्पयज्ञोपवीतवान् ॥ ४२ ॥
सर्पकोटीरकटकः सर्पग्रैवेयकांगदः ॥ सर्पकक्षोदराबंधः सर्पराजोत्तरच्छदः ॥ ४३ ॥ रक्तो रक्तांबरधरो रक्तमाल्यविभू
षणः ॥ रक्तेक्षणो रक्तकरो रक्तताल्वोष्ठपल्लवः ॥ ४४ ॥ श्वेतः श्वेतांबरधरः श्वेतमाल्यविभूषणः ॥ श्वेतातपत्ररु
चिरः श्वेतचामरवीजितः ॥ ४५ ॥ सर्वावयवसंपूर्णः सर्वलक्षणलक्षितः ॥ सर्वाभरणशोभाढ्यः सर्वशोभासमन्वितः ॥ ४६ ॥
सर्वमंगलमांगल्यः सर्वकारणकारणं ॥ सर्वदैककरः शार्ङ्गी बीजपूरी गदाधरः ॥ ४७ ॥ इक्षुचापधरः शूली चक्रपा
णिः सरोजभृत् ॥ पाशी धृतोत्पलः शालीमंजरीभृत्स्वदंतभृत् ॥ ४८ ॥ कल्पवल्लीधरो विश्वाभयदैककरो वशी ॥ अक्षमाला
धरो ज्ञानमुद्रावान्मुद्गरायुधः ॥ ४९ ॥ पूर्णपात्री कंबुधरो विधृतालिसमुद्गकः ॥ करस्थाम्रफलश्चूतकलिकाभृत्कुठारवान् ॥ ५० ॥

॥५३॥
राम

पुष्करस्थस्वर्णघटीपूर्णरत्नाभिवर्षकः ॥ भारतीसुंदरीनाथो विनायकरतिप्रियः ॥ ५१ ॥ महालक्ष्मीप्रियतमः सिद्धलक्ष्मीमनो
रमः ॥ रमारमेशपूर्वांगो दक्षिणोमामहेश्वरः ॥ ५२ ॥ महीवराहवामांगो रतिकंदर्पपश्चिमः ॥ आमोदमोदजननः सप्रमोदप्र
मोदनः ॥ ५३ ॥ संवर्धितमहावृद्धिरृद्धिसिद्धिप्रवर्धनः ॥ दंतसौमुख्यसुमुखः कांतिकंदलिताश्रयः ॥ ५४ ॥ मदनावत्याश्रि
तांघ्रिः कृतवैमुख्यदुर्मुखः ॥ विघ्नसंपल्लवोपघ्नः सेवोन्निद्रमदद्रवः ॥ ५५ ॥ विघ्नकृन्निघ्नचरणो द्राविणीशक्तिसत्कृतः ॥ तीव्रा
प्रसन्ननयनो ज्वालिनीपालितैकदृक् ॥ ५६ ॥ मोहिनीमोहनो भोगदायिनीमंडितः ॥ कामिनीकांतवक्त्रश्रीरधि
ष्ठितवसुंधरः ॥ ५७ ॥ वसुधारामदोन्मादो महाशंखनिधिः प्रभुः ॥ नमद्वसुमतीमौलिः पद्मनिधिः प्रभुः ॥ ५८ ॥
सर्वसद्गुरुसंसेव्यः शोचिष्केशहृदाश्रयः ॥ ईशानमूर्धा देवेंद्रशिखी पवननंदनः ॥ ५९ ॥ प्रत्युग्रनयनो दिव्यो दिव्यास्त्र
शतपर्वधृक् ॥ ऐरावतादिसर्वाशावारणो वारणप्रियः ॥ ६० ॥ अजयार्चितपादाब्जो नित्यानित्यावतंसितः ॥ विलासिनी
कृतोल्लासः शौंडी सौंदर्यमंडितः ॥ ६१ ॥ अनंतानंतसुखदः सुमंगलसुमंगलः ॥ ज्ञानाश्रयः क्रियाधार इच्छाशक्तिनिषे
वितः ॥ ६२ ॥ सुभगासंश्रितपदो ललिताललिताश्रयः ॥ कामिनीपालनः कामः कामिनीकेलिलालितः ॥ ६३ ॥ सर
स्वत्याश्रयो गौरीनंदनः श्रीनिकेतनः ॥ गुरुगुप्तपदो वाचासिद्धो वागीश्वरीपतिः ॥ ६४ ॥ नलिनीकामुको वामारामो ज्ये
ष्ठामनोरमः ॥ महामुद्रितपादाब्जो हुंबीजस्तुंगशक्तिमान् ॥ ६५ ॥ विश्वादिजननत्राणः स्वाहाशक्तिः सकीलकः ॥ अमृ
ताब्धिकृतावासो मदघूर्णितलोचनः ॥ ६६ ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टगणको गणेशो गणनायकः ॥ सार्वकालिकसंसिद्धिर्नि
त्यसेव्यो दिगंबरः ॥ ६७ ॥ अनपायोऽनंतदृष्टिरप्रमेयोऽजरामरः ॥ अनाविलोऽप्रतिहतोऽच्युतोऽमृतमक्षरं ॥ ६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रतर्क्योक्षिपोजय्योनाधारोनामयोमय:॥अमोघसिद्धिरद्वैतमघोरोमितमानस:॥६५॥अनाकारोब्धिभूम्यग्नि
बलघ्नोव्यक्तलक्षण:॥आधारपीठआधारआधाराधेयवर्जित:॥६६॥आखुकेतनआशापूरकआखुमहारथ:॥
अमोघसिद्धिरद्वैतमप्रमेयोमितानन:॥६७॥इक्षुसागरमध्यस्थइक्षुपायसभक्षक:॥इक्षुचापातिरेकश्रीरिंद्र
चापनिभद्युति:॥६९॥इंद्रगोपसमानश्रीरिंद्रनीलसमद्युति:॥इंदीवरदलश्यामइंदुमंडलमंडित:॥७०॥इध्म
प्रियइडाभागइडाधामेंदिराप्रिय:॥इक्ष्वाकुविघ्नविध्वंसीइतिकर्तव्यतेप्सित:॥७१॥ईशानमौलिरीशानईशा
नप्रियईतिहा॥ईषणात्रयकल्पांतईहामात्रविवर्जित:॥७२॥उपेंद्रउडुभृन्मौलीरुडुंडकरप्रिय:॥उन्नतानन
उत्तुंगउदारत्रिदशाग्रणी:॥७३॥ऊर्जस्वानुज्वलतनुरूहापोहविवर्जित:॥ऋग्यजु:सामनयनऋद्धिसिद्धिस
मर्पक:॥७४॥ऋजुचित्तैकसुलभऋणत्रयविमोचन:॥लुप्तविघ्न:स्वभक्तानांलुप्तशक्ति:सुरद्विषां॥७५॥लुप्तश्रीर्वि
मुखार्चानांलूताविस्फोटनाशन:॥एकारपीठमध्यस्थएकपादकृतासन:॥७६॥एजिताखिलदैत्यश्रीरेजिताखि
लसंस्थिति:॥ऐश्वर्यनिधिरैश्वर्यमैहिकामुष्मिकप्रद:॥७७॥ऐरंमदसमोन्मेषऐरावतनिभानन:॥ओंकारवाच्यओं
कारओजस्वानोषधीपति:॥७८॥औदार्यनिधिरौद्धत्यधैर्यऔन्नत्यनि:पति:॥अंकुश:सुरनागानामंकुशासुरसं
स्थितै:॥अ:समस्तविसर्गांतपदेषुपरिकीर्तित:॥कमंडलुधर:कल्पकपर्दीकलभानन:॥८०॥कर्मसाक्षीकर्मक
र्त्ताकर्माकर्मफलप्रद:॥कदंबगोलकाकारकूष्मांडगणनायक:॥८१॥कारुण्यदेह:कपिल:कथक:कटिसूत्रभृत्॥८२॥

सर्वखंडप्रियःस्वच्छःस्वांतांतस्थश्चनिर्मलः ॥८४॥ आत्मस्वात्मसंगादिरूपस्वरूपोगुणाश्रयः ॥ गुणातीतोगुह
नोनंदोगणपप्रभुःपाणिः ॥८५॥ गणपगणप्रियोगजोगीतंगीर्वाणपूर्वजः ॥ गुणाधारस्तोगणेशोगुणागम
निरूपितः ॥८६॥ गुह्याशयोगुहाब्धिस्थोगुरुःगुरुर्गुरोर्गुरुः ॥ घंटाघर्घरिकामालीघटकुंभोघटोदरः ॥८७॥
ङकारवाच्योङाकारोङकाराकारशुंडभृत् ॥ चंडश्चंडेश्वरःसुहृच्चंडेशःचंडविक्रमः ॥८८॥ चराचरपिताचिं
तामणिश्चर्वणलालसः ॥ छंदश्छंदोद्भवश्छंदोदुर्लक्ष्यश्छंदविग्रहः ॥८९॥ जगद्योनिर्जगत्साक्षिजगदीशोजग
न्मयः ॥ जपोजपपरोजप्योजिह्वासिंहासनप्रभुः ॥९०॥ झलझलोल्लसद्दानाझंकारीभ्रमराकुलः ॥ टंकार
स्फारसंरावष्टंकारमणिनूपुरः ॥९१॥ ठद्वयःपल्लवांतस्थसर्वमंत्रेषुसिद्धिदः ॥ डिंडिमुंडोडाकिनीशोडाम
रोडिंडिमप्रियः ॥९२॥ ढक्कानिनादमुदितोढौंकोढुंढिविनायकः ॥ णकारवाच्योवाणीशोविश्वात्माविश्वभा
वनः ॥९३॥ तत्त्वानांप्रकृतिस्तत्त्वंतत्त्वंपदनिरूपितः ॥ तारकांतरसंस्थानस्तारकस्तारकांतकः ॥९४॥ स्थाणु
स्थाणुप्रियःस्थाणुस्थानास्थावरंजंगमंजगत् ॥ दक्षयज्ञप्रमथनोदातादानंदमोदयः ॥९५॥ दयावान्दिव्यविभवो
दंडधृग्दंडनायकः ॥ दंतप्रभिन्नाभ्रमालोदैत्यवारणदारणः ॥९६॥ दंष्ट्रालग्नद्विपघटोदेवार्थनृगजाकृतिः ॥ धन
धान्यपतिर्धन्योधनदोधरणीधरः ॥९७॥ ध्यानैकप्रकटोध्येयोध्यानंध्यानपरायणः ॥ ध्वनिप्रकृतिचित्कारोब्रह्मांडा
वलिमेखलः ॥९८॥ नंद्योनंदिप्रियोनादोनादमध्यप्रतिष्ठितः ॥ निष्कलोनिर्मलोनित्योनित्यानित्योनिरामयः ॥९९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

परंव्योम परंधाम परमात्मा परंपदं॥ परात्परः पशुपतिः पशुपाशविमोचनः॥१००॥ पूर्णानंदः परानंदः पुराणः पुरुषोत्तमः॥
पद्मप्रसन्नवदनः प्रणताज्ञाननाशनः॥१॥ प्रमाणप्रत्ययातीतः प्रलयाग्निनिवारणः॥ फणिहस्तः फणिपतिः फणा-
रः प्राणितापिलः॥१०२॥ बाणार्चितांघ्रियुगलो बालकेलिकुतूहली॥ ब्रह्मब्रह्मार्चितपदो ब्रह्मचारी बृहस्पतिः॥१०३॥ ब्र-
ह्मतेजा ब्रह्मपरो ब्रह्मण्यो ब्रह्मविप्रियः॥ भक्तप्रदत्तलक्ष्मीको भक्ताभीष्टप्रदः प्रभुः॥१०४॥ भगवान् भक्तिसुलभो भक्तिमा-
न्रतिवर्द्धनः॥ भव्यो भर्ता भयो भव्यप्रभुता भ्रमध्यगोचरः॥१०५॥ मंत्रो मंत्रपतिर्मंत्री मदमत्तो मदोन्नतः॥ मखबाधी-
श्वरो मंत्रामंदनिभस्वनः॥१०६॥ महाबलो महावीर्यो महाप्राणो महानलः॥ यज्ञो यज्ञपतिर्यज्ञगोप्ता यज्ञफलप्रदः॥१०७॥
यज्ञेश्वरो योगगम्यो योगपतिर्याचकप्रियः॥ रस्यो रसप्रियो रस्यो रजतो वारणप्रियः॥१०८॥ राजराजसखो रत्नगर्भो रिपुष्य-
सुखप्रदः॥ लक्ष्मीलक्ष्मपतिर्लक्ष्मीलो लयस्थो लड्डुकप्रियः॥१०९॥ वानप्रियो वासपरो वामभक्ताभिवृष्टितः॥ वरेण्यो
वन्हिवन्हेर्वषो वेदांगगोचरः॥११०॥ विकर्ता विश्वभृतम्य चक्षुर्विधाता विश्वतोमुखः॥ वामदेवो वज्रिणो मावश्रीवज्र-
निवारणः॥१११॥ विवस्वबंधनो विश्वाधारो विश्वेश्वरो विभुः॥ शंकरः श्रीरामशाप्यः शरभः शान्तिर्गणेश्वरः॥११२॥
षट्तुकुसुमस्यविषडाधारः षडक्षरः॥ संसारवैद्यः सर्वज्ञः सर्वभेषजभेषजं॥११३॥ सृष्टिस्थितिलयक्रीडः शरपंज-
दर्पदलन॥ सिंदूरितमहाकुंभः सदसद्व्यक्तिदायकः॥११४॥ साक्षी समुद्रमथनः स्वयंवेद्यः दसौक्षिणः॥ स्वमंत्रस-
वसंकल्पः सामगानरतः सुखी॥११५॥ हंसो हस्तिपिशाचीशो हवनं हव्यकव्यभुक्॥ हव्यं हुतप्रियो हृष्टो हृल्लेखा-
मंत्रमध्यगः॥११६॥ क्षेत्राधिपः क्षेत्रभर्ता क्षमापरपरायणः॥ क्षिप्रक्षेमकरे क्षेमनंदक्षोणिसुरद्रुमः॥११७॥ धर्म-

प्रदोऽर्थदः कामदाता सौभाग्यवर्द्धनः॥ विद्याप्रदो विभवदो भुक्तिमुक्तिफलप्रदः॥११८॥ अभिरूपकरो वीरश्रीप्रदो विज-
यःप्रदः॥ सर्ववश्यकरो गर्भदोषहा पुत्रपौत्रदः॥११९॥ मेधादः कीर्तिदः शोकहारी दौर्भाग्यनाशनः॥ सर्वेशः शिष्टदः॥ प्रतिवादिमुख-
स्तंभो दुष्टचित्तप्रसादनः॥१२०॥ पराभिचारशमनो दुःखहा बंधमोक्षदः॥ लवस्त्रुटीकलाकाष्ठानिमेषास्तत्य-
क्षणः॥१२२॥ घटी मुहूर्तः प्रहरो दिवानक्तमहर्निशं॥ पक्षो मासर्तुरयनाब्दयुगकल्पो महालयः॥१२३॥ राशिस्तारा तिथिर्यो-
गवारः करणांशकः॥ लग्नं होराकालचक्रं मेरुः सप्तर्षयो ध्रुवः॥१२४॥ राहुर्मंदः कविर्जीवो बुधो भौमः शशी रविः॥
कालः सृष्टिस्थितिर्विश्वं स्थावरं जंगमं च यत्॥१२५॥ भूरापोग्निमरुत्सिद्धमोहंकृतिः पुमान्श्रियः॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवो
रुद्रः शांतिः सदाशिवः॥१२६॥ विद्याधरः सिद्धयक्षरक्षः किंनरः॥ सिद्धाविद्याधरा भूतामनुष्याः पश-
वः खगाः॥१२७॥ समुद्राः सरितः शैला भूतं भव्यं भवोद्भवं॥ सांख्यं पातंजलं योगः पुराणानि स्मृतिः श्रुतिः॥१२८॥
वेदांगानि सदाचारो मीमांसा न्यायविस्तरः॥ आयुर्वेदो धनुर्वेदो गांधर्वं काव्यनाटकं॥१२९॥ वैखानसं भागवतं
पाशुपतं पांचरात्रकं॥ शैवं पाशुपतं कालमुखं भैरवशासनं॥१३०॥ शाक्तं वैनायकं सौरं जैनमार्हतसंहिता॥
सदसद्व्यक्तमव्यक्तं सचेतनमचेतनं॥१३१॥ बंधो मोक्षः सुखं भोगो योगः सत्यमणुर्महान्॥ स्वस्ति हुंफट् स्वधा
स्वाहा श्रौषड्वौषड्वषण्नमः॥१३२॥ ज्ञानं विज्ञानमानंदो बोधः संविच्छमः शमः॥ एक एकाक्षराधार एकाक्षरपराय-
णः॥१३३॥ एकाग्रधीरेकवीर एकानेकस्वरूपधृक्॥ द्विरूपो द्विभुजो द्व्यक्षो द्विरदो द्वीपरक्षकः॥१३४॥ द्वैमातुरो द्वि-
वदनो द्वंद्वहीनो द्वयातिगः॥ त्रिधामा त्रिकरो त्रेता त्रिवर्गफलदायकः॥१३५॥ त्रिगुणात्मा त्रिलोकादिस्त्रिशक्तीशस्त्रिलो-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चनः ॥ चतुर्वर्णप्रियो पायश्चतुर्वर्णाश्रमाश्रयः ॥ २५ ॥ चतुर्विधवचोवृत्तिपरिवृत्तिप्रवर्तकः ॥ चतुर्थीपूजन प्रीतिश्चतुर्थीतिथिसंभवः ॥ २६ ॥ पंचाक्षरात्मा पंचात्मा पंचास्यः पंचहस्तमः ॥ पंचाधारः पंचवर्णः पंचाक्षरपरायणः ॥ २७ ॥ पंचतालश्च रः पंचपंचप्रणवमातृकः ॥ पंचपममयस्फूर्तिः पंचवारणवारितः ॥ २८ ॥ पंचभक्ष्यप्रियः पंचपंचबाणः शिवात्मकः ॥ षट्कोणपीठः षट्चक्रधामा षड्ग्रंथिभेदकः ॥ २९ ॥ षडंगध्वांतविध्वंसी षडंगुलमहाह्रदः ॥ षण्मुखः षण्मुखभ्राता षट्शक्तिपरिवारितः ॥ ३० ॥ षड्वैरिवर्गविध्वंसी षडूर्मिभयनाशनः ॥ षट्कर्तिदूरः षट्कर्मनिरतः षड्रसाश्रयः ॥ ३१ ॥ सप्तपातालचरणः सप्तद्वीपोरुमंडलः ॥ सप्तस्वर्लोकमुकुटः सप्तसप्तिवरप्रदः ॥ ३२ ॥ सप्तांगराज्यसुखदः सप्तर्षिगणवंदितः ॥ सप्तच्छंदोनिधिः सप्तहोत्रः सप्तस्वराश्रयः ॥ ३३ ॥ सप्ताब्धिकेलिकासारः सप्तमातृनिषेवितः ॥ सप्तच्छंदो मोदमदः सप्तच्छंदोमखप्रभुः ॥ ३४ ॥ अष्टमूर्तिर्ध्येयमूर्तिरष्टप्रकृतिकारणं ॥ अष्टांगयोगफलभृदष्टपत्रांबुजासनः ॥ ३५ ॥ अष्टशक्तिसमानश्रीरष्टैश्वर्यप्रवर्द्धनः ॥ अष्टपीठोपपीठश्रीरष्टमातृसमावृतः ॥ ३६ ॥ अष्टभैरवसेव्योष्टवसुवंद्योष्टमूर्तिभृत् ॥ अष्टचक्रस्फुरन्मूर्तिरष्टद्रव्यहविःप्रियः ॥ ३७ ॥ नवनागासनाध्यासी नवनिध्यनुशासिता ॥ नवद्वारपुराधारो नवधारनिषेवितः ॥ ३८ ॥ नवनारायणस्तुत्यो नवदुर्गानिषेविता ॥ नवनाथमहानाथो नवनागविभूषितः ॥ ३९ ॥ नवरत्नविचित्रांगो नवशक्तिशिरोद्धृतः ॥ दशात्मको दशभुजो दशदिक्पतिवंदितः ॥ ४० ॥ दशाध्यायो दशप्राणो दशेंद्रियनियामकः ॥ दशाक्षरमहामंत्रो दशाशाव्यापिविग्रहः ॥ ४१ ॥ एकादशमहारुद्रैस्तुतश्चैकादशाक्षरः ॥ द्वादशोद्दंड

राजकुलस्यापि राजउग्रस्य मंत्रिणं ॥ ७२ ॥ जपतेयस्य वश्यार्थे तिनदासस्य जायते ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणामनायासेन साधनं ॥ ७३ ॥ सामस्तशाकिनीरक्षोयक्षग्रहभयापहं ॥ साम्राज्यसुखदं सर्वसपत्नमदमर्दनं ॥ ७४ ॥ समस्तसकलध्वंसी दग्धबीजप्ररोहणं ॥ दुःस्वप्नशमनं क्रुद्धस्वामिचित्तप्रसादनं ॥ ७५ ॥ षट्कर्माष्टमहासिद्धित्रिकालज्ञानकारणं ॥ परकृत्याशमनं परचक्रविमर्दनं ॥ ७६ ॥ संग्रामरंगे सर्वेषामिदमेकं जयापहं ॥ सर्ववंध्यात्वदोषघ्नं गर्भरक्षैककारणं ॥ ७७ ॥ पठते प्रत्यहं स्तोत्रं गणपतेरिदं ॥ देशे तत्र न दुर्भिक्षमितयो दुरितानि च ॥ ७८ ॥ न तैर्गृहं जहाति श्रीर्यशापि जायते स्तवः ॥ क्षयकुष्ठप्रमेहार्शोभगंदरविशूचिका ॥ ७९ ॥ गुल्मं प्लीहानवल्मीकमतिसारं महोदरं ॥ कासश्वासमुदावर्तं शूलशाकामयस्फुटं ॥ ८० ॥ शिरोरोगं वमीहिक्कां गंडमालामरोचकं ॥ वातपित्तकफद्वंद्वत्रिदोषजनितज्वरं ॥ ८१ ॥ आगंतु विषमं शीतमुष्णं चैकाहिकादिकं ॥ इत्याद्युक्तमनुक्तं वा रोगदोषादिसंभवं ॥ सर्वं प्रशामयत्याशु स्तोत्रस्यास्य सकृज्जपः ॥ प्राप्यते स्य जपात्सिद्धिः स्त्रिशूद्रैः पतितैरपि ॥ ८२ ॥ सहस्रनाममंत्रोयं जपितव्यं शुभाप्तये ॥ महागणपतेः स्तोत्रं सकामः प्रजपन्निदं ॥ ८३ ॥ इच्छया सकलान्भोगानुपभुज्येह पार्थिवान् ॥ मनोरथफलैर्दिव्यैर्व्योमयानैर्मनोरमैः ॥ ८४ ॥ चंद्रेंद्रभास्करोपेंद्रब्रह्मशर्वादिसद्मसु ॥ कामरूपः कामगतिः कामदः कामदेश्वरः ॥ ८५ ॥ भुक्त्वा यथेप्सितान्भोगानभीष्टैः सहबं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१५८

ध्रुभिः ॥ गणेशानुचरो ह्येष गणो गणपतिः प्रियः ॥ ९६ ॥ नंदीश्वरादिसाम्यं च नंदितैः सकलैर्गणैः ॥
शिवाभ्यां रूपयायुक्तो निर्विशेषं च लालितः ॥ ९७ ॥ शिवभक्तैः पूर्णकामो गणेश्वरवशानुगः ॥ जातिस्मरो
धर्मपरो सार्वभौमे भिजायते ॥ ९८ ॥ निःकामस्तु जपन्नित्यं भक्त्या विघ्नेशतत्परः ॥ योगसिद्धिं परां प्राप्य ज्ञा
नं वैराग्यसंयुतं ॥ ९९ ॥ निरंतरे निराबाधे परमानंदसंज्ञिते ॥ विश्वोत्तीर्णे परे पूर्णे पुनरावृत्तिवर्जिते ॥ १०० ॥
लीनो वैनायके धाम्नि रमते नित्यनिर्वृतिः ॥ इदं प्रजापतिस्तोत्रं पठितं श्रावितं श्रुतं ॥ १ ॥ व्याख्यातं चर्चि
तं ध्यातं विमृष्टमभिवंदितं ॥ इहामुत्रेव विश्वेषु विश्वैश्वर्यप्रदायकं ॥ २ ॥ स्वच्छंदचारिणाप्येष येन सं
धार्यते स्तवः ॥ स रक्ष्यते शिवोद्भूतैर्गणैरध्यष्टकोटिभिः ॥ ३ ॥ लिखितं पुस्तकं स्तोत्रं मंत्रभूतं प्रपूजयेत् ॥
तत्र सर्वोत्तमा लक्ष्मीः सन्निधत्ते निरंतरं ॥ ४ ॥ रक्षः प्रेतपिशाचाद्यास्तत्र न प्रविशंति च ॥ एभिर्नामभि
र्दिव्यैस्तु द्वितीयांतैः प्रतर्पयेत् ॥ ५ ॥ गणनाथं स सामर्थ्यः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ताराद्यैः स्वाहयायुक्तैश्च
तुर्थ्यंतैश्च नामभिः ॥ ६ ॥ चतुर्थ्यां त्रिमधुभिर्मिश्रं तिलैर्होमेन मानवः ॥ इह भुक्त्वेप्सितान्कामानपुत्रपौ
त्रादिभिः सुखान् ॥ ७ ॥ पश्चाच्चिरायुर्निर्वाणे देवस्यानुचरो भवेत् ॥ पठेत्त्रिसंध्यमेकं वा गणेशस्य सह
स्रकं ॥ ९ ॥ दानैरशेषैरखिलैर्व्रतैश्च तीर्थैरशेषैरखिलैर्मखैश्च ॥ न तत्फलं विंदति यद्गणेशसहस्रनामस्म
रणेन सद्यः ॥ १० ॥ एतन्नाम्ना सहस्रं पठति दिनमणेः प्रत्यहं प्रोज्जिहाने सायं मध्यंदिने वा त्रिषवणमथवा सं
ततं वा जिनोयः ॥ स स्यादैश्वर्यधुर्यः प्रभवति वचसां कीर्तिमुच्चैस्तनोति दारिद्र्यं हंति हे विश्वं वशयति सु चि

१५८
राम

दुर्जो जागदशांतनिकेतनः ॥ ५२ ॥ त्रयोदशा शिवाभिन्नो विश्वेदेवाधिदैवतं ॥ चतुर्दशेंद्रवरदश्चतुर्दशम
नुप्रभुः ॥ ५३ ॥ चतुर्दशादिविद्याढ्यश्चतुर्दशजगत्पतिः ॥ सामपंचदशः पंचदशीशीतांशुमंडलः ॥ ५४ ॥ षोड
शाधारनिलयः षोडशः स्वरमातृकः ॥ षोडशेंदुकलावासः षोडशेश्वरमातृकः ॥ ५५ ॥ सप्त
दशी सप्तदशः सप्तदशाक्षरः ॥ अष्टादशालिपिपतिरष्टादशपुराणकृत् ॥ ५६ ॥ अष्टादशौष
धीसृष्टिरष्टादशविधःस्मृतः ॥ अष्टादशलिपिव्यष्टिसमष्टिज्ञानकोविदः ॥ ५७ ॥ एकविंशः स्व
यं भूरेकविंशात्मकः प्रभुः ॥ एकविंशसमानेकविंशांगुलिपल्लवः ॥ ५८ ॥ चतुर्विंशतितत्त्वात्मा पंच
विंशाख्यपूरुषः ॥ सप्तविंशतितारेशः सप्तविंशतियोगकृत् ॥ ५९ ॥ द्वात्रिंशद्भैरवाधीशश्चतुस्त्रिं
शन्महाह्रदः ॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वसंभूतिरष्टत्रिंशत्कलातनुः ॥ ६० ॥ नवदकोनपंचाशन्मरुद्वर्गनिरर्गलः ॥
पंचाशदक्षरश्रेणी पंचाशद्रुद्रविग्रहः ॥ ६१ ॥ पंचाशद्विष्णुशक्तीशः पंचाशन्मातृकालयः ॥ द्विपंचाश
द्वपुःश्रेणी त्रिषष्ट्यक्षरसंश्रयः ॥ ६२ ॥ चतुःषष्टिमहासिद्धियोगिनीवृंदवंदितः ॥ चतुःषष्ट्यर्थ
निर्णेता चतुःषष्टिकलानिधिः ॥ ६३ ॥ अष्टषष्टिमहातीर्थक्षेत्रभैरवभावितः ॥ चतुर्नवतिमंत्रा
त्मा षण्णवत्यधिकप्रभुः ॥ ६४ ॥ शतानंदः शतधृतिः शतपत्रायतेक्षणः ॥ शतानीकः शतमखः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥५७॥

शतधारवरायुधः ॥१५॥ सहस्रपत्रनिलयः सहस्रफणिभूषितः ॥ सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः
सहस्रपात् ॥१६॥ सहस्रनामसंस्तुत्यस्सहस्राक्षबलापहः ॥ दशसाहस्रफणिभृत्फणिराजकृतास
नः ॥१७॥ अष्टाशीतिसहस्राद्यमहर्षिस्तोत्रपाठितः ॥ लक्षाधारः प्रियाधारो लक्षाधारमनो
मयः ॥१८॥ चतुर्लक्षजपप्रीतिश्चतुर्लक्षप्रकाशकः ॥ चतुरशीतिलक्षाणां जीवानां देहसंस्थि
तः ॥१९॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशः कोटिचंद्रांशुनिर्मलः ॥ शिवभवाद्यष्टकोटिवैनायकधुरंधरः ॥२०॥
सप्तकोटिमहामंत्रमंत्रितावयवद्युतिः ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिसुरश्रेणीप्रणतपादुकः ॥२१॥ अनंतश
क्तिसहितो ह्यनंतमुनिसंस्थितः ॥ अनंतनामानंतश्रीरनंतोनंतसौख्यदः ॥२२॥ अनंतदेवता
सेव्यो ह्यनंतमुनिसंस्थितः ॥ इति वैनायकं नाम्नां सहस्रमिदमीरितं ॥२३॥ एतद्ब्राह्मे मुहूर्ते यो यः
पठेत्प्रत्यहं नरः ॥ करस्थं तस्य सकलमैहिकामुष्मिकं फलं ॥२४॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं धैर्यं शौर्यं बलं
यशः ॥ मेधा प्रज्ञा धृतिः कांतिः सौभाग्यमभिरूपता ॥२५॥ सत्यं दया क्षमा शांतिर्दाक्षिण्यं धर्मशी
लता ॥ जगत्संवननं विश्वं संवादो वादपाटवं ॥२६॥ सभापांडित्यमौदार्यं गांभीर्यं ब्रह्मवर्चसं ॥ ओ
लः जस्तेजः कुलं शीलं प्रतापो वीर्यमादितः ॥२७॥ ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं स्थैर्यं विश्वासता तथा ॥ ध
नधान्यादिवृद्धिश्च सकृदस्य जपाद्भवेत् ॥२८॥ वश्यं चतुर्विधं विश्वं जपादस्य प्रजायते ॥ राज्ञो ॥५७॥
राम

रं वर्द्धते उपपौत्रे ॥३५॥ अकिंचनोपि कैवल्यो नियतो नियतासनः ॥ प्रजपंश्चतुरो मासान् गणेशार्चनतत्परः ॥२७२॥
दरिद्रतां समुन्मूल्य सप्तजन्मानुगामपि ॥ लभते महतीं लक्ष्मीमित्याज्ञा परमेश्वरी ॥४०॥ आयुष्यं वीतरोगं कुलंम
हीतिमलं संततः श्रेणिपुत्रा नाकीर्तिः पुण्यावदाता भणतिच भिनवाकीर्तिर्व्याजभोज्या ॥ कुर्याः संतः कलत्रं गुणव
दभिमतं यद्यदन्यच्च तत्थं नित्यं यः स्तोत्रमेतत्पठति गणपतेस्तस्य हस्ते समस्तं ॥४२॥ गणंजयो गणपतिर्हेरंबो
धरणीधरः ॥ महागणपतिर्बुद्धिप्रियः क्षिप्रप्रसादनः ॥४३॥ अमोघसिद्धिरमितो मंत्रश्चिंतामणिर्निधिः ॥ सु
मंगलो बीजमाशापूरको वरदः कलः ॥४४॥ काश्यपो नंदनो वाचासिद्धो ढुंढिविनायकः ॥ मोदकैरेभिरत्रैकविंशत्या
नामभिः पुमान् ॥४५॥ यः स्तौति मद्गतमना मदाराधनतत्परः ॥ स्तुतो नाम्नां सहस्रेण तेनाहं नात्र संशयः ॥४६॥
नमो नमः सुरवरपूजितांघ्रये नमो नमो निरुपममंगलात्मने ॥ नमो नमो विपुलवरैकसिद्धये नमो नमः करिकलभा
ननाय ते ॥४७॥ किंकिणीगणरणितचरणः प्रकटितगुरुमतिचारित्रकरणः ॥ मदजललहरीकलितकपोलः शमयतु
दुरितं गणपतिनामा ॥४८॥ ॥४८॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे गणेशसहस्रनामस्तोत्र
कथनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥ व्यास उ० ॥ नाम्नां सहस्रे संप्राप्ते प्रसन्ने च गजानने ॥ ततः किम
करोद्ब्रह्मन् हरस्तत्कथयस्व मे ॥१॥ ब्रह्मो० ॥ गणेशवरदानेन नाम्नां चैवोपदेशितः ॥ प्रहृष्टः शंकरोनन्दन्नगर्ज
च महास्वनं ॥२॥ आहूय स्वगणान्देवान्प्रस्थानावसरमादिशत् ॥ तेपि हर्षेण महतायाद्ये देवाः शिवांतिकं ॥३॥
ब्रह्मा कुबेरो धनदः इंद्रोग्निर्वायुश्च यमो वरुणोर्यमा च ॥ गंधर्वयक्षोरगकिन्नराश्च सर्वेपि मत्स्ये सशिवं स्तुवंतः ॥४॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥५७॥

दिवौकसः ॥ महादेवजगन्नाथ अगम्यानंदकारक ॥ त्यक्ता हतं महादेव संकटात्पाहि शंकर ॥५॥ स्तुत्वा न भ्रस्तावयंते नस्तता विश्वविधातिना ॥ एवं देववचः श्रुत्वा पिनाकी निर्ययौ प्रभुः ॥६॥ गणैरामनसा ध्यायन्प्रुजाय हृत निष्क्र यः ॥ वेगेनन्नवनं प्राप्य देवगंधर्वसंस्तुतः ॥७॥ तावद्धदैसंचारे स्तद्भ्रांतः सन्निरूपितः ॥ आगतः सुरसैन्येन युक्ताय गिरिजापतिः ॥८॥ तस्य सैन्यस्य नस्यंत रास्त्रैरस्त्रैश्च कंचुके ॥ सच दैत्यो महानादो युद्धभूषणभूषितः ॥९॥ वीरानानर्धयाम्यसवासमाभूषणैर्धनैः ॥ अनेकयान संस्थोयोद्धुं त्रिपुरस्त्वयं ॥१०॥ आरुरोह महादेवो नाप यन्विद्विरोदिराः ॥ ततो युद्धं समभवत्सेनयोरुभयोर्महत् ॥११॥ शस्त्रैर्नानाविधैर्बाणैर्मर्मभेदिभिरायसैः ॥ असृङ्दीप्रवाहो भूमागरोधनकारकः ॥१२॥ शस्त्राहता बहुयोधाः पतिताः किंशुका इव ॥ केचिच्च द्वैरेण जीवग्राह ममारयन् ॥१३॥ केचित्कचेषु संलेव शिरोभिश्छिद्य दुर्बलात् ॥ धावतां रथिवीराणां अश्वानां करिणा मपि ॥१४॥ अंघ्रिपातेभवैरेणु व्यानिरोदसि क्षणात् ॥ अंधकारे घोरतरे न प्रज्ञायत किंचन ॥१५॥ च क्रुरेवत दायुद्धं वीरा नानाविधाश्च ते ॥ जीविताशां परित्यज्य मर्त्यैर्हते निश्चयाः ॥१६॥ अदृश्यत तदा देवागते रुधिरस्रवा पुनः ॥ विद्धते सुरसैन्येच दैत्यसैन्ये च हन्यते ॥१७॥ आययौ समरश्लाघी वज्रहस्तः पुरंदरः ॥ शतकोटिगिरीस्त्वेव दुर्दुदैत्यदानवाः ॥१८॥ स वज्रपातैरसुरांश्चूर्णयामास वज्रभृत् ॥ तस्य अजरवितं तेन चंडवज्रप्रहारतः ॥१९॥ केचिच्च भग्नचरणाः केचिद्भग्नशिरोधराः ॥ केचिद्विदीर्णजठराश्छिन्नस्कंधभुजाः परे ॥२०॥ केचाप्यिदुरबोभिन्ना अंघ्रासुच हताः परे ॥ छिन्नग्रुस्वापरे पेतुर्भिन्नाः निस्तिधारे परे ॥२१॥ छिन्ना अश्वानांच वीराणां गजिनां रथिनां तथा ॥ निहता नामसंख्यापातेजीवीरेनिम्नगा बहु ॥२२॥ इत्थं बहुनाशे पांवीराणां जयकांक्षिणां ॥ ततः शनैर्गर्जमानो दुर्दृशी

॥५७॥
राम

त्रिपुरासुरः ॥२३॥ निहतं बहुधा सैन्यं राज्ञे योद्धुमथाययौ ॥ वभाषे शक्रं दृष्ट्वा विक्रमं धर्मतत्त्वमहीसि ॥२४॥ अपेहि युद्धा जीवसं नमया छं हनिष्यसे ॥ कातरा हि कि मयायुद्धं करोषि तव शचीपते ॥२५॥ अजः सिंहेन किं युद्धं करिष्यति त्रिदशसमे ॥ एहि युद्धस्वराशि त्रैलोक्य चेत्कृदय या भुवं ॥२६॥ एवमुक्ते स्थितेशक्रेव वर्षसायकान्बहून् ॥ सज्जं कृत्वा धनुर्दैत्यो देवसेनामताडयत् ॥२७॥ अकस्मान्मंत्रिता बाणा असंख्याता ययुः शराः ॥ पृथुता देवमेघ वर्ती दसी सम परयन्क ॥२८॥ अंधकारं पुनः प्राप्य बाणजाले निरंतरं ॥ तद्बाणैरर्दितो देवा व्यंगापेतुर्धरातले ॥२९॥ बहवो न्यपतन्योमो प्रहारव रपीडिताः ॥ सर्वे पुदेवयेषु मूर्छिते षु महेश्वर ॥३०॥ लोप्यतंबहु गर्जितं युद्धं तत्राप्यरोचयन् ॥ मनसीप्रजये दृश्य त्त स्यदैत्यस्य पौरुषं ॥३१॥ एतस्मिन्नंतरे नत्रनारदो दृष्टुमाययौ ॥ पूजितः ऋषवद्धं रंभण्ड्डनी ललोहितः ॥३२॥ नारद ॥ त्वयाप्यं चिंतान कर्त्तव्या त्रिपुरस्यवधं प्रति ॥ व श्रोत स्य व धोपायं तं भक्तप्य महेश्वर ॥३३॥ तेन पर्वत पौकारि युद्धं ब्रह्मणापि हि ॥ आराधितो गणपतिः संतस्ते पूर्ववांछित ॥३४॥ यथातेन वृतं देवो दत्तवान किया रितं ॥ पुरत्रयं कामगमम्पैकवाणाश्रितं महत् ॥३५॥ मद्दुति विहीनं तद्भिधे सर्वनिर्जरैः ॥ स एवमुक्त्वा गुणंशरेणैकेन यस्तव ॥३६॥ पुरत्रयं च भस्मं ते ततस्मान्मनुमवाप्स्यसि ॥ ३७ ॥ एवमुक्ता गते तस्मिन्नारदे मुनिसत्त मे ॥३८॥ मूर्छितान्विबुधान्सर्वैः सावधानमथाकरोत् ॥ स स्मारे भगवबंबाचं स्मारितो नारदेनतु ॥३९॥ महाप्रय नमारेभे दैत्यराजवधाय सः ॥ चेतसा सर्वनाशाय शत्रोदेवो निजेच्छया ॥४०॥ रथं कुरूपं शशिरसूर्यचक्रं यंता रमिंदीवरं चकार ॥ धनुर्गिरीशं शरमच्युतं स्वधुर्यौ भित्विनेयावभुजंगरीशः ॥४१॥ आचम्य देवं मनसा विचिंत्य तेनोपदिष्टं चजजापनाम्ना ॥ सहस्रमेकाक्षरमंत्रयन्तेजजाप्यमोनं च पिनाकमुग्रं ॥४२॥ अमंत्रयन्महाबाणं वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥६०॥

सुरूपं यदा शिवः ॥ कंपिरेश्वरणी शैषोवना निर्गिरयोपिच ॥४२॥ ब्रह्माद्युःखगणाः सर्वे चिक्रुशुश्च महारवात् ॥
शब्देनाजगवस्यापि विध्वंतासुरमानुषा ॥४३॥ अथैवंतंयदा बाणं तदादग्धं नभस्तले ॥ भंडलं सपाताले
ज्वालामालाभिरंजसा ॥४४॥ दृष्ट्वा पपाल देत्येंद्रः ससैन्यपुरसंश्रयः ॥ अवेगाच्छिरसः सोथ दहदे पुरत्रयं ॥४५॥
दैत्य देहं गतं तेजो भर्गदेहे लयं ययो ॥ पश्यतां सर्वसैन्यानां दैत्यदानवराक्षसां ॥४६॥ ततोंतरिक्षे वागासीत् तुष्टो
दैत्यः शिवाहत ॥ तत स्तेनुष्टुवुर्देवाष्टुन यो पि त्रिलोचनं ॥४७॥ अगुर्गंधर्वभिश्च यक्षाश्चारणाश्रुतितत्सरा ॥ नन्तु
र्दैत्यः शिवाद्रयो द्वा श्रोसराः संघाः किन्नरा वाद्यवादकाः ॥४८॥ पुपुवुः पुष्पवर्षाणि नारदायांश्च हर्षयः ॥ ययुः शिवाद्रयो
संस्थं स्वस्थानं निराध्यय ॥४९॥ नमस्कृत्य महेशानं त्रिपुरासुरघातिनं ॥ पुनयोपि निर्देगाः स्वस्थानं तु स्थानतः सराः ॥५०॥
आसंस्तत्सिन्हतेदेसैवेदवे दीगपाठिन ॥ अग्निहोत्रिण्योथ तोश्च दानानि च व्रतानि च ॥५१॥ चक्रुः सर्वजनाश्च मोप
न रुत्साहसंयुताः ॥ ते कादिगणपस्कंदेः सर्वैः पारिषदैरपि ॥५२॥ इत्ताबनास्त्र भक्षो पिविभज्यंतमहारथं ॥ जय
शब्दैस्तूर्यशब्दैः शब्दैश्चदुंदुभिनिःस्वनैः ॥५३॥ अलंकृतं शैलराजं कैलासं संतु दितो य यो ॥ त्रिपुरारि रितिख्यातं ततो ना
मास्य पप्रथे ॥५४॥ एवं महागणपते मंत्रसामर्थ्यमीरितं ॥ महत्स्वनाम्नामपि च प्रभावो यं निरूपित ॥५५॥ न विला
तो मदृश्येन कस्यापि निविदित ॥ पठनाश्रवणादस्य सर्वकाममवाप्नुयात् ॥५६॥ ॥ इति श्रीमहागणेशपुराणे उपा
सनाखंडे शिवविजयो नाम सप्तचत्वारिंशतितमो ध्यायः ॥४७॥ व्यास उ॰ ॥ श्रुतं मया महानेत्यो त्रिपुरस्य वधाश्रयं ॥
तथापि श्रोतुमिच्छामि कस्थितान गोदंबिका ॥१॥ कथमाविर्बभूवेषा तिथौ दग्धः स दैत्यराट् ॥ एतत्सर्वं सविस्तारं
कथयस्व पितामह ॥२॥ क॰ उ॰ ॥ चतुर्थे पौर्णिमास्यां सायं दग्धो महासुरः ॥ दिवा युद्धं महाघोरं प्रागेव वर्णितं मया ॥३॥

॥६०॥
राम

यतो र्चितः सुरैः रावेजिपरा लक्ष्मीसुरारिहा ॥ अतस्तत्स्यां दीपदानं कुर्वंति पुष्पविमानवाः ॥४॥ तस्यां स्नानं च दानं च जप
होमादिकं च यत् ॥ बहुलं जायते यस्मात्तस्यां सा बहुला स्मृता ॥५॥ तस्यां येत्तु न कुर्वंति त्रिपुरारिमहोत्सवं ॥ न लभं
ते जयं ते वै दग्धाः पुण्या भवंतिते ॥६॥ अतस्तस्यां पौर्णिमास्यां प्रातरर्चेत्तिये शिवं ॥ निशायते स्तं पापं विलयं प्र
तिपद्यते ॥७॥ आजन्मतः कृतं पापं मध्याह्ने अर्चनात्तथा ॥ सप्तजन्मार्जितं पापं प्रदोषार्चनतो मुने ॥८॥ आविर्भाव
शिवायास्तं कथ्यमानं मया शृणु ॥ तस्याः स्तुहुं शिवा ज्ञासा पयादृतर्हिता शिवा ॥९॥ आविरासीत्तु गन्माता हिमाचल
गुहायुरस्तात् ॥ दृष्ट्वा पर्वतं घोरं सिंहव्याघ्रमृगाकुलं ॥१०॥ अपश्यंति शिवं साश्रु विरहाकुलमानसा ॥ विललाप भृशं
भीता हा तात हा शिवेति च ॥११॥ कथं मां न विजानासि सर्वज्ञः सन् सदाशिव ॥ ततः एकाकिनी घोरे कंदृती कुत्र मिव ॥१२॥
कदा मद्दर्शनं तेस्या त्किं मा विस्मृतवानसि ॥ त्वां ज्ञान जीवितं पश्य सोढुं नाविरहं हर ॥१३॥ तातसमपि कुत्रासि न मे त्रो
कं श्रुणोषि किं ॥ त्वां विना शरणं कं वा या मि किं वा करोम्यहं ॥१४॥ कं जयस्व पुन मीशं शिवे न चेच्छिवं न च ॥ इदानीं
पुनरुत्सन्ना जानीहि जगरक्षाव ॥१५॥ वरं तमेव शीघ्रं मे गवेषु पसदाशिवं ॥ नोचे देहं परित्यागं श्रृंगो रसात्करोम्य
हं ॥१६॥ क॰ उ॰ ॥ एवं रुदंत्यास्तस्यास्तु श्रुत्वा तं गिरसुत्तमां ॥ न्यवेदयच्च भवतेस्यासीनो यमहर्षिभिः ॥१७॥ धीवर उ॰ ॥
काचिन्नितंबिनी भद्रा सर्वाभरणभूषिता ॥ ताटंके बिभ्रती श्रुत्यो मंडले रविभावत ॥१८॥ नानारत्नसंसेले दीसिपु कु
टमस्तके शुभं ॥ ललाटे स्वतु ष्कोणं कुंकोषोडशां शोभितं ॥१९॥ पुष्पकांचनरत्नाढ्यमुक्तादाम विवधितं ॥ सीमंतांतगतिचा
रुमणिसुंदरमस्तकं ॥२०॥ अंगदे चारुणी बाह्वोर्हस्तयो र्वलयानि च ॥ लसत्कांचनरत्नानि प्रत्येकमंगुलीयकं ॥२१॥ प
दाब्जलग्नलमंजीरसत्कंचुकसंश्रितां ॥ हेमरत्नमयीं कांचीकटी शोभावृतेशुभां ॥२२॥ गुरुकौयोः श्यंब्रवलोहे मेसिंजतां

२ नमहा ८ २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥८१॥

रसुनूरुरे ॥ पादांगुलिछ्कपिच पङ्कतनभूषणमुत्तमं ॥२३॥ एवं सर्वाणि वै यांगीरुद्रं नीविकलाभरं ॥ दृष्ट्वो
ह्रातमीव त्रिपृल्लती सा तवापि दृं ॥२४॥ कउ० ॥ इत्थं निशम्य हिमवांस्त्वरितस्तां सुतां पृयो ॥ सां च पङ्केरुह
भाभिर्वामि स्तामवदत्तदा ॥२५॥ हिमवानुवाच ॥ किमर्थं शोभिरो मुभुस्पृहि स्थिरं सततहेतुके ॥ सर्वलक्षणसंप
न्ने सर्वशक्तियुते नघे ॥२६॥ अकर्तुमन्यथा कर्तुं कर्तुं मीशो महेश्वरः ॥ जवाल सर्वं कामं च सर्वप्राणं पतरं गते ॥२७॥
न विद्धत्वा शिवेन स्यं सर्वातियामिनी शिवे ॥ अथापि यो जपि प्येसा शिवेनरा वकारिणी ॥२८॥ उत्तिष्ठेति
गृहीसा तां आयपोनिजमंदिरं ॥ नंदपार्वती तत्र दृष्ट्वा मे नां सुतां चितां ॥२९॥ निश्वास परमाप्या सीच्छिवु
हदुःस ऊत्सुका ॥ उवाच पितरं नत्वा साधु रूपायवद्रस्य मे ॥३०॥ भ्रंतं दानं तपो वापि दुष्करं शिवलब्धये ॥ करिष्ये
तमहं तात पूर्वं चित्तपउत्तमं ॥३१॥ कउ० ॥ जवदज्ञानकस्तांलं विचार्य मनसा सहरत ॥ कार्यसिद्धिकरं श्रीप्रज
पायं प्रभुस्तं सुते ॥३२॥ हिमवानुवाच ॥ शृणु पार्वति वक्ष्यामि साधु रूपायं शिवाप्तये ॥ उपास्त्रं विघ्नराजस्य धर्मार्थका
ममोक्षदं ॥३३॥ अनुष्ठितां महं पूर्वं देवैर्ऋषिनारदादिभिः ॥ आसाद्य सिद्धयस्तास्ता नाम्ना दिपद्ल्लक्षणः ॥३४॥
प्रसन्ने सृष्टि सामर्थ्य प्राप्तं तस्य प्रसादतः ॥ विष्णोः पालन सामर्थ्यं दत्ता तेन महात्मना ॥३५॥ शिवस्यापि च तेनैं
व सामर्थ्यं संहृतौ दृढं ॥ शेषस्यापि च तेनैव सर्वविघ्नहरेण च ॥३६॥ धरणसामर्थ्यं दत्तं सर्वेश्वरेण च ॥ यस्य स्वरू
पं न विदुर्ब्रह्मा द्याश्च नयोपि च ॥३७॥ ब्रह्मा हरि हरा यो सो मनसो वाप्यगोचरः ॥ न ज्ञानं न स्वरूपेण परि इत्थोपमी
श्वरः ॥३८॥ अनंतेनैव रूपेण सर्वाणिं जेषु रूपते ॥ तदुपास स्व सर्वेशं मया प्रोक्तेन वर्त्मना ॥३९॥ ॥ इति श्री
मद्॰पु॰उ॰ अंबाविर्भावोनामाष्टाचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥४८॥ पार्वत्युवाच ॥ एयानि धेस्य दीयत्त्सं पितमेव विदत्तसरं ॥ उपास

नां गणेशस्य सर्वेशस्य जगद्गुरोः ॥१॥ यया शिवं समभ्येत्य शिवं प्राप्स्यामि शाश्वतं ॥ अस्मत्कुलो केपि लोकानामुपकारो भवि
ष्यति ॥२॥ हिमवानुवाच ॥ तवस्नेहवशादेवि रहस्यं परमं शुभं ॥ लोकानां चोपकाराय वक्ष्येहं शृणु चेतसा ॥३॥ प्रत्यूषकाले उत्था
य नैर्ऋत्यां दिशि मात्रजेतू ॥ आधायचधरणीपृष्ठे तृणकाष्ठदलेरपि ॥४॥ ऊर्ध्वं कायं जयेन्निष्ठ मुत्सर्पं न च बुद्धिमान् ॥ स्वजानुक
र विजनु यथोक्तं शौचमाचरेत् ॥५॥ दंतजिव्हाविशुद्धिं च कृत्वा स्नात्वा लंततो ब्रजेत् ॥ नदीतटाकवापीकासरः कूपमथापि वा ॥६॥
तत्सा पूर्वं मलस्नानं मंत्रस्नानं ततश्चरेत् ॥ मृदा वाच्य दुनेनापि तिलकं कुंकुमेन च ॥७॥ कृत्वा धौतवाससी तु परिधाय शुभासने ॥
उपविश्य क्रमेचित्तस्तु सर्वं नित्यं समाप्य च ॥८॥ मृत्तिकां सुंदरां स्निग्धां शुद्धपाषाणवर्जितां ॥ सुविधाय स्ववल्मीकां जलसिक्तां
विमर्दयेत् ॥९॥ तस्य चाहंतरां मूर्तिं गणेशस्य शुभां स्वयं ॥ सर्वावयवसंपूर्णां चतुर्भुजविराजितां ॥१०॥ परस्मादि
स्योर्धाधानि द्ध्यानां सुंदरांग नं ॥ स्थाप्य पश्चिमतः पाणि प्रक्षाल्य मेव पेत्सुधीः ॥११॥ द्रव्याणि सर्वाणि जलादीनि
प्रयत्नतः ॥ अष्टगंधानि धूतांश्च रक्तपुष्पाणि सुशुभं ॥१२॥ त्रिपंच सप्तभिः पत्रैर्युक्तान्दूर्वांकुरान्शुचीन् ॥ अशो
तरशतान्यीला न्येतानानी तसुंदरान् ॥१३॥ घृत दीपं च नैवेद्यं पक्वारस्य दुविधं शुभं ॥ मोदकापूपलड्डुकान्पायसं
शर्करायुतं ॥१४॥ शुभ्रसूक्ष्मं तंदुलान्नं च व्यंजनानि बहूनि च ॥ सचंद्रचूर्णखंडानि खादिरसंयुतं ॥१५॥
एलालवंगसंमिश्रं तांबूलं केसरान्वितं ॥ जंबाम्रपणसादीनि द्राक्षा सारं भाफलानि च ॥१६॥ तत्तद्दतुभवानी रो
नारिकेलानि चानयेत् ॥ बहुप्रकारमाणिक्यं कांचनं दक्षिणां तथा ॥१७॥ एवं संभृतसंभार एकांतस्थलमा
स्थितः ॥ चैलाजिनकुशानाम ये आसनेच हरतासनः ॥१८॥ भूतशुद्धिं प्रकुर्वीत प्राणानां स्थापनं तथा ॥ दिग्बंध
सर्वदेवांश्च गणेशादीन्नमेद्गुरून् ॥१९॥ अंतर्बहिर्मातृकान्यासे दागममार्गतः ॥ सन्निधानादिकां मुद्रां दर्श
येद्गुरुमार्गतः ॥२०॥ मंत्रन्यासं ततः कृत्वा षडंगन्यासमेव च ॥ द्रव्याणि संशोध्य ततो ध्यायेद्गजाननं ॥२१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पू०
॥१६२॥

एकदंतं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं चतुर्भुजं ॥ पाशांकुशधरं देवं मोदकान्बिभ्रतं करैः ॥२३॥ रक्तपुष्पमयीं मालां कंठे हस्ते परां
शुभां ॥ भक्तानां वरदं सिद्धिबुद्धिभ्यां सेवितं सदा ॥२४॥ सिद्धिबुद्धिप्रदं नृणां धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ ब्रह्मरुद्रह
रिब्रह्माद्यैः संस्तुतं परमर्षिभिः ॥२५॥ ध्यानं ॥ आगच्छ जगदाधार सुरासुरवरार्चितं ॥ अनाथनाथ सर्वज्ञ गीर्वा
णपरिपूजित ॥२५॥ आवाहनं ॥ स्वर्णसिंहासनं दिव्यं नानारत्नसमन्वितं ॥ समर्पितं मया देव तत्र त्वं समुपा
विश ॥२६॥ आसनं ॥ देवदेवेश सर्वेश सर्वतीर्थाहृतं जलं ॥ पाद्यं गृहाण गणप गंधपुष्पाक्षतैर्युतं ॥२७॥
पाद्यं ॥ प्रवालमुक्ताफलहाटकैस्तैर्जडितं रत्नदमस्त गंधैः ॥ पुष्पाक्षतायुक्तममोघशक्ते दत्तं मयार्घ्यं
सफलीकुरुष्व ॥२८॥ अर्घ्यं ॥ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यः प्रार्थितं तोयमुत्तमं ॥ कर्पूरैलालवंगादि [illegible] माचम्यतां
विभो ॥३०॥ आचमनं ॥ चंपकाशोकबकुलमालतीमोगरादिभिः ॥ वासितं स्निग्धताहेतु तैलं चारु प्रगृह्य
तां ॥३१॥ सुगंधतैलं ॥ कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परं ॥ पावनं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थमर्पितं ॥३२॥ पयःस्नानं ॥
पूर्णचंद्रप्रतीकाशं शुभ्रं स्फटिकसन्निभं ॥ दधि स्वीकुरु गणाधीश दधिस्नानार्थमर्पितं ॥३३॥ दधि ॥ नवनीतसमुत्पन्नं स
र्वसंतोषकारकं ॥ घृतं गृहाण देवताहारो घृतस्नानं समर्पितं ॥३४॥ घृतं ॥ इक्षुसारघनीभूतं सर्वतेजोविवर्द्धनं ॥ सर्वतुष्टि
करं देव मधुस्नानार्थमर्पितं ॥३५॥ मधु ॥ इक्षुसारसमुद्भूतां शर्करां सुमनोहरां ॥ मलापहारिणीं स्नानं गृहाण प
रमार्पितां ॥३६॥ शर्करां ॥ सर्वमाधुर्यतां हेतुं स्वादु सर्वप्रियंकरः ॥ इक्षुदंडात्समानीत इक्षुसारं भवेद्गुडः ॥ गु
डं ॥३८॥ कांस्ये कांस्येनापिहितं दधिमधुघृतं तथा ॥ मधुपर्को मयानीतः पूजार्थं प्रतिगृह्यतां ॥३९॥ मधुपर्कं ॥ सर्वती
र्थहृतं तोयं मया प्रार्थितं विभो ॥ सुवासितं गृहाणेदं सम्यक् स्नानं सुरेश्वर ॥४०॥ शुद्धस्नानं ॥ रक्तवस्त्रयुतं दे

॥१६२॥
राम

॥ यज्ञोपवीतं ॥

वं लोकलज्जानिवारणं ॥ अनर्घ्यमतिसूक्ष्मं च गृहाणेदं मयार्पितं ॥४१॥ वस्त्रयुग्मं ॥ राजितं ब्रह्मसूत्रं च कांचनं चोत्तरी
यकं ॥ भक्त्योपपादितं देव गृहाण परमेश्वर ॥४२॥ सुरासुरेंद्रैरभिवंद्यमानं रक्तं सिंदूरविभूषितांगं ॥ गौरी
सुतं त्वहं महेशसूनो गृहाण सिंदूरमिदं गणेश ॥४३॥ सिंदूरं ॥ अनेकरत्नमुक्तादिविभूषणानि बहुनि च ॥ स
तोकां च नाटी नियोजयापितवान्मया ॥४४॥ भूषणं ॥ अष्टगंधसमायुक्तं रक्तचंदनमुत्तमं ॥ हृदयांगे गणेश देव लेप
यामि हरप्रियपुत्र ॥४५॥ गंधं ॥ रक्तचंदनसंमिश्रान् अक्षतांस्तंडुलान् शालि [illegible] ॥ गृहाण जगदीश्वर ॥४६॥
अक्षतान् ॥ पाटलकर्णिकारं च बंधूकरक्तपंकजं ॥ मोगरं मालतीपुष्पं गृहाण परमेश्वर ॥४७॥ पुष्पाणि ॥ नाना
पंकजपुष्पैश्च ग्रथितां पल्लवैरपि ॥ बिल्वपत्रयुतां मालां गृहाण सुमनोहरां ॥४८॥ पुष्पमालां ॥ दशांगं गुग्गुलं
धूपं सौरभं गंधकारकं ॥ सर्वपापक्षयकरं गृहाण मयार्पितं ॥४९॥ धूपं ॥ सर्वेश सर्वलोकेश तमोनाशन
पुत्रेम ॥ गृहाण मंगलं दीपं देवदेव नमोस्तुते ॥५०॥ दीपं ॥ नानापक्वान्नसंयुक्तं पायसं शर्करान्वितं ॥ दधिदुग्ध
घृतैर्युक्तं [illegible] मान्वितं ॥ [illegible] चूर्णसहितं [illegible] ॥५१॥ राजिकाधान्यसंयुक्तं मेथीमि
श्रं सतक्रकं ॥ हिंगुजीरकयुक्तं च [illegible] मरीचिमाषपिष्टकैः ॥५२॥ संपादितैः सूपकैश्च भर्जितैर्वटकैर्युतं ॥ मोदका
पूपलड्डुकाद्यैर्वटकादिभिः ॥५३॥ पर्पटैरपि संयुक्तं नैवेद्यं परमान्वितं ॥ हरिद्राहिंगुलवणसहितं सूप
युतं मे ॥५४॥ स साग्रं गृहाणेमं भोजनं कुरु सादरं ॥ सुदीपदीपितं तोयं सुगंधचविशेषया ॥५५॥ नैवेद्यं
अर्पितं [illegible] हे महामुने ॥ उत्तरापोशनार्थं ते दर्पितो [illegible] वासितं ॥५६॥ उत्तरापोशनं ॥ सुग
गणीविशुद्ध्यर्थं [illegible] दापिते ॥५७॥ आचमनं ॥ दाडिमं मधुरं निंबुं जंबुं आम्रकणसादिकं ॥५८॥ [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥६२॥

मालतं पद्मकं पकोरकं जाईरं फलं ॥ नारिकेलं च नारंगं कपित्थं माणिरं तथा ॥५७॥ इक्षुखंडं च द्रव्यैराम्लं बीजपूर
लं ॥ फलानि ॥ पुरवपाणि विशुध्यर्थं पुनस्तोयं ददामि ते ॥५८॥ पुनर्जलं ॥ गृहाण चंदनं चारु कर्पूरागरुमिश्रितं ॥
नानापरिमलद्रव्यैर्निर्मितं चूर्णमुत्तमं ॥५९॥ अबीरं नाम कुंकुम्य धुंधेन्यासं गृहाण प्रतीं ॥ नानापरिमलद्रव्याणि ॥
चारु रत्नाकरसंभूतं वंशासारसमुद्भवं ॥६०॥ सीमंतभूषणार्थं च गृहाणालाक्षारं जिन मस्तुते ॥ सौभाग्यद्रव्याणि ॥ सर्वंद
गंधर्वणीं पंचखाद्यं खाद्यादिरससंयुतं ॥६१॥ एलालवंगसंमिश्रं तांबूलं केसरान्वितं ॥ तांबूलं ॥ न्यूनातिरिक्तपूजा
याः संपूर्णफलहेतवे ॥६२॥ दक्षिणां कांचनीं देव स्थापयामि तवाग्रतः ॥ दक्षिणा ॥ सीतपीतैः सितारक्तैर्जलजैः
कुसुमैः शुभैः ॥६३॥ ग्रथितां सुंदरां मालां गृहाण परमेश्वर ॥ माला ॥ हरिताः श्वेतवर्णा वा पंचत्रिपत्रसंयुताः ॥६४॥
दूर्वांकुरा मया दत्ता एकविंशतिनिर्मिताः ॥ दूर्वा ॥ एकविंशतिसंख्याकाः कुर्यादेव प्रदक्षिणाः ॥६५॥ पदे पदे तु देवे
शानस्यं तु पातकानि मे ॥ प्रदक्षिणां ॥ औदुंबरे राजते वा कांस्ये कांचनसंभवे ॥६६॥ पात्रे प्रकल्पितान्दीपान्प्र
णश्चक्षुरर्थिकान् ॥ पंचारतिं पंचदीपे दर्शितां परमेश्वर ॥६७॥ आरार्तिक्यं प्रदीपं गृहाण विघ्नवारणं ॥ यथा
स्वने क्षते भस्म तथा पापं विनाशाय ॥६८॥ आरार्तिक्यं ॥ स्तोत्रैर्नानाविधैः सूक्तैः सहस्रनामभिः स्तुत ॥ उपवि
ष्टस्तु वीतेन स्रस्यास्थिरतरं मनः ॥६९॥ दीनानाथ दयानिधे सुरगणैः संसेव्यमानांघ्रिज ब्रह्मेशान महें
द्रशेषगिरिजागंधर्वसिद्धैः स्तुत ॥ सर्वारिष्टनिवारणैकनिपुणत्रैलोक्यनाथ प्रभो भक्तिं मे सफलां कुरु
ष्व सकलान्संतापराधान्क्षम ॥७०॥ इति मंत्रविसिमन्यचैर्दण्डवत्प्रणिपत्य च ॥ जपेन्मंत्रं ततो देवि सर्वसि ॥६३॥
द्धिप्रदायकं ॥७१॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उपा॰ गणेशपार्थिवपूजानिरूपणं नामैकोनपंचा राम

शत्तमोध्यायः ॥४९॥ पार्वत्युवाच ॥ अहं मंत्रं न जानामि गिरीन्द्रमेव दत्तवतं ॥ अनुग्रहं गणेशस्य यामिया
मि शिवं शिवं ॥१॥ हिमवानुवाच ॥ मंत्रा नानाविधा देवी नानासिद्धिप्रदायकाः ॥ असंख्याता गणेशस्य को
भिक्तवक्तुं मिते ॥२॥ दरालापधा सन्मंसम्यद्धि यस्य श्रवणान्मि सर्वशः ॥ एतं न्यासविधिः पश्चाज्जपं कुर्या
न्निजेच्छया ॥३॥ एकाक्षरस्य मंत्रस्य लक्षं लक्षाद्दिमेव च ॥ षडक्षरस्य मंत्रस्य नियतमयुतं तथा ॥४॥
तथा पंचाक्षरस्यापि दशसाहस्रकं स्यावे ॥ अष्टाविंशार्णमंत्रोजस्य प्यापूतसंख्यया ॥५॥ एवं नाना
विधा मंत्रा जपेत्तिस्वेष्टसिद्धये ॥ तंतु पावं तु मे धातं स्पष्टं शुद्धकाम मानसा ॥६॥ एकाक्षरं षडर्णं च ग
हाण मंत्रमुत्तमं ॥ न भक्तकुर्चेत्रुं ध्यानं सारं भंकुरु सुव्रते ॥७॥ अनुष्ठानं मासमात्रं कुरु कार्यं न विघ्नति ॥ शि
वं प्राप्य त्रिसु शिवं यदन्यस्यापि वांछितं ॥८॥ पार्थिवप्रजाभ्युदिव्य स्थितयावा उरूपेण वा ॥ एकादशातिसा
कामं धनकंत्रपमन्त्रनेपि ॥९॥ असाध्यं साधयेन्मत्योमि सिद्धितियरजनाल ॥ त्रिसंध्यं पूजनाद्राज्यं रत्नानि सर्वसं
पदः ॥१०॥ चतुर्भिः पूजयेद्यो धर्मार्थकाममोक्षभाक् ॥ सार्वभौमो भवेद्राज्यं पंचभिः पूजनात् ॥११॥ षण्म
भिः पूजया स्थिहि स्थितिप्रजयपद्भवेत् ॥ सप्ताहेन वै मनुजिनिं पूजया सर्वविद्भवेत ॥१२॥ अष्टं भवेद्धविषं ति
देवदेवप्रसादतः ॥ अयुतं शतकोटि देवा वन्ही दृशि वविघ्नवः ॥१३॥ सनकाद्या मुनिगणा सेवंते दशरज
नाद्दः ॥ एकादशार्चनादेकादशरुद्राधिपो भवेत् ॥१४॥ द्वादशादित्यराज्यं चलभेद्द्वादशार्चनात ॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
ग॰इ॥

ति संकष्टमेला सुकुर्याद्धि ध्यात्वा प्रजनं ॥ १५ ॥ अष्टोत्तरशतं यावत्तावत्तत्र समाप्नुयात् ॥ महासिद्धिमवाप्नोति लक्ष
मजनमन्वहं ॥ १६ ॥ कारागृहाद्विमुच्येत ग्रामो कारयेन्नृपं चकं ॥ त्रिः सप्तरात्रान्मुच्येत गणेशानुग्रहात्सुते ॥ १७ ॥
सप्तमन्त्रिप्रकुर्वतः प्रत्यहं पंचवत्सरं ॥ महापापात्प्रमुच्येत गणेशाभक्तिमान्नरः ॥ १८ ॥ आजन्ममरणादिं कारजये
द्गणाधिपं ॥ तस्यैव प्रजयात्प्रीतो देवः स्यान्नतथास्वथं ॥ १९ ॥ सर्वरोगप्रपीडासु मन्त्रिनां जयमेतमं ॥ नवाहं र
जयेद्यस्तु सर्वपीडां व्यपोहति ॥ २० ॥ सौवर्णरजती ताम्री पीता कांस्यसमुद्भवा ॥ मौक्तिकी च प्रवाली च सर्वभीतस्य
ष्टति ॥ २१ ॥ एवं ह्येते प्रते दे विसर्वात्कामानवाप्स्यसि ॥ भावन्त्याष्ट्रपदे मासि च्युतपक्षपरिलभ्यते ॥ २२ ॥ तस्यां मति
सवः कार्यो यथा विभवमादरात् ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं तिलपावा घगायनैः ॥ २३ ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा सर्वं वि
सर्जयेद्विभुं ॥ गणेशं वरदं देवं ततो होमं समारभेत् ॥ २४ ॥ कुंडे सांगे स्थंडिले वा हुते जपदशांशतः ॥ पूर्णाहुतिं
ततः कुर्यात्तिलदानपुरःसरं ॥ २५ ॥ आचार्यं पूजयेत्सम्यक् हेमवासो धनादिभिः ॥ ब्राह्मणांस्तोषयेत्सम्यग्व्रा
तशेषं समापयेत् ॥ २६ ॥ तर्पयेत्तद्दशांशेन तद्दशांशेन भोजयेत् ॥ ब्राह्मणान्वेदविदुषः सपत्नीकांश्च कौ
म्यना ॥ २७ ॥ तेभ्यो भूषणवासादि दद्याच्छ्रद्धाच दक्षिणां ॥ दद्यात्स्त्रीणामलंकारान्योषिद्भ्यश्च सुके
शुकान् ॥ २८ ॥ कृतेनैव गणनाथस्य सिद्धिबुद्धियुतस्य हि ॥ चित्तरागप्रपन्ने च कुर्वतः यथा विभवमाचरेत् ॥ २९ ॥
ततः सुहृज्जनैर्युक्तः स्वयं भुंजीत सादरं ॥ अपरेस्मिन्दिने मन्त्रिंश्च पानैः स्थापयेन्मुदा ॥ ३० ॥ एवं व्रतजप

॥ ६८ ॥
दार

ता कापि श्यामरेरूपशोभितं ॥ किशोरैर्देवगन्धर्वैर्नृत्यवादित्रपरायणैः ॥ ३१ ॥ महाजनाराधनं का विस्
ज्वलिनयेज्जले ॥ वाद्यगीतध्वनियुतो निजमंदिरमाव्रजेत् ॥ ३२ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखण्डे हि
मवद्गिरिजासंवादे वरदचतुर्थीव्रतकथनं नाम पंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५० ॥ पार्वत्युवाच ॥ नववाक्यामृतेनाहं
प्रीता श्रीनाथ सांप्रतं ॥ परं तु संशयो मेस्ति तद्वदस्व हिमालय ॥ १ ॥ केन केन धृतं पूर्वं व्रतमेतन्महीरुह ॥ आख्यातं केन वा
कस्मै कः कां सिद्धिमितो गमेत् ॥ २ ॥ एतत्सविस्तरं ब्रूहि संशयच्छेदनाय मे ॥ यच्च पृच्छति यो वक्ति गजाननकथां शुभां ॥ ३ ॥ व
नो सन्यो पि यो मत्स्येत्रिपते पुण्यभागिनः ॥ जीवितं सफलं तेषां जन्म ज्ञानं च कर्म च ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं स्वया हृते प्रश्ने हिमवा
न्प्रत्यभाषत ॥ वरदस्य गणेशस्य नानाजनकृतं व्रतं ॥ ५ ॥ गिरिरुवाच ॥ शृणु पार्वति वक्ष्यामि संवादं ते पुरातनं ॥ सेतिहासं व्रत
स्यास्य सर्वसिद्धिकरस्य ह ॥ ६ ॥ कैलासशिखरे यत्र स्कन्दमुखराशीनं जगद्गुरुं ॥ क्रीडमानं प्रपदे देवैर्गन्धर्वैः परमर्षिभिः ॥
॥ ७ ॥ नत्वास्तुत्वा महातेजाः परिपप्रच्छ षण्मुखः ॥ स्कंद उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तानामभयंकर ॥ ८ ॥ नो
नाख्यानानि दिव्यानि प्रसादात्ते श्रुतानि मे ॥ न स्थितं तावन्नगच्छामि पापं पापस्य मिव ॥ ९ ॥ अधुना ब्रूहि
मे देव व्रतं सर्वार्थदं शुभं ॥ अनुष्ठानेन यस्यास्य करस्थाः सिद्धयोखिलाः ॥ १० ॥ आयांते साधकानां तु व
रदं त्वत्प्रसादतः ॥ शिव उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया स्कंद सर्वेषां हितकारकं ॥ ११ ॥ कथयामि तव प्रीत्या महासिद्धि
प्रदं शुभं ॥ विनायकप्रियं तात व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ १२ ॥ सर्वेषां पुरुषार्थानां साधकं ह्यत्तिकामतः ॥ विनायकस्य
पाताने जपहोमादिभिस्तथा ॥ १३ ॥ सर्वसिद्धिकरं स्कंद पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनं ॥ राजानं राजपुत्रं वा अमात्यं त्रिणमथापि वा ॥ १४ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥६६॥

व्रतमानयन्ति क्षिप्रं व्रतमेतन्महत्तरं ॥ महापापोपपापेभ्यो बहुजन्मसुसंचिते ॥१५॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन तैः मुक्ताः स्युर्यो
ऽनुष्ठानात् ॥ भाजनं सर्वसिद्धीनां जायते मानवो भुवि ॥१६॥ प्रीतिदं तु गणेशस्य नानेन सदृशं क्षितौ ॥ स्कंद उ० ॥ ता
त कस्मिन्भवेन्मासि व्रतमेतन्महोत्तमं ॥१७॥ विधानं कीदृशं चास्य केन चाचरितं पुरा ॥ सर्वमेतन्ममाचक्ष्व दयासि
करुणामयि ॥१८॥ शिव उ० ॥ नभः शुक्लचतुर्थ्यां तु स्नात्वा सायाह्ने गृहं व्रजेत् ॥ प्रणम्य तं गुरुं पश्चात्स्वसदस्यं वा
यथाविधि ॥१९॥ याचयेन्मननस्याधेर्गणेशस्य महत्तरे ॥ तोषदं स्यात्तु तं सम्यग्गृह्णीयात्प्रारभेद्व्रतं ॥२०॥ सर्व
सिद्धिकरं तात व्रतं गाणेश्वरं गुरोः ॥ स एव श्रीगणेशस्यादिरूको मम प्रदः प्रभो ॥२१॥ उपदिष्टे व्रते तेन सार्धं गंगा
तटं व्रजेत् ॥ तडागं देवखातं वा तत्र स्नायाद्यथाविधि ॥२२॥ श्वेतसर्षपयुक्तेन तिलकल्केन षण्मुख ॥ स्नात्वा धा
त्रीफलेनेह दत्त्वा नित्यं गृहं व्रजेत् ॥२३॥ उपविश्यासने शुद्धे प्रजप्त्वा गणाधिपं ॥ गुरूपदिष्टमार्गेण व्रतं पश्चा
त्समारभेत् ॥२४॥ महानदीं गणेशस्य चतुर्थ्यां श्रावणस्य च ॥ अयमहं व्रजनेन संसाध्यावद्भाद्रचतुर्थिका ॥२५॥ ब्रह्मचर्य
व्रते स्थित्वा कर्तव्यं व्रतमुत्तमं ॥ उपवासैकभक्ताभ्यां नक्तेनायाचितेन वा ॥२६॥ चतुर्थिकावे भुंजीत हविष्यान्नं समा
हितः ॥ अक्षारं मधुरं भुंजन्भक्त्या मानोच्चरेद्व्रतं ॥२७॥ जपन्गाणेश्वरीं विद्यां षडाननं षडक्षरं ॥ द्विचतुरक्षरं
वापि तथैवैकाक्षरामपि ॥२८॥ दशाक्षरामन्तत्स्कंद द्वादशार्णामथापि वा ॥ नियुतं वाऽयुतं वापि प्रत्यहं जपद्व्रते ॥२९॥
नदृढं व्रतं कुर्वीत दूर्वांकुरैर्होममाचरेत् ॥ ध्यायन्गजाननं देवमहोरात्रमतंद्रितः ॥३०॥ प्राप्ते भाद्रपदे मासि चतुर्थ्यां तु
गजाननं सौवर्णं पलमानेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥३१॥ मयूरवाहनं कुर्यात् यथा वित्तानुसारं ॥ दत्त्वार्धं पिधांत ॥६६॥ राम

त्र धान्यराशिं प्रकल्पयेत् ॥३२॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं कलशं स्थापयेत्ततः ॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं स्वर्णराजतताम्रजं ॥३३॥
वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य सपात्रं कलशं ततः ॥ पंचपल्लवसंयुक्तं पंचरत्नसमन्वितं ॥३४॥ पीठे गजाननं तत्र स्थापयेत्तं विभुं ॥
मूलमंत्रेण वेदोक्तैः पुराणोक्तैः प्रदक्षिणं सह ॥३५॥ ध्यात्वा गजाननं देवं आवाह्य परया मुदा ॥ आसनं च तथा पाद्यं दद्यादर्घ्य
मनीयकं ॥३६॥ अर्घ्यं रत्नयुतं स्कंद स्नानं पंचामृतैः शुभं ॥ रक्तवस्त्रयुगं दद्यादुपवीतं यथोत्तमं ॥३७॥ नानाविधैरा भ
रणैर्भूषयेत्परमेश्वरं ॥ गंधाक्षतैश्च पुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥३८॥ वटकापूपलड्डुकशाल्यन्नं पायसादिभिः ॥ पंचामृ
तैर्व्यंजनैश्च भोजयेत्परमेश्वरं ॥३९॥ उद्वर्तनं करे दद्यात् फलं तांबूलमेव च ॥ कांचनीं दक्षिणां दद्याच्छत्रं व्यंजन चामरे ॥४०॥
नीराजनं मंत्रपुष्पं दत्त्वा स्तोत्राण्युदीरयेत् ॥ सहस्रनामभिः स्तुत्वा प्रार्थयन्पूजयेत्ततः ॥४१॥ रात्रौ जागरणं कृत्वा गीत
नृत्यादिमंगलैः ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा नित्यं कृत्वा यथाविधि ॥४२॥ पूर्ववत्पूजयेद्देवं ततो होमं समाचरेत् ॥ द्रव्यैर्नानावि
धैस्ताः कुर्याद्द्विजार्चनं ॥४३॥ गोभूतिलहिरण्यादि गुरवे तन्निवेदयेत् ॥ अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च प्रदद्याद्भूरिदक्षिणां ॥४४॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्घृतमिष्टान्नरंजितं ॥ अधिकान्यदि शक्तिश्चेद्यथाप्येकविंशति ॥४५॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्याद
न्नं सपायसं ॥ उक्तं च दक्षिणां दद्यात् धारयेन्मनुमुत्तमं ॥४६॥ सुहृद्बंधुयुतो मौनी स्वयं भुंजीत सादरं ॥ शिव उ० ॥ एतेन क
थितं स्कंद वरदस्य व्रतं शुभं ॥४७॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं नॄणां सर्वकामफलप्रदं ॥ शिव उ० ॥ पुरातनमितिहासमस्मिन्नर्थे वदामि
ते ॥४८॥ महाधर्मी व्रतो राजा पुरा भक्त्या दमाभिधः ॥ पालयामास वसुधां सागरांतां स्वतेजसा ॥४९॥ गुणैः प्रस्पृहता देवानि
यंतः सदस्सुस्थिताः ॥ कदाचिद्देवयोगेन धूर्तस्त्वर्णं ययौ ॥५०॥ तत उत्थाय राजा स बहुमानपुरःसरं ॥ उपविश्यासने
श्रेष्ठे पूजितो गुरुवत्सतः ॥५१॥ सुखासीनं तु तं विप्रं राजा वचनमब्रवीत् ॥ राजोवाच ॥ अद्य मे सफलं तावद्दर्शनात्ते चिरस्य [illegible] ॥५२॥
सर्वजन्मनिकृष्टाहं किं मया सुकृतं कृतं ॥ येन त्वं मया राजन्प्राप्तः सन्निहितं कथं ॥५३॥ प्राप्तं नैव [illegible] अपरे ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवानामपि पूज्योहं गंधर्वैरगराक्षसां ॥५४॥ कुबेरसंपदातुल्या संपदं परमामुने ॥ त्रैलोक्ये यत्परं रत्नं गृहं यत्तदा नीतं स्वतेजसा ॥५५॥ यं यं पदार्थमिच्छामि तं तं परस्मा मिवेश्चर्मानि ॥ केनैव कर्मणा प्राप्तं तद्वदस्व मम प्रभो ॥५६॥ कथं पितमुनः कर्तुं पुण्यं पुण्यवतां वर ॥ भृगुरुवाच ॥ कथयामि तव पश्रेष्ठ पूर्णं विधानं च यादृहं ॥५७॥ समासीत्सर्वजंतु बिप्र त्रियो दुर्बलः भृगुः ॥ कुटुंबभरणार्थं सं नानाकर्माण्यथाकरोत् ॥५८॥ क्रियमाणं च तत्कर्म न चासीत्सफलं तव ॥ अर्जितं नित्यु देवा क्रियै पापैरभ्य पीडितः ॥५९॥ अप कृष्णुन दारसं गतवान्महनं वनं ॥ बभ्राम नित्यं सर्वासु दिक्षु वानावि सोऽभूत् ॥६०॥ सं लसमे सभासीनं सेवितं मुनिपुंगवैः ॥ कथयंतं महाविद्यां शिष्येभ्यो दुःखनाशनीं ॥६१॥ दृष्ट्वा तं सो भृगुं दिव्यं प्रणम्याश्च विभिर्णान्ना ॥ दंडवत्पतितो सिर्सं भृगुं वितेध्या प्रीणं दित ॥६२॥ उपविष्टस्य सन्नेव भृगुं विनाते न दर्शितं ॥ पृष्टवान्नसितं दिव्यं लब्धा वसरमातुरः ॥६३॥ क्षत्रिय उवाच ॥ स्वामिन्संसारदुःखेन बहुधा कुशितो मुने ॥ दारापत्यसुहृद्भिश्च वाग्बाणैः सुताडितः ॥६४॥ न वैराग्यं मनो याति निष्ठुरेभ्यु हृत्तु च ॥ शितो खुत्तुपिपासाभिः पीडितोपि स्थिरो मुने ॥६५॥ उपायं वद मे किंचिद्दुःखसागरतारकं ॥ शिव उवाच ॥ इति पृष्टः स वाचस्तस्य सो भृगुर्दयया युतः ॥६६॥ उपायं चिंतयामास तद्दुःखविनाशकं ॥ ततस्तं क्षत्रियं प्राह सर्वपापप्रणाशनं ॥६७॥ भृगुरुवाच ॥ व्रत गणधर व्यामि कुरु निश्चितमानसः ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वदुःखलयो भवेत् ॥६८॥ शृणु क्षत्रिय वैश्यैस्ते यावद्ब्रह्म विधिः स्मृतं ॥ मुक्तास्ते सर्वदुःखेभ्यः प्राप्ताः सिद्धिमनुत्तमां ॥६९॥ वरदस्य गणेशस्य परमार्थं क्रमं मे शृणु ॥ क्षत्रिय उवाच ॥ को सो गणेशः किं शील रूपः किं स्वभावतां ॥७०॥ किं कर्म किं धर्मस्तस्य सर्वं कथय स्थमे ॥ भृगुरुवाच ॥ यद्ब्रह्म सनिसं बिजैरविज्ञेयं सनातन स्वरूपं परमात्मपृक्तं ॥ अनादिमध्यांतमनंतपारं गणाधिपं तं प्रवदंति संतः ॥ यस्मादोंकारसंभूतिर्यतो वेदाश्च तेजसा जग द्रूपं येन सर्वमिदं व्याप्तं तं विद्धि गणनायकं ॥७२॥ जगत्सर्जनं कामेन प्रसन्नाय स्पृहस्य ये ॥ अध्यानं तु रातं प्रणंतय

३ प्रसन्नाय वरणं कुरु ॥ तस्माता पिता ब्रूहि ४३

स्ता संस्तु दुष्करं ॥७४॥ ततो हृष्टमनो वेधाः प्रसन्नं तमपद्जपत् ॥ नानाविधोपचारैश्च दिव्यरत्नैः फलैस्तथा ॥७५॥ सिद्धिबुद्धी उभे कन्ये मनसा कल्पिते द्दौ ॥ तुष्टो देवो ददौ तस्मै विधाने कार्यं विभुः ॥७६॥ ततो लब्धवरो ब्रह्मा सा च सृष्टि रसकलं जगत् ॥ षडक्षरेण मंत्रेण विष्णुनाराधितः पुरा ॥७७॥ तस्मान्मत्तं गणेशस्य पूर्वोक्तविधिना व्रतं ॥ अब्धं गवर्षमिकं तु नियमान्कृतवान्हरिः ॥७८॥ तस्य ध्या गणेशस्तु पालयामास वै जगत् ॥ एवं विधं विजानीहि गणेशं भूपसंस्तुतं ॥७९॥ विश्वरूपमनादिं च सर्वकारणकारणं ॥ तमाराधय यत्नेन सर्वदुःखादिमोक्ष्य से ॥८०॥ क्षत्रिय उवाच ॥ कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं एतद्व्रतमनुत्तमं ॥ विधिना केन मे ब्रूहि सांप्रतं मुनिसत्तम ॥८१॥ भृगुरुवाच ॥ श्रावणे बहुले पक्षे चतुर्थ्यामारभेद्व्रतं ॥ कुर्वीत परया भक्त्या यावद्भाद्रचतुर्थिका ॥८२॥ यमेन तु कुरुष्व पाल सर्वान्कामानवाप्स्यसि ॥ इति श्रुत्वा वचं तस्मात्कृतवान्स तु व्रतं ॥८३॥ समाप्ते तु व्रतं तत्र सो भार्यापश्च मंडले ॥ तावत्तस्य गृहं दिव्यं गणेशस्य प्रसादतः ॥८४॥ दिव्यनारीनरयुतं दासीदाससमन्वितं ॥ वेदघोषसमायुक्तं जातं गोधनसंकुलं ॥८५॥ दिव्यवस्त्रसमायुक्ता नानालंकारसंयुता ॥ अपश्यत्स्वगृहे पुत्रा विस्मितासीत्प्रतिक्षति ॥८६॥ आयास्यति कदा भर्तेत्येवं चिंतापरा भवत् ॥ तावत्संमुनिमामंत्र्य गतो सौ निजमालयं ॥८७॥ दिव्यं तच्चरणं दिव्यास्वगृहं परिमार्गयत् ॥ तावद्भार्या प्रिये पिता स्वां निन्युस्तत्र वनं नराः ॥८८॥ ततस्तया पि विज्ञातः प्रभावो वरदस्य सः ॥ तद्व्रतस्य प्रभावेन राज्य भो गीहजन्मनि ॥८९॥ शिव उवाच ॥ इति श्रुत्वा स गोवर्धकं पकर्दमोह पतिर्भरः ॥ चकार सकलं राज्यं सरणाय समीरितं ॥९०॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन ज्ञानवैराग्यवान्नृप ॥ मुक्तो भोगाद्यथा कामं सत्यम्प्रमु जानिजं पदं ॥९१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु
॥६७॥

ततो गणेश्वरो ध्यायन्ततो नावर्त्तते पुनः ॥ सर्वार्थसाधकं स्कंदव्रतान्माहात्म्यं [illegible] तमं व्रतं ॥४१॥ नैतादृशं व्रतं दानं व्रतं मन्त्रं कुरु
-यत्न ॥ सर्वार्थसाधकं स्कंदव्रतं कुरु महेश्वरि ॥४२॥ देवदानवगंधर्वैः ऋषिभिर्मनुजैः कृतं ॥ नलेन दमयन्त्या च राज्ञा
चंद्रांगदेन च ॥४४॥ संप्राप्ताः सर्वकामास्ते गता गाणेश्वरं पदं ॥ गिरिज ॥ इति ते कथितं सर्वं सेतिहासं व्रतं महत् ॥४५॥
कुरु संमनसा ध्यात्वा वरदं गणनायकं ॥ व्रतमेतन्महाभागे शंकरं प्राप्स्यसे ततः ॥४६॥ स्नेहेन कथितं ते च प्रकाराकुरु
स्माव्रतं ॥ श्रृणु कन्ये प्रवक्ष्येहमितिहासं पुरातनं ॥४७॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० हिमवत्पार्वतीसंवादे इति-

१८

हासकथनं नाम द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ स्क उ० ॥ नलेन दमयन्त्या च कस्मात् नलो नाम भवत्पुरा ॥ चंद्रांगदेन तुष्टेन तं कौ
तुमनसा सुश्रोभनं ॥१॥ शिव उ० ॥ निषधेश्वरो राजा नलनामा महाद्युतिः ॥ अस्मण्णो वेदविदू रो दानी मानी धनी पुनि ॥२॥
रथी खड्गी शरी चापी निषंगी कवची बली ॥ सत्यवादी देवद्विजपूज्यश्च लोकोऽभिगमनः शुचिः ॥३॥ शोभोऽपि मन्मथं तं यातिव
निर्जित्य गुणानपि ॥ न संख्या विद्यते श्वानां गजानां रथिनां तथा ॥४॥ धनकोशानां राज्ञः [illegible] स्तामग्निस्तथा [illegible] तामपि ॥ च
कोऽपर्स्याद्दशार्द्रावास दिशीश्वरः ॥५॥ दमयंती ति भार्यासीत्तस्य सौंदर्यमंदिरं ॥ दमयंती चारित्र्या ब्रह्मासारं
सारं समस्तृच ॥६॥ दमयंती ति विख्याता यतस्तेन विनिर्मिता ॥ दमयंती त्रिकालस्य नारीणां चारुता मदं ॥७॥ नाना
लंकारसंयुक्ता नानामणिविभूषिता ॥ मुक्ताहारलसत्कंठा सुरूपाढ्या सुशोभना ॥८॥ यस्यामासीन्महानासीत्समदं
स्तः पराक्रमी ॥ कुष्णा [illegible] स्पतिसमो नये चांगिरसः सदा ॥९॥ तु [illegible] सदा [illegible] ॥ कदाचिदुपवि
ष्टोऽसौ नलो राजा महामनाः ॥१०॥ संवत्सर स [illegible] ॥ [illegible] संभूतं ॥११॥ एतस्मि
न्नेव काले तु गौतमो नृपतिं ययौ ॥ उत्थाय सादरं राजा ह्यासने संन्यवेशयत् ॥१२॥ पूजितः परया भक्त्या नतः पप्रच्छ तं नलः ॥ ॥६७॥

१ श्री

राम

न० उ० ॥ अद्याहं मनुष्यः [illegible] ते दर्शनं न महामुने ॥१३॥ अन्मरा [illegible] पिता माता कुलं जीवितमद्य मे ॥ सफलं स्यागमे हेतुर्वद पूर्णं महामु
ने ॥१४॥ गौतम उ० ॥ समासीन्महतीं कांक्षां दृष्टुं ते वैभवं नृप ॥ स्तुवंति देवास्त्वत्कीर्तिं [illegible] प्रहरिमलिनः ॥१५॥ धन्योसि
मर्त्यलोके स्तोमयो दिवैश्वरं पते ॥ [illegible] दृष्ट्वा च वैभवं ॥१६॥ इदानीं मनुजानीहि [illegible] स्याश्र
मं प्रति ॥ न० उ० ॥ देवदेवांग [illegible] सर्वशास्त्रप्रवर्तक ॥१७॥ [illegible] ॥ पुनिर० ॥
साधुष्ट्वं महाराज स्थितो मे स्नेहभावतः ॥१८॥ [illegible] ॥ न० उ० ॥ [illegible] ब्रह्म
न्सि [illegible] ॥१९॥ इत्थं [illegible] ॥२०॥ मुनिर० ॥
गौडदेशान्तरे देशे पुरे पिप्पलसंज्ञके ॥ समासीः क्षत्रियः पूर्वं दरिद्रो [illegible] ॥२१॥ [illegible]
रेः पीडितो [illegible] ॥ [illegible] सर्वस्वं [illegible] वनं ॥२२॥ [illegible] सिंहव्याघ्रगजै [illegible] ॥ सेवितं शीत
लजलैः [illegible] ॥२३॥ आश्रमो [illegible] तपोनिधेः कौशिकस्य [illegible] ॥२४॥
तत्र गत्वा मुनिं तं प्रणतो भक्तिभावतः ॥ उवाच ततः कौशिको [illegible] ॥२५॥ [illegible]
[illegible] ॥२६॥ [illegible] ॥२७॥ [illegible]
[illegible] ॥२८॥ [illegible] नराधिप ॥ [illegible]
[illegible] ॥२९॥ [illegible] ॥ दिने दिने मास [illegible] ॥३०॥ मुनिः० ॥ इति
[illegible] ॥३१॥ [illegible] ॥ इति ते
॥३२॥ [illegible] ॥३३॥ कौशिक उ० ॥
यः कर्ता सर्वलोकानां पिता माता जगद्गुरुः ॥ ब्रह्मेंद्रशिवविष्णूनां ध्येयो यः सगजाननः ॥३४॥ इति [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.उ.
११६९

अनुज्ञातस्तल लक्ष्मीन गतो शिविरं तं पुरे ॥३५॥ आरंभे श्रावणे शुक्ले मनुष्ठं पंचितमुत्तमं ॥ अकरोत्स यथा शक्ति गणेशस्य यथोदितं ॥३६॥
स्थानेच वचने मौने गमने शयने स्थिते ॥ ध्यायन्गजाननं देवं प्रयाति मनुत्तमं ॥३७॥ नानारथगजाश्वाढ्ये गोधने धनसं
चये ॥ दासीदाससुतश्रीमान्जातो जतप्रभावतः ॥३८॥ इत्थं नानाविधानानि सर्वाणि हि वलक्षये ॥ गणेशस्य महामौल्यप्र
सादं हि तवानुपा ॥३९॥ पुत्र भो गान्यथा कामा कालेन निधनं गतः ॥ जातो सिंनिषधे देशे नपस्यं नलो नामकः ॥४०॥ अत
स्तपश्चलोल लक्ष्मी स्त्रीलोकी जनवंदिते ॥ इदानीं मनुजानां हि यम सुखं तन्निरूपितं ॥४१॥ हिमवानु ॥ एवं गते गोतमेनुव्रतं
चक्रेम लोन्यपः ॥ तदा कथं जात विभ्रा सोमवंती हरता सुरो भवनं ॥४२॥ श्रुत्वा कथां गणेशस्य प्रसादं परं ज्यभिक्षितः ॥ अलभ
सर्वकामान्समंत स्यास्य प्रसादतः ॥४३॥ इति ते कथितं सुभ्रु भलेन्ये धुं स्वतंत्रतं ॥ इदं दिष्टं गौतमेन पूर्वजन्म स्वतंत्रतं ॥४४॥
परस्य प्रभावः संपूर्णो विकुंठे केनापि नेष्यते ॥ शृणु स्कंद प्रवक्ष्यामि गणेशस्य रसायनं ॥४५॥ ॥ इति श्री महूणेशपुराणे उपा॰
हिमवद्गिरिजा संवादे नल व्रतनिरूपणं नाम द्विपंचाशत्तमो ध्यायः ॥५२॥ हिमवान ॥ इदानीं कथय ध्यापि तत्राचं ... गद
न च ॥ तवाच दुल हेतुत्वं इदुम सामुभाननो ॥१॥ मालवे विषये ख्यातं नगरं कर्णनामकं ॥ तत्रासीद्भगोरा राजा व भवति परा क्रमी ॥२॥
अणिमादिगुणोपेतो सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ यस्यासीन्महासाध्वी देवेंद्रपारगः ॥३॥ अतिक्रांता सभार्या स्य सुरूपम प्रतिमा
मानुपी ॥ पुष्पातिचक्षुपां तेजोरविक्रांतमरीचिभिः ॥४॥ तां न्येवरां ततो पांति चंद्रकांतमरीचिभिः ॥ अतिसुरूपानि वासांसि र
त्नसंभाश्र यान्नुते ॥५॥ नीलवो हितपी तयं चिंत्रतां पांति कामिनिचित ॥ अतिसाध्वी महाभागा पतिशुश्रूषणे रता ॥६॥ धर्मश्री
नाव्रतपराश्चक्रश्वशुरसेविनी ॥ ख्य दसेदुन्याव्यग्रा देवतातिथि पूजका ॥७॥ धर्मश्री लोपि न्पतिरमास्ये प्रार्थितो भ्यरं
कदाचिद्देवयोगेन मृगयां कर्तु मुद्यतो ॥८॥ तर सुरहू वाराह मृगप क्षिणुतं वनं ॥ नीलकंठककसंवीतो नीलो छीपो न रप्पट्ट ॥९॥
बद्धगोधांगुलित्राणः शास्त्रिबाणवृतेच्यान्द ... पवनाश्वसमारूढो धनुर्धारी पकरो बली ॥१०॥ ता द्देशो बरस्थितो टेरमासे से ॥११६९॥
रामं

वक्रेर्वृतः ॥ निष्क्रम्य गौवराहं प्रश्नेषयन्नगरं प्रति ॥११॥ भ्रममाणो वने राजा ददर्शोरा क्षसबंगनाम् ॥ चकंपे राक्षसान्दृष्ट्वा
रहीतं वरदं ततोयथा ॥१२॥ दरीमुखाम्नालनेत्रां व्याघ्रतास्यां नभः स्पृशां ॥ दृष्ट्वा तान्निहताः सर्वे वीरा सेवीजनाम्नाग ॥१३॥
केचिद्यमक्षयं याता मूर्छिताः केपि भूपतेः ॥ तं वै कारा क्षसी कूरा दृष्ट्वा कामातिसुंदरी ॥१४॥ तं न्प परि रंभेय तुं तुं बकाम
मोहिता ॥ तया मायान्नभं गमस्त भय धामास सेवकान्द ॥१५॥ एतस्मिन्नंतरे राजा पलायनपरो यथौ ॥ कासार मध्ये मग्नो
भूगोलीक्षासी ग्राहसी त्यतं ॥१६॥ सद्य तो नागकन्याभिन्दृतः पातालमदिरं ॥ भाषितो नागकन्याभिर्वस्त्रालंकारभूष
णैः ॥१७॥ पप्रच्छुर्नागकन्यास्तं कुत आगमनं तव ॥ कासि कस्यासि किं नाम वद सत्यं नरोत्तम ॥१८॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा तांजगाद नृपाधि
पः ॥ अहं चंद्रांगदो नाम हेमांगदसुतो बली ॥ मालवे विषये कर्णनगरेव सतिमभा ... राक्षसी भयसंत्रस्तः प्रविश्य सलिलं महत् ॥ भव
तीभिरिहानीतोय स्पृष्ट तं निवेदितं ॥ ... क्षिता सर्वलोकाभिप्रायाभिरतामया ॥२१॥ सरोजलप्रसादेन जीवंस्तिष्ठामि सांप्रतं ॥ इति तावच
नं श्रुत्वा उनरुच्छुर्नृपं तदा ॥२२॥ तादुःख ॥ अवास्याकं पतिरिह सर्वं चैस्यैतिते प्रियं ॥ अस्माकं नागकन्यानां भोग्याशातीव दुर्लभाः ॥२३॥ तासा
नं श्रुत्वा पप्रच्छ ... ॥ सोमवंशप्रसूतानां राज्ञां धर्मान्ब्रवीमि च ॥ परद्रव्यपरस्त्रीहंपर
पितिवचः ... स्वपसत्तमः ॥ एकपत्नी व्रतं मेस्ति मातरस्ताः ... जे ॥२५॥ सोमवंशप्रसूतानां राज्ञां धर्मान्ब्रवीमि च ॥ परद्रव्य परस्त्रीहंपर
ह्रारास्त येवं चैं परनिंदुं न्मने वर्तितव्या ... सोम्याप्य साधवः ॥ अस्ति रिभर्षेवं न हानं शरणागतपालनं ॥२६॥ निषिद्धाचरणं चैव शुध्यर्थं प्रति
पालनं ॥ एते धर्माः क्षत्रवर्णानां याजनाद्विजपंद्विजे ॥२७॥ अधिकं सर्ववर्णानामामाति धर्मपरं मतिं ॥ इतिश्रुत्वा वचः स्विन्ना नागकुमारिकाः ॥२८॥
प्रवेश्य लविष्णु कृत्संबहु धास्यस्त्रियाभवं ॥ ववं दुर्निर्भिदे स्तता दुःखिताः कामविह्वलाः ॥२९॥ राक्षसी तु जलं प्राप्ता तद्दथैति सरोगतं ॥ भक्षार
गाजगचरा नत्वा पसरं मंतदा ॥३०॥ इमं चांतमश्नंतो हारी राजीवलोचना ॥ पर्यंकस्था स्वदुःखाता राक्षसी नोक्षोपितान्द ॥३१॥ ... गमं निशाम्य
न्यपतिं दुःखिता पतिता भुवि ॥ ... महती सखिभिः परिजीविता ॥३२॥ सिक्त्वा सीतलतोयेन रुदंती भिन्नदुर्द्धुः ॥ उपविश्य प्रहसितिव
क्षः शीरो भ्रंशं प्रिंरवे ॥३३॥ सुश्रावपरमां जाये भर्तिः कांतेतिजल्पति ॥ ... प्राणनाथो मे हितामां प्रियवादिनी ॥३४॥ सर्वांवपनसंपूर्णं प्रियम्भो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रियकारिणी ॥ भर्त्सयामास तां नित्यं सदा चातिपरुषेण च ॥१७॥ कुतस्ते भ्रातमे नाथो निष्ठुरात्मा कृतघ्नका स्मृतिः ॥ कां चन शरणं हिसापरा प्रीतिलोकेषु तं ॥१८॥
न पंस्त्वात्स्मृति कां तो मे हिसाने वस्तु गं पितुं ॥ लोकानां पालनं को पि विनाते नकरिष्यति ॥१९॥ प्रजानां सर्वभोक्तानां श्वाशानां रंजकं च कः ॥ अस्त
यातो गुणनिधिं प्रतापनिधि रथ कं ॥२०॥ दिशः श्रस्याः प्रपस्यामि विनातेन महात्मना ॥ श्वाहं दुःखं प्रयास्यामि कस्तु रक्षसो पियास्यति ॥२१॥
त को के पुरे वापि न सुखं कुलयोषितां ॥ हा नाथ नाथ मां निर्दयस्ते तत्त्वा विनासहे ॥२२॥ शरणागत गतिं चद्दीनानाथः करिष्यति ॥ एवं बहुविधा दी
नाः रुदती भृशविक्लवा ॥२४॥ तत्राज्यघोषद्दासाभरणानीच दूरतः ॥ कंकणानीच सर्वाणि बभंज च तु मर्दय ॥२५॥ ॥ इति श्री मत्पद्मपुराणे रा
ज्ञे उपा॰ हिमवत्पार्वती संवादे चंद्रांगदोपाख्याने त्रिपंचाशत्तमो ध्यायः ॥५३॥ पार्वत्यु॰ ॥ ततस्या मद्दीतायां तु किमकुर्वज्जना सदा ॥ प्र
त्र अप्सवानि चाक्रुणि समादधुर्कवस्त्वियं ॥१॥ जनाद्यु॰ ॥ मातरूतिष्ठ मा शोकं कुरु देवि मनः स्वधा ॥ प्रेतं देहं निःशोकाभूत स्या भर्तृ हितं कुरु ॥२॥
मयेविनहि दुःखो तिष्ठिर जीविभुभाननेः ॥ यथा जीर्णं पि स्विजुर्यवा सो न्यं दुःस्य तेजनैः ॥३॥ न भापिदेहिनाल हस्य कान्या मस्व ते भुभं ॥ अ
काश्यश्रीपिंदं भं स्वयं प्रस्तु स्वे स्थितं ॥४॥ सो पतेभ्यत मपरस्य पमरणध मदीकुल ॥ स्वदेहेन वियोगं च चलवेविभाविजनं ॥५॥ मदीयमन्यतेस्तु
वं देवकालवशे स्थितं ॥ विश्वावरांतं यदि श्वंसा ध्यीति सचराचरं ॥७॥ शोचात न भुवरेशो कं सकालेषु तुत्रिभूर्णो ॥ धर्मकान्युपशीलस्ते
नतेष्टिं गतो भवेत ॥८॥ जीवस्यदि भवेत्स्वर्गे तदा सस्वेति कर्तिंचित ॥ अथवा परिदृष्यो मो मुक्तिं कंचिद्दिहागतं ॥९॥ अतीतानागतं भिदं क थ
रिष्यति सोरिकलं ॥ अनंतरं तु यत्कार्यं तत्सर्वं विदधामहे ॥१०॥ एवं प्रबोधिता लोकेः क्षणमिंदु वलीत दा ॥ औश्वस्ता सर्वशाक्येन प्र डपा श्रुणि
वासदा ॥११॥ विसर्जयामास तदा लोकान्सर्वान्समागतान ॥ यत्का सो भाग्य चिह्नानि प्रपेदे दशातां भ्रशान ॥१२॥ रुदती शोच ती न स्वे श्वसं
तीमन्विता पुनः ॥ ततो दारा वर्षाते नारदो द्विव्यदर्शिनः ॥१३॥ आजगाम महं तस्यां च छ्याविधर कुनिः ॥ दृष्ट्वातं विलगा पादं च दुःतिभक्त्यचेस्थितं ॥१४॥
दुःखं च राजक थ यत्स्ते मातं तदा दुरा वर्षकेः ॥ निराम्य रुदितं तस्या हर्षयन्नुनिरब्रवीत ॥१५॥ नारद॰ ॥ कापि तिष्ठ तिते भर्ता नितं शोचिल महेसि ॥ शिरस्था
दपनीने नवासस साकणिक्षणो ॥१६॥ कर्णयोः कुरु भावेविभवतीकुं कुमशुभं ॥ वजयानीकरयो कंठे मंगल सत्रकं ॥१७॥ शिरिर॰ ॥ सर्वेहस्य
नेर्वा सभिहा तास सद्यादिनः ॥ तत्कालं सर्वमानीयहर्षितातत्र थाकरोत ॥१८॥ आकार्यं ब्राह्मणान्सर्वान्संपूज्य नारदं तुरा ॥ संपूज्य सकलांस्ताः ॥ द

तो दानाच्यते कृतः ॥१९॥ ॥ वाद्यामास वाद्यानि शंकरस्य च गेहे गृहे ॥ प्रेषयामास च तदा हृष्यदि दुर्वतीसुता ॥२०॥ वस्त्रालंकार दानेन दद्या वाद्याज
नस्य सा ॥ प्राणिपत्य मुनं देवि मुनिं नारदमादरात ॥२१॥ स्वामिनं प्राप्तये च कुर्यां राजन मुक्ता ॥ इंदुमत्यु॰ ॥ कुर्वति वर्तिपि भक्तिं कथं तिष्ठति वा मुने ॥२२॥
न मस्य सा प्राणिपत्य मुनं देवि मुनिं नारदमादरात ॥ नारद॰ ॥ व्रतं तु परमं तेहं कथयामि समासतः ॥२३॥ नभः शुक्ल चतुर्थ्यां तिदारभेसं यता तु सा ॥ नचा तडागं वा
कनो पावेन दैवद दुर्लनं तत्स्वयंभवेत ॥ नारद॰ ॥ व्रतं तु परमं तेहं कथयामि समासतः ॥
प्याद्वाद्दंत धावनं स्वकं ॥२५॥ स्नानं प्रभात समये कुरु संकल्प पूर्वकं ॥ शुक्ल कासांगहं श्यामायी पूजि तु भामां ॥२६॥ कुर्यात्स्त्वं तुर्यजांभसिंगणे प्र
सुमनोरमां ॥ उपचारैः षोडशभिः स्वर्नवे त्स्वी स्वेनसा ॥२६॥ एकान्नमेकभुक्तं वा स्वयं कुर्यात्रियनं तत ॥ गीतवादित्र सांघोषे ब्राह्मणानां च भोजने ॥२७॥
महोत्सवं प्रकुर्वतत विधिवेसतितो भने ॥ एवं व्रतं कुरुष्व शुभे भर्तृसहि समेष्यसि ॥२८॥ पाताले नागकन्याभिः कृतेन जीवितः शुभे ॥ सत्यं ब्रवीमितेसेनान्य
था ममभाषितं ॥३०॥ हिमवानु॰ ॥ इत्युक्ते च मुनिना व्रतं भरत भद्रादरात ॥ जातेषु नौ न भौ मा सौ दिनेः कतिपयेगते ॥३१॥ हिरद्दानन मर्तिसात्मपूजा
रपार्थिवीं शुभां ॥ स्वेन्द्रिविधिना राजंश्चकार सुमनोहरां ॥३२॥ दिव्य गंधे दिव्य वस्त्रे दिव्यौ श्च कुसुमैर पि ॥ दिव्यैश्च नानाविधैर्भक्ष्यैर्वनैवेद्यैः फलकांचनैः ॥३३॥
दीपैः पुष्पांजलिभिश्च प्रक्रमेनतितैस्तवैः ॥ नन्नाम स्मरणे ध्यानैः स्तोषयामास तं विभुं ॥३४॥ गीतवादित्र निर्घोषैर्ब्राह्मणानां च भोजनैः ॥ पक्षमा
संपयोः स्ता च कार व्रतमुत्तमं ॥३५॥ नभः शुक्ल चतुर्थ्यां दिवीरनष्ट प्रियासये ॥ नारदस्य तु नेर्वाक्याद्यावच्छाद्वत्सरं तु धिका ॥३६॥ ॥ इ
ति श्री मत्पद्मपुराणे रवकसरागे उपा॰ इंदुमतीनारदसंवादे चतुःपंचाशत्तमो ध्यायः ॥५४॥ हिमवानु॰ ॥ समाप्ते तु व्रते तस्या गणेशस्य प्रसादतः ॥ पाता
ले नागकन्याना मप्य भाभन्मतिस्वयं ॥१॥ मोचयामासु राजानं तु पुत्रश्च यथाविधि ॥ असोराभरते श्रोव नानारत्नमहाधनैः ॥२॥ अर्चयन्तो
जयद्दसा विससर्जुः पंत दा ॥ सा सा राद्धि राज स्य च ध्या चाश्वं महादुमे ॥३॥ याति यावन्नागरी कै दृष्टः कतिपयैर्नृपः ॥ अपरे प्रापिप प्रेसे
नं प्रपश्य शोभ वा नितिति ॥४॥ कुत्रायः कुतआयात किं नामा वदनः प्रभो ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा पप्रच्छुर्नृप सत्तमः ॥५॥ इंदुमत्या कुमार स्व
कुरां जले संयुत ॥ ततो बुबुधिरे ते तमालि लिंग मुहुर्जनाः ॥६॥ उत्सुका स्ते नृपते भार्थं स्योवेदा मीगताम्यहं ॥ उपवास व्रत वती रसताच
मनिस तिभी ॥७॥ कुमारे जीविमा स्थाप्य जीवमा नावशेषिता ॥ केचिद्धन गरं गत्वा शुभावा वार्त्तामघोषयन ॥८॥ असावागजन वा कर्णे नभ
सा सान्त्वय मागतं ॥ आनंदाब्धौ निमग्ना भूत्त्रस्मरत्नानीव योगविद ॥९॥ ततो मासानुरस्सर्वे सैन्या नीव विषय श्रुतं ॥ विश्रूपाअप
ता कीर्ति रसो भयत्न साधुरं ॥१०॥ वीथिरासिंचयामास सभासं पाघय त्नतः ॥ स्नान मानं भूषयामास वासो निकर रम्य कृतो ॥११॥ गो भृ हि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥७०॥

रण्यदानाद्यैस्तोषइत्यादिशान्बहून् ॥ आरात्रिकं करे दृष्ट्वा पतिवत्नीजनस्य सा ॥१२॥ गीतवादित्रघोषेण मधुरात्मा सा उपागमत् ॥ अप्सरो
स्तु रोगत्वा प्रणम्य च पतंगवं ॥१३॥ आलिलिंग मुदा सत्ते: प्रणेमुश्च यथाक्रमं ॥ उपविष्टे तु नृपतौ उपविष्टास्तथा स्त्रियः ॥१४॥ सर्वास्तु
लग्नभाद्यैस्तोषइत्याय यथाक्रमं ॥ मानइत्यात धात्रो कान्तुका तां दृष्ट्वा वासरी ॥१५॥ स्वयं जगाम शिबिरं विंदुवस्त्रान्नपोत्तम: ॥ औरसी
पासस्य विधिं कादश्वोद्वस्त्रो द्विजै: ॥१६॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा गले श्राचं नृपूर्वकं ॥ संपूज्य शंकरं सम्यक् गजाश्व दक्षिणादिभि: ॥१७॥
बकंजश्रीफलं तस्य ततस्तस्तु रतोयया ॥१८॥ दर्शितं दुवतीभिंदु: रोषात्कलादिव ॥१९॥ नीराजइत्वा राजानं युवतीभि: सभर्तृभि: ॥ लो
अनुष्णमयीवक्त्रैस्ताभि: साकारयत्तदा ॥१९॥ प्रमध्यनयनेसम्यगानं दृग्भ्रुपरिप्लुते ॥ हर्षश्रोत्रात्विलोलोत्तु परस्परमथोचतुः ॥२०॥ पर
स्परवियोगाग्निं कृथया मासतु: भुवि: ॥ अनिवार्यप्रहरतिभि: सांत्विते बहुबोधिभि: ॥२१॥ आनन्दयात्तु राजानं सपारोह महागजे
नानालंकारसंभूते पताकाछत्रशोभिते ॥२२॥ पादुरस्थै: परिवृत्तेश्चतुर्धं राविराजिते ॥ रात्रं यष्टिधृतास्तस्य वारयंतो पथु: पुर: ॥२३॥ अ
नेशास्त्रधराश्चैव वरधारिणाअनेकश: ॥ नृपदक्षिणतोराज्ञोगजलक्ष्यपुर्ल पु ॥२४॥ पटान्त्संगानावापवाद्काबं दिन: पुर: ॥ त
त: पश्चाद् जातीश्रा: पुरं विविशुरादरात् ॥२५॥ सैन्येन नरजसाव्यासे दिननाथे हतप्रभे ॥ अलं हृते पुरे नश्यन् प्रज्ञायत किंचन ॥२६॥ त
तं परस्परं नत्वा जनाः स्वं स्वं निवेशनं ॥ प्रख्यातजगृहं नीयात्पुनाराजा प्रपूजिता: ॥२७॥ वस्त्रैर्नानारत्नदानेन ते नाकृता नाम्न्हं पथु: ॥ राजाय
श्राणेन्नानौज्यभुक्तैज्ञातिभि: सह ॥२८॥ ततोराज्ञीसुखं पर्यंके चारु निर्मिते ॥ पराधीन्नत्वणोपेतेपरिश्रुश्रूयथा स्थिते ॥२९॥ उचतु:
स्वपदुस्तैनौरोचं तौचपुनःपुनः ॥ पुरोधसा सा स्थितौ तौ ...ते स्मसुरं गत: ॥३०॥ अस्याविनायकस्यांतं महिमानं नृपोत्तम: ॥ पत्न्याभर्तंच सकर्तुं
स्वयं कर्तुं मनोदधे ॥३१॥ आगतेमाघमासंतं कर्तुंप्रचक्रमे ॥ महोत्सवेन हस्तवान्स्वलमेलघुभानने ॥३२॥ ...विर ॥ एवं विदुरेवर: ...राजावनीश्व
राहर्षिता ॥ नभोमासस्य मासा संघचकारखेन मादरात् ॥३३॥ यथोक्तविधिनामस्तिरस्राय जोचपत्नत: ॥ अक्षपतीपयोमात्रं ध्यायंती द्वि
रानने ॥३४॥ नतमंचवतां पांतरां कुरस्थापिमानसं ॥ ओमासासादाश्चमतस्या: पार्वत्या: ...स्वयं ॥ गणेशस्यचतु ध्यानं संस्मरणेन तिष्ठ
तेशुभे ॥ पयतिस्मरणं देवीकथा रूढं निजानने ॥३६॥ उत्थाय प्रणामास्य पदद्वं जपगद्भुदा ॥ कृतज्ञाभ्यासविधिव ...करंलोकंरांकरं ॥३७॥
उवाचचमदा देवं पार्वतीप्रेमविह्वला ॥ देवसु ॥ कथं मांसकुमतव्रात्पुरा विस्मृतवानसि ॥३८॥ नहियोगान्निमेषे पि कत्रक्षोभवत् दरागणो

॥७०॥ राम

गु० पा० १

रास्यमतमिदं पितो द्विष्टं त्वं मया ॥३९॥ वरदुस्सप्रसादेन संप्राप्तं दर्शितं नत्वं ॥ कुतु० ॥ एतन्निमित्यैव कार्येहिमवान्नृपजन्मिवान् ॥४०॥ सत्याक
रास्यमतमिदं पितोद्धिष्टं ...॥ न तो देवा: सगंधर्वा दिरहाननमादरात् ॥४१॥ सजयामासुरपतौ शिवो शिवकरो सतां ॥ देवदुंदुभयो नेदु:
रंकरेनस्य देयं तस्ताद्वरं परं ॥ नतो देवा: ...विविधे स्मरै: ॥ जयशब्दै: शंकरोपितु ...दिरहाननं ॥४२॥ अथ गेपार्वतीस्वाब
पुष्पवृष्टिं पपात ह ॥४३॥ सर्वे गजाननं नत्वा स्तुत्या विविधे ...॥ प्रयोः ॥ इति तेकथितं सर्वं व्यासत्वं ...यानुपत ॥ प्रतासंयोग
पभाः सुसवत्तर: ॥ प्रयो के नासाश्रित्वरं सर्वे स्वं स्वं पदं ययो ॥४४॥ ...पापि ...कथानकं ॥ य एव व्यासर्वपापि भयोपुक्त: कामान्तु भैर: ॥४६॥
ताना पस्ववतस्यचमहाप्नुने ॥४५॥ इत्तानीपुनरन्यं त्रे कथयाधिकथानकं ॥ य एव व्यास सर्वपापि प्रयोगुक्त: कामान्तु भैर: ॥४६॥

॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ० पा० पार्वतीशिवमेलननाम पं ...राजनोध्यायः ॥४६॥ ...गुरु० ॥ एवं ते कथितं राजन्महात्म्यसकृ
॥ तं मया ॥ पुनश्च श्रूयतां व्यासेनयच्छ्रुतं ब्रह्मणोद्भवात् ॥१॥ सोमकांत० ॥ कथं व्यत्वं ब्रह्मपुत्रव्यासेनामितबुद्धिना ॥ नत्वप्रिमधिगच्छामि
तन्मेवद महामुने ॥२॥ भृगुरु० ॥ एवं पृष्टयात्रधां व्यासोपदब्रह्माणमादरात् ॥ सच्चापिकथयामास सादरं पृष्टतेनघ ॥३॥ व्यास० ॥
पुन: कथयमे ब्रह्मन्गणनाथकथां परां ॥ नत्वत्तृ प्यामिवक्तनेभ्यः श्रोतुं विघ्नेशसत्कथां ॥४॥ ब्रह्मो० ॥ यः पशक्तिस्त्रमेव्यास सत्कथां कोर
कसंभुतां ॥ श्रद्धासेनस्पृश्यति भिरक्षस्तां जानकी ॥५॥ मध्यदेशेभवद्राजा भरद्वसेनो महाबली ॥ सहस्राक्ष्यापरे इव ...देवेंद्रगमा
रगः ॥६॥ धनवान्रूपवान्नतातो दाता जनस्य ह ॥ शास्त्रिकवयज्ञोमानी षड्गुण्यपरिनिष्ठित: ॥७॥ उपायानांच तुर्णविचाल
नेचतुरो दिह: ॥ चतुर्विधबलोपेतो द्विजदेवेषु भक्तिमान् ॥८॥ पृथिवीमंडले यस्य वशं कार्यं भवत्सदा ॥ नगरं राजनगरा द्विषि
हं भातिभूतले ॥९॥ यस्यपत्नी पुण्यश्रीलाभाग्याभसुभगशालिनी ॥ पस्थरूपेणसदृशी नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥१०॥ पातिव्रत्यसमायेर्य
स्याल ...प्राप्यरूपवती ॥ अस्यास्तागदोषेण पत्नीसस्याभवेत्सुतु ॥११॥ सकदाचित्रृपोमात्यै: सहतोवीरसत्तमे ॥ उपविष्टोन्नृपस
भां दृदृशे गगनेचरं ॥१२॥ विमानं वन्हिसदृशं तत्रतेजोहरं परं ॥ गानश्रवणसक्तास्तेराजासहसभासदः ॥१३॥ विस्मलास्ते ...पितरु
रालेकृताननचोदयन् ॥ तेप्रागच्छनागमनं नृपविमानंसूर्यसन्निभं ॥१४॥ करस्थैरयस्यापुत्रस्यराजपुत्रस्यकुष्ठिन: ॥ पतितं दृष्टिपातेन तद्विमानं
महीतले ॥१५॥ ततोद्भुता: सभागम्यराज्ञांसर्वेपतितं तत् ॥ तद्दिमानं महाराजपुण्यवान्देवसंयुते ॥१६॥ दिदृशुश्चमानं पतितं कुष्ठदृष्टा महीतले ॥
ततोतिहर्षितोराजा दृष्टतिह्यसंयुत: ॥१७॥ अथारूढोपमौतत्रविमानं दृष्टुमुत्सुक: ॥ अथचानोमहाभाग्यस्यजनै: परिवृतो ...॥ अवे

॥१८॥

१ग्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कवाच निर्घोषैर्विमानस्यांतिकं ययौ ॥१६॥ दृष्ट्वा स्तत्र राजानं तेने मुक्तिर्यथानतः ॥१७॥ नानालंकारसंयुक्तं पर्वदेवगणैर्वृतं ॥ बद्धांजलि
पुटो राजा प्रोवाच वचसा दृढं ॥२०॥ धन्योहं मम पापधूरेणी धन्यं जन्म च संपदः ॥ पूर्वजा सर्वेषु पी धन्याश्च दाराश्चीपते ॥२१॥ यदृष्टीनं मया
लोके भवता हतलंगस्य मे ॥ पश्यतैव राज्ञा लोकाश्वतेरानाद्यसुराः ॥२२॥ रीतां च मे पृतो विश्रो जायते नान्यथा क्वचित् ॥ न जाने केन पुण्ये
न सो घर हो खिलै जैनै ॥२३॥ इदं चेति विमानं तु कथं मे पतितं पुरि ॥ एतन्मे संशयं देव छेत्तु महसि सांप्रतं ॥२४॥ गतवानत्र च भया
गतावस्त्रां सम मे प्रभो ॥ नारद उ॰ ॥ राजन्छृणु महाश्चर्यं कथितं नारदेन मे ॥२५॥ तदहं कथये सांप्रतं शृणुष्वैकमना नृप ॥ नारद उ॰ ॥ पुरा सुको
कगतं राज्ञ को मुनि सुरा आश्रमं प्रति ॥२६॥ गणेशस्य स्वरूपेण तिष्ठतो जपतो निशं ॥ ध्यानात्स्वस्वरूपस्य दृष्टं कौतुकमद्भुतं ॥२७॥ पराजितस्ते
न मुनिना गजाननस्वरूपिणा ॥ न सा तं मुनिमाश्चर्यं दृष्ट्वा नायं तिवागतः ॥२८॥ अमो सारूप्यतामेव दृष्ट्वा न्यत्र रात क्रतौ ॥ मघवो नाम ॥
अहं च नारदं दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्तोवनतं ॥२९॥ अपृच्छत्तथा यातो मुनिं दृष्टुं च याविधं ॥ विमानवरमास्थाय मनो माहात्म्य गनदु ॥३०॥ मु
निं दृष्ट्वा च स ... गजाननरूपिणं ॥ ... मुंडी प्रतिपप्रार्थस्य पराप्र ... ॥३१॥ पतितः सपदि चारितो गंतुं ग्रामोपरावती ॥ पापचे
नगरस्यासे विमानं विद्यमागतं ॥३२॥ तावद्दूतस्य मे दृष्ट्वा कुष्ठिनः पापकारिणः ॥ पतितं भूमिभागे हि सर्वं ते कथितं नृप ॥३३॥ स्तरसेव्यतु ॥
तपसा केन साक्षाच्च गजाननस्वरूपता ॥ प्रासादभुतं जातेनं तद्द्रष्टुमनमप्रभो ॥३४॥ न हि मेस्ति विरक्तीह भूत्वत स्तस्य धामतः ॥ स्वामिन्स्ना
नमम त्वं अग्रे किं वद सत्वरं ॥३५॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा॰ ... सत्वोपाख्यानं नामोध्यायः ॥ ... ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं ते कथयिष्यामि कथा
मेतां पुरातनीं ॥ यया तेनापि सायुज्यं गणनाथस्य भक्तितः ॥१॥ दंडकारण्य देशेषु नगरे नं पुराभिधे ॥ एकः कैवर्तको दुष्टो नाम्ना नामे
व विश्रुतः ॥२॥ आबाल्याच्चौर्य निरतो योवने जारकर्मकृत् ॥ अपत्ये दृष्टिगमापि स्तेन च सदा पापरूपिणः ॥३॥ तापपापकृतो ते मिथ्यापरह
ते द्धारकारः ॥ ततो निःसारितो ग्रामात्पतन्मध्ये स्थितो पतः ॥४॥ लोके बहिर्दूरतरं कौरि कं दूरकाननं ॥ स्थितः क्षेत्रांतां प्रतो मार्गे जिघांसनप
थिकांश्च हन् ॥५॥ एवं बहुधनो जातो नानालंकरणे स्थितः ॥ अपापसुपापायः सर्वस्रोभाजनमक्षितः ॥६॥ शस्त्रास्त्रं च स्वेच्छं च पापं
प चरन्नुत्तमं ॥ दंडं च सोरतो लोहं च हनं च जानि हेतुधी ॥७॥ अक्षागे कोटरे वापि स्थिर्यं मारयते बहूनृ ॥ नानाविधानि वस्त्रानि वासांस्या
भरणानि च ॥८॥ मुहे संचयते नीत्वा विक्रीणाति पुरांतरे ॥ यथे हं भजते नित्यं विषयान्मदिरेतिरे ॥९॥ एवं पापसमाचारो हत्यारण्ये प्रभ

न पिगजकदाक्रस्यचित्स्पष्टं धावितो यो जनावधि ॥१०॥ स तु तस्मा दूतो हूरं सत्तिता सत्ती तो भुवि ॥ ततउत्थाय पंक्ते शनैः शनैः पयोरक्तः ॥११॥
अपरप्यस्थिगच्छन्स तीर्थ गाणेशं च रंभुजं ॥ अकरोन्मज्जनं तत्र श्रमपेव व्यपोहितुं ॥१२॥ ततो गच्छन्स विषयं दृष्टापि धियुतं ॥ अपतद्गणनाथ
स्य पंक्ते ना मसमन्वितं ॥१३॥ स्वकृतं पापमनिः कोपां तु ज्वस्यांति कं ययौ ॥ कैवर्तको नाम नाम्नाहं तुं स्तलमनिस्तदा ॥१४॥ जगत्तु स्तस्यास्य भिस्वकूति
दृष्टं पुष्टिना ॥ अन्यथा चाभवद्बुद्धिस्तस्य दृष्टस्य तत्क्षणात् ॥१५॥ द्विरदाननं भक्तस्य पुनरुक्तस्य प्रसादतः ॥ जहासच्छुनि पुरखो सो दृष्टा तं तु तथा
विधं ॥१६॥ प्रपच्छापतः कस्मात्कृत्स्ना जिगलिता निते ॥ वक्त्रान्यपि हि सर्वाणि पतितानि कुतो वद ॥१७॥ कैवर्तक उ॰ ॥ गणेशतीर्थस्नानेन मुनेरालोचने
नच ॥ स्तानेस्थेराग्य पुष्कलं सामग्री गुरुत्वं नच ॥१८॥ आप्रकर्षप्र ममन्ये कुं उस्नानेनमेमतिः ॥ विपरीता मम बहु संचितदोषाद्विनिवर्तते ॥१९॥ आ
त्मा श्रुतिमे दृष्ट्वा बुद्धिः पापरता भवत् ॥ असंख्यातानि पापानि कृतानि यथाव धिप्रभो ॥२०॥ इदानीमेव तानि विष्णुमतिर्मे सुप्रसादतः ॥ नाद
स्येव नरैतानि स्नानानि पतितानि मे ॥२१॥ कुरुमेनुग्रहं शरणं प्रपन्नस्य भवार्णवात् ॥ साधवस्तु नुग्रहं कुर्वंति दीनानां विकुर्वंति नो पिच ॥२२॥ न साधुसंगमः
क्वापि व्यर्थ पाद्यो मया मुने ॥ पापाशेव पि संपन्नो निधानं भुवभाभवेत ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तो मुनिर्दृष्ट्वा सौ तं भगवान्द्रपान्वितः ॥ शरणागतसंसारे
स्मरं दोषं विशेषतः ॥२३॥ मुद्गल उ॰ ॥ विधिप्रयुक्ते दानानां नाधिकारोस्ति कुत्र चित ॥ तथापि ते नाम जपं कथयामि प्रसादतः ॥२५॥ गजाननस्य परमं
सर्वसिद्धिकरं नृप ॥ ततः प्रणाममकरोत्कैवर्तो मुद्गलं मुनिं ॥२६॥ स्वकरं स्थापयामास तस्य मूर्ध्नि पित्र्यर्थे ॥ गणेशायनमः इति नाममंत्रं च पादं
दात् ॥२७॥ स्वयं हिं रोपयामास पुरस्तस्य धरातले ॥ उवाच चैनं सश्रीमानचार्वन्तु मनं नम ॥२८॥ तावज्जपस्व नामेदं यावदाहं समागतः ॥ एवमुक्त
ने गतो वासु भक्तस्य एकाग्रमानसः ॥२९॥ सोयं प्राप्तजनस्तं दृष्टेहि पृष्ठमन्वे निरंतरं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ उपदिष्टो मुद्गलेन नाम्ना केवर्तकिस्तदा ॥३०॥ निराहारो निरी
जीवितेन सत्रोते स्मिन्नंतर्हिते मुनौ ॥ एकाग्रमनोगतो रण्ये जजापनाममंत्रकं ॥३१॥ गुरोराज्ञाय पुण्ये दृष्टे स्थक्त्वा कायासमाश्रितः ॥ निराहारो निरी
हश्च जितात्मा रोगणेश्वरी ॥३२॥ एवं सहस्र वर्षाणि सोय पश्चात्सांकुरा भवेत् ॥ ततः प्रतीक्षां मकरो तु नेराग मनस्य सः ॥३३॥ वाल्मीकवेष्टित तनुर्
ताज्वालसमन्वितः ॥ ततो मुनिर्मुद्गलो पि दैवात्तं देशमाययौ ॥३४॥ संस्मारच तदा यष्टिं तं च कैवर्तकं तदा ॥ दृष्टवान्भ्रममाणः स सोकुरात्ययहि पुत्रमां ॥३५॥
वल्मीकाक्रांतदेहं च तं च कैवर्तकं मुनिः ॥ उद्धारं चं मुनिश्रिः सर्वैस्तस्य वर्ततिपत्तमं ॥३६॥ उक्षितं तेन मार्गेणापतत्ताप मुनिनाततः ॥ उत्थापत स्य देहात्स
वल्मीकं मुनिसत्तमः ॥३७॥ मंत्रितेना जलेनास्य शिरो वाचस्पर्शः ॥ तदैव दिव्य देहं स जगाद मुनिसत्तमः ॥३८॥ ... जनस्तस्य सत् ...
तस्यपो गप ॥ हृदि करं प्रजपं तं ... पापं वेनाय कंदुमं ॥ ३५ ॥ उमी तत्तदा नेत्रे मुनिना बोधितस्तु सः ॥ तस्य नेत्रोद्गतो बह्निर्दिद्युतस्स ... मनोगतः ॥४०॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग्रं० पु०
॥७२॥

त्रिलोकीमुद्घतो दग्धुं मुनिनावारितोऽप्यतः ॥ सोपि तं मुनिमानम्य स्वस्य गुरुं करुणाद्भुतं ॥४१॥ आलिलिंग मुदा युक्तं स्वतनयः पितरं यथा ॥ उप
विष्टो मुहूर्तेन नामाकैवर्तकिस्तदा ॥४२॥ वाल्मीकाज्ज्ञातिरूपेभ्यं मानयामास तं द्विजः ॥ चकार नाम कृपास्य मुद्गलो मुनिराट् तदा ॥४३॥
भ्रूमध्यान्निर्गतां मुंडां भ्रुशुंडीति ततोऽन्वय ॥ एकाक्षरं च मं मंत्रं ततो ग्राहाय मुद्गलः ॥४४॥ वरान्नस्मै ददौ प्रीत्या ब्रह्मवत्तं मुनिसत्तमः ॥ इंद्रा
दिदेवगंधर्वैः सिद्धैरप्युत्तमो भव ॥४५॥ यथा गजाननो देवो ध्यातो दृष्टो गुणाकरान्नः ॥ तथा त्वमपि मुनिश्रेष्ठ भ्रुशुंडीप्रथितो भव ॥४६॥ यस्य ते दर्श
नं तस्मात्तत्स्तो नरो भवेत् ॥ आयुश्च कल्पलक्षं च भविता मम वाक्यतः ॥४७॥ एवं बहुविधान्तस्मै वरान्दत्वाति मुद्गलः ॥ मुद्गलो द्राद्यो गृहं
तु मयो नारदाहृयुः ॥४८॥ उच्चस्तं प्रणिपत्यैव भ्रुशुंडे तव दर्शनात् ॥ सार्थकं जन्म नो विद्या पितरौ च तपो यशः ॥४९॥ त्वमेव गणनाथोऽसि
न जाने वामनो मुने ॥ सतु संपूज्य तान्सर्वान्प्रणम्य च विसर्जयत् ॥५०॥ पुनः पद्मासनगतो जजापैकाक्षरं मनुं ॥ उग्रेण तपसा ध्यायन् गणेशं सगुण
नीरहं ॥५१॥ उष्ट्यारैः षोडशभिर्युतं ज्याद्द्विजेन्द्रने ॥ आश्रमोऽस्य बभौ वापि सर्वतः सर्वमानद्विभिः ॥५२॥ मन्दवैरैः सिंहमृगैर्नकुलैर्भुजगैर्भ
वोत्तमैः ॥ ततो वर्षशतस्यान्ते प्रसन्नोऽभूद्गजाननः ॥५३॥ उवाच मत्स्वरूपं त्वं किमर्थं तप्यसे तपः ॥ हृतनरस्योसि साध्यं आश्रुष्यं ते भविष्यते ॥५४॥
द्रष्टोजं सुविख्यातं नाम ते त्वं भविष्यति ॥ अनुष्ठानरतानां सर्वानां सिद्धिप्रदे नवां ॥५५॥ मम सर्वं ईरितं सादगनवुनर्जन्मभाग्भवेत् ॥ अत्रत्र श्वे
ष्टभेंशुनाविघ्नाधिपत्यान माप्नुयात् ॥५६॥ राजक उ० ॥ इति तेन कथितं सर्वं भ्रशुंडेन महात्मनः ॥ स स्वयं पायरित मे किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥५७॥
॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० भ्रुशुंड्युपाख्याने [illegible] पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥ अंजो ॥ एवं श्रुत्वा भ्रशुंडेनोक्तं ततः किं कृतं मुने ॥ उ
नः पप्रच्छ तं व्यासः प्रीतं श्रुत्वा कथामृतं ॥१॥ ब्रह्मोवाच ॥ केनोपायेन देवेश प्राप्नोति गजाननं ॥ तपसा यज्ञदानैर्वा किं व्रतो मितं ॥२॥
ब्रह्मोवाच ॥ एवं पुनः स्वलप्रश्नोऽपृच्छ प्राह सुराधिप ॥ श्रण्वतां सुरलोकानां स्वयमानमिदं वचः ॥३॥ इंद्र उ० ॥ कृच्छ्रस्यादिह संकष्टचतुर्थी व्रत मा स्मृता
विप्रो वा क्षत्रियो वापि नगरे नेन्द्रपोतु मा ॥४॥ तस्याद्दुत्तलपुण्येन सुप्य गंतेन भूसुजः ॥ इदानीं प्रचक्षे देतन्नान्यथा श्रुतपूर्वं हि कैः ॥५॥ नप उ० ॥
कथं भूतं तु संकष्टचतुर्थी विदितं मुने ॥ किं पुण्यं किं फलं चास्य को विधिः कस्य पूजनं ॥६॥ पुरा केन कृतं चात्र सिद्धिरस्मिन्व्रते भवेत् ॥ एतत्सर्वं
नासीर स्वयथावद्विस्तरात् ॥७॥ राजक उ० ॥ अत्राप्युदाहरंतीमामितिहासं पुरातनं ॥ कृतवीर्यस्य संवादं नारदेन महात्मना ॥८॥ बभूव हरत
वान्तराजा नृतवीर्यो विहीनले ॥ स सपत्नीको वदान्यश्च बभूव धार्मिको महारथः ॥९॥ जितेंद्रियो विताहारो देवद्विजमनीषिपीतः ॥ अभाग्यस्य गज ॥७२॥
राम

पोधनार्थीनां सर्वव पन्नितनां ॥१०॥ नसं रक्षावि पते राजन्स्यया द्रिविषयासिनां ॥ मंदिरे यस्य सौवर्णपर्यंका भाजना निच ॥११॥ नाग्निहोत्रं बरं
पात्रं पात्रार्थमपि सर्वदा ॥ यस्य दारा सहस्रं आसन्वणाः पंक्तिमोजिनः ॥१२॥ सुगंधा येना पयस्या सितकृष्णपिपासपणः ॥ पतिव्रता पतिप्राणा
त्रैलोक्यख्यातिमनोरमा ॥१३॥ नानालंकारसुभगा द्विजदेवातिथिप्रिया ॥ एवं तौ दंपती राजन्नेतौ संवभूवतुः ॥१४॥ पुत्रार्थं सर्वदानानि
व्रतानि च तपांसि च ॥ चक्रतुर्नियमान्न्यान्यतीर्थश्चतुर्दक्षिणान् ॥१५॥ आसेव्य त्रिवलीधारी विजगमतुः पुत्रं जीवस्यामः ॥ तथापि नाभ
वत्पुत्रो जन्मांतरकृतेन सा ॥१६॥ एकदा तु कृतवीरो राजा समाहूय स मंत्रिणः ॥ आज्ञ पुत्रं च क्षौरां च जनापदं तथा ॥१७॥ तथा निवेद्य
सर्वतो जगाम तु वनं मुनः ॥ कल्याणा जनसंवीतो दंपती तपसा स्थितौ ॥१८॥ जितेंद्रियौ निराहारौ पर्णपर्णाशिनात्मितौ ॥ जीनमार्गेणतव्य भ
लो हि द्रष्टाथ नारदो मुनिः ॥१९॥ जनकं कृतवीर्यस्य पितृलोके स्थमत्रवीत् ॥ आजगाम त्पापगतो वृषपते तनयस्तव ॥२०॥ कृतवीर्योपि सु
लोके श्वपरश्चौमरिष्यति ॥ यद्दिनस्य भवेत्पुत्रो नाके लोके सदर्शिके ॥२१॥ कृतवीर्यस्त राजाविन्न्यो भवास्युगमाद्ध्यात् ॥ पुत्रो नारदो
यातः परं पो नो महद्भुतं ॥२२॥ भ्रुशुंडे पितरौ श्रौतस्य पत्नी सकन्यका ॥ अग्निज्वालाकुले घोरे कुंभीपाके पयोनुस्वान् ॥२३॥ याम्या
दूतैस्ताड्यमानाक्रंदतो विविधान्स्वान् ॥ तेषामाक्रंदितं श्रुत्वा नारदः करुणानिधिः ॥२४॥ आगत्य कथयामास तेषां दुःखं समं सुखे ॥
नारद उ० ॥ राजकादयो देवगणानुनयः कपिलादयः ॥२५॥ यस्य ते दर्शनं कर्तुं यांति ते बहुरूपिणः ॥ तत्कथं पितरौ पत्नी पुत्री पुत्र्युस्तवि
कृताः ॥२६॥ यमलोके कुंभीपाके पच्यते न वदोवत ॥ श्रुत्वा पितृ ज्ञानसंपन्नं कृपयं तन्नावबुध्यसे ॥२७॥ सर्वज्ञानां च सद्धरेयत्नं कुरु महामुने ॥२८॥
मुंडिस्मित संत होनाम स्वमानुनीरितं ॥२९॥ दुःखितः पितृदुःखेन भ्रुशुंड्याल वह्निवत् ॥ उपायं चिंतयामास तेषां मुद्धरणार्थकं ॥३०॥
विलोक्य प्रणिधानेन भ्रुशुंडी सपरोक्षवित् ॥ दृष्टो श्रेयः स संकष्टचतुर्थीव्रतजं तदा ॥३१॥ ध्यात्वा गजाननं देवं करे स्वास्तु संपयः ॥ उवाच पितॄ
न्उद्दिश्य पावनं देवं गजाननं ॥३२॥ भ्रुशुंडी ॥ यदि भक्त्या कृतं मेऽस्ति गणनाथव्रतं तदा ॥ तानस्यामभावेन सर्वे पुत्र सर्वजनाः ॥३३॥ एवमुक्त्वा
तु ततो यं गजाननमंत्ररेखिते ॥ क्षिप्रमात्रेण तातो येन गजाननप्रसादतः ॥३४॥ विमानानि समारुह्य सर्वे ते दिव्यरूपिणः ॥ सेव्यमाना अप्सरो
भिः स्तूयमानाश्च चारणैः ॥३५॥ गंधर्वैर्गीयमानास्ते गाणेशं स्थानमाप्नुयात् ॥ अन्योपि कुंभिपाकस्था श्रियेतुः स्वतिनो भवन् ॥३६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१०४
११२१

तेपि सर्वे विमानस्थाः पदं गाणेश्वरं ययौ ॥ एवं व्रतस्य माहात्म्यं पातकघ्नं प्रकीर्तितं ॥३६॥ ये लोकाः शृण्वन्ति सर्वे ते सद्गतिं गताः ॥ अनावृष्टि
हतं येन संकष्टिव्रतमादरात् ॥३७॥ रोषोपितस्य पुण्यस्य संख्यां कर्तुं न वै क्षमाः ॥ अनन्तस्य प्रभावेन विमानं प्रययौ नाम ॥३८॥ ॥ इति श्रीस्कं
दु॰ संकष्टचतुर्थीव्रतनिरूपणो नाम एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥ सनो॰ ॥ कृष्णपक्षचतुर्थ्यां तु निस्संशयं तत्फलं दिव्यं ॥ कृतपार्थ्यं सर्वतः स्वतवीर्यः पितामह ॥
राक्ष॰ ॥ अथ लोके मया माघकृष्णे दृष्टा कथितं ॥ दुःखितो नारदः स्वयं वैराग्यविच्छेदमासमन ॥१॥ जनाः स्वतमप्रयत्नेन संवत्सरविच्छेदकारणं ॥ मम पुत्रोऽतिधर्मात्मा
पदोन्योपहतकारकः ॥२॥ देवतातिथिभक्तश्च मान्यमानपिताभवत् ॥ नानाविधप्रयत्नेन सपुत्रार्थं चरितं पार्थिव ॥३॥ तथापि नाभवत्कस्मान्न तस्य पुत्रः सुरेश्वर ॥
राज्यं प्रसत्तिसातत्त्वावाप्तभक्ष्य स्थितोवने ॥४॥ अस्ति माता वरोषो सावपश्चात्कामदरिद्रपति ॥ जन्मांतरे यतस्ते नोयेन गच्छन्तु यत्र भो ॥५॥ तत्पुत्रपार्थदर्शनाय तावदेक
मलासन ॥ अंशापधिव्येत आहं स्वबंधुस्य विषद्वये ॥६॥ एवं सलक्षितां शार्ङ्गी ऋत्वोवाच ततः भाविष्टि ॥ श्रयतां तवपुत्रस्य पूर्वजन्मन्यपेक्षितं ॥७॥ सामवान्भाभवत्पूर्वं तत्रैव नगरे स्थ
जः ॥ दुष्कर्मालितरांयस्य पूर्वं पुण्यनाशनं ॥८॥ एकदा तेन वृतस्य लोभेन पतिघातिता ॥ ब्राह्मणाः शान्ताः स्वल्पाः स्तेन गृहांतरे ॥९॥ सर्वतदीयमाहृत्य निर्दिष्ट
स्त हमागताः ॥ माघपक्षचतुर्थ्यां सत्यदेव शिनोल्पपः ॥१०॥ गणेशो तिगणेशो तिपुत्रमाहूय सत्यरं ॥ अन्नं ध्यात्वा जलस्तेन सत्येव पुण्ये जन्मदा ॥११॥ कलेनतस्य पुत्रो सोऽपं
पत्नमगमत्स्थितिः ॥ एवं द्रोहुपेयतुर्थ्यां तिरुच्छायामेव भाभुज ॥१२॥ अनेनान्नरतसंहृत्य पतंगे चतुर्भर्तसंभवा ॥ पुण्याहे नायकं धामभजगामकुत्स्वदंतुस ॥१३॥ विमानवरमा
रूढो वरक्ष्यमाणो सरो गणे ॥ वैमानिकैः स्तूयमानो दिव्यरूपधर पार्थिव ॥१४॥ तेनैव पुण्यशेषेण कृतवानसि जोऽल्पपः ॥ तत्पुत्रसमावेदेपुत्रसमपुनापुत्र ॥१५॥
तंदर्पो पिपक्षपात्तस्य पुत्रउसत्यहेन घ ॥ इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा चकं पे सत्यपोत्तम ॥१६॥ पप्रच्छ पुनरेवासाकुपायं पापनाशनं ॥ राजोवाच ॥ अस्य हत्या कृतं तस्य पा
पं नश्येत्कथं विधे ॥१७॥ न हृदयस्यदयासिं जोयपिपिस्यात्सुदुष्कृतं ॥ ब्रह्मो॰ ॥ सर्वे ऽप्रतंत्वसंकष्टं घनुस्यासंज्ञकतव ॥१८॥ सुतः कदिष्यति समकृत दापापप्रमोक्ष्यते ॥
राजो॰ ॥ कथं तत्क्रियते ब्रह्मन्कस्मिन्मासि व्रतं शुभं ॥२०॥ तत्सर्वं विस्तरेणत्वाद्भिव्येनपापकथं व्रजेत् ॥ ब्रह्मो॰ ॥ वनकथयभोमव्रारेकमाघेतस्यभवेद्यदि ॥२१॥ शुभेसमहूर्ते
यं ट्रेचकृपाहारं भमसह ॥ दंतधावनपूर्वं दिस्वानानिच्छेकृविं रामीः ॥२२॥ कृवरतस्निपुकमालिजपेन्मंत्रं तत्तः परं ॥ निराहारोनचेच्छास्निपरंलिंगत्सविवर्जितं ॥२३॥
दुष्कर्मञ्चितां दलं वर्जयेन्नियमेन च ॥ वर्जयेज्जलपानं च परद्रोहं च वैशुनं ॥२४॥ तिलामलकपंकेनदिनांतेस्नानमाचरेत् ॥ एकाक्षरं षडर्णं वा जपेद्देवादिकं मनुं ॥२५॥
गणेशाक्षीनर्येन स्वनाममंत्रप्यथाविधि ॥ आवेसिद्धरेणमनसा देवदेवं गजाननं ॥२६॥ पूजयेन्नीमार्गेण ततः स्नायेत्कूणनायकं ॥ उपचारैः षोडशभिर्नैवेद्येर्विविधैरपि ॥२७॥ मोदका
रूपपाथकृसीलमुख्येःसघृतेरपि ॥ पायसेर्विविधैरन्नैर्व्यंजनैः पक्वकैः ॥२८॥ कलेनीनाविधैःपूगनागवल्लीदलादिभिः ॥ एकविंशतिदूर्वाभिरदूरैपेभ्वपुष्पेरपि ॥२९॥
पंद्रोदयेर्घदानेनतिथयेमंत्रपूर्वकं ॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्यं द्रापचततः परं ॥३०॥ निवेद्य परजनं न तस्माधाष्यचकुनःपुनः ॥ ब्राह्मणं भोजयेद्भक्त्या शक्त्या वाचेकर्किचित ॥३१॥

११२१
रम

दद्याद्दक्षिणां राज्ञे यथाशक्त्या ततः स्तोषयेत् ॥ कथाश्रुत्वाततः सम्यक्स्वयं भुंजीत वाग्यतः ॥३२॥ गीतवादित्रघोषेण शेषंरात्रिं ततोनयेत् ॥ एवं व्रतं चैकवि
धं कृतं चेदपलोत्सः ॥३३॥ सर्वपापक्षयं तस्य भविता पुत्र उत्तमः ॥ अन्यं वा चिंतयेत्काममेवमेतं ध्रुवं प्राप्नुयान्नरः ॥३४॥ सर्वसंकष्टनाशाख्यास्सरस्रात्या भद्रमिति ॥
शामीदृक्षेमपेस्तिचतुर्थपवासः परायणा ॥३५॥ आचंद्रोदयपर्यंतं व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ अंधोपकोजड पंगः सान्नदीक्षितमान्नुयात् ॥३६॥ दारापुत्रान्ध
नानूराज्यंच भतेनात्र संशयः ॥ श्रावणादिषुमासेषु प्रतलंकृदिकंप्रपक ॥३७॥ भक्ष्यमेदपर्यंतं तस्य सिद्धिर्भवेन्नमा ॥ सन्कु॰ ॥ अंगारकचतुर्थ्यां तु विरो
धोपि हितः कृत ॥३८॥ दद्संकष्टपाप्रसन्नश्रुपावनतायने ॥ स्कन्दवतीनन्चेमेतत्रिजाननकथां शुभां ॥३९॥ ॥ इति श्रीस्कं॰ दु॰ संकष्टचतुर्थीव्रत
निरूपणो नाम पंचाशत्तमोध्यायः ॥५१॥ स्कं॰ ॥ अंगारकचतुर्थ्याश्चमहिमानं महीपते ॥ स्कन्दवदहितो भक्त्या कथयामि समासतः ॥१॥ अवंतीनगरे राजन्भा
रद्वाजो महामुनिः ॥ वेदवेदांगविद्वान्तः सर्वशास्त्रविशारदः ॥२॥ अग्निहोत्ररतो नित्यं शिष्याध्यापनतत्परः ॥ नदीतीरगतो तिष्ठन्नुष्ठानरतो मुनिः ॥३॥ अ
कस्मात्कामिनीं दृष्ट्वा कामासक्तो भवन्मुनिः ॥ कामबाणाभिभूतः सन्निपपाल महीतले ॥४॥ अतिविक्लवगात्रस्य रेतः प्रच्युतसत्वोपि च ॥ उपविष्टस्य तत्र
भूम्यामुद्भवताम् ॥५॥ ततः एकः कुमारोभू जपाकुसुमसन्निभ ॥ तं धरित्री स्नेहवशात्पालयामास सादरं ॥६॥ अनुः स्वंतेनपन्यंसापमन्नेपितरोकुलं ॥ ततः सस
सवर्षसोपप्रच्छजननीं निजां ॥७॥ मयि लोहितमायस्मान्मत्तुर्वं देहमास्थिते ॥ कथ्य मेजनकोमातसत्यमाष्य स्यसांप्रतं ॥८॥ धरोवाच ॥ भारद्वाजस्तुमेरेतास्त्वं
जिनंमयसंगतं ॥ ततो जातो सिरेपुत्र वर्द्धितोसिमयाशुभं ॥९॥ सन्कु॰ ॥ तमाह्य यतद्देवी भारद्वाजं जग
मकुः ॥१०॥ उवाचप्रणिपत्येनंतदीर्घप्रभवं सुतं ॥ उद्दिष्टं तं सुतोधायत्स्वीकुरुस्व मुनेधुना ॥११॥ तदाज्ञयापवीवोधात्रीस्वधामप्रपिपितंतदा ॥ भारद्वाजस्तु तं बध्वा
मुपुरेत्याल्लिलिंगिवान् ॥१२॥ आघ्राय शिरसि तं गे स्थापयामास तं तदा ॥ सुमुहूर्ते मुनिः सम्यक्कृतोपनयनं तु पि ॥१३॥ वेदशास्त्राण्यपाठिपयगणेशस्य पकं
शुभं ॥ उवाच कुर्वन्तु लालनं गत्याप्रीनपेषिरे ॥१४॥ संतुष्टो दास्यते कामानसर्वांस्तव मनोगतान् ॥ ततः सतमर्पदातीरे पवासनगतो मुनिः ॥१५॥ सन्निवयमेंद्रिया
ण्याशुध्यायन्हेरंबमंतरे ॥ अजापपरमं मंत्रं वाउगत्यपोष्टसंहस्रवा ॥१६॥ एवं वर्षसहस्रं स तपस्तेपे सुदारुणं ॥ माघकृष्णचतुर्थ्यां तु तुदये शशिनो प
ले ॥१७॥ दर्शयामास स्वं रूपं गणनाथो पोथद्विकृष्टजं ॥ दिव्यांबरं भालचंद्रं नानायुधधरं सककं ॥१८॥ चारुशुंडं लसद्दंतं सर्पकणं शुकुंडलं ॥ सूर्यकोटि
प्रतीकाशं नानालंकारमंडितं ॥१९॥ दद्दसृरूपं देवं सस्मकां पुरतस्थितं ॥ उत्थायप्रणिपत्यैनं तुष्टावजनादीश्वरं ॥२०॥ नमस्ते विघ्ननाशाय नम
स्ते विघ्नकारिणे ॥ सुरासुरणां शमीशाय सर्वशान्त्य प्रदे हिते ॥२१॥ निरामयायनिरयापनिर्गुणायगुणच्छिदे ॥ नमो ब्रह्मविदे ब्रह्मरूपस्थितिसंहार
कारिणे ॥२२॥ नमस्ते जगदाधार नमस्त्रैलोक्यपालक ॥ ब्रह्मोदयेब्रह्मविदे ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे ॥२३॥ लक्ष्यालक्ष्यस्वरूपाय दुर्ज्ञेयनांसिद्धे नमः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
।।७४।।

इति स्तुतः प्रसन्नात्मा परमात्मा गजाननः ॥२४॥ उवाच भक्त्या याचा बालकं संप्रहर्षयत् ॥ गजानन उ० ॥ तवोऽनन्यप्रसादात्स्यात्सन्न्यास्यानुस्यान
यापि च ॥२५॥ वांछ भावेपि धैर्यं दुष्प्रापं विबुधैश्चिंतान्वरान् ॥ एवमुक्तोऽब्रवीत्पृथ्वीपुत्रो गजाननं ॥२६॥ भौम उ० ॥ धन्या दृष्टिर्जनिर्मम पितृदृशीना
धन्यं चेत्तत्सकुलमपि तेऽयं न सिषं दृष्टं पावाणी वसतिरपि यया सस्त्वोऽमह भाग्या ॥२७॥
तेसुरेशा धन्यं ज्ञानं कुलमपि विभो मम सखे लाघधन्या ॥ धन्यं चेत्तत्... अमृतं पातुमिच्छामि देवैः सह गजानन ॥२८॥ कख्यातो ... रिमिनाम ख्यातिमेतिजगत्त्रये ॥ दर्शनं मे च
यदि तुष्टोऽसि देवेश स्वर्गे भवतु मे स्थितिः ॥ अमृतं पातुमिच्छामि देवैः सह गजानन ॥२९॥ कामप्रदं व्रतं कर्तुं नं कुसुमप्रसादतस्तव ॥३०॥ गजानन उ० ॥ अंगारक
तुल्यः पितात्वं पुण्यप्रदं विभो ॥२८॥ अतः सा पुण्यदानि(?) सर्वसंकष्टहारिणी ॥ कामप्रदं व्रतं कर्तुं नं कुसुमप्रसादतस्तव ॥ अंगारक चतुर्थी
पास्य ... समस्येऽस्ये सह धरासुत ॥ मंगलेति च नाम्नात्वं लोके ख्यातिं गमिष्यसि ॥३१॥ अंगारके तिरक्तवर्णं स्तुतम्याऽपतः स्तुतः ॥ अंगारकचतुर्थी
ये करिष्यंति नराभुवि ॥३३॥ तेषां मय संपुण्यं संकष्टीव्रतसंभवे ॥ निर्विघ्नता सर्वकार्येषु भविष्यति न संशयः ॥३२॥ अवंतीनगरे राजा भविष्य
सिपरंतप ॥ अतो नाम्ना तं नमय स्मात्वं ते व्रतमुत्तमं ॥३४॥ यस्य संकीर्तनान्मर्त्यः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ इति दत्वा वरान्देवो पिदधे द्विरदाननः ॥३५॥
ततस्तु मंगलो देवं स्थापयामास यत्नतः ॥ अनुष्ठानात्सु जनान्यदर्शनात्सर्वमोक्षदः ॥३६॥ प्रासादं कारयामास गजाननमुदावहं ॥ संतामकलमस्थि
तिर्दिवं देवस्य सोऽकरोत् ॥३७॥ ततो भवत्कामदात्क्षेत्रं सर्वजनस्मृतं ॥ गणेशः शांतिकं चक्रे स्तुतमिवाभवत् ॥४०॥
वरमुत्तमं ॥ विषयाणां सस्वर्गणे भौममाने तु मंगले ॥३८॥ ते गयाते न देहेन तं भौम पीनमय... ॥४१॥ ततः प्रासीय थास्वर्गे स्थित पानं सुरैः सह ॥ अतश्चांगा
रकंतोमं ... लोके सचराचरे ॥ यतो भौमेन संकष्टचतुर्थी भौमसंयुता ॥४२॥ प्रयातो मंगलं दर्शिः सर्वविघ्नहकारकः ॥४३॥ पद्मिनेराजुनगर
र क्युताच्चलु यत्प्रथिता भुवि ॥४२॥ चिंतितार्थप्रदानेन चिंतामणिरिति प्रथां ॥ प्रयातो मंगलं दर्शिः सर्वविघ्नहकारकः ॥ दताति वांछितान धक्षिन
सम्रिमे प्रथितो भवत् ॥ चिंतामणिरिति ख्यातः सर्वविघ्ननिवारणः ॥४४॥ अनुनासिक्यंगांधयैः ... ॥४५॥ अ० ते० ॥ एकदा हंगतो राजन्केला
॥ इति श्रीग० पु० उ० अंगारकसहितसंकष्टचतुर्थीपारव्यानं षष्ठितमोऽध्यायः ॥६०॥ ॥ यथा चगणपस्तेन कुमारोपिरिभवे ॥१॥ श्री
गौराद्रिसंपदः ॥४५॥ उपविष्टः सभामध्ये पप्रच्छ नारदमागतं ॥२॥ ते नासर्वषलं च कें संकष्टारायनि वेदितं ॥ यथा च गणपस्तेन कुमारोऽपि स्तुतो भवे
संनिविष्टालयं ॥ उपविष्टः सभामध्ये पप्रच्छ नारदमागतं ॥ दत्वं स्त्री वेन तस्तेतस्त्व को यथ गजाननः ॥ ततो ब्रह्मसुतस्य भवनंगत्वा
स्वेदे यं फलमिदमथ पप्रच्छ कुतोऽपि मां ॥ अहं ग्रो वाच बालाय कुमाराये ति तत्तदा ॥३॥ अतिभ्रांतेथ विघ्नध्वस्तादूरममतं कृतं ॥ अहस्समरमे
स्तुषु पियेषु च ॥ नाव विघ्नकरो विघ्नं च मारपमात्कृतं ॥ उग्ररूपं समास्थाय मेषयामास मातदा ॥५॥ कदाचिन्नैतेन विघ्नेः सप
दर्शस्यगणेर्हिरदानवं ॥६॥ ततः परमकुद्धोसौ देवो यतं विघ्नं वदा ॥ अदर्शनीयस्त्वं लोके ममदाश्यासि भविष्यसि ॥७॥ क्रदाचिन्नैतेन विघ्नेः सप

च४
।।७४।।
राम

नी २

शी२

स्तः पापवान्भवेत् ॥ एवं सा गतो देवो निजं धाम पुनर्गतः ॥ अयं तु मलिनो दीनो लीनश्चिंतामये हृदे ॥ अणिमादिगुणोपेते जगत्कारणकारणे ॥९॥
कथमाचरितं दोष्यं अज्ञानाद्बालचेष्टया ॥ अदर्शनीयः सर्वेषां विघ्नोऽमलिनो भवान् ॥१०॥ केनैव स्तुतवान्पन्नकमनाशिः सुष्टोऽपूर्के ॥ एतच्छिन्नं तरे
देवैः ॥ तत्र शापो महान्निर्मोः ॥११॥ तमेव पूर्वहिंसाकृत्यां घातयिष्यत्रास्ते सोऽगजाननः ॥ अतो विघ्नकुरो धास्ते विघ्नकारणकारणे ॥१२॥ देवा उ० ॥ सं देवं देवदे
गतामसेवं दनीयसं पासितं सिध्दिद धास्मियदे येमीनां ॥ तं मिसुमौ पितुलमानुरुपिनाकं च गौराताम वदेव शरणं च मम पयाता ॥१३॥ काही यज्ञो स्वि
लेजगत्तत्त्वशाप भीतं चंद्रं प्रताप्य दिकं पयं प्रति तं सुखं ॥ तेस्मादयं च मनादिराजगौरवं चं ... मस्तियाम ... अनेकशात धाविदेह ॥१४॥ संकटे पतितं
विश्वं अदर्श्योप्यत्र शिवीप्रभो ॥ अनुग्रहं कर्तुं देहि सन्निधौ लोकं यकर्तुमर्हसि ॥१५॥ माहात्म्यं स्वरूपं महिमानं अतिशयं ॥ संकष्टमस्तवनीयःस्या
त थापि स्तुवयं सोऽवदे ॥१६॥ हत सः सावधानं तेषसवीना स्याक्षणादपि ॥ शरणं च प्रपन्नास्याः प्रपन्नोऽति हराक्यता ॥१७॥ इतिं श्वाजगाद द्विर
दाननः ॥ स्तुवसन्नस्तैस्ते साधं मंक्षामामश्नोक्षदा ॥१८॥ विकृत उ० ॥ प्रसन्नोहं सुराः स्तास्तास्तावयध्वं वांछितं मम्म ॥ असाध्यमपि वो द
दामि ॥ गणेश उ० ॥ सुके पारे नु महं ते सर्वे देवा हि वयं ॥ अनुग्रहीतेन त्वया स्मसर्वे यांतु महोभवेत् ॥२०॥ गणेश उ० ॥
घाश्चितु लोकेषु यदभवेत् ॥१९॥ देवा उ० ॥ सुकें पारे नु महं ते सर्वे देवा वहे वयं ॥ अनुग्रहीतेन त्वया सर्वेषांतु ... ॥२०॥
एकादशंवा त दूर्वा तदा ... पापिका ॥ अदर्शनीयो सुरारीषु पान्यं भवंसुराः ॥२१॥ ततस्ते देवाः सर्वे प्रणेमुर्द्विरदाननं ॥ उवाच प्रणतां
सांस्तु विकटो भावपूर्वकं ॥२२॥ अप्रमाणं कथमलीव चोमि कर्तुमुपायता ॥ शरणं च प्रपन्नानां नसांगं कर्तुमिहासहे ॥२३॥ ये दृश्यं लपते स्तुये विघ्निं
शीतो भवेद्यदि ॥ तथापि दाम्यत्त्वे सिंधुर्वचो मेनान्यतं भवेत् ॥२४॥ अथ चैव गद्दीप वाक्यश्रुत्वं ... संस्तुत्य नमः ॥ माहत्सकृन्त चतुर्थ्यां यो तान्
लोकानतोपि वा ॥२५॥ अभिशापीभवेन्नंदर्शनाभ्यां मानुः स्वभाक् ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा देवाः पुनरिदं दिकं ॥२६॥ उ० मितिप्रणिपत्यो च तु
समन्तासंसौदुपरेकैसदोदिग्दाननं ॥ अनेक स्पसंकृते स्विसंसुयाश्रेष्ठपरा
च्युतेऽपि चिसुस्तुः ॥ तदनुतांग्हीसेदेवाश्चर्यं मसंप्रति ॥२७॥ नमस्तु संतोषतरोक्ते हसोदिर्दाननं ॥ अनेक स्पसंकृते स्विसंसुयाश्रेष्ठपरा
थिना ॥२८॥ त्रैलोक्यनायके देवे जगत्त्रयविधायिनी ॥ अव्यये निर्गुणे नित्ये परब्रह्मस्वरूपिणे ॥२९॥ गजाननेऽखिलगुरावपरापरवते
चरः ॥ अस्यापि परमं कुद्यासु सन्नो सोऽस्तु तो विघ्नः ॥३१॥ माहत्सकृन्त चतुर्थ्यां च नदसवं कदाचन ॥ एवं विधमिति ते न सर्वलोकहितेप्सुना ॥३०॥
तं चापि शरणं याहि देवदेवं गजाननं ॥ सुप्रसादात्सुकृतः पश्चात्पातिमवाप्स्यसि ॥३२॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा देवानां हितमानसः ॥ जगाम
शरणं देवं शरणागतवत्सलं ॥३३॥ गजाननं सुरेशानं महेशानाभिवंदितं ॥ जजाप परमं मंत्रमेकाक्षरमघापहं ॥३४॥ विधुरं रत्नोपदिष्टं
सपमेण समाधिना ॥ दशकादशवर्षाणि तपस्तेपे सुदारुणं ॥३५॥ गंगायाः दक्षिणे तीरे सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ ततः प्रसन्नोभगवान्गुरो

नदपनं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१७५

यातोगजाननः॥३६॥ रक्तमाल्यांबरधरं रक्तचंदनचर्चितं॥ चतुर्भुजो महाकायं सिंदूरारुणविग्रहं॥३७॥ अभयाख्या सखी प्रोक्ता कोटिसूर्या
धिकप्रभः॥ तेजःसमूहं दृष्ट्वा तं प्रचकंपे भयं गता॥३८॥ परमं धैर्यमास्थाय ध्यात्वा जितेंद्रियः शुभं॥ तर्कयामास मनसा प्राप्तो यं सुंदिरदो
धिकप्रभः॥ तेजः समूहं दृष्ट्वा तं प्रचकंपे भयं गता॥ ... हर्षयुक्ता प्रणम्य च॥ नमामि देवं हेरंबं गजाननं॥४०॥ ... नमामि देवं हेरंबं नेत्रयः
नतः॥३९॥ एकदंतं नमस्यामि ... ॥४१॥ नमामि देवं विश्वात्मने नेति
ससर्वविघ्नहर्ता तेजनानां॥ धर्मार्थकामो सत्पुत्रे स्थिताया तस्मैनमो विघ्नविनाशनाय॥४२॥ कृपानिधे ब्रह्ममयाय देवविश्वात्मने चि
श्वविधानदक्ष॥ विश्वस्य बीजाय जगन्मयाय त्रैलोक्यसंहारकृते नमस्ते॥४३॥ नमो नमः पापविखंडनाय सिद्धिप्रदाय सिद्धिपायप्रदाय॥ शरणं
त्रिस्थायसत्यायच नित्यशुद्धे नित्यंनिरीहाय नमोस्तु नित्यं॥४४॥ अज्ञानदोषेण मया कृतं यत् तत्सर्वमेव शिवमस्तु मे॥ तवांघ्रिदोषः शरणं
गतस्य त्राणि महात्मन् कुरुमे नु कंपा॥४५॥ इति स्तुत्वा च तं देवं स्वयमालोक्य गजाननः॥ तस्यै वरान् ददौ देव स्तुत्या तस्य स्तुतोषित॥४६॥ यथा स्थि
तं तथारूपं नत्वा वै चोमभविष्यति॥ यः स्तुत्वा च पठेत्स्तोत्रं यो नरः संप्रपश्यति॥४७॥ तस्याभिलाषा पूर्णाः स्युः सापं महाविघ्नमसंख्यं॥ तस्यामद
र्शनीयो सिद्धि समेष्यति सह॥४८॥ रक्तपुष्पैश्च पत्रैर्ध्यायेद्यस्तं क्रियते नरैः॥ नो ददेयेहं परं ज्ञानं स्यात्तीव्रः प्रभवेत्ततः॥४९॥ इदमेव
यः प्रयत्नेन विपरीतेव्रतं च यः॥ तदाष्टि कलयात्तिष्ठ मम प्रीतिकरः शशीन्दु॥५०॥ अतिमासद्वितीयायां नमस्य भविष्यसि॥
एवं लब्ध्वा वरं श्रेष्ठं तीयपार्श्वीभवत्तदा॥५१॥ सख्या पयामास वरदमूर्तिं देवीभिः सह॥ भालचंद्रेति नाम्ना स्याः कृत्तिपुनर्य
स्तुताः॥५२॥ प्रासादं कारयामास तां च नरः लसंयुतं॥ उपचारैः षोडशाभिः पूजयामास सादरं॥५३॥ पूजिता श्वसुताः सर्वे पुन
पश्यव राजादः॥ सिद्धिक्षेत्रमिदं लोके विख्यातं तु भविष्यति॥५४॥ अनुष्ठानवतां मम सर्वसिद्धिकरं भवेत्॥ ततस्ते देवपुत्र
योनत्यामंदिरदानने॥५५॥ पुत्रः प्रसन्नहृदयास्तवससखा नंदयुक्तास्तता॥ यातेषु देवपुत्रेषु देवो विघ्नविदच्छे वचः॥५६॥ अंतर्हि
ते भालचंद्रे चंद्रेदृष्टेमनास्व॥ सुधामयाः पापेष्विव स्वं नामप्रबोधनदा॥५७॥ इति श्री गणेशपुराणे चंद्रशापानुग्रहवर्णनं नामे
कपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५१॥ घृतवीपृत॥ चतुर्थीप्रकृतपूजनेन भक्तिं च होदेषे वदतः॥ कुमारेतन्निमित्तं यत्पुरा तत्तेनिवेदितं॥१॥
दूर्वांकुरार्पणस्यापि श्रोतुं विच्छामि कारणं॥ कि मर्पणेनाथ स्वाप्नामुदूर्वांकुरा वद॥२॥ ब्रह्मोवाच॥ हंत तेकथयिष्यामि दूर्वांकुरसम १७५
राम

पिणो॥ यत्फलं गणनायस्य यता तकथ्योतमा॥३॥ आसीत्तिन्नगरी ख्याता दक्षिणा दक्षिणानो भवेतु॥ क्षत्रियः सुलभोस्पांडुगुणी धानी धनी
वली॥४॥ विवेक्यासी मान्यमानी रामी दमपरायणः॥ सर्वशास्त्रार्थतत्वज्ञः सर्ववेदार्थतत्ववित्॥५॥ विकटे भक्तिमान्निसं स्तनिस्तोत्र
परायणः॥ तस्य भार्यासुसुशीलानाम्नापरमविश्रुता॥६॥ अत्यंतसुंदरी साध्वी स्वरूपाधिक्षता प्रसयः॥ देवविप्रातिथिपरापसु
रक्षमनाकुणे॥७॥ यावत्तावत्स मायाता ब्राह्मणो मधुसूदनः॥ भिक्षाभिलाषी सततं परमेश्वरचिंतकः॥८॥ कुष्ठी लक्ष्य दरिद्र
प्रासांबरो विदिगंबरः॥ सुलभस्तं तु दृष्ट्वैव प्रणनामप्रदाप्रतः॥९॥ जहास पत्नीसह सा मोहाविशेषि जानती॥ सउवाच तत्तेः कौ
पासांबरो विदिगंबरः॥ सुलभस्तं तु दृष्ट्वैव ... लोकार्षणकोविद्यन्निसंदुःखसमन्वितः॥१०॥ कोपेन वक्र
पंप्रति क्षुब्धो महामुनिः॥११॥ कोपसंरक्तनयनो लोकयं प्रदहन्निव॥ हलोकर्षणको विद्यन्निसंदुःखसमन्वितः॥११॥ यत्त्वया विवेकेनरा
पंप्रति क्षुब्धो महामुनिः॥१२॥ अराप तं द्विजं दृष्ट्वा सपत्नीपदाहता॥ यत्त्वया विवेकेन रा
मुद्रेतं पोहसो विवतेद्विजे॥ आर्तः शापं परिश्रुत्य ससुहासको धमर्दिता॥१३॥ तिस्र समत्रापोयस्मा
पीतेपि तेमम॥१४॥ अंतं कांच त्रिवाशत्याविशासीभव कुद्विज॥ सो पितामरापतिः कुरः मध्योरापं तदीरितं॥१५॥ तिस्र समत्रापोयस्मा
यंचोगनीस्तं भविष्यसि॥ दरिद्रादोषवहुलाविक्षुत्राद्गांधुभंकरी॥१६॥ एवं परस्परं शापात्याय कादेहान् दुर्लभान् सुलभो वृषभो जा
तोहलकर्षणका भवन्॥१७॥ नविश्रांतिक्षणं तस्य विप्रशापात्प्रभवत्॥ द्विजोपि रासभीयो नोजातो सोमधुसूदनः॥१८॥ जाता
सधुप्रायांजलीदुष्प्राणिविहंसिका॥ दृष्ट्वेपैशाचयती विरुद्धगात्रागतत्तरा॥१९॥ अतिक्षुधा रीरासादं तु राविकृपयन्ना॥ दस्विद्र
मानासादक्षिणे नगरेस्वनतं॥२०॥ प्रासादं गणनायस्य दक्षिणपरमाद्भुतं॥ नानावृक्षलताजालैर्नानापक्षिगणैर्युतं॥२१॥ यत्र योगीश्वराः
केचिद्दक्षानरताः सदा॥ उपासका गणेशस्य नियमस्थाव संतिहि॥२२॥ केचित्कामार्थिनः केचित्सुत्रमोक्षपनार्थिनः॥ कदाचिद्दूस्मास
स्य चतुर्थ्यां शुक्लहे॥२३॥ तस्मिन्पुरे संप्रवृत्तो गणनाथ महोत्सवः॥ अतिवृष्टिः प्रवत्ताच महापल्लयसन्निभा॥२४॥ सारसीहस्ति भीतासा
यातियधान्निवेशानं॥ ततस्तत्रो क्लिजनेभिरस्नातनुणा दिक्षि॥२५॥ ततो दैवाद्वयं याता पाणा वन्निप्राप्यसा॥ तथाप्यसाऽयेके चिपो
गिर्मिते निराश्रता॥२६॥ प्रत्याख्यसात्तपोरगिंड दाभ्यं गानि कुर्वति॥ अकस्मात्तद्गुनाप्रागावेको दूर्वांकुरस्तदा॥२७॥ पतितो गणला

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०७
॥१६८॥

धस्य मस्तके देवयोगतः ॥ सरासभः स्तीतभीतो देकाछ्यं तदानव ॥२७॥ तपोलोकं गताउभौ यत्र देवोऽस्ति समाधयो ॥ आसादं गणनाथस्य
भाविनो धस्य तोरणात् ॥२८॥ उभावपि नमंतस्माभ्यां जल्यास्तोतु मुस्तुतुः ॥ परिस्तु स्तिजनेत म्रुते योर्द्धदु मवर्त्तितौ ॥२९॥ तौ उभौ ध्यायेव मंगाधिपं
गजाननसमीपतः ॥ तयोर्निपतितौ भुंजयपौ पादपद्मे तदा ॥३०॥ दूर्वांकुरेण गणेशस्य तु तोषगजाननः ॥ तत्तस्याय हिमादाय देवांति
कमुपागमत् ॥३१॥ आहननोरवरं पोस्वयं प्रभाव भक्षन ॥ स्वस्मा दंतयोभ्या कुरु पेलि ह्रितोजनः ॥३२॥ अहि श्वकारदेउ नमुछिन्न परि
पातनः ॥ सापिपकाष्ठन प्रपराका उिताय्द्र राद्दिभि ॥३३॥ यो उल्यारासभस्यापि स्पेरसिंका कुदेउजनैः ॥ स्नापितस्तीर्थतोयेन मंत्रितेन गजा
ननः ॥३४॥ पूजितः परयायस्याया नाद्रयेरनेकशः ॥ तपरासभ्रम्यांडाली रत्निसाज नौ पुनः ॥३५॥ ताउयामासुरष्यमालांगरवेळो
भिस्तवैः ॥ देवद्वारे चपि हितेगति स्तेषांन विधुते ॥३६॥ भम तांकुं दतांते चात्रपाणां हाडूणोः स्तवैः ॥ नमस्ते देव देवसेविकष्टस्यलादपत्यं ॥३७॥
एतेषां प्रसंगेन पुनः प्राजमथा भवत् ॥ एतेष्वपु जितश्चाहमेकदूर्वांकुरादिभिः ॥३८॥ प्रदक्षिणा बहुतराः हरतादुः रवेषस्यपि ॥ भा
द्रशुक्ले चतुर्थ्यां मे दूर्वाभिर्कांस मर्पयेत् ॥३९॥ सपेमान्यश्च प्रवन्द्य पश्च कुर्यात्प्रदक्षिणां ॥ तस्माद्देनाच्छ्रमानेन स्तं धामप्राप्यामहं ॥४०॥
एवं विमानमप्रेषित्त्व गणैरूपलक्षितं ॥ स्वरूपधारिभिर्देवो गंधर्वैकिर सांगणैः ॥४१॥ पुष्पवृष्ट्या दिव्यनिचये पुष्पैः परिमळैरपि ॥४२॥
ध्वभोगसमायुक्तं पताकाध्वजमंडितं ॥४३॥ नानाद्रायगणासेस्तु गजाननस्वरूपिणः ॥ तस्मिन्विमाने निक्षिप्य दिव्यदेहानुपायुतान्
गजाननातयात स्वधामं संप्रापयंजनात् ॥ पश्यतां सर्वलोकानां नाम्श्री ममिभवद्दिः ॥४४॥ एतेषां सर्वपुण्येन गतिरेषेतिचाद्भुतं ॥ गन
लो योगीश्वराः केचिन्मन्ने षांपुण्यविधते ॥४५॥ गतिः सुदुर्लभा कस्यात्प्राप्ताशानो गद्दतानघाः ॥ तदेवाश्चर्यदृष्ट्वा मस्सलौ तुष्टान
मानसः ॥४६॥ असंख्या लोगतः काले नेदेवोद्विद्यधं गतः ॥ विस्मृता भाववाचिभुजा मनुष्याभवतां सदा ॥४७॥ आमप्रातिः कदानस्या
न्नेराख वंदनः ॥ अन्यजन्महाख्याने यस्य सोसि मयानघ ॥४८॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे दूर्वामाहात्म्याख्याने द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥६२॥
गजाननः ॥ अन्यधं योगिनः सर्वे स्थिरस्य मनश्चलं ॥ अनेरोपो भवेद्वंत समपश्चिंतुरानन ॥१॥ नदद्वांकुः समपस्याघया

॥१६८॥
राम

रास्विवेदुत्सवः ॥ कुरुसत्तवयेनैस्यस्तर्वदाच शिवादयः ॥२॥ तस्यकीगणनाथस्य महिमानं वदेस्तुतं ॥ इत्यंतरीयालीनावातथापि स्मृतश्च
नघाः ॥३॥ दूर्वांकुराणां महिमानं शौनकमिश्रुणि शिवे ॥ यद्दै शौनकस्तो मिस्त्रनि नौ तस्य चित्तं ॥४॥ अत्राप्युदाहरंतीमामितिहासं पु
रातनं ॥ वासवस्य च संवादं नारदस्य महात्मनः ॥५॥ एकदा नारदो गच्छन्वासवं द्रष्टुमुत्सुकः ॥ पूजितः परया भक्त्या हरवासवपरिग्रहे ॥६॥
मुनिं पप्रच्छ सत्रहादूर्वा महात्म्यमादरात् ॥ ते क्रतुः ॥ कथं देवदेवेश गणेशस्य प्रियावद ॥७॥ विशेषतः प्रिया सर्वेषु महादूर्वांकुराःनेन ॥
मुनिरुः ॥ कथयामि यथा तात दूर्वामहात्म्यमुत्तमं ॥ पुरा वरेन गरेसर्व होडन्यो भमहामुनिः ॥ उपासको गणेशस्य तपोबलसमन्वितः ॥९॥
रमणीयतरस्तस्य आश्रमदक्षिणभागतः ॥ आश्रमः सुमहानासीद्वृक्षवल्लीसमन्वितः ॥१०॥ सरांसि पुष्पफलानि यत्र सन्ति महान्ति च ॥ तत्र
परे रूपवान्संशरिह सहकारं उवेरम्भो ॥११॥ पत्रवाके बके श्वेतकुमुदे जैत्रकुमुदे ॥ स तु ध्यानरतस्तत्र सर्वापश्यकूटं ॥१२॥ पुरस्तव्यपम
हारसं गणेशस्य चतुर्भुजं ॥ सुप्रसन्नो सुवरदां दूर्वांपूजितं सुपूजितं ॥१३॥ जजापपरमं मंत्रं पडर्णं देवतोषकं ॥ गपप्रश्नु से राया विरहाप
तीनाम्नाश्रयास्वतं ॥१४॥ आश्रयो वाच ॥ स्वामिनाजानतेदेवोपूर्वभारंदिने दिने ॥ समर्पयसि कस्मात्त्वं तेनेः कोपिन लभ्यते ॥१५॥
अस्ति चेत्पुण्यमेतेनतेन मे संदर्पयावद ॥ कौण्डिन्य उवाच ॥ शृणु प्रियेप्रवक्ष्यामि दूर्वामहात्म्यमुत्तमं ॥१६॥ धर्मस्य नगरं पूर्वमासीदुत्सवकु
तमः ॥ सर्वे दिवाः सगंधर्वाः आहूता अप्सरोगणाः ॥१७॥ सिद्धचारणनागाश्च मुनयो यक्षराक्षसाः ॥ तिलोत्तमा यानृत्यं कुर्वाणा प्रभ
शस्य पतभुवि ॥१८॥ दृष्ट्वा तत्र स्याः सेमयेः कुचो वारुवहनमो ॥ अभवत्का पसंतसो विश्रांतो निरपत्रय ॥१९॥ दृष्ट्वा तं कालिंगनं तस्या अं
बुजं च तदाननं ॥ सद्यस्तो निर्गतस्तस्मात्लज्जया धोतुरेवो यमः ॥२०॥ गच्छतस्तस्य स्खलितं रेतस्तत्पतितं भुवि ॥ तस्माज्जातो महाभीमपुरुषो
पुरुषो विस्तताननः ॥२१॥ कुर्वन्दुष्प्राप्रवं क्रूरं कंपयन्भुवनत्रयं ॥ द्दाहपृथिवीं सर्वां जटाभिर्गगनं स्पृशन् ॥२२॥ चकंपे तस्य राबेन त्रि
लोकी मानसंपत्तं ॥ तं देवविष्णुमगमंस्तोलं सर्वे सभासदः ॥२३॥ स्तुतिं नानाविधां सत्वा नानाश्लोकैर्यथामति ॥ प्रार्थयामासुरव्ययः
सर्वलोक हितेरताः ॥२४॥ सते सर्वैः समागमद्द्ज्ञाननमनामयं ॥ तस्य नाहीं ततो नाभापात्रं सुरुः सर्व एवतं ॥२५॥ देवामुनयश्चोचुः ॥ नमो विश्व
स्वरूपाय नमस्ते विघ्नहारिणे ॥ नमस्ते सर्वरूपाय सर्वसाक्षिस्वरूपिणे ॥२६॥ नमोदेवाय महते नमस्ते जगदाश्रये ॥ नमः कृपानिधेत

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ उ॰
१११

भ्यं जगतां जन्महेतवे ॥३७॥ नमस्ते शरण्याय नमस्ते सर्वसंहारकारिणे ॥ नमस्ते भक्तवरद सर्वदात्रे नमो नमः ॥३८॥ नमस्ते नन्यशरण्याय
वक्रामयान्तक ॥ नमस्ते वेदविदुषे नमस्ते देवकारण ॥३९॥ कृमन्यशरणं काम कौ न न स्मान्दयान्वह ॥ अकाम एव भक्तेयं कृ
पया जनैरपं ॥४०॥ गजानन देवेशाहा हा विघ्नहराव्यय ॥ सर्वेषां कारणे प्राप्ते कथमस्मानुपेक्षसे ॥४१॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा करुणाब्धिर्गजाननः ॥ आविरासीत्पुरस्तेषां बालरूपो तिहा ॥४२॥ विमलकमलनेत्रः शतचंद्रनिभाननः ॥ श्री
टस्वर्णप्रभाजालं कोटिकंदर्पविग्रहः ॥४३॥ कुंकुमस्फटिकशोभाजिद्दन्तासनधरो बिंबजात् ॥ उत्कृष्टोष्ठकुटी चारुनयनः कुंकुमे
कुके ॥४४॥ विशालवक्षा आजानुस्पृक् भुज अंगद युता वली ॥ गंभीरनाभिविलसत् दुदरातिलसत्कटिः ॥४५॥ शोभा शोभापरिस्पर्द्धि गुरु
ऊरु आजानुका ॥ सुचारुजंघागुल्फश्री विलसत्पादपंकजः ॥४६॥ नानालंकारशोभाढ्यो महार्घवसनावृतः ॥ एवं देवं निरी
क्ष्यैव नगरस्य पुरो भुवि ॥४७॥ दंडवत् प्रणेमुर्जयरावपुरःसरं ॥ प्रणेमुर्देवमुनयो राजदेवगणाश्च या ॥४८॥ देवर्षयस्तु ॥ भो
भवान्कुत आयातः किं कार्यं वद नो विभुं ॥ वयमेवं विजानीमो भवन्तं बालरूपधृक् ॥४९॥ अनलासुर संज्ञा सा सर्वलोकमतिसंस्थिता
न्मा आविर्भतं कुलस्त्रोतं दुःसंहारकारकं ॥५०॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा शिशुरूपी गजाननः ॥ वभाषे हास्यवदनः सर्वान्देवमुनीन्प्र
ति ॥५१॥ भवतो ज्ञानसंपन्ना यदुक्तं सत्यमेव तत् ॥ अहं तस्य वधार्थं वै दुष्टस्य परिपीडनः ॥५२॥ निजेच्छया बालरूपी वेगात्सुरपथिः ॥ या
उपायं वधिनस्तस्य वधे तं कुरुतानघाः ॥५३॥ सर्वे भवविदस्तं दृष्ट्वा वहनीयो बलादहं ॥ इत्युक्ते कोलहुस्तस्य मन्यचैव महत्तरं ॥५४॥ एवं
श्रुत्वा प्रभाकंपा सर्वे ते हर्षनिर्भराः ॥ ऊचुः परस्परं सर्वे न जानीमोस्य पौरुषं ॥५५॥ ईश्वरो बालरूपेण कर्तुमस्य वधं तु किं ॥ अवतीर्णो
भवत्रातुं पीडितं भुवनत्रयं ॥५६॥ इत्थं कल्मषते सर्वे प्रणेमुः सादरं स्वतः ॥ एतस्मिन्नेव काले तु कालानलस्वरूपधृक् ॥५७॥ दृष्ट्वादुरा
द्विलोभस्वच्छविचंडोनं समायर्योः ॥ कोलाहलो महानासीत् लोकानां भृशदुःस्थितः ॥५८॥ दृष्ट्वैव सर्वे मुनयो पलायनपरायणाः ॥ तं चैत्य बा
लकं प्रोचुः शीघ्रं कुरु पलायनं ॥५९॥ नो चेत्तुः सिष्यसेवाघ भुमहानवलोध्वजं ॥ तिमिं गिलोयथामीनानसुरगान्जगारमेयुथा ॥६०॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा परमात्मा गजाननः ॥ बालरूपो धरस्थितः सर्वतो हिमवानिव ॥५१॥ सुरर्षयोपदृष्ट्वा तत्रैव बालकं ॥११॥
राम

भक्तप्रियेश्वर स्वामिन् महात्म्यं बालकस्य तत् ॥५२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे महात्म्ये त्रिषष्टितमो ध्यायः ॥६३॥ ॥ आश्रयो ॥ देवर्षि उवाच ॥ प्रयाते
श्रुत्वा प्रियेश्वर स्वामिन्महात्म्यं बालकस्य तत् ॥ द्विमासीकोन्नकं तत्र बालकालानलो ध्रुवं ॥१॥ ततः सर्वं विस्तरान्मासं तं कथयस्व महामुने ॥ कौडिन्य ॥ अचुं वेष्टलवृद्धा
तु बाले चांचलवत्स्थिते ॥ द्विमासी कौनुकं तत्र बालकालानलो ध्रुवं ॥१॥ ततः सर्वं विस्तरान्मासं प्रथयस्व महामुने ॥ कौडिन्य ॥ अचुं वेष्टलवृद्धा
ले स्थिते तस्मिन्गजानने ॥३॥ दृष्ट्वानलं इति स्पष्टोयं आययो सो मलासुरः ॥ तस्मिन्क्षणे चंडो वापि चचलाचलसंयुता ॥३॥ तमोद्ध्वान्तो
लेक्षितेस्तस्मिन्गजानने ॥३॥ ...
दुःखोपनवक्रितानि स्वेच्छे ॥ विवेतुर्वै समासाद्य पक्षिणः हा नभस्तले ॥५॥ निर्वाणिज्वाला दिशिजीतो व स्थाणु मीलिता सर्तदा ॥ अकंपते नमहतानं
प्रज्ञायत किंचन ॥६॥ तस्मिन्नेव क्षणे देवो बालरूपी गजाननः ॥ दधानानलरूपं तं दुर्यमायाबलेन हि ॥७॥ प्राशनं स्तत मास्य अगस्तिर्जल
धिं यथा ॥ ततः सोवितंयदेवोयघुष्टंजठरेगते ॥८॥ हस्यस्त्रिभुवनं कुक्षौ दृष्टुमाश्चर्यमुत्कटं ॥ ततः शक्रादयो देवा स्तस्य वन्दे प्रशान्त
ये ॥९॥ भालचंद्रेतितं देवं तुष्टुवुर्मुनयो पिच ॥ तथापि न चशान्तोभूदव कंठमध्यगः ॥१०॥ ततो ब्रह्मादयो सिद्धिबुद्धिमानसकन्यके ॥ शो
धायनपनेकेशशोबालसंयुते ॥११॥ चंद्रकल्पमगात्मा रूपनाभिसरिद्बधीः ॥ प्रणालपद्धोपवाल्हलसूत्तिशोसस्पकारणं ॥१२॥ उवाच प्रसमा
लिंग्य ततः शान्तो न जो भवेत् ॥ तयो शान्तिर्भवेशान्तः किंचिद्देवलतारानः ॥१३॥ इत्येषुकोमलं तस्मै कमलं कमलापतिः ॥ प्रगणाविदिति प्रोक्तं
स्तं सर्वे सुरमानुषाः ॥१४॥ अशान्तेष्वरोनुवरुणस्तवशीविशीतले ॥ सहस्रफणिकं नागं शिरसो स्पेददावयं ॥१५॥ तेन बद्धोदरोयस्मात्वाल
वक्रोदरोभवत् ॥ तथापि शोरेसं नापेदे कंठोस्यानलसंभवः ॥१६॥ अष्टाशीतिसहस्राणि मुनयस्तं प्रपेदिरे ॥ अमृतानि दूर्वास्ते प्रत्येकं
कविंशतिः ॥१७॥ आरोपयामस्तके स्थितः शान्तो नलो भवेत् ॥ तुतोष परमात्मासो दूर्वांकुरभरार्चितः ॥१८॥ एवं ज्ञात्वा तु ते सर्वे पुरुषास्ते गजा
ननं ॥ दूर्वाभिरेनकेस्तेन सहर्षाति गजाननः ॥१९॥ उवाच मुनीन्देवान्मस्त भक्तिनिर्मिता ॥ महती सा व्यिका वापि तथा दूर्वांकुरैर्विना ॥२०॥
विना दूर्वांकुरैः पूजाफलं केनापि नाप्यते ॥ तस्मात्मुपासिमद्भक्तैर्दूर्वा व्येक विंशतिः ॥२१॥ भन्न्यासमर्पिता दूर्वा दद्यान्नियतं फलं महत् ॥ ननलुत्
शतेदोनी विज्ञातानुष्ठानसंचयैः ॥२२॥ तपोभिस्तीर्थभिर्यज्ञैः कोटिशः साधितैरपि ॥ प्राप्यते मुनयो देवाय दूर्वाभिः समाप्यते ॥२३॥ कौडिन्य ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा देवा दूर्वांकुरैः पुनः ॥ आनर्चुः परमात्मानं देवदेवं गजाननं ॥२४॥ जगर्जाश्च दृष्ट्वा सोनादर्पनरोदसी भृशं ॥ दृष्ट्वा
नां सर्वदेवानां मुनीनां च स्तुणामपि ॥२५॥ अनेकसोवरानन्दात्पापिदधे बालरूपधृक् ॥ कालानलं प्रशमनं दूर्वांतं तं समर्चिरे ॥२६॥ आ
सादनिर्मितः सर्वे स्थापयामासि गजाननं ॥ विघ्नहरो यमिस्यापि पिंपांचकुर्मुदान्विताः ॥२७॥ अथ ध्यानं तथानन्तं नपो नु ध्यानमेकदा ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
ग१७

आनंदं जायते विप्रास्तस्य प्रसादतः ॥२७॥ जपः प्राप्तो यतस्तेन कुंचं विप्राभिधं ॥ सर्वेषां च हतानि पापानि विघ्नहर्तेति सोऽभवत् ॥२८॥ कौंडिन्यो ॥ इति ते कथितं सर्वं दूर्वामाहात्म्यमुत्तमं ॥ श्रवणात्पठनाद्यस्य सर्वपापक्षयो भवेत् ॥२९॥ पुरातनमितिहासं शृणु मे गदितं प्रिये ॥ एकचित्तेन शृणु यादृग्दूर्वामाहात्म्यमुत्तमं ॥३०॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे दूर्वामाहात्म्ये चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥६४॥ कौंडिन्यो ॥ कदाचिन्मिथिलाधिपं देवं सुरवासिनं गजाननं ॥ नारदो मुनिरभ्यागाद्दुष्टं तं बहुवासरे ॥१॥ सोऽपि तं प्रणिपत्यैनं प्राह च सार्घपूजनं ॥ पप्रच्छ किं च येन जितं गजाननः ॥२॥ ... सोऽकरोत्तत्पूजां पत्न्या ॥३॥ गजाननोपदहाभाग्य महाभाग महामुने ॥ नारदो भो गजाननेन संतुष्टो मुनिपुंगवः ॥४॥ उवाच तं महाधीमान्मिथिलाधिपं हृदि ... ॥ तच्छ्रुत्वा विस्मितः पातान् सोऽब्रवीत्पुनराजः ॥५॥ गजाननः ॥ किमाश्चर्यं त्वया दृष्टं कथ्यते विश्वकर्ता ॥ वदस्व सर्वं विप्रोष्ठ ततो ब्रजनिजाश्रमं ॥६॥ नारदः ॥ मैथिल विषये ख्यातं जनकोराजसत्तमः ॥ अतिमानी वदान्यश्च वेदशास्त्रोपपारगः ॥७॥ अन्नदानरतो नित्यं ब्राह्मणान्पूजयेत्स सो ॥ नानालंकारवासोभिर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥८॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च बहुद्रव्यं ददाति सः ॥ याचकैर्याच्यते यद्यत्तेनैतेन प्रदीयते ॥९॥ तथापि न व्ययं याति द्रव्यं तस्य महात्मनः ॥ गजाननस्य संतुष्टस्तद्व्ययं ददते तु किं ॥१०॥ इत्याश्चर्यमहं दृष्टुं प्रयातस्तद्गृहान्प्रति ॥ अतिशयावाणि मानेन तु पराक्रमात्कोऽभूत् ॥११॥ अहं च तत्र वाचे त्वं धन्योऽसि नृपसत्तम ॥ जनकउ ॥ किं तितते तिभस्यायं प्रयच्छति गजाननेऽः ॥१२॥ पुनर्गदितु वाचेयं महमीशो जगत्त्रये ॥ अहं दाताच भोक्ता च पाता दाप यिता तथा ॥१३॥ मत्स्वरूपं विनानान्यद्विद्यते भुवनत्रये ॥ कृतं च कारणं चाहं कारणं निसत्तम ॥१४॥ नारद ॥ इति वद्यच नं श्रुत्वा क्रोधेनाहं जगाद तं ॥ ईश्वरो जगतः कर्ता नान्यः कश्चन विद्यते ॥१५॥ सत्यधर्मविदं राजन्दंभेनैवं करोषि किं ॥ दृश्यते स्वेप्सा ... कालेनैतेन घ ॥१६॥ इत्युक्त्वाऽतमहं यातस्त्वं तिकंपि भाननं ॥ कौंडिन्य ॥ आकर्ण्येति मुनेर्वाक्यं प्रजया मास तं विभुं ॥१७॥ अर्घ्याद्दिभिरलंकारैर्दिव्यैः पुष्पैश्च चंदनैः ॥ मुनिराज्ञां प्राप्य सैव वैकुंठे विक्रमभूमानात् ॥१८॥ गजाननोऽपि चिंतयामास जनकं भक्तं परिक्षितुं ॥ कुत्सितं वेषमादाय सर्वज्ञोऽपि समाययो ॥१९॥ अनेकक्षतसंयुक्तं शवकुष्ठमभंगलं ॥ मक्षिकाभिर्व्याप्तांतरं दीनमिवातुरं ॥२०॥ गच्छंतं ताड्यंते द्वारपाला निरोधनं ॥ नासोभिश्च कुलं वलिके चिच्छिवन तं पा ॥२१॥ ... गच्छ अर्थकाव लिसंयुतः ॥ पप्रक्ष्य समागम्य द्वारपालमुवाच सः ॥२२॥ राज्ञोऽतिविख्याता दृष्टा अतिथिं मां समागतं ॥ आह्लणं क्षुधितं वृद्धं भिक्षार्थी जनकं क्षितिं ॥२३॥

१७

नेतव्योऽस्य तथाच क्षुधितांतं जनकेन्नृपं ॥ आनीयतामिति प्राह दूतान्द्रष्टुं कौतुकं ॥२४॥ अस्य क्षुत्कृत्स्वं तेन च दूतं ब्राह्मणं भ्रमतादिच्च ॥ तं कौपासतनं तेतत्क्षुधया पा च ... ॥ किं पार्थस्यमनोदुष्टं सोऽविघ्नेनान्यथाभवेत् ॥२५॥ ... इत्युमांसमासाद्यालीय ... भवेन्मम ॥ क्षुधितस्याभिवदंति च ... ईश्वरो रूपधृक् किं ॥२६॥ द्रविणं च ... समागतः ॥ देहि मे भोजनं राजन्नक्षेन्नृपसत्तम ॥ प्रवेशितो द्वारपालेश्रीमणः पर्यदृश्यवान् ॥२७॥ ब्राह्मणउ ॥ चं कुर्वं तं ... दं पुण्यं भविष्यति न रेश्वर ॥२८॥ कौंडिन्य ॥ इति वाक्क्षुधितस्य चिरा ... ॥२९॥ ममत्वसिर्भवि पावत्तावदन्नं प्रदीयतां ॥ तव वक्तुरातपुण्यं भविष्यति नरेश्वर ॥३०॥ एकग्रासेन सर्वं सज्ञासद्द्विजसत्तमः ॥ यानि राज्यासीन् ... ॥ संपत्स्यति विधिवत्तेवयं स्वादन्नमुपवेषयेत् ॥३१॥ असंख्यातेषु पात्रेषु पट्क्षिप्ताः सुतंडुलाः ॥३२॥ तद्दत्तं पुरतस्तस्य ... पत्क्षणेन सः ॥ ... सिद्धं पर्याप्तमयुतस्य यत् ॥३३॥ राक्षसोऽपि च प्रदानेन नकिंचित्सुण्यमाप्यते ॥ केचिद्दवदन्नाक्षिप्तं सिद्धं पर्याप्तमयुतस्य यत् ॥३४॥ सभक्षयति सर्वं तत् न तु चेनभोम्यं ... ॥ राक्षसोऽयं भवेन्मायः किमर्थं दीयते बहु ॥३५॥ ततो धान्यापनास्य पुरतोऽयः सिद्धमोदनो भवत् ॥ सभक्षयति सर्वं तत्न तु चेनभोम्यं ॥ ततस्तिः परमिकाराजन्धान्यमस्मै प्रदीयतां ॥३६॥ पुमांसो ... द्विजरूपस्य सर्वभक्षस्य धातिथेः ॥ न तच्छि स्त्रिभुवने पर्याप्तं यस्य नो भवेत् ॥३७॥ आनीय धान्यपक्वं स्वस्य पुरग्राममगतानि च ॥ इति दूतवचः श्रुत्वा जनकेशो मुरवे स्थितो ॥३८॥ स्वनिसर्गाणि महे भृग्रोसिद्धानि च ॥ तत्र धान्यधनान्नं ... नलक्ष्यते ॥३९॥ ततो दूतान्मृतं ... ॥ सर्वेषां गृहधान्यं सर्वे राज्ञा समाहृतं ॥ अयं समागतो ... भक्षितेषु तेषु च ॥४०॥ ... यतामन्नमिति साहस्तं जनान्स्तत्र तत्तद्गृ ॥४१॥ ... सोऽहं कथं ... स्थितुं ... ॥४२॥ ... तस्य धेनुपाविरासोऽहं ... स्वामी वसन् ... ॥४३॥ ... कौंडिन्य ॥ धरानया ॥ ... ॥४४॥ ... विरोचनाभिशिरसोऽर्पद्दिरौ द्विज यो पीरं ॥४४॥ तस्य ... दूर्वाः ... ॥ ... पात्र ... विवर्जितं ॥४५॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे दूर्वामाहात्म्ये पंचषष्टितमोऽध्यायः ॥६५॥ कौंडिन्य ॥ धरानया ॥ सर्वे पिकाररहितं धातुपात्रविवर्जितं ॥१॥ अथा चितश्च जौ मिलित्वा वलेने ... क्रिया ॥ द्विज पात्रासनो वासन्नाभः प्राकारसंयुतो ॥ दिगंबरो सर्वधातुसस्पर्शविवर्जितावुभौ ॥२॥ अयाचितं च जो ... गणनाथस्य प्र जितां पद्मपल्लवे ॥३॥ अनन्यरूपधरो पत्स्यलुकंगोसत्स शुद्धे ॥४॥ त्वं ... मिथिलाधिपतिः कीर्तिं श्रुत्वाऽहं ... ॥५॥ ... मिथिलाधिपतिः कीर्तिं ... भावभक्त्या भ्यां तस्य भोद्दर्शिः ॥६॥ तार ... यतां वा संयम ... नघो ॥७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० पु०
॥८०॥

न्यपांति दूर्शनान्मोमुनेतव ॥ एवं पुण्यप्रभावा दूर्वेव कल्याणं नो भविष्यति ॥२५॥ तवपत्न्याहृतं सत्यं सर्वेषामघनः स्फुटं ॥ महिमानं न जानीमो
दूर्वांकुरसमुद्भवं ॥२६॥ एकदूर्वांकुरात्त्वात्रैलोक्यमपि नालभत् ॥ गजाननः शिरस्थस्य यो भक्त्यार्पितस्य च ॥२७॥ जानीमः महिमानं
के सम्यक् दूर्वांकुरस्य ह ॥ गजाननेकभक्तस्य जपस्य तपतोऽपि किं ॥२८॥ तत्कापि महिमानं को जानीयात्सर्ववेदिन ॥ एवमुक्त्वा मुनिं सर्वे प्रदृश्य
गजाननं ॥२९॥ सर्वे सभार्याः पुत्रैश्च सुहृज्जनैस्तदा जग्मुः ॥३०॥ प्रियेव क्ष्यामि गजाननस्य पावनं ॥ नब्रह्मा न हरिः शिवेंद्रमरुतो नाग्निर्विधि
स्तान्यमः शेषो शेषकश्चानि धिष्ण्य वरुणो नो चंद्रमा नाश्विनौ ॥ नो वाच्यामधिपो नशैव ॥३१॥ नो पृक्षरा [illegible] गिरामहात्म्यपरिवेददेव नि मो
स्तान रूपपरपते ॥३१॥ एवं संतोष्य सर्वे ते देवदेवं गजाननं ॥ पूजयित्वा समभ्यर्च्य पुनः स्तुत्वा निकेतनं ॥३२॥ आज्ञया पितरो ज्ञाता दूर्वामहात्म्य
मुत्तमं ॥ विश्वस्तान्नैर्वाक्यैस्ता दूर्वाभिः पर्यपूजयत् ॥३३॥ विघ्नेश्वरं सर्वदेवं सर्वैर्दूर्वाभिरर्चितं ॥ प्रणमामश्चकौडिन्य भर्तारं सत्यवादिनं ॥३४॥
उवाच सुप्रसन्नात्मा स्वात्मानं कृतकृत्यतां ॥ याघ्रीनेव तु पूज्यस्त्वं यतो वाक्यसरीरजा ॥३५॥ विशेषविदुषास्वामिन्विशेषविदुषा त्वया ॥ सम्यग्दर्शे
तं ममविभो सर्वभृते दयावता ॥३६॥ ततः क्षमस्वापराधं मे त्वामहं शरणं गता ॥ ततः प्रातः समुत्थाय दूर्वामादाय सत्वरा ॥३७॥ स्नात्वा सा देवं समभ्यर्च्य
दूर्वाणामर्पुकर्तां ॥ अनन्यभक्त्या ज्ञात्वा तो दूर्वामहात्म्यमद्भुतं ॥३८॥ सायं प्रातर्दिवं देवं पूजयं तो निरंतरौ ॥ एकस्मिन्दिवसे तत्र दानशालाप्रवौ गजा
ननः ॥३९॥ स्वयापापरया विष्टः स्वधाम प्रसमपादयत् ॥ ऊचतुस्तौ ॥ अमाधवमित्ते दूर्वामहात्म्यमिदमुत्तमं ॥४०॥ जरेषवणमिन्त्रो येनेशोहरीश्वरो
विधिः ॥ त्रैलोक्यं तुलयापस्याः पत्रेणनाभवत्समं ॥४१॥ दूर्वेति समरणात्सापं त्रिविधं विलयं ब्रजेत् ॥ नहस्तेन स्पर्शयेत्तं देवा यतः सोपिगजाननः ॥४२॥
इति चिंतामणिक्षेत्रे महिमा वर्णितः स्फुटः ॥ श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानाद्भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥४३॥ एतस्मात्कारणाद्ध्यानं धात्राणांप्रेषितं पुरु
षं ॥ रासभस्य पृष्ठस्था दूर्वा गता देवेश पस्यच ॥४४॥ कौडिन्यार्षितनाशाय नामीतास्तत्र भाषिताः ॥ वायुनाप्रलयेभाति गता दूर्वागजाननेः ॥४५॥
एतस्या हि प्रियादूर्वा संतुष्टोसौ गजाननः ॥ किंपापस्या प्रवणासत्सान्निध्यं दत्तवान्विभुः ॥४६॥ धर्मात्मेण दूर्वायाः संतुष्टो जायते विभुः ॥
प्रसंगेन तु भक्त्याया किं पुनः सत्कार्पणात् ॥४७॥ ब्राह्मण उवाच ॥ इति दूतमुखाच्छ्रुत्वा सा महिमा तदा ॥ दूर्वायाः मुनिभिः सर्वैर्विस्मितास्ते तेनवसंस्ते
तः ॥४८॥ स्नात्वा तु दूर्वांकुरानमुत्पुष्ट्यस्तेर्विनायकं ॥ सत्कार्यार्पितदूर्वाभिरानर्चुश्च गजाननं ॥४९॥ आसन्सर्वे दिव्यदेहास्तेजसा समसूर्यवर्च
सः ॥५०॥ ततो देवगणाः नानानामाबृह्मसमंततः ॥५१॥ विमानवरमारूढा दिव्यवस्त्रानुलेपना ॥ गाता वैनायकं धाम केचिद्रूपधारिणः ॥५२॥ ८० राम

नरा नागरिकाश्चैव चिद्रागता स्तमहोत्सवं ॥ दृष्ट्वा दूर्वाभिरानर्चुरेकविंशाभिरेव च ॥५३॥ ते पुत्रास्तेभांगं गता स्तेसर्वे भाग्येभ्यस्तद्भवपदं ॥ विमानमधि
रुह्य ते दृष्ट्वा सुपुण्यपुंजतः ॥५४॥ तस्माद्दुःखोद्धारा भक्तेनाकार्यं दूर्वाभिरर्चनं ॥ सर्वोऽपि तस्य विष्ठोयोनरकान्नाप्नुयान्नदून ॥५५॥ नावतं तु च चतुर्थी निरी
क्षेत कदाचिदपि मानवः ॥ यस्तु दूर्वाभिरभ्यर्चेत देवदेवं गजाननं ॥५६॥ तस्य दर्शनतो न्योपि पापिष्ठो मुच्यते पापात् ॥ अलाभे बहुदूर्वाणामेके
नाभिप्रपूजयेत् ॥५७॥ तेनापि कोटिगुणिता कृता पूजा न संशयः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति नानाविधोराजन्महिमा कथितस्तव ॥५८॥ सेतिहासस्तु दूर्वा
णां श्रवणात्सापनाशनः ॥ नाख्येयो दुष्टबुद्धे तु प्रियेपुत्रे निवेदयेत् ॥५९॥ ईश्वर उवाच ॥ इति ब्रह्ममुखाच्छ्रुत्वा परमाख्यानमुत्तमं ॥ आनंदपरम
प्रीतोन नामकमलासनं ॥६०॥ तदाज्ञयाययौ स्थानं स्वकीयं विस्मयान्वितः ॥ दूर्वामहात्म्यसंवर्णं चेत्तु परंमतं तु च्यते ॥६१॥ ॥ इति श्रीमद्
गणेशपुराणे दूर्वामहात्म्यसंवर्णनं सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥६७॥ सूत उवाच ॥ अथाकथयद्राजेन्द्र गणनाथकथां पुनः ॥ कृतवीर्यस्य सोराजन्किंचकारततः परं ॥१॥
ईश्वर उवाच ॥ तस्याख्यानं तु संक्षेपतः शृणु राजसत्तम ॥ दूर्वाख्यानं च संश्रुत्वा चिंतां विशोकोऽपि भवेत् ॥२॥ अपुत्रस्य गतिर्नास्ति पुत्रोमे भविता कथं ॥
स्वप्ने ददर्श पितरं कृतवीर्यस्तथा विधः ॥३॥ संगतं दृष्ट्वा भार्यां कृत्वा भार्यानोऽपि चतुस्तौ परस्परं ॥ आलिलिंगतुरन्योन्यं प्रेमविह्वलचेतसा ॥४॥ ततः पु
त्रं करेधृत्वा पर्यंकेस्थाप्यपितरौ ॥ उवाच वचनं पार्थपुत्रार्थं विबुधाश्रम ॥५॥ किंचित्तेचाहमन्यं कि मुपायं वक्ति ते विभो ॥ नृप उवाच ॥ स्वर्लोका
दागतेन कथितं नारदेन मे ॥६॥ तदेवाहं गतः स्वर्गं ब्रह्मणः सदनं प्रति ॥ पप्रच्छाहं नमस्कृत्य ब्रह्माणं सर्ववेदिनं ॥७॥ कथं मे भविता पुत्रः संत
तिः कमलासन ॥ कथितं तेन संक्षेपेण चतुर्यस्त्रव्रतमुत्तमं ॥८॥ कृत्वा ॥ स्वपितरं ते रत्ने पार्थ क्षिपेजातेऽन्यपोत्तमः ॥ संततिस्तवपुत्रस्य भविष्यति
न संशयः ॥९॥ पितोवाच ॥ तथा तत्रैव विलिखितं ब्रह्मणा कथितं तथा ॥ गृहाण पुस्तकं चैतत्तव पावकृततस्य च ॥१०॥ पावद्दृष्टं समा
प्येततावत्तिष्ठति विनायकः ॥ प्रसन्नो भविता देवः सर्वसंकष्टहारकः ॥११॥ तस्मिन्प्रसन्ने पुत्रस्ते भविता नात्र संशयः ॥ इत्युक्त्वांतर्हितस्तत्
स्य पुत्रस्य जनकोन्नृप ॥१२॥ जजागरततोराजन्कृतवीर्योऽतिबली ॥ ददर्शपुस्तकं हस्ते स्वस्यार्थान्विरसस्मरे ॥१३॥ पुमोचाश्रूणि नेत्रा
भ्यां शोकानंदपरिप्लुतः ॥ पितुर्वियोगात्कष्टान्तं पुस्तकात्तेश्चहर्षितः ॥१४॥ तावत्तस्यागता नामास्याः पत्निवापर्यन्ततं नृपं ॥ अमात्या ऊचुः ॥
जहिम्न मानदराजन्स्वसावधानमनाभव ॥१५॥ स्वजशोकं त्वदास्माकं किं कारणं शोककारणं ॥ अस्मान्नपि समाविशत्तत्कष्टोकुडकट ॥१६॥
ईश्वर उवाच ॥ सोवाचममात्यानां कार्तवीर्यपि गाद्ता ॥ नृप उवाच ॥ मयाद्य स्वप्ने पितरं दृष्ट्वा महद्विचित्रं मनः ॥१७॥ उक्तवांश्चैव संकष्टचतुर्थ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥८१॥

व्रतबंधनकं कृत्वं पमकरे तेन पिद्धेतस्तु णाद्ध्यसः ॥ ज्ञातात् तद्वियोगे न शोच्या धिगतार्थो निर्धनो यथा ॥ उक्तं च तेन मे वाक्यं उत्रार्थं कुरु सुव्रतं ॥१८॥
प्रबुद्धो हं यदा मात्याहस्ते दृष्टं च पुस्तकं ॥ आश्चर्यहर्षशोकैश्च युक्तेभ्यो भित्यामिन्धान्यथा ॥२०॥ तेऊचुः ॥ यः पिता सर्वलोकानां मनुष्योर
गराक्षसां ॥ स एव पितरूपेण परिलुष्टो गजाननः ॥२१॥ उपायमवदत्ते स संततेः राजसत्तम ॥ अन्यथा पुस्तकं दृष्टं स्वप्नाध्यधिकृ
मा भवेत् ॥२२॥ विनाप्रसादं स्वप्नोपि विपर्ययउदाहृतं ॥ इंद्र उ० ॥ इत्थं मास्यवचः श्रुत्वा सावधानमनाप्यपः ॥२३॥ आहूय परमं
पंडितान्सुहृदो पि च ॥ वदंतु पुस्तकं सा स्वप्नसंदृश्य स्य भोजनं ॥२४॥ तेऊचुः ॥ पुस्तकं दृष्ट्वा तस्यार्थं सर्वं नाशनं ॥ ब्राह्मणः संशा
हृतवीर्यस्य संवाद्योत्र सहान्नृप ॥२५॥ चतुर्थी सर्वसंकष्टनाशिनी यत्र निरूपिता ॥ चंद्रोदये गणेशस्य पूजा प्रोक्ता सविस्तरा ॥२६॥
अंगारकचतुर्थ्यास्तु महिमा बहुशोपि च ॥ तिथिदेवविधीनां च अर्धदानं सपत्रकं ॥२७॥ एकविंशतिविप्राणां भोजनं चैव पूजनं ॥ नानादानानि ते
ष्वप्यदानीति निरूपितं ॥२८॥ दूर्वासमर्पणफलं संख्या दूर्वाप्रपथक् पृथक् ॥ एतद्व्रतमहाभाग मासात्स्वसंतु बानघ ॥२९॥ नद एनष्टं ते
लौकिके भविष्ये सुपकारकं ॥ श्रवणात्स्मरणाच्चापि संकष्टहरणं नृणां ॥३०॥ ध्यानात्सिद्धिस्तु स्वाद्वाज्ञा सर्वजनस्य च ॥ अस्याश्चार्ये
मासं पुत्रं जं सद्रोतमान् ॥३१॥ वस्त्रालंकारवत्नानि धनधान्यं हरौ बहु ॥ अत्रिमाहपराजाप्रियं निजक्रुत्स्य च ॥३२॥
सुमुहूर्तेति लोपरिहाप्यरिहूज्यय पा विधिः ॥ देवं विनायकं चौते विधाय कार्त्तं बीजाभां ॥३३॥ जेजापपंत्रं तमन्नमत्पाध्यायमा
गोशी विदिते दिवसः ॥ भत्तं च चक्रे गणनाथस्त्येशुनामप्रसंकष्टनाशनं ततः ॥३४॥ इति श्रीमद्ग० उ० संकष्टचतुर्थीव्रतवि
रूपणो नाम षट्पंचाशत्तमोध्यायः ॥५६॥ सूत उ० ॥ ब्राह्मणाः कथमाद्दृष्टं हृतवीर्यस्य सिद्धिदं ॥ तन्ममाचक्ष्व संकष्टचतुर्थीव्रतमुत्तमं ॥१॥
इंद्र उ० ॥ सत्यलोके समासीनं सर्वलिंचतुराननं ॥ हृतवीर्यो महाभाग पप्रच्छ प्रणतो नृपः ॥२॥ हृतवीर्य उ० ॥ देवदेव जगत्प्राण प्रण
तार्तिविनाशन ॥ वर्त्तते हृदये यन्मे पित्रादस्य ततः ॥३॥ आपत्ति वर्तमानानां नराणां व्याकुलचेतसां ॥ चिंतं च परम मनसा वियो
गसुहृदां तथा ॥४॥ दुर्भग प्राप्तये नृणां कार्यसिद्धिः कथं भवेत् ॥ अर्थसिद्धिः कथं विद्या पुत्र सौभाग्यसंपदः ॥५॥ सर्वसंकष्टनाशा
र्थं कार्यं किं मानवैः प्रभो ॥ ब्रह्मो० ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिप्रदं व्रतं ॥६॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण चिंतितं प्राप्नुयान्नरः ॥ औदयी

॥८२॥
राम

मि: शुक्लतिले दिवास्नायात्प्रसन्नधीः ॥७॥ संकल्पं कारयेत्सम्यक् ध्यात्वा देवं गजाननं ॥ गणेशं पूजयेत्स्यापि मंत्रैरागमसंभवैः ॥८॥
हृदयपद्मे च तु ध्यात्वा निशि चंद्रोदये नृप ॥ कथं संपूजयेद्भक्त्या देवदेवं गजाननं ॥९॥ विस्तरेण ममब्रूहि प्रणयान्परिपृच्छतः ॥ ब्रह्मो० ॥
निस्पृहमसमाप्याथ निशायां दृश्ये विधोः ॥१०॥ शुचौ देशे गोमयेन लिप्ते मंडपिकान्विते ॥ तत्रपीठं गणेशस्य पूजयेत्कुसुमादिभिः ॥११॥
स्थापयेत्कलशं तत्र पंचरत्नसमन्वितं ॥ तस्योपरिन्यसेत्पात्रं सौवर्णं कलशान्वितं ॥१२॥ तदभावे विरौप्यं वा ताम्रं वैणवमेव च ॥ तस्यो
परिन्यसेद्वस्त्रं सौम्यं वा रक्तसंभृतः ॥१३॥ तस्योपरिन्यसेद्देवं माणपोक्तविधानतः ॥ तत्र मूर्तिं गणेशस्य सौवर्णीं लक्षणान्वितां ॥१४॥
एकदंतं महाकायं पद्मकांचनसन्निभं ॥ लंबोदरं विशालाक्षं सर्वावयवशोभनं ॥१५॥ आशुतोषं समारूढं चापरे विविधं गणेः ॥
शेषयज्ञोपवीतं च चर्चितं येत्तं गजाननं ॥१६॥ ध्यानं ॥ आगच्छ विघ्नराजेंद्र संकष्टान्मे निवारय ॥ यावद्व्रतं समाप्येत तावत्त्वं सन्निधौ
भव ॥१७॥ सहस्रशी० ॥ गणाधीशान नमस्तेस्तु सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ आसनं गृह्यतां देव संकष्टान्मे निवारय ॥१८॥ पुरुष एवेदं ॥ उमापुत्र नमस्ते
स्तु नमस्ते मोदकप्रिय ॥ पाद्यं गृहाण देवेश सं० ॥१९॥ एतावान ॥ लंबोदर नमस्तेस्तु रत्नयुक्तफलान्वितं ॥ अर्घ्यं गृहाण देवेश संकष्टा० ॥२०॥
त्रिपाद् ध्वीत्स्यपर्व्यं ॥ पयो दधि घृतं चैव शर्करा मधुसंयुतं ॥ पंचामृतं गृहाणेदं संकष्टा० ॥२१॥ नर्मदा चंद्रभागा च गंगासंगमजैर्जलैः ॥ स्नापितो
सि मया भक्त्या संकष्टा० ॥२२॥ पुरुषसूक्तेन स्नानं ॥ इभवक्त्र नमस्तुभ्यं गृहाण परमेश्वर ॥ वस्त्रयुग्मं गणाध्यक्ष संकष्टा० ॥२३॥ तं यज्ञं ब० ॥ विनाय
क नमस्तेस्तु भ्यं नमः परशुधारिणे ॥ उपवीतं गृहाणेदं सं० ॥२४॥ ईशपुत्र नमस्तेस्तु नमो मूषकवाहन ॥ चंदनं गृह्यतां देव संकष्टा० ॥२५॥ घृतकुंकुमसंयु
तास्तंदुलाः सुमनोहराः ॥ अक्षतास्ते मया दत्ताः सं० ॥२६॥ चंपकं मल्लिकादूर्वा पुष्पजातिरनेकशः ॥ गृहाण त्वं गणाध्यक्ष सं० ॥२७॥ लंबोदर महा
काय धूमकेतो सुवासितं ॥ धूपं गृहाण देवेश सं० ॥२८॥ विघ्नांधकारसंहारकारक त्रिदशाधिप ॥ दीपं गृहाण देवेश सं० ॥२९॥ मोदकापूपलड्डुकपाय
सं शर्करान्वितं ॥ पक्वान्नं सघृतं देव नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥३०॥ नारिकेलफलं द्राक्षं रसालं दाडिमं शुभं ॥ फलं गृहाण देवेश सं० ॥३१॥ कर्पूरैलालवंगादि
नागवल्लीदलान्वितं ॥ तांबूलं गृह्यतां देव सं० ॥३२॥ सर्वप्रीतिकरं देव हिरण्यं सर्वसिद्धिदं ॥ दक्षिणार्थं गृहाणेदं सं० ॥३३॥ ततो दूर्वांकुरान् गृह्य विंशत्येकान् च साक्ष
तः ॥ एभिर्नामपदैर्देवमर्चयेत् सुसमाहितः ॥३४॥ ॐ गणाधिपतये नमः दूर्वां स० ॥ ॐ उमापुत्राय नमः दू० ॥ ॐ अभयप्रदाय नमः दू० ॥ ॐ एकदंताय नमः दू० ॥ ॐ इभवक्त्राय नमः दू० ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥८२॥

ॐ मूषकवाहनाय न॰ ५ ॐ विनायकाय न॰ ६ ॐ ईशपुत्राय न॰ ७ ॐ सर्वसिद्धिप्रदायकाय न॰ ८ ॐ लंबोदराय न॰ ९ ॐ वक्रतुंडाय न॰ १० ॐ अघनाशनाय न॰ ११ ॐ विघ्नविध्वं-
सकर्त्रे न॰ १२ ॐ विश्ववंद्याय न॰ १३ ॐ अमरेशाय न॰ १४ ॐ गजकर्णाय न॰ १५ ॐ नागयज्ञोपवीतिने न॰ १६ ॐ भालचंद्राय न॰ १७ ॐ परशुधारिणे न॰ १८ ॐ विघ्नाधि-
पाय न॰ २० ॐ विद्याप्रदाय न॰ २१ ॥ इति दूर्वा ॥ कर्पूरोज्वलसंपुन्नो दीपोऽघविनाशन ॥ नीराजनं गृहाणेदं संकष्टहा ॥७५॥ पंचप्रकारोक्तवकुलपादिजातमवे सुमेः ॥
पुष्पांजलिं गृहाणेमां से ॥७६॥ त्वमेव विश्वस्य जनीभवद्यस्त्वमेव विश्वं परिपाहि देव ॥ त्वमेव विश्वं हरसे खिलं त्वमेव विश्वात्मक मा विभासि ॥७७॥ नमामि देवं ग-
णनाथमीशं विश्वेश्वरं विघ्नविनाशदक्षं ॥ भक्तार्तिहं भक्तविमोक्षदक्षं विद्याप्रदं वेदनिदानमाद्यं ॥७८॥ नमस्कारः ॥ एवं स्तुवीत विधिवत्प्रणमेत पुनः पुनः ॥ प्र-
दक्षिणां प्रकुर्वीत यथाशक्ति विशांपते ॥७९॥ येनाहं [illegible] अघविहितार्थसिद्धिं ॥ न एव न [illegible] लोके ततो मयार्ते संकटप्रभाव ॥८०॥
दति प्रार्थना ॥ आचार्यं संहितां [illegible] सर्वसिद्धिप्रदायकं ॥ वायनं [illegible] ब्राह्मणेभ्यो [illegible] संकष्टा ॥ ॥ पुष्पाक्षतैर्युक्तं जलं [illegible] दद्याद्विजान्वितं ॥ विशेषार्घ्यमयादत्तं सं-
क॰ ॥ इति षोडशोपचारैर्मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ ॐ नमो हेरंब मदमोदित मम संकष्टं निवारय स्वाहा ॥ इंद्रादिलोकपालांश्च समंतात्पूजयेत्सुधीः ॥ पंचकृत्वस्तिले-
र्युक्ता मोदकान्घृतपाचितान् ॥ भक्ष्याणि नानाविधानि यथाशक्ति प्रकल्पयेत् ॥ ततो हूत्वा [illegible] विंशतिकं [illegible] भक्तितः ॥ एभिर्नामपदैर्देवमर्चयेत्तु स-
माहित ॥ गणाधिप नमस्तेस्तु उमापुत्राभयप्रद ॥ एकदंतेभवक्त्रेति तथा मूषकवाहन ॥ विनायकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक ॥८२॥ लंबोदर नमस्तेस्तु वक्र-
तुंडाघनाशन ॥ विघ्नविध्वंसकर्त्रेति विश्ववंद्यामरेश्वर ॥८३॥ गजवक्त्र नमस्तेस्तु नागयज्ञोपवीतिने ॥ भालचंद्र नमस्तेस्तु नमः परशुपाणिने ॥ विघ्नाधिप नमस्तु-
भ्यं सर्वविद्याप्रदायक ॥ एवं संपूज्य देवेशं [illegible] ॥८५॥ [illegible] सम्यक् यथाशक्ति प्रजनं ॥ तेनानु [illegible] जय ॥८६॥
विघ्नान्नाशय मे सर्वान् [illegible] ॥ तुष्ट्यर्थं देवेन सर्वाणि कार्याणि हे प्रभो ॥ [illegible] ॥ इति विनायकदेवे रात्रि-
पत्र पुनः पुनः ॥८७॥ ततो होमं प्रकुर्वीत रात्रौ [illegible] ॥ मोदकैर्वटकैश्चैव ततो न संपूर्ण [illegible]
पश्चाच्चापि विधिवद्यजेत् ॥८८॥ गणाधिप नमस्तेस्तु सर्वसंकष्टसिद्धिदं ॥ वायनं [illegible]
यससवारं मंत्रेणानेन पार्थिव ॥८९॥ क्षीरोदार्णवसंभूत नमस्ते गोत्रसपुत्र ॥९०॥ [illegible]
वंतलोविप्राश्च भोजयेत् ॥ स्वयं भुंजीत तच्छेषं प्राशनेण भोजयेद्वधिं ॥९१॥ सहान्यासामी [illegible]
नतः ॥९२॥ ॥ इति श्रीभ॰उ॰ संकष्टचतुर्थीव्रतनिरूपणं नाम [illegible] तमोऽध्यायः ॥९३॥ [illegible]
स्पष्टं रणाद्युपेषभो ॥९॥ श्रीसो ॥ पुरा स्कंदे गते चैव पार्वत्यैव स्वनंदनं ॥ चतुर्थीव्रत [illegible] ॥१०॥

राम

पर्णया ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] अन्यसमीप [illegible]
गाच्चलो मरीचिर्मुनिरागत ॥१९॥ तेनोपदिष्टं संकष्टचतुर्थ्या व्रतमुत्तमं ॥ सर्वं चिंत्वह [illegible] ॥ उद्धवस्याज्ञयात्कृष्णः कृतवान्व्रतमुत्तमं ॥ भीतिर्दस्वैरसाया
ततो सास्युसितं सुतं ॥१२॥ कृष्ण॰ ॥ प्रद्युम्नैर्हृतं पूर्वं भावनाथसुतो षकं ॥ [illegible] ॥१४॥ मयापि सहितः कामेन कृतमेतन्मयोत्तम ॥
मादेव कारय यथाविधि ॥१५॥ अत्या सरोणितमुरं [illegible] आनीयसुतषपासाग्र्यमनिरुद्धः क्षणान्नृप ॥१६॥ आपदस्थित्वकृच्छायां कृपानि धा
रतानानाविधा स्पृहित्वत स्यास्यप्रभावत ॥१६॥ अन्ये हि [illegible] विघ्नोपरागे [illegible] किंनरोरगराक्षसे ॥१७॥ आन्तुमञ्छेद्यं द्वारत्वाग
तयेव्रतं अनेन सदृशो लोके सर्वसिद्धिकरं व्रतं ॥१८॥ तपोदानं तथा तीर्थं मंत्रो विधानं च [illegible] ॥ न [illegible] कथां रामन्युपं भुंजीत वाग्यत ॥१९॥ नोप
[illegible] हृदि चिंतयेत् ॥ द्विजातीनां च तत्क्षेपं भोक्तव्यं सहबांधवैः ॥२०॥ कार्यं बहु समासेन तु सिद्ध्यते नात्र संशयः ॥ बहुना किमुक्तेन नान्यस्यासीत्प्रसिद्धिदं ॥२१॥ नोप
देरावभक्ताय नास्तिकाय शठाय च ॥ देयं च प्रायश्चाय भक्तियुक्ताय साधवे ॥२२॥ ममप्रियोसि राजेंद्र धर्मिष्ठः क्षत्रियर्षभ ॥ कार्यं कर्तासि लोकानां तु पर्दिष्टमतो व्रतं ॥२३॥
तस्मात्सर्वव्रतेष्वेतत्कर्तव्यं प्रथमं त्वया ॥ सिद्धिं यास्यसि कार्याणि नान्यथा भाषितं मया ॥२४॥ यदायस्यति कार्याणि नान्यथा भावितं मया ॥ त्वयासप्तस्यापियस्सा
सिमयानघ ॥२५॥ यदायदायस्यति कार्यं च तुर्थं तेनारीनरोवा विदधात्सहतं ॥ सिद्धिं तिकार्याणि मनीषितानि किं दुर्लभं विघ्नहरे प्रसन्ने ॥२६॥ सूत उ॰ ॥ इत्थं स्वधर्मपा
विधिवत्पोतमेव्रतं चकाराखिलदुःखराशे ॥ व्रतप्रभावात्कृतवान्सवैरिणो युधोऽप्यराज्यं सुहृदैः स्वकैः ॥२७॥ ॥ इति श्रीभ॰उ॰ संकष्टचतुर्थीव्रतोपाख्या-
नेसहातिमोध्यायः ॥७०॥ धृतवीर्य॰ ॥ उधोपनं कथं कार्यं व्रतस्यास्य महामते ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि लोकानां हितकाम्यया ॥१॥ कृ॰ उ॰ ॥ प्रथमे मासि कर्तव्यं पंचमे सप्तमे
स्वा ॥ उधापनं प्रकुर्वीत संपूर्णहितवे ॥२॥ पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेद्भक्तिमान्नर ॥ [illegible] पिष्टकांहस्त्वा नानावस्त्रविचित्रिता ॥३॥ सत्यानुसर्वतोभद्रं नानारंगवि
चित्रितं ॥ पूजयेत्तत्र देवेशं कलशोपरि पूर्ववत् ॥४॥ चंदनेन सुगंधेन पुष्पैर्नानाविधैरपि ॥ नारिकेलफलैर्नैवेद्यैर्धूपदीपसमाहितैः ॥५॥ तिथीनामुत्तमे देवी गणे-
शप्रियवल्लभे ॥ संकष्टहरमे देवी गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥६॥ लंबोदर नमस्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय ॥ संकष्टं हर मे देव गृहाणार्घ्यं ॥७॥ क्षीरोदार्णवसंभूत पात्रिगोत्र
समुद्भव ॥ गृहाणार्घ्यं मयादत्तं रोहिण्या सहितः शशी ॥८॥ नत्वा [illegible] स्थलेस्वंच पेयं योप्पं निवेदयेत् ॥ कुबेरेभ्यो बहुभिः स्तोषयेद्गणनायकं ॥९॥ आचार्य वै
यत्तत्र सिद्धिरेकविंशति ॥ गणानां त्वेति मंत्रेण अयुतं होममाचरेत् ॥१०॥ अथवा पूर्वमंत्रेण सहस्रं वा तदर्धकं ॥ अष्टोत्तरशतं वापि वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥११॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
५८२॥

रणहितिंहुनेस्पश्याद्दसोऽग्निरिंच पातयेत् ॥ होमशेषं समाप्यैवं ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥१२॥ वस्त्रयुग्मं च कलशान्दक्षिणासमन्वितान् ॥ तेभ्यो दद्याद्यथाशक्ति
वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥१३॥ आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकरणादिभिः ॥ तस्मै धेनुं सवत्सां च दद्यात्पायसं फलसंयुतं ॥१४॥ पायसं पूर्णं रिक्तं वस्त्रेण वेष्टि
तं ॥ सौवर्णं तं गणाधीशं तस्मै दद्यात्सदक्षिणं ॥१५॥ ततो नानापदार्थकं दद्यादन्नं संपूर्णहेतवे ॥ ततो गां कपिलां दद्यात्सवत्सां सविभूषणां ॥१६॥ ततः क्षमापयेद्वि
प्रान्विप्रेराप्रियतान्विभिः ॥ व्रतस्योद्यापनं ह्येतन्महत्पुण्यमेव फलं भवेत् ॥१७॥ पितो० ॥ तवमेव ब्राह्मणा हृष्टं व्रतं लोकोपकारकं ॥ तदेतत्कथितं तेऽद्य कुरुष्वार्थपा
दरात् ॥१८॥ ईश्वर उ० ॥ यथा यथा समादिष्टं विप्रेणा तेन महाव्रतं ॥ तथा तथा व्रतं तेन कार्त्तवीर्येण धीमता ॥१९॥ व्याख्यायकथितं सम्यक् पंडितैर्व्रतमुत्तमं
सिद्धिबुद्धियुतां मूर्त्तिं स्वर्णां च तन्निर्मितां ॥२०॥ महामंडपिकामध्ये ब्राह्मणैः पठ्यते कथितः ॥ उपचारैः पांडुसुतैः केचित्स्नायने वर्तितं तथा ॥२१॥ नाना
विधानां ध्वनयो गर्जितानि निर्गतानि दिवं ॥ विवदंते जनाः क्वापि मध्ये स्वक्रियैः केचनाभवन् ॥२२॥ सतु राजा महाधीमान्प्रजापः परमंमनुं ॥ जप्ताहुतामज
पितादिजातीन्बहुदक्षिणां ॥२३॥ गां ददाम्युत्तमां पोलं स्तेत्वाऽपि अलं स्ततः ॥ दीनांधकृपणेभ्योऽन्नं ददौ दानान्यनेकशः ॥२४॥ संतुष्टानां तु सर्वेषां पुत्रा
शीर्जगृहेन्नृपः ॥ तेषां द्विजानां तपसां सर्वदा सत्यवादिनां ॥२५॥ आशीर्भिः स्वव्यक्रालेन सा गर्भिण्यभन्नृपांगना ॥ सुषुवे शुभवेलायां पुत्रं लक्षणसं
युतं ॥२६॥ ददौ दानान्यनेकानि पुत्रजन्मप्रहर्षितः ॥ व्रतबंधं विवाहं च कालेन स्यात्करोन्नृपः ॥२७॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नं पुत्रं राज्येऽभिषिच्य च ॥ सपुत्रो
भोगसंपन्नो जगाम तत्पदं विभोः ॥२८॥ ऋषिभिः पंडितैः सार्द्धं तपः सकलैरपि ॥ तस्य पुण्येन ते सर्वे गणेशधाम चागमन् ॥२९॥ ॥ इति श्रीम
द्ग० उ० संकष्टचतुर्थीव्रतोपाख्याने एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥७१॥ सूत उ० ॥ व्रतस्यास्य कथम भक्त्या योऽत्र रातः कृतो ॥ तत्सर्वमेव द्विजो बुद्धारामरिपृष्टत ॥१॥
ईश्वर उ० ॥ किं किं न जायते राजन्संकष्टीव्रतदानतः ॥ तस्य सा दानस्य राज्ञी गर्भं दध्रे नृपस्य तु ॥२॥ प्रसूता नैव मासी मंगलं पुत्रमेषत ॥ हिस्तं धं चारुवदनं
बाहुहस्तविवर्जितं ॥३॥ सुनासं पद्मनयनं उरुजानुविवर्जितं ॥ जंघापादविहीनं तं दृष्ट्वा माता रुरोद ह ॥४॥ सोवाच ॥ दुर्भगायाः कथं मम हे दीर्घ दृशो बालकोऽय
म ॥ करपादविहीनोऽयं कथं स्तोगजानन ॥५॥ अथ भानसंघेष क्रिमी कृपत्र वस्य हं ॥ कथं न जातो न हतोऽपि पूर्वजन्महते न सः ॥६॥ कथं प्रसादः फलितस्त
वाद्य दुर्द्ध नम् ॥ अथ ब्राह्मणवाक्यानि फलितानीश्वरा निमे ॥७॥ पाणिभ्यां निघ्नती वक्षो लज्जां त्यक्त्वा मुहुर्मुहुः ॥ तस्या रुदंत्याः सा सर्वा स्त्रियो रुरुदुस्त
त्र याः स्थिताः ॥८॥ तासां कोलाहलं श्रुत्वा नृपोऽपि तत्र चागमत् ॥ तस्यापि रुदनं श्रुत्वा प्रधानामात्यकाश्रमंत्रिणः ॥९॥ तेषां च रुदनं श्रुत्वा प्रधाना अपि
चारुदन् ॥ तेषां रुदितमाकर्ण्य नागरा रुरुदुः स्वहा ॥१०॥ राजा किं कथं दीनानुकंपी श्रीगजानन ॥ कथं दयाकरस्तानैघ मम सम्यमेव प्रदर्शितं ॥११॥
कथं स्मरणमात्रेण पापानि हरसे नृप ॥ राजोवाच ॥ जपस्तपः स्थितिदर्शनं परजनं द्विजतर्पणं ॥१२॥ अनुष्ठानं कृतं होमः सर्वं व्यर्थं भूतं मम ॥ तस्माद्दे

उवाच ॥

॥८२॥ राम

वं हित्वा परं यत्ने तु निरर्थकं ॥१३॥ न जायते कर्मगतिः कदा किं वा भविष्यति ॥ पुत्रकष्टान्व्यये यदस्य स्वर्वतस्य विदारणात् ॥१४॥ तथापि जनिपुत्रो यः पा
जन्महृत्तत्यत्तत ॥ ततस्तु प्रहृतयोः स्त्रीपुंसोः क्षाकुलं तदा ॥१५॥ प्रधानानुवाच ॥ अलं शोकेन भूपाल कथं भोगो व्यथा भवेत् ॥ रामः किं न मन्यां वेद तस्य
हृं गत एव सः ॥१६॥ धर्मराजो न किं वेद विधिविहितं कर्म तत् ॥ तथापि समतो रंकं सर्वं हित्वा वनं गतः ॥१७॥ चारुवाल भवेद्स्य भ्रष्टरामांकं इति सति ॥ जे
द्दं च द्रवे सम्यक् कृगान्नेत्याररायो भवेत् ॥१८॥ अनुष्ठ्यं फलं वा क्वा केन यथार्थ ति महे राहा ॥ तथा कालेन भविता सम्यक् कृत्च पृथिवीपतिः ॥१९॥ ईश्वर उ० ॥ इत्यु
नात्युक्च ॥ स त्यासावधानो भवन्नृपः ॥ उवाच निजपत्नीं तां मुनिविष्टो विष्टमाश्रुचा ॥२०॥ स्वयं च स्नुतमनो राजा समाहूय द्विजर्षभान् ॥ गणेशाय
जनं चक्रे स्वस्तिवाचनमेव च ॥२१॥ स्नात्वा पुत्रर्ष्यिके श्राद्धं ददौ दानान्यनेकशः ॥ वस्त्रालंकारवासांसि गावो रत्नान्यनेकशः ॥२२॥ सुहृत्संबंधि
नश्चैव दर्पणो भृत्य सर्वशः ॥ गृहे गृहे च ते ताम्रकलं राजकर्तापयश्च सः ॥२३॥ कार्त्तवीर्येति नामास्य चक्रे कौद्रोह हि तु ॥ भोजयामास नगरे
महोत्साहपुरःसरं ॥२४॥ ततो द्वादशवर्षाणि व्यतीतानि सुतस्य ह ॥ आययौ स्वेच्छया तस्य दत्तात्रेयस्तपो महान् ॥२५॥ पादयोस्य शिरः स्थाप्य दर
तवीर्येण नामतः ॥ आतिथि गमुनिं स्थापितुं युयाम नृपसत्तमः ॥२६॥ उपवेश्यासने रम्ये पूजया मासमादरं ॥ विष्टरं पाद्यमर्घ्यं च गां च वस्त्रोपवी
तकं ॥२७॥ ददौ धूपं च दीपं च नैवेद्यं विविधैः फलैः ॥ दत्तानं च तांबूलं रत्नकांचनदक्षिणां ॥२८॥ सुप्रसन्नं मुनिं पादरौपादसंवाहनादिभिः ॥ उवा
च राजा सम्यक् कृतं दत्तात्रेयं महामुनिं ॥२९॥ जन्मजन्मांतरीयं मे पुण्यं फलितमद्य वै ॥ यच्चर्मचक्षुषा जातं साक्षात्ते दर्शनं मुने ॥३०॥ अग्रेस्तु
भवतं भावि प्रस्तादात्तव सुव्रत ॥ यतो भवादृशानि च दर्शनं पापकर्मणां ॥३१॥ कृतवीर्यवचः श्रुत्वा दत्तात्रेय स्तमब्रवीत् ॥ अपूर्वं तनयं तेऽद्य दृष्टुं कामो
हमागत ॥३२॥ तत आनंदयुक्तोसौ नृपः प्राह मुनिं जनः ॥ नृप० ॥ अनुष्ठानं तपो दानं व्यर्थं मम गतं व्रतं ॥३३॥ जगदीशेन दत्तोऽयः पुत्रोह दृष्टव्यः
व सः ॥ अनेनाद्दर्शनीयाश्च गतावाच्यादर्शनीयतां ॥३४॥ ईश्वर उ० ॥ आनीय बालकं तस्मै पुत्रं ये दर्शयेन्नृपः ॥ आच्छादयेन्नेत्रपक्ष्मा ततस्तु तं वीक्ष्य सम्
निः ॥३५॥ ध्यात्वा ध्यानेन तत्कर्म मुनिस्तं नरव्रवीत् ॥ अयमेव तु सो राजन्क नामिशो बोधितः सह ॥३६॥ नचांसो सिविक्तं भवत्संकष्टी व्रतला
गरे ॥ अंगहीनः सुतो जातउपायां गमितोर पार्थ ॥३७॥ राजो० ॥ कष्टकं त्वया स्वामिन्सपार्थदयावदस्व मे ॥ येनोपायेन सांगोमे सुतस्सा फ
सुतो भवेत् ॥३८॥ ईश्वर उ० ॥ मुनिना हृष्टया विष्टस्तस्तु तायन दाब्रवीत् ॥ मंत्रमेकाक्षरं सांगं तत्तुच्चे नभः श्रुतं ॥३९॥ आराधनं गणेशस्य मंत्रेणानेन
नभक्तितः ॥ उपासने कृत तानां नियमात्कुरु सुव्रत ॥४०॥ द्वादशाब्दे ततस्तुष्यं दर्शनं सप्रदास्यति ॥ तद्दृष्टिपातमात्रेण दिव्यदेहो भविष्यति ॥४१॥
ह सकृत्रान्नपमामंत्र्यापि ददधेमुनिगंगरः ॥ गतेषु नौ ततः पुत्रः पादहीनो महामनाः ॥४२॥ जगाद तत वीर्यं स गहनं ममापपयस्व मा ॥ ज्ञाननप्रसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यमिन्नुत्थानं करोम्यहं ॥३॥ रुद्रस्य पितरोत स्यास्तापाणीतदेरितां ॥ अप्रेषयत्कृतं चारून रथानेन तं पिता ॥४॥ तपः पर्णकुटीमध्ये संस्थाप्य न
गरं ययुः ॥ तस्थौ तत्र स्वयं सम्यक्कृतपसे ध्रुवनिश्चयः ॥५॥ इति श्रीमद्ग॰ उ॰ खंडे चतुर्थव्रतोपाख्याने द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥७२॥ ॥ दं ॥ ॥
गुरूपदिष्टं तं मंत्रं जजाप नियमेन सः ॥ ध्यायन्नजपं देवं तिष्ठामास स्वमानसे स्थिरं ॥१॥ नोत्तमं स्पृशन्ति राहसौ लौकषापाणसन्निभः ॥ एवं
द्वादशाब्दपर्यंतं व्यतीतानि तपस्यतः ॥२॥ हस्तपादविहीनस्य बालकस्य महात्मनः ॥ निर्वर्णितं तपस्तं दृष्ट्वा द्वादशाब्दं गजाननः ॥३॥ तडागमध्याद्गुन
स्थौ प्रवालमूर्ति मिदा ॥ उवाच सनुयो भर्ता निसाभतिस्तुतो वित ॥४॥ गणेश ॥ निर्जनेस्मिन्वने यस्मात्सिंहव्याघ्रविसेविते ॥ निर्भ
येन कुलेति गतो द्वादशान् वर्षकं ॥५॥ अतस्ते हं वरं दास्ये यत्ते यच्च मनोगतं ॥ भर्त्सनाकाणितं दुदिता मा स्थितो देहभावेन ॥ इत्थं भण्यत्तुदेवमुक्ते
विमानस्थे शुभदिशा ॥७॥ उवाच ॥ प्रसादत्पुनर्देव पादे श्राव्य निवारिणी ॥ अस्तु मे सतं नान्य दुःसाहो मे प्रयाचितं ॥ न ॥ शरीरेस्या स्तां देहीस
वं संतोषकारिणी ॥ दं ॥ भत्सानामपं तदीयं कमायावी स गजाननः ॥९॥ अतिमा मं समासक्त पावित्रौ दरमा दशात्नं ॥ तस्मिन्प्रविष्टे पुत्रोऽसौ
दिव्यदेहो भवत्न्प ॥१०॥ सहस्रभुजवांजातः सतवीर्यापराक्रमः ॥ जनुपादद्वयं युक्तः स्थितः पर्वतसन्निभः ॥११॥ ववर्षुः पुष्पवर्षाणि देवा
देवर्षयो पितृ ॥ तुष्टुवुः सर्वदेवं च दिव्यवादित्रनिःस्वनैः ॥१२॥ अगर्जत्कार्तवीर्योसौ सहस्रभुजमंडितः ॥ तस्य शब्दं समाकर्ण्य घनगर्जनस
न्निभं ॥१३॥ सपवर्त्तिस्य रंत्रस्तो परेशा गच्छन्ताहतः ॥ पृथिव्यां सर्वराजानः समकं पततं स्वयात्रं ॥ अयं पंचरात्रं वाणा संग्रामे मोचये दिति ॥ ब्रह्मा
ददस्ततो यौद्धुनी यायितम नुवन ॥१५॥ स्मरणात्त दद्देवानां प्राप्तिः स्यात्कृतवस्तुनः ॥ हृदि स्थं सर्वलोकानां नामयेसविनास्यति ॥१६॥ यतः साक्षाद्धि
रूपः सहस्रार्जुनसंज्ञया ॥ त्रिभुवनेषु विख्यातो यावत्कल्पं भविष्यति ॥१७॥ साध प्राणेच निरतः शरणागतपालकः ॥ विनीतां सर्वशत्रूणां प
थिवीमंडलाधिपः ॥१८॥ इति नानावरान्दत्त्वा पिदधुर्दितिनंदनः ॥ हस्त्यश्वनरयानानि छत्रचामरदीपिकाः ॥१९॥ रथान्यान्दत्वा तन्यान्त सम
रविलासमः ॥ ततः सैन्यपयामोपहाश्रासादमध्यगं ॥२०॥ प्रवाली मणनाथस्य मूर्ति हृत्पुरःसरः ॥ प्रवालगणपश्चेति तस्य नामादद्दुर्द्वि
जाः ॥२१॥ द्दोग्धा मान्त्राद्यणेभ्यः ॥ आयेस्का पिताश्रये ॥ प्रवालक्षेत्रमिति तस्य प्रयो विसिद्धि दं ॥२२॥ तत्र श्रीयोधरां धर्ममनुध्यानपरो भवत् ॥ प्राप्त
नसाद्गणेशात्तु वरा बहुतरान वि ॥२३॥ धराधरणसामर्थ्यं सर्वं ॥ संतयेव च ॥ भर्गोसिहस्रबैध्यं च वननाम वेवेधपि ॥२४॥ अतिसंतुष्टमनसा तेना
यं स्थापितं पुनः ॥ धरणीधर इत्येव द्वितीयं नाम चाप्रभोः ॥२५॥ सर्वतोऽभ्यर्चतां चापि सर्वकामफलप्रदं ॥ भर्ण्यतां त्यानं तरां सहस्रार्जुनपसंतं ॥२६॥ ने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संपत्स्यसर्वान्दूजगंगतवांस्तांन्तराज्ञस्त्रसर्वभिनुवपथनार ॥ सहस्रबाहुर्नृपतिः स्वकीयं कुलं स्वमात्मानं पितरावथ पावनात् ॥३७॥ जहर्ष तु स्तौतुं दद्गावना
रंचतथाविधं ॥१६ दृष्ट्वा देवं सुरेभ्योनानादानानि हर्षितः ॥३८॥ इंद्र उ० ॥ अथ धावितुं संकष्टचतुर्थ्या महिमाद्भुतः ॥ एतत्वीर्यप्रभावो यायं मर्त्यलोके
सुविस्तृतः ॥३९॥ अनुष्ठानं तं सुरगणैश्चेंद्रसेनादिभिर्नृपैः ॥ अतिविख्यातमध्यायं स्मरणाद्विप्रसिद्धिदः ॥४०॥ एतत्प्रसादात्सुमहत्प्रासादपवनोन्नाति वि
न तेन ॥ एतत्प्रसादात्संप्राप्तं भुवनानां पांडवैः ॥४१॥ एतद्व्रतस्य पुण्येन हस्ते मेघदिसंपतन् ॥ तदैव तेन्द्रे मानं सुप्रवत्ते दृम राजवती ॥४२॥ कृष्ण उ० ॥ इति
राजपुत्रेणानेन व्रतस्य महिमाश्रुत ॥ शूरसेनेन नृपेण स्नानं दानं दीनविप्रसुतांतां ॥४३॥ वंदित्वा पादुके पश्चात् अस्य व्रतस्य गर्जिता ॥ तदा वाचं ततः श्री
नः शूरसेनोनृपोत्तमः ॥४४॥ श्रुत्वाकथां दिव्यरूपांच तु व्रतसंश्रयां ॥ सू० उ० ॥ कृष्णवितीर्णं चकोरपेयमेय विनाश्चावीचकं व्रतं ॥४५॥ नद्यावत स्नाउ
ष्यतरं त्रिभुवनैर्लोकेषु किंचन ॥ इदं कौमारकं पौराणं व्रतकं स्कंदपंचमः ॥४६॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे संकष्टचतुर्थी व्रत माहात्म्ये सप्ततितमोध्यायः ॥७२॥
व्यासउ० ॥ प्रसन्नकथं हरंतं तेन सूरसेनेन नृपभुजा ॥ सेतिहासं शर्मकुत्सावाक्या सा दूर्षस्तुतमं ॥१॥ ऋषयो० ॥ ततः सद्गुणान्प्रादेंदुं गच्छंतुनमः संप्रक्ष्ये ॥
स आनेय त्वं संकष्टचतुर्थ्या व्रतं रेतुः ॥२॥ ते दूतास्त्वरया याताः पप्रच्छुस्ते भर्थमिमाणा स्तेस्य संतीधिमनाजुभा ॥३॥ याम्यवत्रु दू
चांडालीगवत्कुरूपस्य चतुःशतां ॥ मस्तिकालयिभारेण दुर्गंधापि समावृता ॥४॥ शुंड्डो दरादीर्घकोरा बहद्दरानन नासिका ॥ असंतमक्षिनादीर्घा
श्रोत्र रंध्राघूनस्वरा ॥५॥ नेतुं नामीदृशीं दूतै रानीतां पापपूरुह ॥ असौ च्चर्यमिद्रसिति राजदूताः प्रणाम्यतां ॥६॥ मक्षिना दीर्घनासा सा दीर्घश्रोत्रा
घनस्वरा ॥ नेतुं नामीदृशीं दूता कुत्स्ते देवदूतकात् ॥७॥ असंतत्कुत्सिता आसा हीने येवं स्वर्ग गजात्कथं ॥ नृपपासी सुरदूताः कथमीदृग्भवेत् ॥८॥ केन उ
पायन कर्माभिः स्वर्गं तुं नीय कैनैथं ॥ एतद्वदंतु सर्वेनो यदि कर्तुं क्षमं भवेत् ॥९॥ देवदूत उ० ॥ आसीद्गौड विषये सारंगधरनामतः ॥ क्षत्रियस्वस
कन्येयं सुंदर्यानाम सुंदरी ॥१०॥ पिकं कंगराशि मुखी रतिलावण्यजित्वरा ॥ यपस्या प्रारंभो नाहि प्रासि क्षाज यनायका ॥११॥ योगीनाम पिया चेत
क्या क्षेण विमोहयेत् ॥ युवानोप्युप्युः कैचिपक्ष्मपवीक्षणात् ॥१२॥ जारमार्गेषु निरता सा मर्व हिंसमोहिनी ॥ महार्हवस्त्रालंकारा नानाविष
य भोगिनी ॥१३॥ बंगावनगरे रव्याता वैश्यमासीद्वनत्रपा ॥ सनरिं चित्रनामानं पंचगाये वसर्वदा ॥१४॥ प्रयाद संरक्ष्यत्यस्य पित्रा संपादितं तदा ॥
ते दानाभिलाषाप नेतु साहसा सुंदरवेषभृत् ॥१५॥ निशीथे चलिता न्येन हस्ते धारित्रं पावकरात् ॥ उवाच भर्त्तापि यस्तां चित्रनामा पतिस्तदा ॥१६॥ धिक्
त्वां पापसमाचारया आरे निरता निशं ॥ तदा मंमियमाणं व्यसानः कोपाभक्त ॥१७॥ अभक्ष्याभक्षणेनासौ मनावनीभरतां ॥ अंधेतमसि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं०पु० ११९॥

संगच्छ राक्षसिकोऽभूत्सहस्तत: ॥१८॥ तपसा तदुदरं भीत्या पापातयातिस भूतले ॥ गतमात्रं पुरस्तं रंतु योजारो मनसि स्थित: ॥१९॥ यावत्सा रमते न
तावत्स यंत वाक्तिन: ॥ ज्ञायता चरितं तस्यास्तुता रातेनिवेदितं ॥२०॥ तद्दूतास्तमसि स्थितं सा नानत्सा गृहमागता ॥ दृष्ट्वा तां राजदूतास्ते निन्यू
राजसमीपत: ॥२१॥ निजपुत्रं तां बहिर्नष्ट्वा दूता राजाज्ञया तदा ॥ सानीता नरके घोरे यमदूतैस्तदा द्रुतं ॥२२॥ अधोमुखी स्थिता तत्र संदष्टा [illegible]
भिर्भृशं ॥ असंतं दुःखं स्म रंतीपरं चैव हितं ॥२३॥ कल्पांते पच्यतो देव भर्त्स्यागली दुर्भगा भृशं ॥ एकदा मन्दिरां पीसामत्तां सुतादैवेव सा ॥२४॥
निशाया: प्रथमे यामे [illegible] पिता भृशं ॥ तद्देव भिक्षितुं याता महे सा व्रतकारिण: ॥२५॥ तेनान्नमपरौ दत्तं यत्तया भुक्तं विघ्नदे ॥ गणेशेति
जल्पयंत्या ह्युपायादैवयोगत: ॥२६॥ तद्दैव गणनाथेन विमानं प्रेषितं भुवं ॥ श्लो० ॥ देवदूतवच: श्रुत्वा पुनर्मृत्युर्न पश्यते ॥२७॥ राजदूता ऊचु: ॥
रुद्धं पत्तुं गतं रूपमस्माभि: कार्यकारिभि: ॥ राजाज्ञया यदुपदिष्टं नीतव्यमेतन्निवेदितं ॥२८॥ शीघ्रो गच्छ समदंडु विमानं वरमास्थित: ॥ भर्मेंडी
मा ययौ देवैर्दृष्ट्वा नसा [illegible] च ॥२९॥ तद्दृष्ट्वा तां च पतनां च महीयास्सापुरीययौ ॥ गच्छमानस्य यानं स शूरसेने पुरे पतत् ॥३०॥ कुष्ठिनो वैश्य
पुत्रस्य दृष्टिपातेन तत्क्षणात् ॥ शूरसेनो गतस्तत्र नृपश्च [illegible] ॥३१॥ विमानपतनेन [illegible] पायं गमने किंच ॥ इंद्रसेनोक्तसंकष्टचतुर्थी पर
व्रतसंभवात् ॥३२॥ पुण्यान्मस्कंधे पतेत्स्यानं तदर्थे यत्समाचर ॥ वैयं तत्प्राह्य पादूतास्त्वं गते [illegible] मागता ॥३३॥ अनया चेत्कृतं मिदं देवदूता: परं तं यदि ॥
न हि याहीद्यातादु रसेन भूमीपति: ॥३४॥ श्रेयोदास्यति चांजलीसंकष्टीव्रतसंभवं ॥ पुनर्दिव्यपुण्यं विमानं प्रतियास्यति ॥३५॥ विमानमपि शक्रस्य स्वपु
रीमानयति ॥ पुण्यं [illegible] अस्माकं कार्यराट् शचीपते: ॥३६॥ एवं दूतेन भवतां [illegible] द्विरोचते ॥ इतितद्वचनं [illegible] देवसेनका: ॥३७॥
अतो नो गणेशस्यास्ति [illegible] ॥ इत्युक्तो [illegible] विमाने मिदधु [illegible] ॥३८॥ तदैव सा [illegible] सानीता दिव्याप
दिव्यदेहने: ॥३९॥ गजाननसमीपे सा राजता च यथागता ॥ एवं स शूरसेनं ततं सर्वसमं [illegible] ॥४०॥ [illegible] सहसं [illegible] ॥ इंदुष्
तेदीप्यमानं भासयन्स दिशो दिश: ॥४१॥ तस्मात् [illegible] नृपति तानस्मि [illegible] शचीपते ॥ विमानं [illegible] संस्पर्शात् [illegible] ॥४२॥ परपरसुसर्वलोके
[illegible] स्वं स्वं स्थानं ययु: सर्वे रोके यानेम रावनी ॥४३॥ सापि वैनायकं धाम संप्राप्य दिव्यदेहभाक् ॥ पापं हित्वा तु संकष्टचतुर्थी व्रतपुण्यत: ॥४४॥
[illegible] ॥४५॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० संकष्टचतुर्थीव्रतोपाख्याने [illegible]
[illegible] ॥४६॥ श्लो० ॥ [illegible] संकष्टचतुर्थीव्रत [illegible]
[illegible] ॥१॥ [illegible] ॥२॥ श्लो० ॥ राजा संभव [illegible]

॥११९॥
राम

र: सपत्नीको नित्यं [illegible] ॥ अचिरेणैव संप्रासे वशिष्ठो [illegible] ॥४॥ आरभ्य मान: संकष्टचतुर्थ्या व्रतमुत्तमं ॥ आत्मानं विधाय पञ्च नित्यकर्म समाप्य च ॥५॥
गणेशं च [illegible] ॥ पूजयित्वा वशिष्ठं च ततो [illegible] समाप्य च ॥६॥ गणेशं मनसा ध्यायन् [illegible] ॥ एकांते [illegible] ध्यावदत्त मि
याद्विः ॥७॥ [illegible] सायं संध्यामुपास्य च ॥ आरंभन्नजनं सम्यग्वशिष्ठेन समन्वित: ॥८॥ महामंडपिका [illegible] भमंडितां ॥ नानालंकार
वस्त्राद्यं [illegible] शोभितां ॥९॥ आदर्शपं [illegible] ॥ नानामणि [illegible] विराजितां ॥१०॥ तन्मध्ये स्वर्णकं [illegible]
इत्वा गजाननं ॥ सौवर्णं प्रतिमां चारु सर्वावयवसुंदरं ॥११॥ नानालंकारै: [illegible] बितां ॥ पठन्तु द्विजमुख्येषु गायत्सु गायकेषु च ॥१२॥ नदत्सु
[illegible] नर्तकेषु च ॥ वेदिकेष्वेव पौराणे स्तोत्रे [illegible] जयद् ॥१३॥ उपचारै: षोडशभि: पंचामृतपुर:सरं ॥ मोदकापूप [illegible] सानस
[illegible] ॥१४॥ नानाव्यंजनसंयोगा [illegible] समन्वितं ॥ नैवेद्यं [illegible] ॥१५॥ समर्पयामास [illegible] फला
[illegible] दक्षिणां [illegible] ॥१६॥ [illegible] राजनं [illegible] ॥ तिथये गणनाथाय [illegible] यार्घ्यं [illegible] ॥१७॥ ब्राह्मणान् भोजयामास
[illegible] ॥ अवतं [illegible] अलंकार दक्षिणा: ॥१८॥ तत: [illegible] ॥ रात्रौ जागरणं चक्रे गीतवाद्यकथादिभि: ॥१९॥
[illegible] ॥ [illegible] दक्षिणां ॥२०॥ सोपस्कारा [illegible] गजाननं ॥ विमानं प्रेषयामास सर्व
[illegible] ॥२१॥ तं दूतेन [illegible] ॥ पश्यतां सर्वलोकानां [illegible] ॥२२॥ [illegible] ॥ वचितो देवलोका [illegible] भावत: ॥
[illegible] गजाननस्वरूपिण: ॥२३॥ नानालंकार [illegible] ॥ विनायकेन तु [illegible] विमानं प्रेषितं तव ॥२४॥ [illegible] ततो
[illegible] ॥ इति तद्वचनं [illegible] ॥२५॥ [illegible] ॥ [illegible] ततो राजा शूरसेन [illegible] ॥२६॥ अत्यक्ते
स्याज्ञे [illegible] ॥२७॥ [illegible] ॥ संचस्मार [illegible] तदेव
तागणा: ॥२८॥ [illegible] ॥ इत्याकर्ण्य [illegible] ॥२९॥ न जानीमो [illegible] हिमाकथं ॥ नि
[illegible] ॥३०॥ राजो० ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥३१॥ न म
[illegible] ॥ सकथं परमानंद [illegible] ॥३२॥ पुन: [illegible] ॥ नो चेत् गजानन: ॥ श्लो०
[illegible] ॥३३॥ श्लो० ॥ तत: सर्वजनास्तु विमाने [illegible] ॥ [illegible] सर्वं जंतव: ॥३४॥ सर्वे दि
[illegible] ॥ उच्चै: परस्परं सर्वे किमतद्भुतं महत् ॥३५॥ अस्माभिर्न [illegible] विमानं [illegible] ॥ अपरे [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.
॥८६॥

राजपुण्यकृता दिवं ॥३५॥ यथो पथिब लाप्रार्त्तमात्रस्य हायकं भवेत् ॥ अपि पापो यथा साधुश्च साधुर्द्दुर्ममानुयात् ॥३६॥ तथैव राजपुण्येन वयं
सर्वे सम्प्रहृताः ॥ ततो वैनायकान्हूता गतिमर्ज्जामिकल्पयन् ॥३७॥ जडीभूतं विमानं तन्नोद्दलिष्ट महीतलात् ॥ ततः सैरा पितुं सर्वे क्षयमत दिविं
ता ॥३८॥ उचे परस्परं कोपि देवस्य निधिः कृतः ॥ आरूढे तु कथं भिक्षापात्रं हि यं महत्तरं ॥३९॥ दद्रशुः सर्वतः क्रे चिकुच्छिद्रिश्यपथं
तः ॥ उवाच कश्चिद्राजानं कुच्छिनं च विमं सृज ॥४०॥ अस्मिन्व गोगते यानं मूर्ध्वं मेतद्दु दिष्यति ॥ रसेन उवाचेलानुता संस्य कुमिच्छतः ॥४१॥
अहं पापसमाचारस्याज्यो नेयाद्दुमे खिला ॥ अथ वाक्यमतापस्य प्रथ्वीपापं च जनमूच ॥४२॥ महेनेता स्सर्वे वै न्यसाद्दुपार्थं पत्वया पिच ॥ द्रुतंसु ॥
नेकापिन्यस्थितातेव द्विष्यापि वयं तव ॥४३॥ अन्यपापपुण्यापं च कुछिनो हुल्कर्मयं ॥ भ्रूणेन्यासप्रवत्स्यामि कथामाश्चीर्यकारिणीं ॥४४॥
॥ ॥ इति श्रीग.पु.उ.सं.क.१ चतुर्पञ्चाशतो पाख्याने पूतस्तिमो ध्याय ॥ ॥ सूत उ० ॥ गौडे तु नगरे गौर नगरे भृकुशेद्विजः ॥ तस्य प
त्रीपदजन्निपत्नी चतत्स्वरालिनी ॥१॥ एतस्यपत्नी सावित्री सावित्रीवपतिव्रता ॥ एकपुत्रः स्नेहवशात् लंकारैरलंकृत ॥२॥ अपत्यं तं सुदर्त्त रौक्तविप्रस्तेवि
रौक्तते ॥ तन्माता पितरौ तस्य वियोगं नैषत क्षणं ॥३॥ तत्तु यौवनमापन्नो निजभार्यां विहायतां ॥ परदाररतो नित्यं परनिंदापरायणः ॥४॥ अभवसा
पनिष्ठश्च पितृवाक्ये विपद्दिनः ॥ एकदानगरेत्तस्मिन्वेश्या नरविमोहिनी ॥५॥ आगता तत्कृत मनायश्चक्रे सोतिष्ठत् ॥ स्वालंकारान्ते दिक्रायां
निष्क्रा स्या स्वरूपयेद्दलात् ॥६॥ मातापित्रोः समक्षं स यत्नौ येण पुनश्चताम् ॥ वेश्यायै प्रतिपाद्यायै तांश्रीउद्दसु स्वरांस यां ॥७॥ हित्वे क्रिया पोन्सक्ता
सुगंधद्रव्यसंयुतः ॥ तदेक निष्ठः संजातो योगी ब्रह्मपरो यथा ॥८॥ कामाग्नि विकलश्चासीत्क्री बोमघबलाघया ॥ पितातु खेदसंपन्नश्चक्षुत्पर
र्यापरिवर्जितः ॥९॥ विलोकयामास सुतं नगरे प्रतिमंदिरं ॥ अलब्धदर्शनिस्तस्य श्वासा श्वासपरायणः ॥१०॥ निशीथे स्वप्रियां प्राह बुधः पुत्रोग
तः कनु ॥ विनानेन यथा गेहं विना दीपं यथा निशा ॥११॥ विना जलं यथा वापि विनाप्स्यं यथा प्रियः ॥ कदानुदर्शनं तस्य भविता प्राणरक्षकं ॥१२॥
सावित्र्युवाच ॥ क्षुधार्तः पापरिश्रांतो चिंताशोकसमन्वितः ॥ तिष्ठामि नाथ नो जानो कगतः प्रियबालकः ॥१३॥ यदि मे दर्शनं तस्य स्याज्जीवामि च नान्यथा ॥
पुनश्चंचालकद्दूर्वसयत्सिमादाय पुद्दिना ॥१४॥ पर्यटन्प्रतिमार्गे स्मिन्नलंपश्चत्तिच्चात्मजं ॥ यदा श्रांतः क्षुधाक्रांतस्तदा श्रांतश्च सो भवत् ॥१५॥ अतिवृद्धो
महाभीतो नाम्नो भीमो स्ववर्णजः ॥ सते नद्दृष्टत पौत्रे तेनागकृपरस्कृतः ॥१६॥ भीमउ० ॥ कैश्यात्वहे नैतनु बोधि बुध्यो सो बुधः स्वर्णकीड ति क्रामसत्तमः ॥
कस्यासुजो वा जननी पिता वाक्थ्यैव खेदं कुरुषे द्विजेंद्र ॥१७॥ द्विज उ० ॥ कथं मम सुतो जातो वेश्यायां निरतो बुधः ॥ उक्तं मदिरासक्तं तनयं मद्विहलं ॥१८॥

॥८६॥
राम

तस्याग्रहेज गामाश्रुदर्श्यांस्तत्रतं सुतं ॥ कथं ममकुले जातो विधार्य क्रोधयाधमः ॥१९॥ स्यन्नः कल्ककवृक्षोयं पाषाणे वा मतो धिकः ॥ कथं न स्वजसे
प्राणान्किं स्यात्तेजीवितः स्वलु ॥२०॥ कृ० ॥ पितृवाक्यं समाकर्ण्य कोपाविष्टो बुधः सुतः ॥ जलधप्रहारलं उत्स्पदन्तवामितुरेवसः ॥२१॥ उक्तवान्समित्री यावे
साधारणसुखेकथं ॥ स्त्रवान्तिमे वि प्रंश्री डकालेनराधम ॥२२॥ अकस्मात्कोपस्यसस्यतितं मयि वा कथं ॥ पुनर्वेप्रहारेण प्राणांस्तस्य स्मृहीनवा
न् ॥२३॥ पित्रा प्राभेष्यस्य दे पुहरेश्वरे तिसो वदन् ॥ ननंद स सुतः पादे बध्वातं दूरतो क्षिपत् ॥२४॥ मधुपीला पुनारेभे वेश्यायामायधेः कृ ॥ प्रातर्जगाम स्वगृहं
दद्दर्श जननीं च तं ॥२५॥ ओलिंगितं गसुतं हर्षा स्नेहात्स्तुत पयोधरं ॥ पभाषे क्व गतस्त्यो सिक्तस्थितं किं कृतं त्वया ॥२६॥ यदमे विस्तराद्दृत्त पिता ले दुःखतोऽस्मरौ ॥
अहं चापि निराहारा निर्जला मन्दिरा जाग्रती ॥२७॥ प्रतीक्षमाणा त्वां सत्यां पिता चैव हुं गतस्थिरः ॥ आकर्ण्य पितरं कृदु पितृवाच वचनं कृतुः ॥२८॥ तयापि
तिक्रोधात् कुक्ष्याकायेन तां सुत ॥ ताडयामास सत्रीरक्ष पतिता साधरातले ॥२९॥ निश्चलेन पतित्वायब ध्वापादक्षिपद्द हि ॥ स्वयं वेश्यागृहं गत्वा चिक्री
डन्मुराहर्षितः ॥३०॥ दद्दुस्त्रोजनाः सर्वे तेनोद्दपतीस्वस्वकाश्छत ॥ नराः स्तिराजाद्दयोसो ब्राह्मणाद्दिजाधमं ॥३१॥ पुनर्गृहागमं तेन तत्पत्नीवाक्येरानैजगौ ॥
सावित्र्यु० ॥ प्राणनाथ वदाम्येकं तच्छृणुष्व महामने ॥३२॥ अति ख्याते निविमले वंशे जन्म च गाहरी ॥ आचारश्चान्यथा दुष्टः सांकल्पः सविवेकतः ॥३३॥ इहलोके
तत्कार्यं येन सोऽरण्यपरो भवेत् ॥ एवं वियत्सितत्कार्यं येन संवाद्रके भवेत् ॥३४॥ अद्य मासे पुत्तपाचेन वर्षसुखं भवेत् ॥ देवलोकं मत्तत्कार्यं येन राज्ञे सु
खं भवेत् ॥३५॥ पितृप्रियसा द्राना पिब्राह्मणो वा ह्यस्य सो ॥ सर्वावयवसंपूर्णं सुंदरामनुसारिणीं ॥३६॥ यत्कोमाधमपि नीचवेश्यायां निरतः क्रु
पं ॥ को जानिंदति सर्वत्र भयं वाच्यवद्दस्यसौ ॥३७॥ समाप्रतिजनो कृते पति स्तकोऽदरा शुभै ॥ लज्जया धौसुस्वी प्राणांस्तत्तुभीहेत दैवच ॥३८॥ पथ्यै
स्वेवम यासार्द्धं रूपसेह निःतंपते ॥ न कोपि किंचिद्रूयास्तां दोषा व हा भवे महान् ॥३९॥ हितं चेत्कुरु मका मयस कांतास्य विवेकतः ॥ अज्ञानाद्वाप्रमादाद्वा
दत्तं कर्म सृजेद्बुधः ॥४०॥ इदं दत्तं ममेव स्याद्दिष्टं नैव हतं यद् ॥ अनिष्टं सर्व दामेस्यात्तन्नाप मिति निश्चयात् ॥४१॥ अन्यथा कुर्वतः पुंस इहलोको न वा परः ॥
इति स्त्रीबालवाक्यैः स बुद्धो विद्रोहि मर्मसु ॥४२॥ रोषाविष्टो मता क्रूरो जगाद प्रज्वलन्निव ॥ बुध उ० ॥ निर्लज्जे निष्ठुरे प्रोढे दुष्टे रूपेण्यपि स्फुटं ॥४३॥ गमिष्यसि
गतिं तां संपयातो पितरौ गतौ ॥ सावित्र्यु० ॥ येन पित्रोर्न मर्यादा रक्षितो स्वतंत्रयो ॥४४॥ रक्षितात द्विपरितां सपात्रा नाकपंभवेत् ॥ भर्तृहस्तात्मतिः श्रेयः
परत्रेह च सा स्त्रियाः ॥४५॥ कृ० ॥ एवं प्रवदतीं पत्नीं स धर्मशील सहसाग्रहीत् ॥ काष्ठैर्लोष्ठैर्मुष्टिभिश्च पाषाणैस्तामताडयत् ॥४६॥ सा ताभं भर्तृरूपेण
संस्मार पतिपुन्पतः ॥ प्राणान् संत्यज्य सहसा भिन्नामनर्थेनैव ह ॥४७॥ स्वर्गं गता दिव्य देहा बुभुजे परमं सुखं ॥ आहत्य चरणे तां स विक्षेप दूरतो निशि ॥४८॥
निरंकुशो हर्षयुतो रेमे वेश्यासमन्वितः ॥ तद्दृष्ट्वा नागरा मानाः सर्वे बुधस्तापनि रोब्रवीत् ॥४९॥ ततो बहुगते काले बुधो गात्मानभेगदहं ॥ तस्मिन्कानलं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰प॰
ग॰पु॰
॥८७॥

लेदुष्टो भार्यां निस्याग्रहीत्कचे ॥५०॥ अंसे तं सुंदरतरं मालिलिंग चुचुंबच । निःशंकं राधने वीक्ष्य मर्दकुचमंडली ॥५१॥ रेमे तया यथेष्टं स ततः सा तं शशा
पह ॥ सुलभो ॥ कथं नाम मत्तं दुष्ट पितृभार्या सुलभेति मे ॥५२॥ अहं ते सुलभा जाता दुष्टबुद्धे नराधम ॥ स्त्रीलुं गते भर्तरि मे कामाद्भोगं निपुंगवे ॥५३॥ बलान्मो
रोमपि त्यक्ते दुष्टकुष्ठी भविष्यसि ॥ जन्मांतरे तिनामापि न मत्स्त्रीपापाज्ज्ञानः कथंचिन् ॥५४॥ ततो भीतो ययौ वेश्या गृहमेव स घ...रुजः ॥ रेमे तया स सुरूपी तां न
चिद्पि चिंतयन् ॥५५॥ कुउ॰ ॥ एवं दुष्टानि कर्माणि विक्रत्यानि कथं मया ॥ पुण्यक्षयो भवेत्तस्य परदोषं पर ईरयेत् ॥५६॥ सकाशान्निधनं प्राप्तो दूतैर्नरोतो यमालयं ॥
यमेनोक्तः किं मानी तैर्नीयतां नरके क्षिपि ॥५७॥ यमवाक्यं समाकर्ण्य दूतास्ति नुसत्वैवतं ॥ चिक्षेपुर्नरके तावद्यावद्दाभूतसंप्लवं ॥५८॥ भुक्त्वा भोगः स वै नृसभ
हि जन्म समासवान् ॥ ॥ विपत्न्याः स्वशापेन कुष्ठि जातोऽस्य रात्र ॥५९॥ पितृहा मातृहा स्त्रीहा मघापी गुरुतल्पगः ॥ तस्य संदर्शनाद्देवस्य चैव स्नानमाचरेत् ॥६०॥
नामापि तस्य न ग्राह्यं महादोषकरं यतः ॥ एताद्दृशोऽयं दुष्टात्मा यदि स्त्रात्वा तत्स्तद् ॥६१॥ विमानं चास्य तेयो ध्वंनं ... मासां स संशयः ॥ ॥ ... व्यासप्रव
क्ष्यामि आख्यानं गणपस्य सः ॥६२॥ ॥इति श्रीमद्गणेशपु॰ उपा॰ संकष्टचतुर्थ्यां मेपाख्याने षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥७६॥ कुउ॰ ॥ ...चेयं च
नं ते बाहुता नो ... राकुं पित ॥ ... रसेन उवाचैतान्न मया ज्ञो पिदुष्कृतं ॥१॥ ...नरः ... यरा ... सो प्रणनाम ... राजनूर ॥ प्राह ... सह ... सा नाथ नार्थ वदन्त
मे ॥२॥ उपायमस्य दुष्टस्य सर्वदोषापनुत्तये ॥ देवदूता ऊचुः ॥ ... पतेदूमो दोषापनुत्तये ॥३॥ उपायं राजसहा ... कुष्ठे कुमनाभवं ॥ गणे
शस्य भवेन्नामयत्वात्तं च तं रक्षर ॥४॥ जपं तं कर्णरंध्रे स्यसर्वदोषक्षयो भवेत् ॥ उदये द्विननाथस्य यथा सर्वतिमः क्षयः ॥५॥ नान्यो पायेधिकः कोऽस्य
यतो नामैव जप्यतां ॥ कुउ॰ ॥ ... रसेनोहूत वाक्याज्ञ पर्व जपाव ह ॥६॥ त्रिवारं वैरस्य कर्णे ... नामयन्नतु रक्षरं ॥ गजाननेति ... दिव्यदेहो वरश्च सः ॥७॥
भासयस्तेजसा सर्वमन्... वनं यथा ॥ सर्वपापक्षये जाते नाम स्मरणमात्रतः ॥८॥ दापयो सर्वं दिशं दूरा विमानं चाधरो हिनाग तद्दि मानं क्षणाद्दूते ॥ सर्वलो
कसमन्वितं ॥९॥ नीतं वैनायकं धाम विघ्नराजस्य रोक्षनाद ॥ इति सर्व समाख्यातं यथा ... लक्ष्यानघ ॥१०॥ महात्म्यं पंच संक ...चतुर्थ्याश्चतमुत्तमं ॥ धर्मे
पत्रस्य पापुष्यं श्रवणात्सर्वसिद्धिदं ॥११॥ सर्वपीजा प्रशमनं सर्वपीजा विनाशनं ॥ ... बलिनां प्रभाव ... मन्यत्कीर्तिनुमिच्छसि ॥१२॥ ॥इति संकष्टचतु
र्थ्यां व्रतं ॥ ॥ अथ जमदग्नेः राख्यानं ॥ व्यास उ॰ ॥ जन्येनाकारि केनेदं वद तत्कौतुकं मम ॥ ब्रह्मो॰ ॥ जामदग्न्येन रामेण व्रतमेतत्सुपद्धतं ॥१॥ सोपि कीर्ति
जपं ज्ञानं प्राप्तुद्दिग्वलद्धवान् ॥ व्यास उ॰ ॥ यमः कथं स उत्पन्नः कस्मात्कस्यपितामहः ॥२॥ एतत्सर्वं तु विस्तार्यब्रूहि त्वं मम पृच्छतः ॥ ब्र॰उ॰ ॥ वेदवा
पि लुविख्यातो जमदग्निर्महामुनिः ॥३॥ मनसा सृष्टिसंहारौ निग्रहानुग्रहान् पि ॥ यः करोति त्रिलोकेषु तस्ततो देवाश्च कंपिरे ॥४॥ यस्यासीत्सत्य
पितथारेणुकानाम नामतः ॥ यस्या लावण्यगुणं आपि पत्न्या कामस्यनाभवल्ल ॥५॥ रतिर्दितिश्चैव लोकेषु विख्याता भस्ततस्तुष ॥ स यथा समो युग्ने विभं ॥८७॥
राम

क्षमसत्वपूर्णे तु कः ॥१८॥ यन्नेत्र शोभासंप्राप्त्यै चकोरवनवासिनः ॥ हरिणाश्चतपश्चेरुर्वने षट्टर्णा रीन ॥१९॥ यद्दास्यशोभासंप्राप्त्यै सेवते चंद्रह
श्वरं ॥ अनादिनिधनादेवी सत्यप्रकृतिरीश्वरी ॥२०॥ तस्यामजनिरामो सौ विष्णु योगेश्वरो जयं ॥ जमदग्नेर्महाभागात्साक्षादीश्वररूपिणः ॥२१॥ अवि
सुंदरगात्रोसौ साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ मातापित्रोर्वचः कर्ता विख्याततबलौ जुष ॥२२॥ देवद्विजगुरु ब्राह्मणो बोधिप्रजनेरतः ॥ वेदवेदांगमास्त्राणां मध्य
त्तिनामपि पारगः ॥२३॥ वाक्ये बृहस्पतिसमः क्षमया पृथिवी समः ॥ गांभीर्ये च सिंधुसमो यस्तु पित्रोर्वाक्यपरायणः ॥२४॥ पित्रोरात्तां गृहीत्वा स निमिषार ण्यमा
ययौ ॥ अनेकविधाप्यस नेमतिं ... परा ... तां ॥२५॥ तस्मिन्गते तदारात्र आक्रांतवीर्ये महाबलः ॥ तस्य प्रतापाद्भव द्दर्यं मंडं ... सदा ॥२६॥ यस्मिन्न द्दृष्ट्वी लि
राविष्करे राम भूले खिलार्थदं ॥ आदौ पंचाशतं बाणाः सप्तं नेत्रिपु घातकान् ॥२७॥ ईदृशे द्विजं दसे व्यो सोपि विख्यातबलपौरुषः ॥ असंख्या तो गजायस्य रथवा
जीपदादयः ॥२८॥ यस्य निर्गमने सैन्य ... यंति दिशो दश ॥ यथा सिंहरवं श्रुत्वा मत्तमार्जारकाः ॥२९॥ यदा ... पंच राविश्वे ... यावुरूतेनृपः ॥ तदासना
दंडा ... पते मुनिसत्तम ॥३०॥ असौ यदृच्छया तत्र तु रंग बलान्वितः ॥ नीवबसस्य घरे ... नीलच्छत्रस्तादासे निकाः ॥३१॥ वनानि सरितो दुर्गान्पर्वतांश्च व्यलोकय
त् ॥ नानाभ्रगणानान्वीक्ष विनिघ्नन्विकांश्च न ॥३२॥ ततः स सस्याद्रि शिखरे परपदाश्च यमुत्तमं ॥ यथा कैलास शिखरे गिरिरत्ना व्ययमुत्तमं ॥ ॥ अथ... सेवकः
नरराजानस्य पद्मनमस्कृत्वं ॥३४॥ कु॰उ॰ ॥ जमदग्निरिति विख्यातः साक्षात्सूर्य इवापरः ॥३५॥ मुनिरास्ते महाभागस्तापसत्र गृह कारकः ॥ पस्य दर्शनतः पापकौ
टयोपापि सुक्षयं ॥३६॥ दर्शनं चेत्तत्र गतव्यं दर्शनं तते भविष्यति ॥ तव प्रसादात्सर्वेषां पापुपकारोस्तविष्यति ॥३७॥ कुउ॰ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा गमनायोघतो
नृपः ॥ यषे ... सर्व बलं श्रेष्ठानाद्याय तत्क्षणाद ॥३८॥ ययौ तं मुनिशार्दूलं जमदग्निं तपोनिधिं ॥ ददर्श तं कुशासीनं ज्वलंतमिव पावकं ॥३९॥ प्रणना
म समागत्य तैः सर्वैः सह पार्थिवः ॥ नाना ... रालास सुकंड व... ॥४०॥ निषेदुः सैनिकास्ते तु राजा तस्थौ मुनेः पुरः ॥ आसनं मुनिनादि
ष्टं च तत्र भिः परिवारित ॥४१॥ निषुसाद तदा राजा सहस्त्रवीर्यसुतो बली ॥ अथ स जयतता स्वधर्मा ... सिः ॥४२॥ स मुनिः प्रददौ ताभ्यां शिष्यैः
सर्वाग्रपल्लयत ॥ नानासरोवरजले निर्मले चारुशीतले ॥४३॥ अमजंत तदा सर्वे सैनिका ... यथार्दिताः ॥४४॥ वैदग्ध्व ... निवादांश्च ...
न ॥४५॥ अभितो वायेराज्ञं श्चतछिष्येः समुद्दीरितान् ॥ अब्रवीन्मुनिमुख्यं तं राजा राजीवलोचनः ॥४६॥ कार्तवीर्य उ॰ ॥ अधमे सफलं जन्म ता
तं तथा तपः ॥ पुण्यवृक्षो घफलितो यज्जातं तव दर्शनं ॥४७॥ अधमे संपदा धन्या कुलं धन्यं प्रजोपि मे ॥ परजन्मेति य स्तोऽन्तः देवस्त्वं नसंशयः ॥४८॥
आतिथ्यं तव दृष्ट्वैवं परितुष्टं मनो मम ॥ कुउ॰ ॥ इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं मुनिस्सपत्नीप्रसन्नधीः ॥४९॥ कोसि केस्यासि को नाम किं कार्यमिव वर्तते ॥
इति तेप परिपप्रच्छ ज्ञानन्नपि मुदास्तदा ॥५०॥ राजो॰ ॥ यत्तांसकार्यमग्नो भवद्दर्शन निरीक्षणात् ॥ नान्यत्स्वपोनजे मुक्तं स्त्रे य सा न निसमुद ॥५१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री ग०पु०
१८८

कृतवीर्यसुतेनैहं च कार्त्तवीर्यद्विति श्रुतः ॥ अनुज्ञातो गमिष्यामि ततोहं नगरं प्रति ॥५०॥ मुनिरु० ॥ नृपाग्रा विमहाकीर्त्तिस्त्वरा जन्यसत्तम ॥ आसीद्
दर्शनात्काक्षा जाता तुष्येन सत्कृता ॥५१॥ इह आस्तातपोत्तानमाश्रमो मम सांप्रतं ॥ अभ्यस्तमां गृहाज्य साश्वथक्रा सर्वसंपदः ॥५२॥ अद्य त्वा भो
जनं किंचित्कथं हंगंतुमर्हसि ॥ सम्भाव्यं भवेल्लोके यूनं तव च विघते ॥५३॥ किंचिद्भुंक्ष्व जनं विभो सनाथं कुरु मा प्रभो ॥ राजो० ॥ सत्यं भोजनेका
नैंस्ति भोक्तव्यं च त वाज्ञया ॥५४॥ अन्नाभावेश्नोत्रियाणां जलं यांच लिवेद्य ॥ तथाप्यता त्वित्ययाहं सैनिकानां गणनास्ति गा ॥५५॥ तेलं प
र्णं नरा कोचिच्छिमर्थं भोक्तुमुत्सहे ॥ जानेह मम सामर्थ्य वराल्लिः सर्वभोजने ॥५६॥ भवद्दर्शनमात्रेण कार्त्तवीर्यात्र जे धुना ॥ मुनिरु० ॥ चिंतामाकुरु रा
जर्षे भोजइष्यास सैनिकं ॥५७॥ चतुर्वेधेन चान्येन क्रिमसाध्यं तपस्विनां ॥ गेहे तेवाहिनीकास्या त्वामप्याकारय प्रभो ॥५८॥ क्षणं विश्राम्यतां तीरे
नद्याया श्रांत रेणुभे ॥ यावत्सिद्धं भवेदन्नं पश्चादक्ष्यासि कौतुकं ॥५९॥ ॥ इति श्रीमद्गणेश पु० उ० खं० कार्त्तवीर्योपाख्याने सप्तसप्ततितमोध्यायः ॥७७॥
कृ० ॥ अंतःसर्वस्य पुयाविश्वोजमाम स्वतवीर्यजिः ॥ ता कामधेनुमाहूय ... हीतीरं स्वरोपमं ॥१॥ मुनिपत्नीं समाहूय वक्तानां तं जगाद तां ॥ आहूयकाम
मधेनुं तोपुत्र जास्तु क्षणेन तां ॥२॥ प्रार्थयामास तु भोज्यं ... रक्ष धेनुके ॥ असंख्यातो बलौघश्च जाभोजनाय निमंत्रितः ॥३॥ यथा रुचि भवेत्
स्यस सैन्यस्य भुजिः शुभे ॥ तथा कुरुक्षणेनत्वं नोचेत्सत्यं लयं ... ॥४॥ अकीर्ति ... भवे ... यथेच्छसि तथा कुरु ॥ एवं संप्रार्थिता तावत्कामध
धेनुर्महाद्भुतं ॥५॥ निर्ममिच स्वभावेन नानामंदिर सुंदरं ॥ जामात्ररत्नमयं स्तंभशोभि नानासभागृहं ॥६॥ नानापुष्पलता चारुवाटिकामंड
पमंडितां ॥ नानाध्वजपताकाद्या नानावादित्रनिःस्वनां ॥७॥ असंख्यपट्टांभांडानां नानापंक्तिविराजितां ॥ चतुर्विधान्नसंपन्न नानाभाजनपंक्ति
मन्नं ॥८॥ महातीर ... भाग्य परिवार लयंकिलं ॥ अनेक दासदासी ... संख्या ... ॥९॥ निवारयंति तोयार्थ्य पत्रं तत्र स्थिताग्रतः ॥
पुरोगं ... जमदग्निमुने ... ॥१०॥ परिवेषं पात्रेषु संख्यातीतेषु सर्वतः ॥ दीपप्रभाभासुरेषु नानाव्यंजनशालिषु ॥११॥ पपा
पसपक्कान्नं ... ॥१२॥ साकृ पक्क निंबाम्लानि त बिल्वादित्राण्यिषु ॥ चंद्रेला हिंग
मारीच ... पात्र ... ॥१३॥ सिद्धेषु पात्रेषु ... कामधेनुः परिपूर्णतोषा ... सर्वे
... कार्त्तवीर्यपुत्रं ॥१४॥ ततो मुनिः शिष्यगणान्नुवाच त्वरयाग्रजा ॥ आकार ... नृपतिं न ... ॥१५॥ तेपि शिष्यास्तत्र नृपं गत्वा
... सुत्तम ... ॥१६॥ त्वं राजन्नवहितो भोजनाय ससैनिकः ॥ पात्राणि परिवेषितानि

१८८
राम

संख्यातीतान्निषण्णसे ॥१७॥ कृ० ॥ ततउत्थाय राजासौ समाहूय ससैनिकान् ॥ सुस्नातः सर्वसैन्येन कार्त्तवीर्यो नृपोप्ययो ॥१८॥ मुनिवेश्म
ततोपश्यच्च दृष्ट्वन्नं चैवमद्भुतं ॥ एतादृशं त्रिलोकेषु न दृष्टो रणमापसः ॥१९॥ स निविष्टो वनचरैः मुनिसंकेतकामुकैः ॥ ते निविष्टाः शिष्यगणेस्तदा
गादृजनानयं ॥२०॥ स्वनामधेयमपश्यति स्म राजासौ संपदंमुने ॥ अमन्यत तदा स्वितेन दृष्टी श्रीहरीहरे ॥२१॥ पात्रे केपालके ... पर्यविश्य त्मणि
नेदृशी ॥ ततो मुनिः पुरोभूत्साप्रति पात्रेन्यवेशयत् ॥२२॥ राजानुमति मालाय पंक्तौ पंक्तौ ससैनिकान् ॥ ... पश्यामास पात्राणि येन हि भोजि
नश्चतान् ॥२३॥ उपविष्टेषु सर्वेषु राजा तानप्यवेशयत् ॥ ... ततदावाप्येवाद्ते सर्व एव हि ॥२४॥ ... पूर्वमन्नानि स्यालके ...
... निच ॥ परस्परं च पप्रच्छुः किमिदं किमिदं त्विति ॥२५॥ आश्चर्यं मेनिरे सर्वे यामेनेत्थं कृतं कथं ॥ यथेच्छं भुंजते सर्वे त्वत्ताम्बान्ना
नितस्तु ॥२६॥ तेप्रक्षालनपात्राणि प्रतिपात्रेन्यवेदयन् ॥ मुनिशिष्या जलं चापि ताला आपिचारव ॥२७॥ जाम्बवं ... दे ...
शिष्यः शेषान्नमर्पयेत् ॥ ततोन्यागारे ते सर्वे विस्तीर्णे हि तसंस्तरे ॥२८॥ ... उंबानिंबभक्षिरे ॥ एलालवंगकर्पूरं च
... दूरगतान् ॥२९॥ जग्मुः ... गवल्लीदलैर्युतान् ॥ ततो दत्वावलंकाराना वासांसि च मुदा मुनिः ॥३०॥ तेभ्यो यथार्हं स
वेभ्यो राज्ञे तत्पतिरानि च ॥ मुनिरु० ॥ किं मया भोजनं दत्तं मुनिनावन्यवासिना ॥३१॥ अवाप्त सर्वकामाय राज्ञे ते विष्णुरूपिणे ॥ परी
का रित्रिलोकेमेत्वया महाक्य कारिणा ॥३२॥ जमदग्नि ... सैन्येन भुजिः ... ॥ अतिधन्यवते लोके साधुता ... ॥३३॥
महा ... ते सोपिसाधुतां ॥ प्राप्नोति सर्वलोकेषु कीर्तिं ... ॥३४॥ ... पक्वानं ... हंगतेमहत् ॥
कृ० ॥ इति वाणीं समाकर्ण्य जमदग्निसमीरितां ॥३५॥ पप्रच्छ राजा तं तत्र विस्मयाविष्टमानसः ॥ राजो० ॥ नादृष्टिं पयं किंचि
दिदं ... मायया कृतं ॥३६॥ तपःप्रभावाच्चाकारी ... प्रभ ॥ मुनिरु० ॥ अन्नं ... परिहासे पिवा ... ॥३७॥ अनं
संपत्पिता काम धेन्वा खिलं स्मृतं ॥ कृ० ॥ श्रुत्वा ... देवमदक्षिणं ॥३८॥ ...
मुने ॥ कृ० ... राजासौ सम्यक् ससबलवाहनः ॥३९॥ आदाने कामधेनोः समति च ... ब्रवीदिदं ॥ राजो० ॥ मुनीनां तान पितॄनां ...

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दमलफलाशिनां ॥४०॥ मनसास्पृहितं सहारकर्त्तृणामस्यरावतां ॥ जितेंद्रियाणां विलानां नेक्षेधेनाप्रयोजनं ॥४१॥ अन्यमास्तत भक्ष्याणां मो
क्षसाधनकारिणां ॥ वेदाध्ययनशीलानां संपदा किं प्रयोजनं ॥४२॥ शास्त्रपाठनशीलानां धर्मशास्त्रार्थविंदिनां ॥ वेदाभ्यासरतानां च कामधेनोः
प्रयोजनं ॥४३॥ कार्यायि महतः स्यात्तु महद्वस्तु महत्कृतं ॥ रे अन्यथा सिनेत भ्रं महद्दूलं न चोदितं ॥४४॥ तस्माद्या कामधेनुर्मम प्रलल
दासया मयि स्थितातवेवास्ति चेतसि नीलिधार्यतां ॥४५॥ मयस्तिरक्षिता नलं न मेव पुरस्तव ॥ नोचेद्गां क्रिम प्रातं लोके धुवलरालिकां ॥४६॥
स्वराष्ट्रे परराष्ट्रे वा चतुरंगबलैः सह ॥ कृ० ॥ भृत्ये एवं वचनं तस्य कार्त्तवीर्यस्य दुर्मते ॥४७॥ प्रतिजग्राह दुःखेन जमदग्निर्महामुनिः ॥ सर्वि
पा बहुले नैव जातवेदाय थाद्विज ॥४८॥ उवाचोरक्तनयनं निरीक्ष्य चिव भरिपिं मुनिः ॥ साधु साधु महाराज प्रार्थितो भोजनाय ह ॥४९॥
क्रोधं व्यंजुतवाता तवक्रस्यैव हृदि स्थितं ॥ यथा वाक्रोधिलाक्रान्त वाडंपुष्पाणि मायया ॥५०॥ अत्यंत ज्ञातभोविनभरुपाभक्षतरं व्रजेत ॥ अहमेवाभव
प्रीतो न विदूराजमित्र तां ॥५१॥ न दत्तं नष्टं लोके नानुभवं तं च त्रेन चितं ॥५२॥ शुभ्यासम्यक्ष्यामि जामदग्न्येन यत्कृतं ॥५३॥ ॥ इति श्रीमद्रेणुकामाहा० उपा०
कार्त्तवीर्योपाख्याने अष्टसप्ततिमोऽध्यायः ॥७८॥ मुनिः ॥ उपकार स्यापारं भी साधु वचनानुसारिणा ॥ आत्मघातेन दुःखस्तां कामधेनुं समिष्यसि ॥१॥
प्रीतोसि न पसत्यं च मया प्राप्स्यसि गांवक्षसि ॥ भो लोभ नाराजं पापं तव भरि प्रतिष्यति ॥२॥ कृ० ॥ इति वाक्रुराशविद्रोसो प्रलयानलसन्निभः ॥ राजा व
वरोचे णउरकाल कर्समदमरा ॥३॥ उवाच परमः क्रुद्धो जमदग्निमुनिं तदा ॥ राजो० ॥ नमथा दुश्चवचनं कस्यापि श्रुतं मया ॥४॥ किं करोमि द्विजोसि त्वमि
तिक्षांतं वचः कटु ॥ कृ० ॥ ततः प्रोवाच राजा सौदूता नाज्ञाप्य सत्वरं ॥५॥ कस्य प्रागां कामधेनुं त्रीन्प्रयातु ममांतिकं ॥ आदेशं प्राप्य दूताः कामधे
नुं तदा स्यात् ॥६॥ फूत्कारे नैव लस्यास्तेत्यज्ञा प्राणान्द्रिवं ययुः ॥ अन्याः क्रोधानले नासी राजदूतान्दहत्सा ॥७॥ भ्यासुमारतवेगेन योध्वीराः परेप
तत ॥ आश्चपमं ज्वलं भानो न प्रज्ञायत किंचन ॥८॥ दिशा सतिमिरा जाता व्योमापि न च भासते ॥ पराक्रपः समभवद्भक्षिता पतेन क्षप्रकं पिता ॥९॥ सैनिका
श्च ततो भीता यांति सर्वे दिशो दश ॥ केचन्मित्रा दिताः स्वामी केषां घातेन हूरतः ॥१०॥ उड्डीयोड्डीय सा धेनुः स्वधात्सैन्यमेवतत ॥ अनर्थं दैययसि होरा
त्मा चुरगानिव ॥११॥ हाहाकारो महानासीद्विराणां तत्र धावतां ॥ तानुवाचेन भीः कार्यं कार्त्तवीर्यो महाबली ॥१२॥ मया भ्रातेनुदाशंख भीता यास्य पति
मंदिरं ॥ कामधेनुरियं कास्ति पश्यंतु कौतुकं मम ॥१३॥ ततोऽध्यो महाराजं स्वत्रै वोक्त्परस्य च वै ॥ न विश्वे कामधेनुं स्तां ताडयामास ओजसा ॥१४॥ यष्टि
भिर्लोष्टभिश्चैव सर्वतो राजसेवकाः ॥ यत्र यत्र प्रहायेस्याः शरीरे नाथने ततः ॥१५॥ सन्नद्धाः सर्वशस्त्रा ज्यानानावीरा विनिस्मृताः ॥ कृष्णाश्च बर्बरा ॥८०॥
राम

आसंस्तस्याः क्रेशसमुद्भवाः ॥१६॥ पक्षुराः पादरेशादेवं सर्वे प्रजन्नुरे ॥ नानायवनजातीया नानावीरास्तथा परे ॥१७॥ वाजीवारणसंघाश्च रथिनो
बलवत्तराः ॥ तेषैव युयुधुस्तत्र कार्त्तवीर्यस्य सैनिकैः ॥१८॥ नारायणकार्त्तवीर्यस्य सैनिकास्ते प्रहारिताः ॥ अपरे मौलिताः तत्र निर्दिपक्षे पतं भवत् ॥१९॥
परस्परा घातहता निपेतुः शतशो नरः ॥ अंत्कारास्त्रेश्च राशाणि मत्स्युदुं प्रचक्रिरे ॥२०॥ एवं सुमौयुद्धे जम्ये राक्षसुनियततत्सुव ॥ स्त्रीयोवापरकीयो वान
प्रज्ञायत कश्चन ॥२१॥ गजसाध्वादितस्य यैज घुरेव परस्परं ॥ कोलाहलो महानासीद्गन्यसौह न्यतामिति ॥२२॥ हे स्मृते कृते हिते ॥ स्वैरैविबिडोरथने मि
भिः ॥ मद्दृतालवेणवं नो भेरीणां निर्निदेरपि ॥२३॥ एवं गवेः कार्त्तवीर्ये रक्षमाणजपत्तिभिः ॥ अभवत्सुमहद्युद्धं भरतां समंततः ॥२४॥ पक्षिज
वक्ष्सुखदं वीरपत्नीभयप्रदं ॥ गद्वैश्चापि श्वापदानि भग्नैकेषां चिद्रशिरांसि च ॥२५॥ खङ्गखेटकभल्लानां शराणां धनुषामपि ॥ भग्ना नानवसंख्या
स्ति वीराणां रथिनामपि ॥२६॥ अपेचुः कार्त्तवीर्यस्य रोषाय सैनिकास्तदा ॥ पहलव नाग्यवुगपा हसंतो नवजघ्निरे ॥२७॥ निर्भिंदुरपि नाकिंवो नि
हतमिति वने ॥ पूर्वदोषप्रसंगेन राज्ञो जाता सुदुर्मतिः ॥२८॥ एवं प्रभिन्ने सैन्ये स उत्तस्थौ स्वतनवीर्यजः ॥ हस्तयोर्ज्येन पंचशतं बाणान्धनुर्धनुश्चिचा ॥२९॥
द्धाभुमौ वामजानुं धनुर्ध्याय स्यवेगवान्द्र ॥ चिक्षेप शरजालं सगवीसैन्ये महाभुजः ॥३०॥ फलहीनमभवत्सर्वं राजा लंकपस्यततः ॥ जनितं च
रितं यद्वद्ध्यायासुरतं यथा ॥३१॥ पुनः पुनर्जहौ बाणान्स्तावतो राजसत्तमः ॥ कामधेनोर्न चैकोपि वीरो भग्नो भवत्तदा ॥३२॥ शराजाले वयंया
तिसंशयो भूत्पस्तदा ॥ कृतं मम सामर्थ्यं इति चिंतातुरो भवत् ॥३३॥ आकुलेन प्रहर्तव्यमिति सर्वे ययौ दिवि ॥ कामधेनुस्तदा वक्रांक्षिर्युद्धलव
मासह ॥३४॥ दृष्टाया कामधेनोः स कार्त्तवीर्योपि विंयसा ॥ रोषेण चाचं ते वसं व्यापदव्यविदितं मया ॥३५॥ नस विप्रोभिमंत यो वस्य स्याल्पद
हृदि ॥ एकैकं बाणमादाय विद्याधिकृत उग्रं ॥३६॥ लग्नेद्दिमहाबाणे प्रोणत्या गंवक्रा रसः ॥ रेणुकांतंस्वपंक्राह प्रसहसा वथाहनत् ॥३७॥
सद्युचे सलन यनः क्रोधाविहीनः पस्तुतं ॥ तस्मीति छन्नचेद्धनिता मायाहमुनिप्रिया ॥३८॥ एकविंशतिबाणैस्तां हृदि राजाहनद्रुषा ॥ नस्सार मम
सासापि जमदग्निमुनिं तदा ॥३९॥ पक्ष्याद्दुवाच न्पतिं दुस्थं जलक्षिहरतं ॥ अपराधं विना यस्माद्गां विहतवान्मसि ॥४०॥ तन्नापि भविता
नारोधजातांनात्र संशयः ॥ स्वैरं स्वचनं तस्यास्ततो याती न्पसत्तदा ॥४१॥ अस्याविरो स्वसैन्येन चिंताक्रांतो यथौ तदा ॥ विनं दूर्द्दिवा
सानं शोचं श्रमतसैविक्रांद ॥४२॥ निरुत्साहो निरूप्यो गो विवेशाविज मंदिरं ॥ महदुःखमभद्धोरं न भूततं न भविष्यति ॥४३॥ ॥ इति श्रीम
द्रेणुकामा० उपा० कार्त्तवीर्योपाख्याने नवसप्ततिमोऽध्यायः ॥७९॥ कृ० ॥ रेणुकानुगते राति सुद्धीपश्चरावि कन्या ॥ कंतामम प्रक्षस्तं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु०
ग.पु०
११९०२

हारे स्मिन्नुपस्थिते ॥ १ ॥ मते भर्तरि किं कुर्यां बाणजालसमावृता ॥ क्व गतोसौ महाक्रोधी रामो मे प्रियबालकः ॥ २ ॥ तस्मिन्नदृष्टे मम प्राणा गमिष्य
ति स्वराज्यं ॥ कुरु ॥ स्मृतमात्रस्तया रामो ययौ मातुः स्वलंतिकं ॥ ३ ॥ बाणजालं चितां तातौ पितरं च तथा हतं ॥ आर्त्तवीर्यैर्न दुःखेन दृष्ट्वा बाणाहतं
तं हृदि ॥ ४ ॥ पपात मूर्छया भूमौ बाणाहतं हतं बहुमं ॥ पितरं मातरं चैव रुदतो दुःखदुःखितः ॥ ५ ॥ राम उ० ॥ अधर्मकर सर्वत्र अधर्मस्य
दुःखौ दुराः ॥ मेरुहीना यथा पृथ्वी राजहीनाश्रमस्वती ॥ ६ ॥ आश्रमः शोभते तद्वत् स्त्रीहीनो यथाम्बरं ॥ त्रिलोकी गंगया हीना तद्वदाश्रमपं
डली ॥ ७ ॥ न शोभते रेणुकया हीना प्याश्रममंडली ॥ गतं भयं तु देवानां पुनर्यो धारिणीश्वराः ॥ ८ ॥ यदासीत्तपसा स्पर्धां मया वाग्व
हीयदा ति ॥ एवं बहुविधाकारं वचनं क्रंदनं तु सः ॥ ९ ॥ अर्च्येश्वत भर्तारं रामो भस्मीनीरं विनायथा ॥ ततः पुनर्मातरं स हृद्भेव समाययौ ॥ १० ॥
नि क्रारायामास रारानं क्रेदस्या शिरोधरां ॥ चक्रंदुंच पुनी रामो मातुर्दुःखेन दुःखितः ॥ ११ ॥ त्रैलोक्यं भस्मसात्कर्तुं या क्षमा जननी मम
सा कथं पतिता भूमौ दुष्टबाणप्रपीडिता ॥ १२ ॥ न विस्मरसि मां किं संक्षणं क्षीण गतं पुराः ॥ एक एवाद्य मम पंचत्वं त्रवांगनुमुपेतां ॥ १३ ॥ द
दास्ये पयोभ रिव स्त्राण भ्रा निरोधने ॥ फलमाला निर्यासिता भासिम कथं तुसा ॥ १४ ॥ माता पितृभ्यां हीनस्य धिङ्जीवितम
धमे ॥ इति पुत्रवचः श्रुत्वा रेणुका भर्तृदुःखिता ॥ १५ ॥ प्रमज्य आशु पुत्रस्नेहं जगाद भर्तारं विकला ॥ अहं ते निकटे स्थास्ये वशोकं कुरु
महं स्मि ॥ १६ ॥ भृगुवंशोत्तु रावं तां राजासौ हतवीर्यजः ॥ मया स्नेहेन सहैवेन प्रो आश्रममंडले ॥ १७ ॥ पित्रा ते मानितः सम्यक् भो
जितो बलसंयुतः ॥ कामधेनोः प्रसादेन भुक्त्वा याचत धेनुकां ॥ १८ ॥ तत्पत्नी भर्तेशु नीचो पालकामधेनु मोचसः ॥ स्वल्पमात्रोच
सा धेनुः ससर्ज विपुलं कं ॥ १९ ॥ चतुरंगततो मुक्तं भग्नराजसैनिकाः ॥ ते भग्नाः अपकृष्टं सर्वे राजा युद्धमथाकरोत् ॥ २० ॥ स च पंच
रातं बाणान्वारंवारं मुमोचास्यजत् ॥ सोपि भग्नो गृहं यातः कामधेनुर्दिवं गता ॥ २१ ॥ पुनरागस्य दुष्टो सौ बाणैर्नैकैर्नवक्षसि ॥ जघान पि
तरं क्रोधादेकविंशति सायकैः ॥ २२ ॥ अपराधं विनापोच्य ताडयित्वा गतः स्वलाः ॥ तस्मात्त्वमपि दुष्टस्य नाशः शीघ्रं विधीयतां ॥ २३ ॥ एकविं
शति वारं च कुरु निःक्षत्रियां धरां ॥ एकविंशति बाणा मे देहे तेन पतेर्पिता ॥ २४ ॥ अन्यदेकं वदे पुत्र कुरुष्व वचो मम ॥ संस्कारं कुरु नौ तत्र

१८० ॥
राम

यत्र को पिन दाहितः ॥ २५ ॥ दत्तात्रेयं मुनिवरं मार्कंडे सर्ववेदिनं ॥ कृत्वा मातरं नौ हं त्वयोः दशाद्दिनावधिः ॥ २६ ॥ तदेव गत्वा गंधावोना स्थो वक्ष्या सितां
दत्ताः ॥ इत्युक्त्वा रेणुकादेहं त्यक्त्वा धाम माययतु गर्गिता ॥ २७ ॥ रामस्तत्स्वविकलो तत्र पाछिं च महामनाः ॥ भृगुराजश्च व व्याप्ति भार्गवेण तु यहतं ॥ २८ ॥
॥ ॥ इति श्री मद्रुणे राजु० उपा० रामोपाख्याने रवच कुस्खंरख्याद्यो ध्यायः ॥ ८० ॥ कृ० उ० ॥ रामस्तु वपनं त्यक्त्वा स्नात्वा सम्यग्विधानतः ॥ उ० था
न श्राद्धमकरोद्ब्राह्मणैः कथितं यथा ॥ १ ॥ विश्रांतिः श्राद्धपारब्ध मंत्राग्निषु भयोरद्दात ॥ तदैव प्रययौ तं तु दत्तात्रेयं मुनिं प्रति ॥ २ ॥ तुवेष रि
प्यसहितं श्वहस्त्रमलिनं ददर्श ॥ ध्यानेनालोक्य तं रामो ननाम मुनिपुंगवं ॥ ३ ॥ बद्धांजलिपुटे तिष्ठन्मा मांद्रुतमुते द्विजः ॥ दत्तात्रेयोपि सर्वज्ञो बु
ध्वा तस्यागमं मुनिः ॥ ४ ॥ उवाच राम मामं त्वं श्रुतं तन्न प्रयोजनं ॥ अथापि क्षिप्रं मथं त्वं मिहागतः ॥ ५ ॥ कृ० उ० ॥ सु उवाच ततो रामो
वृत्तांतमादितः स्फुटं ॥ राम उ० ॥ कृतवीर्यात्मजो राजा पितुराश्रममागतः ॥ ६ ॥ राम ज्ञेन नानाप कानि नाना ॥ भुक्त्वा स सेनया सार्धं काम

धेनुमयाचत ॥ ७ ॥ यदा न दत्ता पित्रा मे बलान्नेतुं मनो दधे ॥ साना उताथ सुषुवे सैनिकान्विविधान्बहून् ॥ ८ ॥ तैर्पराजितो बली भीराजा ससैन्यो
गात्रिजालयं ॥ कामधेनुर्गतास्वर्गं ततो राजा रुषान्वितः ॥ ९ ॥ जमदग्नेर्हृदि द्वारं अहनद्दृढमोजसा ॥ एकविंशतिमात्रेषु सर्वांगेष्वर्पयन्
रुषा ॥ १० ॥ नाहं तत्र स्थितो भ्रातृ स्वस्था च गतः हदृष्ट्वा ॥ मंत्राग्निनामाल्लदग्धौ तौ मातुर्वाक्याद् इहागतः ॥ ११ ॥ दत्तात्रेयं विमानाद्व्योमला
क्रायेत्रिकमणि ॥ कृते कर्मणि सर्वस्मिं स्त्रयोदशाद्दिनावधिः ॥ १२ ॥ पश्चाद्राजा विहंतव्यः कृतवीर्यात्मजो बली ॥ एकविंशतिवारं च
कार्या निःक्षत्रिया मही ॥ १३ ॥ इत्यमाज्ञापयन्मह्यं जननी रेणुका मम ॥ इत्यर्थमिह संप्राप्तं सा स्मात्कुरु कृपां मयि ॥ १४ ॥ कृ० उ० ॥ इति तव
मवचः श्रुत्वा रेणुकायाः सतां गतिः ॥ शोकसंविग्नहृदयो रामस्य चेदं वचः ॥ १५ ॥ दत्तात्रेय उ० ॥ धन्य हे भुक्त्वमस्यं तं तेन नेसाविरोधितः ॥
यदि दुष्टं न सा कारीट स्नात श्रृत्वमंतिकात्र ॥ १६ ॥ इदानीं तु तयोः सम्यगौर्ध्वदेहिकमाचर ॥ कृ० उ० ॥ तत आश्रममागम्य दत्तात्रेयपत
स्तुसः ॥ १७ ॥ रामश्चकार सत्स्येव पित्रोर्हत्त रत्नमंततः ॥ दत्तात्रेयोत्थ मंत्रैः स द्वितीयदिवसावधिः ॥ १८ ॥ समासेवकर्मणि मुनिर्गंतुकोल्ल
सुरं मनः ॥ त्वंकैत दाग्नवीहम कृपया हि भवान्मुनः ॥ १९ ॥ मुनिः प्रोचे यदा त्वं मे स्मरणं वै करिष्यसि ॥ एहि दत्तात्रेय रक्षित दामां कृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्य सेनय ॥२०॥ हत्वा कर्म ग्रजत्येवं भिक्षितुं स द्विने ह्वने ॥ आशीर्वचनेन भोक्तव्यं अन्नमित्यभिचिंतयन् ॥२१॥ पंचमे दिवसे कर्मसमा
प्य पुनिर्गुंगवः ॥ गृहीत्वा तां ततो याता तावद्यापुः समापयेत् ॥२२॥ मांसमांतः क्षयाम घो व्यो वैचुक्रोशान भूयात् ॥ आविरभूत्तदा पाता
रेणुकारामवाक्यत ॥२३॥ असंपूर्णात्रिरात्रो मात्रा पुनस्त्वेहं वरेण हि ॥ यद्दिक्षाद्वारात्रास्ता साहूतास्या भाग्यविगानत ॥२४॥ आगत्य ह्या
स्य अंपूर्णा स्वर्णीय यव श्यो भिनी ॥ उवाच तं क्षिमाहूतावद्बालप्रयोजनं ॥२५॥ आलिंगितदोस्ने हाद्धामं स्नुतपयोधरा ॥ इत्यात्रेयः
पुनरगात् षष्ठे तु दिवसे मुनिः ॥२६॥ अपश्यद्रेणुकां तत्र नादरी ग्रामम ब्रवीत् ॥ मध्य एव क्षिमाहूतान्यून देहासमागता ॥२७॥ सपि
डीकरणाद्दूर्ध्वं पिपाहूतान दाखिवा ॥ आगतास्याद्रेणुके यं तव स्नेहा द्विजर्षभा ॥२८॥ राम उ॰ ॥ बालभावा द्दयाद्रस स्वभावान्मा
तरित्यहं ॥ उक्तवान्क्रोनिरागं लंहत वानीद्दूरीमिदं ॥२९॥ बद्धोत्सुर्गं च हतवानेकादशादिने द्विज ॥ सपीडीकरणं चैव कृत्वा द
रो हतवान्कृये ॥३०॥ ततः परिन्हि पाथेयश्राद्धं पुण्याहवाचनं ॥ दृष्टो क्षणान्यनेकानि ब्राह्मणेभ्योयथाहितः ॥३१॥ जमदग्नि
र्दिव्यदेहो ब्रह्मलोकमथागमत् ॥ तत्र स्थोरेणुकाभूमो स्वानेस्थानेव ताद्दशी ॥३२॥ पूर्णपितापि विद्याका मांडगानां भक्ति
कारिणां ॥ महात्म्यं च पृष्टं तत्तस्या स्कंदे प्रोक्तं विशेषतः ॥३३॥ अतिविस्तर भीत्यात्र न प्रोक्तं मुनिसत्तम ॥ महात्म्यं जामदग्न्यस्य श्र
वणेनं तत्पुण्यदं ॥३४॥ ॥ इति श्रीमत्स्कांदे उपा॰ भार्गवीये एकाशीतितमोऽध्यायः ॥८१॥ व्यास उ॰ ॥ कथं रामो बाल एव हत
वीर्यसुतेन तत् ॥ एकाकी सहस्रेन्येन सहस्रभुजराजिना ॥१॥ अजेयं तं महावीरं तं तमेकं पयनिस्तरात् ॥ कं उ॰ ॥ एकविंशति
वसे रामोमातरं परिपृच्छत्वान् ॥२॥ राम उ॰ ॥ यस्माद्दिंशाद्दयो देवाबिभ्यंति त्रास कंपिता ॥ अनंतं यस्य सैन्यं न अंतुरंगसमुद्र
वत् ॥३॥ कथं विनिर्जितं मातरुपायं मे वदिलंवद ॥ एकविंशतिवारं च कथं नि क्षत्रियांधरां ॥४॥ करिष्येवद तत्सर्वं यथा सा दृशा
पोभवेन्त ॥ अनु नाम मत्रीशिष्य सर्वलोके प्रविश्रुता ॥५॥ मातुर्वाच ॥ विजयस्ते भवे पुत्र राममाराधनं कुरु ॥ प्रभुरेतस्मिन्म ता
देवे सर्वसिद्ध्यस्तितां स्थितं ॥६॥ वक्रो जवितो रामोनत्वा तुष्टाव तं तदा ॥ राम उ॰ ॥ नमो नमस्ते गौरीशा महादेव जगत्पते ॥७॥

नमो देवदेवेशा गौरीशा रांभो नमोऽस्तु वृषांके नमो विश्वकर्त्रे ॥ नमो विश्वहर्त्रे नमो विश्वभर्त्रे नमो विश्वधाम्ने नमोऽव्यक्तधाम्ने ॥८॥ नमो निर्गु
णाया मलज्ञान हेतो निराकार साकार नित्याय तेऽस्तु ॥ नमो वेदवेदांत शास्त्राप्त गायन मोऽव्यक्तव्यक्तात्मने हृत्स्वरूपे ॥९॥ गुणत्रय प्रबोधाय गुणाती
तस्वरूपाय ते नमः ॥ नमः प्रपंच विदुषे प्रपंच रहिताय ते ॥१०॥ कं उ॰ ॥ इति स्तोत्रं स मार्कण्डेय परितुष्टो महेश्वरः ॥ उवाच राम मामंत्र्य तेहो वाक्यामृते न
ते ॥११॥ वरं वृणुष्व मत्तस्त्वं यं यं कामयसे हृदा ॥ जानामि जामदग्न्यस्त्वं रेणुका नंदनं द्विज ॥१२॥ राम उ॰ ॥ कार्तवीर्येण दुष्टेन कामधेनुर्मये हृता ॥ जमदग्नि
हतो रोषाद्दपरा धं विनाप्रभो ॥१३॥ रेणुका ताडिता बाणैः समंता ज्जननी मम ॥ एकविंशति संख्याके भुजा पि सेनयासह ॥१४॥ जहि तं दुष्ट
पतिमितिमात्रानियो जित ॥ सामहं शरणं यात उपायं वद तद्वधे ॥१५॥ त्रिः सप्तवारं तेनैव कुर्यां निःक्षत्रियां महीं ॥ कं उ॰ ॥ एवं विदितलवा
यो महादेवो जगाद तं ॥१६॥ आलोक्य प्रणिधानेन जपोपायं शुभावहं ॥ षडक्षरं महामंत्र द्विरदाननतोषकं ॥१७॥ कथयामास रामाय जपं कुरु प्रय
त्नतः ॥ दशमांशं च होमं च दशांशेन च तर्पणं ॥१८॥ तर्पणांत दशांशेन तद्दशांशेन भोजनं ॥ ब्राह्मणानां महाभक्त्या प्रसन्नो भविता विभुः ॥१९॥
गजानानो देवदेवः सर्वकार्यं भविष्यति ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य भवपादयोः ॥२०॥ आज्ञां गृहीत्वा रामो सौ चचाल्य माश्रमान्नमन् ॥ दरकाया
उत्तरे देशे परमं तु स्थानमुत्तमं ॥२१॥ नानावृक्षलताजालैरभिरामं सुसिद्धिदं ॥ तत्राकृत्वोद्दनु भानेव पोतुंते नरांगुना ॥२२॥ इंद्रियाणां च मनसो
वृत्तिं स्थाप्य गजानने ॥ आवर्तयन्महामंत्रमेकाग्रमस्थितो द्विजः ॥२३॥ मुहावलपयामास भोजयामास वै द्विजान् ॥ दशांशेन दशांशेन दशां
शेन यथा क्रमं ॥२४॥ ततः प्रसन्नो भगवान्विरासीद्गजाननः ॥ चतुर्भुजो महाकायो महामायोऽतिसुंदरः ॥२५॥ नागयज्ञोपवीती च नीनां कं का
रस्तोभिता ॥ मुकुटी कुंडलं भूषोर्ध्वारुणंडोल्लसन्मुखं ॥२६॥ मुक्ताप्रवालमालाभिर्भाजिद्वक्ष महाभुजः ॥ परशुं कमलं दंतं मोदकांश्च दधद्भुजैः ॥२७॥
उद्धुरं पुष्करे धृत्वा भामयन्स्वेच्छयाविभुः ॥ प्रभया भासयन्सर्वा दिशो विदिशा एव च ॥२८॥ दृष्ट्वा रामो कस्मात्तं न्यमीलयत चक्षुषी ॥ तत्तेज
सा प्रतिहतेन तत्तुष्टाव तं द्विज ॥२९॥ राम॰ ॥ सहस्रादित्यसंकाशा नमस्ते जगदीश्वर ॥ नमस्ते सर्वविघ्नेश सर्वसिद्धि प्रदायक ॥३०॥ विघ्ना
नांपतये तुभ्यं नमो विघ्ननिवारण ॥ सर्वांतर्यामिने तुभ्यं नमः सर्वप्रियंकर ॥३१॥ भक्तप्रियाय देवाय कामरूपाय मरां प्रिये ॥ नमो विश्वस्वरूपे
तेनमस्ते स्त्राउकायच ॥३२॥ निवारयमहाविघ्नं नमो नाशकरं पम ॥ कं उ॰ ॥ इति स्तुतिं समाकर्ण्य सोमप्ततेजो गजाननः ॥३३॥ उवाच रामं संभा
तं स्वयैव तिग्मतेजसा ॥ गणेश उ॰ ॥ पंथाय सिद्धिवाराजो मंत्रं जसाषडक्षरं ॥३४॥ वरं दातुं समायातः सोऽहं यमतवाधुना ॥ वरं वृणीष्वमन

ना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०प०
गं०पु
१९२

स्वयं पद्मां च सिंचेत सा ॥ ५ ॥ अंशेन गजाननेनैव नाशितस्तापतापहारकः ॥ नैव जानंति मे रूपं ब्रह्माद्याः पाण्डुनंदन ॥ ६ ॥ राजर्षयश्च सर्वे हि सोऽहं ते
रविं गतः ॥ रामः उ० ॥ योऽप्रमेयोऽखिलाधारः सृष्टिसंहारकारकः ॥ ७ ॥ योऽनवेदैर्न तपसा न यज्ञैर्व्रतसंचयैः ॥ न दानैर्नैव योगैश्च भजनानां दृष्टिगो
चरः ॥ ८ ॥ सोऽघं हि पयादसौ तु महातप विभूप ॥ क्रिमन्यद्धर्ये देवपक्षिं देहि निजं धनं ॥ ९ ॥ गणेश उ० ॥ भवितामम पत्निसे द्विजाराम द्विजो
त्तम ॥ प्रभो भितस्यापिनैनैतैर्विदुः सुविकुल ॥ १० ॥ परशुं मे गृहाणात्वं सर्वशत्रुनिबर्हणं ॥ नाम्ना ते पर्शुराम इति त्रैलोक्ये ख्यातिमेष्यति ॥ ११ ॥ ए
वं तस्मै वरं दत्त्वा परशुं च गजाननः ॥ पश्यतां सर्वलोकानां अंतर्धानं भवेत्तदा ॥ १२ ॥ रामोऽथ स्थापयामास महागणपतिं तदा ॥ ब्राह्मणैर्वेदविद्भिः शास्त्र
विधिः सुष्ठु मुदा ॥ १३ ॥ ब्राह्मणान् भोजयामास दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥ प्रासादं कारयामास रत्नस्तंभयुतं दृढं ॥ १४ ॥ सपर्यां तं परिक्रम्य प्रणिपत्य
गजाननं ॥ रामः प्रसन्नकरणः प्रययौ निजमंदिरं ॥ १५ ॥ ततो रामो महावीर्यैः कार्तवीर्यं धरापतिं ॥ मुदा पराजयामास राज्ञो बाहुसहस्रकं ॥ १६ ॥
निःक्षत्रियां च पृथिवीं चक्रे त्रिःसप्तवारतः ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददौ पृथ्वीं मनुं स्वस्तु दक्षिणं ॥ १७ ॥ उ० मं संततदालोकानां नानाविधुतमीश्वरं ॥ द्वापरे च
महस्य सर्वदेवातिगं दृढं ॥ १८ ॥ कृ० उ० ॥ एवं नानाविधोऽनुत्तस्य हि मा मे निरूपितं ॥ गजाननस्य देवस्य संक्षेपेण मया सुत ॥ १९ ॥ निखिलं जनस्तो बोधिपस्म
वंतु मुनीश्वराः ॥ उपासनाखंडमिदं शृणुयान्मानवो भुवि ॥ २० ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति गणेशधाम माप्नुयात् ॥ यथेष्टं स पतेतत्र यावद् भूतसंप्लु
वं ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीमद्गणेश पु० उपा० रामवरदानं नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ मुनिरु० ॥ कस्मिन्स्थाने तपो [illegible] रामेण परमाद्भुतं ॥ तन्मे क
थय लोकेश सर्वभूतेनास्ति शिष्टकं ॥ १ ॥ कृ० उ० ॥ मयूरेश्वर नाम्नाय स्त्रे त्रेख्यातं चतुर्युगे ॥ पद्मावती नौ दिशे [illegible] मयूरारूढ एव सः ॥ २ ॥ कृ मना सु
रनामानं अहन देवपुंगवं ॥ यस्मान्मयूरमारूढो मयूरेश इति स्मृतः ॥ ३ ॥ संस्तुतो देवमुनिभिर्लोके संख्यातिमागमत् ॥ तत्रानुष्ठानमकरोद्राम एव
रशुं च ततः ॥ ४ ॥ स्वयं परशुरामो भक्त्या प्राप्तवान्सिद्धिमिष्टदां ॥ इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृणु तं मुनिसत्तम ॥ ५ ॥ तारको नाम दैत्यो भून्महाबलपराक्रमः ॥
दिव्यवर्षसहस्रं स तपस्तेपे सुदारुणं ॥ ६ ॥ ततः प्रसन्नो ब्रह्मा स ददौ सर्वाभयं द्विज ॥ देवर्षियक्षगंधर्वैर्नरगराक्षससहस्रतः ॥ ७ ॥ न च स्त्रीभिः स्त्र
गणान्मृत्युर्नतिर्वापि भवेदिति ॥ उत्सर्पते यदा स्कंदस्तदा ते मरणं भवेत् ॥ ८ ॥ इति तद्वरमाकर्ण्य बलगर्वसमाकुलः ॥ तारकोऽपि ददौ लोकांस्त्रै
लोक्यं वशमानयत् ॥ ९ ॥ वेदाध्ययननिष्ठांश्च तपोनुष्ठानकारिणः ॥ अग्निहोत्रिणस्तान्न्याय्यान्कारागारे क्षिपद्द्विजान् ॥ १० ॥ स बभिरताऽतो धना
ग्नीश्वरो महत्त्वादिंवपयो ॥ इंद्रादयस्तदा देवा हिमाचलगुहां गताः ॥ ११ ॥ तस्युस्तत्राप्य पवित्राः प्रियजनैं न जने तथा ॥ अहमेवेश्वरो देवो ब्राह्मणाः ॥ १२ ॥

राम

कुलदैवतं ॥ १३ ॥ अहं न ममत्व [illegible] नामोजनमतिकर्तते ॥ यज्ञान्ब्राह्मणेभ्यः पिपक्षये दायक दायन ॥ १३ ॥ सर्वं उपसाऽनीयस्याः कृष्टिद्वायमसाद
नं ॥ एवं स वै त्रिलोके च ख्यापयामास दूतगण ॥ १४ ॥ ततः सर्वाधिराज्यकाजाता सज्जनवर्जिता ॥ स्वाहास्वधावषट्कारायज्ञदानविवर्जिता ॥ १५ ॥
उच्छिन्नकुलधर्मा च स्वाचाररहिता क्षितिः ॥ मुनयः साधवः सर्वे गिरिगह्वरमाश्रिताः ॥ १६ ॥ दैवं ते प्रार्थयामासुः कृपं दैत्यविवर्जितं ॥
विनाशं शरणं शंभो याममं कं जगदीश्वर ॥ १७ ॥ निर्मिता रक्षिता माता संहताऽखिलगता विभो ॥ दाता न जीवनमिव दहते स्मास्म दैवतः ॥ १८ ॥ य
दि ते स जिहीर्षा स्यात् संहरस्व स्वयं जगत् ॥ नोचेत्संहर दैत्यं तं तारकं सर्वपीडकं ॥ १९ ॥ एवं संप्रार्थितस्तेषु तेषु दृढं रतपसं तपः [illegible] पुत्र मे स्याद्य भस्या
निराहारजलाग्नीन ॥ २० ॥ एवं स्थिते तु मुनिषु तेनाताः तेषु देवतासु [illegible] पदं समास्थाय ब्राह्मणसमताऽपुर्य ॥ २१ ॥ विष्णुस्ततो महासिं रमा
नं निद्रितं मुने [illegible] आस मगमच्छंकरो विष्णु हां तरं ॥ २२ ॥ दिव्याभरणादिनाभ्यापि नानागह्वरमाश्रितौ ॥ तौ पास्थाने स्थापयस्म
देसावन्यां च देस राद्य ॥ २३ ॥ अथ चागमच्चजाति [illegible] उपयामास वै प्रजाः ॥ गर्जते सत्त्वभावेन कंपते पथि विश्वरूपं ॥ २४ ॥ तत इंद्रादयो देवा
सुष्टुवुर्गिरिगह्वरे ॥ गिरीशं गिरिजानाथं गिरा गंभीरया मुदा ॥ २५ ॥ तउवाः ॥ देवाधिदेव गगनेनरा शीतस्वरूपं [illegible] निरूप [illegible] अव्या
मानजवस्वरूप ॥ संस्थावरान चराचरान्सृज सेव शीरा त्वं सर्वमेव हरसे निजमायया [illegible] ॥ २६ ॥ तन्नो चितं त्वपि परे परदुःखहारी श्रीयं
परापरगतं त्वगुपाधकर्ता ॥ तन्नाथैरंतेन मथवासकजलंमुनीश्वदेवाक्रयोश्च भजनेपरिविष्टचित्ताः ॥ २७ ॥ कंयावत्र जेमच्छरणं त
द्दत्ते गिरीश कं वानमे ममगवं स्तुदत्ते महेशः ॥ कं यावदे मद्रुजिनाऽर्दनपार्वतीशो वासितुम भवति च दत्तेऽविलेषः ॥ २८ ॥ कृ० उ० ॥ एवं ते लु
कुर्यविष्णुभुवस्तावदेव हि ॥ नभोवाणी सर्वदेवा हरदुर्योपदा भवेत् ॥ २९ ॥ तदास्य [illegible] भविताय तं कुरु तत्र वै ॥ नभोवाणीं समाकर्ण्य
सर्वे हर्षसमन्विताः ॥ ३० ॥ कैलासं देवनिलयं ययुरिंद्रादयः सुराः ॥ नापश्यं छंकरं तत्र ददृशुः पुरतो मराः ॥ ३१ ॥ मरुत्प्रसंगतिरूपां तामुमां स
र्वयज्ञिनः ॥ तारकेतारकत्वान प्रदेतारयतारकाः ॥ ३२ ॥ त्रैलोक्यपीडकाद्दूराः सदद्भ्यस्तान्मुनीन्सुरान् ॥ तथा विचिंत्यतां मातस्तस्य ना
शोभवेद्यथा ॥ ३३ ॥ मातस्त्वां प्रणमाम देव जननीं त्रैलोक्य रक्षाकरे रावणिजित्रिपुरे परात्परकले ब्रह्मादिभिः संस्तुते ॥ सं देवैरनिरूपिते कुरु जग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र०४०
॥९३॥

ॐ आणं मीरा प्रिये स्वेच्छाया तस्य विमहे सुरहरे विश्वा दिश तेन घे ॥७॥ ब्र॰ उ॰ ॥ एवं संप्रार्थिता देवैर्विभुमाता जगत्प्रदा ॥ नभोवाणी
मया ज्ञाता तारकः शंकरस्य क्रियिष्यति ॥८॥ स हैव यत्नं सर्वैर्विधातव्य यत्र शंकरः ॥ परं नियममास्थाय कुरुते परमं तपः ॥९॥ ब्र॰ उ॰ ॥ इत्युक्ता
सर्वदेवास्तातिद्धिं वै विश्वधारय ॥ यां दृष्ट्वा परमो योगी कामबाणादितो भवेत् ॥१०॥ देवा अपि तदा केचिज्ज्ञात्वा मदनं विकृता ॥
उर्वशीमेनकारंभापूर्वचित्तिरतिलोत्तमा ॥११॥ तज्ज्ञाता स्तां गिरिस्थैव सर्वावयवसुंदरां ॥ ते देवाः साव्रतीरि आप्रासाद्य संच्छित्वा तिके ॥१२॥
स्थाणुं तं स्थाणुभूतं ध्याननिश्चललोचनं ॥ ध्यायंतं मनसा ब्रह्मरूपं तोभिः परिग्रहं ॥१३॥ ददृशुः सर्वदेवास्ते भिल्लीचापि त्रिलोचनं ॥
ततश्चैते विचार्य देवानुमोपायं सुरेश्वराः ॥१४॥ देहातीत इवास्ते सोतपो निष्ठः सदाशिवः ॥ यास्यते देहभावं स तदा कार्यं भविष्यति ॥१५॥
ततो देवाः सर्वे एव कामं संस्मरुः ॥ समागतं तं प्रस्तुतिः स्वकार्यहितनिश्चयाः ॥१६॥ प्रार्थयामासुरपरे स्वकार्याय मनोभवं ॥ विभरम
मसि त्रैलोक्यानां चेरे वृस्थावरेषु च ॥१७॥ सर्वे कजायते स्मृष्टिस्त्वयाप्यात्मविदं जगत् ॥ अतो जगति नः सर्वे त्वयि एव बलवत्तरा ॥१८॥ त्वया विना
पासर्वं जगत्स्थावरजंगमं ॥ अतस्त्वयेव कर्तव्यं सर्वेषां कार्यसिद्धये ॥१९॥ ब्र॰ उ॰ ॥ पद्यद्यहं विसाव मिलितः तपाविवः प्रसादतः ॥ केचिद्व्याधि
चरः कार्य का देहपतनाद्धि ॥२०॥ परमार्थेषु कुसुमं पंचकं त्रासोथयो षितः ॥ त्रिजेष्वेपापिसर्वं जानवसत्त्वं पारवश्यै ॥२१॥ वसंतिपर
क्षेत्र वसहायं के दृवं सुरैः ॥ ब्र॰ उ॰ ॥ एवमुक्त्वा गतः कामो यत्रास्ते सो सदाशिवः ॥ मोहितं शंकरं देवं देवानां कार्यसिद्धये ॥ उपासनायां गणेश्वरस्य
श्रवणेन सुखप्रदं ॥२२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उपा॰ कामप्रार्थनं नाम त्रिनवतिसंख्याको ध्यायः ॥९३॥ ब्र॰ उ॰ ॥ एवमुक्त्वा गतः कामः
सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ अपश्यच्छंकरस्थानं वृक्षवल्लीसमाकुलं ॥१॥ सिंहसादि हंसैश्च पक्षिश्वापदसंकुलं ॥ स्वयं च विपिनेप्याप्यादि
कांतं क्षणेन सः ॥२॥ सरोवराणि भूरीणि सुधारूपजलानि च ॥ अनेककुसुमान्वृक्षान्नानातिसुगंधिनः ॥३॥ जंबूआम्रबदरीवृक्षाः सुपक्वफलराजि
नः ॥ तथैव रंभापनसानारिकेलीः सखर्जुराः ॥४॥ एलालवंगपारीजवृक्षान्योनेकशः ॥ अपश्यमानो गंधो सोहरनासापुटं ययौ ॥५॥ उपः
क्रांतेरोपरुये यो स्तालमनोहरं ॥ अनेकफलपुष्पाढ्यं काननं मनप्रभुतं ॥६॥ तद्देवपत्न्यामासपानसंभ्रमं विनस्तुसः ॥ द्वियामस्तो वनि
कांचिद्धृद्यं के मनसा शिवः ॥७॥ देहभावं गतो देवश्चिंतयामास स्मारणं ॥ अस्मदेकनतपोविघ्नं कृतवान्मदनं प्रभुं ॥८॥ जगत्सादृश्यतं के नद्देनेदं गता

॥९३॥
राम

भा॰४

स्वभा ॥ आयुध्यश्च कुरीरोपाशस्त्रमनमनोहरः ॥९॥ कामस्तुभयसंत्रस्तो लीनः कोपिनपश्यते ॥ इंद्रादीनां समस्मारस्मृता स्तेनात्र
तेप्ययुः ॥१०॥ विमानानि समारूढाः कार्यसिद्ध्यै स्पासुराः ॥ शिवेन दृष्टो तावन्मदनोपि सपुष्पशराः ॥११॥ उक्तो च तृतीयं स
नेत्रं स्मयन्मनोभवं ॥ तच्चक्षुः पृथिवीं सर्वा दिशापि ज्वाला दिक्च ॥११॥ मामेति चाब्रुवन्देवा यावन्नो सन्ननेत्रजः ॥ कामाग्निस्तेन
कामं भस्मयामास रोषितं ॥१२॥ ततो भिल्ली महेश्वरानं कार्य यामास सादरं ॥ नमस्कृत्यां जतिं बध्वा त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥१३॥
त्रैलोक्यदाहकं वह्निमुपसंहर शंकर ॥ ब्रह्मणश्च वरो दैत्यस्तारको तिबली महान् ॥१४॥ आक्रांतं तेन त्रैलोक्यं मत्स्वाध्यायंनि
राहुति ॥ स्वच्छा न च्युता सुराः सर्वे तां दृष्ट्वा तपसि स्थितं ॥१५॥ स्वरयाक्रांतमामंत्र्य देहभावापतेन घ ॥ अप्रेषयन्स वै भस्मजातः
श्चैषापराधतः ॥१६॥ इदानीं रक्ष देवाश्च सायुक्तारणं गतान् ॥ विख्यातस्त्रिषु लोकेषु शरणागतपालकः ॥१७॥ संप्रस्वन
पयान स्वं देवानां सुरणोत्थिणं ॥ अपराधं महादेव कुरु ताक्रुत्वं स्वसत्यं ॥१८॥ ब्र॰ उ॰ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा सांप्रिसद्धुः शिरसो
गुने ॥ जगाद हास्यवदनो रहिं संहर शंकरः ॥२०॥ उनिष्ठोत्तिष्ठ देवानां रक्षणं हततम घमे ॥ पादयोः पतितायास्तेवचसा
प्रणयेन च ॥२१॥ तत अग्निं पुसहसा भिल्ली मंत्रप्रधानपद् ॥ वृषभारुह्य च तत्पासाद्दूके ज्ञासमानमा ॥२२॥ ॥ इति श्रीग
णेशपुराणे उपा॰ कामदहनो नाम चतुर्नवतितमो ध्यायः ॥९४॥ ब्र॰ उ॰ ॥ शिवस्यालिंगनाद्भिल्ली मद्भावानलदीपिता ॥ नोयं
कापि सखं देवी निजलेशाकरी यथा ॥१॥ पतितानल मध्ये सा शीतलो विरसा तिनी ॥ नरामले भ्रेत गापि स्वच्छे निद्रामेन्येपिभक्त ॥२॥ कर्पूरं चंद
नं तस्या अपिवज्जनादधे बलं ॥ नारीतरु पदास्या लोपिसंतो पमादधे ॥३॥ एवं बुद्धि स्थिता दे सा स्थितिमवि रोषिता ॥ ततो गिरिराजमागम्य भिल्ल अगि
रमब्रवीत् ॥४॥ न तत्प्रकाशिमा देव कामवस्थागता स्मिह ॥ दग्धोपि मदनो मत्तो अत्यंतं पीडितं याहं ॥५॥ ज्ञानोपायाः कृतास्तस्य शांतये न च साप
वत् ॥ येनोपायेन शांतस्यास्तं कुरु मम प्रभो ॥६॥ ब्र॰ उ॰ ॥ इति तास्य समाकर्ण्य प्रियायाः प्रियसत्कृत्य ॥ रहस्ये तां करे धृत्वा पर्यंके पर्यवेशयत् ॥७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
११७।

रेमेतयाय हर्षेण समदनेनवरीहृतः ॥५॥ ते नापि हृतं तेन महत्कार्यं सुरेश्वितं ॥६॥ अनंगेन समो नैव धन्वी तिय त्रा आत्मयानः ॥ तयोस्तु क्रीडतोर्याताः
षष्टीसाहस्रवत्सराः ॥७॥ अथ हस्तान्मुनिसुराः ध्यायमदनचेष्टितं ॥ क्रीडासंगुनरायाता स्तत्र क्रीडारतं हरं ॥८॥ तौ सातू ष्णीं स्थितास्तत्रचिंता
व्याकुलचेतसः ॥ तारकासुरभीतास्ते पुनर्गंगामुपागताः ॥११॥ महाव धोषधे व दुःखकठिनस्थानानि यामच ॥ कथं द्रक्ष्यति हाराभरणाक्
दुःखनाशनं ॥१२॥ इति चिंतार्णवे मग्ना यावद्देवाः सदुःखिताः ॥ तावदृषिः सुरत्यायोगीवाक्यं मे श्रुणुतानघाः ॥१३॥ प्रेषयंतु रवि
लाशुद्दिं रूपां तरधरं हरं ॥ सहर्षं बोधइत्याशु भवत्कार्यं करिष्यति ॥१४॥ ततस्ते वह्नि माकार्यं लघु लघु विविधैस्तवैः ॥ देवा स्तुः ॥
अग्निहोत्रप्रणितात्वं ह्यपसादिनामभिः ॥१५॥ त्वमेव पिबसिसाक्षिवारिनित्यं महत्तरं ॥ त्वमेवपचसे नृणां जठरे
षड्रसानि च ॥१६॥ त्वमेव सर्वजंतूनां सधोसंधोविवेषसे ॥ त्वयात्यक्ते प्रेतसंज्ञां लभते दृश्यते तथा ॥१७॥ हेतुस्त्वमसि देवे
रजंतूनां प्राणधारिणो ॥ त्वया विरुश्च विनाभी नैवपक्वं अयुनचके चिद ॥१८॥ त्वमेव ... सर्व श्वानेक रूपधृक् ॥ त्व
मेव जायसे मूर्तं क्रोधरूपेण गर्भेश्वर ॥१९॥ पत्रपत्र भवे तेजस्तत्तद्रूपं तवैव च ॥ ते अस्मात्प्रार्थयामो ... कार
कं ॥२०॥ त्रैलोक्या क्रमणं तेन तारकेन हृतं विभो ॥ ज्ञात्वा सितान भो वाणी ... स्थिता गतिं ॥२१॥ पार्वती हरयोबोधं चित्र रक्षी
अतिमग्नयोः ॥ कुरु गत्वान्यरूपेण भिक्षां याच स्वतंत्रवैः ॥२२॥ एवं कृते जगत्कार्यं अस्माकं च भविष्यति ॥ कुंडं ॥ इति देवव
चः श्रुत्वा पापापह्नतो द्विजः ॥२३॥ भत्वा शुभा ययो तत्र यत्रास्ता पार्वतीश्वरौ ॥ क्रीडासक्तौ बहिर्द्वारि स्थित्वा भिक्षां देहि
त्युवाच सः ॥२४॥ त्रिवारं हरस्तत्र शब्देन ज्ञात्वा अपि श्रुतः स्वनं ॥ दृष्ट्वा त्वांसिताना तेतु परस्परमुवाच च ॥२५॥ पति
धातं गुहे ... कुतो वायं समागतः ॥ किमस्मैच प्रदातव्यमिति चिंतां च चक्रतुः ॥२६॥ तमानलं धावधीर्य मङ्गलात्मा तस्य
पारणे ॥ आनती भाविता चार्यं ह्देनो सा भिक्षु ... यतत् ॥२७॥ भक्षे त्यमं दहेद्धत्रे ... कंपसद्वराचरं ॥ हरवीर्यं पिबत्वा विदह निः
श्वापभयात्तयोः ॥२८॥ गंगानिकान न ... जातस्तस्मिन्नेव चलक्रवान ॥ पत्रयत्रययोबह्निः सर्व ... तत्र सः ॥२९॥ उवसुया ॥१२॥

राम

यर्गंगायां तु जासं स्थे दिवाकरे ॥ स्नातुं यावत्सरोवादि कृत्तेतावद्देव ह्नि ॥३०॥ आगता षट्स्त्रियस्तत्र स्नातुं पुण्ये समाहिताः ॥ अग्निना
पत्स मुद्दक्ष्यं गंगेयं च हर प्रिया ॥३१॥ भारयिष्यति राज्ञा चैव ... रूपा सुरीतदा ॥ शिववीर्यं तु ताभिः प्राशितं बहुभागतः ॥३२॥
तस्मिन्नेव क्षणे सोऽग्निरंतर्द्धि समपद्यत ॥ अंशुकानि च याता निदूरदेशं गतेविले ॥३३॥ परिधाय स्वस्ववस्त्रं तदा याताभि
जंगृहं ॥ दहशुपत्य यस्ता ... ॥३४॥ भविष्यद्रुति ते ज्ञात्वा ता न दृष्ट्वा मुनीश्वराः ॥ न हि श्रुत्वे
सहासर्वनिषद्दरूपं मुखं वक्षि दं ॥३५॥ तामसे प्य पुनर्गंगाती रेशरसु रोभिते ... स्वस्वगर्भतोः ... तां म ३
हात्मनः ॥३६॥ षट्सु ता सुप्रसूता सुस्वं स्वं गर्भं विमुच्यते ॥ षण्मुखो द्वादशभुजो बालकस्तत्र अजायत ॥३७॥ यस्य हुंका
रमात्रेण निपेतुर्भानि खाद्भुवि ॥ चकंपे धरणी सर्वा शेषः पाताल मेव च ॥३८॥ द्रुमा उन्मीलिताः सर्वे नीहारा द्वादि
तो भवत् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र नारदो दिव्यदर्शनिः ॥३९॥ क्रीडासंगिरिजां दृष्ट्वा ... आगे ... ददर्श तां ॥ अतिदीप्तिपरं बा
लं दुर्निरीक्ष्यं वलक्ष्यरं ॥४०॥ प्रणिधानेन तं ज्ञात्वा तूष्णीं क्रीडासमापयेत् ॥ उवाच पार्वतीं शंभुं वृत्तांतं सर्वमेव हि ॥४१॥ जे
हृष्टेषु विवीस र्वा ज्ञात्वा यातं गिरिजासुजं ॥ देवदुंदुभयो नेदुर्गंधर्वजित्गुरस्तुतं ॥४२॥ नारद ॥ आगच्छतामयादृश्यो गौ
री मार्गे तवात्मजः ॥ षण्मुखो द्वादशभुजोरवि कोटिसमप्रभः ॥४३॥ गंगातीरे निपतितस्तत्र ... षण्मुखो ...
कोटि कंदर्पसौभाग्यो गर्जित ... शोभितो दिशाः ॥४४॥ कथं नि शुरतां कारि गौरी ... हरवान ... ॥ ... हि
नेतस्मिन्नौरीबालकमद्भुतं ॥४५॥ ॥ इति श्री मद्भु... षण्मुखोपाख्याने पंचाशीततमोऽध्यायः ॥८५॥

स३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

म॰पु॰
१४८३

कु॰ ॥ दृष्ट्वा सा नाकरोद्बालं स्नेहस्नुतपयोधरा ॥ आलिंग्य मुदा बालं तदा स्तन्यं ददौ सती ॥ ११ ॥ तामपश्यन्यवालोयं गंगा गंभीरनिः-
स्वना ॥ ममायमिति तां प्राह वह्निर्बालो गिरेः सुतां ॥ १२ ॥ कृत्तिकाः पार्श्वतः प्राहुरस्माकं वो यमर्भकः ॥ अस्माकमेव बालोयमिति
नु हस्सुरासुराः ॥ १३ ॥ एवं विवदमानास्ता याता यत्र हिरोगमा ॥ कैलासे देवनिलये गिरीशं चंद्रशेखरं ॥ १४ ॥ गौरी विनिराश्रय-
मंकटिन्यस्तस्वबाहुका ॥ शिवोपि हीत्यालं स्वांके शिरस्याघ्राय मंगतः ॥ १५ ॥ सपयामास परया मुदा देवस्त्रिलोचनः ॥ गौ
गा वह्निः षट्स्त्रियो भिर्हं अनुर्यथागतं ॥ १६ ॥ नामकरणार्थं च ब्रह्माणं च बृहस्पतिं ॥ आहूय शिवमूचे तो नामास्ये
क्रियतामिति ॥ १७ ॥ तावूचतुः ॥ कृत्तिकामासि जातोयं कार्त्तिकेय इति स्मृतं ॥ नामास्य प्रथमं देव पार्वतीनंदनोपि च ॥ १८ ॥
शरहीयतमुत्पन्नः शरजन्मा ततोपि च ॥ कृत्तिकाभ्योपि तातस्यात् कार्त्तिकेय इति स्मृतः ॥ १९ ॥ यतो स्य मातरः षट् ता-
स्तेषां षण्मातुर इत्यपि ॥ अयं पुत्रस्तारकस्त्री तारकं च विजेष्यति ॥ २० ॥ देवसेनापतिर्भावि सेनानीरिति संस्थितेः ॥
ततएव महासेनः षण्मुखत्वात्षडाननः ॥ २१ ॥ स्कंदं दंभिवारं देतोयत्तेन स्कंद इत्युच्यते ॥ तयोस्तु वदतोरेवं
राक्षोघा आययुः सुराः ॥ २२ ॥ आनंदं श्वनेष्ठस्ते पुष्पवृष्टिं तु तुष्टुवुः ॥ ध्यानसे रोदसी दिव्येवायद्वराद्धोर-
सा तदा ॥ २३ ॥ ततस्ते प्रार्थयामासुः सेनान्यं प्रणिपत्य च ॥ त्रैलोक्यकंटकं देव जहि त्वं तारकासुरं ॥ २४ ॥ ना-
नाभिषेकसंभारैः सेनापत्ये भिषिंचतं ॥ वैदिकैस्तांत्रिकैर्मंत्रैर्नानामुनिसमीरितैः ॥ २५ ॥ ततो नुज्ञां
गृहीत्वा तु देवाः स्वस्थानमागमन् ॥ ऋषयोपि निरूपोग्गास्तपस्ते पुर्यथागताः ॥ २६ ॥ सेनान्यां विपपानेनो
न भयं विघते कचित् ॥ स चासौ वटजेष्ठं तं शुक्लपक्षे यथाविधि ॥ २७ ॥ एतद्दा बालभावात् षडंडीयरात्रिनं पयो ॥

१६५
राम

गृहीत्वं ब्रह्मणो वारीनेदत्तो साह संस्तया ॥ २८ ॥ बुध्वा बृहस्पतिं राज्याजि गाय च प्रसो भक्तिः ॥ एकदा सुखमासीनं पार्वत्या स-
हितं शिवं ॥ २९ ॥ प्रणम्य परिपप्रच्छ सर्वकामार्थसिद्धये ॥ स्कंद उ॰ ॥ पितर्मया श्राविमहाकृपा नानाविधाः शुभाः ॥ ३० ॥ त्रैलोक्य-
स्य गुरो त्वत्तस्त्वतिनीत्तितथापि मे ॥ वद मे सर्वशत्रूणां जयकारि व्रतं शुभं ॥ ३१ ॥ सर्वसिद्धिकरं देव पुत्रसंपत्प्रवर्द्धनं ॥ सर्वपापहरं
चैव धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ ३२ ॥ ईश्वर उ॰ ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया स्कंद सर्वलोकोपकारकं ॥ व्रतं तेहं प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिकरं
नृणां ॥ ३३ ॥ सर्वपापक्षयकरं धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ सर्वशत्रुक्षयकरं पुत्रसंपत्प्रवर्द्धनं ॥ ३४ ॥ अलक्ष्मीसंकटहरं गजना-
थस्पतो षहरत् ॥ यः करोति नरो भक्त्या संपत्प्राप्नोति दरोपि ॥ ३५ ॥ इच्छाविहारी भवति स्वहितस्स्थितं तत्स्वसः ॥ दुर्निमि-
त्तस्य चान्येषां महापापं लयं व्रजेत् ॥ ३६ ॥ नान्येषां स्कंद वरद चतुर्थीव्रतसाम्यता ॥ एवमाकर्ण्य वचनं सेनानीः शंकरेरि-
तं ॥ ३७ ॥ पुनः पप्रच्छ पितरं महिमानं व्रतस्य स ॥ स्कंद उ॰ ॥ विस्तरेण मम ब्रूहि महात्म्यं व्रतसंभवं ॥ ३८ ॥ कस्मिन्मासि दिने स्या- या
प्रारंभः क्रियते हर ॥ को विधिः किं फलं चास्य कस्याभ्यर्च्य यस्य च ॥ ३९ ॥ एतन्मे सकलं ब्रूहि यदि तुष्टोसि शंकर ॥ सर्वलो-
कोपकाराय व्रतस्यास्य प्रसिद्धये ॥ ४० ॥ ॥ इति श्रीमत्कृष्णे॰ उपा॰ कार्त्तिकेयोपाख्याने षडशीतमोध्यायः ॥ ८६ ॥ हर उ॰ ॥
अहं ते कथयिष्यामि व्रतस्यास्य विधिः परं ॥ श्रावणे तु सिते पक्षे चतुर्थ्यामारभेत्व्रतं ॥ १ ॥ तिलामलककल्केन प्रातःस्नानं वि-
धाय च ॥ नित्यं नैमित्तिकं सर्वं समाप्य रागवर्जितः ॥ २ ॥ शुचौ मंडपिकां रम्यां कदलीस्तंभमंडितां ॥ इक्षुचामरपुष्पाद्यपापाद-
रावलिशोभितां ॥ ३ ॥ तन्मध्ये कलशं स्थाप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टितं ॥ तत्र चाष्टदलं पद्मं कारयेच्चंदनेन तु ॥ ४ ॥ गुरोराज्ञां गृहीत्वा
तु पूजाद्रव्याणि शोधयेत् ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजयेद्गणनायकं ॥ ५ ॥ कांचनं राजतं वापि स्वशक्त्या च विनिर्मितं ॥ एकवि-
शतिपक्वान्नैरेकविंशतिसंख्यकैः ॥ ६ ॥ गजाननाय देवाय नैवेद्यं परिकल्पयेत् ॥ एकविंशतिमुद्रास्तु दक्षिणार्थं निवेदयेत् ॥ ७ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१९६॥

सौवर्णं राजतीं वापि चित्ररत्नैर्विवर्जितं ॥ एकविंशतिदूर्वाश्च श्वेता वा हरिता अपि ॥ ८ ॥ अर्पयेद्देवदेवाय मंत्रपुष्पांजलिं तथा ॥ ब्रा
ह्मणांश्चैव विदुषः पूजयेदेकविंशति ॥ ९ ॥ भोजयेत्तावतो नित्यं न तावद्दानानि दापयेत् ॥ नमः क्षमापयेद्देवं अच्छिद्रमिति तत्त्वयेत् ॥ १० ॥ पा
र्थिवस्य गणेशस्य विधानं कथितं पुरा ॥ एवं प्रकारः सोप्यत्र सर्व एव तु दाहृतः ॥ ११ ॥ कर्पोतामिव बध्नात्यासनं वा तद्धुतं स्वयं ध्यायन् गजा
ननं भुंजन्मौनेनोपवक्रो यथा ॥ १२ ॥ एवं मासव्रतं कुर्याद्भावभक्त्या यथाविधि ॥ तस्यां महोत्सवः कार्यो यथाविभवमादरात् ॥ १३ ॥ पूर्वोक्तेन वि
धानेन पूजयेद्गणनायकं ॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ १४ ॥ पुराणश्रवणैरन्यैर्नानाख्यानैर्वरैरपि ॥ सहस्रनाममंत्रेण स्तु
वीत द्विरदाननं ॥ १५ ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा पूजयेद्द्विरदाननं ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र तथा शतं च वै एकविंशति ॥ १६ ॥ गोभूकांचनवस्त्राणि
भूषणानि धनानि च ॥ तेभ्यो दद्याद्यथाशक्ति दीनांधकृपणेषु च ॥ १७ ॥ अनन्तरो भोजयेदेकविंशत्येवं तु वाडवान् ॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्या
मूर्तिश्चैव तु निर्मिता ॥ १८ ॥ अन्यथा परमोत्साहैर्जलमध्ये विसर्जयेत् ॥ दिव्यवादित्रनिर्घोषैर्नैरयानं स्थितां च तां ॥ १९ ॥ छत्रैर्ध्वजपताका
भिर्वेदगीतादिनिःस्वनैः ॥ बाणानां दंडयुद्धैश्च तां विसृज्य गृहं व्रजेत् ॥ २० ॥ व्रतमेवं तु यः कुर्याद्देकवारं षडानन ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति गणे
शपदमाप्नुयात् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रियाः स्थार्थमेकार्णं जपतामनुं ॥ प्रत्यक्षो विकटस्तस्य सामर्थ्यं विविधं ददौ ॥ २२ ॥ विष्णुना प्राप्य श्रियं लक्ष्मीं प्राप
त्नेकुर्वता व्रतं ॥ षडक्षरं महामंत्रं जपता परमाद्भुतं ॥ २३ ॥ स्वेच्छावतारसामर्थ्यं ततः प्राप्तं षडानन ॥ मया प्राप्य कारितुं त्रैलोक्यं जपता सप्ताक्षरं म
नुं ॥ २४ ॥ ब्रह्मंचरं वरं देवं शक्रेणाप्यनेन च ॥ जितोसुरा संताप्य त्रितनौ जेतुं चैव रोकतुः ॥ २५ ॥ नानासामर्थ्यवान् स्थिरं सह रामि जगत्त्रयं ॥
यक्षगंधर्वमुनिभिः किन्नरोरगराक्षसैः ॥ २६ ॥ अप्सरोभिः स्वीष्टसिध्यर्थं सिद्धचारणमानवैः ॥ एतत्तं स्कंदवरदं चतुर्थीव्रतमाचर ॥ २७ ॥
भविष्यसि रणे जेयो विख्यातो भुवनत्रये ॥ षडक्षरं च मंत्रं ते ददामि वरदं स्वयं ॥ २८ ॥ स्कंद उ॰ ॥ मुहूर्तेन दिवा दद्मे शिवोदीक्षां षडक्षरीं ॥ तद्दे
वसपयोस्कंद तपस्तं तु द्विजोत्तम ॥ २९ ॥ सुनिर्मलतरे देशे वक्षवल्लीसमाकुले ॥ बहुमत्तप्रवेरम्ये सरोवापि सुशोभिते ॥ ३० ॥ एकपादस्थि
तः स्कंदस्तपस्तेपे सुदारुणं ॥ व्रतं च प्रकारविधिवद्यथोक्तं शंभुना पुरा ॥ ३१ ॥ अनुष्ठानाच्च मंत्रस्य व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ प्रसन्नोभूत्त

॥१९६॥
राम

देवास्य परमात्मा गजाननः ॥ दशबाहुर्महाकायो ध्येयमनुत्तमं ॥ विजेरूपं महातेजा अंगुष्ठेन विराजितं ॥ मणिमुकुटसंशोभितकुंडलां
गदशोभितं ॥ एकदंतं भालचंद्रं भुंजदंडविराजितं ॥ ३२ ॥ पाशांकुशधरं माला दंतहस्तं सुशोभनं ॥ मुक्तामणिगणोपेतं सर्पराजसतोदरं ॥ ३३ ॥
दिव्यवस्त्रपरीधानं दिव्यगंधानुलेपनं ॥ अनेकसूर्यसंकाशं तेजोज्वालाकुलीपितं ॥ ३४ ॥ ददर्श षण्मुखस्तत्तु विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ व्याकु
लीभूतचित्तोसौ किमेतदिति चिंतयन् ॥ ३५ ॥ मया यद्ध्यायते यद्धात्तदाविर्भावं च पश्यहं ॥ ततः पप्रच्छ तं वीक्ष्य कोभवान् किं च नाम ते ॥ ३६ ॥ ग
जानन उ॰ ॥ चिंत्यते यो दिवारात्रौ त्वयैकाग्रेण चेतसा ॥ सोहं प्राप्तो वरं दातुं वदते हृदि वांछितं ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा स्मितं तत्तपसा षडाननं गजाननः ॥
स्कंद उ॰ ॥ विदुर्नदेवा न च शास्त्रकारा ब्रह्मादयः शेषमुखाश्च नागाः ॥ तव स्वरूपं जगदीश सम्यग् दर्शितमेहि दानाय ॥ ३८ ॥ तेनैव जातः
परिपूर्णकामस्तपाविधाश्चैव च देवराज्यात् ॥ परा जयो मेन कदापि भूयात्प्रत्यक्षतामेहि विचिंत्यमानः ॥ ३९ ॥ अविस्मृतिः स्यात्तव पादपद्मे सर्वेषु
देवेषु वरिष्ठता च ॥ गजाननोमे भविता च सिद्धिस्तव प्रसादाद्य आशु तेष्ट ॥ ४० ॥ अलक्ष्योलक्षतां यातस्ततो लक्षविनायकः ॥ नाम्ना ख्यातो
भवात्तत्त्वं भक्तकामसुरद्रुमः ॥ ४१ ॥ ल स उ॰ ॥ सर्वं तद्भविता स्कंद यद्यदा प्रार्थितं मयते ॥ अविस्मृतिश्च मे सान्निध्यं चिंत्यमानस्य मे भवेत् ॥ ४२ ॥
पराजयो रिपूणां ते देवश्रेष्ठ प्रविरूयति ॥ स्कंद उ॰ ॥ एवं वरान्दत्ते देवो मयूरं निजवाहनं ॥ ४३ ॥ ददौ स्कंदाय सद्भक्त्या बिनया च तपो बलात् ॥ म
यूरध्वज इत्येवं नाम ख्यातं ततो भवेत् ॥ ४४ ॥ गजानन उ॰ ॥ स्मरिष्यंति ह ये भक्तास्ते तारका धाम महासुराः ॥ लक्षविनायक इति नाम्नाहं भक्तवत्सलः ॥
भविष्यामि चिरं तत्र क्षेत्रे चैव गत्वा स्मृतेन घ ॥ स्कंद उ॰ ॥ एवं तत्प्रक्रमविकट स्तत्रैवांतर्हितोभवत् ॥ ४५ ॥ ततः स्कंदो महामूर्तिं स्थित्वा स्थाप्य द्विजैः सह ॥
लक्षविनायक इति नाम चक्रे स्वयं तदा ॥ ४६ ॥ मोदकैर्लक्षसंख्याकैः पुष्पैर्दूर्वांकुरैरपि ॥ पूजयामास तां मूर्तिं मंत्रैर्वेदैस्तथाविधैः ॥ ४७ ॥ ब्रा
ह्मणान्भोजयामास तावत्संख्यान् सुतान्द्विजान् ॥ तुष्टाः नता यस्यपयोस्कंदः शंकरं लोकशंकरं ॥ ४८ ॥ मयूरं वरमारुह्य ततः सर्वार्थयाचतं ॥ मयू
रध्वज इति च नाम देवस्तं तं जगौ ॥ ४९ ॥ तारकासुरनाशाय प्रयोस्कंदः शिवाज्ञया ॥ श्रुत्वा गजाननं देवं परितुष्टः शिवाशिव ॥ ५० ॥ देवसे
नापतित्वे सावभिषिक्तं सुरर्षिभिः ॥ सेनानीस्तारकं दृष्ट्वा युद्धं चक्रे महाबलः ॥ ५१ ॥ लक्षवर्षाणि रेतं समारभ्य मासरात्रितः ॥ युद्धं तद्दर्शितं
राम्भिःशेषस्यापि न वै भवेत् ॥ ५२ ॥ तारके निहते देवेसेननं दुः सर्वदेवताः ॥ पुनर्योगी कृपाजात्र स्वस्वस्थाने यथुस्तदा ॥ ५३ ॥ साहाय्यधाव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥०॥
॥१३४॥

षट्कारान्यथा पूर्वं चचक्रिरे ॥ कृ० ॥ एवं प्रभावो देवोसौ कथितस्ते गजाननः ॥५८॥ अतः प्रभावो हि महायुधावतेन निरूपितः ॥ त्रयस्त्रिं
शत्कोटिदेवेषु स्वपोसौ महासुरः ॥५९॥ स्कंदेन निहितः संख्ये देवव्रतप्रभावतः ॥ इंद्रादिदेवता वंदे ऽरजनीयो मवेश्वरः ॥६०॥
व्यास उ० ॥ अनुष्ठानं कृतं तेन कस्मिन्स्थाने समाधिना ॥ परमेन विधानेन तन्मे ब्रूहि प्रजापते ॥६१॥ ब्रह्मोवाच ॥ अनुष्ठानं कृतं तेन य
त्रास्ते घृष्णेश्वरं ॥ प्रसिद्धो वर्तते तत्र नाम्ना लक्षविनायकः ॥६२॥ विधते तत्र चेलो भस्मस्था प्राणोपि विस्मृतः ॥ तन्नाम्ना नगरं ख्या
तं तत्तस्माद्भवन्मुने ॥६३॥ ॥ इति श्रीमद्गणेश पु० उपा० तारकासुरवधो नाम सप्तत्रिंशत्तमोध्यायः ॥३७॥ मुनिरु० ॥ भस्मता स्मान
कं प्राप्तं गजानन प्रतीश्रये ॥ दग्धश्चेन्मदनस्तेन शंकरेणाक्षपाग्निना ॥१॥ इंद्रप्रते सर्वलोकेषु मदनो घापितः कथं ॥ एतत्कथय मे
सर्वं विस्तराच्चतुराननः ॥२॥ ब्रह्मो० ॥ तृतीयं तु यदा नेत्रं रुषोद्घाटितवान्हरः ॥ अपराधं तु विज्ञाय मदनस्य रतिस्तदा ॥३॥ आक्रंद
तीमतेकामं हरं तिक्षु पागमत् ॥ साष्टांगं प्रणिपत्यैनं तुष्टाव च यथामतिः ॥४॥ रतिरु० ॥ न पाहि देव गिरिजासहायं वृषध्वजं भा
लविलोचनं च ॥ यः पाति लोकान्खलु सत्त्वयुक्तो निर्मिति लोकान्रजसा गुणेन ॥५॥ यः संहत्यौ सिंहरसे रिवल्लेशो जगत्तमो विष्ट
तन्महिम्ना ॥ योनु कपालं वहते जनानां भिक्षाटनं प्रार्थयते खिलार्थनि ॥६॥ दीनानुकंपी भगवान्महेशो गतः प्रियायाः शरणं ममा
स्तां ॥ कृतं यथा कर्तुमदीनसत्त्वः शक्तोन्यथा कर्तुमपीह देवः ॥७॥ समेपि धत्तां शरणं गतायाः सौभाग्यमस्त्वेति जीवनेन ॥ जो
चे दहं प्राणविसर्जनेन यशः करिष्ये विपरीतमीश ॥८॥ कृ० ॥ एवं तया स्तुतः शंभुः प्रसन्नस्तामभाषत ॥ शंभुरु० ॥ वरं वृणु महा
भागे कामपत्नी शुभानने ॥९॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं स्तोत्रेण सर्वान्कामान्हृदिस्थितान् ॥ इत्थं शिववचः श्रुत्वा इति हर्षात्प्रणम्य तां ॥१०॥
सौभाग्यकामदं देवं निजगाद श्रमातुरा ॥ रतिरु० ॥ स्वामिन्यदि प्रसन्नश्चेद्वृणुमे परमं वरं ॥११॥ रसायां दिविभर्भो वानंतासु कामि
नीगणाः ॥ मम लावण्यवेशेन तेषु श्रापि त्रिलोचन ॥१२॥ यं दृष्ट्वा मुमुचुः शुक्रं मुख्यावीर्यमि पत्रपाः ॥ ततोमे महती लज्जा जाता मे तास्
पंकुरु ॥१३॥ लावण्यं च वपायांतं विना कामेन शंकर ॥ अयशो दहते महं रतिः सा विधवेति च ॥१४॥ भर्तृदानेन देवेश मां जीवय दया ॥१५॥
राद्ध

नि

निधे ॥ एवं तया प्रार्थितो सौ शंकरो भक्तशंकरः ॥१५॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा हर्षयन्कामपत्नीं ॥ शिव उ० ॥ चिंतां मा कुरु कल्याणि न कर्तुं
कर्तुमर्हसि ॥१६॥ स्मृतमात्रस्त्वया बाले कामस्याद्दृष्टिगोचरः ॥ मनसा चिंतितश्चापि मनोभवरिति संज्ञितः ॥१७॥ पुरः स्थिते तु कामान्मा
न्यत्तं च भविष्यसि ॥ विष्णुः स कारणादस्ति रमायां प्राप्यते यदा ॥१८॥ ततस्तिव जनेख्यातो नाम्ना प्रद्युम्नसंज्ञितः ॥ भविष्यति महाभागे
गृहं च दैर्नी आलयं ॥१९॥ सा गता शिववाक्येन मंदिरं भर्तृसुंदरं ॥ संस्मारत पतिं सा तु पुरतो नंगमायया ॥२०॥ ईश्वरेच्छावशात्तस्याः
प्रत्यक्ष समजायत ॥ रतिश्चाश्चर्ययुक्ता सा जहर्षे पतिना सह ॥२१॥ ततो प्रययुः सा रंभं प्रणम्याभिदधे वचः ॥ अनंग उ० ॥ विना पराधं देवे
रा गमितोनंगतां प्रथं ॥२२॥ इंद्रादिदेवतावंदैः स्तारकासुरपीडितैः ॥ मुनिभिश्च विरास्वस्य तवत्समत्तिवेदिभिः ॥२३॥ प्रार्थितः स्वनिग्राया
मंगं कर्तुमिह विश्नो ॥ उपकाराय सर्वे पापकार्यं कृतं मतादरं ॥२४॥ उपकारसमं पुण्यं न चास्ति भुवनत्रये ॥ विपरीतं तु तज्जातं ममदेव सुरेश्व
र ॥२५॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेष्वहं चारुतरः पुरा ॥ उपमा चारुरूपेषु ममैव दीयते द्विजैः ॥२६॥ कथं तिष्ठामि देवेश नंगहीनः पुरे तव ॥ अतो
र ॥२७॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेष्वहं ... ॥ कृ० ॥ ततएकाक्षरं मंत्रं गणेशस्य ददौ शिवः ॥ अनंगाय प्रणमते तु ध्यानं च्या दिशो च्यतं ॥२८॥ ततोने
मयि महादेव स्वरूपया कुरु संकुरु ॥२९॥ ... तत्रानुष्ठानमकरोदनंगः शंकरात्तथा ॥३०॥ संवत्सरं शीर्णपर्णैस्तताप सतपो महत् ॥ एकाक्षरं जपन्मंत्रं
ओ पयोरष्टं तनस्थानं तु सिद्धिं दं ॥ तत्रानुष्ठानमकरोदनंगः ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्देवदेवो गजाननः ॥३१॥ आविरासीद्दशभुजो
गणेशध्यानतत्परः ॥३२॥ बाहुमात्राशनो नित्यं रक्तिसहायवान्सदा ॥ ततः प्रसन्नो ॥३२॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशो मुक्तामालाविभूषितः ॥ दिव्यमाल्यांबरो दिव्य
महामुकुटशोभितः ॥ ज्वलद्रत्नप्रभाचारुकुंडलांगदमंडितः ॥३३॥ शेषार्धं स्वर्णचर्णो नानालंकारराजितः ॥३४॥ सिंहस्कंधो महाश्री
दिव्यगंधानुलेपनः ॥३५॥ सिंदूरारुणशुंडाग्रो दशायुधोज्ज्वलत्करः ॥ शेषार्धं स्वर्णचर्णो नानालंकारराजितः ॥३४॥ सिंहस्कंधो महाश्री
मांश्चिलकारश्शितारिवलाः ॥ इंद्रादयो विबुधनयैराविर्भूतो गजाननो ॥३५॥ आयत्यु रक्तसरोभिश्च पक्षगंधर्वकिन्नरैः ॥ दिव्यवादित्रनि
घोषैः पुष्पवृष्ट्या गजाननं ॥३६॥ उपचारैः षोडशभिर्भक्त्या देवं पपूज पपूज ह ॥ कामो पितृतत्रोत्थाय प्रणिपत्याखिलासुरारः ॥३७॥ एवं
देवैश्चरणौ प्रवंनतोऽमुनीनपि ॥ प्रशशंस तत्तद्देवं विघ्नहं करुणाकरं ॥३८॥ काम उ० ॥ धन्यस्त्वमसि देवेषु परब्रह्मस्वरूपवान् ॥ निराकारा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं०पु०
॥१९८॥

रोपिसाकारो जातोसि भक्तवत्सलः ॥३८॥ अधुना यं ममानुस्तपो धन्यतरं मे वे ॥ यत्तवांघ्रियुगं दृष्टं सर्वदुःखविमोचनं ॥४०॥ कारणं सर्व
सिद्धीनां धर्मार्थकाममोक्षदं ॥ धन्ये नेत्रे युगमे यथा ध्यायंते परं तु मानवाः ॥४१॥ यन्न जानंति वेदांताः सांख्यापातंजलादयः ॥ नेतिनेत्य
भवंति स्त्रीवेदो वियत्र कुंठित ॥४२॥ अनंतकोटिब्रह्मांडेषु कृपो दिक्षितो भवः ॥ अनेन मंत्रेण सौदराः मंत्रो धन्यतरो विभः ॥४३॥ गजानन उ०॥
सम्यगुक्तं त्वया पतेन मां प्रसादयो विदुः ॥ यत्प्रसादात्त्वया प्राप्तं विज्ञानं तिष्ठति प्रयास ॥४४॥ ममैवानुग्रहात्सर्वं दृष्टवानसि यं तथा ॥ यथा
हं परिलक्ष्य स्तेन पसा मनुजानतथा ॥४५॥ ...कामं कामं ददामि ते ॥ ऋ उ० ॥ इति देववचः श्रुत्वा पुनरूपेपनो भवः ॥४६॥
अनुसर्वेणास्मरुलं ब्रह्मानंतं शिवकारितं ॥ तं स्मेच्छय मा प्रसादा... ॥४७॥ अनंगतां स्वस्य रते राकं दृष्टमनुमेवच ॥ अनुज्ञा
नं चिरस्वतं शिवदत्तं वरं तथा ॥४८॥ ...ज्योतिस्वरं ... ग्रामऋ उ० ॥ यदि प्रसन्नो भगवंस्तन्मोदेहीसु देवतां ॥४९॥
दत्तं भक्तिं च ग्ररणे त्रैलोक्यविजयं तथा ॥ ... वचः ॥५०॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उपा० कामप्रा
र्थनं नामाष्टाशीतमोऽध्यायः ॥८८॥ गणेश उ० ॥ ... ता रविः ॥ रमोदरा जो नी ... सर्वसुंदरः ॥१॥
भविता सर्वमान्यश्च त्रैलोक्यविजई तथा ॥ पुष्पं ... वरुतः ॥२॥ उद्योषकाविते संकल्पो स्मा चेदनमारज ॥ मत्त
लांड जराब्दाश्च जेतास्येनेहरादित्रान्दः ॥३॥ ... विश्वलिः ॥ मनोभवस्य पतिभरैवं नामापि स्फूर्जन्निभुते ॥४॥
अविस्मृतिर्मश्चरणोदणामन्तिश्चाते भवेत ॥ ... ॥५॥ ऋ उ० ॥ एवं तस्मे वरान्दत्वा कामायाथ ग
जाननः ॥ अंतर्दधे महाभागः ... गणेशस्य तथाविधां ॥ संपाचस्य प्राप्य मासत द्वार चिंविमा
यकिं ॥७॥ इति निर्मित कान्ने मोदकैर्लड्डुकादिभिः ... तेजस्वीसादधाक्रोत ॥८॥ प्रासादं निर्ममे कांतं रत्न
स्तंभविराजितं ॥ रुक्मिण्याउदराज्जातस्य ... समस्पोधीवरैस्ततः ॥ शंबरायापिते
नापिमायावत्ये निवेदितः ॥१०॥ विभिन्नैः ... नारदोकथयत्तस्मै कामोयं वर्द्धितस्त्वया ॥११॥ उप

॥१९८॥
राम

विष्णोर्नेकमायाः शंबरं समतेव थीत ॥ गणेशस्य प्रसादेन बहूनेकोप्यजिग्यता ॥१२॥ मायावलाप्लिताभिमर्यादाभिबीह ... ॥
पुनरुक्तिर्विख्यातः स रस्वता उरयो ॥१३॥ सर्वदेवेषु मान्यश्च त्रैलोक्यजयकारकः ॥ गजाननप्रसादेन बभूवानं द्विर्वर्द्धन ॥१४॥
रुक्मिणी प्रभृतीस्त्रीभिर्द्वितः ॥ ... द्वापरः ॥ तत उत्थाय यातानिर्जिताभिः समन्तत ॥१५॥ ... नारदस्य वाक्यं नतु ... ॥
आलिंगयमनाप्रेषणनामरविश्रुतं ॥१६॥ सर्वविदीर्ह्यपुनात ... इतिहासं ... ॥ ऋ उ० ॥ एवं जनस्थानगतो गणेशस्य महामुने ॥१७॥
मकाविकष्यितोव्रतमेण ... सिद्धिनासिक ... भयंकरं ॥१८॥ तत्राधापि हि दृश्यंते ... मोदकारव्य
वमाराधितस्तेन कामेनासौ गजाननः ॥१९॥ षडक्षरेण मंत्रेण शेषेणाराधितो यथा ॥ रतिश्च मदनश्चापि नंदुरुभौ यथा ॥२०॥ व्यास उ०॥
कथमाराधितो ब्रह्मन्शेषेणासौ गजाननः ॥ किमर्थं हि चिन्नेनासंप्रसन्नाश्च आगनोत ॥२१॥ पतत्सर्वं विस्तरं हि पृच्छतश्चतुराननः ॥ ब्रह्मो
ओतुश्चवक्तुमयपतः पुण्यविवर्द्धते ॥२२॥ ब्रह्मो० ॥ सम्यक् पृष्टस्त्वया ... कथयामि कुधापते ॥ श्रृणु त्वावहितो व्यास सर्वसस्यवती सुत ॥२३॥
कस्मिंश्चित्समये शंभुः पार्वत्या सहितो मुने ॥ स्वरासीनो गिरिवरे रम्ये सानुशिलोच्चये ॥२४॥ नानाद्रुमलताकीर्णे निर्झरारावपूरि ... ॥
कुंजंति भ्रमरा यत्र स्वर्णपंकजवासिन ॥२५॥ चंपकाशोकबकुलआमालतिकुसुमानिलः ॥ आनंदयति चित्तानि वसतो यत्र शेखरे ॥२६॥ अ
प्सरस्तत्र गंधर्वा अप्सरायक्षकिन्नराः ॥ देवाश्च मुनयो नागा गोस्तंदृष्टुं गिरिमापतिं ॥२७॥ केचित्तं प्रणिपातेन साष्टांगेनाभ्यवादयन् ॥२८
॥ अर्द्धं तु श्च गंधर्वानि न्दतु श्यासरोगणा ॥२९॥ पुष्पसंस्तवरा ... जं ... जिन धरं ततः ॥ नंदीभृंगीमिगणाकीर्णं भालचंद्रं त्रिशूलिनं ॥३०॥ भ
स्मांगश्लोषकौरसं रंकरं वृषभध्वजं ॥ अपरेण्यापि तं देव तपश्चारैर्मनोरमे ॥३१॥ निमीलयन नयनेत्तस्थः केचिध्यानपरायणाः ॥ वसिष्ठो
वामदेवश्च जमदग्निस्त्रितो द्विजः ॥३२॥ अत्रिःकण्वो भरद्वाजा गौतमा याज्ञमुनीश्वराः ॥ तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैस्तत्रस्थं पार्वतीपतिं ॥३३॥ स्तु
वत्सु तेषु मुनिषु रोषो गर्वपरंपयो ॥ अहमेवश्रेष्ठतरो लोकेषु त्रिषु नापरः ॥३४॥ यतः श्रेष्ठतरं शंभुस्तस्याहं शिरसि स्थितः ॥ धराधर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१४६॥

णसामर्थ्यं विधिनान्यत्र कुत्रचित् ॥३८॥ वासुकेरंगुलं भूत्वा तन्मात्रं वीनारं स्थितं स्थिरे ॥ आसंततो मरुत्संयतस्या आन्यो स्तिमसरः ॥३९॥
तदृ दिस्थं तदा गर्वं ज्ञात्वा तां शुक्लस्थितं लोकसंततं ॥ विज्ञाया विलं दृढं तत्छीघ्रं तत्स्थो सह सारिव ॥३६॥ आस्फोट्य द्वारपं शेषं ताडया
गर्वितं एकैकोमस्तकस्तस्य दृशाधादृशाधाप्य भवत् ॥३७॥ मूर्छितं प्रहरार्द्धं सितगतप्राणइवाभवत् ॥ ततः प्रभृत्यसौ जातः सहस्रफणमं
डितः ॥३८॥ जीवं शेषं तु शोच्यापरो वो शेषां हि भक्षणं ॥ अलंकरणभूतो हं त्रैलोक्यस्य हरस्य हि ॥३९॥ इमामवस्थां संप्राप्तः सर्वानने
नकर्मणा ॥ चलितुं नैव शक्नोमि पक्षहीन इवांडजः ॥४०॥ किं करोमि क्व गच्छामि को मे त्राता भुवि भवेत् ॥ श्रीमन्निज पदं प्राप्तो उपायं कथय
प्रभो ॥४१॥ को वा मे पन्नगे दुःखं हरति चिंतापरस्तु सः ॥ इह शीतेन मार्गेण गच्छंतं नारदं मुनिं ॥४२॥ अहर्षिं कं वियोगी कः स्तनं प्राप्य वसितु
ः ॥ अतिकष्टमवस्थां तां नारदो लोकयत्पुरः ॥४३॥ निश्चेष्टं निरनुच्छ्वासं ध्यानेन एव थावलिं ॥ अशेषविषयं तो पि शेषं पप्रच्छ नारदः ॥४४॥
॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपा० शेषोपाख्याने नवाशीतमो ध्यायः ॥८९॥ नारद उ० ॥ किमर्थमेवं जातोसि निःस्तेजो दुःखितो भृशं ॥
कथं भग्नशिरः कस्माच्चरोप्रियतरं मुने ॥१॥ किंवा त्वन्यो गिरीशास्ते कोपं गर्वितया भुवि ॥ वद यत्कारणं शेष प्रतिकारं करवाव है ॥२॥ त्वं विना
धारयेत्को नु चराचरमुदं भुवं ॥ अनन्तवतित स्मिंस्तुत्स्वपमेवाप्रवीन्मुनिः ॥३॥ उपायं सपरिजस्य सस्थानप्राप्तये प्रभुं ॥ नारद उ० ॥ अवधार
यमेवाद्यं शेषाशेषकथानिधे ॥४॥ सुपर्णाणां भक्षकानां घायेन तस्य किं करिष्यन्ति सेवया ॥ ... भजिष्यमाणाभिवाभकः ॥५॥ शेष उ० ॥
किं चिन्तु तानं पुण्यमासीद्येन दर्शनं तव ॥ अजस्य कृष्यादृष्टि पिसम्यक्ष्मेस्यान्वसंतायु ॥६॥ अन्यथा दर्शनं पुण्यानां दर्शनं तु कथं भवेत् ॥ अति
विकलगात्रस्य दृष्टो मे हि धारणे ॥७॥ तं प्रयत्नेन वद त्वं नेमे नाहं स्यां यथा पुरा ॥ नारद उ० ॥ प्रणम्य महामनुं तेघ तस्य देवस्य सर्वपं ॥८॥ प
स्य प्रसादाद्विद्याधास्तानसदमवाप्नुयात् ॥ अतः षडक्षरं मंत्रं गणेशस्य ददामि ते ॥९॥ अस्यानुष्ठानमात्रेण प्रत्यक्षस्ते गजाननः ॥ सर्वा
न्विधास्यते कामान्यान्यास्त्वं मनसेप्सितान् ॥१०॥ कृ० ॥ इत्युपदेशं शेषाय नारदोन्तर्हितोभवत् ॥ शेषोपि तपसे सिद्धः सिद्धयं परमं शुभं ॥११॥
निरुद्धो शेषकरणो ध्यात्वा देवं गजाननं ॥ जजाप परमं मंत्रं सहस्रपरिवत्सरं ॥१२॥ सिंहारूढं त्रिनेत्रं दशभुजं रमणं कुंडलं चांगदं च मुक्तामा ॥१४६॥

ला वहंतं सल्लसितमुकुटं रत्नमुद्राढ्यसत्वं ॥ नानादेवर्षिवृंदैरनुगतमनिशं वक्रतुंडं गजास्यं भक्त्या पाप्तदेहं सुरवरवरदं चिंतये देवदं
तं ॥१३॥ तदं तेजस्ततो परस्ये देवदेवं गजाननं ॥ एवं गजाननस्तस्य दर्शनार्थं समाययौ ॥१४॥ सिद्धिबुद्धियुतस्तावद्ध्ययद्ध्यातो हि नाकुरा ॥ दिं
हस्वं वध्नसहस्राणि स्पार्श्वात्यादिगंतरः ॥१५॥ तेजसा तस्य शेषो पि धर्षितो धसवाभवत् ॥ चकंपे भयसंवीतो व्यक्तचित्तोतिविह्वलः ॥१६॥
स्वस्थमहत्तीमात्रेण चिंतयामास चेतसि ॥ किमिदं तेजयातं प्रलयानलसन्निभं ॥१७॥ तन्ये दहेत्सर्वं लोकान्निश्चमामेव धक्ष्यति ॥ क
ल्याणेकमपि कथं क्रियमाणे शुभं भवेत् ॥१८॥ अथवा नारदेनोक्तं दृक्ष्यामि गणनायकं ॥ कृ० ॥ एवं चिंतातुरे तस्मिन्नुवाच द्विरदाननः ॥१९॥
माभैः शुतर्कं कुरालवरदोहं समागतः ॥ यं ध्यायसि दिवा रात्रौ वर्ण्यते हृदि स्थितं ॥२०॥ अहमेव जगत्कर्ता पाता हर्ताखिलेश्व
रः ॥ यत्तेजसा भाति चंद्रो वह्निः सूर्यश्च भानि च ॥२१॥ परं ब्रह्मस्वरूपो पि तपसा तव तोषितः ॥ आविर्भूतो वरं दातुं लोको पि हरत
वेपि च ॥२२॥ त्वं तु मत्तो वरान्ब्रूहि यान्यान्कामयसेखिलान् ॥ शेष उ० ॥ तेजसा धर्षिता देव द्रष्टुं वक्तुं च नो सहे ॥२३॥ अनुग्रहश्चेत्स
र्णस्तिमयि सौम्यो भव ... नघ ॥ कृ० ॥ एवं संप्रार्थितस्तेन करुणाब्धिर्गजाननः ॥२४॥ अभवल्लोकचंद्राभः सौम्यतेजाः सुरेश्वरः ॥ त
तो वद्रेव राष्ट्रेषो नत्वास्तुत्याखिलेश्वरं ॥२५॥ शेष उ० ॥ अनादिनिधनं देवं देहं गणनायकं ॥ सर्वव्यापिनमीशानं जगत्कारणकार
णं ॥२६॥ सर्वस्वरूपं विश्वेशं विश्वं विघ्नं नमाम्यहं ॥ गजाननं गणाध्यक्षं गरुडेशास्तुतं विभुं ॥२७॥ गणाधीशं गुणातीतं गणाधीशं
नमाम्यहं ॥ विघ्नानामधिपं देवं देवदेवं सुरप्रियं ॥२८॥ सिद्धिबुद्धिप्रियं सर्वसिद्धिदं भुक्तिमुक्तिदं ॥ सर्वविघ्नहरं देवं नमामि ग
णनायकं ॥२९॥ कृ० ॥ एवं स्तुत्वा तु देवेशं वरदं द्विरदाननं ॥ वरयामास यान्कामांस्तान्शृणुष्व महामुने ॥३०॥ शेष उ० ॥ अद्य
धन्यं तपो ज्ञानं पिता माता मनुर्मम ॥ देहो नेत्राणि भूरिणि मस्तकानि बहूनि च ॥३१॥ तोस्तोलं संभवज्ज्ञाया धन्या सारस्रानामम ॥
कुलं शीलं च धन्यं मे त्वदंघ्रियुगदर्शनात् ॥३२॥ गर्वगर्वकरणान्मुष्टितो मस्तकानि मे ॥ महारुषा महेशो नास्फालितस्य मही

ग॰पु॰
॥१००॥

तद्धे ॥३४॥ नारदस्य प्रसादेन दृष्टं ते चरणांबुजं ॥३५॥ इदानीं देहि मे देव श्रेष्ठतां भुवनत्रये ॥३६॥ पादं वसवशीर्षोपरि सि सामर्थ्यं धारणे प्रभुः ॥
अचलं देहि मे स्थानं दर्शनं ते निरंतरं ॥३७॥ सान्निध्यं शंकरस्यापि कुलश्रेष्ठ्यं शिवे रतिः ॥ गजानन उ० ॥ यदि ते दशधा जातो मस्तको भुज
गाधिप ॥३८॥ तदा सहस्रवदनः सहस्रफणमंडितः ॥ भविष्यसि शेषो ख्यातो यावच्चंद्रार्कतारकाः ॥३९॥ धराधरणसामर्थ्यं द
तव भविष्यति ॥ ब्रह्मो ॥ एवं वरान्ददौ तस्मै स्वोदरे तं बबंध सः ॥४०॥ व्यालबद्धोदर इति नाम प्राप गजाननः ॥ शेषस्य मस्तके हस्त
मभयार्थं ददौ विभुः ॥४०॥ चकार विराट् स्वरूपं स्वं शेषायादर्शयत्प्रभुः ॥ नाभिर्नाभस्य व्योम भूतलं विदिशो दिशः ॥४१॥ यस्य पा
दतले भूमिर्दिवः शिरः श्रोत्रे क्षिती रविः ॥ ओषध्यो यस्य रोमाणि नखा यस्य धराधराः ॥४१॥ मेघाः स्वेदोद्भवं यस्य प्रजनश्च तु या
ननः ॥ कुक्षौ यस्य जगत्सर्वं चत्वारश्चैव सागराः ॥४२॥ अनंताननएको योप्यनंतनयनः स्वराट् ॥ अनंतरूपानंतशक्तिरनंतदृ
ष्टिमान् ॥४४॥ यद्रोमकूपे भांति स्म ब्रह्मांडानि सहस्रशः ॥४४॥ दृष्ट्वा तादृशं शेषो भीत्या भ्रांत इवाभवत् ॥४५॥ प्रार्थयामास वि
घ्नेशं पुनः सौम्यो भवेति च ॥ ततो दशभुजो देवः सिंहारूढो भवत्प्रभुः ॥४६॥ उवाच वरदो देवो नेदृशं दृष्टं सुरैरपि ॥ मद्भक्त
हतो दृष्टिर्विद्याशेषाघभाग्यतः ॥४७॥ अचलं मयि ते स्थानं पाताले च शिवेऽपि च ॥ मया दत्तं प्रसन्नेन वरं [illegible] ॥४८॥ शेष उ० ॥
धरेधरां स्वशिरसे धरणीधर इत्यपि ॥ मयापि तेपि विख्यातं नाम लोकेस्ति विश्रुतं ॥४९॥ अस्मिन्क्षेत्रे स्थिरो भूत्वा भक्तकामा
प्रसन्नय ॥ ब्रह्मो ॥ मिति तमथो तोसौ विघ्नेशांतर्दधे स्वयं ॥५०॥ शेषोपि तादृशीं मूर्तिं स्थापयामास दादरात् ॥ अकरोदुत्सवं ला
च्छया प्रासादं कांचनं प्रभुं ॥५१॥ धरणीधरसंज्ञितं नामास्य परिकल्पयत् ॥ हरेः शयनतां प्राप्य प्रादवहत्पुण्यवद्धरां ॥५२॥ स्थिरो भूत्वा
भिप्रेपि विघ्नराजस्य प्रपणं ॥ एवं तोऽथितो व्यास विघ्नेशमहिमा प्रभुतः ॥५३॥ प्रवालनगरख्यातो गणेशो धरणीधरः ॥ एत

॥१००॥
राद्

दर्थं हि शेषेण कृतमाराधनं विभो ॥५४॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपा॰ शेषोपाख्याने रत्नगर्भ संख्यातोध्यायः ॥१०॥
व्यास उ० ॥ अन्यत्कथय मे देव गणेशस्य कथांतरं ॥ श्रण्वतो मे मनो संतर्पकं भवति प्रभो ॥१॥ ब्रह्मो ॥ एकदा प्रलये ब्रह्मेता
पयेन्मां गजाननं ॥ सृष्टिनानाविधां प्रसृज्य रूपेचैव मम तथा ॥२॥ अहं प्रकल्पयामास पुत्रान्स सप्त प्रातदा ॥ तेषां नामानि ते वच्मि
कश्यपो गौतमो पि च ॥३॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च मरत्वाजोत्रिरेव च ॥ विश्वामित्रस्य सहैते सर्वविद्याविशारदाः ॥४॥ सर्वे मामभुव
न्प्रश्नं गजानन सुरेश्वर ॥ प्रयातु कश्यपो ज्ञात्वा पित्रुर्द्धिमां स्तेषु चाधिकः ॥५॥ पलायं विविधांस्तु हिंकुर्विद्या विज्ञातस्तदा असा
वोमितिमादुक्त्वा जगाम तपसे वनं ॥६॥ जजापैकाक्षरं मंत्रं दिव्यवर्षसहस्रकं ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्दिरदाननईश्वरः ॥७॥ चतु
र्भुजो रत्नवंशा शोभमानमुकुटमंडितः ॥ पाशांकुशधरामा भाष्टंतहस्तः भुभांगदः ॥८॥ सुवर्णमयिररोद्यमुक्तामालासमुज्वलः ॥
सर्पोदरः कोटिसूर्यविलसद्दीप्तिमंडलः ॥९॥ विकसन्नेत्र विभ्राजद्भासहंतोद्वसन्मुखः ॥ आविरासीत्कश्यपस्य पुरएव गं
जाननः ॥१०॥ क्षुद्रघंटानूपुराणां रवान्सुखरतां प्रियुक् ॥ दृष्ट्वानन्तर्तं देवं कश्यपो हर्षनिर्भरः ॥११॥ नत्वा संजैयामास नानाम ५
गंधवस्तुभिः ॥ बद्धांजलिरुवाचेदं सुप्रसन्नं गजाननं ॥१२॥ धन्यो मे जनकोमाता तपो ज्ञानं वपुश्च यत् ॥ धन्येयं धरणी वीरुधस्ता पु
ष्पफलानि च ॥१३॥ धन्यस्तवाक्षरो मंत्रो येन दृष्टोसि विभुः प्रभुः ॥ गजाननः प्रसन्नो सापरमात्मा परात्परः ॥१४॥ यत्र कुंठा श्रुत
वेदाश्च वेदांतास्तं गताः ॥ अगोचरो मनस्तर्कैः सोयं देवो मयेक्षित ॥१५॥ ब्रह्मो ॥ यस्माद्राशि भवंतीमेहरीशाग्नि सुरवासुराः ॥
पातालानि च स सेवभुवनानि च तुर्दश ॥१६॥ यत्र तानि लयं यांति सोयं देवो मयेक्षितः ॥ यो निर्गुणो गुणाधीशो गुणरूपो निरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति ॥ ७७ ॥ अमेति यं विदुः केचित्सोयं देवो मयेक्षितः ॥ क॰उ॰ ॥ एवं वा स्याम्यहं तस्मै प्रीतिं तु सोगजाननः ॥ १ ॥ उवाच कश्यपं मंत्रं स्त
वं तं विधेहि स्तवैः ॥ गणेश उ॰ ॥ भक्त्या स्तवादनुष्ठानात्प्रीतः सोहं मुने धुना ॥ १७ ॥ वरं वरय मत्तः स्वयं यंच मनसेप्सिसि ॥ कश्यप उवाच ॥
हिं नानाविधां कर्तुं सामर्थ्यं देहि मे प्रभो ॥ २० ॥ त्वदंघ्रिकमले भक्तिं मम विस्मरणमेव च ॥ यथा प्रत्यक्षतां तत्र स्मरेयं यत्र चा
प्यहं ॥ २१ ॥ तादृशं देहि मे पुत्रं नाम्ना कश्यपनंदनं ॥ गणेश्वर उ॰ ॥ सर्वं ते वांछितं मत्तो भविता शुभ महामुने ॥ २२ ॥ भक्तिर्मे
विस्मृतिः स्यां तेन्ते चांतिकं व्रजे ॥ करिष्यति विचित्रां त्वं सृष्टिं मम प्रसादतः ॥ २३ ॥ क॰उ॰ ॥ एवमुक्त्वा मुनिर्देवस्तत्रैवांतरधी
यत ॥ कश्यपो पि मुदा युक्तो निजस्थानं तदाययौ ॥ २४ ॥ कदाचित्कश्यपोकस्माद्दुराशीरप्रपीडितः ॥ कन्यालभक्का पि शर्मन्वि
हमध्यं ततो गमत् ॥ २५ ॥ निसर्गेनेमिति कं कांप्यकर्मध्यानेन नयास्मरत् ॥ तं तथाविकलं दृष्ट्वा योषितोस्य चतुर्दश ॥ २६ ॥ दित्य
दितिर्दनुः कद्रु विनताद्याः पुरस्थिताः ॥ बुभुजे कमरास्ताभिर्नानागारे स कश्यपः ॥ २७ ॥ आलेयथोदेसुषुवे दितिर्दैत्याननेक
शः ॥ अदितिर्देवगंधर्वान्दनुश्च दानवान्बहून् ॥ २८ ॥ क्रमेण किंकरान्यक्षान्सिद्धचारणगुह्यकान् ॥ पराव श्च तथारण्या ग्राम्या
श्चासन्ननेकशः ॥ २९ ॥ पृथिवी पर्वतान्वृक्षान्समुद्रान्सरितो लताः ॥ धान्यानि धातवो रत्नं कृमिकीटपिपीलिकाः ॥ ३० ॥
सर्पाः पक्षिगणास्ताम्राः सर्वमासीच्चराचरं ॥ एवं दृष्ट्वा स्वसंतानं जातं नानाविधं तदा ॥ ३१ ॥ जहर्ष कश्यपो धीमान्नाना
मंत्रान्समादिशत् ॥ सोथ रत्नाकरं प्राप धनं सिद्ध्यर्थं च क्रमीक्ष्यप ॥ ३२ ॥ षोडशार्णं चिदकस्मैचित्तथाष्टादशवर्णकं ॥ एकाक्षरं च
कस्मैचिदन्यस्मै च षडक्षरं ॥ ३३ ॥ पंचार्णमष्टाक्षरं च द्वादशाक्षरमेव च ॥ कस्मैचिच्च महामंत्रं ददौ स मुनिपुंगवः ॥ ३४ ॥

कुर्वंस्तु स्थितं तावद्यावद्देवो निरीक्ष्यते ॥ गजाननो निराधारः सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ३५ ॥ एवमालापयत्ताश्च ते च तत्र मुदास्तदे
वहीं ॥ तपरो बहुशो देशान् जपुः स्वस्वमनुं तदा ॥ ३६ ॥ आसने भोजने देवं निद्रायां जागरे पि च ॥ अनन्यभक्त्या देवेशं सस्म
रुस्ते गजाननं ॥ ३७ ॥ दिव्यवर्षसहस्रांते परितुष्टो गजाननः ॥ आवीरासीदनेकात्मा तस्तुरः करुणानिधिः ॥ ३८ ॥ योयथा
ध्यातवान्देवं स्वादृशस्तस्य सो भवत् ॥ कस्यचित्सुरतस्यासीद्धरिवर्णश्चतुर्भुजः ॥ ३९ ॥ अन्येकस्यचित्सुरतः षड्भुजो सौग
णेश्वरः ॥ कस्यचित्सुरतस्यासीन्मेघाभो दशमहाभुजः ॥ ४० ॥ दशबाहुजो कस्यचित्पासीत्क्रोडाष्टमयसमप्रभः ॥ सह
स्रनयनस्तावत्भुजोसावपिकस्यचित् ॥ ४१ ॥ भाति बालस्वरूपो पि वृद्धो पि भासते ॥ तेजोरूपी महाकाय आखु
वाहनवगृहं ॥ ४२ ॥ सिंह गो बर्हिणो वा पि गजास्यो नैकवाहनाः ॥ दृष्ट्वा देवं तु ते सर्वे नेमुर्धानु हुतुर्मुदा ॥ ४३ ॥ स्तोत्रै
र्नानाविधानेनं अनेकनामभिस्तुतः ॥ बद्धांजलिपुटा नद्याभक्त्या देवं गजाननं ॥ ४४ ॥ सर्वे ऊचुः ॥ यतोनंतशक्तेरनेकाश्च
जीवा यतो निर्गुणादप्रमेया गुणास्ते ॥ यतो भाति सर्वं त्रिधा भेदभिन्नं सदा तं गणेशं नमामो भजामः ॥ ४५ ॥ यतश्चावि
रासीज्जगत्सर्वमेतत्तथाब्जासनो विश्वगो विश्वगोप्ता ॥ तथेंद्रादयो देवसंघा मनुष्याः सदा तं गणेशं ॥ ४६ ॥ यतो
वह्निभानू भवो भूर्जलं च यतः सागराश्चंद्रमा व्योम वायुः ॥ यतः स्थावरा जंगमा वृक्षसंघाः सदा तं गणेशं ॥ ४७ ॥ यतो
दानवाः किन्नरा यक्षसंघा यतश्चारणा वारणाः श्वापदाश्च ॥ यतः पक्षिकीटा यतो वीरुधश्च सदा तं ग॰ ॥ ४८ ॥ यतो बुद्धिरज्ञा
ननाशो मुमुक्षोर्यतः संपदो भक्तसंतोषदाः स्युः ॥ यतो विघ्ननाशो यतः कार्यसिद्धिः सदा तं ग॰ ॥ ४९ ॥ यतः पुत्रसंपद्यतो वांछि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा०पु०
॥१०२॥

तार्थं यतो भक्त विघ्नास्तथानेकरूपः ॥ यतः शोकमोहौ यतः काम एष सदा तं नमः ॥५०॥ यतो नंतशक्तिः स शेषो बभूव
धराधारणेनेकरूपेच शक्तः ॥ यतोनेकधा स्वर्गलोकादि नाना सदा तं नमः ॥५१॥ यतो वेदवाचो विकुंठा मनोभिः सदा ने
ति नेतीति नाय्यं गृणंति ॥ परब्रह्मरूपं चिदानंदभूतं सदा तं नमः ॥५२॥ ॥ इति श्रीगणेशपु० उपा० नानोपास
नानिरूपणं नाम एकनवतमोध्यायः ॥९१॥ क्री० उ० ॥ एवं नत्वा च स्तुत्वा च सर्वे ते तु गजाननं ॥ पुनः स्तुगणाध्य
क्षं प्रपच्छुर्नतमानसं ॥१॥ धन्यं तपो नो दानं च ज्ञानं दृष्टश्च सर्वजः ॥ यद्दृष्टोयो धन्याया भिद्देशो गजाननः ॥२॥ एवं वाक्या
न्तेषां स्तुतिभिः परितोषितः ॥ उवाच भक्तवत्सलः तांते वांगीभीर्बुद्धिरदाननः ॥३॥ नैतादृशं मया दृष्टं ब्रह्मविष्णुहरि
वादिषु ॥ यत्साक्षाद्दर्शनं पतेस सर्वे स्वरूपं मे निर्गुणस्य यत् ॥४॥ अतितु शोभया युक्ता यावरान्दातुमिहागतः ॥ बध्दोवांछितं तत्तद्
वृणुध्वमखिलं तु मत् ॥५॥ क्री० उ० ॥ एवमुक्त्वा सद्यस्तेन विकटे नमुनीश्वराः ॥ प्रसन्नं वांछितं तत्तद्धुत्सं साक्षाद्गजाननात् ॥६॥
असंख्यसंसारं नाशनं नास्तिस्तारित्रिश्च तुर्मुखे ॥ गदितं सर्वधातस्माड्ढंसंक्षेपतोमया ॥७॥ पुनरूचे गणाधीशः स्तोत्र
मेतज्जपेन्नरः ॥ त्रिसंध्यं त्रिदिनं तस्य सर्वकार्यं भविष्यति ॥८॥ यो जपेदष्टदिवसं श्लोकाष्टकमिदं शुभं ॥ अष्टवारं
चतुर्थ्यां तु सोष्टसिद्धिरवाप्नुयात् ॥९॥ यः पठेन्मासमात्रं तु दशवारं दिने दिने ॥ स मोचयेद्बंधगतं राजवंधं न संशयः ॥१०॥
विद्याकामो लभेद्विद्यां पुत्रार्थी पुत्रमाप्नुयात् ॥ वांछितं लभते सर्वं एकविंशतिवारतः ॥११॥ यो जपेत्परया भक्त्या ग
जाननपरो नरः ॥ एवमुक्त्वा ततो देवसर्वेषामेव पश्यतां ॥१२॥ अंतर्दधे खिलाधारः सुमुखो सो गजाननः ॥ तेच

॥१०२॥
राम

चक्रुः स्थापनं गणेशस्य शुभाननां ॥१३॥ प्रतिष्ठाप्य च तां मूर्तिं प्रासादे रत्ननिर्मिते ॥ सुमुखेति च तस्यास्ते
नाम चक्रुः सविश्रुतं ॥१४॥ संप्रपूज्य च नमस्कृत्वास्य स्वस्थानं ययुः सुराः ॥ सर्वे ते मुनयो लोकास्य स्वका
र्यरतास्सदा ॥१५॥ केचित्तस्या नाम चक्रुरेकदंत इति स्फुटं ॥ गंधर्वैः किन्नरैरन्याः स्थापिता मू
र्तिरुत्तमा ॥१६॥ प्रासादे कांचने श्रेष्ठे नेकधा परिपूज्य च ॥ कपिलेति च नामास्याः स्थापया
मासुरुत्तमं ॥१७॥ गुह्यकाश्चारणाः सिद्धा मूर्तिमन्यां च चक्रिरे ॥ महालये प्रतिष्ठाप्य
नेमुश्च पुपुजुश्चतां ॥१८॥ गजकर्णेति नामास्याश्चक्रुस्ते तु स्फुटार्थकं ॥ तत्र भावादिमा
नस्थाः सर्वे ते दिवमाक्रमन् ॥१९॥ लंबोदरेति नाम्ना च स्थापिताः सर्वमानवैः ॥
श्चापदे रखिलैरन्यैः स्थापिता मूर्तिरुत्तमा ॥२०॥ विकटेति च नाम्ना तां पुपूजु
स्तेपयुर्वनं ॥ गिरयश्च द्रुमाश्चान्या मूर्तिं स्थाप्य प्रपूज्य च ॥२१॥ विघ्ननाशन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१०२॥

रत्येवं नाम दत्त्वाऽस्थितोऽस्तव॥ तत्प्रसादाच्च ते ख्याताः पर्वताश्च द्रुमास्तथा॥२२॥ सर्वैः पक्षिगणैर्मूर्तिः
स्थापिता रत्नकांचनी॥ गणाधिपेति नाम्ना तैः पूजिता च नमस्कृता॥२३॥ सर्वैर्विषधरैरेका स्थापिता ग-
णनायकी॥ तस्याहुर्निः स्मृता तैस्तु धूम्रकेतुरिति स्फुटा॥२४॥ सर्वैर्जलाशयैरेका प्रतिमा स्थापिता शुभा॥
गणाध्यक्षेति नाम्ना सा पूजिता परमोत्सवैः॥२५॥ रत्नमिकीटादिभिश्चैवं नस्पत्योषधीगणैः॥
स्थापिता परमा मूर्तिर्भालचंद्रेति विश्रुता॥२६॥ अन्यैः सचेतनैरन्या रत्नप्रासादमध्य-
गा॥ वैनायकी महामूर्तिः पूजिता भक्तिभावतः॥२७॥ गजाननाख्यया ख्याता सर्वेषां स-
र्वकामदा॥ तेते जगत्ये ख्याता स्तत्तज्ज्ञात्या बभूविरे॥२८॥ सुखिनः स्वस्वःकार्येषु दक्षा
देवप्रसादतः॥ प्रत्येकनाम कथनेन शक्तिर्मे भवन्ति ते॥२९॥ सारं सारस्त्र गृह्यैव दत्तं ना-
मसहस्रकं॥ ततो विसारभूतानि प्रोक्तानि द्वादशैव ते॥३०॥ सप्तक्रमथ नाघदं दत्ता-
नीव चतुर्दश॥ एवं संक्षेपतोऽनन्तमहिमा ते भिवर्णिति॥३१॥ विस्तराद्वक्तुं शेषो

॥१०३॥
ग०पु०

नेशोऽप्यहं हरिर्हरः॥ इंद्रादिमशकान्तं च जीवानां पक्षरक्षसां॥३२॥ तत्र कारणनाका-
यमियासत्यवतीसुत॥ तस्मात्सर्वेषु कार्येषु पूजनीयो गजाननः॥३३॥ योन पूजयते देवदेवं विघ्न-
विनाशनं॥ स दुरात्मा परित्यज्य चांडाला इव दूरतः॥३४॥ मुनिरुवाच॥ अनुक्रमेण कथय नामा-
नि द्वादशानि मे॥ श्रवणात्पठनादेषां सर्वं निर्विघ्नतामियात्॥३५॥ कउवाच॥ सुमुखश्चैकदं-
तश्च कपिलो गजकर्णकः॥ लंबोदरश्च विकटो विघ्ननाशो गणाधिपः॥३६॥ धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो
भालचंद्रो गजाननः॥ द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि॥३७॥ विद्यारंभे विवाहे च प्रवे-
शे निर्गमे तथा॥ संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते॥३८॥ शुक्लांबरधरं देवं श-
शिवर्णं चतुर्भुजं॥ प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशांतये॥३९॥ कोटिकन्याप्रदा-
नानि कोटियज्ञव्रतानि च॥ तपांसि यानि सर्वाणि तीर्थान्यायतनानि च॥४०॥ स्वर्णभा-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
।।१०४।।

र सहस्राणि कोटिदानानि कान्यपि ।। तत्क्षणात्तत्सहस्राणि परीक्ष्य व्रतानि च ।। ४१ ।। ज्ञातं शौन
कां पुण्यस्य तानि नाम्नां नयांति च ।। इमानि प्रातरुत्थाय शुचिर्भूत्वा समाहितः ।। ४२ ।। यः पठेन्मा
नवो भक्त्या विघ्नानीयांति तं नरं ।। सिध्यंति सर्वकार्याणि मोक्षमंते व्रजत्यसौ ।। ४३ ।। तस्य संदर्श
नं लोकाद्देवाः पूता भवंति हि ।। अत एवं मुने सौराः शाक्ताः शैवाश्च वैष्णवाः ।। ४४ ।। उक्तोदाहरा
नामानि सर्वकार्याणि कुर्वते ।। गणेशमपि कुर्वंति किमत्रापि कौतुकं ।। ४५ ।। न सिध्यंति हि कार्या
णि ह्येषामन्यतमस्य ह ।। उच्चारणं विना ब्रह्मंस्तस्मादेकं समुच्चरेत् ।। ४६ ।। दुष्टानां नास्ति कामि
नां च कार्यं यद्यद्धि सिध्यति ।। तेपि बीजं समुच्चार्य महानादपि कुर्वते ।। ४७ ।। एवं ते महिमा सर्वः
कथितो लेशतो मुने ।। उपासनं फलं नाना यथामति निरूपितः ।। ४८ ।। विष्णुना कथितं यावत्तावत्तव
निरूपितं ।। सोपितांतं जगामास्य गणेशोपासनस्य ह ।। ४९ ।। गणेशनाममहिमा पूर्णो ज्ञातो न तेन
च ।। श्रीगुरुवाच ।। एवं ते कथितं राजन्नद्भुतो महिमा मया ।। ५० ।। ब्रह्मणा सुप्रसन्नेन व्यासाय यो नि

।।१०४।।
राम

ग०पु०
।।१०५।।

रूपितः ।। उपासनाखंडमिदं वर्णितं नृपते मया ।। ५१ ।। इति ते श्रवणे श्रद्धा तदान्यदपि वर्णये ।। चरितं गणनाथस्य
सोमकांत पापनाशनं ।। ५२ ।। सूत उ० ।। इति वः कथितं नानाकथांतरसमन्वितं ।। उपासनं गणेशस्य शौनकाद्या महा
र्षयः ।। ५३ ।। वेदव्यासाय मुनये ब्रह्मणा यत्समीरितं ।। भृगुणा सोमकांताय वर्णितं पापनाशनं ।। ५४ ।। शृणुयाद्यो
गणेशस्य पुराणमिदमुत्तमं ।। स सर्वानाप्नुयात्कामान्भुक्त्वा भोगाननेकशः ।। ५५ ।। पुत्रपौत्रसमायुक्तो ज्ञानविज्ञानसंयुतः ।।
लभते परमां मुक्तिं गणेशस्य प्रसादतः ।। ५६ ।। न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ।। यः श्रावयेन्महाभक्त्या पठेत्
फलदो भवेत् ।। ५७ ।। यथार्थं सोमकांतेन भृगुणा परमादरात् ।। उपासनाखंडमिदं श्रुतं भृगुमुखात्ततः ।। ५८ ।।
।।छ।।छ।। ।। इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे ब्रह्मव्यासभृगुसोमकांतसूतशौनकादिसंवादे गजान
ननानानामनिरूपणं नाम द्विनवतमोध्यायः ।। ९२ ।। संपूर्णं ।। शुभमस्तु ।। श्रीगजाननार्पणमस्तु ।। श्रीभवानीशं
करार्पणमस्तु ।। ।। शाके १७०८ वर्षे पराभवनामसंवत्सरे दक्षिणायने वर्षाऋतौ भाद्रपद शुद्ध प्रतिपदा गुरौ प्रथ
मप्रहरे इदं पुस्तकं गणेशपुराण उपासनाखंड संपूर्णं ।। ।। काश्यपसगोत्रोत्पन्नो विष्णुखोडस्य पुत्रेन बापुभ
टेन लिखितं ।। अथ उत्तरखंडं लिख्यते ।। छ ।। ।। छ ।। ।। छ ।। ।। छ ।। ।। छ ।। ।। छ ।। ।। छ ।। ।।
।। ।। शुक्ले भाद्रपदे मासि प्रतिपद्गुरुवासरे ।। गणेशाख्यपुराणस्य पूर्वखंडं समाप्तिगं ।। १ ।। इदं विष्णुखोडस्य पुस्तकं ।।

।।१०५।।
राम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ गणेशपुराणपूर्वार्द्ध उपासनाखंड पुस्तकं बापूखेंडस्य ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ छ ॥
॥ श्रीगुरुमूर्त्तये नमः ॥ श्रीभवानीशंकराय नमः ॥
॥ अथ गणेशपुराण लिख्यते ॥ पत्र संख्या प्रमाण ॥
॥ इदं पुस्तकं काश्यपगोत्रोत्पन्नो विष्णु पंडित स्यात्म
॥ नुवाच्यार्थं हेतु लिखितं ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीशंकर
॥ पुत्रार्थं स्यपत्र ॥ ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणे० उ०
॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुनय ऊचुः ॥ सम्यगाख्यातु स्कंदभोजनयात्रमहात्मतं ॥ सादरं श्रुतमस्माभिर्नन्दीत्तिं गताः वयं ॥ १ ॥ यथा न तृप्यते जंतुरन्नं भुक्त्वा हि नो हि ते ॥ अन्यत्कथांतरं ब्रूहि येन तृप्या भवेद्वयं ॥ २ ॥ सूत उ० ॥ उक्तं यो पासने खंडे क्रीडाखंडं वदामि च ॥ यथा दृतं गणेशेन नानादैत्य विहंसनं ॥ ३ ॥ साधु द्विजगणं द्वेव पालनं परमादरात ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रवणं स्थिरचेतसा ॥ ४ ॥ मुनय ऊ० ॥ यावच्छ्रावकस्त्यते तत्र सु राणां तावत्तावद्दृंते श्रोतुमिच्छा ॥ तस्मात्सम्यक् कथ्यतां सर्वलोकः संसाराब्धेर्येन सर्वः प्रमुच्येत ॥ ५ ॥ स त उ० ॥ यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं व्यासाया मिततेजसे ॥ स्कंदेन सोमकांताय तदेव तद्वदाम्यहं ॥ ६ ॥ व्यास उ० ॥ पमयोनेवदस्व सो गणेशस्य चरितं शुभं ॥ यद्यदरूपं स नामस्रावयप घच्चरस्तवाच्चि भुः ॥ ७ ॥ ब्रह्म उ० ॥ सम्यक्कृष्टं मवाक्ष्या दुर्दरीतं ॥ उपासने खंडमिदं श्रुतं त्वया प्रियं नवामिव ॥ ८ ॥ येन येनावतारेण यद्यद्देसं महा बलं ॥ अहनद्धि देंट समस्त कर्मा स्यवक्तुं यदृच्छसि ॥ ९ ॥ यदि यं बालचरितं लीलां नानाविधाम पि ॥ श्रोतासे ददुंनीभो आत्मनोप्निकृतिमच्छसि ॥ १० ॥ सूत उ० ॥ श्रुत्वा नानाविध्या श्रुता नुवाच कमलासनः ॥ कृ थानानाविधा दिव्या व्यासाय परिपृच्छते ॥ ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया व्यास हृद्यानंदकारिणा ॥ यतु र्द्विवर्द्धते प्रीतिः सादरे श्रोतरि प्रभो ॥ १२ ॥ अवाच्यमपि वक्तुं मे पुण्यश्लोको भवेत्प्रिय ॥ कृति

—चु० ४

—गा० १
—रा० २

गिरी रेच्छे येसी सुपदच्छे तरी प्रभो ॥ १३ ॥ दृष्टा नीसर्वी मा स्थ्या सो गणेशस्य चरितं नव ॥ नानावतारैः स्त्या गन्मभारं हृतवान्विभुः ॥ १४ ॥ हृत्वा नाना विधान्दैत्या स्वस्वस्थाने स्थापयत्सुरान् ॥ साधूनां पालनं रतो दुष्टनिर्मूलन क्षमः ॥ १५ ॥ कृतिहासं स्कंदमुनेर्गणेशाख्यानसंगयं ॥ विद्वरस्य वसापो श्रवणात्सर्वकामदं ॥ १६ ॥ कृते युगे विनायकः सिंहारूढो दशभुजो हुतेनाम्ना विनायकः ॥ तेजोरूपी महाकायः सर्वेषां वर दो वशी ॥ १८ ॥ त्रेतायुगे बर्हिरूढो षड्भुजो गजकर्णकः ॥ मयूरेश्वर नाम्ना च विख्यातो भुवनत्रये ॥ १९ ॥ द्वापरे रक्तवर्णो सावाखुरूढश्चतुर्भुजः ॥ गजानन इति ख्यातः पूजितः सुरमानवैः ॥ २० ॥ कलौ तु धू

॥ दे

म्रवर्णोसावश्वारूढो द्विहस्तवान् ॥ धूम्रकेतुरिति ख्यातो म्लेच्छानीकविनाशकृत् ॥ २१ ॥ यं यं सैदेसं हंती स्मतादृक्त्मिन्कृतेयुगे ॥ अंगदेशीयनगरे सोऽकेतुरभद्द्विजः ॥ २२ ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो वेदवेदांगपारगः ॥ सर्वोजिवत्स्व त्रिशो श्रीसुरमो द्विज रूजकः ॥ २३ ॥ ईश्वरोपासने नित्यं सर्वाश्रमविशार दः ॥ यस्य पत्नी शारदाख्या रूपलावण्यशोभिता ॥ २४ ॥ इन्द्रनीलाश्म रोमध्ये नाष्टोसुनापकास्वपि यद्वक्त्रं निर्जितं श्वेन्दुर्श्रितं तपस्त पवोपिवान् ॥ २५ ॥ अनेकदिव्याभरणैर्भास्यंतीप यातले ॥ यथा न क्षत्रमाला भिर्भासते व्योममंडले ॥ २६ ॥ कदाचित्सा गर्भवती शारदा सकलुलोचना ॥ शारदा शारदे मासीरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रंध्रं हृदसुरेणाभिते ॥२७॥ शारीरं तेजसा यस्या नश्यत्याशु तत्क्षणं च न ॥ द्रोहद्रव्यपयसेषा यं यं साधयामि पथि तु
तौ ॥२८॥ एवं सा वचनं मेषा सीवमलो सुपुत्रेसु तो ॥ अतिक्रांते मुहूर्ते स्यात्तु नंदन्नाम्नि तयोः सुतो ॥२९॥ अ
जातु वा हुंडीर्षा सौदृश्या प्रोवाच्य तत्सुतास्ता ॥ अथाह मरणात्तं तो धर्ममेघ तयो मम मेवं सौभ्रान्याय
तु वर्षं पसुत्रो धीधिप्रितो नपया ॥ अथायाद्धि जपर्णाक्ष्यसंप्रकन्यमणनायके ॥३१॥ स्यमस्ति वाचं च का
रासुमातरुजनपर्वेरु ॥ भत्स्यामुद्धविवं श्राद्धं जातधर्मा करोद्द्विजैः ॥३२॥ सदप्यप्रश्रासणाश्र
स्या हुदीप्रनान्ववेकुराः ॥ सुहृदोपान यापासुर्यो सोपरन्नर्चनार्द्विभिः ॥३३॥ नानावादित्रनिर्घो
षैः शंखरात्रनरहेन्द्रहे ॥ गुपयापास तां बलं पुत्रजन्म मुनिर्षतः ॥३४॥ यथाध्यानपरो यामीप्राप्य
सद्यु स्वनुत्तमं ॥ ततो दुत्राह तीते मासात्रकायौ द्विजेषु वः ॥३५॥ सान्पर्य परस्या भत्या ज्योतिःशास्त्र
विशारदान् ॥ पप्रच्छ ते तयोर्नाम किंकिं कार्यं द्विजोत्तमाः ॥३६॥ अतीतानागतज्ञानाद्विचार्य
कृपयं त्तु मं ॥ ते चोचुः प्रणिधानेन दैवात्तनुं नांतको ॥३७॥ नाम नीआवयोः श्रेयसे नन्वर्थे कुरुतो
मते ॥ इति तदप्यचनं श्रुत्वा साद्विज भक्तिरतो द्विजः ॥३८॥ स्वर्णाखौतेन विधिना नामनी विदधे तथा ॥
प्राप्त णान्मीजया मासत्समर्ध्यनानां स्वधा ॥३९॥ ववृधाते ततस्तौ सु मेरुमंदार सन्निभौ ॥ प
थाकाछाश्रितौ तानुपयावं रांकुरौ बलात् ॥४०॥ पत्रय गे पदन्या संकुर्वीतं तो पदछया ॥ रसा

तल ॥ तस्यात्र से षस्वन मते सिरः ॥४१॥ दर्शयते मंडलं भानो निष्ठंति सिरसि स्थितं ॥ पित्रो र्यदृत्र्य येतौ तौ
को तु का विस्मितं तयोः ॥४२॥ कदाचिन्नारदो भ्याजो द्रष्टुंकेतौ गृहे यये ॥ अस्वाकीर्ति चौलकयोः कौतुकाद्दृष्ट
ही श्रुतो ॥४३॥ पाद्यप्राचार्यं क्रमांसो पितरावव्रतयोः ॥ नारद उ० ॥ अश्रुसौ कीर्तिसमायातः पुत्रयोर
तुतां श्रुभां ॥४४॥ अग्निभूततस्त्वाचापि तत्र विष्णुसनयो मुने ॥ महत्वं पतत्वमुनेयज्ञं स्वामी हृष्टो सुतौ ॥४५॥
दृष्ट्वा स्वाहर्षमायाति कीर्ता स्वजनस्य हृन्मदः साक्ष्यश्रुंवाद्ये नारदेन स पोरितं ॥४६॥ तावाहृत्य
मुनिं च सोपितरौ नारदं तद ॥ तव प्रसादात् कुरुपुः पुत्रयोरस्तसांप्रतं ॥४७॥ अनुग्रहं कुरु तथा
यतौ वीर्यवत्तरौ ॥ भवेतां लोकविख्यातौ सर्वे लोकरिपुंदने ॥४८॥ ब्रह्मोवाच ॥ नारद उवाच ॥ शारदं पुत्र
को र्भक्तिं जीस्वसः ॥ पंचाक्षरीं महाविद्यां पुत्रयो रूपदिश्य वान् ॥४९॥ उवाच पुत्रकामाद्विरनया सम्प्रसा
घतां ॥ सत्तेभवपरसं च स्थाप्यानुष्ठानमादितः ॥५०॥ एव मुक्ता तथा पां व्यये सौकृते तु पुन मनाः ॥ तत
स्तं द्विजसमारकेदिवदर्शनः ॥५१॥ अंतर्हिते मुनौ तौ च वदतां पितरौ वद ॥ अनुष्ठानाय चेवा लोभि
वद्भो संप्रदीयते ॥५२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे बालचरिते नारदोपदेशो नाम प्रथमो
ध्यायः ॥१॥ ॥ श्री सद्गु० ॥ अनुष्ठानं कथं ब्रह्मन् कुरुवा तोषयत्कृतुः ॥ ते सर्वं विस्तरात् ब्रूहि सादरं मम पृच्छतः ॥१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ मत्स्य० पु० ॥
॥ ३ ॥

ब्रह्मोवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया व्यास यन्निमित्तं पुराणेषु ॥ चक्रे तत्र न तु च्छायां देवांत कृत संतके ॥ ११ ॥ चितो
त्रांगं महीस्यैव स्ववायुं गतं हनं वनं ॥ न संचारो यत्र वायोर्नानाद्रुम लता कुलं ॥ १२ ॥ वापिका सार सहितं
पुष्प पल्लव शोभितं ॥ चित्रमाल मकर निरीक्षि नाना प्रसून लतालि च ॥ १४ ॥ तत्रोपविश्य तौ उभौ येते प्रारेभाते तपः
तपः ॥ तत्रांगुष्ठे स्थितौ चोभौ तत्रैते स्थिरचेतसौ ॥ १५ ॥ अपवेतौ ना रुद्रुमोसां विधाय पंचा सुसंस्थितौ ॥
ध्यायंतौ तं परं देवं सहस्रं परिवत्सरान् ॥ १६ ॥ निराहारौ वायुभक्षौ चारस्तां हि सहस्रकं ॥ सहस्रवर्ष
पर्याणि पञ्चाग्निमध्ये स्थितौ ॥ १७ ॥ वृद्धे सहस्राणि च शीर्णिजपतोर्दृढम् ॥ विवृद्धे भस्मीभूते तयो
तपस्वतेजसा तयोः ॥ १८ ॥ स्वर्गीयमन्यच्च किरणोप्यस्थो हुलितं हृदयोः ॥ माप्राजिनेन्वा भुवा लेबिभ्रते
मीमच्च मणी ॥ १९ ॥ पुरुवजलुरुपः मालेयं पुंपुरुपल्लवैः ॥ तस्मिन्नल्पो वने तात तपोस्कृते च्चेतसोः ॥ २० ॥
जातिर्वे खेषु निर्वैर आसीत्तिंकुगजोरवः ॥ २१ ॥ तयेतत्तपसा तुष्टः पंचरक्ते स्थितेप्यचलः ॥ २२ ॥ कृपाचा
तुरूप कर्णीणो व्यात्रे भवच च श्रूलेवान ॥ विपश्चिद्रसिर्गम्या चन्द्रमर्धे हुलिणो द्वे ॥ २३ ॥ फणितारेण
संयुक्तो कंठमालालसद्गलः ॥ व्याघ्राकृतिनीलकंठः प्रभया भासितो वरः ॥ २३ ॥ नाना लंकार
संयुक्तस्वे तानपश्यद्देवदेवं वरः ॥ दृष्टौ तौ तावद्दृष्ट्वा हि देवं धर्मापतुरसनं ॥ २४ ॥ नन्दितनु रभोपश्यास्ता

॥ ३ ॥
॥ सोप ॥

दृष्टं गं प्रणितेन नत्वा ॥ बद्धांजलिपुटौ तौ तं देवं देवं संस्तवन्तु च ॥ १५ ॥ प्रत्यो तौ पितरौ देव जनु वीनय
तेतपः ॥ भयं कुलं चैदं वंचमनो दृष्टोमहेश्वरः ॥ १६ ॥ वेदांत गोचरोगम्यो वाचो यस्मात्पराङ्मुखः ॥
आगमः कुंठितायत्र षडूर्म्यस्त्राण्य यत्नान्संसृ ॥ १७ ॥ सहस्य वदन स्तोतुं न शक्तः सनकादयः ॥ नरास्तु स
र्वजगतः कर्ता पाताप हारकः ॥ १८ ॥ रक्षकः शेरातिरा आनं संजातं स्वरूपे कस्य ॥ सर्पं करोति वलयं वलयं सर्प
पे कस्य ॥ १९ ॥ अधनं यो धनाध्यच्चधनाध्य मध्यनं तथा ॥ सैवं सततयो वर्णी वा नत्रिचैव उमापतिः ॥ २० ॥
त्रिपाठ ॥ साधु साधु श्रुतं वाक्यार्थं व्याससुतामयाः ॥ तपसा परितुष्टस्तांवक्रे कुंठाः सहोमया ॥ २१ ॥
आगतो ध्याननिष्ठा स्यायांचित्तं वांछितान्वरा ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अधिकारेरिं देवाय प्रश्रुत्वा तौ प्रोचतुस्त
त्र ॥ २२ ॥ हर्षगद्गदया वाचा देवीतकेनरांतकौ ॥ यदि तुष्टोसि देवेश मायया जगदीश्वर ॥ २३ ॥ यदि तुष्टया वृरो
दैयोयपन्तुष्ट्या त्वमाचेतौ ॥ तदाद्दैवमनु ध्यांद्रपक्षर तपिराचतः ॥ २४ ॥ तान वीरगांधर्वी सर सः क्रिमेरा
पिच ॥ सर्वेरास्त्रास्त्रतो यन्य प्राप्यपश्यद्धितोपिच ॥ २५ ॥ महत छत्र भते स्थोदानवास्तुरतोपिच ॥ नदि
नान्त्वरा औ वाज्ञिमिकी टादितोपिच ॥ २६ ॥ पुरुः कदापि नौ स्यात्तु प्रसादाज्जगदीश्वर ॥ त्रैलोक्य राज्यं नो येच
भक्तिं ते च रणे पिच ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तौ तौ जगद्गुरुः श्रीलीप्रसन्नस्तप सा तयोः ॥ सपात्कर्णेवरान्सर्वान्जित
भक्ता परांश्रिपाः ॥ २८ ॥ त्रिपाठ ॥ यद्यद्वांछितं सर्वं तत्तथा न तदन्यथा ॥ अभवं सर्वतो मत्तं त्रैलोक्येयरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०पु०
॥४॥

अमेकच ॥२९॥ लुस्य थोल स्यते चापि भवध्या मंत को भूयं ॥ यो धा छी कीतयोः शंसु रभयंकरं पतेके ॥२०॥
रवंश स्थित्य ता न्नाया न्नंतर्धानं ययो शिवः ॥ ताव नुत्तां तयो मस्थित रिंस्य न्नं तहिते गृहं ॥ ३ ॥ ईय तु स्तप
स्त्रिकम्य प्रणम्यच प्रपूज्यच ॥ आशा यम स्तर्थ प्राह पितातोन तयो मुदा ॥ ३३ ॥ सुवयोः सुवरः प्रासिदं स्त्रीणा
द्धं कररस्यच ॥ पाक्तिं जन्मचकुल मर्जितं सुमहद्यशः ॥ २३ ॥ अंशेन शीतला नीच जाता त्वं गानिपसुतो ॥ जात
वाम्हत पानस्य पशान्त्यसिन्नं संशयः ॥ ३४ ॥ माता भ्रुत्वा बुभुजतुस्ततो नं यथाविधं सुभं ॥ पित्रा सम ब्राह्मणेभ्यश्च वे
दज्ञा स्त्रविशारदैः ॥ ३५ ॥ ततः स पत्न्या मासना नालंकार भूषणैः ॥ तो पुत्रो ब्राह्मणाश्चैव ते स्योऽमस्या त्रि
पेव हु ॥ ३६ ॥ विससर्ज प्रणम्यैतं व्यतीय तु रूपौ निशां ॥ गणेशनाम स्वरणान्तुम्ब ते व्याधि बंधनात् ॥ ३७ ॥ ११ ॥
॥ इति श्री मद्गणेश पुराणे उत्तर खंडे बाल चरिते वक्त्रा पि वर्णनं नाम द्वितीयोध्याय ॥ २ ॥ ब्रह्मुवाच ॥
ततः प्रातः समुत्थाय गुरूं ध्यात्वा सभार्यया च ॥ स्यवानत्वा रविलोकदेवान्न गमत्तुनैर्ऋतीदिशं ॥ १ ॥ कृत्वा म
मपुरीषि लुदंत जिह्वा विशोधनं ॥ स्नात्वा संध्यामुपास्यैता पि शौदेवान्न पूज्यच ॥ २ ॥ संपूज्य ब्राह्मणान्भ
क्त्यायु तु धेन वाससा ॥ आज्यमालोक्य नीरा संपूज्य रत्न श्री स्नपायतत् ॥ ३ ॥ सदक्षिणं समालोक्य दर्प
णं निर्मलं तथा ॥ परिधाय च वासांसि विचार्यं चक्रतुस्तु तौ ॥ ४ ॥ स्यैकदा ॥ अहं विजैर्बसलोकं वर
दानाय्हेहरिसतु ॥ पद्मलोक चपाताल जयं तं सा हृतः ॥ ५ ॥ ब्रह्मुवाच ॥ एवं तौ निश्चयं सत्त्वो विलो

॥४॥
॥ राम ॥

क्य शुभ वासरं ॥ एकोयपौ स्वर्ग लोकं वायु वेग समोजवं ॥ ६ ॥ याता मरावती तत्र वरुंजा राति मंडलं ॥
बध्या परिकरं तस्थौ त्राक्रस्य पुरतो बली ॥ ७ ॥ कोलाहलो महानासीदृवा नां धावतां द्रुतं ॥ को यं को यं कथं
यातो दूसमीपतः ॥ ८ ॥ जेतुं बल्भेनुलं दंतु दूरी कुर्वन्न मुत्तं सं ॥ इति केचैव मानास्तं सर्वे तेन
निराकृताः ॥ ९ ॥ उड्डीयोड्डीय सहसा निपत्य च पुनः पुनः ॥ तदृष्ट्वा नेत्रिपतितास्ते त्रीणि भीश्च महाद्भुताः ॥ १० ॥
कं पितापृथिवी सर्वा स पर्वत वनाकरा ॥ तदृंगवी सागरास्ते जाता विबुध सत्तमाः ॥ ११ ॥ यथा मत्तो जनो
याति याति स घो विवर्णतां ॥ तद्वत्त दृष्ट्वाना सर्वे विवर्णत्वंगताः सुराः ॥ १२ ॥ इंद्रो पिविकलो जातो विवर्ण
श्च तदा पुनः ॥ केचिद्दृष्ट्वा दिशो याता सन्नद्धाः केपिचा भवन् ॥ १३ ॥ केचिन्तं शरणं याताः अस्वधीशाः सुरा
धमाः ॥ तत इंद्रश्च तु दैत्यं स्त्रात्रुस्तः समाहूत ॥ १४ ॥ जगर्ज सुमहा भीमं च कंपे भुवनत्रयं ॥ किं पत्र्यन्तु गर्वि
तासत्र्त्रे दासुरसत्तमा ॥ १५ ॥ पौरुषं द्युगतं ताव धावत्याग तोसुरः ॥ तमस्ति पुरतो जस्तु संग्रामाय
स्तोद्यमाः ॥ १६ ॥ रणोत्सुकान्सुरान्प्रेक्ष्य प्रोचे देवांत को हसि ॥ किमर्थं श्रम संत्रास्ता किंच्या रथवरा मम ॥ १७ ॥
अंतको भयसंत्रस्तः पलायन परागताः ॥ रणप्राप्यं तु तेव जंपनि न्ये हरो वरा तु या ॥ १८ ॥ पश्चात्सा त्सर्वतो
यातिहे वान्हृदा वर्तिनः ॥ अत एता मद्वचः शक्र सां निवेदी यतां मम ॥ १९ ॥ दत्तानी स्वामि सर्वैस्त्स्त्वी यतां यत्र कुत्र
चित ॥ अन्यथा सकलं सर्वं कथं रसं प्रयास्यति ॥ २० ॥ देवांतकेति मे नाम न जानी बेद्र्यं सुर ॥ इत्थं तद्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नं भूत्वा बिभेद हृदयं तदा ॥२१॥ शूलाग्रस्य च पुच्छाद्ग्निः प्रबलो निर्गतो बहिः ॥ अतितप्तस्य यथा तैले जलपाता
घ्या भवेत् ॥२२॥ ततश्चेमं हेरम्बो धावेत्सप्रन्वितः ॥ नत्वा दूताः कृति कृति निहिता दानवा पया ॥२३॥
स्यपि नीव राहुर्वाग्नतो स्वात्सुराधम ॥ वज्रपाती कृतो न नं धरिण्यां निपतिष्यसि ॥२४॥ अन्यः प्रदः प्र
धानो हि समासोनान्वितद्वली ॥ यदि ते शक्तिरस्तीह तत्प्रदर्शय मा चिरम् ॥२५॥ ततः शक्रो हननं तु वज्रेण दृढ
मुष्टिना ॥ वज्रं तत्क्षत धाभिन्नमा मस्मा(?)ऽस्युतं यथा ॥२६॥ दैवांतको छिन्नशोमाति हृष्टो जो निराकुलः ॥ मत
तो सौ मुष्टिनापृष्ठे जघान सुरसत्तम ॥२७॥ तेनासौ पतितो भूमौ याताहत द्रवद्रुमः ॥ पोकृ षतस्य बुध्वेव पा
तालं सुरनंदनः ॥२८॥ अयो वदेद्गनः पक्षौसि हो मृगगणाश्चिव ॥ सुमुख्येऽभून् वज्रा सर्वं सर्वदेवगणैः सह ॥२९॥
असंपुरंव पलायंते तर्हि ते वीरसत्तम ॥ ब्रवेत्सुर तो पातो प्रापयामास तान्सुरान् ॥३०॥ मुखेच्चे पदि कांदु वागता
सूक्तान् पातयत् ॥ यापि यातत श्वेकं पोथयामास पर्तले ॥३१॥ ल स्तपा मुष्टिना कांश्चित् कूर्परा घाततो परा
न् ॥ कृतेषु सीत प्राणा यांच्च कर्षच्च परान्सुरान् ॥३२॥ केषांचित्त्वतोनुनीभीत्वा केपांचित्रभु तामपि उरःपु
मंनच्चकेषांचिच्छिरांसि च चहति भूतान् ॥३३॥ उत्तानाः पतिताः केचित्केचिनुषुक्तो सुरा सक्ता ॥ केचित्तु स्वप्रल
रंच चक्रु र्मृषु जीवराः ॥३४॥ केचिच्चेतर्द्धयामासुर्मनसा दुःखितेनच ॥ अकेस्मालुलयः किंतु प्रारंभा
ज्जगदीश्वरः ॥३५॥ सुविन्नी ना सुरा सर्वे गजाः सिंहादि तावयथा ॥ ततः स्वद्रंजग लोहितुजय शालौ
सुरांतकः ॥३६॥ यथा मे घेषु गर्जीत्सुगर्जितेव हि मंडली ॥ भास्करो भास्करीयुक्ता मातो दूर तरं ततः ॥३७॥

सर्वे पिपतु लुई वालु स्त्रास्व स्वपदानि च ॥ ततः स्वयं शत्रुरपेंद्र तस्थौ निर्भयच्चेतसा ॥३८॥ सर्वे सुरा गताहेम गिरि
गव्हरमुत्तमं ॥ कंदमूल फलान्यादौ निन्युर्दुःखेन वासरान् ॥३९॥ ततो सर्वं तलादिग्म्यो संस्थे यो दैत्यदानवाः
चक्रुर्नानाविधैर्हि ये नीनातीर्थादि ते जलैः ॥४०॥ नानार्षिमंत्रं निच्चयैर्यदिषेकं सुरांतके ॥ शूरं खसे दिव्यं दु
गादिदुंदुभीनां च निःस्वनैः ॥४१॥ उत्सवस्तस्यापि नं दैत्यास्ताध्रुदेषु कुलेनच ॥ जातो वा क्षपिता वा पिश
वामा ज्ञां कुरोतु तः ॥४२॥ ततुवाचम् तावृमया किनातेन जिताः शक्रमुरोगणाः ॥ राज्यं च कारदेवी नां परीन्या
नापरावती ॥४३॥ ततो मत्तस्य लोकेस दैत्यकोटिसमन्वितः ॥ अप्सापिप्रययो तत्र यत्र देवाः पुरं गताः ॥४४॥
तत्रैकं नायकं स्थाप्य वैकुंठमगमच्च सः ॥ ब्रह्मणो यानमाकर्ष्य कदाचित्सीरपेव च ॥४५॥ तत्र स्थाप्य सहि
तं पर्वं क्षीराब्धिमगमद्धरिः ॥ अक्षाप्य रंदे सतत्र स्थाप्य व्यचारयत् ॥४६॥ समपया नजितं दैत्या अ
वंतु या मितत्रैवे ॥ तदूवे न्नैव रोषो क्षितेदेवा नां विषयः कृचित् ॥४७॥ लोकपालपदे स्थाप्य मा नादैत्यान जन
स्व च ॥ दैत्यांतको निरचो मः सरः स्वंस्त्रामरावती ॥४८॥ कृद्धवा ॥ स्मासव चैः अयाश्च परमयोयुतः
दैवांतक स्रा द्वारा सोत्तदा स्वं समवगी रितं ॥४९॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते स्वर्गवि
जयो नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥७०॥ व्यास उ॰ ॥ दैवांतकस्य चरितं श्रुत्वा तं भस्या ततवाचं नारदं दानीं वदमे ब्रह्मन्नरा
तकविचेष्टितं ॥१॥ ब्रह्मोवाच ॥ अनुब्रावहितो ब्रह्मन् सम्यक् सत्यं विनिश्चितः ॥ कृथयिष्ये धुनातस्तु ह्येतत्
परमाद्भुतं ॥२॥ नरांतको महीं गत्वा नो दैत्यगणान्वितः ॥ चकार कुदनं राज्ञां मारयामास कांश्चन ॥३॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणे॰पु॰
६८

सर्वते शरणं याता दृष्ट्वा राज्ञो हुतान्बहून् ॥ यस्तैः संपन्न पतिस्तत्र धातिं द्विजोदरात् ॥४॥ यथा ज्ञानेन चाज्ञानं
यथा सर्वोऽपि येत मः ॥ एवं भूमंडले सर्वं वसेच्च नरोत्तमः ॥५॥ यूतास्तत्र स्थिता याता स्वदीपस्ता स्वदेशस्थिताः ॥ येऽहता
स्तत्सुतास्तेन सख्या पिताः क्रूर दुःखताः ॥६॥ ये तु युद्धाय ताः ये पा स्ते पितृसेवा परं ते भवन् ॥ तेषां पदे तु ते स्वान्सं
स्थाप्य स्वसंमततः ॥७॥ पालयामास पृथिवीं सपुत्रवधोले क्षितौ ॥ आनंद भार संतसादुवदानवर्षिन
राः ॥८॥ पुनयोस्य भारिकुहां ये तु स्या ध्यायवर्जिताः ॥ वैरत्याग स्वदोषेण मनसाप्याभ्यसन्स्मृतीः ॥९॥ आ
संकाक्षोंत मनसो नत पस्यांत्युत्तच क्रिरे ॥ ततोऽनंतरं तं ज्ञोदेयो नामलो ऋजिनीपया ॥१०॥ प्रसूच्छाय यस्तु बुलिनो
नाना मायाविस्तार दान ॥ ते ता ऋषिरूपाः संध्याता वेदा शुरूर गोतमान ॥११॥ असंख्याता मृश्रिता स्तत तः
ग्रोषाययो पुरः ॥ पुत्राफलोभिरतानि चारताग मत्ता बहून ॥१२॥ उपायना नियायानि प्रागस्थितयेसाणि
च ॥ तानि सर्वाणि देसेन सामच्च क्रेसुदे सह ॥१३॥ शासनं यः स्थितिक्रमाहुन संत कसमीरितं ॥ क्रूर भारं पाणिकुंच
स्वीचक्रे तंत्रशीर्षकः ॥१४॥ न यापिदे सास्तत्र स्वो सख्यापर्यं देसएं गतं ॥ अने नैदैत्यस हितं समुद्धीर्य स्वर्सातले ॥१५॥
आज्ञापयामास च तं तत्र स्थितं नरोत्तमः ॥ यदे वेवि दऋतिपस्येदु स्थाणां ते देवसः ॥१६॥ हूतपुत्रो सुच यस्यह निष्पा
मो विलानहीनः ॥ इत्यं शिक्षाप्य तंत्रे तुदैसाः सर्वे नरोत्तमः ॥१७॥ प्रफलो क्रियते याता कंसांतं सर्व वैबनं ॥
न संत कस्त हाप्रेषी न स्युरूपा ताललो कजं ॥१८॥ देवांतकाय तं तं सर्व स्वे य मनु स्थितं ॥ उपाय नानि सर्वाणि स्व
लौकेकु लेभानिच ॥१९॥ देवांतकोथाप्रेषीत्तं दुर्लभं य सुतले ॥ एवंचैलोक्यराज्यं तोऽप्य का ते पर यान्मुदा ॥२०॥

च४
कु२

६९
सोम

१॥ सोमकां
तउवाच ॥

सोमकांतो हतो दैत्यौ केन रूपेण तद्वद ॥ केनास्त्रेण च यत्रास्त्रेण अवतारणके न च ॥२१॥ भृगुरु॰ ॥ एवमेव इदं तं प्रश्नो व्या
समस्य च तु पुरवः ॥ यांकृयांपरमप्रीत्या तामेव ते ब्रवीम्यहं ॥२२॥ [illegible] यदुर्जयौ क्रूरावे तौ येन रूपेण घातितौ ॥
येनावतारेण च मुने येन शास्त्रेण चास्त्रतः ॥२३॥ स प्राप्ता प्रश्रुणे लोकोदयाश्च स्वपदे स्थिताः ॥ तत्सर्वं कथयि
ष्यामि सादरं श्रूयतां मुने ॥२४॥ इति श्री गणे॰ पु॰ उ॰ बाल॰ व्यासप्रश्नो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ब्रह्मोवाच ॥
यमेव मानसः पुत्रः कश्यपो मुनिसत्तमः ॥ पुण्यवान्धर्मशीलश्च तपस्वी विजितेंद्रियः ॥१॥ अतिकारुणिको लोके
दुःखशोकविमर्दनः ॥ वर्तमानं भूतभावि जानाति मीलितेक्षणः ॥२॥ मनसा सृष्टिसंहारं कर्त्ता वेदांगपारगः ॥
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः समलोष्टाश्मकांचनः ॥३॥ अदितिर्नाम तस्य ज्येष्ठासीत्पत्नी नाम पतिवल्लभा ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णा
नुपमा सा त्रिविष्टपे ॥४॥ त्रैलोक्यं भासयामास रूपेण यातिती व्रेण तेजसा ॥ तमपास्यगुणान्येतं तु तत्रे यो ने द्योवि द्योतंकुलं ॥५॥
सेवते या सदान्याष्टौ नायकागुणलब्धये ॥ शाकादिसु स्वं दानि जेनया मासपानया ॥६॥ प्रलप्रस्तिरूपा सा ता
दृक्रूपसमाश्रिता ॥ सा क दाचित्स्वकं कांतं मुदितं मुदिता ब्रवीत् ॥७॥ स्वामिन्विततसुमिथ्या मिदं पंडस्याय दस्य ते ते ॥
पतिं विना न चान्यो स्ति गतिः सर्वोपि ते प्रभो ॥८॥ कुरु पञ्च ॥ सप्त पुत्रं स्वपार्थे मम प्रीतिकरेन दे ॥ तद्दु वीमिस
माप्य यो तेमनसि वर्त्तते ॥९॥ अदितिरु॰ ॥ इंद्रादयोदेवगणाः स्वस्य पुत्र समा नताः ॥ परमात्मा विशालं दृष्टं स्वे संपर्ष
मासुरः ॥१०॥ नह स्वपुत्रता पेक्षे तद्दृग्मपि परं मनः ॥ तस्स यावत्तु मिथ्या मिडपायेतत्रमेव दु ॥११॥ येन मे पुत्रतामेष्य
ति तत्स्वं मनो भवेत् ॥ मुनिरु॰ ॥ साधु प्रोक्तं महाभागे वचनं परितोषदं ॥१२॥ यथा जलं तु षार्त्तस्य क्षुधितस्य
च भोजनं ॥ तथा मे वचनं जातं तवदेवोसुतोषणं ॥१३॥ विना पुण्यं तु पाप्या वर मानास्व पुत्रतां ॥ तज्ञोपायं वदे त्वं
च हृदिं कुरु प्रियं स्थिरं ॥१४॥ योगोचरः सती नान्यो ब्रह्मादिनाम गोचरः ॥ निर्गुणो निरहंकारो निरीहो निर्विकल्पकः ॥१५॥

थं२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणे० पु०
८

यो माया विषयो माया नर्तको माया मोहनः ॥ मायातीतो पि मायाया आधारः कारणातिगः ॥१६॥ माया विस्तारकारी
च कार्यं कारणकारणं ॥ कथं सा कारतां गच्छेद् अनुष्ठानं विना प्रिये ॥१७॥ अदितिः ॥ कस्य ध्यानं कथं कार्यं अनुष्ठानं
मया मुने ॥ केन मंत्रेण वा कुर्वे तद्ब्रूहि महामुने ॥१८॥ कश्यप उ० ॥ तत आश्वास्य मुनिस्तस्यै नाममंत्रं समादिशत् ॥ पंचाक्ष
रं चतुर्थ्यंतु ओंकारपल्लवान्वितं ॥१९॥ तथा तं ध्यानसहितं न्यासैर्व्रतसंयुतं ॥ पुरश्चरणमार्गं च सर्वं तस्यै न्यवेद
यत् ॥२०॥ ततः सा मुदिता भूत्वा प्रणिपातपुरःसरं ॥ कश्यपं त्रिः परिक्रम्य ययौ माससादरं ॥२१॥ तदनुष्ठातुं समा
रब्धं जगाम तपसे वनं ॥ स्नाता पवित्रवसना ध्यायंती स्थिरचेतसा ॥२२॥ विनायकं देववरं न्यासं कृत्वा यथाविधिः ॥
स्थाने कमलताक्षीणि त्रिर्वीते निरूपद्रवे ॥२३॥ अदितिः [illegible] वृक्षणाः सुभासनपरिग्रहा ॥ जजाप परमं मंत्रं स्मरंती सा
विनायकं ॥२४॥ अनन्यवृत्तिमनसा साक्षात्कारमभिप्सती ॥ निराहारा वायुभक्षा उपध्यानपरायणा ॥२५॥ त
स्यास्तपःप्रभावेन निर्वैराः प्राणिनोभवन् ॥ धर्षिता देवताः सर्वाः किमियं साधयिष्यति ॥२६॥ एवं वर्षशतं तता
[illegible]दितिः सा परंतपः ॥ केशाः बहुविधास्तस्याः [illegible]देवो विनायकः ॥२७॥ स्त्रीभाव्यतया धैर्यं [illegible] विनायकः ॥
तेजोराशिः पुरस्तस्याः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥२८॥ कश्यपानैवोदशभुजः कुंडलाभ्यां विराजितः ॥ कामातिः सुंदरतनुः
सिद्धिबुद्धिसमायुतः ॥२९॥ मुक्तामालां च परशुं बिभ्रद्योमिघपुष्पजं ॥ कांचनं मुकुटसत्कं च तिलकं मृगनाभिजं ॥३०॥
उरंगनाभिदेशेनु दिव्यांबरविराजितं ॥ महाशक्तिपुरो देवं [illegible] पेसा दितिर्भृशं ॥३१॥ निमील्य नयने मृगयामि
वावचपतद्भुवि ॥ तं पध्याने विसस्मार चिंतयामास चेतसा ॥३२॥ किमागतो मम पुरो संभाव्यो भि महत्तं ॥ विस्म
ताहं जपं ध्यायैवं वा सं परमेश्वरः ॥३३॥ वरदातु समायातो सहसा भासयं दिशः ॥ एवं सा विकला यावत् तावद्देवो
अभाषत ॥३४॥ विनायक उ० ॥ सोहं देवि हि यास्त्रो यं ध्यायसि चेतसा ॥ दृष्ट्वा [illegible] तपो घोरं वरं सत्तउपस्थितः ॥३५॥

रा०६

वरं यस्व वरान्मनो या मान्नामय से हृदा ॥ तांस्तां दास्यामि संतुष्टो तपसानेन सुव्रते ॥३६॥ कश्यप उ० ॥ तदीयं वाक्यमा
कर्ण्य स्वस्था जाता दितिस्तदा ॥ बद्धांजलिपुटा प्रीतानानं नाम तं विनायकं ॥३७॥ अवर्द्धयत् तदुक्त्युमत स्यमनसा तदा ॥
त्वमेव सच्चिद् असे विश्वं त्वमेव मति पाल्यसे ॥३८॥ नित्यो निरंजनो घोधो निर्गुणो निरहंकृतिः ॥ नानारूपधरो नित्यो
योगीगम्यबलो र्थहत्ते ॥३९॥ इदानीं सौम्यरूपेण वरं देहि विनायक ॥ यदि तुष्टोसि देवेश यदि देयो वरो मम ॥४०॥
तदा मे पुत्रतां याहि तत्तो मे स्यात् तदुत्सवं ॥ विनाय० ॥ अहं ते पुत्रतां यास्ये पोष्यो साधु च कृतकारणे ॥४१॥ हनिष्ये सकला
न्दुष्टान् रक्षयिष्य तवाप्यपि च ॥ कश्यप उ० ॥ एवमुक्त्वांतर्दधे सौ देवदेवो विनायकः ॥४२॥ सा दितिः कश्यपं गत्वा सर्वं ज
तां तमब्रवीत् ॥ अदितिः ॥ तवानुयाग्नतारण्यं तपस्तप्तं महत्तरं ॥४३॥ वरं दातुं महारूपं आगतो सौ गजाननः ॥ दृष्ट्वा
स्वरूपं भीतास्मि ततः प्रार्थि विनायकः ॥४४॥ ते न नानाविधा ह्येतावरासे मुक्ति सत्तम ॥ पास्ये पुत्रत्वमित्युक्त्वांतर्दधे सो
विनायकः ॥४५॥ सिद्धं कार्यं तव बलात् [illegible] त्वाश्रमं मुने ॥ कश्यप उ० ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा वरदानं सुधोपमं ॥४६॥ जहर्ष
मुनिमुख्यासौ तया सह मुनीश्वरः ॥ रमते परमप्रीता आमंत्रादिवमिर्क्तो ॥४७॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उ० ख० आश्र
माश्रिगमनो नाम पंचमोध्यायः ॥५॥ ॥ श्री गुरु० ॥ अथ सोमोदितिदृष्टेस्य आरप्रपीडिताभवे बांतरं समास्थाय पातो देव
त्रयीन्नप ॥१॥ हीनाहस्तांजलिं बध्वा जगाद पद्मसंभवं ॥ ब्रह्मवा० ॥ आनोहं पत्नि नादीना हीनायतूग्र तादृशिः ॥२॥ स्था
नभ्रष्टास्तथा देवाः सेंद्राः सर्षिगणा विधे ॥ अनीनेरातिसंतप्ताः त्वाहं शरणं गता ॥३॥ येनोपायेन दुष्टानां नाशस्यात्तां हि धी
यतां ॥ नोचेद् दुःसाततं यास्ये सपर्वतरसाकुला ॥४॥ ब्रह्म उ० ॥ इति वाक्यं धरित्र्या स श्रुत्वा कस्ताम् अथाब्रवीत् ॥ अहं सर्वे लोक
पालाः इंद्राद्या देवतागणाः ॥५॥ कश्यपो पि स्वधाम्नाहो तिरेतादृशः दितौ [illegible] ॥ [illegible] स्थानात्र प्रयंत्रा [illegible] यथा ॥६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ इति श्री गणेशपुराणे क्रीडाखंडे उ० बा० विनायकचरिते ... नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ब्रह्मन् ... पुनरस्ते येन
... अपि ... कश्यपस्य तेनाथ परिपूजिताः ॥ विहरं पायसमर्घ्यं
यं तद्गृहे ॥ जातं महोत्सवं ... नायप्रमुखं ... ॥ १ ॥ धाता ... कश्यपस्य ... परिपूजिताः ॥ ... पायसमर्थ्यं
यं ... जातं महोत्सवं स्वादु ... ॥ बहुजल्पिषु देवाश्च धन्योऽहं पितरौ तपः ॥ यं ... प्रभावं ... ॥ ३ ॥ क
... ॥ ४ ॥ ... तेषां ... महर्षिः प्राह तं मुनिं ॥ ४ ॥ ... ॥ अतस्ते
... सांप्रतं मुनीहितपोधनाः ॥ ... ॥ तेषां मध्ये श्रेष्ठतमो वसिष्ठः प्राह तं मुनिं ॥ ४ ॥ वसिष्ठ उ० ॥ अतस्ते
चिह्नागमने हेतुं सांप्रतं मीहितपोधनाः ॥ ... संप्राप्ता नान्यत्किंचित्प्रयोजनं ॥ ५ ॥ तत्काल समकालं सांप्रति बो
तन यो ब्रह्मन् ... सुमहोत्सवः ॥ ६ ॥ ... पुत्रो वसिष्ठः प्राह तं मुनिं ॥ अवती
र्णमथानयत् ॥ उक्तो ... कर्मणि ... महोत्सवः ॥ ... ॥ अनेकान्यस्य विघ्नानि भविष्यंति महामुने ॥ तानि सर्वाणि नं ... तिरस्
... महात्मा परमात्मा विनायकः ॥ ७ ॥ अनेकान्यस्य विघ्नानि भविष्यंति महामुने ॥ तानि सर्वाणि नंक्ष्यति तिरस्
... णोऽयं क्षणे क्षणे ॥ ८ ॥ ... जो ... ॥ ततः संपूजयामास मुनिः कश्यपनंदनं ॥ ९ ॥
प्रार्थयामास सर्वस्ते ... हरणं कुरु ॥ साधूनां पालनं ... बहुदुष्टानां घातनं ॥ १० ॥ ते सर्वे मुनयो जग्मुः स्वं स्वमाश्रम
यथागतं ॥ ततः स ... नाम ... कश्यपनंदनः ॥ ११ ॥ एकस्मिन्दिवसे प्रातः स्नातुं याते मुनौ बहिः ॥ अस्याप
... नयम ... ॥ १२ ॥ ... निशाचरी ॥ विरजेत्यभिविख्याता विकराले
... ॥ १३ ॥ ... दीर्घ ... ॥ १४ ॥ जग्राह बा
... सर्वभक्ष्या निशाचरी ॥ क्षुधिता ... वदनं ... ॥ १५ ॥ ... जलपाना
... ॥ पपौ वनं बहुतरं ... ॥ १६ ॥ ... सर्पवत् ... यथा ॥ ... धरणीपृष्ठे
महाशैलचयो यथा ॥ १७ ॥ मुंच मुंचेति जल्पंती ... हाहाकारं प्रकुर्वती ... ॥ १८ ॥

लावर्द्देहान्तरे तस्याः ... ॥ ... ॥ १९ ॥ ... लं विदार्यैव बहि
र्यातिमहा ... ॥ २० ॥ ... ॥
विरजा विरजा ... ॥ २१ ॥ ... कथं भवेत् ॥ ... देवा
मा ... सागरे ॥ २२ ॥ ... बालं ... ॥ २३ ॥
... तथापि बालकं ॥ ततोऽपतत् ... हाहाकारं विमुंचति ॥ २४ ॥ अन्याश्च ... ॥
... सर्वलोका ... ॥ २५ ॥ ... मुहुर्मुहुः ॥ पुत्रं
... ॥ २६ ॥ ... वरदानं ... ॥
... ॥ २७ ॥ ... सागरं ॥ २८ ॥ ... कांचनपर्वतं ॥ ... ॥ २९ ॥ ... निशा
चरी ॥ ... ॥ ३० ॥ ... ॥ ... दारका
... ॥ ३१ ॥ ... ॥ ३२ ॥
... सा बालकं ... निजमाश्रममंडलं ॥ ... ॥ ३३ ॥ ... कार या
मास ... पर्वतं ॥ ... ॥ ३४ ॥ इति श्री गणेशपुराणे क्रीडाखंडे उ० बा० विरजा
राक्षसीमोक्षणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ विरजां निहतां दृष्ट्वा राक्षसी ... धुंधुर पिच
राक्षसौ ... ॥ १ ॥ आगतावाश्रमपदं कश्यपस्य महात्मनः ॥ शुकरूपधरौ बालो दृष्ट्वा ... ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्य हत्वा स्तनं दीयतां मेऽत्र भोरं तु शुक्रा विमो ॥ सा च तौ दं भमौर्क्षा बद्यो मग्नाया नाच थाबू चित ॥ ३ ॥ अथापि धेनुर्या
तां चेतु ड्रिये तो गमिष्यत ॥ कृष्ठे तं तीर्थ लग्राह बालं तो सेनवक्त्र ॥ ४ ॥ पक्षघातेन चेब्बावि जघ्न तु स्तैभक्ष्यं
च तं ॥ तावत्स्फाल पसोपि तौ बिले न धरातले ॥ ५ ॥ जन्तु तस्तौ तदा प्राणान्निज रूप धराऊ भौ ॥ तदेहश्च
रभीत्याशु भ्रश्यं विकलु तां भवत ॥ ६ ॥ भग्नवशौ सनिनं दौ दृहो निपतितौ तयो ॥ गव्यूति मात्रं तौ देहावि
ति सं तु पुनर ग्रही तु ॥ ७ ॥ शरीर दृहते तेन भुवि नाधिसंततयो ॥ छिद्यानि छिद्याद् दृहो तिकाष्ठ संचय योगतः ॥ ८ ॥
चकारा द्भुत शांतिं स बालक श्रुद्ध पुष्पा ॥ आश्चर्य परमं चक्रे स्त्रीशो दृष्ट्वा पराक्रमं ॥ ९ ॥ उवाच परम प्रीतो
ह्यति पुत्र सुतोत्तमा ॥ येन देवेन शस्त्रेण निहतो मया सो संस्थ वैरो ॥ १० ॥ शुभरूप धरावे तो निहतौ लीलया मुना ॥ अ
तिं च तु बलात्को पालिम र्थ तो चितः स्वयं ॥ ११ ॥ रक्षितो लगादी रोन क्षा पुत्रं नास्य विग्रह ॥ अपस्यारीर श
णीयो बालोथं पंततः सती ॥ १२ ॥ कृपं चाहि निता वेतो निधिज्ञे ये विज्ञाय्यो ॥ निशृणचरस्थ लमिदं कथं तीये च्छिशु
र्मम ॥ १३ ॥ कृपस्कंधाऊ स्पापर स्परं तेन स्याव्यबालं तथाविधं ॥ स्यात्या स्यासु वसु स्तं देत्रपती विस्मयान्वितो ॥ १४ ॥
ततश्च लुर्थ वर्षे पस्याश्रमा सरतो ययो ॥ कासारं जलजैर्युक्तं न क्रमत्स्य गणैर्युतं ॥ १५ ॥ नमा लव त्सुसरलजं धा
न्य कूणसान्वितं ॥ नानाघुष्पलता कीर्ण फलकृ हंससुशोभितं ॥ १६ ॥ नानापक्षिगण कीर्णं नानामुनि गणान्वितं ॥
अति स्वच्छ जलं रम्यं सुजनस्येव मानसं ॥ १७ ॥ तत्पाते सोपवस्यां स्नातुं तत्र जगाम ह ॥ उपवेश्य स्वकं बालं कटे
च जलगा भवदे ॥ १८ ॥ बालऊत्थितं गत्तुं जलमध्ये पपात ह ॥ चिक्रीड सलिले पाशक्रोड धारतं शिशुं ॥ १९ ॥

पावंधावेति जननी चुक्रोश जलमध्यगः ॥ आगत्य जननी बालं गृहीतुं नैव चाशकत् ॥ २० ॥ आकृष्य तेज लेते न जन
न्या बाहितस्सा ॥ स नक्रो बाल सहितो दूरे दूरे चकर्षच ॥ २१ ॥ बालो वदत तत्स्तां सनमो च्योहं त्यया सती ॥ सोहं त्यया स
ती गाहं मरिष्ये न बलं मम ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा संबलं मातं कंठ मग्नं तं विकुला भृशं ॥ नि क्राभि तुं बलोछिष्वाउ तीय पतिता व
ने ॥ २३ ॥ तस्माद्भुलं च तोम क्रोतेष्क्रि तत्र चचापवत ॥ ततोसंतं बलं तस्य दर्शयामास बालकः ॥ २४ ॥ लीलये वत द्
नक्रं स्थिरयां जलतो क्षिपत ॥ वासुधि धा फलं पद्धं पाषाणं बालको यथा ॥ २५ ॥ शरीरं दृहस्तेन स्य विशीर्ण पतितं
भुवि ॥ गत चेष्टं गत प्राणं योऽनायत पद्भुतं ॥ २६ ॥ स बाल सहसिष्ये सा पुरं प्रासादि तिस्तत ॥ ततो दिव्य वपुश्चित्र
गं धर्व स्तमु वाच ह ॥ २७ ॥ अहमासं तु राजा गंधर्वाणां गजाननं ॥ विवाहे सर्वं गंधर्वा मम गेहमुपागतोः ॥ २८ ॥ पूजि
ता परया भक्त्या न भुक्तुः पूजितो मया ॥ वैवाहिकानि कार्याणि कुर्वतो मे स मागुनि ॥ २९ ॥ स शापं मां न क्रूरशो भविष्य
तिसरो गतः ॥ समागत्य पुनेः शाप मुक्तापंतम र्थयं ॥ ३० ॥ ततो ब्रवीन्मुनि वाच स्त्वं यदा द्रक्ष्यप वर्गं हनः ॥ गजानन स्य
शोबालतत्त्वं पुरावस्सि ॥ ३१ ॥ इदानीं शिविज्ञातो बालरूपी गजाननः ॥ त्वमेव जगतां नाथ कर्ता पाता च पहारकः ॥ ३२ ॥
निर्गुणो निरहंकारो सद्रूपः कारणं परं ॥ नानावतारै र्भक्तानां पालकोहु हं नाशकः ॥ ३३ ॥ सर्वव्यापी पूर्णकामो नेक ब्रह्मांड
नायकः ॥ मुनीनामप्यगम्यस्त्वं मनो गतिनि रूपितः ॥ ३४ ॥ इति स्तुत्वा न मस्कृत्या संक ज्यबालरूपिणं ॥ गजाननं प्रया
तो सौ हर्षा प्रहृष्ट मुहुः ॥ ३५ ॥ अहिनि बीलकं मत्त्य लीलयिता स्तनं दृहे ॥ आश्चर्यमान सो याताप्रसन्ना निजं मं
दिरं ॥ ३६ ॥ प्रणम्य भ्र स्वयं सर्व वृत्तांतं समभाषत ॥ स विस्मितो ब्रवीदेना पयं तु परमेश्वरः ॥ ३७ ॥ लीलाविग्रह वान
सौ मानुषं देहमाश्रितः ॥ असदुतानि चान्यानि कर्मा ण्यसौ करिष्यति ॥ ३८ ॥ देवासुरैस्स्यानि दुःसाध्यानि प्रसादतः ॥
अस्मिन्भक्ति दृढा कार्या जनेतां सहितिस्तुतिः ॥ ३९ ॥ २२७ ॥ इति श्री म॰ पु॰ उ॰ बा॰ गंधर्वमोक्षणं नाम अष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
२१

मुद्गल उवाच ॥ अथ ते कश्यपो धीमान् चरितं बालरूपिणः ॥ भ्रातृभिः सह रेमे स पुत्रैर्मनाप्यते ॥ १ ॥ एकस्मिन् समये ह्यहो हुहुस्तुंबुरनारदः ॥ वीणागानरतो वीणा हस्ताहरिपरायणः ॥ २ ॥ नारदश्च त्रयो धीमन्तो तस्मिन् आश्रमे ययुः ॥ यो वीणाध्वनिलुब्धः पीतांबरधरा शुभाः ॥ ३ ॥ कैलासं गंतुकामास्ते कश्यपस्याश्रमं ययुः ॥ अतिसन्मानिताः स्तेन पूजितास्ते यथाविधि ॥ ४ ॥ उवाच प्रणतान् सर्वान् नायासेन महात्मभिः ॥ केन पुण्येन संयाता धर्मार्थकाममोक्षदाः ॥ ५ ॥ धन्योऽहं तपसा मे अद्य निर्मितो पितरौ धन्यमाश्रमः ॥ प्रयोजनं मनसा नौ ब्रूहि चलुनेन तद्दनुने ॥ ६ ॥ मुद्गल उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा संपूजितास्तेन चाब्रुवन् ॥ कैलासं गंतुकामा नो आगता तेऽद्य दर्शनेहितः ॥ ७ ॥ एवमितं विलयं याते जाते च सफलं जनुः ॥ अद्य देव परमात्मासिद्धिविश्रांतिः परमात्मजः ॥ ८ ॥ अनुजानीहि गच्छामो गिरीन्द्रपुलस्त्याः ॥ श्रुत्वा वाक्यानि ते वां तु पुनः कश्यपे तेषां निधिः ॥ ९ ॥ श्रुत्वा ते जंतु विश्रांत्याप्यभुक्ते तो नक्तोगतः ॥ पञ्जना यजलं ते भ्योदत्वापाकमकारयत् ॥ १० ॥ देवार्चनरतः स्नात्वा बभौ कश्यपमुनिसत्तमः ॥ तेऽपि संपूज्य शर्वं भीमं विष्णुं विनायकं ॥ ११ ॥ रविं मत्वामितां ध्यानं निष्ठा आसन्नमुत्तमं ॥ तावद्विनायको बालो रमिताबालकैर्बहिः ॥ १२ ॥ आगतो तद्गृहं तावत् तच मूर्तिर्द्दृष्टवान् सः ॥ गृहीत्वा बहिर्गतः शुचिहीनकेन बहिर्ययौ ॥ १३ ॥ भक्षणाय मनः सर्वत्र कुमाली नौ भवन्नच सः ॥ विस्मयध्यानं नापश्यन्मूर्तिं स्वे पुरे तो द्विजः ॥ १४ ॥ ततस्ते विस्मिताः सर्वे परस्परमथाब्रुवन् ॥ .... ॥ केन दैत्येन नीतानो मूर्तयः सुमहेतवः ॥ १५ ॥ गंधर्वाः सास्यकामे तु मूर्तिर्हि माननाः ॥ किं वा सत्वपरिभ्राथं अंतर्यामिन्गताद्भुमाः ॥ १६ ॥ कौडिन्य आदिर्वेरासेश्रमादितरेतरं गृहे वाविध्यंति नरोऽसौ द्वाश्रमे हस्तं प्राविशताः ॥ १७ ॥ मुद्गल उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां

कश्यपो विस्मयान्वितः ॥ अहो जिनो विनिश्चित्य समाप्तिं प्राप्तिं विनायकान ॥ १८ ॥ तानुवाच न जानामि व्यत्र नो तस्य सोऽभवत् ॥ देवाद्दहानी कोऽजातो दस्युः स्त्रवद्रुतु मे ॥ १९ ॥ क्रोधयुक्तं निशम्य ते पुंडुपुंगश्रिवा ब्याग्रुरं प्रति ॥ न व यं तस्कराः स्यापि पुत्रस्तेविदितस्तव ॥ २० ॥ दोषानुवर्णने देवा धृतिं देवान् च भ्रमेह ॥ ते वा ब्रासीसमाकर्ण्य किंहस्तो मुनिसत्तमः ॥ २१ ॥ पुत्रमन्वेषयन्याता व व्याघ्रागारदृष्टरीतं ॥ ते वापुरः समातौ नीदृष्टस्तैः स्त्रियस्सन्निभः ॥ २२ ॥ उवाच तत्समं सुरं तं कश्यपः क्रोधसंयुतः ॥ कृतशानेषत्री पुत्रं स्वेनो वेत्तुमं मरिष्यसि ॥ २३ ॥ मयानती तास्ता ताततप्रस्कवाचसन्निर्भयः ॥ श्रुत्वीवित्र पथं वंच तं तं मे वरं रोदिव्याहं ॥ २४ ॥ तवं येदास्वितुभ्रष्टयारश्रोदहस्तामर्भकः ॥ प्रसार्यवस्नं कमोपलितेबालुविकुलः ॥ २५ ॥ जननी ताव हाया ता तापुवाचतनतो र्भकः ॥ पदिम भक्षितादिवास्तदा स्वदर्यपतोमम ॥ २६ ॥ प्रसारितेन हास्येसाहूरत्रीविश्वंतरा ॥ विस्मिताप्रक्षिताभमोपतिताभयविह्वला ॥ २७ ॥ ततस्तेदृष्टुस्तत्र गंधर्वाः कश्यपोऽपि च ॥ कैलासं शंकरं सांगौव कुंठं विष्णुमेव च ॥ २८ ॥ ब्रह्माणं सत्यलोकं च राज्ञं चेयामरावती ॥ सपर्वतवनाद्वीनां धरणीं लोकसंयुतां ॥ २९ ॥ सरितः सागरान्यक्षान् रक्षांसि पन्नगानपि ॥ कृत्साश्च पक्षिणश्चापि भुवनानि चतुर्दश ॥ ३० ॥ इंद्रादिलोकपालांश्च पातालानि दिशस्तथा ॥ ततो माता प्रबुद्धा सा स्तनपानं ददौ सुतं ॥ ३१ ॥ ननाम कश्यपस्तं तु दृष्ट्वा यं विश्वरूपिणं ॥ तद्रूपामासपन्नसिसाक्षादीश्वर एव च ॥ ३२ ॥ अयमी नो मम देहे तं हंताढितुं गतः ॥ ततः सर्वे कश्यपः प्राह भुज्यतामितितान्प्रति ॥ ३३ ॥ नो दैवा हं ताडयितुं पयाना भ्योपहाबलेः ॥ भीषयन्स्यत्रकरूपेण समहिद्वालिरूपवान् ॥ ३४ ॥ भवतं यदि द्वानित्येतो उपुत्तां मर्दिहेतवे ॥ ते तु नु नैवेयं किंचित् दृश्यामतयाल ये ॥ ३५ ॥ अन्नं वा केह मृतादिपं चायतनपंतरा ॥ इत्युक्तवंतो ह दृष्टुर्बालकं पंचधापिते ॥ ३६ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रिधा श्रीवीरविः शेषविष्णुरूपं ततो बहिः ॥ पुत्रेण पुनः स्थिररचितास्ते पुष्पुलुस्तु एकुर्ज गुरु ॥३६॥ क्षणं तेदृष्टुर्बालं क्षणं
पंचस्य रूपिणं ॥ क्षणं महत्पशीति धरं क्षणं तं विश्वरूपिणं ॥३८॥ ततस्तस्तैर्निवेधाच्चं षड्स्व भुजस्तुते ॥ ततस्तेतु
गुरुर्भस्या बालं तं विश्वरूपिणं ॥३९॥ व्यघुनुः ॥ अज्ञानेन विमोहितं जगदिदं संसारचक्रे भ्रमन्नानाभेदधियपा
स्यरूप विपुरवं नानाविधि धीविशं ॥ नानापाद्मानि पंचितं तन्निचु तेः केर्मीपुरैर्यं श्रितं नानारूपमनेकरूपमगुणं
हित्याभवेले विश्वो ॥४०॥ अन्ये ते चरणारविंदं दुलिरतोहित्यापकलेया जन्माओ त्मानमस्तपरेषु वस्तीसु स दृसं चिंतयं
तोमलाः ॥ ते ज्ञानेन विधय सर्वकलुषं जग्ध्वां पुरान्ते वर्मं ज्ञान्त्वामेव शुचित्रींति संयसिद्धितो वा धङ्गुप्राचोस्य
वः ॥४१॥ रावके चिरं जनानुरन्तमनसः सिद्धिं गताभयसींतेतत्रैव विमग्नमानसतयाविस्मृत्य पादांबुजं ॥
ते ह घ्राहुपरस्य चोत्तमपदं तस्यामृतं तोनिजंद्रुहृत्ज्ञानान्नविदुर्विषं हि पिबतो हित्वामृतं दुर्लभं ॥४२॥ तस्मा
न्नोजननं भवेधदिशुभं यद्वाप्युमंत्यत्स्य पतिरास्ताततत्रनिरं तंरं शुभभं श्रीहरिद्रुदः स्वात्रिनी ॥ एवं चे द्रुवतोश्च
हापिभवतो संसारपाथो भवेन्निस्तारो भवतः हृदये क्षणवरज्ञा स्ववीतमनेतेन मेः ॥४३॥ तवावतारान्नेहि को
पित्रात्तो वेत्तुं कुर्यं वापि धरतीवदेति ॥ पोभीज्ञा मायेश्री गुणेशा भुमन्ने मोनम स्तेभगवन्नमस्ते ॥४४॥ एवं स्तु
त्वागतास्ते तु कैलासं गिरिजालयं ॥ पंचापि ते तमर्चंतो विस्मिताबालचेष्टिते ॥४५॥ ॥ इति श्रीमद्गणे
शपुराणे उ॰ बालच॰ वसाहिस्तुतिर्नामनवमोध्यायः ॥९॥ ऋषिरुवाच ॥ ततस्तु पंच मेवेषं सचोतं प्रतबंधवं ॥
चकार कस्यपो धीमान्कौ तो क्तविधिनातदा ॥१॥ शुभे मुहूर्ते लग्ने च प्राप्ते वर्णैर्वेद्याः रगैः ॥ ओंकारितः त्रि

१ रा॰म

बगलेई वहान वैसा: ॥२॥ सुनयोयुस्मा गाश्च्रत थाराजर्षयोपिच ॥ वेस्या: शद्रा स्तथायातानो पायनपा
णयः ॥३॥ बवदुर्बद्रु वाघ्रानिनं देवेराहतानिच ॥ गणेशाप्जनं चैवस्वस्ति वाचनमेवच ॥४॥ मंडपस्थापनं च
क्षेमातृकाप्जनं तथा ॥ चक्राराभ्युदयश्राद्धं वाजेवाजे विसर्जनं ॥५॥ सपिंड कमपिंडं वा ब्राह्मणानां तथार्चनं ॥
साभ्युनं ब्राह्मणं स्थाप्य वेदाध्ययन पर्वदं ॥६॥ सुहृदां च सुवासिनं चचकार सयथाहृत: ॥ अन्ये वा च तथा तिपि
वस्त्राणि निर्ददुः पुरा ॥७॥ होमांते पुनरानर्च्य ब्राह्मणान्धूपस्तथा ॥ वेदिका यामंतपर्ट धारपिवास सत्वरं ॥८॥
स्त्याग्निस्थापनं पर्वेडपतिस्युश्च बाहवं ॥ सुवासिन्यो ब्राह्मणास्तम स्तताभिर वाकिरन ॥९॥ तमंत्येरा हसा:
पंचमुद्रु शाब्र सलिंगीन: ॥ अस्त्रोस्तम द्विरनुशा स्त्राणोहस्रोऽथ्वा ॥१०॥ विघातश्चेव पिंगाक्षो विशाल: पिंग
लस्तथा ॥ चपलश्चेमहत्मुद्राप हुमा ज्ञापि भुविता: ॥११॥ जलपात्र भृतोन ध्यविस्त्रो वरधरा शुभा: ॥ विशीर्ण
जायते देह: कुमारस्य तदुस्थत: ॥१२॥ तोलो कुमारस्तां दृष्ट्वा त्रयामास तं दुलान् ॥ महोत्सृट: प्रचि क्षेपतंदु
लानंश्च पंचसु ॥१३॥ तेनैद्र वातप्राणान्निजरूपं समाश्रिता: ॥ कराला: पतिताभूमो विस्तीर्णाद्रिधोजने ॥१४॥
रस्त्रघाताघ थापेतु गिरयस्तु विशोऽसः ॥ कोलाहलो महानासी दुजसां व्यादितो द्विजा: ॥१५॥ रूपं व्यापादिता: पंच
राक्षसा: कूरुरूपिण: ॥ सूतेनानेन बालेनन जानीमो पिविलाक्रमं ॥१६॥ अयतीर्णोभुवो भारं हंतुंद्रि परमेश्वर: ॥
एवं ततोऽन्ते रिहे ब्रह्मा द्यादेवतागणा: ॥१७॥ ववर्षु: पुष्पवर्षाणि विमानवरमाश्रिता: ॥ नीते कुतेषु प्रोक्तेषु प्राप्त
ता: सुस्वपेतस्य ॥१८॥ उपनीते तस्मिन्ब्रह्मोपासश्रमे स्वलु अपि ॥ उपवीतानि तेनै दंडं ददुरस्मै स्वमंत्रत: ॥१९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गणे० पु०
९३

ततोंजलिं पुरस्थित्वा ब्रह्मा हि स्वमंडलं रवेः ॥ होमं सर्वं समाप्यैनं सावित्री कश्यपो ब्रवीत् ॥२०॥ पादमर्द्धं ततः सर्वं विश्वा
मित्रा मातृपुराः ह्येषु अवसंख्या नासिका तो विभूषाः दुस्तः सर्वे आगताः ॥२१॥ उपविश्य ततः श्रेष्ठेन श्रो(?)न्याचाराननेव
रा: ॥ पुनश्च ब्राह्मणान् पश्यन्वासांसि कांचनं ददौ ॥२२॥ महस्वरि(?) ष्यती ते स्मिन्ने भ्यो भस्याद्देहो मुनिः ॥ वसिष्ठ
श्चैव भाम ध्येयि नाय ब्रह्मणोंतिकं ॥२३॥ सोपि कमंडलुजलैः स्वस्तीर्थं महीतलात् ॥ सर्वदापि कसमं(?) देह दर्शने
करस्थितं ॥२४॥ ब्राह्मणस्य तिरिसैवं नामपचक्रे तदास्यसः ॥ संपश्यन्नाम चक्रे स्य भारती ति तत् स्वतिः ॥२५॥ र
त्नमालां ददौ चास्मै कुबेरोपि गणस्थितां ॥ सदानंदेति नामास्य संप्रयास चकार ह ॥२६॥ सर्वं श्रियेत्ति नामास्य दत्ता
पाशाम पांपतिः ॥ भव्यन्तुसुर संधे च पुरवाक्षरों कृतो विच ॥२७॥ त्रिशूलं डमरुं रुद्रस्त्वावि रूपाक्षे ति चाभ्यधात् ॥
कुलाचेदूरलीनामभालचंद्रेति चाकरोत ॥२८॥ नामस्य जननीं सस्रिय वोलाय चार्धयत ॥ परशुं परशुहस्तेति
नाम चक्रे स्पृशं पुरा ॥२९॥ पुनः संपूज्यसिद्धसारं देवाहनं पुनः ॥ सिंहवाहनं देवं चचक्रे ता मासिसुंदरं ॥३०॥ उ
पादित्रांदुगं नोरुं कुरु श्रीं ॥ आननं ॥ सामवेदं ह्य रूपेणा पुरमालां ददाव च ॥३१॥ मालाधरेना मास्य दत्तवा
न्दिदिशस्य च ॥ आसनार्थं तनस्य सेवैरो वरः स्याः सान पर्यय तः ॥३२॥ कृमिरा आसनेस्येवं नाम चक्रे स्यपंनदा ॥ दाह
त्रास्त्रिं ददौ पुनर्धनं स्येति नाम च ॥३३॥ प्रभंजनेति नामास्य वायुश्च बलपुंगवे ॥ एवं सर्वेय थाया नयादत्त्वा
नामानि चक्रिरे ॥३४॥ ते पाणि र्वचनेशानिर्भू स्पापि भवेन्मुने ॥ अपवृजे न चेनं सहश्रो मदर्थ मोहितः ॥३५॥
नचमिंच्चिदहो पेन पुपायन वरेशुभं ॥ अहं त्रिलोकीनवितः स्वरसा च द्रुम आसीलपुमर्भ कं तं ॥ मलेद्रुमामीह
॥ वरिष्ठेन गणेशस्य नानानामानि चक्रिरे ॥३६॥ [illegible] ॥

९३
मो०

हि स्थल पाणी अवजितः कस्यपजं नमस्ते ॥३७॥ सिंहोपयानास्ति स्तंभ संपुदः पल्वलोदर्कं ॥ नपान तिनयैने
वकल्पक शोरिवलदहन ॥३८॥ एवं तस्याग्रयं वुधाकश्यपः प्रणिधानवान् ॥ उवाच धर्म संयुक्तं वचस्ततु
तकांयया ॥३९॥ पत्राद्भुतानि कर्माणि अत्र स्तु श्वः गुणा कराः ॥ सतमस्य च पश्यश्च ब्राह्मणो विचरिष्यति ॥
॥४०॥ इति श्रीगणेशपु० ऊ० वा० नानानामपत्नि कथनं नाम दशमोध्यायः ॥१०॥ कश्यप ॥ अथैतु मद्देहे वापि
अवतीर्णः परः पुमान् ॥ अनिर्वाच्यो गुणो हीनो गुणोरक्षी भिरक्षाधिपः ॥१॥ एतद्धिरोपंचः कुर्यामिंप
हृष्टं हृताभियाः ॥ एतस्याद्भुत कर्माणि शृणु मेगदतः सुर ॥२॥ विरजास्य सीका काहं तु मेनं समागता ॥
सा हताने न बालेन पतिता हि दिवो जना ॥३॥ उद्धृत श्चैव धुंधुश्च दैत्यो परमदुर्मदो ॥ शुकरूप धरावेनं निहितुं
समुपागतौ ॥४॥ पक्षे ध्वजा वाचितौ तौ शिलापोन तजो विनौ ॥ श्रियेनतु दर्शयेत्वं विक्रांतौ सर्वदेहगतौ ॥५॥
न पैव चित्रगंधर्वो जलेनेत्रेत्य पागतः ॥ एतस्य स्वर्गमाजो नेशे ने शोदिवक्षारी हि तुं ॥६॥ हाहाहूहूस्तं वरुणं
सत्यसंशो धनापसः ॥ जहार पंचापतनं पंचधा स्व पमप्याहत ॥७॥ सर्वेषां संचयेम संतो निहताः पंचरास
साः ॥ कस्तुवाच ॥ एवं मुनिवचः श्रुत्वा वभाषिबलमत्रहा ॥८॥ इंद्र उ० ॥ न ह होस्य गुणो तस्य सत्ताव मायो भवे
त्कथं ॥ तत्तो दितिदेता सपुंसनये नेव्योम मंडलं ॥९॥ तस्यानपदु का पुर्दुर्गं नसहयां पयो ॥ आं हो तलं सर्वलोकं वा
मयनु धरांश्च रां ॥१०॥ अंधकाल मल पः किंतु प्रारब्धो लोकनायजः ॥ इत्येवं प्रश्नसंविम्नाक्षेप्य पश्च च सं
धिरे ॥११॥ वहुं नेतुं समायातो महोन्नमेया प्रभंजनः ॥ नचासनं नत स्वव तं रोम वा सम पद तत ॥१२॥ भस्मेवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धोतुसं प्राह शुभाणं पाकं शूलसमं ॥ नयासन्न मलं रोमवाहितुं समपद्यत ॥ १३ ॥ तत्रागं सिर स्नानस्य अजगामत
मुपबुधः ॥ निरीहल्पिवत्री लोकान्स्थलयानलसन्निभः ॥ १४ ॥ भस्मी कुर्वन्दु मान्सर्वान्सोषयन्सर्वसागरान ॥ तं दृ
ष्टं अनासी संनिष्का करस्य पनेहनः ॥ १५ ॥ तस्यैणादगतुङ्गो भी औषधीं गुंडकाभिव ॥ मीलिते नाद रोवत्तो क्रोध
संरक्त लोचनः ॥ १६ ॥ सहस्र लोचनो लोके लोचनैः सर्वलोचनैः ॥ तावद्दृष्टी तंतत्र सहस्राधिक लोचनं ॥ १७ ॥
असंख्यानूरी प्रथुकृष्ण मनं तश्रोत्रसंयुतं ॥ अनंत हस्त चरणं अनंतोदरविक्रमं ॥ १८ ॥ त्रिनृकस्यचिनयनं
त्रिशरवाव्यासं नभस्थलं ॥ सप्तपाताल चरणं सप्तलौकैकमस्तकं ॥ १९ ॥ असंख्यासर्पसंकाशं असंख्येंदूसु
शोभितं ॥ असंख्य केशोसंयुक्तं नानाब्रह्मांडरोमकं ॥ २० ॥ आमलाग्याघपादहस्ते भवं सोऽहं वराभिधे ॥ औरं
बरे यामत्राणः संख्यातीताभवंतिहि ॥ २१ ॥ तये ये कैकरोमांके संख्यातीतांडसंयुतं ॥ पश्यंस्तत्रैव कैकं प्रेभ्रांतः
शंको विवेशाह ॥ २२ ॥ पश्यति स्मसतन्मध्ये त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ अरण्यकदलीपत्रेपत्रेपत्रेय थाफलं ॥ २३ ॥ अ
संख्यातं जगत्तत्र पश्यंती स्मशचीपतिः ॥ ब्रह्मात्मा तस्यितो सोऽलं लाभविर्गमं ततः ॥ २४ ॥ ततोन नाममक्ष
सा वक्रेस्मनमनोरथः ॥ प्रार्थयामास देवेशं तत्र प्रात्ताक्षो ॥ आनतं ॥ २५ ॥ इंद्र उ॰ ॥ भग्नारहरणार्थं यो जातः
कश्यपनंदनः ॥ अनिंसोमहिमा यस्य त्रिभुवव्यापितेनमः ॥ २६ ॥ निर्गमंदेहि देवेशः कुक्षेरस्तं तविस्तृतात ॥
अद्यापारादकुक्षिणिष्ठा स्तात्रन्मतामया ॥ २७ ॥ तवकुक्षौ मयाद्रष्टं भुवनानि चतुर्दश ॥ स्थाने स्थाने वि
भक्तानि प्रतिरोमांच मेकराट् ॥ २८ ॥ समष्टि व्यष्टिरूपाणि महाविस्तरवंतिच ॥ दृष्टानितव रूपाणि सुसोभा

नितराणि च ॥ २९ ॥ अस्पृहुतान्यसंख्यानि यत्राणि नयनानि च ॥ दृष्ट्वाद्य दृश्यरूपाणि जगत्सोभकराणि ते ॥ ३० ॥
देस्यहानवरूपाणि सुरमानववंतिच ॥ पक्षरक्षः पिशाचादि च तुराकरवंतिच ॥ ३१ ॥ विकरालपदोरूपमुपसंहरस्व
परेरत् ॥ गतमोहः स्मृतिप्राप्तः प्रसादात्ते अखिलेश्वर ॥ ३२ ॥ कायेनमनसा बुद्ध्या वाचा त्वां शरणागतः ॥ नास्त्यं तं दुर्द्धयवि ध्या
नोऽस्मिंते भक्तवत्सल ॥ ३३ ॥ ब्र॰ उवाच ॥ एवं यावत्प्रार्थयते स्तौस्मानं तावद्देवसः ॥ सभाम ध्यगतं तं चदृष्टं वैब्रह्म
चारिणं ॥ ३४ ॥ पश्यतां सर्वलोकानां सस्त्रां गंधपूर्णे नायतं ॥ अतिविस्मितचित्तोसो लज्जाहर्षसमन्वितः ॥ ३५ ॥
श्रृण्वत्सुसर्वदेवेषु तुष्टाव ब्रह्मचारिणं ॥ आत तुष्टिहे वेशं श्री गणानुपरूपिणं ॥ ३६ ॥ इंद्र उ॰ ॥ नमस्तेऽस्त्विं प
रेशं विश्वात्मानं विश्वबीजं गुणेशं ॥ विश्वाभासं विश्वबंधं त्रिसंयंत्रेधा भक्तं जन्मरक्षान्तिहेतुं ॥ ३७ ॥ एकं
नित्यं सच्चिदानंदरूपं सर्वाध्यक्षं कारणातीतमीशं ॥ येशं हि तं स्थावरे जंगमे च यं ध्यारूपं सर्वगं त्वामि वंदे ॥ ३८ ॥
सर्वेशानं सर्वविधानि धानं सर्वात्मानं सर्वबोधाव भासं ॥ सर्वातीतं वाङ्मनो गोचरं त्वां सर्वावासं सर्वविद्वान
मीडे ॥ ३९ ॥ एवं स्तुत्वा च नत्वा च संस्तुत्य स्यात्कुशंदद्यो ॥ कत्पवकांचदासृष्टे विनायके इति स्फुटं ॥ ४० ॥ यचार
नाम त्राणो थ स्मरणात्सर्वसिद्धिदं ॥ जयशब्दैर्नमः शब्दैर्यदि प्रशब्दैरनेकधा ॥ ४१ ॥ गंधर्व गीतनिनदै रसरोति
स्वनिस्वनैः ॥ व्याप्तमासीत्पुष्पवृष्टिस्तदा व्योम धरातलं ॥ ४२ ॥ प्रतिकूलवहानद्यं आसन्सर्ववहाः शुभाः ॥ प्रस
न्नमासीद्दिविचत्रं वतुर्वैताः सुखास्तथा ॥ ४३ ॥ प्रदक्षिणा चार्चिषं शांताः आसन्सर्वत्र वन्हयः ॥ ततः प्रसन्न
राकाधा देवसभाप मेकराट् ॥ ४४ ॥ भवतां नभयं क्वापि तवशक्ररणाजिरे ॥ पठस्यस्तोत्रमेतत्वं जिसंध्यं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं० पु०
५९

भक्तिलतरः ॥४५॥ अन्योपि यः पठेद्भक्त्या श्रुत्वा यश्चापि वै नरः ॥ स सर्वान्प्राप्नुयात्कामान्सर्वत्र विजयी भवेत् ॥४६॥
सूत उवाच ॥ ततः श्रीशौनकमस्त्वा स वरं प्राप्य शुभायहं ॥ ततः सर्वे निमस्कृत्य स्वस्वं स्थानं ययुर्मुदा ॥४७॥ इ
ति श्रीमद्गु० उ० बो० एकादशोध्यायः ॥११॥ सूत उवाच ॥ ततस्तु सप्तमे वर्षे प्रवृत्ते सोविनायकः ॥ स्नात्वा नित्य
विधिं कृत्वा तु कुटप्याखिमस्तकः ॥१॥ आयुधानि च चत्वारि सिंहारूढो दधार सः ॥ अंकुशं परशुं पद्मं पाशं स
र्वभयापहं ॥२॥ इंद्रनीलेन कुंडले च कांचनेरत्नसंयुते ॥ बिभ्रत्स मंडलं दर्भान्कारयपावीतसुत्तमं ॥३॥ क
स्तुरीतिलकं चंद्रलेलाटे भ्रमणतेजसा ॥ मुक्ताफलमयीं मालां कंठे नागो फणीश्वरं ॥४॥ रोदसीकंपयन्नु
च्चैर्जगर्ज सो स्वलीलया ॥ मेघस्वनइनिर्घोषा च्याघातका यादृशं ॥५॥ उच्छलं सो महानवः सिसिंचु
र्भूमिमंडलं ॥ तद्दानवं तुरूस्तावद्दितिः कस्यपोपि च ॥६॥ धन्या वयं सर्वजान इत्याख्यानं प्रशंसतुः ॥ एतस्मि
न्समये काशीराजो व्याश्रमम भ्यगात् ॥७॥ परस्परालिंगनेन मुमुदुस्ते विलासतः ॥ न्यविशंतासने सर्वे
नमस्कृत्य परस्परं ॥८॥ स्वादन्नं भोजयामास मुनिस्तं षड्रसंयुतं ॥ विश्रांते परिपप्रच्छ किमागमनका
रणं ॥९॥ श्रीमतां दर्शनं नो चेजातं उच्चैर्वशान्नृप ॥ पुरोहितस्य मे नेतद्वृत्तांतं किं न हीतवान् ॥१०॥ सूत उवाच ॥
एवं मुनिवचः श्रुत्वा जगाद नृपसत्तमः ॥ श्रमापराधं प्रसन्नो तो रोकुलितश्चेतसः ॥११॥ पुत्रस्य मे विवाहो
स्ति त्वामाकारयितुं प्रभो ॥ आगतोहं मुने तातः दस्तीर्थस्तये दर्शनात् ॥१२॥ चलत्वं प्रथिवीहस्त्यं संपाद्य
न देहि च ॥ नश्यामि पालो कुर्वंये मुविनो चेवा ॥ ततव ॥१३॥ अहमेव समायातो तत्स्वं नेतुं महामुने ॥ मुनिरु
वाह मे येन पश्चे छचातुर्मास्यरतो मुना ॥१४॥ पुत्रं नयं समर्थं मे यदि च सि जनाधिप ॥ स प्रु० ॥ पुत्रमाशी

॥ २५ ॥
रामः
पु ७

पयमुने गविध्यामो जनाधिते ॥१५॥ सूत उवाच ॥ एवं नृपवचः श्रुत्वा मुनिः पुत्रमथाब्रवीत् ॥ व्रजो सुरोधाप्त्तसूस्य प्रि
य पेसां विनायकं ॥१६॥ विघमाने तु महती दुःखे विरजोहतवः ॥ तापात्सात्सांक्षिर सावं घचरणं तु भयोस्य पि ॥१७॥
मा त्रो पि त्रो बहिरगात् स्नात्वा रोपितोर पे ॥ सोपि नत्वा तयोः पादौ स्वयमारुरोह रथं ॥१८॥ आजगाम क्षितिः सौ वैसा
देशं नृपसत्तम ॥ यं अमे बाल्यो राजन्रक्षणीको निरंतरं ॥१९॥ उत्पातो जायते तत्र य चायो मे कलो भवेत् ॥ अतो
यं पलतो रक्ष्य पक्ष्मणी वक्तनीनिका ॥२०॥ यथा नयं मिपुत्रं मेत्र्यातसंसमानय ॥ ॐ मित्युक्त्वा क्षितिरजा प्रथि
पस्य विसृज्यतां ॥२१॥ हतेन वयो श्रीपुंरथेनानिलं रंहसा ॥ गच्छतार थमार्गेण जौरौ प्रासो महाटवी ॥२२॥
नंदीत कपित त्यस्य स्थानं ते ध्यातिसुंदरं ॥ सोद्वे तो वलभीता धूम्या श्रीनामनामतः ॥२३॥ दृशा वर्षसहस्त्रसत
पस्तेपे सुदारुणं ॥ सहस्त्र किरणंनि त्यं नित्य मारायधेनुक्ता ॥२४॥ प्रार्थयन्सर्वसंहारकूरमायुधमुत्तमं ॥ त्रयाणां
भुवनानां सदृश न्ये रम्यासवतीन ॥२५॥ असस्कंधा लं बिपासे धोमुखो धूममापिबत् ॥ एवं बहुगते काले सो घरा
त्रमुपस्थितं ॥२६॥ प्रेषितं भानुना तस्मै रात्रसायतु पत्पतः ॥ व्योमयासीय स्यतेजो दृश्ट्रा सविनायकः ॥२७॥ श्री
घ्रमुक्षीप जयाहुगेरस्मा निवषन्नं गं ॥ ततापि स्मय मापेदे कोशिराजो महामनाः ॥२८॥ तर्कयामास च रणे ला भे
तानो च जीवने ॥ नास्तिदेवाति रेके ण निर्मितं भुवनत्रये ॥२९॥ ममनेवाभव ज्ञापिं सहयात स्य तस्य या ॥ तातेन त
स्य सामर्थ्यं तोषपितानि पश्यसः ॥३०॥ धुधुमं गतं तेहे वाष्परवं दर्शा सुदारुणं ॥ धूम्रा क्षेपतितं तस्तु सतुदैवादि
धा भवत् ॥३१॥ गेडश्रौ लाहु मास्तापांसवं उभ्याव्यरंजितावहु ॥ धनुःपंस्रोये तं पश्चीपत तुर्वां व्यापिता तदा ॥३२॥
ततस्पस्ते सुतो रव्यातो जपनो मतरे वच ॥ धुम्राक्षो नरात स्य पितरं वीक्ष्य ताहृशं ॥३३॥ क्रोधावि ष्टो दृश्टा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तु सत्त्वविनायकमंत्रितं ॥ हुहुवुतुः प्रसाद्यैव वचनं बालं तत्क्षोपयं ॥ ३४ ॥ एवं मानीय पितरं कृत्यं धाम्नि तत्र दानसि ॥ दृष्ट्वा
चतुः काशिराजं रोषाद्दिव निशाचरौ ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा तौ सिंधुराधिपग्राममपर्वतनरं तत्र कातर ॥ तं मारयितुं पापकं तेन तु कथं द्वौ
वसिरेन्नृप ॥ ३६ ॥ मनुरुवाच ॥ इत्याकर्ण्य नृपो वाक्यं च कृपया भृशविकृतः ॥ तत्कृत्यामास सपत्नीसिंधुकृत्ये मानी वचोतं नेह ॥ ३७
नंदनं त्वं रूपयस्येनं अपस्मारमिवेत्थितं ॥ ३८ ॥ क्वात्र तव कृत्ये मे बलात्कुर्वन्त्यंहि ॥ इष्यति ॥ ३९ ॥ तदाभिरक्षिताव स्यात्ततः
शापथमारभत ॥ नृप उ ॥ एतदर्थं मयानीतो नैव यापमर्भवं कचित् ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणेश्वरैः स्वरूपधोमनिशाचरौ ॥
पुरोहितस्य पुत्रोयं विवाहार्थं समाहृतः ॥ ४० ॥ निर्विघ्नं पूरुतत्त्र आनीय तं बालको स्वयं ॥ इत्यस्य वचनं तेसमुनिपु
त्रो जगाद तं ॥ ४१ ॥ कथं वध्वा राज्ञुत्तम स्त्रीत्वं मांसं प्रपद्यसि ॥ अदितिं कश्यपं चापि वदिष्यसि किमुत्तरं ॥ ४२ ॥ हरद्व
ध्येतत्कश्यपस्थाहि कुर्यात्समनसंशापः ॥ एवं वदति तस्मिन्स्तत् बालके मुनिनंदने ॥ ४३ ॥ भक्षितुं तं समायातो विडालो मु
षं यथा ॥ प्रसार्य वदनं बालघोरा कूम पादरोत ॥ ४४ ॥ चकं वेन त्रिभुवनं लोचविश्वासयोगतः ॥ संप्राप्तोपि घपटलं
नृपुरे वयथात्वकं ॥ ४५ ॥ मेहुत्तोद्धितियं जातं यतिरुद्रो निपेत्तलुः ॥ नगरात्तवस्यनगरे जघनो मनुरेवच ॥ ४६ ॥ गिरिश्रि
र्षोगंड्त्रौ लोमहावातदितोपथो ॥ पतत्र्यलत घरीराभ्यां चूर्णितानि गृहाणि च ॥ ४७ ॥ पुरवहस्तरवा आसन्होत्रा कारोम
हानभत्र ॥ किमिदं किमिदं हृता धावमा नापमुत्सृजा ॥ ४८ ॥ पतितो धरण्यास्तन [illegible] यो भ्यासम्योगलकुं ॥ सचेतनौ चेतोह
त्वासावधानावभूवता ॥ ४९ ॥ हृत्वा सात्तुचतुः सर्वं ज्ञातान मनुपर्वरीः ॥ वधे पितुः काश्याः समीपे स्वपतितं ॥ ५० ॥ संग
ति स्वंहनेन काशीराजेन संयुतः ॥ एवं हुत्वाभिरुम्भ्यैनं नरांतक मथा भुवन् ॥ ५१ ॥ विलव्यं निहितं दृष्ट्वा नापराधं नरांतकः ॥
ऋषिपुत्रं समायातं काशीराजेन संयुतं ॥ ५२ ॥ क्रोधेन रक्तनेपवनः पुरः परपश्यन्निशाचरान् ॥ आलोप तमानेतुं सहसा
द्रमिलांतहा ॥ ५३ ॥ ध्रुवाने यो ऋषेः पुत्रो पुत्र हर ओत्सहन्यतो ॥ काशीराजरथोपस्थे शीघ्रं घं तु राक्षसाः ॥ ५४ ॥ आज्ञा

मात्रेण ते जग्मुस्त्वरया बालं रहस्सः ॥ कश्यपेयं च नृपतिं हस्तु [illegible] लोच्चैतौ चतान् ॥ ५५ ॥ ततो विनायकश्चक्रे भीमकां कुंभयानवं ॥
ततो निशाचराः पेतुस्त्यक्त्वा प्राणांश्च केचन ॥ ५६ ॥ केचित्सलापिताः केचिद्भग्ननाथाः प्रपेदिरे ॥ केषांचिन्मस्तकान्नि
त्यो केचिच्छीर्णदंताः शरीरैः ॥ ५७ ॥ भग्नास्याभग्ननेत्राश्च भग्नोरुबाहवः परे ॥ प्रपलायन्नलायलुले आगत्वा नरांतकं ॥ ५८ ॥
रुरुदुः सर्वं भाचख्युर्वै नायकं निशाचराः ॥ गणेशाख्यानश्रवणे [illegible] दुःखसागरात् ॥ ५९ ॥ ५ ॥ इति श्रीमद्ग॰उ॰खं॰ वि
शाचरवधं नाम द्विपंचाशोध्यायः ॥ ५२ ॥ हृष्टाश्चतुः ॥ विनायकरथस्थं तं ओंकारप्राप्य गतावयं ॥ सर्वैरैवत हाहपूः हरतां तसह
स्रास्तत्सः ॥ १ ॥ सर्वे निशाचराः स्वामिन्नृतास्ते भीतयो नृप ॥ वयं तव प्रसादेन जीवंतस्तां समागताः ॥ २ ॥ ईश्वरी यदत्क
योमासिंहव्याघ्राजारव ॥ त्रैलोक्येन तु मानस्त्रियोसुक्रोसह तेनवै ॥ ३ ॥ नरांतकउवाच ॥ दुर्धर्षं निशाचरा पश्यतं हत्वां यज गादसत
रांतकः ॥ किं वा बढ्यबालिः स्याः कबालं उद्धु नरांतकः ॥ ४ ॥ किं कर्तव्यं पतंगेन प्रलयानलसन्निधौ ॥ पवनगिरिः पतति
वारवननामरूषकेनच ॥ ५ ॥ ततश्चालापयन्नेसा काशिराजपुरीं प्रति ॥ लुंठनं तत्र कर्तव्यं येन व्याघ्रो भवेन्नृपः ॥ ६ ॥
तस्मिन्न्यागते सोपि भवत [illegible] प्रपसुतोषिच ॥ नोचेत्तु भौ विहत व्योसवैः सर्वं प्रयत्नतः ॥ ७ ॥ ततो दैत्यमहाहानि तिततो
रत्नान्यनेकशः ॥ वस्त्राणि च विचित्राणि निराश्वाणि विविधानि च ॥ ८ ॥ नेनं तत्कानमस्कृत्य [illegible] पपुः काशीराजपत्तनं ॥ परस्प
रं ते समत्सुस्त्वोपि धूत वत्वं व्याप्य सेनया ॥ ९ ॥ नत्ययो [illegible] महासेनानिरवं सोहितान्यदा ॥ यस्य ददि गतो निद्या सुलस्ते न निहन्यतां ॥ १० ॥
अन्यायापवद्यस्यात्तस्याचोरा जसाभवेत् ॥ एवं तेन समाहृता दैत्या जग्मुर्हितो हृष्टाः ॥ ११ ॥ विनायकस्तेन राजा रथस्थो
न गतः पुरीं ॥ नानाध्वजपताकाभिश्चित्रिता रंगमालया ॥ १२ ॥ वाद्यघंटुदुंदुभिनिर्घोषैः कृत्वाकृते रनेकशः ॥ अमात्या
नागराश्चैव प्रतिजग्मुर्विनायकं ॥ १३ ॥ उपचारैः षोडशाभिर्भक्त्या सर्वे प्रपूजयन् ॥ राजा तेन ततो जग्मुर्नगरीमंतरा
स्थिताः ॥ १४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टे प्रासादान् रुरुहुर्योषितः स्त्रियः ॥ काश्चिच्छुबहिताः व्यस्ता लंबकर्णांबराः ॥ १५ ॥ अन्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इत पितृभ्रात्रभर्तृमातृसुहृज्जनाः ॥ आजने बालकं पुत्रं भुक्त्वंत पतिं च ब्रह्मा ॥ १६ ॥ एकाग्निरूढैः सर्वैः साध्या सुदेवं विनायकं ॥ संस्मृत्य निमील्य नयने जहौ प्राणांस्तदद्भुतं ॥ १७ ॥ लाजावर्षैः पुष्पवर्षैर्ववर्षुर्देवमानवाः ॥ विमानस्था देवगणा हृष्टस्तुष्टाः सर्वे ॥ १८ ॥ ब्राह्मणाः परमात्मानं पश्यंती सा विनायकं ॥ क्षत्रिया सा महावीरं पश्यंती स्मरणोत्सुकं ॥ १९ ॥ वैश्या स्तं हृष्टाः सर्वे रुद्रं संहारकारकं ॥ शूद्रा स्तं हरिरूपेण रूपेण चाद्भुतं ॥ २० ॥ यस्य यस्य यथा भावं स्तादृशं सो प्यवीक्षत ॥ यथा रक्ते सिते पीते स्फटिकस्तादृशाकृतिः ॥ २१ ॥ एवमेव पुनायद्भुतं भ्राता च शालकः ॥ ततो विनायको पश्यपुरुषमध्ये महासुरं ॥ २२ ॥ विघ्नं दृष्ट्वा तु समायाय तं सादरं ॥ तौ हर्षोद्धृतमनसौ बालकैः समुपागतौ ॥ २३ ॥ आलिंगनं हृदयं तेनाप्तौ तौ तौ ॥ आलिंग्य स्वर्णे मामा सपुष्पैः हस्तगतं ययौ ॥ २४ ॥ स्वकै भ्रमितौ रोतु रेजतु [illegible] ॥ काशीराज [illegible] लोकं [illegible] वृंतुमे निरे ॥ २५ ॥ पुपुचुः पुष्पवर्षाणि देवास्तस्मिन्नभोगताः ॥ साधु साध्वीति [illegible] जयस्वरैः केचन ॥ २६ ॥ पुनर्यथा पूर्ववद्वत्सस्थितं विनायकं ॥ मायामानुषरूपेण चरंतं बाललीलया ॥ २७ ॥ काशीराजोपि नामजपो तावनेन [illegible] ॥ ततः स्नात्वा च तिथ्याचरथो यातो यतो गतः ॥ २८ ॥ ततो न्यायस्तु रोदहृते हुतेमिने समीपतः पतंगविधुलो [illegible] वास्या रूपो महाबलो ॥ २९ ॥ प्राकारेति चपापांति गगने पक्षि सन्निभाः ॥ केशांश्च मस्तकास्तेनु [illegible] ॥ ३० ॥ कोलाहलो महानासीत्प्राप्तास्य तिर्क्षिंचन ॥ रथो पि गगनं ततु [illegible] पुनः ॥ ३१ ॥ निःसारामत्तु [illegible] ॥ तौ ते पिबलिनो हात्या दुधार [illegible] ॥ ३२ ॥ तदैव मनुष्ये नादेवो भ्रामयित्वा [illegible] ॥ तौ तस्या जधरा [illegible] दर्शो जत्रैः ॥ ३३ ॥ तर्कयामास [illegible] बलो एतावद्दृष्टसामर्थ्ये काशीराजो प्यनेहत ॥ ३४ ॥ अथ पुरं स्वरथात्समात्रमतं च विनायकं ॥ उवाच च महायोगी बालस्य [illegible] पितृप्रति ॥ ३५ ॥ श्रेष्ठा दिनानि [illegible]

च सुर्क ॥ जगद्गुरुः सोनेकरूपो स्याच्विनिहंतवे ॥ ३६ ॥ न संस्थावर्तते स्यामिन्नवतारे [illegible] ॥ ततो गतो रथो पालस्य स्थान्तवतेर्निहं ॥ ३७ ॥ ततो दद्दर्श बालो सौ देसं पाषाणरूपिणं ॥ ततो हनत्स [illegible] ॥ ३८ ॥ तत्समाद्धिमिस्ततो भीमोद्भ्रह्मान्नासुरः ॥ स्वश्च लोहीर्घको पथ्यपुरुषः पिंगलो महान् ॥ ३९ ॥ ततस्ते बालकाः सर्वे लोकाश्चान्ये [illegible] ॥ तं चापि न्यहनत्तु ब्यासस्या [illegible] ॥ ४१ ॥ अथ पुंसं तजे तो बालं भगवंत [illegible] ॥ ततो राजाह [illegible] स्था तृतीयबालकं ॥ ४२ ॥ अंतः प्रवेश्याथ मास स्वयं प्राह्मा [illegible] ॥ नैर्णमयस्वीये आसने चोपविश्य तौ ॥ ४३ ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजयाचयथाविधि ॥ महार्हवस्त्राभरणैर्द्विव्यैश्चैव सुगंधिभिः ॥ ४४ ॥ परमाह्लादसंयुक्तस्तु [illegible] ॥ अन्नं च षड्रसं नानापक्वान्नव्यंजनान्वितं ॥ ४५ ॥ सुहृद्भिर्भोजयामास परमान्नमनेकधा ॥ ततो नानाफलान्याद्भुतानि [illegible] ॥ ४६ ॥ ततो गंधं च तांबूलं स्वर्णकांचनसंयुतं ॥ ततः स्वयं बुभो जाशु [illegible] परिवारितः ॥ ४७ ॥ ततः प्रस्थाप्य यामा सद्दरते संध्याविधिं च तं ॥ पर्यंके [illegible] ॥ ४८ ॥ [illegible] आसु [illegible] ॥ अनुरः प्राप्य जागराय तद्दतिके ॥ ४९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे त्रयोदशोध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ततः प्रभाते चोत्थाय शौचं कृत्वा यथाविधि ॥ चकार मज्जनं सोथ संध्यां चक्रे यथाविधि ॥ १ ॥ होमं च कारस्स विधं [illegible] ॥ विनायकं विक्रीडते बालकैः सविनायकः ॥ २ ॥ निशाम्य कीर्तिं तस्य [illegible] ॥ [illegible] ॥ ३ ॥ आगतो नृपवर्यस्य काशीराजस्य वेश्मनि ॥ राज्ञस्संमानितस्सोथ पप्रच्छ [illegible] ॥ ४ ॥ काशो महाबलः पुत्रः [illegible] ॥ ततो लोका जगुरयं क्रीडते बालकैः सह ॥ ५ ॥ मंतव्यो [illegible] ॥ [illegible] ॥ ६ ॥ अतस्तोष्य [illegible] ॥ पुनीहि [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] परमात्मा परात्परः ॥ भारहरणार्थाय जातोसि [illegible] ॥ ८ ॥ [illegible] ततो विनायकः

ग०उ
१८

प्राहरिमर्यंचमिहागतः ॥१०॥ त्रासमात्रेण ते तात कंपं प्राप्या मितेंत्तिके ॥ गदुस्यागत्य रथ्यामासधर्मदत्तः पुरः सरं ॥११॥ ध्व
लिमुहूल पविर्हस्तैर्वलंबेरनुगैर्बली ॥ मार्गेनु गच्छन्नस्य नगरांत कसमीरितौ ॥१२॥ कामसंतप्तश्चके धर्म द्रावेतो रासभा
धमौ ॥ परस्परं युध्यमानौ हंतुमनतिधमागतौ ॥१३॥ युध्यमानौ निपतितौ बालके दुष्टमानसौ ॥ युध्यमानौ यथा वन्हि
पतंगाविव कुर्महो ॥१३॥ ततस्तु बालकाः सर्वे दुद्रुवुस्ते दिशो दश ॥ ततो विनायको जातयोः पादौ बलेन सः ॥१४॥ भ्रा
मयामास वृकुधा पोथयामास भूतले ॥ ततस्तौ पतितौ भूमौ मरणं प्राप्य वलीयसः ॥१५॥ समवृक्ष पवित्रि भुवनं पत्तेदृह
रवात्तदा ॥ लोकवार्ता सुविश्वासं धर्मे दुःतौ न्यवधलं ॥१६॥ दृष्टा तस्य महत्कर्म प्रसन्नेन महामुनिः ॥ ततो पयोधमंद
तस्मिन साकं पुरः पुरः ॥१७॥ दृष्ट्वा रौद्रं असुरं मत्तं कूटरूपं महाबलं ॥ दृष्टमात्रो विद्रवंते जनं हंतुं समुद्यतं ॥१८॥ इतस्ततो
महावीरा पलायनपरायणः ॥ कोलाहलो महानासीज्जनानां तत्र धावतां ॥१९॥ रजसा व्यापि सकलं नीहारेणेव
पर्वताः ॥ गजो पातो रराज करी मत्तोहंतुं महाबलः ॥२०॥ गजं दुष्टं महाघोरं प्रासादस्थाव्यलोकयन् ॥ बभंज तुरगश्शाला
स्तैदृढबद्धान्दृपानपि ॥२१॥ उद्धृत्य नाशयामास तान्गजाश्चकेसो दृशा ॥ धर्मदत्तो गृहीत्वैनं महांतं गजमुद्यतः ॥२२॥
आस्फोट्य पतत्ररेवा लोरूरो हकूरिणं बलात ॥ स्विन्नोदृशं गंडं णि नाशं बारं बारं विनायकः ॥२३॥ अथ समुद्र बाहुः समि
तो निपपात महीतले ॥ सगतो बृंहितं दत्त्वा सर्वलोकभयावहं ॥२४॥ पतितो तेन भग्ना निविस्तीर्णो नायते न च ॥ सं
स्थातीतान्यगाराणि सेर्वीवस्कारवत्तिच ॥२५॥ चकंपे पृथिवी सर्वा सपर्वतवनाकरा ॥ ततो धकारे विगते तत्रापुर्नाग
राजनाः ॥२६॥ भीतभीत महारौद्रं मत्ते तस्मिन्निरीक्ष्यते ॥ बालं तु बलिनं मत्वा तस्मादुत्तारयच्चलात ॥२७॥ धर्म
दत्तोपुनश्चैनं कपोये वाभ्यधारयत ॥ गृहमध्ये निनायांशु पुनरूसोततरां कथा ॥२८॥ विघ्नते प्रभि मितो बुद्धिसो

८८

१८
राम

त्तिस्त्वोदृशो धने ॥ पूजयामास चैवैनं उपचारैः पृथक्पृथक् ॥२९॥ वस्त्रालंकारकुसुमैर्नानानैवेद्यसंचयैः ॥ भोज
यामास विधिवत्सिद्धिबुद्धियुतेरहो ॥३०॥ दक्षिणार्थं धर्मदत्तो नानामंडपवस्त्रितौ ॥ उवाच च प्रसन्नात्मा सहर्षमा कृद
यागिरा ॥३१॥ मम भाग्यफलितं यद्दृष्टं चरणांबुजं ॥ अभद्दीत्रा जगत्कर्ता जगत्साक्षी जगद्गुरुः ॥३२॥ मम वांछया
दिलायातं उद्धर्तुं मम सर्वजनं ॥ एवं ब्रुवन्नेव मुनिः स्वासने सन्निवेशितः ॥३३॥ विनायकेन देवेन पूजितो बहुभ
क्तितः ॥ ततो ति शुशुभे बालः सिद्धिबुद्धियुतो भृशं ॥३४॥ गंगागौरीयुतस्तद्वत् शूलपाणिस्त्रिलोचनः ॥ एतस्मिन्नंतरे
वेतत्र जंभो नाम्नासुरोऽशुभः ॥३५॥ वीतांबरधराचारः पूर्णः सर्वभूषणः ॥ अतिदुष्टमना सौ तु पत्नी धर्म्ममुपप्रवसः ॥३६॥
सोवाच मधुरां वाचं निधानमिहमुत्तमं ॥ रसास्ति शान्ति आयंत त्वानि नस्वं तिपत्तनेतः ॥३७॥ यदर्थं चास्य सत्वे द्रोणो माता पितापि च
कुष्यै ॥ एवमुक्त्वा स्त्रियः सर्वास्तु वा च च विनायकं ॥३८॥ महत्स्तां गच्छ मम विभो पद्धातं तत्र द्रष्टुमिनं ॥ परिश्रांतो सिदेव त्राणा
नाहुष विनाशस्तत ॥३९॥ अथ गंधुरूतैलेन सुगंधेन महामते ॥ अंगे ते मर्दयिष्यामि ते लघुद्वर्तनं तथा ॥४०॥ ओमित्य
क्ते तत्तस्तेन विषहस्ता समाददे ॥ तैलेन चरणेनात स्वविभ्रोत्सर्पवि धापिना ॥४१॥ मम दृढं जत जंभा लोकां स्तांसो
पुमेनिरे ॥ सा त्रिभुवे भावद्दुष्टा शुभे भावापतिं यथा ॥४२॥ ततस्तस्य शरीरस्य स्पर्शाहृदये वा भवेत्स्तब्ध ॥ ततो ज्ञानेन बुध्वा
तांदुष्टभावात्रिशाचरीं ॥४३॥ नारिकेलफलेनाशु मस्तके तां अघातयत् ॥ ततः सा पतिता नष्टो निजरूपं समास्थि
ता ॥४४॥ असृग्वमन्वाहमध्ये सा विस्तीर्णा योजनद्वयं ॥ धर्मदत्तश्चलो भाश्च तदाश्चर्यं पुनर्बभूव ॥४५॥ पूजयामास
विधिवद्भोजयामास तं पुनः ॥ पक्वान्नं विविधं स्वादुरसैः षड्भिः समन्वितं ॥४६॥ अस्मिन्नवसरे वायुप्रधिंश्चच
त्रिरे ॥ नीराजनैर्जयवर्धमंगलाः पूजनादिभिः ॥४७॥ ततः स कासिराजस्तमोक्षारयतुमातंतं ॥ रथोपरि नियेरे पेनेथा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घघोषसमन्विते ॥४८॥ गंधर्वा गायमंते च ननृतुश्चाप्सरसां गणाः ॥ विनायकस्य महाराजा विनायकमनोमयं ॥४९॥ तत्र
न्सदद्दर्शो बालः सिंहारूढो दशायुधः ॥ अनेकसूर्यसंकाशो दिव्यैर्वैरिविदारकः ॥५०॥ सिद्धिबुद्धियुतो भाति गंगोमा
भ्यां यथा शिवः ॥ नानाविधैः स्तूयमानः प्रविवेश निजालयं ॥५१॥ एवं बालचरित्रं यः शृणुयात्स मतिशालुः ॥ सर्वा
न्कामानवाप्नोति नारीभिर्बाध्यते न चित् ॥५२॥ ॥ इति श्रीग॰पु॰ उ॰ बा॰ चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ मुनिरुवाच ॥ अथ
रस्मिन्दिने राजा लोकैः सह सभां ययौ ॥ विनायकेन सहितो मित्रामात्यसमन्वितः ॥१॥ तावदुपागतास्तत्र सर्वे बालकस्य
गुणान्वेहतः ॥ गुणवंतं प्रधानं तं पुरस्थस्य महाशयं ॥२॥ अहं हि कुरुसेवं यांतमोद्धार यशुमति वै ॥ विवाहस्य च सिध्यर्थं
पुत्रस्नेहसमन्वितः ॥३॥ प्रसिद्धतो न नयानेन तावुद्रा संसमद्भुते ॥ अभिषेकं महत्यं नह एवं नेत्वं वैश्रुतं ॥४॥ आ
ह्वायने निहितो धृष्यासोरासुरसोत्तमः ॥ जयश्चैव मनुश्चापि सहस्राद्युतो हतः ॥५॥ पोप्यो मनीतं व्रातो नवग
रे तु तोह तं ॥ विघ्नेन बालरूपश्च विप्रलभ्य महाबलः ॥६॥ पतंगश्चैव मन्मगरे वानरो प्रधरो हतः ॥ हतो नामहतो
नेन हावि पाषाणरूपधृक् ॥७॥ आमकोव्यावपि हस्तोरयदैत्यं पधरातुरी ॥ अकूसधरः कुंडो हतानेन निरो
चरी ॥८॥ यानि चान्यानि दुष्टानि नाशापिष्यंति बालकः ॥ इदानीं निश्चयं कार्यो विवाहस्य हि तेः सह ॥९॥ देवता
ख्यापनस्यापि हरिद्राकंडणस्य च ॥ विवाहोपकराणां च ज्योतिःशास्त्रविशारदैः ॥१०॥ मुनिरुवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वा
क्यमथ राजा चतुर्मुखं ॥ अयं बालो बहुवैराग्यतेन प्रसन्नधीः ॥११॥ तावद्द्विजा होम भवे हि तिनो भाति निश्चितं ॥ अस्मि
न्सर्वे महोत्साहा भविष्यंति दिने दिने ॥१२॥ पश्चिमासे गते राजन् विवाहं कर्तुमर्हसि ॥ ओमित्युक्ते नृपेणाथ जग्मुः सर्वे
निजालयं ॥१३॥ राजा विनायकं चापि पितृवत्स्नापयत्सुतं ॥ ततो निशीथे संप्राप्ते सुते सर्वजने मुने ॥१४॥ ज्वाला

मुखो व्याघ्रमुखो ग्रासश्चोपनत्रयो महासुरः ॥ रत्नं तोपवितो पर्वहितानां दैत्यरक्षसां ॥१५॥ संप्रणंति गरीं दृष्ट्वा स घनं
रासुरः ॥ दारुणो वायुरूपेण तत्साहाय्यार्थमुद्यतः ॥१६॥ व्याघ्रास्यो भक्षितुं तत्र पलायनपथानभवत् ॥ एवं ते निश्चयं
कृत्वा प्राक्षोभं समहास्यने ॥१७॥ शैलो कंपं तु पितं सर्वं तत्र संकुपितं भवत् ॥ प्रलयः पश्यतां वा कि मागतमिति ब्रु
वन् ॥१८॥ व्याघ्रास्यः सुमहाकायः स्फोटयन्धरणीतलं ॥ पूर्वं पक्षं च गगने मध्ये जिव्हानदीं दधत् ॥१९॥ उत्तरं त्वथ मु
खं तेजसा लासांबरं पटं नेदंते ॥ पवाहनमतो दध्यानभयं पुष्पदेवं जिनात ॥२०॥ तथाद्रे तेन नगरी हुल्लो सोमुखवर्
दिना ॥ दग्धाश्च शालितारा मा प्रासादाश्चिन्वधास्तथा ॥२१॥ कोलाहलो महानासीन्मुखवह्नेस्तथा ॥ स्त्रियाश्च
तो जिकार्याणि विषृथैंतोऽतनाशिताः ॥२२॥ नगरी दुहिता पातं व्याघ्रास्योग्य सतोनरं ॥ तं दृष्ट्वा जनतत्स बालकौ पौ
दृग्धकः ॥२३॥ केचिद्दिवसितवरुना विवस्त्रा अपरे ययुः ॥ स्त्रियो कूपसिंधाः काश्चित्कांश्चिद्येतं ... ॥२४॥ व्याघ्र
स्य विवरं मयावि विविक्षुर्विवितेभ्य च ॥ अन्यानाकारयंतस्तान् भक्षयन्स महासुरः ॥२५॥ अकाले प्रलये प्राप्ते काशी व्यो
विनायकं ॥ सर्वे विद्रावराज्यं स्वस्त्रीपुत्रादिकं वसु सः ॥२६॥ सर्वे ... आभ्रमते नानाश्या ... अति
दुःखेन संतप्ते ते जग्मुः ॥२७॥ कथं मया बालकोयं सम्रीडेन प्रवर्तितः ॥ सर्वसंहारको भोक्ता दुर्नि
मित्तस्य कारणं ॥२८॥ विनेनं किं महं ... ॥ निरस्तानि च पूर्वाणि महारिष्टान्यमेन हि ॥२९॥ आ
स्तेत स्वीपितानो किं न जाने कारणं ॥ एवं शोच नृपं ... सहतेन सः ॥३०॥ तं ... वाक्पुसहायः स
मुपागमत ॥ दुंभे ऊर्ध्वमथैः पादैः शिविदुः सेवकाततः ॥३१॥ तस्य ज्योतिर्ययो हि ... क्रीडां बालसुता वहिः ॥ अ
नतीर्थ तत्र नोदाजाविह लोपः समायया ॥३२॥ अथवा अत्र दौरा ... ॥ निर्ययुर्नगरात्सर्वे पौर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॰॥
॥२०॥

णवं मे सृष्टिपुत्रः सत्त्वेन पुत्रम् ॥ सर्वे
अप्सरसो गन्धर्वाः ॥३३॥ विनायकः क्रीडयामास क्रीडितः शोभितो विनायकः ॥ गणेशं प्रणम्य तदा सर्वे जगत्प्रभुम् ॥३४॥ सर्वे
पुलोमजे पुत्रो तेषु मध्ये सर्वान्पुत्रान्मेने इति श्रुत्वा ॥ पापं तदा विश्राम्य सर्वे देवा नाथस्य गणनायकस्य महात्मनः ॥३५॥ उद्ययौ तु
रथेनातिदर्शनीयो विनायकः ॥ आघ्रातुं सर्वं गन्धं गन्धवद्भिर्नमस्कृतः ॥३६॥ वर्तिष्यन्निव कूटस्थो दिव्यदेहस्तु देव
लोकात् ॥ तस्मिन्नगते निजगृहं सुखं स्वपीत्वा परतो गुरुः ॥३७॥ आदायं स्वकृतं सर्वं सिंहरूपं कृत्वा ॥ प्रदिशं बालकस्य
त्रयं पुत्रं तथैव ततः क्षणात् ॥३८॥ पादयोः समागतं देहं आप्य रोदसी ॥ अथ पुत्रस्य स्थानादेवं ततो ययौ तत्र निर्गतः ॥३९॥
ततो देवाः सर्वे तो गतास्तु रथं ततः क्षणात् ॥ तदेवं यो रक्षितं स्वगगने समस्तुत्य क्षितिपे ॥४०॥ भ्रमतीस्वबाहुना ततः दृष्टं
द्वीपपातहः ॥ अथ सैन्यपतौ तेन चूर्णितं गगने वर्मं ॥४१॥ अपरं स्थाप्य बलैः क्रीडापरः स बालपुत्रो वहः ॥ उद्दति सैंततो
लोको ऽपवनान्नबोधयत् ॥४२॥ ततो विश्वमपि वृषसर्वपापात् घातादर्शयत् ॥ विहारं तमपरा क्रीडायां च बालास्तु
॥४३॥ एवं विहरतो नु प्राप्यो गमयाथ बलेन से ॥ अजीवन्नपतान्सर्वोऽन्यगस्त्युपयायुपुरा ॥४४॥ आ
रघु संततराः ॥४५॥ सर्वे लोकाश्च राजाश्च तत्र स्तुवन्ति मुदा ॥४६॥ नमोऽनन्तगुणानाम
काश्यपायाऽजकेसरीरवविनायकः ॥ सर्वे लोकाश्च राजाश्च ततः संस्तुवन्ति सुराः ॥४६॥ नमोनं तपसे गुणानाम
धीशानमो विश्वदेवाय नमः सृष्टिकर्त्रे ॥ नमो विश्वपालाय मोक्षदाय नमो ज्ञानदात्रे नमो ज्ञानदेहाय ॥४६॥ अज
लक्षपालपादेवगीतिहेतो जगत्पते ॥ लीलावतारे दैत्यारिभिर्पालीलयापाल्य या ॥४७॥ कस्य सामर्थ्यमेतावद्
किं पातुं महाबल ॥ पुत्रो लक्षदंशस्य कोऽन्यो देवमहासुरं ॥४८॥ मत्तो नानाजीवने को नु स्वे सु नृप स्तुमुत्सहे ॥ स
मेजन्मभिर्यस्य मेयजनको विभो ॥४९॥ महाभाग्यं जनानां मेयेन तेन संनिधिः कृता ॥ एवं मुक्तस्तोलाभ्यं नर

[margin left:] अ५
[margin right:] ॥२०॥ सौम
ब१

यानं विनायकः ॥५०॥ स्वं स्वं वाहनमारूढाः सर्वे वीराः सहस्रशः ॥ सुखेन मंदिरं गत्वा निसस्मार तरो मुदा ॥५१॥ ते स्वं स्वं मंदिरं
ग्रामा सर्वे पौरा निरामया ॥ वाघलस्य रक्षादेशं तु तस्य सर्वे नोद्यम ॥५२॥ श्रीरस्ती राजा ते विप्र भ्योद्ददौ दानान्यनेकशः ॥ स्वयं सिवा
यत्र पूजां तु देवास्तत्र विनायकं ॥५३॥ उपायनानि देवा यत्ता लोकास्तु सत्पत ॥ विनायको विविप्रेभ्यो ददौ तानि यत्र क्षपा ॥५४॥
अमात्यानां च वीराणां मुख्यानि ददौ नृपः ॥ विसृज्य सर्वान्समुत्तो लोके सुखेन स्वापमी ययुः ॥५५॥ यहृदय नृपा कृत्यान
गरीसो खण्डं नरः ॥ सर्वा कामानवाप्नोति नाश्रिरे बोध्यते ह्यचिरात् ॥५६॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ॰ खं॰ नगरीमो क्षणं नाम पं
चपञ्चाशोऽध्यायः ॥५५॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु व्यास प्रवक्ष्यामि कथामाश्चर्यकारिणीम् ॥ यां श्रुत्वा मानवो भक्त्या सुखमसंतपमाप्नुते ॥१॥
उत्थाय काले राजा स निर्वर्त्य सर्वं पयो वहिः ॥ विनायकं कालपं स्नानं ततः परिपूज्य च ॥२॥ संप्रार्थ्य पूजां नायं नित्यं बालं विना
य कंगतो देहे सन्तुष्टार नानोपहारैः संतर्पितं ॥३॥ अत्रैव दूरदर्शी तत्रागत्य गुरुकान्यायसाहितं ॥ अपवादं कान्यपमेवं समाप
संस्थितं ॥४॥ दधि दुग्धं मधु घृतं तद्यथि का पात्रसंस्थितं ॥ पणिपुष्पादिमयी मालीनानालंकारणानि च ॥५॥ अपश्यत्तत्स्वप्ने देह
सावन्नधीनिनकानि च ॥ पुनर्वाप्यप्र ... नृपतिस्तं विनायकं ॥६॥ दृष्ट्वा तं भक्तो नृपः ... ज्ञानं गणेश्वर ॥ तमहं
प्रातुमिच्छामि दृष्टं च रत्नसारतः ॥७॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं पृष्टो नृपेणाथ यदृति स्म विनायकः ॥ भक्त्या च कोशिराजाय निजं
चरितमुत्तमं ॥८॥ देव उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यस्य दोषैः स्मृतं ह्यपा ॥ तदुत्तेतं प्रवक्ष्यामि संक्षेपेण नृपात्मज ॥९॥ दं
डकारण्यदेशे मे आश्रमे मलनामपिता ... नाम्ना प्रकृतिकन्या च ध्वनिष्यति ॥१०॥ स्वर्णं पात्रं च सह सुरामं ते लोभ्य
पात्तु यः ॥ ब्रह्मा पवश्चविष्णुश्च मिस्यं दिनायिनः ॥११॥ सर्व कालं ममध्यानं ध्यत्स पापो जितेंद्रियः ॥ पुरातपस्वि ... तस्य
स्वप्न मम ध्यानमिसस्ततः स्वरः ॥१२॥ मरुत्सुते इति ततः ख्याता विष्णुलोके विश्रुतः ॥ अतिभक्त्या प्रसन्नोऽहं साक्षात्स्वप्रापिते
नमे ॥१३॥ अघं च कृत्वा चतुर्थ्यां स पूजयामास मां गुरा ॥ घृतं दुग्धं दधि मधु पत्रमेगात्स्वयं नृप ॥१४॥ भक्त्या भिदंच्याकं
दृष्ट्वा तं नृपसत्तम ॥ ततस्तु चेत्काशिराजो देवदेव जगत्पते ॥१५॥ तमहं दृष्टुमिच्छामि नयं सोत्रां गमिष्यति ॥ विनायक ॥ गण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
२१

जन्मस्वसमेघेवक्रे स स्वाश्रमं पदं ॥१६॥ संप्रत्येव शिवपत्या पि विवाहाय तमानय ॥ प्रार्थनीयः प्रयत्नेन काश्यपाश्रमदृश्यो पिवा ॥१७॥
विनायको मम गृहमानीतो क्षिप्रमेव मुने ॥ अंगिरस स्तस्य हृदयता संपूज्य नाकुमितो मुने ॥१८॥ सोपि संप्रहृष्टो नाकुक्षीतेत्र प्रेषिता
ययं ॥ प्रमताद्विज हृष्टो मे कुक्षा महतीपूजनेन तव ॥१९॥ गृहेषु संपदो मे स पमानस्य सफलीकुरु ॥ एवं उक्ते स्वधा राजन्नभूत तु मम मा
नि ॥२०॥ भृशुंडी मम मनकुर्यश्च लक्षणाद्गमिष्यति ॥ ऋतुवाच ॥ एवमुक्तः स लेनो यथ प्रस्थितः पथि प्रस्थितं ॥२१॥ तूणीरका
पुष्यधरो रूपमास्थाय शीघ्रतं ॥ नदीर्वनानि च गिरीन तिक्रम्य प्राप्य ययो ॥२२॥ आपतस्याश्रमं रात्रौ उत्ततार हपातनः ॥ ददर्श
भृशुंडी समृगि पालं चक्रा रहः ॥२३॥ तेनापि मानितः सोथ पुपूजे तमृषि क्षत्रा ॥ पप्रच्छ मि सम पहारयेयुः पथि प्रस्तरः प्रुष्या ॥२४॥
सरोवश्च स्थलतापुष्पैः फलैस्मार्थयतदाश्रमं ॥ वृक्षा तासो विचित्र लोके यस स्यलो कोन्नता हरा ॥२५॥ वेदघोषैः शास्त्रघोषैः गीतेन च
त्यपि राजितः ॥ अग्निहोत्रैश्च कासारैः पक्षिभिर्जलजैरपि ॥२६॥ दृष्ट्वा तमाश्रमं राजा मुमुदे हृष्टमानसः ॥ दृष्ट्वा अतिपस्वी
नं मुनिं सर्वमब्रवीत् ॥२७॥ विवाहहस्त्येन तत्र जामाता यथे नायकीमपि ॥ तस्माद्धि हि मम गृहे प्रेषितश्चार्थये नृपः ॥२८॥ भृशुंडी ॥
कस्त्वं दुम हा राजन् को सोसि त्वपि विनायकः ॥ नृप उ॰ ॥ पुरा गिरा नित्यै गतस्त्या गतं मां विधिद्रूपेयं राजं ॥२९॥ में स्वपरस्य सुतः सोपि द्व
तेन ते विनायकः ॥ तं सोसुखासिन मयाश्रतात्मीस्रितवाक्रियु ॥३०॥ यत्तु ध्यापि जितः सम्पूजा नोपाहार संचयेः ॥ तेन तत्र द्वा
तातेनन त्वसेन नगरे मम ॥३१॥ तेने तं मम नामेन संयात प्युपदेत्तन्नृप ॥ अतोहमेव संयातः प्रार्थितुं स्वामिनं मुने ॥३२॥ न चापि
यं मत्या हृतं भ्रंचकिच स्नुषां ॥ ऋषुवाच ॥ दृष्टप्रुरुको न पश्येतो भृशुंडी विस्मयान्वितः ॥३३॥ उवाच चेमिदं सत्यं तमुवाससयपेवच ॥
पोगेश्च यो वेदविदां वरातानांचतेश्वेसः ॥३४॥ स वध्यंत्य हृदि निष्ठोहृति सुहि स्थितेमनः ॥ [illegible] स्त्रियं सो स्त्रीटि देवाद्दृष्टो नाधं सम्मा
नताः ॥३५॥ स वध्यंतेव यावये नवामित्यतो स्वमाश्रमं ॥ यादृति हृषितंदुर्वो सोत वमेहे न साधिप ॥३६॥ स्वरूपं वद न स्याहं ततो यास्या
मितेगृहं ॥ नृप उ॰ ॥ अनेना विस्वरूपाणि गणितातुं न समोराजे ॥३७॥ श्रोषोवान्योपि हि कोपन्नु मीत्राश्चैव भवेन्न्च ॥ अवतीर्णः
सां प्रतं सत्य स्य पस्य रूपं मुने ॥३८॥ विनायकेति नाम्नापि विख्यातो भुवनत्रये ॥ अस्य कुतेन रूपेण सत्यवर्णात्मकेनच ॥३९॥ श्र

३९
॥ नोमे ॥

स कुलाग्नि धूम्रोत्तमहं जातो गदाश्वरः ॥ अरीनः पानि दुर्बुद्धे नाग्नेतन रतानि च ॥४०॥ अवतीर्णोपि यासो भक्त्या कं निश्च तु
जुंजः ॥ दिव्यमाल्यां बरधरो दिव्यालंकारसंयुतः ॥४१॥ दिव्यरूपधरो धीमान्दिव्यगंधानुलेपनः ॥ प्राप्तितः कश्यपेनासो प्रारते
भक्तो हे वंसः ॥४२॥ मुनिरु॰ ॥ नायं देवो मम ध्याने गोचरो राजसत्तम ॥ यस्य प्रभावं मेनु जाना तु वर्षे दुर्लभा ॥४३॥ पत्र कुत्रापि
या स्येहं स च न्यारयिष्यति ॥ ऋषुवाच ॥ एवं शुत्वा मुनि वचश्चिंता विष्टो प्रवीन्नृपः ॥४४॥ मम भाग्यवशाभागं च यन्महद्दैतम् उपस्थितं ॥
यतनाशा धामहाघोरा स्वचेता न्नाहनानिच ॥४५॥ अनिश्चमोहं संप्राप्तः प्राप्तेत हृदयं न पहत्र ॥ व लोकारोनमे आगन्तं तुं नाहं विभोग्हं ॥४६॥
ततो मुनिः करुणान्नृप मकृदि कं रुद्रौ ॥ निमीलयन्न्वाक्षीनीरुत्तः सत्वं यान्न रोत ॥४७॥ उन्मील्य न पश्चपद्मात् क्षणमाज्ञमसोन्नृपः ॥
न्हंत तेमें पास्मानं कर्मकं निनुग्रहात् ॥४८॥ विनायकोपतं सर्वचक्तां तं सममाववत् ॥ दृष्टामाकृष्णसंपन्नो नागतेद्दुः खसंयुत ॥४९॥ ना
नतेस्तव वाक्येन ममपत्नो मुनिसत्तमः ॥ आत्मनेणु बलो आरोभ समस्तवं करिष्यति ॥५०॥ इति श्रीमद्ग॰पु॰ बा॰ नृपप्रस्थागमनो
नामाष्टशीतोध्यायः ॥ ८६ ॥ ऋतुवाच ॥ आगतं नृपं पश्चात् तं मुनेः पप्रच्छ साहरं ॥ मेघगंभीरया वाचा सर्वज्ञोपि विनायकः ॥१॥ स्वपा
किं मुक्तं तत्राप्यते न वा भाषितं तु द्वि ॥ वदमेन्नपतस्त्वं श्रीयाव स्वामितेमनं ॥२॥ नृपउ॰ ॥ तस्मैतत्कथितं वाक्यं ममपाविप्राथि
तेवदु ॥ सउवाच मुनिः केस्यं कोसावपि विनायकः ॥३॥ उपास्य रूपं विभुवघोतहपास्येतमीक्षितुं ॥ एवं निराकृतस्तेनश्रमन्य
तापरं समां ॥४॥ प्रेषयामासे सन्देहं नामर्षिभूरं मम ॥ निमीलितदृशौ चेतः श्रुत्वा द्वुन्मील्य लोचने ॥५॥ तावद्दृष्टीपुरतः स्थितं
त्यां स्वगृहे सुरः ॥ स्वदृष्ट्वाश्रमप दत्स्वहेबश्रौतसिंजापते ॥६॥ अहसीहि निश्चस्यैवागोवंपतस्य विनायकः ॥ श्रीतोसि नृप शार्दूल
पुनर्गछत माश्रमं ॥७॥ गजाननेति मेनाम श्रुत्वा यास्यति सोमुनिः ॥ एवं वदति तस्मिं स्तस्तवें रूपी विनायके ॥८॥ तावद
दृष्टीनृभुशुंडे स्तस्मान्न माश्रमेस्थितं ॥ पुनर्ददृशासन्नृपतिर्हृदि तत्कौनपाकरोत् ॥९॥ किमर्थं पुनरायातो राजा किं वावदिष्यति ॥
ततदुच्चेन मस्कृत्वा राजा तं मुनिपुंगवं ॥१०॥ आकारयति त्यां वि भस्वामीत वगजाननः ॥ नाममप्रश्नेतु ते तस्य जह धं चपुनर्वच ॥११॥
रोमांचित शरीरो सो आनंदाश्रुमिश्चह ॥ पप्रिय सो भवेतां मेततो डीयगतो भयं ॥१२॥ इत्युक्तं हितयाविप्रः प्रतस्थे सह नृपसह ॥

सत
त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
२२

भ्रुशुंडी चलिते पृथ्वी सशैला च चलिता मुने ॥१३॥ यथा लसंभुरवी भूखामूयं तीतमया ब्रवीद ॥ स्पृशमं मुनिशार्दूल न भीमस्य याततद ॥१४॥ गजाननं निजं नाथं दृष्ट्वा पाशवरान्वितः ॥ दृष्ट्वा तु तं पुरो यातुं चालितो सो हि जो तमः ॥१५॥ पदे पदे स तीथ सो दृष्टियामास तां पुरीं ॥ दृष्ट्वा पुरीं स पोहे पदं दृष्यांच मुनिपुंगवं ॥१६॥ तत्र सहाहा दिदं शोणं पदनं वेगकृतया ॥ तपतां जपतां दुर्गमिव भवतां मुने ॥१७॥ तत्र क्रीडा प्रमाणीय तस्य न हुतुं न पो त मः ॥ उपवेश्य भ्रुशुंडी स आसने अपनीत मे ॥१८॥ अपरजय माहात्म्यमपापाघविदृष्टो हि ति ॥ भ्रुशुंडी ॥ जातमस्मोहं न पतने सेतावद् गजाननं ॥१९॥ तं प्रदृष्टुं घिनोये यं संप्रयास्य नितांत मनपतु ॥ क्रीडते बालभावेन बालमध्ये गजाननः ॥२०॥ वीसो यथा धूलि लिलिकोलयैवायं विराजते ॥ दृष्टोयं मुनिसत्तम भ्रुशुंड्या दृष्टो विराजितं ॥२१॥ क्रोडिस्तु जंको दिसर्यं प्रकाशं दिशु अंपुनः ॥ उवाच त्वपतिं क्रोधात्कुथमेनं न मान्यहं ॥२२॥ धिग्धिगिदं महंतं ते यो न मले बाले धीयसं ॥ स गणमप्रियथं सिंहोगाजगंड विहारणाः ॥२३॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुतं तेन मुनेर्वाक्यं न तमुवाच ततो रुषः ॥ कोलुकाविष्टचित्तो सौ लीलाविग्रहवान्विभुः ॥२४॥ विनायक ॥ कथं मया भवेत्साधो भ्रुशुंडे वद सांप्रतं ॥ मुनिरुः ॥ दिव्यां वसोहदामुजो मुक्तामालाविभूषितः ॥२५॥ सिद्धिबुद्धियुतः कर्णकुंडलाभ्यां विराजितः ॥ महामुकुटशोभाढ्यो दन्तान्पुधलेस तरः ॥२६॥ मुकुटनोभाले चंद्रोद्भूपधामविराजितः ॥ शुंडादंडयुक्तो लंबपूर्णसिंदूरमंडितः ॥२७॥ अहिश्रोत्रसितमेखलानाभिः शुभ श्रवणेनपुरः ॥ मयूरवाहमो दे यो दक्षिवंदीतपादुकः ॥२८॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा यो पास न नतः स्वयं ॥ तोहद्भूतपो भवद्वालः स्थिरं भ्रापहारस्फरत ॥२९॥ भ्रुशुंडी तं निरीक्ष्य वस्त्रस्यो पास्य गजाननं ॥ तुतुष परमो प्रेमया चसंसं प्रतिवपुरस्वः ॥३०॥ ननर्त परमानंदो रोमांचित शरीरवान् ॥ देहभावं प्रघाथप्रणनामवपाविधिः ॥३१॥ पूजयापास विधिवद् पचारैः पृथक्पृथक् ॥ आलिंग्य दृशदोर्दंडैः परमं च जहर्ष च ॥३२॥ सगाह्देनि नीरीक्ष्य तो साश्रु राजानमो प्यभक्त ॥ पुयेत आमहात्पुण्यं फलितं पर्वजन्मजं ॥३३॥ दृष्टवान्भवं सोत्सवे दृष्टप्र पदपाध्याद्भुतं ॥ ध्यायाभ्यां प्रणिपत्याथ पूजनं चयथाविधि ॥३४॥ महासनं गतौ तौ तु परस्परमथोचतुः ॥ गजान० ॥ मयि भक्ति परा जाता भीरास्ता याविनिर्वेद तो ॥३५॥ अतस्तव धृतो वेदो देवो दृष्टमंडितः ॥ यथाय थाजनो यो विध्यासा मां भजते मे मुने ॥३६॥ तं यात यो हं रूपाणि कृत्वा मिथ दृश्या मिच ॥ यो चिंतितं स्वलोभस्य

३२
गा॰वं

भ्रुशुंडी ॥ श्वासेन भजत्यसौ ॥३७॥ दुष्टभारभराक्रांता धरित्री सकलं लोकत्रा ॥ अस्यां त्राणं यया ताते नाहं प्रतिबोधितः ॥३८॥ अदिसा च वरे नाहं जातः कश्यपनंदनः ॥ भुवो भारं हरिष्यामि त्रिजगत्क्रीडाप्रियो निजे पदे ॥३९॥ स्थापयिष्यामि दैत्यानां नाशं कृत्वा च नैकधा ॥ ततो लूटमनुष्यानं दृष्ट्वाहमीदृशा भवं ॥४०॥ देवांतकं सह भ्रात्रो लोकायाः खाम्निजं पदं ॥४१॥ भ्रुशुंडी ॥ दृष्टुं तवांघ्रियुगलं सर्वं लोकसुखावहं ॥४२॥ सर्वद्धूम्रान्हं देवं सुचिरं अभिलितं प्रभो ॥ दृष्टं तस्य पवित्रं श्रुतं तोहं तव दृष्टिना ॥ तत् ॥४३॥ वरं मेदेहि निःश्यासेन तत्सो भवाम्यहं ॥ यदा यदा हं ध्यायामि रूपेणानेन विभूप ॥४४॥ तदा तदा मे प्रत्यक्षो भवेयाः करुणानिधे ॥ आत्मापरस्य दृस्येवं नाम ते ख्यातिमेतु च ॥४५॥ गजान० ॥ यदा यदा ध्यासे येत्यं तदा पास्यामि ते तिकं ॥ भक्तिभावाद्धि नामेत्यं यो तं ख्यातिमेष्यति ॥४६॥ एवं वरं समाकर्ण्य प्रणनाम पुनर्मुनिः ॥ प्रणतेतु मुनौ तस्मिन्पुनः प्रोच्चेगजाननः ॥४७॥ निधाय मस्तकेहस्तं दाने सत्स्पृष्टिः तत्स्पर्शे वपुषः ॥ तं स्वितं प्रस्त्र्यंतः स वै सिद्धिमेष्यति ॥४८॥ अविसर्जिताश्च भवितामनवनिरस्येमुने लवं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा बालरूपी चित्रीडस विनायकः ॥४९॥ सोपिप प्राप्तम गतो ध्यानेमेवान्वपद्यत ॥ आश्चर्यं परमं जग्मुः सर्वे लोका स्तदा मुने ॥५०॥ निरीक्ष्य बालरूपस्य चरितं परमाद्भुतं ॥ क्राशीरान्नोपहृत धन्योहं जगती तले ॥५१॥ दृष्टं प्रासेपान स्पप्रे श्चादी नां सुदुर्लभं ॥ तं चबालं वरं धन्यानि नायो तप्रहुत ॥५२॥ भोजयामास स्वादु चैरन्नाद्ययामास पर्व वतः ॥ अजं गद्गी तासु पापस्य पंचपर्वद मुने ॥५३॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे क्रीडाखंडे मुनिवरप्रदानं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥ व्यासउ॰ ॥ अपरे कृनि संश्रोतेस्का कथासमपद्यत ॥ तां मे कथय पतो केशाश्र गुणत्याभिनवपूजित ॥१॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु व्यावहितो भक्त्या कथयामि समासतः ॥ विनायकहरं तां दिव्यां कथां पापप्रणाशिनीं ॥२॥ उदिते तु दिवानाथे निस्सर मस्सकाप्य सः ॥ श्रीडार्यमग नद्यालो राजोभूत्सा सनं नतथा ॥३॥ देवैस्तोप भ्रातणोभ्यस्या ज्योतिःशास्त्रविशारदः ॥ तोलवर्पुस्तकं वामे मालां दक्षकरे दधत् ॥४॥ पाटलं परिधानं च शरीरे वेष्टयुत्तमं ॥ गोपीचंदनसंरंजितलुलाटः शापिचे ॥५॥ अतिदीर्घतरास्मश्रु राजगामसपां ति कं ॥ अंजलिं सो करो घावत्ताव दृशाजाननामतं ॥६॥

न्नॆ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰ २२

७ राजोवा॰

उत्थाप तं समीपे स स्वासने स न्यवेशयत ॥ पप्रच्छ कुशलं तस्मै कार्यं चापि सबंधुतः ॥ ८ ॥ किंच तेन मया विदृष्टं किं ज्ञानं किं
[illegible] सत्सपदं मुने भास्करं पापमपि हृद पानि धृ ॥ ९ ॥ वसुवाच ॥ शृणु वत्स ह्यतेना भद्र यो मुनिर्विचनंतुरा ॥ अत्र मुक्तो मेता
च्यते तव ॥ वदस्व संमुने [illegible] ॥ १० ॥ हे मत्स्योतिर्विदि सर्वे न ना मानि न पतंते ॥ गंधर्व लोका ह्याता तो वसंतं तव समा श्रयात् ॥ ११ ॥
सकलं निजगाद महामुने ॥ ९ ॥ अहं भद्रा श्रेय कृपया विद्या मिया न्यो सत्पद्य सेन च ॥ ११ ॥ अपि हि त्वत्र जाता लि
भतं तव वक्ष्यविद्य्य स्वांति कानि ये प्यहं ॥ प्रश्नांश्चैव कृपया विद्या मिया ह्यं स भाग तः ॥ १२ ॥ त्वत्प्रसादे न वसुं नो वांछास्ति महतीं न्प पि
ज्ञाता नि ता नि मे न प ॥ भाविते हृदय च्चिनेच विद्याया हं सभागतः ॥ १२ ॥ अथ ने कानि जाती नि सत्यमेत हृदस्य मे ॥ तव प्रसादे जाता यां स्या पवि
निमित्त महि हर्षा नि जाय ते न महा मुने ॥ १३ ॥ अत्र ने कानि भावी नि सत्यमे तद्धृदय स्य मे ॥ यो वहि नाम कोऽहं वो गहे स्थितः ॥ १५ ॥
ष्ये निते त्स्ये ॥ १४ ॥ कुत्सिं चके त्ये विद्या मियो नाप्नि प कृति तव ॥ गता॰ ॥ पावहि नाम को हेवो गृहे स्थितस्य धात्र्य पि ॥ १५ ॥
लाव हित्वा निजायं तेय तो विघ्नाय्यि प सत्स ॥ असंचारे वने चैनं स्य स्था पाहि नृपो त्तम ॥ १६ ॥ न भविष्यति विघ्नं तेन गेह
वात्स्ये पिच ॥ अस्मिन्स्थितेऽलसं बनिनगरं ह्यावधि ष्यति ॥ १७ ॥ तस्मिन्न्येयं चिन्त्य हेतु पर्वत ल साधु नो हृता ॥ च्यव
विळं तिननगरं न पना सत्वसं शय ॥ १८ ॥ तत स्वयं त जा भी षिप र्व न्ना सं दु प पद्या ॥ राज्ञा विश्वं सित तस्य स्यात्स पदे तु
ध्वेषि रितो ॥ १९ ॥ अपि भरू स्यो स्य स्यो त पातं प्रपद्यत ॥ नहते धृति राजा नंदास्य काम माय हा यम्रा ॥ २० ॥ प
तस्य कथयितुं यातो ज्ञात्वा राज्य मुच्यतितव ॥ हिताहितमवस्य हि वसस्थ मानता ॥ प ॥ २१ ॥ विचित्य जपमेवोक्ते
यथेच्छसि तथा कुरु ॥ एवं मा कर्ण्य तद्वाक्यं राजा तं वच मा पत ॥ २२ ॥ राजोवाच ॥ अतीतानागत ज्ञानादृते सर्वं सवा पुने ॥
मिथ्येव भासते मद्यं तत्त्वज्ञाने प्रपंच वत् ॥ २३ ॥ दुर्लभं तन्मया यो जातो हस्या मि मि जने तव ॥ न ज्ञातो बालकाभ्यां च सया
गतोः क्ष सतत ॥ २४ ॥ प्रज्ञा गी क्ष ल लोकं तेऽपरं भाक्ष नेहरे ॥ जनयिष्यति वा पाञ्च प्रसांहा विवभं वसः ॥ २५ ॥ वा
दिते निश्चयो वाक्ये स्वकीये श्रो सणोत्तम ॥ न ये वं गहनं घोरं स्वस्थे हि पुनरा श्रमं ॥ २६ ॥ लोक पीडा इरसौ न्नै निहिता
बलवत्तदा ॥ स्वदेहावरं कथमयं तस्ये स्व पि पि ष्यति ॥ २७ ॥ अनिष्ट मस्य पत न सिन वयं चिंतितुं क्षमः ॥ अनेन न

न॰ २ २३ रामे

नरीं राज्यं आतु मुपुत्राततो वसु ॥ २८ ॥ वसोती दमनी कं याशा अंसाअंतल पुंगुरं ॥ उच्चं नी चं तथा नीच मुच्च मीत्राय नी
श्वरं ॥ २९ ॥ संप्रश्नस्य वाणीन्द्य पते गणको मुदुधारण ॥ राजानं पुनरारे भे वक्तुं किंचिद्वचः शुभं ॥ ३० ॥ मया त
व हितं प्रोक्तमन्नि हृतं वभा सते ॥ न जानुलें धये लेको पि [illegible] वि सुहु तयोः नरे ॥ ३१ ॥ नृपते दृश्यतैनं मे बालकं त्व
णमिते ॥ कथयिष्यति तो बालान्सर्वाना कारये न्यपः ॥ ३२ ॥ अथ पिता यत्र प्राप्तो धाव माना सततो रुद्यता ॥ गणकं
तं नमस्कृत्य प्रच्छ कुत्त आगते ॥ ३३ ॥ सा पुत्र पुत्रं गणको [illegible] विघोः ज्ञातिं त्वित्रा रु ॥ भूत भावी भविष्य ज्ञो व
दमे भावजं फलं ॥ ३४ ॥ [illegible] सधैर्य बाल वा क्यं तु तदा कर्ण्य सच द्विजः ॥ तद्का मास पुनरसि कु यंस्य गोगति भविता ॥ ३५ ॥
अनेन निहे तानु दुष्टा न्या हि ना तव कू पिण ॥ [illegible] सवत्पु ति स स्यु भा शुभं ॥ ३६ ॥ चतुर्थे हि वसे पुत्रं कृप
मधोप तिष्यसि ॥ चेष्टि गतः कर्थं चिद्रांसि जो मज्जो न मे ष्यसि ॥ ३७ ॥ ततो विलीवत्ये चैयं धा तत्प ग्रा भ विष्यति ॥ महा
तो कालपुरुषो जीवितं प्राप विष्यत ॥ ३८ ॥ एतान्यपि श्रानितं व भविष्यं ति न संशयः ॥ प्रति कार अवी स्य त्र नि भं
वार्थं धुरुमुतं ॥ ३९ ॥ इतो न्यत्र मया सा इथा हि हि न च तु त्वप्य ॥ पुनर ज्ञानं यि ष्या मित्राय प स्तोत वांद्विजः ॥ ४० ॥ नित्य

वचो

न्वबालो सो अगमा मांत गृहं श्राने ॥ राजोह्नि त्वान्य स्त्यात्र पुरि कां रत्न लिमितां ॥ ४१ ॥ धृत्या तांस्य करे बालो वद्गति स्य
द्विजं प्रति ॥ गणका मुवदस्वैनं योग तं तत्र मह त्तरे ॥ ४२ ॥ केन नीतं कृपा प्राप्तं भय सोप्रस्य भेयो वैत ॥ इत्युक्तस्तु बालेन वि
चार्य जन संसदि ॥ ४३ ॥ अ भावे हास्य बुद्धि मो हृदि का यदि लक्ष्यते ॥ मयै वेयदि हृद्या सो तड्हा नी ब्रवी म्यहं ॥ ४४ ॥ द्रुमा नि
बालके नोक्ते त नैव कुरु गेति सा ॥ इत्युक्तो जितवे व य धा हि गाथा वडे नमः ॥ ४५ ॥ तथा सुष्टिक या बालो न्य य धीत दु
द्विदगणा त्त ॥ सततवा पिच्यहयो वं ज्याहत इयन्थल ॥ ४६ ॥ निवं पात धरा यद्वे न्या ल य न्वसु धा भवे ॥ पत ता तस्य
हि हे भू र्णितं नगरं कियत ॥ ४७ ॥ का शिराजो जनाः सर्वे आश्चर्यं पमे मिरेतदा ॥ महर्षि देवताः पुष्पवृष्टिं तत्रा भ्रुव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्दिरे ॥४८॥ स्वोत्संगे वीय पौषेस्त व्याप्ता भर्भ न लंतद्ग ॥ अनाकुलः ॥ कथं त्वातो नेमदुसे श्रास्यको जिह्वावे षभ्रतत् ॥४९॥
रात्रापिन स्तनं दैवाद्वा कंयतस्य दुरात्मनः ॥ अयं बालो न मंत्रज्ञो भूभार हरणे रतः ॥५०॥ अवतीर्णः कश्यप स्य गृहे सो
कृष्णाविधिः ॥ मुष्टिकाघात मात्रेण कथं प्राणान्जहौ बली ॥५१॥ इत्यूचुः पुरजः सर्वे नेमुस्तं दुष्टदुर्जनाः ॥ दुष्टो दानवा
निविष्टो योराजा राजीवलोचनः ॥५२॥ द्विजचारणवंदिभ्यो दीने भ्यश्चाप्यनेकशः ॥ नागरा नाना नपिस्वातान्वि सस
र्जेलतः सभां ॥५३॥ बालोपि बालकैरंतु यथोपर्व यनूतवत् ॥ यः पठेत् शृणुयाद्वापि भक्त्या सर्व्यभुतसर्वतनरः ॥५४॥
॥११८॥ इति श्रीमद्गणेशपु॰ उ॰ खं॰ कृष्णपदुद्दे सवधोनाम अष्टादशोध्यायः ॥११८॥ मुनिरुवाच ॥ बालो वेनहतं दृष्ट्वा आसणोवे
बधारिणं ॥ नरांतको महादैत्यः कुपित्व के दरां तुरं ॥१॥ प्रेषयामास बलिनं भूसैन्य वरेतनु ॥ दुष्टो बहुनिव स्त्राणि
रत्नानि भूषणानि च ॥२॥ गच्छतं सुमहद्भिर्नेन हंतुं बालं तमाशु च ॥ नामो पायेर्मारिताना कुरुत न्निः कृत्विर्बलान्त ॥३॥
कृतुवाच ॥ एवं तेन समाज्ञप्तावसुरौ कूप कंदरो ॥ सेनया च तुरंगिण्या गणस्तुतिं सप्रत स्थतुः ॥४॥ निर्जलस्य से नो च्वत
ताह्यलुण्डाहर्षितौ ॥ विश्वासं च अतु गत्वा कूपोह कूपतामियां ॥५॥ बालोपि भक्षीत्यमानं मायितं क्षिपयत्नतः ॥ मंडूक
रूपी कूपस्थो भक्षयिष्ये ततः क्षणात् ॥६॥ अंते कृतिं करिष्याव: तत्स्याकार्य महत्तरं ॥ एवं विनिश्चिते मतिं कामि
राजपुरं महत् ॥७॥ आपतुर भवत्तूपो महान्कूपोन्न पालिरे ॥ कंदरो बालकूपो भूत्तुस्तत्र मनोरुधे ॥८॥ राजापद्
हृष्टो कूपं सुजलं तं जहर्ष च ॥ पावसाय्यगत्व ऋषेसो मंडूकंतं दुदर्शह ॥९॥ न दृष्टं मज्जनं वाणीपीनवर्णं भयानकं ॥ मंड
को बालमध्यस्थो जगाद तं विनायकं ॥१०॥ बहिर्याहि महाबाहो पश्यकूपं मनोहरं ॥ दृष्टो कूपं बालैः सबहिर्गमनस्य
न तत्क्षणात् ॥११॥ अन्यैस्ते सुहृद्द्दृष्टं तं कूपं बालकैः सह ॥ चित्रक्रीडविनिविधे भी वैनोनाविलयनेरपि ॥१२॥ मध्ये
हेजलमध्यस्थाः क्षिपिंतु सोपरस्परं ॥ मज्जनोन्मज्जनं चक्रुः कारयंत परस्परं ॥१३॥ उज्ज्वलं जलमध्ये तेह्य

रागस्य च क्रिरे ॥ एवं मिलिता ते तत्र महानंदं समुपगताः ॥१४॥ तावद्विनायको परस्पत्तुल मध्ये निजं वपुः ॥ अधोनयेस्त
र्तुं जलेयस्य नासीद्गतिः पुरः ॥ तौ च कुंभोदरं तं दृष्ट्वा जलमध्ये सकंदरः ॥ आगाधं तं जलं ज्ञात्वा लीडया मासलीलया ॥१६॥
स्य च पापात्म नोलस्यापशीरा ब्धिमिव वाडवः ॥ अधो यातिम हत्संसडवरिष्ठान्त येव च ॥१७॥ पापामास्थाय सम
णो बुद्धितं समजायत ॥ चरगो हस्तकमले क्षिसे पवहुधाश्चेष्टोरुंलिलुलुकुः सर्वं शोबाला स्ताकते नष्टे लोबलात् ॥ चरणे
कंदरो नीतसं कूपजलमादर ॥१९॥ अमस्तोय ह्युलानं च पुंचपुंचेति सोब्रवीत ॥ विनायको पितं प्रोचे पुंचपुंचेति मामि
ति ॥२०॥ उभौ सबौ तौ तु मज्जनोन्मज्जनौ तौ ॥ हिरण्यकश्यपुर्लक्ष्मी नृसिंहाविव दुर्धरौ ॥२१॥ अधस्ताद्धह्कालस्तौ
गतौ ज्ञात्वा स्थिता भयाः ॥ च क्रुशुर्स्वरंदुःखमनो बालकृतिस्तुहं ॥२२॥ अपरार्द्धं तु भाद्दा शायपुत्रीय कृत्वा नाराः ॥ ता
रा माजोपि च कोत्रा किं कार्यमिति ब्रुवे योवीत ॥२३॥ अगाधे नीरकूपे स्मिन्कथं जीवे सबालकः ॥ को च्युचे चापरः
प्राहरी शुद्धि: सहितोयदि ॥२४॥ उपायो भविता कश्चि ज्जीवनाया स्य निश्चितं ॥ येन पत्राप्यर्पितेदास्ये तदुसे जी
वितं स्ववै ॥२५॥ निःश्रास्पतो बहिर्बालो येनेनयबलेन च ॥ इति राजवचः श्रुत्वा कूपमध्येगता श्रयः ॥२६॥ मना
स्तेदृस्वदरतया मायया नापरे जनाः ॥ अवसंतु मनश्चक्रे ततो राजा शुशोचतं ॥२७॥ राजोवाच ॥ किं मया कारितं पर्वं पे
नमेदुःखमीदृशं ॥ कथं बालोमया नीतो सुखायैं दुःखदो भवत् ॥२८॥ कथं मुखं दर्शयिष्ये हितवपेषु स्यकाय च ॥
जनापवादस्य च कथं म महत्तरे भवेत् ॥२९॥ निरस्तो यपि हानिर्नहंति बालकेन हि ॥ कथमस्य वशं याता जनाये
द्वचोहितं ॥३०॥ एवं स वैश्य शोच सुस्त्री वृद्धबालकेन च ॥ मंडूकरूपी कूपस्थ व्या दाय मुखमास्थितः ॥३१॥ कूप
कोगतं स्य ह्रीये केश्या प्याय राजितः ॥ सर्वे याभे वे देह सानां मान्यं गत वान हं ॥३२॥ इस उत्कर्षमन सिमलो द्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पा० पु०
२९

मलिकमं॥ कुंदरसुतरुषा विशेषो विद्युर्यो संयमे हृदं ॥३३॥ निर्गम्य वेगमाशु स्थाप्य पूर्वलोकं तान् हितः सुलात ॥ विस्तृरितं मे जठर
मिति कृपोपविष्टं दृष्ट्वा ॥ अत्रात्संदेहेनौ तु जीवनमाज्ञातु तदा ॥ एवं परस्परं वधाते भीतौ विधुलो कृत्वा ॥३५॥ पादहस्तावि मर्दं
नचक्रुस्तितं नगरे श्रियंत ॥ यथा सुतेप्सुसुतौ तौ परस्परं वधान्मूर्तौ ॥३६॥ परस्परवधाने दृष्ट्वा तौ च कृपवर्दृष्टौ ॥ राजन्
नृपसुतौ पुरा दृष्ट्वा सकौतौ नगराहुतिः ॥३७॥ नृपसूनादज्जिरे कृपो विदधे सविनायकः ॥ दृष्ट्वा पूर्वं विलोक्यैः सर्वबा
लपुत्रजनैः ॥३८॥ आश्चर्यं निरिरेत कौतुकं राजजना अपि मनुजैः परस्परं केति कापद्येये नमोज्यते ॥३९॥
आकूलान्नृपस्य तेसोथ स्वयमेव न संशयः ॥ एतं गोदीपनार्थ मा कालिनं नृपतेस्ते ॥४०॥ पश्य बालयितुं शक्तो नसा
क्वापि परिरंभ च ॥४१॥ बहुविधं चास्य साम पश्य वृतारिणः ॥४२॥ जेतुमीशं मतः कामस्वयं भस्मापमागतः ॥
काशिराजसुतं दृष्ट्वा सर्वे सस्यमिति प्रवीन् ॥४३॥ दृष्ट्वा दानानि विप्रेभ्यो विससर्ज प्रपूज्य तान् ॥ केचित्प्रलिंग्य तं
बालं पथुरा तात्पर्यजितं ॥४४॥ देवाश्च पुष्पवर्षाणि मुमुचुस्तु सुराद्विजाः ॥ एवं नृत्यायते प्रस्कालकार्यमहदयं ॥४५॥
... परस्मात्मनः ॥ ... ॥ इति श्रीपद्मपु० उ० खं०
माकात्म्ये पद्मभागवताससाचरणं मुने ॥ अवतारत्राणामपि नेहोया परस्मात्मनः ॥
कृपवर्दृष्टवधो नामैकोनविंशतितमोध्यायः ॥१९॥ व्यासउ० ॥ कीर्तिमान् राज्ये प्रशमितवाहः सकस्या भवेत् ॥ तन्मम
... भगवंश्चित्तरात्रातुरानन ॥ १ ॥ प्रभो वा ॥ एकैकं न स्यात् तरिष्ट्वमपयंथाति वैद्युन ॥ अस्मिन् केहि काश्यामि
... तिपिचार्यते ॥२॥ कृपेच कृपोदश्चे श्रेयो नयनतदेहितः ॥ अथ को भास्वत् संज्ञोमारासमाप्तमरः सुरः ॥३॥
द्विधा सया गता बालं तत्तौ पुत्र मवर्तत ॥ अत्वा पाणौ तु संग्रामे कश्चीह्रा प्रापलनभयात ॥४॥ हिमाजा मार्हतां
स्ताविबुधानां तु कारकथा ॥ कस्यं कस्य पसुतो भेविता हेरिगोचरः ॥५॥ नाचापामोने कधानमिति व्यवसितां भर्त्वां ॥

२५
राम

यावंतः प्रेषिता वीरा संख्यावंतो निधनंगताः ॥६॥ ववमेनेहमि व्यामोजित्यायामो नवेत्यहान्त ॥ वर्हि कृत्वं समास्थाय
सहपामो पुनेसुतं ॥७॥ अंधकस्त प्रवीतत्र तमसाव्याप्य संवद्दिशः ॥ अंधकारं करिष्यामि धरायाम थ सर्वतः ॥८॥
ततः परस्परं दृष्ट्वा स्वायते कंकृष्यचन ॥ अंभास्तु प्रवीतत्र महीसर्वा जलेन हि ॥९॥ आप्लावयिष्यामि समंता
ततः परस्परं दृष्ट्वा ... ॥ अंधकारे
नगरे भवेत् ॥ तुंगो प्रवीहृत्तु गोगिरिर्गत्वा पुरीं तु तां ॥१०॥ आच्छाद्य चूर्णयिष्यामि सपसरव पर्वतः ॥ अंधकारे
जले वर्हौ पर्वते सर्वतः स्थिते ॥११॥ कोपि गंतुं न शक्नोति कथं बालो गमिष्यति ॥ एवं निश्चित्य ते गत्वा ... तुसंत्र यो
ध्वंसं ॥१२॥ तेषां गर्जितशब्देन कंपितं भुवनत्रयं ॥ तत्स्तुर्गिजवेलांते सागराः क्षुभितोदकाः ॥१३॥ ततोर विसमा
घतस्थोत तोधकासुरः ॥ अंधकारे महाघोरे न प्रज्ञायत किंचन ॥१४॥ अर्कसमाद्वजनी प्राप्तावसाय पीडनेः ॥
स्नानासनेर्जपास्तैर्होमासनैर्तिः ॥१५॥ ततः सुवेदघोषे दुर्विगाहे पनपना हि तु ॥ की र्तिने कुपुराणेषु द्विज
दैवार्चनादिषु ॥१६॥ सत्कर्मनाविधेलौकैर्विद्युत्प्राणा प्रत्ना हिदु ॥ जेजल्पुः किंत्विदं ध्वांतकरणं क्रिः सर्वमंडलं ॥१७॥
अथवा प्रलयो भावी चोपसन्नाः क्षिमागताः ॥ स्रसायाम्नु सुरासीनं राजानं चिंतितं पदितां ॥१८॥ तर्क्ययंतोयावेदेवंग
तोगुः स्वप्नं हंतरात्क ॥ असंभावितवेलायां चक्रुह्युपात्नहेहेहे ॥१९॥ कथमस्तमितिति जोतानपाकोने चयेजनं ॥
यसमंतं सस्मृदा नायो हुहुहु मर्त्यश्चकारश्चन ॥२०॥ हीपिका ... ः का पदीयेध्वीवहारं जनाः स्तदा ॥ सा नु सानौ प्रसुप्ता
मानिद्रालुं नातयैवच ॥२१॥ चक्रुः सेनका यालिय ... जोत्रा स्रणाद्वः ॥ सेवकालोमहा नेत्रे कामिनां चाप
वतदा ॥२२॥ एवं सतेचांधके नतान्नाचोभासुरस्तदा ॥ निघ्नपणवध्वधाय्तिदूरो यमः ॥२३॥ तां त्यावकर
नौतौ कास्पणमीदृशं प्रचक्रिरे ॥ जलधाराभयात्सर्वे व्यह मञ्चे हि तान् सुदा ॥२४॥ प्रासादान्यपतंकेचित्सा
निचयाअपि ॥ अंतः केचिद्वहिः केचिन्न ताजेत्र्यपास्तदा ॥२५॥ संप्राप्ता तहतावक्षाः पतिताधरणीतले ॥ सो

सं ५

१६ १न

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
२६

प्राप्तिनी सिर्निहिमयाद् कारा हन पावकु ॥२६॥ उन्नीरा सिर्ने हि भिः सा सतुर्दे स्थिर संयुता ॥ नगरी सर्वलोकानां त्यासर्वस
य सम्माकुला ॥२७॥ कदुवा प्र तुषं दे सवा पाश्च ललायासव स्त्राकरः ॥ विना यको करो न्यायां बलेन वृपयु भ्रंदे ॥२८॥
यसमाकुला ॥ न गते योजनविस्तीर्णं जयरा खासमन्वितं ॥ २९ ॥ पसिरू चेणतत्रा
विनिर्मितं प्रणादि कं लता कुंजेः शुभ्रो भिते ॥ स्पर्शं योजनविस्तीर्णं अप ॥३०॥ प्रकारा या कासतुरी पी सो चैव जलं
सोसि तो गगनलेखिनो ॥ पद्मो भरमो प्रतिष्ठाय स्थ रूं प्रथ श्रिर सा न भः ॥३०॥ प्रकारा या कासतुरीपी सोचैव जलंम
सोसि तो गगन लेलिनो ॥ पत्नो भरमो प्रति ॥ जनाहु पील्वितमदु गंतो वि दुता गतं जतं ॥ गतं धकोरि दृष्ट्वा
हृतू ॥ करे णसोयपैन्त्या इसीव पल्लवेतो दृकं ॥ ३२ ॥ सर्वे जनाय पु सत्र न्य यो धे सछातु मुसुके का ॥३३॥
वें ऽसां द्रुतं चतं ॥ ३३ ॥ पक्षिणं चाहुता कारं न च हृद्दं न येश्व तं ॥ स्त्री भिः स सिः ब्राहिरा जो वृद्ध स्वाधः समावयो ॥३४॥ व
अश्वे गजैरथै हि दैः क्रिविकाभिर्न स्थिर्युते ॥ विनायक प्रभावेन न कृषिस्तत्र नोत्तमः ॥३५॥ चतुः सर्वपर्वे वन्दे
रा वः सारमेया श्व विसला वनगोचरा ॥ पौरास न्वयसा येषु समस्तं लंप्रवर्तत ॥३६॥ सर्वेषां रक्षणं कुर्युः पूर्वं रूपम धारय
वर्णाश्रमविधा विधिः ॥ पौरास न्वयसायेषु ॥३७॥ दुतिलो कास्तर्क विद्यां सिद्धतानि व्यो कुलासदा ॥ विस्ता
तं ॥ जगद्दीर्णे गतोत्तोनु न ज्ञानी मोत्र किंचन ॥३८॥ इष्टिं सोल्कां स करकां स्वयं सेहेतु रवेन सः ॥ राकाद्या गताथ
यपक्षांद्दृष्टिं योन्यपेधे इस कारितं ॥३९॥ सौना सी सोपि च चिंतं विनायक हृतं द्विज ॥ दृष्ट्वा बिनायकं बालं श्री उतन
स्यात वंतत्र स्थितं स्वयं ॥३९॥ गोमातेव बहुधा नादृप्य प्रहि दि रा ॥४१॥
लपृथ ग ॥४०॥ ततो दैत्यो हीरण राक्षी तित्रे छेसमपघता ॥ प्रत्यक्षे दं क भरवाड पर्वतो मत्त दे वसः ॥४२॥ सरोन्ही सम अपु रूं पंच
गिरि रूपे समास्छाय हति स्थे प शिंतान ॥ पूय यन्व ये व्यू भर वा ड पर्वतो ॥४३॥ नोना पक्षि सम्पुको वाड भ्रमितः ॥ सपर्व
योजनविस्तृतः ॥ द्वियो पुथो निति दीपो निर्भा सवलवाग त्वे दिरा ॥४३॥ नानापक्षिसमाकुलो वाडभ्रमितः ॥ सपर्व
पर्वतं दृष्ट्वा पतमान्सप हि राहू ॥४४॥ उद्दी प पदि विश्राम वाय्यामा सपर्वतं ॥ पर्णोपन्यक्षपा तेन लंगमा जा मंजगोतं ॥४५॥
२नाना

२६
रामे

प्रस्थाविपति तुसमो पर्वता नामितस्तत ॥ चुचाद भ्रेसतु माविरंकाद्यपिः कृणिनेयथा ॥४६॥ सहते भ्रामयत्वे सोल
प्रयन्जु नवानुभौ ॥ अंधकस्वर रणोत्थं नपरे बाभासुरे यथा ॥४७॥ अतित्रम्य च स्वलोकिं स्थायसमहा रवग ॥ अतिभ्रम
णास्व ज्ञासेत तस्याश्च सर्पर क्षिप्ति ॥४८॥ निपेतु श्चैस वो भस्मोत्र यः पर्वत सन्निभाः ॥ पतंत श्चूर्णिता मासुर्वन्या न्मु
पवनाग्निते ॥४९॥ दृष्ट्वा हसिरा सीराणि स्त्रीबालसहिता नराः ॥ पप्रुत्नेन गराभ्यासे वी स्यास्व पं पुरयु ॥५०॥ रवंडानि
त छत्रीराणां गंडशैला द्वौ बभुः ॥ नानासमाजो दैत्यानां ततो लो कावि स्मिरे ॥५१॥ वटं ते दैव रूपेण दृष्ट्वा सुर्नेवे पुनः ॥
अंतर्हिते वटे पक्षिरूपं तस्याजसोर्णकः ॥५२॥ ततो विनायकं बालं आशीरिजालिलिंगह ॥ वद्धा कुशलं संप्रश्नं नागरा श्वन
पश्च्यंत ॥५३॥ पुपुजुः परमप्रीत्या विघ्ननाशं विनायकं ॥ प्रशशंसुर्मुदा देवं कश्यपस्य सुतं जनाः ॥५४॥ न जानीमोवपं देवदेव
मायां हतां बहु ॥ सामर्थ्यं ते गुणाश्चापि यत्र वेदा वि कुंठिताः ॥५५॥ लीलया रक्षिता सर्वे मोचिता बहु संकटात् ॥ वाताग तास्विना
शं तु तव सामात्रैवव श्य यः ॥५६॥ भाति बिंबं रवेः सम्यगंधकारे गते लयं ॥ मनसि सर्वलोकानां प्रसन्नानि मुखानि च ॥५७॥ नद्य
प्रसन्नसलिलाः सर्वमासीद्यथापुरा ॥ ययर्षुः पुष्पवर्षाणि देवा देवे विनायकं ॥५८॥ नाना वाद्यानि नोदेस्तेलं यते पुरमाविश्य तु ॥ दृ
दुः प्रीता निविप्रेभ्यो देवा नः प्रियमानिति ॥५९॥ शांतिहोमं विधायाशु ओघहा द्वनं बहु ॥ विसृज्य सर्वान्बुभुजे विनायक युतं नृप ॥ ६॥
॥ इति श्री म॰ उ॰ खं॰ दैत्यवधोनाम विंशतितमोध्यायः ॥२०॥ कदुवाच ॥ शृणु द्विज महाश्चर्यं कथ्यमानं मयानघ ॥ विनाय
कस्य चरितं सर्वपापहरं नृणां ॥१॥ अंभासुरस्य मरणे प्रसन्ना तो यैनिज मंदिरं ॥ अमरापूर्निरी क्षितुं सरवीतं सत्य बोधयन् ॥२॥
प्रसुतां कांचनेन त ल्येसो स्याया गणमायधो ॥ पौत्रि रीरोनि रीस्यैव मर्क्षितापतिता भुवि ॥३॥ निद्रांती ति जव भ्रः सावराश्यासो न
निर्भरा ॥ निपतत्रूपवासि वज्राना ग मुस्यपरि विरी ॥४॥ विभिन्नवलया भिन्न कूर्पासतनुमध्यमा ॥ दृश्या दृश्य म हिमानीलु
कंठीपुविकिकुला ॥५॥ निमेष्यमानासरवि भिर्भीत्यापि सुजनैरपि ॥ अश्रुपूर्णैः प्रबुद्धासा किंचिद्वक्तुं प्रचक्रमे ॥ ६॥ उत्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पचकराभ्यां तु निजघान शिरः पुनः ॥ श्रमनो वाच ॥ येनेयं पृथिवी सर्वा त्रासिता सा मरावती ॥७॥ सहस्रं सिंहसंत्रो यस्य पुत्रस्य
नृपञ्चपितं ॥ येन राज्ये प्रतिष्ठिते तेनो देवांतकनरांतको ॥८॥ यस्य श्वेतिम पात्रेण रोदुसी कंपितावभूतां ॥ स कथं पतितः पुत्र नि
हतः कूमवासुतः ॥९॥ पंदृष्ट्वा कंपते कालः स कथं निधनं गतः ॥ एवमाक्रंदमानस्तु नाविवसे बपयस्विनी ॥१०॥ एवं विलपतीं तां तु
न्यबोधत सखीजनः ॥ नदृष्टा सखि वेनापि पृथ्वेन सह वै मृतिः ॥११॥ अनित्यो कौनरे देव प्राप्यते मरणं जन्मिभिः ॥ यदि स्नेहेन पुत्र स्त्रीणां च से स्वहितं कुरु ॥१२॥ वारान्प्रवृषयव त्वां तं ध्व हा न यास्य सर्वतः ॥ इत्युक्ता मस्तकौ पुत्रेरे वमस्य हितं भवे
त ॥१३॥ सुहृदामश्रुपतितं प्रेतस्य तनु रवे पतेत ॥ तेन देहेन नरसाध्य मिलाहुः परमर्षयः ॥१४॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रो
वाच तां सखीं कृपा ॥ प्रियं वक्त्रं धीमहाभागे स्वाप्य तो यत्नेन तः सखी ॥१५॥ आनय विधो द्विते ॥ पुत्रमस्तकं सहते न च ॥ दाहयि
ष्याम्यपुत्र स्वास्याप्यतां सैलमध्यतः ॥१६॥ दाराणसी नामसवर्षं पुत्रा सभार्ययो राजपुरं निहंतु ॥ विनायकेन निजक
पगोपिनी वतं गपत्नी कथं बंधयासि कं ॥१७॥ आगता दिति कृपेण भासयंती दिशोदश ॥ अतिलाघवतो निलयास कालं कृष्ण
रोपिनी ॥१८॥ हा पुत्रा वीत दृशा नाविधो षीतनु मध्यमा ॥ विलसप्रवदना पुत्रा कमलसंकुचा ॥१९॥ वीरा कुमुदि वद
ष्टा ना दश्रीन पसमागतो ॥ मनसा कार्यं पंतिसमन्त्रालिंगन संबंधे ॥२०॥ तदे यामासुरपरे रभाविं तु तिलोत्तमा ॥ मेन
का वा घृताची वा नागाथ सीत्रियानुविं ॥२१॥ दुर्गमी ताम्रलो च्ची दृष्टा स्वपस्या दितिर्नु ॥ ज्ञात्वा राज्ञ स्वरूपं ली नां प्रण
नामादितिं पुरा ॥२२॥ उवाच मा ससो भाग्यद्य भे व्याकुला विनिः ॥ दुर्वा चयेसु चार्वंगि प्रेयं मधुरया गिरा ॥२३॥ महाभाग्य
न दृष्टा सा वर्वे देवजननी मया ॥ विनायकं प्रसादेन कां वंध्य दृष्टीनंतव ॥२४॥ राज्ञा एवं श्रुत्वा तु सा प्रकंदा वदृष्टचः ॥
अदितिः ॥ पममबाले बहु दिन स्थापितः कुत्र वर्तते ॥२५॥ अद्य स्नेह तया सु भद्रदर्शनार्थं मिहागता ॥ स्त्रीणां स्वभावं
जानासि मया व्याकुलचेतसा ॥२६॥ सोध संतप्ता माहं तं कालिंगामामार्गके ॥ ततः सर्वे सुरस्त्रीणां प्राप्ययं सनतो प्रमुत्त मं ॥२७॥

∴

दति सकृदर्शनं श्रुत्वा सा दृशा सा ससंभ्रमा ॥ गवेषितुं तु ते बालं राज्ञी दूतानचो दयत ॥२८॥ अन्वेषयन्नः प्राप्य राजकुमारस्पप
स्त्रियमागतां ॥ सद्यः रात्या गृहमागतं तां दृष्ट्वा हर्षमापह ॥२९॥ तां प्रणम्य महाभक्त्या प्रोचे बद्धांजलिः नृपः ॥ राज्यं जन्म च
पितरो धन्योद्य ह्या श्रुतं तपः ॥३०॥ दृष्ट्वा त्रिलोके देवमाता जगत्कुत्तमकारिणी ॥ नत्वास्ति वर्तते सम्यकूर्णितुं ते गुणान्मम ॥३१॥
बालो विनायक स्वेयं ना क्राम्य धिक विक्रमः ॥ अत्रा तेना नायेन का निहता भिबहुधासुरैः ॥३२॥ अत्रा ध्यां दृश्यं रक्षांसि रक्षसो
नि धनानि च ॥ तस्यापि वर्णितुं नास्ति गुणान्नाक्रिये महाशयेन ॥३३॥ विश्रम्यतां क्षणं मातर्मम भाग्य महत्तरं ॥ पदं ने न हता मा
या बलेन क्रियक्ता नवाः ॥३४॥ अपरीक्ष्य तेन वपुषा लोके स्तेन सर्वं दिताः ॥ एवं कृ मर्थमिहायाता याता काश्यपी यतः क्षणं ॥३५॥
निबन्ते स्निग्ध नो हि तु प्राप पिबोद्य भाव पि ॥ सो वाच ॥ किमिदं प्राप शोक जन्यो मादस्यते भवत ॥३६॥ महास्वेन च सुरवं
लेभे आपिहि किंचन ॥ कश्यप ॥ एवं वदतात स्पोऽस्य आगतो सो विनायकः ॥३७॥ प्रेषितो बालकैः सर्वैश्च माता जननी तव ॥ स्वालि
लिंग पुत्रा बाल मञ्जप्ल नो पुत्र जगो ॥३८॥ चिरकालं स्थितो यत्र मां विहाया तिनिष्ठुरः ॥ त्वादि यो मे न संतता गतासवे विहाय
ये सी विततां तापमिव स्वयं यद्ध थैतप माचरन ॥ अति कूरे नतल्पो सितां कृत्वा न्येमिचेश्वरः ॥४०॥ विनायका क्षणे पितापुन
तुल्य समो भवेत ॥ एवं लोप्यवया कंपसाद्य भाविनः गामिनी ॥४१॥ अतिप्रेम बला त्सा तं कटिदेशेन धारह ॥ सो पितं प्रोहितं ज्ञात्वा
गति स स्या पिचिंतयत ॥४२॥ गरनाभिसंधि स्नात प्रोचे पर्यं दिविस्य याहतं ॥ एवं तस्मिन्नु केयं वलद्रुद्रं कंसाद्धो तदा ॥४३॥ एतस्मिन्नु
नरचं सामुहा विषपुतं दृष्टी ॥ एतस्मिन्नुनरन्धं स पयाचे तप्तुकं बलात्ते ॥४४॥ काश्यपा राज कश्यप लोचप्रार्थयामासतुस्तदा ॥ उप्ति
ष्ठमातस्त्वं देवि सबालाभोजनं कुरु ॥४५॥ पावद्गृति ष्ठते सो तु ताव द्वंद्वार्भ क्रेण सा ॥ गिरी द्रसार वपुषा तत्तो सा यित कुलाभवत ॥४६॥
मुंचमुंचेति तं प्राह माता हंतव बालक ॥ बहुकालेन दृष्टुं सा मामता स्नेहपोरातः ॥४७॥ कथं चूर्णयितुं मां त्वपुपां तो सि गिरिर्यथा ॥
कराभ्यां नन्दे सातु ताव त्पि प्रायेयो च सः ॥४८॥ प्रसार्य चरणौ हस्तौ ध्यासो भासपरायणः ॥ पुनिराजान्य पेधतां विकलां भाव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वर्त्तितां ॥४९॥ मा चिंतां भो गमस्याशु कुरुसं जननी सती ॥ उद्धर्तुं बालकं केचिच्छेत्तुः कुरुण्या मनः ॥५०॥ उत्थापितुं चालयितुं सर्वे नाशकुर्वस्तदा ॥ प्रार्थयामासुरपरे बालं रातां ताःजलोचनं ॥५१॥ अनुकोशं कुरु शिवो जननी तेन मिष्यति ॥ चालया मास चरणौ न्यायो साथ शिरो धरां ॥५२॥ किं मिदं क्रियते बाल पितरं किं वदिष्यति ॥ एवं वदत्सु लोकेषु साष्टां साथ निशाचरी ॥५३॥ हुत्वा ये जनदेहे न व्यापितं भूतलं मया ॥ पलायनपराः केचित्तां दृष्ट्वा ति भयान्वितां ॥५४॥ वपुः केचिच्च तां द्रष्टुं विचित्रा जनवृत्तयः ॥ रा जा च विस्मित स्तत्र जनः सर्वो विलोक्यतां ॥५५॥ अस्तुवंते तां न पस्य साम र्थ्यं च विलोकितं ॥ इति श्रीबाणास्ते नराः स्तत्समीप मुपाययुः ॥५६॥ बालमुत्थाप्य स्तस्यास्ते पुष्पभार समंजगुः ॥ अपरे नेतिते प्याहुर्दुष्टा दुष्ट स्वरूपिणं ॥५७॥ परस्या निश मिछे घस तव निधनं लभेत् ॥ तुष्टुवुः परि व्यजन्नेकाशी राजो जनाअपि ॥५८॥ अदृष्ट पक्षोलोक पालाश्च भस्यादेवं विनायकं ॥ नाथस्तत्र सिद्धयानांप नुष्ट्यो रगराक्षसां ॥५९॥ यक्षगंधर्वविप्राणां मनाश्चरय पक्षिणां ॥ भूतभव्य भविष्यस्य बुद्धींद्रियगुणस्य च ॥६०॥ हर्षस्य शोकदुःखस्य दुःखस्य ज्ञानमोहयोः ॥ अर्थस्य कार्य जातस्य लाभहान्योस्तथैव च ॥६१॥ स्वर्गपातालली कानां पवियव्यालधेरपि ॥ नक्षत्राणां ग्रहाणां च विद्वानां च वीरुधां ॥६२॥ देशानां सरितां पुंसां पत्त्रीणां बालकस्य च ॥ उत्पत्ति स्थिति संहारकारिणे ते नमो नमः ॥६३॥ पशूनां पतये भ्यं गुतत्त्वज्ञानप्रदायिने ॥ नमो विशुद्धस्वरूपाय नमस्ते रूपरूपिणे ॥६४॥ नमस्ते ब्रह्म रूपाय नमो नंतस्वरूपिणे ॥ मोक्षहेतो नमस्तुभ्यं नमो विघ्नहरायते ॥६५॥ नमो ऽनंत विनोदाय नमो नंत प्रियाय च ॥ आदिमध्यांतभूता यताप त्रयहराय ते ॥६६॥ सर्वेशा तविधाताय नमो लीलास्वरूपिणे ॥ सर्वांत र्यामिणे तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय ते नमः ॥६७॥ अविद्या जठरोत्पन्नो विनोपायेन मोक्षते ॥ परब्रह्मस्वरूपाय नमः कश्यपसूनवे ॥६८॥ अमेय मायाविभिन्न मायाविने मोहिन्मोहनाय ॥ अमोघमायाय नमो महामायाय नमोनमस्ते ॥६९॥ तस्मान्नमः एवं स्तुत्वा स्ततः सर्वे पयोस्वं स्वं गृहं मुदा ॥ स्वं स्वं स्वां राक्षसीं छित्वा खंडशो दूरतः ॥७०॥ य इदं पठते स्तोत्रं त्रिविधोत्पातनाशनं ॥ न भवंति महोत्पाताविघ्नाः भवन्ति च ॥७१॥ त्रिसंध्यं यः पठेत्स्तोत्रं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ विनायक

तस्य रक्षणं कुरुते न घ ॥७२॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ उ॰ ख॰ क्रीडाखंडे विकटराक्षसीवधो नाम एकविंशतितमोध्यायः ॥२१॥ ब्रह्मोवाच ॥ अपरस्मिन्दिने राजा देवः स्थानस्तो पमं ॥ पौराः सर्वे विलोकितुं नायं देवो न मानुषः ॥१॥ नेदृशस्य रूपं च महांते देवदुर्लभाः ॥ अनेयाश्च हरिणि हंसाद्या महाबलाः ॥२॥ देवएव भवेद्बाल भगव्यंक्रीडते लघुः ॥ इतितं प्रति तत्र स्तोत्र प्रागतेरा जेश्वरः ॥३॥ राजापि भद्रमना देवाश्च सकलान्प्रति ॥ तेषु पुनरेहर्षसंख्या विप्रेताभ्यं तमत्र्यः ॥४॥ किम र्थं प्रीतरे वेहपो रायुपसपागताः ॥ किं कार्यं पुंजतां पतिदृष्टिं प्रयास्यति ॥५॥ य पायं किं समानीतो मुनिपुत्रो विनायकः ॥ नास्यदासस्य भयं मोहिहं पिकोपि अभ्यंचन ॥६॥ यथा तु पराजितो नेकधारं स्यश्वा रसोस्थितो ॥ यच्चतत द्रुहेयाति मत्तस्यं प्रेषयस्व हो ॥७॥ अयं तुनेकर्परा जन्नेविनो लुविनायकः ॥ राजोवाच ॥ सत्यमुक्तं चयजनो पिक्व भुंजतेतु यतः ॥८॥ तत्सर्वमतं याति क्षिप्र मन्यन्न देवतत ॥ अस्मिन्सस्य भवेद्वृत्ति दुर्बोधा मानुषोपि वा ॥९॥ सत्यं सत्य देहमीत्याप जंपेतो जयेत्यपि ॥ जनाः स्वविधा सर्वे सत्यं जनत मोगुणोः ॥१०॥ परि भांते प्रादुरा पुण्यवंतो भजंत्यपि ॥ के चिदेवं विनेदुंति प्रशंसंति च केचन ॥११॥ वस्यस्य भावो याह कस्यात्स तथा वसीतेनरः ॥ न अहंति उ व्यमाणश्च दैन स्य सर्वाधितो ॥१२॥ कस्तूरीकर्दमयुतः पलांडु वस्तिहि गुणं ॥ भवतां यदि हृत् स्याज्ज्न्या विपन्नुतो मुने ॥१३॥ नीयतां द्विजनाथा सौ भोजनाय प्रिया य च ॥ परिक्षार्थं मेतेनेयो सोजनको जननी मम ॥१४॥ प्रवाद यं न राजा न्येनी यैः मं प्रजयं च मी ॥ यस्व स्वरावि दाहदृष्टा ममक्रात विज्ञाप्यते ॥१५॥ नाथं चैका सुरीदृष्ट्वा कुतोपायं कथं चाप्यहं ॥ इति राजवचो श्रुत्वा पुनरुपस्थितपततः ॥१६॥ यथा वद्गुरु स्त्वत्कल्याण तेत थानतं दुव्यथा ॥ अस्मा कं कार्य सिद्धिर्यातां कुरुष्व जनाधिप ॥१७॥ नीयेमं स्वगृहं बालं प्रजयामप्यथाहतः ॥ एतस्मिन्नंतरे बालो यदृत्तासमितिस्थितान ॥१८॥ आनन्नंतर्गतं बांधस्य सर्व साक्षी जगद्गुरुः ॥ विनायकः ॥ किमर्थं मां प्रार्थयंतो भवंतोतिमहत्तराः ॥१९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा॰ उ
२९

अहं बालो मुनिसुतो मत्पूजनफलं तु किं ॥ न विघ्नस्य न जानेहं भयं तां व्ययकारिणां ॥२०॥ विघ्नाहि यत बंधोयं पत्नीवान्यो प
होत्सवः ॥ तदा भव मुहूर्तं यास्येहं धं कथ्यं पदुपाश्वेत ॥२१॥ असंख्यातो भवं नोहि कुत्र पे कोपं हं प्रजेत ॥ वचैत्रगोर्धयागंधा [illegible]
स्यंति भवद्विधाः ॥२२॥ वांछितार्थ कथं मान्येयस्य कल्पद्रुमोत्तमं ॥ अन्यत्सुदुर्लभं विधितुं यान्नद्द पदं समुत्सुकः ॥२३॥ ऋदुवाच ॥
विनायकवचः श्रुत्वा श्रेणी मुख्या जगुः पुनः ॥ आसन्नि धोहे सर्वे श्रेणी सम्यक्सि क्षणं भवानं ॥२४॥ राजप्रसादाद्दैवो कि
मुकिंनः सफलं पुरे ॥ अभीष्टकामः सर्वेषां सुरासि ते काम कारिणः ॥२५॥ सर्वं तिर्यम्भिनः सर्वे चिंतयंति मानता ॥ व
तुं वा प्यथा वक्तुं मकर्तुं वा प्रभवस्य ह ॥२६॥ यदा वेदस्य ने या त्ति परजाभिनं प्रयोजनं ॥ न भिन्नियो देवद्रष्टि निगमन्नये
धातुरः ॥२७॥ निरामयाति वेच स्ते पां ता प्रोचेयविनायकः ॥ एवं चेद्भवतां भक्तिस्तदा यास्येन्यालया ॥२८॥ तव माकूर्ण
तद्वा स्यं सर्वे हृष्टा ग्रहाः पुनः ॥ मंडपाश्चिद्रधुः केचित्केचित्कुत्र गृहाणि च ॥२९॥ तोरणानि ध्वजमुक्ता दर्शकैः भा [illegible] ना
नि च ॥ भाजनानि महार्हाणि सुगंधि चंदनानि च ॥३०॥ द्रव्याणि च सुगंधीनि मन्नानि भिन्नवानि च ॥ फलानि च उ वि
चित्राणि वासांस्याभरणानि च ॥३१॥ अंगणं तं बुलेनानापद्दोनीव सनानि च ॥ पद्मानि विविचित्राणि पंक्त्यामसनपुन
नरश्रांते श्रोत्र गौवेद्रा स्त्र निन ॥ शुकूनां पान शुकूव सि ः स्नातो नतो न पोन्वितः ॥३३॥ एको भक्त
तिथि प्रियः ॥ पस्य पत्नीमहाभागा विद्रुमानाम नामतः ॥३५॥ असम्यराज तिरस्तिः साधीव पवसुद्रष्टि [illegible] द्रष्टि
भ्रास्य पतिप्राणा पतिव्रता ॥३६॥ पत्ना [illegible] गतः पस्य च नित्स्तारां वितत स्फटं ॥ सुवर्णस्य जतं तोयं भाजनं रसि जं नचव ॥३७॥
गोभूता वल्कले संवीतो तेजो ज्वालासुरोभना ॥ पट्टगाने जसा प्रापद्यान्या हृदये नेदसपते ॥३८॥ नेन बालेन तु ग्रासाः गृह्णोभा
विधायिनी ॥ तस्यास्तोषेण तुष्टोयं हि न पाश्येवं सेवया ॥३९॥ स्वस्थचित्तो ध्यानानि दुष्टि दृष्ट्येव दत्तभोजनः ॥ कृत्वा

२९
रा॰ दे॰

प्रति जो

चिद्भिस्तुं पातो वाद्रि तस्नात्स्वेहे गृहे ॥४०॥ महोत्सवं प्रकुर्वन्ति विनायकदर्शने जनैः ॥ पल्लवधं ते नतु [illegible] भार्या मे स्य
प्रवीद्दिदं ॥४१॥ अपतं पत्निन गेरं याति नोहं गृहे गृहे ॥ आयास्यति गृहेहं पौधं स विनायकः ॥४२॥ पाव तीर्णे मुनि गृहे
भारहरणोघतः ॥ आयास्यति गृहं च जे पूजार्थं परमात्म परः ॥४३॥ सा प्रवीन्नहतीकजोऽस्य कामं लभहे कपं ॥ भवतोसो कि
चनानां कदायां गृहमेष्यति ॥४४॥ गंधपुष्पप्रधूपैस्तैः पक्कंदकलेमुने ॥ भविष्यति रुते सम्यक् सापयक लय्यान्यहं ॥४५॥
किंवा प्रयोजनं तस्य गृहेण भवतां प्रभो ॥ इति प्रियावचः श्रुत्वा पुनः प्रोचे मुनिः प्रियां ॥४६॥ समां भक्तं कि जानाति दीनानाथ
प्रभुः प्रभुः ॥ भक्तिप्रियोस्ति देवोयं न लोभवशगो विभुः ॥४७॥ अर्णसा च पलाशेन कुसुमेन प्रियो हि सः ॥ सुवर्णरत्नान्नि
थ्येन हिंदं भात्समर्पितैः ॥४८॥ इत्याद्यं र्थ्यवचस्तस्य विदुमा पुनरब्रवीत् ॥ एवं चेत्तत्स्थितिस्तिं तदैतस्मै निवेदितां ॥४९॥
ततो गृहे दोधान्यानां हस्ताप्येकं पाकं च ॥ ओदनश्च हुतो जीर्णानां लानां जलांधिकः ॥५०॥ मुदितपि पत्र पुष्प पक्षमुत्तं
दिने दिने ॥ इत्तेन वीयमानेन द्रव्येण तैलमानयत ॥५१॥ गंधाक्षतं च पुष्पाणि धूपं दीपं महार्त्तिदं ॥ नैवेद्यकलं वलं चस्थापय
या मासन्येव तः ॥५२॥ शुक्लांबल करवं डा निमुखवासार्थमेव च ॥ प्रसादं वैर्भक्ति वं सुसिते स्वांगन्येते ॥५३॥ चकार सा
रूपेना सोध्यानं मित्रो भयं मुनिः ॥ वेश्वदेवं च मे वेधं न्यातान् सर्वं प्रयत्नतः ॥५४॥ [illegible] इति श्रीमद्रु॰ उ॰ खं॰ लोक प्रार्थन
नाम द्वाविंशति तमोध्यायः ॥२२॥ ऋदुवाच ॥ स बालो बालमध्ये तु चिक्रीडे कौतुकान्वितः ॥ राजाभद्रासनगतो न्यस्यं सर्वज
नैः सह ॥१॥ यांयांप संस्तिये रूपानो ताव देवा गताउसो ॥ देवलोकास्तपरं यसन कथं सनंदनः ॥२॥ अन्नासितं योद्दशाः स धर्मज्ञो रि
वतस्सह ॥ आसनात्पुत्थितः तन्नपतिः सहसेश्वतो ॥३॥ शिरसा पादपद्मे पितां गंप्रणनाम तो ॥ बद्धांजलिरुवाचायम
पधन्यं कुलं मम ॥४॥ राज्यं तोनं च देहश्च पत्नी पुत्रादिकं च पतत ॥ इत्सु प्रापाणिनाधन्योस्यासने चोपविरूपतो ॥५॥ उपच
रेः षोडशभिरपजयत भक्तितः ॥ स तोविश्रामयामास पादसंहनादिभिः ॥६॥ पुनः पुनः प्रणमात्सोवत्सु समुपस्य च समे

४तं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यदा गुरु महाभाग मत्तो यान निर्कां श्रसे ॥ मुधिरः ॥ सर्वान्गा गरिकं शुभकाणी तं तु रक्षी नमकागतः ॥४८॥ अयमेव यरोमदं
अनुज्ञातं तव दर्शितं ॥ प्रभुणा यथानुरो धेन यान्ते भक्तिं त्वयि स्थितं ॥४९॥ अंते मो भं वमे दुष्टियेन नावर्त तेपुनः ॥ नमं सासुपुरे
चिन्तं रपते विनायकं ॥५०॥ कुरुवाच ॥ एवमस्त्विति तं प्रोच्य पर्व वधिपुलः शिशुः ॥ गृहं तसेमराजस्य ययौ हंसकुलकोश्चनं ॥५१॥
अस्यते मंस्व दूरं पं वत्तान्ते संवद मर्ष यत ॥ अनु ज्ञानेन तत त्वा ॥ याप न्यत्र बालुके वृन्तः ॥५२॥ इति श्रीमद्‌ पु॰ उ॰ बा॰ शुभ कुमुति
वरप्रदानं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥ कुरुवाच ॥ अवलोकितुं तु नगरे तस्मिन्सर्वे महाजनाः ॥ विधाय पूजां सामग्रीं जेजन
स्यापने वृधा ॥१॥ गृहे गृहे तु अगेहे सर्वा मान्यम् गृहे पिबु ॥ गंचयंति स्वजनास्तत्र पुत्रे स्वपनं दुने ॥२॥ अगच्छंत जनाः सर्वे धूपचिह
प्रोविनायकः ॥ ते स्तिते निश्र्च तिर्यन्ति सर्व स्या नास्ति गोचरः ॥३॥ भवन्तो रे पितो स्या भित्ति तिन सो तु वं जनाः ॥ पुरः प्रांते शि
तुं ते पिश्च व्यतो ने जवा मयतः ॥४॥ सर्वे मनो शुभ गृहे तन स्ते स हू तं यवौ ॥ नापरं वसतमथावयसु स्तेजो गं सहतो गतः ॥५॥ सतु माया
मयो बालो जनान्वै चितु मुत्सुकः ॥ विसृज्य बालेका न्यश्यादारे णा मस तुप्त वान ॥६॥ केचित्तं दद्दृशुः सुतं हर्ष वत्त मिवग न्हरे ॥
चरेतृ ॥७॥ उद्या यते करे ध्य सानोपवाति गृहं जगुः ॥ सकली कुरुत ः सर्वे त्यु धे पुष्प कल्पितं ॥८॥ गतरवे दृष्टुमन जं दरिद्र
यो रणं बुजं ॥ या हियाहि गृहं ते स्मे ओं तुं बाल मशोः सह ॥१०॥ सतु चे सां प्रत्तं तु गं तु न हस्तु जनाः स तं ॥ इति स्पृहे दितो वं भुने स्वा
पेस्य वर्त्तिनः ॥११॥ नार्योपि विवले कोत्र त यां भुत्तं सका विलो ॥ विनायक ॥ उदरं पिरपर्ण मे वा तुं ज्ञा ति ग्रास नो स्तिमे ॥१२॥ ततः सर्व
विधिद्या लं भु तेषु कूले हे जनः ॥ निरा ग्रा प्त न्नं संपन्ना दुस्सा दीना चिरन्त सः ॥१३॥ संभा मत त्य यं तो पाता नामो कुरा ध संचिताः ॥
बुभुजे स्ते लवं दुला कृंपि का भव्ति व जिता ॥१४॥ वे ध मत्त्या सेम्नि रा लरा स्ल स्यु ध्यानि प स वक्ताः ॥ एवं सर्वे तु लोके बु लाया
ध्यान स्थिते पुस ः ॥१५॥ एको नानो स्वरूपो भू द्व [illegible] कोरा द्दव समुं ॥ अत्र पर्मे पुपात्रे पुरवि नं नाग ये स्यते ॥१६॥ स

न पात्रे भ्रमते दे व ः सर्वे त्तांग हकान तः ॥ केचि सर्वे कृता पना ः के विनु प प ग्र पणाः ॥१७॥ केचि दानर ता ः क्षापि भोजनाय सम
मुकः ॥ केचि स्वाध्य ते स्मि ष्या न्दसालं वेदु सहार्थ कं ॥१८॥ केचि च्छा कुरुते वा सत्र केचि त्रि पठति स्पयं ॥ एवं नाना स्वरूपैः स
ना नागृहा ते व भौ ॥१९॥ अयमस्मा गृहं प्राप्तः पूर्वं वसतिमे मिरे ॥ ते तै पुरुद्रसैन स्नानं च जनं भोजनं दृशः ॥२०॥ एवं सर्वे
जहर्षिरे कामी रा ज सम न्वितो छ दृष्टु वं वरम यात पुरो साधु विनायकं ॥२१॥ बुभुजे भोजयामास दृष्टिं जन्मु हृद्गुणानवि
पंचोमृतं च प च्य ना नं य्यं अ नं प्राय श्चो द दो ॥२२॥ अन्य द चि क रं सर्वं बुभुजु स्ते यथा रुचिः ॥ एवं दिने सुदे वे बु कोशरा
जसु हृस्वपि ॥२३॥ आश्रिषत्सु स भो विष्णा काशी राजोन्वपृच्छत ॥ पाप पानु नि पुत्रस्य मो हि तो नेक धा स्तः ॥२४॥ स
जउ ॥ विनायको गतो भोक्तुं नानागृहं इति श्रुतं ॥ अज्ञेय ममकरे प्यास्ते को नु भुंक्ते गृहे गृहे ॥२५॥ केचि न्त्रा त्रि विका र
ते पार्ते सोतुं विनायकः ॥ मां आरूढः कुचिया तिह्यारूढः केचि त्त कुचित ॥२६॥ एवं सर्वेषु लोकेषु पजा व्य स्वेषु वाडवः ॥
ततस्ते नगरे याते सन्नकृष्य सन्देहन ः ॥२७॥ निवर्त्य सत्कृतं नि स्ये मि श्रा र्थ पर्य न्वगता ॥ पत्रेयत्र गृहे याते तत्र तत्र वि
नायकं ॥२८॥ अपश्यतां मुनि के पेतं पराव सस प्राय बुः ॥ प्राप्ता नेत्र पर्वं दुष्ये तत्त यं तं कलानिच ॥२९॥ च यं यं तं तं लो व
लं च धकचि दृधा नि चर्चितं ॥ केचि नितं सप्त परयं तं गणि कृतो गणा निरते ॥३०॥ कोई तमप से कुत्रापि ध चिद्वद्वि व
ले ते न व ॥ नाना लंकार संयुक्त दिव्य वस्त्रान्वितं कचित ॥३१॥ पठंतं च जपंतं च ध्यानमा पन्न मं चतं ॥ स्त्रमानं कचिद्दत्ते
लंबंतं जगदीश्वरं ॥३२॥ दर्शयं तं विभूतिः सा भक्ताया ने कुत्राः केचितू शु धाने प्रपयस्त्वा हि स्य यो सं तप मो रमाः ॥३३॥
विकिरतं यं तं बंधं चसेवं तं रसमुत्तमं ॥ रिंगं तं भ्रमं तं च गृहे चन्द्रविदं गणे ॥३४॥ पदिशां ते पिवंतं क्रीडा भिः बन्धु का सिने ॥
एवं तौ मुनि तौ श्रांतौ पर्यटंतौ गृहे गृहे ॥३५॥ सर्वत्र द्दष्टा तं दैवं परस्परम थो चतुः ॥ अत्रासि निर्मलः शुक्ले प्रास्वणानग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देशसुचिः ॥३६॥ पापो भोक्तुं तस्य गृहं पितरस्तत्र जग्मतुः ॥ तथापि सोमगणात्तौ दृष्टः स्नात्वा विनायकः ॥३७॥ नगरे न्येप्रजाः सर्वं ततुरोषं विनायकात् ॥ इत्युक्त्वा पितरौ याता तौ पुत्रं दृष्ट्वा विनायकं ॥३८॥ पपिप्रायमतति श्रेयं पप्रछ तस्य विनायकं ॥ प्रार्थयो प्रतिष्ठा यिद्रिक्षा तौ तमेव समेमतं तः ॥३९॥ अथ ध्यौ ह्रवि सर्वगतं विनायकमपश्यतां ॥ निमील्य नयने चांते स्तमेव बुनिसदृशे ॥४०॥ उद्धाट्य नयने चापि स्थानामप्यपश्यतां ॥ विनायकं स्वरूपेतौ पुनर्विश्वरूपिणं ॥४१॥ सर्वं विनायकमयं च स्नात्रं प्रपश्यतां ॥ अथ भाव पतांगांग विस्मितौ ॥ विस्मितौ ॥४२॥ अपश्यतां हृदि तत्रततं च विनायकं ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं मुक्तमालावसंगकं ॥४३॥ कटिसूत्रेण हेमेन मुद्रिका भिश्च भूषितं ॥ सिंहारूढं दशभुजं सिद्धिबुद्धियुतं शुभं ॥४४॥ भालेचंद्रं मत्तगजं तिलकेनोपशोभितं ॥ सूर्यकोटिप्रभादिव्यं सृष्टिसंहारकारणं ॥४५॥ तं दृष्ट्वा भेदयं तस्य विदितं मतु च रणौ बुजौ ॥ नतास्माः परस्वाप्यत्स्यादेवदेवं विनायकं ॥४६॥ तस्यैव करुणा प्राप्तं यो यो लोलो मुनी च्यतो ॥ सर्वपापविमुक्तौ वंतौ कृतताम ॥४७॥ ॥ इति श्रीमद्ग०पु० ना० विनायकभोजनवर्णनं नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥२४॥ ॥ छ ॥ नेतु चत्तः ॥ सर्वेषां कारणानां हि कारणं कारणं गतिः ॥ आत्मस्वरूपो ब्रह्मांड कारणं व्यापकः परः ॥१॥ पासीत् स्यान्ते विश्वं ततमेव हृदि स्वपद्मः ॥ नानारूपैरूपरूप स्वं नानामायावलान्वितं ॥२॥ यमिवपंचरूपा त्रिप ब्रह्म गंधर्वराक्षसाः कुल्ला स्तोतुं समर्थश्च तस्य ररूपकं ॥३॥ नेत्रि नेति प्रवीतिस्म यत् रूपा हीनलं ॥ इति ॥ आकांबि सो हितौ तां तं नेत्रं पेरूपयुतम ॥४॥ यहि मानं [illegible] नजानी योने तु रूपस्य ते विभो ॥ इतस्त्र सोपभवेसा दुर्दर्शनाच्च तत्र भो मुने ॥५॥ नाताम्बुतारे भूभारहरसे नतरश्रवित ॥ [illegible] ॥ तं तं तयो त ते ॥ [illegible] वाच ताउवो ॥६॥ विनायको बालरूपी कीडैस्तु मम विवोपिच ॥ तत्रलोमसुसादृ सर्वं लोचनयमिकन्ये ॥७॥ एवं हरसा वरं देवस्तत्रेत्रो नरधीपते ॥ नेत स्तो स्यतुली ह्रस्ता सप्रयम्मरिति विनायको ॥८॥ हसोपासाहमतुलेर लोकोन्येन संयुतं ॥ स्थापयामास देव कुशोसनके

श्यससनेहन ॥९॥ आस्थां च चरैत्तुस्तु स्वबरहे पं विनायकः ॥ गणेश्वाकुंड ॥ वि गिरि च रतं तता व्योसहो वरं ॥१०॥ अत्र स्त्यापरूजयेपो वरहंतं विनायकं ॥ सकामान शिवला प्राप्य मुक्ता भोगाच्चैव करा ॥११॥ अथ ब्याप्य पुत्रान्ये पोत्रां त्रियिः पापात्युर्व रोमहत ॥ धनं धान्यं पशुं पुत्रं तस्य तुलानं च यश्चागत् ॥१२॥ अंते वैनायकं धाम पाति न स्मरेन्सराय ॥ कृपावान् ॥ तत्र देवाः सगंधर्वाः पन्नगाश्चाप्सरसां गणाः ॥१३॥ इच्छा संपद्यते यत्तत्रैव तं तं हिंसाद्यणात् ॥ संप्रात विसर्जितो नोच जगत्तुष्टि पुत्रतम ॥१४॥ कार्गामी जोपिते जैवसाधास्वः सप्तजसतुतंग नानाद्येरलेकोर्थस्तेन व्याव चेरपि ॥१५॥ पतानेत्राप्य मेके च फलेर्नानारिधैरपि ॥ रत्नैः सुवर्णफलैः पुष्पैः दृष्टिकासि दर्भैः ॥१६॥ ॥ आपिता उपकल्पः परपाभत्स्या भ्रासनेः सहमंत्रितेः ॥ श्री पणान्य जयोपासय त्वा लं कारकांचनैः ॥१७॥ ॥ आरिपेः धरिरसेवन नरं पुत्रतागपत ॥ तभैवैताः प्रसन्नः तथः पुत्रतुं सं विनायकं ॥१८॥ सर्वेमेह दृष्ट्वा मनः पुनं प्रविविशुस्तदा ॥ इति ते सर्वमाख्यातं विनायकविचेष्टितं ॥१९॥ सर्वकामप्रदं पुण्यं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ मुनिरुवाच ॥ श्रुतं च त्रिषु लोकस्य शुकृमि श्रोतरस्य च ॥२०॥ धातुस्वर्गा विहीनस्य गर्हेयातो विनायकः ॥ भुजे वि भ्रातिद्र पदोदरं जिह्वि चिलं नते ॥२१॥ जेषां भ्रामत ससंतप्तो हृदि दृश्यं च यत्तानात्र यत्न ॥ इतं तं हेतु शुकृत्यां स्यन गराहूदं ॥२२॥ संपदे पितः पाइ तावनं संस्लेकापि पे ॥ स्वरूपं च नया इतं च आसि मक दर्शने ॥२३॥ लोने नसेन नाहं तं च नास्ति चतुराननं ॥ अत्र किं कारणं ब्रह्मन् तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥२४॥ ब्रह्मोवाच ॥ सम्यक्प्रश्नं संपोपार्त सपरमेशक धायते ॥ पुनाति प्रतिपर्जं तं जतं ते कारं भक्तितः श्रुता ॥२५॥ मनो मेहि हि स्वितं वक्तुं वसुरहित्य मुने समन्यतेह वद्विद्याविभक्ति गम्यं स्य चेष्टितं ॥२६॥ सर्वज्ञः सर्वदृष्टा च सर्वगः सर्वचिन्तादितम सन्ने

न

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वलुब्धते द्वयोर्भावो हितो य प्रकारयः ॥२०॥ आतपात्रं तु पत्राणां कोच जलं गुप्त्यं मनोहरं ॥ तेनैव पतितुष्टोसौ श्रीमान्मधि
पुष्कृतिः ॥२१॥ दृष्टो नेदेल यावाखिले जायका वेरस्यका ॥ महाधेनं महावस्तु रत्नानि विविधानि च ॥२२॥ कुंकु
मं रक्तं तं सुगन्धं सर्वं दिव्यं भवेत् ॥ शमीपत्रेण तुष्टोसौ आधायादिलं लीलया कृतां ॥२३॥ प्रसन्नतो पिढुतेन भोहे ब
लादटंदहि ॥ अनायासात्वकलप्तेन तस्मात्कृतिं मरीचसी ॥२४॥ इति श्रीमु॰ उ॰ खं॰ भा॰ प्रसं॰ सावकुनैषे
ये विंशतितमोध्यायः ॥२५॥ मुनिरुवाच ॥ किं कर्म सत्त्वया व्याधः कथं पत्रं समर्पितं ॥ किं नामा स कथं प्राप्तं सालो
क्यं तद्वदस्व मे ॥१॥ ब्रह्मोवाच ॥ विदर्भदेशे नगरे आगोत्राख्यव भयकः ॥ विख्यातं त्रिषु लोकेषु कुबेरनगरोपमं ॥२॥
मी को नाम सवक्ष्या धो नगरे मांसविक्रयी ॥ परदारांहोऽनुकृदिनो बोवधपिवर्त्तते ॥३॥ अकर्मेहसितेन कुलस्याय
पातयानमस्सरातः ॥ सयमी नोमेष बहुलो बाणकोदंडवान्वने ॥४॥ शरदण्डेषु धीरवडू पांडपबिन्दु
अवधी प्राणिनो निसं कुटुंब भरणेरतः ॥५॥ पथिकानीस पान्था पिनिहतो निर्जने वने ॥ नगरे त
स्मिन् समारंभो महोत्सवः ॥६॥ प्रातरेव वनं याता बहुमांस जिघांसया ॥ न ये बुद्ध्या लुब्धो सौ कुटुंब स्या पितोष
कः ॥७॥ अघानमनयू थान्समांस भारयुतः पुरं ॥ पावश्रविमाता तावद्राक्षसो महान् ॥८॥ मनुष्यगंध
हृष्टोसौ यथोत्स्यां तिकं शूणात ॥ पिंगाक्षो नामतः पिंगश्मश्रुर्वसिधरं करः ॥९॥ मनुष्य स्वापदातीर्च सद्गहः
पुरः सरः ॥ चकं प्रेक्ष्य तं दृष्ट्वा व्याधो भयमावधावत ॥१०॥ पतिता निचताः स्वा व्याधा शक्तेतेबलात् ॥
उन्मीलयन्नयनेतस्यैव पीवरं समीपतः ॥११॥ आरुरोह च भीमं तं राक्षस सत्तमं पादतः ॥ तावच्छिखि से पश्

तांस ततस्तत्र प्राप्तुनेविततं ॥१२॥ पवकात् गणनाथस्य धामन स्थापितस्य च ॥ पत्राकेतेन तुष्टोसौ तु भास्वान्यद्धि
तस्फुटं ॥१३॥ धाम नापवरे तत्तु स्फुटं योद्धरिजानन ॥ बहिर्विदेतु कामायक स्य पस्यान् जसुसः ॥१४॥ असं
तं तु बतं दैवाद्दुर्विपाच शमीदले ॥ रत्नकांचनसंयुक्ता दिव्य वस्त्रसमन्विता ॥१५॥ दुर्वाकूरं विना कत्ता आतिष्ठ कुला
जायतेरणं ॥ शमीपत्रेण यो सौ स्या सफला नान्यथा पुनश्चेत् ॥१६॥ वह्निगान प्रतेरस्येसत्वकोसिभिर्यमेरवि
तयान श्रीपतेदेवः कांचनैरत्नसंचयैः ॥१७॥ दूर्वाभिश्च शमीपत्रैर्यथा सुप्रीयते विभुः ॥ तवोसत्तहोदेवदेवोभ्र
कपयानुत्तमं ॥१८॥ स्वरूपधारिभिर्भुतं किंकरैर्निजलोकतः ॥ तेषां निरीक्षणान्नष्टः पापपुर्वतराक्षयैः ॥ तेके
वपायगणेशाख्यतद्रो राक्षसभीमयो ॥ पयानि रूतसंपर्कान्नरूपतेस्त्रणवर्ततः ॥२०॥ सरक्षोदेहो दिव्यदेहोस्पृ
स्वापानमास्थितो ॥ दूतैः संपूजितो नानावस्त्रभूषाविलेपनैः ॥२१॥ नानावाद्यादित्रनिर्घोषैः दिव्यगंधैर्युतं महत् ॥ श्री
तोतेदेवनिरटितेनतु सततं विनायकं ॥२२॥ अशेषपापनिर्मुक्तो प्राप्तवान् स्वरूपतां ॥ आरुह्य स्वाविसैतेन गणेशेन
मिजसस्थले ॥२३॥ एवं भावप्रियो देवः प्रियते भक्तिभावितः ॥ तथैव मुक्तिपाशान्नासं तु शोभक्तिजस्य सः ॥२४॥
सुंदरस्य प्रदृष्टो दिव्यमलकाय दत्वां रक्षं ॥ तस्मात् दूर्वा शमीपत्रे विनाप्यज्ञाय धावन्नेन्न ॥२५॥ नमहत्सांकृभि
कर्षोपजयाश्रीपुतेतथा ॥ ये भाषा येन दत्त पार्थ्य पापोसो गजाननः ॥२६॥ इति श्री मु॰ उ॰ खं॰ भा॰ भी
मराक्षसमोक्षणं नाम षडू विंशोध्यायः ॥२६॥ व्यास उ॰ ॥ पूर्वजन्मनि व्याधो सोयम आसीद्राक्षसो पिसः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

किं क्रियते कुंभसमाच्या रस्त्रस्यमी य इष्यन्ताति जय ॥ अनुष्ठानेन यत्नेन मनमनेन कथं प्रभो ॥ कथं मसेवरोट्ते आन
नस्य [illegible] विणा ॥२॥ लोकोगमे गूढस्य कथं प प ग्य अप्रतिष्ठितं ॥ कथं धामी प्रियता तस्य सर्वेन तु दृष्टाशुभे ॥३॥ कथुवाच ॥
शृणु वेश्या वितेसर्वं यथा दृष्टं ध्यानुतं जासी सर्वत्र तु विस्मयाद्योवेदपारगः ॥४॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ता च सर्वल
क्षणलक्षितः ॥ पत्न्या विनीतो होता च देवतातिथिपूजकः ॥५॥ गङ्गा च स्वरथ पत्नी चैव संख्यापस्य न विद्यते ॥ गृहास्थ
रस्य मेधावी सखी त्रुपमप्यविव ॥६॥ कंजश्रयमात्रु जियथ अप्रधामेबुद्धिमनसे ॥ चातुर्धान पतिः दायोति ग्रंथपमरवि
सद्ध्वं ॥७॥ योद्धो स्थितितले अतुं समयेतिशास्त्रे जसा ॥ पत्नी कुले क्षणान स्वनामतो धीमानु भावती ॥८॥ पतिभ्रताध
र्मशीलाशुभस्त्री सर्वे दे दिनी ॥ न तत्त्वा सदृशी काची त्रिषु लोकेषु कामिनी ॥९॥ दीनानाथेषु कृजनेषु पाषुरतिप्रिय
वि ॥ जपतीर्द दतो देवरे तयोः प्रजेनेसतां ॥१०॥ तयो ऋतेन तु दुःखोर जानपदमनाः ॥ अभिख्या अपि नरं स्त्रिय
कृष्णसाधुसंमतान ॥११॥ एवं सद्गुणसंकीर्तिः सधपातन्तु धामिमां ॥ बहुसंवत्सरं देनात्कालध मीपुपेयिवान ॥१२॥
परिस्थपाणश्चन्नेसोतेसहस्र यथाविधिः ॥ महासमान्यपिददैस्तो अग्नेतैर्न राज्ञिका ॥१३॥ पतेस्थिनगरी सर्वां शुभे
यत्र पतिं तदा ॥ अपुत्रस्याः स दैवास्य पत्नी सहगामिनी वचो ॥१४॥ मैत्रेणी सर्वसंस्कान्कारय्यामास सुहृज्जो ॥ एकादशा
हे द्वादशाहेर्न्नानिसमान्तितः ॥१५॥ गोपे दासमंत्रयतोषा आर्हकुलजेनरे ॥ धीमतं सत्त्वसंपन्नं शुरं सद्भ्य पराक्र
मं ॥१६॥ दुर्बुद्धेः स्वसुतः स्तस्य दयादस्य महाबलेः ॥ स्वेजे जैसां वनामासो नासाशिरो च तेजो ॥१७॥ अमात्यो
निश्चयं चक्रे राज्येतु तं तु तस्य ह ॥ पौरजानपदासर्वे ब्राह्मणान्यथिचच ॥१८॥ शुभे मुहूर्ते लग्ने च नानासं

भारसंचयः ॥ कारयामास तु रम्या वभिषेकं द्विजैस्तदा ॥१९॥ मुनिरुवाच ॥ कथं सिंहासनस्थस्य तु सत्तः किं जातो यः पितामह ॥ स सौ बसल
माच स्वस्य वैतोसिद्धार्थमिधे ॥२०॥ भृगुरुवाच ॥ दुर्बुद्धेर्णदरमेध्यतः पुत्रार्थं बहुधा कृते ॥ न च जातं सुतं ज्यो स्वदुःखे बहुतरस्य च ॥२१॥
न स्य पत्न्या प्रमदया दैवतानांतस्य चिन्तया ॥ अतितनसुसुतस्तेन नैजातो जारजास्थिति ॥२२॥ यावंतिराजस्ति न्निनीतावीतेरदृश्य
तो ॥ नि वे घटोत्रासहितं सर्वराज्यं समाङ्कं ॥ कास्यप द्विजो तु मातनाद्यासं ताये थापुरा ॥ सराजं प्राप्य दुर्बुद्धेः सुतो मनः स्त्रिया
प्रवेत ॥२४॥ स्त्रीमां सखदिरास तेमतोम अदुवालसः ॥ दुराचारस्तो मिसंप्रापय मार्गे परा अनुरव ॥२५॥ अहाव धर्मिणं सर्वं घनं
ताविरवा सपत्न ॥ अपमानेच कारानु शस्त्रणाता सतांमपि ॥२६॥ बहिः स्थ भारतान्मवी नृतिमामिधि घसां तती ॥ स्त्रिय स्य प्रय
तिं नीतिंन तद्वारं च समाहरे ॥२७॥ कारेवा रंपदा गोतुहिष्ट स्वयारणा पते ॥ तद्दासीस व बंधाशु विमदा यांस कान्वितः ॥२८॥
शिक्षापयं तं तस्याविपितरे सुहृदं सुतं ॥ पत्रसा दृत्य याप्रा संरा ज्यं निहतं नंदं ॥२९॥ तयोः कथं विनिर्गच्छ घसाध्वः सं
कुरु पैस्वलं ॥ अनाहस्वतु तदा स्यमस्त पिवयामरः ॥३०॥ अरवलो पांनिवेद्धोतु कारा गारे स्थ वासयेत ॥ अति दुःखेषु दुःखाद्दि
नीमाभस्से सखानिर्य ॥३१॥ तमेव सचिवं च क्षेद दस्यो स्व संचनं ताजा ॥ ताथिद्विखधा संज्ञिसं कृवासरण दायिच ॥३२॥ अलंपू
रान संख्या तानात पद्रं च यो मरे ॥ गृसीद्रसा नसंख्या तान्सा मोन्यानं नकारितं ॥३३॥ नकरोत्य स्य वाक्यं य तत्त्व स्य चेष्टेस्वयि जिरोव
लात ॥ इस स्था सर्वलोके सुसां बस्ये संदुरं यो ॥३४॥१०॥ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे पाताल निमाहात्म्यकथनं नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥
भृगुरुवाच ॥ स राजकार्ये पुरस्ते स्वयं भुंजे नरसिंहप्रयः ॥ राजभृत्य नीति सापा त्वः पतिं तास्यपतिंनयो ॥१॥ वलोदानवतेभौतु
कृदतां रुद्ध तामपि ॥ एवं तं मातयते ज्ञातिं भेदं विषय लंपटः ॥२॥ पाचोतुंग कृत्या नारी तस्य ग्रहे पपुंगतः ॥ सो माति गमस्व
सो ग्रामी तुं ब तीर्थाय भ्रसपि ॥३॥ पद्द्या तिंग महाति धान्य म पिबला सुनः ॥ सोपि तादृङ्कृत्यो मंत्रीदुष्टबुद्धिरधेरतः ॥४॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एवं दुराचाररतौ नष्टस्थान च्यमातरं ॥ अस्मव र्जितसंसो गो भगिनी मपि निर्घृणो ॥ ५ ॥ अस्नातसां न मनुष्या न स्त्री ब
लुब धं तथा ॥ एवं पापसमाचारौ पापानां पर्वताविव ॥ ६ ॥ आसीताभ मोदुष्टबुद्धिराजा मात्यौ मुहुः सहौ ॥ न आसणो वा
नित्य तिष्ठेय्यां तिमन्ति स्थितं ॥ ७ ॥ न राष्ट्रे नाम तस्याधिप महातिप्रहर्तिर पि ॥ एकदामग पार्थ तौ यातो स्मगृहं वनं ॥ ८ ॥
हतसमपगदू यातिव क्षिप्त यान्यनेकशः ॥ तान्यपापे वनगारमध्यारूढो यत्ते तौ तुनः ॥ ९ ॥ वैनायकं महास्थानं पथि तौ
परयतस्मह ॥ यस्मिन्विराजते मूर्तिर्जगति वैनायकी शुभा ॥ १० ॥ स्थापिता राम पिता लाभुत्रार्थं कुर्वतस्तपः ॥ भगवान्त्या स
श्वेतेत्र तावत्र देवदेवो विनायकः ॥ ११ ॥ दृष्टा हरेण मैत्रेण ध्यायता बहुवासरं ॥ दत्वा ते सैव वरं देवो दत्ता तिवांछितं फलं ॥ १२ ॥
ततो वशिष्ठहस्तेन तेनैव स्थापिता दृढा ॥ वरदेति च नाम्ना स्थाव शिष्टेन दत्ता ततः ॥ १३ ॥ अस्या दर्शनतो नष्टा पुरुषार्थ
श्चतुर्विधाः ॥ स्मरणात्स जनाः पापि बध्यं ते नात्र संशयः ॥ १४ ॥ एवं वशिष्ठ वाक्येन स्थाने तद्दुपवये ॥ मनोरामभजने नास्य स्म
रजोना यनेन च ॥ १५ ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नसहिताः सुताः ॥ जाता लोकेषु विख्याताः सर्वज्ञाः सुरसत्तमाः ॥ १६ ॥ प
वंदृष्ट्वा महारम्यं प्रासादं राजनिर्मितं ॥ उत्तरेतु रम्यपश्यां द्राजा मार्गे पुनस्तु ॥ १७ ॥ पत्रैः पुष्पैर्मूलैः सर्वपापहरं वि
भुं ॥ प्रदक्षिणीकृत्य महमायतुः क्षणमात्रतः ॥ १८ ॥ तद्देवल्पकोः पुण्यं देवाज्जातं तयोस्तदा ॥ एवं पापसमाचारौ राजे
स्नाथ मत्रतुः ॥ १९ ॥ बंधाक शौर्यां म्यदूतैर्नीतौ तो यमान्तिके ॥ चित्रगुप्तं समाहूय यमः सद्युमास भ ॥ २० ॥ तेनो
स्तै तयोः किंपुण्यं लेखोर वेः सुत ॥ पापानां गणना नास्ति तयोर्हता न्यमोक्षवीत ॥ २१ ॥ वंध्यातौ बद्धमानौ तो लोह दंडे
न पात्यतां ॥ कुंडे वीक्ष्य पंकि सौ महस्त्र वर्षं वत्सरान् ॥ २२ ॥ एकेकस्मिन्क्रमेणेव कुंडेषु जंतुमरवान् ॥ अनयोः पुण्य
लेशो स्ति हृता श्रुणु नतद्भुतिं ॥ २३ ॥ प्रहसन्नर्षितो दक्षो देवं आर्त्यं गजाननः ॥ ते न पुण्ये स्तो प्येता वृद्धस्य ति न त्रये ॥ २४ ॥

एव पाकर्ण्य तद्वाक्यं दूतैर्बध्या दृढं च तौ ॥ कुंभीपाके शोणिता दे स्तौर वे सेपि तौ च तौ ॥ २५ ॥ निक्षिप्तौ कालकुंडेषु च श्रमनः
त्रात व स्नात ॥ ताविश्व यांधतामिश्र रत्रशोणित कर्दमे ॥ २६ ॥ कंटके तु भस्ता गोतो संतप्ते तमवालुके ॥ भक्षितौ स्मिमि
स्तत्र स्नात सूचीमुखेष्कृतो ॥ २७ ॥ असिपत्रवने घोरे तौ ततो नीता तु भावपिः पवत्रा स्त्रा भि घातेन यमैस्तिपत्त कार्यितौ ॥ २८ ॥
ततस्स्तत्रिष्ठा यांतौ निःपिष्टौ घनघाततः ॥ भुक्तो स्मनरकानेक विंशतिर्बहु वासरं ॥ २९ ॥ न दुःखं यत्र च्यतेन तुं त्रोष णा
पतस्तयोः ॥ एवं कृतसहस्त्राणि भुक्तो माने कृशाः ॥ ३० ॥ निस्तीर्णभोगौ तो पापबद्धो षणं भयमागतो ॥ एकको जातः कू
कथो नौ को निको भुसरे पि च ॥ ३१ ॥ ततः एको दुष्टो भद्र परः कर्दे तो घ्नभक्त ॥ ततः एको विषधरो परो भद्र कृमि कीटपि च ॥ ३२ ॥
तत्रापि कुर्वतः पापं नाना लोकविहेशनं ॥ भवा नमौ जी योनौ तौ जातौ न कुलेश्वर तो ॥ ३३ ॥ कृ कबुजे के योनौ तौ जातौ घो
रकार्षभौ ॥ ततस्तु गजौ जातौ ततो महजपो ॥ ३४ ॥ ततो व्याघ्र कौ जातौ ततो कं पवमानि पोः ॥ एवं नानायोनि
तो जातौ चांडालको तौ ॥ ३५ ॥ राक्षसी भिन्नयोनी च ततस्थौ तं समीप तु ॥ पर्णसूरुद्भीरितिनामा स्व्याना चपतल
आजन्मतःतपापस्य कथं तेन बहुदोषतो ॥ पतितौ राजपरती आसंतापपर तौ पुरा ॥ ३७ ॥ एवं पुण्यं तयो रासीन्मर्यांपरिमर्प
तो ॥ विनायकस्य नमनं दृष्टीनं च प्रदक्षिणं ॥ अर्चनं फलपुष्पाद्यैः स्वहस्ताना सीद् जातमनः ॥ अगाधानं तयोः पुण्यमासीत्तज्ज
मसंचितं ॥ ३९ ॥ यदधुनातस्य सोपि भक्ति तु मा गतः ॥ स आकृतः भौम स्नंततरस्वाति च मस्तके ॥ ४० ॥ वरिता वि
गणराज्यस्व तु द्वौ भद्रसेद्दोरवि ॥ दिव्यदेहं तयोर्दत्वा स्वलोकं प्रापयद्विभुः ॥ ४१ ॥ एतत्तेकथितं पूर्वजन्म कर्मभयातयोः ॥ रा भी
पत्रार्चना दृष्टा तुष्टौ सञ्जातवान्नः ॥ ४२ ॥ यथा वैस्थापितस्ते नाम नेन तथा वदं ॥ यं यामि च तस्सर्वं तद्भुक्तानमेव च ॥ ४३ ॥ यथा
स्थागणनायो स्य प्रसन्नो वरदोभवत् ॥ एतत्ते कथितं सर्वं पूर्वजन्मादि वर्णनं ॥ ४४ ॥ इति श्री मद्गु॰ उ॰ खं॰ पूर्वजन्म वर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न॰पु॰
६६

ब्रह्मणो वा ॥ मयाप्युग्रः तपसा तपो येन स्पृहिं नानाविधां कुरु ॥ स विनीतो महात्मानौ भूतभव्यभविष्यवित् ॥१॥ अतिवैश्वानर
रवितेजाः सुतपसो निधिः ॥ स हि सामर्थ्यसंप्राप्तेन तापसु महत्तपः ॥२॥ घोरेण मंत्रेण ध्यायो देवं जनार्दनं ॥ दिव्यवर्षस
हस्राणि स देवो वरदोऽभवत् ॥३॥ ईश्वरनाम स्वसर्वान्सदृशो नानावरान् शुभान् ॥ ततो सोपन्नस्यापद्यदं कल्पयततो घवात् ॥४॥
स ततो गोपरूपस्ति स्वावरदानप्रभावतः ॥ चतुर्दश सुपर्ली गुरुतानादनेकधा ॥५॥ चकार तेजसा सर्वं जगत्स्थावरजंगमं ॥
तासु ओषधायांदेवै देत्यादितितीनापतः ॥६॥ अदित्यापितपस्तप्त्वा विष्णुप्रीतेन हेतवे ॥ संवत्सराणामयुतं ततस्तुष्टो जना
र्दनः ॥७॥ जगतां पाले नाथासो धर्मसंस्थापनाय च ॥ राक्षदिनेस्तुलोनां चतुष्पानं नंगविग्रहोपच्यु ॥८॥ पुत्रतामगमत्तस्या
स्तपापरर्वमयानितः ॥ अथ सा स्वामिनं प्राह हितिर्हर्षायमादरं ॥९॥ अत्रं तुं मेदेहि भगवन्याधते महानलः ॥ इत्याक
र्ण्य वचस्तस्याः पुनिस्तां प्राह सादरं ॥१०॥ सांप्रतं कालो घोररूपो होमकाल उपस्थितः ॥ क्षणमाचर धैर्यं यं पश्चाद्धमे च
या सह ॥११॥ अस्मिन्काले भवेदुग्र एकासितो देवधर्मद्रुहः ॥ इति तस्या मिथश्चैः सत्याहसौ ध्यानमाप्नते ॥१२॥ उवाचरस्ततो ने
पनास्कंधुं कामाजगत्रयं ॥ दुर्ज्ञानी प्रियवांछातन ॥ रतायै च या पुनः ॥१३॥ देहस्यानंकरिष्यामि विकलामद्नाग्निना ॥
यथा तुष्यास्ता देयान्ये बालर्क्ष्य देवधर्मद्रुहः ॥१४॥ यदा वान्योदगतनदूयत्वं प्रसौत्सोरणाननवत्सलः ॥ ददाद्युतं तदा तस्ये हि
तस्त्रात्सा पुनर्दितो ॥१५॥ ततः प्रासूयसुतं जगतीहि रण्याक्षो महाबलः ॥ हिरण्यकशिपुश्चान्यो चरमेस्तत्पर्पपुरुरुदं ॥१६॥ पंचा
ब्दं प्राप्य मंत्रे पितुस्तौ बहुवत्सरं ॥ एकाग्रयुक्तिस्थितौ तौ च पुत्रान् प्रमथौ सबालकौ ॥१७॥ तथापथो महादेवो वरं दातुं तयोः
विधिः ॥ तुष्टावतु ततस्तौ तौ भगवन्स्याद्देवं त्रिलोचनं ॥१८॥ स्तौ तौ जलिपुटौ चो भौप्रणिपात पुरः संस्था पयायाभ्रान्ति
पाद्मानेन दुर्न्रोनसपुरः स्मृतिः ॥१९॥ योदेवो वषवाहनो दक्षाभुजं ... नामाविनोनानारूपधरो गिरीशं ततपानु

६६
राम

तोजगतारणं ॥ योव्याघ्राजिनवस्त्रितमाज्ञिनवनः अलंकृता तंच धृत्वा भूभूत्तोयानेदूहः सुरारिपुद्लनो धर्मपोस
प्रदुश्च ॥२०॥ इति स्तुत्या महादेवं सर्वव्यापिन मीश्वरं ॥ तनयतुस्यमुखो देवं भक्तवांछामुरदुमं ॥२१॥ ततो उवाचततो
स्तुष्टो वृणुतं वरमिप्सितो ॥ वृणुतं तोवदास्देवादृष्टतंयभ्रासाद्भूसे ॥२२॥ किन्नरैर्मानुषैः स पैः पिशाचैश्चारणा
दिभिः ॥ स्थावरे जंगमे रन्यैर्न विनाश विश्वाभ्युच ॥२३॥ नैत्रा कैत्रे चकोष्ठे वीनास्त्रेनोपि जेतुंरपि ॥ ध्यपि वांचनन्या
कोद्रोनांतराले नरोदुसि ॥२४॥ तथेतितो उवाच शास्वयान्यांतर्द्धेहर ॥ तद्देवस्ताव जंडयतारोदुसीचरसातलं ॥२५॥
देवस्थानापि सर्वाणि बलात्म्याक्रम्यतो स्थितो ॥ हिरण्यकशिपोजाते प्रल्हादोनाम सत्तामतः ॥२६॥ तनयो विष्णुभक्ते
पुगरीयान्केश्वकंटकः ॥ जपन्नारायणं देवं पितृासोताडितो पथूकं ॥२७॥ अनेकयातनाप्राप्तासरस्तितोनेकधापुनाः ॥
जंतुस्थले विपात्वेनार्चितुं नाकूक जातवत्ता ॥२८॥ हिरण्यकशिपुः सोयं सर्वलोकभयंकरः ॥ नारसिंहेन वपुषा नख
रैः स विदारितः ॥२९॥ वाताहनेन हतः सर्वोर्दुश्चपावसुधोध्रुता ॥ विरोचनसुतस्तस्य बलिस्तस्या भवत्सुतः ॥३०॥
विरोचनः सर्वभक्तेषु मुकुंटप्रासवांस्तदा ॥ उवाच तं च समाध्वः पत्रहस्तोयदास्य ब्रोत ॥३१॥ मुकुटं तेन तदाध्वं सो भविता
नात्र संशयः ॥ स सर्वपिवरदानेन च के त्रिभुवनं वशं ॥३२॥ अच्युतनाम्यष्ठानात्तो देका अच्युतः शरणं ययौ ॥ स चिंतं
महतीं दृष्ट्या निश्चयंमाध्यगच्छत ॥३३॥ तत तस्तेन तं रूपं सर्वं यो विहरं स्त्रियः ॥ तेन तेर मया मासबहुकालं विरा
चनं ॥३४॥ ततः ससुरतं कर्तुं मुपतो भवत्तं बुद्धिमान् ॥ ततस्तं सुरतिः प्राह मयेके वासनास्ति भो ॥३५॥ अथ यं गं
गुरूपर्वसंततो हिरण्यसे मयापदगतिश्रुद्दासतद्धां यं कामासक्तो नमो हृत ॥३६॥ उत्तीर्य मुकुटं सायमधितेलं न्यम

॥ न॰पु॰ ॥
॥ २७ ॥

इंद्रपदम् ॥ सततुष्टात्मवर्णेभ्यः साक्षात्पश्यन्ति तत्र आसवानू ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्रीमत्पु॰ बा॰ विरोचनवधो नाम एकोनत्रिंश
तितमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ सूत उवाच ॥ बलिस्तु हरिभक्तः सर्वात्मा किंचिद्दुच्यतत्पदम् ॥ वेदवेदांगविप्राणां सर्वशास्त्रविशारदः ॥ १ ॥
परनिंदापरद्रव्यपरदारादिवर्जितः ॥ कृतात्मा स्वात्मनो नरतामात्यानां परमादरात् ॥ २ ॥ ततस्तु वामनः स्वपदं अपि जन्म
पिजपन्विबुधः ॥ ध्यायति स्म हरिं नित्यं भक्त्या संस्थितः स्वचेतसा ॥ ३ ॥ एकदा सभामध्ये माहात्म्यपरिपृच्छय यथाविधि ॥ प्रभवं
तं बलिं भक्तिनिम्नोऽभवत्स्वमनसा स्वयं ॥ ४ ॥ कथं च तां गोनां स्मारकं ध्यात्वा चैव सततं संस्थितः ॥ इति मे संशयं प्राज्ञ छेत्तुमर्हसि सत्त्व
वृतः ॥ ५ ॥ शुक्र उ॰ ॥ तव पूर्वे रेतः पुर्यं स्तं वैरं निरंतरं ॥ सदैवं साक्षात् महाभाग तेसर्वे मात्रामागतं ॥ ६ ॥ देवैर्विष्णुः सह
यैस्तु नानामायाबलाश्रयात् ॥ त्वया वैरं भवान्साधु पजतां तात संरक्ष्या ॥ ७ ॥ एतत्तु व्यवलाहि तं पदं परं नमिता
स्मासि ॥ बलिरुवाच ॥ सम्यगुक्तं त्वया ब्रह्मन्नीतिशास्त्रविशारद ॥ ८ ॥ साक्षाद्दान विधे भेद्दा ज्ञे घ्येयोऽसि मे हि मतः ॥
सोऽपि पुण्यवलाशीचेत्तस्मात्पुण्यं हि मे मतं ॥ ९ ॥ तदेवं समनिश्चयं प्रस्थाय विद्वद्धीनः प्राक्पितरः ॥ भव्यादींश्च मुनी
नस्य महतूर्त यज्ञमारभे तु ॥ १० ॥ यज्ञं महासमारंभं सर्वानिंद्र पुरंदरं ॥ तेसर्वे यत्कुंडानि प्राचीसाधनपूर्वकं ॥ ११ ॥
यजुर्श्च कोरयामासुर्यज्ञसंभारसंचयान् ॥ वेदिकामंडपादींश्च भूमिशोधनपूर्वकं ॥ १२ ॥ ततः त्या शुद्धपितृंश्च
ह्रस्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ मातृ॰ तांजनं कृत्वा स्थापयामासु सादरात् ॥ १३ ॥ मंत्रैर्नानाविधैर्विप्राः सर्वमंडपेषु व
ताः ॥ जजापदं पतीतत्रैश्वेतवस्त्रेरलंकृते ॥ १४ ॥ अमात्यराजसुहृदो पौराणां च गणे चैतो ॥ समानीता स्त्रियो व
स्य गावा सैस्तन्महोत्सवं ॥ १५ ॥ अन्यो रथ्या प्रयाणाते पर्वणानि च यतं वन ॥ आरंभंत पशुं वेद कल्पवाक्यानुसारतः ॥ १६ ॥
तत्तदेवावत मंत्रै जुहुति स्म विभागतः ॥ यज्ञवाटेच तेहरिं सर्वे वामनिवारिते ॥ १७ ॥ आर्याति यांति सर्वे विपश्चि

॥ २७ ॥
राम

तास्त्रिविधा जनाः ॥ विवर्द्धते महायोद्देश कृतो विदुषा जनाः ॥ १८ ॥ अस्तंसुपुरसो न्यत्र पठं ते वैदिकाः कृतः ॥ गायंतिवे उ
पाः श्रेष्ठा मृदंगतालवादने ॥ १९ ॥ भुंजते ब्राह्मणाः श्रेष्ठाः तोजनं षड्रसंयुक्तं चित ॥ पथ्यं तिवृथा नो नाकृपयन्नः श्रुति
मोद्गताः ॥ २० ॥ एवं विवर्त्तते यज्ञं वन्हिः श्लाघा महर्षयः ॥ यसो धीरांसु महती पातयामासु रग्निषु ॥ २१ ॥ कुलसंगानि सं
पाघरथे तो स्थापयदंपती ॥ वृतेऽयावस्थं स्थानं सर्वलोकाधिपत्येषु ॥ २२ ॥ नानावादित्रनिर्घोषैर्वरवंदीस्तुतैरपि ॥ वेद
घोषेर्बहुविधैः सामगानैर्हरिप्रियैः ॥ २३ ॥ स्त्रीयाणां नासामहेः सो यतीबयामास तान्द्विजान् ॥ अनेकैरत्ननिचयैर्द्रव्यैर्वस्त्रै
रनेकशः ॥ २४ ॥ गोभिरश्वैर्गजैर्गंधैरिच्छाविषयपरगैः ॥ एको नत्वा तमेवं हित्वा तप संसमारते ॥ २५ ॥ ते या तु भावतेत्वा
श्राक्त्रितापनो यथो ॥ कृतीयां संसमारणं स्वपदं त्वंत्रास्तं दधा ॥ २६ ॥ क्षीरसागर मध्यस्थश्रोपशायीनमीश्वरं ॥ मया संयो
हितपदं से व्यमानं सुरेरपि ॥ २७ ॥ भीयमानं नारदेन वीणाहस्तेन सादरं ॥ तं वरप्रमुखैरन्यैरसरोगणकिन्नरैः ॥ २८ ॥ अ
स्थयोनेन मो विश्वसंत्रेनमो विश्वकर्त्रे ॥ नमो देवहरेत्रे नमो नेकरूप नमो भक्तचिंतार्थदायकस्तुतिः ॥ २९ ॥ सूत उवाच ॥ एवं
स्तुता प्रवीदेवं दासवो बलिश्चेष्टितं ॥ बलिर्विरोचनसुतो विख्यातो भुवनत्रये ॥ ३० ॥ गृहीत्वाति ममपदं सर्वा श्रुतगुणो
दयं ॥ यावत्तेस्य भवेद्दानी सर्वलातं तु विष्णुना ॥ ३१ ॥ न तद्दुःखे स भगवानिंद्रसंकल्पितैया ॥ ममभक्तो बलिः शक्त
पस्वी विजितेंद्रियः ॥ ३२ ॥ न परसः फलमेतेनमोक्तुं प्रस्तुतिर्वा स्यतः ॥ न जायते ततो यावत्मसं वर्षं भविष्यति ॥ ३४ ॥ साध
विष्णुं वक्तापरिरत्री कुरु मनोऽपर ॥ ततः स गर्भे सा वैदेवी आदित्या जठरे विभुः ॥ ३५ ॥ सुषुवे नव मे मासी सादितिस्तन
यं शुभं ॥ प्रभवातस्य देशानि निःश्वसेपुकाममतः ॥ ३६ ॥ स्नात्या सीत जले नासौ जातकर्म यथाविधिः ॥ पश्चा

कश्यपो धीमान् स्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ ३७ ॥ कृत्वा पितृमहायज्ञं मातृपूजनपूर्वकं ॥ इदं तौ बालकं पश्चात् आश्रयित्वा प्र
तेमधु ॥ ३८ ॥ कृत्स्नं पंकुलमन्यन्नं लघुपादं च हस्ततः ॥ दिव्यस्नानसमायुक्तं दिव्यदेहं चतुर्भुजं ॥ ३९ ॥ जातकर्म
संयुक्तं स्नापयित्वा कुमथानेमत ॥ ४३ ॥ वाचं स प्रसन्नात्मा तपोवृद्धो यथा हुपी ॥ ४४ ॥ स्नात्वैतं यावत्मोदेहो धरास्वयं गृहिता
तलं ॥ धन्योस्म्यहं कृतार्थोहं देवस्सच्चिदानंदरूपिणः ॥ ४५ ॥ कश्यप उवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रत्युवाच जगदीश्वरः ॥ अदि
ते तेपस्तातु तुष्टः पुत्रत्वमिह्यागतः ॥ ४६ ॥ हर्तुं भारमतुलं ज्येष्ठ कार्यं च साधितुं ॥ इत्युक्त्वा प्राह तौ भ्रातरं दैत्य
वंपपावथ ॥ ४७ ॥ नामनिष्क्रमणं कर्म चक्रे च प्राज्ञमुनिः ॥ तस्मीयवो लब्धे च पंचमे व्रते बंधनं ॥ ४८ ॥ इति
श्रीमद्‍ग० उ० खं० वामनोत्पत्तिवर्णनं नाम त्रिंशतितमोध्यायः ॥ ३० ॥ कश्यप उवाच ॥ वेदाध्ययनतुरः सोभ्यानध्यापयत्ततं
मुनिः ॥ एकस्मिन्दिवसे तातं वामनः पृष्ठवतत ॥ १ ॥ केनोपायेन देवानां पदप्राप्तिर्भविष्यति ॥ भूभारहरणं तन्मेय
थावद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ कश्यप उ० ॥ उपदेक्ष्यामि मंत्रस्य सिद्धिरस्य च ॥ ३ ॥ भारस्य विध्वंसो षः कश्यपमात्म
ज ॥ ३ ॥ तस्मिन्प्रसन्ने विध्वंसो जगस्थितसंतकारिणी ॥ अनेकब्रह्मांडनिधो सर्वकारणकारणे ॥ ४ ॥ सर्वेकामाः प्रसि
ध्यंति तदर्थं पठनमाचर ॥ एवमुक्ते कृते तस्मै सुमुहूर्ते महामनुं ॥ ५ ॥ तद्देवचलितस्तस्मात् तस्मादाश्रमाद्धर्षसंयुतः ॥ प्रण
म्य तमनुप्राप्य जगाम तपसे शिशुः ॥ ६ ॥ वामनः इद्रा ते नविहर्तस्थः मंगलतायुप्रसमाकीर्णे कौरपरि स्ता
ष्टाया आविरासीत्स बुद्धिपुरुः ॥ मयूरवाहनो देवः शुंडादंडविराजितः ॥ ९ ॥ निर्वाणं तस्य तत
पितः ॥ आशीविषलसन्नाभिर्नानालंकारशोभितः ॥ १० ॥ आगतो दृष्ट्वा तं तं धेनुवत्सम्मिरोदयात् ॥ वामनस्तु

रोहधा सर्वतेजोभिः प्रावितिनि ॥ ११ ॥ सर्वसिद्धिकरं देवं सर्वविघ्ननिवारणं ॥ ननाम परया भक्त्या देवं गजाननं ॥ १२ ॥ वामन उ०
अद्य मे सफलं जन्म नमस्कृत्य सर्वदेवाधिदेवं ब्रह्मांडनामधीशं जगद्गुरुं परं सर्वदेवाधिपं ॥ मायातीतं स्वयं प्रसिद्ध
ति विलेपवरं सर्वविघातिनिधानं सर्वगं सर्वरूपं सकलभयहरं कामदं कामरूपं ॥ १३ ॥ तं त्वां देवविघ्नराजं विधिहरिमुनि
भिः सेव्यमानं समाने जोराशिं त्रिसत्यं त्रिगुणविरहितं तत्वमस्यादिबोध्यं ॥ भक्तैकोपात्तदेहं निजजनसुखदं तत्त्वबुद्धि
प्रकाशं संश्रये सत्य मत्तं सकलतनुगते भक्तिदं मुक्तिदं तं ॥ १४ ॥ कश्यप उवाच ॥ इति स्तुतो देवदेवः प्रसन्नः प्राह वामनं ॥ वरं वृ
णु तुष्टोहं यत्ते मनसि वर्तते ॥ १५ ॥ स्तोत्रेण तपसा चैव परितुष्टो दृढमितः ॥ वामन उ० ॥ न ते स्वरूपं विदुर्ब्रह्मजा धामह
पोयेसनकादिसंघाः ॥ दृष्टोसि सत्त्वं जगतामधीशः ... यं वरमद्य याचे ॥ १६ ॥ तथापि ते वाक्यविभीतो
भयं त्वां याचे वरं तं मम नाथ देहि ॥ पराजयो मे न भवेत् कदापि कार्ये रिवले विघ्नभयं न च स्यात् ॥ १७ ॥ उद्य
तोसि बलिः राज्यपदं हर्तुं तो बलात् ॥ स च मां शरणं यात तस्य सिद्धिर्यथा भवेत् ॥ १८ ॥ तथा कुरु ज
२ गत्कर्तुर्यदि तुष्टोसि मे नघ ॥ गजानन उवाच ॥ तत्तत्सविता सर्वं स्मरणान्मम सुव्रत ॥ १९ ॥ सिध्यंति सर्वका
पोनि महांति च लघूनि च ॥ कश्यप उवाच ॥ एवमुक्त्वा गते देवे वामनः कारयेत्सुसं ॥ २० ॥ कारमीरोपलं मूर्ती
सोस्थापयन्मूर्तिमुत्तमं ॥ चतुर्भुजं त्रिनयनं शुंडादंडविराजितं ॥ २१ ॥ प्रसन्नं कारिहस्तास्यमभ्याना
ममयप्रदं ॥ स्मरणाद्दर्शनाध्यानात्पूजनात्सर्वकामदं ॥ २२ ॥ प्रासादं कारयामास रत्नकांचननिर्मितं ॥ तत्रै
व ब्राह्मणान्स्थाप्य दत्त्वा ग्रामं धनानि च ॥ २३ ॥ त्रिकालं पूजनं तस्य कारयामास ते नसः ॥ आगतः सप्तहं वा ग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ म॰पु॰ ॥
॥ ३९ ॥

पितरं सर्वमब्रवीत् ॥ २४ ॥ तपश्च तप्तुं चाथ यज्ञं गंतुं मयाच्युत ॥ कश्यपेनाभ्यनुज्ञातो वामनोऽभिदं ऽभ्यधात् ॥ २५ ॥ स
त्रस्य कृष्णाजिनस्य सोमस्य तीपनुमायपो ॥ हस्यास्ति मर्त्ये दिव्याकु नयो विस्मितास्तदा ॥ २६ ॥ नाकेसु निपतस्ते जो
दृष्यते परमाद्भुतं ॥ तं दृष्ट्वा पुर आयातं बलिरुत्थाय सत्वरं ॥ २७ ॥ कोसि त्वमिति पप्रच्छ नत्वा तं कुत आगतः ॥ किं
वांछसि वदस्व भो पितृभ्राता च कस्तव ॥ २८ ॥ वससि त्वं कुत्रासि ततस्तु चेस वामनः ॥ नास्ति मे पिता राजन्न
यं विद्धि मां सदा ॥ २९ ॥ त्रैलोक्ये वसति मे स्त्रियाऽन्योऽमीतिभिः पदे ॥ मि मावृतं पर्णकुटिं दास्ति श्येद्रुस्तिद्वीपता ॥ ३० ॥
मनुवाच ॥ इति वाक्यं मुनेः श्रुत्वा हृष्टा ह्यास्याः त्वया प्रस्तुतं ॥ तद्यानुमुपयतं भमिमस्ये क्राध्याबलितदा ॥ ३२ ॥ श्रीकृ॰उ॰
नश्री स्वणो हरिरयं कपटं रूपमोस्थितः ॥ हरिः पति त्रिभुवनं पदत्रयामिषेणते ॥ ३२ ॥ दीयतां पदत्रयक्रिंचिद्वि
इति सत्यं ब्रवीमि ते ॥ तमुवाच नृपो देसो मर्त्ये किं वदसे वचः ॥ ३३ ॥ हरिश्चे हिमुखो गच्छेत सर्वं मे सु दत्तं नयेत ॥ अस्या
परं त्रिमेन्यत्स्यात् स्नेहस्य मनं तव ॥ ३४ ॥ इत्युक्तातं पुनः प्राह वामनं दैत्यपुंगवः ॥ ब्रूहि सामयाचस्मि सदेत्वं की
येतामिति ॥ ३५ ॥ वामनः प्राह राजानं संतुष्यपि तनुघस ॥ लोकत्रयं तौ चे वृस्थितः श्लोकोऽन्ये दृहतः ॥ ३६ ॥ दृढे
त्रालोक्री तसात्रे भग्ननेत्रो बृहितितः ॥ ततः पाणि जुतस्य वामनस्य तलं दुदौ ॥ ३७ ॥ स्मत्या गतोऽत्र वधे वामनोऽ
र्षनिर्भरः ॥ ताकस्य वर्द्धमानोपि चंद्रादित्यौ स्तनांतरे ॥ ३८ ॥ दर्शयं कृत्य चस्व लोकि मे प्रपादेन रोदसी ॥ पातालान्य
परेणापि दत्तं तस्तकेवरं ॥ ३९ ॥ ततस्तु बलिं देवीं गच्छस्वं धरणीतलं ॥ त्वां विना हं वृथं यामी स्येय मा बलिश्चतं ॥ ४० ॥
इत्याकर्ण्य च तस्य पुनस्तं प्राह वामनः ॥ सान्निध्यं मम तत्रापि भविता तद्दुःखं न हात ॥ ४१ ॥ इंद्रो मां शरणं यातः

३९
रा॰

प्रियकामी हितस्य ते ॥ तवापि मम च लिश्च प्रिया पश्चाद्भविष्यति ॥ ४२ ॥ सं इंद्रपदे निवस्येत्ते पदं ग्रास्यते वैवस्वत ॥ ततो
ब्रह्मादयो देवास्तु श्रुत्वा ह्युर्मनं विभुं ॥ ४३ ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि वाद्यानि च वदुः सुराः ॥ पुष्पुजुस्तंच सर्वेपि संपुष्पैन स्तुतुः
परं ॥ ४४ ॥ ततः श्वातर्दधे देवो वामनोऽनंतविक्रमः ॥ स्वं स्वं स्थानं गता देवा यथा पूर्वं मुदान्विताः ॥ ४५ ॥ कृतुसाधारावं
मेन हृतामृतीर्वि रव्यातो भग्नत्रये ॥ ग जानन स्येसर्वेषां मामदं सणां ॥ ४६ ॥ इत्येतत्कथितं सर्वं प्रसंगाद्गुलिके
स्थितं ॥ चेलोर्वं वामनस्यापि महिमास्य मुरवस्य ह ॥ ४७ ॥ अदृष्यावल्पे पुरे तेन स्थापितस्य महात्मनः ॥ पुरा बाहोः प्रसि
द्धस्यरेवा दक्षिणभागतः ॥ ४८ ॥ त्रिपत्रं तस्य श्रू मस्ते च यथापि ध्येधुना स्फुटं ॥ इत्याख्यानं चैतच्छ्रुत्वा वामनस्याख्या
नमद्भुतं ॥ ४९ ॥ १५१ ॥ इति श्रीम॰पु॰उ॰ खं॰ बलिवर्णितच्छेसितनामेक त्रिंशोति मोध्यायः ॥ ३१ ॥ मनुवाच ॥ शृणु ह्यावहि
तो श्रद्धान्वितो ह्यासं पुरातनं ॥ प्रियव्रतापद्म पयस्त्वय मेवराजा मनः ॥ १ ॥ शमीपत्रस्य महिमा शृणु त्वार्य महाफलं ॥ न
यज्ञै र्नच दानैश्च व्रतैः कोटिशतैरपि ॥ नतपोभिः पूजनैर्वा मम मतो यत्स्तथा भवेत् ॥ यापि तिस्र्यते नारदेव पापं नश्यति
वाञ्छितं ॥ २ ॥ स्मरणान्मानवं पापं स्पर्शाद्यायच्छतं तत्क्षणात् ॥ न पत्रैर्नोयकुसुमैः शमीपत्राद्यथा भवेत् ॥ ४ ॥
इंद्रो मां शरणं यातः प्रियं मायं हितस्य ते ॥ त्वयापि मम भक्तस्य प्रियं पश्चाद्भविष्यति ॥ नित्यं तत्पूजना
आनाह्य दनाद्वै वश्यस्थितः ॥ निर्विघ्नतामभानुश्च ज्ञानं पापक्षयोपि च ॥ ५ ॥ वांछासिद्धिरथापि
त्वं जायते नात्र संशयः ॥ मुनिरुः ॥ कोसौ प्रियव्रतो राजा किं शीलः कुत्र वा भवत् ॥ ध्यायकथं च तस्य

ऋषिता गुणाढ्या ध्यायमहात्मना ॥ एवं मे संशयं ब्रह्मन् तथा वद सुव्रत ॥ ७ ॥ भृगुरुवाच ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरा
तनं ॥ शौनकस्य च संवादं पार्वत्या सह पुत्रतां ॥ ८ ॥ कौतुकं पृष्टं श्रीमीप्रियायै देवं सर्वज्ञं जगदीश्वरं ॥ ९ ॥ गजाननस्य मे शंसं सर्व यदि
ते मम ॥ शौनक उवाच ॥ शृणु प्रिये प्रवक्ष्यामि पूर्वा मे कथितं मुनिः ... ॥ यथा प्रियाया गणेश्वरस्य माहात्म्यं तेन यथा ॥ १० ॥
ते मम वृत्तमहः ॥ ११ ॥ शौनक उवाच ॥ शृणु प्रिये प्रवक्ष्यामि पूर्वाभेत्थिप्रसिद्धतः ॥ १२ ॥ तेजस्वी च वदान्यश्च वेदज्ञा
प्रियव्रतो नाम राजा पूर्वमासीन्महीपतिः ॥ स सर्वधर्मसंपन्नो धर्मात्मा सत्यव्रतः ॥ १३ ॥ तेजस्वी च वदान्यश्च पुण्यकीर्ति
र्वार्षिते विवित ॥ सर्वलक्षणसंपन्नश्चतुरंगबलान्वितः ॥ १२ ॥ पालयामास पृथिवीं प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ कीर्ति
श्च प्रथमाभार्या प्रिया तस्याप राजवर ॥ १३ ॥ मतुश्च द्वितीया चान्या साप्रभृतिः सेवते च ॥ दुराशा नीति ... पुत्रैः सा
श्रुप्रथमाभार्या प्रिया तस्यापराजवर ॥ १४ ॥ सुधा पराक्रमेणापि लोकाः सर्वा वशीकृताः ॥ स तु राजा वशी नीतः प्रथमया तत्स्वभार्यया ॥ १५ ॥ कीर्ति
स्त्रिया सुच ॥ १४ ॥ सुधा पराक्रमेणापि लोकाः सर्वा वशी कृताः ॥ स तु राजा ... ॥ १६ ॥ क्षणमात्रेन सहतां वियोगं स तथा
ते हि मिश्रां सा तु नानालंकारशोभया ॥ यौवनेन कृतं वपुषा रूपं भाति द्योतिरं भया ॥ १६ ॥ क्षणमात्रेन सहतां वियोगं सततया
सह ॥ धिः शंसति स्तुत्यं व्युत्थितच्चेन अत्णो सपि ॥ १७ ॥ कदाचिदपि भुंजते तां स ततं ... चिंतयत्स पिता ... पवनं भाषते किंचि
त्वं ... ते पार्थितं ॥ १८ ॥ ततस्तस्याभवत्पुत्रः प्रभायां पुण्यसन्निभः ॥ जातेवृमेच कुमारास्य दत्त्वा
न्नम ... ते यापितं ॥ १९ ॥ ततस्तस्याभवत्पुत्रः प्रभायां पुण्यसन्निभः ॥ जाते वृमेच कुमारास्य दत्त्वा
धर्मममनेव ... ॥ १९ ॥ नाम चास्य कुरोत्संघनाभिरिति पुहि जीरितः ॥ शुक्लपक्षे यथाचंद्रो ववृधे
धर्ममनेवया ॥ १९ ॥ नामचास्यकुरोत्संघनाभिरितिपुहिजीरितः ॥ शुक्लपक्षे यथा चंद्रो ववृधे
सोपि बालकः ॥ २० ॥ बुद्धिमान्कुशलो युद्धे पितृतोभ्यधिकोभवत् ॥ पंचमे व्रतबंधः संवत्सरे भ्रस्य न
पखरो ॥ २१ ॥ प्रियव्रतो महाबुद्धिर्मद्रराणामध्यपो मुने ॥ पांचाल राजकन्यायास सभायां तस्याथमे
यत् ॥ २२ ॥ जातवैभवयुतोतौ विवाहं चक्रतुस्तयोः ॥ कदाचित्स्य सा पत्नी ज्येष्ठा दर्त्विमागता ॥ २३ ॥

पादसंवाहनं कर्तुं मानताभर्तुं संनिधिं ॥ निपपात महीपृष्ठे सपत्न्या चरणाहता ॥ २४ ॥ दुःखिता रुदती दीना
जगाम निजमंदिरं ॥ कामहं शरणं यायां को मे दुःखं व्यपोहयेत् ॥ २५ ॥ सपत्न्या ताडितायां मे त्राता
स्याद्गुरिरव्ययः ॥ स्मृतमात्रस्तु यस्त्राता दोषयाकरुणानिधिः ॥ २६ ॥ या सांनम नतौ भक्तौ न कोपि
मनुतेपिता ॥ अतो न जीविते नाथ शोषयिष्ये कलेवरं ॥ २७ ॥ पिबेहालाहलं वापि पते वापि जला
न्विते ॥ कदुवाच ॥ नमनो निश्चयं यातितस्या विकलमानसं ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्या देवली ब्रा
ह्मणोत्तमः ॥ पुरोहितः समायातः स जगाद गजाननं ॥ २९ ॥ उपासनां कुरु हंत्री सर्वकामप्र
दां शुभां ॥ सा तदेव प्रेमग स्यार्थं मूर्तिं मंदार निर्मितां ॥ ३० ॥ गजाननस्य संपूज्य स्नात्वा सुअदि
नेनु सा ॥ उपविष्टा पूजयतुं परमेण समाधिना ॥ ३१ ॥ यस्का हरिं हरं चेशं गणेशं परमं रविं ॥
सर्वैः संपूज्यते देवो देव आदौ गजाननः ॥ ३२ ॥ विचार्य माणपंचानां भेदो नैवोपलभ्यते ॥ यो
भेदं नेक्षते न्वेतान् सयातिनरकं नरः ॥ ३३ ॥ एवं एकं परानंदपूर्णो सोपरमेश्वरः ॥ स्वेच्छया पं
चधा जातो लोकानुग्रहकारणात् ॥ ३४ ॥ एकएव पुमान्नूयद्दोपुत्रमातुलनामभिः ॥ सासम्य
कूषोडशापि स्तामुपचारैः पुपूजह ॥ ३५ ॥ दूर्वापुष्पैर्दक्षिणाभिर्नमस्कारैरनेकधा ॥ सस्वाक
रपुटं सानुतुष्टाव जगदीश्वरं ॥ ३६ ॥ कीर्तिरु० ॥ त्वमेव जगधोदोरत्वमेव विश्वकारण ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४९
ग॰ पु॰

त्वमेव अस्मा विष्णुश्च ब्रह्मा रुद्रश्च भानुमान् ॥३९॥ त्व ... स्त्वं यमो वैश्रवणो वरुणो वायुरेव च ॥
त्वमेव सागरो नद्यो लता कुसुमसंहतिः ॥३८॥ सुखं दुःखं च त्वयोर्हेतुस्तन्नाशस्तद्विमोचनः ॥ इच्छाविग्रहरूपी विश्वम
हाविघ्नकरो विराट् ॥३९॥ त्वमेव पुत्रलक्ष्मीश्च त्वमेव सर्वकामदः ॥ त्वमेव निश्चयो नित्यं त्वमेव विघ्नहारकः ॥४०॥
त्वमेव प्रकृतिस्त्वं वै पुरुषो निर्गुणो महान् ॥ त्वमेव ब्रह्मस्वरूपेण सर्वमाप्यायसे जगत् ॥४१॥ त्वमेव भक्तभक्त्यं च
भोविभाव्यात्मकः स्वराट् ॥ शरण्यः सर्वसत्वानां तारणो पापनाशनः ॥४२॥ कर्मकांडपरो यस्त्वं ज्ञानकांडपरायण
श्चिः ॥ सर्ववेत्ता सर्वनिधिः सर्वसाक्षी च सर्वगः ॥४३॥ सर्वव्यापी सर्वविभुः सर्वसत्वमयः प्रभुः ॥ सर्वमायाम
यः सर्वमंत्रतंत्रविधानवित् ॥४४॥१०॥ इति श्रीमहा॰ उ॰ वी॰ स्वामीप्रशंसाकथनं नाम त्रिंशत्तितमोध्यायः ॥३२॥ श्रीउवाच॥
एवं स्तुत्वा तु हिनं रू॰ तु स्तवनं विनायकं ॥ ग्रहकस्मिन्दिवसे तस्याः सद्यो दूर्वा घेमायुयुः ॥१॥ शुक्लमास वक्त्रा चापु स्तापि दूर्वां
कुरान्शुभान् ॥ स्वामीपत्राणि भूयांसि ताम्रही यात्व इति कं ॥२॥ ओपयुः परमाश्रां तान् वभावं न्यवेदयत् ॥ स्वामी
पत्रैः पूजेनं सर्वोपचारपूर्वकं ॥३॥ दूर्वां विना निराहारा तिष्ठ सा नियमेरता ॥ तस्यास्तुष्टिः परा जाता स्वामीपत्रैः
समर्चिते ॥४॥ भासेन पुरतः स्वप्नमपश्यत्सा महाद्भुतं ॥ अवोतं सेवमकृिं ... पिमां वाच्यमुवाच ह ॥५॥ वरं दत्तामि
तेसु ... स्वामीपत्रैः सुतोषितः ॥ सा नो वाच्य यदा किंचिन्मर्त्तिः सा तं पुनर्जगौ ॥६॥ मर्त्तिरः ॥ वस्पस्ते भविता कांते
भोग्यं गश्वानेकराः सुखं ॥ मह्तिविरतः पुत्रो भविष्यति महाबलः ॥७॥ मत्प्रसादने सेवं कुरु नामास्य सुंदरं ॥ तस्या
देस्याविधान्यरूपं भविष्यति पुनः शृणात् ॥८॥ मत्समन्तोद्विजोसि यपुनस्तं जीवयिष्यति ॥ राज्यकर्ता चिरायुश्च
धर्मज्ञी लोभविष्यति ॥९॥ इदं स्तोत्रं पठेयस्तु प्रभसं तोषकारकं ॥ तस्य वस्यो भवेद्राज्यं किमन्यः प्राहस्तोजनः ॥१०॥
॥४३॥
राम

पुत्रवान्धनसंपन्नो वेदवेदांगपारगः ॥ बुद्धिश्च वर्द्धते तस्य मेधावद्विर्भवेद्ध्रुवा ॥११॥ यांछिता लभते सोर्थान्नित्रिसंध्यं यः
पठेत्सदा ॥ ममभक्तिर्दृढा तस्य मोक्षश्चांते भविष्यति ॥१२॥ एवं दत्वा वरान्स्वप्ने सदेवोंतर्दधे स्वणात् ॥ जाग्रता सा हृ
न यना विस्मिता मानसे व हृत् ॥१३॥ अथाह तेन देवेन सर्वभर्तीनु कृपिना ॥ विनायकेन देवेन पाविता परमा दरा
त् ॥१४॥ दीनानाथेन महती रूपामयि नियोजिता ॥ अनुग्रहो महान्मत्त्यं पदृत्ते दुर्नीते स्वयं ॥१५॥ इयमेव परा
सिद्धिरियमेव तपः फलं ॥ अयमेव परो लाभो यद्देवोन्वमयासह ॥१६॥ श्रीउवाच॥ ततः प्रभाते स्नाता सा परमानंद
निर्भरा ॥ पूजयपरया भक्त्या गणेशानं रहसुभं ॥१७॥ समाप्य नियमं सर्वं कृत्वे स्थाने न्यवेशयत् ॥ पुरोहितं समानी
य पूजयामास भक्तितः ॥१८॥ गणेशं मनसा ध्येवं वृंदुतीनाम मालिकां ॥ स्परंती तस्य राजर्षिः समर्च्य प्रतीक्षति ॥१९॥
ततः कालेन महता प्रभासानिः प्रभाभवत् ॥ रत्नपीतवती जाता प्रारब्धारी थ्यरेखपा ॥२०॥ कर्णौ पादौ च नासा च
तस्याक्षरेति निसृता ॥ जाति वीभत्सरूपा तां तस्या अन्यमन सापगतिः ॥२१॥ नवंतिनिघ्नते ब्लासा प्रयत्नानि च फलं
न्वहन् ॥ ततः कीर्त्तिर्धियाता तस्तपसास्त्र दूशाहस्ते ॥२२॥ दरप यागणराजस्य स्वयं वशो भवेध्रुवः ॥ सगृहीत्वा
देवं तु पंचयं समुपानयत् ॥२३॥ चिकीड स्वेच्छया कीलास्तन्नि ... मुस्तपरायणः ॥ नेविपोगं क्षणं तस्या सहतेन्य
सत्तमः ॥२४॥ सापि भोगमलंकारानत्तं तान्भुजे सती ॥ सापि गर्भवती जाता कालेन सुषुवे सुतं ॥२५॥ शुभे मुहूर्ते राजा
सो हृष्टो दानान्यनेकशः ॥ पुत्रजन्म प्रहृष्टः सन् ब्राह्मणेभ्यो प्रथाहृतः ॥२६॥ दिव्यस्वरूपा द्विजानां पंच जातकर्म च कारसः ॥
क्षिप्रप्रसादने सेव नाम च क्रे सतोस्य हं ॥२७॥ तुतोष पुत्रं दृष्ट्वैव नानालंकारसंयुतं ॥ अतिप्रीतिमतीं श्रीनिरिभ
वसुत्रद्दूर्नीनात ॥२८॥ प्रभातुदुःखिता पुत्रं सपत्न्या वीक्ष्य सुंदरं ॥ परसभावे भवक्राज्ञा ज्येष्ठा गुणेम पिसत ॥२९॥ दृष्वो
दृढं तु सविषं क्षीरिं पुत्राय सा ददौ ॥ स तु विकलतां प्राप्तो विवृत्तनयनः क्षणात् ॥३०॥ प्रभवेव महाराज्यं ... स्यावो

... श्राबावत्तुसमपश्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

री दूरगातुरा॥ तस्याश्चाब्दं समाकर्ण्य कीर्तिस्त्वागमत्सखी॥ ३१॥ तं रुदंतं सा पतये न्यवेदयत सादरं॥ विषजोपि रदुस्तस्मै औषधानि न्यपाययत्॥ परिक्ष्य विषबाधां तेत तस्मै राज्ञे न्यवेदयत्॥ नरुणाय स्यवं तस्मै नानामंत्रौषधानि च॥ ३२॥ प्रयातु विधिः स्वस्ता भर्ता निरस्ता दूरतो गतौ॥ कीर्तिस्तं बालकं गत्वा सखी प्रियः कानने ययौ॥ ३४॥ नगरा द्योजनं याता यावद्बालो ममार सः॥ अकेरसा तु तं बालकं रोदित्वा कविकला॥ ३५॥ मूर्छिता पतिता भूमौ [illegible] च्युतालंकारणाध्यस्तकेणा मस्तकं बलात्॥ ३६॥ [illegible] स्तास संस्मार [illegible] नानं॥ [illegible] ते स्मरते बालं च एते निघ्न ते स्वरूप॥ ३७॥ देवा ते नैव मा गणिषु पयो मुनिसत्तमः॥ नाम्नाप्य समदः साधुः साक्षात्स्वयं हरवापरः॥ ३९॥ गणेशाभक्तप्रवरे स्तपसा परमो निधिः॥ स तस्यैवानुरणाविष्टः सो कीर्तिं प्रणनाम तं॥ ४०॥ उवाच च स तीसातं गलनाथप्रसादजं॥ अयं बालो मम मृतो जीवयेनं तपोबलात्॥ ४०॥ क्षिप्रप्रसादन इति नामदेवाद्भयया दरतं॥ सपत्न्या दुष्टभावेन विषमस्मै समर्पितं॥ ४१॥ ततो नेन समं प्रापि मुनेमरणमीदृशं॥ न सतां दृशीनं व्यर्थमिति याचेत पोधन॥ ४२॥ शरणागतसंत्यागं नि हंते साधवो जनाः॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा मुहूर्तं ध्यानतत्परः॥ ४३॥ अभवन्मुनिश्रेष्ठः स्वस्था तीव्र समदोब्रवीत्॥ शृणु देवी प्रवक्ष्येहमुपायं पुत्रजीवने॥ ४४॥ तमृसौ दान्मुसुतो [illegible] स्पति तव धुना॥ सा तुत

२६

ति

दूचनस्यां ते श्रीर्निर्हर्षसमन्विता॥ ४५॥ अघ ज्ञातं त्वामी पत्रे स्तपाणजिविनायकः॥ तस्मुण्यमेस्य हस्ते स्य मर्पयस्व॥ ४६॥ वचनस्यां ते श्रीर्निर्हर्षसमन्विता॥ [illegible] तासं भवं पुण्यमुत्तमं॥ उत्त स्थे सकुमारो स्यामम प्रेषितो यया॥ ४७॥ ममामृत्याया॥ ४८॥ दृष्टे तस्मै राज्ञी प्रतासं भवं पुण्यमुत्तमं॥ उवाच तं मुनिं ज्ञात्वा तं कथं त्वाम्याप्रभुजनं॥ ४८॥ महिमानं वद मुने त्वामी सा तु हर्षान्मुनेः पादौ ववंदे शिरसा पुनः॥ उवाच तं मुनिं ज्ञातं कथं [illegible] पूजनं॥ ४९॥ श्रीत्यातं च कृरि ध्यामि निसंग्रा व्याप्रवर्ज्जनं प्रजनं संभवं॥ येन सं जीवितो बालो मृतस्य पमर्विकं करे॥ ५०॥ निरस्ता गणनाथस्य दूते वै हुरणाजिरे॥ जीवयित्वा विशुमेतेन येन तव हुधात्र्या यमदूतात्तु रासदः॥ ५०॥ त्रिरस्ता गणनाथस्य दूतैर्बहुरणाजिरे॥ शीघ्रं समुपस्थितः इवाप ताधाम गजाननं॥ ५१॥ येन पुण्येन बालोमे विवंससखी पुनः॥ संजीवन्मुसितः शीघ्रं समुपस्थितः इवाप ताधाम [illegible]॥ ५२॥ अतो हं परिव्यामि महिमानं संभवे॥ [illegible] इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाच प्रसमदस्ततां॥ ५३॥ संक्षेपात्समदुःख॥ ५४॥ आदितेनामयस्याः कायिकं पापनाशनं॥ महिमानं हि स्तस्याः सा तुल्येन वै भुवि॥ ५४॥ संक्षेपात्समदुःख॥ ५४॥ पंचाग्निसाधने रक्षुनिवात वृक्षामिम हि मानं यथामतिः॥ व्रत दानं तपो निश्च नानातीर्थनिषेवणैः॥ ५५॥ पंचाग्निसाधनैर्जन्मनि वात सोहिम कालिकैः॥ न तत्फलमवाप्नोति यत्स्तोत्य प्राप्रपूजने॥ ५६॥ प्रातः काले त्रिसंध्यं वा त्वामीनिसंस्मरेत्तुरः॥ वं हृदये च ये द्याविभक्तिभावसमन्वितः॥ ५७॥ ध्यात्वा गजाननं देवं तस्य तुष्टो विनायकः॥ ददाति वांछितानर्थानं ते तेमो [illegible] संशयः॥ ५८॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं॥ नारदस्य च संवादं शक्रस्य च महात्मनः॥ ५९॥

॥६०॥ इति श्रीमद्‌० उ० उ० बा० बालसंजीवनं नाम त्र्यधिकशततमोध्यायः॥ १०३॥ कीर्ति[illegible] हि भ्रम [illegible] श्रेषेण संवादं नारदेंद्रजं॥ श्रुत्वातं सत्वरायंत्येकाख्यात् सा स्यामम तादृशं॥ ९॥ [illegible] इति स्योते कच्चं श्रुत्वा वसुं समुपच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॥
॥८२॥

मैत्रे॥ मुनिसत्तमा प्राह सततं संवादं नारदं ऽजं ते ॥२०॥ ऋषय ऊचुः॥ कृपासिंधो समुद्भूतौ वृक्षौ दिव्यस्वरूपिणः॥ पप्रच्छ याग
तः शमीं त्रिलोकीकृत्ग्रणेशतः ॥२॥ शत्रुसंपरिपृष्टो वैनतेय प्रभावाचावेद्विलं॥ पप्रच्छ नारदो धीमान्नवसुगुष्ठगु
भावने ॥४॥ नारद ऊ॰॥ निहोत्रे रंध्रे संजातो औरवो नाम वै द्विजः॥ वेदवेदांगवित्प्राज्ञः स्वाध्यायसंविनीयधा॥५॥
राज्ञो यो मनसा स्वर्दूपातं दृष्टं स्वराचरं॥ धर्मपत्नी रतो नित्यं समलोष्टाश्मकांचनः॥६॥ मेधावी तपतां श्रेष्ठो
जातवेदा इवापरः॥ सुमेधा नाम तस्यासीत्सत्नी परमधार्मिका॥७॥ ज्ञानप्यल हरीषांतानानाऽलंकारशो
भिता॥ रूपेण निर्जित रति र्हसिता सरोगणाः॥८॥ पतिशुश्रूषका पत्या लालितापरमादरात्॥ तयोः
समभवत्कन्या सापिताभ्यां सुलालिता॥९॥ नाम्ना स्यास्ततः शमीकृत्तिनिलेष्टया॥ घाषत्वार्थयितेसा
सुतदृशाति पिता विभुः॥१०॥ सातु कन्या रूपवती संजाता सप्तवार्षिकी॥ तद्दर्थे चिंतयामास वरं रवमागतः॥११॥
धौम्यपुत्रं सच श्रावद्रुणागारपारगं॥ शौनकस्य मुनेः शिष्यं वेदांगादिः पतेभास्करं॥१२॥ गुरुवाक्यं रतं हांतं
गुरुशुश्रूषकं परं॥ मंदारनामकं शांतं समाहूय शुभेऽहनि॥१३॥ ददौ तौ तत्र सविधिना पाणि वहति यावद्गु जाते
विवाहे मंदारेण पयोसस्वाश्रमं प्रति॥१४॥ यौवनस्थं ततं तं ज्ञात्वा शमीकां पुनरायुयो॥ मंदारो मानितः सम्यग्गौर
वेण प्रपूजितः॥१५॥ संभोज्य सुमहद्दत्तैर्नस्तोषः स्त्राद्धिकांचनं॥ प्रास्थापयहुतो नित्यं ज्ञामातरमथाब्रवीत्तत्
हर्षं मम सुतां प्रसन्नेनानुश्ववियो नतेः॥ पालयस्व वहुस्नेहा दृघ्यावन्नायावयो॥१७॥ प्रतिपस्राय श्वशुरमानि
स्वाश्रमागमस्॥ स्वमाश्रमपदं प्राप्य चिक्रीड निजभार्यया॥१८॥ कदाचिद्दृषि मुख्यश्च भृशुंडी सो भव
॥२०॥ स्थूलोदरो वक्रतुंडयोनानालंकारमंडितः॥ दृष्ट्वा तु शमी मंदारं मंदारः शमिका तदा॥२१॥ विरूपमिव तं
हसेतो

ऋजाजन्तौस्तु मुदा तदा॥ सोपमानमपात्रस्तो तु कोपारुणलोचनः॥२२॥ उवाच तं मंदमते स्वंजानासि महाद्भुतः॥
अहासीद्विवतैश्च ते॥ पत्न्या सहागतस्त्वमां॥२३॥ अंतो यातं वृक्षयोनी सर्वप्राणि विवर्जितो॥ कऽवाच॥ शापं श्रु
त्वा तु कठिनं तौ संतसौ बभूवतुः॥२४॥ प्रणम्य प्रोचतु र्विप्रं शापो वक्तु मर्हसि॥ ततऊचे भृशुंडी स ज्ञानन्नूकरुण
यायुतः॥२५॥ भ्रशुंडाधृत्पाकृतं हास्यं युवाभ्यां मूढभावतः॥ भ्रशुंडवान्देवदेवो सोसुप्रसन्नो भवे घरा॥२६॥
तदा युवां निजं रूपं प्राप्स्यते नात्र संशयः॥ एवमुक्त्वा गतो याव न्मुनिराश्रमं मंडलं॥२७॥ ताव तौ वृक्षतां यातौ सर्वे
होतु मानुषौ॥ मंदारतां तु मंदारे श्रात्सणः प्रापत क्षणात्॥२८॥ शमिका शमितां प्राप सर्वतः कंटकैर्वृता॥ उभौ व
भौ प्राणिमात्रैर्वर्जितौ मुनिवाक्यतः॥२९॥ अनागतौ तौ तु ज्ञात्वा शौनकश्चिंतयान्वितः॥ मासमात्रे गते नैव
याति कस्मान्महाबलः॥३०॥ मंदारं शमिकां हृष्टुं शिष्यायां तु मया सह॥ शीघ्रमौरव मामाम्यप प्रच्छ ज्ञानं वै विदं॥३१॥
जानेतु शमिकां प्रेषी मंदारः क्व स्थितः॥ औरवउ॰॥ मया प्रेषीत देवानां दृश्यां च यांतु तत्र हस्ते॥३२॥ नागतश्चेत्स्वाश्र
मं सत्य जाने दृगंतौ स्वसो॥ चिंतयामास स पिते औरवसः शौनकादयः॥३३॥ किं मुष्णो भक्षितो मार्गे किं व्याघ्रत
स्कृप्ति॥ अथवा मिहती चौरैर्दृष्टा वा सीविषेण वा॥३४॥ ततस्तौ वरितमा जग्मुद्दं दं वृत्तहुन्तु सया॥ क्वचित्कचि
ज्ज्ञाना उत्तुर्मासमात्रमितो गतो॥३५॥ ततोरण्ये परे दृष्ट्वा श्रीगुंसो श्वाकरूपिणी॥ अनुपेते तयो ज्ञीत्वास्नात्वाध्या
त्वा व्यजानयन॥३६॥ ज्ञात्वा तु भृशुंडिनाम्ना सा उपहासं संरुषावशात्॥ ददशतौ नामितो सर्वपक्षिकोपविवर्जितौ॥३७॥
मंदारतां तु मंदारः शमिकां शमिका पि च॥ शौनकस्तौ तदा दृष्ट्वा औरवः शौनको पि च॥३८॥ धौम्यपुत्रः सा

॥१४॥
॥राम॥

धुरयं मध्यं तु समुपागतं ॥ अधीतविद्याः सकथं दैवेनामितो द्रुमं ॥३६॥ पिताश्रौ मातृजे ऽप्राणान्म्युः । किं वा वदामि
तं ॥ और्वो ऽपि शुशोचैनां म्रामिकां निजकन्यकां ॥४०॥ कृत्वा ऽभौ ततो ऽभौ पश्चिमे वनेन ऽत्र भक्त्या देवयोः ॥ गणेशम
पि राध्येवं मोच्याय्येन मादृशात् ॥४१॥ ततस्तौ हृष्टयाविष्टौ तेपाते परमं तपः ॥ एकत्तरेण मंत्रेण देवदेवं विनायकं ॥४२॥
द्दृशा वृत्तिं योगी तैर्वरं तु स्तपमुत्तमं ॥ और्वः कन्यकार्थं च निध्यायंस्तीन कोपितः ॥४३॥ इति श्रीगणेशपु॰ उ॰ खं॰ बा॰
चतुस्त्रिंशतितमो ऽध्यायः ॥३४॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्तु तोषितो पाणिहिस्तौ कृतौ दृढं तपोः ॥ आविरासीन्महातेजा दशबाहु
र्विनायकः ॥१॥ किरीटकुंडली मालामणिद्युतिसंवीतः ॥ त्रिपुण्ड्रसंवीतः चारुहारकौस्तुभसंयुतः ॥२॥ पश्यतः समपुरे
सूर्य्यकोटिसमप्रभां ॥ दृष्ट्वा तु तौ देवं बालचंद्रं जटी विभुं ॥३॥ तावूचतुः ॥ विश्वस्य बीजं परमं समानानावि
धार्थकरः सकारं ॥ निजार्थं नेताद्दशं चेतसा संविप्रप्रहृतागुरुं कार्यहंता ॥४॥ परात्परं स्वं परमार्थभूतो वेदांतवेद्यो हर
याति गोपि ॥ सर्वश्रुतीनां च यतो न यासि न मामरूपं निजदेवतं स्त्री ॥५॥ न पद्मजो नेव हरिहरं ब्रह्महरः षडास्यो न सहस्रम
र्धा ॥ मायाविनस्तं न विदुः स्वरूपं कथं तु वयं परिनिष्टुतं तं ते ॥६॥ तवानुकंपा महती वयस्त्वां द्विजजत कर्म शुपाशुपतं स्व
र्गा येन वाचा मनसा न मस्तां जीवं मुक्तो न सह सते सः ॥७॥ त्वं भो वत्तु रोविरुधा सिकामात्रानाविधाकारतयारिवलानां
संसारसागरं विमुक्तिहेतुं रतो विभुं तं शरणं प्रपन्नौ ॥८॥ गणेश उ॰ ॥ तुष्टो ऽहं परया भक्त्या तपसा परमेण च ॥ अनया
परया स्तुत्या श्रोतुं तव यतः ॥९॥ कुजन्मनाशकमिदं महास्तोत्रं पठेत्तु यः ॥ त्रिसंध्यं च त्रिवारं च सर्वान्कामानवा
प्नुयात् ॥१०॥ षण्मासाज्जायते विद्या लक्ष्मीनिस्सन्नपापादपि ॥ पंचवारं जपान्मर्त्यो मोक्षमाप्नुयात् ॥११॥ ब्रह्मोवाच ॥
श्रुत्वा गणेशवाक्यं तौ ऊचतुः परमादरात् ॥ और्वस्य सुतां द्विजात्मिकां नामतः शुभां ॥१२॥ महाराज तु सा दत्ता वेदशास्त्रा
र्थं दर्शिने शौनक स्वात्रिणा ब्राह्मणायधीमते ॥१३॥ उभौ प्रसन्नौ मोहाद्दृष्ट्वा मार्गौ पश्चात् ॥ स च महानिजा
थं

श्रि८
०७३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

९४

वर्णांगणपरस्यारूपा ॥१४॥ तथ्यापादस्तौ यातौ मंदारः शमिकापि सा ॥ तयोश्च मातापितरौ शोचंतौ च ह्यदुःखितौ ॥१५॥
आगतौ च कृतिनौ देव सर्वेषां नः प्रियंकुरु ॥ एतयोः कुजतां दूरीकुरु शीघ्रं गजानन ॥१६॥ गजानन उवाच ॥ असंभाविवरं सा
स्य कृपं विप्राव यथा भवेत् ॥ कृषिभ्यो भक्त वचनं तत्स्यात्तु सत्यं तु वचः ॥१७॥ अपि प्रभृति मंदारमूले स्थास्याम्यहं मुनि
श्वरः ॥ य स्वर्गलोके स्वर्गलोके तिमान्यो यं भविष्यति ॥१८॥ मंदारमूर्तिं मां मर्त्य हरत्वायः पूजयेन्नरः ॥ शमीपत्रै
श्च दूर्वाभिः स्त्रियं तु दुर्लभं भुवि ॥१९॥ यतः शमी मयि छाय सर्वदाहं स्थितो मुने ॥ अयमेव वरो दत्तो वृक्षयोर्यतिपुंग
वः ॥२०॥ भवद्धास्यात्तु रोधेन नत्वा ॥ दूर्वाभावे तु मंदारस्तयाभावे शमीतरु ॥२१॥ उभयोः सफलं
घान्नात्र कार्या विचारणा ॥ नानायज्ञैर्न तत्पुण्यं नानातीर्थव्रतैरपि ॥२२॥ दूर्वाभिश्च नियमैश्चैव पुण्यं तत्प्राप्नुते नरः ॥ पु
ष्पान्नमन्न शमीपत्रैः पूजनेन हि जोतमे ॥२३॥ नाहं प्रियेधनकनकैर्निचयैर्नानामनैर्न विस्त्रैर्नानापुष्पैर्न च गणेन्द्रै
र्न मुक्ताफलैश्च ॥ यदृच्छया दिलुनि चरतैः पूजनैः प्रियंतां णामंदाराणां कुसुमनिचयैः सार्वकालं मुनींद्रैः ॥२४॥
यः शमी प्रातरुत्थाय पपस्येद्धं देश्चै पूजयेत् ॥ न संकटं न रोगं च न विघ्नं न च बंधनं ॥२५॥ प्राप्नोति मनुजः सा
रापुत्रधनानि च ॥ पश्यन्नेव शमीं श्चैव मुक्ति मंते परां श्रयात् ॥२६॥ दृढमेव फलं प्रोक्तं मंदारैस्त्वयि पूजने ॥ मंदार
मर्त्यिपूजाभिर्दृढं गतो भवेत् ॥२७॥ नालक्ष्मीर्न च विघ्नानि न पमृत्युर्न च ज्वरः ॥ नाग्निचौरभयं तत्र क्वचि
दृषि जायते ॥२८॥ वेदवेदांगविद्विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥ वैश्यः स्वस्थ्यं प्रद्धिमाप्नोति शूद्रः सद्गतिमाप्नुयात् ॥२९॥
कृत्वा वाक्यमेव पुत्रा स्थितो देवो मूले मंदारके तदा ॥ शमीमूले पितस्थौ सदेवो विनायकः ॥३०॥ और्वोपि सपत्नी
कस्तपस्तप्तुं स्थितो भवत् ॥ तस्यैव तत्प्रसादेन यत्कांडे ह्यद्वितं गतः ॥३१॥ शमीगर्भगतो दुःखादौर्वोरवो दमागतः ॥

ग०पु०॥
४६॥

शौनको पि वचः श्रु
स्वामीगर्भे इति ख्यातो जातो सौ कृत्युक्ततः ॥ २१ ॥ अत एव च स्वामी का द्वैमेथं ती हा गिरिहा त्रि णः ॥ शौनको पि वचः श्रु
त्वा गजाननं समीरितं ॥ २२ ॥ तत्स्वामि तोरमं लस्य समर्चितं चारु गजाननं ॥ मंदारे वृक्ष स्वामी पश्चे दूर्वा भिश्चार्चयन्मु
दा ॥ २३ ॥ कृतो वरान्नौ शौनको प परितुष्टो गजाननः ॥ ततः स्वमाश्रमे याते सर्व ताप जय च्युतं ॥ २४ ॥ समेद
हो ॥ २४ ॥ कृतो वरान्न शौनक प परितुष्टो गजाननः ॥ इति ते सर्वमाख्यातं पुनश्च कथयामि च ॥ २५ ॥ इति श्री
गणेशपुराणे उपासनाखंडे स्वामी तस्य नाम त प्रियतमो भवत् ॥ मंदार मूलप्रशंसायां पंचत्रिंशत्तितमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ सूत उवाच ॥ सत्या कृपर्वते दिव्ये न्यवस
त्पुरा ॥ गणेशो मुनिभिः पूजितः पुण्यक्षेत्रे महाबले ॥ १ ॥ प्रियवद्भिः प्रथयो तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
ऋषि आयुतः ॥ स्वगणेश मुनिभिः पूजितं गणेशं भक्तिसंयुक्ताः ॥ २ ॥ इच्छा तु वीक्ष्य कुरुते श्रुत्वा भिप्राय अनेक युतं ॥ आजग्मुर्यागसमापने सलज्ञापरेम
वसीद् य समातु लोके वेदांशधर्मविदांवरैः ॥ ३ ॥ इच्छा तुर्याणं पिलं विपुलं कण्वं विश्वामित्रो हितं त्रितं ॥ ४ ॥ तेऽत्री
भरद्वाजाः ऋषि च ॥ ५ ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च मार्कंडेयच्यवनादयः ॥ कपिलं विपुलं कण्वं विश्वामित्रो हितं त्रितं ॥ ६ ॥ तेऽत्री
धर्मनेस कृत्रिय ॥ अन्ये सर्वे द्विज स्त्रवः ॥ उपःकाले मुहूर्ते स्तोमिः कृत्वा प्रारंभं मखं ॥ ७ ॥ यावत्ते ध विस्मय पर ओं
यगुः श्रिवाहूता अन्ये सर्वे द्विजस्त्रवः ॥ उपःकाले मुहूर्ते स्तोर्मिः कार्यं प्रारभन्मखं ॥ यावत्ते ध विस्मय पर ओं
वै नायकी चते ॥ सावित्री गृह कार्येषु सक्तासक्ता मुनीश्वरैः ॥ इच्छा गायत्री मुपवेश्यैव पुण्याह वाचनायते ॥ आरंभिरा
ऋतु पिकं मातृप जनपूर्वकं ॥ ८ ॥ अस्योपपत्य गिर कुंडे पावकेध्याने संचले ॥ सावित्री तावत्पयाता ऽरंभं द्रष्टुं सा
निता ॥ ९ ॥ उवाच क्रोधसंतप्ता हीवीक्ष्य सकोपसभासदः ॥ सावित्र्युवाच ॥ पाप नाद स्यया मौनं मारब्धो न सिध्यति ॥ १० ॥ इदं सूत्रं नाधिकारात्
मुंचं तीमुखतो ज्वाला दुष्टु मायाच साचरं ॥ शशाप सा देव मुनीन् जोला यथं भविष्यथ ॥ ११ ॥ इदं सा नाधि कारा नो
मुंच तीमुखतो ज्वाला अंगुष्ठा माच सा चरं ॥ शशाप सा देव मुनीन् जोला ॥ १२ ॥ सा विवृता सर्वजननी जले वैरिभयतः ॥ शुभेष्ट
गायत्री सर्वत्र वयतः ॥ ततो देवाः प्रणतास्ते प्रार्थयामासुरुत्सुकाः ॥ १३ ॥ सावित्री सर्वजननी जलेऽभविष्यत ॥ शुभेष्ट
लरूपा भविष्यामो नदी नदस्वरूपिणः ॥ १४ ॥ तथेत्युक्त्वा तया देवा नदीरूपमवापिताः ॥ १५ ॥ ब्येण नाम्ना महेश्वरो भ

॥ ४५ ॥ सं४
॥ राम ॥

सप्तकाहृद्गतोभवन्नदी ॥ १६ ॥ तत्रान्यो न्ना य भक्त्युक्तस रितः सर्वदेवताः ॥ यत्र यत्र विघ्नराजो नाभ्यते तान दुर्बलेः ॥ १७ ॥
तत्र विघ्ना मवं सेव रुद्राक्ष स्यप यामुरा ॥ पुत्र त्रयव धेजा ताविघ्ना स्स स्याप कुभ जनात ॥ १८ ॥ ब्रह्मा चिंतां परां प्राप मखविघ्न
तत्र विघ्ना मखं स्येव शक्रस्य पायसुरा ॥ पुनस्त्रयवधे जाता विघ्ना ॥ १९ ॥ विघ्नानं सर्वलोकेषु गम्यते केन कर्मणा ॥ संकल्प बाधश्चा
उपस्थिते गमनि मितं सुराः सर्वे मुनीन् समुपागताः ॥ २० ॥ विघ्नहर्ता जगन्नाथो न स्मृतो नैव चार्चितः ॥ सर्वे प्राचे देवानां यस्मै फोह समा विराल ॥ २८
यमघ प्रालो दुरत्ययः ॥ २१ ॥ विघ्नहर्ता जगन्नाथो न स्मृतो नैव चार्चितः ॥ सर्वे प्राचे वदेवानां यस्येहस मा विराल ॥ १८
ते प्रसन्नं के रिष्य मितितोपतो भविष्यति ॥ एवं पाव श्रित्वा यते ब्रह्मा सावल सुरागताः ॥ १९ ॥ देवानां तां द्रष्टुं ताश्चासमीपु
ब्रह्मणं तिकं गुरुलोमजाच गिरिजा छायाच कमलापि च ॥ २० ॥ अन्या अपि समुद्भुस्ते सर्वा स्ता कमलासनं ॥ कथं यत्नः
समारं ती सावित्र्या चेविनायकं ॥ २१ ॥ न प्रजितः कथं पूर्वं विघ्नहर्ता गजाननः ॥ वृथा विस्मरणं चैते नर्मदा विनायकं
सुरैः ॥ २२ ॥ किमस्मा भिरनुष्ठेयं देवै वीजले कपभिः ॥ कं पामन्त्रारणं दे वैश्च इत्युक्ते कमलोद्भव ॥ २३ ॥ इति तासां वचः श्रुत्वा
माभयं कुरुतेति नूः ॥ ताडुवाच पतिव्रोहं यथा सर्वं भवेच्छुभं ॥ २४ ॥ ऋषिमसौ ध्यायेहि भक्ता नोम सुप्रसन्नो गजाननः ॥ सर्वाः कु
रुध्वं तस्मै निःसर्वसिर्वं प्रियं चरेत् ॥ २५ ॥ प्रसादयितुमर्पितं जगद्धीजं विनायकं ॥ अनादिनिधनं देवं सर्वकारणकारणं ॥ २६ ॥
रक्तां सत्तां तादूरदे हं पूर्णावयवं शुभं ॥ मंदारमूले विप्रेः स्थिता ध्यातुं तदीरिताः ॥ २७ ॥ तापेन संस्थापितं पर्वं वशं तुंडे त्रिना
मतेः ॥ यहुरेति वीजे रामोहया रामस्तु मुदा ॥ २८ ॥ द्रुशाननं च विस्मितं तपोपायानिलं पदं ॥ ते पुरस्त्रैस्तपो घोरं सर्वा
स्ताः सुरयोषितः ॥ २९ ॥ काचिन्नामजपं चैव काचिन्मंत्रजपं तथा ॥ काचित्सप्तासने तस्थौ ध्यायंती परमेश्वरं ॥ ३० ॥
काचिद्वीरासनगता निराहारा तथापरा ॥ समार्जयंती द्वारा णि चयरातिदिवाहनिच ॥ ३१ ॥ प्रदक्षिणानमस्कारां सत्ते
न्याश्राभिषेचनं ॥ काचिदेकं गुरुगतानस्तौ ध्यायावि विनायकं ॥ ३२ ॥ काचिन्निभील्य नयने स्तोत्रमेवापठन्त ॥ ३

ग°पु°
४६

ततः सुमनसां भारा दृष्टि भास्वत् ततः नटे ॥ २२ ॥ तद्वाचिंताप संजगाम सुःअ हिं कुर्वद्भिः तिविच्छलोः ॥ ततः सुमनसां भारा दूर्वाभा भास्त पा
हु कालेय तिकांतेन ततोषधिनायकः ॥ २३ ॥ तद्रा परांचाचनैः ॥ मंदारकुसुमैरन्याः शमीपत्रैरथापरैः ॥ २५ ॥ नभोवाणी ततः श्रु
पताः ॥ २४ ॥ समर्थ्य पुष्पैर्देवं सुपद्मपाचयांचनैः ॥ नत्वेसोप्यद्वितितत्सर्वातयश्चामौदुलेः ॥ २६ ॥ पुष्कुल्लः परया भक्त्या देवदेवं गजाननं ॥ त
च्छमीपत्रं विना प्रभुः ॥ नतं सोप्यद्वितितत्सर्वातयश्चामोदुलेः ॥ २७ ॥ आविरासीत्पुरस्तासां लसच्चारुचतुर्भुजः ॥ किरीटकेयूरधरो हार
नोदिनत्रयादेवः प्रसन्नो भक्तमोदुलेः ॥ २८ ॥ आविरासीत्पुरस्तासां ... सिद्धिबुद्धियुतश्चारु बाहुः पीतांबराच्चतः ॥ ३९ ॥
कुंडलमंडितः ॥ ३८ ॥ तं वक्रतुंडं सलसद्गंडं विषाणद्वय मंडितः ॥ निमीलयन्नयनेनेपुंडं वक्ष्य भिर्वीतले ॥ ४० ॥ तुष्टुवुः स्तांकुरपुष्पसा
सर्वेस्ता हृष्टुर्देवं कोटिसूर्यसमप्रभं ॥ अतिप्रसन्नवदनाः परमानंदनिर्भराः ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीमद्गु° उ° खं° शमीमंदारप्रभावसायोष
सोप्यं महाव्रतं ॥ अतिप्रसन्नवदनाः परमानंदनिर्भराः ॥ कीर्तिरू° ॥ कथं स्तुतिः रताप्तताभिस्तामेवदृमतामुने ॥ मुनिरु° ॥ उच्यते सास्तुतिः श्रीरुद्र
दृत्रिंशत्तमोध्यायः ॥ ३६ ॥ कीर्तिरु° ॥ नमस्तेसर्वरूपाय सर्वातिर्यामिणेनमः ॥ नमः सर्वहस्ते तु प्यं सर्वदात्रे स्वरूपालये ॥ २ ॥
गुणाय हितायचतां ॥ २ ॥ ता ऊचुः ॥ नमस्ते सर्वरूपाय सर्व पात्रे स्थिलो दृये ॥ ३ ॥ परब्रह्मस्वरूपाय निर्गुणा
नमः सर्वचिन्ताहृताय नमस्तेनंतरूपाय ॥ नमः सर्वप्रबोधाय सर्व पात्रे स्थिलो दृये ॥ ३ ॥ परब्रह्मस्वरूपाय निर्गुणा
यनमोनमः ॥ चिदानंदस्वरूपाय वेदानामप्यगोचर ॥ ४ ॥ मायाश्रयाय मेयाय गुणातीताय तेनमः ॥ सत्त्वाय सत्त्व
रूपाय गुणाय चिश्वोभकारिणे ॥ ५ ॥ शरणागतपालाय दैत्यदानवमर्दिने ॥ नमो नानावतारा य विश्वरक्षणतत्पर ॥ ६ ॥
अनेकायुधहस्ताय सर्वशत्रुनिबर्हणे ॥ अनेकवरदात्रे ते भक्तानां हितकारक ॥ ७ ॥ रुद्रउवाच ॥ एवं स्तुत्वा पुनर्नत्वा साप्यार्य
तीस्सवशाच्छहूत ॥ ता ऊचुः ॥ देवानां जलरूपाणां स्वरूपं प्रियय पुष्पभो ॥ ८ ॥ नः श्रुतिः सर्व गाप्य दृष्ट्वा तथा कर्तुमिह

॥ ९८ ॥
॥ रा ॥

हसि ॥ गणेश उ° ॥ दद्मि तिवांछितं योहमनुज्ञानवत्रीहृत ः ॥ ९ ॥ स्तुत्यानयासुसंतुष्टस्तु भाख्ययत्नं तव ः ॥ सावित्र्यावस्यमा
हंसि ॥ गणेश उ° ॥ ... पितामहः ॥ निजरूपाणियासंपत्ति स्थितां शोनयया
जतातजलभूताः सुराः शुभाः ॥ १० ॥ तद्वाक्य मन्यथा कर्तुं न हि शक्तः पितामहः ॥ शमीपत्रैः पूजयंतु पूर्वं देवाश्च मामिह ॥ १२ ॥ येनार्पितं शमीप
विधाः ॥ ११ ॥ स्वाधिकारा प्रपद्यंतनान्यथा भाषितं मम ॥ शमीपत्रैः पूजयंतु पूर्वं देवाश्च मामिह ॥ १२ ॥ येनार्पितं शमीप
त्रं भुवनं तेन चार्पितं ॥ सुवर्णशतभाराणां फलं प्राप्तन संशयः ॥ १३ ॥ रुद्र उवाच ॥ एवं ब्रुवति विघ्नेशे स्वरूपधारिणः सुराः ॥ स्थि
त्रं भुवनं तेन चार्पितं ॥ ... विनायकं ॥ १४ ॥ ते पितं प्रार्थयामासुर्नत्वा सर्वाङ्गतो नतं ॥ क्षमापराधं नो देव बुद्धिमोहयया
ताः अंधास्त्रदीक्षपादधर्मुस्तेविनायकं ॥ १४ ॥ तेपितं ... प्रसादात्ते पुनर्नवं ॥ १६ ॥ आतास्स परमा
श्रयात् ॥ १५ ॥ सत्वाज्येष्ठांस्तवं तेत्व जार भामो पितमस्यं ॥ दृष्टं तु तत्फलं सर्वः प्रसादात्ते पुनर्नवं ॥ १६ ॥ आतास्स परमा
नंदं प्राप्ताश्रीदूरपयालव ॥ लव पुष्पकौपपुजुस्ते शमीपत्रैर्विनायकं ॥ १७ ॥ सोपितान्प्रतिनेघाथपि द्योविघ्ननाशनः ॥ त
नंदं ... न क्षुरूजैर्ज्योकृतिकृशाननां तिहेरंबनामतः ॥ प्रासादं परमं दत्वा सस्थापयामास
तस्ते सुंदरां मूर्तिं तसापाषाणेतः शुभां ॥ १८ ॥ चतुर्दशजोकृतिकृशाननां ... प्रासादं परमं दत्वा सस्थापयामास
तत्त्वे ... मूर्तिं ... ॥ ऋषयः पूजयेदस्या विधाविधि बुधपदे ने ॥ २० ॥ तस्य प्रसन्नो
रादरात् ॥ १९ ॥ गुरुउः ॥ सर्वलोकानामुपकाराय ते सुराः ॥ दृमांपः पूजयेदस्या विधाविधिबुपदेने ॥ २० ॥ तस्य प्रसन्नो
भगवान्सर्वान्कामान्प्रदास्यति ॥ यं नाम्नस्मरणा आपि न मना जात्र संशयः ॥ २१ ॥ यातक्राप्तीन्मतामूर्तिं मंदारतरु निर्मि
भगवान्सर्वान्कामान्प्रदास्यति ॥ ... ॥ सपत्नीकः पूजयत भक्त्येदानीमपिप्रभुः ॥ सर्वे देवाः स्वस्थ
ता ॥ तांगच्छीत्याप्यपाविरं स्वपुरं परमाद्भिमत ॥ २२ ॥ सपत्नीकः पूजयत भक्त्येदानीमपिप्रभुः ॥ सर्वेदेवाः स्वस्थ
दृतनोमंदारं तु पूजां ॥ २३ ॥ यस्तामर्तिं गसोर्च्यस्वशमीपत्रैस्संजयत् ॥ मुद्रप्राप्नुः स्वयोसिद्धिं राष्ट्रमानतुर्भमानं ॥ २४ ॥ अ
भौदेवेरोषाणितपः ... ताः ॥ तोप्रसन्नं विघ्नेशंपुनर्योगमवाप ॥ रयत् ॥ २५ ॥ सोपिमंदारजांमूर्तिं पूजनेपर
माद्य तत् ॥ विघ्नराजस्वरं शमीपत्रैर नैकधा ॥ २६ ॥ शमीपत्रैश्च दूर्वाभिर्मिर्दितै ... तकैरपि ॥ श्वेतदूर्वांकुरैश्चैव सर्वका
मफलप्रदः ॥ २७ ॥ सूत उवाच ॥ एवंतेवर्णितामाल र्महिमा अंगरातः शुभे ॥ मंदारः स्वेव शम्याश्च श्रवणात्पापनाशनाः ॥ २८ ॥

९९ ॥ रा ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न॰पु॰
४७

ततः प्रभृति देवस्य प्रिया संतं शमी शुभा ॥ अकजित्सत्वया तातालम्भेनासौ कुत्र कुस्थिता ॥ २९ ॥ मंदारस्यापि महिमा मया सम्य
ग्विरूपितः ॥ इदानीमनुजानीहि गमिष्ये निजमन्दिरं ॥ ३० ॥ कुरूवाच ॥ श्रुत्वा तं महिमानं सा शमी मंदारसंभवं ॥ प्रणिपत्य मुनिं
पुत्रजीवनं विससर्ज ह ॥ ३१ ॥ श्रोतेमाख्यानवरं गणेशशमीत्रिवर्द्धनं ॥ न संकष्टमवाप्नुयात्सर्वी [illegible] मान्नले नरः ॥ ३२ ॥ यः
स्मरेत्प्रातरुत्थाय शमीमंदारमेव च ॥ गणेशं च सदा भक्त्या नितः पापः समृद्धिभेवत ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्‌ग॰ पु॰ उ॰ खं॰ शमीमंदा
रमहात्म्ये सप्तत्रिंशतितमोध्यायः ॥ ३७ ॥ कीर्तिरुवाच ॥ सम्यगुक्तं त्वया ब्रह्मन्नाख्यानं माहात्म्यमद्भुतं ॥ मंदारस्य पितुः पितं तेन
मे तुष्यते मनः ॥ १ ॥ जीवितश्च कुमारोयमुपदिष्टं षडक्षरं ॥ नवोऽत्र विचित्रं कथं बालभावाननीश्वरः ॥ २ ॥ सुगमं सुप्रसादं च स्व
रूपप्रापकं मुने ॥ जसुंदरं कथं बालकेन मंत्रमस्यादिशत्कुत ॥ ३ ॥ मुनिरुवाच ॥ सम्यग्दृष्टं त्वया तत्र मतिर्गजाननपदांबुजे ॥ अतोऽह
मस्यदास्यामि निजमंत्रं सुखप्रदं ॥ ४ ॥ सर्वस्य जगतो हेतोर्नामिपप्रलुरक्षरं ॥ शुभाशुभस्य द्रष्टुश्च दुष्टे सहस्रस्य च ॥ ५ ॥ सर्वे
धर्मप्रवरित्रालुदिवोदासायकारिणः ॥ द्विजरूपधरस्यापि वारणस्यास्थितस्य ह ॥ ६ ॥ विश्वेश्वरस्य विमुक्त्यैप्रीतं प्रकुर्वतः ॥
सर्वात्पर्यामिणश्चापि विश्वेश्वरस्य च ॥ ७ ॥ अनतः पालनार्थाय जनार्दनस्य च ॥ ध्यातस्य पूजितस्यापि भक्तेणास्य वि
हेतवे ॥ ८ ॥ अर्चितश्च शिवेनापि सर्वसंसारहेतवे ॥ पुलोमजाधवेनापि पूजितस्य सुभक्तितः ॥ ९ ॥ देत्यानां निधनार्थाय देवता
स्थापनप्रभोः ॥ सर्वेणवरुणेनापि वाह्निनाप्यर्चितस्य च ॥ १० ॥ अग्निनावायुनाप्यस्य गुणोत्कर्षाय पूजितः ॥ ब्रह्मस्य सत्वना
भ्यां च स्वस्य कार्याय चार्चितः ॥ ११ ॥ रोवेणाराधितो हुंडीधराधरणहेतवे ॥ गंधर्वाः किन्नरा यक्षाः सिद्धचारणराक्षसाः ॥ १२ ॥
ऋषयः पन्नगाः सर्वे स्थावराजंगमाः शुभाः ॥ आराधयंति विघ्नेशं स्वस्वकार्यार्थसिद्धये ॥ १३ ॥ अपारगुणपारायं दुंढिरा
जं सुपुण्यः पवनः सर्वस्थावराजंगमाः शुभाः ॥ गुणं तं तन्तपदुर्यस्य प्रभावि [illegible] ॥ १४ ॥ तस्मिंस्तु पूजिते भक्त्या शमीपत्रेण पावनः ॥ पुत्रस्ते भ
जो विस्रलेश्वरः ॥ गुणं तं तनयदुर्यस्य प्रभावि [illegible] ॥ १५ ॥ कीर्तिरुवाच ॥ श्रुतोयं महिमा ब्रह्मन् दुंढिराजस्य योगिवित् ॥ सिंदूरमाकृथमुसंनः प्रसंग
वितारास्य भार्गीसत्यनिवर्हणः ॥ १६ ॥

४७
राम

त्राःत्रिंपराक्रमः ॥ १७ ॥ हुंभकेनास्य नदुरंतं नामकेनासोपजिते ॥ कुत्र ॥ गृह्यं मं मेसं रापवो तत्र मृत्यूतः ॥ १८ ॥ मुनिरुवाच ॥ सम्यक्पृ
ष्टं त्वया भद्रे सर्वलोकहितार्थिना ॥ गणेशचरितं वक्ष्ये संसारस्यस्य हेतुकं ॥ १९ ॥ यथा दुरासदं देवं तोषयेत् मानवः सदा ॥ पापाय
कृतयापादितस्नानाधिकृतपातुभे ॥ निस्त्यानिवेदितश्चापं संसारमये नृपामिते ॥ २० ॥ दुंढिराजेति नामास्य येन जातं नपोगणे ॥ २१ ॥
तामोहयतादि वोदासं लपं करे ॥ २२ ॥ अविमुक्ते समानीतो यत्र विश्वेश्वरो हरः ॥ दुंढिराजेति नामास्य येन जातं न पोगणे ॥ २३ ॥ स्कंदउ॰ ॥ श्रुणुष्वावहितो भूत्वा
तत्सर्वं कथयिष्यामि भास्करस्य शुभं तमसा ॥ अग्नस्त्याय कथयतः ॥ शृणुष्व कमला शुभे ॥ २४ ॥ स्कंद उ॰ ॥ श्रुणुष्वावहितो भूत्वा
तत्सर्वं कथयिष्यामि ॥ यस्याश्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥ वृक्षस्य पापहरिः ॥ प्राह सृजन्त्रीनाविधाः प्रजाः ॥ प्रकृतत
स्य विमुक्तोऽश्रयां कृपां ॥ यस्याश्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६ ॥ एकविंशति साहस्रा अंडजाश्च जरायुजाः ॥ उद्भिजाश्च यतावत्यमाध्यं तासु दुर्लभं ॥ २७ ॥
पशवः सोयसस्थलेताः सजाः प्रजाः ॥ २८ ॥ तत्रोसंरक्षितं सम्यक् धर्माधर्ममेव च ॥ २९ ॥ चतुराशीति लक्षेषु नोचेत्ततिजन्म
पुण्येनलभ्यते तत्र प्राप्तव्यं बहुपुण्यतः ॥ तत्रोसंरक्षितं सम्यक् धर्माधर्ममेव च ॥ ३० ॥ मत्यलोके समायांति कृपालाः कुरु
दुर्लभलभ्यते तत्र प्राप्तव्यं बहुपुण्यतः ॥ वेदु ॥ कर्मसुपसेतो जातो बहुकालेन ते पुनः ॥ मत्यलोके समायांति कृपालाः कुरु
ता ॥ हुसेन्नादानपयास्याप्नानसु पर्वतं तिच ॥ ३१ ॥ रथ यत्र महाभागा नानातीर्थानि च क्षिरे ॥ ३२ ॥ क्षेत्राणि च महार्हाणि
निर्दिशः ॥ ३३ ॥ तदेकाममुकं पार्थे श्रेयान् हृदयः सुमः ॥ सर्वश्रेष्ठा सर्वगुणा भुक्तिमुक्तिप्रदा शुभा ॥ विश्वेश्वरेण नि
र्मिता ॥ विनयेत्र स्थिता सा सप्तप्रासे देववेयस्तदा ॥ ३४ ॥ यत्र चक्रे सरख्याते विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ३५ ॥ तपस्य
प्राणिपापहरणि च ॥ सर्वतीर्थपरिवीरम्यां नाम्नावाराणसीपुरी ॥ यत्र चक्रे सरख्याते विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ३६ ॥ ततो
मविथ शालं तत विमुक्तिदं ॥ ३७ ॥ ध राकं पाश्चि वस्यकुंडलान्मणिः ॥ ३८ ॥ पत्तितसा च संजातो विख्याता मणिकर्णिका ॥ ततो
तापसते चारुस्नानमात्रेण मुक्तिदं ॥ यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३९ ॥ त्रिवारं नाम ग्रहणात्काशी वास फलप्रदा ॥ ४० ॥
भ मीरथाहृता या ताभागीरथी नदी ॥ ४१ ॥ यत्र कीटपतंगा वा मृताः मरणाल्लोभयेत् ॥ ४२ ॥ त्रिसंपत्र स्थितः शंभुर्नानारूपेण
धन्यास्ताविकोऽयत्स्य तत्र क्षेत्रेच्यते ॥ जन्मतिक्रम मासस्या न्वके सेलोनिवासयत् ॥ ४३ ॥ विसंपत्रे स्थितः शंभुर्नानारूपेण
पवान रधिः ॥ शृंगिरधि सत्य कालि जायंति ॥ ४४ ॥ विनायकः शनिकपकाररंजगतोपिसामलये पंचिज्ञिरमलायं ध्रीयते येन का
क्रा ॥ ४५ ॥ कोपंचे धाजातो लोकानुग्रह काम्यया ॥ भक्त्या पाध्यायते यस्तु स्नानेन धीयते क्षणात् ॥ ४६ ॥ अत्र योमनुते सेदसमीपि
र्लभते नरः ॥ स्तुतिमेकत्र निंदां वा परत्र यः समाचरेत् ॥ ४७ ॥ सयाति नरकान्घोरान्विंशति हि दुमस्तरं ॥ ततो भस्मासुरसुतोनाम भवत्

ग० पु०
४८

रासदः ॥४०॥ स शुक्रमुपसंगम्य विद्यां पंचाक्षरीमगात् ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि स एकांगुष्ठस्थितोऽभवत् ॥४१॥ निराहारः काष्ठभूतः स वाल्मी
कोस्थिरोमवान् ॥ नेत्रमात्रावशिष्टोसौ जजाप परमं मनुं ॥४२॥ आययौ तं वरं दातुं तत्क्लेशापरितोषितः ॥ दशबाहुः पंचवक्त्रो रुंडमाला
विभूषितः ॥४३॥ त्रिशूलडमरुं बिभ्रज्जटाजूटविभूषितः ॥ गंगाधरस्त्रिनयनस्त्रिताभस्मांगलेपनः ॥४४॥ वृषध्वजो वृषारूढो
नागेंद्ररत्नाविभूषितः ॥ अपर्णां गिरजापार्श्वे जगाद दैत्यपुंगवं ॥४५॥ शिव उ० ॥ तुष्टोस्मि तप्ततपसा कुतस्त्वं तोषितोऽनघ ॥ ईप्सितं तेप्र
दास्यामि वरं यत्सहृदि स्थितं ॥४६॥ मुनिरु० ॥ तत उन्मील्य नयने वज्रांगजस्त्रिपुरः स्मरः ॥ प्रणम्य पदि तुष्टाव पंचवक्त्रं महेश्वरं ॥४७॥ त्वं जग
त्कारणं देव परमानंदविग्रहः ॥ क्षराक्षरातीततनुर्गुणत्रयविकारकृत् ॥४८॥ गुणातीतो ज्ञानमयो व्यक्ताव्यक्तविधानवित् ॥ गुणत्रये
पतनुः सर्वभक्तानुग्रहकारकः ॥४९॥ ब्रह्मांडानामनंतानां नाहं तु त्वं परेश्वरः ॥ सतां ॥ अखंडानंदरूपस्त्वं अमोघफलदायकः ॥५०॥ सर्वाधारः
सर्वसहस्रार्पज्ञास्त्वमुपबृंहितः ॥ पृथिवी वायुर्वन्हिर्दिशः काशं जलं रूपवान् ॥५१॥ अद्य धन्यं तपो नेत्रे पितरौ जन्म तेयतः ॥ दृष्टं स्वरूपं सा
क्षान्मे गतं पापं लयं परं ॥५२॥ योगींद्रप्रतिबाध्यं यद्ब्रह्मोच्चरं तं कदाचन ॥ इदानीं वरय देवतन्मे त्वं दातुमर्हसि ॥५३॥ शिव उ० ॥ निःशंकं वरया
मुकं सर्वं तुभ्यामि दुर्घटं ॥ स्तोत्रेण तपसा चैव प्रणयेन सुतोषितः ॥५४॥ मुनिरु० ॥ वः श्रुत्वा तो वरं देवात्सुप्रसन्नात्सदाशिवात् तस्याच्चतुरसुर
भ्याजेन पेवमत्स्यार्भ वेदितिः ॥५५॥ यक्षरक्षपिशाचेभ्यो देवदानववन्हितः ॥ मुनिमानवगंधर्वपक्षिसर्ववनेचरात् ॥५६॥ दृष्ट्वा रूपं मदी
यं तु त्रसेयुः रणमर्द्धनि ॥ सर्वे वेणुमहाभागासुरराज्यं चपछ्पे ॥५७॥ स्थितिं तेचरत्नेनित्यं भक्तिं तेव्यभिचारिणीं ॥ शिव उ० ॥ दौर्गा स्तिं विना सर्व
देवे भ्यो हासि ते भयं ॥५८॥ शिवस्थितं औरवर्ण विना जिता जीवयिष्यति ॥ शार्दूलस्य ... स्थचरणं धरिष्यति निरंतरे ॥५९॥ निः शक्तिस्ताक्ष
सेनचरणं स्थिति गतः ॥ तत्पुन शिवलोकेशं बलाजेष्यसि तेजसा ॥६०॥ भक्तिस्थमेदृतेरास्य स्थितिश्चते भविष्यति ॥६१॥ सम० उ० ॥ एवं
दत्वा वरं तस्मै शिवो तर्धानमभ्यगात् ॥६२॥ दुराशदोपि स्वगृहमाययौ हर्षनिर्भरः ॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६३ ॥
॥ इति श्रीगणेशपु० उ० खं० शिववर्णनंनाम त्रिंशत्तमोध्यायः ॥३०॥ मुनिरु० ॥ ततस्तु वरमर्बे भरिवत् तपैने दैत्यराट् ॥ न मम वर्षनिजा
स्मानं मोहितः केवलं तु सः ॥१॥ इदेष्वपि वीजितुं हयाकरो भयंत्र ॥ निबद्धे त्रा हस्तांपां पितसलूर्णकुंडलः ॥२॥ असिहस्तोध

४८
राम

श्री १

नुः पाणिनिषंगद्वयशोभितः ॥३॥ न मुक्तामणिमयीं बिभ्रन्मालां महाधनं ॥ शस्त्रसम्भिलकं दिव्यं वपत्र स्वच्छसकंचुकः ॥ तांबूलवि
लसद्वक्त्रः प्रस्फुरत्तिद्रपसंयुतः ॥४॥ पाभ्यांस्य भजवीर्येणाजिता वीरा अनेकशः ॥ उभयोः पार्श्वयोस्तस्य योगच्छत्तां बलान्वितौ ॥५॥
चतुरंगं तु तत्सैन्यं पृथिवीं विजयोधतः ॥ असाद्यादपछोमविस्तीर्णजलधेस्थिर ॥६॥ योधा वीरा भवेत्स्फूर्तत्सतं पिवाजयध्व
सः ॥ ततआदायरत्नानि द्रव्याणि च सहस्रशः ॥७॥ आस्थाय पत्तलस्त्र नेस्वयमाप्ताम्नताद्बलान् ॥ नानाधिकारे बलवान्व
शेदस्याखिलान्नृपान् ॥८॥ येच्यानुत्राः क्रूरास्थाप्यतमेवकारणंवपुः ॥ असंतभीरवोयेतुत्यत्वदाज्यमयो बलात् ॥ एगूते
र्ववर्णश्च क्रैलानपीथं दुरासदः ॥ एवं भ्रमं उतं भित्या राज्ञं जेतुमियेष सः ॥१०॥ स सैन्यः स हसा प्राप नगरीं भ्राजपालितां ॥ स्वा
सावरं च सामर्थं तत्स्वयं तुष्टस्य देवराट् ॥११॥ पलायेच्छहं पातः सामरः साकुटुंबकः ॥ तस्मिन्नेव क्षपे स्थीयंस्यप्यक्षीरादिक्षि
मायये ॥१२॥ अंकेलक्ष्म्या शिरस्थाप्यते तत्र मधुसूदनः ॥ स्यक्ता कैलासगिरिं चं क्राड्डींवाततस्त्र लभत ॥१३॥ तेनैव साद्ध
मामप्रभुतरत्यक्तुतानेन ॥ योपोषाशिपद्स्यक्ता तप्रततत्रसदैस्वरा ॥१४॥ स्थापूर्णेयेनबलिनं निजराद्यं तं सुतं पं ॥ एवं निर्जि
त्य विकुंठ्यां न्सर्वेनैव महाबलः ॥१५॥ के व सैन्यानां विषयेन्ध्य वसन्भस्म केतुरे ॥१६॥ कुं दुतुरसवे रख्यानं लोकेषु सर्वशः ॥ दि
पस्मिन्नभस्यसुरोराजा वर्म्मोसीद्बलान्वितः ॥ शौरेणवरोयसैन्यमाश्रीयकारकः ॥१७॥ समरिध्यंत्रिमहर्षि संयस्य हसं
प्रहास्य स ॥ एवं दृष्टवरोदेस्योतुष्ट भावप्रचोदितः ॥१८॥ परि क्षार्थं वरस्याथ वरदातु स स्तमस्तकेः ॥ करं दातुं मयो दुष्टः पपात
गिरिजापतिः ॥१९॥ सहदप्यपृच्छ हस्तेन विकुंठ नाप्रभ विकुंठना ॥ सुंदरं मोहिनीकृवध्वं तंपालंतदुतिवं ॥२०॥ उवाच मम वाक्यं
चेत्स्थास्यसी तं नरोत्तम ॥ अंगनाहं तदातेंवाह र्षाद्रोमितिमब्रवीत् ॥२१॥ न स्यतिसमतदा सात्तु तदा क्यात्सन नर्त्तह ॥

ग॰पु॰
८१

सापयाद्दर्शयन्मार्वसो पिदर्शयतेतथा ॥ २२ ॥ तपास्थापि स्वशिरसि हस्तस्तेनार्पित सणात् ॥ मत्प्रसादाद्भवदेवो हृष्येच्छि
तमेव च ॥ २३ ॥ मुकुंदोपि स्थित स्तत्र तन्नाम्ना पत्रयेपुरं ॥ अनुष्ठानवतां नृणां संघः परमसिद्धिदं ॥ २४ ॥ सो मोहिनी सर्व
कामानुकृतिभक्तितोनरणां ॥ तत्र स्थिता त्रिभुवनं मोहयंति गर्वादुरासदः ॥ २५ ॥ उवाच मंत्रिणोगर्वात्कथं त्रिभुवनं मया ॥
आक्रांतं स्वप्रतापेन जयता सर्ववैरिणां ॥ २६ ॥ ततो मात्याः समूचुस्ते विभुत्वं न जितं त्वया ॥ दुरासदमिति ख्यातमिति यतत्त्वया नास्ति
कुत्रचित् ॥ २७ ॥ यत्रास्ते शंकरः सर्वसुरैरपि च सेव्यते ॥ न जितं तत्पुरं यावत्तावत्ते पौरुषं वृथा ॥ २८ ॥ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य
मुदं लेभे रणप्रियः ॥ उवाच तान्सपदां वयामीयात्त्वसेसनिकः ॥ २९ ॥ विमानवरमारुह्य प्रययौ घातः सकामुकः ॥ प्रवि
श्य मात्रे देवं कैलासाकारः पुरे भवत् ॥ ३० ॥ तत्र ये चिविबुधा आसन्सर्वे यांतर्दधुस्तदा ॥ शिवस्तु निजभक्तस्तान्मेनुकोपार्थ जिं
श्यमात्रे ॥ ३१ ॥ जैमीषव्यं विना सर्वे नगरः ॥ हृत्वा राज्यं क्रियत्कालं विस्मापरिवारवान् ॥ केदारक्षेत्रमगमन्मुनयोपि पलायिताः ॥ ३२ ॥
ततस्तं सिनंस्तुभे ॥ ततो वभंज मर्सिः सा मोहादिपि सो दुरासदः ॥ ३३ ॥ प्रासादान्महतो भेत्स्याम्मोहात्तान् दुर्बलः ॥ कोपि चेत्तत्र
रते देवं तं तस्माद्भुतुस्ते वहिः ॥ ३४ ॥ नस्थाहानव षट्कारः स्वधाकारो न च कश्चित् ॥ न वेदाध्ययनं धापि न शास्त्राध्ययनं क्वचि
त् ॥ ३५ ॥ नपुराणं देवधर्मानव्रतं न प्रदक्षिणाः ॥ दुरासदं दुष्टमतो तत्र राज्यं प्रशासति ॥ ३६ ॥ कर्ममार्गे विलुप्ते तु धर्मेपिल
यमागते ॥ नष्टे धर्मसुराः सर्वे आसन्सर्वे बुभुक्षिताः ॥ ३७ ॥ इति श्री ग॰ उ॰ खं॰ दुरासदोपाख्याने एकोनचत्वा
रिंशत्तमोध्यायः ॥ ३९ ॥ ग॰ उवाच ॥ केदारमगमन्सर्वे देवा देवर्षयस्तदा ॥ यत्र तिष्ठति देवेशः शिवः सर्ववित्तमः ॥ १ ॥ प्रण
म्य शिरसा सर्वे कामारि त्रिपुरः स्मरः ॥ देवाः प्रोचुः ॥ पदभ्रष्टा वयं देव सत्यात्यागाः सुनयोपि च ॥ २ ॥ दुरासदभयादे
यज्ञानं कर्तुं च क्षमाः ॥ केनास्मै पोषरोद्दस्तोये नासौ भुवनेश्वरः ॥ ३ ॥ जातो दुःखो वधस्तस्य कस्माद्दैत्यदिवि सतां ॥ ये

॥ ८१ ॥
राम

नासौ क्वचित्तु लोकानां तत्कर्तव्यं दया तु भिः ॥ ४ ॥ तेषां तद्वाक्यमाकर्ण्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाच चतुराननः ॥ उपायं कथयिष्यामि तद्वधाय
नासौ वध्यस्तु लोकानां तत्कर्तव्यं दयानुभिः ॥ एवं पो घातये देवाः सनास्तिभुव
सुरर्षयः ॥ ५ ॥ यदातेन तपस्तप्तं संहारूणं बहुवत्सरं ॥ दत्तास्मैव रं देवो न तं तान्यविकापतिः ॥ ६ ॥ एवं यो घातये देवाः स नास्ति भुव
नत्रये ॥ ७ ॥ अहं शिवश्च विष्णुश्च त्रयो जातास्तदा सहायाः ॥ गुणत्रयविभागात्स गुणो
नत्रये ॥ अहं हि चेव यो मोसगुणत्रयविभागदरत ॥ ८ ॥ वित्रिपालयवतं
राष्ट्रतिपत्रये ॥ ९ ॥ विश्वव्यापी च मायावी विश्वकर्ता वहारकः ॥ गुणातीतोगुणोत्राश्च परमात्परतरः शिवः ॥ १० ॥ आदौ कुरु
ष्वैव मं वा याजठरे विभुः ॥ तद्दैवतस्य नाशास्यान्नान्यथा सुरसत्तमाः ॥ ११ ॥ एवं तु सर्वे ते स्मानं विश्वं चिंता हरं विभुं ॥ आदौ कुरु
तं तां देवीं प्रसन्नो भव वलभां ॥ १२ ॥ तत्तेजः संभवो बालो दुःसंसोदयधे भवेत् ॥ तपसैव रस्तैनमों करेण दरतस्य ह ॥ १३ ॥ मुनि रूः ॥
एवं वा कथं प्रसमुत्थाद्धत्यादेराज हर्षिरे ॥ तुष्टुवुर्भवकां तां तां भवानीं भक्तवत्सलां ॥ १४ ॥ नतास्म हे तामग दे करेतु वरास्स्वरं
विश्वविचित्रशक्तिं ॥ अचिंत्यरूपं त्रिदशैरशेषवंद्यां विकां तां त्रिगुणैर्गुणेशां ॥ १५ ॥ धरा धरा याधरभिस्वरूपामाधारभूतां
स्थिरजंगमानां ॥ शैलोक्य सारात्रिगुणी भवां तां त्रयीतनुं तां त्रिदशास्यरूपां ॥ १६ ॥ नतास्म हे देवि वरप्रदां सां यां विवित्तमोहां प
दत्तां सुराणां ॥ भक्त्यार्थिहंत्री सकलान्त्रपात्रे लोकस्य कर्त्री भ्रमिरि विलार्थ गोष्ठी ॥ १७ ॥ एवं स्तुता तदा देवी अगाद सुरसत्तमा
न् ॥ वरं वृणुध्वं वंचितं देवा स्तोत्रेणानेन तोषिता ॥ १८ ॥ इदानि सकलोलोका मामभयतां येमनोगतान् ॥ ततस्तुष्टुवुः सुराः सर्वे च
सतां प्रत्यक्षोक्तिं तं ॥ १९ ॥ ततस्तुष्टा प्रमुदे शीस्त्वं वं तु गणनायकं ॥ तुभ्यं स्वर्भुकं पस्पथः कर्त्री सर्वसिद्धिकरो विभुः ॥ १९ ॥ अनादस
तां सं प्रत्यक्षोक्तिं तं ॥ २० ॥ ततस्तुष्टुवुर्देवीं शीस्त्वं वं तु गणनायकं ॥ नतास्मो विघ्नहर्तारं दया
वं कामार्थः सस सर्व जगतः पिता ॥ ततस्ते तु स्तुवुर्देवं भक्त्यासर्वे विनायकं ॥ २० ॥ देवर्षयरूचुः ॥ नतास्मो विघ्नहर्तारं दया
लुं सर्वपालकं ॥ सर्वस्य जगतो हेतुं सर्वव्यापीनमीश्वरं ॥ २१ ॥ अनेकशक्तिसंयुक्तं सर्वकामप्रपूरकं ॥ हीनानुकंपिनं देवं स

७६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ वतारं

र्ध्यं कुरु णानिधिं ॥२२॥ स्वेच्छोपात्तास्वतिनानामिरतं सदा ॥ गुणातीतं गुणक्षोभं चराचरगुरुं विभुं ॥२३॥ एकदंतं द्वि
दंतं च त्रिनेत्रं दशबाहुसतंत्रं ॥ शुंडादंडमुखं विघ्ननाशनं पापहारकं ॥२४॥ भक्तानां वरदं नित्यं स्फटिकस्वच्छं शांतकारिणं ॥ अना
दिमध्यनिधनं भूतादिं सततभावनं ॥२५॥ त्रैलोक्येशं सुराधीशं दुष्टदानवमर्दनं ॥ लंबकर्णं ब्रह्मपालं व्यालभूषाधरं स्तु
तं ॥२६॥ एवं स्तुत्वा तु ते देवा गणेशं सर्वसिद्धिदं ॥ शुश्रुवुस्तां नभोवाणीं मा भैष्ट मा नसो ज्वरः ॥२७॥ ध्यानेनिष्ठं च वतं द
क्षा प्रणम्योचुश्च पार्वती ॥ देवा ऊचुः ॥ न जानीमो नभोवाणीं कुतो वाणी स्थिता शुभे ॥२८॥ दुरासदं महावीर्यं हंति घा
पिभयंकरं ॥ [illegible] ॥ तिष्ठ त्वा मत्तो वाणीं पुनः शंकरमाययुः ॥२९॥ हर स्वध्याननिष्ठः स्यात्कुर्यं कूर्मदिव्ये लेश्वरी ॥ देव्यु
वाच ततो देवा निद्रानीं संमरिष्यति ॥३०॥ तसंप्राप्तो धेनतसा पानिश्वसेत्यां पुनः पुनः ॥ अस्याभ्नासोपुटान्नेत्रां
त्रिसृतं तेजमुत्तमं ॥३१॥ ज्वालामालाकुलं दग्धं प्रसंगोऽपि येनोघतं ॥ प्रत्याहृत तद्दृशः सर्वे दृष्ट्वा हानिश्च हुषा ॥३२॥
वैनायकीं महामूर्तिं दशबाहुस्तांतेजमुद्रां ॥ बिभ्रतीं मुकुटं रत्नकोटिसूर्यसमप्रभं ॥३३॥ विद्युत्प्रभामहारत्नकुंडले र
दनं शुभं ॥ दिव्यांबरं च सिंदूरं आयुधानि दशैव च ॥३४॥ कस्तूरीतिलकं भाले मालाहृदि महोत्पलां ॥ यत्ते जो ध्वनिर्मो
स्निग्धं प्रलयानलसंनिभं ॥३५॥ व्यालयज्ञोपवीतं तं तां ध्यायंते पुः सुरास्तदा ॥ प्रार्थयामासुरर्थं तं आनंदघनमीश्वरं ॥३६॥ दु
र ऐसि स्वेमिनाप्य स्वं अप्रतर्क्योऽव्ययः स्वराट् ॥ निरामयो निराभासो निर्विकल्पो जरामरः ॥३७॥ अव्यक्तो जगदाधा
रो श्रमरूपो निखिलार्थदृक् ॥ पुराणपुरुषो नाथो मूर्तिर्वाचामगोचरः ॥३८॥ सर्वस्वरूपः सर्वेशः स्वप्रकाशो जगन्मयः ॥
दयं चेत्यावयं धन्याद्य ध्यातेन त्वं सुरासुरैः ॥३९॥ निर्गुणं च निर्विकारमव्यक्तं सर्वगं परं ॥ ध्यानगम्यं चिदाभासंस

॥ ५० ॥
सं०

च्छिदानंदविग्रहं ॥४०॥ मुनिरु० ॥ यथाहुर्वेदवेदांतिनो सो तेजरूपी विनायकः ॥ एवमेव जगन्माता प्रशशंस गजाननं ॥४१॥
सर्वव्यापी जगद्धेतुर्यश्च पावदचिंतुंति ॥ विनायकस्य रूपेण साकारेऽद्य समच्युतः ॥४२॥ अवतीर्णं मम पुत्रत्वं हंतुं दै
त्यानेव सुराः ॥ जगतामुपकाराय पातुं विश्वं चराचरं ॥ गेतु जपार्वती भक्त्या ददौ सिंहं स्ववाहनं ॥ कर्तुं तेनोमास्य
दष्ट्रे सर्वीयदंत्रणं ॥४४॥ दुरासदस्य च वधं प्रार्थयामास तं ततः ॥ देवानां च पदस्थानं निःसपत्नीमैच्छिता ॥४५॥

या४

इति श्रीमद्ग० उ० बालचरित्रे त्रिंशतितमोऽध्यायः ॥४०॥ [illegible] ॥ एवं प्रशंसितो देव्या देवैश्च स विनायकः ॥ उवाच पार्वती
प्रसाद्य प्रणिपत्य सुतः ॥१॥ गणेश उ० ॥ देवानां सर्वलोकानां कर्तुं पालनमुत्तमं ॥ दुरासदं निहंतुं च हर्तुं भूभारमेव
च ॥२॥ मातस्त्वां सेवितुं धर्मं स्थापितुं कर्म चैव हि ॥ अवतीर्णोऽस्मि सर्वज्ञे पृथ्वी विकरोमि तत्क्ष ॥३॥ एवं श्रुत्वा तिथि प्रे
त्रासुराः सर्वे तमेस्थिरे ॥ पुनः स्वालोचनत्वात्तं जगत्कारणकारणं ॥४॥ रजोसि विषमेष्ठमेरुद्रे त्रिमिहीनामपि ॥ आमिनी
स्तुणां तेयो विषमे त्वागरेऽजलं ॥५॥ धन्यं च मुहि नो देव दृष्टो चरणो विभो ॥ दृष्टा नीलो गतैर्दुःखं प्रासं च स्वं स्वकंप
दे ॥६॥ दुरासदं हनिष्येनं भक्तानामखिलेश्वरः ॥ अलोका ॥ इति देववचः श्रुत्वा जहास स विनायकः ॥७॥ कुर्वे सर्वक
रिष्यामि दुरायुधधरः प्रभुः ॥ एवमुक्त्वा सुरान्देवो हर्षगद्गदया गिरा ॥८॥ सिंहारूढो ययौ शीघ्रं पुरीं वाराणसीं
तदा ॥ समन्वयुर्देवगणा निमिषा निमिषोऽपि च ॥९॥ गीत्वा दुरासदो दैत्यो विनायकमुपागतं ॥ दैत्यसेनायुतं वीतेनि
र्ययौ नगराद्बहिः ॥ दैत्यसेनां तु दैत्यस्य सामासां सौधां दष्ट्वा ॥ नानायुधायुध्यवती गर्जतीं च नदन्मुखैः ॥११॥ गुहावि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ मु॰ उ॰
५९

तस्य पश्य सर्वसिद्धेश्वरो विनायकः ॥ उवाच तं महादेवं भ्रांतो स्य घाविरेव यं ॥१२॥ यथा बलाद्देव मया निर्जिताश्च मही
भृतः ॥ मुनयो विधिः हताः सर्वे तिलह नाभवे स्वल्प ॥१३॥ निर्जयेन त्वया देवा बहवः संस्थितापुरा ॥ सेकं फल मिहानी
येन गतो श्रान्त्वा नु महसि ॥१४॥ उपद्रवाः स्वया लोकास्ते लोकमया सिनो रक्षिताः ॥ तदर्थं भवतो नीहि मुत्तर्तुं त्वं भुवो
तरं ॥१५॥ शरण्यो सि मे स्वत्का मानल जो ऽचये सेउ ॥ पाहि संग्रामसिर सिञ्चे देवो दिनी मरिष्यसि ॥१६॥ श्रीयश
स्वयं रास्त्रं सर्वं त्रैलोक्यं पीडितं त्वया ॥ कुरुवाणा एव पुत्रक हुष्टुं गतो शरणं संभ्रमे ॥१७॥ परश्रं तो लया मासे ज्वाला
मालाकुलोसितं ॥ आघाय भास्वरं सो थ प्रल यानल संनिभः ॥१८॥ जवेन हृदयं तत्स्य स त्वा प्रोवाच रत्नां तव वक्र
परश्रुनाहत स्यास्य रोमापि न च चाल ह ॥१९॥ क्रोधसंरक्तनयन उद्दिश्य हृत् संनिवर्त्य सो ऽब्रवीत् तमुवाच यदेव
देव दुरासद ॥२०॥ न देवादि वरा जो वादि स्पालावामि पुरः ॥ यातास्तुलु कथं यातो बाल भावाद्धि जाधुना ॥२१॥ न हि
से स्यंत का मस्य त्रिम थं निर्दुसिध्यसि ॥ कुक्षिवाचा एव पुत्रकातत ः क्रोधाग्निः ऋ स्पोसि महोज्वलं ॥२२॥ परश्रधार
व दग्धातादृश्यः अपूर्णतां वपुः ॥ दैत्यसेनाहन देवं मकुक्षीनन्य वारयत् ॥२३॥ सो सिं परश्रुघाते न रतं धारवति तः
पतितः ॥ स्वनेसो मनुजु द्वयपयो देसो महाबलः ॥२४॥ सत्करो पुद्गलं देवो पि नव येनाद्रो बलात् ॥ ततो युद्धं
तयो रासीत् तुमुलं लोमहर्षणं ॥२५॥ बाहु भ्यां कूर्पराभ्यां च मुष्टिभ्यां तो भजानुः ॥ पदाभ्यां जानुजंघाभ्यां वक्षो
भ्यां च निजप्रभुः ॥२६॥ उद्धीय पेततुर्देहे पर्वतेन महास्वनेः ॥ काछिघा ता प्रकुर्वातिन घातान्सर्पयोरपि ॥२७॥ स

५९
राम

ग॰ मु॰ उ॰ ४५ एवं प्रवर्त्तिते युद्धे देव दानवयोरपि ॥२८॥ अथ भ्रमणं दतिनरा नायेतिर्यां तियमालयं ॥ ४५
ब्रह्मो थ्य जानु घाताश्च स्वं धाघाता स्परस्परं ॥ तुला दंतु धरिण्यां च धरा लिध्र संविलोप्य तं ॥२९॥ चेतसा बहुल जं
लोत्रा सा सामर्थ्यमस्य ह ॥ ततो विनायको मुष्टिं तु लादेह माहनत् ॥३०॥ परस्पर जयंतो च जयं तो साधु साधिति ॥ एवं
बहुदिनं युद्धं हष्ट्वा देवा विसिस्मिरे ॥३१॥ स्फुटितं मुखमस्या शुध रिण्यां पतितस्य ह ॥ द्विसहूतं निपतितो व ऽसा हतः
याचलः ॥३२॥ सकथं चित्रयुद्धो भ्रामर्षान्वि रागतां ॥ तत्सा मानमत्रा कृत्स्नं नुमतेस्म शरातुरः ॥३३॥ आययो
सैन्यमध्ये स दिनां तेस धिनायकः ॥ पठतां स्पण्वतां वापि गणो शस्य पराक्रमं ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्गु॰ उ॰ खं॰ दंड युद्धं नाम
षट्चत्वारिंशो ध्यायः ॥४६॥ गृत्स मद॰ ॥ ज्ञात्वा पराक्रमं तस्य वक्रतुंडस्य देवराट् ॥ आययो धैर्य मालंब्य यो कुंतं स
गजाननं ॥१॥ त्रिदिवं स्वस्थाच मंत्रं च यस्मिन्दैवत माहरात् ॥ ततो विनायको मुंचसर्जं न्यास्त्रं हि सर्ववित् ॥२॥ धारि कुंडति
ताधारा: प्रादुरासन्नतः क्षणात् ॥ शांतो भ्रस्त्त क्षणाद्धन्ति स्ततो दैत्यो रुषान्वितः ॥३॥ मारुतास्त्रं शीघ्रजं वंच चिरारण
मस्पत ॥ चकंपधरणी क्षां वे गिरयः पतिता भुवि ॥४॥ तद्रुक्त्रेण हता मेघाः स्वयं नीताः क्षणाद्रुतः ॥ पर्वतास्त्रं ततो दे
वो आविश्चके मनो बलात् ॥५॥ सर्वत्र पर्वता जाता कुंठिता मग मश्च ततः ॥ विलीने मारुतास्त्रे तु दैत्ये हमस्त्रं ततो सृज
त ॥६॥ तस्मिन्विमुच्यमाने तु त्रैलोक्ये वा स्थजा मतत ॥ भ्रमास्त्रं तत्क्षिव सर्पं मा नासेन्य हि भस्मतां ॥७॥ परस्व
रम युध्येतामास्तेते महवा सरं ॥ तयो: संघर्षणाद्वह्नि निर्गीपतद्भुरणीतले ॥८॥ तेन दग्धा जना लोका के राभ्यां वारिते
शुभे ॥ अमासा न ब्रवीदेवो ज्ञात्वो क्रूरं विनायकं ॥९॥ सेना निर्दध्यतां सर्वै दग्धायामिय मक्षये ॥ ततो मायाः सर्वसैन्ये

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.
५२

विनायक मयेोध्य यता॥१०॥ विनायक्रोगत श्चिंतायेत्काविश्य लुनः स्वगणान्॥ षट्पंचाशन्मितान्मूर्तीश्चकारासोऽत्यतेज
सा॥११॥ नानालंकारसंयुक्ता नानामालाविभूषिताः॥ सर्वेषु द्वार्षु सर्वत्र स्थिता विविधलक्षणाः॥१२॥ केचित्प्रलंबतुंडा
जाः केचित्षड्भुजा सहस्रहस्तकाः॥ सिंहारूढा बहिर्गताः केचिन्मयूरवाहनाः॥१३॥ सर्वे चपुपु स्तत्र हारयंतोगि
रीनिकान्॥ केषांचिद्दारिताः पादाः केषांचिन्मस्तका अपि॥१४॥ केषांचिद्धृदयं भिन्नाः जानुजंघोदराणि च॥
अन्ये प्रहरेणान् जीवः केचिच्चूर्णीकृताः पुनः॥१५॥ केचित्पलायनपराश्चैव नेहुस्तदा॥ केचित्प्रलयं कुर्वंतो पतन्तः स्वस्थमानसा
च॥१६॥ सेतुस्य भंगिता तास्तेनु भंगितान स्वरसोपि च॥ वाजिनश्च रथा नागा वाप्युद्यान्यनेकशः॥१७॥ नानाशस्त्र
हलायेतु खंडदेहा गतासवः॥ असंख्याः प्रादुरासीत्सैन्ये वरवीरशोणिताः॥१८॥ असुरि कामसिमध्ये भग्नाश्चैव खेट
कधारिणः॥ हंसांबुजेवर्ग सापत्तेनेमेदर्दमसंच्चये॥१९॥ व्याप सर्वेर स्थिवर्केश्च मपेत्रो सदुदिः॥ भग्नकाष्ठैः मुष्टि भिरे
पनस्थीहृदयप्रियेः॥२०॥ भुजगात्य दरशीप सर्वं तद्रणमंडलं॥ सर्वे स्थिन्निविष्ट सेसैन्ये ततो सावसिंदुः स्थितः॥२१॥ संस्मा
र मनसा वा संयदुत्तं स्वल पाणिना॥ मरद्वानस्य समये अपस्तेशानि संस्थवात्॥२२॥ अयमेव भवस्तिंतु बालकः शक्तिसंभवः॥
यदुत्के हंबलेदूस्म स्तिसंस्तैलोक्य सारपटत्॥२३॥ कालोपि नैनं विजयेत्तत्र चान्यस्य का कथा॥ एवं मनसि संस्मृत्यासए काकि
त्या सलोयच॥२४॥ वक्रतुंडोगत श्चिंतो नहेंत व्योरिपुः परेतां॥ देवेश्वोनपितश्चास्यपयापौशंकरो अवीत्॥२५॥ तस्माद्योगा
त्समासस्थाच्य वेरंट रूपमुत्तमं॥ ततो वैराट रूपेण धारत्नक्रतेणसः॥२६॥ एकपादेन तस्थौ स कार्तीलोरक्षितं बलात्॥ एक

५२
मोदे

पादतलेदे स्व पदधारम महके तथा॥२७॥ उवाच देवान्सर्वान्सवशक्षेवा भवेत्प्रवृत्तिः॥ अतो भिन्नाः तेतिष्ठ ध्यात्वा दिव्य म
निश्चयः॥२८॥ द्वारमकरत्तस्यास्यपतः खंडशो सततं दुष्टानां पीडको नित्यं निस्संमेसन्निधिः स्तव॥२९॥ देवोपि परया
भक्त्या तमेव वरमर्थयत्॥ देवोवाच॥ एवं सस्थानि हि विभो स्थाप्य पादं मयि स्थितः॥३०॥ मुनिरु॥ तथेति तं प्रत्युवाच यस्थि
तः कारूपो विनायकः॥ एवं दुरासदं जित्वा चकार पृथिवीं श्रियां॥३१॥ तस्मिन्नेतस्य पुष्यद्धिः प्रणम्य च प्रपूज्य च॥ स्वं स्व
स्थानंगता देवा मुनयः स्वाश्रमं प्रति॥३२॥ अन्येपि येपतन्कुर्वन्ति पूर्णकामा भवंति ते॥ एवं विनायकः स्थासन्काश्या षड्गुणम
न्तर्यः॥३३॥ तं न कास्यपुरे शापि एकपादे विनायकः॥ सहस्रं च विराट्रूपः सर्वकामप्रदः स्थितः॥३४॥ यद्दुः देवरमास्यानंश्च
गुयाद्भक्तिमान्नरः॥ सर्वान्कामानवाप्नोति गजेदंपदमेति च॥३५॥ सर्वत्र जयमाप्नोति पुष्टिमारोग्यमेव च॥ गणेशाख्यानश्र
वणे गेहे लक्ष्मीः सुस्थिरा॥३६॥ इति श्रीग०पु० उ० खं० दुरासदजयो नाम द्विचत्वारिंशोध्यायः॥४२॥ ॥ व्यास उवाच॥ वि
जिते तु गजेशेन दुरासदे दैत्ये॥ दिव्यालापमुनयश्चैव स्त्रहीस्वर्येद्यः कृषि॥१॥ ब्रह्मा संमुखिदेवं दुरासद रिपुं विभुं॥
स्तुतिसमालिसनो तो मार्गाः स्थापितो भिन्नतः सुरः॥२॥ स्थापनाच्च रतान्स्मार्कं मन्यतां दुरासदं॥ मयमेवसृजसेविश्वं तं च मेवपा
लपायकः॥३॥ सुपश्च सपरित्राता सुखदुःखप्रदायकः॥ समः सर्वेषु भूतेषु कर्मभिर्निर्वर्तयिष्यते॥४॥ चतुराकार जोगः स
र्वेजं तरव्य सद्गाश्रयाः॥ गवेषयचनानाथानेते कर्मणि योजयत्॥५॥ गवेषणे बुद्धिरूपं पोलुरुक्तो मनीषिभिः॥ अतस्त्व
बुद्धिरित्येव संज्ञा राजते तवा स्तुव॥६॥ तवप दर्शनं दर्ज ध्यानं स्मरणमेव च॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं पुत्रपौत्रदं॥७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हतेन रोत कस्तु सामुधिष्ठिते तम्भ संरहा ॥ स्वर्लोकादागताः श्रीअंपुरी वाराणसीं प्रति ॥ गंधर्वश्च सर्जन्यायां विनायकः विमोहितं ॥ स्तस्त्वा तु स्वस्ति मंत्रैरेभिश्च रामीदलैः ॥ दूर्वांकुरैर्हरिद्राभिश्च तैश्च कुसुमैरपि ॥ ८ ॥ नानापद्मामृतैर्वैद्यैः फलैर्बहुविधैरपि ॥ रत्नानां त्रिचयैर्दिव्यैः भोजिनेस्त्वम तोषयत ॥ ९ ॥ एवं तेरजिता सर्वे सिमावरणरूपिणः ॥ स्थितो वाराणसीं पातुं षट्पंचाशद्विनायकाः ॥ १० ॥ एकः पंचमुखस्तत्र विश्वेशाद्दूरि तिष्ठति ॥ अन्ये पृथिन्नामानो व्याप्य वाराणसीं स्थिताः ॥ ११ ॥ स्थिते विश्वेश्वरे तत्र सर्वे तत्रैव च स्थिताः ॥ आनंदस्याधि कारेषु भक्ताघामुनयो खिलाः ॥ १२ ॥ अनुकूर्वन्ति सर्वकर्माणि सर्वलोकायथापुरा ॥ इति ते सर्वमाख्यानं कीर्तितं पिछितु पत्तया ॥ १३ ॥ ढुंढिराजस्य चरितं धर्मकामसुखप्रदः ॥ दिवोदासे बहिर्भावं कथं पिबेधुनातव ॥ १४ ॥ ॥ इति श्रीमहा॰ पु॰ उ॰ खं॰ ढुंढिराजाख्यानं नाम त्रयः श्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ श्रीतिरु॰ ॥ ढुंढिराजावताराख्यातस्तेशान्ति संभवः ॥ इरासस्त्व धार्थायत्रिलोकी पालनायच ॥ १ ॥ एकपादं हि शिवं तस्तंउन्नगरेच्यैकपादतः ॥ स्थितो देवंसस मानंस्यवाराणस्यामितिश्रुतं ॥ २ ॥ उभाभ्यामपि पादाभ्यामुभयत्र स्थितिः कथं ॥ एतन्मे संशयं ब्रह्मन् इसं सर्वं विधत्तः ॥ ३ ॥ सुनिरु॰ ॥ किमसाध्यं विश्वरूपे विश्वकर्तरि निश्चये ॥ विश्वव्यापिनि विश्वेसर्वतः ढुंढिराजे महीपतिः ॥ ४ ॥ विश्वांतर्यामिनि परे विश्वसंहारकारणे ॥ सप्तपातालचरणे स्वर्गव्यापीशिरोरुहे ॥ ५ ॥ सर्वतः पाणिचरणे सर्वतः श्रोत्र चक्षुषे ॥ मनसश्च सुदीनां च ब्रह्मादीनां च योगिनां ॥ ६ ॥ अगम्ये तत्वतोवासुः पृथिवीजलरूपिणी ॥ सहस्रादित्यसंकाशे भासि सर्पांबरात्मके ॥ ७ ॥ चराचरगुरोतस्मिन् चराचरस्य रूपिणी ॥ यस्य रोमांचरंध्रेषु ब्रह्मांडानां हि कोटयः ॥ ८ ॥ त्रमंतिपयनोद्भूतापरागरैव व्योमनि ॥ संख्यापोवावितक्षैशितस्मिन्मातन्नविधत्ते ॥ ९ ॥ अनेकरूपिणि विश्वेस्वरोकर्तुंचराचरं ॥ अप्यनंत विषयं पंचतत्वं किंकिं न संभवेत ॥ १० ॥ अवतारस्वरूपाणि कायावा ब्रह्मणापिवा

किं यंति वा कीर्त्या निकस्मा कुर्वेति वा पुनः ॥ ११ ॥ शेषेण वेदेन चैवनापिन ज्ञायंते त्रिवेनच ॥ अतस्सत्कालुसंदेहं स्वयं श्रृणुमयेरितं ॥ १२ ॥ पंचक्रोशसर्वधमितिमुच्यते पापसंचयात् ॥ सूर्यवंशोद्भवो राजा दिवोदासो भवत्पुरा ॥ १३ ॥ हीनिष्ठोधामज्ञामानी मान्यो भमंडलेखिले ॥ ब्रह्मण्यस्य तिसमर्थः सर्वज्ञः सर्वदः शिवः ॥ १४ ॥ बहुराज्ञस्य पुरा भान्ना ज्ञातावितज्ञानप्रियः ॥ कामिनी मोहनतनुर्जितेंद्रियेतयास्थितः ॥ १५ ॥ उपकारपरो नित्यं परद्रोहपराङ्मुखः ॥ नित्यरूपः परवित्ते पुरख्लस्स्पराक्रमी ॥ १६ ॥ तपसा तस्य तुष्टेन ब्रह्मणा आज्ञप्तमुक्तमं ॥ काशां वसिपिहीनायां दुत्तेलोकोपकारिणा ॥ १७ ॥ सर्वदेवबहिष्कार राजपदे सोपि बुद्धिमान् ॥ तपसा तस्य संजातावृष्टिलोंकारतस्ततः ॥ १८ ॥ अविमुक्तं समायाताः प्रजाशो सर्वपंचतं ॥ गमरुद्वारेकुश्च धर्मेणपालयामास तां पुरीं ॥ तस्य पत्नी सुशीलाख्या नाम्नानस्य यमेराभवत्सोपरविरिंद्रोहुताशनः ॥ १९ ॥ धर्मश्रीशादीनपरापति वाक्यपरायणा ॥ आचारव्यवहारेश्च प्रायश्चित्तमैसोम्यपः ॥ २० ॥ पंडितैः मपतिव्रता ॥ २० ॥ धर्मश्रीवादीन परापति वाक्यपराय ॥ २१ ॥ अमममस्मनं शोकोबानेवदुः स्वयं हि कस्यचित्कारपामासराजा देहेन चादहे ॥ शिवेन मरुतः सर्वे मंदारं गिरिमभ्ययुः ॥ २२ ॥ हाहाकारं स्मायातोनाथ हिरिर्विहितामहत ॥ पशुपक्षिमनुष्याणां ॥ कुसातास्त्रिविधानारं तस्मिन्राज्यं प्रशासति ॥ २३ ॥ हाहाकारं स्मायातो नाश्वहिं शि विहितामहत् ॥ पशुपक्षिमनुष्याणां सस्यानिचबहून्यपि ॥ २४ ॥ पश्यतां प्राणिमात्रे संजातं वृष्टियोगतः ॥ स्वाहास्वधावषट्कारः सर्वेनाश यथापुरा ॥ २५ ॥ तेदेवास्सुरसुखं प्राप्ताये संप्राप्य न्यंपुरा ॥ ये देवाः स्तुरुगुः पर्वब्रह्मण्यस्य प्रणोदिताः ॥ २६ ॥ सोपिनानास्तुतिं चक्रे देवानां दंदशूकं ॥ पराक्रमिणोत्रास्य श्रवणे पापनाशनं ॥ २७ ॥ ॥ इति श्रीमहा॰ उ॰ खं॰ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ श्रीतिरु॰ ॥ कथं मुने सर्वदेवाः प्रयाता मंदरं गिरिं ॥ शिवेन च वपंसत्कारस्याः वाराणसी पुरी ॥ १ ॥ एतन्मे शंस देवर्षे संशय

योत्र महान्निष्ठो ॥ मुनिरुः ॥ द्वादशाब्द मनावृष्टो न दृष्टस्थावरजंगमौ ॥ स्वाहास्वधावषट्कारविहीनं हि धरातलं ॥ अस्तव
स्थमत्रास्तु देवैः संप्रार्थितो हरः ॥३॥ देवा ऊचुः ॥ महादेव जगन्नाथ करुणालय शंकर ॥ अध्यास मंदरगिरिं मरीचि
स्तु न वश्यति ॥४॥ अद्य नाम सुतं देववरं दातुं प्रयाहि तत ॥ मुनिरुः ॥ एवं संप्रार्थितो देवो महेशः करुणालयः ॥५॥ स
वैः सुरगणैः सार्द्धं मणिं चन्द्रार्यमाद्रिसि ॥ वरं दातुं समागतोऽपश्यच्चितं महामुनिं ॥६॥ अस्थिशेषं स्थिरं वन्हि एतं दृष्ट्वा स म
हाशिवः ॥ तस्मिन्क्षणे नागतश्चेत्स तत्प्राणान्समुत्सृजेत् ॥७॥ तदुत्कंठेन तपसा प्रीतात्मा गिरिजापतिः ॥ निजस्वरूप
तं दृष्ट्वापि मानेन निजं पदं ॥८॥ प्रापय्यामास सहसा गणैर्नंदिप्रमुख्यकैः ॥ सर्वैर्देवगणैश्चांशुभस्तस्थौ गिरिवरे स्थि
तेः ॥९॥ दिवोदासस्य नृपतेः सर्वथैव ध्रुंदेश स हाशिवः ॥ देवान्संप्रेषयामास सदुकुंतकं अमाहृतः ॥१०॥ ये ये देवोपासितकाश्रि
नापरं ध्वंसतस्य सः ॥ स्वनाम्ना परिसंस्थाप्य लिंगं तत्रैव तस्थिवान् ॥११॥ दिवोदासस्य राज्ये तु सर्वे वर्णाः स्वधर्मिणः ॥
आश्रमस्था द्विजाः सर्वे यथोक्ताचारसंयुताः ॥१२॥ गुरुशुश्रूषवः शिष्याः स्त्रिय आसन्पतिव्रताः ॥ धर्मैकनीत्यानवरा
प्रतीपकाससंयुताः ॥१३॥ यतिनश्च त्रिषवणा व्रतिनो होममंत्रिणः ॥ स्नानं संध्यां जपं होमं स्वाध्यायं देवतार्चनं ॥ आति
थ्यं वैश्वदेवं च स्वयमेव प्रकुर्वते ॥ ग्रहस्थाः सर्व एवासो धर्मनिष्ठास्तितेजसः ॥१५॥ अतो ववर्द्ध तो धर्मो यच्छिष्यात्तु
तमासयत ॥ स्वर्गेदि वसुमुद्दिरे पितरश्च स्वधाभुजः ॥१६॥ नवं ध्यानं च वागुप्याविध्यथा काम्य तप्रजा ॥ नावृष्टिर्नाति
वृष्टिश्च न च सत्र्पं रक्तं तथा ॥१७॥ शुक्राश्च कालुभाना सन्मूषकावाकृतावन ॥ एवं च सर्व सस्यानां निष्पत्तिः समपद्यत ॥१८॥
विश्वेश्वरे माधवं च ढुंढिं भैरवमेव च ॥ दंडपाणिं गुहं गणं दृष्टानि मज्यतो पिवा ॥१९॥ मणिकर्णी भवानीं वा बोभुक्ते दे

उपरावस ॥ इति ति ठिंचरं मिसं वृणोति नृपसत्तमः ॥२०॥ एवं पालयतस्तत्रासीद्दैवं नृपवरं स्थिते ॥ विनाशं ध्रुवं तत्त्वज्ञं जि
घृक्षु ति स हाशिवः ॥२१॥ वाराणसी वियोगेन परितप्तोऽभवत्तदा ॥ प्रेषयामास विघ्नाय ततो ज्ञवि पि भैरवावृ ॥२२॥ उवाच
तान्कार्यं च तु राज्यस्य त्राणतुच्छिद्रमिष्य ॥ आद्यासेत ततएतस्मात्काशीराज्यं न संशयः ॥२३॥ नमकुस्ते च रत्याभद्रेज्ञा लौं प्राप्य म
हाशिवात ॥ दृष्ट्वा वाराणसीं तेषु विश्रांताः स्वानकर्मणः ॥२४॥ अदृष्ट्वा तस्य दुरितं काशीकां संप्रचक्रिरे ॥ गृहिष्ठिंतां पर
श्यासीद्नागच्छत्सु तेषु सः ॥२५॥ ततो प्रेषयदादित्यान्महां धर्मं द्रुहं नृपस्य हगते पितृसुण्य मालोक्य स्थिताः काश्यां पुराणि
ताः ॥२६॥ न कार्यं चरेदिहस्यापि न संस्थाप्याशुधीतिच ॥ ततः श्चलुः षष्टिमिता अप्रेषयत योगिनीः ॥२७॥ अणुमा प्रसमदृष्टे
तो दिवोदासस्य तामपि ॥ हिस्ता वाराणसीं प्राप्य यजंते शिवमव्ययं ॥२८॥ ततः सप्रेषयामास दुर्गं लोक विनायिनीं ॥ अ
दृष्ट्वा पितदर्थं सात स्थिताऽभ्यामा दुहिःश्क्रिल ॥२९॥ ध्यानेन तोषयद्देवं सर्वकामैश्च मानवाः ॥ दिव्यालान पत्रां प्रेषया
मास सत्वरे ॥३०॥ गता वाराणसीं तेऽपि नेच्छिरे पुनरेव च ॥ स्व स्व नाम्ना प्रतिष्ठाप्य लिंगानि न्यवसन्मुदा ॥३१॥ ऋषयः प्रे
षिताः पश्चात् तुष्टुवुरेन शिवेन ते ॥ ताश्च स्थिरं याद दृष्ट्वा नृपेणापि प्रमोदिताः ॥३२॥ गत्या तीर्थविधिं दृष्ट्वा स्थिता वाराणसीमि
नु ॥ आत्रीशी हायन गच्छन्तु परंयं ततस्तस्यचेष्टितं ॥३३॥ जन्मसंतरञ्ज्यसर्वान्स्वधनं दातुमिथ्येषश्च ॥ नागरं तस्तु दुर्गे तेषु नैनोऽपि
हृदृश्चल्पत ॥३४॥ स्वस्वनाम्ना परिस्थाप्य तेषु स्तेप रयंतपः ॥ ततः सर्वे सुरास्तेन प्रेषिताः कार्यसिद्धये ॥३५॥ ते पि नो दृ
श्रुस्तस्य दुष्कृतं धर्मचारिणः ॥ नायाति कोऽपि का स्वा सुयोग्यः संप्रेष्यते मया ॥३६॥ ततश्चिंतापरो रुद्रो निश्चयं ध्यौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मा०पु०
५५

धिगच्छति ॥ मनसा चिंतयामास कदा द्रक्ष्ये कुलांगुरिं ॥ ३७ ॥ द्विजो दासस्य राज्ये तु यत्र पापं न यिष्यति ॥ तदैव प्राप्यते काशी
नान्यथा तु मया श्रुतं ॥ ३८ ॥ विना ढुंढिं माधवं च सर्वे देवा निरर्थकाः ॥ नायांति ते स्थितास्तत्र काश्यां ध्यानपराय
णाः ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्रीमद्रु० उ० खं० पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ मुनिरु० ॥ अविमुक्तवियोगेन परितप्तः सदाशि
वः ॥ सर्वार्थान्वेषकं ढुंढिं नत्वा प्रार्थयदातुरः ॥ १ ॥ श्रीवक्र० ॥ पंचानामपि भूतानां कारणानां च कारणं ॥ स्थितानंदघ
नो लिंगं ध्येयो वेदांतगोचरः ॥ २ ॥ प्रधानपुरुषश्चासीद्गुणत्रयविकारसंयुत ॥ विश्वव्यापी विश्वमिति स्थितिश्चरक्षक
तत्परः ॥ नानावतारहस्तश्चासीद्भारहरणोद्यतः ॥ देवानां पालने सक्तो दैत्यानां निधने तथा ॥ ४ ॥ द्विजानां चैव धर्मा
णां भार्तानां शरणेषिणं ॥ स्वेच्छयाऽपस्तां यातेऽयमिश्रस्य स्वरूपिणी ॥ ५ ॥ क्रमसंहारणं चासि काशी विरहदुःखितः ॥ ढुंढि
रुवाच ॥ अन्यान्देवप्रेषयसि सर्वविघ्नाधिकारहान् ॥ ६ ॥ सर्वदर्शिकिमर्थं त्वं मोहमेषि सदाशिव ॥ श्रीवक्र० ॥ इदानीमेव
च्छय मविमुक्तं गजानन ॥ ७ ॥ दिवोदासस्य विघ्नार्थं मम कार्यस्य सिद्धये ॥ कार्यं यथा मोहयजनं पुण्यं येनास्य हीयते ॥ ८ ॥
ढुंढिरु० ॥ यामि शीघ्रं महादेव न चिंतां कर्तुमर्हसि ॥ साधयिष्यते कार्यं हि दुर्लभ्यं विश्वमेऽजांगुरी ॥ ९ ॥ बहिरुक्त्वा दिवोदा
सं जनयापविशापिनं ॥ मुनिरु० ॥ इत्युक्त्वा शिवमानम्य पार्वतीं च षडाननं ॥ १० ॥ प्रदक्षिणीकृत्य तथा नारदं मुरुमेव
च ॥ प्रस्थितोऽखिलविघ्नानां कर्त्ता नाचविधिविभुः ॥ ११ ॥ प्राप वाराणसीं पुण्यां पुण्यैर्मेवाप्यते सदा ॥ ज्योतिर्वि
द्भूत्वा स घस्तस्य पापमलक्ष्य सः ॥ १२ ॥ स्वर्णकांतिर्दिव्यदेहो मुक्तामालाविभूषितः ॥ स्वर्णमुक्तामये श्रोत्रद्वये विभ्रत्
सुकुंडले ॥ १३ ॥ हारिंशांगुप्रभगुलो रत्नभूषणभूषितः ॥ कटिसूत्रेण च नासौ च महारत्नविभूषितः ॥ १४ ॥ पीतांब

५५
मा०पु

रपरीधानो दिव्यगंधानुलेपनः ॥ कामातिसुंदरतनुः कामिनीजनमोहनः ॥ १५ ॥ पतिव्रताश्च नार्यश्च कामुकास्ता अपि
द्विजे ॥ मनसा चिंतितं प्रश्नं वदति स्माखिलांस्ततः ॥ १६ ॥ अतः पतिव्रता नार्यः प्रश्नं प्रष्टुं तमभ्ययुः ॥ विहाय बालकान्सर्वे
मात्रनन्यान्सुहृज्जनान् ॥ १७ ॥ स्वप्नान्वदति लोकानां स्वमायादर्शितान्स सो ॥ सेवतां सर्वलोकानां ददाति सुबहून्वरान् ॥ १८ ॥
तद्दर्शनप्रसादेन दुःखं दुःखं विनश्यति ॥ पुत्रिण्यः सर्ववंध्याश्च जातास्तद्दर्शनात्ततः ॥ १९ ॥ हस्तं दृष्ट्वा भाग्यवतां कर्म
णि कथयत्यसौ ॥ प्रष्टुं धन्यं च संभुक्तं शोध्यमानं च तत्क्षणात् ॥ २० ॥ विस्मितास्तन्नगरे लोकाः सर्वे आसन्मुदान्विताः ॥
न भूतो न भविष्यो वा इति लोका वदंत्यमुं ॥ २१ ॥ प्रजयंति धनैर्वस्त्रैर्लोका प्रसन्न
नेत्रो ब्राह्मणो दृष्टिः सर्वे येनागुणाकरः ॥ २२ ॥ न भूतो न भविष्यो वा इति लोका वदंत्यमुं ॥ ... धनैर्वस्त्रैर्लोकाः प्रस
न्न
मस्यते ॥ २३ ॥ हस्ते छत्तानि वस्त्राणि कथयत्येष तत्क्षणात् ॥ दरिद्रस्याप्यपत्नस्य प्रष्टुं यातवै स्त्रेयसौ ॥ २३ ॥ अस्मिप्रा
स्वमंतस्त्वं कूतेत्ये वांतरात्मना ॥ भविष्यसि धनाढ्यस्तु तथैवासौ पवस्यपि ॥ २४ ॥ यं यं नरं कथयति यथा यं तं तथा
भवत् ॥ एवमाचरतस्तस्य स्वच्छंदेन द्विजस्वरूपिणः ॥ २५ ॥ त्रिमासे गतायास्तु पूर्णे जने रिता ॥ मुनिरुवाच ॥ राजप
त्नी विजन्याश्च पाति प्रसर्वशायणाः ॥ २६ ॥ एतावत्कालपर्यंतं नो भजंत्यन्यदेवताः ॥ विनापतिं गतास्तोऽपि विना शाके
नि रीक्षितुं ॥ २७ ॥ नो भविष्यति पुत्रो वा कन्या वेति विचारितुं ॥ सखी सिद्धेनिषद्धा स्तां ढुंढिरागमिष्यति ॥ २८ ॥ आ
कार्यंति ततस्तास्ता रहस्यं तमुवाचयन् ॥ उपवेश्यासने रम्ये राजपत्न्यः प्रपप्रच्छिरे ॥ २९ ॥ प्रष्टान्यचरणद्वंद्वसंदर्शनि
रेक्षलाः ॥ कस्तूरीचंदनं तस्य शरीरे पर्यमर्दयन् ॥ ३० ॥ निकटे तस्य कोऽपि चित्तु भवादादृष्टिरिवास्वयं ॥ प्रत्रपुर्वकुप्रभा

का॰खं॰
५६

स्तंसर्वेलत्वाप्रवीच्छसः ॥३१॥ प्रत्ययस्तस्समुत्पन्नेसर्वासामस्त्वविस्मिस्विरे ॥ एवं ताः प्रत्ययंतस्य दर्शनंफअनं स्वयं ॥३२॥
सत्कृतोगणकोवाणिज्यकुः सर्वाहस्त स्तसः ॥ जेताहस्तौ दृष्टपत्रौकृतभव्यंपविष्यविन ॥३३॥ इत्थंप्रवंतस्य सस्तसर्वज्यो
तिः शास्त्रविदुत्तमं ॥ उत्थितेराज्ञिताः शीघ्रंविससर्जुः क्षणाद्दमं ॥३४॥ पत्ककृत्वावंपरिसज्यतमेवाचिंतयन्
सदा ॥ दिवोदासोपितंज्ञात्वा सम्माकार्यननामच ॥३५॥ स्वासनेनतंपरिस्थाप्यप्रश्नजैविस्तरादिभिः ॥ ग्रामर्घ्ये
चधनंवस्त्रंअर्पयामाससादरं ॥३६॥ यद्वृत्तंपरिपप्रच्छत्सर्वंसमुदाब्रवीत् ॥ विसज्यनिजंदेवंसस्तमेवाचिं
तयन्नृपः ॥३७॥ रहस्येपरिपप्रच्छप्रश्नान्नानाविधान्बहून् ॥ प्रसंयेतुसमुत्पन्नेप्रार्थयामाससादरं ॥
॥३८॥ ग्रामान्धान्यंधनंदास्येतिष्ठात्रनिकटेमम ॥ चमत्काराबहुविधादृष्टायस्मान्मयात्वयि ॥३९॥
ततोजगादढुंढिस्तंप्रपंचरहितंनृपं ॥ स्त्रीपुत्रकन्यागारादीस्त्वत्कोवास जसीमम ॥४०॥ न ग्रामानधनंधान्यंनैच्छेते
प्रियस्त्वसे ॥ एकं वदामितेवाक्यं हितंकर्तुमर्हसि ॥४१॥ इतः सप्तदशेराजन्दिनेकोपिपरः पुमान् ॥ आगत्य संवदेद्यत्ते
कर्तव्यमविचारतः ॥४२॥ हितंतेपरमंराजन्भविष्यतिनसंशयः ॥ एतावत्तोमपालब्ध्वाग्रामान्धान्यधनानिच ॥
॥४३॥ ॥ इति श्रीमत्स्कं॰ कु॰ का॰ उत्तरपूर्वार्धे ढुंढिनामषट्पंचाशत्तमोध्यायः ॥५६॥ राजोवाच ॥ अथ स्वप्नेमुनिश्रे
ष्ठ ल कोरिष्यवचनंतव ॥ कुरकाण्डन्यथायेमेप्रापयोस्तिहरस्पच ॥ भगवन्सम द॰ ॥ एवंतेनसर्वजनाः काशिस्थाः स्वव

५६
राम

२७

शीहताः ॥ स्वस्थासर्वाविकृमीशात्तमेवपरिसेविरे ॥२॥ अत्र तप्तंचविप्रस्य दृष्टं भविष्यं च विवृण्वता ॥ ततो विष्णुर्बौद्धरू
पीपंचक्रोशपावहिः स्थितः ॥३॥ आगत्य मायया मोहं जनयन्सर्वदेहिनां ॥ स्वतिस्थतिविरुद्धं सोहं सिध्यर्थमिन्द्रपद्धिषन् ॥४॥
सोपिपुण्यवचनात्सर्वकीर्तिश्चक्रे महाजनान् ॥ साकारभजनं सर्वं दूषयामास सादरं ॥५॥ किमर्थं पार्थिवीमूर्तिः सर्वं ते
तेजसेरपि ॥ सर्वेजनामरुत्तमाः परमात्माहृदिस्थिते ॥६॥ वृक्षाणां जीवतो छेदः पशूनाम पिहिंसनं ॥ कुरुते स्वस्व
चित्तानिपरस्मैयः प्रयच्छति ॥७॥ नदेहे तु भक्तानिलीयंते पंचपंचसु ॥ स्वयमेव हि भोक्तव्यं पद्मान्नंसघृतं मुदा ॥८॥
देहात्मापरिपत्योसोनानाभोगैर्यथासुखं ॥ ततः सर्वेजनाः स्वस्वमार्गंसत्यक्त्वातथाभवत् ॥९॥ ब्राह्मणानपिसंत्यज्य
कुरुतु भोगमुत्तमं ॥ तस्त्रीकमलानामपरपंतीमनोहमाने ॥१०॥ स्थितोवाराणसीवासी स्त्रियः सर्वाव्यमोहयत् ॥
बोधयामासयत्नेनदुष्टमार्गं दिनेदिने ॥११॥ न भिद्यते तु मायाभिःपुरस्ता सोकरादिभिः ॥ तथामानेवभिद्येत देहैर
तेश्वनु दिधेः ॥१२॥ स्वस्वदेहे भर्तृदेहयोज्यस्येदेहएव तु ॥ एवं प्रलोभिताः कांता पुंजन्यान्पिपेजिरे ॥१३॥
तेश्वतु र्विधेः ॥ श्रुते दानेचहोमेचदेवब्राह्मणपूजने ॥१४॥ पश्चात्तापछिपानांच छेद
ब्राह्मणा अग्निहोत्रेषु यज्ञेषु शिथिलादराः ॥ स्वयमेव बुभुजिरे ब्राह्मानि च व्रतानि च ॥ एवं च धर्मलो
मेसंशयं दधुः ॥ परस्यारं चेह्येर्यतो भुक्तं भोगमुत्तमं ॥१५॥ स्वयमेव बुभुजिरे ब्राह्मानि च व्रतानि च ॥ एवं च धर्मलो
मेसंशयंदधुः ॥ परस्यारंचेह्येर्यतोभुक्तंभोगमुत्तमं ॥१६॥ ततो बौद्धो जगामाशु दिवोदासस्य मंदिरं ॥ पूजितः परया भक्त्या सतेन स्वासने शुभे ॥१७॥
कोभेदेनसेवद्विरेवच ॥१६॥ ततोबौद्धोजगामाशुदिवोदासस्यमंदिरं ॥ पूजितः परयाभक्त्यासतेनस्वासनेशुभे ॥१७॥
ततद्वचेदिवोदासं राजानं वाक्यविशारदः ॥ बौद्धोवाच ॥ श्रृणु राजन्हितं वक्ष्ये श्रुत्वा तत्कुरु सादरं ॥१८॥ इदं वाराण

ग०पु०
५८

त्रीशूलभृता निर्मापितेजसा ॥ प्रलयेपि विश्वस्तामे श्रीयते सर्वजंतुभिः ॥ पुण्यवद्भिरिहस्थेयं मन्ते क्षेममिरिसुभिः ॥
पापात्मानो भैरवेण क्षिप्यंते बहिरेव च ॥२०॥ रक्षणं पुण्यकर्तॄणां श्रीयंते तेन तेन च ॥ तवपुण्यस्थितं यावत्तावदत्र स्थि
तो गतवान् ॥२१॥ कारुण्यं राज्यं प्रकुर्वाणद्वादशीनतया भवान् ॥ पापं संप्रव्यतंते राजेन व कर्मणा ॥२२॥ स्कंदपु० ॥ स
मयुक्तस्य यावत्स्यं करिष्ये वचनं तव ॥ ज्योतिर्विदाचं दुंढीना प्रोक्ते यत्तस्यैव ततः ॥२३॥ यदमित्यं च कथ्यासी यदि
नार्थमिहागतं ॥ प्रदिनेतु मयाराज्यं तवैव पुरुषोत्तम ॥२४॥ रुद्र उवाच ॥ ततः स कृष्णाविर्भावो दृष्टीवामासमंतन्नृप ॥
त्रिजं चतुर्भुजं रूपं शंखचक्रगदाधरं ॥२५॥ समभिव्य विश्वरूपेण विराट्रूपं प्रदर्शयत् ॥ ततोन्नपान्नमस्कृत्य उवाच नृपः प
स्यापुन्नः ॥२६॥ न नर्त्तपरस्यात्तस्यात दर्शनमहोत्सवः ॥ धन्योहमिति तं प्राह पितस्यां सहितोनघ ॥२७॥ एवं राज्यं प
रिस्थाप्य तपस्तप्तुं मया बहु ॥ अस्मिणोदं बलान्मत्तं दृष्टं राज्यं सुदुर्धरं ॥२८॥ स दृष्टीनाज्ञात्मा पतिगतिर्मे नात्र संशयः ॥
दृष्टमेवपदं यांचे सामहं शरणं गतः ॥२९॥ मुनिरु० ॥ दृष्टांतः परमात्मासौ प्रोक्तवान्नृपसत्तम ॥ विश्वेश्वरप्रसादात्वंत
यापि राजसत्तम ॥३०॥ भविता परमा मुक्तिस्सत्कारा राज्यं सुखी भव ॥ भैरवोदंडपाणिश्च बहिर्कुर्यादि योन्यथा ॥३१॥
मुनिरु० ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं चिंतोपरमिकां यथौ ॥ ध्यात्वा विचारयंश्चैतु बुबोध सर्वमेव सः ॥३२॥ ज्योतिर्विदं गतो
त्रीश्च बुद्धं मायाविनं हरिं ॥ प्रणम्य शिरसा भक्त्या कोसीति निजगाद तं ॥३३॥ सोपि बुध्वा महाविष्णुं निजरूपं
सप्रास्थितं ॥ चतुर्भुजं शंखचक्रगदापद्मधरं स्तुतं ॥३४॥ पीतांबरं रमायुक्तं सर्वलोकाश्रयं परं ॥ उवाच तं नृपः प्र
धन्योहं मम सर्वजाः ॥३५॥ पद्मोक्षं दपदंपुनं ह्यंतपुण्यप्रभावतः ॥ दृष्टिमेपरमां मुक्तिं सुप्रामेतां प्रदानयः ॥३६॥ व

५८
राम

लोदृत्तां भ्रमणापि राज्य स्वराज्यं श्रीवोनिजं ॥ ततोजगाद तं विष्णुः शिवो मुक्तिं प्रदास्यति ॥३७॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्ता दिवोदा
संमहायोगेश्वरो हरिः ॥ अंतर्हितः पुनर्ययौ बौद्धरूपी निजाश्रमं ॥३८॥ प्रेषयामास दूतं सद्विवायागमहेतवे ॥ दिवो
दासस्य राज्येन धर्मो विद्विमपलतः ॥३९॥ ज्योतिर्विदागतो दीनस्वतंत्रराज्यं पापेनते ॥ शीघ्रमायाहि विश्वेशं
निजं वाराणसीं पुरीं ॥४०॥ ततो राजा राजचिन्हं संध्यातेषि परंतपः ॥ प्रासादे परमे स्थाप्य शिवलिंगं सुविश्व
ते ॥४१॥ तत्क्षणान्मोक्षदं पुंसां प्रमिकानां तु काम दं ॥ प्रती क्षन्दृष्टीनं तत्र स्वशंकरस्यार्थदायिनः ॥४२॥ इति
श्रीमत् स्कं० पु० उ० खं० राज्यत्यागो नाम सप्तचत्वारिंशोध्यायः ॥४७॥ मुनिरु० ॥ त्यक्त्वा राज्यमिति ज्ञात्वा निजं संस
मास्थितः ॥ अथ सत्स्वर्गलोकानां तुष्टि सत्रार्थदायकः ॥१॥ दूतं च प्रेषयामास त्रीघ्रमागम्यतामिति ॥ शंकरायमहा
बुद्धिस्ततः सहर्षनिर्भरः ॥२॥ आरुह्य वृषभं देवो ययौ वाराणसीं पुरीं ॥ दिव्यवादित्रनिर्घोषैः स्वगणैः परि
वारितः ॥३॥ जैगीषव्यं निराहारं वाल्मीकमिव संस्थितं ॥ अनुग्रहयोगेहंदृष्टिं प्रेक्ष्याचे वननामतं ॥४॥ शिवउ०॥
यमेव विश्वेश्वरविश्वरूप विश्वंभरानस्यास्य स्थितं बेवसर्वं ॥ शुभाशुभं कर्मविनिर्दीक्षितस्य दृष्टासि भोगं विधि
यंगुणेन ॥५॥ अस्माविसस्थितं कुरुते मिताते तद्रक्षणं चैव हरिसात्वाहं ॥ संहारकारि हि च राचरस्य विभागरस्यं
तरिगुणत्रयस्य ॥६॥ तव प्रसादाद्ब्रह्मा ब्रह्मजोपि शिवश्चशक्तो निजकर्मसिद्धै ॥ यथा विना देव विधिर्यथा स्यात्
दीयशास्त्या सुरमानुना हः ॥७॥ अनंतशक्तिः प्रदर्शितः पुमांसमर्च्य दृष्टं महिषं जपान ॥ पद्मासनि द्वितनराश्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घाताद्दीनं जगदस्य मिदं दरदृक् ॥८॥ समग्रमेयो विपुललोधसासी सुमध्यमः कारणकारणं च ॥ हृदयादि कुंठस्य पि सर्व
रावरोबाधराण्यत्र वभस्ति तोपि ॥९॥ यामियमस्यापरिप जयंतः संतो जैयेतो मनसा तं रत ॥ यस्यैव तत्तिं परिकल्प
यंतो मुक्तिं भजंते परियुक्तिहीनाः ॥१०॥ अनेकरूपं द्विविलोचनस्य मनेकशीर्षं श्रुतिबाहुजिह्वः ॥ अनंतविज्ञानघनोप्यने
कृक्ष्मसांद्रहेतुः परमप्रकाशः ॥११॥ तवप्रसादाद्धृदि मुक्तमेतद्दृष्टं चिराघत्वं वतोयि लेशः ॥ गणेशभक्तः खलु पूर्णका
मोमनोरथाः पूर्णहृताञ्च सन्ति ॥१२॥ मुनिरुः ॥ एवंस्तु तापुत्रः कञ्च प्राथयामास मत्रांकुरः ॥ गतं विरहदुःखं मम प्रा
प्य वाराणसीपुरी ॥१३॥ इदानीं सर्वदा रक्ष मद्भक्तांश्च पुरीं मम ॥ विना प्रसादं ते नस्या ध्रोसी वासः कृपया च नगर्याः ॥१४॥
दृष्पाणिभैरिवक्ष्यते पियसत्ताभवते ॥ तारकं ब्रह्म तत्संवासे द्विजातिचरमं यथा ॥१५॥ माघे मासि चतुर्थ्यां वै भौ
मवारे विधूदये ॥ अरुपेपादिद्युर्दश्येकरूप्यारेः प्रकजयेत ॥१६॥ संहरेत्तस्य संवत्सरं स्तोत्रपाठेन यो नु पातः ॥ तस्य
पिसक्लाकामार्थं लक्ष्मीमनेकधा ॥१७॥ यद्दं प्रातरुत्थाय त्रिसंध्यं पठितः पठेत ॥ पठेद्वापि ससत्तोत्रं भुक्ति
मुक्तिं च तस्य च ॥१८॥ अन्येपि चेत्ति सर्वे पापविद्धा सिद्धानामिह ॥ अतो दुण्ढिरिति ख्यातिहि त्रिलोकांश्च भ
विष्यति ॥१९॥ दुण्ढिरित्येव तन्नाम मुक्तिदं पापनाशनं ॥ स्मरणात्सर्वकार्याणां सिद्धिरेव भविष्यति ॥२०॥ मुनि
रावमुक्तासद्यापयत्समं गंडकीयखिलासकं ॥ यत्र दुण्ढिर्महादेवप्रासादस्याग्रनिर्मिते ॥२१॥ ततो विश्वेश्वरो भवनं सर्व
दृवाः स्वमंदिरं ॥ दिवोदासाय मोक्षं सद्दृष्टो भक्तापरंधरः ॥२२॥ समदं ॥ एवं विमोहितस्तेन दिवोदासस्य माय
पा ॥ विघ्ननाशो बुद्धिरूपेण तस्यास्य च हितं स्मृतं ॥२३॥ तत्सर्वं दूषितं देवीसामर्थ्यं दुण्ढिनाश्रुतं ॥ एवं प्रभावो देवो

५८
राम

सोपद्रवीदुस्थितंस्तुतः ॥२४॥ कृतवान्स्व एवं ॥ समदप्रोक्तं तस्येयं दुण्ढिविचेष्टितं ॥ महीयाते यचोमि पुत्रं विज मात्रमंडले ॥२५॥
तद्दनीमेव सा पुत्रमादाय प्रस्थिता ततः ॥ ययौ वाराणसीं पुण्यां मरणान्मुक्तिदायिनीं ॥२६॥ माघे मासि चतुर्थ्यां सा
भौमवारे सुदायुता ॥ दुण्ढेरायतनं याता नानानारिनरैर्युता ॥२७॥ महोत्सवं प्रकुर्वंतं दुण्ढेर्ह्रीर्तिर्नत्रामतं ॥ नानालंका
रसंयुक्तं दिव्यमाल्यांबरावृतं ॥२८॥ नानामणिगणोपेतं नानामुक्ताविभूषितं ॥ अनेकस्वर्णपात्रस्थैः पक्वान्नैः पा
पसादिभिः ॥२९॥ पूजितं सततं निर्वाहे रसगीतकिन्नरैः ॥ सुवर्णरत्नराशीभिर्दक्षिणार्थं निवेदितैः ॥३०॥ नर
रूपते वै देवमुखमिति चिंतायुता भवत ॥ मयाकृंचनयात तस्मिन् देवमिति सानघा ॥३१॥ सादूर्वीरानिमंदारकुसुमे
मार्गसंस्थितेः ॥ दृष्टेज्य पश्यामास्त्या पुत्रोदयमयाचत ॥३२॥ स्वामी मंदारदूर्वाभिस्त्वया तुष्टो भव स्वयेः ॥ नतथा
दृश्यनिश्चयैर्दुण्ढिराजस्तु तोषह ॥३३॥ ततो भक्त्यागताः सर्वे स्वं स्वं मंदिरमाहतोः ॥ उभौ तौ जननीपुत्रौ सन्निधौत
त्रत स्थितौ ॥३४॥ तयोर्निराहारतया भक्तिभावेन तोषितः ॥ आविरासीत्सर्वतिमध्याद्दुण्ढिराजो महोत्कटः ॥३५॥
पश्यतस्तु निनाप्रोक्तं पद्मस्वरूपं महोत्कटः ॥ दृष्टं ततमुपनिश्चये दृष्टं साक्षात्सुभास्वरं ॥३६॥ सर्वालंकारसंयुक्तं तुष्टेन वि
राजितं ॥३७॥ दशबाहुधरं स्थाणुं नेत्रपंकजशोभितं ॥३८॥ अनर्घ्यमुक्तारत्नानां विभ्रद्दाममहत्तरं ॥ पीतांबरं स्वेवरं संविरा
जितपद्मतनं ॥३९॥ दृष्ट्वैवं परमं रूपं मग्ना नानंदवारिधौ ॥ विसस्मार ततः सर्वं जनकं तं नमस्कारं च ता कुतो ॥४०॥ उवाच
भगवान्स्तो वरं वरय मत्सुव्रते ॥ प्रसन्नोऽहं प्रदास्यामि यत्ते मनसि वर्तते ॥४१॥ पुत्राकलेवरं लेश्यद्रव्यैर्नानाविधैरि
ह ॥ प्रीतिर्यथा त्वामी पत्ते मंत्रिरे स्पिरोत्रमनेः ॥४२॥ ऋतुवाचैः ॥ बभाकृर्ण्यतद्वाक्यं कीर्तिस्ते प्रियया परं ॥ दृष्ट्वावांस

५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मासाघ जगाद्दृहृद्दन्ननं ॥४४॥ किं मयाक्वचनं कार्यं सर्वत्र सर्वरूपिणे ॥ अनुयाय तदा पार्वे सान्निध्यालुब्धबोध
यो ॥४६॥ नि मूलो निरहंकारो निर्गुणोसि जगत्प्रभुः ॥ पूर्णानंदः परानंदः पूर्णश्चैव परावरः ॥४५॥ द्विधा लरूपी सो
मार्कस्तिसारूपवान् ॥ स एव पृथिवी सोम्बुराकाशस्तेज एव च ॥४५॥ जलं तत्थांतरि क्षं च गंधर्वा यक्षराक्षसाः ॥
चराचर स्वरूपस्त्वं हीनानाथः स्वरूपाधिपि ॥४६॥ विना पंको नादि रूपो व्यक्तिप्राप्तोसि संप्रतं ॥ अघमनयनेऽध
पितरौ च कुलं शीलं रूपं ज्ञानं तपोपि च ॥ जन्मांतरीयपुण्येन हृदः क्षिप्रप्रसादनः ॥४८॥
स्येजन्मतर्त्तो सुतोप्ययं ॥४७॥ पितरौ च कुलं शीलं रूपं ज्ञानं तपोपि च ॥ जन्मांतरीयपुण्येन हृदः क्षिप्रप्रसादनः ॥४८॥ सम्यक्दर्शनमुनिनातरः
तवैवं यो तेदेव सख्यापिता सि तथापि धा ॥ सपत्न्या सवि संदत्त मतउत्थापितः पुनः ॥४९॥ मुनिप्रभावाद्द्वोपं तापत्रयनिवारणः ॥ प्रस
भक्तिर्निरूपिता ॥ श्रीमीपत्रेश्च भजातेकृपितातवस्य पेन ॥५०॥ मुनिप्रभावाद्द्वोपं तापत्रयनिवारणः ॥ प्रस
नश्चेद्दहीनाथ मत्किंमम सुतस्पते ॥५१॥ त्रैलोक्ये पि पदार्थाख्य मज्यनि संगतिता ॥ दीर्घायुः सुगुणाभवः
लंकीर्तिः सुखं क्षमं ॥५२॥ विजयं [illegible] सर्वक्षेत्राने द्विजे देवे रतिपरां ॥ इंदुरि रूपे ॥ येयेवराद्यपाप्रोक्तास्ते तदत्तामया
नंपु ॥५३॥ सहस्रपत्र कर्त्ता सोजीववर्ष सहस्रकं ॥ शांतो दांतश्च मन्त्रसो राज्यकर्तासुतस्तवे ॥५४॥ यतुर्विधेन
पापैः सवसत्सर्वं कृ रिष्यति ॥ ममध्यानं नाम जपः सर्वं हास्य भविष्यति ॥५५॥ अंते मम सायुज्यं तेनरूपं प्राप
स्यते ॥ करवाचायात यंत स्सैवरानुसापरितुष्टो विनापद्मः ॥५६॥ हृष्टो स्य परसुंतसैप सर्वबाहु रितिस्फुटं ॥ चक्रेनाम स्वयं
देवं तस्स्वांत र्हितो भवत् ॥५७॥ ॥ इति श्रीमद्भु० उ० खं० वरप्रदान वर्णनंनाम अ स्य चत्वारिंशोध्यायः ॥४०॥ ५७॥ ॥ ५९॥

सूतवाच ॥ एवं वंध्वरपरितुष्टिः इदौ यां रात्रिं निनायह ॥ उषःस्नात्वा प्रस ज्यासीत्तिकुआतीपयो ॥ ॥ हर्षितादुः
खितादेववरं रहात्र्यगरं स्ववं ॥ नानाध्वजपताकाभिः शोभिते पैरलं सतां ॥ इदुमिनाम जपंतौ तौ नपपत्नी सुतावुभौ
प्राप्त्वागतो नृपा वेनसेनया वाप्यति स्वैनैः ॥२॥ आनिध्येन गरं वर्णपुरं नानासुविरचितं ॥ महर्षिघ्रायात्मुतनयं
सस्वजे परमादरात् ॥४॥ उवाच परमप्रीतो हर्षगद्गदया गिरा ॥ क्षिप्रसंतो प्रेसन सुतप्रां तोसि बहुवासरं ॥५॥ दुष्टा यां
परमां तुर्दृष्टेरसालव्याकुधामिव ॥ विससर्जाय ब्राह्मणो कान्यावसखाणि दृक्षिणः ॥६॥ कीर्ति श्च तनयः पश्चात
रस्परमयोजतुः ॥ सापिसर्वंमिपायासौदत्तां तस्य जोदयतेः ॥७॥ परस्परालिंगनचुंबनानिहास्यं विनोदं परिच
कृतुस्तौ ॥ तौरलविच्छेदमपि प्रहर्षात्मा स्पर्सद्गदं निरपत्रं पोय ॥८॥ ततः कृतिपयाहस्तु तासाहुत्रैगुणाकृतं
पिनीतं सर्वधर्मज्ञं नीतिशास्त्रविशारदं ॥९॥ अभिषिच्यन संभारा नृपबाहुयवयान्निजानां सुहृदः सर्वराजन्यानि
वेकं सुतदृष्टो ॥१०॥ शुभे मुहूर्ते सुलग्ने मसौ वयसं सुनि ॥ स्वाभुदयिकं पश्चात्स्वस्ति वाचन पूर्वकं ॥११॥ नानाद्रव्य
मुतैस्तोयैरभिषेकमकारयत् ॥ नद्दसुसर्वतोयै कुम्भ उदुसाममंत्रतः ॥१२॥ संतोष्य श्रीस्त्रणानन्यान् दक्षिणाभिरतत
स्तानतः ॥ स्वयं च वनसौ नोय छत्रं च्य स्वयं चक्र ॥१३॥ विससर्ज्जी राविलान्राजा सतः साधनमास्थितः ॥ त
तः परस्तु पाहुः सस्रहालसमहीमिमां ॥१४॥ धर्मेण सा शास्त्र नीत्या च सागिनपराजेयत ॥ विख्यातस्त्रिषु लो
केषु पराक्रम यशोमतः ॥१५॥ मंदारमस्ति पुष्टे स्वस्याः कंठे दधार ह ॥ शमीदूर्वां विना पजां न करोति कदाचन ॥१६॥

२का:

ग०पु० | दृ०

नानाभोगान्वनेत्रास्त्रीर्बुभुजे धर्मतत्परः ॥ उत्तायपुत्रान्राज्ञान्दिव्यानवर्षसहस्रकं ॥ १७ ॥ पश्चान्मारराज्यंपश्चात्सुते
नानाभोगान्वनेत्रास्त्री बुभुजे धर्मतत्परः ॥ उत्तायपुत्रान्नामानिदत्वा वर्षसहस्रकं ॥ १८ ॥ मुनिरुः ॥ राय्यं राज्यप्रभावस्तेन सेविण्मिकृपितः ॥
न्यस्य दिव्यपयो ॥ कल्याने स्वर्गमहसिद्धि सोऽपि दिव्यरूपधान् ॥ १९ ॥ मुनिरुः ॥ रायंराज्यप्रभावस्तेनसेविणमिकपितः ॥ न्यस्य दिवं पयो ॥ कल्याने तस्मा सप्तर्षिर्ते पुण्यप
तस्य ज्ञाने स्वपुण्यंच मंदारस्यप्रसंगतः ॥ २९ ॥ ते स्मात्यपावित्र ज्योपंशा मी मंदारतो मुने ॥ भस्त्रासमर्पितं पुण्यप
त्र मिसं सुधायते ॥ २२ ॥ त्रिविद्युपत्रपुष्पादि समर्प्यनरकंआऽलेत ॥ एवं पंचापि संपज्यवादिस्तिदूपतामिया त ॥ २३ ॥
त्र मिसं सुधायते ॥ २२ ॥ निषिद्धपत्रपुष्पादि समर्प्यनरके ॥ डभेयो भोचैवसान्निध्यं तामससत्त्वलोकतो ॥ २३ ॥ प्राप्नुयाद्भक्तिमा
सास्त्रिकोलीयते देवे राजसस्तत्स्वरूपतां ॥ डभेयो भोचैव सान्निध्यं तामससत्त्वलोकतो ॥ २४ ॥ एवं मे संशयं अस्य
न्मस्तु वेधा सत्स्तिर्नवैवथा ॥ व्यासउ० ॥ विनायकस्य को लोकः कस्मिन्लोके सतिष्ठति ॥ २५ ॥ एवं मे संशयं अस्य
तु महसि संप्रतं ॥ अमयंपरित्यज्यामि सर्वं तत्त्वां विहायभो ॥ २६ ॥ अस्तोवा ॥ मम यापिनारदेनोक्तं मुद्गलाय च
तेनच ॥ कात्रीमिजायचाख्याता लोकावैनायकः शुभः ॥ २७ ॥ सकामदायिनीनाम्नी स्त्रैनेव निर्मिता पुरा ॥ विज
लोकस्याहव्यंपंचकेविनायकः ॥ २८ ॥ काशीराजोविमानस्थो दृष्टवांश्चमंचहृत्पा ॥ संप्राप्यदुर्दुःखेन प्राप्नुते ॥ २९ ॥

विनायक

लोकस्याह्व पंचके विनायकः ॥ २६ ॥ काशीराजोविमानस्थो दृष्टवांश्रमं चहृत्पा ॥ इक्षुसागरसंभोगंलभते नात्र संशयः ॥ ३० ॥
स्त्रीपुमानपि ॥ ३१ ॥ अस्य नखं च वसतिज्योतिरूपमवाप्यच ॥ इक्षुसागरसंभोगं लभते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥ स्नेनते: सिद्धिबुद्धिसं
महाप्रलयवेलायांतिष्ठसेवाविनाक्रियल्प्यात सीढंतस्यदेवस्य नित्यस्थानं सनातनं ॥ ३३ ॥ ते नतेः सिद्धिबुद्धिसं
सार्यदेवभूमावेति ॥ रूपवक्षीपत्रितैर्मनुजेनयत ॥ ३४ ॥ अकल्पिताः संपदोत्र जायंते तत्प्रभावतः ॥ येये
वर्णिताः सर्वे देवलोकानने स्मृताः ॥ ३५ ॥ गणेशानिजलोकस्यसत्यैर्मयवर्णने ॥ संक्षेपेण ततो व्यापिवि

कल्पितं २

मन्यत्रोतुमिच्छसि ॥ ३६ ॥ ॥ इति श्रीमद्गु० उ० खं० श्रीमिमंदारफलवर्णनं नाम ज्ञ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

दृ० | ३७

मुनिरुः ॥ कथं चकाशिराजेन प्राप्तं तत्स्थानमुत्तमं ॥ मुद्गलक्षेपदेशोनतन्मेवक्तुमहसि ॥ १ ॥ मुद्गलाचार्य
पाप्रसंगेन मुद्गलसंत्यज्यंपुण्ययोः ॥ संपश्यपिताप्रेषे वृत्तं सर्वं तं मुनिं प्रपः ॥ २ ॥ ॥ पद० ॥ विनायकस्यकोलोको
याव्यतस्तत्कथं मया ॥ मुनिरुः ॥ स्थानं दर्भवनेस्ववं निजलोकेतिव्याख्यं ॥ ३ ॥ येनायकस्यलोकस्य चिंस्यातेनाप
वर्तते ॥ उमसत्यतपहादेवोदेवांतकनरांतकौ ॥ ४ ॥ पित्रोपकापिताहं तु पानुषेयतरिष्यति ॥ सतुबालकरूपे
णलीलामकृतेविक्रमः ॥ ५ ॥ वृद्धिष्वतिसपातस्मिन्स्वेच्छाचारीमहाबलः ॥ भृगुकस्य भक्तिपुत्रस्यपृदिद्रस्यन
हपदः ॥ ६ ॥ सुधादृत्वा महालक्ष्मीं भुक्त्वापेंद्रस्यदुर्लभं ॥ विवाहार्थं समानीतो दुर्लभिच्छसि पोरुषं ॥ ७ ॥ पदातं
हमागच्छतदातेन्नलिसोऽन्यप ॥ काशीराजमहाबाहोनिजेलोकमयाप्यसि ॥ ८ ॥ कदुवाचाग्यपुरुषागतेतस्मि
न्काशिराजोमहामतिः ॥ गणेशभक्तिं कुर्वाणः फलाशीकौवभेयह ॥ ९ ॥ मुद्गलासंतेतो बहुतिथे काले वतीर्णसोपि
नायकः ॥ कस्य पस्यापुहुदिसांलीलाविपहयान्वितेः ॥ १० ॥ हतोनानाविधादैत्याः श्रीडानानाविधाः कृताः ॥ हरि
ज्यंहतवान्सघःशुद्धास्यापिश्रहतदा ॥ ११ ॥ काशिराजस्य भवनेपुनरागान्महाबलः ॥ ततो महाबलोदेवोदेवं
तकनरांतकौ ॥ १२ ॥ स्थानंदर्भवनंयातोक्षीरसागरमध्यगं ॥ काशिराजस्ताद्दृष्ट्वांतवन्सर्वदत्ते ॥ १३ ॥ आ
लिंगतिवरं दृष्ट्वा दिव्यस्वविनायकः ॥ इतिमत्वासभामध्येसर्वंतदाप्तकुंजगत् ॥ १४ ॥ पश्यति स्म दयासात्रोसोपि
तन्मयतामियात् ॥ निराहारः कृताचित्तस्तिष्ठतिस्मनिरंतरं ॥ १५ ॥ मासमात्रेकदाचित्तुध्यानेनस्थितयथामतिः ॥

कस्यचिद्दृसते ध्यायिन्यसति स्मरत्यसत् ॥ १६ ॥ निष्प्राति बहु कालं स पश्यन्स्वप्ने विनायकं ॥ एवं स्वप्ने स्थिते मास्यार्धि
तो कापुः सुदारुणं ॥ १७ ॥ यदि लोका विजानीयुः परस्य चैव तत्त्वतः ॥ एवं चिंतयतस्तस्य पापमास्या नोत्थाल ये ॥ १८ ॥
तं देवगुरुलोध्याने विस्मयत्न पतिं ययौ ॥ तदृष्ट्वा प्रास्खबोधः प्रणनाम तं मुनिं ॥ १९ ॥ उपवेश्यासने पश्चात्संप
ज्य यथाविधि ॥ बद्धांजलिरुवाचाथ धन्योऽहं नो मनुमेष ॥ २० ॥ पितरौ मे दृष्टं नेत्रेऽधन्ये त्वदृष्ट्वा मुने ॥ यत्सा
स्मरं स्मरता मे संसारतारणं त्वं ॥ २१ ॥ अथ पाना महद्दुःखं तं सो मुन्विमहदृवान ॥ मनुवाच ॥ मुनयो तत्तो विष्णो
र्हा शितस्य मुनेष्विः ॥ २२ ॥ मुनिरुः ॥ याद्दशा सुविनीता लाना नैव दृष्टो नचायतः ॥ प्रजनाम हि तु सोऽहं चोष्यितं ते
दृशाम्यहं ॥ २३ ॥ असाध्यमपि मद्वा कथा दास्यते ते विनायकः ॥ केवु वाचा तदा कयापारै सो कारिता
जोयमाचतं ॥ २४ ॥ अनेनैव च देहेन स्वानंदभुवनं मुने ॥ यद्धेया चरितं तत्र स्यात्तु नैव च संपदः ॥ २५ ॥
ततस्तु चेमुद्गलो सौ परितुष्टस्तया गिरा ॥ अनेन जड देहेन स्वानंदभुवनं न्पो प्राप्स्यसे त्वं गणेश ॥ २६ ॥
स्यपुनरावृत्तिवर्जितं ॥ नृप ॥ तत्र पदं पंच सहस्रं परिवत्सरान् ॥ २७ ॥ अल्लकल्पं न यं कालं ततः स्वा
नंदमास्यसि ॥ नृप ॥ कीदृक् स लोकः किं नामा वदस्व मुने मम ॥ २८ ॥ केन पुण्येन गम्यो सोऽप्र
लोकामयाखिलाः ॥ मुनिरुः ॥ शृणु राजन्मयाश्रावि महिमा कपिलान्मुने ॥ २९ ॥ सामान्यतः
सर्वलोकाः प्रासिद्धा येस्ता सेया ॥ गहनो गतिरत्यंतमस्य लोकस्य भूपते ॥ ३० ॥ दिव्यलोके
तिनामास्य निजलोके च तत्परं ॥ सकामदायिनी पीठे तिष्ठति स्म विनायकः ॥ ३१ ॥ विस्ती

र्णं पंचसाहस्रं योजनानि महामते ॥ रत्नकांचनभूमो स राजते भासयेद्दिशः ॥ ३२ ॥ स्वानंदभुवनामा सो रसुसागरम
ध्यगः ॥ नवधैर्यं च हृते अग्रतेर्य तु जेपे रपि ॥ ३३ ॥ नवमानि विविधैश्चापि यंत्राख्ये तेनैव र्कं हितं ॥ विनायकस्य रूपाग्रा
ध्येतेनि जभक्तितः ॥ ३४ ॥ समष्टिव्यष्टिरूपेण समस्ताति ब्रतिविघ्नराट् ॥ पारेः स स तपालो लभ्यो ब्रह्मेव सर्वासिच ॥ ३५ ॥
कूर्मं च कमठं चेव श्रीनाभं च अखिला दिशः ॥ केरो यो ना पि संलोक्य स्थितेः आधार पंकजे ॥ ३६ ॥ कूर्मयोगमनि चत्रे
तं द्विपत्रेध्याति पुण्यवरत्न ॥ स्वेच्छरीर दृष्यामुको नाथ्यो ध्यातुं न च क्षमः ॥ ३७ ॥ सहस्रपत्रं ब्रह्मांडे समे जं यत्तमस्य
भं ॥ तत्र तेजः स्वरूपोऽस्ति हृदि द्वादश पत्रके ॥ ३८ ॥ दशपत्रं नाभिदेशे लिंगे षट्पत्र कं स्मृतं ॥ षोडशारं कंठदेशे तत
सर्वं च विघ्नराट् ॥ ३९ ॥ तेजोरूपोऽदीप्यमानः सस्वलोके यथाविधिः ॥ हृत्पुंडरीके चैव तु तं विष्णु स्तत्र समास्थितः ॥ ४० ॥ एकं
कंठाश्चो पंचवल्लोको सोके लासे स गणो यथा ॥ सोमसूर्याग्निनेत्रे सो भूमंडल महोदरः ॥ ४१ ॥ ब्रह्मांडेना
विंशति सर्गास्ते संव्याप्य पधिरोमवान् ॥ सरितः सागरा यस्य धर्म विंदुर्विभासरो ॥ ४२ ॥ ब्रह्मांडेना
विंशति सर्गा स्ते सं व्याप्ये षधि रोमवान् ॥ सरितः सागरा यस्य धर्म बिंदुर्विभासको ॥ ४३ ॥ औदुंबरगता यांति म
तियस्येव ब्रह्माण्डानि करेण वै ॥ त्रयाः स्त्री शक्ती दृष्टैवा जीवा ये च सहस्रशः ॥ ४४ ॥ तुं गं यन्मे रुशिखरं तले तास संस्थितस्य ह ॥
शाकाइ वयंद्य तां ॥ रचनां तस्य लोकेस्य संक्षेपेण ब्रवेन्नृप ॥ ४५ ॥ पद्मासनगतौ चौ या राज्ञि स्तन्मस्तके स्थितौ ॥ विकराल जटा भा
सहस्रयोजनोत्ष्टेन्नमगम्यं मुनिपुंगवेः ॥ ४६ ॥ पद्मासनगतौ ध्यात्वा शक्तिः स्तन्मस्तके स्थितौ ॥ यस्मंतादूर्ध्वं येवं त्वामनराज्ञूर्ध्वं सः ॥ ४७ ॥
रविनालिवदनं तथा ॥ ४८ ॥ ततएका शक्तिश्चैव र्नामिकानाम नामतः ॥ पस्मंतादूर्ध्वं येवं ॥ कोटिसूर्यनिभातस्या
सहस्रसूर्यसंकाशा भासयंति दिशो दश ॥ चामीकर निभा यास्तन्मस्तके पददायिनि ॥ ४९ ॥ असंख्य सूर्यसंकाशं तन्मध्ये योज
नभिपीठं महत्तरं ॥ विस्तीर्णं दशसाहस्रं योजनं तावदायतं ॥ ५१ ॥

२३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ उ॰
२१६

सु

नायतं ॥ स्थानं दृष्टुवतं भाति यत्र मूर्ते चेरुन जाः ॥ ५० ॥ असंख्या [illegible] हा भांति भास्वरा जेगीयो तिकाः ॥ तस्येवरस्प
या श्रा सो दुःस्पमोह विवर्जितः ॥ ५१ ॥ तद्दूते रे भाति परं ब्रह्म सागर एव तु ॥ सहस्त्र पत्र संयुक्ता तत्र प्रपद्मिनी
शुभा ॥ ५२ ॥ सहस्त्र पत्रं कमलं तस्या भाति यथा सखि ॥ तत्कर्णिकागतं स्पीठं रत्नकांचननिर्मितं ॥ ५३ ॥ आदित्यां
बरसुत स्तत्र श्रोतेतत्र विनायकः ॥ सिद्धिबुद्धी सदा तस्य पादसंहननं मुदा ॥ ५४ ॥ कुर्वाते परया भक्त्या स्ना
नवेदु स्तमर्तिमान ॥ गानं कुर्वति तन्नाट्यानि पर्शिमंति स्म वंतितं ॥ ५५ ॥ पुराणानि च सं[illegible] वर्णयंति च सह
णान् ॥ बालरूपधरस्तत्र शुंडादंड विराजितः ॥ ५६ ॥ कोमलांगो रूण[illegible] भूषणवान ॥ मुकुटी
कुंडली रात्नकेयूर तिलकस्य साधू ॥ ५७ ॥ दिव्यमाल्यां बरधरो दिव्यगंधानुलेपनः ॥ मुक्तामणिगणोपेतः
सरस्वेदामसंदृतः ॥ ५८ ॥ अनंतकोटि सूर्याभो [illegible] हस्तश्चतुर्भुजः ॥ [illegible] स्वतंत्रमाय
धावणी ॥ ५९ ॥ तेजोवती ज्वालिनी च शक्तिः पार्श्व पार्श्वयोः ॥ सहस्त्रादि समं कोटी ति [illegible] ॥ ६॥
नश्रीतं भजरातत्र क्लेमः स्वेद्य [illegible] ॥ [illegible] वा वा दुःखं [illegible] जायते ॥ ६१ ॥ आनंद [illegible]
येतत्रा सल्लुपुण्यतः ॥ विश्वव्यापी बालरूपो यत्र तिष्ठति विश्वपिता ॥ ६२ ॥ गु॰ ह॰ ल॰ उ॰ ॥ एवं ते कथितं लोके ग
णेशस्य यथा मतिः ॥ तस्मा [illegible] सुमाध्व[illegible] प्राप्तो ॥ ६३ ॥ सूत उवाच ॥ एवमुक्त्वा गतः स्वानंद
पुरलोपतिः ॥ [illegible] भजनेन तस्ये भवेत ॥ ६४ ॥ सहेस्त्र पत्र [illegible] मोनेनरः ॥ ६५ ॥ त
पानमा [illegible] गतः स्वानंदधाम तत्र ॥ ६६ ॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ पु॰ गो॰ गणेश लोक वर्णनं नाम पंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५० ॥

ध्यास उ॰ ॥ कृप मारा धित स्तेन [illegible] रा जे न वि प्रराट् ॥ स कथं च मदे हे न गतः स्थान मनुत्तमं ॥ १ ॥ एतन्मे संशं भगव
न्व्य[illegible] ॥ सूत उवाच ॥ समयुक्तं त्वया व्यास [illegible] पापप्रणाशिनी ॥ २ ॥ कृपयानि महा [illegible] इतिहा
संपुरातनं ॥ यथा निर्वासि तो नृपः स्वानंदपुरमेव गतः ॥ ३ ॥ महिमानं परं [illegible] हि लानसानसात [illegible] न मन
सा या वा याग [illegible] ॥ ४ ॥ गोदानानि महान्ति [illegible] नान्यैर्ने कृतः ॥ तथा [illegible] दानानि [illegible] दानानि
पान्यपि ॥ ५ ॥ विनायक प्रीतये तद्दत्तास्वेवं दिने दिने ॥ [illegible] सोपपि [illegible] ॥ ६ ॥ गणेश
इ[illegible] सपायते स्म दिने दिने ॥ [illegible] दिने ॥ ७ ॥ स्नानं च [illegible] कालेसंध्या विस्य
[illegible] ॥ ८ ॥ आकार्य सकलान्लोकान् [illegible] राज
विधिं तथा ॥ [illegible] रणं शुभे ॥ ९ ॥ [illegible] तेगं [illegible] ति
पाकासविविधे [illegible] ॥ १० ॥ वारंवारं [illegible] ॥ ११ ॥ गणेश उ॰ ॥
मुहुर्मुहुः ॥ १० ॥ ततो विनायको [illegible] ॥ सूत उवाच ॥ तदा [illegible] सादि
प्रमोदामोद [illegible] ॥ १२ ॥ ततो [illegible] ॥ के चित्
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ १५ ॥ आगता राज [illegible] प्रमोदा
[illegible] ॥ १६ ॥ दिव्यमाल्य [illegible] ॥ [illegible]
मो [illegible] ॥ [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ना॰ पु॰ ॥
दु॰ २ ॥

५२

स्य ऐते नत्वा या ताम्निजा स्रवे ॥ १८ ॥ दुष्ट विप्र पुत्रस्य ज्या सुया वस्य ततिनो न ए: ॥ नाय मान च तु ईतो सर्व लोके ॥ ५८ ॥ ४

ति ॥ १९ ॥ कुरा जन्मन हत्यावो ना स्य वे नाय कः शुभं ॥ नमस्ते त्रि पुलोके पुरस्त: प्रीति प्रेतोस्य पः ॥ २० ॥ तां यः प्रीति

दिया सात्यो त्य हुणा स्य द ले विदो ॥ ध मोक्ष जन्म स्नाप कल्पे पर तं पुण्य वतां वे या ॥ २१ ॥ त्वं दुर्गा ना दु विद्ध देवं हुंका पानानी म

हृत ॥ न जा नेम्य तं किं ते हरते जनौ तो दे पुया ॥ २२ ॥ परं ब्रह्म स्य रूपों बाले रुपी विनायकः ॥ न वसां मह मानस्य नाना ली

लो अदृश्य प तु ॥ २३ ॥ दिव स्व दे व ताद्र स्य म हि मानं य गाचरः ॥ यतो विनायको देवा यं त्वां वि नयति सर्वदा ॥ २४ ॥ दे दु र्थं प्र

धितं या नं दिव्यं वे भव संयुतं ॥ यथा वो दिव्य लोके यां तदुत्ता चर्सि नादु भौ ॥ २५ ॥ श्री प्र मानय तं कान्त्री राज ति सा हतो

भिभुः ॥ १ष्ण्य तु सर्व लोके पुसु श्री वसे सर्व स्तवो: ॥ २६ ॥ अमत्ताव्यो नियमत्तो भर्ता नंदा प्रस जन्तु दु: ॥ देहा वे सर्व

पुनर्लिप्या प्रणम्य ता उ वाच्य स: ॥ २७ ॥ धयं जन्मेच पितृ योनि हा ना ति श्वे संपदः ॥ यो दुर्लभो नयाद हेन्य रणो यों पुसा

व हे ॥ २८ ॥ विनायक स्वरूपेण प्राप्तो मे तुं पर रूप लं ॥ स सु सा गरमध्य स्थं दुर्ग मं च मर्त्य च हु वा ॥ २९ ॥ पाल्लिहुणं वि दा नं द

पर ब्रह्म सनातनं ॥ वि ष्णो मत्ति स्थि ति लये हेतु ॥ ३१ ॥ पद्मपुष्पो यथा गुलं तरं स्व ला स्थले तं य च यत न सर्व त्रा

न म स तं च सा क्षात् गुणी तो लंब ॥ ३२ ॥ ना नो देव म रूपं च ॥ भा मह र णो पतं ॥ ते नमे रं ब्रह्म तस्य दवे पं मत्ती ॥ ३३ ॥

स त्कंचा सन मस्त स्य स वी ना लिं ग्य च ॥ च्य मा दू ता दु चे अ र ह तां प्रणि पा त पुर: सरं ॥ ३४ ॥ पश्या दहं समा रोस्ये विमान

दसह्य सन म स्ता स्य सर्वी ना लिं ग्य च ॥ ३५ ॥ मुजा नां पाल नं का र्यं धर्मेणा च वेदेन च ॥ पुरु ले न च

पति दूर्ल भं ॥ अ मा त्या यों न म स्तत्व पुत्रं द त्तां न यो: कुरे ॥ ३६ ॥ अपिस्थिति तं तु दूता भ्यां प्र जिता भ्यां पवन क ॥ ३७ ॥

पत्नी तेन मठ ॥ ३८ ॥ तान्निं दुमया ॥ ३९ ॥ स्वर्ग का च मर्दे हे न ह सं वे या न मु त्तमं ॥ अपि

दु॰ ॥
॥ नाम

३१ वि नेत्रा: २

आरुह्य स्य च तत्रा स्त्र दु ह्रो भ द्रविसस्त्रिभ: ॥ दिव्य गंधे र लं कार्ये स्ता भ्यां सं पूजि तो सु द्धे: ॥ ३७ ॥ न तो सो या पु वे मे न दृ श्री

यं ते च्य तेरूपं ॥ प्र त वे त पिशा चा नां लो कट दृष्ट व मर्णं ॥ ३८ ॥ प्रे ते विह्व ला का रा दु र्धर्षा अ घो मु स्यो: ॥ प्र व

भा ग मु स्या: दूचि म्न स्त का ष्टा ध था पदे ॥ ३९ ॥ ह दि ने त्रा: ह स्त कंठा म हो द रा: ॥ प भा र श्रमो आ ग ते भ्र वं ति पर म

ना व: ॥ ४० ॥ त था स्त्र मं ति ग ग ने ने क रू पा: सु दुः खि न: ॥ को यं लो को दृ त वे रो यता मि ति सो प्र वी तु ॥ ४१ ॥ दू ति श्री

महा॰ पु॰ उ॰ ख॰ वि मा न ग म नं ना म त्र यू प्य शी ति त मो ऽध्याय: ॥ ८५ ॥ दू ता उ च तु: ॥ प्र त प्रे त पि शा चा नां लो को यं राजस त्त म ॥

नि दा प श्र न्यता सूर्य वि ते ते यां त्य त्र म पते ॥ १ ॥ ते तो नि पर य स्यो ति सो लो को प्र सुद रा श्र सा ॥ प त्रे तं वि वि धा को दु र्ध्व

के रा भया न का: ॥ २ ॥ घो रा स्यो प्र ल ल जी को मे घ ना दा घ नो प मा: ॥ अ ग्नि कुं डा नि भां स्ता न्स दृष्ट्वा प त प्रि तो पुन: ॥ ३ ॥

दु का मिदं दु पुरं दूते न ग दू तं मे नु प प्र च्छत: ॥ ता वु च तु र पं लो को दु ष्ट दा न व रा क्ष सां ॥ ४ ॥ श्रो त स्मा त्ते श्री या ही भा अ त्र ति ष्ठ ति

पा पि न: ॥ त द् गे से दृ ष्टा पलो कं गं धर्व से वि तं ॥ ५ ॥ सो प्य स्वर्ण गु हा पु त्र र ल कं चन म य: ॥ न र ना र्य: प्रा म र सोम

स्तु ता न वि त्रा र दा: ॥ ६ ॥ अ ति सो र व्य प्र र तं तस्स दृष्ट्वा प प्र च्छ तो पुन: ॥ दे ष्टा मिदं पुरं दू तो न द तं मे नु प प्र च्छ त: ॥ ७ ॥ दू ता उ

च तु: ॥ गं ध र्व न गरं स्ये दं दे य स्त्रा ने पु ग्या प सा: ॥ आ प्नु वं ति म हा पु ण्या दिं पु र म नु त्त मं ॥ ८ ॥ सि द्धा चा र ण य क्षा णां गु ह्य का

नां पु रं म ह त्त ॥ ना ना प्रते स्त भा दा ने ने प्सि पु ण्य स मु द्भ वे: ॥ ९ ॥ दू तो यं ते ता ने पं प श्या दु र्या या मा म तं पु रं ॥ गं ह स्प न म री स्यां

अ श्व मे ध स्ता तां जि तां ॥ १० ॥ सु व र्ण र त्न गो दा न र था श्व ग ज दा न त: ॥ र म्य ती र्थ नि षे क ध्रु वे: श्रे यो र भि वि षे र पि ॥ ११ ॥

प त्रे ता वपं र म्य हृ र्य यं ता उ भो ऽ स्य पं ॥ त तो नि रीक्ष्य ते प्रा च्ये प य ध तं दृ ष्ट मे व त त् ॥ १२ ॥ अ ग्नि लो कं त तो प्रो तो दू र्या वे तो

२८६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पं प्रभुं भं ॥ यत्रागत्य नरो विप्र जो गुह्यं ते जना नित्यमासते ॥ २३ ॥ ततो विंशद्दर्शीयतां तोयमलोकं श्रुणु भाग्युसं ॥ यत्र गुण्य
कृतो धर्मात्मिनया पापदूरतो पिच ॥ २४ ॥ सत्यमीश्वर्युकृतं भानि सुरेन्द्र पूतलं कर्मणां ॥ मृदंग: सर्वभोगा सुदृढ़ तेन
रक्षतपि ॥ २५ ॥ भुंजते प्राणिन: स्वस्य कर्मणां तनते भृशा: ॥ कुंभि पाके वपन्यंते छिद्यंते चासिपत्रकै: ॥ २६ ॥ अयो
घनेन ताड्यंते दह्यंते कंटकैरपि ॥ तामिस्रे चांधतामिस्रे दह्यमि कुंडे सपद्मके ॥ २७ ॥ पात्यंते नरके घोरे दुष्कृत: प्रा
णिन: तुतप्र ॥ निरीक्ष्यात्मि लयं नेत्रे पातं यातना मिति श्रुवन ॥ २८ ॥ ततो दशभिर्योजनैस्ततो कोबेरं लोकमुत्तमं ॥ असाध्य
यं धरं रत्नाकलोक दुर्लियं स्व वरं ॥ २९ ॥ रत्नकांचनमुक्तानि महाणि दीयमंते च ॥ रत्नकांचनदानेन तुलादाने श्च कोटि
शि: ॥ ३० ॥ प्राप्नुवंति महाभागा: कोबेरं भवनासिते ॥ रत्न सर्वेश्च कुंदे हावसंति सुखभोगिन: ॥ वापीकूपतडागा
नां कर्त्तारो जलदायिन: ॥ ततो नेत्रे दश योजने तस्तु वायुलोकं सुखावहं ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा जनं श्रीयते सो पिबं द[illegible]जलं ॥ वायुलो
कं प्रसंती ते स्वेच्छो गति विहारिण: ॥ ३३ ॥ ततो नेत्रे दश योजने ततो सपलोकं दुरासदं ॥ पंचाग्नि साधनरता: सर्वभक्ति पराय
णा: ॥ ३४ ॥ अग्नियाकामामुनय: सर्वे ते सर्वभक्तिस: ॥ निवसंति निराधारा यावदाभूतसंप्लवं ॥ ३५ ॥ नभश्चंद्रलोकं च दृष्ट्वा
येतांश्च पंतन: ॥ मुक्ताफलसुवर्णानां दानेन सुकृतात्मना: ॥ ३६ ॥ प्राप्नुवंति महात्मानो लोकमेनं सुपुण्यत: ॥ तालो कं चततो न्ये
नोदश्रीयेतान्यौन पंथ ॥ ३७ ॥ गोसहस्राणि ये पुष्टे श्रीसूर्ये पावयाविधि: ॥ रोमसंख्यै[illegible]लैस्ते तो लोके निवसंति ॥ ३८ ॥
सस लोकं ततो न्येनो दशयेतां चिरं ततः ॥ सत्यंता वेदविदुषे दाध्य यनतत्परा: ॥ ३९ ॥ सदाभ्यासा: [illegible] सिद्धु: शुभाण

पठकाश्चये ॥ अन्नदानरता पंच तीर्थसेविन: ॥ ४० ॥ अप्रतिग्राहका विप्रा: पंचोपस्थति कारिण: ॥ तं वाश्च
नोदानपरा: स स लोकं प्रजंति वै ॥ ४१ ॥ मधुसहस्रस्तेन विस्तीर्णं तावद्वृतं ॥ यत्र ब्रह्मा स्वयं तिष्ठते [illegible]
पुरे: ॥ ४२ ॥ दैव वरिष्ठं [illegible] सांतर्धा ॥ सत्यमानोदिनासांसे व्यतेभा के तनरे: ॥ ४३ ॥ यत्र दृष्ट्वा
[illegible] ॥ ४४ ॥ [illegible] तिष्ठति
[illegible] ॥ ४५ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४६ ॥ सर्वलोकेषु श्रेष्ठं तं [illegible] विघते [illegible]
[illegible] ॥ ४७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५१ ॥ ततो न्ये दश योजने ततो [illegible]
[illegible] ॥ ५२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५३ ॥ [illegible] ॥ ५४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५५ ॥ विमानप्रभया [illegible] ॥

स॰१

रा०कु०
॥ ह्रु ४ ॥

मि हूं श्रां [illegible] रुः सहं न्प [illegible] ॥ त्रि दिव्य प्रसूना [illegible] नां सम तं ॥ [illegible] सपर्णो [illegible] ततेयं रुति प्रश्न

[illegible] ॥ अ गे कांदि स
स्व न्प दः ॥ [illegible] स्व दा ह प म मि ति स्फुटं ॥ [illegible] किं [illegible] मति कोह ॥ ४९ ॥ आ [illegible] तत्र [illegible]
सं [illegible] सहस्र [illegible] मं ॥ [illegible] पतेः ॥ ५० ॥ [illegible] मर्या [illegible] तं ॥ [illegible]
स्व प त दा ॥ तेत आधा [illegible] तेः स ततो ध्वति भ यं के [illegible] ॥ ५० ॥ [illegible] आधा [illegible] अनादु
बोधी दी धीजि [illegible] प्रभामुतां ॥ ५१ ॥ आभ्यासि ते [illegible] महापिनी ॥ आ [illegible] सा उरी ॥ ५२ ॥
तवि स्तृत [illegible] ॥ ५३ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ति [illegible] सप्रभं ॥ ५४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] सहस्र [illegible] ॥ ५५ ॥ नीला [illegible] ताः ॥
[illegible] ॥ ५६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५८ ॥ [illegible] ॥ ५९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ५० ॥ [illegible] ॥ इति श्री [illegible]
[illegible] ॥ ६१ ॥ [illegible]
[illegible] ध्याय: ॥ ५३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १ ॥ सहस्र किरण प्रख्यं [illegible]

पी

हे६

दिव्या [illegible] ॥ दिव्य नाना कुसुम [illegible] ॥ ३ ॥ भासया [illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] नाम [illegible] णः ॥
[illegible] ॥ ५ ॥ [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ८ ॥ [illegible] महिमा [illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible] ॥ १२ ॥ [illegible] जन्म [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥ [illegible] ॥ १४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] ॥ १६ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥ उवाच [illegible] ॥ २० ॥

क्र२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्तातं हितयासवं शृणु संवाय दिवाशु सं ॥ निहता बहवो दैत्या धराभारस्य संहृतः ॥२०॥ पालिताः साधु लोका
श्रयस्त्वा पिताधर्मसेतवः ॥ तवानुयाया पुरं यातं कुरुपंचपदस्थिकारकं ॥२१॥ प्रणम्यतं निजं लोकं प्राप्तुं सर्वे वै सेवं ॥ अप्रेषयं तव
त्वामेव परिस्थितं साधु विश्रांतिं नलमेधु स्थितः ॥२२॥ तथापि भावं ज्ञात्वाहं मुकुलं मुनिपुंगव ॥ अप्रेषयं तवत्सहे
तेहतु ग्रहतस्य या ॥२४॥ प्राप्तं सत्वान्नं मुकुलेन पद्धत्ते देवपापिच ॥ येदगम्यं मम हृदये श्रीरामो मुनिपुंगवे ॥२५॥
भवताच पीतावागमजं तस्य जन्मेन तापुनः पुनः ॥ दुर्वाच घोर्य काले मानुषाव च यथा पश्य ॥२६॥ ॥२७॥ न
मामितेना धपदप्रविंदं ब्रह्मादिभिर्भवपतमं त्रिवाय ॥ पसमपात्रमात्रिपद्दस्य धादिसुचिन्हितं विग्रहं मनिशं
नाम ॥२८॥ दर्पते विमुक्तिधादिभिः सुरै देवैर कृतार्थ्य कृतैर्नमस्कृतः ॥ अनेककोटि विकृतिनाशहं संसार
रक्षामरत वहिकारि ॥२९॥ न मामि ते नाथ पदारविंदं त्रिलोक्य नेवहिरवीहतावं ॥ रूपाकृपा भागमसेवनेन ता
पत्रयोन्मूलनहेतु मूर्ति ॥३०॥ न मामि ते नाथ कुमारविंदं ममेके हेति भवते हेतु मंत्रं ॥ अनेकजन्मार्जितपद्दं सुरेश
संसारकूपोत्तरणाय लंबं ॥३१॥ एवमेव सगुणमतया विभवं विसृज्य सेधाराज ससाम नाप्य ॥ तमोगुणाधारतया
चहंसि च राचरं ते वसुगं गगरा ॥३२॥ येशुद्धचेता भजतेनिरंतं चात्मान्मस्य वि धाम्यसि धाव तेसां ॥ सैव
द्वारे सुखं हि तातेवत्से यथा गोरिव धाव सिलं ॥३३॥ येन्ये भजंत देसमनाप्यवाता संसारचक्रे बहुधा भ्रमंतः ॥
कृपावितेनु ग्रह माप्य तेपि भजंति मानुष्यम वाप्य तेपि ॥३४॥ धराजेरे कोपिपि मीतनाकैता रामणंवारि कुरुांभ

ता

धाराणनालं गुणानां गणनाहि यत्रं दृष्टो पि धौतव वर्षपूगैः ॥३५॥ निरस्तनत्त्वपदं नास्ति साद्गुणाम
नाकूर्म विधिर्यथास्या तगगुणाः प्रपंच प्रहृत ते विलासो जनस्य मोगान्यत कुरुपं स्यात् ॥३६॥ सत्संगतिश्चे स
हनुमहं स्यात् सत्कर्मनिष्ठा सहहेतु सस्य तिश्च ॥ चित्तस्य शुद्धि महतीहर्षाते ज्ञानेन विमुक्तिश्च न दुर्लभं स्यात् ॥३७॥
वरुवाच्यावाद्गति स्तोत्रं समाकर्ण्य पितृसुतो विनायकः ॥ उवाच वाक्यं गिरिजांसवदं कृणु हृदि स्थितं ॥३८॥ न एव
जातं वरस्य दरस्मेयथाहं सन्निहागतः ॥ दृष्टः प्रभंजनाम नतिर्न स्यात् तं तद्विधीयतां ॥३९॥ वरुवाच ॥ स्तोत्रेणगी
तस्तेप्राह तथैति कृपया हितं ॥ स्थापयामास विकूटं कल्पकोटिं रातावधि ॥४०॥ पुनेहस्तेत्रं मया तत्सम्याग
तस्य प्रसादतः ॥ नारदाय मया प्रोक्तं नारदो गौतमायच ॥४१॥ आदाशो विपुली सर्वासर्वकामफलप्रदं ॥ वा
नदं मोक्षदं विघ्ननाशनं मुक्तिदं वरं ॥४२॥ यः पठेत् सकलं मंत्रं सहस्रं शृणुतिं दं ॥ विधा काम्नो तं श्रेष्ठि
पात्रि संप्राय पठेन्नरः ॥४३॥ पुत्रकामो लभेत्पुत्रं अर्थकामो लभेजोपं गतवं सर्वं समाख्यातं यथास्त्रिवे
यातुने ॥४४॥ आख्यातं मानि राजस्य पिमेधस्यो तुभिठसि ॥४५॥ इति श्रुत्वा श्रेष्ठधावं व्यास निः
संशयाग्निदृग्याः ॥४६॥ पुनः पप्रच्छ सुमतिर्विस्तरेण कथानं ॥ व्यासउवाच ॥ शृणु सूपातं हृदि दृश्यहतं तानि उपा
दरतन ॥४७॥ भुसुधाकहयंत हेहेकोत्रिराजस्य मस्य च ॥ दुं धृवंकारश्च हेवो विकालि राजस्य ततः ॥४८॥ कुर्थं
तो निहतो दैत्यो भूभारश्च कथं हृतः ॥ स्थापितश्च कथं धर्मस्ततो मे शंस यथाविधिः ॥४९॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथया
पि सहासेन च रितं बालरूपिणः ॥ दत्सो शृणु कृष्णस्य पापानि संघ च यते नहरतं मुने ॥५०॥ ॥ इति श्रीम० उ० खं० अ०

ग०पु०

× ८ पप्रच्छ मार्गगां लोकान्क्वचिद्दृष्टो विनायकः ॥ १७ ॥ ×

अस्याग्रे तु प्रतिवर्णितनामत्रिपंचाशत्तितमोध्यायः ॥ ५३ ॥ अनुवाच ॥ भृगुस्तु शुक्लगृहे देवो यावत्क्रीडय
ति वांतरे ॥ सूनां लबालकामन्धोवनतेनानादिक्ताजनाः ॥ १ ॥ भोजनाय समागतं पुर्ष्येषु मुनिसुतस्य ह
करिराजस्य कर्णं स्यातु मागताः ॥ २ ॥ तान्दृष्ट्वा क्रीडराजस्तु क्रीडन्कौडन्वितोगतः ॥ पप्रच्छ तत्समस्त
तोलोकान्गृहे गृहे विनायकं ॥ ३ ॥ शुक्लस्य सगृहं याता ह्यदितिविचिंतसमन्वितेर ॥ ततोजनाविनिर्दृष्टं देवं शुक्ल
गृहे चेनं ॥ ४ ॥ जनाऊचुः ॥ उग्रस्तु कं ककोनांते हि यावक्षयपल्लवोन ॥ अस्मानघा निलायासौ दृष्टिदृष्य
गृहंगतः ॥ ५ ॥ कथं वैवस्वतानीता राजा बालोयदीश्वरः ॥ स्याद्दर्शनं तदानुकुर्यत्संतु हिंस वर्चयेत सा गृहे ॥ ६ ॥ दृ
ष्टं तेद्विष्णुसलं पृथं सोस्यति बालकः ॥ कुचिंतेति वीत गतस्ततु तमानयतु मुमुक्ष्याः ॥ ७ ॥ मुसलतः प्रधावंतिवि
ज्ञातुं तं विनायकं ॥ गृहद्वारं दृष्ट्वा जंतिस्म तनास्तहकुलि तमुदाः ॥ ८ ॥ केचिदूचुः शुक्लगृहं गतस्त्वादितितत
प्रति ॥ तेत्रीघ्रं तद्गृहं याता तातावासुतं विनायकं ॥ ९ ॥ अतिष्ठसेव कास्तत्र चंडीप्रवुद्धसाघ हाविशुः ॥ तदे
मे प्रार्थयानितिराज संहृत्य तमक्रूर ॥ १० ॥ दुतिष्ठयाहिरेभोक्तुं अन्नं पर्युषितं भवेत ॥ सदृश्य निगरे लोकाः
कोलाहलं प्रकुर्वते ॥ ११ ॥ दृष्टिदृस्यास्य भृगुशुक्लस्य शुक्लम्भिहृष्टास्ते स्वच ॥ पर्यातिश्रावसादिभायाआयतन
कहायचेमे ॥ १२ ॥ तजलं क्रोपिपिबति गृहेतस्य कदंभभावेन ॥ भुक्त्वा नुष्ठितं चान्नं कस्य पस्योलजोभवाम ॥ १३ ॥

कृष्णितं विविधैर्दिव्यैर्मितिं दुग्धमुगुः पदे ॥ मुनिस्तत्र वैभृगुत्या सर्वावस्यपुनाचयन्स्यपात्रजः ॥ १४ ॥ देवदत्तपत्र
भतस्यापपादितं चान्नं भुक्तम गवयेघ्नतः ॥ १४ ॥ दुग्धाग्रे हिंगलुवेत्रास्ति स्वस्ति स्वमास्ति मे ॥ १५ ॥ त्वाम पात्रे हिंसो
तुं मे शंख्यानाम्रस्व धुना जनाः ॥ ऋषिवाच ॥ एवं निशुर तां हृष्ट्वा जनाश्चेति विस्मास्ताद्गृहाद्वितु ॥ ऊचुः ॥ पश्य रं कृष्णि
तिं क्वचित्पंचबालके ॥ सोपिविविक्तलतं तेषां सोपुस्थानिजनैः सह ॥ १७ ॥ एकोनं तदा पापेद्दृष्ट्वा काकाद्दरक्ष
णात्त ॥ अलकुं भगतोपवहस्वयितानेवकन्नपवाने ॥ १८ ॥ प्रतिगृहं गतो नानाक्रीडासक्तो भवद्विभुः ॥ धृष्ट्या चिते
वान मार्गेषु धृचिद्दृलांगतोपिच ॥ १९ ॥ धृचित्सर्वं कुमः धावित्वचित्तोधगतोपिच ॥ क्रीडते हसते धाव
गृहे बालेषु नत्किय ॥ २० ॥ अध्यैतिक्कापितास्त्वाणिपाठयस्पष्टच्चयितम ॥ तेदृष्ट्वा स्वगृहं यातं कारीराजे
नसंयुतं ॥ २१ ॥ अहवे सगृहस्वामी धन्योहमितिच्याप्नुवन ॥ तंवैस्व वेगृहेषु जसहितो सोविनायकः ॥ २२ ॥
धृचिद्दृश्यजते तैले: स्नाति क्वापि शुभैजलैः ॥ पादप्रक्षालनं क्वापिक्रियते परमादरात ॥ २३ ॥ उपचारैः क्व
ध्वापिः पूज्यते क्वापि भक्तितः ॥ भोज्यते पर मानेन बाले भावायथातथा ॥ २४ ॥ क्वचिन्नानापरितले: क
स्तूरिचंदनादिभिः ॥ अर्च्यते सुमनोभिश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ २५ ॥ भुक्त्वा यथेष्टं तुष्टाप पादसंलना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰ ॥
टि॰ ॥

॥२४॥

हृषिभिः ॥ सेव्यते ॥२५॥ पत्नीभिः सिद्धिबुद्धिभ्यां सेवितो दिव्यविग्रहः ॥ वेदपारायणं क्वापि क्वापि गानरतः स्मृतः ॥ क्वापि नृत्यति सर्व
था क्वापि हसति कथां श्रृणोति ॥२७॥ क्वचिच्च प्रमत्तानि संपश्यति स्म त्वेषमः ॥ आमार्गान्धोत्र विविधैः क्वा
पिनी दश्यते विभुः ॥२८॥ क्वचिच्च पाराह स्तोत्रोक्रीडते बहुदबालकैः ॥ पुराणं वाच्यते क्वापि धर्मशास्त्रं स्य
ति स्म यथा ॥२९॥ एवं सर्वत्र हे भूप सर्वं पीडापरायणः ॥ यस्य यस्य यथा वांछा तथा तां पूरयत्यहो ॥ भुः ॥३०॥
सुप्रसन्नो महादेवो यथा कल्पद्रुमोऽपि च ॥ यथा चिंतामणिः कामधेनुर्वापि विलक्षणः ॥३१॥ दीनानाथेति
मन्त्रा महस्तत्तं तत्सार्थकं कृतवान् ॥ देवदुंदुभयो दुंनेदुः पुष्पवृष्टिर्दिहेन्यहो ॥३२॥ दृष्ट्वा त्वं कौशिराजेति भावं तद्भुवे
निजाश्रितिम् ॥ अयं विनायको बालो सन्निधौ मम तिष्ठति ॥३३॥ दृष्ट्वा पंसंगृहगतः कथ्यते सर्वमानवैः ॥३४॥
हे नृहेसत्कथं तिष्ठस आपिसाप्रतं ॥३५॥ योयो नामाकृतयिलंब दानिचपुनः पुनः ॥ विनाविनायकं यामी कथं
मोऽनु भवकृहं ॥३६॥ गृह मध्ये स्थित स्मार्त भुंजे काश्यपसंभवः ॥ तं भुक्तवंतं सन्दृष्ट्वा बहिःस्त मथ दृष्टवान् ॥३७॥
भूतस्ततो बक्रो कृष्ट विस्मितमानसः ॥ नानागृहगतो भुंक्ते काशीराज पुत्रो विभुः ॥३८॥ आकर्ण्यैव
ह्यनंते वांह समभ्येत्य वः स्ततान ॥ विनायकं सकथं पातो भोक्तुं नानागृहान् निति ॥३९॥ ततो द्वितीयगृहानि तुग
त्वा राजा सद्दृष्टवान् ॥ सच पत्सपुत्रं च भुक्तवंतं गृहे गृहे ॥४०॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो स्नात्वा तो मुनिसत्तमो ॥ ॥२६०॥

भुक्त्यर्थं चाश्रममागेतो तां सन कश्च सनंदनः ॥४१॥ पुरीं मशोस्त वधुता विनायकमयीं शुभां ॥ यत्र यत्र प्रविश
तस्तत्र तत्र विनायकं ॥४२॥ पश्यतस्म ततस्तौ तु यातस्म नहि रिक्कच ॥ भुक्तं च भुक्तवंतं च स्वसंक्रीडंतमेव च ॥४३॥
अपतं च पठंतं च पाठयंतं च पश्यतः ॥ एवं सर्वत्र तं दृष्ट्वा परस्परम थोचतुः ॥४४॥ न स्फुलं भो अना
पवित्रस्पतेय अनिर्मलं ॥ यावत्कुमारमेकं तौ सनावातिथ्यमादृतात ॥४५॥ दृष्ट्वा तावन्नहं याते दहेत्स्ताश्रपि
क्षयपः ॥ अघोमुखैमभुधातौतौ यात स्वनगरा द्बहिः ॥४६॥ पश्यतस्म तु मुनी सुदूनं वैनायकीं पुरीं ॥
अंतर्द्दृश्य नैत्रे स्वेनि मीत्यामील्य वा पुनः ॥४७॥ अथ तौ दृदृशतुः ललाटे हृदि भूश्चैव विदुभुच ॥ तस्य तु स्ता
ततः पेश्चाध्यानस्थितिं विवि अणो ॥४८॥ क्षणमुन्मील्य नयने विनायकस्वरूपिणा ॥ परस्परं पश्य
तौ समसनकांतः परोमतं ॥४९॥ यं यं हे वं तौ ध्यात स्म पश्यत स्तं विनायकं ॥ सर्वव्यापी सर्वरूपी आविरासी
त्तयोः पुरः ॥५०॥ दशबाहुः शूर्पकर्णं ध्यायेत्सिद्धिविनायकं ॥ सुप्रकाशं किरीटं च कुंडले वांगदधरं ॥५१॥
दिव्यगंधं च माल्यं च नागयज्ञोपवीतकं ॥ कस्तूरी तिलकं दिव्यं वसनं च प्रभं ॥५२॥ सौम्यतेजः सुमनसा
दुष्टानां निर्दुरी क्षणः ॥ साक्षात्तत्रमंत्री तत्र दृष्टो प्रणमतां विनायकं ॥५३॥ बद्धाकरपुटं तौ तं तुष्टुवाते महामती ॥
ताप्तुवः ॥ नित्य महेत मपरं परं ब्रह्म सनातनं ॥५४॥ तमेव परवाभत्स्या पंचभूता त्मकं विभुं ॥ पर

वि
ने
नु

चरमतं सर्वरूपिणं परमेश्वरं ॥५५॥ अनंतवीर्यस्य रोमांचगतब्रह्मांडकोटयः ॥ स कथं स्तवनीयो नो देवो वेदा
नगोचरः ॥५६॥ आवयोर्वीक्षितुं तं देवत्वया ज्ञात्वा प्रदर्शितं ॥ नविद्मो महिमानं ते बालरूपधरः स्वयं ॥५७॥
भूभारहरणार्थं त्वं कार्यं परं प्रभुं तं मतं महाप्रभो ॥ अंतर्दधे तु तत्रासौ मुनयोस्ततवंतौ पुरः ॥५८॥ नृप
यतो येदा नृपं तदा तौ चर्मवर्जितौ ॥ प्रासादं परमं लेखौ मूर्तिं वैनायकीं शुभां ॥५९॥ अनंतवी
द्वितियोऽपि तत्र यथा दृष्टं शुभे दिने ॥ स्थापयामासतुर्नाम वरदोयं विनायकं ॥६०॥ गणेशास्तीर्थ
मिति च तत्र यत्सरमुत्तमं ॥ स्थापितं नाम तत्स्यापि तत्रैव ते ख्यातिमादरात् ॥६१॥ अत्र स्ना
नेन दानेन गणेशपूजनेन च ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्ममयो भवेत् ॥६२॥ तत्रागुर्मुनयः
सर्वे देवाश्च सदिगीश्वराः ॥ दृष्टा संपूज्य तं देवं स्तुत्वा नत्वा पुनः पुनः ॥६३॥ मुनिरुवाच ॥ एवं तौ बालि
रूपस्य प्रभावं द्रष्टुमागतौ ॥ दृष्ट्वा प्रभावौ संतुष्टौ स्वस्थानमापतुः परं ॥६४॥ य इदं शृणुयान्नित्या
बालस्य चरितं शुभं ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति हित्वा पापं पुरातनं ॥६५॥ नश्यैव ग्रहपीडास्या
सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ गणेशस्याख्यानश्रवणात्पापी यं दर्शितं नरं ॥६६॥ ॥ इति श्रीग० उ० पु० उ०
खं० सनकसनंदनभ्रमणनिवासो नाम चतुः पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५४॥ मुनिरुवाच ॥

तयोः स्वर्गतयोः पश्चान्मोहापन्नो महानृपः ॥ काशीराजो गृहं यातः स्नेहात्पश्यति स्म गृहे गृहे ॥१॥ विनायक
मव्यक्तं गतो भीतो तु विस्मितः ॥ विहाय मां कथं यातो मित्रं क्वापि तोषु मे प्रियः ॥२॥ स्नेहागृहे आगतो सौ व
पं च बुद्धिनायकः ॥ स्तुतो वैहि मायातो भुक्त्वा काशीत्विंशतु मुदान्वितः ॥३॥ काशीराजो न सहितो यथान्यं पश्चाद्
कथं ॥ एवं मित्र गुरुतः सर्वैः पुरवासिजनैः शिशो ॥४॥ परमं भ्रममापन्नः कुटुंबान् किंचनो यथा ॥ केचनोचुः
शुक्लान्हे क्रीडसौ तो विनायकः ॥५॥ ततो हर्षयुतः शुक्लं गृहं यातो नृपस्तदा ॥ ददर्श चिंतामग्नं तस्य बालं च गतं
विभुं ॥ दृ॥ दृष्ट्वा तं च बभाषे दंडित्रे नेत्र मिते चापरं ॥ प्रणम्य परमाभक्त्या बद्धांजलिपुटो ब्रवीत् ॥७॥ नृप उ०
न बाले साधु चरितं तं न ज्ञाने स्नेहे एव च ॥ विहाय मां कथं भुक्तं मित्रगृहे विविधं च या ॥८॥ क उवाच ॥ एवमा
र्ण्य तद्वाक्यं पुत्रस्य विनायकः ॥ पत्र्यपत्र्ये मम भुक्तं तत्र भुक्तं तथापि च ॥९॥ मिथ्यात्वं भाषसे वद बाल
स्तमसि बुद्धितः ॥ वदिष्यंति जनाः सर्वे विभ्रान्ता स्पतिरे चिरं ॥१०॥ श्रुत्वा वै नायकं वाक्यं जनानुरुष्टं तद्गृ
रुद्रोनीचवयात्तुकं विनायक समीपतः ॥११॥ कथं मिथ्या भाषसे त्वं दुःसन्नपस्ततम ॥ ततं प्रत्युत्तिमाव
न्नो ज्ञानवान्सन्वेवो ब्रवीत् ॥१२॥ अंतेपातेपरा मायायोगीना मपिमोहिनी ॥ धन्योऽहं सर्वरूपेण सर्वत्र
मानितो पतः ॥१३॥ क उवाच ॥ सो मां चात्वितमात्र सध्यानमेवान्वपद्यत ॥ यथा जले जलं क्षिप्तं जलत्वं प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥७०॥ गरपु॰

ति प घते ॥ पुनर्मायाबलेनासौ भिन्नमूर्त्तिर्न्नपोत्तमः ॥१४॥ बालं तं त्रिविक्रमरूपं निनाय निज मंदि
रं ॥ नानावादित्रनिर्घोषैर्न्नृत्यैर्गीतैरनेकशः ॥१५॥ शुशुभे बालको तीवदेवेषु मदनोपया ॥ अनुपातोस
पत्नी क्रोधमत्स्याशु कुलं शनैः शनैः ॥१६॥ दुःप्रराधस्य पुत्रं वदद्देवैः बालेन क्रीडता तत्र ॥ कथं प्रयातोदत्तास्मि
यं कांचनलेखवत् ॥१७॥ एवं मनसा तत्र सहसोदयं पतिपुत्रमांसं वैरसंपदः श्रेष्ठो भक्तकार्यकरो विभुः ॥१८॥
शुकुः प्राप्तोद्दीनः सपत्नी क्रोधमहामनाः ॥ कदन्नभक्षणादेवैरूपः किमिति चिंतयन् ॥१९॥ नापरूपतां
पर्णकुटीं चिंतां परमि कुपयौ ॥ ततस्तस्सेवकाः शुभं सुगंधतैलमर्दनैः ॥२०॥ स्नापयित्वापलं तस्याभ
षणैः कांचनांशुकैः ॥ तथैव तस्य पत्नी तां बला दैवनियोजिता ॥२१॥ असाश्चर्ययुतो यो भोपरूपतः स
र्वसंपदः ॥ रत्नकांचनभित्तिश्च मंचकानासनानि च ॥२२॥ मुक्तामणिगणैश्चित्रा कांचनानि स्थलेस्थले ॥
कांचनानि च भाजनैर्वस्त्राण्याच्छादनानि च ॥२३॥ अन्नान्यनेकरूपाणि रसाघाणि विविधानि च ॥ दृ
ष्ट्वायं सकलं यो सौ परस्य समभावतां ॥२४॥ किमिदं भवनं शुद्धं जातमिंद्रालयोपमं ॥ ततः शुश्रूयीत्पत्नी
विनायैः प्रसादतः ॥२५॥ सर्वं जानीहि सो शुभैनं सपक्षं महाविभुः ॥ ददाति च पदे शेषे सोअल्पमात्रेण तोष
मानः ॥२६॥ स्वयं दत्तं बहुतरमल्पमेव हि मन्यते ॥ भक्तोपपादितं स्वल्पमन्यते बहुलं विभुः ॥२७॥ तस्माद्भूतं जर
क्षमनस्त्रैर्हेन विभुः स्तावतः ॥ स्मर्त्तव्योनमनीयश्च ततः पूज्यो हि तावत्र ॥२८॥ मुनिरुवाच ततस्तु नारेश सो

उक

॥७०॥
॥ रा॥

पल

नरांतक समीरितो ॥ आस्तां दृतो चिरं कालं शूलेर्थ्ये स्तथा ॥२९॥ पद्ध्वं ज्ञात्वा त्रैलोक्यं कंपयते येभ्य
पत्रवतः ॥ य छिरः कंवतः कंपया तोषितः सवासवः ॥३०॥ पराक्रमे बले शौर्ये लोकेस्मिन्ने समस्तयोः ॥ अ
यं तु त्रिविक्रमस्योहं तथ्यो मुनिर्द्विजः ॥३१॥ पततो ने नहतो देशा बलिनः पर्वनागताः ॥ तेषां प्रतिसरि
कार्ये सेव मृत्युः परस्वरं ॥३२॥ विधुद्रूपसमारूढाय गर्जितस्समहारवैः ॥ तत्तेजपतनात्तस्मिन्जनाः स
र्वे भयातुराः ॥३३॥ किमिदं किमिदं मिति चिंतुशु र्भयविह्वलाः ॥ एतस्मिन्नंतरे मासौ त्रिविक्रमविक
दंतुतो ॥३४॥ पाहः पलायिताः सर्वस्य घातांच विनायकं ॥ धृतं विनायकेनासौ सिंहस्तामं बलिनो बला
त ॥३५॥ उत्पाटितं धरिण्यां सन्नाम यो त्रासतः शुभो ॥ वसु र्दुर्मनः प्रत्याच्छादयामास भूतले ॥३६॥
हंतव्यः पुरुषेणासौ यः पराक्रमतो धिकः ॥ मृत्युवैन्निहतेते स्यात्स मर्थः पुरुषस्य हि ॥३७॥ ततः पप्रच्छतो
द्भुतस्य हृतो कांश्च धन्यता मिति ॥ स्त्री स्याद्रतेपलेनदोषः पुरुषस्य हि ॥३८॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचतुः पुरतस्थि
तौ ॥ पूरणाब्धि र्विजातो दीनानाथः पिता सिनः ॥३९॥ सेवकः श्रीपने ताच विघातो भयदो परः ॥ अन
इः पंचपितरो विस्मयातां पुनश्च ये ॥४०॥ आर्यांदृतो गुरुपरोनरांतकसमीरितो ॥ तत्र विघ्ने देवरक्षि
तोदरपपात्पा ॥४१॥ तं भयं भयच्छेवसर्वंजानासि सर्ववित ॥ ये ये वैरेण यातिहि तो सेहिताः क्षणमात्रतः ॥४२॥

णा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
७३

एतस्मिन्नंतरे पौरा विनायकमथाब्रुवीत् ॥ त्वं हि मे लोकरक्षितो देवकृतो लोकभयं कुरो ॥४५॥ अनयो रक्ष
कारस्ततः इतस्ततोपसरतयेभवेत् ॥ सन्नाम्नायमयो दत्तं विषमेव हि जायते ॥४६॥ मुनिरुः ॥ तौ तु वाक्यमुक्तो देवः प
र्वमेवानयोर्मया ॥ अभयं दत्तमधुना विपरीतं कथं भवेत् ॥४७॥ इत्युक्त्वा मोचयतो सत्वतोराजा ब्रवीत्तु
नः ॥ अपराधान संख्यातान् कृतांस्तौ मोचितौ रिपू ॥४८॥ मरणे जीवने जंतोरिच्छा ते कारणं मता ॥ इत्यु
क्त्वा मंदिरं प्रापो सौ श्रीराज विनायको ॥४९॥ नत्या तौ सर्वलोकस्य स्वस्वं भवनमागमतम् ॥ प्रशंसंतौ न पौ
नाना रूपिणाः विनायकं ॥५०॥ ॥ इति श्री मद्॰ उ॰ खं॰ कृत मोचनं नाम पंचपंचाशत्तमो ध्यायः ॥५५॥
मुनिरुः ॥ तौ तु सौद्रकुरे रम्यो नरांतक समागमतो ॥ सहस्रस्तंभरुच्चिरां मणिमुक्ता विभूषितां ॥१॥ अनेक श्री
रसंबाधां नाना श्रृंगयुवतीयुतां ॥ रातयो जनविस्तीर्णां नावद्वारामसंयुतां ॥२॥ नाना मणिमये रम्ये आस
ने समनरांतकः ॥३॥ उपविष्टस्ततास्यावे तस्या मात्याः वरासने ॥४॥ सोगमनसंलक्षा पर्दुर्नीव लिनां वरौ न त्वा
तौ वदुतः ॥ श्रलश्रृवलश्रगणान्वहूनर्थे ॥५॥ ततः यंहूतागौ निमायस्यात्साध्वीतरं यपतं ॥ अन्यथा दूतहोषः
स्यात् स्वामिको पश्च हारणः ॥६॥ श्रवानस्वामिनः कार्यविकार्यस्वहितं शुभं ॥ आवां विनायके विघ्नान्कर्तुं
यातौ पुरीं तु तं ॥७॥ अतितुसनरीतनसिद्धे तोत्ती प्रती भकौ ॥ विघ्नं वदेकुरस्थाप मथमं बालरूपिणो ॥८॥ ७३
राम

१ श्र

तान्यामालिंगितस्तौ यथ्नस्तत्र विनायकः ॥ पतंगौ विघुलस्य वायुरूपधरौ ततः ॥ यातौ वौ
लकमुक्षितमुद्रिरं आक्रम्य नात्रितौ पापा पौरूपौ प्रबलः रातध्यारवंडितौ सुरः ॥९॥ कामक्रोधौ च दुष्टरौ
रासभं रूपमास्थितौ ॥ हंतुं बालं तु मार्गे तौ चूर्णितौ खुरणीतवे ॥१०॥ ततः कुंजरस्ता
मा तु कौंजरं रूपमास्थितः ॥ मार्गमावृत्य सतेस्थौ तकुंभ स्वविदारणा तु ॥११॥ नि
हतः क्षणमात्रेण कुमारेण बलेन सः ॥ धर्मदत्तन्तापश्च अंभवाहे तु मागतो ॥१२॥ ना
शिष्ठेलन वृद्धिस्ति हंता पस्कम ताप सा ॥ ज्वाली तुंडो व्याघ्रतुंड स्वनीय सर्व विदारणः ॥१३॥ आगता नाकि
तुं बालं व्याघ्रोज ज्वालतां तु श्री ॥ अंतस्ता तास्य मकरो दापुरू पतया सह ॥१४॥ विदार्याशं व्याघ्र तुंड
भक्षपत्रा खिला जनान् ॥ अयौविनिहतौ तेन बाले नानंत माथिना ॥१५॥ मेघनामा महादेसोगणकं रूप
मास्थितः ॥ निहतो मुद्रिकाघातात्तत्कृत मिवाकरोत ॥१६॥ कूपस्य यं दरस्थो सौ निहतो माश्रितो बलात् ॥ अं
भासुरं धमस्तो नाशितुं बालमागताः ॥१७॥ एकैनाक्रावित तमो धारा भिर्वर्षवेतरः ॥ अपरस्तु नाग्निरुव
रूपपतद्वालक्रोपरि ॥१८॥ महाविघ्नस्वरूपेण दूरस्तो ध्यायो विच्य ॥ तेषां प्रतिहर्षसिं कर्तुं यमरा नाम
राक्षसी ॥१९॥ आगता भक्षितुं बालं दुष्टा रायवती शुभा ॥ तं दूरस्थं तलमण्यमक्रान्ता जम्याह विघ्नराट् ॥२०॥
नतं आर्यातडिद्रूपमास्थाय बालकं गतो ॥ निहंतुं तेनविध्वस्तो कस्तोव लक्ष्मालिना ॥२१॥ रवावतो विमुक्तौ च

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०पु०॥
॥७२॥

दृष्टा सर्वं च कार्पितं ॥ कथ इत्वेद मखिल मागतैस्त्वांनं प्रति ॥२२॥ एकदा नगरे तत्रे ते सर्वे रैकः मि॰
समाहृत ॥ भोजनाय च वभ्रे केनदरिद्रेण विनायकः ॥२३॥ विसर्जितो मोदनं सैहते तेनैव प्रातिवि सु ॥ पश्चात्तु तो
नेतकार्यो भोक्तुं सर्वं गृहे पुरः ॥२४॥ स तत्र कारिता राजेन सहितो बुभुजे हि सः ॥ काशिराजेन मत्तेन ज्ञातं तत्र द्विविधं हि
तं ॥२५॥ स्वामिन्नेतादृशाः किं कथा विहरान्न च भक्तः ॥ इदानीं यद्भुक्तं तत्ते सा माद्रि सम्य मिति यीयतां ॥२६॥ जा
नीर्वहेन जेतायस्त्रैलोक्ये विघ्ने ते बुधा ॥ मुनिरुः ॥ इत्थं श्रुत्वा ततो वाक्यं प्रजज्वाल न पंतकः ॥२७॥ कपि रुक्ता
नत्रीलो पिनसिंहं बाधते धूम्रचित्त ॥ प्रासरी बृहन्नासा न्म हि यी प्रासतः धूम्रचित ॥२८॥ आश्वी पं मम चित्ते तु
भवद्वाक्याद्दुपागतं ॥ स्वघो तो राजते ता वधा वत्सं द्रो न दृश्यते ॥२९॥ न दृश्यते यदा शहु स्तावत्सूर्यो पि राजते ॥
न दृष्टः काल रूपोहं तावद्वालवलं महत् ॥३०॥ काशिराजैं तत्कालं जानीयात्तां द्विविगतं ॥ यत्र ते निहता दै
त्या गतास्तत्र गमिष्यति ॥३१॥ मुनिरुः ॥ राजन्नुक्तं प्रतस्थे तु जगर्जे गर्जयन्दिशः ॥ च कंपे च धरित्री सर्वा
तत्कुर्जन रथा कुला ॥३२॥ ततआज्ञापयत्सर्वान्वीरा रुसज्जी भवतेति ॥ काशी राजे स्य नगरी यामि युद्धाय दु
श्चितः ॥३३॥ तस्मिन्व हुनि सेने थं सन्नद्धा स मुपागताः ॥ सर्वथा नि हिताघोरान्य तु रंगाध्व जान्विता ॥३४॥ सैन्ये
नरजसा सर्वं व्याप्त मासीद्दिगंतरं ॥ आच्छादितो दिनकरस्तेन प्रज्ञायत किंचन ॥३५॥ पतत्यो प्यसंर स्त्रैसिंदूरार
णमस्तकाः ॥ उड्डीयोड्डीयधावंतोमिथोयुद्धप्रचक्रिरे ॥३६॥ मुक्तकेशाः स्वड्ग हस्ता गर्जंतोमि घवद्दृढां ॥ मत्ता
+ ७ चंद्रोपि राजते तावधावत्सूर्यो न दृश्यते ॥ ४७

मनरथतकल
वाच ॥ ५

भुगुपा २

२८

या २

७२०
॥राग॥

वै ६

नामपिदैत्यानां प्रियं कर्तुं मनीश्वरः ॥३७॥ भिं डिपाल करा केचित्के चिन्मुसल पाणयः ॥ शतघ्नी त्रिशूल
हस्ता मुशुंडी चर्मपाणयः ॥३८॥ पाषाण धमरवं जूग रासि पात्रा थूमाः परे ॥ ततोय यो गजानी कं घंटानाद वि भू
षितं ॥३९॥ सिंदूरारुण सद्दंड दंता वारण राजितं ॥ नानाधातु विचित्रत्वात्पर्वता नां व जो व जत ॥४०॥ चित्रा रे
णान दद्दत्तैर्भि हुत्नि व गिरि व्रजी ॥ आघोरणा युतान सुस्त हा सर्वं हतं भवेत ॥४१॥ द्वा ओ ह केन तुरजः प्रनामप्रभ
वस्त हा ॥ अश्वा रोहा स्तद्व जगुर्गुर्कु दानीयमस्तकाः ॥४२॥ हस्ति त्रक्रोंच मनि हिंत्रराघव नु वर्णि वि भूषिताः ॥ कूर्पे डि ते
ष्टवि ते र्प्रे म कुर्वंतः स गुणं च्यत्रो ॥४३॥ कं कोले श्यत नुत्रा णे स्त्रि श्च ले श्च विदा रितैः ॥ गदा मुरु र पर रे हीरा महापर
शुपाणयः ॥४४॥ यत्र ते मरभल्ला सिंधाग्राश्च विक्रमाः परे ॥ अश्वा श्वा लं रतानानालंकारैरवामैरपि ॥४५॥
मनो जवावायुवेगाव्योमिवीक्तांतु मिश्रवः ॥ ततः सुवर्णरजत मुक्ता मणि विभूषितं ॥४६॥ सुवर्ण ध्वजे पुलं नो
नालं रत्न वाजिभिः ॥ नानायुध समृद्धैश्च धनुर्बाणैर्विभूषितं ॥४७॥ कांतस्वर महाचक्रं किंकिणी जाल मंडितं ॥ म
हारथी महाधीरस्य मारुह्या यनिर्ययो ॥४८॥ रक्तदेहो महाकायो वीरकंकणशोभितः ॥ लसत्कुंडलसत्प्रीत्रो महामु
कुट मंडितः ॥४९॥ मुक्तासुवर्णमालाद्यो मुद्रिकाभ्यां च मंडितः ॥ केसरागरु कस्तूरी कर्पूराद्यैर्विलेपनैः ॥५०॥ शुचि
वस्त्राणि संस्थाप्य रत्नप्रयुक्तानि कुसुमचित्र ॥ वीरः देवैरोन सबभौ वरः सोमांसतो यथा ॥५१॥ नानावाद्यानि वेविधेर्भि
दूयमाने दिग्गोदिशः ॥ देहितेहैविते ध्वजै रथ नेमिस्वनैरपि ॥५२॥ नानानादैस्समाकुर्णत्र स्तोद्युगाद्रीश्च भुः ॥ वी

न

रविनायकं जेतुं हस्तागजैः स्वनेकुरुः ॥५३॥ एवं नरांतकः क्रुद्धः श्रीराजस्यनगरीं दधौ विनायकस्याद्यो भवितं
रक्षायथाविधिः ॥५४॥ ॥ इतिश्रीगणे॰ उ॰ बा॰ नरांतकविर्गमनं नाम पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥ ॥ क उवाच
तस्मिन्प्रयाते दैत्येंद्रे प्राप्नुलेपुरगतानराः ॥ धावमानाश्च प्रोचुर्भूत्सर्वं तं नरांतकं ॥१॥ आगतो दैत्यराजासौ
चतुरंगबलान्वितः ॥ पोरास्तद्ध्वनिर्घोषाश्चाचकुर्महास्वनान् ॥२॥ कोलाहलो महानासील्लोकानां नगरे
भृशं ॥ पलायिता दिशः सर्वा लोकाः प्राणपरीप्सया ॥३॥ राजाथ भोजनं त्यक्त्वा ओतप्रोतः स्वगृहानिव ॥ हस्त्वा
पुत्रस्य मंचके लोकानालापयत्सर्वां ॥४॥ सज्जाभवंतु युद्धाय ये येऽत्र मत्कोस्पत ॥ स्वस्य च सर्वधर्मोऽ विषंगी
चापवान्बली ॥५॥ तत्सुत्रा पांचे कृकोलीपुरजेतं विनायकं ॥ जयपत्रकं च तं सस्तौ सौधाश्चसमारुहत ॥ दिव्य गतं ॥६॥
तीयमाणका राजवंश्या सासेना वरायकः ॥ स च कृत्य प्रमाणाश्च परस्य स्यंदनेमृजिः ॥७॥ अतिप्रहृष्टास्ते योद्धा
स्त्रैलोक्यग्रासलालसाः ॥ नगर्याः पूर्वभागे स वेदिकायां स्थितोन्वपः ॥८॥ अमात्याः सर्ववीरांश्च ये दृष्टेव स्वस्य
नातिसः ॥ उवाच स्वमयोयेदो सर्वं तु पराक्रमं ॥९॥ विनायकानुग्रहलोभेन भयं विघते कृचित् ॥ तथा
पि बलवान्दैत्यो बलाज्जिष्यसुधं ॥१०॥ जयस्यनियमोनास्ति दैवाधीनं जयप्रदं ॥ नसेनावलभभागे न वि
घते तेऽश्रवीम्यहं ॥११॥ सागरः केवात्रभोपकं रक्षितो रविः ॥ तेनैव रक्षिताः स्मान्मास्थितो राज
श्रियावयं ॥१२॥ पंरोधाः सुबह्वोजाता नोमहत्ते ततः ॥ क्रियंतेनिहतो दैत्यो विनायकबलेन च ॥१३॥ अस्य

स्थानामस्याल्लोको विचारः क्रियतांहितः ॥ मुनिरु॰ ॥ तत्राब्रवीन्महामात्यो राजानं भयविह्वलं ॥१४॥ चतु
र्भिर्दिक्षु मद्भिस्त्वं याहि दैत्यं नरांतकं ॥ शरणं स्वस्य कार्यार्थे नीचानुसरणं शुभं ॥१५॥ बृहस्पतिमतं रा
जन्ब्रवीमितिश्रुतं ॥ पुत्रमत ॥ ददस्या तस्य कुरु राजेंद्र ततः क्षेमं भविष्यति ॥१६॥ बृहस्पतिरु॰ ॥ कस्याप्रहुतस
हम्भोजनयस्य कुलनस्मामाशितनन मनप्रणयप्रमाणैः ॥ तदाशिरिक्त्रीर्तनन दासुजे नानुवाद पुरस्थे कृपाय नि
चये येऽहितो न हिंस्यात् ॥१७॥ मुनिरु॰ ॥ स चेद्विनायकं याचेद्दद्यास्तं स्वपरक्षणे ॥ कर्तव्यमितितेभाति सर्व हि
तं तद्विधियं सतां ॥१८॥ ततः सर्वजनाः साधु साध्विति प्रब्रुवंश्च ये ॥ सम्यगुक्तममात्येन वैरस्य ते भयो नृप ॥१९॥
विस्थारयत्स वेष्टे नैदैत्याः सबलवत्तराः ॥ रुरुधुस्तां पुरीं सैन्यैः सर्वतो लभाद्व ॥२०॥ मध्येगतानराश्चकुर्दहृस्तां पु
रीं खलाः ॥ प्रज्वालमहानग्निश्चतुर्दिक्षु विदिक्षु च ॥२१॥ धूमेनाप्यातपेनाप्रतापतः किंचन ॥ कल्पांतद
व तत्रासील्लोकानामतिदारुणः ॥२२॥ ध्रीयंते ते परे रश्मिः सर्वयाघांति बहिर्नराः ॥ सबाल योषितश्चापि लिलिं
ग्युश्चुक्रुशिरे ॥२३॥ पतिव्रतास्तत्यजुः प्राणान्कुलजा अपि पश्चैकृताः ॥ आरुरुहु गोपुरं केचित्स्थिरेषु सांप्रत्यक्रिरे ॥२४॥
अपरास्तत्यजुः प्राणान्खड्गैः कांडैर्विषैरपि ॥ अतिरत्याधितादूतेन प्रेषितास्त्या मिनं प्रति ॥२५॥ नरांतकेन
ते कोस्ताप्रेषितानगरक्षकैः ॥ एवं तमलयं दृष्ट्वा मासाम्नायैनृपः पुनः ॥२६॥ अस्मत्स्वसमं कंयोषाश्चेन्नीताद्दुहे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मा०पु०
७४

दुरात्मभिः ॥ तत्र यशो महत्तस्मात्समाधुध्या महे परैः ॥ २७ ॥ एवमुक्तास्ततः सर्वे योधाः प्रदुद्रुवुर्भीतिः ॥ सजं
दूरसो धनुः स घोरं बाणच्छिन्न यथाकुरोत् ॥ २८ ॥ आच्छादितो महिषबाणैर्दिशा मोहमुपागमत् ॥ प्रपीय राय यथा
धारा क्षिपन्नुच्चतितथा धनुः ॥ २९ ॥ कुर्वति समरा रासीत्सविहतादृश्यसंचयाः ॥ केचिन्म स्तानस्त्र भग्नास्त्र केचिन्निरस्त्र
रणा दूरताः ॥ ३० ॥ केचित्स्विदुर्दंतं तत्र गनं परे रेवां बाहयो हताः ॥ केचिद्विस्फोटिता नेत्राः केचित्सुदुरुयो विच्य ॥ ३१ ॥
अमात्याः सैन्यवनस्थाः धर्मकान्निराजं समन्ययुः ॥ स्वदेः परस्य येषु सैन्यतामयि दिव्यान्निनिजघ्निरे ॥ ३२ ॥ तत्र घाते स्व
ताः केचित्स्वति ताम्नतले परे ॥ ते विदिश्या महात्राज्ञो निर्जदुरुस्त्रान रणाजिरे ॥ ३३ ॥ अंध क्रारे महा ते दैसेन
धलितेते परे ॥ निजघ्नु रेथ त्राज्ञो सैन्यौ यान्सभं तत्र परानपि ॥ ३४ ॥ महायुद्धं चरन्नुरभो परस्पर जिगीषया ॥
अश्वारूढे गजारूढे रथारूढाः पदातिभिः ॥ ३५ ॥ पदाताश्च रथारूढे युयुधुः शस्त्रसायकैः ॥ एवं संत्यो
त महस्य तत्र युद्धं तुमुलं परैः ॥ ३६ ॥ प्रभसमा दैत्यसेनासा जा लालपरापञ्चसीतः ॥ सिंहनादं च या सैन्यैः कार्शीर
जो जयान्वितः ॥ ३७ ॥ हर्षितसेनां तस्य रथा निघ्नसुहृद्धयान्विरान् ॥ निंदन्वेना महाघोरां स युद्धाकेरात्र जोप
या ॥ ३८ ॥ राजतं सहसं वीरा तां सेनामध्ये जयाम सः ॥ निघ्नंतं तत याद्युद्धा रथ्यः परसैनिकाः ॥ ३९ ॥
अमात्यपुत्रसहितं ॥ तानिपुर्नं यांतकं ॥ दृष्ट्वा च नगरी सर्वा भिवायैः सर्वके ॥ स्तासा ॥ ४० ॥ ततो मरांतकः
स्वीयाञ्जगाद वीरसत्तमान् ॥ राजा यमितिबुध्वा तेसर्वे तत्समायेयुः ॥ ४१ ॥ तत्र तत्र जनां महायदृश्यं योधाः स्ववै
लादमुं ॥ अमात्यस्तत्सप्त्रागां सहते दैत्यपुंगवाः ॥ ४२ ॥ सेना च या महायुधस्तो राजेति च निरे ॥ ततः सेना च

७४
राम

राराज्ञोधता ॥ केपि पलायिताः ॥ ४३ ॥ हता ॥ केचित्क्षिप्ताः केचिच्चरणं केपि तान्ययुः ॥ महावने महादैवं
तव्रद्धि केचिद्विव ॥ ४४ ॥ यदुर्धमागता ती राम तत्रायं सिंहध्वजः ॥ ने विस्मितगणानालस्य मुनिपुत्रस्य संप्रतं ॥ ४५ ॥
जित प्रक्षोजितासेनाजिते दुर्गेजितं पुरं ॥ क्षात्री राज्येजितं बालो जित एवनं संशयः ॥ ४६ ॥ अथानेच्छ्रदे
त्रु राजाबालनिग्रहतोऽधुना ॥ अनुना च यामवमुग्धा पयो घायनिघोषैः सापतां पुरी ॥ ४७ ॥ काशीराजं पुर
स्कृत्य स्तूयमानो थवं दिजिः ॥ भजन्सत्यानिवंदिभ्यो दुदो विप्रेभ्य एव च ॥ ४८ ॥ ॥ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे वा
राजविग्रहो नाम सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ मुनिरुवाच ॥ अद्यमार्गगतो यावद्दूषणासो नरांतकः ॥
तावद्दूरतश्चरं तत्र ह्यरी सजयमाधुना तौ न तपः ॥ १ ॥ अयं समाख्यो नायपौराये चान्योषिताः ॥ आक्रंदः सुप
हानासीत्सत्यानां निर्जितेषया ॥ २ ॥ अंबा सा पतिता भूमौ धृते भर्तरि वैश्विभिः ॥ पर्याप्तिता च विवर्णा संभाव्य
तु तनया पथा ॥ ३ ॥ सखिभिः सहिता सा दादूदृती प्राब्रवीत् ॥ अंबोवाच ॥ सिंहध्वजे लोग जानी कहं तायो धिवि
म दैत्यैः ॥ भ्रंगालतुल्यो देसेन सकथं विधतो बलात् ॥ ४ ॥ कुगतेमत्तमातंगसहस्यबलशालिनः ॥ ५ ॥ बलं भर्तु
र्दीयसो देसकोपि द्रष्टुम ॥ ६ ॥ कथं रक्षो महेशो मेकृतादृक्से निजं पतिं ॥ ध्रुवं देवं त्ररणं प्राप्य सत्यशौर्य वि
मोचयेत् ॥ ७ ॥ तेपयस्वा स्वबालस्यबलानितेन रक्षंतं बलं ॥ ८ ॥ तद्धि सर्वं विधायातं राज्ञाम ॥ समागता ॥ धौ बाल

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
७५

१८ १७

वचनाच्छ्रेष्ठैर्विनोपंच्छतवान्यथा ॥ ८ ॥ कोजयेतं महादैत्यं नर्त्तैश्चाहं नयांतकं ॥ विनासर्वैः कपंकं कालं प्राप्तो हतो नायं ॥ ९ ॥
अहं च धारिणी चापकथं वै च्यवमागती ॥ न दातातादृशः कापि करुणाब्धेः शरण्यदः ॥ १० ॥ मुनिरु० ॥ एवं तच्छ्रु
त्वा कमोकथ्यं करयपस्यात्मजोऽब्रवीत् ॥ शब्देन महता गर्जन्ब्रह्मांडस्फोटकारिणा ॥ ११ ॥ प्रतिशब्देन गगनं जगर्ज स
दिक्शोपि वा ॥ चकंपे धरणी सर्वा सपर्वतवनाकरा ॥ १२ ॥ पक्षिणः पतितास्सेनाम्स्ताभ्रांता जनास्तदा ॥ ततः सिं
समालो[illegible]को धव्याकुलो वने ॥ के गतासि महायुद्धे प्रसंगे प्राह तान्निति सात दारायता लक्ष्य चक्रेनानावि धोन्च
मुं ॥ १४ ॥ विकरालमुखा वीरां प्राडु शसन्सहस्रशः ॥ हलदंतास्सर्वजिह्वा नग्नाः पर्वतमस्तकाः ॥ १५ ॥ दारितास्याल
भूगोलमकस्माग्रसचिह्नवैः ॥ आशापाशं विमुंचतः शतनेत्रा महाबला ॥ १६ ॥ येषां नासारंध्रगता न दृश्यं ते महा
गजाः ॥ सूर्यचंद्रमसौ येषां श्वासान्निपतितौ भुवि ॥ १७ ॥ जटाभिः पृथिवी येषां सर्वा संछाद्यते त्वरं ॥ सहस्रयो
जनं हस्तहि गुणाश्च तदंष्ट्रयः ॥ १८ ॥ तेषां तु नायकः क्रूरो विनायकसमीपतः ॥ आगतः परिपप्रच्छ किं कार्यं वद
मे प्रभो ॥ १९ ॥ देहि मे भक्षं च तस्या दैभक्ष्यं त्वरितं किंकरं किंजो ॥ मुनिरु० ॥ इकरूकवंतं पुरुषं मुवास विनायकः ॥ २० ॥
नक्षयस्व महासेनां नरांतकप्रपालितां ॥ तं हत्वा तच्छिरो मह्यमानयस्व त्वरान्वितः ॥ २१ ॥ तत्सैन्येन नत्वा सिंधौ
दास्येचक्ष्यं वरं तव ॥ एवमाज्ञामनुप्राप्य नत्वातं करयपात्मजं ॥ २२ ॥ महाक्ष्वेडितशब्देन सद्गत्वायातो नरां
तकं ॥ तस्य क्ष्वेडितशब्देन नादप्रेणा सैनिकाः ॥ २३ ॥ नरांतकोपि नीतास्ते दुद्रुवुः दिशो दश हस्ते

७५
गोम

सदृष्ट्वा तान्सर्वान्मुखमध्ये समुत्क्षिपेत ॥ २४ ॥ उद्धूलरजोभिस्तन्न प्रज्ञायत किंचन ॥ अंधकारे महाघोरे दुष्प्रे
क्षे लोकयत ॥ २५ ॥ तं दृष्ट्वा पुरुषं घोरं केचित्प्राणान्प्रजहिरे ॥ तांश्चापि जीवितान्सर्वान्भक्षयामास सो ॥ २६ ॥
न शांत कस्त दृष्ट्वैवं सर्वसैन्यविनाशनं ॥ अतर्क्यविहग मनसा स्तास्मिन्कोपतः ॥ २७ ॥ आगतः किं मया कार्यं
दृश्यते बलवान्पथं ॥ एवं च दैत्य दृष्ट्वाथ सेनामध्ये तु पक्षितां ॥ २८ ॥ प्रलयानलवच्चायं तत्वांतर एते बलात्मभिः
त्राशाम वक्त्रे मुञ्च अगस्त्य इव वारिधिं ॥ २९ ॥ दृष्ट्वा सेनाचराः सर्वे महाशब्दान्प्रचक्रिरे ॥ केचिच्च पक्षितास्तेन च
जिता पादघातततः ॥ ३० ॥ श्वासानिलाहताः केचित्केचिद्भीत्ये च मम्रिरे ॥ परस्परोपहिततदा वीरा निपतिताः
पदे ॥ ३१ ॥ पाहि पाहीति नत्वातं सुनुजुर्गतं नरांतकं ॥ कूराघातेन निहितानाभवन्पशवैवत तद्गणात् ॥ ३२ ॥
असंख्यपरमाणाद्दूसान्नरांतो जगर्जानले ॥ अश्वारोहा गजारोहाः पदातायश्च वाहिनः ॥ ३३ ॥ भक्षितान्निहता
वाहा गजाश्चानेकशो पुनः ॥ तं दृष्ट्वा कोलाहलं श्रुत्वा संरक्तः स्वात्मधैर्यबलात् ॥ ३४ ॥ धरिण्यां जानुनिस्सृत्याप्य
रानुपपत तस्वधा ॥ आनुपचनुताद्धरश्चरोरस्थक्षितहृक्रोते ॥ ३५ ॥ ततो धुंकारमभवच्छरच्छिद्रं तं पुनः ॥
पक्षिणः पतिताभूमौ अनेकशः ॥ ३६ ॥ सर्वगीलिपत्निपुरुषो बाणान्देसस्समीरिता ॥ असंख्याता
शस्त्रस्पर्शेमहकूपेषु निर्गताः ॥ ३७ ॥ श्रीवं तोहस्तसर्वं अजानोनुवेदनाः ॥ प्रादुश्चक्रे ततो स्वाणि पुरुषे
सनरांतकः ॥ ३८ ॥ तान्यपि ग्रासपन्नाः सर्वं तदाजगरिर्यथा ॥ कुंठितास्य दृश्यन्ताः स्योन दृश्यते स्वयं ॥ ३९ ॥

नू

भ
नानार

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॰॥
॥७६॥

दुर्गीकाभ्रान्तिः पपातासौ दैत्यराजो नरान्तकः ॥ सकालपुरुषस्तस्य ... गतप्राणः ॥४०॥ अथाप्यासन्महीतले दे
योपपन्नस्य ... तुतंपरान्तात्मस्यं ... मासौ ... स्यनरान्तकः ॥४१॥ पुनः ... तं दृष्ट्वा पपात धरणीत
ले ॥ तत्रापि तं ... प्राविश्य ... रणीतलं ॥४२॥ सकालपुरुषः ... ततो ... नरान्तकं ॥ बिलं विशन्तं पुरुषं ग
कृ ... ति बलं यथा ॥४३॥ ततो नरान्तकं प्राहपुरुषः सबलान्वितः ॥ ... सन्नरान्तकं ॥४४॥
ईश्वरस्य बलान्न ... पं देवर्षि ... नं ॥ मनुष्याणां च संहारमनन्तानां महाखिल ॥४५॥ तयसं ... पेद्दुष्ट
यतीन्द्रो ... विनायकः ॥ अ ... हंकारं च ... बलं ... तं ... रणं ... ॥४६॥ अथ यानिते विनरूपति ... ताह
पंकजं ॥ दूरस्थांतं बलाद्दैत्य मानिनायनरान्तकं ॥४७॥ विनायकस्य निकटे प्रपेले च यथा ... ॥ ... च
प्रणम्यासौ ... मिनं तं विनायकं ॥४८॥ पुरुष उ॰ ॥ ... तं सर्वसैन्यं तत ... आनीतं प्राप्य महत्तरं ॥ ... तं कु ... त्ति
तेन ... सैन्यं ... समानिये ॥४९॥ ... निद्रा ... लंपच ... मापनुत्तपचितो ॥ सर्वे ... च सुरवापा ... पश्च
विनायकः ॥५०॥ एवं तदा ... मा ... विनुः प्रसन्नो भावात् ... मम ... तग तस्तां निद्रांसंप्राप्य ... ॥५१॥ ...
... महाबाहुं विनायकपुरस्कृतं ॥ तत्पुरुषप्रविश्य ... समपद्यत ॥५२॥ यथा गंधोधरायां ... स्ति
वपरिलीयते ॥ यथा विनायका ... ज्ञा ... लयमाप्नुयात् ॥५३॥ यद् ... पादौ ... महत्वान मनुतमं ॥

॥७६॥
॥राम॥

सर्वान्कामानवाप्नोति मुक्तिं च लभते ध्रुवं ॥५४॥ ॥इति श्रीमद्गु॰ पु॰ क्री॰ नरान्तकवधविमहवर्णनं नाम पंचा
शत्तमोऽध्यायः ॥५८॥ मुनिरु॰ ॥ विनायकेन बालेन रतः सुपुरुषः ... हतः ॥ येन ... तं सैन्यमानीतं नरान्तकं ॥
एतन्मे ... हि ... ॥ ... विनायकस्य रूपेप
... वात्मकं ॥ ... विनायकं च ॥२॥ ... धर्मसाक्षि ... तं ॥
... जं ते विश्वं पाति हन्ति ... सा ॥४॥ अपेक्षते स लोकानां निमित्तं विपरीतयः ॥ ... तः कार्यो ... पा
याम ... ॥५॥ न ... यासर्वमिदं जगद्विपरिवर्तते ॥ इदानीं ... ॥६॥ अ ... पा
पुत्र ... नरान्तक ... पाव ... तं प्रापतावत्कालं पुमान ... ॥७॥ ... यामास ... देवन परिपा
लितां ॥ विनायकेन पुरुषो ... ॥८॥ ... कुमारैश्च ... सर्वमेव तु ॥ जठरे तस्य देवस्य
... सकलं जगत् ॥१०॥ ... पर्वतद्वुमसंयुता ॥ ... तथा ॥११॥
देवगंधर्वमुनिभिः सिद्धयक्षनिशाचरैः ॥ ... मंडलं ॥१२॥ ... भि
तो ... ॥ एवं तो जठरे तस्य ... ॥१३॥ ... विच या ... हरि ... वि
... वंदे देवं विनायकं ॥१४॥ ... कुरुध
... ॥१४॥ ततस्तां बालरूपेण ... ॥ ततो ... मार्गेण बहिर्याता नयापुरा ॥१५॥ ... सि

भि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥७॥
ग.पु.॥

काशिराज स्वं नगरं चन्द्रमेव च ॥ कश्यपस्याश्रमं बालं क्रीडन्तं विनायकं ॥१५॥ तत्प्रसादादहं बुद्धिं स्वामपर
याम्युदा ॥ ज्ञातातेपरमा माया मया कुक्षिगतेन च ॥१७॥ त्वमेव कर्ता देवानां मनुष्याणां दिशामपि ॥ स्वर्गलो
सागराणां च सरितां बलिसद्मनां ॥१८॥ यतस्ते रोमकूपेषु ब्रह्माण्डानां हि कोटयः ॥ दृष्टास्तेन च मया तत्प्रसा
दात्तवैव च ॥१९॥ आश्चर्यं च कुत्या दृष्टं मायातव च विश्वं ईक्षितं ॥ अस्य पुत्रास्य संप्राप्तो वाजिनी पुनरागता ॥२०॥ नगां
तकस्य सैन्येन सा जिता तत्क्षणाद्दनु ॥ अमास पुत्रास हि तोन शंतकमुपाद्रवत् ॥२१॥ विच्छतस्तेन सहसा सैन्यं जित्वा
मम क्षणात्रि दग्ध्वा च नगरीं सर्वा दर्शितं कालरूपकं ॥२२॥ तेनापि नक्षितात स्य सेनानानानो विधा क्षणात्र ॥ त्वां
नरांतकं यातः पुरुषः स तवांत्तिकं ॥२३॥ सर्वे त्वदुदरे याता स्तत्र दृष्टो सि हे प्रभो ॥ सर्वं दृष्टं च तत्रापि जं तु की पंसवि
स्तरं ॥२४॥ एवं क्रोधं तरेद्दृष्ट्वा तलं च सविस्तरं ॥ ततोतिखिन्नास्तमाता तत्रारण्यं जगदीश्वर ॥२५॥ बहुतत्या
तु दो मां च द्वारेण निर्गतो बहिः ॥ पुनर्दृष्टोसि बालस्त्वं निजेच भवनं महत् ॥२६॥ किमिदं कौतुकं देव माया जाल
मिदं विभो ॥ कश्यासोयपुत्रो देवयेनेयं प्रभक्षितान्यनेः ॥२७॥ केनासौ वित्सतौ देसौ भक्षितश्चापि केचेनेनवं
नालक्षितो माच द्वारं निर्गमनायच ॥२८॥ इतिप्रसंसायं देवमुदभकस्यचततः ॥ कश्यप ॥ एवं तेन स्तुतः प्रभो
मदेकस्तेस्तोते धीमता ॥२९॥ विनायकः करतलं दर्पयामिदधारह ॥ दिवाजानो भद्राजोकारीप्रजमसंतस्त्वन्ता
न ॥३०॥ परया भक्त्या [illegible] देवदेवं विनायकं ॥ गरायमयव ब्रह्माणं विष्णुं महेशभानुरेव च ॥३१॥ मेव पृथिवीवा

न नाम

युरंतरिक्षं दिग्गजो दुर्माः पर्वताः सरितः सिद्धगंधर्वायक्षराक्षसाः ॥३२॥ पुनर्योमान वाप्यापि स्थावरं जंगमं

॥ राजोवाच ॥

॥७८॥
राम

च यत्किंचिदेव सर्वं देवेशाय्वेतनम हम चेतनः ॥३३॥ अस्मिन्मरी वपुष्येन दृष्टोसि कश्यपात्मज ॥ कश्यप ॥ एवं
तं तोराजपुत्रं नं विनायकमनामयं ॥ ततः पौरा हर्ष युक्ता जानं
श्रवति राजेन्द्रमोहपामास तत्क्षणात् ॥३४॥ रा आ पिदापयामास ते स्तोवस्त्राण्यनेकशः ॥ दि
कु मा प कु ॥३५॥ नेत्रानत्या द्दुश्य स्त्रैव स्त्राण्याभरणानि च ॥ रा आ पिदापयामास ते स्तोवस्त्राण्यनेकशः ॥ दि
दशु मा पशुः ॥३६॥ ते स्तानत्या द्दुस्त सैव स्त्राण्याभरणानि च ॥ तवपुसात्ममात स्वेदं संपादयुगं मया ॥३७॥ ह हीजादेसरा
विसर्ज्य सर्वान्नाम्यो राजनीमथ्यगात्ततः ॥ तव पूसाद्गमात स्वेदं संपादयुगं मया ॥३८॥ ओ मासोराजपत्नी तां नत्वा हतुरस्तो
जेन दैवदेवेन रक्षितः ॥ ततो हर्षयुता माता हि लिंगे तत्क्षिगतं ॥३८॥ ओ मासो राजपत्नी तां नत्वाह तुरस्तो
लद्र ॥ तव पुण्यप्रभावेन दृष्टं तेच रणांबुजं ॥३९॥ विनायकस्य माया मि वेद्मि ता नो चिता श्च ह ॥ ततस्ते राजपत्नी
राजा भार्या पिंबो जनागादनं ॥४०॥ नियते पुत्रलोके पुरुषगरुडध्वाभिरा ॥ राजोवाच ॥ परमं कष्टमापन्नो धन्नो
देसिनतत्क्षणात् ॥४१॥ माचिंतो मायपानेन प्रोषितो नागरं निजं ॥ कश्यप ॥ शुश्रुसेन गरांतं च नानावादित्र
मिश्रनेनो ॥४२॥ पताका भिरनेकाभिर्विविधै श्च महोत्सवैः ॥ प्रापितस्तैः स र्वलोकै विनायकबलेन च ॥४३॥
कुमाराः कन्यकाश्चापि वेशितः पतयोपि च ॥ जनकुष्य जनम्यच्च पुत्राश्च प्रापितः स्तदा ॥४४॥ लिलिंगुश्च अ
हर्षेश्च दुर्दशानाज्ञने कशाः ॥ वभुजुर्जुर्वज्जपापासुर्लुब्धो कुश्च पपुर्जगुः ॥४५॥ ॥ इति श्रीमहागणेशपुराणे
जेमो त्तनं नाम एको नपंचित्तमोध्यायः ॥४९॥ कश्यप ॥ ततो नरांतको दृष्ट्वा विनायक विचेष्टितं ॥ प्रधपा
यामास दश मस्वाद्भुत महः ॥ ॥ धतेन रांत कैनन निर्मितः कालरूपः ॥ अखिलायाहिनीतेनभक्षिताम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मसर्वशल्यरायजमात्यपुत्रसहितो राजासाउदरंगतः ॥ अथ्यंगोवदिशानीतो दर्शिविश्वंग्नपस्य हं ॥३॥ अस्मान्तमु
क्लिमुक्तिश्च भविता मे न संशयः ॥ तदेनं च हनिष्यामि मामयं वा हनिष्यति ॥४॥ कउवाच ॥ इत्येवं निश्चयं कृत्वा प्रोवा
च स विनायकं ॥ दैत्य उवाच ॥ एं द्रजालिकमप्येव दर्शिता बहुधा त्वया ॥५॥ नाहं बिभेमि तस्यास्ति मायावी च न रोतकिं ॥
यस्य निःश्वसितेनापि निपतंति महाद्रयः ॥६॥ यस्य पमात्रेण च मित्र ह्माण्डं कंपते ध्रुवं ॥ यस्य हस्ततला घातात् म्रो
लोपि द्विधाभवत् ॥७॥ तेन त्वं बालरूपस्सन् कथं युद्धं करिष्यसि ॥ यो व्याघ्रसन्मुखं गच्छेत् स कथं मुखमेष्यति ॥८॥
लोपि द्विधाभवत् ॥ अब्रवीत् स्मितस्तासौ बालकं च विनायकं ॥९॥ विनायक उ°॥
कउवाच ॥ इति श्रावा स तस्मा कर्ण्य नरांतकसमीरितां ॥ अब्रवीत् स्मितस्तासौ बालकं च विनायकं ॥ ॥१०॥ श्रुगालः शौर्यं दर्शयति नगा
किमर्थं बलासेम्रु ठ यद्यातेप्तत नाखिलो नेक्षितावक गताशक्तिर्यथेष्ठं कथ्यसे मुहुः ॥१०॥ श्रुगालः शौर्यं दर्शयंति नगा
परबलस्य जः ॥ वह्निकेनाल्पकायेन मत्तेंगो प्रोहन्यते क्षणात् ॥ अल्पेन हि प्र दीपेन नाश्यमते प्रबलं तमः ॥ यस्य स
ल्लि हतो मत्स्यः सन्निपाताल बलाते ॥११॥ अल्पेन अश्मणि नाम त्त मातं गोहि निगम्यते ॥ कउवाच ॥ इतिश्रुत्वा
सवाक्यानि देवप्रोक्तानि दैत्यराट् ॥१२॥ चकंपे परया भीसा जगर्जे धैर्यवत्तदा ॥ भीषयन्त्रोदनारावैः कंपय
न्भूमिमंडलं ॥१४॥ अथावसरमावेशा द्रुतुकामो विनायकं ॥ यथा पतंगो पार्श्वे हंतुं याति त्वरान्वि
तः ॥१५॥ त्रिविक्रांतस्तु टीव धावमन्ता स्येन पावकं ॥ तं तथा यांतमालोक्य कारुणी राजो निजो चनुः ॥१६॥
सज्जीवकारस हसा कर्णमा द्यपसायकं ॥ उवाच सा त्वा दैत्यं तं निर्भय वक्रमोद्भिते ॥१७॥ मा जीवं स
जदेहेंजीवनम् प्राणिपरस्पति ॥ परावृत्य प्रयाहि त्वं नो चेन्मृत्युं प्रयास्यसि ॥१८॥ कउवाच ॥ इति तद्वाक्यमाक

र्ण्य प्राह दैत्यो रुषाज्वलन् ॥ दैत्य उवाच ॥ नरांतकेति मे नाम त्वादृशानां तु भक्षणात् ॥१९॥ इदानीं शरणं याहि यदि जीवितु
मिच्छसि ॥ कउवाच ॥ पुनरप्यब्रवीदेवं पुनः स्वर्तितं नरांतकं ॥२०॥ विनाशसमये मूढ विपरीता मतिर्भवेत् ॥ स्त्रीलोका
श्रुतं यांति विपरीते त्वं नेहसि ॥२१॥ च पापात्मा स्थितं पापं वरगर्वादहं त्वमाः ॥ वरस्यैव प्रभावेन नव इर्भग
निर्जित्य पा ॥२२॥ मृत्युनीमबलीनार्थिपयाद् इत्युक्त्वा धावथ ॥ कस्य पस्यान्मतो मार्गं हंतुं निर्गतं द्रुतं ॥२३॥ यदैव्यं पु४
लोपा ॥२३॥ ततो नामवलीनिर्णयाद् तौ धावथ ॥ अस्य पस्य विपरीते प्रतिधाव ॥२४॥ धावपितान्नपकराजु
यत्रिलिंजातं तेपाप सैचयात् मारतीमिव मा अस्य चर्कृपेह हृदि दैत्यराट् ॥२५॥ अहनन्मुष्टिघातेन तं न्यपसनरांतकः ॥
गच्छेसमस्तं धनुः ॥ बलाम्बिक्षेप भर्मोल्क तथान्यत्क्षिपीयंते ॥२६॥ अहनन्मुष्टिघातेन तन्नपसनरांतकः ॥ गर्जयत्ना गनं सर्वं
तितेः सधरापक्षेय ज्याहतस्त्वाचलः ॥२७॥ दश्च विनायको धावत्स्व निर्यन्तो महाबलः ॥ गर्जयता गगनं सर्वं ॥२८॥
दिशश्च विदिशस्तथैः ॥२९॥ चकंपे पृथिवी सर्वा दिशः प्रज्वालिता इव ॥ तेजसा परश्रोत्रस्य सर्वं दग्धं तु तेजसा
तेनाहने दैत्यशिरः छेदं चक्रेण पर्वतं ॥ तथाहतो दैत्यराजा निपपात महीतले ॥३०॥ मूर्छनां महतीं प्राप्तो मर्मभिन्नो
वपारेमना ॥ उत्थितः स्पृष्टनादे सोहस्ताभ्यां पर्वतावुत्तौ ॥३१॥ प्रगृह्य च प्रक्षिक्षेप विनायकं जिघांसया ॥ रात
धार्चूर्णितास्तेन पर्शु पातेन लीलया ॥३२॥ मायया दैत्यराजोथ नानारूपधरोभवत् ॥ पघद्रूपं चकारासौ तस
द्रूपं विनायकः ॥३३॥ भग्नदर्पं चकारासु तेनं तेन महासुरं ॥ शस्त्रैः शस्त्राणि संवार्य तथास्त्रैरस्त्रसंचयं ॥३४॥
ततस्तौ मल्लयुद्धेन युयुधाते परस्परं ॥ चरणं चरणेनैव हस्तं हस्तेन जघ्नतुः ॥३५॥ वक्षसा चैव वक्षश्च
ततस्तौ पतितौ धरणीतले ॥ पुनरुत्थाय बलिनौ कूर्परांभ्यां निजघ्नतुः ॥३६॥ जानुभ्यां जानुनी चैव भौमु ल्याभ्यां गुल्फं मे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
७९

वर्च॥ पृष्ठेन पृष्ठं धावंतौ ललाटेन च तत्पुनः ॥४६॥ अवंतौ रुधिरं चोभौ पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ पुनर्दैत्योपमहादे
हं च्छत्वौक्षाणि वासजत ॥४७॥ पर्वताश्च सवृक्षाश्च विनायकजिगीषया ॥ अप्राप्तानेव तान्सर्वान् चिच्छेद स
विनायकः ॥४८॥ पपातांकुशाघातैः पर्शुना निशितेन च ॥ तस्यां निवारितायां तु दैत्यो मुंचत्तथापरां ॥४९॥ दृष्टि
मन्यां तथान्यान्यां निरस्तां वीक्ष्य चापरां ॥ कान्शीराजो ययौ दूरं मृतं ज्ञात्वा विनायकं ॥४०॥ विनायकोपि सकैशा हृदि
चिंतामथाकरोत् ॥ असंख्यातबले दैत्ये जयाजयो न दृश्यते ॥ इदानीं दैत्यराजेंद्रं जयिष्ये तु न संशयः ॥ तदा देवाः
स्वनियमं प्राप्स्यंति निहतासुराः ॥४३॥ नरांतको यं सजालो देवानां नाप्यथो तेकः ॥ एवं चिंत्ये चिंतयतिवारं वारं
विनायकः ॥४४॥ दृष्टे पतिता बाणाः कालदंडोपमा दृढाः ॥ विनायकोष्ट पदंगामिपुरस्य पोपेलहि ॥४४॥
भासयंस्तेजसा स्वेन दिशश्च विदिशो पिच ॥ कार्मुकं च स्फुरत्कांति दृष्ट्वा सर्वं जहर्ष सः ॥४५॥ मेने जितं
च दैत्यं च सि हुं चेद्भवकांक्षितं ॥ जग्राह बाणान्कोदंडं हंतोद्यतोद्यतं मुनेश्च कैः ॥४६॥ पिनाकं तोलयामास
सज्जं चक्रे धनुस्तदा ॥ पृथिव्यां जानु निस्थाप्य तूणेचोन्नयतस्तथा ॥४७॥ तद्धनुः शब्दमाकर्ण्य चकं
पे भुवनत्रयं ॥ सव्यदक्षिणहस्ताभ्यामाकर्ष्य सायकं दृढं ॥४८॥ मुमोच दैत्यमालक्ष्य मुंचदग्नि
कणान्मुहुः ॥ पपात दैत्यं तु जयोरकस्मात्सायकं दृढं ॥४९॥ गर्जन्नाकाशय ध्योमसंहरे ज्ञौसैव
वयान् ॥ उल्के वपातयामास भुजे वृक्ष वास्यतत ॥५०॥ यथैं द्रो वज्रघातेन पर्वतस्येव सानु

७९
राम

नि ॥५१॥ ख्रियरात्यमहर्गिणि तद्व स्त्रि च्छदयतकेषे ॥ अमतोपरिगोय दत्तहृङ्गाप्रागमौ ॥५२॥ नरांतकस्य
पर्यंके च्यपत्तुते महाकूरः ॥ अपरस्त्रासितु दीर्घं चकर्ण यन्प्राणसंचयन् ॥५२॥ अन्यावास्तो क्रूरोतस्य दहूरीवि
नायकः ॥ अभ्यधावद्धनं दैत्यो व्यादितास्य रवांतकः ॥५३॥ हस्ताभ्यां तत्र पादाभ्यां चिक्षेप पादपान्बहून्मुहु
मार्णांच महावृक्षं प्रक्षिपत्स विनायके ॥५४॥ अंधकारोपमहच्चासीन्न प्रज्ञापत किंचन ॥ ततोब्रवीद्देसरा(?)
दृष्टावीर्यं विनायकः ॥५५॥ इति श्रीमद्गु० उ० खं० पुरुषवर्णनं नाम षष्टितमोध्यायः ॥६०॥ विनायक उ०॥
मस्त्वोदृष्टवर्ध मे बली च वीर्यवत्तरः ॥ न तानीपोरुषं पश्यमम बालस्य रे सुर ॥१॥ इत्युक्त्वा पुनरुत्थाय बाणं
तूणादकर्षत ॥ आकर्णं धनुरारुह्य प्राक्षिपत्तं नरांतकं ॥२॥ प्रभारापत्तोमतलं पातयेन्वक्ष संचयं ॥ अं
द्वालयपन्निवयपोपुष्यवंतान्नरांतकं ॥३॥ स बाणे च्छेदयत्स्वेतेचरणे त्वपपात ह ॥ अर्द्धकायेन पतिते दैत्यग
णे हि विनायकः ॥४॥ चूर्णो रेव्योममार्गेण भ्रमंतो पतितो महे ॥ तो दैवात स्वप मद्दीं चूर्णयंतो बहूज्जना
न् ॥५॥ अर्द्धकायः स दैत्येंद्रो भ्रम खरस्त्वा भयानकं ॥ अभ्यधावद्धठेनासौ ग्रसन्निव जगत्त्रयं ॥६॥ तथैव
चरणावस्य मायया संबभूवतुः ॥ विनायकस्य निकटे बभाषि से स दैत्यराट् ॥७॥ त्वयापदृष्टितं मर्त्यो
बोहंषकायमेद्गात ॥ छिसेत वापि वांगानि पत्र्यपमे पोरुषं लघु ॥८॥ श्रुत्वा वाक्यं पुनस्तस्य जगर्जासौ वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० पु०
८०

नायकः ॥ शरवृष्टिं पुनर्घोरां ममर्ज दैत्यपुंगवे ॥ ९ ॥ सोपि तां भक्षयामास संख्यातीतां महाबलः ॥ ततएवं
महाबाणमभिमंत्र्य विनायकः ॥ १० ॥ अग्नितुल्यं स्वर्णपुंखं गर्जमानं भयानकं ॥ आकर्ण्य चापमाकृष्य तत्सा
जदैत्यमस्तके ॥ ११ ॥ स ययौ वायुवेगेन त्रासयन्निव पर्वतान् ॥ संहरन्पक्षिसंघातान्पातयन्वृक्षसंचयान् ॥ १२ ॥
श्रुत्वा तदीयनिनदं स्वपयौ सैन्यं दिशो द्रुता ॥ पपात दैत्यकंठे स भंगि संजातोपपर्वते ॥ १३ ॥ तद्घातात्छिन्नोप्यस्य
पक्षीवभूत्तं पयौ ॥ न्यपतत्सरि कूजंतस्वित्खगेहि भयानकं ॥ १४ ॥ पुनरन्यच्छिरोस्याभूद्दृष्ट्वा तमपि विस्मितः ॥ ॥
ततः श्रीपने सोपि च कोपेपितपुत्रके ॥ १५ ॥ विभ्युः सुराः पक्षिसंघाः सर्वे च वने जे संचयाः ॥ शरश्च
हिं पुनर्घोरां चक्रे तस्मिन्विनायके ॥ १६ ॥ स सर्वान्बाणसंघांश्च विच्छेद लाघवात् ॥ अहोरात्रमभूद्यु
द्धं निशिबाणमयं बहु ॥ १७ ॥ पश्चिमायामदृश्यो पि दैत्यो महाबलोपि सः ॥ अवाप चिंतां महतीं प्रजज्वाल च
तेजसा ॥ १८ ॥ ततो ज्वालापरशुं ज्वालामालासमाकुलं ॥ तोलयामास बलवान्चकंपे धरणी तदा ॥ १९ ॥
विमानगाः सुराः सर्वे युद्धं द्रष्टुमुपागताः ॥ चकंपिरे तदा शेषा निधाय च्चरसालेते ॥ २० ॥ अवासृजद्दै
स्वपतो स तस्यान्हि शिरोहरत् ॥ पुनरन्यच्छिरो जातमश्वस्य कुंडलं ॥ २१ ॥ पुनस्तत्सातपापास्मिरः सं
ज्ञो विनायकः ॥ पुनरन्यच्छिरो जातं तस्य छिन्नेतस्मिन्पुनः पुनः ॥ २२ ॥ एवं शतसहस्राणि शिरांसि सोच्छिनद्विभुः ॥

८०
रा०

पुनश्च चिंतयामास मनसौ देवस्य कारणं ॥२३॥ मोहयामास सहसा मायया तेन शंकरं ॥ शिवस्य वरदानेन ग
र्वितं बलवत्तरं ॥२४॥ नाशयामास च ततो देवो परं ध्यानमेव च ॥ क्षणान्ते भासते रात्रिः क्षणाच्च अहरेव च ॥२५॥
क्षणाच्च भासते स्वर्गः पृथ्वी पातालमेव च ॥ जागरश्च सुषुप्तिश्च तुरीया स्वप्न एव च ॥२६॥ विनायको पि दे
मायानारी यपुरुषो पि वा ॥ गुरुः कोवास्य सिद्धो वा यक्षो राक्षस एव च ॥२७॥ स्वकीयः परकीयो वा पिता वा

वा

जननी तु वा ॥ निजश्चोवास जीवो त्र मा देव मनन्यत ॥२८॥ चिंतां च परमां प्राप तर्कयामास चेतसि ॥ एवमेव च
न्दुखोयि वनश्च लपाणिना ॥२९॥ अयं सस्मयः प्राप्तः प्राप्य मम सर्वं विघ्नाति ॥ ... ॥ एवं यथा चिंतयतेपु
रस्ताव दुर्दर्शः ॥३०॥ विनायकं विराड्रूपं गगनोर्ध्वगमस्तकं ॥ पाताल व्यापी चरणं दिक्श्रोत्रं सरोमकं ॥३१॥
त्रयमब्रह्मांड रोमांच पयोधिश्च म बिंदुकं ॥ नखाग्रेष्वेव देवानां जातित्रिंशतिकोटयः ॥३२॥ उदरे भासते देवो
भुवनानि चतुर्दश ॥ ततो विनायको देवं मर्दयामास तत्क्षणात् ॥३३॥ पादांगुष्ठ नखाग्रेण मर्कुणं बालको यथा ॥
ततो देवाश्च मुनयो जयशब्दं मुहुर्मुहुः ॥३४॥ तुष्टुवुर्मुमुदुः सर्वे पुष्पवृष्टिं प्रहर्षिताः ॥ अंतर्हिते ततो वैराट्रूपे
णा करिणी विभुं ॥३५॥ नत्या प्रोवाच देवेशं अहंभावाद्धतो मम ॥ पूर्णो हितेपरां प्रीतिं मे स्यात्तथा कुरु ॥३६॥

प्रा तिं

तथाप्यंतर्हितो यातु काशीं गजः पुरं जतं ॥ उवाच च प्रसन्नात्मा विनायकं नतो स्म पः ॥३७॥ असाध्यं यो विनोदहेतु

ग॰ पु॰
८३

नेवाचामनोम्बरं अवतीर्णेति सिध्रमारेहर्तुकामं यं हतं तया ॥ ३॥ अपश्चिमास्त्रेऽपि देवैरवध्योयं हतो पत्तः ॥ अ
तिपुण्येन दृष्टं ते विराट् रूपं सुरेश्वर ॥ ३९ ॥ कृष्ण उवाच ॥ त्वयं भ्रयत्नि रजिदेपो रा: सर्वं श्रुवं सदा ॥ धन्यो सि बालकृष्णा
येन सर्वाज्ञो स्याम य स्मृते ॥ ४० ॥ यद: प्रपद्य सर्वं दृष्टं रमिल द्विष्टो यथा ॥ कुरु त्वमहं तत्त्वम प्रार्थं परिभ्र
तितं विभुं ॥ ४१ ॥ भक्तिं ते देहि नोदेव हस्व वियोगं च मा कुरु ॥ ततो राजाचैलो का श्रद्धया दृष्टीना न्यैव कृष्णः ॥ ४२ ॥
श्रान्तस्त्वणा प्रार्थयामास दृष्टवनेव जयोत्सवः ॥ कृपाय ना स्निचतदादृपरा ज्ञेयपरस्यं र ॥ ४३ ॥ ॥ इति श्री
म हृ॰ बा॰ देसदुमने विराट्दर्शनं नाम त्रयस्त्रिंशो ध्यायः ॥ ३३ ॥ श्रर्गोवाच ॥ पोद्रके तोस्त पाभापीशा
रदा श्व्या द्विजस्य सा ॥ विदर्भा नृपविष्टास्वे स खीभिः कौतुकान्विता ॥ १ ॥ नरां तकस्य वात्रीं कस्या सा निरी
ददर्श ह ॥ पतितं प्रांगणे कर्णकुंडला न्यां विराजितं ॥ २ ॥ नादथ सत्त नं सर्वं सि स्वरंप वंतं यथा ॥ ३ ॥ रोमत्वं
हि भस्मं स्पष्ट विशोभं कमिलं यथा ॥ ३ ॥ विमुत्ति मी द्रके लुः सानुगा रदा जात विकला ॥ सावधाने ददर्श तु
सुदितस्मरत्तां तदा ॥ ४ ॥ लुठति स्त्रिय पारिण्यां तौ ताडयंते च वक्षसि ॥ मूर्छामवाप्ति रुनौ मुहूर्त्तो द्विचेतनां ॥ ५ ॥
मातापुत्रौ च तदाह दैव्य चलछिरः ॥ जाकं देवि कलासा गौर्त्त वसायया स्त्रीं ॥ ६ ॥ व्यासउग्र वीर श्रीया
थासतनूरणायै वसमुन्नकः ॥ नो त्क्षै वानि सिकिं चिन्माम्नि दानीं गिरमाहर ॥ ७ ॥ त्व गतिः पूर्वका

८१
राम

स्थ

पस्त्रैरसैव समागतः ॥ ८ ॥ एकाकी भूय मायातः पुत्रे सैन्यं महत्तरं ॥ ९ ॥ कृते जलपथ सापातान्य्यामर घादि
णः ॥ पदघ्राव रक्का मित्रो मल्लाय यंते चिर हा गि ना ॥ १० ॥ सकूपं म्ला नतां प्राप श्रिरस्तान नुगायथा ॥ किंमया
घपरा ध्यंते पिब्रावा वत्स लेन च ॥ ११ ॥ किमर्थं वदसे नैव ह दृष्ट्वा शुभमार्जनः ॥ पतत्र्यां स्वरणापे ते मे
न्ये स्वापत्स रः ॥ १२ ॥ कृत्नी परि सुतो सि विघतेम मनोज्ञं ॥ विनाभता तायया निरावा संसं दृश्यितं कु
त ॥ १३ ॥ कृष्ण उवाच ॥ मारदा या कृत्वं सा यो द्वके तु कृष्णो च ह ॥ विनाकसां तकरय ना धू गतो स्ति प्रिपात्मज ॥ १४ ॥
प्रसहं सर्वय तांतं जातं ताविन मेवच ॥ संश्राव्य या दि संध्यान मिदानी द्विजन्म सा वसे ॥ १५ ॥ यदि त्वं संपु
त्र पुद्रे संधोप तोदिवं गतः ॥ माघ्व उवाच मां सत्वा कूपं संपद्विजा नवान ॥ १६ ॥ कृष्णं सय पाद तावि
त्रोः पुत्र तास्तु तापि च ॥ पद्यं सेवयका राव कुंडलैः सि च देवैर ॥ १७ ॥ नकुसप वतिवना सो यर्ग कंपते
न तः ॥ सके न पातितो मयं दोन जाने काल पर्यये ॥ १८ ॥ दैवं हि बलवल्लो के को पत्ते निरर्थकं ॥ १९ ॥ षणं म
मयं स्य लोक स्य च गतं कृतं ॥ काले सापि च पः काल: पंचा स्यो हि र्गज स्वपः ॥ स कृयं वं द्विधाभतो वा सा
हतरव कुसुमः ॥ २० ॥ प्रताप सविता राज स्व लदा तो हुता सनः ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवं न नाविध तो वं द्रके तु श्रह
रदा ॥ २० ॥ ददर्श वाम दृशा मृप्रोने हायदे वां तक मागतं ॥ तम सिना र त तापे देसो: काल म पये ॥ २० ॥ च क्रं द कु
१ ॥ भग्ना सना त्स उत्थाय त्वया तोतया विधो ॥ २१ ॥ दृष्ट्वा कंठ समालिंग्य रोदितुं वर जं तदा ॥ ४१ ॥

म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रीवासो त्वात्मस्नेहेन दुःखितः ॥ ज्येष्ठ उवाच ॥ मम पुत्रं समर्पितं श्रीदितं सुतमुखितं ॥२३॥ सम्मं
संसमंत पंधुगतो सि विहृत्यमं ॥ पस्यते दृष्टीनाम्नसौ सुरायाति दिव्योदुरा ॥२४॥ सप्तधर्मेनिहतः श्रेतदुखे
नेचबलीयसा ॥ रसातलं चैव तथैव च निवेदितं ॥२५॥ विहृत्य मां कुपंस्यर्गं गतोसि भ्रातृवत्सल ॥
यस्य ज्याघोषमाकर्ण्य कंपते सचराचरं ॥२६॥ असंख्याता न्वपस्य सायंहार गताव दु ॥ सप्तधर्मेविम
मोहिता गतश्च सुंदरां स्त्रियं ॥२७॥ एवं तत्कृंदनं श्रुत्वा वीरालोकाः समाववुः ॥ हेतुभिर्वीरपा भासु वर्ष
दुत्वातुलं ॥२८॥ जना ऊचुः ॥ नवीराः पवित्रांचंति दिव्यदुर्द्धरं तेन्यथ ॥ निघ्नंति सं बलाकृत्यापेना
सो निहतो भवेत् ॥२९॥ पुरुषकृत सर्वं जंतुनां सुहृदेहेन जायते ॥ सो धर्म वर्षितेनापि भविष्यति न संशय
यः ॥३०॥ स्वस्वपवान्यस्य था राजन् स्तत्र कृपा परिदेवनी ॥ श्रुत्वा वाक्यं तु लोकानां तदुदेवी सको सुरः ॥३१॥
सावधान मना स्त्यापितरो प्राह धर्मवित् ॥ भ्रातृ त्व्यतमहं पापमिश्रासितं तु ते निजं विदुं ॥३२॥ यदुतं धनिवा
सोस्वपेनवं धुईतो मम ॥ तं हत्वा सुखमेष्यामि बंधुं पास्यामि शाश्वतः ॥३३॥ मम पुत्रं संगमात्रेण कंपते
भुवनत्रयं ॥ मयि भ्रुंधे कुतस्त्रातो लोकानां पितरो यतः ॥३४॥ कदाचन ॥ श्रुत्वा देवां तकः यच्च आम्यास
तो कुभोत दा ॥ सोयं सागर मग्नोतो उध्वतो तेन धावयतः ॥३५॥ कुजुतुः परमं वाक्यं श्लेष्ठघ्य सविस्तरं ॥

कांची राजेति विख्यातो राजा परम धार्मिकः ॥३६॥ देवांतको महोत्साहः स्तस्ते हे समपद्यत ॥ आक्रम्य तेन
सर्व जनाः कस्य परस्पात्म जो भिव ॥३७॥ स बाल स्व बलवान्नि नायकं रे ति सं जनः ॥ तेन मार्गे हतो भ्राता धर्म
तो मम पुत्रकः ॥ तस्य प्रसादाय परं ते प्रेषिता वीर संमताः ॥ धावमाना पशुमैत्य सहस्त्रा ॥ निशान्य राः ॥ स्वि
स सप्त वर्षेण ते सर्वे भाग्निता मुनि सत्तुना ॥ तेषां प्रसादाय परं ते श्रयं पाती न रौति कः ॥ अनेकशः स्त्वसंपच
चतुरंगबलान्वितः ॥ एकोपि नागत स्तस्मा द्धृदृत्रो गुरिवः ॥ शो के हस्त्यात्स्व पुरं आनीतं तच्छितो मुना
कुवाच ॥ इति तद्वाक्य माकर्ण्य चक्रं पे रक्त लोचनः ॥ देवांतक श्रो दृदिति श्च न्यत्र सन्ति वजन त्रयं ॥ जुगा
गर्य तो हे न पितरं वेगवत्तरं ॥ दृश्य क्रृद्ध्ये दितं दृस्ता पितरा व भिवंद्य च ॥ कालं हनिष्ये यित हसं सुको
प धीनिधाय च ॥ कृष्णिवे क्रूरदृष्ट्ये वे ब्रह्मांड भस्मसात्पुनः ॥ दृस्याक्रश्ये त्तितं दृस्ता जगती कंपयन्नि
व ॥ देवाधिकारे येदेता सर्वी नास्तु जुहायेह ॥ न यातो पितरं वाक्यं प्रोचे देवांतकस्तदा ॥ इदानीं मुनि
पुत्रं तमानयिष्ये भिलीं धर्मवित् ॥ सहेयतेनदास्यामि मृत्युं स्यच धनंजय ॥ ॥ एवमुक्त्वा बलात्सर्वं उत्था
प सहसा चतेत ॥ देवांतको प्यसंख्याता विहगा द्रव शीघ्रगाः ॥ काशीराज पुरीं प्राप्य वेस्याय्य कं समंततः ॥
कोलाहलो महानासी द्राजसाधारि तानि द्राः ॥ नश्वकाशोर वे मासी सोरायुसु ॥ मंगे ॥ न संधे ने हृते वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ना०उ०
८२

त्रिदिवस्तानेवयप्रकृताः ॥५०॥ ततः कथं पुनरावातः प्रलयोऽत्र जनापहः ॥ कैर्यं प्रचंडदेहेन दुःप्रेक्षेण समागतः ॥५१॥
क्षमः कालं कवलयितुं संक्षिप्तुं वा जगत्त्रयं ॥ देत्यानां यदि रक्षा जातो प्रविजितो देवपुंगवः ॥५२॥ हतास्त्विन्नाथ
त सर्वे मार्गे न विद्यते तथा ॥ एवं बहुतरोपेषु तावद्दूतास्समागताः ॥५३॥ काश्मीरराजं कथयितुं देवांत
कसमागतं ॥ सर्वे दूताः समागस्य पुत्रस्य आ महासेने ॥५४॥ ॥ दूतिश्री महूको० उ० बा० द्विबद्धितमोध्या
प: ॥ द्विराज्ञा राजत्रे: ॥ देवांतको महासेन्द्रो देवैः सैः समावृतः ॥ असंख्येयैर्विविधैः कालैर्भीषणैर्दैत्यैः ॥ मस्त
के: ॥५५॥ वयं तद्दर्शने भ्रांताः पलायनपरा गताः ॥ नगरीं वेष्टितां राजन्य स्कंदविध्वस्तितक्रुद्धः ॥५६॥
कस्मात्त्व ॥ समाजोऽन्यपतिं सर्वे आगताहि सत्सांप्रति ॥ श्रुत्वा दूतमुखवाक्यं राजा वत्सां तं सर्वं कंपत ॥५७॥ अतिका
न तथापातो बालकं तं विनायकं ॥ क्रीडंतं शैशवैर्मध्ये तं सर्वं वृत्तांतमब्रवीत् ॥५८॥ राजोवाच ॥ परब्रह्मनम
स्तस्तु लीलामानुषविग्रह ॥ पद्मनाभरघुरोत्तमनीलालोकसमोऽस्तु ते ॥५९॥ अनेकवर्णोवयं त्राता त्वया बाल
कुरूपिणो ॥ इदानीमपि रक्षास्मान्स्माद्देवांतकात्प्रभो ॥६०॥ गणेश उवाच ॥ एवं संप्रार्थितस्तेन काश्मीरराजे
न बालकः ॥ देहं दृष्ट्वा विरालं सप्तसिंहारूढो धनुःकरः ॥६१॥ सिद्धिबुद्धियुतो गर्जन्नादयन्निखिलं दिश
ति सौ जलोपपन्नसर्वं वमन्नग्निं कणान्मुखात् ॥६२॥ बाणान्नेकांश्च परशुं चक्रं जोविद्या स्वयं ... भीम

॥ ८२
ना०॥

तेनन गताद्धुर्पितो विनायकः ॥९॥ ह्ववेदितेन सदेत्यानां मनांसि परिकंपयन् ॥ दुर्मुखसेन्यं ततो देवांतकसमय
... बभ्रमुः शालभाखे ॥ दृष्ट्वा नानाविधं सेन्यं सिद्धिं प्रोवाच विघ्नराट् ॥११॥
र्णं ॥१०॥ असंख्यातास्सदेत्या बभ्रमुः ... ॥ स्ववृकीपाः साधितुं देसंकुलं ... प्रमिदं वचः ॥१२॥ सत स्सिद्धि
... किनानसाध्येयं सेनां नानाविधायतां ॥ ... देवांतकं योधयितुं वपोचायथ जगजेच ॥१३॥ निर्भरे: सर्वं जंतूनां देत्यानां
... परमात्मांघ्रिपंकजं ॥ देवांतकं योधयितुं ... पोच्यताथ ॥ बोधो ध्यापिवर्धतामृ सस्वयपाः ॥१४॥ लोके जित मह ... प्रतिज्ञा वे रनेकशः ॥
न पराविनो ॥ ... बालैरेवबोधोऽध्यापि वर्धतां ... ॥१५॥ अतिमात्रप्रथमं प्रासाद ... मातरदर्नरं ॥ महिमा प्रथि
तं समास्या हसिद्धिः ॥ स स्वाश्यायातापुरान्विता: ॥१६॥ प्राप्ति श्रेयच प्राकाम्यं वशित्वं च समायेयो ॥ ईशित्वं तत्स्तु प्रासतोऽसौ से
माप्यापि संप्राप्तो तद्वनंतरं ॥१७॥ ... नानायुधविराजितं ॥ वर्षाकालेयथानघः सागरं याति सर्वशः ॥१८॥ स
प्रमत्तद्दनु ॥ ... गजाश्वरथपादातं ... ॥ असंख्यवाद्यनिर्घोषिं वीरनादे ... ॥१९॥ ददर्श तां तत्सदह
त्रीसेन्यं देवानि ... याति सा गुरुबलं सं ॥ असंख्यवाद्यनिर्घोषि ... ॥२०॥ बालं स्वगणानजेष्या
वीरा ... गोल प्राचो ... देवांतकः स्वांते चिंतया मासचेतसि ॥२१॥ इदं विचित्रसामर्थ्यं बालस्य मा
निस्येयं युद्धाय यागतः ॥ अद्य स्मादीदं ... सेन्यं कुलरतहृि मिनितं ॥२२॥ एवं पदृति देत्येंद्रे सेनानीः प्रासुवं वचः ॥ वयं
प्रयास्ते ॥ ... मार यिष्य वा जीवस्य ... ॥२३॥ ... देवांतको ब्रवीत् ॥ ...
योस्त्या महे सैन्ये र ... पौ भवेत् ॥२३॥ ... श्रीवाबाक्या मतं ते वांहृ हो देवांतको ब्रवीत् ॥ ...

॥ग॰पु॰॥
॥९४॥

तावीरः पांतु युद्धाय पाणिच्च ॥२५॥ जयस्तम्भमवाक्षेपन्भयसंयुक्तकर्मणां ॥ आशिषः परि[illegible]
मस्तान्स्य सुरांतकं ॥२६॥ ममौ देमामयैर्यो यपो व्यूहस्याहृतिः ॥ दीर्घदंतो यपो चक्रव्यूहं परमं जयं ॥२७॥
न दिष्णवीर सु [illegible] रचितं वीरमोहनं ॥ अधिष्ठा पालितं व्यूहं तालजं घोपयो सुरा ॥२८॥ महिम्नाथ
रितं व्यूहं [illegible] नामा समाययो ॥ आस्यायि रचितं व्यूहं पयो दंष्ट्रा सुरो महान् ॥२९॥ प्राकाम्य कल्पितं व्यूहं
[illegible] बलान्वितः ॥ कालांतकोपयो व्यूहं वक्षिता रचितं परं ॥३०॥ ईशित्वा रचितं व्यूहं दुर्जयो निर्बलीय
यौ ॥ नते वांक्य साच कंपवंतु सामर्थ्यमेज सा ॥३१॥ अहो व्यूहा न युध्यंते दैत्यात्मजो महाबलाः ॥ परस्परं वि
निघ्नंतः पराक्रमोत्सरानपि ॥३२॥ शरधारा विमुंचंतो जलधाराः यथा घनाः ॥ [illegible] गानिमा
ह्यो नीनाविधैर्भटाः ॥३३॥ विनेदेश्च तदा वीरैर्गजैरश्वैश्च संधरा ॥ कुर [illegible] जानुभिर्हस्ते [illegible] रासीत्
दुर्गमा ॥३४॥ रवितान्निपुरतः [illegible] जघ्नुः पादाश्च केचन ॥ [illegible] अन्ये विसलुवीरेषु [illegible] तु ॥३५॥
रजांधकारे नाशासीन्स्वीयं स्वीयं परः परं ॥ नतो निपेतुः सहसा दैत्यदेवहता भुवि ॥३६॥ दैत्याहताश्च देवा
श्च [illegible] रथाः ॥ कबंधाः पुरुषा [illegible] तरोगणाः ॥३७॥ [illegible] संघातैंर्पुवि
ताः [illegible] ॥ [illegible] संजीवपतिपितिघया ॥३८॥ अहो व्यूहा पशुश्चिंताम [illegible]
लान्विताः ॥ ईशित्वा येततः प्रोचुः सर्वे तेश्चक्रचेष्टितं ॥३९॥ तस्याः कोपवशाद्देकाहत्सा स्वा [illegible] तापुरा ॥ ९४ राम्

नि

कृदासे णतया साया भार्गवं तुंजेशमे ॥४०॥ दृष्ट्वा तदा तदुर्धे सापश्चात्तत्याजवर्बरे ॥ तेन बर्बरदेशीयं तं व
दंति मनीषिणः ॥४१॥ ततो मुमुदिरे देवाः युयुधुश्च बलान्विताः ॥ निहन्यमानो दैतेया पलायनपरायणाः ॥४२॥
[illegible] प्राप्तारक्ष रक्षेति चापरे ॥ प्रस्रवृदर्यगं येन जिमादिदृश्यंतां ॥४३॥ कदाचिज्जयिनो दैत्याः
कदाचिद्देवतागणाः ॥ अभवन्युद्धनिरताः परस्परजयैषिणः ॥४४॥ द्वंद्वयुद्धमभूत्तेषां तत्र सुरपतेर्युधि ॥ रा
आपिपुर्यपेतत्रबाणवृष्टिमथाकरोत् ॥४४॥ ॥ इति श्रीमद्[illegible] सम्यगेनामत्रिषष्टितमोध्यायः ॥ दि
[illegible] तायसाहास्यमक
कृतवान् ॥ कालांतकेन दैत्येन प्राकाम्यं च परस्परं ॥ कालांतकोपि जयते प्राकाम्यं यावदेव हि ॥२॥ ताय सा हास्यमक
[illegible] तसा ज्यानिशितं गतं [illegible] हस्तलाघवात् ॥३॥ तेन [illegible] तकोपः सोसहसा निपपात
[illegible] ॥४॥ हाहाकारो महानासीद्दैत्यसेनासु [illegible] ॥ [illegible] नाम दैत्येो
हा [illegible] कालांतकं तदा ॥५॥ प्राकाम्येन युधिरेण [illegible] प्रहारिणः ॥५॥
[illegible] ॥ [illegible] जले प्रवाहिन्यः आसन्नघः [illegible] ॥६॥ ईशी
असंख्याताह तादेयाः पतितास [illegible] प्राकाम्यस्य तयायुधि ॥७॥ चेतुरः पर्वतास्तेपि
ताच [illegible] पपो ततः ॥ साहाय्यं च [illegible] प्राकाम्यस्य तयायुधि ॥ [illegible]
चतुर्थविनिपातिताः ॥ [illegible] सर्वे गताः स्वर्गं सुदुर्लभं ॥८॥ अणिमा [illegible]
स्वरणे बलात् ॥ अथापि सहसा [illegible] तधा च [illegible] ॥९॥ मस्तकाद्युधिरं [illegible] प्राणान्मुमोच तदा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

महिमा लघिमा चैव गरिमा व्यक्तसंचयान ॥१०॥ पस्माद्भुरे तालजंघेद्री घंटेते न्यपातयन ॥ ततो घंटासुरो दैत्य
केतो दैत्यो पदुर्जयः ॥११॥ आप्लुः सर्वसैन्यानि नाशयंतो महाबलाः ॥ तैराहतं बलं ध्वस्तं वशित्वा सिद्धिभूमिपः ॥१२॥
मुष्टिघाते निजप्रभुस्ता [illegible] देत्यो [illegible] ततदा ते विघ्नमोनिपतितास्तान [illegible] भूमौ दा ॥१३॥ ततो गर्जिताः
सर्वास्ता नयंत्रभीः स्वशक्तितः ॥ विनायको विजयते सर्वास्ता एव मचिरे ॥१४॥ अन्वेक्षुर्हि तदा दैत्यास्तेपि ताभि
र्विनाशिताः ॥ पुनः सर्वे दैत्यसंघाः सिद्धिसेनां व्यनाशयन ॥१५॥ कोलाहलो महानासीत्तेनयोरुभयोरपि ॥ हतं
विघ्नं तु बध्नं तु सावधानो भवेति च ॥१६॥ प्रादुरासीद्धि च श्याम्नीः [illegible] संघ संभवेः ॥ भग्नेनास्त्रेण मल्लपुर्
यत्नुवरसाह बाधिताः ॥१७॥ पुनः श्व निश्चितं युद्धं परस्परविनाशनं ॥ अभवत्तुमुलं सर्वस्तत्त्रास्तमपत
त ॥१८॥ अंधकारेण महता दिशो व्याप्तास्समंततः ॥ ततो दिव्यौषधी दिव्या निजप्रभुस्ते परस्परं ॥१९॥ अं
ते तत्र ग्रपं घोरं युद्धमासीन्निरंतरं ॥ असृक्पूरः घोद्भूताद्रिरौ [illegible] वीरवहास्तदा ॥२०॥ खेटकैर्मारिवकूसपाः
क्लिरस्कमलहोसिताः ॥ गजव्याघ्राः प्रेतकृत्याः केशाः [illegible] जिताः ॥२१॥ भीरूणां भीतिकृद्वीरम
हाहर्षविवर्धनाः ॥ ततो जयन्तदैवेषु सर्वसाबलस्तालिषु ॥२२॥ देवांतकोपयोन्यितां तर्कयामास चेतसि ॥
येन सर्वे देवगणा निर्जितास्वप्रतापतः ॥२३॥ धृपंतत्र बालमायासामान्य जनमोहिनी ॥ अहसिद्धि

सर्वसैन्यमिहानीनाशयाम्यहं ॥२४॥ धृत्वा विनायकं बालं गमिष्यामि स्वमालयं ॥ एवं मुष्टा खड्गपाणिः स्वयेनेनाप
स्यं दिवः ॥२५॥ आययौ परसैन्यानि निघ्नन्खड्गेन सर्वशः ॥ भयेन मूर्छितो देवा निपेतुर्धरणीतले ॥२६॥ धास्त्र
त्वा विनायकं देवं जहुः प्राणांस्तु केचन ॥ [illegible] केचित्केचित्स्वर्गं गताः सुराः ॥२७॥ केचिद्दैत्य विलोक्यैव
वं जहुर्जरवितमात्मनः ॥ ततोऽन्यगाद्दैवसेनापपालं च दिशो दश ॥२८॥ सोपि दैत्यः खड्गपाणिर्नि
[illegible] प्रवेश जघान तं ॥ महिमा तं निरीक्ष्याथ पर्वतं वृक्षसंकुलं ॥२९॥ तस्याजहे संहतेन खड्गेन तद्धाच्छिन्न
त ॥ ततोऽसिद्धिप्रवः सुवृक्षास्तस्य तु पर्वतान्बहून ॥३०॥ चिच्छेद दैत्यपातान्स खड्गधाचैव लाघवात्पु
ष्टीयमहिमा तस्य खड्गेच्छिद्यास्वपाद्ये ॥३१॥ खड्गे देसकरान्क्षीघ्रमतर्यानं पयोतदा ॥ बलाद्धिप्रेपर्ते
खड्गेन खड्गेद स्य समस्तवे ॥३२॥ स एव रात धाजातोन तुम द्रुतिच्छुत ॥३३॥ एवं स्थितहा दैत्यो भग्नखड्गश्च कार
ह ॥३४॥ एकैकस्या दशाद्राणं पंच घातास्तयानसो ॥ क्षिप्तास्तव्याकुलतां चक्रे ततस्तेभुवि पेतिरे ॥३५॥ ततो देवा मुमुचि
रे पतितांस्त्वा सिद्धिमुहूर्तात्सावधानास्ते पप्रच्छुर्देवं विनायकं ॥३६॥ ततो नर्मदं पारितापबुद्धिः प्रोचे विनाय
कं ॥ कथं विचार [illegible] स्पाघत्रबुद्धिर्निविद्यते ॥३७॥ पराजिताः सिद्धयस्ता हयनुज्ञां प्रजानाम्यहं ॥ योद्धुं दैत्येन
तेनाथ पौरुषं यास्य लक्षय ॥३८॥ ॥ इति श्रीमद्‌उ॰ खं॰ सिद्धिपराजयो नाम चतुःषष्टितमोध्यायः ॥६४॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कटुवाक्य ॥४॥ त्वा बुद्धिर्वचो देवी अहं कथं जगाम हंतां ॥ देव उवाच ॥ गच्छ शुभ्रे स्वदेशं न जहितं परं मां पुरि ॥७॥
रायमकृत्वा सुवासासि दृढोत्र सेवितुं नायकः ॥ सापि नत्वा ततस्तं देवं ययौ देशं स्वकं प्रति ॥८॥ तस्य स्वं ष्ठितत्र
वेतनकं पितं शुभ्र नत्रयं ॥ बहुनामि निर्ययौ तस्याः एकाकिनी रीयसी ॥९॥ अटति वा विदद्दत्ता स्याश्च वनं गहनं क्षणलं
लसा ॥ विश्रांता सा भयातुरे त्रायस्व सजेती ॥ बालं स्वयं न ॥१०॥ कदंबतीर्थं प्रसेनानासायपयो सा च पपाल ह ॥ दृष्ट्वा नि
पतितां देसा सा तस्याः कृपि विकृताश्च वः ॥१२॥ अन्येव तत्र कृपनं कुत्र गंतव्यं शुभ्र त्वं कथवेत ॥ ३ कृपि विसाहसुधा विध
वदेवांतकं अस्ताव यं ॥१३॥ एवं कोलाहलं श्रुत्वा ययौ देवांतकं पुरः ॥ सज्जनं हस्ताधनुः ॥ श्री धंम्रासनासौ विब्रे
प मानः ॥१७॥ स ससर्ज तस्या गात्रेषु दृष्टिं पपात निलाघवं ॥ आच्छादि भाल स्तंभ खा वाणा आविशंस्तथा विधैः
सात्र सार्थम हु कं बालवाली ले ते साधन ॥ तणीमत्तस्य देत्यस्य सर्वे स्त्रिताः ह सदा भवन ॥१९॥ नतस्या सुस्थि
रसव वाक्ष सस्यैवमालुषे ॥ देवांतकं क्षीणमदं दृष्ट्वा सा सैन्यमाययो ॥११॥ भूशवका मासतान्देयाः कांश्रि
द्रक्ता नपात वन ॥ कांश्चिं तले विनिक्षिप्य चूर्णयामास तान्यथा ॥१२॥ असंख्याक्षौहिणी दैत्या नाभसिता अपूर्णि
ताहता ॥१३॥ रूणयितिप हाघातैः कांश्चिद् देवी ततस्ययुः ॥१२॥ हयवा वन दासानु वि श्रमि सगग नरं ॥ पत्रे ते शार
ते देसामानु गर्जगता इव ॥१३॥ ये भक्षिताम्ब तासां मे जठरे जीर्णतां गताः ॥ नदी या सपद्यां लांकुम त्रवि

रुंध विश्लला ॥१४॥ पत्रप्रलीनो भूत्तत्र तत्र तत्रापि सा ययौ ॥ बध्वा महावर्गलीकांस पातालानि दिशोदशः ॥१५॥
ततः शिवां समाक्रम्य ध्यातं श्री क्षिप्र हुंगे ॥ तया सह ततो बुद्धिर्विनायकमुपाययौ ॥१६॥ न नाम तं
दृष्ट्वा स्यमद घूर्णितलोचना ॥ पातयंती पुत्र पतत्स्वनाघाता दृन स्फुतीन ॥१७॥ अमथामायाश्च घनव स्त्र वं
ततो मद्गामिनी ॥ गिरा कुरोमुक्तालं ता दृष्टो देवो विनायकः ॥१८॥ निशास्तस्तायांत संयांत दुर्भा देवो पतदुविं
सोपि दुर्गंधिसंयव दूतैः सह या त्रिनेत्रो वहिः ॥१९॥ सत्वं सत्तं सम मासायस्याः त्या तत्क्षीमहं यद्यो ॥ वीक्षितो धो
मुस्व ध्यं तापुत्रोक्ता मोति दुःखितः ॥२०॥ बुध्या निवेदिता सा तु मनामनं तं विनायकं ॥ तां दृष्ट्वा जहस्मुखि
प्युर्मत्तु पुत्रश्च कैवन ॥२१॥ ततः सैन्यं जगमाथ भक्षिता दैत्यवाहिनी ॥ सोपि देवांतकः प्रायो विक्षि
प्यसख्या पितोमया ॥२२॥ स्यदांनीय मतिसख्या नेदृहि देव दया नि धे ॥ विनायक उ० ॥ यंच पिया गतो देशोमे
हं स्य देसनाञ्छिनी ॥२३॥ तथापि वो रुषं त्वातं ध्या भादिभ्यो ह्नि रंमया ॥ विश्रांवस्त्र मये वसंत वि श्रांतिं तत्र गच्छ
ह ॥२४॥ अहं तं साधयिष्यामि माचिंतां कुरु भामिनि ॥ अकुवाचा ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं दृष्ट्वा यस्यं विनेश
सा ॥२५॥ सुखावप रमश्री ता मालुरं के स्व धार्मिकः ॥ इत्युद्दिष्टं देव देवस्य सर्वलोक निवासिनि ॥२६॥
इति श्रीमहत्त्व उ० बा० बुद्धिविजयो नाम पंचषष्ठितमोऽध्यायः ॥६५॥ कऽउवाच ॥ मानहासे हकेतुश्च पात्रो
देवांतकं सुतं ॥ एकाकिनं निरीक्ष्यैनमाग्लिं स्वस्य समचिंत ॥१॥ आश्चर्य मेतं यदनेन श्री ड्रितं भवा विकूलं

॥ग०पु॥
॥९७॥

अभाषमाणं कृपणं तं यातमृत्युमिव द्रुमं ॥३॥ पितोवाच ॥ किमर्थं वद से नेवम्याम व स्वं तु मरुक्षवर्तु ईप्सितं सप्रपदि
व्याप्रियच्चो ऐलोक्य दुर्लभं ॥४॥ गणेशउवाच ॥ पीताम्बरं पितुः स्य सावधानमना स्थितः ॥ उवाच पितरं मातुर्लिं
दे निर्विघ्नं कया ॥४॥ पुत्रउवाच ॥ भवता तां महीवै वेपुद्धयालो विनायकं ॥ शौरे रात्री विषाकोटरे संस्थे नीतिस्ताः
गुरुः ॥५॥ प्रवर्तितो अस्य दु. घोषनासिनां तु क्रूरपी ॥ ततएकाम्यहापद्यादृश्यिवाल नभस्थिता ॥ दुःके
पलकेश्रीपातालच रणापर्यंत स्तना ॥ आगतादु रसे नापाररक्षणार्थं प्रमांतिकं ॥७॥ एवं केनविहता सा तुनि
पथे नैव किंचन ॥ निक्षिप्ता सर्व सेनामितयाता तं दृष्टि भजे ॥८॥ भक्षपिसेव सर्वाणि शस्त्राणि शस्त्रसंचया
न ॥ सामाभंगे विनिक्षिप्य पातादेवं विनायकं ॥९॥ स्तिरथ्यात्त कुगस्यापि स्खलितः पतितो भुवि ॥ लोकां
धकौरेतस्तातः पलाय्य गृहमागतः ॥१०॥ स्नात्वा नदीजले तात प्रीतितो धौतमस्तकः ॥ गणेशउवाच ॥ एवं पुत्र
वचः श्रुत्वा वीरो दृढे तु जगादतं ॥११॥ उपायं ते वदाम्येकं न चिंतां कर्तुमर्हसि ॥ ततउद्धर्तुमालोक्य तत्रतं तत्सेन
महामनुं ॥१२॥ अघोरस्य सबीजं तमुवाच जनकः पुनः ॥ शिवं ध्यात्वा च संपरुष्य कुर्यात्तुष्टोऽथ पुत्रमे
लोमं च तर्पणं चैव विप्र भोज्यं दक्षिणाः ॥ शिवे प्रसन्ने कुं अद्धि तु स्मोति निःसंशयं ॥१४॥ नेमाः स्य प्रजनर
मेजनं प्राप्य सिद्धिनिश्चितं ॥ गणेशउवाच ॥ एवं स तु वचः श्रुत्वा प्रोक्तं पुत्रो मुदान्वितं ॥१५॥ उपदेशः स्मृतं सम्यक् ॥९७॥ रौद्र
विधिमस्य प्रवीतु मे ॥ ततोऽसौ कान्तिवायैक जगाम तु गृहमध्यतः ॥ दुष्ट भीविरस्त व स नो रवते यं दमन च स्थितो ॥

रस कुशाणि आनीयस्त्रीवं पुण्यजतुः स्वपं ॥१६॥ अनुष्ठानं बुद्धिमंतं तु परमादरात् ॥ अनुष्ठाने समाप्ते
कुर्याद्धुतमानतु याद्दगत ॥१८॥ बहुरोगे लंक्षण पुत्रं विस्मयान्वितो निसंपुतं ॥ त अग्निविधिवत् स्थाप्य पात्राणि
वयथाविधिः ॥१९॥ पंचप्रेतासनेगतो जुहुयात्तो इति संस्मृत ॥ स्वस्ति तु भ्याया मांसानि च्छिन्नानि साच्यभक्तिः ॥२०॥
अस्य तेन मांसेन तत्सो भस्मावकल्पत ॥ अत्रो बहिर्भि जातेन तु पूर्जुर्वाति दैवता ॥२१॥ बलिदानं च कारा शुचि
चापुत्रस्त्रिरस्तदा ॥ तेन पूर्णाहुतिं च कृत्वि स स सर्ज च पावकं ॥२२॥ ईश्वरस्य प्रसादेन पुत्रो स्य पूर्वं च द्विजो
ब्राह्मणाभोजयामास तर्पणं तेयथाविधिः ॥२३॥ ततो मासं व्यतीतायां उदिने च दिवाकरे ॥ दृष्टमीतु रात्रौ हरः
स्थिरधीमान् बलवत्तरं ॥२४॥ पत्नी वेगं हे बितेन कुंपपांत लगत्रयं ॥ पुरज पर स्यात्भ भ्यापनीया उपतं यथाविधिः ॥२५॥
अलंकस्यावं करणो मणिरक्त नयेः शुभैः ॥ नमस्त स्यद्धितान्स प्यकूपिरंतये प्रियस्यच ॥२६॥ आत्मबोधे
समाकृष्टस्तम श्वं गुरुसंस्तकः ॥ सेष सेनो सप्तायम यो त्रोषं प्रकंपयन् ॥२७॥ अस्त्रास्त्रैः कवचैः श्रुतैः
भौतिसेना धनुःशरैः ॥ आससादरणस्तंभं तया सह सुरांतकः ॥२८॥ अदृश्यसर्वसैन्ये पुर संत्रास्ता देवता
हितौ ॥ व्यासेतु स्नसाप्यो विनप्रतापत किंचन ॥२९॥ पुनः स्यागतो देसः सघः सेनाविघातकः ॥ सिद्धि
सेनां च प्राप्यैव प्राव दतु विताय्रं तं ॥३०॥ दृष्ट्वार णगतं तु तं सिद्धिसेनासु स्थिता ॥ देवाभिः सिंहनादैश्च
नादयंतीदिगंतरं ॥३१॥ ततः शस्त्रैः प्रहारैस्तैर्निजघ्नुर्दितसुतं ॥ स हस्य प्रहस्यामीति मबोध्य जघ्नुर्जसा ॥३२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰ पु॰
२२॥

मुविजानु विनिक्षिप्य शरानीशा विषोपमान् ॥ आकर्ण्य धनुरा कृष्य विविधुस्ते परस्परं ॥३३॥ खेटाभि
घातैरेके तु युयुधुश्चापरे तथा ॥ स्वस्याप्यर्व प्रहारैस्ते परिजघ्नुश्च केचन ॥३४॥ पूर्वैरमनुस्मृत्यारिपुंश्च
क्रुर्विरूपिणः ॥ कोपि वीरः शिरः यायुतो रिपुंकेशेषु चाग्रहीत् ॥३५॥ पार्ष्णिघातैर्मुष्टिघातैः पातयामास भूतले ॥
केचिन्मृतैः शिरोघातैर्जघ्नतुरितरेतरं ॥३६॥ ततो भग्नान्दैत्यसैन्यान्दृष्ट्वा सस्तुतो तिके ॥ अश्वं संप्रेषयामा
स सेनां सिद्धिविनिर्मितां ॥३७॥ अश्वैरेषां समाकर्ण्य केचिन्मूर्च्छागता भुवि ॥ पतिता अश्वचरणैश्च पि
ताश्चापरे सुरैः ॥३८॥ जिष्णुत्वेन हताश्चान्ये रवड्गेन च तथा परे ॥ बाणजालेरनेकैश्च पातयामास वैसु
रान् ॥३९॥ सर्वस्मिन्नन्यसैन्याने तु सैन्ये स्वे सिद्धयस्तदा ॥ पलायनं समातस्थुः सर्वे विनायके ॥४०॥

॥ इति श्रीमद्ग॰ उत्त॰ बा॰ सिद्धिपराजयो नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥६६॥ क उवाच ॥ स तत्रा त्वामहा
श्चर्यं चकार निजचेतसि ॥ ततो विनायकः क्रोधाद्गिरिहा क्रतो रूपा पटुकः ॥१॥ स्वगर्जितेन वै तदा गर्ज
यन्नागनंदिनः ॥ कंपयन्सर्वलोकानां वनानि पर्वतानपि ॥२॥ दैत्य उवाच ॥ कथं यतः शुष्कतालुर्नवनीता
दनक्षमः ॥ युद्धाय बालनेत्रैयं गच्छतस्तु स्तनं पिब ॥३॥ अदितां कश्यपाज्जातः कथं नरः त्वमागतः ॥
यतो देवांतके नाधियोद्धुमिच्छसि बालकः ॥४॥ कालो विनेतिमां दृष्ट्वा वृथात्वं मर्तुमिच्छसि ॥ अति
कोमलगात्रस्त्वं ग्रासमात्रं न विष्यसि ॥५॥ ॥ क उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तमानसः ॥ २२ ॥ रा

नदहविरव ॥ ६ ॥ कुशीकेऽस्मि मघमानेन प्रायो वासन्निपातवान् ॥ अ सं व
विनायकः प्रहस्याह व मन्यस्त्वाकुतासामं ॥ ८ ॥ अ हि दैत्य हृतिसर्वैहि लघु पुर्वपिस भीतितः ॥ तदा भयं तु रत्न त्यां हत्यादैत्या
पुक्तिरी वं बलीत्से मूढ भावेसः ॥ ७ ॥ व स्त्रिदं हतिस्व हितलघु पुर्वपिस भीतितः ॥ तदा भयं तु रत्न स्वां हत्या दैत्या
घमने बुध्यसे ॥ ८ ॥ इदानीं त्वं बुद्धीं तां नां तको विघतेम मम ॥ त्वदर्थमियती मूर्तिर्हि श्रत्स्य भक्तः सनातनः ॥ ९ ॥
घमने बुध्यसे ॥ १० ॥ इदानीं त्वं बुद्धीं तां तां तको विघते मम ॥ अबधिंतस्य संप्राप्तां बुद्धिहीन न बुध्यसे ॥ १० ॥ त्रैलोक्यपी

अ

डनो वीरस्य गर्वेण दृप्तं तेऽसर्वपीडनं ॥ अ बधितस्य संप्राप्ताबुद्धिहीन न बुध्यसे ॥ १० ॥ त्रैलोक्यपी
डनो वीरस्य गर्वेण हृतं तु सर्वपीडनं ॥ अलं तेषक पनेनाघ दर्शयस्व स्वपौरुषं ॥ ११ ॥ नतु पश्याम्यहं निर्गत्य कोपा

र

द्यापापं यज्जातं तत्र दुर्मते ॥ अलं ते कथनेनाघ दर्शयस्व स्वपौरुषं ॥ ११ ॥ शोभाविनं त्वमघ मर भावात्वमिच्छसि ॥
वत्सं प्रत्यक्ष्येत ॥ सहस्त्र प्रहरस्वाद्य घेयदि युद्धं त्वमिच्छसि ॥ नरांतकगतिं तत्सा तु मिच्छन्विनायकः ॥ १२ ॥
क उवाच ॥ एवमाभाष्य तं दैत्यं स जोत्वक्रे धनुः प्रभुः ॥ नरांतकाकृतिं तत्सा तु मिच्छन्विनायकः ॥ १३ ॥
क उवाच ॥ एवमाभाष्य तं दैत्यं सज्जं चक्रे धनुः प्रभुः ॥ आकर्णं ज्यामथाकृष्य बाणं दैत्याय सोऽसृजत् ॥ देसेनत्रात धाविनः
कारेण धनुषश्च कंपेभुवनत्रयं ॥ १४ ॥ आकर्णं ज्यामथाकृष्य बाणं दैत्याय सोऽसृजत् ॥ धनुषस्तस्य सा देवनि नेदुः प
स बाणः पतितो भुवि ॥ १५ ॥ ततो दैत्यो धनुः सज्जं कृत्वा चिक्षेप सायकान् ॥ धनुषस्तस्य साध्वनिनेदुः प
वैतादिग्गजाः ॥ १६ ॥ हुंकारेणाच तान्बाणान्पातयंतश्च विघ्नराट् ॥ पुनर्विनायको बाणान्बहून्मुमोच विसेर्पदैत्य
वि ॥ १७ ॥ एकेन मुकुटं तस्य शरेण कर्णकुंडले ॥ १८ ॥ मोध्वपातयद्द्वौ बाहू द्वाभ्यां बिभेदच
वि ॥ १९ ॥ एकेन मुकुटं तस्य शरेण कर्णकुंडले ॥ १८ ॥ मोध्वपातयद्द्वौ बाहू द्वाभ्यां बिभेदच
ल मार्गं सायकैकेन ततो दैत्यो रुषान्वितः ॥ चचर्व दंतानत्रेत्रे च विस्फार्य ॥ नोछवान्बहून् ॥ २१ ॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॰॥
॥८९॥

दृष्ट्वा नागानेकशो विससर्ज विनायकं ॥ निमा नैकेन बाणेन स्वमण्डेतानि विनायकः ॥२०॥ स्वयंच
क्रे मंडपं सक्षणाद्बाणमयं विभुः ॥ अंधकारे घोरे तस्मिन्पुष्पातेप रस्परं ॥२१॥ ततः सूर्याबाणाच्च
च्छिंनिज प्रतु रूपान्वितौ ॥ ततस्तौ निघ्नस्य बाणच्छिन्नौ भावपि ॥२२॥ ततो दैत्यो महामंत्रं जपा
त्वा तत्संख्यया ॥ मंत्रयामास तेनाशु वारुणास्त्रेण सायकं ॥२३॥ तस्माज्जाथ प्रादुरासन्वारणाः कोटिशो
ऽस्त्रात्तः ॥ पेषां सदाच्चतुर्दन्ता मित्थिता आपिरुमदार्स्चूर्मिनः ॥२४॥ येषां मदप्रवाहेन घः प्रादुरासन्समंततः ॥ येषां
बृंहितशब्देन नादितं भुवनत्रयं ॥२५॥ यथा घनानां वर्षासु गर्जितेन महाध्वनिः ॥ नाशयामासुरस्मिंश्चदे
वसैन्यानि ते गजाः ॥२६॥ धावतां पत्कलग्नास्ते गजाः पातिता दिग्गजोद्दराः ॥ पादाघातेन ते सैन्यं तानैकरूर
घातिनः ॥२७॥ सेनापाः कदनं दृष्ट्वा सिंहास्त्रं प्राक्षिपद्विभुः ॥ ततः सिंहाः प्रादुरासन्कोटिशस्ततोऽथ
सहस्रशः ॥२८॥ एते बाणाः गर्जितस्तिदुनगजानिपतितांस्तु विश्वसिंहा विदारयामासुर्गजगंडस्थ नखैर्नितेः ॥२९॥ उग्रा योग्री
सिंहनादैर्बृंहितैश्च दैत्यसंघाः बेरैरते दूराः ॥ त्रैलोक्यं कंपितमभूद्देवाः सर्वे विसिस्मिरे ॥३०॥ विदीर्णकुंभिंद्रा निहता वज्रेणे
पर्वताः स्मितास्ते गजपुंजेषु पतिरे ॥ एवं ते निहिताः सर्वे कुंभिनः सिंहसंचयैः ॥३१॥ विदीर्णकुंभिंद्रा निहताः स्त्रे तावचूः ॥ अ
वमहीधराः ॥ ततः सिंहाप्युद्दैत्यान्भक्षयंतो दिशोदश ॥३२॥ निहते सर्वसैन्ये तु चिंतामापसुरांतकृः ॥ अ

८९
राम

पं बालोऽपि बद्धनास्त्रयते कथमपाप्तजः ॥३३॥ दृष्ट्वा नीति दुर्गं दिव्ये स्यात्समवर्त्तिगम्यं हं प्रभुं पं ॥ एवमुक्त्वा पुनर्बा
णं मंत्रयामास देत्यराट् ॥३४॥ यो जयो मा सध्वनुषि चाप्यतूलप्रसर्वं तदा ॥ आकर्णं धनुरास्य प्रमोचदेववा
हिनीं ॥३५॥ बाणेन सर्पयोः पोषी प्रज्ञां नादप्यनागमनं द्विषः ॥ पसंखवा वाउनाभ्मानि पेतुर्वृक्षसंचयाः ॥३६॥
प्रादुरासन्दनेकाश्च ततः शार्दूलसंचयाः ॥ सिंहास्ते भक्षयामासुः सिंहास्तं वर्हितास्ततः ॥३७॥
इति श्रीमद्ग॰उ॰बा॰ चरित्रे सुन्दरे नाम सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥६७॥ ऋषिरुवाच ॥ ततो दैत्यो बाणपुंगं मंत्रया
मास सादरं ॥ निद्रास्त्रेण तद्याचे कुंभांघ वीरास्त्रेणवापरं ॥१॥ वीरमज्जानं पुरस्थापरापामास च सस्र्जतौ ॥
तयोः शब्देन सहसा सत्य कुवेभुवनत्रयं ॥२॥ एकस्तु मंत्रानि पतितो परदेवसमीपतः ॥ ततस्ता लोमदं मान्यवगं
पर्वीशरसस्तथा ॥३॥ मानं नृत्यानि चित्राणि पुरो पश्यद्विनायकः ॥ पतितानिच शास्त्राणि नबुबोधकरा
नतः ॥४॥ मोहितो मजुलरवैः कर्तव्यं नाप्यपद्यत ॥ सैनिकाः शुभुः सर्वे निद्रास्त्रेण विमोहिताः ॥५॥ दे
वांतको परर्वदेवं जहर्षच जगर्ज च ॥ ततः संस्थापयामास गुल्मानि परितो बहु ॥६॥ निशीथ रवे यथा बालो
अस्तो व्यस्तं हि स्वरते ॥ सिद्धिपोषिच ताः सर्वा सुप्तुर्विगतत्रपाः ॥७॥ देवसैन्यस्य महतो बली वीराश्च तानि
च ॥ च क्रे कुंडं त्रिकोणं च भामिसाधन पूर्वकं ॥८॥ असंख्यं कुंभान्समानीय त्रातसंख्यान्सहस्रशः ॥ स्त्रा
प्यामास नैर्ऋते नानाप्रतेषु सादरं ॥९॥ दैत्यानि हस्त्यश्वतस्त्रो मांसराशिं महत्तरां ॥ चकार यस्त्रिय रक्तैः सो वन्हिं स्थाप्य

भा०पु०
१०॥

यथाविधिः॥१०॥ दिगंबरो जुहावाथ मांसानि मंत्रपूर्वकं॥ स हस्तेन कृते पश्चाद्बलिं पूर्णाहुतिं च सः॥११॥
चकार कुंडमध्यस्थां पश्यद्देवीं क्षुधातुरां॥ नरमांसानि तस्यैव देहे पात्रे च तान्यघयान्तु॥१२॥ अत्यसां
तां परिज्ञाय दैत्यानन्यान्नथार्पयत्॥ ततः सा बहिरायाता व्योमकेशी भयंकरा॥१३॥ विशालगर्तने
त्राति करालवदनी सुणाडुवाचपरस्त्रप्रीता नादयंति दिशोदश॥१४॥ तत्रास्मिन्स्तंभे सैसेन भयं
ते
विपर्यंकेचित्॥ तामुवाचाथ दैत्यः सोपि पुपूजे भक्तिभावतः॥१५॥ उपचारैः षोडशाभिः प्रणिपात
पुरःसरं ततो दिव्यांबरधरो नानालंकारभूषितः॥१६॥ देव्याकंठं समासाद्य जगर्ज बलवत्तरं॥
सा श्रीयतेन सहिता तस्य वक्षस्थलतो भवत्॥१७॥ नानाशस्त्रधरः सोपि धनुर्बाणधरो बभौ॥
तामुवाच वैरोद्रकेतुः पुत्रः परमहर्षितः॥१८॥ कश्यपस्यात्मजो बालो बरबाबकुलं पुरः॥ इदानी
मंत्र किं तेन कर्तव्यं कुचरेणाने॥१९॥ इदानीं सर्वसैन्यानि नाशयिष्ये तवाग्रतः॥ एवं ब्रुवति दै
येत्रो काशिराजः श्रीकृष्णा द्वेचः॥२०॥ ततो विनायकं राजा बोधयामास सादरं॥ काशिराज उ०॥ पुत
स्य भविष्यज्ञः कथं मायां न बुध्यसे॥२१॥ गां धर्वं दैसरश्चितां कथं सक्तो सि तत्र वै॥ देवांतके नाभि
चारा [illegible] निर्मितो राक्षसीमिव॥२२॥ नाशयिष्यति सैन्यं ते सावधानमना भव॥ कटुवान्॥ एवं

॥१०
राम

न्युपवच्नः श्रुत्वासावधानमनाविभुः॥२३॥ गबुध्या तज्ज्ञानदृष्ट्यैव सर्वमायामयं तदा॥ चारुदयं विनि
हत्य घंटांत्रांस्योपरि मंत्र्यच्य॥२४॥ घंटास्त्रेण खगाः पेतुश्चोत्राकर्षण्यसंभ्रमात्॥ विनायको मुमो
चाथ बाणौ तैविगवत्तरौ॥२५॥ गर्जतौ घनवत्स्वर्णपुंखौ मासे तौ वेगिनौ॥ महासाहाय्यैरे तौ च सत
स्त्रकरमंडले॥२६॥ घंटानादस्तत्र भवन्महत्सर्वं विनोहकं॥ ततो घंटास्वनाद्भूत्वा प्रोतस्थुः सर्व
सैनिकाः॥२७॥ स्मिद्रयः सर्वधीराश्च युयुधुः शस्त्रपाणयः॥ अपरं सर्वसैन्येषु मुक्तो बाणः खगास्त्र
तः॥२८॥ ततः खगाः प्रादुरासन्नानारूपा महौजसः॥ क्षेपे पातेन त्वाघातं गौ धर्वं नयमार्गतः॥२९॥ अं
धकारे यथा सूर्यसारथेरुदयान्मुने॥ ततस्ते पक्षिणः सर्वे बुभुक्षार्दैत्यसैनिकान्॥३०॥ पक्षा
घाताहताः केचित्केचिच्चंचुगतवीक्षिताः॥ केचित्पुच्छैर्वपलिता दैत्याः प्राणान्विहाय च॥३१॥ हाहा
कारो महानासीद्दैत्यसैन्येषु सर्वशः॥ ततो देवांतको रोषात्खड्गास्त्रं प्राहिणोत्तदा॥३२॥ तस्य ध्वनिं स
माकर्ण्य चुक्षुभे सैन्यसागरः॥ दिग्गजाश्च ततः खड्गा असंख्याता विनिःसृताः॥३३॥ वह्निं वमंतः संघ
हात्सेनयोरुभयोरपि॥ अग्नि [illegible] दग्धास्तदा दैत्या निपेतुर्धरणीतले॥३४॥ खड्गैश्छिन्नहताः
केचित्केचिद्दग्धास्तथाग्निना॥ अपरे ययुरंतर्हि दिक्षु श्चाथ चकाशिरे॥३५॥ असंख्यखड्गप

म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भ० उ० ११
९३ ॥

भयासेनाच बहुर्महोरूपा ॥ खड्ग खड्गानि निहतानि देवाः पेतुर्धरातले ॥ ३६ ॥ केचांचिच्छिन्नबाहवश्छिन्नाः केचां
चिन्मस्तकाः करा: ॥ जठरे जानुभागे च पृष्ठभागे पराहताः ॥ ३७ ॥ निपेतुर्देववृन्देषु पञ्चेषु च गतासवः
अपरे च शिद्रिरूताः सर्वाः सेनाएवं विनाशिताः ॥ ३८ ॥ अस्फूनघोरनादिद्रीयाताः प्रेतवहाः सदा ॥ विना
यकस्तु तोद दृष्ट्वा देवस्य स्यापकृत विक्रमं ॥ ३९ ॥ बाणं निःकासयसुद् टं वज्रास्त्रेणाभिमंत्र्य च ॥ आकृष्टे नैव महता
तो देवसैन्येषु मोचते ॥ ४० ॥ पर्वताश्च द्रुमास्तस्य शब्देन पतिता भुवि ॥ तद्दृष्ट्वानलसंयोगाद्दि म्लाहः सम ज्ञा
पत ॥ ४१ ॥ देदीप्यमानं महसा छादयद्दिविमंडलं ॥ पश्चिमो निहताद्गच्छास्तेजसो तस्यदैवेन ॥ ४२ ॥
खंडितं तेन सहसा वज्रास्त्रंतस्य सहस्वराः ॥ निहताहता देवसेनां वर्जे वह्नेकराः ॥ ४३ ॥ चूर्णन्तन्यानन्या
हान्स्तानां धातुरूपिणः यां खामता देवानां त्यपजघान तं ॥ ४४ ॥ एवं सर्वहता देवा वज्रेः सीत्सेः
सहस्रशः ॥ ततो देवांतकं जग्मुस्तानि वज्राणि सर्वशः ॥ ४५ ॥ सोपि बाणं समादाय मंत्रया मास यत्नतः ॥
वेदास्त्रेण प संयोज्य धनुष्यं कर्षणेन तं ॥ ४६ ॥ स ससर्ज परसैन्येषु त्रिवनामांकितं शुभं ॥ नादयन्नागनेनसो
पद्गिशश्च विदिशोपि च ॥ ४७ ॥ वमन्नाग्निकणांदिक्षु प्रलयानलसंनिभः ॥ भूर्लोकादेवलोकांश्च भयाया
ता दिशोदश ॥ ४८ ॥ विनायकस्य सैन्येषु कोलाहलो महानभूत ॥ तस्मिन्निपतिते बाणे घोरो घोरदर्शनः ॥ ४९ ॥

११ ९३ ॥
राम

त्रिसहस्रलोमी वक्रतुंडस्य लोकव्याससाहसः ॥ जघेला दीर्घहस्तश्च दीर्घपादो महोदरः ॥ ५० ॥ धावमानो व्योमगो
श्रीमि रिजिह्वो भयानकः ॥ वज्रास्त्रं भक्षयामास क्षणात्स पुरुषो महान् ॥ ५१ ॥ विनायकं जाड्यकामो पयौ तस्यां
तिकं क्षणात् ॥ ततो विनायकः श्रीमत्स्वास्त्रं समपोजयत् ॥ ५२ ॥ मंत्रेणास्त्रं तसं ख्येन स्वायंदेवेन वक्तरे ॥ आक
र्णकर्षणाद्देवो मुमोच सहसा च तं ॥ ५३ ॥ च कंपे तत्स्यशब्देन सारिणो भुवनत्रयं ॥ विस्फुलिंगैर्दिशो दग्धा नष्टलाप
॥ ताकुलौ युध्यतौ व्योम्नि परस्परजयैषिणौ ॥ ५५ ॥ नाना
तद्रिंचन ॥ ५४ ॥ ततो पितुरबोजले ताच्छोमि सपानकः ॥ ५५ ॥
युध्यमल्लयुद्धं च कृतस्तौ महाबलौ ॥ क्षणेनांतर्हितौ चोभौ नदृश्येते यत्र कुत्रचित् ॥ ५६ ॥ इति श्री ग० उ० बा०
दंडकस्त्रपुत्रनामाष्ट पञ्चितमोध्यायः ॥ ६८ ॥ कृष्ण उवाच ॥ ततो देवांतको तीव विस्मितो तत्रकेपतदा ॥ ययाययामव
मायाक्रियते स्वनिष्कृते ॥ ॥ तथा तथा व्ययं बालो दर्शयत्यपौरुषं ॥ कदापि निधनं मायातदास्य सिमातत्र
मः ॥ २ ॥ इत्येवं चिंतयामास लोधनुः सज्जं समथाकरोत् ॥ अभिमंत्र्य शरं घोरं निससर्ज विनायके ॥ ३ ॥ सस्मायकोवा
णवर्षमनं तं दृष्ट्वा विभी ॥ स्तंभितवानिमिमे घोरं संत्रैलोक्यं व्यासलात् सः ॥ ४ ॥ दृश्य विघ्नराज स्तांतदेवैदेवस
पुंगवं ॥ वृषं तं राजानि तीक्ष्णानि सुबहून्यपि ॥ ५ ॥ ततो दृष्ट्वा सिद्ध्यः श्रीघ्रमुद्रीप बलवत्तरं ॥ दृष्ट्वास्तां सहसा
राक्षिमाने तुं तां विनायकं ॥ ६ ॥ आनीयमानो साहस्त्रास्त्रिः सायपलापिता ॥ सो बाला मसिहस्ये वमानिता सच केय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हा ॥ ७ ॥ अणिमानं ततो दैत्यो जघान मुष्टिनाहतं ॥ मुष्टिपातं समासाद्य मूर्छितो निपपात सः ॥ ८ ॥ लघिमा
महिमा चापर शक्तिस्तं महासुरं ॥ पादबलैः प्रहारैस्तं निजघ्नुस्तावदेव हि ॥ ९ ॥ दैत्येन विध्वस्ता वेगात्क्षणेन भुवि
पृथक् पृथक् ॥ प्रापदग्राहलयस्य ध्यौ ऋद्धिः सिद्धी तावदेव हि ॥ १० ॥ प्राकाम्यं चैव [illegible]श्च जघ्नतुस्तं ततो ब
लात् ॥ पपात भूतले दैत्यो वमन् रक्तं मुखान्तरात् ॥ ११ ॥ स लब्ध्वा च ततः संज्ञामाप्तो हृदयं तं ॥ प्राकाम्य
र्यपुत्रौ निजघान विनायकं ॥ १२ ॥ दत्त्वासिघातं देवोऽयं किंचिन्मूर्छितवान् स बालकः ॥ निमिषात्तावधानो भ
दृधाव दैत्यनायकं ॥ १३ ॥ हिरण्यकशिपुं विष्णुर्यथा वृत्रं शचीपतिः ॥ ताडयन् स्वकरतलं पाशांश्चक्रे स चैव तु क्रूरैः ॥ १४ ॥ व
बिभ्राण शुभ्रमेघीरिघातः परमसंज्वलन् ॥ गर्जया घनवद्देवो जघान दैत्यपुंगवं ॥ १५ ॥ चतुर्भिस्तु
धैर्यमान्न च चाल तथापि सः ॥ आश्चर्यं परमं प्राप दृष्ट्वा शस्त्रं यथार्थतां ॥ १६ ॥ बद्ध्वा स्वात्मानं मेने देवदे
विनायकः ॥ ततो देवो सहस्रस्य पाशस्य महद्युधं ॥ १७ ॥ बद्ध्वा स्वर्णनं स यथंगलात् गतं तु यतः ॥ न घा
तयाहनत्तेन दैत्यं तत्र तथा पतत ॥ १८ ॥ न रोमापि च चालास्य तदाश्चर्यमभूत्तमं ॥ ततो नानाशस्त्रघातैः
अंघ्रिस्तोच परस्परं ॥ १९ ॥ मस्तके पक्षिभागे वहदयेबहुमंडले ॥ तपोः शस्त्रविघातेन जातो बहिर्वसुं
धरां ॥ २० ॥ दैत्यहनच भीतो लेपुद्गमेवान्नपघतं ॥ निश्चीयेत मसा त्वा सं विरामं तस्मिं कृतुः ॥ २१ ॥ ततः दै

[illegible] ततो माया पौत्रो दैत्यके तु श्रुत्वा देवविमोहिनीं ॥ २२ ॥ अदितिं सुंदरां तत्र पुत्र
त्रिमदीस्यत्ततो परस्पर मम पुष्यतां ॥ ततो माया पौत्री दुंदुके तु श्रुत्वा दैत्यविमोहिनीं ॥ २३ ॥ मुक्ताहारां सुवलयां दिव्यां शुकुविराजितां ॥ ल
सत्स्वर्णवेत्रां पत्रनेत्रां पीनकुचां चंचकुमारस्तन्मालिकां ॥ २४ ॥ मुक्ताहारां सुवलयां दिव्यांशुकविराजितां ॥ धावधावेति तं प्राह त्रासि
तं चपलहरीं स्वममविलस द्दृष्ट्वा कुमुकं ॥ २५ ॥ विनायकं निरीक्ष्यैव करोद्देशहस्तका ॥ अंगुष्ठं च चकर्ष स्यास्ततो उमस्तकं
लाहं दृष्ट्वा लक्ष्मीक्षत ॥ २६ ॥ एवं भुवं सा दैत्यो स्यास्त्रिछेदकं चुक्ते बलान्नि ॥ अंशुकं च च कर्षा स्यास्ततो उमस्तकं
[illegible] ॥ २६ ॥ एवं भुवं सा देत्यो स्यास्त्रिछेदकं चुकं बलान्नि ॥ अंशुकं च चकर्षा स्यास्ततो मस्तकं
तां हृद्वि नीक्ष्यत ॥ २६ ॥ एवं भुवं सा दैत्योस्यास्त्रिछेदकं चुकं बलान्नि ॥ लोकानां च भयान्मात्यं निःश्वासाश्रुविमोचय ॥ २७ ॥
त्तां ॥ २८ ॥ उच्चैः स्वाचे देवं साध्वी गतापुरुषार्थतां ॥ लोकानां च भयान्मात्यं निःश्वासाश्रुविमोचय ॥ २८ ॥
विनायको निरीक्ष्यैनां बाध्य कंठो रुषान्वितः ॥ न सस्मार विचारं स सरोऽस्त्रो गिजगलुः करात् ॥ २९ ॥
विनायको निरीक्ष्यैनां बाष्पकंठो रुषान्वितः ॥ धिग्जन्म यस्य जननी गता वस्थां दुरत्ययां ॥ २९ ॥ देवानां जननी
श्रुत्वा च मम मातेयं कथमस्य करे गता ॥ धिग्जन्म यस्य जननी गता वस्थां दुरत्ययां ॥ ३० ॥ स्वयं श्रुत्वा च बुद्ध्या कौतौ विनगरे
चैव संप्राप्ता दुष्टसंगतां ॥ काशिराजोऽपि तं दृष्ट्वा चैवं तं गणनायं ॥ ३० ॥ स्वयं श्रुत्वा च बुद्ध्या कौलौ विनगरे
स्थितः ॥ ततो देवांतकोद्वंजगद्वंधातदा ॥ ३१ ॥ धिक् त्वत्पौरुषं तेऽघन प्राणान् सजसे कथं ॥ निर्लज्जोऽसि
नुरेवंलोके दर्शयस्यैव योऽधुना ॥ ३२ ॥ तत्समीपं निनिष्यस्याः शिरकार्या खलोऽधुना ॥ [illegible] इति तं
नुरेवं लोके दर्शयस्यैव योऽधुना ॥ ३२ ॥ तत्समीपं निनिष्य स्याः शिरकायां खलोऽधुना ॥ [illegible] इति तं
न्निष्टुरं वाक्यं श्रुत्वा देवो विनायकः ॥ ३३ ॥ तत्कथनात् समनसि सत्यमेव वदस्ययं ॥ प्राणत्यागो यत्किं कार्यं
न्निष्टुरं वाक्यं श्रुत्वा देवो विनायकः ॥ ३३ ॥ उदरे शस्त्रसंपातः कार्यो वा मस्तकेऽहलवे ॥ इत्थं यावच्चिंतयते दुःखरो
विषं वापा वंधनं ॥ ३४ ॥ उदरे शस्त्र संपातः कार्यो वा मस्तकेऽहलवे ॥ इत्थं यावच्चिंतयते दुःखशो
कसमन्वितः ॥ ३५ ॥ तावद्दाकारावाप्तिं स शुश्राव स विनायकः ॥ सोवाच ॥ माभैयं रचिता देवदैत्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
२३

नुष्टबुद्धिना ॥३६॥ अवधे हिरण्यतो लेखा जहि निजं रिपुं ॥ ततः ससावधानो भक्त्या ज्ञात्वा मायाम
यीं तु तां ॥३७॥ जहर्ष च महाबुद्धिर्दैत्यं हंतुं प्रचक्रमे ॥ सा च तद्दर्शनात् भुक्त्वा तस्मै दुर्गलने ॥३८॥ उषः
काले विनाशं सर्वं शास्त्रास्त्रैः तीव्रथात्यये ॥ एवं तस्य वरं ज्ञात्वा प्रातर्युद्धाय निर्ययौ ॥३९॥ दैत्योपि पुर
तो पश्यत् युद्धार्थं तं विनायकं ॥ अरिकर्णयेन भ्राजन्मुकुटं कुंडलोज्वलं ॥४०॥ दंतप्रकाशैः रेचिरंतु
कोस्तुभविभूषितं ॥ दिव्यांबरं शुभ्रं तन्मे व्योमस्पृक्पुष्करं विभुं ॥४१॥ दृष्ट्वा देवांतको रूपं विस्माय
चविसिस्मिये ॥ अर्धेनरशरीरं किं मर्त्यं गजेसमं कथं ॥४२॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे

श्लोकेन उत्तरखंडे बालचरिते दैत्ययुद्धं नाम सप्ततितमोध्यायः ॥ ब्रह्मा के उवाच ॥ एवं वदति यावत्स भव
भ्रांतः सुरांतकः ॥ तावद्देवो दधारेनं उत्संगे लघु हस्तवत् ॥१॥ उत्तापध्यासनं चारु गगने स्वप्रभावतः ॥
उवाचैनं दैत्य प्रवरं स्मर निजं प्रभुं ॥२॥ सोदैत्यो रदनं चास्य धृत्वा हस्तद्वयेन हि ॥ दोलयामास
देहं स्वमंतरिक्षे मुहुर्मुहुः ॥३॥ यावत्स पातयेद्दैत्यं भक्तो दंतं सुरांतकः ॥ तावद्धारतं देवः सदं
तं लाघवाद्विभुः ॥४॥ अहनत्तेन दंतेन मस्तके तु सुरांतकः ॥ जगर्ज च महारौद्रं गर्जयन्नदिदिवि
शोदिशः ॥५॥ लेवा यन्पृथिवी सर्वा पातालान्यथ यानि च ॥ दिव्याघातेन चातत्याकारि देहोस्य ॥२३॥ नाम

तस्मात्तद्वन्धु ॥ असंख्यशिरः पपाताश्रु गगनान्मेघधुक्छिव ॥६॥ उत्साहे मेनिरेलोकाः सर्वभूतलवासिनः ॥७॥
ततः स्नात्वाथ ... नपपात स्य
दैत्य देहगत ज्योतिर्विवेशाथ विनायकं ॥ पश्यतां सर्वदेवानां प्रधानां लोकितां पुरा ॥८॥ देहः स्थ निपपातास्य
धरापृष्ठे श्रियोजनः ॥ चूर्णयन्वृक्षसंघातान्पर्वतान्पादपैर्युतान् ॥९॥ एवं दृष्ट्वा निहतं स्वसैनिकाश्च दिदृ
क्षया पातालाश्च कृतिचिन्नाशं प्राप्तास्तद्देहपाततः ॥१०॥ मुमुचुः पुष्पवर्षं ते देवाः स्वस्थानमागताः ॥ दि
शा अश्रु विमला आसन्वबुर्वाताः सुखावहाः ॥ ते जांतिवनैर्लोकाः
दुंदुभयो नेदुर्नंदपदुंदुभिनिःस्वनैः ॥११॥ दिशाश्च विमलाश्चासन्ववुर्वाताः सुखावहाः ॥ ते जांतिवनैर्लोकाः
प्रतिकूलचयहान घ ... मार्गमास्तथा ॥ ततं ... दपोदेशमुनयः संपुष्प
नोप्रसन्नानि ... प्रतिकूलयहानघ ... ॥१२॥ ... विनायकं ॥ विंशु ... पादेयांतकदहत्ता द्विभो ॥१४॥ पुष्पेंद्र
जिरं ॥१३॥ तुष्टुवुः परयाभक्त्या देवदेवं विनायकं ॥ ... ॥१५॥ व पंचस्यापि कारेषु
दुवैदेवं कौधर्म ... ॥ उवेंद्र तिनान्माते स्यासि लोके ममिबासि ॥१५॥ व पंचस्यापि कारेषु
निसतंतका वसामहे ॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारा भविष्यंति गृहे गृहे ॥१६॥ द्विजा ... प्रपूज्य देवं तं च प्रदक्षि
णं ... सपत्नजा ... तापयुः स्वस्वमानं महर्षिनिर्भराः ॥१७॥ ततः सर्वेषां साधीराः संपूज्य च प्रणम्य च ॥ पुरं
विनायकं देवं पुष्पतोधरणीधवा ॥१८॥ देसभारभराक्रांता तस्मात्संधरणीधरः ॥ दृष्ट्वा कोनिशाताः
स्वस्वमनसा नातिसत्या ॥१९॥ ततः पश्चात्स्वयंति स्मका कीर्त्ता जो विनायकं ॥ सिंहारूढं बालरूपं क्रीडंत

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा०पु०
१४

बालकैः सह ॥२२॥ बालो पि तं स्वपदं दृष्ट्वा लिलिंग परमादरात् ॥ उभावानंदमग्नौ तौ मुंचतौ श्रुबिंदून् ॥
न तस्तु येन पोदृ यं महाभाग्यं ममोदितं ॥ अस्माहीनामगम्यं य सारं श्रुतमसनातनं ॥२३॥ तस्मो दृष्ट्वा तवं रवि
सं सर्वपुण्यफलोदयात् ॥ विश्वस्य कारणानां च कारणं तद्विवर्जितं ॥२४॥ वेदांतवेद्यं सज्योतिर्ज्यो
तिषामपि भासकं ॥ नानारूपमरूपं तं दृष्ट्वा लक्षणमग्रहे ॥२५॥ श्रीडते स्वेच्छया पत्थ्या भारतादि मनो
हरं ॥ ऋतुवाच ॥ एवं स्तुत्या स्तुतिं तस्य प्रसन्नोऽस्मि विघ्नराट् ॥२६॥ उवाच लक्ष्मणं चैव ततो पामि दृष्टं कदा
चन ॥ ततो राजा पुनःप्रेमपुरस्सरं चोद्दने स्मरः ॥२७॥ ततो वादित्रनिर्घोषैर्वेदघोषैर्विमिश्रितैः ॥ दे
वीतकवधाद् हर्षयुक्तैः सेनान्वितैः सह ॥२८॥ विनायकं बालरूपं स्वपद्भिः सह पुरं ययो ॥ विश्यस्वमंदिरं गोकां
भयसा वासांस्यनेकशः ॥२९॥ तांबूलानि च केशांश्चि पुरस्सारस्य विनायकं ॥ विवेशास्वगृहं रम्यं हर्षनि
र्भरमानसः ॥३०॥ ॥ इति श्रीग० पु० उ० खा० पुरप्रवेशनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥ ॥ छ ॥
ऋतुवाच ॥ अपरेऽस्मिन् दिने प्राप्ते सन्नातामहास्तेन संगताः ॥ अमात्याश्चीरमुख्यांश्च बंधूंश्च सुहृदो ज
नान् ॥१॥ आकार्य चैव मस्त्रस्य निजगादुहृदि स्थितं ॥ राजोवाच ॥ विनोदार्थं तु पुत्रस्य समानीतो विना
यकः ॥२॥ तदा तावद्बहवो जातास्तेन निहताः ॥ अद्दिसैन्य मकरात्मौ धीपूर्वे तेन तनयं शुभे ॥३॥

१४
रा०

आनयिष्ये तत्र बहुदिवसाजगमुरं जसा ॥ स्वस्वेषु त्रिषु लोकेषु विरुख्यावि चिंतयतां ॥४॥ अमात्य उवाच ॥
सम्यगुक्तं महाराज विलंबो विप्रकारितः ॥ जातो विवाहकार्ये स्मिन्नागतास्मिन् संविधायतां ॥५॥
विनायकप्रसादेन सर्वमव्याकुलं जगत् ॥ दूरस्थानां च सुहृदां प्रेष्यतां लग्नपत्रिका ॥६॥ दूतांश्च सर्व
संभारान् कलं ग्रामेषु युज्यतां ॥ ऋतुवाच ॥ इति प्रवृत्तिवाक्यानि श्रुत्वालोकाः समाजास द ॥७॥ सा
न्निति तत्रोत्सुकस्ततो राजा जहर्षह ॥ ज्योतिर्विद्भिर्लग्नदिनं निश्चकार सदैवसः ॥८॥ प्रेषयामास सुहृदां दूतानाना
रितुं शुभान् ॥ सामग्रीकारयामास दूतै राज्ञैर्यथाविधिः ॥९॥ ततो मगध राजो पि श्रुता मारायतां पुरीं ॥ आययौ स
सुहृद्दूतो नानादिग्भ्यः समागताः ॥१०॥ नृपा धनानि भूरीणि दत्तस्ते न्योन्यमादरात् ॥ देवतास्थापनं तौ च चक्रतुः सुमहो
त्सवान् ॥११॥ सांगोपांगं विवाहं तौ सम्यक् संपादयेत्ततः ॥ तौ बाधयामास तु विप्रान् सर्वलोकान् धनादिभिः ॥१२॥ विस
ज्य सुहृदः सर्वान् ततो राजा विनायकं ॥ प्रेषयामास विविधैर्भूषणैरंशुकैर्वरैः ॥१३॥ अंधयं जयभोजयामास सा
र्धं तेन सह बंधुभिः ॥ ततो रथं समारूह्य सह तेन नृपोत्तमः ॥१४॥ ययौ वादित्रघोषेण कश्यपाश्रमपुत्तमं ॥
ततो नागरिकाः सर्वे हित्वा तं सं विनिर्ययुः ॥१५॥ भोजनं पाकमनेन निद्रां व्यासंगं स्वप्रपंचयः ॥ अंत्यर्चो स्वस्व वे
श्मभ्यो निर्ययुः ॥१६॥ ततो बाले सहस्राणि रुरुधुस्तं विनायकं ॥ असमाप्ता सत्क्रियां पासि कुर्यंति पुरतो गताः ॥१७॥

पुरात्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० सु०
२५

ग मिद्धे इति पर्वेनः कथं नीतं प्रसंगतः॥ अ गुरुधाम्न कथं पालिद्धर्थं त्वं निजमंदिरं॥१८॥ कृश्चिद्वालो द्धाम
स्व पादुपमंदरद्दबहु॥ कृश्चिल्लिहा ताम्रलिंगपद्धोर करपंकजं॥ पौमानं गतोस्त प्येवैनं बालछ ध्यानपोवनो॥ वि
पर्वस्वनि जाम्भवा आपमुः स्त विलोकितुं॥२०॥ यथापार्थोनिर्धिसर्वो वर्षाकाले सगुप्तगो॥ योति हंसापथा
मुक्तोसम्रहमरुतो हरिं॥२१॥ अति प्रीता ययुः प्रोचुः कथं यासि विनायक॥ अ कस्मात्वं हे गुरु ज्य
कथं निष्ठुरतां गतः॥२२॥ रथाद्वततारासौ दृष्ट्वा तान् पसंयुतः॥ परिश्रांता न्धाव मानान् स्वलंतं पतितो
पि च॥२३॥ तानुवाच्व ततः सर्वान् मुहूर्त्तं स्वस्था जनाः॥ न्पेणा सहितः शीघ्र मागतो नगराद्बहिः॥२४॥ इमा
नी प्रार्थयत्सर्वान्नेयास्या करुणामपि॥ अपराधास्त क्षंतव्या मयाबः सदने छलैः॥२५॥ न च सौज्यः परिच
यो यदि वो दर्शनं भवेत्॥ एवं तद्वाक्यमाकर्ण्य पौराः सर्वे सुचान्विताः॥२६॥ रोमांचांकितगात्रास्ते प्रोचुर्ग
जद्याजिरा॥ जनो तुनुः॥ नमाया माधिनस्तीति सर्वतः पितृमातरि॥२७॥ नपितामनुज्न ते बालान् साप
राध्यानपि ध्रुवं॥ न चंद्रउदछन्यांया ति सुवर्णरिति तामपि॥२८ कथं निष्ठुरतां याति कथं गंतुं समुद्यतः॥
पूर्वमेव नव्या गाश्चेत्तदा शोको न संभवेत्॥२९॥ चोरयित्वा कथं यासि सर्वेषां नो मनांसि च॥ कथं कार्यं क
रिष्यामो नीतेषु नो मनस्सु च॥३०॥ जले नष्टे जलचराः कथं जीवंति तद्वद॥ प्राणे गते शरीरेण किं प्रयोजनं

॥१०५॥ गम

मस्तिनः॥३१॥ कस्तत्र प्रीति[illegible]रस्या दिक्षुश्चेत्स्रवतेविषं॥ तस्मान्नो नय यत्र त्वं यासि तत्र स्व किंकरान्॥३२॥ तदद्यः
परिकर्ण्या सौ प्रोचे वक्रतुंड याग्गिरा॥ [illegible] सर्वांस्त्रीबद्धबालकोः॥३३॥ एकउवाच॥ न खेदः सर्वथा
कार्यो न वियोगो मम क्वचित्॥ सर्वांतर्यामिणोपाय हीनस्यानं दरूपिणः॥३४॥ न चित्तस्य समाध्यानं नेत्रा
तांच्चैववः क्वचित्॥ मम मूर्तिं सदा दृष्ट्वा पूजयंतु गृहे गृहे॥३५॥ संकटं बोधदात्तुस्यास्मि तेमोहं तदा जनाः॥
साक्षात्कारं प्रदास्यामि नाशयिष्यामि संकटं॥३६॥ कउवाच॥ व्याहृतं स माकर्ण्य नेमुः सर्वनागराः॥
नेमुः प्रदक्षिणीकृत्य सजपद्भावः प्रतस्थुः॥३७॥ गृहीतासांपद्ध सर्वे पौराः स्वस्वनिवेशनं॥ धृना
पश्चापि श्रीघ्रं सरयाहू पौरपौत्रः॥३८॥ गृहीता तेन संहितोमात् दर्शनलालसः॥ सद्ददर्शोपरा
च स पुरस्थानो रकुमारकान्॥३९॥ आक्रंदतस्तानुवाच पुनर्यो ब्रजं तु हि॥ चिंतां न कार्या स स्वयं वाब्रवी स्ये
मिनान्तं क्वचित्॥४०॥ एवं तान् समपराव्व स्य क्षणात् स्याश्रममासकान्॥ अनु आसप्रवक्ष्यामि यथाकृतं तेब्रवी
प्यहं॥४१॥ ॥इति श्रीमद्ग० उ० बा० [illegible]माधिगमनो नाम [illegible]ध्यायः॥१०७॥ श्रीगुरुवा
च॥ एवमेकच्च दूतेन रूपितोसो विनायकः॥ अदितेश्च शाश्रमाजे नरथेस्थेन सह गतः॥१॥ तनुः स्वात
दियोगेन धावमानाययो पुरः॥ औत्सुक्यच्च स्थितो वेदनाच्च लं प्रतितं स्वकं॥२॥ दृष्ट्वा तं मुनिपुत्रो पि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रथात्प्रस्कंधसंत्वरः ॥ आपयो मातुरभ्यासं आलिलिंग च तां मुदा ॥३॥ आनंदाश्रु मुमोच्यासौ
सोपि बालस्त्रियागतः ॥ मुहूर्तमेव भावं तौ गच्छतां पयसीद्व ॥४॥ हृदोस्नेहात्तस्य चिंतास्तन
मानं मुदादितिः ॥ प्रमज्य नेत्रे प्रोवाच्य श्रांतोसि बहुशासरं ॥५॥ ततो नेनाम तोतराजा अंगेन गद
दया ॥ ५ ॥ पुत्र ॥ नीत्वा विना यक देवं याताहं बहुवासरान् ॥६॥ अतो न मातः कोपं त्वं मयि क
र्तुमिहार्हसि ॥ वियोगं नास्य सेहे च नरो त्वोहं मुनिप्रिये ॥७॥ नत्वसि स्त्रीपदयुग्मे नो तुष्टिः स्यं विधा
वपि ॥ दिने दिने नवप्रेमवर्द्धयत्येव नोपते ॥८॥ उत्तातावहर्शोनेन पुत्रेणो विनिवारिता ॥ असंख्या
ता हता दैत्या देवाश्च मुद्‌मापिताः ॥ बहुतो च कृता कीर्तिः स्वपिता च प्रसेवते ॥ पौरुषं च तथा
नेन हतं ते क्रोध निः ॥ हतं ॥१०॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं समर्पयतो तं कथया मासमादरं ॥ ततो दितिः सुदुःख
भं ज्या मयि त्रासं त्यजद्‌धि ॥ ॥११॥ दुष्टघृष्ट निपात स्यात्तं तये वालको द्विपे ॥ ततो बालं समुपत्तिं वि
नायाश्रममंडले ॥१२॥ काश्यपोपि बहिर्यातो दृष्ट्वा पुत्रं सभर्तृपतिं ॥ तौ तं च वनेन मतुर्गस्याबद्धांजलि
पुटउभौ ॥१३॥ आलिलिंगमुनिः स्तौचमूर्ध्यामाय मुदान्वितः ॥ उवाच रुद्रः स्वं दे सांवंदे स्वावि

नायकं ॥१४॥ काशिराज नोचितं ते बालं नीत्वा विलंबनं ॥ शीघ्रमेवाथ यच्छेत्यस्तु स्मानीतवा
न कथं ॥१५॥ वियोगे नास्य तत्स्यानां नसानां रूपमस्ते प्र ॥ जाता शीतलता मुण्याद्भूर्ती नो दूषसं संप्रतं ॥ १६॥
ब्रह्मोवाच ॥ तत्कुचे काशिराजो निर्वीयमुनिभाषितं ॥ उपविश्यासने रम्ये प्रोच्या तुष्टां मुनेर्नृपः ॥१७॥
नृप उ॰ ॥ अस्यैव मायया जाता ससतामे मुनीश्वर ॥ मदृहं देव देव स्वयं कीयमिति निश्चितं ॥१८॥
अवास कामो दृश्वेयं स्वकामक्रान्ति मुने ॥ संपाद्य मम पुत्रस्य विवाहं समुपागतः ॥१९॥ ब्रह्मोवाच ॥
तस्यदेशस्य वधार्थानि कर्मण्यस्मै न्यवेदयत् ॥ ततो जहर्षतुस्तौ मुनिपत्नी मुनिश्च सः ॥२०॥ सुता
वापरात्रमंतस्य सख्याउत्रस्य गुणान्बहून् ॥ ततस्ते भोजनं चक्रुः षड्रसान्नं स्व सादरं ॥२१॥ द्वि
तीर्य चनं तत्स्वापि सस्पर्जं तं मुनिः ॥ सोपितात्प्रणनामाथ प्रादक्षिण्येन निर्ययौ ॥२२॥ प्र
याप्तानुर्ता नेत्र मुग्मा मुंच नश्रुः सदुःखितः ॥ स्मरन्गुणगणं तस्य स्नेहेनाविर्भर मानसः ॥२३॥
शीघ्रं प्रयातो नगरं वाद्यघोषसमन्वितः ॥ सर्वे नागरिकाबाला विनायकविरहक्षपा ॥२४॥ अ
मता दृष्टपुस्तते न तो दुःखितमानसाः ॥ निरीक्ष्य तं काशिराजं यमुः स्वंस्वं निकेतनं ॥२५॥ अ

॥ गं॰ पु॰ ॥
॥ ९८ ॥

परेषु: स्तव पौरा: पप्रछुस्तं नृपं मुदा ॥ पाश्वात् स्त स्त वान्धवो नागत: स कुत्र नृप वदस्व सं तु निशु
र भावे नत्यकृतं कथ मागत: ॥ १५ ॥ ते संतं प्रार्थितो देव अत्र वा नं मुनि प्रिय: ॥ ८६ ॥ मम
गृहे स्थापने नृपासे वध्वं सर्वं एव मं ॥ विद्या मे नेच सर्वं तत्पितिनां च ; क्षणं पंचन ॥ ८८ ॥ तत स्ते काग
मे सा मां स्तु ग्रिह नं याल तुम्बं पीङ्ग गंधन तुष्टुजे ग्रिनयतो स्वं वंभ वनास्मिता ॥ ८९ ॥ भर्व पुर्णगि
जनुस्वा सर्वा च य वसुं भूता ॥ तुष्टि राजे ति ना स्तातं स्थापया मासुरा दुरात् ॥ ९० ॥ श्रुत्वि गितिध्री
प्रणे रन्धे र्वे द्रष्टा स्त्र विभ्रांत दे: ॥ भासादं परमं तस्या पुत्र कुलस्ते दिने दिने ॥ ९१ ॥ पेनयेने वक्षा मेनप
जेयधो विनायकं ॥ तं तं दृष्टाति तस्ते से भन्या सत्कृजितो विभु: ॥ ९२ ॥ एवं नाना मूर्तिधरो व्याज
तेस विनायक: ॥ विश्वेश्वरं स्नानगंध पाते सर्व सुरै: सह ॥ ९३ ॥ दिवोदासे विनिर्मुक्ते काशिराजं सु
ख स्थिते ॥ विनायको मुनिं प्राह कश्यपं मातरं च तौ ॥ ९४ ॥ अहं ते पुत्रतां यातस्त्व प्रसादा चितः पु
रा ॥ भुवो भारो हृत: सम्यग्गतौ दैत्यौ महाबलौ ॥ ९५ ॥ त्रेलोक्य पीडकौ दुष्टौ देवांतकनरांतकौ ॥
देवाश्च साधव: श्रेयर क्षिता स्थापिते पदे ॥ ९६ ॥ इदानीं तु गमिष्यामि निजलोकं चिरं ततं ॥ के
उवाच ॥ श्रुत्वा वाक्य पुत्रो यिन्नो बाष्पकंठो तमब्रवीत् ॥ ९७ ॥ कृपा ते दर्शनं देव पुनर्यास्याम्य भविष्य ॥ ९८ ॥ सोम ॥

ति ॥ तत: स मातरं प्राह दर्शनं मे भविष्यति ॥ ९८ ॥ भक्त्या मंदिरे मातः स स्मि प्रतिभाषितं ॥ एवं स्तु
ते दृष्ट्वा पुनर्याव द्रसे सौ ॥ ९९ ॥ तावदंत र्हितो देवस्तत स्तो खिन्नमानसो ॥ कुरुत्या मास तु मं
दिरं प्रासादं चातित्र्योभनं ॥ १०० ॥ विनायके तिनामास्याश्रय तुभक्ति तत्परो ॥ तस्यां मूर्तौ ध्यानमा
ते निसंदर्शयते विभु: ॥ १ ॥ स्वात्मानं सर्वगं नानाप्रकारेणं स विनायक: ॥ क उवाच ॥ एवं व्यास स
माख्यातं चरितं तु मया शुभं ॥ २ ॥ विनायकस्य देवस्य श्रवणात्सर्वसिद्धिदं ॥ धन्यं यशस्य मायुष्यं स
र्वोपद्रव नाशनं ॥ ३ ॥ सर्वपापहरं सर्वकामदं च शुभं नाम्नानं ॥ पुनस्तोकथयिष्यामि निबिधं पुदेस्य ध्याय
स: ॥ ४ ॥ अवतीर्ण: शिवगृहे मयूरेश्वर संज्ञित: ॥ बालीस्याप्य स्तु तानि नाना कर्माणि च: कृतान
॥ ५ ॥ इति श्री मद्गु॰ पु॰ क्री॰ विनायकस्य चरितं समाप्ति कीर्तनामद्विसप्ततितमोध्याय: ॥ ७२ ॥ व्यास उ
॥ ब्रह्मन् ॥ मयूरेश्वर
संज्ञित: ॥ अवतीर्ण: कि मर्थं वा किं तद्वचरितमास्थित: ॥ १ ॥ मयूरेश्वर
क थं ब्रह्मन्शिवगृहे मयूरेश्वर संज्ञित ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व श्रवणेच्छास्ति न च यि तु ॥ २ ॥ कउवाच ॥ अग्रपुरा
से त्रेतायुगे जातो विनायक: ॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व ॥ सर्वं स्थापयामि न कुचित् ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रेतायुगे महादेव: सिंधु
हरंतीमं इति हासं पुरातनं ॥ ३ ॥ त्रेतायुगे महादेव: संवादं नवक्रस्य च संवादं रम्यं चातु रूपाणिनो ॥ ४ ॥ त्रेतायुगे महादेव: सिंधु
हरं तीमं इति हासं पुरातनं ॥ ५ ॥ सह तस्ते न बलिना वतीर्णनगरी वालये ॥ ६ ॥ मैथिले विषये राजा गंडकी नगरे शुभे ॥
नामा सब सुरा ॥ सह तस्ते न बलिना वतीर्ण

चक्रपाणिरिति ख्यातः साक्षाद्विष्णुरिवापरः ॥५॥ न गुणा वर्णितुं शक्या शेषेणास्य कदाचन ॥ तेजसा
हापयन्सातुलो वन्येन च मन्मथं ॥६॥ यस्याग्रे स्मरतिं हंबंई विक्रमेण बलेन च ॥ येनेयं सकला पृथ्वी
क्षणेन वशेकृतिनी ॥७॥ एता सर्वे च राजानः सेवायां विनियोजिताः ॥ तुरंगाणां गजानां च पदाती
नां जयैषिणां ॥८॥ रथानां च न यस्यासीत्संख्या तो गजतीतले ॥ साक्षाल्लक्ष्मीः स्थिरा यस्य गृहे दर्श
नगोचरा ॥९॥ रत्नकांचनमुक्ताभिर्निर्मितं भासयद्दिशः ॥ भद्रं भद्रकरं यस्य लोकानामलकोपमं ॥१०॥
यस्यामात्यो महाबुद्धी सांबश्चैव सुबोधनः ॥ सेवंतो स्वामिकार्यार्थे तृणीकृत्य स्वजीवितं ॥११॥
यस्यासीत्प्रमदा रम्या नाम्ना गिरा चारुहासिनी ॥ कुमुदानि विकासंते दिवा यन्मुखचंद्रतः ॥१२॥
अनेकभूषादिस्या च नाशयत्यखिलं तमः ॥ पातिव्रत्यगुणान्प्रष्टुं यांति सर्वाः पतिव्रताः ॥१३॥
एवं राजा सविबुधमान्यो विष्णुपरायणः ॥ पुराणश्रवणे सक्तो धर्मशास्त्रपरायणः ॥१४॥ संत
तैरहितः सोऽथ दुःखमापद्दिवानिशं ॥ अपत्यं जायते यच्च तत्तन्नश्यति तत्क्षणात् ॥१५॥ अनेक
व्रतदानानि यज्ञांश्च कृतवान्स बहून् ॥ ततः स राजा कस्मिंश्चित्समये निजभार्यया ॥१६॥

आकार्य प्रकृतिं पौरान्विरक्तो राज्यसंपदि ॥ उवाच सर्वान्दंडं च कोशं राज्यं त्यजेऽधुना ॥१७॥ किमपु
त्रस्य राज्येन स्वर्गहीनस्य मेऽधुना ॥ यानि कर्माणि च मया पुत्रार्थे कारितानि चेत् ॥१८॥ ईश्वरार्पणबुध्या
च कृतानि स्युर्यदि तरु ॥ मुक्तिः स्यादुभयोः पूर्वजन्मकर्मक्षयोऽपि च ॥१९॥ गतमायुर्वृथा लोकावयं
पास्ममुदाधुना ॥ सर्वप्रकृतिसामंताः सोपपुः स्तद्धान्यकारिणः ॥२०॥ भवता साम मया पुनः प्रवेष्टुं तपो
नाऽलनाः ॥ कदाचिद्दिप्रसिद्धिश्चैव सुनेर्यास्येपुरीस्य श्रां ॥२१॥ एवं श्रुत्वा नृपवचः सर्वे दुःखितमान
सः ॥ अश्रुधाराः प्रमुंचंतः श्रोतुः स्तंभपसत्तम ॥२२॥ पौरा ऊचुः ॥ जननी जनकौ न स्तः कथं निष्ठुरतां
गतः ॥ किमर्थं त्यजसेऽस्मान्कं अपरं विना प्रभो ॥२३॥ विना भवंतं नो जन्म व्यर्थमेव मातरं त्रित्रोः ॥ व
पमप्यनुयास्यामो पत्रयाभिरयान्नप्रभो ॥२४॥ एवं वदत्सु लोकेषु तपोवनाद्यागतो मुनिः ॥ शौनको मुनिश्रा
ईक्षो जातवेदा इवापरः ॥२५॥ वेदविद्यागमशास्त्राणां च कर्त्ता लोकविश्रुतः ॥ राजादि सुरवंद्यो योऽभवत्तभव्य
भविष्यवित् ॥२६॥ तं दृष्ट्वा पुरतो राजा ताननानामितोऽथ चा आसनात् ॥ स्वासने तमुपावेश्य पूजां परस्या
पुत्र ॥२७॥ युक्तवंतं च विश्रांतं पादसंवाहनादिभिः ॥ कृतपाणिरथो वाच पुण्यं किं फलितं मम ॥२८॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ म०पु० ॥
॥ ९९ ॥

पञ्चानं दर्शनेनैव सर्वपापहरं शुभं ॥ सर्वसिद्धिप्रदं नृणां दुर्लभं पापकर्मिणां ॥२९॥ ततः प्रोवाच मुनि
ध्यश्च पाणिं तं नृपसत्तमं ॥ संतुष्टः परया भक्त्या प्रश्रयेण दृढेन च ॥३०॥ मुनिरु० ॥ मास्मिंस्तां पुरु
राजेन्द्र मात्यया त्वं परित्यज ॥ पुत्रस्ते भविता सम्यक् महाभाग्या न्नात्र संशयः ॥३१॥ मया बा
नोक्त पूर्वं न ताहीसि तिष्ठ हि चित ॥ नृपउवाच ॥ एवमोक्तमपि तद्वाक्यं जहर्ष राजसत्तमः ॥३२॥
अलंकारान्दहेत सेरान् कांचन निर्मितान् ॥ वस्त्राणि च महार्हाणि नचेंद्रमगाया वे मुनिः ॥३३॥
पुनः प्रोवाच नृपतिं वयं वल्कलधारिणः ॥ निस्पृहाः सर्वभोगेषु सर्वभूतहिते रताः ॥३४॥
दृष्टि संहारकरणे समर्थाः कृष्णाव्ययः ॥ साधूनां दर्शने रताः समलोष्टाश्मकांचनाः ॥३५॥
विघावति न कमलासक्तानं धनेन कृताचन ॥ तस्मान्नेदं ग्रहिष्यामि कांचनं वचनं शुभं ॥३६॥ ती
र्थयात्राप्रसंगेन त्वामहं समुपागतः ॥ हितानि च यतीतानि बहूनि तव दर्शने ॥३७॥ नृपउवाच
पुनस्तोषमतुः स पंगं नृपतिर्योनं मुनिं ॥ पप्रच्छ तु स्वपापं तं संतोनोत्पादनक्षमं ॥३८॥ सर्वप्र
ततकेपवन्ना मयात्मना निवेदयाः ॥ ततो विहस्य मुनिः सोयं व्रतं सर्वार्थ दृंकर्णां ॥३९॥ अनेक

॥ ९९ ॥
॥ राम ॥

जन्मपापानां नामनं पुत्रपौत्रदं ॥ मुनिरु० ॥ मासमात्रं व्रतं कार्यं माराय्य भानुसप्तमी ॥४०॥ दृष्ट्वा भु
दृष्टिकं श्राद्धं मातृपूजनपूर्वकं ॥ सपिंडं कर्मपिंडं वा दत्त्वा श्राद्धं यथाविधिः ॥४१॥ वाजे वा जेति
विसृज्य मातृपूजनपूर्वकं ॥४२॥ विदीनामि विश्वा मत्रेनया लूय कृत्स्न वर्जयेत् ॥४३॥ अभ्यर्च्य
गणनाथं च स्वस्तिवाच्य द्विजर्षभान् ॥ सुवर्णकलशं स्थाप्य सौवर्णे वेदविमंडले ॥४४॥ उपच
रैः षोडशाभिर्भक्तिभावसमन्विते ॥ रक्तचंदनमिश्रैश्च तंदुलैः कुसुमैरपि ॥४५॥ रक्तैर्
नाविधैरन्नैः फलैश्च विविधैरपि ॥ अर्घ्यैर्द्वादशसंख्यैश्च नमस्कारैः प्रदक्षिणैः ॥४६॥ स्तु
तिभिः प्रार्थनाभिश्च प्रार्थयेत् परमेश्वरं ॥ ततो लक्षनमस्कारान्कुर्यात्कृतधीतया ॥४७॥
प्रत्यहं लक्षपिप्रास्तु सौरवेद विधानतः ॥ मासेकं प्रत्यहं दद्याद्दद्यात् कुंभं दिने ॥४८॥ श्री
सत्यार्थं व्रते तिष्ठेत् सपत्नीकोन्नपोत्तमः ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्याद्दानं दयान्वितः ॥४९॥
ततः संति सर्वसंभारान् श्रीसूर्याय समर्पयन् ॥ एवं कृते व्रते राजन् पुत्रस्ते मत्प्रसादतः ॥५०॥
भविष्यति महाख्यातः सर्वधर्मयुतः शुचिः ॥ नृपउवाच ॥ एवं व्रतं समाख्याय मौनकौंत

२८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१००

२ पत्न्या सहात्र पठनीयं॥

तदाश्रमं ययौ। ततो नत्वा ऋषिश्रेष्ठं पप्रच्छ स्वमनोरथं ॥ तेन कृतं तपस्तत्र भृगुतीर्थे तु तद्व्रतं। न्यतिर्यथा दृष्टं व्रतं तु तत् ... उपवासमुतः पत्न्या मासमात्रं व भक्ष
हितसत्कृत ॥५०॥ ततश्चकार तत्तिर्यथा दृष्टं व्रतं तु तत् ... सर्वमंत्रं जपन्निसंतत-नो मस्मरणं सद्गुँ ॥५२॥
सः ॥५१॥ गोदानं च नमस्कारान्नचकार चकार यद्द्विजैः ॥ सर्व मंत्रं जपन्निसं ... तारं मनोरमं ॥५३॥ ... च यंके पे
ततः कृहाच्चित्तसलीलाश्रो स्वप्ने हृदुत्तं ॥ निजभर्तृ द्विज ... सविता रं मनोरमं ॥५३॥ ... तुं मदहित
कामरूपं तं मदनाग्निप्रपीडिता ॥ उवाच परितः सा ... मामि बाधते स्मरः ॥५४॥ ... तु मदहिन
कामरूपं तं मद नाग्निप्रपीडिता ॥ उवाच परित ... सर्वभक्तिसमन्वितः ॥५५॥ ब्राह्मणा
तं स्त्रं नोचेत्स्पर्शवेनमम ॥ पत्न्या सह विनीतात्मा सूर्यभक्तिसमन्वितः ॥५५॥ ब्राह्मणा
नौ जेया मासपर्येष्टं लभसे त्वया ॥ सोपि वं ध्येयि निश्चि सततस लिंका ... कान्ता ॥५६॥
स्पप्रत्व भर्तृ रूपी सवितासा मन्तुं दुदो ॥ साप बुद्धा ततः प्राह सम्मुत्या ध्वनि जपति ॥५७॥
नियमस्थेन किं ब्रह्मन्स्वया मे ऋतु रर्पितः ॥ स तु वाच ततस्तां तु नाहं ब्रह्मनाः शुभे ॥५८॥
उपवास व्रतक्षीणो नराम रविसन्निभान ॥ ततः पुनः श्चन्द्रपाणि रूपं तां प्रियभाषिणी ॥५९॥
त्वद्रुत्यं तु हो सो सविताकांतेन मस्कार ... भो जनैः ॥ ब्राह्मणानां गतिर्नाथ ध्यानेन न तद्रूपं
यन ॥६१॥ तद्रूपेण व यो ध्याये सविताकृते स्थितः ॥ व ... नीं च गवां हीने रूपवासे ... ॥६२॥
आयां सिद्धिं ददौ सम्यक् पुत्रस्तव भविष्यति ॥ ... दिने दिने गर्भ वृद्धोत स्या सा पो व व

॥१००॥
॥राम॥

र्धत ॥६३॥ सा पुत्र पुष्यं ददानि सो ... निर्मपते ॥ लिले पांगेच चकार सं तापोनानासारमा
म्यच ॥६३॥ न-चार्द्र रस्य पर्यन्ते स्ततः सा सविग्रिः सह ॥ तथा ल सिंधुतीरे तं गर्भं गसामहत्र
रं ॥६४॥ आययौ सा प विश्रांता सविभिर्दिज मन्दिरं ॥ निवेघ पुत्रं सपत्नं तं ... कार्यरक्षतः ॥
॥६५॥ ॥इति श्रीम॰ह॰उ॰वा॰ सिंधु देश विवर्णनं नाम त्रिसप्ततितमोध्यायः ॥७३॥ कदाचि
त्स तेन सेतया सिंधौ बालो जनि महाबलः ॥ तेजस्वी विक्रमालाश्चो दीर्घभाल स्त्रिलोचनः ॥१॥
रक्तकेशो जटाभारश्च ऋपाणि त्रिशूल धृक् ॥ बालेष्वेनं स्वाधच कं पे भुवनत्रयं ॥२॥
अजानबाहुरात्मातु मिये पवि हृपत्रयं ॥ पुष्पुभिसाभेन सैर्पादितिभिर्मुनिसत्तम ॥३॥ अत्र
स्थितस्तु बालो सोः समुद्रमपशोषयेत् ॥ तीरजो यं मम सुतो ... ॥४॥ ...
निनायतं बालं समुद्रोत्तपमंदिरं ॥ ददर्श सो पुरतस्तथा प्रोवाच एवं द्विजेश्वरः ॥५॥ समुद्र
तव पत्न्या साहि मतेदुः सत स्याग्रमोदृ ॥ उक्तो बाल सुतो ... विल लोकभयंकरः ॥६॥
यतः प्रयमगरी ... तं भुवनत्रयं ॥ नेत्राभ्यां निः क्षिप्तं ... सेतु मतां ॥७॥

न

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ना०पु० ॥
॥ १०१ ॥

ऋषिरुवाच ॥ सत्या बालमिवपुत्रं तं दृष्ट्वा सा गरुत्मता ॥ ततएवं कृताभ्यां सा वृद्धो दुःखेन्द्र पं
गता ॥ ८ ॥ स्तोपपि यो दृष्टो प्रेम्णा स्तनपानं मुहुः स्थिता ॥ उभावानंदमग्नौ तौ दंपती पुत्र
दर्शनात् ॥ ९ ॥ यथा विप्रयोगनिष्ठो लब्ध्वा श्रेष्ठा मतं परं ॥ ततआकारयोमास ब्राह्मणा न्सुह
दोपिच ॥ १० ॥ ज्योतिर्विदुर्विचार्याथ स्यपि पुत्रस्य निधांशुभां ॥ राज्ञा च कृत्वा च स्वजा
तकर्म यथाविधिः ॥ ११ ॥ स्वादृष्टो ततो दानमनेकं हर्षनिर्भरः ॥ अनेके भ्योद्विजातिभ्यो यस्त्री
नि विविधानि च ॥ १२ ॥ तापयामास नगरे पताकाभिरलंकृते ॥ नादिभुस विवाघे शुभ्रा
च गृहे गृहे ॥ १३ ॥ गतेषु सर्वलोकेषु स्वस्वं गृहं तिना मध्य ॥ स्नानं दंपती स्नेहाद्रयामासाम
तुः ॥ १४ ॥ कुमार्यामातनयमात्मनमुहूर्ता स्त्री ते पिच ॥ अथ पुष्पे क्षेण इति नाम्ना ख्यातो भवि
ष्यति ॥ १५ ॥ विप्रप्रसादेन इति पौराणां नाम प्रच कीर्तितं ॥ ततः सर्वे पौरजनाः पाद्य न विधि स
ता ॥ १६ ॥ दुर्दृष्टे पापसोपानात्तपयामास तत्क्षणात् ॥ ववृधे बालकः सोथ शुक्लपक्षे यथा
शशी ॥ १७ ॥ यथाग्निर्वायुवेगेन वर्द्धते क्षण मात्रतः ॥ तथा स्वतेजसा बालः प्रवृद्धः गगन
स्पृशन् ॥ १८ ॥ क्रीडन्नेव सदा बालो वृक्षान्महीं नतीब्रहून् ॥ उत्पाटय त्ययामास कामद

॥ २०१ ॥
॥ रा० ॥

स्तलेन ह ॥ १९ ॥ अरण्ये क्रीडमानेन पर्वताश्चूर्णिताद्रुमाः ॥ उड्डीयचं द्रहरिणं जग्राह करं हित्वि
तदा ॥ २० ॥ जलावतार मार्गेषु रुद्धे द्वारिवेरेणुना ॥ मुष्टिघातेन बिभेद गंडमस्य पपात सः ॥ २१ ॥
एवं तस्याद्भुतं कर्म दृष्ट्वा लोका विस्मिताः ॥ जहर्ष जननी चास्य पिता ज्ञात्वा ति मानुषं ॥ २२ ॥
एवं ववृधे बालो सो सिंधुनामा महाबलः ॥ उवाच ज्ञात्वा देहि पितर्वेनेपास्यधुना मम ॥ २३ ॥
एवं ववृधे बालो सोसिंधुनामा महाबलः ॥ आक्रमिष्येऽथ पाकर्म गच्छ तीति मति र्मम ॥ २४ ॥
अनुष्ठितं मया सर्वं लोकं पातालानि भुवस्थलं ॥ आक्रमिष्ये च या कर्म गच्छती तिमतिर्मम ॥ २४ ॥
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कुचतुः पितरौ चतं ॥ उत्कर्षः स्व स्वपुत्रस्तु नित्यं प्रार्थयते पिता ॥ २५ ॥
जेननी सर्वदेवेभ्यो व्रतदानादिनापिच ॥ एवमाज्ञा मया प्याप्य वनं च ततो सपयो वनं ॥ २६ ॥ भ्रा
मनत्र महद्दृष्ट्वा रम्यं कासारं जलजैर्युतं ॥ तत्र स्थातुं मनश्चक्रे विविक्तमिति हर्षितः ॥ २७ ॥
एकांगुष्ठेन भूमिष्ठ उर्ध्व बाहु रविं स्मरन् ॥ शुक्लोपदिष्टं तं मंत्रं जपन् पर्वत निश्चलः ॥ २८ ॥
क्षितिजानुनिसदृशा मपारं निधाय च ॥ अंजलिं हृदि विन्यस्य ध्यायन्नर्यमणं सदा ॥ २९ ॥
सीत वातातपजलवर्षिनां सहनोद्दृढः ॥ वायुमात्राशनस्तस्थौ वल्मीकाक्रांतविग्रहः ॥ ३० ॥ त
अस्थिमात्रावशिष्टोपि जपत्येव महामनुं ॥ एवं तस्य व्यतीता वर्षाणां द्विसहस्रकं ॥ ३१ ॥ त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०पु०॥
॥१०२॥

स्यासिंधोश्शरीरोत्था तेजसौ भीरविंतदा ॥ एवमुक्तं तपोदष्ट्वा प्रत्यक्षोभूद्दिवाकरः ॥३२॥ उ
वाच परमप्रीतस्तुष्टोहं तेन तवाधुना ॥ वरं वरय चित्तस्थं हृस्वामि जीवितावधि ॥३३॥ सिंधु
सुता कर्ण्य वचो भाषितं भानुनास्वयं ॥ देहभावगतोप्यस्य पुरतो नास्कर्तुं प्रचुं ॥३४॥
नत्वा तत्पादकमलं बद्धांजलिपुटो ब्रवीत् ॥ नमस्ते दिननाथाय नमस्ते लोकसा
क्षिणे ॥३५॥ नमस्ते त्रिदशेशाय ब्रह्मविष्णुशिवात्मने ॥ नमस्ते विश्ववंद्याय नम
स्ते विश्वहेतवे ॥३६॥ नमस्ते वृष्टिबीजाय सस्योत्पादनहेतवे ॥ परब्रह्मस्वरूपाय
सृष्टिस्थित्यंतहेतवे ॥३७॥ गुणातीताय गुरवे गुणाध्यक्षो नविधायिने ॥ सर्वज्ञाय
ज्ञानदात्रे सर्वस्य पतये नमः ॥३८॥ धन्यं मे जन्म देवेश धन्योहं मे जनकोपि च ॥ जन
नी मे तपो मे पि च ज्ञातं तव दर्शनं ॥३९॥ वरदश्चेद्दिनेशात्वं देहि मे सर्वतो स्तुतिं ॥ तव
प्रसादात्संग्रामे जयेयं सर्वदेवताः ॥४०॥ वर्तमाना देवगणान्नेमन्ति स्कन्नवेदितिः ॥
केतुवाच ॥ एवं तस्य वचनं श्रुत्वा परितुष्टो विभावसुः ॥४१॥ उवाच निजभक्तं तमनु

॥१०२॥
॥रामः॥

ष्ठानकृतं त्वया ॥ रविरुवाच ॥ न त्वमयं देवयोनिभ्यो देवेभ्यो न च यक्षच ॥४३॥ नदीभ्यो न
च नागेभ्यो न दिवा न निशि क्वचित् ॥ नोष्णः काले न संध्यायां मम वाक्याद्भविष्यति ॥४२॥
मरणं ते न पसुलग्नं हाणास्मिन् भोजनं ॥ इदं यावत्कंठगते तावन्मसर्णं ते भवेत् ॥४४॥ निश्चात्रा
ये दिदं यस्त्वं तस्मान्मृत्युर्भविष्यति ॥ दैवायोवतरेकोपि पुत्र्वकेशगतोदिवं ॥४५॥ यस्यांगुष्ठ
नखाग्रेषु ब्रह्मांडानां च कोटयः ॥ सत्वां हनिष्यति बलाद्न्यस्मा दभयं तव ॥४६॥ मद्वरस्यप्र
सादेन सर्वं त्वं जयं तव ॥ त्रिलोक्य राज्यं ते दत्तं नात्र कार्या विचारणा ॥४७॥ केतुवाच ॥ एवं
नानावरान्दत्वांतर्दधे सविता तदा ॥ सोप्यानंदसमायुक्तो जगाम निजमंदिरं ॥४८॥ जननी
च पिता तस्य आघ्राय पेतलुर्मुदं ॥ तुष्टतुसं तदा पुत्रं विरहानलवर्जितौ ॥४९॥ चिंतयाक्र
त्वां त्यक्तो पस्य सुत्र दशगानिमं ॥ पादयोस्तत्प्रणम्याह स पुत्रो हर्षनिर्भरः ॥५०॥ प्रसन्नं सवि
ता मह्यं त्रैलोक्य स्वामितां मिदात् ॥ साधयिष्ये लद्धरांतान्न चिंतां कर्तुमर्हथ ॥५१॥ इति श्री
मद्गणेशपुराणे उत्तरखंडे बालचरिते सूर्यवरप्रदानं नाम चतुःसप्ततितमोध्यायः ॥७४॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क[illegible] उवाच ॥ बुद्धिमंतं सुतं ज्ञात्वा सवितर्वरदर्पितं ॥ राज्यं तस्मै ददौ सर्वं कोशदेशबला
न्वितं ॥१॥ पितावनं ययौ तस्य स्वालं साधनलालसः ॥ सतु पित्राभिषिक्तः सन्राज्यं कर्तुं
मनो दधे ॥२॥ श्रेणीमुख्यान्समाहूय प्रकृतीर्निधिकारिणः ॥ आस्थापयत्स्वाधिकारे
मानयित्वांशुकादिभिः ॥३॥ डिंडीवरेणास्वाज्ञाया नगरे घोषमघोषयत् ॥ दिग्जयार्थं
ततो वीरानज्ञापयत्सत्वरं ॥४॥ तेजसा ह्यपयन्सूर्यं मलिनीकरणविग्रहः ॥ वीरागमो यो
प्रयांतिस्म विकरालारुणाननाः ॥५॥ नयनैः शस्त्रधारा भीरुजस्थादिलभास्करः ॥ ततो ग
जाश्चतुर्दंता नानावर्णा विभूषिताः ॥६॥ ययुर्मेघयुतानीकं कंपयंतो वसुंधरां ॥ महाना
न्वसमारूढाश्चचलाः पर्वता इव ॥७॥ नानावर्णध्वजयुता दिग्गजानन्वेतु मिष्ठवः ॥
घंटाघोषैर्महतानादयंतो दिगंतरं ॥८॥ अश्वा मोहाय युः पश्चात्रानालंकरणान्विताः ॥
असंख्याता धनुषां शस्त्राणां मंडलान्विताः ॥९॥ सिंधुदेशस्य भूमन्भेध्येरगा

जह्यदृष्टतः ॥ मुक्तामालालसत्कंठो धनुर्बाणलसत्करः ॥१०॥ खड्गखेटधरो गर्जन्भूर्ण
यन्नुपर्वतः ॥ मंडली वसनगरं याति दैत्यो महाबलः ॥११॥ तस्याधिपतिवीरोऽस्य ध्यात्वा
निम्नुर्निजाधिपं ॥ स्वकीयनायकं चिन्हेनु ह्यंतत्रानिवेशयत् ॥१२॥ ततोन्यच्छरणं याता
दासभावमुपागतः ॥ करदो स्तास्मछत्रैव रक्षसस्वपदे बकुरुन् ॥१३॥ एवं सर्वे वशं च
क्रे देशको ययस्ततो यतः ॥ भूंत्रो निभूतेभोवल्ग्रभ्रमप्रचंडः कोलएव च ॥१४॥ केदेवासुरना
माच्चत्रीवरः कमलासुरः ॥ कोलासुरो ब्रवीत्तत्र यथात्रिपुरदैत्यराट् ॥१५॥ विजिस
लोकत्रितयमधिकारान्निनोददे ॥ तथा मयाधिकारान्वे जित्वा त्रैलोक्यमोज
सा ॥१६॥ तस्मिन्हतेसिंधुसुतोनदुष्टोसि बलासुरः ॥ नलेपराक्रमे तुल्यः स्वतातात्
पि न वेत्कचित् ॥१७॥ बालज्ञो कर्तुमिच्छामसत्वरसेवांमहाबलाः ॥ कनुवाच ॥ एवमा
कर्ण्य तद्वाक्यं संतुष्टः सिंधुदैत्यराट् ॥१८॥ हर्षद्विघोषः सर्व लोकपालानिव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ग०पु० ॥
॥१०४॥
उ

स सत्त्व ॥ कथं पा च ॥ साधु साध्विति सर्वे पुत्र वत्सु सर्व दैत्यपाः ॥१९॥ जगर्जुश्चात्र लोकाश्च ब्रह्मां
डं पर्यकंपयन् ॥ न वशैर्यथा युद्धं नामैरो देवयुध्यत ॥२०॥ नामंयास्यं सतो जग्मुः शीघ्रमेव ब्रज
द्दिवं ॥ ससधुः स्तोराक्रपुरी ब्राह्मणा इव वित्तदं ॥२१॥ मध्ये विवेश्युरपरे लुंठंतो रत्नसंचयान् ॥ कोला
हलो महानासीद्देवानां तत्र गर्जतां ॥२२॥ ततः सज्ञामध्यगतो हरिर्दूतमुखात्तदा ॥ सुश्राव दैत्या
भिगमं वेष्टितां च निजां पुरीं ॥२३॥ शीघ्रमैरावतारूढो वज्रहस्तो मरान्वितः ॥ आययौ तं
न दैत्येन योद्धुकामास्सुराधिपः ॥२४॥ केचिद्दृशुः सुरास्तत्र नायं युद्धक्षमो हरिः ॥ विना र
मापतिं चास्य न शमो दृश्यते क्वचित् ॥२५॥ तावद्देवगणाः केचित्पलायनपरा ययुः ॥ ततो ते
धावन्महेंद्रो सो गर्जमानारुषान्वितः ॥२६॥ यावद्ददृशुस्ते दैत्यं तावद्दैत्यो महाबलः ॥ च
कैः सुरगणो मुक्तमविध्यच्छरवृष्टिभिः ॥२७॥ मासन्ने वै दैत्यगतान्वज्रघातमसोह
रिः ॥ अहनद्दैत्यराज्यं तम्मस्तके वज्रतोदृढं ॥२८॥ स मूर्च्छां महतीं प्राया मुहूर्तं तु पुन ॥१०४॥
रुत्थितः ॥ उवाच च हरिं गच्छ स्वक्षयं न क्षमं ब्रज ॥२९॥ मम मुष्टिप्रहारेण कालोऽन्यस्तु गोम

गमिष्यति ॥ तत्र मागणनासेऽस्ति नास्य णो तद्दृश्यं च ॥३०॥ रोषायि रोम हा दैत्यस्ततो मुष्टिप्रह
रतः ॥ विभेद दैत्यस्तत्कुंठं रुधिरौघप्रवर्षिणं ॥३१॥ ततउड्डीय दैत्यस्तत्क्षतेर्दैत्ता न धारयत् ॥
अपातयत्ततं पत्नी मोश्चर्ये हरिरायपौ ॥३२॥ दध्यास्य हरिं पादे [illegible] यथा वेदवतं ॥ तावत्त
त्क्षणवपुषा निर्गतो हस्तमध्यतः ॥३३॥ जगर्ज दूरं स्वास मनसा प्रश्नासंसतं ॥ नेताह [illegible] बले
दृष्ट्वा मतिभ्रष्टो नरत्तो भयं ॥३४॥ ततो मरगणैः सार्धं शरणं तं हरिं हरिः ॥ जगाम चपुषान्ये
न विस्मत्यैरावतं गजं ॥३५॥ सिंदुदैत्यः सुरेंद्रेण देवेषु विद्रुतेषु च ॥ इंद्रासनं समारूढो दैत्यं वं
दनवेष्टितः ॥३६॥ दृष्टोपहानि देवानां दैत्येभ्यः सकलानि सः ॥ ततः शुंभादयो दैत्याः स्थिता
स्ते मुनियाकुलाः ॥३७॥ नमस्यंतो सुरपतिं प्रशंसां सुवलाधिकं ॥ नानावादित्रनिर्घोषैर्नदंय
तास्त्रिविष्टपं ॥३८॥ ॥ इतिश्री मद्गणे॰ पु॰ उ॰ खं॰ सुरपराजयो नाम पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥७५॥
ब्रह्मोवाच ॥ वैकुंठे सुखमासीनमागतो मरसंयुतः ॥ हरिहरिं नमस्कृत्य निजगाद प्रयोजनं ॥१॥
शक्र उ॰ ॥ किं न जानासि भगवन् सिंदुदैत्यस्ततामिमां ॥ आपदं नोमराणां सा दुष्टे राक्रमणं हतं ॥२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेन सार्द्धं हतं युद्धं यथाशक्ति सुरैः सह ॥ न स जेतुं क्षमो दैत्यो नत स्वां शरणमन्वियां ॥३॥ न
त्वां विना गतिर्नास्ति सर्वदा त्वं गतिर्हि नः ॥ निर्दलयैनं नो देहि स्थानानि जगदीश्वर ॥४॥ श्रुत्वा च
श्चेवाहरिर्मयो विष्णुश्चिंतोश्चर्यसमन्वितः ॥ ध्यावत्तेन वीः प्रार्थयाप्रविजेष्यसुरं क्षणात् ॥५॥
एवमुक्त्वा हयीकृत्वारूढो निजवाहनं ॥ ययाउड्डानेनतत्र्याच कंपे भुवनत्रयं ॥६॥ दृष्टुपतितताअव
मोयक्षाः पक्षिवृंदसमन्वितः ॥ किरीटकुंडलधरो वनमालाविभूषितः ॥७॥ कौस्तुभार्चि
कंजनेत्रः कस्तूरीतिलकोज्वलः ॥ शंखचक्रगदापद्महस्तोयाति मरावती ॥८॥ दूराद्दिवगणाः
प्राप्तागरुडासनसंयुतः ॥ युद्धायाजग्मुरसुरा नानाशस्त्रधरास्तदा ॥९॥ धनुश्चक्रधरोद्दे
स्यः सेनणोहयसंगतः ॥ सिंधुरप्यागतो राज्ञा घोरकर्मा महाबलः ॥१०॥ ततः कुबेरो वरु
णो वायुरग्निः पुरंदरः ॥ सोमो मित्रस्त्वयमो मध्वनासत्यो मदनोपि च ॥११॥ ततो भवद्वंद्वयुद्धं
सिंधुदैस [illegible] रुपात्मकं ॥ प्रपंचेय रणेना तो कमले न च पक्षिराट् ॥१२॥ चक्रेणच्छातयद्वाच
निर्गुंसः पवनेनच ॥ शेषोपि युयुधे तत्र विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१३॥ वह्निश्चंडेन मुंडेन सो

मश्व युयुधे भृशं ॥ दंडं येन च यमो मध्व मदनेन च शंबरः ॥१४॥ नासत्यो कालदैत्येन सर्व एव च से
भिक्षाः ॥ शास्त्रैरस्त्रैः प्रजघ्नुस्ते मर्मस्थानानि चासकृत् ॥१५॥ केचिद्युयुधिरे मल्लुलोलया युद्धं
मैदः ॥ परस्परं मुष्टिघाताल्लुचित्तत्र प्रपेदिरे ॥१६॥ मत्तामुमर्षवः केचित्केचित्प्रयंगाववगौर॥
जयं पराजयं चैव प्रापुः काचित्कमेवच ॥१७॥ ततो वज्रासुरं शक्रो महेन्द्रमुष्टि घाततः ॥ मरु
धुं मस्तके नैव निजघ्नतु रथोरसा ॥१८॥ सर्वं हस्तेन हस्तं च पादं पादेन जघ्नतुः ॥ वक्षःस्थले नवक्ष
श्वततो वज्रेण सोहनत् ॥१९॥ ततः पपात भूपृष्ठे वज्रो मूर्च्छां गतोऽसुरः ॥ पुनः संज्ञामवाप्येव
वज्रकल्पेन मुष्टिना ॥२०॥ जघान वज्रः शक्रं तं सो पतन्मूर्छितो भुवि ॥ पावसलायतसुरेव
मन्मरुत्संमुखाद्युद्धे ॥२१॥ तावद्दैत्या योद्धुकामाः समीकुः सर्वतो दिशं ॥ दृष्ट्वा पराक्रमं तेषां
मघवां तदधे महा ॥२२॥ एवं पदं द्वंद्वयुद्धं कुर्वतो देवता गताः ॥ ते ते सर्वे भग्नदर्पाः पलायन
मकुर्वता ॥२३॥ एवं देवगणान्निजित्य गरुडं प्राह निर्गतो हरिः ॥ चक्रदीप्तास्वदीप्तावभासयन्वि
दिशो दिशः ॥२४॥ अहनेच्चक्रधाराभिर्दैत्यश्रेणीरनेकशः ॥ केचिद्गानान्नादैस्याः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१०६

केचिच्छिन्नधरास्त्रिशिराः ॥२५॥ केचिच्छिन्नाः शतधा जाताः शीर्णजानूरुबाहवः ॥ केचिच्चूर्णं समायाता न
मारयज्जनार्दन ॥२६॥ सर्वे महाबला दैत्या मुष्टिभिर्हरिणा हताः ॥ मेदोमांसवहा नद्यः सर्वतस्तत्र प्रव
र्त्तिताः ॥२७॥ ततः शंखध्वनिं चक्रे नदन्हरिः सर्वं यथा नादयन् ॥ एवं जयति गोविंदे सर्वे शुंभादयोऽसुराः ॥२८॥
तमेव योद्धुमायाता द्वंद्वयुद्धं विहाय तत् ॥ विराड्रूपेण भगवान्धृत्वा नेत्रलुस्तंभमुरान् ॥२९॥ पाषाणं ता
भिंडिपालेन यथाशक्ति पतिमानवः ॥ यथा चंडं च मुंडं च निशुंभं शुंभमेव च ॥३०॥ धूम्रमपि याष्टि
वह्निं मध्ये हत्वा सच्चिह्नरा ॥ ते सर्वे परिश्रमये वपुनश्च शालिनी गताः ॥३१॥ हरिः प्रचंडं पृष्ठे तु व
ज्रमुष्टिप्रहारतः ॥ जघान हरिरव्ययं कालं केमलमेव च ॥३२॥ भौमासुरं च गिरिशसि वैवं बंबे अप
ततः ॥ कोलासुरं च गदया हृदि विव्याध माधवः ॥३३॥ ततो यथा तर्णस्तस्तः कोलाहलो महा
रवः ॥ दिगंतान्नादयन्प्रोचे बलं ते दर्शितं हरे ॥३४॥ ममापि पौरुषं पश्य न चगं तु त्वमर्हसि ॥ नेमेद
ष्टिगतो जीवन्युध्यति कदाचन ॥३५॥ अतस्त्वं पश्य विष्वतः सर्वं किं न विचारितं ॥ एवं स चक्राब्दे न च
ष्टः शंकुं पतेभुवनत्रयं ॥३६॥ तमसुरः कथमायातः स्वयातरवपूषणं ॥ ततो मरुद्गणाः प्रोचुर्वलं

१०६
राम

तं सिंधुं दैत्यपं ॥३७॥ भूरानहि प्रबलांति दर्शयंस्वपौरुषं ॥ अस्माकं न हरे त्वत्तो नोचैवं तत्र घाभ
वेत् ॥३८॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ उ॰ खं॰ पुष्टपुरवर्णनं नाम षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥७६॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति त
द्वचनं श्रुत्वा क्रोधाद्धरिणा मैवेन ॥ यथा सिंहो गजानीकं पातितं द्वधयेऽसुरान् ॥१॥ सिंधुर्मु
ष्टिप्रहारेण जघान बलसूदनं ॥ पपात स धरापृष्ठे वाताहत इव द्रुमः ॥२॥ भालदेशे कुबेरं च हनो
च वरुणं यमं ॥ पृष्ठदेशे जघानासोऽथ चक्रपाणिनं दैत्यराट् ॥३॥ तालुदेशे पावकं च मनमपलं त
याहनत् ॥ अनिलं पादघातेन ईशानं चरमपोथयत् ॥४॥ नासत्यौ नारदं चापि कुजमापि च पलो
पिताः ॥ ततः पलायिताः सर्वे दृष्ट्वा वीर्यं सुरास्तदा ॥५॥ सोमं भौमं त्वामपि त्वाता त्स्याज्य भूतले
बलात् ॥ पृष्ठभागे हनच्छेषं वसनं कंचसनंदनं ॥६॥ पतितामूर्छिताः केचिद्दैत्यशौर्येण माध
वं ॥ मुष्टिदेशे जघानासौ चक्रं तत्स्य पतद्भुवि ॥७॥ माधवो गदया मूर्ध्नि दैत्यशूलं समताडयत् ॥
चूर्णापि सा च संजाता धागदंतस्यांत्य यथि क्षिपत् ॥८॥ तच्छापराक्रमं तस्य प्रोचे तं मधुसूदनः ॥
परमस्य वरं दैत्यपते मनसि वर्त्तते ॥९॥ नैतादृशो मया दृष्टो सुरेषा येषु सुरेषु चित् ॥ ततोऽ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वीडैस्य पतिः परमाल्हादसंयुतः ॥१०॥ यदि तुष्टोसि देवेश यदि देयो वरो मम ॥ तद्दक्षिणपुरो दुर्गि
पुरुषार्थी सुरेश्वरः ॥ चिंतय ॥११॥ गंडकी नगरे मेऽयं परिवारयुतो हरे ॥ सार्वकालं वस त्वं हि भो नान्यथा
देव वरं परं ॥१२॥ ततस्तु चे महाविष्णुः स्थास्यामि नगरे तव ॥ तेनैव वरो यत्तो नेनं ते नास्मि वरागस्त
य ॥१३॥ ततः स सत्यलोकं च कैलासं वैकुंठं पदं ॥ अस्थापयद्दैत्यपतीन्स्वयं पराक्रमपदेवसत ॥१४॥
तत्राप्यन्ये स्थापयित्वा रमापतिपुरः स्वयं ॥ वाघदुंदुभिनिर्घोषैः स्वपुरीं गंडकीं ययौ ॥१५॥
स्तुवंति वंदिनस्तं तु वेदघोषः सुमानुचित ॥ येन विष्णुस्पंदं स्वीयं जित्वा तानासुरान्बहून् ॥१६॥
दृहस्तु नीगरात्तस्य समीपे वरुणं हरिं ॥ कुबेरं देव मुख्यांश्च ततः सम्पवनं ययौ ॥१७॥ ततः प्रो
वेहरिं दैत्यो गंडकीनगरे सुखं ॥ विहरस्वामरैः सार्धं ततः सोपि तथाकरोत् ॥१८॥ परत्र पुर
तो दैत्यो देवसान्न्यात्यवेक्षयत ॥ ततो देवा हरिं प्रोचुः किं स्मृतं गरुडध्वज ॥१९॥ स्वस्यास्वयि
कर्मणिं किंचेस्थितो त्वानंदनिर्भरः ॥ कथं कोयं गतः प्राप्य स्वलोकं गतः कथं ॥२०॥ कथमंतो
भवेदस्य भोगस्य जगदीश्वर ॥ ततस्तु चे हरिः सर्वान्कालो हि दुरतिक्रमः ॥२१॥ कालेन जायते
सर्वं हसते वद्धते पि वा ॥ तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं कालस्तं न शयिष्यति ॥२२॥ एवं जित्वा त्रिलोकीं

॥ १०७ ॥
राम

स महाबलपराक्रमः ॥ ततो दैत्याजगो सर्वं चैतं पितरोमुदा ॥२३॥ आशिषं ददतुस्ते च तास्याये
रूपमस्य ह ॥ ततो दैत्यो तु सम तिभूतले सम घोषयत ॥२४॥ देवद्विजगवा मर्त्यश्चौपत्तये नके
चित् ॥ संहृत बोधयसाधु रान यो मम सन्निधौ ॥२५॥ प्रतिमा यत्र यत्रस्या तां भस्त्वा नाभिषे
जलैः ॥ ममैव प्रतिमां तत्र स्थापयंतु स्थले स्थले ॥२६॥ प्रबोधयन्सिंधुकवीद्रुताएवं स्थले
स्थले ॥ लंका प्रासाद मूर्तिश्च तोपेगाधो विचिक्षिपुः ॥२७॥ सिंधोश्च प्रतिमां तस्य स्थापये
न्परमादरात ॥ पूजार्थं राक्षसां स्थापितं तो पातानि जपतिं ॥२८॥ ऊचुस्ते नायकं हरं हरिस्त्री तु र
मादिका ॥ प्रतिमाः प्रतिभज्यासु क्षिप्ताः सर्वा महाजले ॥२९॥ तवैव प्रतिमास्तत्र स्थापितास्य
दृस्सा प्रति ॥ पूजार्थं स्थापिता स्वामिन्नागताश्च तवांतिकं ॥३०॥ [illegible] एवं धर्मस्य सर्व
स्यविच्छित्तिः समजायत ॥ यज्ञस्तान स्वधा स्वाहा वषट्कारादिकं भवत ॥३१॥ देवद्विज गु
रूणां च पूजनं न क्वचिद्भवेत् ॥ मे हत्या ताः ऋषिगणाः केचिद्ब्रह्मापागताः ॥३२॥ एवं त्रैलोक्य
प्रबलादैत्याजाताश्च राक्षसाः ॥ विलीना निधनं प्राप्ताः साधवो देवतागणाः ॥३३॥ यथादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न गणा मोक्षं सिंधोः प्राप्ताः अगुप्तचत ॥ श्रृणु आख्यास्यामि सिंधुदैत्यस्य चेष्टितं ॥ इत्यग
॥ ॥ इति श्री गणेशपुराणे क्रीडाखंडे बा० सिंधोः पराक्रमवर्णनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्या
यः ॥७७॥ ब्रह्मोवाच ॥ सर्वे विनिहिता देवाः सिंधुना प्रभविष्णुना ॥ तस्यैव च वधो
पायं चिंतयामासुरातुराः ॥ इंद्र उवाच ॥ सर्वेषां मतमाज्ञाय कर्तव्यः कार्यनिश्चयः ॥ त
स्मात्सर्वैर्भवद्भिस्तु यन्मतं तत्प्रस्थाप्यथा भवेत् ॥२॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति शक्रवचः श्रुत्वा प्रोचे वचस्पद
पः सुराः ॥ ईश्वरः सर्वकर्तास्ति सकल्याणं करिष्यति ॥३॥ सहस्रं तु स्थिते देवैः सदुपायो वि
धीयतां ॥ सहस्रं परिभ्रमयेवनापदांति प्रशस्यति ॥४॥ ततो वचनं प्रधानोसौ बृहस्पतिरस्ता
पत ॥ स्वल्पयोपाजयासघः प्रसन्नो जायते विभुः ॥५॥ वचश्चैरुगुरुं सोप सर्वैः प्रार्थ्य सुरं
तकः ॥ देवो कुतुः ॥ योदेवः प्रार्थनीयस्ते मतो वाच स्वयं वद ॥६॥ तस्य तुष्टिं करिष्यामः स्वप
दप्राप्तये खिलाः ॥ गुरुरुवाच ॥ सृजते पाति यो विश्वं हंति रूपत्रयात्मकः ॥७॥ अबीजो बीजप्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तस्यशेषवाचामगोचरः॥ निर्विशेषमरूपो ज्योतिःस्वरूपः शास्त्रगोचरः॥८॥ अनादिमध्यनि
धनो निर्गुणो यो निरामयः॥ बहुरूपैकरूपश्च यस्य नामाखिला जनाः॥९॥ गृहीत्वा सर्वकार्येषु
सिद्धिं यांति निजेप्सितां॥ संकष्टहरते तस्मादपराजितः स विनायकः॥१०॥ आराधयंतु सर्वेपि स
तु सिद्धिं विधास्यति॥ माघस्य कृष्णपक्षे यं संप्रवक्ष्ये तोधुनासुराः॥११॥ चतुर्थ्यां भौमयुक्ता
स्यात्प्रियाविघ्नहरस्य तु॥ सा एव प्रकटीभूय घस्यते स्वपदानि च॥१२॥ सिंधुसचनिहत्यै
वनात्रकार्यविचारणा॥ यद्यस्मायते योपसतत्तत्सर्वं प्रदास्यति॥१३॥ देवा ऊचुः॥ सम्यगुक्तं
गुरो सर्वं संयेनतत्परावयं मुने॥ महत्त्वोत्तोषहानयः केर्णधारोसि सांप्रतं॥१४॥ अगुवाच॥ तत
स्ते शक्रवरुणकुबेरमधुसूदनाः॥ गुरुश्चो मतश्रीनश्च यमाग्न्यनिलवाद्यपः॥१५॥ पंचामृ
तं गंधमाल्यं शमीदूर्वाश्च पल्लवान्॥ फलान्यरण्यजातानि विविधानि च भक्तिकाः॥१६॥ अशी
ई शः समादाय गंडकीतां नदीयमुः॥ मंडपं विपुलं चक्रुर्भक्त्या ध्यानेनेकशः॥१७॥ लता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०पु०
१०१॥

भिः कदलिस्तंभैः सुधूपैश्च सुशीतलैः ॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा मन्निर्दिष्टाः सुरोत्तमाः ॥१८॥
सिंहारूढं दशभुजं दशायुधविराजितं ॥ वैनायकीं कृतिं कृत्वा नानाभरणविराजितां ॥१९॥
तस्मिन्कुंडे प्रमध्ये तां स्थापयित्वा यथाविधिः ॥ पुरुषसूक्तेन परया भक्त्या षोडशैरुपचारकैः ॥२०॥
पंचामृतैः शुद्धजलैर्वस्त्रैर्गंधादिदीपकैः ॥ नैवेद्यैर्विविधैश्चैव फलैरारात्रिकैः शुभैः ॥२१॥
एवं संपूज्य ते मंत्रं जपेयुस्तुष्टिमंत्रतः ॥ अस्तुवंस्ते सवितरि संध्यां कृत्वा स्तवनैर्विभुं ॥२२॥ सर्वे ऊचुः ॥
५६ दीनाधेनोदयासिंधो योगिहृत्पद्मसंस्थित ॥ अनादिसिद्धिकरुणाकरते स्तेन मो नमः ॥२३॥ त्रैलो
क्य... गुणातीत गुणक्षोभ नमोस्तु ते ॥ जगद्धासैचिदाभास ज्ञानगम्य नमो नमः ॥२४॥ त्रैलो
क्यपालकविभो विश्वव्यापिन्नमोस्तु ते ॥ मुनिमानससंनिष्ठाय नमो दैत्यविघातिने ॥२५॥ मायाती
ताय भक्तानां कामपूराय ते नमः ॥ सोमसूर्याग्निनेत्राय नमो विश्वंभराय ते ॥२६॥ अमेयशक्तये
तुभ्यं नमस्ते चंद्रमौलये ॥ चंद्रगौराय शुद्धाय शुद्धज्ञानघनाय नमः ॥२७॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं स्तुवत्सु
देवेषु ते राशिररात्मसुरः ॥ सर्वे हतघ्नो दैवाविस्मिता अभवंस्तदा ॥२८॥ ततस्तत्र पपाद्देवः ॥१०१॥
॥राम॥

२ना

सौम्यतेज अज्ञायत ॥ ततस्ते ददृशुर्देवं सिंहारूढं विनायकं ॥२९॥ दशायुधधरं तावद्भुजं दिव्य
किरीटिनं ॥ नानाभरणविरामस्य मुक्तादामविभूषितं ॥३०॥ दिव्यगंधानुलेपाढ्यं व्यालबद्धोदरं वि
भुं ॥ सुदंष्ट्रं षड्गुणसादकस्तूरितिलकोज्वलं ॥३१॥ एवं दृष्ट्वा सुरा देवं नमस्कृत्य सौम्यं रे तदा ॥ प
प्रच्छुस्ते ततो गुरोर्वाक्यात्स एवायं विनायकः ॥३२॥ सोप्येवं दृष्ट्वा साक्षात्तानुवाच मौनं जहौ विभुः ॥ जन्मध्येय
त्रिधीन्यात तपोध्यानेच्छेन सुराः ॥३३॥ ततस्तु ऊचे सुरान्देव स्तवमोहं भवतां स्तवैः ॥ प्रजपाद्येव भक्त्या च संप्र
श्नततो च ॥३४॥ संकष्टहरमेतद्धि स्तोत्रं ख्यातं भविष्यति ॥ यः पठेत्प्रयतो नित्यं स मे मान्यो भवेत्सु
राः ॥३५॥ तस्य दर्शनतः सर्वे निस्यभुर्यक्षराक्षसाः ॥ भोगान्भुनक्ति विविधान्नंते मोक्षपदं लभेत् ॥३६॥
श्रवंस्तु मे पुनर्वाक्यं सिंधुदैत्येन पीडिताः ॥ शरणं मे प्रपन्नाश्च यज्ञवेदविवर्जिताः ॥३७॥ विरक्तांगवि
यदृशो स्वाहास्वधाविवर्जिताः ॥ तस्यैतस्य वधं कर्तुमवतारं करं मम ॥३८॥ गृहि जायामहे देवो भवि
ष्यति च सांप्रतं ॥ मयूरेश्वरनाम्ना हि ख्यातिं यास्यति तदा च वः ॥३९॥ पदानामाश्रमाणां च ग्रामे सिंधो
हतो मया ॥ भविष्यति न संदेहो यतः दस्तपुगे सुराः ॥४०॥ सिंहारूढो दशभुजो जातो जो रूपी विनायकः ॥
षड्भुजः राशिवर्णश्च त्रेतायां बर्हिवाहनः ॥४१॥ मयूरेश्वरनामा च द्वापरे स्तव वर्णः चतुर्भु
जः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॰॥
॥१९०॥

रारब्धवाहं सत्वाद्याहं गजाननः ॥४२॥ ततः प्रलिंगप्रासेश्राममवर्णे द्विषन्मयं ॥ ४३ मयेनु रिद्रैस्व्यातो भ ति
विष्याम्यि सुरासुर हं ॥४३॥ रीप्रभिव सविष्यामि सर्वतां वांछितं सुराः ॥ ऋदुवाच ॥ एवं निवेदयतां देवस्त
त्रैवांतरधीयत ॥४४॥ आनंदं च सुराः प्रापुः स्वकार्ये दृढनिश्चयाः ॥ य इदं परमाख्यानं शृणुयात् श्राव
येच्च यः ॥४५॥ पठेच्च परया भक्त्या ध्यात्वा देवं विनायकं ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति अंते ब्रह्ममयो भवेत् ॥
॥४६॥ ॥ इति श्रीमद्॰ पु॰ उ॰ खं॰ सुरकृतवरप्रदानं नाम अष्टसप्ततिमोऽध्यायः ॥७८॥ ऋदुवाच
निर्जिता सिंधुना देवान् ज्ञात्वा शंभुर्निजस्थलात् ॥ सप्तकोटिगणाकीर्णस्त्रिसंध्याक्षेत्रमभ्यगात् ॥१॥
स्थानं स्वधावषट्कारवेदध्ययनवर्जिताः ॥ निवसंति स्म यास्तिं धौगौतिमाद्यामहर्षयः ॥२॥ दृष्ट्वा तिस्त्रैव
पृ देवं परिवव्रुः समंततः ॥ यथा तीर्थं विप्रवरा बालका जननीं यथा ॥३॥ प्रणम्य तं प्रपूज्यैव प्रोचुर्धन्य
तमा वयं ॥ अद्य धन्यं श्रीजन्म धन्यं ज्ञानं पतो हरः ॥४॥ अगोचरो योगिनां गतो दूरकारण्यमागतः ॥ दुरि
तं विलयं यात पुण्यं च फलितं महत् ॥५॥ इदानीं नच दुःस्वप्नो दृष्टे देवे भविष्यति ॥ यथोदिते दिनानाथे त
ध्वांतं ध्वस्यते क्वचित् ॥६॥ ततोऽब्रवीन्महादेवः सर्वांस्तान्मुनिपुंगवान् ॥ शिव उ॰ ॥ सिंधुनीत हि त्रैलोक्य
दूतोऽदेव विनिग्रहः ॥७॥ मुनीनां चापि के पूचितेन खिन्नमनो मम ॥ विश्रांतिं न लभे स्थाने ततोऽहमि

॥१९०॥
रामः

ह्यागतः ॥८॥ भवतां दर्शनेनाहं परितुष्टो मुदान्वितः ॥ इदानीमवकाशं सपरिवाराय दीयतां ॥९॥
अतिपुण्येन वः प्राप्तं दर्शनं पापनाशनं ॥ यत्र स्थित्वा परं ध्यानं करिष्ये जगदीशतुः ॥१०॥ ऋषय ऊचुः
इति श्रुत्वा वचः श्रुत्वा प्रोचुः सर्वे महर्षयः ॥ सर्वेश्वरस्त्वमेव दाता स्थानस्य को भवत् ॥११॥
कल्पद्रुमस्य कः कामः केनासौ परिपूर्यते ॥ क्षीरार्णवस्तथा किं वा पल्वलेन गमिष्यति ॥१२॥ तवैव
रूपं पृथिवी तव वश्या च सर्वदा ॥ यमीशाः सर्वलोकस्य पृथग्वसित धाकुरु ॥१३॥ दर्शयामः सुरूप
तेः सुंदरं तवैश्रमं ॥ नानावृक्षलताकीर्णं रम्यं वापीसरोजले ॥१४॥ यादोभिः पक्षिभिर्युक्तं घनच्छाय

१-का
७६

सुविस्तृतं ॥ स्वादुकंदफलोपेतं मृदुघाससमन्वितं ॥१५॥ यदि चात्र वसत्यत्र परिपालय नोऽखिलान् ॥
ब्रह्मोवाच ॥ तत्रावसन्महादेवो गंगागौरीगणैर्युतः ॥१६॥ कैलासादधिकं मेने मुने राश्रममंडलं ॥ तद
श्रयेन ते सर्वे भीतमापुर्महर्षयः ॥१७॥ चेरुस्तपांसि विविधान्यासंस्ते नगतज्वराः ॥ शिवोपि तप
मारेभे गंगागौरीसहायवान् ॥१८॥ ततो गणाः साग्निकास्ते तपश्चेरुर्महामनाः ॥ कुसिंभि समये
गौरी स्थितिस्म सप्तर्षिवं ॥१९॥ स्वमेव कर्ता हर्ता च संपाता विश्वस्य शंकर ॥ अहमर्चितः मर्ति स्ते स
र्वेशः सर्वभावनः ॥२०॥ सर्वश्रेष्ठतमस्त्वं च सर्वेषां सर्वकामदः ॥ न ह्यतो नाक मर्णादेव फलदाताखिला

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ म॰ उ॰ ॥
॥१११॥

र्पयितु ॥२१॥ यत्तः श्रेष्ठतमः कोस्ति यं संध्यायसि तं वद ॥ देवाश्च मुनयो नागा यक्षमानुषराक्षसाः ॥२२॥
यसत्तयाखिलं विश्वं सत्तः श्रेष्ठतमोस्तिकः ॥ न पश्यंति सृष्ट्यादिदेवैः पश्यते सिद्धिसाधकैः ॥२३॥
ऋषुवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सावित्रीवचनमब्रवीत् ॥ शिव उ॰ ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया देवि लोकवाक्येन
तेन घे ॥२४॥ शृणु प्रवक्ष्यामि तां देवि विस्तरेण ब्रवीमि ते ॥ अद्यापि न कृपं तात तोयं ध्यायामि सुरेश्वरी ॥२५॥
तस्य वंनिरूपयिष्ये तव प्रियचिकीर्षया ॥ लोकानामुपकाराय संसारोत्तारणाय च ॥२६॥ योदे
वः सर्वभूतेषु गूढश्चरति विश्वधृत् ॥ योनंतशीर्षानंतश्रीरनंतचरणः स्वराट् ॥२७॥ अनंतश्री
नेत्रश्चानंतनामा गुणातिगः ॥ अनंतरूपी यो देवो देवः सत्ताखिलार्पदः ॥२८॥ भारतस्य च येर
स्य व्यासस्यापि मुनेरपि ॥ यतो जीवा अनंताश्च जायंते बुद्बुदा यथा ॥२९॥ योनंतरात्मा विश्वात्मा
नुपमेयपुरातनः ॥ नोपमा यस्य रूपे वा अब्धिव्योम्नो नारायणः स्वयं ॥३०॥ ज्वलद्धास्य यथाग्नेर्वि
विस्फुलिंगा भवंति हि ॥ अस्या विष्णुब्रह्मादीनां गुणत्रयप्रदः प्रभुः ॥३१॥ स्थितिपालनसंहार
नात्तां प्रयतते स्थिरः ॥ ततो गुणविभागेन गुणेशः इति प्रथे ॥३२॥ तमिमं परमात्मानं परात्परतरं
विभुं ॥ गुणेशमनिशं ध्याये परब्रह्मस्वरूपिणं ॥३३॥ तुष्टांत तव बालकेन प्रसंनो मे कथं भवेत् ॥ त

॥१११॥
सोम ॥

॥ पार्वत्युवाच ॥

गुणेशो कथं साक्षात्सुरेशो मे च भवामि च ॥३४॥ तमुपायं वद विभो यदि तुष्टोसि शंकर ॥ इति तस्याव
चः श्रुत्वा पुनरप्ये महेश्वरः ॥३५॥ शिव उ॰ ॥ एकनिष्ठतया पापावत्तपसाराधितेन च ॥ तावत्व सप्त तं
देवि कथं यास्यति सः प्रभुः ॥३६॥ सा उवाच ॥ कथं मया तपः कार्यं केनोपायेन वा विभो ॥ यदि तुष्टोसि
देवेश वद संसमनामय ॥३७॥ ऋषुवाच ॥ एवं तस्याः स्वरं बुध्वा प्रोवाच गिरिजां हरः ॥ येन तस्याः प्रसंनत्वं
भो गुणवल्लभः ॥३८॥ एकाक्षरमंत्रं तस्येद दौ सम्यग्घरः स्मरन् ॥ हृदाद्यावंशुरू तपस्तत सुलेभ
वेद्विभुः ॥३९॥ जगाम तपसा गौरी मंत्रध्यानपरायणा ॥ जीर्णपुराहुर्तरेतु [illegible] खनाद्रिं मनोहरं ॥४०॥
॥ ॥ इति श्रीमदु॰ उ॰ खं॰ गो॰ मंत्रप्रदानं नाम नवसप्ततितमोध्यायः ॥७९॥ ऋषुवाच ॥ तत्रसा
काननं दृष्ट्वा रम्यं पुष्पं जलान्वितं ॥ तस्थो पद्मासनगता नासाग्रनयना सती ॥१॥ गुणेशध्याननिर
ता भूता पतत्परायणा ॥ एकाक्षरस्य मंत्रस्य पुष्करमवस्थिता ॥२॥ न फलं न जलं मूलं पर्णं कंदं न
मारुतं ॥ अतिसा निश्चला तत्र निर्वाणं परमाश्रिता ॥३॥ एवं सा द्वादशाब्दानि व्यतीतानि यावत्ततो विभुः ॥
रुपपार्विरभूत्प्रीतो गुणेशो गुणवल्लभः ॥४॥ किरीटकुंडलधरो लसद्बाहुस्थिश्चलेचन्द्रभाल
चंद्रः शोभश्च मुक्तामालाविभूषितः ॥५॥ अक्षमालां च कमलं कस्तूरीतिलकं दधत् ॥ मध्येनाराय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग॰पु॰॥
॥११२॥

गमुखे दक्षिणे च त्रिवाननः ॥१६॥ वामे भ्रूसमुखः शेषे पद्मासनगतो विभुः ॥ लक्षणान्यं कलस्थोयः
कुंदकर्पूरसन्निभः ॥१७॥ उवाच जगदंबां तां ध्यायसिद्धिकानिशं ॥ गणेशो गुणेशाइति सोहं तेदर्
शनतः ॥१८॥ तव निश्चांच मे निश्चित पउमनयेक्ष्यच ॥ मम स्वरूपं द्रक्ष्यामि प्रीतिस्तव वरानने ॥१९॥
त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैः पृथिकोनच मत्परः ॥ गुणत्रयविहीनाच्च गुणेशाइति मां विदुः ॥२०॥
त्रिदेहे गुणतश्चाहं संलक्ष्यस्तपसा च ते ॥ वरं वरय मत्तस्त्वं यत्ते मनसि वर्त्तते ॥२१॥ असा
ध्यमपि दास्यामि त्रैलोक्ये सिन्महेश्वरी ॥ ऋषिवाच्य ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा हर्षनिस्वना ॥२२॥ गपु६६
उन्मील्य नयने गौरी पश्यति स्म पुरः प्रभुं ॥ गुणेशं त्रिगुणेशंच त्रिनेत्रं प्रणनाम सा ॥२३॥
उवाच जेन्म निश्चांच तवो मंत्रो हरोपिच ॥ अद्य हृष्टास्तेनुजाताद्ध्याते पादपंकजं ॥२४॥
अद्य सिद्धिः परा प्राप्ता साक्षाद्देवोभवान् ॥ न कांक्षेन्यवर्यं किंचिच्च बहुक्यं नवलं प्रये ॥२५॥
अतस्त्वं पुत्रतां याहि मम प्रीतिकरो भव ॥ निरंतरं दर्शनं ते सस्वं एवं भवेत् ॥२६॥ इति
स्या वचः श्रुत्वा गुणेशो हर्षनिर्भरः ॥ उवाच गिरिजां तां स भवेविष्यामि सुतस्तव ॥२७॥ सं
छितं रथयिष्यामि लोकानां चतवापिच ॥ एवमुक्त्वा गुणेशास्तां मंतर्दानमगात्क्षणात् ॥२८॥

॥११२॥
राम

नदर्शयददेवी गुणेशं तत्क्षणात्तदा ॥ प्रत्यक्षं तं मयादृष्टं स्वप्नः किंसु खं दक्षणं ॥२९॥ ईश्वर
स्योपदेशेन दृष्टो देवोखिलार्थदः ॥ नसोदृष्ट्वि रहं तस्य प्राप्तास्मीति व्यधा छिवा ॥३०॥ गुणेशप्र
तिमां हस्ताशक्त्या पयामास सुंदरं ॥ प्रासादं कारयामास च चतुर्द्वारं सुशोभनं ॥३१॥ गिरिजा से
तिना मास्य सक्त्या पयामास सुंदरं ॥ सिद्धिक्षेत्रमिति ख्यातं सर्वविष्यति नाम हि ॥३२॥ अनुष्ठा
नवतां सिद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥ इति दत्त्वा वरं तत्र संपूज्य च यथाविधिः ॥३३॥ प्रदक्षिणा
नमस्कारान् कृत्वा च द्विजपूजनं ॥ इत्साहानो मितेभ्यश्च गृहीत्वाशीर्वचो द्विजाः ॥३४॥ त्रिसंध्या
क्षेत्र मगमत्स च गच्छद्दर्शहि ॥ तत्पादपंकजे स्वीय शिरः प्रमत्य धाछिवा ॥३५॥ उवाच निजब
क्तां तमातां प्राप्य विभोतव ॥ उपदेशे मनश्चापि ह्वादयाबंद्धं तं तपः ॥३६॥ अद्याशु भक्ष्यपस्वामि
स्तत्तस्तुष्टो गुणेश्वरः ॥ उवाच परमप्रीतो भावं तस्याः परं मम ॥३७॥ तयो ईश्वरं वतारं तु करिष्य
मि धराम्नजे ॥ वांछितं च करिष्यामि देवानां च्यत वापिच ॥३८॥ एवमुक्त्वा क्षणेनासौ तत्रै
वांतर्दधे विभुः ॥ ततोहं परमप्रीता मर्त्तिं प्रासादमेवच ॥३९॥ पार्वत्याहर्ष मनसा संलल्प

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
११२

। मया

रमेश्वरः ॥ सा तेन स्त्रीविधिना ह्यागणेशस्य स्मरतो ॥ ३० ॥ विधाय चार्चयित्वा तां तत्र कं तिष्ठ पुरागता ॥ कद्रुवाच
एवं श्रुत्वा प्रिया वाक्यं प्रहस्य मानसो हरः ॥ ३१ ॥ प्रोत्फुल्लनयनः प्राह धन्यासि गिरिजात्मजे ॥ साक्षाद्देवगु
णेशस्ते गृहे सोवतरिष्यति ॥ ३२ ॥ हनिष्यति महादैत्यान् भारं च हरिष्यति ॥ इंद्रादिलोकपालानां स्वपदानि
प्रदास्यति ॥ ३३ ॥ एतन्मम वचो देवि न च विस्मर्तुमर्हसि ॥ कद्रुवाच ॥ एवमुक्ता शिवा देवं आलिलिंग त्रि
यं तदा ॥ ३४ ॥ आनंदाश्रूणि मुंचंती सरोमांचित तनु विभुः ॥ तिष्ठंतीं परमाह्लाद पुत्रा वंशा महेश्वरी ॥ ३५
॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ पु॰ उ॰ खं॰ शिवसंवादो नामाशीतितमोध्यायः ॥ ८० ॥ कद्रुवाच ॥ ततः सा पार्वती
हृष्टा सखीगणमगान्निजं ॥ श्रुत्वा तं सर्वमाचख्यौ हर्षरूपापि सो भवत् ॥ १ ॥ ततः प्रभृति सा देवी गुणे
शमानसा भवत् ॥ पश्यति स्मान्यबालं सा गुणेशोयं भवेदिति ॥ २ ॥ गृहीतुं धावति तदा तेन माता निबि
ध्यते ॥ न कापि विश्रमं याति गुणेशध्यानतत्परा ॥ ३ ॥ तं ध्यायमाना पत्या निश्चयं तनयं गोपते जगत् ॥ प
प्रच्छ्य सर्वाश्च संगुणेशो याऽस्यते कदा ॥ ४ ॥ पित्रा मे कथितं पूर्वं व्रतं मौनं त्रियामेशु भं ॥ पार्थिवस्य तु
मित्रा स्वपूजनं च यथाविधि ॥ ५ ॥ तेन व्रतप्रभावेन प्राप्तास्मि तं निजं पतिं ॥ पुनस्तदा च रिष्यामि
गुणेशप्राप्तये धुना ॥ ६ ॥ ततो भाद्रचतुर्थ्यां सा दस्नात्वा मार्तिकं शुभं ॥ उपचारैः षोडशभिः

११२ ॥
॥ राम ॥

पूजयच्च गजाननं ॥ ७ ॥ षड्भिर्ध्यानादिकैः पंचामृतैर्वस्त्रैरलंकृतैः ॥ यज्ञोपवीतगंधैश्च धूपदीपैर्यथा
विधि ॥ ८ ॥ पुष्पैश्च विविधैर्नानानैवेद्यैश्च फलैरपि ॥ तांबूलै राईपूगैश्च लवंगादिसमन्वितैः ॥ ९ ॥ दूर्वाभि
श्च शमीपत्रैर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥ आरार्तिक्यैर्विचित्रैश्च मंत्रपुष्पैः स्तवैरपि ॥ १० ॥ प्रदक्षिणाप्रार्थना
भिर्ब्राह्मणानां च पूजनैः ॥ पक्तिलुलामंतिं रसोपाधिर्वीचे तनामगात् ॥ ११ ॥ तदैव प्रजपा तस्याः श्रोष्ठि
सूर्यप्रभाजिता ॥ कल्याणानलार्चिर्विनिर्यातं तच्चंद्रप्रभाहता ॥ १२ ॥ हतनेत्रप्रभा गौरी मूर्छिता पतिता भुवि
मुहूर्तात्सावधाना सा प्रोवाच जगदीश्वरं ॥ १३ ॥ किं मयापि हतं देव पूजनेनैव तर्कये ॥ अभिचारोथवा
कृतप्रयुक्तोपं नवमितं ॥ १४ ॥ कथं मे विघ्नलोपो जातो देव दयानिधे ॥ कद्रुवाच ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्याः
सोम्यते जाज भस्मप्रभुः ॥ १५ ॥ तदैवमिव दृष्ट्वा तं बालं वीक्ष्य पुरोगतं ॥ असंख्यवक्त्रनयनमसंख्याङ्घ्रि
शिरोधरं ॥ १६ ॥ असंख्यमुकुटं सर्पचंद्राग्निलोचनं विभुं ॥ मुक्तामणिमयीमालां बिभ्रती दीप्तिमत्तरं
॥ १७ ॥ अनेकायुधहस्तं च सर्वावयवसुंदरं ॥ दृष्ट्वा तु पार्वती रूपं पवित्रं परमाद्भुतं ॥ १८ ॥ अतर्कयेत सा
सानिमील्य नयने शुभे ॥ रूपपानांगयदिः सा कर्तव्यं नाध्यपद्यत ॥ १९ ॥ पार्वत्युवाच ॥ चिंतितं किं मया हृदं
अरिष्टमद्भुतं तं तु किं ॥ उन्मील्य नयने पश्यद्दिव्यदृष्टिधरात्मजा ॥ २० ॥ तावच्छिवोपदिष्टं तद्देवेशीच्च जगाद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ग०पु०॥
११९४॥

च यस्यैव मायया भ्रांता न जानामि विभुं प्रभुं ॥२१॥ पप्रच्छ तं ततः कस्त्वं कुत आगमनं तव । गच्छसि मयं पि
तुं नाश्चर्य दुविता लिखदस्य मां ॥२२॥ मुद्गल उवाच ॥ इति देवी वचनं श्रुत्वा वदत्पुरुषो महान् । स्वनेन नादयन्
सर्वा दिशो विदिशो एव च ॥२३॥ देवपुरुष उवाच ॥ बुध्याय सिद्धि बुद्धी राज्ञा वेनु ध्यानवती शुभे । सोयं गणेशस्ते गे
हे वतीर्णः परमः पुमान् ॥२४॥ पराप्र रतरो यस्मादवदं यो वरार्थिनी । यः स्यात्ते पुत्रहंदेवीयस्तत्स्त्वंत
द्गुणश्रुत तत् ॥२५॥ उभयोः सेवनं कार्यं त्वंसिंधु देत्य विनाशनं । अमराणां पदप्राप्ति हरकोपास्वनिजं पदं ॥२६॥
क उवाच ॥ पीत्वा वाक्यामृतं तस्य प्रीता सा गिरिजात्मजा ॥ उवाचाहं परं भाग्यं परमं तेत तपः फलं ॥२७॥
विनायको नंत कोटी ब्रह्मांडानां विभुर्मया । दृष्टश्चित्तानंदघनो यस्मात्सृष्टिरनेकशः ॥२८॥ पं
च भूतानि भ्रमेश्राहश्च्यंदेंद्रभास्कराः । नक्षत्राणि च गंधर्वा यक्षा मुनिगणा द्रुमाः ॥२९॥
शैलाः पक्षिगणाः सर्वा भुवनानि चतुर्दश । स्थावरं जंगमं यस्मात्सचेतनमचेतनं ॥३०॥ स त्वं मनु
धारस्त्वं प्रसादमतिविधं देतो । अयत्नं प्राप्तये देव माया स्तो भव संप्रतं ॥३१॥ येन त्वेला लेनकुंर्यसि
वनं पद्मादतं तत् ॥ मुद्गल उवाच ॥ या वदद्गति सेवंतु ददर्श पुरतः सुतं ॥३२॥ चतुर्भुजं चंद्र शुभ्रां गलोच्च
नत्रयसुविनं । सुनासं सुभुवदनं स्थूलवक्षस मीश्वरं ॥३३॥ ध्वजांकुशाभ्यूर्ध्व रेखा चिन्हपा

११९४॥
॥राम॥

द्युगं सुभं । कोटि सूर्य्य प्रकाशाभं कोटिचंद्रप्रभं विभुं ॥३४॥ हेमतार निभान्स्वेदान्धृतं वा च रूपिणं । कुर्वतंप्र
धमं शब्दं कंपयंतं वसुंधरां ॥३५॥ जनास्थानानि मर्या तत्स्वजु स्तस्वरात्ततः । निरसाक्ष्यनिचयाः सपत्नु
कच्ययास्तकृत ॥३६॥ जाता गावो बहुक्षीरास्त्रेलोक्यं जहृषे पुनः । देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिरथापतत् ॥३७॥
दृष्ट्वा बालं तु गिरिजा हस्ताभ्यां जगृहे मुदा । स्नापयामास पयसा तैलेन स्नेह भावतः ॥३८॥ प्रसुतीपा
ययामास स्तनेपो परमहर्षिता । श्रीवोपितं ददर्श तेन ध्रियमाणा परमेण हि ॥३९॥ ॥इति श्री गणेश पु०
उ०ख० गुणेशाविर्भावो नाम एकचत्वारिंशोध्यायः ॥४१॥ मुद्गल उवाच ॥ ततः शिवगणाः श्रुत्वा तांतस
न्मवेदयन् । आश्चर्यं परमं देवस्त्रियापुत्र समन्विता ॥१॥ जाता पुत्रा वयं लोका यं प्यालिहा हि निजं स्थलं ॥
मुद्गल उवाच ॥ एवं गणवचः श्रुत्वा ततो हं गिरिजापतिः ॥२॥ आगत्य वीक्ष्य तं बाले अद्भुतं यामि संनिसं ॥ स्फू
टिकाद्रिनिभं शुभ्रं दधवलं कंजलोचनं ॥३॥ आश्चर्यं परमं लेभे प्रोवाच च वदंस्तदा ॥ शिव उ० ॥ नायं बा
लो नादिसिद्धो जराजन्म विवर्जितः ॥४॥ लीलाविग्रहवाने बहुब्रह्मांड गुणातिगः । शुद्ध सत्त्वमयः
सर्वजीवेशो भुवनेश्वरः ॥५॥ मुनिध्येयोखिलाधारो भ्रमहतोखिलप्रदः ॥ मुद्गल उवाच ॥ एवमुक्त्वा
कराभ्यां स बालमाधत्त तांकुरः ॥६॥ लालयित्वा हृदि स्थाप्य सर्वहस्तेषु प्रियः ॥ तदा पुनः स्त्वेते गिरि
जांकिं कोगिरहरो विभुः ॥७॥ परमात्मा गुणातीतः पुत्रं तां तेसमाहतः ॥ परानुष्ठानतो देव साक्षात् दृष्टो
विभुस्स्वया ॥८॥ त्वया प्रभुर्हदयि केन ब्रह्म प्राप्त स्त्वया घृतं मधु । अभिमंत्र्य विभुं प्रभुं गिरिजाच स्तनेदिशो ॥९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग. पु.
११५

मोत मादीन्स्व अपि सादृदो दानायनेकशः ॥ ततस्ते तदनुज्ञाता नानाप्रोक्ष्य महर्षयः ॥१०॥ अयं
तेबालकं तां पाता नादिसिद्धोऽखिलेश्वरः ॥ निर्माता सर्वलोकानां चराचरगुरोर्गुरुः ॥११॥ माया
विवेदवेदांतगोचरो मध्यमो रथो ॥ अवतीर्णः सुमुहूर्ते कीर्तिविश्वे कुदिव्यति ॥१२॥ भाद्रशुक्लच
तुर्थ्यां तु रात्रिवारे च वा शुभे ॥ सिंहलग्ने पंचशुभग्रहयुते भवसुतः ॥१३॥ श्रीमान्पराक्रमयुतो
कृतकर्ममहाबलः ॥ भविष्यति च लोकानां भक्तानां मदतिसौख्यदः ॥१४॥ एकादशदिने श्रीसोकुरु
नामास्य सुंदरं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्ता गताः सर्वे मुनयो निजमंदिरं ॥१५॥ हरो बालं विनिक्षिप्यागा
रिजासापनेशुभे ॥ विसृज्य लोकानखिलान्वृतिराषान्सुहान्वितः ॥१६॥ ततः शैबोयपोतत्र फ
णाघायाम यथाक्रमं ॥ निरजस्कांधरां चक्रुर्मेघास्तत्र सुखावहो ॥१७॥ मरुतोमालतीगंधोन
त्तुश्चास्सरोगणाः ॥ जगुर्गंधर्वसंघाश्च तुष्टुवुश्चारणादिभेजुः ॥१८॥ ततो मुनिगणाः सर्वेमिश्र
लिभ्रिमुरस्तमां ॥ मंडपं शोभितं तस्या कृत्ली पुष्पमंडितं ॥१९॥ पुरग्नुः परया भक्त्या पन्नासनग
ता पुदी ॥ गुणैशत्रिगुणेशेति जगुः सर्वे निरंतरं ॥२०॥ अहोरात्रोपिताः सर्वे रात्रौ जागरणान्वि
ताः ॥ यथा रात्र्यां द्विजान्भोज्य च कुर्वे पारणां द्विजाः ॥२१॥ एवं स्मादिने विप्रान्भोजयामासु
रादरात ॥ स्हे हस्हे म होत्साहाश्चक्रुर्देवस्वलुष्टये ॥२२॥ एकादशे तु दिवसे सर्वे मुनिगणाः शिवा ॥२३॥

आहूता आयपुनीमंकुर्सु [illegible] शिवसुतस्वह ॥२३॥ पानीतास्ते नते स मय धारिता मामुस्तमं स स
वैश्रोत्रिगुणेशेति सर्वविघ्नहरं शुभं ॥२४॥ शिवो पितान्मुनीन्प्राह सम्यक्कृतमसमीरितं ॥ सर्वदरं सेषु
रुपस्य च मितितस्सैव वरं ददौ ॥२५॥ पूजिता मुनयः सर्वे दिव्यानानानिस्वर्वशाः ॥ आज्ञां गृहीत्वा शैलात्
सेस्वस्वाश्रमपदं ययुः ॥२६॥ अंतर्गतस्वहाद्वेवीपुरजे देवतास्वयं ॥ लडुदि साति पिः स्व्यातागु
णैश्च वरदप्रदा ॥२७॥ तस्यां महोत्सवः कार्यश्चतुर्थ्यां क्षिवशुभासये ॥ वन्मयीं प्रतिमां हरसाप
ज्य पेच्च यथाविधिः ॥२८॥ दत्ता मंडपिकाधारु उपोष्य जागरण्यान्निशि ॥ मोदकापुपलडुकैः पायसैः
पजयेद्विभुं ॥२९॥ अपरेस्मिन्दिने विप्रान्भोजयेच्च यथाविधि ॥ एकविंशतिसंख्याकान्यथाशक्ति
च दक्षिणां ॥३०॥ दत्वाते भोजनं पश्चात्स्वयं पश्चाद्भोजनं नाचरेत्त ॥ योनेदं जयते चास्सां गणेशं प्रत्यनंच
नरः ॥३१॥ सर्वविघ्नैर्विरहितः सन्नानारोगैः प्रपीड्यते ॥ न तस्य दर्शनं कुर्यात्तितस्यैव मुद्रित्विच्छिता ॥३२॥
जातेशुदर्शनेतस्य गणेशं मनसा स्मरेत ॥ चतुर्थ्यां पहिमानं तो नक्षत्रा च यः सान्निरूपितं ॥३३॥ क्रमाणि
तुगणेशस्य यथामति निरूपये ॥ गुरुरूपाः सिंधुदताः शंकरालयसंस्थिताः ॥३४॥ तम्मुदतं तुते
गत्वा प्राबद्रन्सिंधवेतदा ॥ समासीनाय योधैश्च बहुभिर्हिताय च ॥३५॥ स्तुत्वा पवित्र्यास्तिसे
निसंज्ञानं गंधर्वसिद्ध्ययं ॥ कृताजुंः ॥ दक्षिणे हंडकारण्ये त्रिसंध्याक्षेत्र गायनं ॥३६॥ निवसंतो दस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यं तो भगवंतं तं शिवाभिदं ॥ अशाशीति सहस्राणां मुनीनामाश्रमान्बहून् ॥३७॥ राक्षसिनिर्वसेषा लं शिवाश्रसस्तवल्लभं ॥ लावण्यमाश्रितो लोके भुपमं महसोज्वलं ॥३८॥ दृष्ट्वाहितु महोत्साहेर्गते भुप विपुंगवाः ॥ चकुर्नामगुणैः प्रीतिस्तस्य बालस्य शंकरः ॥३९॥ वर्यवादित्रनिर्घोषैर्बधिरा इव तस्थि ते ॥ यदि वयंगनिष्याप्तः सप्तकोटिगणास्तदा ॥४०॥ एकैकस्य बलं घोरं पर्वतोन्मूलनक्षमं ॥ जिह स्नुः सहसा ते स च तां तं क्रोधिविदेयतः ॥४१॥ स्कंदुवाच ॥ एवं वदुस्तु दृत्तेषु श्रुण्वन्योमवच्च स्तदा ॥ उ पन्नः धापिते हं तोस्मिं धोसाव धतां ग्रज ॥४२॥ सिंधुरः ॥ वध्यतां वध्यतां क्रोधं यत्तेदुः स्वचोमरुक स्कंदुवाच ॥ केचिदुड्डीय पतिता धावयित्वापरे यथुः ॥४३॥ तावद्देसो महामर्त्यः संप्राप्तः पतितो भुवि चिंतामग्नो म्लानमुखो निरुत्साहो हतप्रभः ॥४४॥ उवाच तं विकूलांगो मुहूर्तं प्राप्यचेतनां ॥ त्रैलोक्य कंटकस्यापि कुंटकः कृउपस्थितः ॥४५॥ कथं हन्याहूजः सिंह मरुप्रोवाथ वारणं ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटि देवानि जिताः क्षणमात्रतः ॥४६॥ तस्य मे मरणं कस्मादुपाषते योवनावस्पतः ॥ कस्ता वा सगणापि ध्याय पो हि तं तं रिपुं ततः ॥४७॥ एवमुक्त्वा क्षणाद्भूत्तिः सभस्मासनगतो भवत् ॥ सर्ववीरास्ततो यातां श्रुत्वा वार्तास्तथाविधां ॥४८॥ तमेव पर स्कंदं सोप्यतवमस्कः कुतो भवेत् ॥ दूरस्कं तु स्तेभयेदापितं वंधा

तयामहे ॥४९॥ स्वर्गे भूमितले वापि गगने वा वसेय दि ॥ देस्यान्तां नोगमिष्या मोदेस्यास्तान प्रवीदृय ॥५०॥ सखीनां सेवकानां वः पीत्वा वाक्यामृतं परं ॥ प्रीतोहं यं तु श्रीघ्रं तु पत्रमेसमिपु र्भवेत् ॥५१॥ अनेन मायया हत्वा रिपुं मम निवेदतां ॥ स्कंदुवाच ॥ एवं माज्ञां गृहीत्वा ते संख्या ती तायपुस्ततः ॥५२॥ त्रिसंध्याक्षेत्रे मासाद्य गुप्तरूपेणन्यासेवेन ॥ गौरीसुतं यत्र कुत्र मायया हन्म दस्कत ॥५३॥ ॥ इति श्रीमद्गं०पु०उ० वा० देस्यानुतापनं नाम द्व्याशीततमोध्यायः ॥८२॥

स्कंदुवाच ॥ शृणुवेद्य देवस्तन्वध्येसदिने दिने ॥ ततो हि माघपः प्राप्ता ह्युस्या गौरीसुतं शुभं ॥१॥ अलंकारान्समादाय मौक्तिरत्नसमन्वितान् ॥ अजिरे तं निरीक्ष्यैव धावयित्वायये सुता ॥२॥ आ लिलिंग्य मुदा गौरी बहुश्रालचैतं गेतं ॥ आनंदाश्रूणि सामुंचत्सोपिसातं तं तां वदत्तः ॥३॥ गौर्युवाच रुपं निष्ठुरतां यातो यत्तां तं मम नर्वाहि चित् ॥ न गच्छसि नवा तं च प्रेषयस्य विनिदयं ॥४॥ हिमालयउ सस्यं वद्रसि गौरी त्वं कंठे प्राणा मनस्थिताः ॥ अतिस्व दृष्टिना कांक्षी प्राप्तोहं हरवल्लभे ॥५॥ वसेयं तु मनोयदंततद्यपि मनोमम ॥ स्कंदुवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं सादरासनमुत्तमं ॥ दत्त उपविशेत्रकी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग. पु.
११८

द्वारं पुनर्गिरिवरः सुतां ॥ श्रुतो नारदवाक्येन शुभ्रस्ते परमाद्भुतः ॥ ७ ॥ ततस्तद्रूपमायातः सर्ववि
घ्नहरं शुभं ॥ स्कंद उवाच ॥ पार्वती बालमादाय पितुरंके निवेशयत् ॥ ८ ॥ सोलंकारैरलंकृत्य महिमानं
ततो ब्रुवत् ॥ स उवाच ॥ अयं बालो महामायः करिष्यति महीमिमां ॥ ९ ॥ निःकंटकां यथाशीत
लं शूरैरिमां ॥ अयं देवगणान्सर्वान्स्वस्थाने स्थापयिष्यति ॥ १० ॥ करिष्यत्यभिषेकं ते त्रिलो
कस्य मुनीश्वराः ॥ एतस्य सर्वरूपाणि स्थावराणि चराणि च ॥ ११ ॥ अयमेव सदा ध्येयो ब्रह्मा
दीनां सहस्रधा ॥ सहस्रांशुभिः सर्वजगत्कारणानां च कारणं ॥ १२ ॥ सहस्रास्यो नंतमूर्तिः सम
स्त्यद्दिव्यरूपवान् ॥ त्रैलोक्येन द्रष्टो बालो देवः ध्यापि शुभं वपुः ॥ १३ ॥ अहं तन्मयतां यातो दृष्ट्वा
तस्याद्य पंकजं ॥ यथा भक्तिप्रियः क्षिप्रं यातितन्मयतां क्षणात् ॥ १४ ॥ यस्य यत्नं कुरुष्व भो निधिरे
ष पुरातनः ॥ स्कंद उवाच ॥ मस्तके सकुंभ्या स्वस्यांगदे भुजयोरपि ॥ १५ ॥ पंकजं हृदि श्रुत्वा कुं
डले रत्नभूषिते ॥ दृष्टि स्वजंवयौ चांघ्रौ महार्हाः क्षुद्रघंटिकाः ॥ १६ ॥ एवं हस्ताभूषणानि
नाम चक्रे शुभं गिरिः ॥ हेरंबेति महाविघ्नहरं भक्ताभयप्रदं ॥ १७ ॥ ततो भुक्त्वा गृहीत्वा सुतां ॥ ११८ ॥

चंद्रः

राम

ययौ स्वस्थानमद्रिपः ॥ एकस्मिन्दिवसे बालः क्रीडन्निजचत्वरे ॥ १८ ॥ गृध्रासुरो महारूपी
महाबलपराक्रमः ॥ पक्षवातेन यस्याद्रिश्चयश्चूर्णत्वमेति वै नरः ॥ १९ ॥ गंडशैलाश्च वृक्षाश्च
पादपातेन तस्य च ॥ स पक्षच्छायया बालं मायया धृतवांस्तदा ॥ २० ॥ नयनानि च सर्वेषां
पक्षांतरजवेगेन ॥ आच्छाद्य महाशब्दैः श्रोत्रे बधिरतामिते ॥ २१ ॥ ततश्च बालुतं बाल
गृहीत्वा गृध्ररूपवान् ॥ व्योममार्गगतो दूरं गरुडो भुजगं यथा ॥ २२ ॥ वध्वा मगगने दुष्टो जा
नं बालपराक्रमं ॥ ततो पश्यद्गिरिसुता बालः कुत्र कुतो गतः ॥ २३ ॥ नापश्यद्ध्यरतं तं तु ततः श्रो
कांकुलाभवत् ॥ केन नीतो मम सुतो दुष्टेन च दुरात्मना ॥ २४ ॥ उपरि स्थात्ततो पश्यद्यो [illegible] मुख
सुतं ॥ रक्षिता पतिता [illegible] मोधाव [illegible] वेतिया ब्रवीत् ॥ २५ ॥ मम प्राणगणि [illegible] यांति विनासु
त्रं सुरेश्वरः कथं मम पर्योमपतितं [illegible] कथं यंत्रपरमं प्राप्तो मय्यव जगदीश्वरः ॥
द्वादशाब्दं तपस्तप्तं निराहारपरा मम ॥ २६ ॥ [illegible] स्यप्रकारो वती [illegible] मालये
गतः [illegible] प्यो मे भाग्या सापैसंचयात् ॥ २८ ॥ गते बाले गता सर्वे सुखमात्यंतिकं मम ॥
स्कंद उवाच ॥ एवं तस्यां [illegible] सखीजनाः ॥ २९ ॥ ततस्तां तत्समाधानं च कुर्व्वा

न.

स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥श्रा०पु०॥
॥११८॥

५८

नेन पुत्रिणि: ॥ अनादृत्य निधने बाले नरो कं कर्तुमर्हसि गरुः ॥ स्वप्रकाशो वतीर्णो वै बकूनु
ष्ठानयोगतः ॥ पुत्रवात्सल्यमयी मत्तिश्चेतनामगमद्द्रुदं ॥ २२ ॥ स्थिरस्थभवक्षणेन त्वद्ध्रसे
स्वसुतं स्पृशे ॥ अंतकस्यांतको बाल: पुनरेव्यतिनिष्टपा ॥ २३ ॥ सखीजने वदस्वेतं ताव
द्बालं स्वसुतः हि ना ॥ दधारं चंद्रुवे लवां यथा वासोनानियंयो ॥ २३ ॥ वासरो धातुतासु:
सो ॥ ध्रसोनसमन्वितः ॥ निपपात महीपृष्ठे व आहतश्चाचलः ॥ २४ ॥ पतमानो ॥ ध्र
मेहा
देहो दुर्योधन विस्तृतः ॥ चूर्णयामास दितछियमग्रक्रोधं ॥ २५ ॥ वैस्वक्षेषु भमौ पुप
पुःपक्षिगणादिश्च ॥ ततो दृष्ट्वा तु तं बालं मेव दृस्ससखीगणाः ॥ २६ ॥ अयमक्षतदेहस्त
पतितो गिरिजासुतः ॥ ॥ उवाच ॥ श्रुत्वेत्थं वचनं तस्य स्यरिता बालमोदहे ॥ २७ ॥ गौरीनि
धायहृदये परमानंदमाप च ॥ आश्चर्यं परमं प्राप दृष्टो दानात्यनेक्तरा: ॥ २८ ॥ तत्म
स्मपहारिशुभगेन स्यादितिद्विजाः ॥ नमस्कृत्य द्विजान्प्रायान्मंदिराभ्यंतरे स्त्रिना ॥ ३९ ॥
दुर्योधन विस्तारः धात्सुरो वलवत्तरः ॥ बालः कोमल तनुलघुरूपो जपानतं ॥ ४० ॥

॥११८॥
॥राम॥

रा तावतो वलमिदमत्य किंवा करिष्यति ॥ इत्युवाच सखी गौरी स्तनपानं ददौ सुतः ॥ ४१ ॥ अ
उवाच
योजपुनमंतव्योयथाव निकृणोदहेत ॥ महांतं पूज्य निश्चयंतथा नेनहतो सुरः ॥ ४२ ॥
ततस्तदेहस्वडानि गणाहरेचिचिक्षिपुः ॥ श्रुत्वादिदमाख्यानं सोसुरैर्नाभिभूयते ॥ ४३ ॥
उवाच
॥ ॥ इति श्रीमद्० पु० उ० बा० ॥ धासुरवधोनामत्रयोदशीतितमोध्यायः ॥ ८३ ॥
मासिद्वितीये गते शीतसायमपंध्यबालकं ॥ सख्या वयामास दोलायां गायंति समुदा बहु ॥ १ ॥
तावदाखुसमायातो मायारूपधरा तु भो ॥ तोक्षे मकुत्रालो दृस्योतदध्याकाशिणा तु भो ॥ २ ॥
नखदंष्ट्रा युधो घोरो मंदिराभ्यंतरं गतो ॥ कृष्यंतो कालनाभ्यासे स्फुरद्दुतरुहोरखलो ॥ ३ ॥
नपोश्रित्कारस्राव्दे नश्च तपो वधिरा हतः ॥ पादघातेन भंसवीदरस्प्रेभ्रसमीहतं ॥ ४ ॥
ततो यष्टिं गृहीत्वा सा भीषयामास ता तु भो ॥ पलायनपरो भो भइपरिष्टागूतोतद ॥ ५ ॥
पुर्ध्यतो पतितो घोरो बालकोपरि तानुभो ॥ उरस्थलाभिघाता तं सत्बुधे बालकांत तः ॥ ६ ॥
हस्ताकर्करारं हं तु साबिभायत हाशिवा ॥ बालभायेन हस्ती संचालयामास भीतित ॥ ७ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदा घाताद्दुभौ न इडी विलेतौ पतितावधः ॥ वमंतौ रुधिरौ वक्त्राद्दृष्ट्वा भ्रांता स्त्रियो भव
त् ॥१०॥ क्रंदं चिच्छुश्च पितरौ बालो बहिर्गतो गणे स्तत ॥ गोक्षेत्र गमनुराघाताद्गुणेश्च
कुरसंभवात् ॥११॥ तद्देहो पतितो दीर्घो दिक्षु योजनविस्ततो ॥ कोलाहलो महानासी
द्दृष्ट्वा देहौ तदागतो ॥१२॥ गणानां च सखीनां च पार्वत्या सुमहांस्तदा ॥ विध्वस्ता आ
श्रमा वृक्षाः पर्वताश्च वनानि च ॥१३॥ पतत्संस्तत्छरीराभ्यां निर्ज्जीवाभ्यां महांस्य पि
छिन्ना छिन्नास्तु तद्देहौ गणा निन्युर्बहिस्तदा ॥१४॥ पार्वती च पवित्रस्ता बालमादाय स
त्वरं ॥ पाययामास स्नेहेन स्तन्यं बाहुले वत्सला ॥१५॥ ऋषिपत्न्यः समायाताः पार्व
तीमब्रुविंस्तदा ॥ पुण्यं महत्कृतं गोरी येन विघ्नो विनश्यति ॥१६॥ द्विमासिकेन बालेन
हतौ दुष्टौ महासुरौ ॥ अयं त्रिभुवनेनेन सद्धो न च विघ्नति ॥१७॥ राक्षसा बहवोस्य
त्रैपत्न्याः कार्यः कृतो विप्र ॥ नेष्यंति राक्षसा गुसा असुरा मायिनः परे ॥१८॥ ऋषुवाच
एवं स्तुत्वा गता देव्यो गणास्ते तु समस्तिरा ॥ अयं तु तेषु वै बालो हनिष्यति दिने दिने ॥१९॥

असाभिस्तु कृपश्च कालं बहिः श्वापी हतासुराः ॥ ऋषुवाच ॥ ततस्तु स्तनपो जगत्गुरक्षां चकार यार्भ
के ॥१८॥ दत्तैः दानानि तेभ्यः सावित्रसंल प्रणम्यतान् ॥ ततस्तु तृतीये मासे तु स्वस्वकर्म रते जने ॥१९॥
मध्याह्ने पार्वती बालं गृहीत्वा मंचके स्वपत् ॥ तस्मिन्न्यायिकाः सुताः कास्त्रिया यांति रे स्थिता ॥२०॥
चकुः क्रायंति रेखार्ता नितस्मिन्नंतरे सुरः ॥ कुरास्यः श्रीवदुहरोन वृक्षगिरिजालपं ॥२१॥ कं च
पिसालोर्ध्व घ्रिश्चैव दुष्टो महाबलः ॥ सन्निरीक्ष्य स्त्रियो वांसुतं जहर्ष मनसा तदा ॥२२॥ पायच्छि
प्राप्तिगा रिजातावन्यद्विसुंसर्हं ॥ लोप्यथानंचकारूढो बालकादाय मस्तकं ॥२३॥ प्रासेसति महा
मायाप्रात्यो भ्राद्दृप विकला ॥ निमीलयन नयने रक्षो मिगादुः स्वेषगतितः ॥२४॥ कंठे किरातियाव
सता वक्त्रादुधार तं ॥ कर्णपोरभयोर्देष्ट्रो निस्य भावा सा दुतां डयत्ते ॥२५॥ न्यपातयच्छिरो देशे मे
चकाधो महासुरः ॥ स भिन्नहृदयो धावन्कृहिर्गत्या वपातह ॥२६॥ महापातेन वृक्षांस्तु पर्व चिं चिस्फ
लं यथा ॥ दुर्गं धं रुधिरं तस्य पतितं धरणीतले ॥२७॥ ओदार्य दयन्नारीकं सा गिरिजा शोक
विह्वला ॥ आगत्य तत्समेसा प्रायासीत्स्तनपानं शिशोस्तदा ॥२८॥ आगता बालशब्देन सर्वास्ताः प
र्षिपत्निकाः ॥ विमनास्ते तदृगा निप्रसेव कोतुकानि ता ॥२९॥ अतरामरता मस्पनि श्रियसमनसा तुता ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
१२०

सतुदाचीविडालोऽभवत्तदा ह्यदरापो जनं ॥३०॥ द्विपंसश्च निता: सख्य: द्विपंस्य: पक्षिण्यारिका: ॥
गणाश्चैव समायाता ओतुं दृष्ट्वा तथाविधं ॥३१॥ आश्चर्यं परमं चक्रु बलिकस्य पराक्रमेण कु
देयो मा पित्रो दुग्धं बालस्य हरणाहृति: ॥३२॥ इंद्रादीनाममध्यो यं ससतो नेनलीलया ॥ दु
ष्टमो जागृही सातेगणापातानि जं पदं ॥३३॥ अच्चिर्च बलिनो देवमाकृष्य तस्य जुर्वहि: ॥ कु
टि देशाद्यदिखैनं सा विद्यान्निजमंदिरं ॥३४॥ ततश्चतुर्थ मासे तु मुनिपत्न्य: समागता: ॥ नाना
सौभाग्य द्रव्याणि गृहीत्वातरगेश्वरो ॥३५॥ अवलोक्य स बालाश्च पार्वत्सापदरं स्तुतं ॥ तासा
मासनसंस्कारान्ददौ हृष्टा यणीतदा ॥३६॥ नमस्करोति तानारीकंठेबालेप्रात्यवेच ॥ परस्परंस
मर्चैसौ हरिद्राकुंकुमादिभि: ॥३७॥ मोनिक्षिप्य बालाविगतिर्मस्पगता निच ॥ पार्वतीप
स्तत स्ते पुत्री ऽते स्तापि बालक: ॥३८॥ ते न सर्वे शुभुभिरेशाशीनाभगणोयथा ॥ सर्वदेवग
मेरिंद्रो मणीभिर्गुरुर्जयथा ॥३९॥ दृष्ट्वा तान्मुनिपत्न्यस्त न्नत्वा गिरिसुतामिति ॥ धन्यासि गौरि
पुत्रेण शिवदत्तेन भास्वता ॥४०॥ तव बालकसान्निध्याद्रा संते नोपि बालका: ॥ निधिसंगेन
हेमत्वं लोहेनापि समाप्यते ॥४१॥ एवं स्तुत्वा तु ता पुत्रा: स्तान्यर्चुश्च परस्परं ॥ हरिद्राभि: कुंकुमेश्च रखं

१२०
राप

ध्वैदुनगंधजनै: ॥४२॥ तिलेगुडैस्ताउपत्रैर्नानापरिमलैरपि ॥ काश्चिंदंगे हरिप्रांचमुखेषु चलितिपरे ॥४३॥
एस्मिन्नंतरे दैत्यो नाम्ना बालासुरो महान् ॥ बालरूपी वधाय वत्समध्ये क्रीडतुपयो ॥४४॥ चित्रीड
पार्वतीपेन कृष्णलिये विनोदत: ॥ यथा सिंहेन कोष्टा: तु माहिषीवां गजेन च ॥४५॥ कंठेन दंठेसव्य
पयेलतु भुविदारुणो ॥ मस्तक्य चरणाभ्यां स जघ्ने दुःसेगजाननं ॥४६॥ कचानादाय हस्ताभ्यां विच
कर्षबलादसुं ॥ स्वयंच गर्जते दुष्टो बहु कोलाप यानिश: ॥४७॥ दृष्ट्वा तथाविधो तां सोगिरिजा प्राह
ता स्त्रिय: ॥ कस्य दैत्य … बालोयं तां तुं चकुर्वे: … मम ॥४८॥ कंदते सौख्यद दप्रहरे महिरखलं ॥ अ
र्भकानां स्य भावोयमित्युपेक्षितवत्य सौ ॥४९॥ सोतु अमिगतो बालो लुंठत: स्मोहवत्खलो ॥ धृत्वा पर
स्परं केशान्कर्षयंतौ च सर्वश: ॥५०॥ हसंतो हासयंतो च बालकाश्च मुनिस्त्रिय: ॥ जानन्नपि महादेवं
ख्वेलतस्य विनायक: ॥५१॥ ततो बालासुरो दुःसेह स्ताभ्यां बलवत्तरं ॥ जीरग्राहं कंठदेशो दधार गणना
यकं ॥५२॥ तथातं सोपिजग्राह रुद्धश्वासा सुरो भवत् ॥ विकलं देवपुत्रं तं दृष्ट्वा दुःखितता स्त्रिय: ॥५३॥
यथुश्च कुंकुरु बालो निहतो नेन निश्चितं ॥ धावमानाश्च यु:द्वैचिनरीत्ता मोचयितुं तुतो ॥५४॥ स्त्रिय
श्च पुरुषा: सर्वे तितत्ताम्बर्काश्रुभि: ॥ कुचुर्विमोचयेनैनं वं पुनिपुत्रो भविष्यति ॥५५॥ तत: सा पार्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
१२१

तीबालं पुत्रं पुत्रेचेति राअब्रवीत्॥ अस्मिन्नेतत्रापि षंति पुनयोनस्तपोन्विता:॥५६॥ जीव पुत्रानासंरवृण्य
नास्ति श्रेयोंऽगोलके॥ गमिष्यति मह… सतत स्तपांतु आपत:॥५७॥ ब्रह्मोवाच॥ एवं पावस्यार्थ यते
गिरिजा तावदेव हि॥ नित्रद्वारेण तत्प्राणा गताबुद्बुदवत्क्षणात्॥५८॥ दुःखसंततत: सर्वे दृष्ट्वा पोजनमा
यंत॥ कूरा वृत्रं पतितं चरणाघ्रिप्यामहत् पुमानं॥५९॥ जनस्त्रियो पपुभ… सा बालाना दोपसचरा:॥
वकं… दृष्टैव जायंते धेनवोयथा॥६०॥ गिरिजा पिसुतं… सात्मजेन्मदं॥ दत्वास्तनं
…यों… द्विजपुंगवे॥६१॥ दृष्ट्वा नानितेभ्य: साजगाहे आशिषो बहु॥ नजाने आसुरीं मायां
क्रियंतो यांति नारिता॥६२॥ तएवं विलयं यांति ममबालान्महाखलो॥ ईश्वरे सानुकूले हि पीडितुं क्षमते
जनं॥६३॥ ब्रह्मोवाच॥ एवं मारुण्वंतस्येहोमुनिप:… पुच्छते॥ गणा संदूरत:… सांस्यंधामते
पिरे॥६४॥ ॥ इति श्री मद्गणे० उ० खं० बालासुरवधो नाम… तमोऽध्याय:॥८४॥ ब्रह्मोवाच॥
स्थाने मुनिसुखासीनं गिरिजा आमहाबलं॥ पंचमे मासि संप्राप्ते मरीचिर्… तुं॥१॥ भरत भव्य…
विषाद: सम… चनः॥ वेदवास्त्वा… स्वपरविभ्रमः॥२॥ संहारे रक्षणे सृष्टौ म
नसा जगत: क्षम:॥ तं दृष्ट्वा पार्श्वोस्त्त स्वपतिता… सह॥३॥ उपवेश्यासने पाद्यो पालया मास
सन्निता॥ तदेषपावनीः पीतांशिवचसर्वमंदिरं॥४॥ उपचारे: षोडशभि: पूजयेश्वरस्वा बना॥

१२१
राम

उवाच पार्वती तुष्टा… हस्तं पदं तिते॥५॥ मुनिरु॥ अहमासमनादिदेवी… आमिन॥ अथ कस्याख्या
नविषयस्त वृत्तोव… मे॥६॥ तस्यते दर्शनाकांक्षी शिवस्याप्यह मागत:॥ ब्रह्मोवाच॥ एवमाकर्ण्य सा
पार्श्वे… स्यैव स्तनपस्य तं॥७॥ अतिप्रीतिमनागौरी तस्यां के सन्यवेशायत्॥ उचे सा तं महाभाग पश्चि
तं दर्शनाच्छ्रुते॥८॥ पुण्यं परमं प्राप्तंभ्रमम्येष विष्यति॥ मुनिरु॥ गौरीति यस्तु तो… स्वरूपो भास
तेममग॥९॥ पडुक्रमे… योगानिद्रो महर्षय:॥ … उपासंते यत: सो यं तवात्मज:॥१०॥
गुणत्रय विभेदेन… क्रियाकर:॥ … वहते मस्तके भुवं॥११॥ अणुरूप:
स्थूलरूप:… तिसृत्व… चेतनाचेतनं विश्वं यद्रूपं सर्वकर्म…॥१२॥ युगे दशभुज:… सर्वे
सिंहारूढो विनायक:॥ द्वितीये षड्भुजो बर्हिवाहन… सन्निभ:॥१३॥ मयूरेश्वर इति ख्यातो ना
नादैत्य निबर्हण:॥ तृतीये तु युगे देवो… वर्णश्चतुर्भुज:॥१४॥ गजानन इति ख्यातो धूम्रवर्ण:
…युगे॥ धूमकेतुरिति ख्यातो द्विभुज: सर्वदैत्यहा॥१५॥ एतस्य रक्षणं देवी दैत्येभ्य: कुरु सर्व
दा॥ गौर्युवाच॥ एषोति चपलो दैत्यान्बालो… नारायस्त्वहा॥१६॥ अनेके… कृतीति न जाने मुनि
सत्तम॥ दैत्या नानाविधा दुष्टा: साधुदेवद्रुह: खला:॥१७॥ अतोस्य कंठे… रक्षार्थं बद्ध्नु म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
१२२

[illegible] ध्यानाथिता सिद्धिं ॥१८॥ ज्ञानास्वरूपेण निहाल ॥१९॥ [illegible]

हि सेत् ॥ ध्यात्वा रक्षतु गजाननं त्रुगभ्रुजं रक्तांभराणं विभ्रुं तिष्ठितु दिभुजं स्थितो गरुचिरं सर्वार्थ सर्वदा ॥१९॥
मुनिरक्षः ॥ विनायकः शिरः पातु परमात्मा परात्परः ॥ अतिसुंदरकायस्तु मस्तकं सुमहोत्कटः ॥२०॥
ललाटं कश्यपिः पातु भ्रूयुगं तु महोदरः ॥ नयने भालचंद्रस्तु गजास्यत्वोष्ठपल्लवौ ॥२१॥ ध्यायेत्सिं
हगतं विनायकममुं दिग्बाहुमाद्ये युगे त्रेतायां तु मयूरवाहनममुं षड्बाहुकं सिद्धिदं ॥ जिह्वां पातु गण
क्रीडश्चिबुकं गिरिजासुतः ॥ वाचं विनायकः पातु दंतान् रक्षतु दुर्मुखः ॥ पातु महेशात्मजः ॥२२॥ श्रवणौ पाश
पाणिस्तु नासिकां चिंतितार्थदः ॥ गणेशास्तु मुखं पातु कंठं पातु गणंजयः ॥२४॥ स्कंधौ पातु गज
स्कंधः स्तनौ विघ्नविनाशनः ॥ हृदयं गणनाथस्तु हेरंबो जठरं महान् ॥२५॥ धराधरः पातु पार्श्वे
पृष्ठं विघ्नहरः शुभः ॥ लिंगं गुह्यं सदा पातु वक्रतुंडो महाबलः ॥२६॥ गणक्रीडो जानुजंघे
ऊरू मंगलमूर्तिमान् ॥ एकदंतो महाबुद्धिः पादौ गुल्फौ सदावतु ॥२७॥ क्षिप्रप्रसादनो बाहू
पाणी आशाप्रपूरकः ॥ अंगुलीश्च नखान्पातु पद्महस्तोऽरिनाशनः ॥२८॥ सर्वांगानि मयूरेशो
विश्वव्यापी सदावतु ॥ अनुक्तमपि यत्स्थानं धूम्रकेतुः सदावतु ॥२९॥ आमोदस्त्वग्रतः पातु
प्रमोदः पृष्ठतोऽवतु ॥ प्राच्यां रक्षतु सिद्धीश आग्नेयां सिद्धिदायकः ॥३०॥ दक्षिणस्यामुमापु १२२
×२ जिह्वां पातु गणेशश्चिबुकं गिरिजासुतः ॥ वाचं विनायकः पातु दंतान् रक्षतु दुर्मुखः ॥२२॥ रा॰म ×२

त्रो नैर्ऋत्यां तु गणेश्वरः ॥ प्रतीच्यां विघ्नहर्ता स्याद्वायव्यां गजकर्णकः ॥३१॥ कौबेर्यां निधि
पः पायादीशान्यामीशनंदनः ॥ दिवाव्यादेकदंतस्तु रात्रौ संध्यासु विघ्नहृत् ॥३२॥
राक्षसासुरवेतालग्रहभूतपिशाचतः ॥ पाशांकुशधरः पातु रजःसत्त्वतमः
स्मृतीः ॥३३॥ ज्ञानं धर्मं च लक्ष्मीं च लज्जां कीर्तिं तथा कुलं ॥ वपुर्धनं च धान्यं च ग्र
हदारान्सुतान्सखीन् ॥३४॥ सर्वायुधधरः पौत्रान्मयूरेशोऽवतात्सदा ॥ कपि
लोऽजाविकं पातु गजाश्वं विकटोऽवतु ॥३५॥ भूर्जपत्रे लिखित्वेदं यः कंठे धार
येत्सुधीः ॥ न भयं जायते तस्य यक्षरक्षःपिशाचतः ॥३६॥ त्रिसंध्यं जप
ते यस्तु वज्रसारतनुर्भवेत् ॥ यात्राकाले पठेद्यस्तु निर्विघ्नेन फलं लभेत् ॥
॥३७॥ युद्धकाले पठेद्यस्तु विजयं प्राप्नुयाद्ध्रुवं ॥ मारणोच्चाटनाकर्षस्तंभमो
हनकर्माणि ॥३८॥ सप्तवारं जपेदेतद्दिनानामेकविंशतिः ॥ तत्फलं समवाप्नो
ति साधको नात्र संशयः ॥३९॥ एकविंशतिवारं च पठेत्तावद्दिनानि यः ॥ कारागृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
१२२

हृगतः सखोराज्ञी बंधाश्च मोचयत्तः ॥८०॥ राजदर्शनवेलायां पठेद्देततत्रिवारतः ॥ सराजा
नंवशीनीसाप्रसृतिंचसभांजयेत् ॥८१॥ इदं गणेशकवचं कश्यपेनमीसेरितं ॥ मुद्गला
यचतेनाथ मांडव्यायमहर्षये ॥८२॥ मह्यंसप्राहकृपयाकवचंसर्वसिद्धिदं ॥ न
देयंभक्तिहीनायदेयंश्रद्धावतेशुभं ॥८३॥ अनेनास्यकृतारक्षानबाधास्यभवे
त्क्वचित् ॥ राक्षसासुरवेतालदैत्यदानवसंभवा ॥८४॥ ॥ इतिश्रीगणेशपु
राणेउत्तरखंडे बालचरिते गणेशकवचवर्णनंनामपंचाशीतितमोध्यायः ॥८५॥
मुनिरुवाच ॥ ततोस्यां कामसुतं गौरीनमस्कृत्यसमादधे ॥ आहूतां मुहीसाप्रागा
त्स्वंमंदिरं प्रहर्षिता ॥१॥ सोप्यनुज्ञां ततोलब्ध्वाशिवं नत्वाश्रमं ययौ ॥ ततोगौरीचमु
दासासुमुहूर्तेशुभेदिने ॥२॥ गौतमादीन्समाहूय ब्राह्मणानुपवेश्य वै ॥ द्विजेभ्यो प्रासनं दत्त्वा
प्रणनामस्वयंचतान् ॥३॥ सर्वदेवगणातं च नानोपायनपाणयः ॥ आययुस्तत्क्षणाद्यापि गं
धर्वाप्सरसस्तथा ॥४॥ उवाचगौरीतान्विप्रान्उपवेश्यनमस्य ह ॥ विचार्यसर्वमुनिभिः कुर्वंतुमुनिपुं

१२२

यः सर्वेगुरुवारस्त्र्योदश्यां ॥ पौष्यंनक्षत्रमप्यास्ति सत्यातापोमहोत्सवः ॥६॥
ततोगत्वासमदः शीघ्रं नानारत्नचयं शुचिं ॥ विधायपंचचक्रातां शुभ्रंतु कूर्मलं निर्मि
तं ॥७॥ गणेशाय जनं दत्त्वा पुण्याहवाचनं तथा ॥ दिव्यवस्त्राव्रजैतस्मिन्नुपवेश्य शि
वासुतं ॥८॥ नीराजयामासचतं पतिस्त्रीभिर्दिशाहृतात् ॥ रत्नप्रभाजालगतं नाना
लंकारदीपितं ॥१०॥ उपायनानितेसर्वे शिवाभ्यां तत्सुतायच ॥ वादयंस्तु दिव्यवाद्येषु
प्रादुर्भूतैर्भेमिरे ॥११॥ सापूजयेत्ततो विप्रान् रत्नवस्त्रादिकांचनैः ॥ आशीर्वाद
दत्तास्तस्मिन् श्वाक्षतपसवलार्पितान् ॥११॥ भवानीपूजयामास मुनिपत्नीः सकन्यकाः ॥
माउच्च गिरिजाधन्याधन्यानास्तिचपुत्रवित् ॥१२॥ एताहत्राः सुतोवापि सर्वलक्ष
णमंडितः ॥ एवं वदत्सु सर्वेषु स्त्रीजनेषु महारवः ॥१३॥ प्रोमासुसेकामवजोभि
नामायाविशारदः ॥ नबलेसहस्रास्तस्वक्रौंज्ञि भुवने भुवत् ॥१४॥ सतुद्वारस्थितं
भूतंश्रीरारारवासमन्वितं ॥ अभेद्यावारणं द्वारे ॥ ...नेमारुत्तैरपि ॥१५॥ प्रविवे

पिर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥१२८

रा०कु

शतह्योम मायपासत दृतरं ॥ यथा हस्वच्छाकृतं बिशतेदृ हस्ते क्षितं ॥१६॥ होलया
मासतं स्कंधं कृत्यांति माह तोयथा ॥ द्रुमपातस पातसर्वे मुनयश्च समागताः ॥१७॥
भीताश्रोसुर्विना वायुं कंपते किं महाद्रुमः ॥ तावत्ते कडकडाशब्दं शुश्रुवुर्घस संभवं ॥१८॥
स्त्रियो गणाश्च सर्वे ते च क्रिरेतु पलायनं ॥ विस्मयस बालकं भ्रांता गिरिजापि पल
यिता ॥१९॥ एतस्मिन्नंतरे वृक्षो निपपात अर्भकं तदा ॥ हस्ताभ्यां निहतस्तेन पर्ण
चूर्णं पतद्भुवि ॥२०॥ यथा घन निपातेन कुसुकं दृढादि स्थितं ॥ भ्रमंति स्मतदा
व्योम्नि तथा खगालि तनस्तुयाः ॥२१॥ ऋषीणामाश्रमाः केचिद्भग्नाः शाखाभिपातिताः ॥
पलायने जने पेतुः श्राधिश्राखाः सुपल्लवाः ॥२२॥ ततो व्योमासुरेदुरोगतामुनिपिपा
तह ॥ व्याशय वमनं रक्तं रसातधा तेन सोभवत् ॥२३॥ आययुस्ततः सर्वे स्त्रियं
श्च बालकं तदा ॥ हृदृशुस्तं यथा पूर्वं मुपविष्टं भिरा कुलं ॥२४॥ सुमेरुनिश्चलं स्वस्थं ॥१२४॥

॥राम॥

ततः सर्वे विसिस्मिरे ॥ पंच मासेन बालेन महाबल पराक्रमः ॥२५॥ लीलया
हस्ततो दैत्यः सव्यहस्तः शतधा हतः ॥ हाहाकार रवाणो हि धावतिस्म निजं शि
शुं ॥२६॥ पुनर्यस्ता मयो चुस्तेल तदेहस्तु तस्त्रौ ॥ साहदर्शी वतीबालं हिमवस पर्वतो
पमं ॥२७॥ उत्पाप्य कटि देशे तं धत्वा स्तन्यं ददौ मुदा ॥ मरीचिवान्ययं संस्मार
प्रशांशसमहेश्वरं ॥२८॥ यमीश्च पिबति सहा तैर्थ्यः समीहते ॥ स एव विलयं याति हंतु
तिपतंगइव पावके ॥२९॥ पुनर्वायोपितः सर्वोपि सुः स्वं स्वं निवेशनं ॥ ततो गणाय
सुः केचिद्द्भुतं रीक्ष्यतस्सुतं ॥३०॥ तुष्टुवुर्धन्यतरा माता दृक्षितस्तसुतोसुरात् ॥ दु
शय विजयं याति साधुर्न कापि सीदति ॥३१॥ ततः सा त्वार्द्रकृपाते भ्योनत्वा तां प्रदक्षो
श्विवा ॥ सर्वे श्च पश्चात्तोयालाह शतिन निजं गृहं ॥३२॥ य इदं शृणुयात्पुण्यमाख्या
नं भक्ति मान्नरः ॥ न स बाधां लभेत्क्वापि सर्वत्राभिर्भयो भवेत् ॥३३॥ ॥इति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री.भै.
॥१२५॥
२

श्रीमैरालशुक्त. वा.७ उपवेशानां नाम षट्पंचाशीतमोध्यायः॥८६॥ऋषुवाच॥श्रीम
सुरस्य भगिनी तस्य दुःखेन दुःखिता॥निशम्य देवर्षिदिने सप्तस्नेहेन धातुरा॥१॥
मस्त्या मास महिषान्मातं संख्या महावनान्॥करालकेशलंबोष्ठी तालनासा दरीमुखा॥२॥
कवर्हता कूपनेत्रा श्री आवरणसंयुता॥दीर्घस्तनी महाघोरा भस्मविरक्त कुचराखगा॥३॥दीर्घ
बाहुर्निम्ननाभिर्मोघेयवक्त्रीशाच॥नाम पद्मुत्तुस्ततो बोधाः शतमाहिषभक्षणात्॥४॥अन
हंमानुषया स्फूर्तं तुल्यं तमाहिषाः॥सापयोवं बुहंतारं हंतुम्म संप्रियंकरं॥५॥कमनीयतर
मस्तासर्वीवयवसुंदरा॥ नानालंकारसंयुक्तागौरा षोडशवार्षिकी॥६॥हस्ताषोड
शास्त्रैंगारान् मोहयेत न संशयः॥आयपौदुष्टभावेन गिरिजा लयमुत्तमं॥७॥प्रण
नाम त्रिशापादौ प्रोवाच परमादरात्॥धन्याहं कृतकृत्याहं प्राप्ताहमीप्सितं
फलं॥८॥यनस्कंसर्वंजननी सर्वदेवमयी मु मा॥सर्वचैर्यासर्वशक्तिः सर्वकारणका
१न

॥१२५॥
॥राम॥

रणं॥९॥अगन्मोहनप्रसादेन पुण्येन दृष्टि गता॥ऋषुवाच॥श्रुत्वा वाचं तदीयं सा प्रोवाच गिरिजा
सुतां॥१०॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते संतुष्टा तव लक्षणात्॥कस्यासि कुत्र वासोऽस्ति किमर्थं चिवरांगणे॥११॥
कामं तं परयिष्पामि वद सत्यं प्रमादतः॥साउवाच॥अहं चिरवियोगार्ता शरणं त्वामुपागता॥१२॥
अतः स्वाहमराखसनायकोऽसुरनिर्जितः॥निलीनः क्वापि गिरिजे सर्वदेवगणा अपि॥१३॥त्वंतु भा
ग्यवती देवी न वियोगो हरस्य ते॥स स्यं भवेत्सर्वदुःखमसस्यंतु वियोगजं॥१४॥श्रीवाउवाच॥बालो
पंप मसुभगेह मिष्यतिखलान्वनाल्हे॥पोचयिष्यति देवान्स कालः कश्चित्प्रतीक्ष्यतां॥१५॥एतद्दर्थं
गुणेश्वेन ध्वतो देहो मम लये॥भारो भारणार्थं मुनीनां पालनाय च॥१६॥ऋषुवाच॥इस्मात्
प्रजयामास पादक्षालनपूर्वकं॥सखीभिः कुंकुमाद्यैश्च भोजयामास सादरं॥१७॥सापि भुक्त्वा वि
वातल्येसु सा प्रोवाच तत्सखी॥गिरिजा बालकं सख्य आनयं तु पमांतिकं॥१८॥विश्वस्तासर्वस
ख्य स्ताद्दुर्धितं तु तत्कुरे॥लालयामास सा स्नेहात् परवचुंबन बलीनेः॥१९॥तं जिघ्रंसां स विज्ञाय स
खिः सद्यो वासजः॥सा भसीभितिभि श्विसहस्तादयो भ्रोरधातं॥२०॥नाशिकांच्चलतोभावं
महापर्वतसन्निभं॥तद्दंगपात यामास सा सन्मासमनिरोधतः॥२१॥विसृज्यापरिचिक्षेपपाद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घातान्स्त्रिशूलधृत्वरां ॥ मुंचमुंचेति भाषंति श्रौलुकं दुमागता ॥२२॥ कथं हं सिसित्रियं दुष्टनिशाम स्का
श्रिवासमं ॥ ऋउवाच ॥ तदाश्रुदन्मार्कण्डेयसरिव शिः सह पार्वती ॥२३॥ आगता मोचितुं पुत्रं नाश्राकं
तमुवाच सा ॥ नमारया मुमुंचे मां श्राश्रुस्य महिषी प्रियां ॥२४॥ ऋउवाच ॥ श्रस्यामात्त्वको बालो दूरंचि
क्षेपतातदा ॥ पपातोपरि त्यालेन क्षणात्सोभ्युदतिष्ठत ॥२५॥ तत्कर्णनासिकाश्रौ स्तानं धृत्वासास्यकस्वा
विच गतं दृष्ट्वा घातात्सा प्राणांस्तत्क्षणादेवतत्यजे ॥२६॥ गतासुं तां श्रुश्रोन्वाथ पार्वती स्नेह निर्भरा ॥
उवाच चपलो बालो दुर्धर्षो र्जितवान्मम ॥२७॥ अत्याशार्धीहता मिंदुः किं वा गतिं करिष्यति ॥ दुर्दर्शपुर
तो गत्वा राक्षसीं तां शिवा शवं ॥२८॥ दृष्ट्वायेजनविस्तीर्णं क्षितभर्तुं हृद्दं तदा ॥ तस्याजस्रौकं जहर्षेम
राश्रं सनिजं सुतं ॥२९॥ आदाय स्वसुतं तस्याः पार्वती मंदिरं ययौ ॥ विश्रित्याय पौरवे तस्ये स्नापर्य
य पार्वती ॥३०॥ तत्सरव्या छिन्नकर्णी ता छिन्ननासा यलोभमत ॥ कथमस्या लो चर्कं चदथमस्यबंब
त्रिश्रोः ॥३१॥ अहसंत्र वदन्निस्यं दृत्वा ताल्पर सरं ॥ ततस्तां राक्षसीं दूरं चिक्षिपुः प्रमथास्तदा ॥३२॥
अरिष्टे निहते [illegible] मोरी दृष्टे दानानि प [illegible] तः ॥ ततस्तस्सप्तमे मासि प्रवृत्ते निद्रिते जने ॥३३॥ त
मसा सर्वतो व्याप्ते दृष्टा हिंडिडकेलिवे ॥ नि[illegible]धेरण्यपसुपुरवल्लि दईरेषु च ॥३४॥ पर्यंके पतिसु

सापाः पार्वस्या दिव्यसंस्तरे ॥ सर्वोजने निद्रिते च सेव का नां गवेत तथा ॥३५॥ एतस्मिन्नंतरे दुष्टो नाम्ना यः क
मठासुरः ॥ आच्छादयन्स्वदेहेन शिवाप्रांगणमुत्तमं ॥३६॥ पस्पर्श भित्तिसहसा श्रीर्यते वज्रसंहतिः ॥
अतिसीतकगात्रः स पार्वणश्चंद्रमा इव ॥३७॥ इति तु दिवानापेतस्पष्टं व्यचरज्जनाः ॥ कश्चित्स्वा
पास्थितोजंतुः केचनिद्रा प्रथश्रिरे ॥३८॥ स्वस्थिया पतिताः कश्चिदिति कोमलदेहत ॥ त्रिविंधु
र्वालिकाका रिणोमयेरं गमालिकाः ॥३९॥ यकुस्ततो बहिर्याताः सबालाभिहिताल तदा ॥ आस्याप
तस्य पंगौरी महार्हास्तरणे च सा ॥४०॥ सर्वां तत्र विनिक्षिप्य ययौ सापि विलुं शिवं ॥ एवं ज्ञात्वा सो क
मठः सस्यं पश्चमचालयत ॥४१॥ अविकंपः कथमिह द्रिं धारितं स विधास्यति ॥ इसबुध स्थिता स्तत्र गण
श्च चिंतमानसाः ॥४२॥ विद्रिता प्रतिबुध्वास्ते किं जातमित्यथाब्रुवन् ॥ तदैव तेन बालेन सर्वे तेन वि
वर्तिताः ॥४३॥ उदरं तु स्वपृष्ठे तु व्यधापि घर्षतां प्रभुः ॥ चतुर्दशभुवनं जं भारं निधायतत्र च ॥४४॥
निरुद्धश्वासवायुः सोंगानि स्वानिव्यचालयत ॥ अस्य यद्दंतकमठा तस्य देहात धाविधात ॥४५॥ उ
द्यानं कर्तुमारेभे नारायकमठस्ततः ॥ ततो गणा ययुः सर्वे यत्र बालस्तु रोषिताः ॥४६॥ कि पुरि
ष्टं सपुत्रं जं पुरुषस्य कृसेतु ढूं ॥ सरव्यश्च बालिकाः सर्वाः पार्वतीरंशासितुं ययुः ॥४७॥ इति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.उ.
१२७॥

श्रमातर्भीतस्तेनीतः स्कंदाद्यास्तेऽपि वाऽन्यरव्यापार्वतीयाता धावमानाबहिः सुतं ॥४८॥ दृष्ट्वा
निश्चलं गौरी शोकाप्लावितमुच्चता ॥४९॥ गोभार सदृशं मत्वा तस्थौ विमना सा ॥४९॥ ततो
ममर्दासिंहं सा बालं तस्मात्समभारुचा ॥ ततः साद्दर्शे देसंदृश्यो जनमायतं ॥५०॥ प्रसारितमुखं
कूर्मेव मंतरूधिरं बहु ॥ स्त्रर्णयामास सहसा श्रमात्तो नाविधानकुमान् ॥५१॥ ततः सा बा
लमादाय स्तनपानं ददौ मुदा ॥ न लायते शिवा गस्य नानामायाम कुर्वता ॥५२॥ त्रिलोचन
प्रसादेन पुनर्लब्धः सुतो मया ॥ पतः हतं तं नाबलेन निहतः कमठासुरः ॥५३ सरव्यस्त्रे बा६
तद्गणाः प्रापुः प्रगुः क्षेमम पके ॥ क्षेममेव च ता गौरी निजगाद मुदान्विता ॥५४॥
ततो गणाः स्वं स्वं शस्त्रं हत्वाद्दूरतरं जहुः ॥ ववर्षुः पुष्पवर्षाणि तस्मिन्देवगणास्तदा ॥५५॥
यइदं परमाख्यानं पठेद्वा पाठयेत वा सर्वारिष्टविनिर्मुक्तः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥५६॥
॥ ॥ इति श्रीमद्गणे० उत्त० बालच० कमठासुरवधो नाम सप्ताशीतितमोऽध्या
यः ॥८७॥ व्यास उवाच ॥ अद्भुतानि चरित्राणि श्रुतानि जमुखं बुजातत्... ॥१२७॥
राम॥

पहारी गुणेशेन हतानि ये ॥१॥ तथापि श्रोतुमिच्छामि नास्ति तृप्तिः सर्वविन्मम ॥ असौ बालस्य चरितं
पुनर्विस्तरतः सादरं ॥२॥ ब्रह्मो ॥ शृणुष्वावहितो ब्रह्मन्गणेशस्य कथाः पुनः ॥ वक्तुः श्रोतोपहारि
ण्यो धर्मार्थकाममोक्षदे ॥३॥ अथ मेमासि मध्याह्ने ग्रीष्मर्तौ गिरिजा क्वचित् ॥ उष्णेनापी
डिता गेहे सायद्योपुष्पवाटिकां ॥४॥ पारिजातकदलक्षाम्यघनच्छायासमन्विता ॥ अशोककदं
दनापत्रफणसाम्रबिभीतकाः ॥५॥ मालतीचंपकाजातीचिंचिणीपिचुमंदकाः ॥ रुमंपचरी
लच्चारुसरः पद्ममनंमंडितं ॥६॥ तत्र मंचकबद्धे सा सख्या नीतिशुभास्तरे ॥ सुष्वाप गिरिजा
बालपुत्रा निःशंकचेतसा ॥७॥ सखिपृष्टा विजिता बालव्यजैनो भयुहिना ॥ समुत्तिमगाप ने६
धावत्तावदेत्यो महाबलः ॥८॥ तल्पासुरस्तिरव्यातो वायुरूपी विरा नतः ॥ मंचकांतर्गतः
सोधतेन नोर्कं पवीतदा ॥९॥ तस्य शब्देन संत्रस्ते ते सख्यो पतितो भुवि ॥ आगत्य परं मंचके
पर्यंकस्थां शिवां तदा ॥१०॥ व्योमस्थापर्यंके देवी सा धावधावेति शंकरं ॥ किं मया विहितं देव वि
मर्यं मापुपेक्षसे ॥११॥ अयं दैत्योऽतिबलवान्व्योमाक्रम्य प्रधावति ॥ परस्य सगता तां तां त्रा
तः कथमुपेक्षसे ॥१२॥ अस्य पुत्रस्य योगेन नानादुःखमभून्मम ॥ अस्या दैत्यान्मृतिर्मे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१२८॥

सिंसपुजाया विनिर्मिता ॥१३॥ तदा मुहूर्जनं तस्मिन्सो घनवद्गर्जयन्दिशः ॥ चकंपे धरणी तेन स
मुद्रे वह्नाकरा ॥१४॥ तामहस्रात्तु सा देवी गणेषु प्रमथादिषु ॥ पादाघातेन बालोऽथ मंचकं सम
ताडयत् ॥१५॥ अयमेव न जानन्श्चे कथं बंधनमाप्नुयात् ॥ ब्रह्मा ॥ एवमाक्रंदनं श्रुत्वा सत्व
बालो महामनाः ॥१६॥ विघ्नरूपीतानि सहसा पातयेव भवंत्रभः ॥ मंचकं खंडशस्तेन दूरत्या
नि पतितो भुवि ॥१७॥ ततस्तत्र महासुरो दूरूपो जातो बालो दधार तं ॥ हस्तेनैकेन जननी दधा
रा सैव लीलया ॥१८॥ घनमुक्तो यथा बिंदुं चेव च्यातकक्षणात् ॥ स्कंधारूढो तु तां हस्त्या त्रि
स्वांवामेन तस्य च ॥१९॥ ततस्तत्साज गरदैत्योतं बालः सहसा बभात ॥ पपात संनदे सदेह दूरत्या
योगीव तत्स्थिवान् ॥२०॥ सभ्रमोऽपति [illegible] तोदरोम दृष्टितो बलवत्तरं ॥ प्राणांस्तस्याज्य देहे सो
पवमन्नास्पाद सुमुहुः ॥२१॥ सदेहो यो जगमै दैत्ये एक विंशति योजनं ॥ चूर्णयन्वृक्षपाषाणा
न्याश्रमान्वारणान्यपि ॥२२॥ ततोऽद्रा बालको सोगणैः सह्विजनैरपि ॥ उच्चस्तेऽगोरिवा लोयंर
मते कुरालो बली ॥२३॥ सा तु श्रांतेव नाजानन्द्र ॥ नेव भिता विह ॥ पुनयस्ता पयोच्चुस्तस्साव धा
नमनास्तती ॥२४॥ भवे देसहतो नेनदृष्यारूपं महत्तरं ॥ उम्मी च्यानयने पत्र्यपुन बालं शिवस्तु

॥१२८॥
राम

मे ॥२५॥ ब्रह्मा ॥ तदा व्याघ्र तिरूपा सा परूपदैत्यस्य बालकं ॥ गौरीवाच ॥ विपरीतं मयाद्दृष्टं मरणो बालेन
यत्कथं ॥२६॥ हतोनेन महादैत्यो राक विंशति योजनं ॥ मातः कृणात्सा पुत्री गौरी बालको जीवितप्रदः ॥२७॥
रत्क्षा बालमारुयकारया पासरूं तिकं ॥ हत्यास्नाना मिचद्रीस्तनेपानं शिशोरपि ॥२८॥ दृष्ट्वा ते
ऽथ तु केतस्य प्रकारांसमुत्सन्विता ॥ ततस्मिन्नंतरे घोरश्चक्रे घोरं महासुरः ॥२९॥ आवादितो द्विन
मणिदेहिन गगनस्यखरा ॥ गणबालस्वरूपेण गौरीबालं जुहाव सा ॥३०॥ दृष्ट्वा हिरमावोध सोऽपि त्यात
सौ देवतें ॥ शोकं कृत्सात तो बालं लोहो हल फलं ददौ ॥३१॥ अथ यंहंति फलं बालः शीघ्रमिसवदत्रसा ॥
दूरदेशात्समानीतं जन्मम्रत्युजरापहं ॥३२॥ सतु आनन्दु ए भावं फलं तज्जग्धे हितलः ॥ अभक्ष
यदृपाच्चत्त कांतर मिंदुनः ॥३३॥ ब्रह्मा ॥ अप्यतं विषतोयाति विपला तां स्त्रीवेष्ट्या ॥ ध्यावाव
ही सबुलं तस्पेत क्षणाद्दृतिष्ठत ॥३४॥ तत्रानुनो [illegible] सपादोदरा भ्यां जम्हे शिरस्वं ॥ पराभ्यां सश्र
तिर्मद्ये लयापासलीलया ॥३५॥ ननर्त जानु भागे स्य भ्रमंडल भया च्चितः ॥ संपीडितत उवाच्या
ध जानु भागाद् दितिरं ॥३६॥ नव भारेण नत्य नम्र मस्तो ति पीडितः ॥ मुंच मुंच मामिष्याति सालं
यं मि दिजासुतं ॥३७॥ ब्रह्मा ॥ एवं संप्रार्थितस्तेन नमोचयति बालकः ॥ उद्रति ष्टदु जादेसोऽपम
दृष्टस्तु परत ॥३८॥ बलोऽया कर्पबालोऽपिमहद्रीनम स्य तत्क्षणात् ॥ कंठनालं तत्छिरोपिबालहस्त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
॥१२८॥

गतं वपौ ॥३९॥ रुधिरास्त्रं मही सर्वा तत्क्षणात् समपद्यत ॥ स्थिरः कमलहस्तो सौ खेलते गिरिजा-
सुतः ॥४०॥ शोणितेन विलिप्तांगो गणो मात्रे न्यवेदयत् ॥ सा गत्वा पश्यति स्माथ देवं बालं
तथाविधं ॥४१॥ तच्छिरो दूरतः क्षिप्त्वा वस्त्रेणाचममार्जतं ॥ स्नापयित्वा स्वयं पस्नात्वा दैस्तनं
मुदा तदा ॥४२॥ ततः सख्यो गणाश्चापुः पप्रच्छुः क्षेममर्भके ॥ सोवाच परमं क्षेमं बालकः शिव-
भक्तितः ॥४३॥ मरीचिरक्षणात्त्राणात् कुमारो मम बालकः ॥ ततस्ते तं निरासुर्वै दूरतो दृष्टस-
नवं ॥४४॥ ततो हर्षयुता जग्मुर्गणाः सख्यो निजं गृहं ॥ पार्वती हर्षसंयुक्ता सबालाप विनादृ-
हं ॥४५॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे क्रीडाखंडे बालचरिते मुंचकासुरवधो नामाष्टाशीतितमो-
ध्यायः ॥८८॥ ॥ कद्रुवाच ॥ ततस्तु द्वादशे मासि दंडमात्रागतेऽर्भके ॥ किंचिच्च स्थिरं गमनो सोरम-

२ क्रीडा

ते स्मैसुतः ॥१॥ पादाभ्यां चचरन् क्वापि गूढरूपं च भाषते ॥ लुंठते न्यत्र तेनापि रोदनं कुरुते
यतेः ॥२॥ दृष्ट्वा शिवां च सहसा पश्यन्नो भ्रजस्व पि ॥ दृष्ट्वा तथाविधं बालं जहर्ष पार्वती तदा ॥३॥
एतस्मिन्नंतरे दुष्टो दैत्य आजगाम सिंधुः ॥ वदन्निकृणो दृष्ट्वा वक्त्रसारं तनुर्ददौ ॥४॥ लंब-
जिह्वो महादीर्घदेहो ग्रसन्निव महागिरिं ॥ उपविष्टो द्रुमस्कंधे जिह्वे लोलयन्मुहुः ॥५॥ तं बालो
बालभावेन गिरिस्या विधधारह ॥ सन्निनाथ च तं दृष्ट्वा संत सहते न च ॥६॥ अंतः प्रवि-

॥१२८॥
राम

ष्ट ओष्ठौ सन्यमीलयत वायुभुक् ॥ आश्चर्यं दगणे बालं गौरी विकुर्वमानसा ॥७॥ अथ क्रीडन् स्थितो बा-
लः ह्रेतनीतो हतोनुविं ॥ गुरोच परमात्तो सा तताड निजमस्तकं ॥८॥ बालप्रभावो वित्रातः रा ल-
रोवल वत्तराः ॥ तावद्गणो निषिद्धा सा मा मा तत विमना भव ॥९॥ बालस्तावद्दुरात्मानं बद्ध्वे निरुरोध ह ॥
श्वासं तस्य तु दैत्यस्य मृत्यं ति सोप्यचालयन् ॥१०॥ प्राणवायुस्तु नेत्राभ्यां रुधिरेण विनिर्ययौ ॥ विद-
र्य देहमस्यासौ बहिर्याति विक्रमसुतः ॥११॥ दुच्चे गिरिसुता मे स्वबालो यत्र च हि निर्गतिः ॥ अस्यास्य माय-
पिसो तं दैत्यमाजगार खलं ॥१२॥ धुंबं धान्तं ततो बाले विलंबेनत्यमागतः ॥ ततो ददर्श जगरं विस्ती-
र्णं शतयोजनं ॥१४॥ भयानकमुखं दुष्टं वमंतं रुधिरं बहु ॥ पतितं वृक्षजालानि पातयित्वा महाणि-
च ॥१५॥ गौर्युवाच ॥ अस्मिन्स्थले कियंतो नु भवंति दैत्य राक्षसाः ॥ कियंतो विधनं प्रापान-
स्य बालस्य विक्रमात् ॥१६॥ ततस्तं चिक्षिपुः सर्वे गणा दूर महासुरं ॥ ततस्ते मासे दारहेतुराशि-
वायपो ॥१७॥ स विधिः पश्यती बालं कौतुकानि बहून्यपि ॥ कस्याश्चिद्दृश्य बालश्चुंबते चुंबते स्वपि ॥१८॥
आच्छादिते च क्षुधी चक्रस्पच्चिरं सूक्ष्मगः स्वयं ॥ पिबतो मातुरन्यस्यास्तनं गत्या बभाद सो ॥१९॥ दुग्धमा-
च्छाय धस्तु कैन विभीषयत्स्विपरा ॥ पुरुषं केशान्त्या सिंहांश्च कर्षते भषणान्यपि ॥२०॥ वदते स्म लिलता-
वाणी परं दृष्ट्वा सकानपि ॥ एतस्मिन्नंतरे दुष्टो दानवः कालभासुरः ॥२१॥ अश्वादीनाम गम्यो हि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
॥१३२॥

पर्वतस्कंधमंडलः॥ व्योमस्फूर्तिमहामर्द्दनीलवर्णोपिथा घनः॥२२॥ जपाकुसुमनयनो मेघसंघभ
मंडलः॥ बालं तिकमुपायातो ग्रसन्निव जगत्त्रयं॥२३॥ तं धर्तुं बालकोयाति यत्र यत्र स गच्छति॥ ए
वं तौ सुचिरं कालं भ्रमतः स्म महाजवौ॥२४॥ ततो भीतो भवद्बालो रूपाधावत्तदंतिकं॥ दृढधारसहस्रा
देः संग्रामे बलवत्तरं॥२५॥ स पक्षी स्फालयामास रक्षे मोहं सगतो यथा॥ बाधेत चरणाघाते स्त
नं शलभामुरः॥२६॥ प्रसार्य नयने क्रूरे हस्यति स्म तदा शिशुं॥ मुमोच तं तदा बालो दृढधारश्च पुनः
पुनः॥२७॥ हर्षयामास जननीं धरापृष्ठे व्यपोहयत्॥ शिवो वाचदया विज्ञातं बालं क्रूरमानसा॥२८॥
जीवघातो न कर्त्तव्यो पुंसैनं प्राणिनं शिशो॥ बलात्तु चशिवापृष्ठे हत्वा चिक्षेप बालकः॥२९॥ स त
या त्रातधा जातो निपपात च भूतले॥ गर्जयन् गगनं वृक्षान्पातयंस्तत्क्षणतो गणाः॥३०॥ यमनस्तं ब
हुमुखाद्यारोजनविस्तरात्॥ चूर्णयन्ग्रामभूमीं जंतून् ततो माता निनाय तं॥३१॥ बालं स्वं स्नापयामा
स प्रादात्स्तन्यं च भोजनं॥ सख्यो निरीक्ष्य तं बालं प्रतं दैत्यं तथाविधं॥३२॥ साधु साध्वीति ताः प्रोचु
स्ताश्च पर्वतकन्यकां॥ अहं निवेदयामि जाताश्च सख्यो मुदान्विताः॥३३॥ चिक्षिपुर्दूरतो दैत्यं तदाशाव
राज गणाः॥ पुपुजुः पुष्पवर्षाणि बालोपरि गणास्तदा॥३४॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे
बाल० अजगराख्ये भासुरवधो नाम नवशीतितमोऽध्यायः॥१८९॥ कडुवा॥ ततो द्वादशमासे तु गिरि

॥१३२॥
राम

जासुतःसुतमं॥ उपविश्यालिभिः सार्द्धं मंकेस्वस्यास्य कृतं॥१॥ कोटिसूर्यनिभं कोटिभूषणैश्च
विराजितं॥ ततस्तस्यामहानासीत् दुंदुभीनां च पर्वणि॥२॥ बालकस्य हरस्यापि ज्ञातं वा धाशिशुस्तदा॥
येयथेयीति शब्देन ननर्त्त गिरिजासुतः॥३॥ श्रुत्वा तदीयं तं शब्दं हरोगणांस्समागतः॥ शिवानसंसमालोक्य नृत्य
तश्रीवरोऽपि च॥४॥ ततस्त्विंद्रादयो देवास्तत्र नर्त्तितुमागताः॥ सगर्धान्यस्यते बालस्तेपि नसंततो हरं॥५॥ द्वयैर्यैरी
तिय था भावं सपश्यादृश्य पि॥ मनुष्याः पशवो वृक्षाः पर्वताः सोक्षसपन्नगाः॥६॥ मुनयो मानवो भ
यो भुवनानि चतुर्दश॥ एकविंशतिस्वर्गस्थाः सचेतनमचेतनं॥७॥ बालप्रभावात्स्वं संतबालछंदेन
नर्तनं॥ मुनिपत्न्यो देवपत्न्यो नन्नृतुर्गिरिकन्यका॥८॥ नूपुराणां सिंजनेन क्षुद्रघंटारवेण च॥ पाद
घाततलशब्देन दिशो विदिशो ववच॥९॥ गगनं पर्वता आसन् भेदयुक्तास्तदा मुने॥ चकंपे धरणी शेषो
रविश्चंद्रश्च तारकाः॥१०॥ ततो नृत्यस्यातिशयं ज्ञात्वा गौरीनिषेधतं॥ न च त्रेधा बालको वाक्यं यथा गौ
रीसमीरितं॥११॥ तदा सुरो महादैत्यो महान् स्मृततनुर्दृढः॥ पाताले च रणे व्योमसं स्पृश्य दृढमस्तकः॥१२॥
तदेशागतो दुष्टः सूक्ष्मरूपः शिशोरसौ॥ स बालस्तु बबंधाशु मायया बलवत्तरं॥१३॥ स्वंदत्सं खलाभिश्चिंत्य
ईति यथा मस्युतं गलं॥ अंके जग्राह तं बालं पुनरेवाद्रिकन्यका॥१४॥ तद्भारेण पीडिताथ भारेण
खिन्नमनसा॥ उवाच वचसा गौरी कथं गुरुतरो भवान्॥१५॥ इदानीमेव जातोसि तस्माद्गुरुतमे कृतः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०उ०
॥१३२॥

॥१६॥ कउवाच ॥ श्रुत्वा मातृवचो बालो कोपी उत्ताच भ्रूयुग ॥
गणाग मिष्यंति तव भारेण बालक ॥१६॥ ततो निरुस्य दैत्यो सौव्योम्नि बभ्राम पक्षिवत् ॥ तम
तारबलादंकाद धावांघ्रियुगं हनत् ॥१७॥ स तत्र निपपातो र्व्यां शतधा चाभवत्खलः ॥ ततस्ते
सा व्यापि पर्वतैः सर्वतैन संछादिते रवौ ॥१८॥ सोकस्मान्निपपातो व्व्यां शतधा चाभवत्खलः ॥ निष्प्रभुः ॥ नडा
पुनर्योदेवाः परमानंदनिर्वृताः ॥१९॥ तुष्टुवुर्बालिरूपं तं परमात्मानमव्ययं ॥ देवर्षयस्तु ॥ चरणा स्वाजितो
नीपो वर्षं देवरूपाणि तव पन्महः ॥२०॥ लीला मायाश्च विविधा देस्यदानवनाशिकाः ॥ संहत्य जीवसंघातान्व
देत्योर विपंडलो पक ॥२१॥ भमि त्याव्योमवि भ्रष्टांपतितः शतधा भवत् ॥ कउवाच ॥ ततस्ते पुष्टजु श्च सर्वेते
श्चाना श्रमपर्वतान् ॥२२॥ नवन्त्यं पतोवी क्ष्य सर्वे नन्त्यं प्रचक्रिरे ॥ पार्वती बालमादाय लालयित्वा
बालं विश्वरूपिणं ॥२३॥ न्यासो सवनिध्वेतु गोतमा श्रिविस्रुन्यसा ॥ ततः पुनः कदाचित्स मुनिबालैः सम
समंदहे ॥२४॥ स्त्रियः सर्वा विस्मृत्याथ विवेशानिजमंदिरं ॥ मल्लयुद्धं च तेन च कुर्वंति स्मानेकधा बहु ॥२५॥
न्वितः ॥२६॥ स्ताहु हिः क्रीडनार्थं ययो चिक्रीडवीक्षया ॥ पद्भ्यां दिरः शिरोभिस्स जानुभिर्जानुनीत था ॥२७॥
याता पेथा सुराः स्वेशिरस्वायांते परस्परं ॥ जनु स्मरः ॥ स्वंध भागं परस्परं ॥२८॥ बहुतन्मुनियते
पर्संकूर्परेणैव चरणं चरणेन च ॥ कू: पष्ठ भागं ते स्कंध भागं परस्परं ॥२९॥ तदा प्रहर्षे निर्जं मुरूद
कालं प्रसार्य करपंकजं ॥ धूलिमुष्टिं समादाय चिक्षुपुश्च परस्परं ॥

॥१३१॥
राम

रमस्तत्रे पितय ॥ केचिच्च पुष्पलुब्धा लुंगंधपुष्पाहताद्भिः ॥३०॥ केचिन्नीत्वाश्रमपदं भोजयामासुरंज
सा ॥ नमश्चंनुः पादयुगं केचिन्मालां ददुः शुभां ॥३१॥ आ विंशत्स्वरूपेण सिंधुदेस्य प्रणोदितः ॥ यं दृष्ट्वा भय
मभ्येति दंडपाणिर्भयानकः ॥३२॥ स्वबलेन जघानारिं तीक्ष्णधारनखो बली ॥ विरुद्धबाहुदेत्योसा तत्यासवी
न्यबंधहः ॥३३॥ विराजाभ्रोबहद्दं गोवक्र स्तत्र विदारणः ॥ मुष्ट्याघातेन जीवानां पश्चेनारानखले ॥३४॥
उन्मीलयामास द्रुमान्श्रुंगाघातेन पर्वतान् ॥ पश्चलग्नपशुप्राणं बालं मारयते बली ॥३५॥ स य यो पार्वती
बालं हंतुकामो महासुरः ॥ पृष्ठतो धावपिता सपाव मारयते सुतं ॥३६॥ दुधारश्चं गयो बीजोहस्ता भ्यांता
वदेव हि ॥ रुरोह च स तत्स्व संलय पृष्ठे यथार्भकः ॥३७॥ ततो मुनिसुताः केचित्सुघंघ त्याव्य कर्षयंत
केचिंदंड श्च वहु ते निजि घ्नुर्देस्य पुंगवं ॥३८॥ साक्रमेस तु ताञ्जघ्ने पुच्छाघातेन सत्वरं ॥ नेपतुस्ते तदा भू
मौ पुच्छाघातेन पीडिताः ॥३९॥ दृष्ट्वा तस्य बलं बालो तावन्नैव दधारतं ॥ आस्फाल्य पुरा पृष्ठे भ्रामयित्वा
चिरं तु तं ॥४०॥ सहस्रधा विशीर्णांगो ममार स महासुरः ॥ अंतः शब्देन तस्याथ बिभ्याय भुवनत्रयं ॥४१॥
तमंतरं स्तं बहु मुखोस प्रसार्य चित्रं तमुखं ॥ ततो बालाः पुनीनां ते कथयन्वो चेसुतं ॥४२॥ अनेन निधनं
वि ज्ञेयं महासुरः ॥ निहंतुनः समायातः क्रीडतो बलशालिना ॥४३॥ कउवाच ॥ एवं वानि सीक्ष निहतं
सुतेचतं ॥ आश्चर्यं परमं प्राप्ता निनाय निजमंदिरं ॥४४॥ दध्योदनं भोजयित्वा बालोपरि अनेके

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१२२॥

नहं ॥ तस्माज्यहूरतो गेहात्स्नानपानं ततो द्रुते ॥४५॥ तानि संपश्य निर्दैत्यास्पस्पतस्य जुर्दरतो गणाः ॥ पुनर्यो मुनिपत्न्यैश्च मुनिबालास्त्रियोपि च ॥४६॥ प्रशशंसुः सुतं गोपा दिवापुष्पाणि तस्येजुः ॥ आशिषो विदुधे विप्राः स्त्रियस्तस्याश्च रोगणाः ॥४७॥ ॥ इति श्री पद्मपुराणे पु० उत्त० बालचरिते आविजवधोनामनवत्रिंशोध्यायः ॥१०॥ कश्यवाच ॥ ततो द्वितीयवर्षे स बालो बालैरसंख्यकैः ॥ चिक्रीड वाटिकामध्ये नानाकुमलताकुले ॥११॥ फलानि भक्षयामास खर्जूरिफणसानि च ॥ दृष्टे ते भ्योति बलतः पातयित्वा बहून्यथा ॥१२॥ कूटो नाम महादैत्यः कूटमायाकरः खलः ॥ तस्य काकालमाता पवापिकायां विषाणि सः ॥ डोलयामास दुर्बुद्धिः सर्वेषां हि जिघांसया ॥ येषां तु स्पर्शमात्रेण म्रियंते प्राणिनः क्षणात् ॥१३॥ वायुनापक्षा निपतंति तो खे भुवि ॥ ततः कूटो व्योमगतस्तस्थौ नाशाय द्विक्षया ॥१४॥ बहुधा त म ... त्रानां जुलं यपो ॥ पपुः सर्वे स्त्रिचु बालकैरंजलीभिश्च केचन ॥६॥ एतान्मस्यान्समादाय बलिर्पातामत्ता तस्त्वहा ॥ रक्षद्रो यामम ध्येतु घोषयामास तत्क्षणं ॥७॥ ततो महारवं स्रोत श्रापुः सर्वनागराः ॥ ध्रु तः पातित भेर्यः पाषाणेरपरे शिरः ॥८॥ हाहाकारो महानासीत्सर्वे घोषितोपि च ॥ तेषां मध्ये स्त्रियाशिवायामपि बालकः ॥९॥ अजीवयद्दृष्टिपाते सर्वांस्तान्नरबालकान् ॥ कूरदृष्ट्या कूटदैत्यं मृतं ॥१२॥

राम

क्रमोन्यपातयत् ॥ पंचयोजनविस्तीर्णं चूर्णितास्तेन वाटिका ॥ दृष्टुनागरास्तं बकूतिचिद्विपगायता ॥११॥ सो जीवयन्मृतान्सर्वान्विषांवापिकाभ्यघात् ॥ स्वयं संबालं समादाय सर्वेतिन्यालयान्ययुः ॥१२॥ प्रशशंसुः शिवाबालं निर्भिन्दुर्लक्षितकाः स्वतः ॥ अस्य संगाद्दृष्टाः निनस्पतीति पुरेनूनं ॥१३॥ ततस्तत्जीयवर्षेतु प्रातः कालेद्विजासुतं ॥ वंचयित्वा बहिर्यातो मुनिबालैस्तमन्ययुः ॥१४॥ अहोरात्रवियोगेन परस्परमथा क्रिषन् ॥ ततद्वेनिशि सांध्यरूपेण परपाम सर्वदा ॥१५॥ रजनीभोगसमा आयतेत्यां न पश्यतां ॥ इदानीं यां निरीक्ष्यैव प्रसन्नास्मो खिजावयं ॥१६॥ क्रीडमोघमहासत्वं देहीत्यपयासुरवं ॥ ततो दृश्यकृतो भस्या पेरद्वैपरतोपि च ॥१७॥ अन्यघ्न खेल गोलेन नास्यंतो परोदंडी ॥ आददे नाथवर्णं धीवि कर्षति परस्परं ॥१८॥ रमंतस्तेपपुर्दृहरमात्रमंकस्य चित्तमुने ॥ सरोवरे तत्र रम्ये योजिनायतविस्तरे ॥१९॥ सिंचंतो जलिभिर्वारि द्वंद्वी भवताप याउरा ॥ निमज्य स्कंध मारोह्य मज्जयंतो बकासुरं ॥२०॥ ततो दैत्यो मघरूपी तिधुक्रीडारतो भवत् ॥ आस्फालैरूराघाते स्तेडलं सौपुच्छतः ॥२१॥ कलुषातज्जला भंगाज रमस्ती रंसुहृदुदुः ॥ श्रीरेदृष्ट्वा द्विजा पुत्रं मत्स्यस्त त्रिकूटे पयो ॥२२॥ व्यादायवदनं दृष्ट्वेत दधो विचकर्ष च ॥ निनाय धावधावेति क्रोशंतं महाजले ॥२३॥ न्यमज्जत्सजले तेन चिरकालं महासुरः ॥ जरोदिषं मुनिसुतामनं वीक्ष्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१२३॥

हृदासुतं ॥२४॥ हाहाकारं प्रकुर्वंतः सुरपक्षोप्यसंप्लुतं ॥ नः सर्वत्रिक्रीडतो हसितो नीतो मत्स्येन बालकः ॥२५॥
रुरुदात्र ॥ श्रुत्वा तद्वचनं गौरी मूर्छिता पतिता भुवि ॥ मुहूर्तं स्थित्वा तदा लब्ध्वा रोदमाना पपौ च हि ॥२६॥
पुत्रं तं निजं वारी मत्स्येनापहृतं तदा ॥ संच्छन्नौ तौ श्वसंतौ पतंतौ धरणीतले ॥२७॥ सख्यस्ता
मन्वगुः काश्चित् हा बालकापाणि सत्वरा ॥ सरस्तीरं स्त्री प्रत्य रमागता सखिभिः सह ॥२८॥ मुनयस्तं मुद
तं च श्रुत्वा माताः सरः प्रति ॥ अगाधे भाषिते केचिन्मग्ना नापुरमासुतं ॥२९॥ ताः सुजननी कृष्णि
मग्ना नैवाब्जकाजले ॥ ते पुनर्न्यवृत्तश्च प थोदरगता सुता ॥३०॥ पुनारोदनमारेभे गौरी श्रुत्वा
तु तद्वचः ॥ पार्वत्युवाच ॥ मम प्राणा गमिष्यंति विना त्वं सुंदरं विभो ॥३१॥ अतिक्लेशेन संलब्ध्य पतिपौरुष
मीश्वरं ॥ चराचरगुरुं मायातीतमपाविनं परं ॥३२॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायकं विश्वसंभवं ॥ तत्का
ष्टं निजघातोयेन वारंवारं करेण सा ॥३३॥ रुरुदुर्मुनयो वीक्ष्य रुदंतीं तां तथाविधां ॥ ततः कारुण्यकोदे वो
नित्यमकरुणं वचः ॥३४॥ स्वयमंडजरूपोप्यघुपघातः परस्परं ॥ तद्घातेन जलजाम्पतावक्षानि लिप्ते
तिरे ॥३५॥ दंष्ट्रापादन्नत स्पो मोहत समपुच्छ घातात ॥ उदरं स्त्रीं दरेणैव पक्षं छेन जघ्नतुः ॥३६॥
एवं चिरं तत्संपुटं स्त्यानारणपोजसा ॥ मत्स्यरूपं तणेशो थबर्जुंभे मुखे मुखं ॥३७॥ मग्ना सोमनंद ॥१२३॥
राम

पयसौ मग्न नेत्रो भवत्सुसः ॥ पफाल्लत उमथ्येसो उत्सेमा समसातुर ॥३८॥ यत्र पत्रपयो सोथ तनुतत्रा
पसौ पयो ॥ सुपूर्णं निजभारेण गता सर्वि ससर्जसः ॥३९॥ यजंतं रुधिरं वक्त्राद्दमंतं बलवत्तरं ॥ तेनत्रा
हेन महतात्वकुं पैभुवनत्रयं ॥४०॥ निर्ययौ जलमध्यात्सली लांगः पार्वती तेदा ॥ कूचिद्गीतं तु तं दृष्ट्वा पु
त्राघातैरताडित ॥४१॥ तत्पुत्रं लुमरवेधस्या गुणो रोब हिरा न यत ॥ आनंदमग्ना गौरी तं स्तनपानं मुदादद्गे ॥४२॥
मा मम पुत्राकथं कुत्र गतो सि बालकैः सह ॥ यथदायाति विघ्नं तेतद्देवान्नश्यते स्वयं ॥४३॥ मरीचेरक्ष
णा त्वं भोः दृपापोगंजयी त्रिलु ॥ पुरुषे किं च फूत्कार क्षितस्वकु थं मया ॥४४॥ त्वद्वियोगे मम प्रा
णा गमिष्यंति प्रियार्भक ॥ कृउवाच ॥ ततो मुनिगणाः प्रोचुस्तां विनादुःखितात्वयं ॥४५॥ दूरानी
पुनरायं हं प्राप्ता स्वहृद्रानाद्विमो ॥ देवैर्ऋषि मुनयो नानाद्रव्यैर्देव प्रियोपिच ॥४६॥ नमस्कृत्य गणे
शं तं प्रार्थयेत्सर्वं वृतं ॥ वयं तदीयाह देवत्रानतस्तं तु मर्हसि ॥४७॥ ततः सा बालमादाय पयो
स्य स्थानमुत्तमं ॥ अनंतरं गणा सख्यो मुनयो हर्षनिर्भराः ॥४८॥ मार्गमध्ये परं रौद्रं नानादेसोम
लबलः ॥ सर्वशत्रुहरो नंतदंष्ट्रो गिरानिनादान ॥४९॥ गिर्वाणाय स्वशब्देन दारुणं जायते क्षणात् ॥
मार्गं निरोध्य सहसा संस्थितो रोहरी स्वभावत ॥५०॥ द्विग्योजनो पस्तकौ सावधोद्वाहरायोजनः ॥ सर
स्तडागा वृक्षा श्च भंतायत्र विमातिच ॥५१॥ श्री इति सिंहशार्दूल गवा रणायक्षराक्षसाः ॥ सर्वे ते वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा० पु०

॥१२४॥

वि

कृताः प्रोचुः कि मिदं समुपस्थितं ॥५२॥ तत्समीपं तिकं स्थिता गौरी तेपि सर्वे स्थितास्तदा ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचुः कदा दृष्टा मया चित ॥५३॥ अपसानिर्गुणेनास्य कूटास्यादत्र विक्रमः ॥ न भिष्यते तथा हो मया लोचनः स्वधा प्रिय ॥५४॥ गौरी जगाद तान्सर्वान्मा खेदं कर्तुमर्हथ ॥ ममापि चिंता संप्राप्यशंकरस्य हि जायते ॥५५॥ ऋतुवाच ॥ श्रुत्वा वाक्यानि तान्याशु गुणेशो बुद्धिमत्तरः ॥ प्राप्य स तु विप्ररूपं श्वास मात्रान्निराकरोत् ॥५६॥ हृदशुर्नश्यतद्रूपं मोहितास्तु नयोपिते ॥ तत्र सर्वे योगास गिरिं बीजान्मगगने तदा ॥५७॥ आश्चर्यं परमं प्राप्ताः सर्वे ते तं प्रशंसिरे ॥ वास्यागतं पथा प्रयांततो सोपतितो भुवि ॥५८॥ सह स्वधा तव छेदः पुनर्विक्षान्न चूर्णयत् ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचुः साधु देव गुणेश्वरः ॥५९॥ दूरी हत मरिष्टं नस्त्वात्र मस्त्वण वयं सुखं ॥ वसाम स्तत्प्रसादेन स्वस्वकर्मरताः स्फुटं ॥६०॥ ऋतुवाच ॥ एवमुक्त्वा च नत्वा च पृष्ट्वा संप्रज्य तं प्रभुः ॥ पार्वतीचतमादाय विवेश निजमंदिरं ॥६१॥ सख्य च मुनिपत्न्यश्च पृष्ट्वा ताः स्वाश्रमं ययुः ॥ इदं यः शृणुयान्मर्त्यः सर्वत्र सुखमाप्नुयात् ॥६२॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वत्र विजयं तथा ॥ पुत्रकामेन शृण्यास वैपुत्रं स विप्यति ॥६३॥ ॥ इति श्रीमद्गु० उ० बा० मयासुरलोभासुरवधोनाम एकनवतिमोध्यायः ॥९१॥ ऋतुवाच ॥ ततः स्तुचिद्धि ॥१२४॥

॥राम॥

रिजास्तातः कान्तासाय राष्ट्रिता ॥ सुरेवा कंच तुर्वर्षे लिंगान् तांच क्रारस्ता ॥१॥ वामहस्ते निधायैव पार्थिवीं मस्तिकस्थितमां ॥ सउस्थायात् रुदन्स्तन्यं पथावेलस्तत सरः ॥२॥ क्षणं तिष्ठ क्षणा निभेसेवं मातान्यपध्यत ॥ स कृपापात यन्मध्ये तद्धस्ताद्धस्त घाततः ॥३॥ तं च साह स्तघातेन जोघान रोषतोहृदं ॥ सरपापुनरागस्य सुंदरांगुलिपुल्बणं ॥४॥ मुंच मुंच मम प्राणान्गमिष्यंतीति साब्रवीत् ॥ हंष्ट्रा मंगुलिमुख्य पपाल हृष्टो भकः ॥५॥ ततस्तोय स्थिंसमाहाय ताडितं सुतं पयो ॥ धावपित्वाद् धारेने हस्ते शिवरूपिणं ॥६॥ पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शेषरोभितं ॥ त्रिशूलंडमरु मस्मरुंडमालांच बिभ्रतं ॥ नावसनेच मणी हस्ती वाप्रपो राशिशोरवरं ॥ दृष्ट्वा धवं जितापहिंलसाजा यो मुख्वी शिवा ॥९॥ पुरंदशामंदि रंवा पिणं तुं सा नाशकत्सदा ॥ तच्चिंतांस परित्याय बहरर भक्करूपवान् ॥१०॥ ईदृते मुनिपुत्रे मुनिबालस्वरूपवान् ॥ अभ्यया द्विजा बालं गच्छते सततं सुतं ॥११॥ पप्रच्छ तान्मुनिसुताः मम बालः कुतोगतः ॥ दर्शितं गुलिमदीयांस्तु पपालश्च पशो भकः ॥१२॥ तत्तु नुर्मुनिपुत्राः स्ता मितोयातो भकस्तव ॥ ततो जगाम भिक्षिता पुरतः पुरतोपि च ॥१३॥ विस्तीर्णकूबरी भारात्र मधर्म समन्विता ॥ इतस्ततो धावमाना श्रवदत्सौ च जाशिवा ॥१४॥ तस्याश्रमदृतिं ताय पयोस्व स्विरूपवान् ॥ इत्थं तेति कृत्वा रे नं हस्तास्यागिरिजा दृष्टा ॥१५॥ स्त्री यां च विनतं बाध्याय यो हस्तस्वमंदिरं ॥ उवाच रोषात्संप्सतां ममहस्ते समागता ॥१६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अपस्मारोऽतिचपलो मारयिष्यति धुनाऽऽत्मजं ॥ सं भवेद्वा निवेदयितव संताडयिष्यति ॥१७॥ श्रुत्वे
त्थं वचनं मातुर्लुलुंठे धरणीतले ॥ निःसृतं बुधमं लालापपात्वरया पुनः ॥१८॥ पुनर्धाव
ति सा पश्चाद्बहुः स्विता श्रमविह्वला ॥ रात स्विन्नं तदेहं तो हा नद्यः मम मासुरः ॥१९॥ द्विजरूपधरो मा
र्गे दधानो दक्षिणे करे ॥ कमंडलुं पूर्णमंभो धूलिधूलितविग्रहः ॥२०॥ अरुणे वस्त्र निभे वस्त्रे
वसनो मायि क्रोधमूर्ती ॥ स दृष्ट्वेक्यचनं बाल क्रमपर्यंपलायसे ॥२१॥ विधाय वारणं सघः कृष्ये
हं न संश्रायः ॥ नेष्यसे यत्र ते माता तानज्ञानीयात्कृपं च न ॥२२॥ न च कालमपं तत्र तन्याऽन्यं भयम
पि ॥ ऋषुवाच ॥ तपुवाच्याऽर्भको भीतस्त्वं थाकुरूप थामम ॥२३॥ नपश्ये जननी तात त्राणं त्वामु
पागतः ॥ ऋषुवाच ॥ एवं वदति या कस्तु बालेन्य स्वस्वभावतः ॥२४॥ निर्गीली तावदेवासौ तं दुष्ट
मासुरः ॥ रं भाफले स्व पक्व स्परवंडं कोमलमर्भकं ॥२५॥ तत्साद पम चिन्हानि स्मोद स्वायये शिवा ॥ द्वि
जं ददृशे पुरतो पृच्छत्सा ततो ऽर्भकं ॥२६॥ स्वामिंस्त्वया ममसुत इतो गच्छन्निरीक्षितः ॥ दृष्टानि पादरू
पानि चिह्नयुक्तानि पद्मपत्तो ॥२७॥ दृष्टा नीधावमानः स कुत्र गतो भवद्विज ॥ ततस्तामब्रवीद्विप्रो दुःखि
तां तद्वियोगतः ॥२८॥ द्विज उ० ॥ किन्नः प्रयोजनं मातस्तनयेन तवानघे ॥ उदासीनतया मातस्ति
ष्ठन्निश्चितचेतसा ॥२९॥ तथापि नैव दृष्टास्ते तनयं ह्यपि शोलके ॥ तनयः किं त्वया देवी मदधीनः सतो भवत् ॥३०॥

ऋषुवाच ॥ एवं वदति तस्मिंस्तदुःखितां वीक्ष्य रोदतीं ॥ आविरासीन्निर्विकारस्तन्मुखाल्लसदुणे
श्वरः ॥३१॥ सा प्राह तनयं दृष्ट्वा कथं पिध्याब्रवीरिपुः ॥ तवैव निर्मितं पुत्रो दृष्टोऽयं गोपितस्त्वया ॥३२॥
संतः प्राणास्य पेय प्रासेन भाषते न्यस्तेतघ्नास्थित ॥ ऋषुवाच ॥ इति सस्याक्वचः श्वासादेत्यो दीर्घदेहवान् ॥३३॥
व्योमं स्पृशमस्तको बाले माद्यय निर्ययौ ततः ॥ ततः सा पश्यतो भग्नात् दृती तनयं शिवा ॥३४॥ गणेशो
पितनो दधे तस्यादीपितरं वपुः ॥ दष्ट्वाहुः स्वं जनन्यास्तत्प्रशोभ्यं स्पा मुहुर्मुहुः ॥३५॥ तद्देहं स्नात धारयत्सा
चरणाद्विविघातनः ॥ पतमानोपि देहस्त्वश्चूर्णयामास स्त्राव्विनः ॥३६॥ जनन्यांके ततस्तस्थौ संहृष्टे
वं लुलनवं ॥ गणेशो मुनयो देवास्तत्सर्वं पाथसमागताः ॥३७॥ तुष्टुस्तां पार्वतीं विघ्नाः किंयंतो स्यभ
वंतिहि ॥ तदा वनात्रामाया ततव पुण्यासुरेश्वरी ॥३८॥ सर्वे स्तोत्रः पूजिते वीक्ष्यागृही त्वा स्वक्रूरे शिवा ॥
गृहं जगाम तैस्ता पिहर्षनिर्भरमानसा ॥३९॥ अनंतरो शिवा बालं स्वांगणे कृटिदेशातः ॥ पुरामरग
णान्स्त्रीया कश्यपी रमेतंपथा ॥४०॥ सतुम्यक्षं गतेवत्कुरिण्याम्यपुनः पुनः ॥ वारंवारं ददौ स्तं भाप्रसा
यसुखं पंकजं ॥४१॥ किं जातमधुनैवास्य धारयित्वाय योऽशिवा ॥ मुख्यमध्ये ददर्शास्ये विश्वं विश्वस्य
रूपिणं ॥४२॥ ससहीपां वसुमतीं पुरयामवनाकरान् ॥ गंधर्वयक्षरक्षांसि पुत्रिपक्षिगणानपि ॥४३॥
नदीवापीतडागानि मन्नून सोवसन्नपि ॥ रात्रीस्त्यर्नि लोकुनिसच्येतनमचेतनं ॥४४॥ पाताला न्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पिससा नित्यगम्यप्येकं विरतीनः ॥ एवं त्रिभुवनं दृष्ट्वा मुमूर्छ गिरिजा तदा ॥४५॥ निमीलयन पने भ्रां
ताच्च हृत्तं दृय मास्थिता ॥ शिवं सस्मार मनसा सावधाना वतो भवत् ॥४६॥ यथा पूर्वं स्थितं बालं पश्य
तिस्म पुरः स्थितं ॥ ततः स्तंपरितुष्टाव तत्प्रसादात्प्रसन्नधीः ॥४७॥ परमात्मा समेवासीच्च राचरगु
रुः भवान् ॥ चिदानंदघनो नित्यो नित्यानित्यस्वरूपवान् ॥४८॥ पालको ऽसौ पदि दृशानि भुवनानि चतुर्दश ॥
देवाय क्षाश्च रक्षांसि सरिताच्छ्रसंचयाः ॥४९॥ सर्वं चराचरं दृष्टं मयाय तूनरास्यते ॥ श्रोताहंप
तितात्पमोसावधाना शिवे स्मृते ॥५०॥ जाताहं बालरूपेण पश्यं पत्यां प्राहरतं शिशुं ॥ स्कंद उवाच ॥ एवं स्तु
वंत्यां तस्यां तु पायामाविश्य भारस ॥५१॥ लालयित्वा करोन्म्यस्तनपानं ददौ शिवा ॥ क्षिप्र विस्मिति रिज्जाप
हर्षार्यरता भवत् ॥५२॥ मुनयो मुनिपत्न्यश्च पशुः स्वस्वनिवेशनं ॥ दृष्ट्वा माख्या पनं श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमु
च्यते ॥५३॥ ॥ इति श्रीप० पु० उ० खं० बा० ऋ० इं मासुरवधो विश्वरूपदर्शनं नाम द्विनवतितमो ऽध्यायः ॥९२॥
स्कंद उवाच ॥ ततस्तु पंचमे वर्षे प्रवृत्ते मुनिबालकाः ॥ उषः काले गुणेशस्य समागम्य प्रहृष्टमतिः ॥१॥ निरीक्ष्य
षेकथं रोषे प्रोत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे सखे ॥ उत्थापय निजं बालमित्युचुस्ते शिवामपि ॥२॥ तानुवाच शिवा
वाक्यं निद्रावोन समागता ॥ क्रीडया मे वत्सकानां चपलानां दिवानिशं ॥३॥ कथं याता ह्युनुदि
ते निद्रा स्तोमुखभावतः ॥ ते ऊचुः ॥ मातर्न ते ववाक्येन कोपो नो जायते क्वचित् ॥४॥ वयं ते बालकाः किं तु सं ॥३६॥
राम

वालोऽजननीतुकं ॥ अस्मिं स्तव शिशो सत्तं सर्वेषां मानसं सदा ॥५॥ रावं पश्यामो ऽपरतोऽदिवानिशि निरंतरं ॥
विनैनं च समाधानं न भवेत सिजायते ॥६॥ श्रुत्वा वाक्यानि तेषां तु क्रोधाविष्टस्तदा शिशुः ॥ लिलिंग
व हिरागत्स गुणेशं ते परस्परं ॥७॥ पशुर्बहिर्मुदायुक्ता ध्यायाहस्ताज्य रस्परं ॥ द्विभागी भूय चित्री कुर्व
नृ पुत्र विवेष्टितैः ॥८॥ मस्तकं मस्तकेनैव वक्षसा वक्षस्तथा ॥ बाहुभ्यां चैव बाहू च निजघ्नुस्ते परस्परं ॥९॥
तेन नरजसा चैव कंदुके मुष्टिभिस्तथा ॥ कूर्दमानो मयैः क्रोधि दृशे ल न विकर्षणैः ॥१०॥ क्रोधा हालं प्रकुर्वं
तः शृणाल स्वरवान पि ॥ देवेष्वभूत्तां जयं प्रापुर्देव भक्ता पराजयं ॥११॥ रावं पुष्पसुले ह्नुगरवकु नामा महासुरः ॥
आययौ कुत्सरूपेण विनाशेन नभस्वचात् ॥१२॥ पुच्छवातेन महता पतिता वृक्षसंचयाः ॥ श्रवहृतो ऽलव
डो लोपा दृश्य नादेनपमादिशः ॥१३॥ समहा ऽसुर वंदस्त्वात माधाव द्रुणेश्वरं ॥ प्रतिशब्देन सहसा नादय
न्विदिशो दिशः ॥१४॥ तं दृष्ट्वा विद्रुताः सर्वे मुनिपुत्रा भयातुराः ॥ धावधावेति तं बालं प्रचुक्रुशुः केचनार्
भकाः ॥१५॥ तेषामाक्रंदितं श्रुत्वा सहसा स गुणेश्वरः ॥ हस्त्या महत्तं रूपमुज्जीयं तं जघान ह ॥१६॥ उ
ष्ट्रिपातेन शिरसि वज्रेणैव महाचलं ॥ स भिन्न हृदयो दुःखैव मत्र संमुखा द्रुतः ॥१७॥ हरसा घोरमहारा
वं पतितो धरणीतले ॥ विचालेच रणान्म्यौ वा मा त्रं घय्यपुनः पुनः ॥१८॥ स्वीयं देहं समास्थाय तत्याज्य
जीवितं क्षणात् ॥ दृशाष्टयोजनायामः पातयन्वृक्षसंचयान् ॥१९॥ उद्धवरजो ऽस्य नभोगगनं प्राप्य क्षणात् ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गं० पु०
११९२

तं देहपातासतिता जंतवो ऽपसरन्ति च ॥२०॥ तं तथा पतितं दृष्ट्वा कुमारास्सर्व एव हि ॥ साधु साधु शिवा
पुत्रो महादैत्यो निपातितः ॥२१॥ इदं इमं तत्र ते दैत्यं वपं भीत्या पलायिताः ॥ कथं चैव महादैत्यः पौरुषेण ह
तो बलात् ॥२२॥ परमं विस्मयं प्रापुः साधुनस्त्रा समुपागताः ॥ इत्युक्त्वा ते पुनः क्रीडां चक्रुः सर्वेपि बालकाः ॥२३॥
कर्षयंतो ऽतिक्रमतं ध्वचान्किंचित्सरः स्पृशं ॥ ततस्तस्य ससखा प्राप्यान्यत प्रति घ्नतीत्या ॥२४॥ धायारूपं स
मास्थाय महाबल पराक्रम ॥ पादाघातेन यस्याशु चकंपेऽशेषविग्रहः ॥२५॥ व्योमस्थ एव सत्तोपि कुलगुणेश्वरो
प ऋतोयचो ॥ छायां तत्रीयामाविरूपपातयामास तं तदा ॥२६॥ स तैर्देयामहारूपो सौ मायावी बलवत्तरः ॥ पथा
पथा न्यस्यते सततधादे सोपि न्यस्यति ॥२७॥ तं पतंतं गुणेशो तं निरीक्ष्य मुनिबालकाः ॥ वभुस्ते विस्मिताः केचि
केचिच्च दुःखिता स्फुरं ॥२८॥ किमर्थं पतसे नाथ बहु सामर्थ्यं गतं तव ॥ वारंवारं संबलसि प्रियेषु च व सरी
ष्ठ पि ॥२९॥ ततो बालो दस्युर्नाथ दूरादिक्षु समंततः ॥ सामर्थ्यादिय ततो पातुमि निमेषना राक्षसः ॥३०॥ पुन
श्च प्रणिधानेन समंताद्दव लोकयत् ॥ प्रविष्टं तं तदो देवं ज्ञानवान्सगुणेश्वरः ॥३१॥ गडशैलं समादाय प्रसि
प्योदरे स्वह ॥ उपरिष्टान्न ननात्सोसमं तदूर्णितांगसः ॥३२॥ अंतकाले महद्रूपं समास्थाय निजं खलः ॥
चूर्णयामास संवृक्षान्स पर्वतान्प्राणि संचयान ॥३३॥ तेनैव दैत्यो च रक्तेन धरणी च गुणेश्वरः ॥ सत्तंतांसम
नुमासीन संते किंशुकाविव ॥३४॥ एवं तं वि निहत्याशु गुणेशो लीलया रमत ॥ तत एकोऽपसरस्तु धर्षश्च करा
स्यो गजोदर ॥३५॥ गंडशैला रजश्च चक्र साघस्य चक्रंति वे ॥ कंचलाख्यो महादैत्यो बालरूपधरो विश्रतः ॥३६॥

११९२
राम

तेषु नौ विचाः क्रीडा हर्षयामास लाघवात् ॥ महाबलो महामायो पोथयामास कोश्च न ॥३७॥
चरणं कस्यचिद्धृत्या च कर्ष मुनिबालकं ॥ उभौ करौ विधृत्यैव मस्तकं मस्तकेऽहनत् ॥३८॥ पेस्य
स्पसे धरासकौ कंपते स्म पर्वता ॥ तद्धुमेमिति ज्ञात्वा सर्वं चपंती स्वविग्रहे ॥३९॥ सोपि चचर्यं
ते स्यांगं चंदनेनैव भाग्यवान् ॥ ततस्तो कंदुकं तस्यातेन क्रीडामथारभत् ॥४०॥ कंदुको व्योम
मार्गस्थो बालस्यक्तो स्वयं [illegible]करं ॥ दस्याश्च वध्यं तं बालमारूह्य सकंदुकं ॥४१॥ आरोहक्रो
बलाद्भूमौ विक्षेपतं च कंदुकं ॥ धारयेद्धपरस्तूर्ध्वमागतं सो पिवापुनः ॥४२॥ पद्भ्यस्ते कंदुकः सो
पबाले मारूस्य तं स्वजेतु ॥ भूमौ निपतितं बालमादाय तेन ताडयत् ॥४३॥ तेषु मध्ये पलाय
त्स्य स्खलगनः स कंदुकः ॥ तेनापि व्योममार्गस्य प्राप्येयस्यकृस्पशोत ॥४४॥ हस्तेनाया ति
चेत्सोपि व्योमगं तं तु करयत् ॥ येन हस्ते ध्रुतः सोपि मारस्य प्रकुथिते ॥४५॥ महाश्चित कंदुकः
क्षिप्तो गुणेशेनन च व्योमनि ॥ चंचलेन ध्रुते हस्ते तमारूढस्तदासुरः ॥४६॥ भारेणाक्रम्य तं देव
ह्वाच्च हुहत्वानवः ॥ सहस्व भारं मेदुष्ट बलासि भक्तसंचये ॥४७॥ एवं तं कुत्तं कंदुकः स्वमगुणहाति

म
११९३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वक्रूरे पुनः ॥ मुहूर्तद्वयमेवं हि चिक्रीडे दुष्टदानवः ॥ ४८ ॥ प्राह संमुनिबालास्ते गुणेशं तं तथागतं ॥ ततो गुणेशो हृष्टः सन् मारूढोऽद्य विक्रमः ॥ ४९ ॥ चंचलश्चंचलो जातो नेतुं दूरे पुरान्वितः ॥ ततो निवृत्तास्ते बाला शोचमाना ययुर्गृहान् ॥ ५१ ॥ स्थितास्तत्रैव वै चिंत्यमाना ह्यंतो गुणेश्वरं ॥ उत्तरस्य महाभारं ग्रमिष्यंति ममासवः ॥ ५२ ॥ क्रूरूणां कुरूमेदीने प्रपन्ने शरणं गते ॥ तुतो गुणेशः संत्रास्ता मनसा दुष्टदानवं ॥ ५३ ॥ हिमवत्सदृशोभारस्य च क्रूरः सहसाविभुः ॥ भारेऽपीडितो दैत्यः प्राप्तवत्तं गुणेश्वरं ॥ ५४ ॥ एवं वदन्सुमूर्छीसीत ततो बालो दृग्धारतं ॥ भ्रामयामास बहुशो गरुडो भुजंगं यथा ॥ ५५ ॥ तस्याजहूरदृश्यो तं चंचलं दुष्टदानवं ॥ गणेशाद्धितरं देवं नास्ति नास्ति महीतले ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ उ॰ खा॰ चंचलवधो नाम त्रिनवतमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

ब्रह्मोवाच ॥ ततो मुनिसुता याताः प्रतीक्षंत स्थिताश्च ये ॥ ते पांजयवरं वै गीमग ज्ञितं च द्वितं रं ॥ १ ॥ चिक्रीडे स्ते पुनस्ते न नौ स्वेश्वगायनेः ॥ एवं रमत्सु बालेषु सार्द्रयामे दिवाकरे ॥ २ ॥ पितरौ तान प्रपेतां ग्राममध्ये कचिद्गृहे ॥ प्रसेवकं यष्टिमादाय एकः सर्वत्र तिष्ठति ॥ ३ ॥ रमतो विविधा ॥ १३८ ॥

राम

क्रीडा मध्ये ददृशाद्गुणेश्वरं ॥ नत्संतं नर्तयंतं तं चंते निरभर्छयन् ॥ ४ ॥ पिरेते उत्सुः ॥ त्वया विनाशिता बालानां ज्ञानं त्वच भोजनं ॥ आचाराध्ययनेवापि श्राद्धतर्पण विन यंत पा ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः परस्परं प्राहुर्गतिः क्रोधाभिरीक्ष्यतं ॥ एतस्यताऽनेबुद्धिगतैर्नैवीक्ष्यनः कुत ॥ ६ ॥ कथयामो यदि शिवौ तो वास्यद्धिं दूरिष्यतः ॥ अनेके निहिता दैत्या बालेनैव महाबलाः ॥ ७ ॥ वयं स्वांतरे यामो भीसा तव गुणेश्वर ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं वदत्सु लोकेषु पिदधे स गुणेश्वरः ॥ ८ ॥ आविरासीदूरदेशे ततो बालो व्यलोकयन् ॥ धावपित्रा पितृस्स श्रा गुणेशं तेपप्रुतुनः ॥ ९ ॥ क्रीडंतस्ते ययुः शीघ्रं गौतमाश्रमद्भुतमं ॥ ध्यानस्थं तं मुनिं वीक्ष्य पश्चंतौ तत्क्षिपंश्चते ॥ १० ॥ गुणेशो मानमध्यं दृशं जग्मा ह्यदन पात्रकं ॥ दृष्टेते भयो विस्मयाच्च प्रार्थयामास सादरं ॥ ११ ॥ मसंगेन चिरं भ्राव्यू पसेवे बुभुक्षिताः ॥ सावधानं प्रभुंज ध्वं तत क्रीडा महेप्रुनः ॥ १२ ॥ अदिस्याहि चुक्रोप भृशमानं पश्चवान्नयं ॥ न दृत्तो वैश्यदेवो वा नैवेधश्वपणभर्वः ॥ १३ ॥ विघ्नयध्यानं किं कुर्यामिति मामुनिसत्तमः ॥ उत्थापयामास तं तांध्यानस्थं मुनिसत्तमं ॥ १४ ॥ स उत्थायददौ शापं गौतमः सो शिविगोर्भवान् ॥ जक्षतो नमस्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्वान्न भाविष्यगुणेश्वरं॥ गौतम०॥ महतो पुत्रतां प्राप्य कथमन्याय दत्तवान्॥ अस्यद्युता निकर्माणि अन्यातिसांव यं पुरा॥१६॥ परात्परतरं देवं परब्रह्मस्वरूपिणं॥ मन्या महे बालभावं कुरु षेत्वं गुणेश्वर॥१७॥ ध्यात्वा करं स च मुनिः पार्वत्याऽऽगृह माप मल॥ करं ध्यात्वा न्नेस हितं त पात्रं निजमंदिरात्॥१८॥ उवाच मातस्तिबालो नित्यमन्याय द्दत्ममम॥ अयेत्यो कथितु यातः क्वकार्यं गौर्यतः परं॥१९॥ इतोत्रागमनं दूरे मन्यसे यदितद्वद॥ कउवाच॥ ततो रूषा समा प्रुक्तः ध्यात्वा वा वंचमुनीदितं॥२०॥ ताउ यामास पयसा तं व मंतीनेत्रं तं जलं॥ उवाच च मुनिं गौरी प्रणताक्रोध संयुता॥२१॥ ममाप्यत्र मुने त्रासो जायते जन्मतो स्वह॥ दृष्ट्वा राक्षस दत्ताः क्षिपं तो वि घ्नसंचयाः॥२२॥ स्त्रियः प्रवक्तुं कुत्रापि नायातं मुनिपुंगवे॥ अयं तु सर्वदा दुष्टो मुनि पुत्र षि भेदनः॥२३॥ ममास जरति जनो नेनं त्रापं प्रयेति॥ कउवाच॥ बध्वैनं हस्तपादेषु तत्स्तम्भ शिवासुतं॥२४॥ गृहमध्ये विनिक्षिप्य ततः हांत बबंध हः॥ मेवं मैवं वदन्यातो गौतमस्याश्रमं प्रति॥२५॥ ततस्ते बालेकाः सर्वे शोचंतस्ते गुणेश्वरं॥ कथं नो दर्शनं त्यास्य भविष्यति घ दानुवा॥२६॥ द्वारं दत्वाद

॥१३९॥
राम

गृहमध्ये स्थापितो गिरिधूमया॥ एवं ते पुत्र दुःखेन तन्मध्यं सय यो क्षणात्॥२७॥ तन्नन्याकतिरोपि दृश्यते तत्र हे पिव॥ उक्तुस्तां गौरीपुत्रस्ते निस्थितोऽगृहमध्यतः॥२८॥ पुरुपतिस्मन्त तो मध्ये बद्धमेव गुणेश्वरं॥ बहिस्तान्मुनि पुत्रान्सा तत्स्य रूपानपश्यत॥२९॥ यं कं चित्तन्न पानाय जुहाव विकला शिवा॥ निषिद्धा सा सुत स्तेस्ति गृहमध्ये षतः॥३०॥ उद्घाट्य द्वारं सा बालं मुक्त्वा स्तन्यं ददौ मुदा॥ गौतमस्याश्रमं पातो देवतार्चनमारभत॥३१॥ सोपश्यत्तत्सान्दैवान्संस्थितांस्तत्र संस्थितान्॥ पुरः प्रकीर्णमन्नं च ततो विस्मितमानसा॥३२॥ चिंतया मास मनसि दुर्बुद्धिः सुतस्तामया॥ उमाये कथितं सर्वमन्न पात्रं प्रदर्शितं॥३३॥ तया सताडितो बद्धो व्यक्तो वेस्य स्तकारणं॥ परात्परतरो देवो यस्मिन्स्त्से महाफलं॥३४॥ स एष भुजे बालेः सार्द्धं तु पुनि संभवे॥ मोहितो मायया वास्य पूर्व मया शिषं मतं॥३५॥ कउवाच॥ अहिव्या पि पुनः पार्कं च कारद्भुतमानसा॥ सोपि ध्यानस्थितो भूत्वा निस्यक र्मसमापयत्॥३६॥ ६०॥
॥ इतिश्री म०पु० उ० खं० गौतमाश्रमगमनं नाम चतुर्नवतिमोध्यायः॥९४॥ कउवाच॥ षष्ठे वर्षे प्रवृत्ते तु काले याते बहिः शिशुः॥ उमाया बालकैः सार्धं चिक्रीडेनेकधा पुमान्॥१॥ सं दिदृक्षु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० पु०
॥१४०॥

विश्वकर्मा ययावंबाग्रहं प्रति ॥ पार्वती वहि रागस्य मानयामास तं बहु ॥२॥ चित्रासने समावेश्य पूर
जयामास सादरं ॥ प्रक्षाल्य चरणौ प्राह तुष्टं स्तुत्वा देवमेव च ॥३॥ ततस्तदा तु दृष्ट्वा विश्वकर्मा तु तो
षह ॥ तुष्टाव परया भक्त्या प्रणिपत्य शिवां मुदा ॥४॥ विश्वकर्मोवाच ॥ नमामि विश्वेश्वरि विश्वरू
पे ब्रह्मेन्द्ररुद्राद्यमवि(?) स्वरूपे ॥ त्वया ततं विश्वमनंतरात्मे ब्रह्मादिदेवैरभिनंद्यरूपे ॥५॥ त्वमेव वि
श्वं रजसा विधत्से सत्त्वेन मातः परिपासि तच्च ॥ त्वमेव सर्वं तमसा धरा हि सि संदृष्टि कालेन जगत्प्रपं
च ॥६॥ त्वया हता दैत्यगणा विमुक्तिं प्रसर्पयातानवबंधपन्नाः ॥ त्वमेव विष्णोरतुलासि शक्तिः सर्व
स्य हेतुः परमासि माया ॥७॥ सतो सतो वापि परासि शक्तिः शर्वस्य च त्वं कुरुषे शिवे पि ॥ संमोहयल्लो
कान् सकलान् सुरेशान् काव्याकुलान् भिक्षुक हाति भोगान् ॥८॥ ये त्वां प्रपन्नान भयं तु तेषां न सोस्त
धाव्याव्दरतं कुरु चित्र(?) ॥ त्वमेव लक्ष्मी सुरता मलक्ष्मी ईक्षामुनानां परमदास्वरूपं ॥९॥ विद्यास्वरू
पासि जगत्त्रये पत्वं त्वमेव मुक्तिं प्रददासि तुष्टा ॥ ये आश्रितास्ते जगतां शरण्यास्ते विपत्स्वभेशो न च तेषु मातः ॥१०॥
त्वमेव विश्वंभरि विश्वमेतद्रक्षस्यपाप्यायसि वाविरूपा ॥ अनादिमध्यानिधना घगोप्यकरी सा लोकेश
सुरेश्वराणां ॥११॥ ते तु महान्त्यां परं नवि भरू मानं दरूपा निवसंति नाके ॥ अभक्तकामान्विनिहंसि ॥१४०॥

॥राम॥

त्व

शिष्टास्त्वामेव मातः शरणं प्रपन्नाः ॥१२॥ धन्योऽस्म्येते नयने च विद्या जनस्य माता पितरौ च मातः ॥
कुलं च दृष्ट्वा चरणौ हि यो सर्वशिवौ मार्तिहरौ सुरेज्यौ ॥१३॥ सूत उवाच ॥ एवं स्तुता जगन्माता वरमस्मै
न्यवेदयत् ॥ स संवव्रे परं भक्तिं सा तथेति तमब्रवीत् ॥१४॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सर्वान्कामा
न्लभेच्च सः ॥ सर्वत्र विजयं पुष्टिं विद्यामायुः सुखं शिवं ॥१५॥ शिवोवाच ॥ विश्वकर्मन्महाबुद्धे
ज्ञानवानसि सर्वतः ॥ यच्छ्रुतं शिववाक्येन तत्सर्वं हृष्टमेव ते ॥१६॥ सिंधुनापि जिता देवाः सर्वे
कारागृहे स्थिताः ॥ शिवश्चात्र समायातः कैलासे पिहितेसति ॥१७॥ दंडकारण्यदेशेत्र कोपि ते
न हि दृश्यते ॥ त्वं तु सम्यक् समायातो बहुकालेन दर्शनं ॥१८॥ विश्वकर्मो० ॥ किमाश्चर्यं जगन्मा
तर्वीक्षो मातर मोव्रजेत् ॥ इदं देवं महाभक्तो विद्याकां गुरुः शिवे ॥१९॥ पुत्रस्पते श्रुतो मातर्महि
मापरमाद्भुत ॥ तमहं दृष्टुमायातो युवयोर्दर्शनोत्सुकः ॥२०॥ सूत उवाच ॥ एवं तयोः संवदतोरागतो
सौ गुणेश्वरः ॥ असंख्यरश्मिसंकाशो रत्नसारूप विग्रहः ॥२१॥ प्रसन्नवदनो बालस्वरूप स्त्रि
वारितः ॥ तन्मध्ये शोभते स्मासो मरुन्मध्ये यथा हरिः ॥२२॥ तं दृष्ट्वा प्रणिपत्यासौ स्तोत्रैस्तुष्टाव ति
द२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१४१॥

गुरस्थितः॥ तुष्टाव परमात्मानं ध्यात्वा तं गिरिजासुतं ॥२३॥ नमामि परमात्मानं सच्चिदानंदवि
ग्रहं ॥ चराचरगुरुं सर्वकारणानां च कारणं ॥२४॥ गुणेशं च गुणातीतं सृष्टिस्थित्यंतकारि
णं ॥ सर्वव्यापिनमीशानं व्यक्ताव्यक्तस्वरूपिणं ॥२५॥ अगम्यं सर्वदेवानां मुनिहृत्पद्मवासिनं ॥
सिद्धिबुद्धिपतिं नानाभक्तसिद्धिप्रदं विभुं ॥२६॥ अभक्तकामदहनं सहस्ररविसन्निभं ॥ अने
कशक्तिसंयुक्तं दैत्यदानवमर्दनं ॥२७॥ अनादिनिधनं शांतं जरामरणवर्जितं ॥ जितनूचत्रयी
मूलं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं ॥२८॥ कउवाच ॥ एवं स्तुतिं समाकर्ण्य संतुष्टः सगुणेश्वरः ॥ स्वासने तमुपा
वेश्य पूजयामास सुंदरं ॥२९॥ प्रक्षाल्य च रणौ गंधानक्षताः पुष्पमेव च ॥ धूपदीपं च नैवेद्यं निवे
द्याथ तमब्रवीत् ॥३०॥ गुणेश उ० ॥ विश्वकर्मन्नालपक्षिम मद्दर्शनकांक्षया ॥ किमानीतं मम मुदे उपा
यनमनुत्तमं ॥३१॥ विश्वकर्मो० ॥ निजस्थानं दर्पणाभं चकार वांछाविधायिना ॥ निस्पृहाणां हि भक्तानां
सत्त्रिशक्तिमतामपि ॥३२॥ समलोष्टाश्महेम्नां च व्यक्ष्माधरीदृशां ॥ कर्तुं न कर्तुं शक्तानामन्यथा
कर्तुमेव च ॥३३॥ स्वाधीनानां च तुष्टानां स्वद्रतं वर्तिनां मे ॥ पराधीनेन शक्तोहं किंचिन्नेमर्स
धमीभिः ॥३४॥ किं देयं तव देवाय स्वराष्ट्या किंचिदाहृतं ॥ कउवाच ॥ एवमुक्त्वा विश्वकर्मा स्थापय

॥१४१॥
राम

सुरतः अणिं ॥३५॥ पशुं च परशुं पाशं सहस्रादित्यसन्निभं ॥ सर्वशत्रुहरं तीक्ष्णं दधार सगुणेश्व
रः ॥३६॥ उवाच विश्वकर्माणं कृत एतान्नि विश्वकृत् ॥ आनीतानि मम प्रीत्यै त्वत्तोदयस्व मम मानघ ॥३७॥ वि
श्वकर्मो० ॥ संज्ञा नामेति नाम्ना मे कन्या या पारुस्वरूपिणी ॥ लज्जितोयमनुसंवीक्ष्य सहसांशोश्चिर्गुणं ॥३८॥
रमा राची च सावित्री शारदारुंधती रतिः ॥ त्रिलोक्यां न समा कापि परा यस्या गुणेश्वर ॥३९॥ सा मया
रवये दत्ता त्रिवेदाय त्रिरूपिणे ॥ आगतेषु त्रिलोकेषु सांगोपांगेषु सर्वशः ॥४०॥ महोत्सवो महानासी
द्दिनाष्टकमहर्निशं ॥ यांतेषु स्वस्वस्थितादिवालक्षयाधोमुखागतः ॥४१॥ स वितातामथादाय यपोस्य
तस्य
स्थानमुत्तमं ॥ तेजसोतस्तोमे कन्यका दृशा तापभानत् ॥४२॥ सा ततो निर्ममे छायां संज्ञा तस्याप्रभावतः ॥
सर्वं तस्पे निवेद्यैव स्वधामं स्वगता ॥४३॥ गते कियति काले सा छाया ज्ञाता तु भानुना ॥ नेयं संज्ञेति सा
प्राया त्स्वधामे गृहमर्यपा ॥४४॥ ततो भीता पुनः संज्ञा उवाच नत्वा पितरः ॥ नेवेदयं रवेर्हस्ते तेजोना
र्द क्षमे स्यहं ॥४५॥ ततः पिशाधि दत्ता सा बहिरेव यथोदितं ॥ अश्विनीरूपमास्थाय पेशुस्वरूपावनेवस
त ॥४६॥ तेन स त्वं विश्वकर्माणमनवेश्य पृच्छ्य विदुहे ॥ प्रोवाचार्यमणं सोयं तेजस्ते सोढुं न क्षमा ॥४७॥ ध्यान
तान्यन्ये जाने तापपापं तेब्रवीमि च ॥ मदिते तेजसो भागो न्यूनः किंचिन्न विष्यति ॥४८॥ तदा सा प्रकटी भ
या मद्भस्यत्वं ततस्तदा ॥ रविरुवाच ॥ यथा तव भवेच्छ्रेतस्तथा कर्तुं समर्हसि ॥४९॥ कउवाच ॥ विश्वकर्मा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततश्चैनं पत्रे स्थाप्योल्लिखेत्स्वह ॥ तेजोरूपा संचकारासु किंचित्सोम्यो भुव उग्रसः ॥५०॥ पुत्रवत्सा भ
न संत्रातत्र यातो यमा विभुः ॥ अश्वोभूत्यात यारि मेसा नासत्याव स्पच ॥५१॥ ता मायो रीयमा
लोकं निजं हर्षयुतो गमत् ॥ विश्वकर्मा ॥ तेजः शोषेण तस्या थप्रबद्धेन गुजेश्वर ॥५२॥ निमक्तान्या
युधान्याशुत्वष्टर्थे जगदीश्वर ॥ अति तीक्ष्णानि भास्वस्य सपाज यक्र सण्यपि ॥५३॥ यत्या रितेप्रदत्ता
नि दत्ते चक्रं गदे हरेः ॥ त्रिशूलः शंभवे दत्तः सर्वशत्रुनिबर्हणः ॥५४॥ गुणेशउवाच ॥ सम्पद्धत्तं विविश्वकर्म आयुधानि शुभानि मे ॥ दत्तानि दैत्यनाशाय परोपकृतये सतां ॥५५॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तायुधा
न्याशु दधार दुर्धराणि च ॥ तदा चेत्पंच पेष्टशिवी पर्वताश्च वनानि च ॥५६॥ तुष्टुवुर्मे सोपि तस्थौ विस्मयं चंद्र
निभो विभुः ॥ विश्वकर्मा नमस्कृत्य ययौ स्वस्थानमासुया ॥५७॥ उमा समजो पि चित्रश्री इन्दुनिबालेर्य तः शुमान् ॥
तत्रापयो हृन्क्रोना मयमहादुष्टतरोसुरः ॥५८॥ भयंकरानलो नेत्रोग्रस्सभि व महाबली ॥ पुत्रवृतेन च भुवं कंपय
न्नुद्गतवान् ॥५९॥ दृष्ट्वा भयं करं दैत्यं मुनिपुत्राः पलायितां ॥ सआयुधानि गृह्याशु तं व्यकं समताडयत् ॥६०॥
अंकुशाघात मात्रेण पतितो भुवि सोसुरः ॥ वमनरक्तं निजं रूपमास्थितश्चूर्णयन्नमान् ॥६१॥ संहर द्वीवसं
घातान्दशयोजनविस्तृतः ॥ सततोस्त मितेसूर्ये पपो बालसुतो गणे ॥६२॥ बालः प्राहुस्तमपि तेना पापि निहितो
सुरः ॥ ब्रह्मोवामा मंकुशाघाताद्दशयोजनमापतत् ॥६३॥ तानुवाचाद्रिजा रोषात्पुत्रं तु बिलमं हरे ॥ ततस्सहाश्यमा

कृष्णवाच ॥ ततः कदाचिद्गिरिजा प्रसन्नं प्राह शंकरं ॥ शिवोवाच ॥ देवेश सतमं वर्षप्रक्लन्न
मस्य सांप्रतं ॥१॥ कीयतां व्रतबंधोस्य सुमहूर्ते महोत्सवं ॥ शिवउ ॥ सम्यगुक्तं त्वया भ
द्रे क्षात्वा चैतोगतं मम ॥२॥ संपादयिष्ये साध्व स्य प्रतबंधं यथा विधि ॥ कृष्णउवाच ॥ इत्युक्त्वा
गिरिजां देवस्समाज्ञार्य च गौतमं ॥३॥ विचार्य सुदिनं लग्नं सामग्रीं समपादयत् ॥ मंडप
स्य सुविस्तीर्णं सर्वान्मुनिगणान्विभुः ॥४॥ आहूयापरप्रज्येष्ठो सोदात्मा सर्वगोहरः ॥
यथा विधिप्र्व कायस्य व्रतबंधं गुरुस्तदा ॥५॥ उपायनाः समसर्वे ते शिवस्य बालकस्य च ॥
अष्टाशीति सहस्रेभ्यो नमस्कास्यहरेर्पि च ॥६॥ संपूज्य विधिवत्साधानाना नोपायनसंचयान् ॥
यक्षेभ्यश्च कोटिदेवेभ्यो यक्षेभ्योपितथैव च ॥७॥ किन्नरेभ्यश्चारणेभ्यो वाधपयोर्दद्स्वपि ॥ गायन
सुकिन्नरे भ्यश्च नर्तकीनां गणेषु च ॥८॥ न्यस्यन्तु सर्वलोकेषु पञ्चपञ्चसुमहोत्सवं ॥ उपायना
नि दानानि ददौ हर्षात्सदाशिवः ॥९॥ देवतास्थापनं दत्त्वा भोजयामास चाखिलान् ॥ प्रातः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१५३॥

कालेबहिः स्नाप्य चौल्वकर्म समाप्य च ॥१०॥ चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सार्द्धं भोज्यं संस्नाप्य पुनः॥
वेदिकायामंतरातु धृत्वांतः पदमुत्तमं ॥११॥ मर्हूर्ते साधयामास मुनिभिर्मंत्रवादिभिः॥
एतस्मिन्नंतरे दैत्यो दरंतांतककालसन्निभो ॥१२॥ गजरूपधरो मत्तो दानो दुष्टश्रवोद्धतो ॥ ती
क्ष्णदंतो दीर्घशुंडो गगनस्पृक् चापुष्करो ॥१३॥ चित्कारभीषितजनो सिंदूरारुणमस्तको ॥ नि
पतेत्पादघातेन यथोराश्रुवसुंधरा ॥१४॥ दंतघातेन मुध्वंतो रजसाच्छादयद्रोदसी ॥ सभाद्वारगतं ब्रा
ह्मणं समुपागतो ॥१५॥ दंतप्रहारैस्तं दृष्टं भिंदन्स बलवत्तरं ॥ अवक्त्रं पपातोयं भूमौ पतितो
गजराट् क्षणात् ॥१६॥ ऐरावतः पपाताशु मुहूर्तात्प्राप्य चेतनां ॥ करिणो पुच्छ ... नेतो दंतघातैर्नि
जघ्नतुः ॥१७॥ ततस्तौ मत्तमातंगौ सभामध्यं समीयतुः ॥ शुंडाभ्यां मंडपं तौ तु ताडयामासतुस्त
दा ॥१८॥ उत्तस्थुः सर्वलोकास्ते अहलाकोलाहलं तयोः ॥ यतो यतो गच्छतस्मात ततो देवाः पलायिताः ॥१९॥
मुनयस्तनयाभीत्या दशदिक्षु पलायिताः ॥ गणाश्च ऋ शिवं तत्र विघ्नमेतदुपस्थितं ॥२०॥ संप्र
सभामुनिपुत्रा विध्वस्ता गजभीतितः ॥ ततः पलायिता गौरी सखिभिर्गृहमागता ॥२१॥ बाल

॥१५३॥
यप

स्तौ गिरिशस्ये तद्दंतिनो बलवत्तरौ ॥ जगर्जघनवच्चोग्रं तयोः शुंडे दधार ह ॥२२॥ उभाभ्याम
पि हस्ताभ्यां चित्कारं तौ प्रचक्रतुः ॥ भ्रामयित्वास्फालयत्स एकस्मिन्नपरं गजं ॥२३॥ उभौ तौ श
तधा जातौ पतितौ धरणीतले ॥ धराचकंपे पाश्र्व दिपदश्च पितावहू ॥२४॥ ततः खंडा
नि निन्यासुर्दूरतः क्षिप्तु गणाः ॥ बहु ... ग्राह जननीं ... प्रभागस्य स्वे कूटौ ॥२५॥ स
वे पलायिता देवा मुनयो नेत्र चानवो ॥ बालेन निहतो दैत्या इत्यपाच शिवा सखी ॥२६॥ त
तस्ते मीलिता देवा ईशा धाता मुनयोऽपि च ॥ ऊचुर्गुणेशं ते सर्वे स्वामिन्सर्वगुणाकर ॥२७॥ सर्वज्ञा
ण हरो देवो सौख्यापत्या गजरूपिणो ॥ निहतो ह्येवया देवमायाविनो बलवत्तरो ॥२८॥ इत्युक्त्वा श
मुनयो देवाश्च विविशुः सभां ॥ उपविष्टेषु सर्वेषु निन्युश्चासुरो गणाः ॥२९॥ ततो वाद्या
रा ...धितं बलारुद्रसमीपगः ॥ दत्वापरस्यं ... धेबबंध पेरवलं शिशोः ॥३०॥ यज्ञोपवीतमजि
नेहां पंचसमिधामपि ॥ धारयामास विधिवत्तांवित्रीवाचनं ततः ॥३१॥ ततो मातादृद्रो भिक्षा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१४४॥

शोभिष्ठश्रोति नामास्य चक्रे सम्यक्प्रहृष्टमनाः ॥३४॥ ततः पुरंदरः प्रत्युपकंठे चिंतामणिं ददौ ॥
मस्तके प्रपणानि च ॥ उत्तरीयं च रत्नानि पुष्पकल्पयुतानि च ॥३५॥ लड्डुकान् भक्ष्यखाद्यानि
त्रिशूलं ददौ शिवः ॥ दृष्ट्वा नाम च कारास्य भालचंद्र इति स्फुटं ॥३६॥ शूलपाणिरिति परं
तस्य श्रीहरिर्ददौ ॥ नाम चिंतामणिरिति चक्रे सर्वार्थदं शुभं ॥३७॥ हृष्टो तं देव कमलम् अर्च्य
कमलासनः ॥ विधाता इति च नामास्य स्थापयामास संसदि ॥३८॥ ततः सर्वे सुरगणाः समभ्य
र्च्य गुणेश्वरं ॥ नानाविधानि नामानि चक्रुः स्वं स्वेच्छया सह ॥३७॥ अदितिः कश्यपश्चाथ
उपजग्मतुः सुतं ॥ दर्शयामास देवोपि पूर्वरूपं तयोः शुभं ॥३८॥ भालचंद्रं दशभुजं मु
कुटेन विराजितं ॥ दिव्यांबरं दिव्यगंधं दिव्याभरणभूषितं ॥३९॥ सिंहारूढं विराजंतं सुरगा
दिरवंदितं ॥ दृष्ट्वैवं अदितिर्हर्षात् आलिलिंग स्तनौ तनिर्भरौ ॥४०॥ रोमांचितशरीरा च प्रेमगद्गदवाणि
स्वना ॥ विस्मयं परमं प्राह अश्रुवदश्रुजलानि च ॥४१॥ परमानंदपन्ना शुश्रुते हसु तपयोधरा ॥
तथैव कश्यपो देहभावं तत्याज तत्क्षणात् ॥४२॥ उचतुस्तौ सुतस्नेहाव त्साबाबा वियोगतः ॥ ॥१४४॥
राम

त्वत्तोमां गमितौ लेघ दर्शनासुरतां गतौ ॥४३॥ नावां त्यज सुते घावीर्दीनौ च च्छरणे रतौ ॥ सुत उवाच ॥
प्रतिश्रुतं मया मातर्द्धस्ये दर्शनमेद्भुतं ॥४४॥ तद्विदानीं मया दत्तं नशोकं कर्तुमर्हसि ॥ सर्वतिष्यमि
नोपातेषो योगेन कदाचन ॥४५॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं तु वदतो देव पार्वती समुपागता ॥ उवाच परमप्रीता
क्राग्रे हंसरोषौ शिशूनौ ॥४६॥ अदितेर्दोहृमे पुत्रं मन्यसे तं चिरकालतः ॥ नायं तव सुतः सुस्त्र सम्यक्प
रपश्य धीमते ॥४७॥ सापरस्य सुतं रवै नं स्वस्येव तनयं विभुं ॥ अदितिः ॥ त्वमेव मोही परस्या सुतं न
यं मे पुरस्थितं ॥४८॥ सापरस्य सुतं देवैनं गुणेशं तनयं स्वकं ॥ अदितीतं प्रपेसाह पार्वती साममेति
च ॥४९॥ एवं विवदमानेन प्राहु देवाः सुविस्मिता ॥ अनादिनिधनो देवः सृष्टिस्थित्यंतकारकः ॥५०॥
अनंतरूपोमंत श्रीरने कराद्विसंयुतः ॥ कस्यायं तु भवेत्पुत्र उभे भ्रांत स्वमायया ॥५१॥ ते ऊचतुः ॥
यस्यायं भवेत्पुत्रस्तस्याग्रे सोप्रदीयतां ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततो देवा निरीक्ष्यैनं नानारूपिणमीश्वरं ॥५२॥
कश्चिदाह विधातायं कश्चिद्विष्णुश्चतुर्भुजः ॥ कश्चित्त्रिलोचनः प्राह वरुणं च हुताशनं ॥५३॥ कश्चि
च्चंद्रमसं प्राह तपनं सुवमागतं ॥ गंधर्वं किन्नरं कश्चित्प्राजानं शेषमेव च ॥५४॥ एवं नानारूपिणं ते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निरीक्ष्य विस्मिताः सुराः ॥ ऊचुस्ते संश्रयो ऽस्माभिर्विधातुं शक्यते न च ॥५५॥ भवती भ्यां विवेकेन गणाधीप परस्तु धीमान् ॥ ततो गौरी गृहाणाशु षडुत्तं तनयं स्वकं ॥५६॥ स्तनपानं ददौ सो ऽपि हा ऽद दिति विरसा भवत् ॥ पमन्येह्याल क्रोयस्याल र्भपायाथ सुरेश्वर प्रति ॥५७॥ अहं प्रीतो भवं भस्या परस्तत नयंदथा ॥ मुनयः कृत्स्नय श्चैनं पुरजुस्तं गुणेश्वरं ॥५८॥ नमस्कृत्य प्रणम्य प्रयतुः स्वस्वं निवेशनं ॥ भवानी च गृहं याता पुत्रमादाय हर्षिता ॥५९॥ ततस्ता मागता सर्वेषा गमन्निलयान्स्वकान् ॥ अतः परं च संगेन श्रृणुष्वा ग्रे कथानकं ॥६०॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपु० उ० खं० गौर्या विवाहो नाम षड्वतितमो ऽध्यायः ॥ ५६ ॥ मुनिरु० ॥ येया विना यक्तो देवोमयरेश्वर संज्ञितः ॥ आलो गुणेशनाम्ना मम हितायं निरूपितः ॥१॥ सद्यर्थं प्रापत नाम मद्ग्रं चिंत्ते न दृतं महत् ॥ श्रमते मे समा च क्ष्व सांप्रतं मम संभवः ॥२॥ ऋ. ॥ यथा ते न दृत्तं तकृ ममयरेश्वर नाम च ॥ प्राप द्विनायको देवो निरू पितं विलंबन ॥४॥ पाताल भुवने शेषः सभामध्यगतो भवेत् ॥ वासुकी प्रमुखैः

॥१४५॥
राम

सुवै विनीतैः परिवारितः ॥४॥ ततः कृद्द समायाता तेजोरूपाशु रूपिणी ॥ मुक्तामणियुतं चारु बिभ्रतं कंचुकं शुभं ॥५॥ बिंबोष्ठी चंद्रवदना दिव्यांबर धरा ऽवृता ॥ तां दृष्ट्वा जननी शेषोवासुकी प्रमुखा श्च ये ॥६॥ ने मुर्यति बहुदिने रभवं ते ऽघरोऽहिन ॥ वरांते बालकाः सर्वे तां तु निष्ठुरतां गता ॥७॥ शेषस्तु तां करध्यत्वा सस्थापयं तत्र आसने ॥ पुप्रजुः परया भक्त्या ततः शेषो ब्रवीत्तु तां ॥८॥ शेषउ० ॥ समाता कस्यपस्या सिपत्नी चारुतरा सती ॥ सर्वविद्या निधानस्य स्त्रष्टि स्थित्यंत कारिणः ॥९॥ त्वत्प्रसादस्योदेवगणास्तु संघस्य नवे विदुः ॥ त्वं चापि सह सारणाप विग्रहे च क्षमा स्त्वसि ॥१०॥ तव पुत्रो ऽभं मावेतस्त्रैलोक्य मास साहसाः ॥ साक्रुधं च विहाया ऽता किमु द्दिश्य प्रयोजनं ॥११॥ कद्रू ॥ विना प्रयोजनं पुत्र को पिनायाति कुत्रचन ॥ तच्छ्रेतक थयिष्ये हं श्रृणुसादर मानसः ॥१२॥ अदितिर्मे सपत्नी या जननी पुत्र पक्षिणः ॥ तस्याद्दर्शनि कां क्षामि कृतवा चित्तं बभूव ह ॥१३॥ अनाघ्नातया ऽहं तु तद्गृहं सह सा गता ॥ ना सनं न च सत्कारं स्वागतं न च सादरात् ॥१४॥ एवं वैरं तु सा सक्ता जययपुत्र मानुदृत ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तेन चाकर्षिता वेणी विवस्त्राहं हरता क्षणात् ॥१५॥ पाण्डुवाच महादुष्टे नावलोक्यं पुरं तव ॥ मम मा
तुस्सुदासीत्वं सर्वमासीत् त्वं तथा ॥१६॥ तदा करुणालेशोऽन ध्वनौ मनसि किंचित् ॥ इतो गच्छन्न चेत्त्वा
णान् गृहीष्यामि महाखले ॥१७॥ सा तदीयवाक्यान्निदुःखिताहं फणीश्वर ॥ आक्रंदं परमं प्राप्ता प्रा
णत्यागं तु निश्चिता ॥१८॥ आगताहं ततो पुत्र दर्शनार्थं हि त्वां नघ ॥ यदि वो मयि पुत्र त्विस्यात्तदा सर्वैः स
हानघ ॥१९॥ सत्यु त्वायदि मान्याहं तदा तस्या विनाशनं ॥ कर्तव्यं च सपत्न्या मे न तोह दिसुरं भवेत् ॥२०॥
कद्रुवा ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं क्रोधेन समन्वितः ॥ जज्वाल सहसा वह्निर्घृतेन हविषा यथा ॥२१॥ मम
मातुः स्वतामाता विनतातनये यदि ॥ तदाहं तस्सती का रंकरिष्यामि न संशयः ॥२२॥ कद्रुवा ॥ एवमुक्त्वा
सशोषाय वासुकिप्रमुखैर्युतः ॥ तत्र गंतुं मनश्चक्रे यत्र सा विनता भवत् ॥२३॥ वासुकिरु॰ ॥ अहमेव
गमिष्यामि कोटिनागयुतेनघ ॥ विनतामानयिष्यामि तिष्ठ त्वं पुरगोऽधिप ॥२४॥ कद्रुवा ॥ एवमुक्त्वाय
यौ शीघ्रं वासुकिर्विनताश्रमं ॥ असंख्यातुरगौघैश्च बिभ्राय विनता तदा ॥२५॥ तदैव वेष्टिता सर्वे

रणे सा मोयथापुरा ॥ निष्पुत्रेशेष निक्रूटं सा च तान ब्रवीत्तदा ॥२६॥ विनतोवाच ॥ किमर्थं बंधनं ह्यस्या
मपनेतुं समुद्यता ॥ अपराधं विना यास्ताः पापिष्ठा गदताशुभे ॥२७॥ पपपुत्रस्यानुभावेन ताता स्थि
सर्पपन्नगैः ॥ अतोऽधुनायतुम्भो नो चेत्तसंहारं करिष्यति ॥२८॥ कद्रुवा ॥ श्रुत्वैति दासमीक्ष्यैव संस्मार ग
रुडं तु सा ॥ सोऽपि तत्रागतस्तत्र तस्या आगता पक्षिभिः सह ॥२९॥ येनं संपालिरपरोजद्धासुः पक्षि
पुंगवः ॥ एषां पक्षसमीरेणैवं चेपेतुश्च पर्वताः ॥३०॥ भुजंगास्तेषु सर्वेषु वमन्विषकणान्बहून् ॥ पु
त्रमासीन्महाघोरं मारुतादपतत्रिणां ॥३१॥ ततो जगामपुत्रं संपातिं रूपेण बंधमानयन्तु ते ॥ मातृस्य त
स्य संप्राप्तो गरुडः पक्षिराट् ततः ॥३२॥ कृपं तीजगतीसर्वां पातयन्नुमपर्वतान् ॥ तद्रूपं भुजंगा
श्चापपलायनपरायणः ॥३३॥ पक्षवातेन गगनेब भ्रमुर्भुजगाः परे ॥ पुत्रात्तु विनताबंधात्त्व मा
नं गंतुमुपता ॥३४॥ तांदृष्ट्वा वासुकिः क्रोधदुष्टोऽथ विषं वमन् ॥ पक्षाघातेन गरुडो पालयन्भुव
नलेचतं ॥३५॥ विनता तु गता वेमात्स्वस्थास्व स्वस्थानं पुनर्मं ॥ प्रताप वा सुवेदृष्ट्वा गरुडः स्वक्षरूप धृक् ॥३६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१४०॥

विनतां रक्ष तं यातो याते तत्रैव शुक्लोपह ॥ वासुकिर्विषमस्यंतपस्यजं दृष्ट्वं दह ॥३७॥ नागलोकं नि
नाया शुबृद्धास्ता विवरं क्षिपत ॥ पिधाय द्वारं विनयान्तो मातरं मध्यगात् ॥३८॥ ॐ तां तं सर्वमा
परव्यो मात्रैशो पापचारुधीः ॥ शुक्रो शर्विनताश्रुसाव ध्यानी तान्सुतान्सतान् ॥३९॥ प्रयये क
श्यपंत्री ध्यनमस्कृत्य भवीष्यतं ॥ विपरीतमिदं जातं प्रेत्यसर्पोदये यथा ॥४०॥ गृहे स्थिता मा
मनय स्वह सावासुकी स्तु ॥ एष तीनुयथयो र्वै जरायुमोचितं तमां ॥४१॥ संपाति संपास्तेषु
त्रामरयामासुरेजसा ॥ पराजिते च तेषां तु भुजगेविधुभिर्भुनै ॥४२॥ गरुडं चास्मस्मरं तेजि
सासर्पगणं सुतान् ॥ मोचिता चाणु रूपेण तेनाप्यागमनं ध्रुवं ॥४३॥ जरायुमुक्तेन संपातिस्येनो
गेसुबृनीवभ्रातृ ॥ नीता पातालविवरं पिधायस्थापिताघृवं ॥४४॥ गमिष्यंति ममप्राणा विनता
न्यांसुजापितान् ॥ एतावदुःखप्राप्ताहं सपिमन्यभूमिविक्षिते ॥४५॥ इति श्रुत्वा प्रियावाक्यं प्राह तं
कश्यपोमुनिः ॥ कश्यप उ० ॥ माचिंतां कुरु भद्रं ते वेनतेमानसोज्वरः ॥४६॥ भवितेनेहं प्रदास्यामि तु ॥१४०॥

श्रम

त्रस्तेनो भविष्यति ॥ अभेद्यं मंडवं त्रेणपार्वत्यायदिवालकः ॥४७॥ शिव उ० भोक्ष्यति पादाभ्यां ततः पु
त्रो भवेत्तव ॥ स नीलकंठो बलवान्नीलकंठो इवापरः ॥४८॥ तस्य शावकश्रवकश्चक्षुश्रवसस्तेपराभ
वं ॥ आयास्यति गुणेशो पितमारस्य भुवो भयम् ॥४९॥ हरिष्यति तदा पुत्रमोक्षं तेनागर्वं धनात् ॥ व्यास उ॥
एवमुक्त्वा मुनिस्तस्ये रहो दत्तश्चतुर्मुदा ॥५०॥ विनता चयपोहर्षाल्लाननं जंतु वर्जितं ॥ कालेन सुषुवे
पौंडमभेद्यं वज्रपर्वतैः ॥५१॥ रक्षासनेव तन्मध्ये स्ततदाभ्याय सुस्थिरा भवत् ॥ यथा भूपिगतं प्र
यं कद्रूदेव बलवत्तरः ॥५२॥ ॥ इति श्रीमद्गणे॰ उ॰ खं॰ क्री॰ खंडे सत्तो समसनवतितमोध्यायः ॥९७॥
व्यास उ० ॥ एवं गते सप्तमब्दे अष्टमे तु गुणेश्वरः ॥ उषः स्नात्वा स्थितो ब्रह्मजपन्नं उच्चतुष्टयं ॥१॥ क
स्तूरीतिलकेनानाभूषणैः सुविराजित ॥ दिव्यांबरधरो दिव्यगंधमाल्यविभूषितः ॥२॥ ततस्ते ता
पसमुता आगता सं गुणेश्वरं ॥ नदीस्याभासिताः सर्वे कृणदीप्त्या यथा घना ॥३॥ तान्दृष्ट्वाध्यय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१४८॥

नेत्रं दृष्ट्वा गीता तस्याः भेदैः सह ॥ सर्वेषां मस्तके हस्तं न्यधात्स समये विभुः ॥४॥ त्रिचतुःपंचवर्षाणां वेदश्रु
तिस्ततो भवत् ॥ विना तु चेतनां शाब्दो न भवान्यां हि श्रूयते ॥५॥ चतुर्णामपि वेदानां सर्वे पारायणं व्यधुः ॥ नाभ
क्षयन्पशुगुणा मासं पुस्वगतं तदा ॥६॥ श्रवणे तस्य जाताः शाखानां वेदचारिणां ॥ समासे वेदद्वितये सा
मगानमधारभेत ॥७॥ हरिणाः सिंहशार्दूलपशुजंगाः पक्षजातयः ॥ गानस्य श्रवणे शान्ता अश्रुपाताः प्रभुश्रु
तेः ॥९॥ अशीति सहस्राणि मुनयः श्रवणे रताः ॥ आदेहदेहसंमग्नाः शेरते स्म यथा निशि ॥१०॥ प्रमथा या गणाः
सख्यः शिवा च हर्षनिर्भरा ॥ अश्रवश्याप्यतं चंद्रः शिवभालस्थितस्तदा ॥१०॥ तत्सेपकौ हुंडमालासंज्ञा निपुरुषाव
दु ॥ तु ज्ञाताः किन्नराः सर्वे गंधर्वाश्चास्य गानतः ॥११॥ स्मरतपाः स्त्रियः शान्ता आरार्त्तिकं व्यधुस्तदा ॥
तत्राजगाम सहसा देवस्थ्या पि नवाश्रुति ॥१२॥ यस्य राघेन दीर्णास्तां मंदराद्रिगुहास्तदा ॥ तत्र दंतो वापिन्चास्य
स्ताजगान यनो रिह ॥१३॥ स तु श्वापदरूपेण बभ्राम तत्र लभग ह ॥ पंचनेत्रस्य तु श्रुंगो वस्तु पादश्चतुः श्रुति ॥१४॥ त्रिपु
रश्च द्विपुच्छो सो जहा सोऽच्छैर्निरीक्ष्य तां ॥ पश्यंतु कौतुकं बाला प्रोवाच स्त्रियं शिशुं श्चिभुः ॥१५॥ अस्मद्भुतं दृष्टमिद
मिस्तत्रु स्ते गुणेश्वरं ॥ ततो देवो ननर्त च्छैरूज्जयन्पतद्भुवि ॥१६॥ क्षणं स्थी नं क्षणं तिष्ठन्द्रश्याद्दृश्यस्वरूप ॥१४८॥
राम

ध्वकृ ॥ प्रीयतो प्रीयवामे षड्दृ वाच शिशुश्चिभुः ॥१७॥ इत्युक्त्वौ देवमगमद्देगेन च गुणेश्वरः ॥ पलाय
ति महादेवो यात्रितृष्टे सबालके ॥१८॥ महारण्यं गताः सर्वेऽपि त्र बाले न सर्पति ॥ गर्जंति सिंहशार्दू
ला गजभल्ककेसवानराः ॥१९॥ तं पश्यंतु लत्र यातो सावुद्धौ पदे सपुंगवः ॥ प्रापिया तो दूरदेशं ततः
रिवेभोग लानन ॥२०॥ कोप संरक्तनयनो मुमोच पात्रान् त्वरेणं ॥ चकंपे धरणी व्योम भ्रमन्नेच पभार
तदा ॥२१॥ पतत्रान्नि स्वात्मुंडा करुं पोचा नदन्स्यनान्द ॥ स पाशौ देवमाक्रम्य क्षणेनाया द्गुणेश्व
रं ॥२२॥ आसरोधा सपातो व्यलिंगं न्यादो प्रभुः औमुखं ॥ नेत्रहारगताः प्राणाः परस्पतसु बालकेषु पा ॥२३॥
पतितो रूपमास्थाय चरन् विंशति योजनं ॥ स पाशाद्वंगंते केचिद्धिचकर्षुरितस्ततः ॥२४॥ गुडे काष्ठमुखे
धूलिं चिक्षुपुरपरे भक्षाः ॥ केचिन्मात्र पुरीषं च चक्रुस्तन्मस्तके भक्षाः ॥२५॥ गुणेशानिकटं याताः सर्वे
बालाः क्षुधातुराः ॥ रसाला निक्षुखंडं सो वेदोऽचिंत्य मस्तके गताः ॥२६॥ अजघ्नुः फलघातेन मूर्भि
लकाश्रुति ॥ पतितान्नृपरे स्वादं बहुविनतां तत ॥२७॥ अंडमाश्छायति घ्नंती सा धावद्
लकाश्रुति ॥ पलायमाना स्तान्द्रष्ट्वा विनतापक्षतायये ॥२८॥ निघ्नंती पक्षघातेन श्वा पद्गु निघ्नमानपि ॥

प

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गुणेशास्तस्य सम्पोलो स्यल्ली नोऽत्र स्वस्य कौ स्वरे ॥१८॥ दृष्ट्वा शंभुश्चेतत रं मंडलं शाश्विनोय था ॥ दधार ह
स्ते सह सा गुणेशो बलवन्तरं ॥३०॥ अस्तुर सगरद्द शेपग श्री नीलकंठ वाद ॥ दीर्घपक्षो विशालाक्षो
व पन्द्यो लावण्यान्तुरवान् ॥३१॥ व्याधून यदु भोपक्षौ कंपयंस्त ग तीतलं ॥ चेलुर्वैलाप्रतिशृंग्यस्सगु प्रा
स्तस्यराव्हतः ॥३२॥ चचाल मंडलं भ्रा नो रथैः शास्तेपला पिताः ॥ पक्षतोन्तुयपो सो भपक्षघातिनस्ता
डपन्त ॥३३॥ तं दृष्ट्वाकदनं ते पायो हुक्कामो गुणेश्वरः ॥ अयाह पक्षे तंत्रूरं तत्तोलुहुम वर्तते ॥३४॥ पक्ष
घातैश्चंतु दुदैर्जघान पक्षिपुंगवः ॥ आरक्तनयनः सोपि तं जघ्नेतु ष्टिघाततैः ॥ अतिप्राठपंतस्यदधु
यन्तु भिरथ्य थास्रुपे ॥ गुणेशास्तं जघानाशु ते निपेतुर्धरातले ॥३६॥ उड्डीय सपपातासु बालानना
ग्रपस्त्यरं ॥ गुणेशास्ता सम्पुनुच्यस मारूढोंडलं ततः ॥३७॥ वच्चोत मंडलं मत्सा स्याहरोह गुणेश्वरः ॥
ततस्त मोमयू वलो विनता पित्समायपो ॥३८॥ तुष्टाव परमात्मानं गुणेशं तं धिया स्वया ॥ यंस्तुष्टिकर्ता
रजसाभ्रसा सत्वेन पालकः ॥३९॥ विभु स्तामसितमसा संहरत्र्यंशं करो विच ॥ न देवान षयस्ताव विदुर्यो
सगुणस्य ह ॥४०॥ निर्गुणस्य तु को वेद चराचरगुरोरपि ॥ एवं स्तुत्वा प्रवित्साप्रणामे भक्तितत्परा ॥४१॥

कश्यपस्य मुनेः पत्नी विनतां विद्धि मामिह ॥ तस्य पुत्रः शिखंडी च शेष वृक्षेत विष्णवि ॥४२॥ मुनिना पूर्वमुक्तं मे योग
तद्विज्ञतीति च ॥ सोऽस्य स्वामी न संदेहो मोचयिष्यति ते सुतान् ॥४३॥ प्रतीक्ष्यं सा मयाद्दृष्टं पादपं प्रति रं तव ॥ जय
युः श्येनसंपातिनश्चताकृद्रुसुतास्त्रयः ॥४४॥ तान्मोचय यदु नाथ शीघ्रं दर्शय ते सुतान् ॥ गुणेश उ० ॥ मा चिंतां
कुरु मा तस्त्वं दर्शयिष्ये सुतांस्तव ॥४५॥ कद्रुवा ॥ इत्येवमुक्त्वा विनतां बहुहर्षसमन्वितः ॥ शिखिनं तु ततः प्राह व
रं मत्तो वृणीष्व ह ॥४६॥ शिखंड्यु० ॥ यदि मेत्वं प्रसन्नोसि यदि देयो वरो मम ॥ तदा मन्नाम पूर्वं ते नाम ख्यातं भ
वेद्भुवि ॥४७॥ एतन्मे देहि सर्वेश त्वद्भक्तिं दृढं तथा ॥ देव उ० ॥ साधु साधु त्वया प्रोक्तं निर्लोभेनांतरात्मना ॥४८॥
त्वन्नाम पूर्वं मन्नाम मयूरेश्वर इत्यथ ॥ विख्यातं त्रिषु लोकेषु भक्तिस्ते च दृढा भवेत् ॥४९॥ कद्रुवा ॥ एवमाकर्ण्य
सा सर्वं विनतास्याश्रमं ययौ ॥ शिखंडिनं समारूढो मयूरेशोति निःसंगोऽहं ॥५०॥ मयूरेशो मयूरेशो मयूरेशोति
या समुत्तः ॥ तेन द्विजबालैस्तैरन्वितः शोभयद्दिशः ॥५१॥ मातरं प्रणिपत्याह व्वतां तं सर्वमंजसा ॥
वर्णयंतो मयूरेशं पुनिपुत्रा प्रहृष्टवत् ॥५२॥ इत्थं मयूरेशनाम प्राप्यासौ सगुणेश्वरः ॥ गणेशाख्या
नश्रवणे महापातकनाशनं ॥५३॥ ॥ इति श्रीमद्गं० उ० खं० शिखंडिवरप्रदानं नाम पञ्चनवति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु० ॥१५०॥

५७

सोध्यायः ॥४८॥ कृतुवा० ॥ अद्भुतं हरतवान्वषेनिवमेसोगुणेश्वरः ॥ शिखंडिनं समारुह्य चचाल रघुध
र्षितः ॥१॥ नानालंकारसंयुक्तो मगनाभिजरोभितः ॥ दिव्यांबरधरो बालैः क्रीडितुं समुपाययु ॥२॥
रणं चंद्रजयश्रीमान्तुयरादैरश्चिह्नतः ॥ केचिन्नपंतितं बालाः केचिच्छत्रं ध्वजं परे ॥३॥ दधुः केचि
द्विजयतस्तद्दर्शनमहोत्सवाः ॥ क्रीडंतेः सरसं याताः पंचयोजनविस्तृतं ॥४॥ अगाधोदं नक्रझषपंकजैर्म
र्कसंयुतं ॥ जातांपरीवारं नानापक्षिरवैर्युतं ॥५॥ उद्दीपितालवृच्चितासिके चिच्छनैयसि ॥ चूतलती
रगंधढ्या विशालं फलसंयुतं ॥६॥ आरुरोह मयूरेशो बालाः फलजिघृक्षया ॥ रसालेस्तनिजघ्नुस्तान्नि
चां गाधेपलायिताः ॥७॥ बालास्कंधोदीरयंतो निपेतुः केपितज्जले ॥ एवं क्रीडत्सु बालेषु दैत्यो गाद्धरू
पवान् ॥८॥ तस्य पादप्रहारेण चूर्णयांतिसपर्वताः ॥ तस्य द्वेषितशब्देन कंपते भुवनत्रयं ॥९॥ तुष्टदे
हेनतोलीवान्हंति स्कंधं जघर्षसः ॥ तस्मिन्भुते तब्द्रलेन कंपिते पतिते भके ॥१०॥ केचित्सजायिताबा
लाः केचिद्वीना मस्तके ॥ केचिन्निपतितान्यासु गुणेशोपतितेजले ॥११॥ निमग्ने द्विमहूर्ते स्मिन्स्वारुद्र

१५

॥१५०॥
राम

मुनिबालकाः ॥ किंवक्ष्याम उमायै च दर्शनीयं पुरवं कथं ॥१२॥ शंकरोपिरुषाविशो भस्मसान्नः
करिष्यति ॥ अगाधेस्मिन्जले मग्नं प्रवेष्टुं न च शक्नुमः ॥१३॥ गतः पिता पालयिता त्राता त्रा
तास रवाचन ॥ कतुवा ॥ एवं शोचत्सु बालेषु मयूरेशो दधार तं ॥१४॥ कर्णयोर्जलमध्येच
चकर्ष बलवान्विभुः ॥ आरुरोह बलाद्देसं भारेण मज्जयन्मुहुः ॥१५॥ सदैत्यो निर्वमन्नेत्रा
त्मुखनासाकूहेजलं बहु ॥ जलपूर्णश्वसिश्वासस्त्यजप्राणान्महारवः ॥१६॥ एकहस्तेन धृत्वा
तं दोलायित्वासुसजहाहिः ॥ मयूरेशास्ततो बाला जहसुर्ननृतुः स्थिरा ॥१७॥ मस्वांतेरात्रुधाजातं
दुष्टदैत्यपुंगवं ॥ प्रशशंसुर्मयूरेशं महाबलपराक्रमं ॥१८॥ नमस्कुर्तिततो देवं मत्तं मयार
हामहे ॥ तावद्देवह्रदे सोसिहतं दैत्योर्वहिर्गतिः ॥१९॥ पुनस्ते जलमाविश्य प्राक्षिंस्तंजलैर्मि
थः ॥ एकमतेन सर्वे ते प्राक्षिंचन्गणनायकं ॥२०॥ वर्षाकाले यथा मेघा धरिणी पर्वतानपि ॥ प
मुजैः परिषिंचन्सं नपयातो भवेपन ॥२१॥ तदा संस्मृत्य भुजैर्वारिच्छिक्षेप बालकेषु सः ॥ तदा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्वयं लुलितं दृष्ट्वा परस्परमथाब्रुवन् ॥२२॥ षड्भुजोयं कथं मध्ये त्वनंतभुजमंडितः ॥ पदिश्यती
मुनिसुता स्तुत्विह स्तावयं विभो ॥२३॥ असंख्यभुजवीर्योज्ञाः कृत्यसंभुवनेश्वरः ॥ पुनः स
र्वापि त्रिषिस्त्रुर्मर्यपुरस्तारुषान्विताः ॥२४॥ सोनंतरूपस्तांस्सर्वान्निरीक्ष्यगणनायकः ॥ एकैकस्या
श्चापि मया षड्भुजोनिजतेजसा ॥२५॥ तावच्छिखंडिनिष्ठो सोचलत्पराक्रमधषित ॥ प्रणेमुस्तं जलि
पुटं यथा देवगणेश्वरं ॥२६॥ पश्यंतस्तन्मुखे विश्वं सर्वं सगन्धितं तुते ॥ गंधर्वयक्षरक्षांसि स
सरित्सिंधुपर्वतान् ॥२७॥ सर्वं चराचरं विश्वं सदेवासुरमानुषं ॥ प्रार्थयामासुरथ तेदृष्ट्वा स्तुतं
भयातुराः ॥२८॥ बालाउचुः ॥ नविंदाभिस्वमालानं परं वा नापि किंचन ॥ एकरूपो भव विभो रूपांतरस्ता
खिलेश्वर ॥२९॥ कऊवा ॥ इति तस्रार्थनां श्रुत्वा जातो सो पूर्ववत्प्रभुः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र चिक्रीड
आगतान्यथा ॥३०॥ याभिः शीक्ष्यथ चेद्दृष्टो नायकानां त्रयोध्वरं ॥ नेत्रे निरीक्ष्य ते मर्त्याः प्रामलंन्ह
रिणस्त्रियः ॥३१॥ अतिसुंदरगात्रास्ताः सर्वालंकारभूषिताः ॥ ताभिः शीक्ष्यमयूरेशं विस्मयापर

नाग्निनागरूप ॥ जाताउचुर्मिथः सर्वाः अयं भर्ता भवेद्यदि ॥ तदा नः सफलं जन्म जीवितं च वयोपि
च ॥३३॥ ध्येयानि नमस्तुः सर्वास्ता कुत आगमनं तव ॥ दृष्ट्वा तेव दनं चेतो विह्वलं नो भिजायते ॥३४॥
विश्रांतं कुरु चेतनः स्वां गच्छ गान्यूष्वल मां अहं स्त्रीव सुतो नाम्ना मयूरेशापि तिष्ठुट ॥३५॥ विरम
तो पुन्निपुत्रे स्मृम त्रितो बलवत्तरे ॥ दृष्ट्वा नाम्ना दक्रमतं भवती नां प्रसंगतः ॥ जगाताउचुः ॥ अस्य
देहे क्षणं स्थित्वा विश्रामं कर्तुमर्हसि ॥ सउवाच ॥ पार्वतीप्रियोगेन परितप्य मह्यं यतः ॥३७॥
अतो नायामि वः स्थानं गच्छंतु नागकन्यकाः ॥ कऊवा ॥ एवं वदति तस्मिंस्तु धत्वा निन्युर्गृहं सुतं ॥३८॥
तमध्ये पुनः शीघ्रं व्यधुर्मुनिसुतास्तदा ॥ बालाउचुः ॥ कथं कठिनतां याता दयालुः सगुणेश्वरः ॥३९॥
अमृतश्राविशिरणोन चंद्रदृष्टतां प्रजेतं ॥ न पिता न जननी वा लोन पश्याधावुत्ते सति ॥४०॥ कृगतो
सि विना सोहितानि ध्यांति हिनोसव ॥ कऊवा ॥ केचिन्निपतिता भूमौ केचिद्बाळं भिन्नं शिरे ॥४१॥
केचिद्याद्युः स्माश्रमं ते पथितस्वपद्मांबुजं ॥ दृष्ट्वा नेमुरुदंतस्ते दद्द्शुस्ते भगामुरं ॥४२॥ मर्षं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
।।१५२।।

भं घाततोयस्य भानि भ्रमी विपेतिरे ।। शतयोजनपाह्योऽपुपं भ्रमोप्रसार्यसः ।।४३।। तेषां
मार्गे प्रकुपापततस्ते शिरावोपयुः ।। ध्यायंतस्तं मयूरेशं शोभंत पथि विह्वलाः ।।४४।। उदरं तस्य
ते याता अपारजलधेरिव ।। भ्रांताः परस्परं चक्रुर्वार्ता नानाविधास्तत ।।४५।। मयूरेशो गते
कृपितं कुत्र आमहे ।। न जानीमो दिशः सर्वा नीरदं स्पंते गृहाणि च ।।४६।। इंद्रियाणामधिपति
र्मनोतीतं तु तेन मः ।। विज्ञानोमनसा ज्ञानं कथं पश्यते भक्ताः ।।४७।। कमातरो भ्रातरो वा पितरः
प्रगुणेश्वरः ।। एवं व दुःख बालेषु मयूरेशोऽपि वित्ताप्ययत ।।४८।। आविरासीन्नतु रस्तत्र भ्रांतु राज्ञप
भ्रक्षित ।। मा शोचं तु भवद्दुःखं ज्ञात्वाहं शीघ्रमागतः ।।४९।। भगास्मोदरगता नाभानं
विदुर्भक्ताः ।। कथं ।। निद्रयोप्राह या मा सपुनि पुत्रान्गुणेश्वरः ।।५०।। देसदेहांतरगतो वा
वधेवामनोयथा ।। विपाट्य देहं तु स्वाभ्रात्कूलेदेव्यथाद्विभुः ।।५१।। ततोस्तमित आदित्ये
गृहे प्रभक्तेषु तु ।। मातरः पितरश्चैव चिंतामापुः सुचान्विताः ।।५२।। ऊचुः परस्परं तेतु शीव

।।१५२।।
राम

पुत्रो मिमं बत ।। बाला भीत्यागताः कुत्र मातो वा शिशुभिः सह ।।५३।। मयाज्ञी व्येषे [illegible] हागतः सायंकालेषु
भुक्षित ।। केचिस्प्राणान्विनातं तु तत्र सजु मति रोश्चि ।।५४।। केचिद्दूरतमायंतं चंत संवं निवेषतं ।। केचित्तेषु वनं याता
बभ्रमुर्वनपर्वतान् ।।५५।। नापुस्तेत्र स्वकान्बालान्खिन्नाः प्रापुर्गृहान्पुनः ।। नानाकोलाहलं चक्रुर्जनन्यः खिन्न
सोदराः ।।५६।। तेषामाक्रंदितं श्रुत्वा सपालुः समयूरराट् ।। ननर्तरूपस्य मात्मानं तत्तद्रूपासमन्वितः ।।५७।। तत्तद्वासः
श्रद्धूपं तत्तत्छीलगुणान्वितं ।। तत्तदंगं च शारीर विविक्रासोऽभ्यहास्तत ।।५८।। इत्यांत तह यो वेणु तत्तमानयितुं
शुभं ।। जनन्यस्ता स्वकास्त्वा मबालानादायसूत्तराः ।।५९।। स्तनपानं ददौ जीसा पमानंद निर्भराः ।। ततोऽददरिरे बालाः पि

ˇतं

त्वभि र्भ्रात्र भिश्चते ।।६०।। तानचुर्मोस्थितेरोषान्यावत्काल गतं कुतः ।। न स्नानं न च भुक्तं वा न चान्यच्चा विभक्षितं ।।६१।।
मयूरेश्वरसंगेन नित्यानीगंतु मर्हथ ।। कदपा ।। तत एवं शिक्षिता बालाभ्या लिंग्य बुभुजुः सखी ।।६२।। शिवापितुरतो
पस्पन्मयूरेशं समागतं ।। आलिंग्य परिपप्रच्छ किं भुक्तं वनगोचरे ।।६३।। बदियोगजगत्खेनपया किंचिन्न भक्षितं ।।
स्तनो पिबपयो वत्त्रो भोजनं च समाचर ।।६४।। ततः सर्वं च कारासु पात्वा वर्यं गुणेश्वरः ।। स्तनं पिबत्ति देवेशो ह
र्षनिर्भरमानसः ।।६५।। इति श्रीमहुणे॰ कु॰ बा॰ अनेकरूपं नाम नवनवतितमोऽध्यायः ।।९९।। कदुवा ।।
अनेकरूपनान्देवो मयूरेशोऽखिलेश्वरः ।। अतिसुंदर देह स्नागकन्याभिरावृतः ।।१।। गृहे स्वकीये क्रीडार्थं
रजितो बहुविस्तरात ।। सुगंधतैलैरुद्वर्त्य स्नाप्योक्ष्ये हृदितैर्जलैः ।।२।। दिव्यवस्त्रैरलंकार्यैश्च दनैरभिपूज

उवणिं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यत् ॥धूपदीपैश्च नैवेद्यैः फलतांबूलकांचनैः ॥३॥ तुष्टुः करपुटं बध्वा वचं धन्यतमा विभो ॥यद्दृष्टं ते पदं देव ब्रह्माद्यैरभिकांक्षितं ॥४॥ नागलोकोऽप्यन्यतमो जीवितं नः सुजीवितं ॥आवण्यहृदमग्नानां पानसंतापमसृजन् ॥५॥ यच्च तेऽक्षितं देवलतद्दृश्रापि गत्यतां ॥अत्र स्थित्वा कृति दिनं पश्चात्वं गंतुमर्हसि ॥६॥ मयरेराज ॥वांछितं नो विधास्येव भिरिआमां प्रतीक्षति ॥मद्वियोगेन न स्नानं भक्षयति किंचन ॥७॥ मयं क स्नाता जातस्य दत्ता निश्चेष्टवेश्मनि ॥कतुना तत्तनुचुर्नागकन्या वासुकेः पुत्रिका वयं ॥८॥ अस्मा घाडुनयो देवायांति पस्य म्हं स दृ ॥यस्य विषभवज्वाला हे हि त्रिभुवनं विभो ॥९॥ कतुना ॥इत्युक्तोतं पुरस्सरस्तपितरं प्राप्तुरन्यगाः ॥रत्नसिंहासनं दीप्तं तिष्ठतं पन्नगेप्सितं ॥१०॥ कोटिसूर्यनिभं रत्नमालयाशोभितं ॥मरुद्भिन्निरत्नकिरणैर्ध्यादयंतं दशोऽधिलं ॥११॥ तं दृष्ट्वा वासुकिं देवो गविं तं बकवन्नरं ॥उद्धीयतस्फणासंस्थमणिं जग्राह सत्वरं ॥१२॥ येन पाताल विवरे नांधकारो भवेत्क्वचित् ॥आंदोलयामास शिरो दोलयन्वः स पर्वतान् ॥१३॥ उदधीः सह स्वर्गाश्च पातालानि रसातलं ॥हस्तेनैकेन तं गृह्य परेणाः स्वलीलया ॥१४॥ वासुकिं निजकंठे स बबंध सर्पभूषणः ॥विख्यातः सर्वलोकेषु ऊर्जीगजमिंदतो विभुः ॥१५॥ तमूर्जितं समाकर्ण्य चिक्षुभे भुवनत्रयं ॥ततः सर्पगणाः शेषं नीतं वासुकिमब्रुवन् ॥१६॥ सुलुको धसमा विलोपिस्फूर्त्या नखिलान्फणान् ॥विषाग्निमुत्सृजन्दग्धुं त्रैलोक्यमुपचक्रमे ॥१७॥ ऊचाप सेषः शेषो ने तु मम बंधुलवासुकिं ॥आवेष्ट्रामा यथोरोषाद्दावानल मिव ज्वलन् ॥१८॥ शीघ्रं प्रयातो मयरेशं तिष्ठति यत्र सः ॥ततो नागकुलान्या

श्रुतं शेषमन्वपुस्तदा ॥१९॥ ततः पन्नगकोटी स्ताहशादेवोऽप्यतिष्ठत ॥शिखंडिमस्तकेहस्तं न्यधाष्टुष्पन्नुपन्नगे ॥२०॥ सपयोतं नमस्कृत्य सन्निव परुभुजः ॥धावंतमक्षीत घाताक्रामयन्भुजगोत्तमान् ॥२१॥ क्रौंचिस भक्षयामासमुचरणाप रानपि ॥मारयामास कांश्चित्स भुजगान्बलवत्तरान् ॥२२॥ निरीक्षितं प्रतं केचित्सन्नगामयविह्वलाः ॥चरणं चापरान पि ॥मारयामास कांश्चित्स भुजगान्बलवत्तरान् ॥२३॥ शिखंडीपाति तस्तेन मूर्छितोऽपरणीतले ॥मयरेशं ततः शेषोऽपयोऽक्रोध्याक्षापराक्रमं तस्य शेषश्वासमवासृजत् ॥२४॥ शिखंडी पतितस्तेन मूर्छितो धरणीतले ॥मयरेशं ततः शेषो यो क्रोधा पराक्रमं तत्स्फणोपरि ॥२५॥ उद्विग्नब्रह्माण्डवदहन्निव ॥२४॥ त्रैलोक्यविषवह्नि संघसमालोक्य गुणेश्वरः ॥विराड्रूपं समास्थाय रूपेण हत्स्फणोपरि ॥२५॥ अनंतकोटि ब्रह्मांड कथं तत्भारमावहेत् ॥ बबंलेभावेन गर्जन्ये घटवापरः ॥ननर्त करतालेन पादाघातेन मर्दयन् ॥२६॥ अनंतकोटि ब्रह्मांड कथं तत्भारमावहेत् ॥बबंले भावेन गर्जन्ये घट्वापरः ॥ननर्त करतालेन पादाघातेन मर्दयन् ॥२६॥ ततस्ते भुजगाः सर्वे योद्धुकामास्तमन्वयुः ॥हुंकारेण च तान्सर्वान्पातयामास शेषवह्निकृशीरज्वाबाबाय यापरात् ॥२७॥ ततस्ते भुजगाः सर्वे योद्धुकामास्तमन्वयुः ॥हुंकारेण च तान्सर्वान्पातयामासशेषं चाहि कुटीरज्वाबाधाय थापराम् ॥२७॥ नमस्सविघ्नपः ॥२८॥ आवंधं मस्तके कांश्चित्कांश्चिच्चरणयोर्विभुः ॥परिश्रांतस्ततश्शेषो ननाम तं गुणेश्वरं ॥२९॥ नमस्ते विघ्नपः ॥२८॥ आवं धंमस्तके कांश्चित्कांश्चिच्चरणयोर्विभुः ॥परिश्रांतस्ततः शेषो ननाम तं गुणेश्वरं ॥२९॥ नमस्सविघ्नपः ॥ नानावतारकर्तासि नानादेहविमर्दरूपं विदुर्दैवाब्रह्माद्यापुनयोपिच ॥त्वमेव सृजसे विश्वं पासि हंसि त्वमेव च ॥३०॥ नानावतारकर्तासि नानादेहविमर्दरूपं विदुर्दैवा ब्रह्माद्या मुनयोऽपि च ॥त्वमेव सृजसे विश्वं पासि हंसि त्वमेव च ॥३०॥ नानावतारकर्तासि नानादेहविमर्दरूपं विदुर्दैवा ब्रह्माद्यापुनयोपिच ॥त्वमेवसृजसे विश्वं पासि हंसि त्वमेव च ॥३०॥ अज्ञानादभिमानेन योनं ॥त्वमेव साक्षी सर्वस्य सर्वांतर्यामितां दधत् ॥३१॥ सर्वत्र कारणं त्वं हि कारणानां च कारणं ॥अज्ञानादभिमानेन यो नं ॥त्वमेव साक्षी सर्वस्य सर्वांतर्यामितां दधत् ॥३१॥ सर्वत्र कारणं त्वं हि कारणानां च कारणं ॥ निवेदय च नमस्कृत्य शेषः स्तुतिं बाहुकामो रक्ष मस्यन ॥३२॥ कतुना ॥संपातितं जटासुंचरयेन मानीय सर्पराट् ॥निवेदय च नमस्कृत्य शेषः स्तुतिं बाहुकामोरक्ष मस्यन ॥३२॥ कतुना ॥संपातितं जटासुंचरयेन मानीयसर्पराट् ॥निवेधयचनमस्कृत्य शेषः स्तुतिं बाहुकामो रक्षमस्यन ॥ एवमुक्त्वा मयरेशं वहं ॥३३॥ ते पितं प्रणिपत्याहुर्द्दैनानापश्रसादतः ॥बंधान्मुक्ता सर्पसतान्नमेस्ते परमेश्वर ॥३४॥ एवमुक्तापयरेशं वहं ॥३३॥ ततः शुतं श्रीखिनं त्रयः ॥आलिलिंगुर्मुदायुक्तास्तदा गद्गदभाषिणः ॥३५॥ पप्रच्छुः कुशलं मात्रे तेऽपि च क्षेममथाब्रुवन् ॥ततः शुंतं त्रिखिनं त्रयः ॥आलिलिंगुर्मुदायुक्तास्तदा गद्गदभाषिणः ॥३५॥ पप्रच्छुः कुशलं मात्रे तेऽपि च क्षेममथाब्रुवन् ॥ ततः श्रीखंडिनं सोथरूरोह गणनायकः ॥३६॥ पातालात्तारणी यातां त्रिभिश्च संयुतो वशी ॥भागुरदददर्शीर्यमागेश्रिमुहुस्त्वलं ॥३७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१५४॥

ल्प १

उद्यम्य परशुं दीप्तं भ्रात स्कंदनि संप्रभुः॥ तस्यारेकंठे तं परशुं तेन मारयत् ॥२८॥ तच्छिर: पतितं भ्रामच्छंग वह्नहं तस्य
था॥ ततस्तु ऋषिताबालायो गणाया विमोहिताः ॥२९॥ मयूरेशाः क्व चास्तीति प्रोक्तोश्च सर्व एव ते ॥ आसने क्रीडले आ
पेज आगतो भोजने प्रिय ॥४०॥ तमेव ध्यायमानास्ते तत्र स्वाद्यु हिरायसुः॥ गर्भवासादि योनीनां दृष्ट्वा सिद्धिमुनीश्वरं ॥४१॥
दृष्ट्वांतरे स्पष्टुस्तेन तत्र लिंगि पुर्युदाखिला ॥ स्नेहोत्सुः॥ सकुला सान्ते स्वजठरे पुनस्ताक्ता स्तिगतो भवान् ॥४२॥ ये स्युस्ते तत
स्य जठरे जीविताविगतास्ततः॥ मयूरेश उ०॥ सर्वव्यापी सर्वगत: सर्वविन्नाखिलाश्रय: ॥४३॥ नसन्तवान्कदाचिद्वीनचिं
तां कर्तुमर्हथ ॥ ब्रह्मो०॥ ततो यदा मयूरेशो बालकै: परिवेष्टित: ॥४४॥ केचिद्भ्रावं तिउरतो नानारासद् कूरा च षंगां॥ के
चित्त्वं धरा: केचिद्दंड च्यामरधारिणः ॥४५॥ धन्विध्वजं समालोक्य य मुनि गणा बहि: ॥ बहिःस्थं मयूरेशं बाल
कै: परिवेष्टितं ॥४६॥ ऊचु: परस्परं सर्वे मुनयो विस्मयाकुलाः ॥ अहे स्म क्षिराव: संति कुतोऽप्यास्य प्रपंततः ॥४७॥ सां
श्च सांमीलिता: सर्वेपि स्वंपते देवरूपिणः॥ विचारेणच ता सर्वे परब्रह्मस्वरूपिणः ॥४८॥ आनंदहृदमग्नास्तेन वि
दुस्सपरंतुनः॥ नापरस्ये स्तेउनस्तोस्ता भ्यां ताइव थलोकयम् ॥४९॥ मायया मोहिता: सर्वे स्यात्स्वान्बालान्यलोक
यन् ॥ [illegible] कश्चित्स्थित रमासाघ पठंति स्म यथापुरा ॥५०॥ कश्चिन्मात रमासाघ पिबंति स्म स्तनं मुदा ॥ आलिंग्याथ
जननीपितरं वापि कश्चन ॥५१॥ मातरं ताडयित्वा न्योरुरोद ताडना द्विव ॥ उत्थापितन यं दृष्ट्वालिंग्य प्राहास्तनं मुदा ॥५२॥
कथं चिरतरं यातद् इति क्रोधाद्भाषत ॥ आदाय गिरिजा तस्ते मयूरेशं गृह्य ययौ ॥५३॥ सर्वे ते मुनयो जग्मु: शिशुभि:
स्वं स्वमाश्रमं॥ स्वंस्वं निकेतनं गत्वा मुनिपुत्रो मुदान्वितः ॥५४॥ इतिश्रीमद्‌०उ०खा० कमलासुरवधो नाम सप्ततमो ॥१५४॥
राम

४ पा

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ब्रह्मो०॥ ततस्तु दशमे वर्षे सुखासीनं महेश्वरं ॥ गिरिजासहितं वामे परस्कोटिगणान्वितं ॥१॥ स्वसंततं मय
ध्याय: ॥१००॥ ब्रह्मो०॥ ततस्तु दशमे वर्षे सुखासीनं महेश्वरं॥ गिरिजासहितं वामे परस्कोटिगणान्वितं ॥१॥ स्व संततं मय
रेशं परस्परं संस्थो गणे शिशुं ॥ आयसुर्मुनयः सर्वे भीतमायाः प्रणम्यतं ॥२॥ ऊचुः प्रबद्धपतयो महादेवं महौजसं ॥ मुनयऊचुः॥
यावत्कालं शिवात्रैयं मयूरेशासमन्वितः ॥३॥ स्थितोसि तावद्दैत्या नामंनता नासमागत:॥ वयं तेन प्रपीडयामो न्यत्रया
हि शिवाधुना ॥४॥ वयं वा न्यत्र गच्छामो यत्रैते भवेद्दरं ॥ शिव उ०॥ भवत्संगेन च मे न वर्षाणि सोरम्यत ॥५॥ अतिक्रां
तानि षण्तानि मयूरेशेन लालिच ॥ भवतां गमने स्माकं किंवा किं तु प्रयोजनं ॥६॥ अहमन्य प्रयास्यामि स्थलमन्यं निरा
हि शिवाधुना ॥ तानि मयूरेशेन लालिच ॥ इवाचि गण
स्ततं ॥ ब्रह्मो०॥ इत्थं शिववच: श्रुत्वा मुनयस्तं प्रणम्य ते ॥७॥ जय देव मयूरेशाप्रो स्कास्यस्थान माप सु:॥ शिवोपि गण
संयुक्तो ऽरुषारूढो बकायुत ॥९॥ ब्रह्मारूढं मयूरेशं पुरस्कृत्य सुपुत्रयुत ॥ नानावादित्रनिर्घोषैर्विविधैर्हृद्यनिह्र्पंततः ॥१०॥
अन्वयुर्मुनयः सर्वेपि मयूरेशं शिवान्वितं ॥ पत्न्योपि बालकै: सार्धं स्नेहहृद्गेहभाविणः ॥१०॥ दृष्ट्वा सा योमनिततं नत्र स्वायतं
किंचन ॥ परावत्सरिव: सर्वास्दक्षिणाभिमुखो ययो ॥११॥ ददृशुर्मार्गमध्ये तु कांदशाक्षौहिणीयुतं ॥ कमलासुरमायांतं
धिषभसरितांवरं ॥१२॥ गजाश्वाः पुरतोपांतिरस्याश्चपादचारिणः॥ नज्ञायत रवेस्तेज: राक्षसीस्याच किंचन ॥१३॥ कोला
हलो महानासीद्रजाश्वरथपत्तिज ॥ नानाविधानां शस्त्राणां संघट्टस्वनसुश्रित:॥१४॥ ददृशुस्तं महादेवं शिवं चारापुरोगता:॥
शंखस्य सुरस्यतं बंधुंनाना भरणविराजितं ॥१५॥ नानायुधधरं प्रोचु सगणस्तु शिवं गणा:॥ पादाघातेन तस्याशु कंपते कमठादय: ॥१६॥
स्तनयो येस्सह्वरा भयभीतास्तमब्रुवन् ॥ मयूरेशं महाभागं कधं न्यस्य सिंह सिनो खिलान् ॥१७॥ ब्रह्मो०॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा संप्रभारिसम
पुरस्सर ॥ विघमाने शिवे चिंता न कार्या मुनिपुंगवा: ॥१८॥ मयूरेशोरिहे संप्राह न मस्यसत तउ न: ॥ देव उ०॥ महासेनापुतो दैत्यो
नाम्ना सोकमलासुर: ॥१९॥ यदि तेन ग्रहो वे स्यपञ्ज्ञानाशु श्रुता म्यहं ॥ शिव उ०॥ सम्यगुक्तं संशयाउनह दृश्यानंदनं वच: ॥२०॥ दाद
५४
४ पा
॥१७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१५५॥

शाक्षो हिणीसेनायुतोसौ देवपुंगव ॥ १२ ॥ शाकीकृथमायासीससको टिगणेवृत ॥ १३ ॥ अजानुहिलयंशीअज हिरात्तुमहाबलं ॥
शाक्षो हिणीसेनायुतो सौ देस्यपुंगव ॥ ॥ सकीकृध मायासीसमको टिगणेवृत ॥ २१ ॥ कि पुंतो निहतो देसान ज्ञाता स्तेयया न किं ॥ अस्य काणना
पुत्रक ॥ तवप्रसादात्त्रैलो क्यं देहेय मितिमेमति ॥ २२ ॥ श्रीलो ॥ तवमाकर्ण्यतं क्यं तुमालिंग्यतं शिवो ददौ ॥ त्रिशूलं पुत्र हस्तेतन्मूर्द्धि न्यस्य करं
स्यामि मायासिजय रान हं ॥ २३ ॥ श्रीलो ॥ तवमाकर्ण्य ... ददौ ॥ ... सद्दिशोदश ॥ २५ ॥ प्रणयोप्र मथेशुतो
शुभं ॥ २४ ॥ आज्ञांददौस्वपुत्राय गणमुत्ताय रांकरः ॥ २६ ॥ हृष्टापारां देस सेनांमपरे शरीरतः ॥ निर्भये
विग्रहा पुत्र काल सः ॥ वृषारूढः शिवापुत्रोहरो पिद्रष्टुमन्वगात् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा ... कृपा नास्ति शब्दतः ... गणपति
बहुलं सेनां ततो युद्धमवर्त्तत ॥ २७ ॥ कालानुरूपास्ते वीरा ब्रह्मांडशानतत्पराः ॥ मेरो रपि कृपा नास्ति शब्दतः ... गणपति
बहुलं सेनांततोयुद्ध मवर्त्तत ॥ २७ ॥ ... रंध कारोमहानासीद्रजसाच्छादिता दिशः ॥ २८ ॥ विस्मयं च क्रिरे देवा
नः ॥ २८ ॥ परस्परं निजघ्नुस्ते तुमुलं संयुगे तत ॥ अंधकारो महानासीद्रजसाच्छादिता दिशः ॥ २९ ॥ ... शिवालये ॥ सो
द्रव्याणी मयपे ककः ॥ अनेकतां कथं यातस्त स्मादुपपरः पुमान् ॥ ३० ॥ ... धरो देवो दश हस्तो महाब
पि दीर्घतं रक्तपुंद ध्या रसहसा विमुः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा देवदीपरूपं योगमायासमावृतः ॥ दशायुधधरो देवो दश हस्तो महाब
ल ॥ ३३ ॥ ममरक्षेश्च देसस्य युध्यमाने विरे जतुः ॥ नाना शस्त्र प्रहरणो नानायुद्ध विशारदो ॥ ३३ ॥ अस्तोच्य स्तम युध्यंत
णाः सेनाच राक्ष्यते ॥ मुष्टि प्रहारै दैत्यौश्च शस्त्रास्त्रैरितरेतरं ॥ ३४ ॥ केचांचिन्मस्तकापिनाः परे बाहुरवोपिच ॥ जानुजंघा
विरहिता निपेतुरपरे रणे ॥ ३५ ॥ जयंतो दृशादिक्षो द्वे डितैः शस्त्र निस्वनैः ॥ स्थानि स्थानि मतो ... अजघ्नुर्रक्त करिरजः
ष्यते ॥ ३६ ॥ कबंधामारयं स्तत्र परान्स्यानपि सन्मुखं ॥ देसुसेनाच राभाना देसुमेरान्वमसारण ॥ ३७ ॥ असंख्यातान्र
तान्त्राहुर्नदीश्च रक्तसंभवाः ॥ कमलासुर० ॥ इंद्रादयो लोकपाला ब्रह्माद्या देवता गणाः ॥ ३८ ॥ निर्जितायेन तेने
हकोयुद्धं कर्तुं उत्सहेत ॥ भरलोकं स्तुल्लंतां कर्त्तुं कोन्यः शक्तो भविष्यति ॥ ३९ ॥ ... इस ... कादोलपामासराशस्त्रो दोलन

॥१५५॥
राम

तोजनलं ॥ क्रोधसंरक्तनयनो मारयामास देस्यराट् ॥ ४० ॥ मयूरेश्रो गणान्सर्वान्नानावाहनहेतिकान् ॥ शिरःपादा क
तोजनलं ॥ क्रोधसंरक्तनयनो मारयामास देस्यराट् ॥ ४१ ॥ उत्कर्षतस्त्वं तं दृष्ट्वा मयूरेशोयमेोयुरः ॥ गर्जश्च गर्जयन्व्योप दशम्बा स्त्रेर्दिशो हनत् ॥ ४२ ॥
यानुं स्ताश्छि त्यापातयदाहवे ॥ ४१ ॥ उत्कर्षतस्त्वं तं दृष्ट्वा मयूरेशोयमेोयुरः ॥ ... तं नभविष्यति ॥ ४३ ॥ ॥ इति श्रीमद् ग॰ उ॰ वा॰
असंख्याताहतो देसा मुनिं भाउस्तदुर्लभं ॥ महाघोरतरं युद्धं न भूतं न भविष्यति ॥ ४३ ॥
सेना॰ ४ रुमकासुरैव यो नायके कुतवानमो ध्याय ॥ २०१ ॥ श्रीलो ॥ विनष्टे बहुधा सेन्ये रोहाश्वं म देस्यराट् ॥ खड्गपाणि र्ययौ यो
द्धुं मयूरेशं रुषान्वितः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा तु मयूरेशोरुरोह तं शिखंडिनं ॥ तं दृष्ट्वा शीघ्रमायातं पन्नगास्त्रं स देस्यराट् ॥ २ ॥ जघा
मंत्रेच्च शतधा भागविद्दष्ट मादरात् ॥ ससर्ज पन्नगानस्त्रे तेजसा चज्वलं दिशः ॥ ३ ॥ सर्प सम्पे रवे स्यं तदेवसेनाच्च राने
राः ॥ पत्ताश्चेचिद्वृत्ताः केचिस तिताश्चापरे वने ॥ ४ ॥ ननं दंद वस्तं देसंमतिवीर्य पराक्रमं ॥ साधु साधु ध्यसि देसं द्रनेदशः को
पिवी क्षितः ॥ ५ ॥ एवमुक्त्वाक्षिपं देशोग रुडं चास्त्रमपसजत् ॥ ततः पलायितास पीः प्रोद तिष्ठन्मयूरचरा ॥ ६ ॥ चक्रीस्वमुहू
ज देवो देस्यसेनानिबर्हणं ॥ तेन केचिन्नता देस्याः केचिच्छिन्नाः प्रमस्तकाः ॥ ७ ॥ विभिन्न जानुजंघाश्च भिन्नास्तु स्फाः परेप
तन् ॥ गर्जंति धाव धावंति पितुर्मातुः सुतेत्तिच ॥ ८ ॥ पुनः पलायितो मयूरेशोदृष्ट्वा प्राणान्जहुः श्रये ॥ एवं सेना निरस्ता स्य ततो देसोप
पाद्रवत् ॥ ९ ॥ खड्गपाणिं रुषा गर्जन्वेगेनायात्कु जाननं ॥ तथाविधं रिपुं दृष्ट्वा परशुं पादाद्य विभराट् ॥ १० ॥ ययौ देस्यमहाबे
गमस्य असि खुच्चतं ॥ संदहन्तेजसा व्योम दिशः पक्षिगणानपि ॥ ११ ॥ आच्छिनद्देसहस्तं स्थरवड्गं चशतधाजवात् ॥ सद्यापस
हसाच्छस सौ हत्वा शरान्बहून् ॥ १२ ॥ असंख्यातान्बलाच्छि प्ताच्छादयामास से निकान् ॥ गगनं च दिशः सर्वास्तु गजश्चव
मदन् ॥ १३ ॥ अंधकारे बाणमये नाज्ञासीत्कोपि किंचन ॥ मयूरेशो धरी प्रेतदृश्यं ममाव पातयत् ॥ १४ ॥ शराघातेन वज्रवाग्निवा
पीशारपंजरं ॥ ततोंतरिक्षे तिष्ठत्स प्रोवाच गणनायकं ॥ १५ ॥ अश्वो निपातितस्तस्य परपमे कौतुकं महत् ॥ श्रीद्व डिनंह निष्यामि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० उ०
॥१५६॥

परमतस्तेगुणेश्वर ॥१६॥ उभयत्र निगच्छेत शरान् ॥ स्मौ विच्छिन्नक्षिपत ॥ चापमाकृष्य कर्णान्तं चिक्षेप शरसंचयं ॥१७॥ मयरस्तो
चसेनायां मारयन्सर्वसैनिकान् ॥ ववर्ष शरजालानि वर्षाकाले यथा यथा ॥१८॥ छिन्नं तो भिन्न सर्वांगाः केचित्प्राणान्जहुः सु
राः ॥ एवं नस्य सुवीरेषु मयूरेश्वरो रुषान्वित ॥१९॥ कमलासुरबाणेस्तु विद्धस्तत्क्षणात्खंडितं ॥ पाशं करेण जग्राह दोलया
मास सादरं ॥२०॥ जगर्ज वादयन्व्योमपतत्याग्र्य सह सागुतं ॥ संपातयन्देवगणान्दुद्राह रिपुसैनिकान् ॥२१॥ कंठे चान्यपतं
तस्य देवसेनाधिपस्य ह ॥ रूपं धर्मात्सतस्पासो देवरोषं समाश्रितः ॥२२॥ परशुं संधाद्यामास तत्क्षणाद्विपिंडकं ॥ अं
धकारे घोरतमे न प्राज्ञायत किंचन ॥२३॥ उवाच संमुखो भस्सापयूरेश्वरं रुषान्वितः ॥ मया किं युध्यसे बाल्यपाहि मातुस्तनं
पिब ॥२४॥ रमस्व बालकैर्नोचेन्मरिष्यसि ममाग्रतः ॥ मम पश्चान्द्रंदिते नैव कंपते भुवनत्रयं ॥२५॥ पादं भस्मौ स्थाप्य शोवो
अविचंचलतेयुधः ॥ ममपुष्टिप्रहारेण चूर्णतां भत्ता महाचलाः ॥२६॥ न स्वाग्रेण शिरस्तोहं गमयिष्ये रसातलं ॥ गदा उवाच ॥
एवमाकर्ण्य दुर्बुद्धे दैवी वाक्य प्रोच्येम परं तप ॥२७॥ पिचेशो वन्मघपर क्लिंवदिव्य सिमेयत ॥ न जयं प्राप्नुते क्वापि देवद्विजविनिं
दकः ॥२८॥ ममचेद्वनिताक्रोधो ज्वालेये भुवनत्रयं ॥ यत्र शास्ते स्याधितं लोके उत्थापिहर्षनिर्भरः ॥२९॥ नो चेद्दुमारमा
रेणनीतस्याघमसादनं ॥ मुदुवा ॥ एवमाकर्ण्य देवेंद्रः सच क्रोधसमाकुल ॥३०॥ देवैर्गुणैं तं प्रतिशब्देन नादयन्विदिशो दिशः ॥
तदागभीन्निपतितास्तस्य शब्देन तत्क्षणात् ॥३१॥ प्रमथाधपागणाः केचित्प्रच्छिता धरणीं गताः ॥ आकर्ण्य धनुरात्र
स्य पुरोच कमलासुरः ॥३२॥ शरवृष्टिं पुनारोपामयूरेशाबलेषिष ॥ युहागजगणे शेनदस्त्वापुद्धनयानकं ॥३३॥
इति श्री पद्म० उ० बा० कमलासुरवधो नाम ध्यायेत्रात्रिंशोध्यायः ॥१०२॥ मयुवा ॥ उत्क्षणं तस्य देवस्य द्वादशवृदिरायुधः ॥
आयथोत्तरतो देवं जपानत्रास [illegible] क्षितिः ॥१॥ ववारयत देवोपि स्वशरैरतिवेगतः ॥ ततस्तत्कोपभगवान्मयूरेशो गुणाग्रणी ॥२॥

२ युद्ध २स ॥१५६॥
राम ॥

दर्शयामासतसैस्व विश्वरूपमनंतकं ॥ दृष्ट्वादिभुमयूरेशं ददर्श कमलासुरः ॥३॥ विस्मितस्तस्य घनमय्येदुद्दितं परिहस
वान् ॥ ततः परोक्ष परो यावन्नप्युतिर्दैस्वराट् ॥४॥ शिखापाश्रम्य देवोपि द्वोभ्रामोचे च तं विभुः ॥ तिरस्कुद्भत्यं देवस्मरणा
न्यानिता निच ॥५॥ पुनर्दृष्टा देवस्य एकत्वपुरस्थितं ॥ अधावत्सह सायोद्धुं जगर्जे च महाबली ॥६॥ दृष्ट्वा युयुधरो दे
वो योधयामास तं ततः ॥ बिभेदास्य शरीरं स विप्रयादृत्रास्त्रपातत ॥७॥ यत्र सेन्य पतन्त्रक्तबिंदुस्तत्रासुरोभवत् ॥ तद्रूप
वद्बलाश्चैवसमायातास्ततासुराः ॥८॥ नानारास्त्रै [illegible] रथास्त्रेस्ते तं जघ्नुः शरवृष्टिभिः ॥ ततः शरान्वतो देवो मयू
रेशो [illegible] रूपाज्वलन् ॥९॥ शार्ङ्गकोटिक्षयमितैः सिद्धबुद्धितदावलैः ॥ ययत्सुर रणक्षुद्रतत्तोसुदुपवत्तेत ॥१०॥ बुचतुर्गणिराजते
देहिमसंबुधापहं ॥ तेषुचे भक्षितं देवा [illegible] निताल्बहूनथ ॥११॥ इत्यल्लेतेन दंतिन मयूरेशो न सत्वरं ॥ नाम [illegible] गणा
देसा च रविजान पितास्तदा ॥१२॥ देवो जघानखड्गेन तं दैत्यं कमलासुरं ॥ पुनश्च शतशो जाता दैत्यास्तद्रक्तसंभवाः ॥१३॥ बम
भुस्तानपतितो विक्रकेसपंतत ॥ ततः खिन्नो मयूरेशः [illegible] लघु चम्पवीर्यवान् ॥१४॥ तत्राजसह सादेवं सस्मरा [illegible] भद्रहन्नि
रा ॥ चूर्णयन्पर्वतान्व्योमदहन्वाढीन्निपातयन् ॥१५॥ वेगेन पतितं देवं [illegible] भितासाचच विधावरोल ॥ मस्तकस्तस्य पक्तितो भीमाया
दक्षिणेतटे ॥१६॥ [illegible] तरे तीरे तस्थौ तत्र गुणेश्वर ॥ सर्वे संतुष्टमनसो जयशब्दैस्तमब्रुवन् ॥१७॥ जय देव मयूरेश्वर
[illegible] विनाशन ॥ ततस्तत्र ययौ गौरी पतिर्गणपरिवृतः ॥१८॥ गौतमाद्येश्च मुनिभिः पार्वत्या च समावृतः ॥ वाद्यघोषेषु सर्ववाद्ये
[illegible] पपात स्वालकः ॥१९॥ आलिंग्य पार्वती प्राह दास्तनपानं पुनस्तदा ॥ ३ नमस्तु [illegible] नमयूरेशं सुरेश्वर ॥२०॥ कम
लाक्रांत हृदयं हृदयानंदवर्द्धनं ॥ कमलाक्रांतनमितं कमलासुरनाशनं ॥२१॥ कमलासेवित पदे [illegible] कमलाप्रद ॥ कमलासन
[illegible] कमलाकरशीतल ॥२२॥ कमलांकुरापादा [illegible] कमलांकितसत्कर ॥ कमलाबंधुतिलक भक्तानां कमलाप्रद ॥२३॥ कमलास

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
॥१५८॥

नुश्रितुजकमलासस्तु संस्तुत ॥ कमलार्पितरत्नानां मालयाकंठशोभितं ॥ २४ ॥ कमलासुरबाणानां कमलेन निवारकं ॥ क
मलाकांतकमलासकाशाज्ञानमधारकं ॥ २५ ॥ कमलापतिहस्ताच्च पद्मकोशाभिवीक्षण ॥ सर्वदुःखकमलानंदज य सर्वपुना
शन ॥ २६ ॥ कमलांकुशपाशाब्जजयविघ्नहराव्यय ॥ सयाविनिहितपापघ्नाक्षाभिभयदोस्तिुः ॥ २७ ॥ वज्रायचकाय भीघोयो
र्मुनिंत्रैलोक्यभीतिनु ॥ एवं स्तुत्वापरेडुस्तगोतमाधामहर्षय ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा भिदीभिरीलिंगपपुरुज्जगिरिजापति ॥ ततस्ते पुन
य॰ प्रोचुर्मयूरेशं चक्रशं ॥ २९ ॥ अत्रैव सर्वदा तिष्ठ सर्वदेवगणैर्युत ॥ २२ ॥ यन्मान्ककायामिवारयन्विघ्नसंचयान् ॥ २० ॥
य॰ प्रोचुर्मयूरेशं चक्रश रं ॥ २९ ॥ अत्रैव सर्वदा तिष्ठ सर्वदेवगणैर्युत ॥ २२ ॥ यन्मान्ककायामिवारयन्विघ्नसंचयान् ॥ २० ॥ अ
स्थितो तत्र मयूरेशः शंकरो लोकशंकरः ॥ विश्वकर्माप्यधात्तत्र मंदिरं सुंदरं तत ॥ २१ ॥ असंख्याशिखरद्वारमसंख्याश्चर्यसं
युतं ॥ तत्र भक्तजनैश्चारुसर्वलोकसमन्वितं ॥ २२ ॥ मयूरेशपुरं तत्र नाम चक्रुर्महर्षयः ॥ तपस्ते मुनिगणानानाभुवनसंस्तु
ताः ॥ २३ ॥ हरोपि च तपस्तेपे गिरिजागणसंयुतः ॥ तस्य ध्यानं प्रजनं च स्मरणं तेभ्यो द्विज ॥ २४ ॥ मयूरेशः पुनर्बालैः क्रीडति स्म
यथा पुरा ॥ मयूरवाहनेनापि पराक्रमददर्तं महत् ॥ २५ ॥ ॥ इति श्रीग॰ उ॰ बा॰ कमलासुरवधो नाम त्र्योधिकशततमोध्यायः ॥ १०३ ॥

क॰ उ॰ ॥ अहं प्रयातं द्रष्टुं गुरुरूपो द्विजोत्तम ॥ अपश्यं तत्र तं देवमुमया सहितं प्रभुं ॥ १ ॥ पुराणपुरुषं देवं नानाक्रीडाकरं मुदा ॥
मायाविनं दुर्विभाव्यं मयूरेशं नमाम्यहं ॥ २ ॥ परात्परं चिदानंदं निर्विकारं हृदिस्थितं ॥ गुणातीतं गुणमयं मयू॰ ॥ ३ ॥ सृजंतं पालयं
तं च संहरंतं निजेच्छया ॥ सर्वविघ्नहरं देवं मयू॰ ॥ ४ ॥ नानादैत्यनिहंतारं नानारूपाणि बिभ्रतं ॥ नानायुधधरं भक्त्या मयू॰ ॥ ५ ॥
इंद्रादिदेवतावृंदैरभिष्टुतमहर्निशं ॥ सदसद्व्यक्तमव्यक्तं मयू॰ ॥ ६ ॥ सर्वशक्तिमयं देवं सर्वाधारधरं विभुं ॥ सर्वविद्याप्रवक्तारं
मयू॰ ॥ ७ ॥ मुनिध्येयं मुनिनुतं मुनिकामप्रपूरकं ॥ समष्टिव्यष्टिरूपं तं मयू॰ ॥ ८ ॥ पार्वतीनंदनं शंभोरानंदपरिवर्धनं ॥ भक्तानं
दकरं नित्यं मयू॰ ॥ ९ ॥ सर्वाज्ञाननिहंतारं सर्वज्ञानकरं शुचिं ॥ सत्यज्ञानमयं सत्यं मयू॰ ॥ १० ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायकं जगदी

॥१५८॥
राम

३ कृ

श्वरं ॥ अनंतविभवं विष्णुं मयू॰ ॥ ११ ॥ सदर्शनेन परतोहं परमानंदनिर्भरः ॥ आश्चर्यं परमं प्राप्तस्तस्य संस्मारणात् ॥ यो नरा
श्वरं ॥ अनंतविभवं विष्णुं मयू॰ ॥ ११ ॥ सदर्शनेन परतोहं परमानंदनिर्भरः ॥ आश्चर्यं परमं प्राप्तस्तस्य संस्मारणात् ॥ यो नरो
ह्रस्ततो देवा लोकपाला जिता बलात् ॥ सहस्रशतयोधीयो संख्यो हो रणे गतः ॥ १३ ॥ विधाभूतस्त्रि खड्गेषु पतितः कमलासु
र ॥ तं मयूरेशजयं संसर्वतीर्थजले शुभे ॥ १४ ॥ कमंडलुगतैरेनो नाशकेरभिषेचयं ॥ दिव्यवस्त्रं दिव्यगंधं दिव्यपुष्पमयीं शुभां ॥ १५ ॥
वनमालां अस्य कंठे दत्वा नामभ्यधामहं ॥ वनमाली तिलोकेषु विख्यातं सर्वमंगलं ॥ १६ ॥ पूजाविधिं समाप्यैनं प्रदक्षिणामथ
व्यधात् ॥ पादपातेन तेतत्र स्तुतिं तां गमितः क्षणात् ॥ १७ ॥ नानातीर्थजलैर्युक्तस्थापितो पिमेकेडलुं ॥ यतो यतो हं ज्ञात्वा र
व्यधात् ॥ पादपातेन तेतत्र स्तुतिं तां गमितः क्षणात् ॥ १७ ॥ नानातीर्थजलैर्युक्तस्थापितो पिमे कमंडलुं ॥ यतोयतो हं ज्ञात्वार
स्तान्सतेतं तोष्बवीद्विभु ॥ १९ ॥ मयूरेश उ॰ ॥ इदं त्वत्कृतं स्तोत्रं सर्वपापप्रणाशनं ॥ सर्वकामप्रदं नृणां सर्वोपद्रवनाशनं ॥ १९ ॥
स्तान्सतेतंतोब्रवीद्विभु ॥ १९ ॥ मयूरेश उ॰ ॥ इदं त्वत्कृतं स्तोत्रं सर्वपापप्रणाशनं ॥ सर्वकामप्रदं नृणां सर्वोपद्रवनाशनं ॥ १९ ॥
कारागृहगतानां च पाठ्यं दिनसप्तकात् ॥ आधिव्याधिहरं चैव भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभं ॥ २० ॥ स्थिरो भव विरिंचे त्वं नदीयं स
र्वपावनी ॥ कमंडलुस्तव नाम्ना ख्याता लोके भविष्यति ॥ २१ ॥ दर्शनाद्याचिकं पापं स्पर्शनान्मनो भवं स्नानाच्च कायिकं सर्वनाश
यिष्यति निम्नगा ॥ २२ ॥ निरंतरं सेवनाच्च मोक्षमेषा प्रदास्यति ॥ ब्रह्मो॰ ॥ एवं दत्वा वरं तेभ्यस्तु स्तेन पुनीश्वराः ॥ २३ ॥ सदारा:
सपरीवाराः ससक्रोष्टिगणा अहं ॥ तपस्ते च स्थितास्तत्र पुनर्यस्तेपयामह ॥ २४ ॥ ततोहं पायया तस्य मोहितः प्राभ्रुवं बहु ॥ अगस्त्य
तजिगर्दघ श्लाकादिसुरपूजित ॥ २५ ॥ बालमेकादशाब्दं तं कथं प्रणामवानहं ॥ अभवे श्रीडमानं तमाचाररहितं शिशुं ॥ २६ ॥
धिक् ज्ञानं च पदहस्तं च पैतामहपदं च धिक् ॥ इमां स्थिं विधायाहं स्थास्यामि गुप्तरूपधृक् ॥ २७ ॥ अयं चेत्परमात्मा स्यात् परं
निर्मलेक्षणः ॥ एवं निश्चित्य मनसा स्वस्थिमात्मानमेव च ॥ २८ ॥ अंतर्दधिस्थितो यावत्तावद्देवो मयूरराट् ॥ न ददर्श सखीन्बालो
स्ततस्ते धांप्यहानगान् ॥ २९ ॥ पृष्टा रक्षा त्पहास्सर्वाश्चिवन्नोवृक्षानलोकयत् ॥ न ददर्श मानं त्वत्सभुपक्षिगणान्यदा ॥ ३० ॥
तदा स्वगतो देवो नाप न्नपत्रततसुरान् ॥ गंधर्वान्किन्नरान्यक्षान्पितॄंश्च ऋषीनृविंश्च ॥ ३१ ॥ अंधकारेणावृतमेनप्रत्नाव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१५८॥

२ विश्वं चराचरं तत्र मयूरेशपुरीमपि ॥४२

तत्किंचन ॥ ततस्तत्प्रणिधानेन ब्रह्मासाब्रह्मलतं चतत् ॥३२॥ सामर्थ्यं निजमायायाश्च आविश्चक्रे चिदात्मकः ॥ ब्रह्मांडनिर्मि तिं देवो मयूरेशः स्वलीलया ॥३३॥ यथा पूर्वं पश्यति स्म सर्वं त्रिभुवनं विभुः ॥३४॥ स्वं च बोधेः परिवितं ब्रह्माणं च तथा विधं ॥ शंकरं च भवानीं तां पतनुष्ठानगतां मुनीं ॥३५॥ तपनं शशिनं भानि स्वर्गं देवगणानपि ॥ पृथ्वीं सर्ववृक्षांश्च सप्तद्वीपांस्तथा रितोपि च ॥३६॥ पातालानि मयूरेशो ददर्श पूर्ववद्विभुः ॥ ततोहं स्मृतिमापन्नो पररूपं देवं चिदात्मकं ॥३७॥ कलाकाष्ठामुहूर्तादि द्विपक्षस्वरूपिणं ॥ [illegible] ॥३८॥ असंख्यब्रह्मांडयुतं रोमांचेरूपतोभितं ॥ देवर्षियक्षगंधर्वसरित्सागररूपिणं ॥३९॥ मनुष्यकिन्नरलतावृक्षपन्नगरूपिणं ॥ दृष्ट्वेत्थं तं महं नत्वा क्षमापयमुदारधीः ॥४०॥ पुनः पुनः रूपं स्वं तं मयूरेशो क्रिडितं ॥ कुंडलाभ्यां रत्नयुताभ्यां मेगदाभ्यां विराजितं ॥४१॥ शोभनाभिः सर्पकं हं दिव्यमाल्यांबरावृतं ॥ दिव्यसिंहासनगतं सर्वदेवैरभिष्टुतं ॥४२॥ सिद्धिबुद्धिसमायुक्तं विभ्रतीभिरूपासितं ॥ चराचरमहं सर्वं निपश्यत्स्वरूपकं ॥४३॥ प्रत्येकं तत्र चात्मानं तद्रूपं स्वं विलोकयन् ॥ ततस्तं स्तुतवान्नत्वा प्रार्थयं च पुनः पुनः ॥४४॥ क्षमापराधं मे देव त्वन्मायाविलसितं ॥ प्रभावं दृष्टुमापस्येदीनस्यकारणार्थिनं ॥४५॥ क्षणे नानंतब्रह्मांडकारिणस्तेन मे नमः ॥ एवं वदतपानोसोपवनो श्वोदरे नयतू ॥४६॥ तत्रापश्यत्सर्वलोकं यथाबाह्यप्रदृष्टवान् ॥ देवं तथाविधं चापिको टिब्रह्मांडरोमकं ॥४७॥ सर्वं चराचरं विश्वं यथा भ्रमोयथादिविः ॥ एकस्मात् [illegible] ब्रह्मांडांतरमाविशत् ॥४८॥ तथैव हृष्ट्वा सर्वमेव नानांडमध्यगः ॥ अपश्यद्विश्वमखिलं स्थाने देवमेकच ॥४९॥ ततः खिन्नो बुवन्देवं नांतं पश्यामि ते प्रभो चितू ॥ स्वपंकुरु मे देवेत्राम्यामि तां निवारय ॥५०॥ ततः सकरुणा विश्वं सर्वमितश्च्युतं क्षणात् ॥ पुनरेकं मयूरेशमपश्यद्बालकेवलितं ॥५१॥ क्रीडंतं पर्वविन्नसो ब्रुवन्मायां न ते विद्मः अपराधसहस्रं मे मात्वं संक्षमस्व च ॥५२॥ मयूरेशोब्रवीद्वाक्यं हसंस्तं भ्रमिने स्पृह ॥ देवउ ॥

॥१५८॥
राम॥

नमित्रो धीन भिन्नाधीः स्वीयः पर इति श्रमः ॥५३॥ कस्मादपि भयं मेन न पत्तो भयमण्वपि ॥ श्रुत्वेशं वचनं तं स्पमयूरेशमस्तु रः शिवं ॥५४॥ भवानी पतितत्स्तनुमप्रासंपुनिबालकेः ॥ स्पृहीया ताँ स्पकं स्थानमगमग पर्वनिर्मि र ॥५५॥ भवानी बालकेना यां कंदिरं स्वे च बालका ॥ अधिप्रान्ययुः शीघ्रं स्वं स्वं गेहे प्रवेशितः ॥५६॥ ॥ इति श्रीगणेशपु॰ उ॰ खं॰ विश्वरूपदर्शनं नाम चतुराधिकशततमोध्यायः ॥१०४॥ क्रुडु ॥ ततो भाद्रपदे चतुर्थ्यां तु संवेति श्च निबालकाः ॥ पूर्वदमाहर्तुमायाता विम लातापथानयद ॥१॥ स्वस्वबुध्या विधायाशु मूर्तिं नानाविधाः शुभाः ॥ सिंहारूढा बहिर्नि श्चाकाश्चि मत्स्यकसंस्थिता ॥२॥ नानायुधधरा नानाविधालंकारशोभिताः ॥ चतुर्भुजा गणेशस्य दिव्यगंधांबराः शुभाः ॥३॥ स्वस्त्यापरमयाराजमुपचारैः पृथक्पृथक् ॥ मंडपेताः प्रतिष्ठाप्य पुष्पादर्शप्रभावु जि ॥४॥ पपमुपपुतामालाभ्यधुस्ताः सुमनोहराः ॥ बाधस्तुतर्यघोषैर्नृ नगरी हर्षमापसा ॥५॥ गौरी तत्स्यां जन्मतिथौ दृष्ट्वा हि क्रमभक्तिं ॥ स्थापयामास विधिवन्नानालंकारमंडनैः ॥६॥ मंड्यामास पट्टोत्रायनानि सुवा [illegible] सिनी ॥ संपूज्य विधिवत्स्न्याहरिद्राकुंकुमादिभिः ॥७॥ एतस्मिन्नंतरे देवाविश्वे देवा इति स्मृतिः ॥ भगवद्रूपमास्थाय श्रीपुष्टांच्छितकायवान् ॥८॥ शंख चक्रगदापद्मवनमालीसतनुः ॥ तुलसीदामसच्चिरो दिव्यवस्त्रानुलेपनः ॥९॥ कमंडलुकरं पर्णवेणु दंडं दधत्करे ॥ गौरीतमतिथिर्द्वारि तिष्ठंतं प्राह भक्तितः ॥१०॥ कुत आगम्यते ब्रह्मन्नुपाहं तव तेजसा ॥ इत्युक्ता प्राहतां विप्रश्चतवानस्मि पत्तुरा ॥११॥ तं ददंतं पदनाभ्यांते परितुष्टं मनोपम ॥ क्षुधयापीडितश्चाहं भवतीं समागतः ॥१२॥ गौर्युवाच ॥ आस्यतां भुज्यते स्वेच्छं स च तत्रासने स्थितः ॥ आसीनस्य मयूरेशो विष्टरे क्षालयत्पदा ॥१३॥ चरणौ तीर्थजलं शीर्षे च सर्वतोपलं ॥ संपूज्य भोजयामास पक्वान्नैः पायसैरपि ॥१४॥ आपोशानं करं तत्क्षीमासीच्चिंतातुरो द्विजः ॥ उमोवाच द्विजं पश्चाद्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१५७॥

ष्यतां प्रभुरप्तापि ति ॥१५॥ यदि नान्नं मनोयोग्यं मत्तदास्यामि वा स्थितं ॥ वदतस्त्री प्रधानेष्वं शंकरस्य प्रभावतः ॥१६॥ द्विज उ॰ ॥ क्षी
रार्णवस्थितं देवं दृष्ट्वानीतं प्रजाम्यहं ॥ जलं पिबाम्यतस्त्र विस्मृतं मोहतो मया ॥१७॥ उमो॰ ॥ एवमेव कथं नोत्तो नियमस्ते द्विजोत्त
म ॥ पात्रादुत्थीय गंतासि कथं सत्य विलुंपकः ॥१८॥ शंकरः क्षो ममापन्नो न जाने किं करिष्यति ॥ मयूरेशोऽब्रवीत्तत्र यदि भावोद
ढो हृदि ॥१९॥ तदात्रैव भवे सम्यक् भो दर्शनमाप्नुते ॥ प्रायो भाग्यं महद्दृष्टं पयसान्नं च पायसं ॥२०॥ स्वस्थोऽत्र जासि कुत्रत्वं सम
ढ भावेन वाडव ॥ बहुजन्मार्जितैर्भिर्यत्नात्संश्रु चिलप्स्यते ॥२१॥ न पातेपरिविष्टान्नं कथं व्रजसि सुव्रत ॥ ब्रह्मादीनामगम्या
या दृष्ट्वा सा साक्षात्पार्वती वा ॥२२॥ जगत्त्रयस्य जननी सर्वयोषिद्वराहि सा ॥ सर्वेषामेव देवानां शक्तिः सा परमाद्भुता ॥२३॥ न दृष्टा
नेन देवस्य विघ्नो जातिं हि दर्शनं ॥ चकार स्वेनाग्निभुजो मिष्टान्नं नैव रोचते ॥२४॥ न याञ्जितेन रोचंते देवान्नममृतोपमं ॥ द्विज उ॰ ॥
मम वास ना सर्वरूपे सदृशी सर्वतो भवेत् ॥२५॥ रमापतेरहं दासो न नमस्यामि किंचन ॥ यदि त्वं सर्वरूपोऽसि यदि सामध्यमस्थिते ॥२६॥
तदा दर्शय विश्वेशं नारायणमनामयं ॥ कुरु वा ॥ एवं बुध्वा ह्यनंतस्य निश्चयं स मयूरराट् ॥२७॥ अंतर्धाय प्रादुरासीन्नारायणस्व
रूपवान् ॥ पीतांबरः शंखचक्रगदापद्मधरो विभुः ॥२८॥ नानालंकाररुचिरः सर्वालंकारसुंदरः ॥ कौस्तुभेनलसद्वक्षो वनमा
लावि भूषितः ॥२९॥ शेषशायी महालक्ष्म्या संवाहितपदांबुजः ॥ विश्वेदेवाश्च तं दृष्ट्वा ननामैनोपरिस्पृश्य च ॥३०॥ यावत्तन्मयता
भक्त्या विस्मयश्च समरच्युतं ॥ उवाच च परानंदपरिपूर्णो द्विजोत्तमः ॥३१॥ अद्य धन्यं जनुर्मेद्य जीवितं च सुजीवितं ॥ यदद्य नयनग
तोऽस्त्वा धन्यो तो पितरो मम ॥३२॥ मयूरेशोपरेशोन भवान्या दर्शनेन च ॥ परात्परस्य विश्वेशोऽस्ते चराचरस्वरूपिणः ॥३३॥ लब्धं
दर्शनमत्रैव सर्वतीर्थफलं विभो ॥ नारायणोऽपि तं भक्तं बाहुभ्यां परिषस्वजे ॥३४॥ उवाच च प्रसन्नात्मा बाष्पगद्गदया गिरा ॥

॥१५७॥
राम

मद्दर्शनलालसावाप्तुमिति क्षीराब्धिदेशमागतः ॥३५॥ दृष्ट्वा ते निश्चयं भक्तिं दृष्ट्वामव्यभिचारिणीं ॥ भक्तमार्गप्रदर्शिंचापि मास्तोहत
कंटकं ॥३६॥ भक्तकल्पानिवृक्षस्य थं जातोऽहं जलरूपधृक् ॥ नानारूपैर्निजमार्गैर्भक्तानां मार्गदिनाशनः ॥३७॥ यथा भक्तप्रियो नित्य
मिते ते दर्शयाम्यहं ॥ अथ मध्याह्नचतुर्थ्यां हि मयूरेशमहोत्सवः ॥३८॥ मतंडपहिमयीः दृष्टा बहीश्च शोभिताः पृथक् ॥ नानालंकार
शोभाढ्या नानारंगैः सुशोभिताः ॥३९॥ अनेकैः पूजिताः सम्यक् बालकैर्द्रव्यसंचयैः ॥ केचिद्दृश्यप्रगायंति केचिन्नृत्यंति भक्ति
तः ॥४०॥ वाचयंति पुराणानि प्रदक्षिणपराः परे ॥ एतस्मिन्नंतरे पुत्रो वशिष्ठस्य महासनः ॥४१॥ परात्पर इति ख्यातो आ
पयोस्विस्व्याप्नुनिः ॥ चतुर्थ्यां शौर्विकां मूर्तिं विदधे भक्तितत्परः ॥४२॥ शुक्लपर्णानि तामोलांत्यक्त्वा तस्मै निवेदयत् ॥ गंधश्च
ध्याकर्दमैनतां लेपयत्तदादरात् ॥४३॥ मिष्टान्नानि च लड्डुकान्दक्षिणां च फलानि च ॥ निवेद्य तं तदा पत्रैरनेकैः कर्दमैरपि ॥४४॥
संकल्प लीलया चक्रे जं पावापंशानैः शनैः ॥ मुहूर्तं नर्तनं नैस्तावरोह भक्षयेति च ॥४५॥ संप्रार्थ्य ति बहुधा ततः सा चेत
नायचो ॥ भक्ष्यं तेन यदुद्दिश्य स्थापितं पुरतो भवत् ॥४६॥ तत्र तत्रैव संजाततः सा प्रक्षयत्तदा ॥ लड्डुका मोदकान्नानाप
फान्नं पायसान्वितं ॥४७॥ विश्वेदेवश्च तं दृष्ट्वा विष्याश्चर्यं तं यथा भवत् ॥ मस्तिकान्यानि ससानि सर्वपुष्पफलादिकं ॥४८॥ सर्वे
ननोच्चतामस्तिंपरूजांतां पुनः पुनः ॥ व्यलोकयद्गुरुरूपां चतुर्बाहुं विराजितं ॥४९॥ उवाच स ततो देवं क्षिप्रं दृष्ट्वा जिकोऽस्तं ॥
प्रसिदिः ॥ भक्त्या यदर्पितं मह्यं सुधारससमं भवेत् ॥५०॥ अभक्त्यार्पितममृतं विषमेव भवन्मम ॥ कदा ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा वि
श्वेदेवाब्रवीत्पुनः ॥५१॥ कस्ते भक्तो मम चतं दर्शयस्व सुरेश्वर ॥ ततस्तेभ्यः करं धृत्वा बहिरायान्मयूरेशः ॥५२॥ गृहे गृहे प्रत्य
मानं देवं तस्मै व्यदर्शयत् ॥ शिरसि न्यस्य सदा रुद्रं मयूरेशापलोकयत् ॥५३॥ तत्रापि पर्यपश्यत्स विश्वेदेवयुतं च्युतं ॥ नायं म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मम वेत्स्यामी सेवेबुद्धिं विसर्जयन् ॥५४॥ गहे गहे विश्वदेवो पलोकयन् ॥ सर्वत्र सदृदर्श धपन्त्यमानं गुणेश्वरं ॥५५॥ क्वापि क्वापि मयूरेशं ददर्श विष्णुरूपिणं ॥ पुनरालोकयन्तं तु मयूरेशं मलोकयन् ॥५६॥ भुजंतं परिग्रहैर्वब हियींक सलीलया ॥ आक्षिप्य हस्तं स प्राया यायं स्वामी ममेति च ॥५७॥ अहं नगेहे गेहे सोपपूज्यमानं ददर्शहि ॥ मयूरेशं बाघघोषे स्थिते गीनैरनेकधा ॥५८॥ क्वचिद् दृष्ट्वा विष्णुरूपं नमस्कृत्य प्रभाव य ॥ पुनर्मयूरेशं ददर्श शिखिनि स्थितं ॥५९॥ गरुडारूढम् अन्यगशेषारूढं तथा क्वचित् ॥ न पश्यन्तु यदा याते विश्वदेवो पुरा युतः ॥६०॥ तावद्बहि समारूढं पश्यति स्म पुनः पुनः ॥ पुजंतं च रमंतं च स्वपंतं च ददर्श सः ॥६१॥ ततः स्थितो विश्वदेवो विस्मिष्ट द्वारमागमत् ॥ ततोऽब्रवीन्मयूरेशः पश्यमे गत्वमुक्तमं ॥६२॥ ततः पराशरं सोथ ददर्श पुरतः स्थितं ॥ पपनाय रूपचारे संपूजयंति गुणेश्वरं ॥६३॥ भक्षयेत्वा स्थल इदृकान्नपया नेवतान्नथ ॥ पश्यति स्मपुनव्योम्नि जले भूमौ तपेव सः ॥६४॥ क्षणान्नारायणं देवं मयूरेशं क्षणादपि ॥ ततः स भेद बुद्धिं स्वांतस्याजं प्रीतिमेकम् ॥६५॥ सर्वभावेन तं नत्वा स्तुत्वा भेदधियाप्युनः ॥ अनुज्ञातो प्रणुत्प्राणा द्विश्वदेवः स्वमाश्रमं ॥६६॥

॥ इति श्रीमद्॰ उ॰ खं॰ विश्वदेव भेदबुद्धि निरसनं नाम पंचाधिकशततमोध्यायः ॥१०५॥ कृष्णवो ॥

ततस्त्रयोदशे वर्षे निमस्तस्य महेश्वरं ॥ स स्नाग राग रुचिरं पंचास्यं द्विभुजं शुभं ॥१॥ रुंडमालाधरं स संयं दशोरवर प्रस्तुतं ॥ मयूरेशोथ जग्राह शशिनं बाधिरोगतं ॥२॥ क्रीडन्बहिः स पाशातो बालकैः परिवारितः ॥ ह

सद्भिः परिनृत्य द्विवेद द्विश्च परस्परं ॥३॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र देसी पिंगल्पसंज्ञकः ॥ स बृशालवदनोवीरविजेता परमाद्भुतः ॥४॥ वराहरूपी बलवान्दंतच्छिन्नमहीरुहान् ॥ वज्रसार समाभिः सोभिंद न्योपधरं धरां ॥५॥ अंजनाद्रिरिव श्यामो वन्हि कुंडनिभे क्षण ॥ दृष्ट्वा तं विद्वता बालाव र्षघननिभः स्वनं ॥६॥ न द दंः भूरः रः क्षा पीहराइश्च बुर्वश्रुते ॥ यावन्नाश्यते बालांस्तावदेवमयूरराट् ॥७॥ दधार दंतयो दुष्टं तदा भूरदानवं ॥ अथापरेण हस्तेन दधाराधर पोतकं ॥८॥ पाटयामास स हसा क्वेरारवंड मिवाभकः ॥ पर्वदेहं समास्थाय ध्वति योजन विस्तृतं ॥९॥ पतितः श्चूर्णयन्वृक्षान्दारयन्धरणीतले ॥ ततस्त प्रभुवन्बाला धन्योसि पार्वतीसुत ॥१०॥ क्षणेन नाशितो दैत्यो लीलयासी महाबल ॥ अस्य दर्शन संत्रस्ता वयं याता दिशोदश ॥११॥ पतमाने नये नेहस्य र्णिता निग्रहाणिन ॥ ततः स्त्रियो लक्ष्मीटे स्येन पश्यष्य स्त्रीनं यतु ॥१२॥ क्रोधसंरक्तनयनो विरूपं प्रदहन्निव ॥ गणान् वे रूषा विशेर क्षणं त्रिपतेक थं ॥१३॥ केन दैत्येन नीतोमेल लालस्त्रोपलः शास्त्री ॥ कृष्णवतोली नागणां सर्वे कं पमाना भयातुराः ॥१४॥ अपरे धैर्यमालंब्य वदति स्म शिवं प्रति ॥ उमाकांत भवत्पुत्रो मयूरेश्वरसंज्ञकः ॥१५॥ क्रीडितुं बहिरायातस्तत्स्यहस्ते वलोमितः ॥ च्यंरस्तेन कृतानीतो न दृश्यश्च वयं विभो ॥१६॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचे रुष्टो महेश्वरः ॥ कदुना ॥ रूपं नु क्रीमते रक्षाभवद्भिर्दृश्यतस्परैः ॥१७॥ यंद्रो वाचं रहस्ता वायघानीतस्तदाशुभं ॥ नोचेद्भस्म करिष्यामि सर्वेषं नाना संशयः ॥१८॥ कृष्णव॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततस्ते क्षुब्धमनसो धावमाना सुसन्धिताः॥ मयूरेशं समभ्येत्य प्राप्य गं पुत्रचेतसः॥१९॥ यदि दृष्टः शिवं देवं चण्डवायुघनस्तरं॥ ऊचुः॥ गणवार्तां परिश्रुत्य चुकोप गणनायकः॥२०॥ सऊवाच॥ न मे सन्ति गणा वापि भवतो तस्य वा गणाः॥ अमत्र यजनन्यामे तन यस्य प्रभाविन॥२१॥ ऊचुः॥ तस्य श्वासेन ते सर्वे वासायत्र पिबो कृताः॥ ऐतु शिवस्य पुरतो गणा हीनास्तदाखिलाः॥२२॥ अस्ति रोषान्महादेवः प्रमथाईन याब्रवीत्॥
आनीयतां सद्य एतं मावध्योपातैर्यावघुः॥२३॥ ते तु श्रीघ्रतरं यान्ता यत्र क्रीडारतः शिशुः॥ दृष्ट्वा सुस्ते स्थैर्ये शिरो गतं क्रीडनमकुतोभयं॥२४॥ वेष्टितुं तं समायाता मोहयित्वा विनायकः॥ अंतर्हितश्च तु दिक्षु गणास्ते तं यत्नो व्यपन्॥२५॥ रटहरटहेकानने षु नापश्यं स्ते विनायकं॥ क्वचिद् दृष्ट्वा तु तं प्राकुरस्मद्दग्रे कथं न्नवानू॥२६॥ गंतुं त्वान्तो ब्रह्मलोके स्थितं तेषां मनं शिवं॥ एवमंतर्हितो दृश्यो वारंवारं बभूव सः॥२७॥ ततः खिन्ना नू गणा नू दृष्ट्वा परमात्मा छपान्वितः॥ तस्यौ तत्पुरतः सम्यक् दृष्ट्वा तं हर्षनिर्भराः॥२८॥ बबंधुर्गिरिजासूनुं निन्युस्तं त्र्यंबकं प्रति॥ पथि वीक्षारसह्यमुपविष्टं नु ते गणाः॥३०॥ नत्र कुरूस्थापयितुं तं ता विस्मितमानसाः॥ हतो घमागणास्सर्वे शिवमभ्यसमम्यचिर॥३१॥ सर्वे वयं समानेतुं मेकं त्वानन्त्राकर॥ आज्ञापयामास शिवानंदिनं पुरतः स्थितं॥३२॥ झटिति आनय गच्छत्वं मयूरेशं तु तस्य व॥ नंघु॥ वाच॥ त्राषं सर्वे त्रा सां कंचेहाने ब्रे हं तवा ततः॥३३॥ कनीयसो न मे का श्री रणनास्ति मरुश्वर॥ याम

दृष्ट्वा गाकासुवेगो भंजन्वृक्षांश्च पर्वतान्॥३४॥ क्रोधसंरक्तनयनस्तीक्ष्णशृंगो यस्य दिव्यं॥ उवाच तं मयूरेशं याहि रे यं शिवं प्रति॥३५॥ नो चेद्यन पिष्या मि न संदृष्टो गणेरहं॥ ऊचुः॥ एवं वदति तस्मिंस्तु मयूरेशो रुषान्वितः॥३६॥ श्वासं यत्रं क्षिपतं तु गम नाग मसंकुलं॥ तस्माज्जतं घटं श्वासाद्दति खिन्नं शिवांतिके॥३७॥ वमंतं रुधिरं वक्त्रात् पृथिव्यां पतितं लुतं॥ शुवं तं पोरुषं नाम क्षिप्तं हि पुरुहूर्तितः॥३८॥ अपश्यच्च मयूरेशो जानुभागे स्थितं शिवं॥ दिदीव्यमानं वपुषा दि
व्यदर्पास मन्वितं॥३९॥ गणा ऊचुः॥ शिवं दृष्ट्वा भालचंद्रं यपादुरक्षितिस्वहि॥ तेन शिवेन उभाभ्यां लावयं शिवं॥३९॥ यदि क्षिते ल लानुवा॥ मयूरेशं गणाश्चाहं त्वा शिवं वी दृष्टमस्तके॥ अंतालेच गणास्तच्चनंदीचापि पमाद्वशा॥४०॥ यदि क्षिते ल ऊचुः॥ मयूरेशं गणाश्चाहं मस्तके॥४१॥ ऊचुः॥ तथेति शिवं तु चेतांगं टमेव याउभ्रम दिव॥ प्रमथा ऊचुः॥ अथ प्रभृति देवेशस्वामिनो स्त्रमपरराट्॥४१॥ ऊचुः॥ तथेति शिवं तु चेतांग टमेव॥ प्रशंसयित्वा देवेशं मयूरेशं तथाविधं॥४२॥ जितो भगणा ततो भवतु सः॥ नत्वा शिवं गणेशं च गणेशजननीमपि॥४३॥ प्रशंस यित्वादेवेशं मयूरेशं तथाविधं॥ गजेतो भग णाजग्मुर्गुहास्यं सं लिवेशनं॥४३॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ० खं० चं० प्राहरणवर्णनं नाम षष्ठोधिकशततमोध्यायः॥१०६॥
ऊचुः॥ ततश्च तु दृश्यौ वर्षि गौतमाघामहर्षयः॥ आययौ गिरिजागेहं नानागणयुतं शिवं॥१॥ नमस्करस्य तानं बानानासनगताश्च नः॥ पूजयित्वा विधानेन प्रोवाच हृष्टं तं वचः॥२॥ विप्रर्षीसां परिसत्वं त्रिसंध्याक्षे त्रमुत्तमं॥ अस्य बालस्य नैविघ्नात् अत्रापि बहवो भवन्॥३॥ रिरं तु विघ्नरहितं कर्पवास्य नमुत्तमं॥ पुनयत्नः॥ इद यागेहस्तेदेवीसर्वविघ्नहरिष्यति॥४॥ ऊचुः॥ तदे वकारयामास मंडपं बहुविस्तरं॥ संभारान्कारयामास हृद्र संतोषकारकान्॥५॥ आज्ञां महर्षीणां भोसा पार्वती हर्षनिर्भरा॥ कारयामास विधिवदिद्याग महर्षिभिः॥६॥ ध्यानमावाहनं चकुर्विंद्र स्वैते महर्षयः॥ पुरस्तु गिरिजादेवा सांगमिंद्रं महानपि॥७॥ कुंडेवह्निं प्रतिष्ठाप्य मंत्रैरे वद्विजर्षभाः॥ पजेस्पीत त्तुर्वोराननु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हुतुसिक्त पायसं॥८॥ प्रणवाद्यैर्नमोंतैश्च स्वाहांतैर्मंत्रसंचयैः॥ शांतिपाठाद्यंतं सिक्त चतुर्वेदभवा द्विजाः॥९॥ एतस्मिन्नेव
ऊः क्रीडितो बालकैः॥ मत्तवान्मुखैराया तिदैत्योत्कट वीक्षितो॥१०॥ तावत्सस्मुख तांयातो मार्जारूपमास्थितो॥ महारवोम
हाक्रूरो भीषयंतोजगत्रयं॥११॥ सदापि-भिचय नौदुष्ट्वा दारयंतो गिरीन्नथ॥ नासाविरोधपपनाच्चूर्णतो दुर्मसंच्यवान्॥१२॥
उपात्तुंतं हंतुकामो मातो शीघ्रं तदंतिकं॥ प्राप्तुध्वं तातदृष्टो दोपत्वाविवपहागजो॥१३॥ तयोः शब्दिनगगनं गजीत्तिस्मपनेयथा॥
जयभंगक्रमेणाभौमा पतुरधि मेखितौ॥१४॥ विद्रुतास्तु निबालास्तेताभ्यां भीताच्च कादिव॥ दूराद्दृष्ट्रीगिरिजासुतस्तौ
द्वैसुतुंगवौ॥१५॥ कर्थं मत्तौ मत्तद्दुर्योहस्त्रि ध्यामीत्यपिचिंतयत्॥ करपस्तु तेषु बालेषु चिक्षेप गगनेततौ॥ पुच्छेग्रही तातौ बालौ
भ्रामयित्वा उनः पुनः॥ पृथक्त्वमितितौ पृथ्व्यां तौ विदार्य हि मानपि॥१७॥ दृष्टा तथा हि हस्वडानितयोरासन्नकादयः॥ तत
स्तेपुनिबालास्तं पप्रुभक्त्या प्रतुष्टुवुः॥१८॥ न स्यतत्त्वं न जानं ति ब्रह्माद्याश्च नयो पि च॥ सर्वंति यापिनस्तत्पुरुषं विघापहे
वयं॥१९॥ बाल्यास्म प्यितितेदेव्या नाशिताको विशास्य या॥ एतो मा हि पुरूपेणाहं तुलांसप्रपागतो॥२०॥ एष क्रीडिवसंयुतो
पुष्टोध्वतास्त्वभीवयाः॥ ययोः श्वासेन चलितापर्वताश्च द्रुमाश्च या॥२१॥ मपरेश्वास्तत प्राया पूतनोदंरमत्रमं॥ दृष्ट्वा
मुखं रूपोध्वं सयामासतत्क्षणात्॥२२॥ दूरेक्षित्वा राक्षसश्लिंप्रोच सर्वान्मुनीश्वरान्॥ ततोपुनिमुते॥ सर्वैः किं कर्मश्रि
यतेमलः॥२३॥ किं दृष्टेन प्रयातव्यं वा सर्वे नो विजाधिना॥ अजापार्थनयापि किंतु कामधेनुफलं भवेत्॥२४॥ कृत्वा॥ सजा
तद्वेषसामग्रीं शांतं हुत्वा हुताशनं॥ पुनर्यो विप्रमंतह दोवीक्ष्य चापल्यामस्पतत्॥२५॥ उमालिविष्टहृदया नारीकंकस्त
गुणेश्वरः॥ उपात्तुध्वं शिक्षितुं वाचकुं क्रोधेन किंचन॥२६॥ उपायैसर्वदोमस्पायजगुः संस्मंनिवेशनं॥ उक्तेदृष्ट्वा
हृदयेयस्याचक्रं प्रवलितिः॥२७॥ कृत्वा॥ स्वापमानेपरिज्ञाते राक्षसः क्रोधवेपथुः॥ क्रोधसंरक्तनयनो दहन्निव जगत्रयं॥२९॥

आकाशे देव निश्चयानुवाच वाक्यमुत्तमं॥ राक्षस उ०॥ मया गोमुनि गणैरारा च्छपस्याद्दुरात्॥२९॥ सविध्वस्तो गुणेशोन
तस्य दृष्टो वपोऽरुषं॥ मयिस्फुल्लेन न्यस्तै लोक्यं सचराचरं॥३०॥ दिवातुनु॥ लवासाचेम्मय रेवोबध्वानीमः
तस्मिन् क्षणेनहि॥ राक्षस उ०॥ परस्वापुरै वनेपास्तु घविष्टविरु॥३१॥ सर्वेषां जाठरो पि त्वलीनो भवस्यपाज्ञया॥ कृत्वा॥
श्चैवेस्वं वचनंतस्यराक्षस्य रूपितात्मनः॥३२॥ वह्निरंतर्हितस्तत्र उरेच्छया नूपेपि च॥ नालोक्यपुनयो वह्निर्यदिपथु
र्हविर्हि हलवे॥३३॥ नापती लिंपरिज्ञायते प्रज्ञलक्ष्मुरात्मतात्॥ न च तस्य व्यतेन व्यथाभवल्लिङ्गधरा॥३४॥ ततस्तेपुन
योजगुर्मयरेवंतरपाकरं॥ नमस्कृत्य सा वश्वैरीक्रोहूनो गतानलः॥३५॥ जठरेपिगतो वह्निरिंद्र्या गेहतेभया॥ कृत्वा॥
दृष्ट्वा कर्ण्यवचस्तेषां प्रक्षेकेजठरेनलः॥३६॥ सोपवनस्तु धपाविष्टांसर्वे जाताम्रुतक्षणात्॥ महानसेषु कुंडेषु तत्थै
व ज्वलितोभवत्॥३७॥ ततो वायुर्निनायाशु राक्षः क्रुद्धो महाबलः॥ प्रेतभूताउरीसर्वा पंच प्राणगते भवत्॥३८॥
पंच प्राणमयो देहस्ततस्तान्समजीवयत्॥ ततः प्रोवैनीसूर्यं तापयेनागुरीबहु॥३९॥ ततः सूर्यो पि प्रसन्नं प्रादुराभि
रूपवान्॥ नापी कूपतडागेषु नदीजलमशोषयत्॥४०॥ अत्वाला पृथिवीसर्वापुरत्नापवना कृता॥ ततः शीघ्रं मयस्वे
रोमे घोषत्यावव र्षहि॥४१॥ रामया मास तं विह्निः तांश्च समजीवयत्॥ ततो हर्षयुता लोकाः साधुसाध्वीत्यपूजयन्॥४२॥
कृत्वा॥ प्रतिकूलं स्वतंयत्नत सर्वं भिरादरात्॥ ताध्याशक्रोपयो देवं मयरेश्वानेनामस्य॥४३॥ बद्धांजलिपुटो भक्त्या सवंतितथा
मिनेविष्णु॥ राक्षस उ०॥ नवैदानवर्षयोजगत्तत्र त्वा धासोगतिविश्वरो॥४४॥ सर्वं नियामिनः सर्वरूपस्य रूपरूपिणः॥ ब्रह्मादीनां
विश्वस्यजो कारणानां च कारणं॥४५॥ अपराधान्क्षमस्वाद्य यापहं त्वारणंगतः॥ प्रस्तकं पादयोन्यस्य प्रार्थयामास सादर
रं॥४६॥ कृत्वा॥ निर्विघ्नस्त्वमनस्तत्संज्ञा तापाहरगुणेश्वरः॥ उनि मोनि भवतृतेषदं तिष्ठस्व स्वकं॥४७॥ ततः स प्रस्थितं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१६२॥

देवं नमस्कृत्य शचीपतिः ॥ प्रदक्षिणीकृत्य ययौ हृष्टस्तान्प्रणम्य वतौ ॥४८॥ ॥इति श्रीग॰पु॰उ॰खं॰बा॰ राक्षसविध्वंसनो ना
मसप्ताधिकशततमोध्यायः ॥१०७॥ क्रीडा ॥ ततः पंचदशे वर्षे मयूरेशो अर्भकैः सह ॥ गंतुं स्नातुं ययौ पुण्यं नाम्ना प्रस्त
मसरः अभि… षोडशैः परिवृत्तः ॥ उपस्थितेषु तत्तेषु दृष्ट्वा गणनायकः ॥२॥ केचिच्च प्रासन
कमंडलुं ॥१॥ स्नात्वा नित्यं सपाप्याशु पानसेः षोडशैः परिवृत्तः ॥ उपस्थितेषु तत्तेषु दृष्ट्वा गणनायकः ॥२॥ केचिच्च प्रासन
गतं केचिद्गृहे गतं ततः ॥ दिव्यैर्गंधैर्दिव्यवस्त्रैर्दिव्यपुष्पैरपूजयत् ॥३॥ गाणेश्वरि विमर्दिरे तं ध्यात्वा स्तोत्रैरर्चयत् ॥ एतस्मिन्नंत
रे कस्मात्सिंधुर्हारमस्यतत् ॥४॥ धावद्धाष्पस्तेष स्नानस्थानादव्रजत ॥ ततः आक्रंदनं चक्रे सर्वे ते बालका अपि ॥५॥
बालाश्चतुः ॥ स्वपित्र जननीतातः कथं पश्यते रक्षितः ॥ दत्वा कपाटं देवेशो नो परमात्माक्ष मस्य च ॥६॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो
महाबलपराक्रमः ॥ अस्य शब्देन महता कंपते भुवनत्रयं ॥७॥ सटाभिर्न्नघनो दुर्योत्या प्ररूपी सपश्य गात्र ॥ व्यादाय वदनं
घोरं ग्रसन्निव जगत्त्रयं ॥८॥ दृष्ट्वा तु दुद्रुवुर्बालाः क्रंदंतस्ते दिशो दश ॥ सततारं विनि भेद्य मयूरेश्वरमाययौ ॥९॥ शार्दूल स
दृशो रूपं लसाप्याप्तो पितलक्षणात् ॥ पपात सहसा व्याघ्रो लग्नः पृष्ठे पयोचस ॥१०॥ अपनस्तु वनं याता भिकुं अलीयतस्थिर
वान् ॥ देवोध्यक्ष समारूढकुं जपध्येपपात ह ॥११॥ उपाध्याय दनं तस्य करा भ्यां जग्रहीद्दृढं ॥ अमोस्यांबहिरानीयतत ः प
रश्चुनाछिनत ॥१२॥ नारिकांश्रवणो पादौ पुच्छमप्यथ बाहवो ॥ नमुखं दृशी ये सौख्या दिससर्जमयूरराट् ॥१३॥ निजरू
पं समास्थाय तस्यैव विदूतो भवत ॥ एवमेव कृष्ण मिनदेह पि सपच्चुतं ॥१४॥ पयौ निजाश्रमं रेसोदेवो पिस्वालयं ययौ ॥
ततो मुनिसुताश्चेमुः क्रंदंतः कमयूरराट् ॥१५॥ अतिश्रांता तु मम्लेसु च्छायेस्येधापंसत ॥ अनेनया स्व हि पथात्र क्ष्यामस्त
सुदकुंजं ॥१६॥ पादोदक्षिणत स्तेषा दृष्ट्वा युक्तो यथानुजः ॥ असारत्न दृशी रोषा दुर्गाडस्माह साहसः ॥१७॥ बध्वा तस्य स्व
ज्येयातोमयूरेशा स्तोगमत ॥ नापरपतत देवाज्जि स्वयं परमं पयो ॥१८॥ चिंतां परं विष्णुप्राप्तो विनाते ः सपयूरराट् ॥

॥१६२॥
राम

धा॰४

विनातैर्नेग
नस्तुं संख्यापि संप्राप्यात्ततो मुनिगणा ययुः ॥१९॥ मुनयऊचुः ॥ अस्माकं बालकादेवमातनरता स्तथाखिलाः ॥ विनातैर्नेग
मिष्यंति प्राणास्त्यास्यांतोधुना ॥२०॥ क्रीडा ॥ नकिंचिद्रूचे तान्देवोदुःखात्क्षुथमुहुर्मुहुः ॥ विचार्य भाम्कंदीया तः पुरीदूते निवेदिता ॥२१॥
दूताऊचुः ॥ अस्मोर्षणं तोया ति दृष्ट्वा घाते नपस्यपि ॥ तस्यांकुरतोधुडं ब्रथं षानो विधास्यसि ॥२२॥ क्रोधिपातो योधुर्क्रोनोलोक
त्रय विश्रुतः सत् ॥ उग्रसुबोमहा बाहुर्वीर्यपाणो बलाधयः ॥२३॥ देवऊ ॥ नपात्मानं च णीयसेरक्ष नतासिमेयप ॥ पयवक्ष्युवा
सर्वग्रस्योडं विनशिष्यति ॥ क्रीडा ॥ एवमुक्तोमयूरेशो यपस्थधं रूपोहस ॥ पात यामास महिषासपातो परितः क्षणात् ॥२५॥ परा
रूपं तस्यत्वा वह्नौजलितुपोधप ॥ तुष्टाव परया भक्त्या मयूरेशं सुरेश्वरं ॥२६॥ यमऊ ॥ नते रूपं विदुर्देवा ब्रह्माद्याः स
नकादयः ॥ वेलिने तिच्चवेदास्तां वदंति परमेश्वर ॥२७॥ सर्वाधारं पालकं स्थितिसंहर्तारं निजेच्छया ॥ दैत्यानां सर्वदुष्टानां ना
शानं सर्वरूपिणं ॥२८॥ अकामाद्दुपराधेन स्वतं संतुं च मर्हसि ॥ क्रीडा ॥ एवमुक्त्वा पुनः पूजा सोवस्तोत्ररत्नैः सखीचयैः ॥२९॥ बा
लैरानीयत तत्रस्ते विवेष्ठुरतस्थिताः ॥ आलिंग्य पुर्युदा सर्वे परस्परमथाब्रुवन् ॥३०॥ बालऊचुः ॥ श्रोतारस्त्सुदुरीनार्थ
न ध्यानीलायपेन च ॥ सुदर्शनाद्यं पुरुषाधास्यामो निजमंदिरं ॥३१॥ क्रीडा ॥ ततस्ते स्वाश्रमं प्राप्ता मयूरेशपुरस्कृताः ॥ प
पूरेशेपुरेयातानानावाद्यित्र संकुलं ॥३३॥ नानाध्वजपताकाभिर्पुष्पमालाभिरर्चितं ॥ यपोपि प्रष्ठतो यातस्तं द्रष्टुं कर्तुमर्हसि ॥३२॥
संधुर्बलं तस्य ते सर्वे त्वनयोपि मयुक्तः ॥ उपस्नुतुर्नु देवलिलिं विक्रमौ लिकानपि ॥३४॥ गुवाच देवस्तान्सर्वान्निर्वंसर्वमपकुर्युप्य ततः ॥
आनीलाः बालका लोकाघप स्य क्षणमात्रतः ॥३५॥ मुनयऊचुः ॥ सर्वत्र रक्षसे त्वं हि सर्वशक्तिस रक्षणः ॥ क्रीडा ॥ इत्युक्त्वा त
मनुज्ञाप्य स्वाश्रमान्मुनयो ययुः ॥३६॥ यमोपि तं नमस्कृत्य स्वालयं पुदितो गमत् ॥ देवोपि स्वगृहं प्राप हर्षयन्मातरं पितरौ ॥३७॥
॥ इति श्रीग॰पु॰उ॰बा॰ द्विजगर्वपरिहारो नामाष्टाधिकशततमोध्यायः ॥१०८॥ क्रीडा ॥ कदाचित्पार्वती प्राह सु
॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

म०पु०
॥१६४॥

स्वासीनं महेश्वरं ॥ पार्वत्युवाच ॥ गता निजपदं देवा ऋषिवृन्दा यथागतं ॥ सुमुखी ब्रह्मचारिणी ॥१॥ विवाहं चैव तां प्राप्य मम पुत्रस्य संप्रति ॥ सुमुखी सुरिका बाला प्रगल्भा सीहृत्सा मानिनी ॥२॥ पितृवाक्येन सा तन्वी वधूश्चापि विचार्यतां ॥ मम पादानुवर्ती देहस्य सर्वांगसुंदरस्य ह ॥३॥ कन्या ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा साधु साध्वीत्यभाषत ॥ सोऽचिंतयच्च यां कन्यां मनसा न पिकुत्रचित ॥४॥ ततश्चिंतां परां प्राप्य तत्र नारद आगतः ॥ संपूज्य स्वासने न्यस्य तं मुनिं शंकरोऽब्रवीत् ॥५॥ शिव उ० ॥ आह्लादं परमं प्राप्तः त्वदागमनतो मुने ॥ चिरागतो सि च मुने दीनस्यानुग्रहं कुरु ॥६॥ अति सुंदरकायस्य तनयस्य मदात्मज ॥ गवेषय वधूं विप्र पत्नी लोकत्रये भवान् ॥७॥ तथैव पार्वती प्राह वधूं शीघ्रं विचारय ॥ नारद उ० ॥ न वक्तुं शक्यते स्वामिन् कर्मणा हि मुहूर्तकं ॥८॥ एवं दृष्टं मया पूर्वं सप्तलोकेषु शंकर ॥ तव पुत्रप्रभावश्च लावण्यं वयसस्तथा ॥९॥ ज्ञातं मया शोभनयोग्यं कन्या तस्मै प्रदीयतां ॥ अनुरूपा शची या पितयोः रूपेण लज्जिता ॥१०॥ संज्ञा भद्रा च कारण्यं ब्रह्माणि हि व्याहिया भवत् ॥ जलंधरस्य या पत्नी वृंदा ध्रुवमोहिनी ॥११॥ सापि वृक्षत्व मापन्ना यद्रूपं तव दर्शनि ॥ राज्ञश्चापि नाना गौरी नागलोके स्त्रिणो हि ॥१२॥ नैतादृशो का पि देवी सौंदर्ये शौर्यं प्रवक्ष्य ॥ को ते यो योग्यश्च नव सुत शोभा मवाप्नुयात् ॥१३॥ रत्नकांचनयोर्यद्वत् मणिमुक्ता प्रवालयोः ॥ कन्या ॥ एवं नारदवाक्येन संतुष्टो ऽभवत् हरः शिवा ॥१४॥ शिव उ० ॥ सम्यगुक्तं मुने नीत्वा संयोगं सार्थकं हरः ॥ शिवोपि तत्क्षणात् देव सर्वान्समाह्वयत् ॥१५॥ इंद्रादीन्देवान्नित्य मानोल्लमादीन्मुनीनपि ॥ अद्रौ गेपार्वती प्राप्य परं हर्षसमन्वितः ॥१६॥ शिवं संप्राप्य सुरप्रमुखैः सोपि तपो योगादं तारकं तपं च ॥१७॥ सप्तकोटिगणाश्चैव संकुर्वन्तो निमंत्रितः ॥ नानायुधधरा हृष्टाः पंचतोऽग्रतोदरा ॥१८॥ नाथस्तु सर्वदा चैव रजसा व्याप्तदिवो ॥ अष्टारीति सहस्राणि च नयोपि मृदंगा ॥१९॥ अंडकी नगरं सर्वे गन्तुकामा व्यचोदयत ॥ गुल्मा मार्गे रक्षसा तेसमकोटिजनाश्रिते ॥२०॥ न भस्य ॥१६४॥

डिमंश

राम

रोमुखानां च सर्वं कृष्णा लपिः रत्नाः ॥ निशाचराः शुष्कुलिसे नाना परवंचकं ॥२१॥ सुस्थिता अस्य पतयः रणविधिस्पृ ॥ रक्षकाश्च ॥ कृत्स्यपरं कुर्वोया पकृत आगमनं च वः ॥२२॥ विनाशं न पुरे गंतुं दास्याम् स्वामिन वयं ॥ मयूरस्त्राहवा ॥ स्वतंत्रा अंतकादेशा रक्षिता सान्तुपालकाः ॥२३॥ याकुं पच्छति नो मार्गं नो चेन्नाशं भजिष्यथ ॥ कन्या ॥ एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो विहगो हि प्रतापवत् ॥२४॥ श्रुत्वा चाब्रवीद्देवपक्षी निहितः पुरा ॥ इदानीं राक्षसैः सार्धं प्राप्तस्ते जीवितं लव ॥२५॥ उवाच राक्षसाश्च पाना देत्य हताबलात ॥ अहं च विरतो ने नयतो यं हरूपतां जवान ॥२६॥ कन्या ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सा तु क्रोधसंप्रयुराः ॥ मुनि पुत्रा न समान्नाप्युध्वंध्वं मे सत्तु महान् ॥२७॥ कुरा तु घम्यहर्षिताः युद्धं चक्रुः सुदुःखितः ॥ उवाच पत्तो देवो भक्तु बालोः कुरो विमान् ॥२८॥ पंचित्तास्ते कुर्वौ स्तेषां मस्तकान् छिन्न हुत्वा ॥ तेषां राक्षसानि कुंठानि जाता नितरां महात् ॥२९॥ जापंते तावद्दते तान् कुरो जि भृशं राक्षसान् ॥ खंडशस्ते निपेतुर्वै छिन्नबाहूरु जानवः ॥३०॥ यस्य यं तत्र राक्षसाः त्विस्त्वरो शृणु अजंति वि ॥ एवं सर्वे हता बालेर राक्षसाक्षसाः स्त्रस्तु ॥३१॥ नगर्भस्ते प्रयरस्त्रा प्राप्तर्व सा च पलायन ॥ बाणाः पुनः आलयानिहिताः सर्वे राक्षसाः स्वसप्तसादन ॥३२॥ उनराज्ञा नृप्रयपक्षक रिष्या यां गुणो भरं ॥ आश्चर्ये पर संजन्तु र्मुनयो येन समागताः ॥३३॥ दृष्ट्वा बालेर्हतान्सर्वान् राक्षसान् कुशसंचये ॥ पार्वतीं दृष्ट्वा नत्वा दृप्रस्तुरोचि लिंगतः ॥३४॥ शिवोपि प्राब्रवीत् देवं दृष्ट्वा स्ते पराक्रमः ॥ तत्कुरा स्वहताः सर्वे हता चापि कैः कुरौ ॥३५॥ प्रसादी नाम गम्यस्ते प्रभावो गिरिजासुत ॥ न शोपतेमपा चापि दिक्षु दिप्रमेव रिष्यसि ॥३६॥ ॥ इति श्रीम०उ० बाण्यक्षसवधो नाम नवमोत्तरशततमोऽध्यायः ॥१०७॥ कन्या ॥ जयशालीमय रक्षोपा ऋग्देहर्ष निर्भरः ॥ पक्षतो यांति बालो सितः ततो गत शिवः ॥१॥ गौतमाद्या मुनिगणाश्च निर्वेपम् स्तुतः ॥ गर्जितो गर्जयंतश्च दिराश्च विदिशोपि च ॥२॥ योजनान्यधिगंडक्या अवरुद्धा शिरवंडुर्न ॥ अति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[ग॰पु॰ ।।१६५।।]

छत्सपपरेशोमहाध्यासिनमुत्तमं ।।३।। ततः सर्वनिपावेत्रपशिवं गणाः नीश्वरान् ।। बाधल्सु सर्ववाधेषु तानाह सपर
वरः ।। दासपरेशो महाध्यासिनमुत्तमं ।। विनातन्मोचनं लग्नसिद्धिर्नैव भविष्यति ।।५।। अतस्त मोचय
राट् ।।४।। सिंधुना निहिता कारागेहे राज्ञा दिदेवता ।। विनातन्मोचनं लग्नसिद्धिर्नैव भविष्यति ।।५।। अतस्त मोचनं
र्थं सिंधु विप्रपती महान् ।। बुद्धिमान्सम्यहीयाचिदागच्छतान्सुरानथ ।।६।। तदा सामैव सर्वेषां कुशलं हि भविष्यति ।।
एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्रा
नोचेद्युद्धे निजे व्यामोरणे सिंधुं महाबलं ।।७।। मोचयिष्यामि तान्देवान्ततो लग्नं भविष्यति ।। कडवा ।। एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्रा
दुःसर्वे गणेश्वरं ।।८।। सप्तकोकंमपपरेशासुधपालदृशोकच ।। बालभावेपितेबुद्धिर्बृहस्पतिमतेशुभा ।।९।। पुष्पदंत
दुः सर्वे गणेश्वरं ।।१०।। सप्तकोकंमपपरेशास्तुपयालम्शोकचः ।। बालभावेपिते बुद्धिर्बृहस्पतिमते शुभा ।।९।। पुष्पदंतं
महाबुद्धिं नीतिशास्त्रविशारदं ।। प्रेष्यतां सिंधुनिकटे देवमोचनहेतवे ।।१०।। बलारंबलिनं श्रेष्ठं स्तोत्रसंतोषितेश्वरं ।।
महाबुद्धिं नीतिशास्त्रविशारदं ।। प्रेष्यतां सिंधुनिकटे देवमोचनहेतवे ।।१०।। बलारंबलिनं श्रेष्ठं स्तोत्रसंतोषितेश्वरं ।।
कडवा ।। ततदुच्चेपुष्पदंतो मपपरेशोसुरेश्वरं ।।११।। महिमा ते मपरेशोपनोवाचापगोचरः ।। नजानंतिजनामायामो
हितास्तव निस्पृहः ।।१२।। भूभारहरणार्थं त्वमवतीर्णः शिवात्मजे ।। नमांप्रेषयतत्रत्वमन्यं प्रेषय सांप्रतं ।।१३।। अपार
सेनयावृत्तं सिंधुदैत्यं महाबलं ।। उद्धतबलिनं दृष्टुं महेशाद्याप्तिनकश्चित ।।१४।। मुद्रामेवकरिष्यामि ततो दोषो भवेत्तव ।।
यदि साम्नो भवेत्कार्यं पुष्पदंतत्वया भवेत् ।।१५।। तनेभेदोवथादंडो नीतिरेपासनातनी ।। कडवा ।। एवमाकर्ण्य त
दाक्यपुनाचपार्वतीपतिः ।।१६।। सप्तगुरुः पुष्पदंतनीतिमार्गःपुरातनः ।। क्रोधवान्नक्षमः सामिकेरलं तवनापूरः ।।१७।।
प्रेषितश्चेद्धीरमदः क्रोधमेव करिष्यति ।।१८।। प्रेषितश्चेद्गजराजो भीषयिष्य
त्यरिष्यक्षिमहादुष्टः प्रेषितश्चेत्षडाननः ।। प्रेषितश्चेद्वीरमदः क्रोधमेव करिष्यति ।।१८।। प्रेषितश्चेद्दूत राजो भीषयिष्य
ति तां सभां ।। स्त्रीसंभोगरतस्त्वाप्तुप्रेषितो रक्तलोचनः ।।१९।। भंगीचेत्प्रेषितस्तत्र संहारं स विधास्यति ।। प्रमथश्चे
त्प्रेषितोपिनजानेकिंकरिष्यति ।।२०।। ततोब्रवीन्मयूरेशो निरसेषुच्यते शुभ ।। नंदीसमुद्रगंभीरोधैर्यपर्वतसन्नि
भः ।।२१।। बुध्यावृहस्पतिसमोजंभारिसदृशोबले ।। धर्मेणपराशरायत्ता तां प्रेष्यतां स सहितवे ।।२२।। श्रीवडु ।। सप्तगु

[।।१६५।। राम]

तं मपपरेशात्तातो सिद्धणहोषयोः ।। नंदिनेदृष्टय तांवस्त्वरतानिविविधानिच ।।२३।। ततोदृष्टोमयरेशात्तानितस्यश्चिवात्म
जं मपरेशात्तातो सिद्धणहोषयोः ।। यथादेवाविमुच्यंते तथा नीतिर्विधीयतां ।। सतुनत्वापपरेशोतां शिवां
याग आज्ञापया मास त्वं गच्छ सिंधुं महाबलं ।।२४।। यथादेवाविमुच्यंते तथा नीतिर्विधीयतां ।। सतुनत्वापयरेशोतां शिवां
शिवमेवच ।।२५।। गणान्सर्वान्महावाक्येस्त्वात्तं चशिवं शिवां ।। उवाचबुद्धिसंपन्नो दिष्ट्याचितमिदं वचः ।।२६।। नंदिगुण।। समहा
जायते लोके यस्यैव सादनुग्रहः ।। अतोहं श्रेष्ठता नीतः साधयिष्ये प्रयोजनं ।।२७।। वः प्रसादेन भगोलं विधास्ये नुजमंज
सा ।। रोषं सर्वं वा विकटे आनविघ्नेनसंशयः ।।२८।। कडवा ।। एवमुक्त्वायमानंदी सिंधुदैत्यं बलान्वितः ।। गतः स नगरद्वारमनोवे
गनधे र्यवान् ।।२९।। आयगणेशांशं भुंचशिवां सर्वार्थसाधिकां ।। चलताकृतुप्रमितिं तां प्रार्थयामास चेतसि ।।३०।। ।।इति
श्रीमद्॰उ॰ खं॰ नंदीप्रेषणन्नाम द्वशोत्तरशततमोध्यायः ।।११०।। कडवा ।। प्रायात्सभां महारम्यां द्वारपालनिवेदितः ।। नंदीनमा
गतं दृष्ट्वा दैत्य सिंधुसभागतं ।।१।। महावीरैः परिवृतं नानाशास्त्रेषु पाणिभिः ।। वारांगणान्त्यरतैर्गीतपानेश्चशिवैः ।।२।।
वाधल्सु सर्ववाद्येषु नादनादितदिक्षु च ।। दृष्ट्वा तं नंदिनं दैत्याश्चिन्मोनिरेवविमागतं ।।३।। महाकायं महावीरं वीक्ष्य केचिद्भयं प्रिरे ।।
जगदुरपरे तत्र भीषयंतो बलात्प्रभुं ।।४।। नविभेतिमहाधैर्यान्नंदीस्वबलगर्वितः ।। करसंज्ञार्पितं नंदी भेजआसनमुत्तमं ।।५।।
सर्वेतिष्ठ स्वलांपाता चित्रगा इव पुत्तलाः ।। बुध्यातलिंगितं प्राह नंदीवाचस्पतिः परः ।।६।। नदृष्टपूर्वं तेवतुसमपत्रिपुत्तुकाः ।। पर
पेसत्संवेत्थ वा ज्ञाः श्रियत्राठविताइव ।।७।। हेदैत्याः कामसदृशा बुध्याहीना व्वकाइव ।। सभापापात्मतः साधुर्नसाधुर्दुर्बोध
वली ।।८।। ध्रष्ट योपानमीयश्चनीतिरेषा सनातनी ।। न साहृष्टा स भाप वेततदुचेतुविस्मित ।।९।। यथासभासदः सर्वे
या पासात्यना गराः ।। जायं भारोपुरस्मर्द्विसिध्यानां स्वप्नेवतत् ।।१०।। कडवा ।। इति तद्वचनं श्रुत्वा सिंधुः प्रोवाच नंदिनं ।। पप
प्रोने स्वितव मतिर्दृष्ट्वा गुणाकरं ।।११।। नमपस्त्वंकुतआयातः किमर्थं वाद्य पेश्वर ।। तेजसाव न्हि सदृशो पंचास्य इव विक्रमः ।।१२।।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नंधु॰॥ सुरभेः शापपरायाः अपश्यं नंदिनामकं ॥ विद्धि मां गिरिजानाथनाथं ब्रह्मांडे दिने ॥१३॥ पयरेशो धराभारहरो दुष्ट
निबर्हणः ॥ अवतीर्णः शिवस्नेहबाल्याप्रभृति देयहा ॥१४॥ शोभामक्तो भक्त स्यप्रतापे वर्णने अजः ॥ सप्तद्रुम भगापदपदे
जातेबहिर्ययौ ॥१५॥ तदनीति विमध्यापकार्यसिद्धि विचारय ॥ आज्ञां श्रृणु पयरे शप्रेषितां बहु स्वतरं ॥१६॥ आज्ञापि गेतस
भवेद्दिनाशो पस्वकस्य चित्तं ॥ अतः सस्पृजते विश्वेपाति हं तिष्यराच रं ॥१७॥ न यावि निहताज्ञाराग्नेहे देवगणाबलात् ॥
पदानि तेषां न ध्यानि भागं पस्याक्षिपतः परं ॥१८॥ इदानीं वैरनिर्याकिं वियोर्ध कर्तुमहसि ॥ मोच याशु सुयान्सर्वा नाश
यास्यामि नो मम ॥१९॥ त्रिपुरेण हरं तं वै रक्षितुं न सहतस्य क्षणात् ॥ हिरण्यकशिपुस्तं भेवतीर्य हतवान् हरिः ॥२०॥ तारकेण जि
तादेवा अतिछिन्नमदे स्वयं ॥ स्कंदेन निहितो युद्धे क्षणेन सगणोबलात् ॥२१॥ अतोदस्यास्तु राम स्यंति सस्वा नेमुस्वं चिरं ॥ नृत्युवा ॥
एवं नंदीवचः श्रुत्वा चित्रोधसिंधुदैत्यराट् ॥२२॥ उवाच रक्तनयनो वमन्निव हुताशनं ॥ सिंधुरः ॥ यातु यैबहुधा दृष्टं त्व
यि वृषभनंदन ॥२३॥ प्रसंगं नैव जानासि यतो वाचस्पतेरपि ॥ अदृष्टा नाम रत्नार्थ स्यनयो यांति वपार्थतां ॥२४॥ बालस्य
तवया स्वनस्यापि न स्ते पिवाक्यतः ॥ मोचयेयं कथं देवान्यावत्सोपिन निर्जितः ॥२५॥ प्रयाणं किं तु नेवाप्रयं त्वणावर
न्वाधिराः ॥ क्वान्यो गिरीशस्तस्योदृत्था भीतिः प्रदश्यते ॥२६॥ जोगनयोजयाम्य देस्येन वा गतोय दि ॥ यदीमिक्तंतवा
यान्न कुर्यों क्रोधतो वृष ॥२७॥ तदा त्रिभुवनं न स्तं कातत्र गणनात्वयोः ॥ रुद्रः ॥ नंदी ॥ किं कुर्या तु प्रियं सिंहनागयोः ॥२८॥ एवं
शब्देतरे विप्रो नंदी क्रोधादथाब्रवीत् ॥ सउवाच ॥ विपरीता मतिस्तेद्य क्षयाम्यसुरेश्वम ॥२९॥ सन्निपातेन विकलं बेलम
सेपरणे तु सन्नः ॥ पूर्वसामप्रयोक्तव्य मितितेनाहमीरितः ॥३०॥ त्वयीनिर्ते चाजातांडपदेशो यथा स्वलं ॥ यदि निदाप्रमुक्ता
तेमपरे शो शिवे पिच ॥३१॥ क्षीणंतवायुषं तेघन युद्धे जयपेक्ष्यसि ॥ इदानीं ह्मि सिंधामरद्यनाद्यास्ति स्वामिनो मम ॥३२॥ नायके ॥१६६॥
राम

न नहंत वोद्भुतस्तेनाथनाथ का ॥ सह्युक्ता पातयन्दैत्यान्नंदी निश्वासवायुना ॥३३॥ कोपेनतमपद्यैव प्रतस्थे हर्षनिर्भ
रः ॥ सान्निध्यं प्राप देवस्य मयरेशस्य तत्क्षणात् ॥३४॥ दूराद्दृष्टा दिवोपि प्राहनंदी समागतः ॥ प्रणिपत्याब्रवीद्देवं वृत्तां
तं सर्वमादितः ॥३५॥ नंधु॰॥ बहुधा बोधितो दैत्यो न स्वीचक्रे वचो मम ॥ निर्भर्सितो बहुविधस्तेनाहं च मयाच सः ॥३६॥ सु
खे यद्यथा बिंदुस्तस्मिन्सर्वं यथा भवेत् ॥ गणा ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रययाल स्वयं यथा गतं ॥३७॥ सजहर्षमयूरेशो दैत्यमर्दनला
लसः ॥ आज्ञापयत्सत युद्धप्रमथादीन् गणांस्तदा ॥३८॥ हत्वासिंधुं च सबलं मोचितुं चाखिलान्सुरान् ॥ पुनीनां स्वरणाणानां गं
तुस्वाश्रमपंडलं ॥३९॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे क्रीडाखंडे मयूरेशचरिते नंदी वृत्तांतकथन नामैकादशोत्तरशततमोध्यायः ॥१११॥ गणा ॥ शिवं विजि
सपारुह्य मयरेश्वरः परे दिने ॥ आयुधानि च चकाशि नवदेदीप्तिभिः प्रगत्स्य च ॥१॥ जगर्ज घनवद्घोरं ययौ रणविधित्सया ॥ शिवो
पगर्जन् सहसाय पारुह्योयथो ततः ॥२॥ सप्तकोटिगणांपश्चात्सत्न द्राययुरीजसा ॥ ततो नंदी प्राहतत्र न गंतुं सहसा त्वया ॥३॥
नाना योधके वीरयत्रे दैमयि पितिष्ठति ॥ जयथेवा विषयानेशान्योहंतु सुरद्विषां ॥४॥ पश्यतां सेवकान्हस्तेती प्रतापेत्तु संगरे ॥ गणा ॥
भारती मेव माकर्ण्य देवो नंदीरितां तदा ॥५॥ उवाच परमप्रीतः साधु साध्वित्यपोदितं ॥ पराक्रमवतः सिंधोरेवास्तु पराक्रमः ॥६॥
इत्येथ पितुरो नंदी न्यूपं यातसहेवनः ॥ ततस्तु धनराजोधथ पुष्पदंतो विवीर्यवान् ॥७॥ इत्थं तु पुरतो योद्धं चचराराययको टिशः ॥
वीरश्रियादीप्यमानाः सर्वेनीलापराजिताः ॥८॥ आक्रमंतादिशा मेना गर्जतीघन वत्खरं ॥ भारेण शेषशीर्षाणि नामयंतो धरामपि ॥९॥
कोधामत्वपंतस्ते प्राप्तस्तांगं न्कीपुरी ॥ दैत्यस्त्वेभिपेतुस्ते दृष्टाको पितुरैर्युते ॥१०॥ ततस्ताश्रावदयुद्धं तुमुलं रोमहर्षणं ॥ शस्त्रा
स्त्रैर्बाणनिचयैर्भिंडिपालपरस्वधैः ॥११॥ केचिच्छिन्नमस्तकाभिन्नापादाहस्ताः स्वयोरुवः ॥ पलाय्यनिर्गताः केचित्केचिच्छिन्नो
रजानुकाः ॥१२॥ जंघाश्चगुरुफाश्च गताभंगाः केपिगतासवः ॥ निपत्तरु नरेधाय प्राणत्वपरैः सह ॥१३॥ एवं निपतिता दैत्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग

ग॰पु॰
॥१६७॥

असंख्याता गतास्तव ॥ प्रजाप्यनिशिताः केचिद्दारवसुः सिंधवेश्मनि ॥१४॥ समाजग्मुर्गणास्ते रूपविरूपाश्च केचन ॥ शस्त्रघा
तश्रवद्रक्ताः कुसुमिताश्च किंशुकाः ॥१५॥ तत्रागतसमस्ताः केचित्केचिद्वेगात्तमब्रुवन् ॥ महतु ॥ नगारकारगुरोतु इत्याको
टिनिरूप्यचयाः ॥१६॥ निहताः शत्रुसंघैस्ते युद्धे स्थापरस्परं ॥ यद्वारो व्याप्तिरेव दुमभग्नगजयोमवत् ॥१७॥ उपविष्टा
सिंधं तु दृष्टा सिंधोस्तु हितमाचरन् ॥ आसपादिपुरी दग्धा म्लानिचपताकिका ॥१८॥ अंधकारे च्छिद्रते प्रापज्वाल
तेजसा ॥ भुंजंतो निद्रिताः केचित्तु निर्ययुर्नगराद्बहिः ॥१९॥ बालानाद्रायपलुस्ताः भीगंचकेचन ॥ विन्यस्तवसनाः
केचित्ययान स्त्रावन्हि नातुता ॥२०॥ तत्रापि निधनं जग्मुर्नानाशस्त्रप्रहारतः ॥ धनंजयं सर्वदिक्षु वीक्ष्य पौरा भयातुराः ॥२१॥
प्रविरप्रवयप्राप्तं हप्ततेसकलापुरी ॥ कतुवा ॥ एवं हृतवस्ता पहता सिंधुर्दंभापपाकमोत ॥२२॥ आदृत्यिवमगा न्द्रिंहोगुहा
याद्वनिर्गतः ॥ उवाचदुर्धरानूपेनाद्रयंते किंभविष्यति ॥२३॥ देवीपकोधानलं तो प्रसन्निव त्रिविष्टपं ॥ सिंहः शाखे
श्लिष्टाशकः करिष्यति पराक्रमं ॥२४॥ पेरोः किंशाब्कभः कुर्यात्खनं जंबुकोपिवा ॥ कालस्यमम किंकुर्याहोभोपंतुर
परराट् ॥२५॥ कतुवा ॥ इत्युक्त्वा श्वेडितेनासौ नादयन्विदिशो दिशः ॥ चिंतातुरः क्षणं तस्थौ पुनर्मेने पिवाश्रितः ॥२६॥
ततो वीरः सिंधुदैत्यः शत्रुवन्क्रोधनिर्भरः ॥ आज्ञां ददौ हि मयूरेशं जेष्यामः क्षणमात्रतः ॥२७॥ तवप्रतापाश्रेलोक्यंच
राज्ञे व्याप्तसांप्रतं ॥ सिंधुर॰ ॥ सम्यगुक्तं महावीराः कामार्थं कुरुदुर्गतिः ॥ ततस्तिंतयस्वाः सेनेपेपुर्धृता पिह ॥ ततः मनब
सर्वेपुरोधा नागर्जितो वीरसत्तमाः ॥२९॥ असंख्यातास्तु शस्त्रधरा अनुरंगवलान्विता ॥ हयारूढः सिंधुदैत्यो हर्षक्रो
धसमन्वितः ॥३०॥ वमन्क्रोधानलं वक्रा नेत्राभ्यां रणदुर्मदः ॥ ययावग्रं पुरो धायं पमेवेगं महास्वनं ॥३१॥ ॥
इति श्रीमद्॰ पुराणे ॰उ॰ खा॰ च॰ सिंधुदैत्यवर्णनं नाम द्वात्रिंशत्ततमोध्यायः ॥१३२॥ कतुवा ॥ परसोपाप्तिपार्श्वता ॥ ३३॥

राम

कंपयंतो वसुंधरां ॥ विकटास्तु महावीराः सिंदूरारुणमस्तकाः ॥१॥ केचिद्धध्वजचाः केचित्तुरंगेश्वराः सुदारुणाः ॥ केचि
न्निवद्रकस्याः सल्लेश्रणपमस्तकाः ॥२॥ केचिन्निबद्धकठयः केचित्सर्षितचंदनाः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशा
रदाः ॥३॥ ततोयांतिगजाप्यताधानुधिपाद्वाद्यः ॥ दीर्घदंता विभांति स्म भषणैर्विविधैरपि ॥४॥ घंटानादैर्जिनाः स
र्वेबधिरं च चक्रुरंजसा ॥ दीर्णयंतो गिरीन्वृक्षान्पशुः शुंडप्रहारतः ॥५॥ जसकुंभाः पताकाढ्याश्चित्रध्वजविराजिताः ॥
ततोश्वास्त्रखुराघातैश्चूर्णयंतो वसुंधरां ॥६॥ हेषंतो नादयन्तो वेगेन गच्छन्ति शोभराः ॥ सुवर्णरत्नमुक्ताभिर्भूषणैर्ब्धो
पच्यारिणः ॥७॥ अधिष्ठितापहायोधैस्तनुत्राणप्रशोभिभिः ॥ नानाशास्त्रधरैवद्धैरपरसेनाविमर्दनैः ॥८॥ ततस्तु रथि
नो जग्मुः शस्त्रास्त्रैरिपुघातिनः ॥ सहितापुद्र मानगैः परैः सारथिभिर्मुदा ॥९॥ पुत्रापणिमयीमालां वहंतो गंधमा
लिनः ॥ धनुस्कंधास्तूणभ वा बहुहस्ताः सखड्गकाः ॥१०॥ शस्त्रप्रभाभिर्नेत्राणि छादयंतो जनैः सह ॥ एवं सेनासमाया
ता गर्जयंतो दिशो दश ॥११॥ भलराजेन साधंलाघव्यं हुतेनवाहिनी ॥ पयरे राजभो यातो लतोसीसापलापितो ॥१२॥
तारवतुः ॥ तवाज्ञयापुरोयाताबाकाभ्यांनिहताच मे ॥ गुल्मास्थानगरदारे मध्ये च नगरं बहु ॥१३॥ प्रतापं नो स्वपाक
र्णपिसिंधुः स्वयमुपागतः ॥ चतुरंगचमू ध्वनानाशस्त्रास्त्रधारिणी ॥१४॥ ततो भीसाभवतं च समायातीपहाच लो ॥ कतुवा ॥
सिंधुसैन्यसागरो यथवदतो रेवपेतपो ॥१५॥ ददृशे पूर्वदिग्भागे दुस्तरो देवयो धिभिः ॥ ततोहर्षितलोन्नासौ देसर्वं दसमास
तः ॥१६॥ नीलकंठं समारूढ्य मयूरेशो ययौ वरः ॥ आयुधानिचयस्तारिदिव्याम्ब्रभस्ययसः ॥१७॥ सन्नद्धा गणकोट्यस्ता

चतु२

धनुर्बाणासिपाणयः ॥ परिवार्य स्थिता देवं नीलकंठं च पृष्ठतः ॥१८॥ मुनीश्वरास्तु वेतिस्म दुराशीर्वचोपितं ॥ उभयोः
सेनयोर्घोषको लाहलो महानभूत ॥१९॥ परस्परं संवदंतौ वीक्ष्य सेने उभे स्थिते ॥ असंख्यातं बलं वीक्ष्यन्तोषसमयरथदू ॥२०॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पञ्चत्वं द्विनापर्वतिह स्वर्गं सर्वं दिवं हि ॥ ततो नंदीमयूरेशं नत्वा गर्जेषु नु पर्ययौ ॥२१॥ नभोमार्गेण सैन्येषु छिद्रे छेदवीरं समस्तकानं ॥ शृंगाघातेन महता हयमस्ताहनद्दृढं ॥२२॥ शीघ्रं पुच्छीये च ययौ मयूरेशमपाक्षत ॥ आश्चर्यं चक्रिरे सर्वे गणाः साध्वी तिशंसिरे ॥२३॥ छत्रं च पातयामास नंदी शृंगप्रहारतः ॥ पतिते श्वेतच्छत्रे च सिंधुरश्वांतरं गतः ॥२४॥ धारयामास चेतत्छत्रमन्यन्महायनं ॥ आश्चर्यपरमं प्रेनेने दिनुःकर्मणासुरः ॥२५॥ कुद्धो धसमहावीरो जगतीव प्रयत्नमः ॥ एवमाक्ष्यर्पतदा कंपं कौस्तुभो पैत्र एव च ॥२६॥ आपासौ तत्र मस्य स्यसेनया तैर्चरंगया ॥ माचिंता कुरु सिंधो सविधास्यामि दिक्षयं ॥२७॥ अन्यथा नमुखे देसद्दृशीयावः कथंचन ॥ एवमुक्त्वा प्रचलितो पुरसैन्यनिवहं गतो ॥२८॥ पदाती नां गणापाताभ्रस्फोटास्फोटमसुराः ॥ सुस्थिताविथयो नेतुं ग्गोलैरणदुर्मदौ ॥२९॥ कौस्तुभो थपमयूरेशं पातो मित्रश्च पातितु ॥ शरवर्षैः पिदिशाथयातो तस्पाति कंपयन् ॥३०॥ वीरभद्रस्ततोयातो योद्धुं सच षडाननः ॥ असंख्यसेनया युक्तो गर्जयंतो दिशोदश ॥३१॥ निजप्रभुं तु रुभो सेषा सिंधुसेना महाबलो ॥ कौस्तुभोऽपि च मित्रश्च तावुभौ युद्धमकुर्वतां ॥३२॥ शस्त्रपातैर्भिंडिपालैः परिघैर्मुसलैरपि ॥ शस्त्रैरस्त्रैरनेकैश्च जघ्नतुस्तौ परस्परं ॥३३॥ सहस्वपास्वसेति व्याहरंतौ परस्परं ॥ नानासेनाश्च राजघ्नुः परस्परं वधेप्सवः ॥३४॥ ततो नरेषुशस्त्रैषु शरैषु च परस्परं ॥ पादं जघ्न्यकुत्से जीवमाहवपारयम ॥३५॥ प्यसंवः पतिताः केचिद्रुधिरस्रावं पुरवाहहः ॥ पादं पादेन जघ्नुस्ते स्कंधं स्कंधेनकथापरे ॥३६॥ एवं प्रवृत्ते नवकेषित्रह संहसेनया परे ॥ पस्रांकुंपस्तरधेनैव क्रूपरं क्रूपरेणच ॥३७॥ पतिताः पांसपानाश्च पतामग्नाश्च सच्छिलाः ॥ छिन्नकंठा भिन्नभुजा भग्नजं घोरवाहव ॥३८॥ एवं नरेषु सेनेषु सिंधुसेना पराजयौ ॥ जयवाद्ये स्वयमानो वंदिभिर्वाधिनिस्वनैः ॥३९॥ सिंधुदेसे श्वरं यातो अपायौ मित्रकौस्तुभौ ॥ मयूरेशं समायातो वीरभद्रषडाननौ ॥४०॥ ततो

षडाननमथोरोषा निजसेनेक्षरवालतः ॥ तस्मिन्नवसरे प्राप्ते हेतुवीरभद्रोप्ययुध्यत ॥४१॥ ६२

स्तमगपत्सूर्यस्ततो युद्धं समारभत ॥ अपरे निर्गतायुध्यंत द्वेवसैन्येन दानवाः ॥४१॥ पलायमानां तां सेनां निजप्रभुः स्मरारसंचयेः ॥ पुनरावेशमापन्नो वीरभद्रषडाननौ ॥४२॥ गर्जयंतो गर्जयंतौ च राच यद्दिशोदश ॥ निजध्नंतो रिपोस्सेनां दर्शयंतौ स्वतां तवलं ॥४३॥ अंधकारे महाघोरे न प्रज्ञायत किंचन ॥ स्वान्परान्नपि जघ्नुस्ते युध्यमाना महाबलाः ॥४४॥ भग्नायां सिंधुसेनायां चक्रतुर्जयनिस्वनं ॥ दैत्यापातोऽभवत्पतितो मरणेऽरतनिश्चयो ॥४५॥ त्रैरथमासतु रुभो वीनासौ परवाहिनी ॥ द्विरंतोशरजाला निजभर्तुः करवालतः ॥४६॥ ततः षडाननो दृष्ट्वा तयोरतिपराक्रमं ॥ मुष्टिघातेन तौ हत्वा निजसेनामपालयत् ॥४७॥ आविलस्तु भूमिमगमद्दुमनस्त्वं दुखादहत् ॥ तथापि धैर्यं चतं दृष्ट्वा कौस्तुभो योद्धुमागतः ॥४८॥ कौस्तुभं प्राह नंदी पाच्छराघातैरनेकशः ॥ सोपितं प्राहनत्स्थित्या तद्रुंनेन मपातयत् ॥५०॥ हते तस्मिन्ननंदासौ वीरभद्रो महाबलः ॥ पपाथ दैत्यसेनासाहतेमित्रेचकौस्तुभे ॥५१॥ ते पतंतःशस्त्रहस्तास्वंतोरुधिरं बहु ॥ न्यवेदयदेसराजे सिंधवे दैत्यराजवे ॥५२॥ गादमाविरलवं दुरवशस्त्रघातस्ततात्युत् ॥ जयमाप्तः क्षते निशं मित्रकौस्तुभयोर्मृतं ॥५३॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखंडे मित्रकौस्तुभवधो नाम त्र्योदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥११३॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणोपेतौ तु मित्रकौस्तुभौ ॥ असंख्याता हतासेना ताभ्यां निजिदिवापि च ॥१॥ ततो रिपुबलादुष्टो वीरौ द्वौ सहपत्स्थितौ ॥ ताभ्यां बलिभ्यां निहता तीव्रसेनाविमर्दिता ॥२॥ ययोः करप्रहाराभ्यां गतौ तौ यमसादनं ॥ दृष्ट्वा नानाविधा सेनान दैत्या दशो सुरो ॥३॥ सिंधुरुवाच ॥ योद्धासंविभेतिस्मरता तो भयनाशमाप्तिं ॥ लोकथं करपातेन पत्तोरासं थसेनिकाः ॥४॥ पराजममितानीमेप रंपत्सर्वसैनिकाः ॥ रणाभमोन्नर्तथिपेशिरःशत्रोर्नसंशयः ॥५॥ चक्रयुद्धं करिष्यामि चक्रपाणेर्पतः सुतः ॥ इत्युक्त्वोह्यपारस्युमदंशेदयेस्वकः ॥६॥ असंख्यक्षोपो दैत्यानां पुरो यातामहाबलाः ॥ योद्धुं मायासुरेशेण सिंधुक्षेत्रे णरुधिरा ॥७॥ ततो नंदीश्व मदंतो पु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु० ॥१६७॥

र्द्धपातो महाबलौ ॥ भूतराजश्च विकटोद्दालसैन्ययोर्युधि ॥ ८ ॥ यमलोप्युद्धतलो जायोद्धुकामो विनिर्ययौ ॥ षडा
ननो वीरभद्रो संरम्भसेनासमाययौ ॥ ९ ॥ यमलस्तु ध्वजं [illegible] नानाशस्त्रधरावुभौ ॥ समन्यूहः समालोक्य प्राप्यूह
देस्ससैनिकाः ॥ १० ॥ गंधासुरोपमर्दनकौ तौ वीरौ ध्वजस्तथा ॥ महाकायश्च राहूलो धर्मनाथाथ सत्तमः ॥ ११ ॥ समन्यू
हासुरः सहस्रयुयुधुः सैन्यमागतान् ॥ बाणैर्नयात्समं पाशबभञ्जौ [illegible] गेस्तानि जघ्निरे ॥ १२ ॥ भिंडिपालैर्हताः केचित्केचित्
तु धरणीतले ॥ षडाननेन युयुधे बलात्कुंभासुरो बली ॥ १३ ॥ वीरभद्रो यमर्दनकौ तौ पिंगुयुधे रणे ॥ नंदी च वीरराजश्च
युयुधाते परस्परं ॥ १४ ॥ ध्वजासुरः पुष्पदंतौ शस्त्रास्त्रैर्बाणसंचयैः ॥ भूतराजो महाकायो युयुधाते परस्परं ॥ १५ ॥
धर्मश्च विकटश्चैव द्वंद्वयुद्धमकुर्वतां ॥ यमलेन हतो [illegible] लोन्यपतद्भुवि ॥ १६ ॥ पुनः संज्ञामवाप्यैनं सोपि खड्गेन चाह
नत् ॥ मूर्छामवाप महतीं यमलोप्यमलो युधि ॥ १७ ॥ अन्ये द्वंद्वयुद्धेन युयुधाते [illegible] ॥ जघ्नतुः शस्त्रसंघातैर्बाणजा
लैः परस्परं ॥ १८ ॥ सहस्रज हिमाभ्रे सो हतः स्वर्गमितिव्यास ॥ [illegible] शस्त्रघाते [illegible] भिः ॥ १९ ॥ युयु
धुः सर्वसैन्यानि नाशयंति परस्परं ॥ कश्चिच्च रणोच्छ्वासो [illegible] सेवेरितं ॥ २० ॥ कश्चित्तु दुर्गीयन्यपतत्पूर्णयामास चा
परं ॥ कश्चिच्छिन्नदेहश्च वीरः कश्चिद्बाहू [illegible] रणे ॥ २१ ॥ कश्चित्पादौ जानुनी च [illegible] ॥ शरस्य छिंपरे केचित्
रक्तस्मु वास्यजत् ॥ २२ ॥ अन्ये [illegible] शस्त्रहतोपरणा [illegible] ॥ [illegible] ॥ २३ ॥ अपरे
सहसा पेतुर्विदीर्णविक्षतसोनराः ॥ परस्परप्रघातहतो [illegible] ॥ २४ ॥ एकाक्षरः [illegible] युद्धमकुर्वतां ॥ जस
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] ॥ २६ ॥
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] ॥ १६७

८८

॥ २९ ॥

[illegible] नहंतव्यावयं दैत्यवाहिनीच्यारिणो सुराः ॥ नहंतव्या वयं देववाहिनीच्यारि
णो सुराः ॥ ३० ॥ [illegible] ॥ तत्र प्रायुध्यंते परस्परं ॥ आशिषोथ [illegible] तत्र [illegible] राक्षसाः ॥ ३१ ॥ [illegible]
सेनास्स्थिताः पार्वतिनंदन ॥ दिनत्रयमभूद्युद्धं दिवारात्रौ महारणः ॥ ३२ ॥ वाघशब्दैर्जयं [illegible] घोषयतः पराजयं ॥ एवं गंधासु
रो [illegible] सेनानी [illegible] ॥ ३३ ॥ [illegible] शस्त्राणि वेगवान् ॥ अहनन्मुष्टिघातेन सहसा तं षडाननं ॥ ३४ ॥
[illegible] अधावत्सोपि [illegible] सपक्ष इव पर्वत ॥ ३५ ॥ [illegible] गंधासुरो महावेगात्स षडान
[illegible] ॥ ३६ ॥ निवार्य शरजालानि छादयामास तं शरैः ॥ [illegible] ॥ ३७ ॥ [illegible]
नमनामयं ॥ ३८ ॥ तं निवार्य द्विधारे [illegible] रणे च षडाननः ॥ अकस्मान्मूर्छितेनैव पातयामास भूतले ॥ ३९ ॥ [illegible]
गता [illegible] पातत ॥ [illegible] सेनायां [illegible] ॥ ४० ॥ [illegible] सेनां तां स षडाननः ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४१ ॥ एवं शस्त्रैर्महानासीद्युद्धं नानाविधं जितां ॥ युयुधः षडाननं दृष्ट्वा सेनानीः सिंहनादं [illegible] ॥ ४२ ॥
[illegible] ततः आच्छादयामास [illegible] गपतेः षडाननं ॥ ४३ ॥ [illegible] सिंहायथा सिंहं बलवान् बलवत्तराः ॥
[illegible] धनुर्मौर्विंतो बाणै [illegible] षडाननः ॥ ४४ ॥ ततस्ते [illegible] पेतुर्मुहूर्तात् [illegible] पुनः ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ४५ ॥ [illegible] ॥ हिरण्यगर्भो [illegible] रक्तलोचन ॥ ४६ ॥ [illegible]
घातेन हताः [illegible] ॥ ततो मर्दनकौ तौ पि वीरभद्रं महाबलं ॥ ४७ ॥ [illegible] शस्त्रघातेन [illegible] ॥ [illegible] ॥ ४८ ॥
वीरभद्रो [illegible] पातयत् ॥ ४९ ॥ [illegible] मर्दनकौ तं तं वीरराजो महासुरः ॥ [illegible] बलवत्तरान् ॥ ५० ॥
ततस्तं निहनद्रोषात् [illegible] ॥ [illegible] ॥ ५१ ॥ तं हतं [illegible] सुर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१७०॥

सततमा ॥ आययुर्नंदिनं हंतुं राहूंश्चैव ध्वजांतरः ॥४९॥ महाकायो धृतश्चैव सर्वदेवजितो रणे ॥ नानाशस्त्रैर्निर्जघ्नुस्ते नंदि
नं वेगवत्तरं ॥५०॥ पतिते नंदिनि तत्र चत्वारोऽप्युद्भुर्मदात् ॥ पुष्पदंतो भृतराजो विकटश्च पलोपिप्य ॥५१॥ ते तु रोलाम्समाह
पतो लथिसाति चिक्षिपुः ॥ सर्वे पामसंक्रोभिन्ना श्रवणं श्रुताश्च केचन ॥५२॥ धराघातेन ते सर्वे धरायां पतिता रणे ॥ कृचि
ते सिंधुमगमन्सर्वे शस्त्रघातप्रपीडिताः ॥५३॥ पराजयं स्वसेनानां प्राहुर्देवजयं तथा ॥ जयं प्राप्ता देवसेना बहुवाद्यान्यवादय
त ॥५४॥ मयूरेश मयूरेश जय जय सर्वदा ॥ इत्यब्रवीद्गुपप्तुस्ताश्चक्रे स्वनं ततिः ॥५५॥ ॥ इति श्रीमद्ग॰पु॰ क्री॰ सिं
धुसेनापराजयो नाम चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥११४॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा सेनाजयं दैत्यो चिंतामाप महत्तरं ॥ असंतप्तानव
दनो निमग्नो दुःखसागरे ॥१॥ मनसा परिहृत्यैवं चिंतयामास दैत्यराट् ॥ विपरीतमिदं कस्माज्ज्ञानं न ज्ञायते मया ॥२॥ पिपलि
काप्यसमस्तुत्तं ब्रह्मांडलोकसंकुलं ॥ यस्याग्रे मम शक्राद्या देवा आसन्किंकरा मम ॥३॥ शिवाभक्तेन तस्याघ कथं सेना विनिर्जि
ता ॥ कलां ॥ इत्युक्त्वा हयमारुह्य धनुर्बाणासिचर्मभृत् ॥४॥ अलसान्तमयूरेशं ददर्श विष्णुपुत्रेण च ॥ इत्युक्तभियोसिं
धुरणाय प्रतंगवत् ॥५॥ सज्जो च कार्य धनुषि नादयन्गगनं दिशः ॥ मस्तज्जबाणजालानि तीक्ष्णान्यग्निसमानि सः ॥६॥
पकंपे पृथिवी सर्वा मूर्छिता जंतवोऽखिलाः ॥ प्रक्षिपद्देवसेनायामसंख्यातान्सुतत्रिणः ॥७॥ छिन्नभिन्नासुराः पेतुस्तच्छ
राघातपीडिताः ॥ पलायितुर्मनश्चक्रुस्तेपि पृष्ठेश्च रैरहताः ॥८॥ ततः सर्वान्मयूरेशो वाहिनीव्यसनतामियात् ॥ छिधाभवन्ग्रा
नुपादः केषांचिन्मस्तका अपि ॥९॥ मूरवध्यासिंधुहस्तामुक्तपारणमद्भुतं ॥ अभवत्तुमुलं युद्धमनिवार्यं भयावहं ॥१०॥
सिंधोश्चैव गुणेशस्य सेनयोरुभयोरपि ॥ कोलाहलं महाघोरं ध्वांते गाढरजः स्वते ॥११॥ पुरोगान्जघ्निरे सर्वे परास्तान पि ॥१७०॥

२

नेतदा चराशस्त्रघातैर्हता सेना देवसेनापरांचयैः ॥१२॥ ततः सिंधुर्हयात्तस्माद्धरस्य पदे प्रहीत्य पातयामास सहसा वीरभद्रं
चवे गतः ॥१३॥ अहनत्तस्तके सोथ नंदिनं च वनरं ॥ भृतराजं च खड्गेन मारयत्सहसा बली ॥१४॥ पुष्पदंतसोदरं वै बिभिदे बल
वत्तरे ॥ शिखामाक्रम्य प्राकर्षीद्धिरण्यगर्भमोजसा ॥१५॥ ससंमलस्य लगाटं स बिभिदे शरघाततः ॥ च पञ्चोथाहतो सो बाह्नघा
तनविक्रं रणे ॥१६॥ लंबकर्णस्य कंठं स बिभेद बाणसंचयैः ॥ ध्यानान्तु चरणो रक्तलोचनं चन्यपातयत् ॥१७॥ हस्ताग्निसीर्य सह
साषणस्य रवः प्राप्तं जत्वत् ॥ सोपि कुंता प्रहारेण रणे स्माव पातयत् ॥१८॥ अठरं हारयामास धूम्राक्षं क्षिप्रपाततः ॥ दावानलस्य
पञ्चशिरो भेदयामास सायकैः ॥१९॥ पंचाननस्य पुच्छे सोऽवधीच्च पलोपुधि ॥ एवं सर्वमहावीरा निहता रणमर्द्दिनि ॥२०॥ कुंतं पञ्चा
पिताश्चान्ये ततः सिंधुः पुरो ययौ ॥ जगर्ज घनवद्घोरं नादयन्भुवनत्रयं ॥२१॥ सविव्याध मयूरेशं शरजालैरनेकधा ॥ तस्य दे
हं समालोक्य विक्रान्तं नयानर्कं ॥२२॥ विश्वरूपादयः सर्वे पलायनमकुर्वत ॥ मुनिपुत्रा गणेशाश्च बहुधा संमुखे तदा ॥२३॥
स्यचकं पेधू रिश्रोभुः स्विक्तस्येवास्य दर्शनात् ॥ ततो ग्रहीत्रोषवशात्सिंधुस्तं तु गुणेश्वरं ॥२४॥ सिंधुरुवाच ॥ दूरान्नेत्रा विबहुराः
पुंषाधः शिवाभक्ति ॥ प्रत्यक्षं दृश्यसे रसं अवकूक्ष्य वहुर्बलः ॥२५॥ कथं मे सहसे मच्छत्रवघातं शिशोऽधुना ॥ स्वयापान्तुस्त
नं पीतान नर्तितव्यं महांतरे ॥२६॥ शक्रादयो जितायेन तस्य ते गणनात्र का ॥ विलंबयति मां मच्छरूपसाहं तु मुक्तसं ॥२७॥ नद्य यं
तेकोमर्णोरो तु विध्येतीक्ष्णतरान्सुरान् ॥ देवकु ॥ किमर्थं विलासे बहुमच्छभावेन पामर ॥२८॥ जीवतारं स्थीच्चेहं यदि जात
त्यक्तं वपुः ॥ तवेदानीं हि निष्पापि घ्राणेन देहमल्पकं ॥२९॥ सर्पं दिनाव राहुच्छत्र मरितो भवान् ॥ इदानीं समागतः कालो
मरकाल उपस्थितः ॥३०॥ नलोनाकुशलं हन्त किं तु ध्यमपक्वरीषसि ॥ सोहं तु मोचितं देशान्न त कृपमिदं मया ॥३१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.०ड.
॥२०५॥

अंतकाले संस्मिन हितेपुरुषा योविशिष्ठा भवेत् ॥ ययाहलौ महास्थानं ममप्राप्य सिद्धुर्लभं ॥३२॥ सिंधुरूप ॥ यावन्न छे
मिलेमत्कोपनं दृहस्नतमं ॥ तावद्दासियोपस्य मत्तः स्नातस्नातोग्रजेन ॥३३॥ नस्यलोकं श्रमाहितं नभ्रष्टं संसावदामि
नः ॥ कृष्णा ॥ एवमुक्तामहादेवः सायकं परमेष्टिने ॥३४॥ नवकृष्णास्वप्रकृतिनमतितीक्ष्णं जपावहं ॥ समन्वासयं धनुर्ग
धस्त्रं संदधान्ययोजयत् ॥३५॥ दनेक्रोधेन धनुषोनादितं भुवनत्रयं ॥ मुमोच बाणं तं देवे पर्यपरिक्षेव जालवत् ॥३६॥
सजडव्याङहिंसाः सर्वगिगनेविद्धिषोपिच ॥ तं दृष्ट्वानुपमपरिक्षास्नलसपरसुं लिजं ॥३७॥ कन्यास्नारतरं सर्ववैरिदर्प
हरं परं ॥ भद्रहस्तोपि श्रीजोभप्रलयानलसन्निभः ॥३८॥ परमुः खंडयामासनभस्येवपर्वतं पुरा ॥ यरायोपास्यमातया
हैसतस्ताद्धा छिन्नत ॥३९॥ धनुर्भारिसहंपोरं नभ स्थेव गतं क्रसोत ॥ ततः क्रोधेन हैसस्य चक्रं तत्याजदानवे ॥४०॥ या
तन्हैवतछलं च कारगर्जयहिन्ताः ॥ दृष्ट्वातद्यमपरक्रिष्म लघुं मुमोच ह ॥४१॥ दृष्ट्वाहसुवनंतत्र पपात देखम
स्तके ॥ मुकुटं कुंडले कर्णौ रविंडपित्वापयोभमः ॥४२॥ पयरेखाध्वंसी ग्रंथपथालसाजेतंत ॥ तथाक्रोधाद्वाचे
नैभिन्नकर्णौ महासुरः ॥४३॥ पौरुषं दर्शितं तेघस्वीयिष्वतवाप्यि ॥ इत्वानीयार घातेन छिन्नाधिनाशिकांतव ॥४४॥
रस्नारवकुहस्तोमोजगापतंमुनेभरं ॥ पयरेखास्तत्व्यच्क्रे नानारूपाणि सर्वतः ॥४५॥ आयुधानिचक्रतादिविषयलंर
चलुषय ॥ ततः सावस्नपाविहोद्याद्भुविलोक्यमत् ॥४६॥ दृदृर्शतत्रतं देवं चतुरायुधधारिणं ॥ ततः सलक्षितोग
हविलंगंतुमनोदधे ॥४७॥ तथापिपुरतोपश्यन्मयकस्त्रीतथाविधं ॥ आघ्रायघनेत्रेसपयोदृष्टेनंसपक्षोकृपंतत् ॥४८॥
उत्थीत्यनेत्रेसो पश्यन्मुखरणं शिवं डिनं ॥ ततोदेवानुबोधेनमांतंस्वविप्रसादतः ॥४९॥ रणस्कंदाहुरीयात ॥५०॥

राम

आघ्रायघवदनांमुजं ॥ हतरोषेष्वपीरेष्वताहशौः परिवारितः ॥५०॥ पर्यंकूस्य पतसोधचिंताकुलितमानसः ॥ वीरास्ते
स्वगृहं याताश्चिंताव्याकुलचेतसः ॥५१॥ ॥ इतिश्रीपद्म० उ० पा० सिंधुवैरूप्यकरणं नाम पंचसप्ताधिकशततमोध्या
यः ॥११५॥ कृष्णा ॥ जयंप्राप्तपरेश पशुस्तंभमुनीश्वरः ॥ शिवोपिगिरिजायुक्तो आययौ तंनिरीक्षितुं ॥१॥ औत्सुक्या
पार्वतीचैनं समालिंग्याश्रुवीतहा ॥ सोवाच ॥ अतिश्रांतोसिदेसस्पृष्ठिनस्परणेसुत ॥२॥ कोमलानितवांगानिकपंरा
स्त्राणिसेविरे ॥ हतोवसहशोदेरोमायावीबलवत्तरः ॥३॥ सवधंकोमलांगेन त्वयायुधिविनिर्जितः ॥ प्राकृतस्तु
नं देवीध्यायंश्चेनिजबालकं ॥४॥ ततोमुनिगणाः शंभुवीरपामासतां शिवां ॥ शिवउ० ॥ नजानिं येमपूत्रोसर्वका
रणकारणं ॥५॥ अनादिनिधनं देवं वेदांतगोचरं विभुं ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैरवध्यासुरघातिनं ॥६॥ स्फोट
स्थितिलानहेतुंच यहितुमनामयं ॥ भूभारोत्तारणार्थायनानारूपधरं विभुं ॥७॥ ब्रह्मांडस्याहरेमाचेपेका
नेकरूपिणं ॥ तपोबलसमायुक्तं योगमायासमन्वितं ॥८॥ मायाविभेदकं मायीमायीनामपिमायिनं ॥ बाल
भावंविदेत्वानाहं वारंक्षिन्नवेत्सिकिं ॥९॥ एवंस्तुतिंसमाकर्ण्यहृष्टासापार्वतीनदा ॥ ततोहृष्टोपरकेशोमुनीन्प्राहशि
वं शिवां ॥१०॥ देवउ० ॥ नभयंमेवत्वहस्तादन्यस्मात्तमुमं भवेत् ॥ सर्वेषांनमनान्मातर्मुनीनामाशिषापिच ॥११॥
शिवस्यवरदानेन सिंधुदेत्योजितोमया ॥ स्नेहाद्यपोजिताघेनपुष्पतच्छिद्दिनानिच ॥१२॥ संजेष्यामाहतादैत्यादेस
सेनापरेर्नरैः ॥ अस्यप्रपः संप्रव्यजावीरहर्षकराबहु ॥१३॥ रणेनिपतितात्तेवान्विचिन्वानोमुनीश्वराः ॥ कृष्णा ॥
एवंमयरेशस्यवचोनिशम्यप्राहधर्मवित् ॥१४॥ नशिष्टमुनिवर्यस्त्वयामसर्वैश्चकेश्वराः ॥ ततोमयोरणंहंतुंमुनिभि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
१७२॥

स्तं मयूरराट् ॥१५॥ मज्जासृतसु तीरं गंधो घ्रातुं यत्र न शक्यते ॥ अतिभीषणकायास्ता स्थिन्नभिन्नाननेक्षणाः ॥१६॥ दृष्ट्वा
विभत्सरूपां स्तान्सु कुल्लान्किंशुकानिव ॥ विस्तर्तिं पतिता तानि मर्मासि हानवद्विषां ॥१७॥ पश्यतो वीरराशीस्तान्वीरोप
रिपतिबृतान् ॥ कांश्चिज्जीवंतकान् कांश्चिन्मूर्छितान्शस्त्रघाततः ॥१८॥ कांश्चिच्च प्रविशीर्णांगान्देवान्देत्यानरर्ण
पत् ॥ सहसानविदुर्देवादेवानाकुलवानपि ॥१९॥ अनुव्रतस्ततः केचिद्वदर्य विस्मयागताः ॥ अंते तेदर्शनप्राप्तपित्र
स्माय स्यजन्नसन्न ॥२०॥ स्कंद उवाच ॥ ततः श्रुत्वा तु तद्वाक्यं साक्ष्यं तोमयूरराट् ॥ ययौ मयूर दर्शनेन सर्वांस्तं तु षडाननं ॥२१॥
पतत्सु मयूरेशः स्वेहात्तं चाश्लीदिदं वडडिभेतिष्ठ मा इंतेर्विशेषेप्रास्तेतोभ्यथा ॥२२॥ श्रांतोसि देत्यहननाय ग्ल्या
लिंगनमयुधे ॥ प्रमार्जितः स्वहस्तेन ततः सुतोदतिष्ठत ॥२३॥ अपश्यन्निकटे देवपादपद्मं नमाम ह ॥ उवाच समय
रेशं दृष्ट्वा तेन तं मम ॥२४॥ सर्वदुःखश्रमश्चैव विश्रांतं च विसांप्रतं ॥ आलिलिंगमयूरेशो होर्भिर्द्वादशभिस्त
दा ॥२५॥ ऽभो यातो रणं द्रष्टुं स्वहस्तपरस्परं ॥ अपश्यतं तु नं स्तुत्वं वीरं स्वह विप्रुस्थितं ॥२६॥ नंदिनं च राराघ
तैः पीडितं बलवत्तरैः ॥ भक्तराजं च पुरस्तो विभिन्नमस्तकं तदा ॥२७॥ कंदितं विक्षर्दे चेव पुष्पदंतं भ्रस्त्रादितं
लंबोदरं वाहुं च हिरण्यगर्भमेव च ॥२८॥ सतप्राप्य च चपलं तं सामंतमेव च ॥ लंबकर्णं नियाम्सासी दृष्टा
कुंचन संगरे ॥२९॥ ताल वाघेन याम्नाता सुप्रुखस्त्वं प्याभवत् ॥ परमं वेदनापन्नः सोमश्च रक्तलोचनः ॥३०॥
शोत्रेस्वमर्द्यापि च गीपंचा स्वस्नपुमर्षणा ॥ शंखः प्रेतत्व प्राप्नोभुवतु सर्वयोधिच ॥३१॥ स्कंद उवाच ॥ एवं दृष्ट्वा
सर्ववीरान्हतप्रायान्हतानपि ॥ चिंतयापरयाविष्टो पृच्छतं सषडाननं ॥३२॥ मयूरेश उ॰ ॥ अस्त्रसुश्च यत्र निषा

१७२॥
राम

महावीरान्हतामध्ये ॥ निजधामगताः सर्वे जीवनामत्र का गतिः ॥३३॥ स्कंद उ॰ ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायक स्तुत्
णेश्वर ॥ चतुर्दशानां विद्यानां सर्वासां च निधिः परः ॥३४॥ कुल नात्र त्वयि प्रश्नं करोमि किं मर्माति के ॥ नाहमत्र विजानाम
मिवेसिष्यं हि नवै सुराः ॥३५॥ विवर्द्धय सिक्नो र्तिसिं नाना देसपविभंजनात् ॥ यथा मतिश्च यैर्मित्या मातृया च स्यतेर्व
लाद ॥३६॥ रक्षिलिंगुरत्द्रेत्तु धिवेन शुद्धमद्भुतं ॥ स्तंभतत्र सतानेवान्द्रोणाद्रेर्वल्लि रंजसा ॥३७॥ देव क्षतेषु संयोज्य
जीवयापास तत्क्षणात् ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्येत्थं वचनं देवो जगाद तं षडाननं ॥३८॥ इदानीं देत्यकोपस्तापुवृर्त्तं बक्ष्वत
रः ॥ आयास्यति तदा कोत्र युद्धे नाभिः षडानन ॥३९॥ कश्चानितुं वृजेदद्रीं वजीने तु मतं तं म ॥ एवं ब्रुवन्गुणेशोपमायाया
मावीश्चकार ह ॥४०॥ अजीवयाना सतद्गान्नीअंगवायुसंयुतः ॥ ततस्ते हर्षसंपन्नाः प्रणेमुस्तं गणेश्वरं ॥४१॥
आलिलिंगुः पुनर्युद्धं कर्तुं तं च व्यजित्न उः ॥ तवदृष्टिनिपातेन तेजोनोद्विगुणीकृतं ॥४२॥ गुणेश उ॰ ॥ मत्प्रसादेपोदे
वगणास्तिस्तुवंतु परान्तृपं ॥ तारकासुर पुरव्याश्चविहतादेत्यदानवाः ॥४३॥ स्कंद उवाच ॥ ततस्ते सहितो वीरै मयूरेशः
शिवं ययौ ॥ नमस्कृत्य शिवं गौरीं पुष्पाय गतं तुपुघताः ॥४४॥ आलिलिंग शिवा गौरी पुत्रात्तं च गुणेश्वरं ॥ ततः षडान
ना घास्ते शिवमालिंगिरे मुदा ॥४५॥ वयं रणे निपतिताः पुनः संजीविता हरे ॥ मयूरेशांगसंभवं वायुना मृतप्राणि
॥४६॥ पुनर्युद्धाय यास्यामो नेन सार्द्धं शिवा वायुना ॥ तवप्रसादतो ज्ञोप्याप सर्वनिवास्तुरा स्तुधि ॥४७॥ ॥ इति श्री
म॰ उ॰ बा॰ रणशोधनं नाम षोडशाधिकशततमोध्यायः ॥११६॥ स्कंद उवाच ॥ सिंधुस्तत्त्वगतः श्रियं तामवाप महतीं तदा ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१७३॥

अतिसंतप्तहृदयो विचारं नापकिंचन ॥१॥ निर्विषिम्लानवदनो निःसत्त्वो निष्कलोऽपि सः ॥ ततो दुर्गा महादुर्गा
रण्यवल्लरीरूपभा ॥२॥ ध्यायंतासीविषयव्यामंभ्रष्टसा गानमवरूद्धितं ॥ असंख्यभूषणैर्युक्ताः कबरी भातिमस्तके ॥३॥
कस्तूरीतिलकं यस्या ललाटे भातिसुंदरं ॥ कंठहारं करौ यस्य विविधं तीरत्नसंयुतां ॥४॥ सर्वालंकारसंयुक्तां सर्वाव
यवसुंदरां ॥ आगतां तां निरीक्ष्यैव वंमंच काभ्यो सपुत्रकम् ॥५॥ वहि स्तस्सेवकाया तास्ततः सा पतिमब्रवीत् ॥ दुर्गोवाच ॥
किं चिंतां कुरुषे स्वामिन्यन्महात्यंत दुःखविप्लुति ॥६॥ ईश्वरस्य वरो लोको लब्धस्तं त्रः महोत्तम ॥ सर्वेषां मानसं किं च पृच्छे
जयसिंहेपिच ॥७॥ कोहेतुः सेवद विभीतस्तो पुत्रिकं निरूपितं ॥ कृत्वा ॥ प्रियं वाक्यं समाकर्ण्य गंडकीनायकस्तदा ॥८॥
सावधानमनाभूत्वा तां तदा पथाब्रवीत् ॥ सिंधुरः ॥ किं वदामि प्रिये श्लाघ्ये मनः खेदकरं परं ॥९॥ युध्यतो मे रणे कर्णो
मयूरेशेन नाशितो ॥ सप्तकोटिमिता सेना निहता तेन मे प्रभो ॥१०॥ संग्रामे यो महावीरा पवलिता ः शरवृष्टिभिः ॥ अब
सान्निहतो कर्णो त्रिशरं उग्रेपरोक्षराप्तुणा ॥११॥ आच्छाद्य दृष्टवमायातो वा स सा निजमंदिरं ॥ येनोपायेन मे ज्ञेयः
सोऽस्तं वद सुवदनी ॥१२॥ सोवाच ॥ वीरधर्मं त्वसः सम्यक्हृत्वा सर्वसैनिकाः ॥ नयशः प्राप्यते स्वामिन्नो भासणस्तु
रक्षितां ॥१३॥ तद्देष्यान्नैव कल्याणं कस्यापि नैव जायते ॥ सेवनाद्वंदनाद्ध्यानात् स्मरणात् पूजनादपि ॥१४॥ देवेशिं द्रा
दिसुरज्ञानाति संप्राप्ता निखिलानि च ॥ यतः समः सर्वभूतेषु शुभाशुभफलप्रदः ॥१५॥ तत्सेवया मीप्सितसिद्धिः काम
वेनो दिवा क्रिरन ॥ अहंते आपतेतादृग्ग्यद्धीजंतदृयाप्यते ॥१६॥ अशुभात्कर्मणो दुःखं शुभात्सुखं शुभकर्मणः ॥ ॥१७३॥
राम

॥ समः सर्वेषु भूतेषु पुरुषार्थः स गण्यते ॥ स्वामिन्मे परमं वाक्यं शृणुते हितकारणं ॥१७॥ ॥१७॥

अतः संतः प्रकुर्वंति शुभकर्म सदादरात् ॥१८॥ हितं च सर्वजंतूनां पापनः कायेन सा गिरा ॥ भवता पुरुषार्थेन पीडितास्ते
सुरर्षयः ॥१९॥ पुरुषार्थः स विज्ञेयो यस्य तृष्णा हि साधकः ॥ यन्न नो मोधलिप्सं स्या परदारेषु न क्वचित् ॥ स एव पुरुषा
र्थसाधकस्य विज्ञानं विंदति ॥ शरणागतरक्षायां दृढधर्मपरायणः ॥२०॥ अतः देवान्समीलभ्ये पुनानामपि कीर्तिनं ॥ प
यपकुरुषे राजन् परपैशुन्यवर्जितः ॥२१॥ कुरु पश्चान्महाभाग सम्यक्प्रीतिं यदीच्छसि ॥ मोचयस्व सुरान्सर्वान्प्रबोधे
न्ज्ञात्रसंयुतान् ॥२२॥ यथा स्वतिमयूरेशो ऽखिललोकप्रपालकः ॥ तस्यावः सुप्रस्तु स्वामिन्नान्यथा सुसुखं भवेत् ॥२३॥
इत्युक्त्वा ॥ एवं वाक्यं तदा तस्यास्त्वहा भद्दिषसंनिभं ॥ पुनर्बोधो पंयाश्च महायोगप्रकृतस्य हि ॥२४॥ क्रोधसंरक्तनयनो
दुर्गां तां सिंधुरब्रवीत् ॥ नष्टधे हृदिलस्या सत्तु पहरां हितावहं ॥२५॥ सिंधुरः ॥ सम्यग्गुक्तं त्वया भद्रे लोकनिंदाकुरुत्व
यः ॥ पानुमेतव विज्ञातं कापि कार्यविदोमया ॥२६॥ नभ्रष्टं रांभजते कोपि दिग्दुर्माननपरायणः ॥ नारभेत्सदृश पन्याय
मारं कोऽध्येनत्यजेत् ॥२७॥ ततो दुःखं सुखं वा स्याद्यस्योपरा एव च ॥ लाभो वाप्यथवाऽलाभो जीवनं मृत्युरेव च ॥२८॥
पूर्वं भद्रे मया सिद्धिः साम्राज्ये नैव वैहृतः ॥ इदानीं भविता यच्च तत्स्वयमेव सर्वथा ॥३०॥ पूर्वमेव हि पार्श्वे लोलिलिख
तं साध्वसाधु वा ॥ न कश्चित्सुरः पार्थे नवकुंतुरातोन्यथासति ॥३१॥ रणे प्रतस्यच स्वर्गोऽस्याति ः स्यादिह पत्र्ये पा
त स्फारं तं राज्ञोरपरपोनरकोपि च ॥३२॥ पर्वजैः सहितः सात्त्वजायते नात्र संशयः ॥ जानामितं मयूरेशं देवदे
वं जगद्गुरुं ॥३३॥ संभवं तं ममनाशाय रावणेरा घवो यथा ॥ पातयिष्ये शिरो ऽस्याहं निश्चितं मे निश्चितामतिः ॥३४॥ स जंति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१७४॥

जीवितं मानान्यातिमत्तं मनस्विनः ॥ नमेस्तिगणनास्त्वस्य तंतस्यापिह स्थितं ॥२४॥ तत्र कुगणनान्येषां च श्रामर्ण
स्तामम ॥ कृष्ण ॥ एवमुक्ता भृषणानिवस्त्राणि च दधार सः ॥२६॥ मस्तकेमुकुटं रत्नंकुंडले हांस्वकुंडले ॥ तणोरवंडं च
खेटं च स्वांप सज्जीयास्त्रिवि ॥२७॥ आधाधकर्णौ शिरो मीयौ वस्त्रे नीलीवर्णापि च ॥ आयथौ उपवि श्य सं भद्रासनमनु
तमं ॥२८॥ ॥ इति श्रीमद्भ॰ कृ॰ वा॰ दुर्गावाक्यं नामसप्तदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥११७॥ कृष्ण ॥ उग्रावेषेद्वारा
धर्षेउपाविष्टे महासने ॥ सर्वस्ततो वीरमुरव्यानुपविष्टानथाब्रवीत् ॥१॥ सिंधु ॥ मनोमप्रधानीतौ त्रैलोक्या कृर्षण
श्रामो ॥ नताहृशोऽब्रवीरोऽस्तिपोमेहन्यादिं बलात् ॥२॥ नताहृशोऽद्विमतोप राक्रमजयेषिणो ॥ वीराउत्सुकता सिंधु
मा चिंता कुरु सर्वथा ॥३॥ यानद यं प्राणवं तोऽलमुत्स्वउपस्थिते ॥ त्रिमर्थचिंता कुलतो तावदृश सिदेस्तव ॥४॥ स्वापं कुरु
मा चिंता कुरु सर्वथा ॥ यानदयं प्राणवंतो ... ॥५॥ एवमुक्तो कृष्णः सिंधुं विकलश्रम
महाभाग पर्यंकेऽपुष्पसंस्तरे ॥ दलांतस्तादितो या भान्नयोः कुस्मादृद्यं भवेत् ॥६॥ एवमुक्तो कृष्णः सिंधुं विकलश्रम
हावलो ॥ रात्रौ कौतस्पदेतस्य निर्यातौ दुर्गमद्देशे ॥७॥ नानायुद्धकुशलौ नानायुधधरावुभौ ॥ नानाभूषणव ॥८॥
स्त्राढ्यौ नानासेनासमन्वितौ ॥९॥ नानागर्जनतोऽप्यन्ये कतुर्नादसंयुतं ॥ देवकोटिनिहंतारो असंख्यवाहिनीयुतौ
पत्रुस्तत्र रतोवीरास्सिंधु राक्षणमस्तकाः ॥ असिशस्त्रधरामुक्ते राषाश्च संपेदनाः ॥१०॥ लसच्छस्त्रधराः सर्वे
पत्रं मंत्र निवोधताः ॥ ततः कारिखणयाता नानाभालविचित्रिताः ॥ धनुर्बाणधराः सर्वे ... राजिताः ॥ अपान्यि
धिष्ठितामहामासे नीनाभरणविराजिताः ॥११॥ तीक्ष्णदंताः सिंधुरिताघंपनादप्रनादिताः ॥ ततो भासादिनो ॥१७४॥
राम

याला तनुत्राणविराजिताः ॥१२॥ धनुर्बाणधराः सर्वे लिसच्छत्रविभूषिताः ॥ अनेकायुद्धसंभारस्थाया तास्ततः
परं ॥१३॥ अनेके वीरसंयुक्ता नानायुद्धविराजिताः ॥ एवं तौ राक्षसौ यातौ रणस्थानं रुषान्वितौ ॥१४॥ इतरा तेमपरे
रापाश्वीविषसंजिस्थितं ॥ षडाननादिभिर्वीरैरप्येश्य परिवारिताः ॥१५॥ दृष्ट्वा तेषु लयोः सेना घोरा सा चतुरंगिणी ॥
असंख्यातं बलं तस्य समायातं विधिप्रितं ॥१६॥ प्रेषितोदेवस्रवरैर्दूतोनीतिविशारदः ॥ तावाव्रतं तमायातः सज
गाद्गुरान्प्रति ॥१७॥ कृष्ण ॥ कलश्च विकृतश्चैव नानासेनासमायुतौ ॥ जेतुं तु यस्समायातौ नानायुद्धविशार
दौ ॥१८॥ ताभ्यां युद्धमुपसंप्राप्तो प्युष्पदंतश्च पाउभौ ॥ धनुर्बीसज्जितौ वीरा बाणे हितौ च सुरौ ॥१९॥ दैत्यो
बाणानि वार्येव ताउ भौ बाणवृष्टिभिः ॥ हादितौ शस्त्रघातेन हतस्सदेवसेनिका नू ॥२०॥ कलस्य खड्गखड्गे
न बिभेदसहसा वक्षः ॥ सोऽप्यपादाया शुखड्गं छित्वान्यपातयत्तदा ॥२१॥ विकलस्यपुष्पदंतो धनुश्चिच्छेद साय
कैः ॥ ततस्तौ मल्लयुद्धेन परस्परमयुध्यतां ॥२२॥ तेसेनेयुध्यतां तत्र नानाशस्त्रास्त्रपत्तिभिः ॥ मायाभिर्विविधा
भिश्च परस्परजयेच्छया ॥२३॥ ततः प्रपाजदेसानां सेना राक्षसैर्हिता ॥२३॥ केऽपिदेवाः पलायमाना दारयं साउ
रान्सतान ॥२४॥ पादाघातैश्च निहताः दैत्यसेनाचरा नराः ॥ ततास्स भवत्तत्रवाहिनीप्रेतवाहिनी ॥२५॥
संप्रवृत्ता महाघोरा भूतप क्षिप्रमोदिनी ॥ ततोऽतिवेगात् पुष्पदंतः कलश्च विक्रमश्च्यह ॥२६॥ शास्त्रवृष्टिं प्रहोन्मातौ
चक्रतुर्युद्धदुर्मदौ ॥ ताभ्यां त्रस्ता देवसेना स्वबलं कोपपालह ॥२७॥ ततो वृषोहनसेना ... गाभ्यां च तयो ...

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰ ॥१७५॥ २ता

कन्यानिस्यजपानाशु कुमारेण निवारयन् ॥२८॥ पुष्पघातिनं क्रोधाश्च चूर्णयामास देवपान् ॥२९॥ एवं तेन निहिता
सेनाना देवसपाकुला ॥३०॥ हाहाकारो महानासीद्देवानां त्रनरयतां ॥ ततोतिबलिनौ वीरौ कलश्च विकलश्च
तौ ॥३१॥ आजग्मतू रुषा रोषाद्गर्जयंतौ दिशोदश ॥ निर्भिदंतुस्तौ वृषभं किं संपुष्यसि नौ पुरः ॥३२॥ दणो दंतैश्च
राक्षस्य त्वं कृपासि संप्रतं ॥ इत्थं रवं प्रतौ तौ तस्य शृंगेण महाबलौ ॥३३॥ विदार्य नित्यतुरूपौ स्वसेनां चूर्ण
यं गिणी ॥ तं दृष्टो चिंतु पुष्पदंतो भियर्यौ सहसा जवात् ॥३४॥ तत्तुल्लविक्रमो भक्ता प्रहारैः पातयन्नुपवि ॥ नन्दवाघ
घोषेण हर्षनिर्भरमानसः ॥३५॥ सपूर्वधितो दिग्भ्रतु संहोदनालयः ॥ ततो योद्धुं समायातो वीरभद्रषडाननौ ॥३६॥
कुलं देवं संजघानाशु पर्वतेन षडाननः ॥ स तु पर्वतघातेन श्रांत धान्यपतद्भुवि ॥३७॥ वीरभद्रस्तु विकलं तलाघा
तादपातयत् ॥ दृष्ट्वा स्कंदेन निहितं कलं देवं महाद्रिणा ॥३८॥ ततोऽयपुः स्वशिबिरं गणास्तेजयशालिनः ॥
ततः शास्त्रहतो ह्रचि विज्ञातीव तौ गंडकौ पयौ ॥३९॥ शशंसु देवराजाय भानासेनापुनः ॥ बः ॥ विकलश्च हतो रे
पाहीरभद्रादिभिर्गणैः ॥४०॥ गताश्च शिविरं देवगणाश्च जयशालिनः ॥ पुत्राध्याय प्रवक्ष्यामि भिरगोच्छणुष
हाप्तते ॥४१॥ ॥ इति श्रीमद्गं॰ड॰ वा॰ कलविकलवधो नामाष्टाउत्तरशततमोऽध्यायः ॥११८॥ कतवा ॥ कलं
च विकलं शालं देवसेनाविघातिनं ॥ निहतं वीरभद्रेण पर्वतेन महासुरं ॥१॥ षडाननेन विकलं हतं तत्प्रसार
तः ॥ श्रुत्वा भग्नासनगतो नानावीरसमन्वितः ॥२॥ प्रापसिंधुर्महाचिंतां समरं नाश्च स तं सदा ॥ किं करिष्यति ॥१७५॥ राम

देवो सौ निश्वसन्नसुरद्विषः ॥३॥ स एवं चिंतयाविष्टो मूर्च्छामापमहत्तरां ॥ स्थापयामास तुं भौवं रापुत्रौ महा
बलौ ॥४॥ धर्माधर्मौ भिद्रूपीठे जनकं वाक्यमाहतुः ॥ कथं बिभेषि जनक शिवायाः सर्वकास्तते ॥५॥ नावा ज्ञांदे
हि दैसं दहनि ध्योवः क्षणाद्युतः ॥ समुखं तौ हतौ वीरौ मातुर्भौतौ दिवं गतौ ॥६॥ उत्तीर्णस्वामिकार्यौ लोके कीर्तिं लब्ध्वा मह
समां ॥ हत्वानेकविधां सेनां नानावीरैः प्रपालितां ॥७॥ आवामपि प्रयुध्यावो हत्वा तं लब्ध्वा शिवं बलात् ॥ अथवा मोहमाया
वो निहतौ तौ तेन चेद्रणे ॥८॥ यावद्दावां हि जीवाव श्रियं तां तावदाक्रमाकुरु ॥ इंद्राद्यः सुरगणाः कारागारेषु नातव ॥९॥ प्रहाते
विजिता सर्वदिक्पालास्तत्रैव भवन् ॥ आनीवो मस्तकं तस्य रिपोस्तव न संशयः ॥१०॥ अन्यथा द्रक्ष्यसि व्यावो मुखे भोक्ष्ये धुनकचि
ह ॥ कतवा ॥ एवं तयोः समाकर्ण्य गिमापजनकोऽब्रवीत् ॥११॥ ताउच्चेपरं मयुद्धे प्राप्नुतं यशमुत्तमं ॥ नाशयिष्या रिपुं घोरं यातरी
प्रेममांतिकं ॥१२॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यमीयतुर्युद्ध गामसौ ॥ नमस्कृत्य पितुः पादौ मातुश्चैव तथाशिषः ॥१३॥ दशकोटिभि
तां सेनां प्रत्येकं श्वस्त्रये ॥ रथाश्च हस्तिपादाते शस्त्रैर्नानाविधैर्युतां ॥१४॥ पत्तयो भिर्युद्धे शाः सिंदूरारुणम
स्तकाः ॥ गजानना गिरिनिभा नानाधातुध्वजान्विताः ॥१५॥ अश्वसादिभिरारूढा नानाशस्त्रासिपाणयः ॥ गजौ द्विपे
घसद्दरां गर्जयन्ति दिशो दिशः ॥१६॥ ततः सेनाम ध्यगतौ रेजतुर्भ्रातरावुभौ ॥ रत्नकांचनसंयुक्तकुंडलाभ्यां विराजि
तौ ॥१७॥ किरीटाभ्यां सुतेजोभ्यां भ्राजमानौ महाबलौ ॥ मुक्तामणिमयैर्बिभ्रत्तौ पुष्पदुर्मिहौ ॥१८॥ प्रापतू रणभूमिं तौ ना
वा१ नौत्रिनिस्वने ॥ दृष्ट्वा वीरभद्राद्याश्चोचताबाहिनीमपि ॥१९॥ निःसारोऽकंदेतो समाजोऽस्मयमये स्त्राप्रयोदिताः ॥ आत्म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जेयश्च तु वक्त्र भद्रो सोऽपि षडाननः ॥२०॥ हिरण्यगर्भसंहृष्टो भवे तेजोविराजयद्भूः ॥ असंख्यसेनया सार्द्धं ततो युद्ध
मवर्त्तत ॥२१॥ परस्परमयुध्यंत स्ततः सेनाचराश्च ते ॥ हताः शिरांसि पादाश्च बाहूरुदेहकंधराः ॥२२॥ निहतास्त्र निह
न्यंत तमसाच्छादिते रवौ ॥ केचिच्च शस्त्राणि मुमुचुः सिंहपालास्तथापरे ॥२३॥ बाणवर्षैः परे चापि नानाशस्त्राणि केचन ॥
पश्चयुद्धं च तत्रासीत्सैनिकानां परस्परं ॥२४॥ एवं सा संहता सेना मयरैः प्रपीडिता ॥ पपाल तत्र रोषाया विक्रांतानुदि
शो दश ॥२५॥ ततः षडाननः स्कंदो दारुणायुधो भवित ॥ तेरायुधैर्जनो पांशुसेनां तां सुतपालितां ॥२६॥ केचित्पिन्नमस्त
का भिन्नाः केचिच्छिन्नाः रणाङ्गणे ॥ केचिद्बाहवो भिन्ना वक्त्रमध्योद्धि धाहताः ॥२७॥ एवं सा नाशितासेना हस्त्यश्वरथसं
कुला ॥ केपि स्वर्गं गताः केचित्पूर्वं प्राप्तः षडाननं ॥२८॥ निरीक्ष्य यमयं रसं जहुः प्राणान्प्रहारतः ॥ जघ्नुस्ते तत्र सार्द्धं ननि
जं धाम महाबलाः ॥२९॥ तद्दृष्ट्वा पातालत्वं न स्वसैन्यं जनरक्षतं ॥ दृष्ट्वा विराशव विशिखैरसंख्यैर्निहितान्स्वकान् ॥३०॥ सेना
नसस्य सुतो वीराव धर्माधर्मा एक्यः ॥ युयुधाते बहुविधं शस्त्रैरस्त्रैः शरैस्ततः ॥३१॥ चक्रतुर्मल्लयुद्धं तौ महासेनेन तत्क्षणात् ॥
तयोर्बलं निरीक्ष्यैव कार्त्तिकेयो महाबलः ॥३२॥ शिरःखड्गो ललौद धारामुप द्रुतैः पद्भ्यां कैर्बलात् ॥ ध्यामयामास बहुधा पात
यामास भूतले ॥३३॥ शतखंडानि जातानि ततो ऽस्य पततोऽपि च ॥ जयं प्राप्ते शिवसुते नेदुर्वाद्यानि सर्वशः ॥३४॥ जयं हि
मयरस्य जगुः सर्वे तु सैनिकाः ॥ चत्वारस्ते यथा युद्धे देवं मयरस्य निजं विभुं ॥३५॥ आलिलिंगुर्मुदा ते तु परस्परमथाब्रुवन् ॥
प्रासादद्वयमुत्तरं जम्मुस्तु ते परस्परं ॥३६॥ रार्यांशुः सर्वथं तात श्रीवायैव शिवायश्च ॥ सेना च निहिता सिंधो पुत्रोऽपि च बलवत्त
रो ॥३७॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे बालचरिते धर्माधर्म मयरनिहननं नाम ऽऽत्रिशततमोऽध्यायः ॥११९॥ [illegible] ॥ रूतशिष्यः ॥१७८॥
राम

केपि वीरांश्च वद्धवाः सुदुःखिताः ॥ सभागतं सिंधुदेव्याभीतभीतमथाब्रवीत ॥१॥ वीरउ ॥ धनुर्धर निबोधेदं मतिदुःखकंस्य
वः ॥ धर्माधर्माविति वक्तुं तौ लब्धयुद्धं महत्तरं ॥२॥ निन्यतुर्देवसेनां तौ हत्या हसायमस्तयं ॥ ततः कोपि महावीरो मुखेः षड्भिर्विराजि
तः ॥३॥ सोपि ताभ्यां रणे घोरे पातितो धरणीतले ॥ पुनस्तेन च तौ वीरौ शिववायां तातु भावपि ॥४॥ भ्रामयित्वा बहुतरं पाति
तौ तौ धरातले ॥ शत धात्रीर्णदेहौ तौ गतौ स्वर्गमनुत्तमं ॥५॥ [illegible] ॥ एवमाकर्ण्य तत्कांत्यं पपात देत्यपुंगवः ॥ शोकसागर
मग्नो भृहदुःखाहतश्चाचलः ॥६॥ धावमाने सुहृद्वर्गैः स आशु स्थापितो बलात् ॥ मुहूर्तमात्रं स्तिंयातः शुशोच बहुदुःखितः ॥७॥
सिंधुरुः ॥ राज्ञा दुर्योधनो कुपालाजितावाभ्यां रणे पुरा ॥ तौ कथं निहतौ वीरौ षडास्येन महाबलौ ॥८॥ विहाय मत्सदो कथं स्व
र्गं गतावुभौ ॥ भ्रूरसौनौ निहंता रौद्रतां तस्यां च कावुभौ ॥९॥ न नाश्रपराज्ञु मत्स्वानं तदा संपद्यैयेन च ॥ मम नाव सरेण तत्तस्त
द्विं हृतं तया ॥१०॥ अथ दुर्गासखीभिस्सव तां तपुरतस्तदा ॥ कथितो विस्तरेणैव रुदंतीभिः सुदुःखिता ॥११॥ सखुवाच ॥
राहीति तव पत्नी वैधर्माधर्मौ हि ताविति ॥ साथ पर्यंकगता तत्र पपात पृथिवीतले ॥१२॥ रंभेव वातविहता कोपलारुणपद्मवा ॥
सखीदुःस्वचोभिः सा बाणेरिव हृदि क्षता ॥१३॥ विस्रस्ताकेशाभरणा सापरोदीत्तदा भृशं ॥ विस्रस्तवस्त्राविच्छसद्धिल्व
चारुपयोधरा ॥१४॥ अश्रुत्रयापमे गंडासा शोकान्महत्प्रभा ॥ जघ्नेमुखं स्वपाणिभ्यां दूलास विन्नाभरलता ॥१५॥ निरस्त
देहभावा सा विद्व जाविगतत्रपा ॥ सभां गता मतालुं तद्भ्रतालंबा [illegible]कोयथा ॥१६॥ ततः सर्वे सभ्यवरा रुरुदुर्दुःखदूषिताः ॥ प्र
स्थवन्नेत्रसलिलाः प्रावदंस्ततः सभासदः ॥१७॥ सोवाच ॥ कथं सर्वेषु वीरेषु जीवत्सु तौ सुतौ मम ॥ प्रेषितौ रणभूपितौ मया
कथालुत्तमतो ॥१८॥ मयाश्रीश्चेन्निपुत्रा भ्यानतयो मरणं भवेत् ॥ न हि मे वचनं धाता मिथ्या कर्तुं समीहते ॥१९॥ ताभ्यां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०

॥१७७॥

४ सिंहायह नुमंतं च हरमंत्रार इतं बालिं ॥ आसेपरशुरामं च विभीषणमथापि वा ॥२४॥ ४

त्रिलोदेवगणास्तोऽकथं निधनं गतो ॥ अहं स्थास्यह मेतो योद्धी मत्तुर्मे दर्लं सखा ॥२०॥ बकी नायो सरस्वत्तौ मास्यतः ता कथं गतो ॥ तयोः शोकाग्नि दग्धासा परितप्ता हमघवे ॥२१॥ इस्था कान्यपतन्मूर्ध्नोऽभिघ्नंती हृदयं मुहुः ॥ ततः सख्यो नागरा श्च बोधयामासुरंजसा ॥२२॥ न मातः कोपि शोकेन मृतोयः पुनरागतः ॥ पर्यंकलोके चिरं स्थाने नैव क्षितौ न मृतोपि वा ॥२३॥ शोकी तोन्यः चिरं स्थायी न भूतो न भविष्यति ॥ ज्ञात्वादीनां भववचनं सूक्ष्मं तत्र गणनाजनः ॥२४॥ रोदनं तेन न कर्तव्यं न स्नानं न स्वमंग्रहास्यचेत् ॥ क्षीणेऋणानुबंधे तु स्त्री पुत्रः पशुरेव च ॥२५॥ न तिष्ठंति ध्रुवं तत्र हितः शोको वृथा भवेत् ॥ तथा काष्ठकोष्ठगतं पुत्रस्याश्च वियुज्यते ॥२७॥ तद्वज्जंतु वियोगश्च योगश्च प्राणिनेक्ष्यते ॥ नानापक्षिगणा रात्रौ वृक्षग्रतायथा ॥२८॥ प्रातर्यांति तान् रात्रि शोयांति किं तत्र वेदना ॥ ॥ एवं प्रबोधिता दुर्गा सिंधुश्च जनएव च ॥२९॥ हृगच्छोकं निगृह्यासाप्यासने विनिवेशह ॥ उपहासं करिष्यंति सपत्नारुद्वतामिति ॥३०॥ दुर्गाधि साबवाक्लोक्रानि सुरंतः पुरं हिता ॥ निश्वसंतीप पातासो पर्यंके शोककर्षिता ॥३१॥ ससिंधुः क्रोधसंयुक्तो गृहीत्वा शस्त्रसंचयं ॥ उत्तयोनि स्मृतिं कृत्वा हियारूढोथयोरणं ॥३२॥ याते तस्मिन्ययौ सेनाचतुरंगा रणोत्सुका ॥ उड्डीयोड्डीय धावंती पशुः पदे पदे नये ॥३३॥ नानावर्णनेकरूपा नानाशस्त्रास्त्रपाणयः ॥ ततो वारणसंघाता नानाधातु विचित्रिताः ॥३४॥ घंटाभरणशोभाढ्या दानोदकप्रवर्षिणः ॥ चित्कारभीषि तपरा महारावविराविणः ॥३५॥ ततोश्वाः प्रागमन्साद्रिपुत्रावायुजवा रणं ॥ खुराघातान्द्विः स्फुलिंगान्पातयंतो धरातलात् ॥३६॥ शुभाः सादिनस्तत्र खेटकुंतासिपाणयः ॥ स्यंदनाग रूढिसंगा नानायाबोधि विभूषिताः ॥३७॥ तत्र त्राणश्च तः सर्वैकं च व्याजमस

॥१७७॥

रा०

त्राः ॥ प्रसंलइववाक्राशं नादयंतो दिशोदश ॥३८॥ रथास्तत्रागमन्नानामहावीरै रधिष्ठिताः ॥ नानाशस्त्रास्त्रसंपन्नाः ॥ ॥४०॥ णि धनुस्तूणीरसंयुताः ॥३९॥ तन्मध्ये विशुभे सिंधुर्महामुकुटकुंडलः ॥ नानारत्नधनुःपाणी तूणीरद्दतभूषणः ॥४०॥ वीरकूटव्रशोभाढ्यः कृतिसत्रांगदप्रभः ॥ क्रोधसंरक्तनयनो लोकत्रयभुक्षया ॥४१॥ वाधमुसर्ववाधेषुबंदिष्ठ वीरकूट ... ॥ यावघातिमहावेगात्तावदूतस्तमब्रवीत् ॥४२॥ पितातेयाति दैत्येशातं प्रतीक्ष स्वसुव्रत ॥ परावृत्तेसुतेपाव चस्तुवस्तुच ॥ यावघाति महावेगा तावदूतस्तमब्रवीत् ॥४३॥ पितातेयाति दैत्येशा तं प्रतीक्षस्व सुव्रत ॥ परावृत्ते सुते पावनारद श्चागतं तु तं ॥४४॥ अपश्यद्भ्यासगतं नमश्चक्रे स चाशिषः ॥ दत्वोनसोपिवातत्र श्रियापत्तो नवबुध्यते ॥४५॥ अथपिता नेमहाबाहुः परिष्वज्याभ्यति पिष्ठता ॥ अरे शुभे घ्यायस्व मिशुभं न समाचरेत् ॥४५॥ अनेनकर्मणा नाशं पुण्यमेसमुपैमि नृ ॥ अनुर्वान्हिर्द हे सर्वं पुण्यं दोषं तथा सुत ॥४६॥ स एव पुत्रो योमात्पितृवाक्य करो निशं ॥ तस्य चोक्तं पने पुण्य नाशं तत्र प्रजायते ॥४७॥ दोषपाकं मोहताद्व नानानिरयं सुत ॥ अतश्च णु हितदायं पोचयाशु सुराः सुत ॥४८॥ नलाभो दस्यते तु प्रबंधे तेसुते प्यचित् ॥ पुत्रेषु तु भवेन्मित्रं मपूरसुराः खिलाथिदः ॥४९॥ न हि देवा तत्तः कश्चित्सुखं प्राप्नोति धरातले ॥ विनारां प्राप्ता दैवे हि रत्नाक्षाद्यो सुराः ॥५०॥ ॥ इतिपितृवचः श्रुत्वा सुकोपान्वितरां सुतः ॥ धिक्त्वापितरं प्राह मम भ्रांतिरा सुरा ॥५१॥ पितामे चतुरो लीवतह्य निस्पतेव हिः ॥ आषसेमरणं ते तात द्रुत्यारस्या म सुरवं व्रज ॥५२॥ वेनमे निहितासेनापराहृगणिताय तः ॥ तेने दानीं कथं साम कर्तव्यमयशस्करं ॥५३॥ कुरास्ममाला धरणं राजधर्मो हिनेष्यते ॥ तस्माद्यानरं प्राणान्नेष्यामि गणे हि सा ॥५४॥ निर्दय तं कृतेषु वैस्यजं त्नित्यं नमेययाना ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य पितरं सिंधुदैत्यराट् ॥५५॥ पराव त्यवजातस्य यौयोद्धुं रणोत्सुकः ॥ महावीराः प्रधावंति रणरस्य विलोमुने ॥ ॥५६॥ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उ० खं० पितृसिंधुसंवादे विंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥१२०॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ वीरभद्रादिभिर्वीरैः सुरगासीनं गुणेश्वरं ॥ आययुर्वेगतो दे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० पु०
॥१७८॥

वासीता: श्वासससमाकुला: ॥१॥ न्यवेदयंत वृत्तांतं स्वयं सिंधु: समागत: ॥ मेनिरे तं पुन: प्रातःकाले संवर्तुमात्मन: ॥२॥ ततोह
र्षमियुरे सेना: करोहस्थिविनंनद: ॥ आयुधानि च चत्वारि प्रगृह्य च गजेषु ॥३॥ नमस्कृत्य शिवं वेगाद्ययो प्रद्योतयंदिश: ॥
तदासिंधुस्त्वयोवीरसहितो वाहिनीपत: ॥४॥ यावत्सपुरतो याति सिंधु हंतुं समुद्यत: ॥ तावत्षडाननः प्राह यामि युद्धाय वि
घ्नप ॥५॥ तिष्ठ त्वं सुबहुवीरैर्युक्त यं युद्धाय यास्यसि ॥ पौरुषं परस्य सर्वेषां तस्मिन्सीमे रणे कुरु ॥६॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य प
योद्धुं प्राय षण्मुख: ॥ चतुरंगबलं गृह्य हस्त्यश्वरथपत्तिनाम् ॥७॥ ऐरावत नेतदारीच्य सिंधुसेनापथाव धीत ॥ सोपि तान्य
हनत्सेनां नानाशस्त्रै: शरव्रजै: ॥८॥ सहस्रं प्रहरन्त्या घहानिस मुखतां व्रज ॥ एवं कोलाहलो ह्यासीद्दीर्णानां तत्र युध्यताम् ॥९॥
पतितश्च: शस्त्रहता: शरजालगता सर्वे ॥ छिन्नांगा भिन्नपादाश्च छिन्नबाहुमस्तका: ॥१०॥ असि भिंदिपालैश्च
कुंतैर्मुद्गरसंचये: ॥ मारयन्ति स्म तावीरास्तान्परान्युद्धदुर्मदा: ॥११॥ कोलाहलो महानासीत्क्ष्वेडितैर्हसितैरपि ॥ वाद्य
ध्वनि प्रति ध्वनैर्बृंहितै रथनेमितै: ॥१२॥ असंबद्धप्रभृ युद्धं सेनयोरुभयोरपि ॥ प्रतिघ्नंतीति वीरास्ते निजधर्मस्तक्रं तु
रवं ॥१३॥ नेत्रे बाहू दरे नाभिं पादौ गुल्फौ च जानुनी ॥ कोपि हस्तेन पादेन कोपि खड्गेन नाशयत् ॥१४॥ कोपि सैनो रिपुसंघाता
दंधकारे महत्यपि ॥ अस्तं याते दिनकरे प्राप्य शुल्मानिला घ्रिरे ॥१५॥ देवा गणा असुरा जघ्नुरितरेतरणीतरागिचि ॥ अस्मिन्न
वाहस्तत्रासीन्मथनेनत्युपेत: ॥१६॥ वहंतो तानि पद्मौ बोहुं करेण च तानहं ॥ ब्रह्माणि: कायया मासु विराल्याश्च कुरो
जसा ॥१७॥ दृत्वानसेननयं चाहहविरामयुद्धलंपट ॥ एवं पदं तोसिंधोस्तिको छिन्नोपहता सुरै: ॥१८॥ ततो गाय्य गजानीक
मसंख्यरास्त्रसंयुतं ॥ अधिष्ठितासादितीरेनीनायुद्धविशारदै: ॥१९॥ वीरभद्रादयो जघ्नुर्गजसेनां दुरत्ययाम् ॥ केचिच्चि
त्वस्तकाभिन्ना: केचिच्चित्तकराद्विधा: ॥२०॥ अन्निमास्त्रधरै: केचित्पातिता वीरसंयुत: ॥ वीरभद्रोतिवीर्येण गजेनैहगजंतदा ॥२१॥
॥१७८॥
रा०

पेतलुरश्च धाभि न्नानुभावपितराग्गजो ॥ तत: षडाननोविघ्नगजानीकं व्यरोचयत् ॥२२॥ भरतराजो पिरास्त्रैस्तान्गजान
नावधान्रणे ॥ न्यपातयद्धीरयुक्तान्मारान्चक्षत्नजीवितान् ॥२३॥ सिंहो भरसायुधपदं तो दारयामासतान्गजान् ॥ नंदी लुगजक
पेणवभंजतान्गजान्बहून् ॥२४॥ अन्येश्वशरासंघाते: सर्वेतेविनिपातिता: ॥ कुंभिस्य पीठग्रहीलेवं आमापि सापरेक्षिपत् ॥२५॥
उक्षावपिंडं यंयातोदघ्नपातेनचूर्णितो ॥ तत: शरसमयुक्तास्तत्र गजानीकं निवारितेतै ॥२६॥ असंख्याता निजघ्नुस्ता शरा ला
नायुधैरणे ॥ पतिता पृथिवीता देशा: पुन: संलोचलेभिरे ॥२७॥ ततो वधीपुरश्वस्वा वीरानश्वानघोरपा ॥ क्रोधेन देवान्घ्नंति
स्म हयारूढा महासुरा: ॥२८॥ सुरास्तान्निन्युरंतंतेते शस्त्रास्त्रमार्गच्छिभि: ॥ षड्वीरा: पुनरायाताश्च सह देवान्हतान्नुधि ॥२९॥
ततस्ते पुनरजघ्नुर्दैतेयानश्वसादिन: ॥ यथारस्ते च तु द्विक्षु प्रायुध्यन्बलवत्तरं ॥३०॥ रक्षस्तुरुशो सेनां रक्षीमां देवगणैर्यु
तां ॥ मारयामासुरश्वास्तानश्वस्वानीरसंचयान् ॥३१॥ कोटिकोटि प्रिताः तत्रैव तस्तौ सुरारार्दिता: ॥ नंदी भृंगमहतानश्वान्यपति
तान्वीक्ष्य सादिन: ॥३२॥ आयुध्यन्याद्व्याश्रेणानिघ्नंतो रिगणान्बहून् ॥ पादघातेन तानाशुन्यहनन्दिक्केश्वर: ॥३३॥ वीरभ
द्रोप्यसंख्यातानश्ववीरान्यपातयत् ॥ हतेषु पुष्पवीरेषु चतुर्भि: सर्वतो दिशं ॥३४॥ कल्पांत इव तत्रासीद्देसानां रणकर्मणा ॥
तत: केचित्सुरगणान्ये दिशा रणं नदन् ॥३५॥ हाहाकारो महानासीद्दैत्यसेनाश्वसादिषु ॥ एवं हत्वाखिलां सेनां षड्वीरास्ते मुदं ययु: ॥३६॥
वाद्यमनुसर्ववाद्येषु जगर्जुस्तु पुष्पवृष्टिं ॥ जयं प्राप्य मयूरेशं प्रभावस्मरणेन ते ॥३७॥ तत: सिंधु: समाकर्ण्य शरणागतवाक्यत: ॥ व
तांतहतसेनाया हस्त्यश्वरथसंयुज: ॥३८॥ अमात्यान्सर्ववीरांश्च प्रायेणैव गालस: ॥ सिंधुरू ॥ येये गच्छतियोद्धार: पंचगोपि तान्
तान्दैत्ये ॥३९॥ इदानीमपि तं हंतुं गणेशं स्वरथस्थित: ॥ कलवा ॥ इत्युक्त्वा क्ष्वेडिते नासो गमंवदिद्योदरा ॥४०॥ नादयामास त्री
न्लोकान्गासन्नाज्ञानभो यथा ॥ निविध्य सर्ववीरान्सबाणं धनुषि संदधे ॥४१॥ अस्त्रमंत्रेण सहसा यातज सेनदैत्यराट् ॥ योजपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अशुध्यंत ततो जगत्सर्वं दृष्टुं देवर्षयस्तदा ॥ दिव्यास्त्रैर्भक्षितस्तेन दारुतांतास्त्रेणासलवरं ॥५५॥

॥१७०॥

सोक्षिप्त ब्रह्माणमाकर्णाकृष्टेन धनुषा ततः ॥४२॥ सेनायां वीरभद्रादि पालिता या महाबले ॥ ततोपरस्य नेसे निकृंतितं दृष्ट्वा मानास्त्रेणानुना ॥४३॥ पुरुषं वह्निसंभवं तं मेरुशृंगजटिलं दृष्ट्वा ॥ रुपीदृश्योग्निः सहसा तस्माज्जातं नदहत्तान् ॥४४॥ गंदेवसेनां च पृथिवीं सवनां च सपर्वतां ॥ विशुद्धिर्विकृवराजस्वगीलितं देवसेनि यान् ॥४५॥ षडाननादयो भीता दृष्ट्वा स्तोत्रिस्रोदरा ॥ यं यं समक्षानिसाओसस प्रापस्मर सुरा ॥४६॥ निजधाम ययौ स्त्रापेवं नीलास्तिस्त्रा नमः ॥ यतोपतोयाति से नातत स्तद्भूसंभवाः ॥४७॥ तन्न नपादृहसेतां प्रायाद्रि त्रिस्विस्वलान् ॥ एवं सा वह्निना दग्धा पयरेन्द्रा स्वबाहिनी ॥४८॥ धरणं धनुरिपहृतिनप्राज्ञायत किंचन ॥ ततः सर्वे मयेरेण्ट्र भागंसमाश्रिताः ॥४९॥ आहिताहितिजलं तो दग्धास्ते जातवेदसा ॥ अनिवार्य महास्त्रं तं दृष्ट्वा देवो मदररा ॥५०॥ निस्तेजाश्चिंतयामास नीतो नेत्रेण पुरुतः ॥ शिवप्रसादं चेतु यति दैरात्रजयो भवेत् ॥५१॥ दृष्ट्वा पुरस्थं स्वस्थं मंत्रं ध्यायाक्षिपद्भूतत ॥ सहसा लितसर्वं सगर्वयन्गगने दिशः ॥५२॥ या तो दहन्वै विसे नाजगत् सुसंलोभ भा ॥ तस्मादपि महानेकः पुरुषः समदृश्यत ॥५३॥ यस्य स्वसर्वं भेर्गालः निस्तुप्रास्यति सा वरं ॥ पुरुषः पुरुषेण सावस्त्रं पस्त्रेण तंस ॥५४॥ यथोसेनां च निर्दग्धुं ज्वालामालाच हव्यभुक् ॥ तं दृष्ट्वा देवसमाओपि बाणव्यस्पिमवासृजत् ॥५५॥ एकस्मान्मेत्रिसा बाणाद्दनंतानि स्युताः शराः ॥ देवसेना च संगेषु निमग्ना रेगमोलिनः ॥५६॥ पयरेन्द्राः क्रोधवत्रानानास्त्राणि तदाऽसृजत् ॥ तेरस्त्रैर्देवराजस्य निरस्तैस्त्राणि मनेत्रा ॥५७॥ अभयस्य देवसेनां सद्भावः पुरुषः पुनः ॥ पेतोयतः प्लायंते सुरा सत्रयपातिसः ॥५८॥ चिंताक्रांतस्ततो देवः कर्तव्यं नाध्यपद्यत ॥ किंकर्तव्यं कमव संस्थायावदुद्विग्नचिंतयत् ॥५९॥ अस्तत्या ते दिन दृश्यं स्वधामप्रस्यपद्यत ॥ गत्वा स्ववेश्मनत भमोनस्कुंडभाप्यना ॥६०॥ नगरं प्राविशद्दसोनगरं संपुरिशापरः ॥ गुरुरेनाव सेत्कापि स्त्रीणं चैवानुजीविनां ॥६१॥ नगर्जत्स गणाद्देवो शाप्यात दुर्जमांसः ॥ तेन नादेन सहसा नादितं भुवनत्रयं ॥६२॥ स्पजद्यारतानां तास्त्रमंत्रविद्भुजगं वधा ॥ स्यनिकेरंजगाम शुभ्रपयरेन्द्रो गणैर्वृतः ॥६३॥

॥ इति श्रीमत्स्कान्दे महापुराणे ... खंडे बालचरिते सिंधोरपायानंनाम एकत्रिंशताधिकशततमोऽध्यायः ॥१३१॥ छ ॥ ॥१७०॥ राम

सिंहासनस्थं देवेशं मयूरेन्द्रो गणैर्वृतं ॥ गौतमायाद्यनिगणाः प्रसंस्तुः स गणेश्वरं ॥१॥ तस्तुतुः ॥ येनत्राक्रोशितः संरक्षे नागेः क्रोधधरातले ॥ तस्य क्रागणनान्येषां सोपियुद्धे जितस्त्वया ॥२॥ रक्षिता बहु धातस्मात्सिंधोर्दुष्टाद्गुरेश्वर ॥ गणानां सर्वलोकानां नान्यथा जीवनं क्वचित् ॥३॥ इत्थं तेवदतस्त्वेव तत्र गिरिजां ययौ ॥ आलिंग्य प्राह पुत्रं सा श्रांतोसि पुत्र भोजनं सः ॥४॥ ततः श्रीग्रसुपायातो भगो देवं ससस्वजे ॥ उवाच प्रादिशिदेवैरसाध्यस्तत वा नहि ॥५॥ परब्रह्मस्वरूप स्त्वचराचरगुरोरपि ॥ सर्वसंस्य धराभारधारणे निरस्यते ते ॥६॥ महिमानस्वरूपाणि ब्रह्माद्यानविदुः सुराः ॥ भक्ततया प्रापुनयः सृष्टिः कात्र प्रभवेद ॥७॥ ऋतुवाच ॥ इत्थं वदति देवे शिवे च पार्वती जगौ ॥ नारदो मुनिवर्ये सौ पतश्च गुणवचो ममः ॥८॥ बहवो वासरा याता अस्य नापि वाराशिवे ॥ मोक्षं मम पति देवो सो सिंधुं दुष्टं तमानय ॥९॥ दाविवाहो भवेतां मयूरेशस्य सुजाते ॥ वासवाधा जितायेन नारीसकथयिष्यति ॥१०॥ आज्ञां देहि मे प्रभुः पुनरेव्याम सत्वरं ॥ कश्यप सुः सिंधु देसांते दोषवाश्य पुत्रवंधना ॥११॥ दृष्ट्वा स्वानिधनं मातरसाध्यंदरपतेमया ॥ ऋतुवाच ॥ एवं निक्रियपाकर्ण प्रोचुः संततेगणास्तदा ॥१२॥ षडाननादयो वीरा नारदेवदर्शितं ॥ उद्दीपयंतं देवं तं मयूरेशं सुरेश्वरं ॥१३॥ आश्रिय मातरं पुनेस सर्वद्विष्टुं सा पितेन यज्ञात्प्रधर्ष समायातो निजधाम मुकुंदविष्णु ॥१४॥ अनावास कृता पोषि शोम युरेशोपिविला थदितःतु ॥ अगुणस्य गुणेन रास्य गुणा क्षोभ विधायिन ॥१५॥ स्वरूपं स्वनजानासि ब्रह्माद्यैरनिरूपितं ॥ मयूरेश स्ववीर्यं च भारेनारणे विणः ॥१६॥ अनेककोटि ब्रह्मांडनायकस्याखिलात्मनः ॥ उत्पत्तिस्थितिसंहारकारिणे जगतामपि ॥१७॥ ऋतुवाच ॥ इति तद्भारतीं श्रुत्वा पुनः प्रोवाच नारदः ॥ यदाद्दृष्टा पितं सिंधुं निहतं बुद्धिमागतं ॥१८॥ तदा सर्वविचः स सर्ममोहं नान्यथा क्वचित् ॥ ऋतुवाच ॥ निशम्यैवं वचस्तस्य युरेशो धसमयरराट् ॥१९॥ जगर्ज क्रोधदीप्तोसौ नादयन्भुवनत्रयं ॥ दृह शिवत्रिलोकी सप्तशीर्षापिवीम पि ॥२०॥ पिधा

सिध्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गा॰पु॰
॥१९०॥

वीरयाबाच्या वैषे तं मुखितं रणे ॥ मया पुरा कृतं ॥ मान्योसि ब्रह्मपुत्रस्य सर्वज्ञस्य मुनीश्वर ॥२२॥ अतस्त्वां प्रार्थये वाक्यं मर्या
दां परिपालय ॥ तव प्रसादात्पुत्रोयं ब्रह्मांडं पोषयिष्यति तत्क्षणात् ॥२३॥ गणेशोपि मुनिं ज्ञात्वा नेत्रे रोषयिष्यन्मुधीन प्रिया वाक्यैः
विप्रं यथा मे रूपं मुनि विश्वास राम्भुना ॥२३॥ शृणु नारद सत्यं मे प्रतिज्ञां मम सर्वगां ॥ हनिष्यामि सिंधुदैत्यं तं नात्र कार्या विचारणा ॥२४॥
क्रतुना ॥ एवं मुक्त्वा पयोयोहं च बली ॥ सौ विनायक ॥ आहत्य स्वं तत्पानं नदी ॥ गीर्यो जो विनायकं ॥२५॥ आवांपुत्रक रिपुं
पश्यावो रणे गौरलं ॥ इत्युक्त्वा वायु वेगेन गतौ तौ गंडकीपुरीं ॥२६॥ वीरभद्रो भ्रातरौ जग्मतुः पयो लयो गति ॥ तदा चकंपे
धरणी रोषो विकलं तां ययौ ॥२७॥ दृष्ट्वा स्वचक्षुषा राजपुरीं दुर्गं सुरेश्वरे ॥ पर्यंकस्थमासीनं सिंधुं चारान्वदेद्यतः ॥२८॥
चत्वारः पर्वताश्चरा गजयंतो दिशो नभः ॥ वीरस्तव पुरीं यातः किं स्थितोसि महासुर ॥२९॥ श्रुत्वैवं वचनं सिंधुर्मंत्रिभिः तार्णं
वेक्षणात् ॥ दुर्गं पिचिंतया विस्तारा सापि श्रापता गमत् ॥३०॥ अधोमुखस्तया चोमो दुःखं चक्रतुरंजसा ॥ दुर्गं प्रोचे महासुर
मदोत्कलं च तं तया ॥३१॥ तस्यैव हि फलं प्राप्तमिदानीं किं नु चिंतया ॥ एवं वदति सा यावत्तावत्ते वीरसत्तमाः ॥३२॥ नानारत्नमयी
तेनानारत्नकांचनैर्निर्मितं ॥ अनेकशिल्परचितं सभामंडपमाययुः ॥३३॥ उड्डीय सहसा भंगीतस्थाउ कृतु मंडपे ॥ बभंजमं
डपं सद्यः स बलेन महाबलः ॥३४॥ आगतेन स्वसंरभा निपतिता निसमंततः ॥ ततस्त्रयो पि ते वीरा भंगिनस्सम्पागतः ॥३५॥ बु
द्धाजेत्रारुणपुरस्याः सेन्यं ते गमत्सु विच्छिन्नः ॥ दृष्ट्वा तत्कृतं ते चातु सिंधुसेनायुयोत्तरः ॥३६॥ खड्गचर्मधनुर्बाणकुंतमुद्गरधारिणः ॥ सं
नद्धं तु महावेगान्युचतुरो वीरपुंगवाः ॥३७॥ इत्युक्त्वाचतुरो हंतुमागता दैत्यसैनिकाः ॥ असंख्याताश्च तु क्षितिजु परजीत
संभ्रमाः ॥३८॥ महिषा वाजि हि स्यंदनेरपस्कोलाहलो भवत् ॥ ततो भवत्युतं युद्धं चतुर्भिर्दैत्यसेनया ॥३९॥ रजांधकारे शस्त्राणां
प्रकाशो नावलोकयन् ॥ बातकोटिहता दैत्या शत्रुभिः समुपागताः ॥४०॥ असंख्यातान्महावीरान्योधयामासुरंजसा ॥ पृथ्वीस्था

॥१९०॥
राम

३२

पादयोस्ते तान्स्थापयिसापुनःपुनः ॥४१॥ न सोक्षिपन्महावीरान्वै भ्रमी रात धापतन् ॥ रवैरपैश्चत्रास्त्रैश्च पादैश्च करघा
ततः ॥४२॥ नाशिता सर्वसेना सा दैत्यदर्पेण पंकुले ॥ ततस्तं तं गृहं गत्वा सिंधुः पर्यंकसंस्थितं ॥४३॥ रणस्तंभं स मानिन्युर्ध्व
त्वा क्रोधवेगतः ॥ ततः सिंधुर्महास्त्रैः सच्चक्रैश्च युयुधे तैः सह ॥४४॥ सध्यस्य जलसनगास्त्रं युगे भ्रवेष्टितास्त्रपः ॥ गरु
डास्त्रेण सहसा भंगिनामोचितं क्षणात् ॥४५॥ अग्न्यस्त्रेण मोचिते न पर्जन्यास्त्रं हि सोसृजत् ॥ वायव्यास्त्रेमोचिते तु
पर्वतास्त्रं च सोसृजत् ॥४६॥ ततस्ते महायुद्धे नयोधयामासुरादराम् ॥ नंदी तु पातयामास मुकुटं दैत्यमस्तकात् ॥४७॥ ध्वं
गी तु ताडयामास च्छेदैत्यं महारुषा ॥ वीरभद्रो ग्रही ह्या पर्यंकं चैतस्याथ पश्यतः ॥४८॥ भूतराजोजघानैनं ज्ञनया वैरभा
वतः ॥ दुर्गं नेत्रनिमीलैव नापश्यत्तत्तथाविधं ॥४९॥ निंदतीतस्य कर्मणि पपात निजमंदिरे ॥ आवेशात्सिंधुदैत्यो पि वी
रभद्रं पदा हतः ॥५०॥ मुष्टिनानंदिनं हत्वा ध्रिरवापा कृत्यांगिणः ॥ अपातयत्कृपितन्भूतराजो मुद्गरघातः ॥५१॥ मुद्गरं प
स्तके न्यस्य पुत्रा हा रंग भेतथा ॥ गं धरं हियपा कृत्याशेषा नाहायसे निक्रान् ॥५२॥ हनिष्ये घपयस्येराद्ध ष्टकौ पुत्रपुत्रंगेन ॥
जगर्ज सहसा दैत्यो गर्जयन्विदिशो दिशः ॥५३॥ गते तु ते षु वीरेषु चतुर्षु गणनायकं ॥ वदंस्तु दैत्यसेनायाः सर्वस्या नाशनं तदा ॥५४॥
आनीतः सिंधुदैत्योपि रणभूमिं क्षितीश्वरः ॥ अल्पसेनाच्चैरैर्युक्तं मोचयेनं भवार्णवात् ॥५५॥ वयमेव हनिष्यामो नाज्ञासी
त्वं च विघ्नपः ॥ महाघोरतरं युद्धं न भूतं न भविष्यति ॥५६॥ ॥ इति श्रीगणे॰पु॰उ॰खं॰ सिंधुसेनाविनाशो नाम द्वाविंशत्यधि
कशततमोध्यायः ॥१२२॥ श्रीगुरुः ॥ आगतं सिंधुमाकर्ण्य महर्षि समयस्य ॥ नीलकंठं समारुह्य ययौ युद्धाय सत्वरः ॥१॥
चतुर्भिः सिद्धिबुद्धिः सवभ्रा सयन्दि दिशो दिशः ॥ कल्पांतमेघसदृशो नादेन नादयन्नभः ॥२॥ ददर्श पुरतः सिंधुं युद्धाय स्वतत्पिश्च
य ॥ सोप्येनं दृष्टवान्दैत्य पश्यति स महाबलः ॥३॥ यथा सिंहो नागगजो गरुडो वा यथा पन्नगं ॥ मयूरेशो यथा विष्णुं सिंधुर्मे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१८१॥

२४

वासिवा पतिं ॥४॥ श्रृंगोवाच त्रिशुं भोवाजगद्वामहावलं ॥ ततो युद्धमभूद्धोरं ताभ्यां नानास्त्रैः परस्परं ॥५॥ तयोः कुसुमसे
हाशोदिहै जातोत हालयो ॥६॥ दहह पृथिवी सार्द्धं समस्त संपदंजीवन्नल ॥ ॥७॥ यदृपेषृथिवीसवनीसाद्धिपासवैपेतान्‌
ततोदेवीपत्रयसद्वमंलंनिजहस्तगे ॥८॥ पर्वतास्त्रेणसहसातस्यादैसपुंगवे ॥ उदरत्रयमनुपास्यपिघोतयन्त्रदि
४ बाण शोद्दशा ॥९॥ मातायस्सिंधुःसवन्यस्त्रेणनिर्मितं यच्च ॥ ससर्जाग्नेतुतं देवं मयपरेशारणंगणे ॥१०॥ ससहंदेवसेनांतहशादि
भुससर्पहि ॥ ततः पाशंपपरेशोजीमृतास्त्रेणयोज्यच ॥११॥ व्यक्षिपदैत्यसेनायां कंपयन्सरिद्भुवं ॥ जेरोपंश्रांमतोवन्हि
जति धाराभिर्वृष्टिभिः ॥१२॥ गोहीरांगोथप्रसादिशोव्यासोप्सराधिप ॥ विशीर्णाः पर्वताः ताभिःपतितावृक्षसंचयाः ॥१३॥
अयं किंप्रलयंप्राप्तस्यपोचसेदैत्यराट्‌ ॥ पवनास्त्रेणतान्मेघान्हृदासिंधुर्व्यवारयत ॥१४॥ सवायुःकृपयाप्रासगगनं च
दिशोदश ॥ आगच्छ दैत्यसेनायांप्रस्त्वन्पर्वतान्वहून् ॥१४॥ असंख्याता गणाः वैरेणप्यापथपृथिवीतले ॥ नस्था तु मवकाशो
भ्यत्रवगंतुं कृतोपिवा ॥१५॥ पवनं कुंठितं दृष्ट्वा पर्वतान्यततोपिच ॥ वज्रास्त्रं योचयामासततो वज्राणि निर्ययुः ॥१६॥ अ
संख्याताश्च तैर्वज्रैः पर्वताश्चूर्णितास्तदा ॥ ततोंकुशं मयपरेशो वज्रास्त्रेणन्यमंत्रयत्‌ ॥१७॥ ससर्जतेषु वज्रेषु वज्रयुद्ध
मस्तदा ॥ तच्छेदेन चक्रे पेभः पाताग्नानिनभोदिशा ॥१८॥ न्यपतद्वज्रपातेनवन्हिर्जेत्रैन्महारसः ॥ परस्परं विनिर्भिन्नैवि
वज्राण्यंतर्दधुस्तदा ॥१९॥ ततोवदीन्महादैत्यो भासाम्पर्तिंदहत्वौं ॥ किमनेन प्रयोगेन त्वं भस्मकुर्यां निनादृपुं ॥२०॥ शि
वानालंशिवास्त्रंपानदक्षांशिरोभितं ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मदेवोहं तं सगुणेश्वरं ॥ दृश्यतं निराहैवेवमायांतं देवपुंगवे ॥ दि
व्यरूपं मयपरेशो विभेदशिरसानभः ॥२१॥ चरणाक्रांतपातालश्रोत्रो व्याप्तदिगंतरं ॥ सहस्रपादं सहस्राणिनिरीक्ष्यसह
स्रनेत्रं चसहस्रशीर्षं ॥ एवंविधोव्याप्य अलिघ्नदानं सिंधुं मुमस्पिपतंबु भक्तमो ॥२२॥ नसिद्धिं बुद्धिं तो देवोमयपरेशोसवाहनः ॥२३॥ ×

॥१८१॥
राम

आध्मायंतहस्तेन व्योमसर्वं सुरेश्वरः ॥ सावधानमनाः द्विंधिः सं स्मार विजंवरं ॥२५॥ सिंधुरः ॥ रविणा स्वीयगोहंवरदानं
महोजसा ॥ आध्मायेघोगगनेपद्महस्तेन तेसुरः ॥२६॥ सतेयद्धि पदं सघोनेप्यतेव हुधा तनः ॥ अतो निनदरे नाद्वयत्रायंतरु
विध्वृति ॥२७॥ पुनर्निदिष्यमाणो मोहः स्वकायं दृष्टीतं ॥ पह्रजंतं मयपरेशं परं विस्मयमापयोः ॥२८॥ ततोवर हृदेवेशो मयपरे
शः श्रीशंखविडिनं ॥ उपस्पृश्यजलं शुद्धं जजापपरमं मनुं ॥२९॥ परशुं मंत्रयामासपरेशो व्याप्तदिगंतरं ॥ लक्ष्मीस्त्वरिपोर्नाभिं
सघोपमंत्रेणसंयुतं ॥३०॥ स्फोटनित्ययवपसांडक्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ज्वाला मालाकुलं तं सप्रपोचगिरिजासुतः ॥३१॥ सतु
१५ व्यकानेगगनं नादयन्विदिशोदिशः ॥ आसयमहतापश्याम्सवितवनकैराः ॥३२॥ दृष्ट्वादैत्यः सपायान्तपरशुं युमसधि ६६
मं ॥ रौद्रं वक्रं धनुर्घोरं तं यावद्युयोजच ॥३३॥ तावत्सविभिदेनाभिं मयपरेशासिपुतुलघु ॥ जग्मतेनि
तदैतो भाताहनरवद्भा ॥३४॥ पपातसहसा भूमौ वज्राहनइवाचलः ॥ प्रसार्यवक्त्रं तद्विरं चमप्राणा
न्विसर्ज सः ॥३५॥ मयपरेशप्रसादेन मुक्तिं प्राप परामपि ॥ पश्यतां सर्वलोकानां तद्भुतमिवाभवत्‌ ॥३६॥ ३१५
अवतेरुर्विमानानि युद्धं द्रष्टुं स्थितानिह ॥ पोपेतपुष्पवृष्टिश्च सेनिर्मेघाजगर्जिरे ॥३७॥ आसीच्छाम
दुर्जोभौमंवद्वौवायुः सुखावहः ॥ प्रसेदुश्च दिशः सर्वा गंधर्वो मधुरं जगुः ॥३८॥ ननृतुश्चाप्सरः
संघाल्हुदुमुंदुभिर्देवताः ॥ घगाननादयावीरा मयपरेशं मुदास्तुवन्‌ ॥३९॥ सवेदितुः ॥ परब्रह्मस्वरूपं विदि
तं रूपं सहानंदरूपं परेशं सुरेशं ॥ गुणाधीशं गुणेशंगुणातीतमीशं मयपरेशमाद्यं नतास्मो नतास्मः ॥४०॥ जगं दधमेकं प

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥११८२॥

रं कारणानां परं कारणं निर्गुणं निर्विकल्पं ॥ जगत्पालकं तारकं हारकं च परं ब्रह्म माधवं नतास्मो नतास्म ॥४१॥ महादे
वश्वरं महादेवनाशं महापरूपं सर्वदाविघ्ननाशं ॥ सुदाभक्तपोषं परं ज्ञानगोरां परं ब्रह्म माधवं नतास्मो ॥४२॥ अनादिं गुणा
दिं सुरादिं शिवापामहत्तोषदं सर्वदासर्ववंद्यं ॥ सुरार्यंतकं भुक्तिमुक्तिप्रदं तं नमामः परं ॥४३॥ परं मायिनं मायिनामप्यगम्यं मुनि
ध्येयमाकाशकल्पं जनेशं ॥ असंख्यावतारं भजामो नमामो मयूरेशं ॥४४॥ अनेकक्रियाकारकं श्रेष्ठगम्यं त्रयीबोधिता
नेकदुर्मदिवीजं ॥ क्रियासिद्धिहेतुं सुरेंद्रादिसेव्यं मयूरेशं ॥४५॥ महाकालरूपं निमेषादिरूपं कलाकल्परूपं सदागम्यरू
पं ॥ जनज्ञानहेतुं नृणां सिद्धिदं तं मयूरेशं ॥४६॥ महेशादिदेवैः सदा सेव्यपादं सदा रक्षकं तं सदा नो हितार्थं ॥ सदाश्रापप
रं पूतरात्रिध्वितं मयूरेशं ॥४७॥ सदा सन्निर्नाथयरयपरमानंदसुखदायतस्तुलोकानां परमपुरुषाणां पांतु तनुपे ॥ षड्वि
णां विगं सुरवरविनाशं नयविभो न तो मुक्ति श्लाघ्यात्तव भजनं तो नेत मुक्त दास ॥४८॥ इति मस्माभिः स्तोत्रं कृतं सेव्यस्तु तापोव
क विभो विधेयं विश्वासं न गणित गुणानामपि श्रियते ॥ असंख्याता भकंतस्तव गुणगणानां जिभुवनेन रूपाणां देव प्रकल्प
लपाते स्मु रहते ॥४९॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं स्तुत्वा पुनस्ते तु प्रार्थयामासुरादरात् ॥ यदुक्तं ते मयूरेशात्तत्तथा तं परमं वचः ॥५०॥ स
र्वेषां सुरसंघानामभयं स्पोरहर्षतो सुरः ॥ ततो मासार्वती तत्र जहर्ष बालिलिंगतं ॥५१॥ स्त्रिवो विप्रयपेतत्रसमालिंग्यत मब्रवीत् ॥
सप्यकारि यथा वत्से त्रैलोक्य हर्षकारकं ॥५२॥ सिंधोर्वधश्च सर्वसुरेरसाध्यो न चेतेश्रम ॥ १ राजूमवतः सर्वलोकरक्षात्म
स्वच ॥५३॥ यत्तुदेवानि रूपस्पेसर्वविपानिधेरपि ॥ ब्रह्मा ॥ एवमुक्त्वागतास्ते तु सर्वे स्वस्थानमाहता ॥५४॥ मयूरेशो नमस्कृ
त्य ततो देवानब्रवीच्च तान् ॥ यइदं पठते स्तोत्रं सकामान्लभते श्विज्ञान् ॥५५॥ सर्वत्र जयमाप्नोति मानमायुः श्रियं परं ॥ पुत्रवान्ध
नसंपन्नो वशतामास्विनान्नयेत ॥५६॥ सहस्रावर्तनात्कारागृहस्थं मोचयेन्नृपं ॥ नियुतावर्तनान्मर्त्यो साध्यं साधयेत्क्षणात् ॥५७॥

॥११८२॥
राम

ब्रह्माणाए वत्सु मासत ज्ञातः साध्वी पुत्राय सुस्तराः ॥ मयूरेशो गणैर्युक्तो स्वधामप्रसपप्रत्यं ॥५८॥ ॥ इति श्रीमद्
उ॰ खा॰ सिंधोर्नामगजितावधिकारो नाम नवनितमसंख्यात्रोध्यायः ॥१२२॥ ब्रह्मो॰ ॥ पतिते सिंधुदैत्येतु हतशेषा रणे स्थिता ॥ आय
युर्युद्धकीर्या यतानकैश्चिंतयामुता ॥१॥ उग्राह गर्गिचूकपाणि रत्निष्ठ विलपङ्कजं ॥ तां केतेषां दुष्टचिह्नं बमत्र विविधं तदा ॥२॥
उग्राविलापैः सुधापमश्चिन्त्य त्रासु भावह ॥ जानुनो मस्तकं न्यस्य तस्थौ न सौ चलन्निव ॥३॥ हतो पाणितलं नस्पतस्थौ
अश्चिसुदानिता ॥ एतस्मिन्नंतरे दूता मयूरदूतारवाप्सु ॥४॥ अतिम्लानमुने वारी नानाभुवनमकृतांगताः ॥ पसास्ते आशु
रपरैर्युतांतरणाभ्रूगतं ॥५॥ हृत्वा तु ॥ असंख्याता महावीरा न्हत्वा सिंधुर्दिवंगतः ॥ वाजान स्तान्वस्त्रियस्यते नेहा तो हती
पहे ॥६॥ निरीक्ष्य देवान्निहतान्सर्वाणि जिजामुत ॥ अस्त्रैः रस्त्राणि संवार्य मुमोच परशुं स्थितं ॥७॥ तेन सिंधुर्हतस्तत्र
पतितो धरणीतले ॥ दैत्यास्तत्र सर्वे पितरे या नागरा श्वह ॥८॥ श्रुत्वा वाक्यं दूतमुखादुर्दुः सर्व एवते ॥ विलयापा मदुर्म
लाजघानशिर उल्कदं ॥९॥ पुत्र के शादुल्मकं निघ्नंतीगत भूषणा ॥ उग्रा च जननीचास्य चक्रपाणिः पिता तदा ॥१०॥ पौ
राश्रुरुरुदुस्तत्र निघ्नंतः पाणिभिर्मुखं ॥ जननोच्चैराश्चास्फाल्यबलंतु घोरिम्निस्वना ॥११॥ कृष्णकूर्मिं विनिक्षिप्य मुरेशि
रसिंदुः स्थितः ॥ हस्तपद्भ्यां ताभ्यां मर्पित थाहनत् ॥१२॥ अथापन्नि सिजाउत्रे स्थितो पान्धः कृतसंज्ञी ॥ उग्रोवाच ॥ ना
नायलैस्तपसा सर्वं तु ध्या नस्या त्सुतास्वं घने ॥ सर्वदाने ॥ प्राप्तकामाभ्यां वसावंकधं चित्रयंतो मानीवृन्नतीतो ॥१३॥ त्रि
लोकनायकेनाहं भ्रातायात्रैलो वर्धमानो ॥ शिपिष्ये तियमांभोकाहतमामेतिसांप्रतं ॥१४॥ त्रितः स्तातः पर्वतेषु धंतेन सपा
गपः ॥ प्रासः स्तपाकृथं जत्रं न जीतः पुनरेवसः ॥१६॥ सक्रामो मे द्विजाउत्रस्थापि याते दिवं सुत ॥ पापस्थापकं यानः स्वर्ग
लोकमुखावह ॥१७॥ दुःखितायां मयिसुतकथं संतोषमेष्यति ॥ गर्जंती नेक जीमत्ता स्वं विमार्गेति पुत्रकः ॥१८॥ निशाग्रः सक

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पंपुत्रपौत्रस्वजनं रणांगणे ॥ दुर्गतिर्वाच ॥ हे हे वीर लव तात कथं सोऽपि द्विपत्नात् ॥१९॥ प्राणेभ्योऽपि न हरं तं वत्समादृत्सण
दूत लक्ष्मुद्धिना ॥ नाहं त्राचिन सावित्री सौभाग्यमदगर्विता ॥२०॥ गणथापि नचान्याश्च साक्षुर्थं विधवा भवं ॥ स्वहस्ते नचैकेन
दीर्घचं नं च यदा भवन ॥२१॥ चर्चयंतीत दांगानि श्रीतु तानिल हा भवत् ॥ इदानीं दसमानानि केन तानि विचर्चयं ॥२२॥ न भस्
दीचं दनं च यदा भवत् ॥२३॥ अपराधं विनाप्येनोदासीनोऽभवं तिहि ॥
पतिप्रवर्त्तं संपदहिना विषमण्वपि ॥ सकर्थं पाविना स्वर्गसुखं भो स्यसि सद्वरां ॥२४॥ उपाधिरहितं प्रेमहरं तं नानाविधं पुरा ॥ अनिर्वाच्यं कथं स्यात्तदतो विसृज्य
साधवः समदर्शी वा श्रुतवं सथं मापुपेक्षसे ॥२५॥ तनोहरजाज्ञानञ्जामाबुनं निर्गुरं स्त्वः ॥ न येदनं प्रश्नं संतिधमंज्ञास्त्र विदोजनाः ॥२६॥ यद्यात्मसुहृद
पास्यपि तस्य तमतनुरे ॥ तस्मात्तस्य हितं यस्मात्तत्कर्तव्यं दयावता ॥२७॥ विद्यायिनीतत्स्यापि दोऽक्षुदायीदयावता ॥ निर्लि
नानर्थ दानंदघनेन ब्रह्मरूपिणा ॥२८॥ प्रयोजनं न जन्माद्यं न बिभर्ति तं तो त्रा चीकरता ॥ मद्वैरी न संध्या वेद्वि घ्नतां सपुत्रं संचयं ॥२९॥
आत्मनो नैव मरणं नोमलाः क्वापि विधते ॥ अनादिसान्निर्गुणसान्निसत्यान्येदनिश्च याद ॥३०॥ स्वसार्थं रोदते जंतुर्हितं प्रे
तस्य नेहते ॥ असंख्यनारवाहूदेवी न भारं सहते धरा ॥३१॥ प्रेतस्य शोषं कृमतोवराहीसोवराधरा ॥ दसुर्ज्ञातितत्पदशोककं वि
महोत्कृष्टवास्यत ॥३२॥ उग्राश्च चक्रपाणिश्च दुर्गश्च सखिभिः सह ॥ नागराश्चापि श्रोचंतो युयुः संग्राममंडले ॥३३॥ ददृशुःसे
वकैः सिंधुवक्ष्यमानेरणांगणे ॥ पतितं बलकृष्णं याद्यशितजोषं नं ॥३४॥ असृक्स्रवंतदुर्गंधेपक्षिश्वापदसंकुले ॥ उपवि
ष्टास्ते परितः शोचंतो भ्रातुः वितां ॥३५॥ अंकेकृत्वाशिरस्तस्य दुर्गश्चोचत्स्वरस्वना ॥ पादसंहननेनाथस्तस्माअप्यार्थवमाच
रं ॥३६॥ अननमत्युत तस्य प्रत्युत्तिष्ठप्राणनायक ॥ रात्रौ जीवतिनि हींतं कथं वीराधिगच्छति ॥३७॥ तनु स्वेस्वाराप्रियास्यंहा
हाकारंच साक्रोशेन ॥ ग्वषेध वद्दविसंस्ता मनडग्याबुद्धी इच ॥३८॥ चक्रपाणिः पितास्यैवोस्नापयंतो श्रुचोजले ॥ उनि

ष्ठवत्स किं शेषे त्रेषे रिपुगणासलि ॥३९॥ जतः हरं तो तो भीष्ण्यान्तत्रांकथमागतः ॥ किंचिद्वाक्यं वदरवि भोहृदयानंदकारक ॥४०॥
बंजीवन्सहतो नैव पतितोरणमंडले ॥ इदानीं बालयुद्धे च कथं निपतितोऽभवि ॥४१॥ यस्यशब्देन त्रैलोक्यं कंपते ससुरानघ ॥ कथं स
वचनं नाधवदसेमं द्विक्रम ॥४२॥ नावाप्यामपराध्यं ते येन मौनं त्वमाश्रितः ॥ नभाषसे त्वंथ कस्मात्सेनाशेषसमन्वितः ॥४३॥ कथं
पंचशरं जित्वाक्रांत्या विकृतं गतः ॥ ततो युवनिर्ध्वंसैश्च नानाद्द्यंतद्दर्शनैः ॥४४॥ समादध्ये पुरूदंतो भक्तानुस्मरणे हितं ॥ यमो
दराश्यपि किंतु लोकांतरगतोनहि ॥४५॥ अन्ये चशतशो भूपाः हतेपिमरणं गताः ॥ कीर्तिर्निनाविधः हस्तास्वर्गस्थासुखमा
सते ॥४६॥ ततस्ते सह लिंच चक्रुः विलपंदंनदारुणं ॥ दुर्गसिंहे च संयानापातिवसगुणान्विता ॥४७॥ ततो यथो यमपृष्टोऽस्येचक्रपा
णिः सनागरः ॥ नमस्कृत्य प्रभुतावबद्धांजलिपुटं श्रेनैः ॥४८॥ राजोवाच ॥ निर्गुणः सगुणसान्निवरंच रगतिर्विभो ॥ त्रैगुण्याद्गण्यो
गुणाध्यक्षो वीरजो विश्वनायक ॥४९॥ तवैवमायया देवमोहिता ज्ञानतेविदुः ॥ अहं धन्यो नागरिका धन्यास्ते दर्शनाद्विभो ॥५०॥
एवं तेन स्तुतो देवः करुणाब्धिर्मधूदनः ॥ उवाच परमप्रीतः सर्वज्ञा धातिप्रविदः ॥५१॥ वरं वरय भद्रं ते चक्रपाणे हतो के भे
सउवाच ॥ यदि तुष्टोसि देवेश यदि देयो वरो मम ॥५२॥ तदागच्छानुगाग स्वपुनीहि नगरीमिमां ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं बर्हिणं संसम
रह रहृत ॥५३॥ ययो नगरीं पश्चाज्ज्येष्ठकौशिकजासुतः ॥ अन्येनैते गणाः सर्वेदुन्नयो हर्षनिर्भराः ॥५४॥ वाद्यमानेषु सर्वेषु पुपुसे
गंडकीपुरीं ॥ नानाध्वजपताकाभिर्युक्तां सरामिपद्धतिं ॥५५॥ ॥ इति श्रीगर्गसंहितायां श्री ॥ ग ॥ बा ॥ पु ॥ रमामनं नाम चतुर्विंशोत्तरशत
तमोऽध्यायः ॥१२४॥ दत्तात्रेय उवाच ॥ सवरस्यामास चक्रपाणिः पुरोगतः ॥ परार्ध्यास्तरणैर्वस्त्रैः पताकाध्वजचामरैः ॥१॥ नानारत्ने
पुरद्वारे पुरपिसंसंगते चैव ॥ अनंतोऽदृश्यते यत्र संक्रांत प्रतिमोनरः ॥२॥ दहर्शनगरीं देवो नानाध्वजविराजितां ॥ प्रासादशि
खरारूढाः पश्यंति स्मपुरस्त्रियः ॥३॥ ततोऽन्तःपुरासुरासौ मंसमुद्ध च चक्रपाणिनं ॥ आययुर्मधवन्तःस्त्रीणां जलकमिवाप्यवि ॥४॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१९४॥

मरुद्विः शरीरान्वेवाघघोषेण सत्वरं ॥ स्वस्वकाहन्समुत्तीर्य प्रणेमुः सर्वदेवतं ॥५॥ आलिलिंगुर्मयूरेशं देवाः पौराश्च सुंदरं ॥ मा
यया च मयूरेशं दृष्ट्वा हर्षसमन्वितः ॥६॥ प्रशशंसुः सिंधुवधात्सर्वे हर्षादियमुराः ॥ तमुवाच आक्रांतं निरूप्यैनं सहतः क्ष
णमात्रतः ॥७॥ दत्तानि स्वपदान्याशु यदि दृष्ट्वा न वा ऽश्रुता ॥ तत्रैव गणाः शैवाः शाक्ताः स्यतेषु ॥८॥ तद्रूपं निरीक्ष्यैव पुरजुः पर सौराः
यामुदा ॥ मयूरेशजयस्तोत्रं प्रोवाच सुविस्मिता ॥१०॥ बालाबालकसंघाश्च मुग्धाः प्रौढाश्च योषितः ॥ पुपूजुर्मनसा देवं वृद्धाश्च
तरुणास्तथा ॥११॥ चक्रपाणिर्महेदेवो मध्ये सिंहासने शुभे ॥ उपविष्टो मयूरेशो विबुधाश्च समंततः ॥१२॥ मुनयश्च गणाः सर्वे सिसको
पि पिता मुने ॥ तुष्टुवुर्वंदिनस्तत्र वाद्यवादनपास्तथा ॥१२॥ ननृतुरप्सरः संघा जगुः स्तेना रराद्य ॥ चक्रपाणिस्ततः सर्वान्संप
ज्य विधिवत्तदा ॥१३॥ उवाच च सभामध्ये धर्मेज्ञ मयूरं च ॥ इंद्रादयो लोकपाला सप्तेताः पश्यतो मुना ॥१४॥ यात जन्माजिते पुण्येऽपि
परेशो निरीक्षितः ॥ ऋषुवा ॥ इंद्रो दृष्ट्वा मयूरेशं प्रथमं पूजितं रुषा ॥१५॥ अब्रवीत्सह साश्रांतो मायया जगदीश्वरः ॥ चतुर्भुजो लक्ष्मी
शो जगदुत्पत्तिकारकः ॥१६॥ ब्रह्मोवाच ॥ मत्तोसि चक्रपाणे त्वं पर्वक्ष्यसप्रजनार्दन ॥ अस्माभिर्यस्य मोहात्स्म जितो बालकस्त्वया ॥१७॥
जनकं सर्वसंहारकारकं स्याच्छंकरं ॥ योगी यजनमीमांसा यस्य स्थितः तत्कारिणी ॥१८॥ यं वेदो वेदनेतारं त्रयी कर्मप्रवर्तकं ॥ हिंसासंप्रजि
तो बालेनेदं सम्यक्त्वतं त्वया ॥१९॥ ऋषुवा ॥ इत्थं वदति देवेंद्रे चक्रपाणिस्तदब्रवीत् ॥ इंद्रादयसप्तर्षि कुबेरश्च महेशानरस्ते नगात् ॥२०॥ द
ष्टापरात्रमोती व सिंधुदैत्यविनाशनात् ॥ मोक्षात्सर्वसुराणां च कारागारात्स्य गुणेश्वरः ॥२१॥ योवतीर्णो भूवो भारोहर्तुं शिवनिवेशने ॥ पर
मात्मानंतशक्तिर्नाना दैत्यविभंजनः ॥२२॥ ऋषुवा ॥ एवं वदति तस्मिंस्तत्र नः शब्दः सुरैर्महान् ॥ प्रार्थिताः पतितान्वै चिद्ब्रह्मांड
स्फोटतां कथा ॥२३॥ चकंपे धरणी तेन नरा नागायतन्क्षितं ॥ क्रोटि सूर्यप्रकाशेन महसाच्छादितं जगत् ॥२४॥ ततस्तेस्त्रिदशे ॥१९४॥
राम

स्तत्र दृष्टो देवोतिसुंदरः ॥ नानालंकारसंयुक्तो दशबाहुश्चतुराननैः ॥२५॥ एवं दृष्ट्वा स्वरूपं तद्विस्मितास्त्रिदशास्तदा ॥ पुनस्तमे
वदृशुः पंचरूपिणमीश्वरं ॥२६॥ पद्मासनगतं मध्ये वक्रतुंडं शिवं पुनः ॥ आग्नेय्यां नैर्ऋते भागे प्रतीच्यां मारुते पिच ॥२७॥ स्वा भी
शांत पेशानं च मं तस्तेत तः सुराः ॥ ततस्ते सुश्रुवुर्वाणीमवाणी ममनिवारिकां ॥२८॥ गणेशवाच ॥ आराध्योयं सर्वजने दे स्रात सपंचधा ॥
अनादिनिधनो देवो दृष्ट्वा सौम्यजानन ॥२९॥ अयमेव सदाध्येयः सर्वविघ्नविनाशनः ॥ देवैर्मनुष्यैर्पक्षैश्च नागैरक्षोभिरेव च ॥३०॥ २
एकस्मिन्पूजिते पंचपूजनं च सविष्यति ॥ न बुद्धिभेदं तत्कुर्यादेकस्मिन्नरकाय सा ॥३१॥ ऋषुवा ॥ श्रवेवं ते मयूरेशं भुजदंडविराजितं ॥
दृष्टशुर्दिद्युस्त्यास्तवे ह यक्षस्वरूपिणं ॥३२॥ ततः प्रबुद्धा विबुधा स्वस्थाश्रांतिं स्वयं च तं ॥ पुपूजुर्जयशब्दैस्तं सर्वतियामिनं वि
भुं ॥३३॥ ततः पूपुज्य हर्षेण चक्रपाणिर्गुणेश्वरं ॥ पंचामृते शुद्धजलैर्दिव्यवस्त्रैश्च भूषणैः ॥३४॥ पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विवि
धैरपि ॥ फलतांबूलनिचयैर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥३५॥ नीराजनैर्मंत्रपुष्पैर्नतिभिस्तुतिभिस्तथा ॥ तथैव पूजयामास भक्त्या सर्वसुरा
नपि ॥३६॥ उवाच तान्नृप वरोध न्योहं वः प्रपूजनात् ॥ यतो नेता दृश्यः स्वापि जन सर्वसमागमः ॥३७॥ ततस्तत्राब्रवीद्ब्रह्मोनारदश्च
तु राननं ॥ नारद उ॰ ॥ सिद्धिबुद्धिविवाहो वो भाग्ययातेनुसंभव ॥३८॥ शिवः शिवाच्च विज्ञाय निश्चयः इत्यनिश्चयः ॥ मयूरेशाय सु
त्यत्ते दीनयेबहुलक्षणे ॥३९॥ ततः सर्वे मरा देवाश्च सगणमस्मपालुराः ॥ प्रतेयुश्च तेऽयाचंत मयूरे हीति सादरात् ॥४०॥ ततोस्यातत्त्वो
हिस्तेपाणौ हसात्रवीदिदं ॥ ऋषुवा ॥ श्रयास्त्रिंशत्कोटिदेवेषु यो भासते हृदि ॥४१॥ तमेव स्मृणुते देवो नान्यापृथ्यमंप्रक्षतः ॥४२॥ त्स
सर्वान्सुरांस्तेनु सिद्धिबुद्धि भेऽपि ॥४३॥ मयूरेशागते माले निक्षिपेतां मुदात ह ॥ विमनस्कास्ततो देवा बभूवुः सकलास्ततः ॥४४॥
तौ भ्राजानुगतौ स्त्रांतु स्तुष्टु मेसमपरस्थाः ॥ ब्रह्मा यथाविधि तयाविवाहमकरोन्मुदा ॥४५॥ उवाच च सभामध्ये मया वेध्यं हृदि स्थि
तं ॥ निवेदयेते देवेशा विधिना च ततः परं ॥४६॥ अपयाव नयेतेने पाणित्वं बुधपलत ॥ इदानीं तमयाद्देते रक्षस्व बहुयलतः ॥४७॥
ततः दृष्ट्वा दयो देवा मयूरेशं विजिज्ञप ॥ तव प्रसादाद्देवेश मुक्ताः कारागृहात्तथा ॥४८॥ हतः सिंधुर्गतो मोक्षं स्यस्थाः स्वपयानव ॥ यास्या
१ नं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१८५॥

मोदेत्युक्तास्ततो मुनिभिर्गौतमादिभिः ॥४८॥ कद्रूना ॥ दशवाबालां मयूरेशोऽपात्कन्यामेकोदुहात द ॥ पार्वतीचक्षुषी वै सिद्धिबुद्धी आरोप्य सादरं ॥४९॥
मयूरेशं च परमं हर्षमापद्भिर्वान्विता ॥ हृदीदानान्यनेकानि दासांस्त्वाभरणानि च ॥५०॥ य इदं शृणुयान्मर्त्यो विवाहं च विधिं शुभं ॥ सिं-
धौजीयं विवाहं च सर्वान्त्रापांश्च पाससौ ॥५१॥ ॥ इति श्रीमुद्गले उ॰ ख॰ मयूरेशविवाहं नाम पंचविंशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥१२५॥
आरोह्य सहसागंतुं नगरीं स्वां प्रियेषु सः ॥१॥ स्वं स्वं वाहनमारूढा गीर्वाणास्तस्य
कद्रूना ॥ सिद्धिविवाहे च ततो मयूरेशः शिवंडिनं ॥ अथ वसु नागराः सर्वे स्त्रियश्च बालकाश्च ॥ आनंदपूर्णा नगरात्सह सौ-
णनते ॥ यांति स्म पुरतस्तस्य मुनयः पृष्ठतो गुः ॥३॥ रणभूमिं गतो यावन्मयूरेशोऽखिलैर्वृतः ॥४॥ तावत्संहादयो वीराः
चक्रपाणिना ॥२॥ वाद्यघोषं तु सर्वं वाद्ये पुनरस्तु ध्यास्वरोगणाः ॥ ऊचुस्ते सर्व एवैते लंकृताः शास्त्रतो हिताः ॥ तान्दृष्ट्वा
प्रार्थयां चक्रिरे विभुं ॥ तेऽद्य तु रासेनाचरामे स्यमणे निहितान्यस्य संधमात् ॥५॥ ततो भोजनपात्रं सभक्ष्यापूर्णमिव स्थितः ॥७॥ देवो
जीविताः सेन सर्वे देवाश्च नागराः ॥६॥ विस्मयं परमं प्राप्ताः साधु साध्वब्रुवन्स्तदा ॥ ८ ॥ देवोवाच ॥ यं याहि गंडकीशीघ्रं नागरैर्मम वाक्य
प्रवीश्चक्रपाणिमध्ये दिव्यावृत्तं शुभं ॥ आलिंग्य दत्त्वा हृदि डेश्चात्रुपहृष्टयुक्तः ॥९॥ नागराश्च प्रणम्योच्चैः स्तुवंति परमान्विताः ॥ अथ यास्ये नयास्यांत नमस्य
तः ॥ कद्रूना ॥ एवमाकर्ण्य तदा मयूरेशो वाक्यं सुशिसमवरं ॥१०॥ नागराश्च प्रणम्योऽत्र स्तुवन्विपुलमान्विताः ॥ अथ यास्ये नया स्थातुं नमस्कर्तुं
कुं न याहसि ॥१०॥ नागताः स्यांसर्वमेवतदागुः संननोऽभवेत ॥ एवमुक्त्वा नदास्मै स्वयमुःसर्वतिहासत्रवा ॥११॥ चक्रपाणिरपि तदा नमस्कृ-
त्य ययौ पुनः ॥ वर्णयंतो गुणगणान्तदीयानद्भुतान्बहून् ॥१२॥ क्षणेन नगरीं प्राप चक्रपाणिः सुनंदितः ॥ नागरास्वगृहं प्राप्ताश्चक्रपा-
णिर्निजालयं ॥१३॥ पंचानामपि देवानां प्रासादान्यकारयत् ॥ पंचायतनमत्रैश्च स्थापयामास तेषु च ॥१४॥ प्रत्यहं पूजयामा-
स भक्तिभावसमन्वितः ॥ मयूरेशं पुरं प्राप्तो मयूरेशो पितक्षणात् ॥१५॥ आश्चर्यं परमं प्राप्ता गणाः सर्वेऽपि रीश्वपतां ॥ येऽस्यारत्नम-
या स्तंभाभिस्मयो द्यायदान्विताः ॥१६॥ एकोनद्वयते यत्र संस्थातं रत्नसंयुतं ॥ प्रविश्य स सभां रम्यां प्रासादानुपवेश्य च ॥१७॥ म-
ध्ये विवेश च ततो भोक्तयत्सर्वतः स्वयं ॥ दक्षिणे वामभागे समयं पतिसंयुतं ॥१८॥ अथ मार्जारिना प्रासादे लोके ख्यातास्तु यत्प्रभा ॥ ॥१८५॥
राम

दक्षिणस्यां दिशि तत्र गोक्षय सावित्रीं शिवौ ॥१०॥ तस्युरो विरजां देवीं भक्तकामप्रदं विभुं ॥ पश्चिमायां दिशि तथा वाराहं धरणीधरं ॥२०॥
आश्रयानामदेवीं च सर्वविघ्नहरां शुभां ॥ उत्तरस्यां दिशि तथा श्रीरुद्रं समभोक्षयत् ॥२१॥ मुक्तिदेवीं च विख्यातां सर्वभुक्तिप्रदायिनीं ॥ स्त्र-
य स्त्रिरात्रोपितो सुधीः स्थितानामुदर्शनेच्छया ॥२२॥ भाद्रशुक्लप्रतिपदि स्नात्वाभ्यर्च्य गजाननं ॥ पुनः स्नात्वा पूर्वदिङ्मातृतीर्थं मापूजये-
त् ॥२३॥ स्नात्वा पूर्णमयूरेशं शुचिराहारवर्जितः ॥ तथैव दक्षिणद्वारे विरजां द्वितीयेऽहनि ॥२४॥ तृतीये पश्चिमद्वारि तथैवाश्रय-
संज्ञिकां ॥ नत्वार्चयेच्चतुर्थ्यां तु तद्धनुसरतो नरः ॥२५॥ पुनर्वै सप्तम्यां मयूरेशं च तद्दिने ॥ पूजामहोत्सवं कुर्याद्रात्रौ जागरणं मुदा ॥२६॥
एवं यः कुरुते भक्त्याहाराणि चोपवासतः ॥ स सर्वान्प्राप्नुते कामान्मयूरेशप्रसादतः ॥२७॥ चतुर्थ्या निवसेत्साशिवरात्र्याहाराणि पर्ववित् ॥
आपंचमं ऋतुं नादेव दर्शनं च कृतेतिथिः ॥२८॥ तस्य सर्वघः फलं दधाति तुष्टो गजाननः ॥ तस्मात्तु प्रतिपद्योगे यः पर्यस्य चर्यवान् ॥२९॥ त-
त्र स्नात्वा तु तिष्ठेद्विशेषात्मन्नहस्यविधानतः ॥ नित्यं संपादयेद्विधिवन्मयूरेशं समर्चयेत् ॥३०॥ प्रदक्षिणान्नमस्कारान्कुर्याद्दिक्षु विश्रांतिः ॥
रद्वारेन नमस्कुर्यात्सपार्जारीस्यायुतः ॥३१॥ एवं शिवावाश्रयां च मुक्तिदेवीं नमेत्सर ॥ प्रारंभे दिनयोग्ये तु मयूरेश्वरपूजनं ॥३२॥ षोडशोरूपचा-
रैस्तत्र पूजयेत्सुसमाहितः ॥ रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥३३॥ प्रभाते विमले स्नात्वा पुनर्देवं समर्चयेत् ॥ ब्राह्मणैः सह कुर्वीत पार-
णां च स्वशक्तितः ॥३४॥ तेभ्यो दद्याद्धिरण्यं च वासो धान्यं गवादिकं ॥ एवं यः कुरुते मर्त्यो दुःसाध्यमपि साधयेत् ॥३५॥ पुत्रपौत्रयुतो भोग-
सुखसंपन्नोऽतिभजेद्दिवं ॥ इह प्राप्य भोगान्पाशः अपिष्वति नरं ॥३६॥ सेवंते पादकमलं तस्येयमष्टनायकाः ॥ अधस्तुर्भवते दृष्ट्वा मुक्तो
वा योऽनुभेधुवं ॥३७॥ बधिरः श्रुतिमाप्नोति पंगुश्च चरणानपि ॥ दारार्थी लभते दारान्विद्यार्थी पांत्पवानुयात् ॥३८॥ एतदेव परं प्रोक्तं
रब्रुचोपवासतः ॥ ततः कदाचिद्देवेशो मयूरेशोऽखिलान्सुरान् ॥३९॥ उवाच शृणुध्वं यो वाचा हरिब्रह्मशिवादिकान् ॥ सर्व उ० ॥ यदर्थमवतीर्णो-
हं तत्सर्वं हि कृतं सुराः ॥४०॥ निहता बहवो दैत्या भूमिभारश्च नाशितः ॥ सिंधोः कारागृहात्सर्वे मोचिता अनुपमोऽखिलाः ॥४१॥ स्वाहास्वधाव-
षट्कारा भविष्यति यथा पुरा ॥ भवतां चाप्यदेवानां स्वस्वधाम सांप्रतं ॥४२॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं देवाः सर्वेऽपि दुःखान्विताः ॥ सप्तर्षयो ऋषि से

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१८६॥

प्रोचुः परस्परं स्मेरवीक्षणाः ॥४३॥ अस्मांस्त्याजयत्स्माग्रे ध्वा गांतु समीहते ॥ कथं स्नेहं परित्यज्यैनं पुत्रं परमं गतः ॥४४॥ ततस्तत्सा वीती कृत्वा
सहसा शोककर्षिता ॥ पपात मूर्च्छिता भूमौ मुहूर्तादिव रुच्च सा ॥४५॥ पार्वत्युवाच ॥ हीनानाथे दयासिंधो सिंधुसेनाविमर्दन ॥ कृपास्मसि जगन्नाथ पृ
त्यां मां जननीं तव ॥४६॥ न स्थास्यंति मम प्राणास्त्वयि याते सुरेश्वर ॥ देव उ॰ ॥ द्वापरे पुनरेवाहं यास्ये सुतत्वं तां भवे ॥४७॥ न मिथ्या वचनं मे
स्याच्चिंतां कर्तुं न चार्हसि ॥ मदमापि दुःखदं तु वियोगात्तव जायते ॥४८॥ नेक्षतः सर्वदा मातः सुहृदो वसति भवेत् ॥ सिंदूरो नाम दैत्योपि भवि
ष्यति सुदारुणः ॥४९॥ अवध्यः सर्वदेवानां मत्तोहं स्यात्तवाभितः ॥ स एतन्मात्रस्तवाग्रेहं स्थास्यामि गिरिनंदिनी ॥५०॥ ततः षडाननः प्रा
ह नयनांबुवहस्य स्वि ॥ बालकेलिपरो नित्यं दासिन्येहि रूपते ॥५१॥ देव उ॰ ॥ न चिंतां कुरु वत्स त्वं अहमास्याम्यहं पुनः ॥ भवति न वियोगः
मे सर्वं तियमितः स्वस्ति ॥५२॥ नमस्ते होमपूरंतमयूरेश्वराः स्वबंधवे ॥ मयूरध्वजरथैवं नापचक्रे सलक्षणाः ॥५३॥ आरुरोह मयूरं तं स्कं
दबंधुरथाभ्ययात् ॥ तस्मिन्क्षणे नतो देवो नंदिजे समयूरयात् ॥५४॥ तस्मिन्नंवाहितेवक्रेशोगजपरस्पर हृदि तं सह ॥ ततो ब्रह्मा वालुकाभिः ह
त्यामत्रिंगजाननी ॥५५॥ स्थापयामास विधिवत्प्रासादे सुमनोहरे ॥ पुपूजुः सर्वलोकास्तत्र पूर्वोरयथाविधि ॥५६॥ वसिष्ठाद्या मुनिग
णास्तु ब्रह्म मयूरंडजौ ॥ सर्वं नित्यं विधिं हत्यापयुर्हेतिसुरोत्तमानां ॥५७॥ उपो ष्य केचिद्दिवसेषु हरितनिधाम लभंते ॥ जोचोन त्वा मयूरेशं धाव
मानास्त्व भावरे ॥५८॥ ऊचुः परस्परं देवाः पुनर्योगिपुरातनः ॥ नेदृशो रूपं तपसे नंदयन्न स्थितः स्वयं ॥५९॥ प्रसादयः सुराः स्वसंपद
मध्यागमत दा ॥ शंकरः सपरीवारः सूते समपगमन्मुदा ॥६०॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारैः प्रायानुमुपरुस्तदा ॥ मठभूतं ॥ एवं ते सर्वदा स्थाने
तेतानुग्रहतं भुने ॥६१॥ मयूरेशस्य चरितं श्रवणात्सर्वकामदं ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वपापहरं नृणां ॥६२॥ पुत्रदं धनदं विद्याप्रदं दुःस्वनि
वारणं ॥ आधिव्याधिहरं कुष्ठरोगादिनाशनं ॥६३॥ पठतां शृण्वतां चैव सौख्यं ऋद्धिप्रदं शुभं ॥ विजयश्रीप्रदं नृणां स्त्रियाणां पि
पि ॥६४॥ ब्राह्मणानपि सर्वेषां पापघ्नं संभाजिनां ॥ यः पत्तिपरिस्फुटमेतत्तत्तेव कथितं मुने ॥६५॥ गजाननस्य चरितं प्रणेतो व्यासिमन्नुरवान् ॥
विनायकेन देवेन प्रत्यक्षं पदलं महत् ॥६६॥ ॥ इति श्रीमद्गु॰ क्री॰ खं॰ द्वारवर्णनं नाम षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥१२६॥ व्यासउ॰ ॥

॥१८६॥
राम

यन्तु गजाननदेवेन गुणेशाचरितं महत् ॥ कथितं विस्तरादेवमाहं त्वमो स्मितस्त्वनः ॥१॥ सुधापानविरक्तस्यान्नकथाश्रवणान्नरः ॥ त्रैता
युगकृपासवर्ण्यगुणेशस्य कृता मया ॥२॥ गजाननेति नामास्य द्वापरे येति कुतोऽभवत् ॥ कषक्रोवाह नेचास्य रूपं जातं महाविभो ॥३॥ ग
पयासंशयमपुष्पंतिपिबंय मपगासन ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया वत्स मम चित्तगतं मुने ॥४॥ यतः श्रोता च वक्ता च एव ऋषुः भु
द्भिर्माघुयात् ॥ तां कथां कथयिष्यामि विधिनायकस्य तां मुने ॥५॥ द्वापरे यस्य हृतं तेन च रित्रं भद्रं शुभं पदं ॥ यथा गजाननो देवो रक्त
वर्णश्चतुर्भुजः ॥६॥ गजाननं यथा सुवाहं तत्सर्वं कथयामि ते ॥ कदाचिद्ब्रह्मणं भगवान्पालं ॥ सृष्टि यद्वदिष्यया ॥७॥ उद्भूयापयामास त
दा स्वसुतं कमलासनं ॥ स उत्थितो महाज्वंभां चकार स्त्रोधसंयुतः ॥८॥ ततस्तत्कोपमहाघोरः पुरुषः समपद्यत ॥ स च चक्रे महाघोरं
शब्दं सर्वभयंकरं ॥९॥ चकंपे पृथिवी तेन साब्धिद्वीपा सपर्वता ॥ दिक्कृपालाश्च कंपिताः सर्वे शेषः क्षुब्धोऽस्यजद्विषं ॥१०॥ विशीर्णा
गिरयः सर्वे भूतानि व्याकुलं पयुः ॥ कल्यांत इव तत्रासीत्त्रैलोक्यवासिनां नृणां ॥११॥ ब्रह्मांडमस्तके नासौ स्फाटं निर्बलस्थितवान् ॥
य देहलश्वारुणं योग्यान त्रिभुवनत्रयं ॥१२॥ जपाकुसुमदेहस्य प्रभया पाटुमिताद्दिशः ॥ अयं किं पद्मनो जातो द्वितीयो ब्रह्मसंभवः ॥१३॥
कामस्तत्तं स्थिता संघास्तत्स्वरूपं निरीक्षणात् ॥ पुरस्तं सन्निरीक्ष्यैनं विस्मितः कमलासनः ॥१४॥ कस्त्वं कुत उत्पन्नः किं चिकीर्षसि स्थित
दृक् ॥ पुरुष उ॰ ॥ अनेकानि सुरेश्वाणं ब्रह्मांडानि सृजस्यपि ॥१५॥ विभ्रांत इव कस्मान्मां सर्वतः समपश्यसि ॥ अंमततस्तेस ममुम जंकथं मु
नावबुध्यसे ॥१६॥ अनुग्रहो मुकुते मां देहि नाम यथामति ॥ स्थानं च देहि मे नाथ भक्ष्यं कार्यं च मे वद ॥१७॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य प्रोवाच चतुरा
राननः ॥ पत तत्त्ववपरस्तंसिंदूराख्यो विख्यातिः ॥१८॥ सामर्थ्यं च महत्तस्य त्रैलोक्याकर्षणक्षमं ॥ क्रोधाद्द्विगसेयूरं तत्त्वात्तथा सभ
विष्यति ॥१९॥ पंचेभ्योपि च सर्वेभ्यो न भयं ते कदाचन ॥ देवदानवरक्षेभ्यो मानुषेभ्यो भयं न ते ॥२०॥ इहापि हि लोकपालेभ्यः क्रोधादपि
भयं न ते ॥ सजीवान्निर्जीवांश्चैव यं सिंदूरेण भवेत् ॥२१॥ वसयत्रमन स्तेस्पात्स्वस्तु त्रिभुवने ॥ गतेन स्ववरदानेन तु तोषयतु ॥ स्यज ॥२२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.
।।१८७।।

चराचरं दृष्टं पयन्ब्रह्मा वै दैत्येनैव गतं सचराचरं ।। ससुरासुरमानुषं सागराः सर्वे भौम पाताल भूमयः ।।२३।। उवाच सदितेर्देवं नमस्कृत्य पितामहं ।। सिंदूर उवाच ।। तव वाक्याच्च मे नाहं प्रीतो ब्रह्माण्डनायक ।।२४।। त्रय मे व विश्वं स्वज सि पासि हंसि गुणौ स्त्रिधा ।। स्थितिसृष्टिलयान् यस्मात्तं विभूनमस्करोम्यहं ।।२५।।
पद्मनाभ परात्पर पवित्र भो तपो दानव्रतैर्विना ।। पुत्रस्नेहात् प्रसन्नात्वं नान्यथा ते प्रसन्नता ।।२६।। कल्पकोटितपोभिस्त्वं प्रसन्नो जायते विभो ।।
इत्युक्त्वा तं प्रणम्याशु सोऽहं वापि च प्रदक्षिणं ।।२७।। जगाम पवन वेगेन गिरीणां शिखरेषु च सः ।। न पितरोऽपि वा दानं वा जपः स्वाध्याय
एव वा ।।२८।। कथं तेन वरा दत्ता स्वस्य वक्षसि पावके ।। योगेनेष्टस्य पिपितरै रदत्तस्त्वा गासितामहं ।।२९।। तूष्णीं स्थितास्तु ते देवा जगर्ज स महा
नकः ।। तदैव कालिंगितं ये प्रयातस्तं पितामहः ।।३०।। पुत्रस्नेहान्मया दत्तास्ते वरा अन्य स्वस्य दुर्लभाः ।। दुष्टभावं पयो वत्सपयःपकं तु विहा गलः ।।३१।।
न ज्ञातं विषवं दृष्टं भावं ते सुतप्तं मे ।। भुजंगस्य पयोदत्तं विषमेव हि जायते ।।३२।। दुष्टभावं गतो यस्मात्तस्मादस्योप विष्यसि ।।
परमात्मावतीर्णोऽसौ हनिष्यति न संशयः ।।३३।। नवांगस्य पयःप्रसादाच्च सर्वांगेन ज्वरैष्यति ।। सिंदूरारुणदेहश्च सिंदूरश्रिय एव च ।।३४।।
भविष्यति सदेवापि सिंदूर इति नामनः ।। एवमुक्त्वा पपाताशु भयेन कमलासनः ।।३५।। पन्नो वाग्भुमहावेगो नि:श्वास सह सांकुल ।।३६।।
सोऽपि पश्चात्तोपातःशापमाकर्ण्य दन्तमान् ।।३७।। सेदे नार्द्दितनु ईशोऽदृष्टा दृष्ट्वा पुरोऽङ्गं ।। धरित्र्यामिपदेन्यसिलिनिति देशो न्यथा
वत ।।३८।। वैकुण्ठमगमत् हृष्टा कंपमान स्वरान्वितः ।। विष्णु नादव्वेयेन ब्राह्मण प्रेष्य सिंदूरस्यागतः ।।३९।। ।। इति श्री ग. पु. उ. खा.
सिंदूरोत्पत्तिवर्णनं नाम पुनि नेत्र शरु संख्याको ध्यायः ।।१२७।। ब्रह्मा उवाच ।। स दृष्टश्रिमासीनं नारायणमनामयं ।। रत्नकाञ्चनविरचितस्ति
रासनगतं विभुं ।।१।। सो पितं परन्तो वीक्ष्य विवर्णवदनं तदा ।। तस्थुस्तो महादेव्यो गगनस्य श्रियमिलक्षं ।।२।। उदतिष्ठति वेगेन दृष्ट्वा
लुःपूपत्नापतिः ।। ध्याकरं समालिंग्य स्वासने संन्यवेशयन् ।।३।। संपूज्य परिपप्रच्छ किंते कार्यमुपस्थितं ।। कथं च म्लानवदनं
श्वासोश्वास सहत प्रभः ।।४।। मम खेदः समुत्पन्नो दृष्ट्वैवं त्वां पितामह ।। इति तद्वचनं श्रुत्वा जगाद कमलासनः ।।५।। ब्रह्मा उवाच ।। प्रबोधि

।।१८७।।
राम

तः शिवेनाहमनिसुप्तोऽनि जाड्ये ।। ततो दृष्टं सवतो वक्त्रान्निर्गतः पुरुषो महान् ।।६।। पततितं तत्रमे भातिय मस्तक विघाति
तः ।। तस्य सोऽरुणभंगं येन सर्वे देवा विशिशिरे ।।७।। यस्य कायव्यपवी सैव च जितो मदनो भव ।। यस्य कुंदित शब्देन चक्रं पे पुवन
त्रयं ।।८।। स नमस्कृत्य देवेशं विनीतः पुरतः स्थितः ।। ततोऽस्मै तु वरा दत्ताः पुत्रस्नेहेन मापव ।।९।। यं यं स्पृशसि सर्वस्य स्पृश
पत्पति ।। मृत्युर्भोऽपि मरणेऽस्यानुतं तव राज्ञिभविष्यति ।।१०।। स्थानं न सेच्छयातस्य दत्तं देवमयानतः ।। नमस्कृत्य गतो दूरं वित
र्कयन्नरागतः ।।११।। मामेवालिंगितुं यातं पपालास्य भयादहं ।। हंसमारुह्य सहसा विगत स्मात्पुपागतः ।।१२।। इष्टाष्टाहु स्व
तं कंपश्वासश्रमे भव ।। विनाशोऽन्योरणं तु वा यापि सर्वेश्वरेश्वर ।।१३।। ततोऽब्रवीन्महाविष्णुर्ब्रह्माणं शरणागतं ।। देवदत्ता
एवं नरास्त्वं सकलं समुद्रितः ।।१४।। इदानीं चिंतयाद्धिं सा पुष्प्यांपतद्विष्यति ।। सपी डांत्रिषु लोकेषु पुष्पतो भवत् ।।१५।। यो
तर्वतोऽचिंतपाविशो स्थितो ब्रह्म सह दीनतः ।। ताव त्तमुष्टिस्तित्वरस्ताक्ष्य पयान्महासुरः ।।१६।। जगर्ज गर्जया मासत्री लोका न्व च वनरं ।।
ब्रह्माण्डं कंपया मास ब्रह्माणं च तदा खलु ।।१७।। सो वदत्त्क्षर क्षेति विष्णुं त्रैलोक्यरक्षकं ।। ततो विष्णुर्जगौ देवं बाण्यामधुरया तदा ।।१८।।
हरस्पवरदानेन मत्तो योद्धुं तु मत्सहे ।। अहं सत्त्वगुणोपेतः पालने निरतः सदा ।।१९।। अयं तु ब्राह्मणो ब्रह्मा तेन योद्धुं न चाहसि ।। तव
युद्धप्रदो देवो विख्यातो मदनांतकः ।।२०।। तेन ते युद्धंत त्कीर्ति र्भविता त्रिलोकगा ।। इत्याकर्ण्य वचस्तस्य जहर्षे दैत्यपुंगवः ।।२१।।
उड्डीयप्रययौ सद्यः कंपयन्भुवनत्रयं ।। पातयन्पर्वतांश्च क्षान्चूर्णयन्सहसा बहून् ।।२२।। दिग्गजा श्चलिताः सर्वे लग्नौ वै विदि
शो दिशः ।। एवं समस्य कैलासस्य महागिरेः ।।२३।। अधीत्य कायान्दृष्ट्वोद्यानं स्वगिरित्रं स्थितः ।। नंदीश्वरं गणा
कीर्णं पार्वत्यासे वितं विभुं ।।२४।। व्याघ्राजिनधरं देवमध्यस्थं सविभूषितं ।। भस्मांगं सर्पहरो पाढ्यं पकन्तिचमौनितरीयकं ।।२५।। दृष्ट्वा

विघात

तर्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवं न दाहदेत्यो निर्मिद सह साहरं ॥ अनेन किं मया युद्धं कर्तव्यं तापसेन हि ॥२६॥ रात स्यसुंदरी भार्यां नीत्वायामि यदृच्छया ॥
एवं निश्चित्य मनसा गेयामि स्ति कुमायया ॥२७॥ तदा च रूपं गिरिजाकुल्यां तेजगतीय था ॥ निपील्य न यने मर्द्यमायास्तु
भय विह्वला ॥२८॥ दृष्ट्वारत्नं कैत्रापारो सदैत्यो दुष्टमानसः ॥ उड्डीय चलितोवेगात्सुत्रोच गिरिजा तदा ॥२९॥ रावणेन
नीयमानाय था साध्वरणी सुता ॥ गिरिजाउवाच ॥ ओ दासि व्यं कथं याता महादेवी स्वित्कार्थ वित् ॥२०॥ ध्यानं कथं न तो स्य धेस्वी
पमाणे सुदं गढे ॥ नास्मा त्रिदास्य न्यून तेयेन काठिन्य मागतः ॥२१॥ कः सखा मोचये मां हि त्राणदाता भवेत्तु कः ॥ पुने
र्विशंकरं को नु हृदये तु चयनतरः ॥२२॥ ततः श्रीकाकुजीवी स्यतां गणः प्राप्तुर्वं स्तदा ॥ अनेन योद्धु शक्तिनैत्रै तो स्य नास्ति
नाधुना ॥२३॥ शिवश्च ध्याननिष्ठोस्ति देवा दस्यानु कूकिज ॥ नीतो नो अननी विश्वस्य स्थित्यन्तकारिणी ॥२४॥ मोहिनी
सर्व देवानां सर्वदुःख विमोचनी ॥ लावण्य लहरी नीता सर्वयोषिद्वरा शिवा ॥२५॥ रूनभ ताकृपं नीता गुर्थं सा पुनरेष्यति ॥ ध्यान
स्थे शंकरे सर्वं नाशाये नैत्रव स्थितः ॥२६॥ कस्यान्या स्यति लोभे नपुत्रानीवजनन्यया ॥ एवं श्रो त्रै कुर्वेस्तु हाहाकारे रुदत्सु च ॥२७॥
गणेषु विसस तुष्टिधु ध्यानं श्री पान्मेश्वरः ॥ श्रीधान विनर्यसांडे देहन्निवद्दिशो दश ॥२८॥ पप्रच्छता गणान्शंभुः संकटं किमुपस्थि
तं ॥ भस्मसान्तं करिष्यामि येन वः कपटं हृतं ॥२९॥ इतितद्वचनं श्रुत्वा प्रोचुस्तेतं गणास्तदा ॥ त्वयि ध्यानस्थिते देव मंदरा चलसंस्थि
तः ॥४०॥ हृतं तालसमरूपः सन्नागतो दैत्य पुंगवः ॥ यस्य श्वासानिलगताः अम्बा गाश्चैल तीगताः ॥४१॥ सं मोहं प्रापिता देवाः स्त्री
नादेवशंकर ॥ ततः स गिरिजां धृत्वा कैलासपारोपदहाबले ॥४२॥ मिनाय सत्वरं व्योमपागेणि जननी हि नः ॥ नीयमाना शिवा प्राह धा
व धावेति सत्वरं ॥४३॥ मृच्छितापति ताभ पोवयं सर्वे पिमृच्छिताः ॥ तथा विश्वासमादाय यथो सदुष्टमानसः ॥४४॥ श्रुत्वा ते पांवचः

शंभुर्जज्वालपरंतपः ॥ कुर्वन्नसौ वज्रघोरां नामारुरोह निजं वृषं ॥४५॥ त्रिशूलादीनि शस्त्राणि दधानो दशभिर्भुजैः ॥
गणो मार्गेणि प्रययौ गर्जयन्विदिशो दिशः ॥४६॥ यत्रासीत्सिंदुरो दैत्यः स देशाम गमत्क्षणात् ॥ अहनतस्य तं तस्थौ सत्त
मुखेन तदा ॥४७॥ पुंच भार्यां मिहारस्य दुष्ट संगम विप्लुतिं ॥ कः कः सरूपाविष्ट स्त्रिलोकिं भस्मतां नयत् ॥४८॥ बाहुभ्यां
मारयन्नेव प्रययौ शिवसंनिधौ ॥ उवाच च महादैत्यो गर्वेण परिमोहितः ॥४९॥ नाहमत्रास्य वाक्येन बिभेमि भुवनाधिप ॥ य
स्य श्वासानिले नाशुक्रं पतति पर्वतः ॥५०॥ न स्यमे गणनाथका सिंधुरं च पापापरस्तिये ॥ यदि शक्तिर्मया सार्धं युद्धं कर्तुं तरां कुरु ॥५१॥
नोचेदन्यां परिणयततः सौख्यम वाप्स्यसि ॥ किं मया सह योद्धव्यं मत्स्पर्धेन सत्यानवो ॥५२॥ एवमुक्त्वा बाहुयुद्धं कर्तुं शंकरमाययौ ॥
द्विजरूपधरो दिव्योप परेस्यास्तन्तस्तयोः ॥५३॥ अंतराले प्रादुरासीत्कोटिसूर्य निभे क्षणः ॥ सर्वांगसुंदरो नानाभूषणो रूपरोभितः ॥५४॥
परशुं मध्यतः दृरत्वा वारयामास दैत्यपं ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा सिंदूरं तं द्विजोत्तमः ॥५५॥ जैलोक्य जननी गौरी स्थापयाशु ममां
तिके ॥ युद्धस्व शंकरेणत्वं पावज्जाय पराजयो ॥५६॥ जयो यस्य भवेत्तेन ग्राह्येति नान्यथा वचः ॥ कउवाच ॥ द्विजवाक्यं समाकर्ण्य
सिंदूरो हृष्टमानसः ॥५७॥ स्थापयामास गिरिजां युद्धाय बहुकालसः ॥ तपोस्तपरस्पतो रेवताकुभाविवयुध्यतां ॥५८॥ सिंदूरश्च
महेशश्च नानायुद्ध विशारदौ ॥ क्रोधसंरक्तनयनौ तुल्यतेज पराक्रमौ ॥५९॥ बाहुभ्यां वेष्टितुं धाव द्विपेष्पसोसुरोहरं ॥ अद्दश्य एव
परशुरस्य जघ्नेब बाहुरः ॥६०॥ क्षीणशक्तिस्ततो देवं त्रिशूलेनाहनद्धरः ॥ ततो शंके द्विजवरो वदति स्महितं वचः ॥६१॥ त्रैलोक्य
नायकेन त्वं न युद्धं कर्तुमर्हसि ॥ गिरिजा शांनिहायाशुत्रज स्वनिज मंदिरं ॥६२॥ नोचेदयं शिवोभस्मकरिष्यति तवाधुना ॥ एवमुक्ते
द्विजेनासौ आशांसकास्तुवं ययौ ॥६३॥ ततः सा पार्वती प्राह जयं प्राप्ते शिवेन च ॥ श्रीसित्वंमुनिरस्मादृग्ये नाहं मोचिता खलात् ॥६४॥
निजं मे दर्शयिस्याद्य रूपं येदस्य भावजं ॥ ममप्राणाधिको सित्वं सर्वासं प्राणदो यतः ॥६५॥ न भवेदुपकारस्ते प्राणैरते द्विजोत्तम ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आ०पु०
१४८ १

॥६६॥

एवमास्तस्य वाचं तां उवाच मुनीश्वर ॥ न च मातर्मया भाति किंचित् च महेश्वर ॥ अजयसिंदुरे दैत्यं मोचिता सांशिवेन हि ॥६७॥
इत्युक्ता सर्वरूपं स आविश्चक्रे विनायकः ॥ दशबाहुं स्थिरं कर्णकुंडलमंडितं ॥६८॥ कुमुदत्तिलकं रत्नमुक्तामालाविभू
षितं ॥ नानालंकारसंयुक्तं शोभकंठमणिप्रभं ॥६९॥ दृष्ट्वैवं परमात्मानं नेत्रं दग्धितरिजात सा ॥ ननाम पादयोस्तस्य स तु स्तुष्या स्तुतां जगौ ॥७०॥
थितं ॥ नानालंकारस्थिरं शोभकंठमणिप्रभं ॥ अवतीर्य द्वापुरे तेनैव नाम्ना गजानन ॥७१॥ अविघ्नानि हनिष्यामि सिंदूरं
विनायक तु ॥ श्रेतायुगे प्रादुर्भवं तौ च स्याम्निच्छीनंदन ॥ ततः सुशोभ्य गिरिजा मयूरं च पुरं प्रायपौ ॥ तत तुष्ये विश्वनाथो मनः सु
दिस योजसा ॥ पुनरूप ध्येये देवस्तै वीतरथीयत ॥७३॥ न मिथ्याभावितं तस्य यदुक्तं न करिष्यति ॥७४॥ एवमुक्ता
सं कुरु प्रिये ॥७२॥ प्रस्थितं हृदये देवं विनायकमनामयं ॥ आपयो परमप्रीतः कैलासं परमेश्वर ॥७५॥ ॥ इति श्रीमद् गणे पुराणे बा० पार्वती मोक्ष
महादेवो वृषारूढ भार्यया सह ॥ आययौ परमप्रीतः कैलासं परमेश्वर ॥७६॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे बा० पार्वतीमोक्ष
नाम मोक्षविंशत्तरशततमोध्यायः ॥१२८॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततो दैत्यो महाबलो गतो गवर्दिगर्जत ॥ कंपिताः पर्वताः सर्वे वृक्षा
निपतिता भुवि ॥१॥ पक्षिसंघाः श्वापदानि व्याघ्रपुष्करानने तदा ॥ ततो जिगाय नृपतीन् सर्वान्वीरांश्च दानव ॥२॥
प्रसादयो जितायेन तेनापुध्यंकर्थनृपाः ॥ केचिद्विधारताः तेन केचित्प्रस्विबभ्रमुः ॥३॥ केचित्प्रसन्नरं स्युर्द्धरवा
स्वर्गं गतान्नृपाः ॥ केचित्प्र शरणं याताः सेवकत्वमुपागताः ॥४॥ केचित् दत्त्वा धनं चाधिमानेनकाननं ॥ एवं जित्वा नृप
सर्वान्मुनीनां पाक्रमे पतिं ॥५॥ अनुरोदुष्टबुद्धिः स बबंध सह सा च तान् ॥ तदा केचिन्मुनिगणास्त्यक्त्वा वादं दिवं गताः ॥६॥
केचिच्च पेरुर्कंदर्यां न्यवसन्विगतज्वराः ॥ केचिच्च निहतास्तेन केचिच्च्यताडितास्तदं ॥७॥ प्रासादाः सर्वभग्नास्तेन विध्व
स्ता देवता अपि ॥ एवं तु प्रलये जाते लुप्तक्रियाश्च वैदिकाः ॥८॥ स्वाहास्वधावषट्काराहाहाकारो व्यजायत ॥ देवा गिरिगु
हाश्च तेपुनर्योयवस्तिन्नयाः ॥९॥ न्यमंत्रयत्कार्यार्थं तत्र प्राह बृहस्पतिः ॥ विघ्नमाने स्योदेवेभ्यो न्वेभ्यः सर्वेभ्य एव च ॥१०॥ ॥१४९॥ राम

नभयं विचतेतस्य तस्माद्देवं विनायकं ॥ प्रार्थयध्वं यदा सोपि प्रादुर्भावं शिवालये ॥११॥ गजानने तिनाम्नाच्च रक्षिष्यति च सांप्रतं ॥
हनिष्यति बलाद्दैत्यं सिंदूरनात्रसंशयः ॥१२॥ निराबाधं जगत्सर्वं भविष्यति तदा सुराः ॥ एवमुक्तास्तेऽस्तुवन्तं तु देवा यदाखिलाः ॥१३॥
विनायकं तु तु प्रकामास्तित्र तत्रापरस्या स्तुता ॥ तेऽब्रुवुः ॥ जगतः कारणं योसौ रविनक्षत्रसंभवः ॥१४॥ सिद्धसाध्यगणाः सर्वे वि
तए वच सिंधवः ॥ गंधर्वाः किन्नरा यक्षा मनुष्यो रगराक्षसाः ॥१५॥ यतश्चराचरं विश्वं तं नमामि विनायकं ॥ यतो वेदोद्भवा
आश्च सरितो वृक्षसंचयाः ॥१६॥ एकविंशतिस्वर्गाश्च पंच भूतानि धा नित्य ॥ पातालानि च सप्तैव तं नमामस्तं विनायकं ॥१७॥ रे
यतो नाकावतारा श्च यश्च सर्वहृदिस्थित ॥ यस्तोतुं न सहः श्रोतस्तं नमामो विनायकं ॥१७॥ यतो ब्रह्मादयो देवा मुनयश्च
महर्षयः ॥ यतो गुणास्त्रयो जातास्तं नमामो विनायकं ॥१९॥ सिंदूरेण निर्मितः वूनविश्वसंहारकारकः ॥ तेनात्रिंप्रावि
तं विश्वं त्वयि स्वामिनि जाग्रति ॥२०॥ अन्यं कं शरणं यामः कोनुपास्पति नो खिलान् ॥ जयेन दुष्टबुद्धिं च भवतीर्य शिवालये ॥२१॥
इत्युक्तापरितेपुस्ते नानानुष्ठानतत्पराः ॥ निराहारायताहाराः प्राणायामपरायणाः ॥२२॥ एकपादस्थिताः केचित्द्धोज मध्ये
स्थिताः परे ॥ धूमपानरताः केचित्केचिच्चाग्निपिपासिताः ॥२३॥ ऊर्ध्वबाहुस्तथा केचित्केचिच्चमौनमास्थिता ॥ केचि
त्कर्तुं स्वांदेहां केपि श्चैपस्तकानपि ॥२४॥ एवं ते बालरीक्षैरतपां मे तेजदीश्वरः ॥ आविरासीत्कोटिसूर्यप्रभयान
लसन्निभः ॥२५॥ दृष्ट्वा तेजोमयं रूपं जहृषुस्ते सुरास्तदा ॥ यश्चैं तेतः सएवायमाविर्भूतो खिलेश्वरः ॥२६॥ अपनेष्यति
नोदुःखं नात्र कार्या विचारणा ॥ ततस्तुष्टे स भगवान्स्तान्सुरांस्त्रं तयाप्युतान् ॥२७॥ हनिष्ये सिंदूरदैत्यं न चिंतां कर्तुमर्ह
थ ॥ दुःखप्रशमनं नामस्तोत्रं वः ख्यातिमेष्यति ॥२८॥ यतो दुःखविनाशोवाजातो स्मान्मदनुग्रहात् ॥ एककालं द्विकालं वा त्रिका
लं वापि यः पठेत् ॥२९॥ कदाचिन्न भवेत्तस्य दुःखं त्रिविधनाशनं ॥ अहं तु सांप्रतं देवा अवतीर्य शिवालये ॥३०॥ नाम्ना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰ पु॰
॥१६०॥

गजानन इति ख्यातः सर्वार्थसाधकः ॥ भविष्यामि हनिष्यामि सिंदूरादीन्महासुरान् ॥३१॥ इत्युक्त्वा विररामाथ शिवा हास्यं मौ तु कामिप्रदर्शयन् ॥ एवमुक्तास्ततो देव स्तत्रैवांतरधीयत ॥३२॥ ततो कस्माद्भवती शिवानुग्रहतो द्विधो ॥ गर्भः सं ववृधे नित्यं दिने दिने यथा शशी ॥३३॥ तत्तेजसा दीप्यमाना दोहदं क्षिणी ॥ उवाच शंकरं गौरी संततागर्भतेजसा ॥३४॥ अतिशीतस्थलं यत्र तत्र पान यशंकर ॥ ततो सौ वृषभारूढः पृष्ठे तां पुपवेश्य ह ॥३५॥ भासयंति महातेजः पुंजेन विदिशो दिशः ॥ वायवस्तु सर्वा वाचेयुर्ययौ सक्षितितिलकं ॥३६॥ नानागणैः समायुक्तो बभ्राम पक्वाननानि सः ॥ ययमतालेन दहरोप वीक्षानं महत् ॥३७॥ तत्र विश्रांति मकरोत्सार्वसानुमतेत ह ॥ नानापुष्पद्रुमाकीर्णं नानाफलसमायुतं ॥३८॥ सरोवापिप्रतं शीतं सांद्रच्छायामनोरमं ॥ यत्र प्राणां न प्रवेशः कैलास शिखरोपमं ॥३९॥ तं दृष्ट्वा हर्षिता शिवा तत्र निचैव स्थापि ॥ तदीस्य गिरिजा प्रोवाच घासदस्य शिव ॥४०॥ वनं प्राप्तं महादेव क्रीडा वो त्र चिरं विभो ॥ गणानामपि सर्वेषां तत्र प्रीतिरभूत्तदा ॥४१॥ ततो गणा मंडपं ते च कुसुमास्त्रियकाम्यया ॥ नानावेदिसमायुक्तं नानोपस्कारसंयुतं ॥४२॥ ततस्तु पुंशिवो देवीं संसारं गणैर्युता ॥ यचते प्रार्थितं तत्तदास्यं तिपदेनुग्रहात् ॥४३॥ ततस्व पंडजगा मातु ध्यानस्थो भवद्रिमालये ॥ सखिभिः पार्वती तत्र चिक्रीडि साय भा रुचिः ॥४४॥ अरस्सतां को टिगणाः सर्पतापात् ह तास्तदा ॥ तदाज्ञावशगाः सर्वे कैदमल फ काशिनः ॥४५॥ ॥इति श्रीगणेशपुराणे क्री॰ खं॰ गौरीदोहदवर्णनं नाम एकोनत्रिंशत्तमोध्यायः ॥१२९॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्तु नवमे मासे पूर्णे सा सुतं बालकं ॥ चारु चंद्राननं चंडशुंडं त्रिनयनं शुभं ॥१॥ किरीटकेयूरधरं कोटिसूर्यसमप्रभं ॥ प्रवालाधरसंशोभा दंष्ट्रं च तु बाहुविराजितं ॥२॥ मुक्ता हार धरं चारु कुंडलेरुपशोभितं ॥ परशुं कमलं माला मोदकं श्वदधरं ध्रुव ॥३॥ ध्वजांकुशाभ्रावि ॥१६०॥
राम

लसत्पादपद्मसमन्वितं ॥ किंकिणीजालविलसच्चारुगुल्फयुतं शुभं ॥४॥ भालचंद्रं कोटिचंद्रनिभं वह्निसमप्रभं ॥ एवं दृष्ट्वा स्वरूपं सा चकमे हर्षनिर्भरा ॥५॥ किमिदं देव दृष्टं तनयनायकं महत् ॥ कोसि त्वं वद मे चेतो नंदय स्वस्वरूपं कुरु ॥६॥ इत्युक्त्वा तं नमस्कृत्य सस्मार तीर्थकृत्वं कृच ॥ ततस्तु ये महामर्त्ति मायातर्विदनाभव ॥७॥ गुणेशोहमनेकानां ब्रह्मांडानां हि कारकः ॥ असंख्याता मे वतारा न ज्ञायंते परैरपि ॥८॥ इच्छया सृष्टिसंहारपालनं च करोम्यहं ॥ त्रिधा रूपं विधायाहं विश्वस्य शिवनंदिनि ॥९॥ त्रेतायुगे वतीर्याहं ममुहेलीलया पुरा ॥ जतामयाक्चोदतं कापारेले सुतः पुनः ॥१०॥ भवेयं सेवक ख्यातं सिंदूराख्यो चितापया ॥ द्विजरूपेण सहसा स्मरसर्वेशु चिस्मिते ॥११॥ तत्तु पिलनं पतेहं भविष्यामी सुयानुजन ॥ तदिदं संसस्वचनं पयासंपादि पार्वति ॥१२॥ अभावस्य हरिष्यामि सिंदूरं च महाबलं ॥ सेवनं च करिष्यामि तव पालगजाननः ॥१३॥ विख्यातोहं भविष्यामि भक्ता नां कामपूरकः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं श्रुत्वा वचो गौरी स्मृत्वा सर्वं पुरातनं ॥१४॥ नत्वा तु स्तावदे वेशं विश्वेशं विश्वनायकं ॥ गौर्युवाच ॥ निर्विकल्पं चिरानंदघनं ब्रह्मस्वरूपिणं ॥१५॥ नमो त्रियं नेत्राकारं साकारं गुणभेदतः ॥ नमाम्यहमतिस्थूलसूक्ष्माणुतरं विभुं ॥१६॥ अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं रजः सत्त्वतमोगुणं ॥ मायाविनां मायिनं च सर्वमाया विदं प्रभुं ॥१७॥ सर्वाश्रयं पिनं नित्यं सर्वाधारं परात्परं ॥ चतुर्णामपि वेदानां मानुसस्यापि गोचरं ॥१८॥ महाभाग्यं मम विभो सत्यं पुत्रतां गतः ॥ जातीष्टं पापमाविभोप्रसंसं दृष्टीन गतः ॥१९॥ इदानीं च क्रियो गोपेन स्यादेव तथा कुरु ॥ एवं वदंत्यां तस्यां तु देवो रूपांतरं दधौ ॥२०॥ चतुर्भुजं भालचंद्रं शुंडादंडविराजितं ॥ अनेकभूषणयुतं चिंतामणियुतं हृदि ॥२१॥ दिव्यांबरं दिव्यगंधं सिद्धिबुद्धियुतं ततः ॥ रोदबालकं चाग्रे दृष्ट्वा गिरिजा तु तं ॥२२॥ शुशोच बहु धातर्वी भिधि खूनहतो मम ॥ नहि बालं स्त्रिलोकेषु दृष्टं शुंडाविराजितं ॥ प्रस्याह यो हविष्यंति लोकाश्चैव स्थिति ॥ शिवं ॥ एवं विधं तु शोचं सा तत्रागात्कंकरस्तदा ॥२४॥ सगणस्त्रं शिशुं दृष्ट्वा प्राह तां पृणुमे प्रिये ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१९९॥

अनादिनिधनो देवोऽस्तुं अद्वंद्व विराजित ॥२५॥ पञ्चकं ठाश्चतुर्वेदरास्त्वाणिमुनयो परा ॥ प्रपंचेषु क्रियं तो येनानाकार्यं वतिप्रिये ॥२६॥
सर्वं तपाध्यने ब्रह्मा नां अस्तां गनां च कारकः ॥ यस्यायं स्वतनूरूपाणि चतुर्षु चयुगेषु च ॥२७॥ इतेद्रस्त्वजो नान्यो विनायकइति
श्रुतः ॥ त्रेताया गौरकुवर्णः षड्भुजो सो मयूरराट् ॥२८॥ सिंधुंहत्वा पाखयलो वतीर्यस्याद्ये प्रिये ॥ सएवायं रक्तवर्णश्चतुर्भुज
विराजितः ॥२९॥ अवतीर्ण गृहे नो स्मिसिंदूरं निहनिष्यति ॥ आखुध्वजस्तु कदेवो भक्तानां च हनिष्यति ॥३०॥ नाम्ना गजान
न इति त्रिलोकेरख्याति मेष्यति ॥ अयं कलियुगे देविधूम्रकेतुरिति प्रथां ॥३१॥ चतुर्बाहुश्चाश्वरूढ नेत्रो यास्यति रूप्यचिरो भु
वि ॥ निशम्य शिववाक्यं सा उवाच बालकः स्फुटं ॥३२॥ बालकं तु स्वरूपं मे समुप गुरू स्वयाशिव ॥ अवतीर्णस्तव गृहे सेवां
कर्तुं च सिंहरं ॥३३॥ निहंतुं च निहंतारं देवानां सर्वभूभुजां ॥ पदमं भूधराणां च नैवंमे कंपजपराविनं ॥३४॥ त्यजातं विश्व
संतोषं करिष्यामि वशंकरं ॥ भक्तानां कामपूरश्च वेदकर्मप्रवर्तकः ॥३५॥ जनिष्यामि वरेण्यस्य वरदो ज्ञानदायकः ॥ य
॥३६॥
स्य भक्तिं परां विद् तपध्यानपरमाश्रया ॥ देवद्विजातिथीनां च पूजकः पंचयज्ञरत ॥ पुष्पका च वणो सत्तमाचारः सत्यवां
शुचिः ॥३७॥ पुष्पकानाम यस्यापि पत्नीधर्मपरायणा ॥ पतिव्रता पतिप्राणा पतिवाक्यपरायणा ॥३८॥ ताभ्यां हादशव
र्षाणि तपस्तप्तं सुदुस्तरं ॥ तयोर्यदा वरो दत्तः पुत्रत्वमेतयोः ॥३९॥ पुष्पकायां प्रसूताया तां पश्य वैराक्षसे त्रिपुरः ॥ नी
तः सापुत्रसा प्राणां स्त्रस्ता न्मानयतत्रह ॥४०॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं शिवोहर्षसमन्वितः ॥ नानाजातीयपुष्पैस्तं पूजयामा
समक्तितः ॥४१॥ ॥इति श्रीगणेशपुराणे उ० खं० गजाननाविर्भावो नाम त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३०॥ कद्रुवाच ॥
ततश्चिंतां च कारासो नत्रनेतुं तु बालकं ॥ ज्ञात्वा प्राह ततो नंदी स्वामिन्दुष्यहरसादतः ॥१॥ शोषयिष्येसमुद्रं स्तत्र कीदृशे
॥१९९॥
राम

हिरंब उवाच निजं कां ताते मार्गे स्वप्रमनुष्ठितं ॥ अधुनास्मिं गवे
क्षेमिनीनपि ॥ आख्यापयस्व तो महं भवान्कार्यं हृदिस्थितं ॥२॥ कद्रुवाच ॥ भणितेतस्य तत् स्पष्टवाक्यं हरः प्राह हरः सतं ॥ शिवउ ॥
साधु साधु त्वया प्रोक्तं राक्षस्यं पेवि कल्प्यवता ॥३॥ कोषं तेन मथा ज्ञातं शोनं हिकेश्वर ॥ इदानीं पथ यकार्यं वदामि तत्कुरु प्रभो ॥४॥
माहिष्मत्यां पुरं ग्रामस्तत्र राजा महाबलः ॥ वरेण्य इति विख्यातो नानाधर्मपरायणः ॥५॥ तस्य पत्नी महाभागा पुष्पका नाम
नामतः ॥ तस्यां स घप्रसूतायां सुप्तायां राक्षसी ॥ निन्ये बालं ततु स्तसौ सो पं बालस्तथा लघु ॥ नीत्वा स्थाप्य त तस्तु रतो यतवं
लिग्राति साधुभाग ॥७॥ कद्रुवा ॥ एवमाज्ञां समाकर्ण्य शंकरं कुरेण सभीरितं ॥ शीघ्रं बालं समादाय नभो मार्गेण सत्वरः ॥८॥ प्राक्षि
पत्तं पुरो बालं सा न सुप्ता न बोधिता ॥ शीघ्रं पुनः शिवं समाया नंदिकेशोमहेश्वरं ॥ शोभक्षयं ती बाल्ये भ्राम्यं मामायाश्रित्य विभो
स्थिता ॥ तव प्रसादान्न सुद्धेन वेदि ता राक्षसी मया ॥११॥ आमयित्वा विनिक्षिप्तामहापर्वतमस्तके ॥ शतधा खंडिता सा तु यन्ना
मोच्चारणात्प्रभो ॥१२॥ ततो प [illegible] स्त्र महाभ्रांतं गंधर्वाणां हुराशनं ॥ कथं मया ते यो द्वियं रक्षितव्य कथं त्रिपुः ॥१३॥ इति चिं
ताकुलत या स्थ्न त्स्वं हृदि शंकरं ॥ ततः पुष्पकं गर्भं माभ्यां क्रोधश्वासेश्च लत्तया ॥१४॥ हुंकारेण च तान्सर्वान्निवार्य बलवत्तरान् ॥
पताः केचिन्मृताः केचिचितिके चिद्भग्नशिरोगृह्य ॥१५॥ पतिता राक्षसा धाम्नो पुष्पकास्थितस्तो पनतः ॥ ततो हमगमं देव दत्तुं कार्यं त्वयै
रितं ॥१६॥ तवेच्छा विहितं मोऽहं त्यक्त्वा तं लोकस्य पंडले ॥ अतस्त्वनामतो देवं जयं प्राह सबालकः ॥१७॥ ततः शिवो हर्षयुतो लिलिं
ग्य नंदिकेश्वरं ॥ उवाच च प्रसन्नात्मा ज्ञातं ते वीरुषं दृढं ॥१८॥ नास्तित्रिभुवने कोपि त त्समो नंदिकेश्वर ॥ कद्रुवा ॥ शिवेनप्रे
षितो बालो नीतो माहिष्मतीं पुरि ॥२०॥ वरेण्यपत्नी पुरता पुष्पकाया यथाविस ॥ यत स्तेन पुरो सो [illegible] रक्तस्या बभ्रवह ॥२१॥
अहं पुत्रस्ते [illegible] शिवप्रसादान प्रभाकरः ॥ निरामयं च यं तं स्व सर्व क्षिप्रा पार्वती तदा ॥२२॥ अहर्षजानती तत्स्वमित्रो वरूयि पनं
तकं ॥ उवाच परया भक्त्या नंदी नते पौरुषं स्तुत ॥२३॥ हतो यो महाघोरा राक्षसी घोर निस्वना ॥ गंधर्वाश्च हतास्तु राक्षस तश्चेव बा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥११२॥

लकः ॥२३॥ अज्ञातस्थापितस्तत्र महत्कार्यमिदं स्मृतं ॥ इत्युक्त्वा विससर्जाशु विश्रांतिं चाक्रमीत्तदा ॥२४॥ ॥ इति श्री
गणेशपु॰ उ॰ खं॰ गंधर्वपराजयो नामैकत्रिंशत्स्वधिकशततमोऽध्यायः ॥१३१॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः कदाचिद्दैत्येंद्रो सिंदूरो मदग
र्वितः ॥ सभासनगतः प्राह स्वपार्षदान्पौरुषं परं ॥१॥ इंद्रादयो न मे युद्धे दुर्बलाः स्युर्हता हताः ॥ त्वं तु गणनाथे वदमा सि
द्धिं कुरी कृतं ॥२॥ कुलीनानां तु नारीणां यौवनं हि पतिं विना ॥ न यथा शोभते रूपं तथा धर्मो हि विनाभवत् ॥३॥ ततोंत
रिक्षे वाणी समुत्पन्ना परमाद्भुता ॥ वाण्युवाच ॥ किमर्थं विलसे दैत्य जातोऽस्ति तव शत्रुदृढः ॥४॥ पार्वत्या उदरात्तु भो वरेण्य गृह
गो धुना ॥ वर्द्धते नंतसौख्यो सौ शुक्लपक्षे यथा शशी ॥५॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वैवं सततं यावाणिं पुनः प्रोवाच सिंदूरस्तदा ॥ दैत्य पश्चि
ते पापात्मा किमिदं केन भाषितं ॥६॥ यदि दिव्यो भवेन्मत्स्यं त्वदैवं तस्य मस्तकं ॥ बालस्य मेकवर्षस्य ... सर्वदैवोप
या ॥७॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा दुलिव्रतस्सगजी ... द्विरोद्विशः ॥ उड्डीय सहसा प्राप्या लोकं गां संगिरिजालयं ॥८॥ चूर्णयिष्येव लान्व
स्यान्यालयं गगमाकृतां ॥ ... वक्त्रं वेचवत्सुधरा ॥९॥ नददृशी श्रीवंतत्रगुणः सर्वसरांयथा ॥ व भामवसुधां
सर्वं विगाविलोलितं चायतं ॥१०॥ परकायप्रवेश्य महारूपमाणाप रूपान्वितः ॥ ददर्श दूरतो गौरी सहितं शंकरं तदा ॥११॥ पं
च पंचगणा श्चैवसर्वांसिद्धोमलालिच ॥ ततो जगामसहसा शिवं गौर्यै प्रकल्पितं ॥१२॥ अदृश्यात्तबालस्तुकोपाग्निरिव ज्व
लन् ॥ ततः स नर्कयामासनवाणीनभसोऽपदा ॥१३॥ अस्याश्रुतोऽहि मां हत्वा गजाननस्त्वे ... विष्णति ॥ तस्मादेनो विलक्षयप
दल्लेदस्ततो भवेत् ॥१४॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं निश्चित्य मनसा ततः आस्त्रमुपाददे ॥ यावदूर्ध्वमहं तिद्दुशीदृष्ट्वावाह्यिष्टुः पुरः ॥१५॥
चतुर्भुजो विरूपिष्वरूपकं ... दृश्यमाणः ॥ पद्मकमलं मा कांदं तं च दृष्टधस्तुतं ॥१६॥ कृतशोर्षं गलेहारं ... पि ... यम
यो ॥ निष्कलस्तं बधा सपत्स्तोचसत्तामपश्यत ॥१७॥ दधार बालकं हस्ते कांक्षं से सैमनोदयौ ॥ एवं निश्चित्य सर्वभावतो

॥११२॥
राम

सोचलितः पुरः ॥१८॥ ततः स बाल्लेव ... हिमाचलइवापरः ॥ सिंदूरो विपिचक्रे पैसो महाभारानुरूपणात् ॥१९॥ भासाकुलः पुरोगंतु
नशशाक्रूस्यशान्वितः ॥ ततस्तापाजलं बालं दैत्यो विकृत्कृतां गतः ॥२०॥ बालेनुपतितेऽभूमो महारवविराविणि ॥ चेलुश्च पर्वतानादे
श्च वृक्षैश्च वसुंधरा ॥२१॥ व्रजपुर्विहगास्त्योप्नि वानोरावविराविणः ॥ अर्णवाः क्षुभिताः सप्त ब्रह्मांडमपि प्रस्फुटत् ॥२२॥ सबा
लः पतितश्चैव जलांते छिन्नसन्धियौ ॥ नगतीर्थप ... गणेशाकुंड मित्यत ॥२३॥ तस्याआजन्मतः पापनाशोमे क्षिप्ततेक्षणात् ॥
दर्शनाददेजन्मस्थस्त्वानाश्चरानजन्मजं ॥२४॥ सेवनान्मोक्षदं पत्स्याद्रष्टानववल्गतां ॥ तदेहरुधिरात्तत्र प्रस्तरार
क्ततां गताः ॥२५॥ त एव नार्मदाख्याता गणेशाः पापनाशनः ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्सर्वकामफलप्रदायिनः ॥२६॥ नर्मदापरिमास
वैविर्णितुं नैव शक्यते ॥ ततः सजहर्षे दैत्यो दिव्येनात्रागतक्षितिं ॥२७॥ तावत्कुंडान्ससमुद्भूतो भीषणः पुरुषो महान् ॥ जटाभारेण
संछिन्नोवल्लिं ... धरोपयो ॥२८॥ दंष्ट्राकरालवदनो जिह्वाव्याप्तिसपाशता ॥ दीर्घपाणिप्रियुगलः श्वासयाकुलच लोचनः ॥२९॥
उवाच दैत्यः सिंदूरेनचास्य गणनाथवित्ल ॥ एवमुक्त्वाप्यवदत्स्तोयपयोहंतुरूपालनः ॥३०॥ खड्गनाहं तिलं यावत्तावत्स ददर्श
वरं ॥ उवाच दैत्यं दैत्यस्त्वं यामात्यनक्षवान्क्षितौ ॥३१॥ तवांतकस्तरे मरुदवर्धते कुविदेवहि ॥ हनिष्यति न संदेहो साधुरक्षण
तत्परः ॥३२॥ अंतर्धीत ततो भीम एवमुक्त्वा सपूरुषः ॥ ततो दैत्यो महारोषाद्दुवाच निजसेवकान् ॥३३॥ प्रीयतां प्रीयतामेषयेनोक्तं
परूषं वचः ॥ यदा ते क्वापि नो पश्यत्सर्वस्थानमागमन् ॥३४॥ दृक्त्वामिलंयथात्राचार्यपि सिच्यदृसंपन्वन् ॥ तावच्च रितं तस्य पार्वत्या
शापिनैवतत् ॥३५॥ तस्यैव पायामोहिनप्राप्तयामोहमुत्तमं ॥ ततः प्रोवाच गिरिशं पार्वती विनयान्विता ॥३६॥ अत्रापीडा देसहस्ता
प्राप्या जगमहीश्वर ॥ कैलासं गंतुमिच्छामि तवेच्छा चेन्नयस्वमां ॥३७॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं जहर्षे शंकरोपिच ॥ आरुरोहनंदि
नं सघः पार्वत्यासह शंकरः ॥३८॥ समसकोटिगणाकीर्णः कैलासं प्राप तत्क्षणात् ॥ प्रविश्य स्वालयं गौरी परमं हर्षमाययौ ॥३९॥ छ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ ॥इति श्रीमद्गणेशपुराणे क्रीडाखंडे बालचरिते गजाननमहात्म्ये द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३२॥ व्यास उ॰ ॥ पुष्पकान्निर्गते तस्मिन्वरेण्यस्य गृहे सद्विजं ॥ चकार तन्ममाचक्ष्व कार्यं विस्तरतो ऽनघ ॥१॥ ब्रह्मोवा॥ सम्यक्पृष्टं त्वया व्यास हस्याऽनंदकारकं ॥ यच्छ्रुत्वा ऽवीक्षणे येन तत्सर्वं पापनाशनं ॥२॥ तस्यां निशायां च तदा स्वप्ने दृष्टं गजाननं ॥ चतुर्बाहुं रक्तवर्णं गजवक्त्रं महोत्कटं ॥३॥ रक्तमाल्यधरं तत्र रत्नरत्नालंकृतं शुभं ॥ पीताम्बरं परिधाय चारुसिंहासनस्थितं ॥४॥ दृष्ट्वा स्वप्ने तं पुष्पकं सुनानालंकारसंयुतं ॥ ततः सा पुष्पका दृष्ट्वा बालं तं तु यथाविधं ॥५॥ विस्मिता दुःखिता चापि भयभीता भवत्तदा ॥ अतीव शोकविह्वला तापाणि भयाच्छोककर्षिता ॥६॥ तस्मात् दिनपाद्गृह्य पीडिताः परिचारिकाः ॥ नाविशुद्ध बुद्ध्वा दृष्ट्वा बालकं ततः यथाविधं ॥७॥ रुदंत्या तां विलाप सगणो भिर्यो ऽयो गृहं ॥ ततस्तौ पितरौ दिग्नाद् दृष्ट्वा बालं तं यथाविधं ॥८॥ अधीरा परम्यस्तदर्शे ऽपि च स्वाप्नस्थितिपायुः ॥ कश्चिद्दग्धपति आहुर्निजाती भविष्यति ॥९॥ न दृष्टो नश्यन्न कापि बाल एतादृशो ऽपि ना ॥ मे वायं स्थापनीयस्तेवं राज्ञो गृहे ॥१०॥ एवं पाकर्ण्य सर्वेषां वाक्यं पाण्यसभापतिः ॥ दूतानुवाच बालोऽयं त्यज्यतां गहने वने ॥११॥ ततो दूता गता पक्षे गृहीत्वा बालकं तु ततः ॥ गहनं कानने दृष्ट्वा बाल्यं सर्वविवर्जितं ॥१२॥ तीरे तु सरसस्तत्र शिलायां तपर्णसंचये ॥ आश्रयाय स्थापयित्वा पतितं वनम् ॥१३॥ सभामध्ये नृपं दृष्ट्वा न परसा याजवंशस्य ते ॥ आज्ञया लवराजेन्द्र सिंहव्याघ्र निषेविते ॥१४॥ त्यक्तो बालं समायाता न शिविर स्थापने च रे ॥ ब्रह्मोवा ॥ पार्श्वे पश्चिमतस्तु यातौ जं बुक स्ताव दैवतं ॥१५॥ पराशरो मुनिवरो दर्भकिरणानिधिः ॥ चतुर्भुजं गजास्यं तं कोटिसूर्यसमप्रभं ॥१६॥ नानालंकारसंयुक्तं दिव्यांबरविभूषितं ॥ सर्पं वेष्टितसर्वाङ्गैः शिवशक्तिपदसंस्थितं ॥१७॥ मोहमायया तस्य सर्वं ज्ञानविवर्जितं ॥ शुशोच किमिदं विप्रो मम नाशाय निर्मितं ॥१८॥ इदं दैवेन मे तपोनाशं कांक्षता साधनं ॥ अकारि मम या कापि यद्दृष्टं तत्पापभीरुणा ॥१९॥ दीना नाथं च दृष्ट्वा

रक्षणमं महतो ऽपि पाल्यं ॥ एवं शोच्य तमालोक्य गजास्यः करुणापरः ॥२०॥ निराकृत्य मोहजालं तं तो ऽस्तु ऽप्यमहत्त्वरः ॥ तमेव परमात्मानं परब्रह्मस्वरूपिणं ॥२१॥ भक्तानां रक्षणं कर्तुं भीष्टोऽवतीर्य पुष्पकाशितं ॥ धन्योऽहं जनुर्माता पितरौ च तपो महत् ॥ निरस्तो जन्मदस्त्वं भवस्यात्मिकां स्थितमुन्नतं ॥ किं नाय हतभाग्येन बालस्त्वं ननाशितः ॥२३॥ ब्रह्मोवा ॥ एवं मुनिः सो ऽपि नित्ये बालं स्वमाश्रमं ॥ वत्सल स्पर्शतः पत्नी दृष्ट्वा बालं तथाविधं ॥२४॥ आनीतं स्वामिना ज्ञात्वा सानंदस्नेहनिर्भरा ॥ हृदये विनिवेश्यैनं प्राह प्राणपतिं तदा ॥२५॥ सोवाच ॥ बहुकालं मनेतं स्वामिन्तपस्तेफलितं महत् ॥ यस्य स्वरूपं सनक्ष्याऽनहरो न श्रियः पतिः ॥२६॥ मुनयो न विदुः साक्षाद्दर्शनं आगमघ्नो यः सर्वरक्षितानां तासर्वस्यतु जगतः प्रभुः ॥२७॥ अवतीर्णो भुवो भारहर्तु नानावतारहृत् ॥ महर्षयस्तिनौ स्वामिन्नाना पासेन विभु कृतं ॥२८॥ असि गोचरतो याती पनोवाचाप गोचरः ॥ ब्रह्मोवा ॥ तस्य बालस्य स्पर्शेन तस्या अपि नवयो धरो ॥२९॥ जातो नतोऽपि बालः साक्षात्संदनवापह ॥ ततः सुश्राव राजा सो वरेण्यो बालकं तु नत ॥३०॥ पराशरेण मुनिना आनीतं दिव्यचक्षुषा ॥ वाघघोषेण महता शंकितं सभगृहे गृहे ॥३१॥ तपस्या पापसत्तु सर्वे स्त्रेहः कांचने रत्नसंचये ॥ तोषयामास हर्षेण ब्राह्मणान्सुहृदो पिच ॥३२॥ गावः कामदुघा जाता भुक्ता वाप्योजला न्विताः ॥ पद्दर्शनं पापमर्षेः पुत्रवान्धनवान्भवेत् ॥३३॥ आश्रमेतु मुनेस्तस्य पुष्पवृक्षाः फलान्विताः ॥ अतोत्रीलभतेच्छ्रानागणेशास्तु प्रसौ ॥३४॥ ॥इति श्री मद्गणेशपुराणे पराशरदर्शनं नाम त्रयस्त्रिंशदधिकशततमो ऽध्यायः ॥१३३॥ ब्रह्मोवा ॥ बालः सववृधे तत्र दिने दिने यथा शशी ॥ आनंदजनयन्मातुः पितुश्चचरितैः स्वकैः ॥१॥ मुनिरुवाच ॥ नदक्ष्येयं मुनेरस्य चरितं द्वापरो ऽद्भवं ॥ क्षमापरविप्रं त्राजिवत्त्वमेव वस भो ॥२॥ गजाननेति नामास्य वाहनं मम वक्ष कथं ॥ एतत्सर्वं सुविस्तारं वदस्वेद्य तु शानन ॥३॥ ब्रह्मोवा ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ प्रल्हादस्य च संवादं भार्गवस्य च वेधसा ॥४॥ एवमेव पुरा पृष्टः प्रल्हादेन महामुनिः ॥ तस्मै प्रोवाच यत्

उद्गतः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥१९४॥

गवाञ्च विस्तरं शृणु सांप्रतं ॥ ऋषुवाच ॥ शृणुष्व ल्हादयेनास्य वाहनं मूषकोऽभवत् ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रवणात्सर्वकामदं ॥६॥
पुरा शक्रसभायां वै क्रौंचो गंधर्वसत्तमः ॥ वामदेवमुनिं सोऽयं त्वरया वाऽप्यपदाहनत् ॥७॥ सशशाप च गंधर्वं मूषकस्त्वं भवि
ष्यति गच्छ स्वर्गीप्पति वाहस्त्वं मा क्रम्य गुणेश्वरः ॥ स एव कूरुणा... क्रोधो क्षेत्रेष्पति विश्वरूपक ॥ पराशरस्य सो पपात मू
षको हतिः ॥९॥ गिरिश्रृंगे गणेन भीषणो महाशैलो महान स्वाऽभ्यमहादेहोऽपि महावीर्यो दिलास्वनविरा... जितः ॥१०॥ तस्या
श्रमे महाघोरश्च पद्रवमथाकरोत् ॥ भक्षयामास धान्यानि पुस्तकानि तातसंचयान् ॥११॥ पुस्तकानि च वस्त्राणि वल्कला
नि महस्स पि ॥ संसारभृतं यत्सर्वं भक्षयामास मूषकः ॥१२॥ पुच्छाघातेन वृक्षान् सपातयामास भूतले ॥ चुंचुकारणशब्दे
न गर्जयामास भूतले ॥१३॥ तांस्तात तथा विध्वंस्तं चिंतामाप मुनीश्वरः ॥ दुर्जनस्य च जातःकारे स्थानं सांप्रतं संचयः ॥१४॥
अधुना कुत्र गंतव्यं कस्मिन्स्थाने सुखं भवेत् ॥ प्राणत्याग महादोषं वदंती ... शास्त्रविलक्षः ॥१५॥ कथं सुखं भवेन्मे दुः
खं ग्रासं कर्म प्रसंगतः ॥ कस्य वा सरणं यामि कोऽथ वा दुःखनाशनं ॥१६॥ क एतं नाशयेदत्र कः समर्थो भवेद्भुवि ॥ कं
मद्दुःखं शरणं यायां तत्कालमेव भविष्यति ॥१७॥ ऋषुवाच ॥ एवं चिंतयतस्तस्य बालकोऽनंतविक्रमः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं चिं
तां माकुरु सर्वथा ॥१८॥ मयि तिष्ठति दुष्टानां संहारिणि महाप्रभो ॥ उवाच ते प्रयातोऽस्मि विधास्ये ते प्रियं तथा ॥१९॥ वस्त्रपे
कंदितेनेनपृथिवी क्षीणतां प्रियाम् ॥ पर्वताश्चूर्णतामीयुः पादाघातेन चेदने ॥२०॥ कश्यपेकोऽलकं नालत्यपाम्यनं तु वाहनं ॥
कुवा ॥ एवं पुत्रकोस्य जलमाशांकोटिसूर्यसमप्रभं ॥२१॥ मिषे विवततिष्ठं अंगुष्ठे सोऽनरिक्षगः ॥ तस्य तु भयतो देवाः स्वामि
धिलक्षणानि तत्क्षणात् ॥२२॥ संधयोव न्हिवदनो दशदिग्भ्रमणेरतोः ॥ पाशेन मूषकं कंठे बध्वा बहिश्चकारयत् ॥२३॥ म
हि प्रवाप महतीपादुःपाशाबलादितेः ॥ भृकुटीं च परं दद्रो निरुद्धश्वाससमारुतः ॥२४॥ कथं कालस्य मरणमागतं दैवनिर्मितं ॥

॥१९४॥
राम

भवितव्यं भयसेव पुरुषार्थो निरर्थकः ॥२५॥ ददर्शनेत्राग्र माणेनि हारितान्पर्वतान्बहून् ॥ न मया गणिता देवा नासुरा राक्षसा नराः ॥२६॥
तस्य मे केन पाशेन कं गोऽत्रामि गतावुषः ॥ ऋषुवा ॥ मूषकं प्राब्रवीसिंदं पाकृतावदूजाननः ॥२७॥ च्यकर्षमनसा लसूसागान्मूषकसंयुतः ॥
यथा मा सर्पशास्त्र सूर्यः सर्पं कृषति लक्षणात् ॥२८॥ संलंदछापाशाकंठो मूषकोऽबधिरःक्षणात् ॥ न मस्कृत्य स विघ्नं देवं गजाननमनाय
य ॥२९॥ तुष्टाव परया भक्त्या चित्रं देववनप्रभं ॥ सर्वेक्षजगतां नाथ कर्तुर्हर्ता च पालक ॥३०॥ गुणत्रयविहीनश्च गुणत्रयसहाय
स्व ॥ मायातीतो विमायावी मायिना मपि मोहकः ॥३१॥ ब्रह्मादीनामगम्यस्त्वं मुनिहृत्पद्मसंस्थितः ॥ कारणं कारणं कर्तविकारणा
नां च कारणं ॥३२॥ महतामप्यमम विज्ञेयोऽनवलीनामतिगोचरः ॥ सोघदृष्टस्य च स्फुर्धांमि पत्तो धन्यं जन्तुमम ॥३३॥ धन्यो मे पितरो नेत्रे
तपो विद्यावृतं जपः ॥ ऋषुवा ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रीतो सोऽभिरद्दाननः ॥३४॥ आह भक्तिं दृढं ज्ञात्वा भक्तं तं मूषकं विभुः ॥ तवे
वदुरूपा यैनेदेववद्विज दहोन या ॥३५॥ निर्गुणो हं गुणीजातो दुष्टनाशाय हेतवे ॥ साधूनां रक्षणार्थाय यतः शरणं गतः ॥३६॥
मत्तस्ते दत्तमभयं वरं वृणु यदिच्छसि ॥ मूषक उ० ॥ नाहं वृणे गजास्यांसात्वपेव वक्तुंचांक्षितं ॥३७॥ ऋषुवा ॥ श्रुत्वा मूषकेनासौ
गर्वितेन गजाननः ॥ वाहसं मम पाहि त्वं यदिच्छसि त्वं वच्च मावा ॥३८॥ तथेत्युक्तः स पिंगाक्षो रुरोहाक्रम्य तत्क्षणात् ॥ भारेण चूर्ण
यं स्तालत्वनर्दवंसपातेच ॥३९॥ अहं ते वाहनं जातोलघुभूतोऽन्वप्रभो ॥ याचनं तस्य च वसालघुभारोऽभवद्विभुः ॥४०॥ एतद्दृष्ट्वा
महाश्चर्यं प्रणम्य मुनिरब्रवीत् ॥ नबाल्ये पौरुषं क्वापि मया दृष्टं जगत्रये ॥४१॥ यद्दृष्टं साह वत्ता शीर्णी लोकपालाश्च तस्य वाः ॥
ससयाक्षणमात्रेण नीतो वाहनतां बलात् ॥४२॥ तत आगत्य मातास्यवत्सजाम्पूर्वतं शिशुं ॥ महत्तो पाययामास स्तनौ सा तं
मुदायुता ॥४३॥ उवाच जयतेजा नेस्वरूपं च पराक्रमं ॥ जन्मजन्मांतरीयेण पुण्येनैनो गृहं गतः ॥४४॥ ततः सासं मुखं दृष्ट्वा
चिक्रीडप्राहृतोयथा ॥ ऋषुवा ॥ एवं ते कथितावास्य यथा मूषकवाहनता ॥४५॥ इति श्रीमद्० उ० वा० मूषक[illegible] कमणं
नाम चतुस्त्रिंशस्तमस्तमोऽध्यायः ॥१३४॥ मुनिरु० ॥ कि मने न कृतं पर्वं पुण्यं पापापंचपमजं ॥ येनायं मूषकं जन्म प्रापदेव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग० पु०
॥१५५॥

स्वाहृतं ॥२॥ एतन्मे कौतुकं ब्रह्मन्वक्तुमर्हस्यशेषतः ॥ किं तया पूर्वमासीत्स तन्मे विस्तरतो वद ॥३॥ सूत उवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया
व सम मनसो मम च प्रियं ॥ ब्रवीमि सकलं तेऽद्य तत् हि हे कमना शृणु ॥४॥ सुमेरोः शिखरे रम्ये सौभरि राजनामो भवत् ॥ नानावृक्षसमा
कीर्णे नानापक्षिगणान्वितः ॥५॥ नानावापीसरोयुक्तो नानामुनिगणान्वितः ॥ ब्रह्माद्या मुनिगणा देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥६॥
आयाताः सोऽसरिस्तस्य दर्शनार्थं दिने दिने ॥ महत्तपो वृद्धरीत्येस निरवर्तित असौ ॥७॥ ख्यातस्य त्रिषु लोकेषु ध्यानविष्टस्य
चेश्वरे ॥ तस्य पत्नी महाभागा मनोमयी श्रुतिस्मृता ॥८॥ पतिव्रतासु सर्वासु विख्याता भर्तृवल्लभा ॥ रम्यतानुरतेर
स्याजिता रम्यतया खिला ॥९॥ शचीप्रभृतयः सर्वा न प्रापुः साम्यतां बलैं ॥ कदापि सौभरिर्हि भिर्त्ता जायां प्राप्त तु स्थितः ॥१०॥
हस्ता हि मंथनं याता सनिदर्पे गृहे स्थिता ॥ मनोमयी सुश्री ताशा गृहकार्यरता भवत् ॥११॥ तदा देवस्तु गंधर्वः क्रौंचनामा
पासमागतः ॥ विश्रांतिमगमत्तस्य दृष्ट्वाश्रममनुत्तमं ॥१२॥ नानावृक्षसमायुक्तं बहुछायं सुशीतलं ॥ एतादृशो रम्य
तरुआश्रमो यस्य सप्रभुः ॥१३॥ धन्यं तपस्तस्य मुनेः कृणोनायं सुखप्रदः ॥ चिरस्थानो नानुत्तिष्ठस्यादिस्पृष्टातदृष्यो ॥१४॥
ददर्श स्त्रियं रूपसंपन्नां मनोमय्या मनोमयं ॥ यस्या दर्शनमात्रेण हस्तोपि स्मरसाकुलैः ॥१५॥ यस्याः कटाक्षपातेन पुंसां नलविकृतः ॥
सर्वभूस्वरूपासक्ता रुधारसलसावरे ॥१६॥ तत्करस्पर्शमात्रेण च कं पेसा मुदर्शं च ॥ मनोमयी नरो आप भर्तृस्मरणतत्परा ॥१७॥
ध्यानाच्चक्षुषि कंठाच्च सख्यास्तस्य वक्त्राली ॥ बभूव परमोद्विग्नान्सुमोह च मुहुर्मुहुः ॥१८॥ सोवाच ॥ कुमधत्रारणं पापिकोऽ
स्यादृशात्मनी स्थले ॥ नरतं तु दूतं किंचिदिह जन्मनि संस्मरे ॥१९॥ जन्मांतरीय योगेन स्तु रेतुः खसुख स्थितं ॥ दुष्टस्वभा
वं तं लालासां रुदंती अब्रवीदिदं ॥२०॥ अहं दुहिता तुल्या तेजनं केन सयोषिता ॥ दानवानसि पापस्य भावतस्य गतत्रपः ॥२१॥
पापिनो यो तिनरकं तर्ष कोटिगणान्बहून्से ॥ तस्मान्मुंच महाभागत्सर्वणा कुत्रिकोपमा ॥२२॥ नोचे दहं करिष्यामि शा ॥१५५॥
राम

ण्स्यामि न संशयः ॥ स्त्रीहत्यादोषसंभूतं पापं ते स्यात्सुदुस्तरं ॥२२॥ मम भर्ता महाभागो वनात्संयाति ते मुने ॥ तस्य क्रोधानलं स्वं हि भ
स्मसेन भ्यतेक्षणात् ॥२३॥ विना ज्ञानं स्पृष्टो नो किंचिदार्पं मया लघु ॥ नो चेत्वां भस्मसात्कुर्यात्स्त्रीर्षितं ब्रह्मणोपि च ॥२४॥ एवं वदंतां
तां तु सौभरिः समुपागतः ॥ तं दृष्ट्वा स्वां गणगतमध्यान्हरविसन्निभं ॥२५॥ सुमोच ते जैसा तस्य धर्षिता सौक्यंतता ॥ अथोपरप्रश्र
कंपेन मन्त्राय पचवि भायचा ॥२६॥ मुनिस्तु सहसा प्रज्वलन्निव रुषानलेन ॥ उवाच सत्वरं शापं गंधर्वं प्रति दुःसहं ॥२७॥ मुनिरु० ॥
असमक्षं यतो मे त्वं पत्नीं धर्षितवानसि ॥ असमक्षं चरात्मक्तं मूषको भविष्यसि ॥२८॥ यो रवस्थ पृथिवी दार्य सोदर मूषको भविष्यसि ॥
क्रौंच उ० ॥ न मया बुद्धिपूर्वं ते धर्षितेयं मनोमयी ॥२९॥ प्रसादं भव वत्स गोहद्वे मायारूपिणी ॥ करमात्रे धृता चेयं तावत्काममविद
ष्वान् ॥३०॥ तेजसा ते प्रभीतेन मयामुक्ता न्यथा मुने ॥ अहं त्वां शरणं यामि ह्यापां कुरु मे प्रभो ॥३१॥ त्रैलोक्ये न दृष्टा पातिव्रता
गुणान्विता ॥ अतोपराधं मे त्वं तु मर्हसि संहर्तुं पापनिधे ॥३२॥ कृपानुग्रह मर्हस्य शरणागतवत्सल ॥ मुनिरु० ॥ पर्वते सागरे भूर
रुदीयासत्रिमे यतिः ॥३३॥ नमेनचोक्तं मया भावादहं हि शीतमवाप्स्यात ॥ अथापि प्रभवी महद्गुरुत श्रुणु सादरं ॥३४॥ पराशरस्य गेहे
देवो द्वापरे वर्तिष्यति ॥ गजानन इति ख्यातस्तस्य वाहत्यमेष्यसि ॥३५॥ तदा प्रसादं देवादेवाप्यामानयिष्यति सादरं ॥ तस्यज्ञानगतः सर्वे
पुनरप्यसि सत्वरं ॥३६॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं दुःखहर्षसमन्वितः ॥ पपात पृथिवीपृष्ठे महान्मूषकरूपवान् ॥३७॥ पराशरस्या
मूलो महाद्
श्रमे तु द्वापरे समुपस्थिते ॥ महावीर्यो महापर्वतसन्निभः ॥३८॥ आखिर्वादिवने नासो गजाननसमीपगः ॥ अभवद्घोररूपेण मूष
कोसौ महाबलः ॥३९॥ एतत्ते कथितं सर्वं यन्मे पृष्टं त्वयानघ ॥ गजाननस्य वाहस्य मूषकस्य यथा भवत् ॥४०॥ मुनिरु० ॥ सिंदूरस्य वध
मस्मै कथय स्वल्पवाग्विभुः ॥ गणेशास्तन्मया च क्ष्वति स्तरा श्रुतुरानन ॥४१॥ श्रुत्वाभ्यानमेस्तृप्ति जायते प्रतपानवत् ॥ तस्या
नोपि देवेशा सर्वज्ञस्त्वं वदस्व मे ॥४२॥ ॥ इति श्रीमद्ग० उ० खं० क्रौंचशापवर्णनंनाम पंचत्रिंशाधिकशततमोध्या
यः ॥१३५॥ सूत उवाच ॥ एकस्मिन्दिवसे देवो जगाम द्रष्टुं मुनिसत्तमं ॥ पराशरं महाभागं परदुःखप्रपीडितः ॥१॥ गजानन उ० ॥ सिंदूरेण तु दु
ष्टेन पीडितं सकलं जगत् ॥ स्वाहास्वधावषट्कारै रहितं वेदवर्जितं ॥२॥ ... देवगणा ... देवगणास्तथा ॥ गजाननस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१०५॥

रूपेण कुरु विघ्नस्य नाशनं ॥११॥ साधूनां पालनं चैव भूभारहरणं तथा ॥ स्थापनं सर्वदेवानां आनंदं जगतोपि च ॥१४॥ निधेहि मस्तके
नानापाणिं मे त्वं पदस्तुभं ॥ अनुग्रहाय मा देहि निर्विघ्नं कुरु नः प्रभो ॥१५॥ मुनिरुः ॥ आश्चर्यमपि रंबाल बाल भावात्स भाषसे ॥ बालकः कौ
तुकाविशेषात्प्रातेचंद्रमंडलं ॥१६॥ असाध्यं त्रिदशैः सर्वैः कृपया कुरुते प्रभो असि ॥ यस्य भासेन निरयः पतंति स्वर्गलोकतः ॥१७॥ पादाघा
तेन यस्याशु कंपते भुवनत्रयं ॥ कथं त्वं प्रभुध्यसे तेन विश्वतं तुष्टारिरथं धाय ॥१८॥ यस्यावितर वर्णिन प्रणमिस्य सांप्रतं ॥ प्रमादेपु
ह माने न एत्येषु लौन विश्वासि ॥१९॥ पदाय निहितो हस्तो मस्तके भयदायकः ॥ ततो हर्षयुतो देवो न प्रस्फुरमुनिं तदा ॥२०॥
जननीमपि दुर्गां च श्रीहरिं हरमेव च ॥ ययौ योद्धुं नृपकं तस्य समजाननः ॥२१॥ अंकुशं पशु पाशं च कुमलं च चतुर्भुजे ॥ दधानो
गर्जनेनाशु कंपयन् भुवनत्रयं ॥२२॥ प्रज्वलं तेजसा स्वेन प्रलयानलसन्निभः ॥ क्षणेन प्राप सिंदूरं नगरं स गजाननः ॥२३॥ घुष्यणो
ष्वरसान्निध्यात्सिद्धि सिंदूरवाडकं ॥ तत्र स्थ प्रवरात्मा सासो सिंदूरो भुवनत्रयं ॥२४॥ तदुत्तरे स्थितं देवो जगर्जे गर्जयन् दिशः ॥ चतुष्पुटः
सागराः सप्त विशीर्णा गिरयोपि च ॥२५॥ अथवानिना दंतस्याशु सर्वे देसाश्चर्यमपि रे ॥ पुष्पवृष्टिं प्ररुष्ट सर्वे कोपिचिन्त्य कृपया प्रभुः ॥२६॥
सिंदूरोपि मुहूर्तं भृश क्षणेन प्रत्यतिं ययो ॥ अनाथ सेव गांधर्वनी पुग जीति हस्ति तां ॥२७॥ मूर्छ्यप्राप्य पाप क्व स्याघपत्रे न पुरः स्थितं ॥
स्वकस्य मिलपुर स्थानं मध्यरात्रिविभूति ॥२८॥ नमस्ते रोद्र तेजस्त हावालसमीपतः ॥ तद्रूपं नेनिरीक्ष्य य सिंहस्य कारिणोप
था ॥२९॥ विश्वस्थ्वे च स्व वपुश्चक्रे चिंत्ये यति प्रभुवन ॥ कस्य पंकज आयान क्षिणवंथ तव नामकिं ॥३०॥ सिंदूरो विश्वसंहार रक्षितो कोराब
संयुतः ॥ श्रुत्वा तत्संदितं विश्वं कंपितं च ससिंदुरः ॥३१॥ बालोपि वक्त्राश्चाविचतुः पंचाक्षिको पि च ॥ इष्टपसे विश्वसंहारकरणाय ख
मःक्षणात् ॥३२॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रोवाच स च तान्विभुः ॥ अहं शिवसुतः ख्यातः पार्वती गृहे वसन् ॥३३॥ दुष्टसंहाररसिके
तत्कपाल नतसरः ॥ नानावतार कुशलो प्रसाद नामगोचरः ॥३४॥ गजाननेति मे नाम पश्चाद्ब कर्तुं समागतः ॥ स्वामिनो नो पगमं तु तस्मै
सर्वं ब्रुवंतु च ॥३५॥ तस्मिन् स्त्रेमाने संमतो च नेष्यति भुजंपि ॥ हृष्टा ॥ ततस्ते निर्ययौ रौद्री ध्वंसिंदूरं प्रा ब्रुवन्वचः ॥३६॥ दूता ऊचुः ॥ सपत्नी
प्रतं स्वातः पुरुषः नव दातया ॥ हस्तौ तस्य द्वौ तन्नुद्ध्वा सर्वं च कंपिता ॥३७॥ ततो न वत्स्यतापेन लष्टे प्राप्त्रं यामिव ॥ नवस्तेन

॥१०५॥
राम

समाख्यातं निजं सर्वं समासतः ॥३८॥ गजाननेति नामास्य शिवपुत्र एव च ॥ दुष्टदैत्यविनाशाय साधूनां पालनाय च ॥३९॥ सांप्रतं
तु वयासार्द्धं युद्धाय समुपागतः ॥ स चतुर्वर्षिको बालो गौर लग्ने बहु विस्तरं ॥४०॥ इदानीं स्वप्रभावेन अहिरानृं निजं वपुः ॥ ततनुश्चा
समात्रेण हरि गच्छ त्वं शिशुः ॥४१॥ य एतेत्त्वमिना स्वामिन् त्वच कंठः शिवकात्यया ॥ ततस्ते गणनाकास्तिबाल स्यास्य स्तपे धसः ॥४२॥
एवं दूतवचः श्रुत्वा सिंदूरश्चिंतयातुरः ॥ बभूव म्लानतं तु अथ क्रोधारुणविलोचनः ॥४३॥ उदपत्तय नादं निं प्रलयानलसन्निभं ॥
उवाच दूतान् क्रोधेन हर्षेण च समन्वितः ॥४४॥ स उ ॥ आश्चर्यं परमं दूताभवद्भ्च सिपे भवल ॥ सिंहेन शब्दयो दुहि परक्रम इच्छ
ति ॥४५॥ चतुर्वर्षेण बालेन योद्धुं इच्छति मयासह ॥ पर्यंत तः कथं भीतानजानेतत्र कारणं ॥४६॥ मयि दृष्टे जगत्र स्येत त्र क्षगणना
स्पहः ॥ जगर्ज गर्जयन् व्योम दिशो पि विदिशोपि च ॥४७॥ अस्त्राणि शस्त्राणि निर्ययौ युद्धलालसः ॥ ततस्तु चुरमा ख्यास्तनम स्त
पासुराधिपं ॥४८॥ सतवाले सुमात्ये कृपया पासि स्वयंरणे ॥ वयं तं निहनिष्यामो प्रतापतव दैत्यप ॥४९॥ स पर्यायं महत्सैन्यं
पाल्यते सो पमागतः ॥ प्राणास्त्राक्षाम हे सर्वं तव हेतोर्महाप्रभो ॥५०॥ अनुज्ञानीहि पास्यामो हंतु बालं रिपुं तव ॥ सिंदूरश्चाह सर्वेथ पश्य
तु पौरुषं मम ॥५१॥ सेनिक ऊ ॥ इत्युक्त्वा मय ययौ रौद्री ध्वं बालं हंतुं समुत्सुकः ॥ संप्राप क्षणमात्रेण यत्र बालः स्थितो नवत् ॥५२॥ ७॥
॥ ॥ इतिश्रीमद्ग॰ उ॰ बा॰ सिंदूरनिगमो नाम षट्त्रिंशाधिकशततमोध्यायः ॥१३६॥ गणेशाय ॥ तं दृष्ट्वा बालकं प्राह सिं
दूरो मदगर्वितः ॥ लज्जा मे जायते मं द्युध्यतेबालकेन ह ॥१॥ या हि सीघ्रं गृहं बाल पिब मातुस्तनं मुदा ॥ अधाम छरपातेन सघो
यस्तुपेय्यसि ॥२॥ पलायंते हि मां दृष्ट्वा धाता विबुधाः ॥ सतेसपितवस्नेहासित रोतेमरिष्यत ॥३॥ अतो गच्छ नमे स्यास्य
दर्शनं खंड्किस्तोरकः ॥ यस्यमेतल घातेन ब्रह्मांडं स्रातधा भवत् ॥४॥ देव उ॰ ॥ स यत्कृते सपादं इनचेत सि श्रिया दितं ॥ नम्नातीं प
मसाम ध्यं कूपं वा विधिर्षयया ॥५॥ यस्यमे क्रोध दृष्ट्वा नंदा हास्य सुरनायकाः ॥ स्वेच्छया हं स्थजे भावे त्रिनि विपिहरामि च ॥६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
।।१५८।।

विश्वं च सचराचरं नानारूपवांस्तुगेषु गेः। नृपिचारं महाघोरं हराम्यिह रमानाशनात्।।७।। न च पुत्रीपुनामेति परा स्वपसुतोपिचेत्।। अण्डपात्रोद्येद्भिन्नि स्फूलं नगरं महत्।।८।। निजी विष्णुश्चेद्रूपवंनया मांनिजमंदिरं।। मानिनीनैवमि धांतिनलं च शरणागतं।।९।। नोचेन्मेवछस्त्रपातेन स्वर्गलोकं न विष्यसि।। हतेसविष्णुरवयास्येत्यपायसी डितंजगत्।।१०।। श्रुत्वा णीवरदानेन मा गर्वंकुरु देत्यप।। विपरीतेन यत्सर्वं विपरीतं यथा पुरा।।११।। स्तम्भावतीर्यन्य हनद्धि स्यपकशिपविभुः।। सुग्रीविनहतोबंधुः रामभागस्य कालतः।।१२।। विपरीतापत्तिर्जाता तवापिस्नाकयोगतः।। अतिस्वल्पो तुंतुम्बरो स्मासेसेपमसां प्रतं।।१३।। तस्माद्येयंचगच्छांध्यपुष्टंकुरु मया सह।। गणेश उवाच।। एवमुक्त्वा दधाराशु विराडूपं गजाननः।।१४।। ब्रह्माण्डादूर्ध्वमगमन्मस्तकं श्वरणो तथो।। पाताले निचसर्वानि भीत्याघातोप्यतीद्रिणः।।१५।। सहस्रपादं सोवालं तं ददर्शाभिविभुं।। सहस्रशीर्षं तं देवं सहस्राक्षं दिवं प्रभुं।।१६।। सहस्रपादं व्याप्याशुस्थितं व्याप्यस्थितोदरा।। दिव्यांबरं दिव्यगंधं दिव्यामाल्यरेणुषितं।।१७।। असंख्येयस्वरूपंसिद्धामसंख्येयपिण्डविभुं।। एवं दृष्ट्वा विराट्रूपं चक्रे पिदैत्यमानसं।।१८।। ध्येताध्येयं पुनर्देसोयमो देवस्यासन्निधौ।। जगर्ज गर्जया व्योमविदिशाश्चादिशोपि च।।१९।। उद्यमुस्वकुं सहे सो देवं हंतुमियेष सः।। ययो तत्करतो क्रोधा सतं गोजवलनं यथा।।२०।। देव उ०।। नायमट्टो विज्ञानी तेस्वरूपं ममदुर्लभं।। अहमेवं विमोक्ष्यामि स्याक्रांते दधारतं।।२१।। ममर्द सिंदूरं तं सक्ताभ्यां बलवत्तरं।। ततस्तदसृजांगानि विलिलिंपा रुणेनसः।।२२।। ततः सिंदूरवदनः सिंदूरप्रियएव च।। अभवत्सोगती ख्यातिं नतकामप्रदस्तु सः।।२३।। सिंदूरे विहतो देवा मुदा पुष्पाण्यवाकिरन्।। अवाद्यंत च वाद्यानि नन्दतुस्ते श्रीरोगणाः।।२४।। आययुस्तत्र मुनयो वशिष्ठप्रमुखास्तु ये।। अष्टाघाः सकलाः शक्रप्ररोगावस्तुपाणयः।।२५।। जयशब्दैर्नदः शब्दैः पूरयंतो दिशो दश।। ततः सर्वेस्तु मिमालाय पुष्पं सूत्रं पुलान्विताः।।२६।। षोडशोपचारैस्ते आनर्चुः परमेश्वरं।। गजाननं चंद्रबर्हिं सर्वाभरणभूषितं।।२७।। दिव्यांबरं दिव्यगंधं मांसुवाहनमीश्वरं।। प्रार्थयामासुरिं द्राघा स्तोतुं सौनहिशक्नुमः।।२८।। यत्र कुंठाः श्रुतयो देवा ब्रह्माद्यास्तु निश्चराः।। संभूतिं कारणं कार्यं रक्षकः पोषकोपि च।।२९।। संहर्तामोहन

।।१५८।।
राम

श्वास्य विश्वस्य ज्ञानदः श्व चिद् ।। सरितः सागराश्चक्षाः पर्वताः पशवो खिलाः ।।३०।। वायुराकाश पृथिवी वह्निर्वारि रवि मेव च ।। ब्रह्मा विष्णुः शिवः शक्रो मरुतो मुनयोपि च ।।३१।। गंधर्वा श्चारणाः सिद्धा यक्षराक्षस पन्नगाः ।। अप्सराः किन्नरादेवा देवस्य तव सचराचरं ।।३२।। ब्रवंध्याय तो दत्तः प्रत्यक्षं ज्ञानसाधनं ।। सिंदूरेशु हते देवसुखिनः सर्वदेवताः ।।३३।। राजानो मुनयो लोकाः स्वस्वकार्यं प्रवृत्ते रतो ।। न विष्णुतिस्वधास्वाहा न वषट्कारा श्रिताग्निपाः ।।३४।। नानावतारैः कुरुषे पालनं सत्ययो षतः ।। दुष्टानां नाशनं सद्यो भक्तानां भयापहरणं ।।३५।। कुरु वा ।। एवमुक्त्वा तु राजस्तु अदधुः सर्वएव ते ।। प्रासादं सर्वं शिरसं रत्नस्थापयितास गजाननं ।।३६।। यस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वजंतवः ।। कुलानि तारयेसप्त स्मरणाद्यपमानवः ।।३७।। प्रजयित्वा प्रणम्येनं परिक्रम्य प्रभुं सुराः ।। ततस्तं च नयः सर्वे पुप्रजुः परमादरात् ।।३८।। सिंदूरेति च नामास्य चक्रुः सिंदूरनाशनात् ।। अतिसंहृष्टमनसो नराजन्तुः स्वपाश्रमं ।।३९।। ततः सर्वे नृपवरने साद्दिवसभक्तिले ।। पुप्रजुः परमात्मानं नानाद्रव्यैः रनेकशः ।।४०।। राजा संदप्तितिक्षेत्रं भुविख्यातं प्रपेष्यति ।। यतो राज्ञाप राज्यं शुहत्या देसंप्तुदारुणं ।।४१।। दत्तानि निजनाथे न सिंदूरे लोककंटके ।। देत्यविपदलेने तिते नापस्यातिमेष्यति ।।४२।। वरेण्यस्तं विलोक्येव निजं पूर्वमथाब्रवीत् ।। पुप्रजुः परमप्रीतिहार्द त्रस्यपराक्रमं ।।४३।। प्रमोचस्नेह जं याशु नराज्ञाक्रमनाबिलं ।। अतिगूढं कं पीयारूरो दृष्ट्वाद्दुः खितः ।।४४।। वरेण्यप्रभावेन सत्कौर्भीतिनपापिना ।। पंसांप्रजयितुंपाता ब्रह्मराक्षस उयोगमाः ।।४५।। अनंतकोटि ब्रह्मांडनायकः सोनविग्रहे ।। कामधेनुं निधिं कल्पवृक्षं प्रभो पथा प्रजेन ।।४६।। मायया पोहितस्तोह प्रसजसोनपात्रात् ।। गणेश उवाच ।। इति तस्य वचमाकर्ण्य हृष्टपापरमेश्वरः ।।४७।। आलिंग्य वरेण्यं तं चतुर्बाहुर्निराददात् ।। उवाच परमप्रीत्या वरेण्यं नृपतिं विभुः ।।४८।। देव उ० ।। पुराकल्पे महारण्ये तपस्तं सुदारुणं ।। उभाभ्यां पत्नपर्णाभिः सपरिसा वरस्पह ।।४९।। दिव्यवर्षसहस्रेण प्रसन्नोहं तदाभवे ।। अनन्योहि तोपुत्रो नमोक्षो मरुभारत ।।५०।। सोहं पुत्रत्वमापन्नो भूभारहरणाय च ।। सिंदूरस्य वधं कर्तुं साधनांपालनं तथा ।।५१।। अन्यपानशरीरं मे निराकारस्य साक्षिणः ।। वचनं तत्सत्यं त्रैलोक्य स्थापितो पणं ।।५२।।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यास्येऽधुना निजं धाम न त्वं शोकं मनः कृथाः ॥ वरेण्य उ॰ ॥ संसारे बहुदुःखानि दृष्टानि दुःसहानि च ॥५३॥ दुःखानी भोग्य पार्थिवेस्य पया
द्विरदुःखहन्र ॥ साक्षात्कारेण च पंचबंधस्तव सोऽद्विरदानन ॥५४॥ ये भो पदेशेन मुक्तिं यास्यामि तव दस्वयं ॥ यो नं तयेन संसारस्य क्रापं
क्रोधं मत्सेनर्षे ॥५५॥ मनुउ ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कृपया स गजाननः ॥ उपवेश्य स्वासने तं हस्तं शिरसि न्याद धत् ॥५६॥ गणे
रागीतां तस्मै स उपदेशं प्रपंचक्रमे ॥ निरस्य सर्वसंदेहान्विश्वरूपं प्रदर्श्य च ॥५७॥ गीतासारं प्रबुद्धैव गणेशास्योपदेशतः ॥
स्वाप्यपरं ज्यमासेव्य तपसे वनमाययौ ॥५८॥ अति वैराग्यसंयुक्तो ध्यायंस्तं च गजाननं ॥ आवर्तयन्सदा गीतामनन्यविषयस्पृ
स्तनी ॥५९॥ पपाजलं जले क्षिप्तं जं वपेव हि जायते ॥ तथात ध्यानतः सोपि तन्मयत्वमुपाययौ ॥६०॥ मुनिरु॰ ॥ चतुराननदेव
ग्रहपापापरयावद ॥ गीतां तां सुगणेशास्य सर्वज्ञानविनाशिनी ॥६१॥ ॥ इति श्रीमद्गणेशपुराणे उत्तरखंडे बाल
चरिते वरेण्योपदेशो नाम सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥१२७॥ ॥७॥ ॥५॥ ॥८॥ ॥५॥ शुभमस्तु ॥ श्रीगणेशार्पणं ॥
श्रीगणेशायनमः ॥ अथ गणेशगीता लिख्यते ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमेव पुरा पृष्टः शौनकेन महात्मना ॥ सूतं तं च पया
मास गीतां व्यास सूतप्रोक्ता ॥ अर्थ हस्ताब्राह्मणोत्थ पथम तं प्राक्षिलं तथा ॥ ततोतिरसवसंतुष्ट आख्याय तस्मुत्तमां ॥२॥ येना
प्लवपयोक्ता साप्राणं ब्रह्मसाप्लवे यतः ॥ योगाम्रते महाभाग तसेक्ष्णरूणयावद ॥३॥ व्यास उ॰ ॥ अथ गीतां प्रवक्ष्यामि योगमार्ग
प्रवर्तिनी ॥ विमुक्ताष्टख तेसस तसाहि गजमुखे पया ॥४॥ वरेण्य उ॰ ॥ विश्वेश्वर महाबाहो सर्वविद्याविशारद ॥ सर्वशास्त्रा
र्थतत्त्वज्ञ योगं मे वक्तुमर्हसि ॥५॥ गजानन उ॰ ॥ सम्यग्व्यवसिता राजन्मतिस्तेनुग्रहान्मम ॥ शृणु गीतां प्रवक्ष्यामि योगामृत
मयीं नृप ॥६॥ न योगं योगमित्याहुर्योगो योगो न च श्रियः ॥ न योगो विषयैर्योगो न च मात्रादिभिस्तथा ॥७॥ योगो यः पितृ
मात्रादेर्न स योगो नराधिप ॥ यो योगो बंधुपुत्रादेर्यश्चाश्वादिभूतिभिः सह ॥८॥ न च योगः स्त्रिया योगो जगदस्तु तरूपया ॥

राज्ययोगश्च नो योगो न योगो गजवाजिभिः ॥९॥ योगो नेंद्रपदस्यापि योगो योगार्थिनः प्रियः ॥ योगो यः सत्यमास्त्यन सयो
गोपनिर्मित ॥१०॥ शैवस्य योगो नो योगो वैष्णवस्यापदस्य च ॥ न योगो भूपसर्पस्य न चांद्रस्यार्कबेस्ता ॥११॥ नानिलस्य नानल
स्य नाम रत्नं च कालता ॥ योगं नानाविधं भूप पदस्त तिज्ञा विनस्स्तं ॥१२॥ भवंति निर्देशा जोक्तेनि राहा सानि रेन स ॥ पा
वयेस्प स्खिला अल्ली मानचरी लतज नत्रयाः ॥१३॥ करुणापूर्णहृदया बोधयंती हकां श्चन ॥ जीवन्मुक्ता हृदे मग्ना परमा
नंदरूपिणि ॥१४॥ निमील्य क्षीणि पश्यंतः परं ब्रह्म हृदि स्थितं ॥ ध्यायंतः परमं ब्रह्म चित्ते योगस्थितः स्थिते ॥१५॥ भू
तानि स्वात्मना तुल्या सर्वाणि गणयंति ते ॥ येन केन चिदाच्छिन्ना येन केन चिदाहृताः ॥१६॥ येन केन चिदाच्छन्ना येन केन
न चिदाश्रिताः ॥ करुणापूर्णहृदया भ्रमंती धरणीतले ॥१७॥ अनुग्रहाय लोकानां जितक्रोधा जितेंद्रियाः ॥ देहमात्रभृतो भूप
सपरोऽथा स्पृहा चनाः ॥१८॥ एतादृशा महाभाग्यास्तु श्चक्षुगोचराः प्रियाः ॥ तमपि हानीमहावक्ष्ये शृणु योगमनुत्तमं ॥१९॥
श्रुत्वा यं मुच्यते जंतुः पापेभ्यो भवसागरात् ॥ शिवे विष्णौ च शक्तौ च सूर्ये मयि नराधिप ॥२०॥ या भेदबुद्धिर्योगस्य सम्यग्यो
गो मतो मम ॥ अहमेव जगद्यस्मात्सृजामि पालयामि च ॥२१॥ कृत्वा नानाविधं वेषं संहरामि स्वलीलया ॥ अहमेव महाविष्णुर
हमेव सदाशिवः ॥२२॥ अहमेव महाशक्तिरहमेवार्यमा प्रियः ॥ अहमेको नृणां नाथो जातः पंचविधः पुरा ॥२३॥ अज्ञानान्मां न जा
नंति जगत्कारणकारणं ॥ मत्तोग्निरापो धरणी मत्त आकाशमारुतौ ॥२४॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च लोकपाला दिशो दश ॥ वसवो
मुनयो गावो मानवाः पशवोपि च ॥२५॥ सरितः सागरा यक्षा वृक्षाः पक्षिगणा अपि ॥ तथैकविंशतिः स्वर्गा नागाः सप्त वनानि च ॥२६॥
मनुष्याः पर्वताः साध्याः सिद्धा रक्षोगणास्तथा ॥ अहं साक्षी जगच्चक्षुरलिप्तः सर्वकर्मभिः ॥२७॥ अविकारोऽप्रमेयोऽहमव्यक्तो वि
श्वगोऽव्ययः ॥ अहमेव परं ब्रह्माव्ययानंदात्मकं नृप ॥२८॥ मोहयत्यखिलान्माया श्रेष्ठान्मम नरानमून् ॥ सर्वदा षड्रिकास्तुतानि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न० ३०
॥१०८॥

यंगोजयेद्दृशं ॥२०॥ हिंसामसत्कं तं तु पनेवैर्जन्मसिः शनैः ॥ विरज्यंविंदतिब्रह्म सविपयेषु सुबोधतः ॥२१॥ अछेद्यं शस्त्रसंघा
तैरदाह्यमनलेनच ॥ अक्लेद्यं भूपमविलेद्यशोष्यं मारुतेन च ॥२२॥ अव ध्यंवध्यमाने पि द्विधासी देक्षिन्नराधिप ॥ यदामां बुध्यिता
नाचं प्रशंसंतः श्रतीरितां ॥२३॥ अयीन दरताम त्वात तोन्य मन्यते पिन ॥ कुर्वीत सततं कर्म जनमय स्पृहकुप्रदं ॥२४॥ स्वर्गे
श्वर्यरताश्चस्ते चेतना भोगबुद्धय ॥ संपादयं ति ते नूप स्वासना निजबंधनं ॥२५॥ संसारचक्रे युं जंति जडाः कर्मपराय
णाः ॥ यस्य यद्विहितं कर्मतत्कर्त्तव्यं मदर्पणं ॥२६॥ ततोस्य कर्मबीजानामुच्छिन्नास्युर्महांकुराः ॥ चित्तशुद्धिश्च महतीवि
ज्ञानं चाधिकं भवेत् ॥२७॥ विज्ञानेन हि विज्ञातं परं ब्रह्म मुनीश्वरैः ॥ तस्मात्कर्माणि कुर्वीत बुद्धियुक्तो नराधिप ॥२८॥ नत्या
ज्यं भवेत्कापि स्वधर्मस्यागकुत्तथा ॥ जहाति यदि कर्माणि ततः सिद्धिं नविंदति ॥२९॥ आदौ ज्ञाने नाधिकारः कर्मण्येव
स उच्यते ॥ कर्मणा शुद्धहृदयो नेदबुद्धिमुपैति च ॥३०॥ स नयोगः समाख्यातो ज्ञप्तता याप्यकल्पते ॥ योगमन्यं प्रवक्ष्या
मि शृणुभूप मनस्तमं ॥४०॥ परंतोपीत पापित्रेशत्रौ बंधुसुहृज्जने ॥ बहिर्दृष्टा च समयाह्व यतो भवयेत्सुमानकं ॥४१॥
दुःखे दुःख्ये तथा हर्षप्रबेभीतो समो भवेत् ॥ योग गत्यान पिता ज्योजयेत्पाप्यं नयेपि च ॥४२॥ श्रियोपि गेवियोने
पलाभाज्ञाने प्रलावपि ॥ समो मां वस्तु जानित्र प्रपश्यन्नंत वीहि स्थितं ॥४३॥ सर्पे सोपि जले वनो च्रिवे राप्तो तथानिले ॥ द्विजेह
द्विमहान पाताले स्वेत्रे पनात्रिपि ॥४४॥ विष्णौ च सर्व देवेषु तथा पापत्र शरणेषु च ॥ गंधर्वे विमनुष्येषु तथातीर्यक्षिषु च ॥४५॥ सततं
मोहितः पश्येत्सोपयोगवित्स्यते ॥ मांपश्वचस्तार्थेष्व इंद्रियाणि निवारितः ॥४६॥ सर्वत्र समता बुद्धिः सयोगो भूपमेमतः ॥
आत्मानात्मविवेकेन यावद्धिर्दैर्योगतः ॥४७॥ स्वधर्मासक्तचित्तस्य स योगोयोग उच्यते ॥ धर्माधर्मो जहातीहं तयायुक्त ॥१०९॥
उभावपि ॥४८॥ अतो योगाय युंजीत योगोपैति तेब्धो राज्ञ ॥ धर्माधर्मफलेत्यक्त्वा मनीषी विजितेंद्रियः ॥४९॥ नानिबंधविनि राम

र्मुक्तः स्थानं संयाममनामयं ॥ यदा स्वज्ञान भोगेषु जंतो बुद्धिः कमिष्यति ॥५०॥ तदासौ याति वैराग्यं वेदवाक्यादिषु क्रमात् ॥
श्रुतीविप्रतिपन्ना स्य सुष्ठु अपास्य तेयदा ॥५१॥ यदासमं च लां बुद्धिस्तदासौ योगमाप्नुयात् ॥ मनसा चाखिलान्कामान्य
दाधीमान्स्तोजे निपान ॥५२॥ स्वात्मनि स्वेन तुष्टस्य स्थिरबुद्धिः स उच्यते ॥ विल्यक्ताः सर्व सौख्येषु नोद्वि ग्नो दुःखसंगमे ॥५३॥
गतसाध्वसुहृद्रागः स्थिरबुद्धिस्तदोच्यते ॥ यथापंमयठांगानि संकोचयति सर्वशः ॥५४॥ विषयेभ्यस्तथांगानि संवर्षयोगितत्प
रः ॥ प्रावत्तात्स्तस्य विषयाः स्वनिराहारस्य न निर्गिणः ॥५५॥ विनाशगंच रागोपि दृष्ट्वा ब्रह्म विनश्यति ॥ विपश्चिद्यततेप्यस्य सिद्धिमातीय
स्य प्रयोगिनः ॥५६॥ मंथयित्वेंद्रियाण्यस्य हरंतिबललोमनः ॥ युक्तस्तानि वशीकृत्य मत्परो योगवेत्तरे ॥५७॥ संयता
नीं द्रियाण्यस्य स एव स्थितधीमतिः ॥ चिंतमानस्य विषयान्संगो नु तेषु जायते ॥५८॥ कामः संजायते तस्मात्तस्मात्क्रोधो विवर्द्धते ॥ क्रो धो
धाद्दज्ञानसंभूतिर्विभ्रमस्तु ततस्मृते ॥५९॥ भ्रंशात्स्मृतेर्मतिभ्रंशात्स्तद्भ्राशो पि नश्यति ॥ विनादेषं च रागं च भोग्यस्याप्यस्त
येचरेत्नु ॥६०॥ स्वाधीन हृदयो वश्यैः संतोषं समवाप्नुयात् ॥ त्रिविधस्यापि दुःखस्य संतोषे विलयो भवेत् ॥६१॥ प्रज्ञया संस्थि
तश्चायं प्रसन्न हृदयो भवेत् ॥ विना प्रसादं न मतिर्विना मत्यान भावना ॥६२॥ विनातां न शमो भूप विनातेन कुतः सुखं ॥ इं
द्रियाश्चानिचरितो विषयाननुवर्त्तते ॥६३॥ यमनस्तन्मतिं हन्याद्दुस्ताव परूपथा ॥ यारात्रिः सर्वजंतूनां तस्यां निद्राति मे
वसः ॥६४॥ न स्वपंतिह येत्रसारात्रिस्तस्य भूमिप ॥ सरितां पतिमायांतिजलानिसरितायथा ॥६५॥ आयांतियंतयाकामा
न च शांतिं कुविल्लभेत् ॥ अतस्तातीव संरूध्य सर्वशः खानि मानवः ॥६६॥ स्वस्वार्थेभ्यः प्रधावंति बुद्धिरस्य स्थिरा तदा ॥ म
मताहंकृतीत्यक्त्वा सर्वान्कामांश्च यश्चरेत् ॥६७॥ निर्संज्ञान स्ततो भूयात्सौ नान्मुक्तिं समयास्यति ॥ एवं ब्राह्मीश्रियाभ्रप्यो विजानाति
श्रा देवतः ॥६८॥ तुर्यामवस्थां प्राप्याधि त्रीज मुक्तिं सयास्यति ॥ गणेशगीतां वर्णितां यः पठति मुक्तिदा ॥६९॥ ॥ इति श्री ॐ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री। ४ प:

गा॰ग॰

तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासु सूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमद्गणेशपुराणे उपासनाखंडे बालचरिते श्रीगणेशवरेण्य
संवादे सांख्यसारार्थयोगो नाम प्रथमोध्यायः॥१॥ वरेण्य उ॰॥ ज्ञाननिष्ठा कर्मनिष्ठा द्वयं प्रोक्तं त्वया विभो॥ अवधार्य
वदैकं मे निःश्रेयसकरं नु किं॥१॥ गजानन उ॰॥ अस्मिंश्चराचरे स्थित्यौ पुरोक्ते द्वे मया प्रिये॥ सांख्यानां बुद्धियोगे
न वै धयोगेन कर्मिणां॥२॥ अनारंभेण कर्माणां निःक्रियः पुरुषो भवेत्॥ न सिद्धिं याति संत्यागात्केवलात्कर्मणां नृ
प॥३॥ कदाचिदक्रियः कोपि क्षणं नैवावतिष्ठते॥ न स्वतंत्रः प्रकृतिजैर्गुणैः कर्म च कार्यते॥४॥ कर्मकारींद्रि
यग्रामं नियम्यास्ते स्मरन्नु यान्॥ तद्गोचरान्मंदचित्तो धिगाचारः स भण्यते॥५॥ तद्ग्रामं सन्नियम्यादौ म
नसा कर्म चारभेत्॥ इंद्रियैः कर्मयोगं यो वितृष्णः स परो नृप॥६॥ अकर्मणः श्रेष्ठतमं कर्मानीहाकृतं तु यत्॥
वर्ष्मणः स्थितिरप्यस्याकर्मणो नैव सेत्स्यति॥७॥ असमर्प्य निबध्यंते कर्म तेन जना नृप॥ कुर्वीत सततं कर्मानाशो
संगो मदर्पणं॥८॥ मदर्थे यानि कर्माणि तानि बध्नंति न क्वचित्॥ सवासनमिदं कर्म बध्नाति देहिनं बलात्॥९॥ वर्णा
न्सृष्ट्वाब्रवं चाहं सयज्ञांस्तान्पुरा प्रिय॥ यज्ञेन ऋध्यतामेष कामदः कल्पवृक्षवत्॥१०॥ सुरांश्चानेन प्रीणध्वं सुरास्ते प्री
णयंतु वः॥ लभध्वं परमं स्थानं परस्परप्रीणनात्॥११॥ इष्टा देवाः प्रदास्यंति भोगानिष्टान्सुतर्पिताः॥ तैर्दत्ता
न्नरस्तेभ्योदत्त्वा भुंक्ते स तस्करः॥१२॥ हुतावशिष्टभोक्तारो मुक्ताः सर्वैः पातकैः॥ अदंति ये त्वात्मदेहेतोः पचंति यि॥१३॥
भूतानि जीवनीयानि देवादन्नस्य संभवः॥ पर्जन्यो देवसंभूतिस्तद्भूमिश्च वेदतः॥१४॥ ब्रह्मणो वेदमुद्भूतं मत्तो ब्र
ह्मसमुद्भवः॥ अतो यज्ञेन विश्वस्मिन्स्थितं मां विद्धि भूमिप॥१५॥ संसृतीनां महाचक्रं भ्रामितं यो न चेह क्षणे॥ स मुधा या

॥२००॥

३ रोमुक्ता

६ कृत्यं तिष्ठति मायायां स्ववैरिपापिहा पते॥२३॥ न विच्यं विततो लोको मुमुक्षुभिश्चा संप्रतापिनः॥८

निजात्मक्रीडापूज्यजन ॥१६॥ अंतरात्मनियः प्रीत आत्मारामोखिलप्रियः॥ आत्मतृप्तोनरोयस्यात्मस्यार्थेनैव वि
द्यते॥१७॥ कार्याकार्यं हरती नास नैवाप्नोति शुभाशुभे॥ किंचिदस्य न साध्यं स्यात्सर्वजंतुषु सर्वदा॥१८॥ अतो सक्ततया भूप
कर्तव्यः सर्वजंतुभिः॥ सक्तो गतिमवाप्नोति मापनाप्नोति ताहशः॥१९॥ परमां सिद्धिमापन्नाः पुरा राजर्षयो द्विजाः॥ संग्रह
पहिल्लोकानां तादृशं कर्मचारभेत्॥२०॥ श्रेयान्यत्कुरुते कर्म तत्करोत्यखिलो जनः॥ मनुते यत्प्रमाणं सत्तदेवानुसरत्यसौ॥२१॥
विषमेमेनसाध्योस्ति कश्चिदर्थोभियाधिप॥ अनालब्धश्च लब्धव्यः कुर्वे कर्मतथाप्यहं॥२२॥ नकुर्वेहं यदा कर्म स्वतंत्रोलस
तावृतः॥ हंतास्या मम लोकस्य विधाता संकरस्य च॥२४॥ कामिनो हि सदा काम्यैरज्ञानात्कर्मकारिणः॥ लोकानां संग्रहा
येन विद्वान्कुर्यादसक्तधीः॥२५॥ विभिन्नात्म मतिं जन्तु रज्ञापेकर्म चारिणः॥ योगयुक्तः सर्वकर्माण्यर्पयेन्मयि बुद्धिमान्॥२६॥
अविद्यागुणसाचिव्यात्कुर्वन्कर्माण्यतंद्रितः॥ अहंकारान्मंदबुद्धिरहं कर्तेति योवदेत्॥२७॥ यस्तु वेत्यात्मनः सत्त्वविभागाद्गु
णकर्मणोः॥ कारणं विषये तत्र मितिमत्वा न सज्जते॥२८॥ कुर्वंति सफलं कर्म गुणैस्त्रिभिर्विमोहिताः॥ अविश्वज्ञानात्म प्रबो
धि विश्वविन्नैव लंघयेत्॥२९॥ निःस्नेहो निष्क्रियः सत्त्वमनुष्ठितं कर्म यद्नृपः॥ मुक्ताहंममतो बुद्धिः परां गतिमवाप्नुयात्॥३०॥ अनी
र्ष्यतो भक्तिमंतोयन्मतं मे विदुः शुभं॥ अनुतिष्ठंति ये सर्वे मुक्तास्ते सर्वकर्मभिः॥३१॥ ये चैवैनं नानुतिष्ठंति अशुभाहतचेतसः॥
ईर्ष्यमाणान्महामत्तान्भ्रष्टांस्तान्विद्धि मे रिपून्॥३२॥ तुल्यं प्रकृत्या कुरुते कर्म यज्ज्ञानवानपि॥ अनुयाति च तामेव ग्रहस्तत्र
निरर्थकः॥३३॥ कामश्चैव तथा क्रोधः स्वानामर्थेषु जायते॥ नैतयोर्वश्यतां यायाद्यस्य विध्वंसको परः॥३४॥ शस्तो गुणे
निजो धर्मः सांगादन्यस्य धर्मणः॥ निजे तस्मिन्मृतिः श्रेयः परत्र भयदः परः॥३५॥ वरेण्य उ॰॥ उपायं कुरुते पापं सहिदेव नि
च्छते॥ केनास्तंनातिहेरंब प्रेरितः प्रबलादिव॥३६॥ गजानन उ॰॥ कामक्रोधौ महापापौ गुणद्वयसमुद्भवौ॥ नयतो वशतां लोकं वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऐतैर्देहिविनो वरे ॥३७॥ आवृणोति यथा माया जगद्बाष्पो जलं यथा ॥ वर्षाभिधाय यथा भानुं तद्वत्कामोऽखिलं च भूप ॥३८॥
प्रतिपक्षिप तेनाच्छादितं ज्ञानं तत्त्विषा ॥ दुष्पूरकेन नरसा दुःपूरेणेव वह्निना ॥३९॥ आश्रित्य बुद्धिं मनसा
इंद्रियाणि स तिष्ठति ॥ तैरेवाच्छादितप्रज्ञो ज्ञानिनं मोहयत्यसौ ॥४०॥ तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ संयम्य विनिवारयेत् ॥
ज्ञानविज्ञानयोः शांतिकरं पापं मनोभवं ॥४१॥ यतस्तानि पराण्याहुस्तेभ्यश्चैव परं मनः ॥ ततोऽपि हि परा बुद्धिरात्मा
बुद्धेः परो मतः ॥४२॥ बुद्ध्वैवमात्मनात्मानं संस्तभ्यात्मानमात्मना ॥ हत्वा शत्रुं कामरूपं परं पदमवाप्नुयात् ॥४३॥
ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमन्महागणेशपुराणे उत्तरखण्डे श्रीगणेशवरेण्यसं
वादे कर्मयोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ९३ ॥ गणेश उवाच ॥ पुरा सर्गादिसमये त्रैगुण्यलक्षणं ह ॥ निर्माय चैनं प्रवद
न्विष्णवे योगमुत्तमं ॥१॥ अर्यम्णे सोऽब्रवीत्सोऽपि मनवे निजसूनवे ॥ ततः परंपराप्राप्तं विदुरेनं महर्षयः ॥२॥ कालेन
बहुना चायं नष्टः स्याद्भूपेश्वर ॥ अश्रद्धेयो ह्यविश्वासो विगीतव्यश्च भूमिप ॥३॥ एवं पुरातनं योगं श्रुतवानसि मत्तः
स्तात् ॥ गुह्याद्गुह्यतरं वेदरहस्यं परमं शुभं ॥४॥ वरेण्य उवाच ॥ सांप्रतं चावतीर्णोऽसि गर्भतस्त्वं गजानन ॥ प्रोक्तवान्कथं
मेनं विष्णवे योगमुत्तमं ॥५॥ गणेश उवाच ॥ अनेकानि च ते जन्मान्यतीतानि ममापि च ॥ संस्मरे तानि सर्वाणि न स्मृतिस्तव
सृजाम्यवतु वर्तते ॥६॥ मत्त एव महाबाहो जाता विश्वादयः सुराः ॥ मय्येव च लयं यान्ति प्रलयेषु युगेषु ग ॥७॥ अहमेव परो ब्रह्मा
अहमेव सदा शिवः ॥ अहमेव जगत्सर्वं स्थावरं जंगमं च यत् ॥८॥ अजोऽव्ययोऽहं भूतात्मानादिरीश्वर एव च ॥ आस्थाय त्रिगु
णां मायां भवामि बहुयोनिषु ॥९॥ अधर्मोपचयो धर्मापचयो हि यदा भवेत् ॥ साधून्संरक्षितुं दुष्टांस्ताडितुं संभवाम्यहं ॥१०॥

२४

उच्छित्त्याधर्मनिचयं धर्मं संस्थापयामि च ॥ हन्मि दुष्टांश्च दैत्यांश्च नानालीलाकरो मुदा ॥११॥ वर्णाश्रमान्मुनीन्साधून्पाल
ये बहुरूपधृक् ॥ एवं यो वेत्ति संभूतिं मम दिव्यां युगे युगे ॥१२॥ तत्त्वतः कर्म वीर्यं च मम रूपं सनातनं ॥ त्यक्त्वा देहं ममता बुद्धिर
पुनर्भवं समायाति ॥१३॥ निर्भया क्रोधरागाश्च मत्पराः शरणं गताः ॥ विज्ञानतपसा शुद्धा अनेके मामुपागताः ॥१४॥ ये
नयेन हि भावेन संसेवन्ते नरोत्तम ॥ तथा फलं ददाम्येभ्यः प्रयच्छाम्यहं सकृत् ॥१५॥ अनाप्य सुरितरे राजन्ममार्गानु
पासिनः ॥ तथैव व्यवहारं ते स्वेषु चान्येषु कुर्वते ॥१६॥ कुर्वन्ति देवताप्रीतिं वांछन्तः कर्मणां फलं ॥ प्राप्नुवन्ति हि ते ह्येतद्देवी
प्रीतिं ह्यचिराद्धि कर्मजं ॥१७॥ चत्वारो हि मया वर्णा रजःसत्वतमोंशतः ॥ कर्मांशतश्च संसृष्टा मर्त्यलोके मयानघ ॥१८॥
कर्तारमपि मां तेषामकर्तारं विदुर्बुधाः ॥ अनादिमीश्वरं नित्यमलिप्तं कर्मजैर्गुणैः ॥१९॥ निरीहं यो हि जानाति कर्मबंधा
ति नैव सः ॥ मुमुक्षवः कर्म चक्रुः पूर्वं पूर्वे महर्षयः ॥२०॥ वासनासहितादप्यलिप्तं सारकारणात् ॥ ज्ञाता नाद्धं धनां
बुद्ध्वा यं मुच्यते क्षणात् ॥२१॥ तद्वत्कर्म च कर्माणि कथयाम्यधुना तव ॥ यत्र मोहं गताः प्राहुर्बहवो बुद्धिशालिनः ॥२२॥ त्रिवि
धानीह कर्माणि मनुष्याणां गतिः प्रिय ॥ क्रिया पापक्रिया ज्ञानमक्रिया पापक्रिया मता ॥२३॥ यस्य स्याद्धि मर्त्येऽस्मिन्बोधेमु
क्तोऽखिलोऽपि हि सः ॥ कर्मकृद्वियोगेन यः कर्मण्यारम्भः ॥२४॥ तत्पुत्रसनि दग्धात्रियमाहुर्मनीषिणः ॥ फलतृष्णां
विहाय स्यात्सदा तुष्टो निसाधनः ॥२५॥ उद्युक्तोऽपि क्रियां कर्तुं किंचिन्नैव करोति सः ॥ निरीहो निग्रहीतात्मा परित्यक्तपरि
ग्रहः ॥२६॥ केवलं दैहिकं कर्म चिरयोर्याति पातकं ॥ अद्वंद्वो मत्सरोऽसिद्धौ सिद्धौ च समत्ववान् ॥२७॥ यथाप्राप्तेन संतुष्टः कु
र्वन्कर्म न बध्यते ॥ अखिलैर्विषयैर्मुक्तो ज्ञानविज्ञानवान्यपि ॥२८॥ यथार्थं नित्यसत्कर्म यज्ञं कर्मणि यं भजेत् ॥ अहमग्निर्हविर्हो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग.पु.
॥२०२॥

लाहुतं यन्मयि चार्पितं ॥२९॥ ब्रह्मार्पणं चलेनाथ ब्रह्मण्येव यतो रतः ॥ योगिनः केचिदपरे दैवं यतं वदंति च ॥३०॥ ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं
ता याज्ञिकैर्न च मेनिरे ॥ संयमाग्नौ परे भक्त्या इंद्रियाण्युपजुह्वति ॥३१॥ इंद्रियाग्नावथ परे रूपादीनुपजुह्वति ॥ प्राणानामिं
द्रियाणां च परे कर्माणि सत्तमाः ॥३२॥ निजात्मरति रूपेग्नौ ज्ञानदीप्ते प्रजुह्वति ॥ द्रव्येण तपसा चापि स्वाध्यायेनापि केचन ॥३३॥
सीव्रतेन यतिनो ज्ञानेनापि यजंति मां ॥ प्राणमपानेन तथा प्राणमपाने प्रक्षिपंति ते ॥३४॥ ऊर्ध्वगतिश्वासो रायोस्ति प्राणायामपरा
यणाः ॥ जिताहाराः प्राणगतीरूपजुह्वति तेषु च ॥३५॥ एवं नानाप्रकारैर्यज्ञैर्ध्वंसितपातकाः ॥ नित्यं ब्रह्म प्रयांत्येते यज्ञशे
षाप्तनाशिनः ॥३६॥ अयज्ञकारिणो लोके नायमन्यः कुतो भवेत् ॥ कायिकादित्रिधा भक्तान्यज्ञाचेष्टाः प्रतीच्छितान् ॥३७॥ तात ता
न्विद्धि तान् भूप मोक्ष्यसे कर्मबंधनात् ॥ सर्वेषां भूपयज्ञानां ज्ञानयज्ञः परो मतः ॥३८॥ अखिलं लीयते कर्म ज्ञाने मोक्षस्य साध
ने ॥ तत्त्वज्ञैर्गुरुरूपैर्ज्ञानेन पतितः सतां ॥३९॥ शुश्रूषया तद् दिष्यंति संततस्तत्त्वविशारदाः ॥ नानासंगाज्जनाः कुर्वन्नेकं सा
धुसमागमं ॥४०॥ कृत्स्नेऽस्मिन्न संसारे बंधनं समुपैति सः ॥ सत्संगो गुणसंभर्ता सिद्धपदं लभ्यते च ॥४१॥ स्वहितं प्राप्यते लोके
रिह लोके परत्र च ॥ इतरैस्तु ब्रुवं राजन् सत्संगो नीयते द्रुमः ॥४२॥ यज्ज्ञात्वा न पुनर्बंधं दीप्तिं ज्ञेयं पतस्ततः ॥ जनं तन्स्ववर्णितिभूता
नि स्वात्मन्येवाभिपश्यति ॥४३॥ अतिपापरतो जंतुर्ज्ञानेनैव समुच्यते ॥ विविधान्यपि कर्माणि ज्ञानाग्निर्दहते क्षणात् ॥४४॥
न ज्ञानसमं लोके तिपवित्रमितरं न्वप ॥ आत्मन्येवावगच्छति योगात्सिद्धो नयोगिनः ॥४५॥ नाप्नोति मानी दुर्यज्ञधीमद्येर्ज्ञानमाप्नुयात् ॥
लब्ध्वा तमसुरं मोक्षं स्वल्पकालेन याति सः ॥४६॥ भक्तिहीनोऽश्रद्दधानः सर्वत्र संशयी तथा ॥ नश्यत्यात्मापि विज्ञानमितोऽहं केन चापरे ॥४७॥
आत्मज्ञानरताज्ज्ञानेनाशिताखिलसंशयं ॥ योगात्संत्यक्तकर्माणं बध्नंति भूप तान्न च ॥४८॥ ज्ञानखड्गप्रहारेण संभृतामज्ञतां च
जात ॥ छित्त्वैनं संशयं तस्माद्योगयुक्तो भवेन्नरः ॥४९॥ ॥ॐ तत्सदिति श्रीपद्मपुराणे गीता श्रीम० ४ अ० ज्ञानप्रदीपे नौ त्रि

॥२०२॥
म१ राम

नरेश्वर ॥ संन्यासश्चैव योगश्च वण्यते कर्मणां त्वया ॥ उभयोर्निश्चयेनैकं श्रेयो यद्ब्रूहि मे प्रभो ॥१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ क्रियायोगो वियो
गश्चाप्युभौ मोक्षस्य साधने ॥ तयोर्मध्ये क्रियायोगस्त्यागात्तस्य विशिष्यते ॥२॥ दुःखसुखे हि द्वेष्टि यो न कांक्षति किंचन ॥ मुच्यते
बंधनात्सद्यो नित्यं संन्यासवान्सुखं ॥३॥ वदंति भिन्नफलको कर्मणस्त्यागसंग्रहौ ॥ न ज्ञानिनस्त्वेकं सम्यग्जीतं विचक्षणाः ॥४॥
यदेव प्राप्यते त्यागात्तदेव प्राप्यते ध्रुवं ॥ संग्रहं कर्मणो योगं यो विंदति स विंदति ॥५॥ केवलं कर्मणां न्यासः संन्यासं न विदुर्बुधाः ॥ सं
कुर्वन्निष्कामकर्मयोगी ब्रह्मैव जायते ॥६॥ निर्मलो यतचित्तात्मा जितात्मा यो महासुरः ॥ आत्मानं सर्वभूतस्थं पश्यन्कुर्वन्न लिप्य
ते ॥७॥ तत्त्ववित्तो गयुक्तात्मा करोमीति न मन्यते ॥ एकादशानींद्रियाणि कुर्वंति कर्म संश्रयात् ॥८॥ तत्सर्वं परमे ब्रह्मण्यर्पितकर्म
कोऽपि पुः ॥ न लिप्यते पुण्यपापैर्भक्तिर्भुक्त्यर्पयन् पार्थनः ॥१०॥ कायिकं वाचिकं योगी रूपेंद्रियं मानसं तथा ॥ ब्रह्मकार्यं कर्म कुर्वंति यो
गमाश्रित्य शुद्धये ॥११॥ योगहीनो नरः कर्मफले हाय कर्मसु लग्नः ॥ बध्यते कर्मबीजैः संततं दुःखसंप्रभुते ॥१२॥ मनसा सर्वक
र्माणि त्यक्त्वा योगी सुखं वसेत् ॥ न कुर्वन्न कारयन्नापि नंदस्वात्मेषु पत्तने ॥१३॥ न क्रिया न च कर्तृत्वं कस्यापि ते सृज्यते मया ॥ न क्रिया
बीजसंपर्कः शांतम् प्रकाशते ह्यतं ॥१४॥ कस्यापि पुण्यपापानि न स्वीकरोमि विभुर्नृप ॥ ज्ञानमज्ञानविमुह्यंते मोहेनावृतबुद्धयः ॥१५॥
विवेकेनात्मनो ज्ञानं येषां नाशितपाप्मना ॥ तेषां विकासमायाति ज्ञानमादित्यवत्परं ॥१६॥ मन्निष्ठा मत्परा मय्येव यं तमाश्रितोपयि
तत्पराः ॥ अपुनर्भवपायांति ज्ञाननाशितकल्मषाः ॥१७॥ ज्ञानविज्ञानसंयुक्ते ब्राह्मणे गवि गजादिषु ॥ सर्वेक्षणा महात्मानः पंडिताः
श्वपचेषु च ॥१८॥ नरस्य स्वर्गो जितस्तेषां जीवन्मुक्ताः समेक्षणाः ॥ एते दोषवर्जितास्तस्मात्ते ब्रह्मणि स्थिताः ॥१९॥ प्रियाप्रिये प्रा
प्य हर्षद्वेषौ ये प्राप्नुवंति न ॥ असाश्रिताः असंमूढा ब्रह्मज्ञाः समबुद्धयः ॥२०॥ नरेश्वर ॥ किं सर्वं त्रिषु लोकेषु देवगंधर्वयोनि
षु ॥ नगवन्स्वपातन्मेव इ विषयाविशारद ॥२०॥ नरोत्तम ॥ आनंदप्रभृतेष्वत्र स्यासामारामो निजात्मनि ॥ अविनाश्यसुखं त

द्रियनस्तु खं विषयादिषु ॥२२॥ विषयो यानि सौख्यानि दुःखानि तानि हेतवः ॥ उत्पत्तिनाशयुक्तानि तत्रासक्तो न तत्त्ववित् ॥२३॥
कारणे सति कामस्य क्रोधस्य सहते च यः ॥ तो जेतुं यो विहाय देहं तु सुखं चिरमश्नुते ॥२३॥ अंतर्निष्ठोंऽतः प्रकाशोंऽतः सुख
रतिर्ज्ञ ईशेत ॥ असंदिग्धो ह्यश्रद्धस्सर्वभूतहितार्थकृत ॥२४॥ जेतारः षड्रिपूणां ये शमिनो दमिन स्तथा ॥ तेषां समंततो ब्रह्म
स्वात्मज्ञानां विभाति हि ॥२५॥ आसनेषु समासीनस्त्यक्त्वा विषयान्बहिः ॥ संस्तभ्य भ्रुकुटी दास्ते प्राणायामपरायणः ॥२६॥
प्राणायामं तु संरोधं प्राणापानसमुद्भवं ॥ वदंति तं त्रयं त्रिधा भूत्वा विपश्चितः ॥२७॥ प्रमाणं भेदतो विद्धि लघु मध्य
मुत्तमं ॥ द्वादशभिर्वर्णैः प्राणायामो लघुः स्मृतः ॥२८॥ चतुर्विंशत्यक्षरैस्तु योमध्यः स उदाहृतः ॥ षट्त्रिंशल्लघु
वर्णोस्तु उत्तमः सोऽभिधीयते ॥२९॥ सिंहशार्दूलकं वापि मत्तेभं मृदुतां यथा ॥ नयंति प्राणिनस्तद्वत्प्राणापानो च शुद्धये ॥३०॥
पीडयंति न मांस्ते न लोचनः संगतान्यथा ॥ दहत्येनस्तथा वायुः संस्तब्धो न च तत्तनुं ॥३१॥ यथा यथा नरः कश्चित्सोपा
नावलिमाक्रमेत्पदं ॥ तथा तथा वशीकुर्यात्प्राणापानौ हि योगवित् ॥३२॥ पूरकं कुंभकं चैव रेचकं च ततोऽभ्यसेत् ॥ अतीतानागत
ज्ञानी ततः स्याज्जगतीतले ॥३३॥ प्राणायामैर्द्वादशभिरुत्तमैर्धारणा मता ॥ योगस्तु धारणे द्वे स्याद्योगीशस्ते सदाभ्यसे
त् ॥३४॥ एवं यः कुरुते राजंस्त्रिकालज्ञः स जायते ॥ अनायासेन तस्य स्याद्वश्यं लोकत्रयं नृप ॥३५॥ ब्रह्मरूपं जगत्सर्वं पश्य
ति स्वांतरात्मनि ॥ एवं योगश्च संन्याससमानफलदायिनौ ॥३६॥ जंतूनां हितकर्ता हि कर्मणां फलदायकः ॥ प्रांसाः सामुक्तिपा
प्नोति ब्रह्मेश्वरसं विशुः ॥३७॥ ॥ॐ तत्सदिति श्री॰ गणेशगीतासूपसंवादे देहपसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ग॰२
॥४॥१७४१॥ गजानन उ॰॥ श्रौतस्मार्त्तानि कर्माणि फलं नेच्छन्समाचरेत् ॥ शस्तः स योगी राजेंद्र अनिः क्रियायोगमाश्रितात् ॥१॥
योगप्राप्ते महाराज हेतुः कर्मैव मे मतं ॥ सिद्धयोगस्य संसिद्ध्यै हेतुः शमदमौ मतौ ॥२॥ इंद्रियार्थांश्च संकल्पान्कुर्वन्स्वस्य रिपुर्भवेत् ॥

एतान्निजयेत्यः कुर्वन्सिद्धयोगी स सिध्यति ॥३॥ सुहृदि च रिपौ द्वेष्ये चोद्धतस्यैव बंधने ॥ आत्मनेवात्मनो रक्षेन्नात्माभवति त्रुश्च
न ॥४॥ मानेपमाने दुःखे च सुखे सुहृदि साधुषु ॥ मित्रेमित्रे प्युदासीने द्वेष्ये लोष्टे च कांचने ॥५॥ समो जितात्मा विज्ञानी ज्ञानी द्रि
यजयावह ॥ अभ्यसेत्सततं योगं तदायुक्ततमो हि सः ॥६॥ सम्प्रश्रयोगो व्याकुलोपाधिपुष्टितो प्यन्याचित्तकः ॥ कालेतिसीतेरुष्णे
वानि भोग्यतु समाकुले ॥७॥ साधनावति जीर्णभाः स्थानेस्वाग्नौ जनांतिके ॥ कूपकूले स्मशाने च नद्यां भित्तौ च मर्मरे ॥८॥
चैत्ये सवल्मीके देशे पिशाचादिसमाकुले ॥ नाभ्यसेद्योगविद्योगं योगध्यानपरायणः ॥९॥ स्मृतिलोपश्च मूकत्वं बाधिर्यं
मंधता ज्वरः ॥ जडता जायते सद्यो दोषाज्ञानाद्धि योगिनः ॥१०॥ एते दोषाः परित्याज्या योगाभ्यासेन रीतिना ॥ अनादरे हि
चैतेषां स्मृतिलोपादयो ध्रुवं ॥११॥ नातिभुंजतः सयोगिनाभुंजेन्नायाति निद्रितां ॥ नातिजाग्रत्सिद्धिमेति भूप योगं सदा
भ्यसेत् ॥१२॥ संयुक्तश्चेष्टस्वप्नो मिताहार विहारवान् ॥ नियम्यस्वगणं बुध्या विरमेन्नरात्मनि ध्याने ॥१३॥ ततस्ततः क्षपेद्
नेत्रयत्र यत्रानुगच्छति ॥ तालस्तंभं गं कुर्याद्वेलं चंचलमासनं ॥१४॥ एवं कुर्वन्सदा योगी परां निर्वृत्तिमिच्छति ॥ विश्वं
स्वं निजमात्मानं विश्वं चस्वात्मनीक्षते ॥१५॥ योगेन यो मामुपैति तमुपैम्यहमादरात् ॥ मोचयामि नमुंचामि तमहं मांसनस्तुजे
त् ॥१६॥ सुखेदुःखेन रहे वपुषि तो पसमस्त्वपि ॥ आत्मसाम्येन भूतानि सर्वगं मां च वेत्ति यः ॥१७॥ जीवन्मुक्तः स योगीन्द्रः
केवलं मयि संस्थितः ॥ ब्रह्मादीनां सदेवानां स बंधः स्याज्जगत्त्रये ॥१८॥ वरेण्य उ॰॥ द्विविधापि हि योगोऽयं संभाव्यत
पो मतः ॥ यतो लत्करणं दुःखं चंचलं दुर्ग्रहं विभो ॥१९॥ गणेश उ॰॥ यो निग्रहं दुर्ग्रहस्य मनसः संप्रकल्पयेत् ॥ घटीयंत्र
समादस्मान्मुक्तः संस्मृतिचक्रकात् ॥२०॥ विषये कर्कचैरेतत्संसृष्टं चक्रकं दृढं ॥ जनः छेत्तुं न शक्नोति कर्मकीलैः सु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संगं तं ॥२४॥ अनिष्टः स्वं यथैवासौ नोगादेरस्य मेव च ॥ गुरुप्रसादः सत्संगं उपायास्तज्जयो नृप ॥२५॥ अभ्यासाद्वा वशीकुर्यान्म
नो योगस्य सिद्धये ॥ वरेण्य दुर्लभो योगो विना तस्य मनोजयात् ॥२६॥ वरेण्य॰ ॥ योगभ्रष्टस्य को लोकः का गतिः किं फलं भवेत् ॥
विभो सर्वज्ञ मे छिंधि संशयं बुद्धिचक्रकृत् ॥२७॥ गणेश उ॰ ॥ दिव्यदेहधरो योगाद्भ्रष्टः स्वर्भोगमुत्तमं ॥ भुक्त्वा योगी कुले जन्म से
वेद्धि श्रीमतां कुले ॥२८॥ पुनर्योगी भवत्येष संस्कारात्पूर्वकर्मजात् ॥ नहि पुण्यकृतां कश्चिन्नरकं प्रतिपद्यते ॥२९॥ ज्ञाननिष्ठा
तपोनिष्ठात्कर्मनिष्ठान्नराधिप ॥ श्रेष्ठो योगी श्रेष्ठतमो भक्तिमान्मयि तेषु यः ॥३०॥ ॥ॐ तत्सदिति श्रीगणेशगीता॰
गजानन वरेण्य संवादे योगवृत्तिप्रशंसायोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥७२॥ गणेश उ॰ ॥ ईदृशं विद्धि मे तत्त्वं तत्तेनोक्तं यथा पुरा ॥
मसात्माप्रकृतं तत्त्वं वेत्ति मोक्षमिमं सर्वं ॥१॥ ततोऽहं मुक्तमवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ॥ अस्ति मे पंचतो नाम मुक्तेभ्यो वसा
धनं महत् ॥२॥ सेव्यामृपयप्तिः एवं तत्त्वं स्याज्ज्ञानगोचरः ॥ ततो विज्ञानसंपत्तिर्मयि ज्ञाते नवेल ॥३॥ कानं जो स्वम
हंकारः कंचित्तु खं समीरणो ॥ रवी तु योगमस्यैकादशाधा प्रकृतिर्मम ॥४॥ अन्यां मत्प्रकृतिं वत्स मुनयः संगिरंति च ॥
तपात्रिवि षषंथासंजीवसंगतयानया ॥५॥ आभ्यामुत्पाद्यते सर्वं चराचरमयं जगत् ॥ संगाद्विश्वस्य संभूतिः परित्रा
णं लयोऽप्यहं ॥६॥ तत्त्वमेतन्निबोद्धुं मे यतते कश्चिदेव हि ॥ वर्णाश्रमवतां पुंसां पुरा चीर्णेन कर्मणा ॥७॥ साक्षात्कृत्य निमायश्र
स्थितुंलनतस्तापितेषु च ॥ मत्तो न्यन्नेतरे किंचिन्मयि सर्वं च वीक्षते ॥८॥ स्थितोऽस्मि गंधरूपेण तेजोरूपेण वा विभु ॥ प्रभारूपेण
सूर्ये ज्योतिः सरूपेण वायुषु च ॥९॥ धर्तृणाविकिनो ऽवाहं धर्तृयामं लिमेव च ॥ त्रिविधेषु विकारेषु मदुत्पन्नेषु हं स्थितः ॥१०॥ न
मां विदति पापीयान्मायामोहितचेतनः ॥ त्रिविकारा मोहयति प्रकृतिर्मे जगत्त्रयं ॥११॥ यो मे तत्त्वं विजानाति मोहं त्यजति सोऽखि
लं ॥ अनेके जन्मभिश्चैनं ज्ञात्वा मां मुच्यते ततः ॥१२॥ अन्ये नानाविधान्देवान्भजंते तान्व्रजंति ते ॥ यथा यथा मतिं कृत्वा भजते मां ज

नो खिलः ॥१३॥ तथा तथा स्यतं भावं करयाम्यहमेव तं ॥ अहं सर्वं विजानामि मां न कश्चिद्धि बुध्यति ॥१४॥ अव्यक्तं व्यक्ति
माप न्नं न हि दुःखमामोहिताः ॥ नाहं प्रकाशतां यामि पापानां मलतेजसां ॥१५॥ यः स्मरन्मां त्यजति प्राणमंते मां श्रद्धयान्वितः ॥
स याति तनेराध्यतिं सो प्रेघनम भक्तजः ॥१६॥ यं यं देवं स्मरन्भक्त्या त्यजति स्वं कलेवरं ॥ तत्तत्सालोक्यमायाति तत्तद्भक्त्या न
रोत्तम ॥१७॥ तत्र भुक्त्वाऽऽहमिश्रीभूय स्वर्ग्यान्नेकभयवान् ॥ सर्वेषामप्यहं गम्यः श्रोतसामर्णवो यथा ॥१८॥ ब्रह्मविष्णुशिवेंद्रा
द्याल्लोकान्प्राप्य पुनः पतेन्नरः ॥ यो मामुपैति संदिग्धः पतनं तस्य न क्वचित् ॥१९॥ अनन्यशरणो यो मां भक्त्या भजति भू
मिप ॥ योगक्षेमं चतस्याहं सर्वदा प्रतिपादये ॥२०॥ द्विविधा गतिरुद्दिष्टा शुक्लाकृष्णा नृणां नृप ॥ एकया परमं ब्रह्म सपरया
यातिसंसृतिं ॥२१॥ ॥ॐ तत्सदिति श्री॰ बुद्धियोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ ॥१४२॥ वरेण्य उ॰ ॥ का शुक्लाऽऽगति
रुद्दिष्टा का च कृष्णा गजानन ॥ किं ब्रह्म संसृतिः का पि वेत्तुमर्हसि तत्प्रभो ॥१॥ गजानन उ॰ ॥ अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः कर्माहिम
पनेगतिः ॥ धूमो ज्योतिस्तथा कृष्णो रात्रिश्च दक्षिणायनं ॥२॥ पुण्या तेब्रसलसंसृतियोरवासेः कारणं गतिः ॥३॥ सा च स्थापिदं सर्वं
ब्रह्मैवैतत्सुवधारय ॥४॥ संसृतिं प्राप्नुवंत्येते ये तु मार्गं न यांति मे ॥ ये मां सम्यगुपायंते परब्रह्म भवंति ते ॥५॥ ध्याना द्विरूपता
रेतंति धापं चाप्यत्तादितिः ॥ स्नानवस्त्राघलंकारसुगंधधूपदीपकैः ॥५॥ नैवेद्यैः फलतांबूलैर्दक्षिणाभिश्च योऽर्चयेत् ॥ ॥
यो कचेतसा चैवतस्यैकं पूरयाम्यहं ॥६॥ एवं प्रतिदिनं भक्त्या मद्भक्तो मां समर्चयेत् ॥ अथवा मानसीं पूजां कुर्वीतस्थिरचे
तसा ॥७॥ अथवा फलपत्राद्यैः पुष्पमूलजलादिभिः ॥ पूजयेन्मां प्रयत्नेन तत्तन्निष्फलं लभेत् ॥८॥ त्रिविधास्वपि पूजासु
यसी मानसी मता ॥ साप्युत्तमा पापतासु जानिष्पायाप्तता मम ॥९॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो यतिश्च यः ॥ एवं पूजां
प्रकुर्वाणोऽप्यन्यो वा सिद्धिमृच्छति ॥१०॥ मदन्यदेवं यो भक्त्या द्विषन्मामपि सेवते ॥ सोऽपि मामेव यजते परंत्वविधितो नृप ॥११॥
क्षरं पंचासर्गं विद्धि तदंतरक्षरं स्मृतं ॥ उभाभ्यामयदतिक्रांतं शुद्धं विद्धि सनातनं ॥१४॥ अनेकज

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०पु०
॥२०५॥

योगश्चान्यो देवतां यां चदिष्वन्यां समर्चयेत् ॥ पातिव्रत्यं सहस्रं समन्त्रिरयातुः स्वभावतः ॥१२॥ ततश्शुद्धिं विधायादौ प्राण
नो स्थापनं नतः ॥ आसनस्थ्यो तत्सो ध्यत्वितं ततो न्यासस्तु पञ्चधा ॥१३॥ स्वात्मन्यङ्गन्यासं बहिश्चाथ षडङ्गकं ॥ न्यासं च
मूलमंत्रस्य ततो ध्यात्वा जपेन्मनुं ॥१४॥ स्थिरचित्तो जपेन्मंत्रं यथागुरूपदेशतः ॥ जपं निवेद्य देवाय स्तवस्तोत्रैस्तवै
कराः ॥१५॥ एवं मां यउपासीत लभेत मोक्षमव्ययं ॥ यउपासनया हीनो धिङ्नरो व्यर्थजन्मभाक् ॥१६॥ यज्ञोऽहमोषधं मं
त्रोऽग्निराज्यं हविर्हुतं ॥ ध्यानं ध्येयं स्तुतिं स्तोत्रं नतिस्तुतिरुपासना ॥१७॥ त्रयी ज्ञेयं पवित्रं च पितामहपितामहः ॥
ओंकारः पावनः साक्षी प्रभुर्मित्रं गतिर्लयः ॥१८॥ उत्पत्तिः पोषको बीजं शरणं वास एव च ॥ असन्मृत्युः सदमृतं आत्मा
ब्रह्माहमेव च ॥१९॥ दानं होमस्तपो भक्तिर्जपः स्वाध्याय एव च ॥ यद्यत्करोति तत्सर्वं स मे मयि निवेदयेत् ॥२०॥ योषितो
दुराचाराः पापास्त्रैवर्णिकास्तथा ॥ मदाश्रया विमुच्यन्ते किं मद्भक्ता द्विजातयः ॥२१॥ न विनश्यति मद्भक्तो ज्ञात्वेमां मद्वि
भूतयः ॥ प्रभवं मे विभूतिश्च न देवा न महर्षयो विदुः ॥२२॥ नानाविभूतिभिरहं व्याप्य विश्वं व्यवस्थितः ॥ यद्यच्छ्रेष्ठतमं लो
के सा विभूतिर्निबोध मे ॥२३॥ ॥ हरिः ॐ तत्सदिति श्रीगणेशगीतासु उपासनायोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥७॥
॥१४४॥ वरेण्य उ० ॥ भगवन्नारदो मह्यं तव नानाविभूतयः ॥ उक्तवांस्ता अहं वेद न सर्वाः सोऽपि वेत्ति ताः ॥१॥ त्वमेव तत्त्व
तः सर्वा वेत्सि तां हि रदानन ॥ निजं रूपं पिता नीपे व्यापकं चारु दर्शय ॥२॥ गणेश उ० ॥ एकस्मिन्मयि पश्य त्वं विश्वमेतच्च
राचरं ॥ नानाश्चर्याणि दिव्यानि पूर्वादृष्टानि केनचित् ॥३॥ ज्ञानचक्षुरहं तेऽद्य ददामि स्वप्रभावतः ॥ त्यज चर्मचक्षुः केन पश्य
मां विभुमजमव्ययं ॥४॥ ततो राजा वरेण्यः स दिव्यचक्षुरवैक्षत ॥ ईशितुः परमं रूपं गजास्यस्य महाद्भुतं ॥५॥ असंख्य
वक्त्रं ललितं असंख्यांघ्रिकरं महत् ॥ अनुलिप्तं सुगंधेन दिव्याभरणभूषितं ॥६॥ असंख्यनयनं कोटिसूर्यरश्मिधृतायुधं ॥ ॥२०५॥
राम

तदृष्टिनिरयोगोक्तं स्तेन पृथग्विधाः ॥७॥ दृष्ट्वेश्वरं परं रूपं प्रणम्य स नृपोऽब्रवीत् ॥ वरेण्य उ० ॥ वीक्षे हं तव देहेऽस्मिन्देवा
नृषिगणान् पितॄन् ॥८॥ पातालानां समुद्राणां द्वीपानां चैव सप्तकं ॥ भूश्च तांश्च वनपर्णान्नानाथसंकुलं विभो ॥९॥ अन्तरिक्षं
स्वर्गं च मनुष्योरगराक्षसान् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेन्द्राद्यान्स्वावजेलूननेकधा ॥१०॥ अनाद्यनन्तं लोकादिमनन्तभुजशीर्षकं ॥ प्रदी
प्तानलसंकाशमप्रमेयं पुरातनं ॥११॥ किरीटकुंडलधरं दुर्निरीक्ष्यं महाप्रभं ॥ एतादृशं च वीक्षे त्वां विराजं वक्षसं विभु ॥१२॥
सुरविद्याधरैर्यक्षैः किन्नरैर्मुनिमानुषैः ॥ नृत्यद्भिरप्सरोभिश्च गन्धर्वैर्गानतत्परैः ॥१३॥ वसुरुद्रादित्यगणैः सिद्धसाध्यैर्मु
दायुतैः ॥ सेव्यमानं महाभक्त्या वीक्ष्यमाणं सुविस्मितं ॥१४॥ नेतारं पक्षरं वेदं धर्मगोप्तारमीश्वरं ॥ पाताकाशदिवाः स्वमहिम्ना
व्याप्याखिलांघ्रितान्ग्वे ॥१५॥ भीता लोकास्तथा चाहमेवं त्वां वीक्ष्य रूपिणं ॥ नानादंष्ट्राकरालं च नानाविद्याविशारदं ॥१६॥ प्रल
यानलदीप्तास्यं जटिलं च नभःस्पृशं ॥ दृष्ट्वा गणेश ते रूपं महद्भीतोऽद्य वा भृशं ॥१७॥ देवा मनुष्या नागाद्याः खिलास्तु दरैन्ताय ॥
नानायोनिभुजश्चाहं त्वय्येव प्रविशन्ति च ॥१८॥ अब्धेरुद्भवमाना स्यु यथा जीमूतबिन्दवः ॥ त्वपि प्रोम्निय मश्चवैनेऽर्तोवरुणो
मरुत् ॥१९॥ गुह्यकाः राक्षसाः स्थेयाः सोमः सूर्योऽखिलं जगत् ॥ न बिभीयां यतः स्वामिन्प्रसादं कुरु मे गुणात् ॥२०॥ दर्शयस्व निजं रूपं
सौम्यं पसर्वमीक्षितं ॥ कोवेत्तीशास्ति भूपः क्रियमाणा निजेच्छया ॥२१॥ अनुग्रहान्मया हृष्टे मेश्वरं रूपमीदृशं ॥ ज्ञानचक्षुर्यतो
दत्तं प्रेम्णेन स्याममम ॥२२॥ गणेश उ० ॥ नेदं रूपं महाबाहो मम पश्यन्ति योगिनः ॥ सनकाद्या नारदाद्याः पश्यन्ति मदनुग्रहात् ॥२३॥ चतु
र्वेदार्थतत्त्वज्ञाः शास्त्रविशारदाः ॥ यज्ञदानतपोनिष्ठा न मे रूपं विदन्ति ते ॥२४॥ शक्योऽहं वीक्षितुं ज्ञातुं प्रवेष्टुं भक्तिभावतः ॥
त्यज भीतिं च मोहं च पश्य मां सौम्यरूपिणं ॥२५॥ मद्भक्तो मत्परः सर्वसंगहीनोऽपदर्थकृत् ॥ निर्वैरः सर्वभूतेषु स मामेति नीति
भूभुज ॥२६॥ ॥ ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीता० विश्वरूपदर्शनं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥८॥ ॥१७०॥ वरेण्य उ० ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनन्यभावस्त्वां सम्यङ् मूर्तिं मम उपासते ॥ योऽक्षरं परमव्यक्तं तयोः कः श्रेष्ठतोऽधिकः ॥१॥ अखिलं सर्ववित्साक्षी भवभावन ईश्वर ॥
अतस्त्वां परिपृच्छामि वद मे रूपया प्रभो ॥२॥ गणेश उवाच ॥ यो मां मूर्तिधरं भक्त्या मद्भक्तः परिसेवते ॥ स मे मान्योऽनन्यभक्तिर्नियुज्य हृ-
दयं मयि ॥३॥ स्वगणं स्ववशं कृत्वा खिलं भूतहितार्थिकः ॥ अव्ययं सत्यमव्यक्तं सर्वगं कूटगं स्थिरं ॥४॥ सोऽपि मामेत्यनिर्देश्यमव्य-
क्तं पर्युपासते ॥ संसारसागरादस्मादुद्धरामि तमप्यहं ॥५॥ अव्यक्तोपासनादुःखमधिकं तेन लभ्यते ॥ यत्तु स्थोपासनोऽसाध्य
तदेवाव्यक्तभक्तितः ॥६॥ भक्तिश्चैवादरश्चात्र कारणं परमं मतं ॥ सर्वेषां विदुषां श्रेष्ठ अभक्तिं द्रोहिभक्तिमान् ॥७॥ श्रेऽभ-
क्त्या विहीनो यः पुंसः यां गतो निषीयते ॥ यां गतो हि भजन्मन्त्रा प्रासणेऽप्यधिको मम ॥८॥ अकामाः सकामाश्च पूजयन्त्यादि-
भक्तितः ॥ भक्त्यैव मामनुप्राप्ता नारदाद्याश्च सत्पथः ॥९॥ अतो भक्त्या मयि मनो विधेहि बुद्धिमेव च ॥ भक्त्या यजस्व मां राजंस्ततो
मामेवाप्स्यसि ॥१०॥ असमर्थोऽर्पितुं स्वान्तं एवं मयि नराधिप ॥ अभ्यासेन च योगेन ततः प्राप्तुं यतस्व मां ॥११॥ तत्रापि त्वमशक्त-
श्चेत्कुरु कर्म मदर्पणं ॥ ममानुग्रहलब्धैवं परां निर्वृतिमेष्यसि ॥१२॥ अथैतदप्यनुष्ठातुं न शक्तोऽसि तदा कुरु ॥ प्रयत्नतः
फलत्यागं निषिद्धानां हि कर्मणां ॥१३॥ श्रेयसी बुद्धिरावृत्तेस्ततो ध्यानं परं तथा ॥ ततो विषयपरित्यागस्ततः शान्तिर्गरीयसी ॥१४॥
निरहं ममता बुद्धिर्द्वेषकरुणोपमः ॥ [illegible] सुखदुःखे समप्रियः ॥१५॥ यस्मान्न पुनर्भयं याति जनस्तस्मा-
न्न यस्त्वयं उद्वेगभीःक्रोधमुद्भिः सहतो यः समप्रियः ॥१६॥ रिपौ मित्रे यः गहीयां मपमाने समः ॥ यो नी निश्च-
धीः [illegible] संगः स च मे प्रियः ॥१७॥ [illegible] यत्र देशं पदालतं ॥ सर्वं [illegible] सदा ॥१८॥
अनिकेतो [illegible] ॥ [illegible] भवेत् ॥१९॥ वरेण्य उवाच ॥ क्षेत्रं [illegible]
[illegible] ज्ञानं गजानन ॥ एतन्मे [illegible] करुणांबुधे ॥२०॥ गणेश उवाच ॥ पंचभूतानि तन्मात्राः पंचकर्मेंद्रि-

यं अहंकारो मनो बुद्धिः पंच ज्ञानेंद्रियाणि च ॥२१॥
पाणिच्छाद्वेषौ [illegible] सुखं दुःखं [illegible] ॥२२॥ [illegible] सहितं [illegible] ॥ तत्तु [illegible] सर्वतिर्य-
[illegible] ॥२३॥ अर्थं [illegible] ज्ञाने विषयो [illegible] आर्जवं गुरुशुश्रूषा विरक्तिश्चेन्द्रियार्थतः ॥२३॥ शौचं क्षान्तिरदंभश्च
जन्मादिदोषवीक्षणं ॥ समत्वं [illegible] ॥२४॥ [illegible] ज्ञानं [illegible] ॥ तत्तु ज्ञानं वि-
षयं राजन्प्रवीमितं शृणु [illegible] ॥२५॥ [illegible] निर्वाणं [illegible] ॥ [illegible] निर्गुणं गुणवर्जितं ॥२६॥
असत्सदसत्परं [illegible] इन्द्रियार्थविभासकं ॥ विश्वभृत्तारवितं व्यापी एकं नानात्वमासते ॥२७॥ [illegible] पूर्णमसंगत
[illegible] ॥२८॥ [illegible] ज्ञानगम्यं [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥२९॥ गुणान्प्रकृतिजाञ्जानीहि [illegible] ॥ [illegible] देहेषु भातिरूपं [illegible] ॥३०॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥३१॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥३२॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥३३॥ [illegible] ॥ [illegible] सर्वभावेन [illegible] ॥३४॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] संस्थितं ॥३५॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥३६॥ औषधीस्तेजसा सर्वा विश्वं चाप्यायया ह्यहं ॥ सर्वेन्द्रियाण्यधिष्ठाय [illegible]
यं ॥३७॥ भुनक्ति चाखिलान्भोगान्पुण्यपापविवर्जितान् ॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च ब्रह्मा गौरी गणेश्वरः ॥३८॥ इन्द्राद्या लोकपालाश्च
[illegible] ॥ येन येन हि रूपेण जनो मां पर्युपासते ॥३९॥ तथा तथा दर्शयामि तस्मै रूपं [illegible] ॥ इति ज्ञानं त-
[illegible] क्षेत्रं तेऽयं मयेरितं ॥४०॥ अखिलं नृपते सम्यक् [illegible] ॥ [illegible] ॥४१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग०गु० ॥२०७॥

चिह्ना नि ५

॥ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासु क्षेत्रज्ञातृज्ञेयविवेकयोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ १९८ ॥ गजानन उ० ॥
दैव्यासुरी राक्षसी च प्रकृतिस्त्रिविधा नृणां ॥ तासां फलानि चिह्नानि संक्षेपाच्छृणु भूधव ॥१॥ आद्या संसाधयेन्मुक्तिं द्वे प
रे बंधनं नृप ॥ चिह्नं दैव्याः प्रकृतेर्यास्तन्निगदतः शृणु ॥२॥ अपैशुन्यं दयाक्रोधः पश्चात्तापो धृतिरार्जवं ॥ तेजोऽभयमहिंसा
च क्षमा शौचममानिता ॥३॥ इत्यादिचिह्नमाद्यायाः आसुर्याः शृणु सांप्रतं ॥ अतिवादोऽभिमानश्च दर्पोऽज्ञानं सकोपता ॥४॥ आ
सुर्या एवमाद्यानि चिह्नान्येतानि भूप ॥ निष्ठुरत्वं मदो मोहोऽहंकारो गर्वतृष्णे च ॥५॥ द्वेषो हिंसा दयाक्रोध औद्धत्यं दुर्विनीतता ॥ अभिचा
रिकक्रूरकर्मरतिस्तथा ॥६॥ अविश्वासः सतां वाक्ये शुचित्वपरिहीनता ॥ निंदकत्वं च वेदानां देवानां चासुरप्रि
यां ॥७॥ श्रुतिश्रोत्रियविप्राणां तथा स्मृतिपुराणयोः ॥ पाखंडवाक्ये विश्वासः संगतिर्मलिनात्मनां ॥८॥ सदंभकर्मकर्तृत्वे
स्पृहा च परवस्तुषु ॥ अनेककामनाश्चैव सर्वदानृतभाषणं ॥९॥ परोत्कर्षासहिष्णुत्वं परकृत्यपराहतिः ॥ इत्याद्या बहव
श्चान्ये राक्षस्याः प्रकृतेर्गुणाः ॥१०॥ पर्यायात्स्वर्गलोके च पतंति भवसंततौ ॥ प्रकृतिस्त्रिहिताद्या च राक्षसीमासुरीं श्रिताः ॥११॥
तापसी त्यास्त्रिता राजन्यांति ते रौरवं ध्रुवं ॥ अनिर्वाच्यं च तद्दुःखं भुंजते तत्र संस्थिताः ॥१२॥ देवादिसृज्यन्नरकाज्जाय
ते भुवि कुत्सिताः ॥ जात्यंधाः पंगवो दीना हीनजातिषु ते नृप ॥१३॥ पुनः पापसमाचाराः पापं कृत्वा पतंति ते ॥ उद्ध
रंति हि मद्भक्ता या कांचिद्योनिमाश्रिताः ॥१४॥ लभंते सद्गतिं पश्चैरन्ते नैःश्रेयसं प्रिय ॥ सुखभाक्ता सकामानां प
यि भक्तिः सुदुर्लभा ॥१५॥ विमूढो मोहजालेन बद्धः स्वेन च कर्मणा ॥ अहं हंता अहं कर्ता अहं भोक्तेति वादिनः ॥१६॥
अहमेवेश्वरः शास्ता अहं वै ना अहं सुखी ॥ एतादृशी मोहजाले बद्धाः स्वेन च कर्मणा ॥१७॥ एतादृशी प्रकृतिर्न्नी
णामधः पातयतीति तान् ॥ तस्मादेतत्समुत्सृज्य दैवीं प्रकृतिमाश्रय ॥१८॥ जितं कुरु मदीयां त्वं योनिं घोरं च चेतसा ॥ ॥२०७॥

राम

सा विप्र भक्तिस्त्रिविधा राजन्सात्त्विकी राजसीतरा ॥१९॥ यद्देवान्भजते भक्त्या सा सात्त्विकी सा मता शुभा ॥ राजसी सा तु विज्ञेया भक्तिर्जन्मप्र
तिप्रदा ॥२०॥ यक्षरक्षांसि ये रक्षांसि यजते सर्वभावतः ॥ न वेदेनाहितं क्रूरं साहंकारं सदंभकं ॥२१॥ तदंते तत भूतादि कर्म कुर्व
ति कामिकं ॥ शोषयंति निजं देहं मं तस्थं मां हठान्मते ॥२२॥ तापस्येतां च तीव्रभक्तिरुत्तमां सा निरयप्रदा ॥ काम्यो लोभस्तथा क्रोधो
दंभश्चत्वार इत्यपि ॥२३॥ महाद्वाराणि निरयाणां तस्मादेतानि वर्जयेत् ॥ इत्यध्यायकथितं प्रकाद्रात्ततः परं ॥२४॥ ॥
ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासु नानोपदेशयोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥ १९७ ॥ गजानन उ० ॥ तपो हि त्रिविधं राजन्कायिका
दिभेदतः ॥ ऋजुतार्जवशौचं च ब्रह्मचर्यमहिंसनं ॥१॥ गुरुविप्रद्विजातीनां पूजनं चासुरद्विषां ॥ स्वधर्मपालनं नित्यं का
यिकं तप ईदृशं ॥२॥ यत्परं स्वल्पप्रियं वाक्यमनुद्वेगमहितं च ततः ॥ जपो वेदस्य शास्त्राणां वाचिकं तप ईरितं ॥३॥ अनप्रसादः शांतत्वं मौ
नमिंद्रियनिग्रहः ॥ निर्मलाशयिता नित्यं मानसं तप ईरितं ॥४॥ अफलाप्रेक्षुभिः यत्तपः सात्त्विकं च तत् ॥ तप्तं सत्कारपूजार्थं सदं
भं राजसं तपः ॥६॥ श्रद्धया दीयमानं यत्तद्दानं सात्त्विकं मतं ॥ उपकारं पुनर्वापि फलाभिप्रायतोऽपि यत् दीयते नरैः ॥७॥ क्लेशतो दीयमानं च
क्तं राजसमुच्यते ॥ अकाले चैव देशे तो पात्रेभ्यो यद्दीयते तु यत् ॥८॥ तद्दत्तं जन्मध्ये तप यच्छति संशयः ॥ परासुपीडक
मथ्यं तपस्तामसमुच्यते ॥९॥ विधिवाक्यप्रमाणार्थं ... राकाले त्य ॥ असत्कारात्कृतं यच्च यद्दानं तामसं स्मृतं ॥१०॥ ज्ञा
नं च त्रिविधं राजन्शृणुष्व स्थिरचेतसा ॥ त्रिधा कर्म च कर्तारं ब्रवीमि ते प्रसंगतः ॥१०॥ नानाविधेषु भूतेषु मामेकं वीक्ष्य
ते तु यः ॥ नाशवत्सु च नित्यं मां तज्ज्ञानं सात्त्विकं स्मृतं ॥११॥ तेषु वेत्ति पृथग्भूतं विविधं भावमाश्रितः ॥ मामव्ययं च तज्ज्ञानं राज
सं परिकीर्तितं ॥१२॥ हेतुहीनमसत्यं च देहात्मविषयं च यत् ॥ असदल्पार्थविषयं तामसं ज्ञानमुच्यते ॥१३॥ भेदतस्त्रिवि
धं कर्म विद्धि राजन्मयेरितं ॥ कामनाद्वेषदंभैर्हीनं नित्यकर्म यत् ॥१४॥ इष्टं विना फलं यच्च तत्कर्म सात्त्विकमुच्यते ॥ यत्तु बहुक्लेशतः

२०८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

७ तं श्री प्रमादसंसक्तं तेमालस्यप्र मवंचयत् ॥२४॥ सर्वदा मोहकं स्वस्य सुखं तामसमीरितं ॥७

ग॰पु॰ ॥२०९॥

कृपविलंघ्य प्रवृत्ते स्वया ॥१५॥ क्रीयमाणं स्वपिर्धिं भालं कृपरी राजसमुच्यते ॥ अनपेक्ष्य क्रीयंते यद् धर्मस्यवर्जं स्यवत् ॥१६॥ अज्ञाना
त्क्रियमाणं यत्कर्म तामसमीरितं ॥ कर्तारं त्रिविधं विद्धि कथ्यमानं यथा नृप ॥१७॥ धैर्योत्साहसमो सिद्ध्यसिद्ध्योः चाविक्रियस्तु यः ॥
अहंकारविमुक्तो यः सकर्ता सात्विको नृप ॥१८॥ कुर्वन्हर्षं च शोकं च हिंसा फलस्पृहां च यः ॥ अशुचिर्लुब्धको यश्च राजसो
सो निगद्यते ॥१९॥ प्रमादज्ञानसहितः परोपद्रवकरः शठः ॥ अशक्तः कर्मणां यस्तु कर्ता सौ तामसोप्यतः ॥२०॥ सुखं च त्रिवि
धं राजन्नुः संचक्रमतः श्रृणु ॥ सात्विकं राजसं चैव तामसं च यथोच्यते ॥२१॥ विषवत्प्रासते पूर्वं दुःखं शांतं त्वंक्रसंचयत् ॥ २२ अमा
नतधाअस्यापदं ते मृतवद्भवेत् ॥२२॥ सोप्रदात्सुखं बुद्धेः प्रसादात्स्विकं सुखमीरितं ॥ विषयाणां तु यो भोगो भासते मृतवत्पुरा ॥२३॥
हालाहलमिवांते यत्राजसं सुखमीरितं ॥ यदात्वे चानुबंधे चापि त्रिविधं ओतत्सदिति भेदतः ॥२४॥ त्रिलोके त्रिधा भूतमस्ति त्रिभू प
नरेति ॥ न तदस्ति यद्देवे पृथिव्यां स्यात्त्रिविधैर्गुणैः ॥२५॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राः स्वभावाद्भिन्नकर्मिणः ॥ तानितेषां तु कर्माणि संक्षे
पात्तेशृणु भूपते ॥२७॥ अंतर्बाह्येंद्रियाणां च दमः कायक्लेशसहिष्णुता ॥ नानाकर्मपरिस्रोच स्वाध्यायविधं तानमात्मनः ॥२८॥ वेदशास्त्रपुरा
णानां स्मृतीनां ज्ञानमेव च ॥ अनुष्ठानं तदर्थानां कर्मस्वाख्यं द्विजन्मनां ॥२९॥ दाढर्यं शौर्यं च दाक्ष्यं च युद्धे पृष्ठप्रदर्शनं ॥ अथवा
पालनं दानं धृतिस्तेजस्वभावजं ॥३०॥ प्रभुता मनसो मत्संतुष्टिः लोकपालनं ॥ मिश्रकर्मस्वभावेन क्षात्रं कर्मसमीरितं ॥३१॥
दानं द्विजानां शुश्रूषा सर्वदा शिवसेवनं ॥ एतादृशं नरव्याघ्र कर्मशूद्रपुरीरितं ॥३२॥ स्वस्वकर्मरतादेते पर्यायार्चित्र भ्राराणः ॥
पसत्सादाष्णिस्ववंससमं यांति ते परमं नृप ॥३४॥ इति निकथितो राजन्प्रसादाद्वो गडनन ॥ सांगोपांगसविस्तारो नादिसि
द्धो मया नृप ॥३५॥ पुरुषे योगमयात्मानं च ता ख्यातं कसचिन्नृप ॥ गापये तत्त्वतः सिद्धिं परां या स्यपूज्यतां ॥३६॥ व्यासउ
इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रणनाम महात्मनः ॥ गणेशस्य वरेण्यस्तु वक्तारं तपयोदितं ॥३७॥ सा कान्तस्पंकुटुंबं च कांतारं
॥२०९॥ राम
४ भानावस्तकयोगमैः कर्मणि रक्षणं गवां ॥ त्रिधा कर्मपि धिकारि वैश्यकर्मसमीरितं ॥३३॥ ४

१ इमं योग्युक्तमयो गणेशाणो विक्रयपा तुयः ॥ ४१

पयोजवात् ॥ उपदिष्टं य थायो गंपणोति श्रुद्धयान्वयः ॥३९॥ सोपि कैवल्यमाप्नोति यथायोगी तथैव सः ॥ यइदं श्रावये योगं प्रया
त्या पं सिद्धिमान्नरः ॥४०॥ सथा योगी तथा सो पि परं निर्वाणमश्नुते ॥ योगीतां सम्यगभ्यस्य हातात्याथर्गिरोमुररा ॥४१॥ एष्यो प
ओ गणेशस्य प्रसहं पठते तु यः ॥ एक कालं द्विकालं वा त्रिकालं वापि यः पठेत् ॥४३॥ ब्रह्मीभूतस्य तस्यापि दर्शनान्मुच्यते नरः ॥
नयतेनव्रतेर्दानैर्नाग्निहोत्रैर्महाधनैः ॥४५॥ न वेदैः सम्यगभ्यस्तैः सम्यक्कृतैः सहांगकैः ॥ पुराणश्रवणैर्नैव शास्त्रैः सा
धुविनिश्चितैः ॥४६॥ प्राप्यते ब्रह्म परमं मनयाप्राप्यते नरः ॥ ब्रह्महा मद्यपः स्तेयी गुरुतल्पगमोपि यः ॥४४॥ चतुर्णां यस्तु संस
र्गपिहापातकारिणां ॥ स्त्री हिंसागोवधादीनां कृता ये चैव पापिनः ॥४५॥ ते सर्वे प्रतिमुच्यंते गीतामेतां पठंति चेत् ॥ यः पठेत्प्र
यतो नित्यं स गणेशो न संशयः ॥४६॥ चतुर्थ्यां यः पठेद्भक्त्या सोपि मोक्षाय कल्पते ॥ एतन्धर्मं सप्तसागरस्नानादिं चापि गजानन
नं ॥४७॥ सप्तकृतीनां पठेद्भक्त्या ब्रह्मसायुज्याय कल्पते ॥ भाद्रे मासि सिते पक्षे चतुर्थ्यां भक्तिमान्नरः ॥४८॥ कृत्वा प्रतिमां
पार्थिवीं गणेशस्य चतुर्भुजां ॥ स वाहनां साकुधां चैव समभ्यर्च्य यथाविधि ॥४९॥ यः पठेत्सप्तस्यां तु गीतामेतां प्रयत्नतः ॥
त्रिधा पिनो भवेद्दिव्यं तु स्वायत्सुरसमानुयात् ॥५०॥ क्रमानात्तान्वेभोक्ता पीलसिंहं मते प्रयाति ते ॥ इत्यादितस्य सततं हितन्ते यौ
भोगमुत्तमं ॥५१॥ उद्योतं न्यासानं ध्यानं च पूजनं स्तोत्रादिसंपदः ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥५२॥ ॥
इति श्रीमद्गणे॰ उ॰ खं॰ गणेशसहस्त्रसंहितायां अंतः सहिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थे ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
मद्गणेशवरेण्यसंवादे त्रिविधवस्तुविवेकनिरूपणं नामैकादशोध्यायः ॥११॥ १४८ ॥ क्रीड॰ ॥ एवं प्रजा सम्यक्सैव तत्रैवन्यव
सत्तपुः ॥ भक्तानां परस्परकाप्यासदत्ते राजपवित्रे ॥१॥ मुनिरु॰ ॥ विनायकस्य महात्म्यकथाभिर्नाविरूपिता ॥ अवतारैश्च वि
न्यस्यगृहे विघ्नासुरो हतः ॥२॥ गजासुरस्यप्राविर्विर्निनायवरानन ॥ अत्रेच पार्वती गर्भाद्विभूतो निरूपितः ॥३॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥२०७॥

गजाननस्तया देव संशयो नो ममाभवत् ॥ यदन्यः संशयच्छेत्ता नास्त्येव भुवनत्रये ॥४॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदा पर्य संशयं व्यासस्य
नाशयिष्ये तु विभो ॥ निजेच्छावशतोनेकरूपकः कल्पसे हन ॥५॥ शंभुब्रह्माच्युताश्चैव ध्यायंति यं गजाननं ॥ गोपी
श्वेतजसोपाति दुष्टाश्च कृपिसुने ॥६॥ कश्चिद्धो दीपगोध्यापि विष्णुश्चोद्भिदः क्वचित् ॥ कश्चिद्दंसनदंस्वं शापिषण्मुखो
दशबाहुकः ॥७॥ कश्चिद्द्वादशहस्तश्च सहस्रभुजमंडितः ॥ आगमेषु समस्तेषु नानाध्यानानि संति हि ॥८॥ अत्रैवो संशयः
कार्यो विस्मयो वा मुनेपि मो ॥ शिवो ब्रह्मा च विष्णुश्च लिंग जातो निरूपितः ॥९॥ स्कंदे विधातुर्नेत्राग्र्यशिवो सारितो निरूपितः ॥
विष्णुः शिवं ध्यायति च शिवोपि विष्णुदैवतं ॥ पंचाक्षरं समंत्रं च तारकं च दतिप्रभुः ॥ शतकोटिमितं रामचरितं च विधात्तदं ॥१०॥
पर्वलोके तारकं संसक्ता पयानां सर्वशंकरः ॥ कश्चित्तिविनायकस्य ... कश्चित्प्रासीद्गुविद्रुः ॥११॥ भगवन्या कचित्तो मया कश्चित्संसारि
ज्ञानेनाद ॥ कश्चिच्छ्रवणमात्रात्सर्वं तच्छास्त्रसंमतं ॥१२॥ संशयं कुरुते योत्र स यांति नरकं ध्रुवं ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं ते मनुस्कंद
पापीत्तास्वविनितव ॥१४॥ इत्थं नीपांतिधास्पा ... कलियुगाश्रयां ॥ कलिप्रांते पुनर्लोका भ्रष्टाचारास्तथान्यथा ॥१५॥
ब्राह्मणा वेदरहिताः संध्यास्नानविवर्जिताः ॥ यजनं याजनं दानं न करिष्यंति कर्हिचित् ॥१६॥ प्रतिग्रहं विद्दुशानां करिष्यंति विसूद्रं मलं ॥
परापवादं लंपिंदा परस्त्रीधर्षणं तथा ॥१७॥ करिष्यंति जनाः सर्वे विलोपं चैव सर्वशः ॥ विश्वासघातं सर्वत्र करिष्यंति जना ध्रुवं ॥१८॥
विधिलोपं च शापथं करिष्यंति धरातले ॥ न करिष्यंति ते मेधा ... हिः धापितुनिश्वरः ॥१९॥ महानदीतीरदेशे करिष्यंति निष्फलं
जनाः ॥ योषिद्दीवोपवा ...होह रिष्यति धनं बलात् ॥२०॥ हरिष्यंति स्वलतो दोष्यच स्वयस्तापील नाडन ॥ भर्द्धावेद पठिष्यंति ब्रा
ह्मणाः मद्यकर्मिणः ॥२१॥ क्षत्रियाश्च वैश्यकर्मिणो वैश्याश्च शूद्रकर्मिणः ॥ प्रतिग्रहं करिष्यंति चांडालस्पादिजातयः ॥२२॥ दरिद्रा
श्च भविष्यंति हाहाभूता विचेतसः ॥ वदिष्यंति च न मया गृहीतं धनमण्वपि ॥२३॥ गृहीत्वापि चयाचयाप्यन्नितायधनं न सराः ॥

॥२०७॥
राम

उत्तवंतो गृहीत्वैव व्यथा साक्षं वुवंति च ॥२४॥ सतां निंदां करिष्यंति मैत्रीयास ... श्रुत्यस्य ॥ वृथापापां सतः स्पर्शं च करिष्यंति द्विजा
लयः ॥२५॥ उद्धेदः सज्जनानां स्यात्सतिरेषां च्यवे भवः ॥ हिंसादेवान्मजिष्यंति जनाः सर्वे तथैव कान् ॥२६॥ भक्तप्रेतपिशाचानां
भजने सक्तमानसाः ॥ वेषा नानाविधा स्त्रयो लिसत्पिष्यंति ताडवाः ॥२७॥ कश्चिश्व क्षत्रियाविसांद्रे रिष्यं स्वकुलोचितं ॥
श्रेतानि नियमांश्चापि नाचरिष्यंति कर्हिचित् ॥२८॥ वर्णसंकरकारिणी कर्मिमणि भोजने ॥ पतिव्रताप्रस्त्रतां भविष्यंति कलौ
युगे ॥२९॥ लिंगप्रायाः सर्वलोकाः परद्रव्यापहारिणः ॥ निर्दयाः कृपयासक्ताः सर्वशास्त्रविवर्जिताः ॥३०॥ धरित्री सस्परहीना च फल
हीना महीरुहाः ॥ अन्यतेवाशषष्ठेवा वर्षे कन्या प्रसूयते ॥ षोडशाब्दपरं चायुर्भविष्यति तदा युगे ॥ तीर्थानि गुप्तरूपाणि देवतायतनानि
च ॥३२॥ एवं पापप्रवृत्ते तु धर्मानिस्पार्थपात्र ... न भविष्यंति तदा देशा उपवासपरायणाः ॥३३॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारैर्वर्जिता भयवि
कृलाः ॥ यास्यंति शरणं देवाः सर्वे विश्वविनाशनं ॥३४॥ स्तुति नमिा विधास्यंति ... करिष्यंति निर्विन्नं ॥ प्रार्थयिष्यंति देवेंद्रास्सर्वे विघ्नवि
नाशनं ॥३५॥ एवं सर्वं विचार्यासौ आविर्भावं करिष्यति ॥ गजाननो धूम्रवर्णो धूम्रवर्णोपि नामतः ॥३६॥ नीलमश्वं समारुह्य खड्ग
हस्तो रुषाज्वलन् ॥ कल्पयिष्यति लेनापनानाकृ ... यथा ॥३७॥ शस्त्राणि च महास्त्राणि त्यक्ष्यति ... ॥ वधिष्यति मला
... नेन याति तेजसा ॥३८॥ ... विलयं दास्यति ... ॥ हीनार्कं दरदेशे ब्राह्मणान्योन्यभक्षिणः ॥३९॥
सम्मानाय प्रयत्नेन ... ॥ सत्कर्मकारिणः सर्वान्विधास्यति हि सज्जनान् ॥४०॥ तदा धर्ममयं विश्वं भविष्य
ति कृतं युगं ॥ एवं स्वायाद मवर्णस्तु तेन धनिमेष्यति ॥४१॥ एवं चतुर्युगं व्यास विघ्नेशस्य महात्मनः ॥ कथितानि च निसानि रूपाणि च
तवानघ ॥४२॥ करिष्यत्कृतरूपाणि तस्याचोनानि सर्वशः ॥ येषां श्रवणमात्रेण मुच्यंते सर्वजंतवः ॥४३॥ अन्यान्यपि च रूपाणि न
वक्तुं शक्नोमि ... ॥ यत्रैवैह्युच्यसरो विकुंठस्तत्र का कथा ॥४४॥ ममवापद्धिय ... स्तस्यवर्णनि ॥ अनुष्ठानाय गच्छस्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
।२९०।

व सायं च रोम्यहं ॥४५॥ भृगुरुवाच ॥ एवं श्रुत्वा सोमकांत व्यासो ब्रह्मसुखात्मकं ॥ अतिप्रीतिमना प्राह सर्वपापप्रणाशनं ॥४६॥ मुनिरुवाच ॥
नत्वासि मधिगच्छ मिश्र्च्याख्यानं महदद्भुतं ॥ धन्योस्यनुगृहीतोसि यत्ते पापसंक्षयः ॥४७॥ दूरीकृत्वा सांसारं रोगें सुखितात्मत
या ॥ अभक्तस्यैवमेतस्मिन्श्रुत्याख्यानं जायते ॥४८॥ अस्य श्रवणमात्रेण जन्मजन्मांतरार्जितं ॥ व्रजिनं नाशमायाति सर्वकामास्य च
सिध्यं ॥४९॥ परम्पुण्यवत्पुरुषस्य श्रवणं जायते सतां ॥ तस्मात्वं शृणु तेनेदं पुराणं सर्वसिद्धिदं ॥५०॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य प्रत्यग्म
पंकजासनं ॥ भूत्वाहीसा सांध्यप्यो व्यासस्तपसे वनमुत्तमं ॥५१॥ यत्रैकं दृष्ट्वा व्यासमद्भुतमानिवतानिच ॥ नगेषु प्रवरो यत्र ना
तपोनाग्निरेव च ॥५२॥ उपविश्यैकचित्तो जपन्नेकाक्षरं परं ॥ भक्तीपुर्ध्यस्ताब्दान्निमुनेस्तस्य तपस्यतः ॥५३॥ ततः प्रादुरभू
त्तस्य पुरतस्तु गजाननः ॥ व्यासेन दृष्टातं देवं हर्षपुलकांचितवपु ॥५४॥ ॥ इति श्रीगणेशपु॰ उ॰ खं॰ मुनिविसर्जनं नाम षष्ठ
सप्तोध्यायः ॥१२॥१४७॥ सोमकांत उवाच ॥ कथं प्रादुरभूद्देवो पुरस्तस्य महात्मनः ॥ भृगो नत्वसर्नमाख्याहि श्रुत्वा पापक्षयो
यतः ॥१॥ भृगुरुवाच ॥ यथा तत्पुरतः प्रादुरासीद्देवो गजाननः ॥ तत्सर्वं कथयिष्येहं सावधानमनाः शृणु ॥२॥ रक्तमाल्यांबरधरो
रक्तगंधानुलेपनः ॥ गजाननो लसन्नयनः सिंदूरारुणमस्तकः ॥३॥ अनेकसूर्यसंकाशो दिव्यकुंडलमंडितः ॥ अंगदैर्मुकुटैर्भू
षितः [illegible] कंकणेषु च ॥४॥ मुनिरिष्टोंनिसिध्ये न निपीत्वा नयनेष्टुनः ॥ एकं पेयत्रसंत्रस्तो स्वस्थामनं पुनर्हर्षितः ॥५॥ ततो
अवीनाग मुखोमातैस्तं मुनिसत्तम ॥ यथ्याय सिद्धिनाशाश्रीसोहं शरणागतः ॥६॥ अनाद्यनाद्यागम्योपोपरं दातुं मुनेतव ॥
भृगुरुवाच ॥ एवं स्तुतं पशुरावाणी जहर्षितान् गजाननः ॥७॥ प्रजनित्यस्य नसादो धन्योहं पितरो नयः ॥ धन्येयं धरणी व्यक्ता
पुनः पुनः रवीव दृढ ॥८॥ यतो दृष्टः सर्वरूपी गुणातीतः [illegible] ॥ चिदानंदघनो नित्यो निर्गुणकारणकारणं ॥९॥
एवं स्तुत्वा प्रार्थये सवरदं तं गजाननं ॥ मुनिरुवाच ॥ निरस्य भ्रांतिं मे देहि भक्तिं दृढां तव ॥१०॥ अनादरावशगणानां

।।२९०
राम

यथा स्यात्करुणेश प्रभु ॥ नवा पि स्तव नेशक्तिः स्याद्यथा नगुरुर्घ्नमो ॥११॥ दृष्ट्वैव तदेवेशो प्रसन्नश्चैव गजानन ॥ गजान
नस्य याप्रार्थितं तत्सर्वं मे घ भविष्यति ॥१२॥ सर्वमान्यो व्यासनामा सर्वपावनपावनः ॥ अपरोक्षज्ञानवान्स्वं विष्णुस्व
परोक्षरु ॥१३॥ नारायणपरः ख्यातः साधुर्गुणैः कीर्त्तिश्रियापि च ॥ अष्टादशपुराणानां कर्त्ता वेदविभाविष्यसि ॥१४॥ तथैवो
पपुराणानां तानितांउनरीश्वरः ॥ यथा पूर्वं हि ब्रह्मणा प्रकृतं नंदमपजनं ॥१५॥ स्मरणं वा तनस्तोभो जातो वाण्यामहाद्भुतः ॥ धातुर्मु
खात्स्वलोकस्याम्नाहिपातेनलेप्यधं ॥१६॥ विनीतं सर्वमधुनाप्रविश्यापितवोहरं ॥ भृगुरुवाच ॥ एवमुक्त्वा प्राविशत्तत्र मुनेर्हृदयं वि
भुः ॥१७॥ प्रकाशमतुलं लेभे सूर्यकोटिसमं मुनिः ॥ दीपयामास कुंभस्ततो मूर्तिं विधाय सः ॥१८॥ गजाननस्य महती प्रासा
देस्थापयेच्च सः ॥ पूजयामास विविधै रूपचारैः पृथक्पृथक् ॥१९॥ सिद्धिक्षेत्रमिदं सर्वलोकानां पावनं हरिः ॥ अनुष्ठानस्य
तं मंत्रं नानासिद्धिप्रदं शुभं ॥२०॥ एवमुक्त्वा प्राप्य तत्स्थाप्य व्यासो नारायणस्तदा ॥ पुराणं तत् गणेशस्य ततं ब्रह्मणोमुखात् ॥२१॥
वैशंपायनाय प्रोक्तं नस्तद् विपन्नये ॥ तदेतदखिलं ते घमया पिकथितं नृप ॥२२॥ नानेनसदृशं किंचित्सावनं त्रिषुविद्यते ॥ को
केषुपरमानंददायकं नृपसत्तम ॥२३॥ सोमकांत नन्यारव्ययमिदं दुस्तरं जनेषु या ॥ विना तेषु च भक्तेषु सया ख्येयं प्रयत्नतः ॥२४॥
यानिरंतरयदिदं जप्यते स्मर्यते पि च ॥ यया द्विकरुणायोगात्मथितं यत्नेसत्तम ॥२५॥ गजाननध्यानपरो नित्यं जपस्मरावि च ॥ संतु
धनं नामत्र यो दशो ध्याय ॥२६॥ ॥ इति श्रीगणेशपु॰ उ॰ खं॰ व्यासानुग्रहसिद्धिक्षेत्रवर्णनं नाम ... सोमकांतक
थनं नाम त्रयोदशोध्यायः ॥१३॥१५०॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवं श्रुत्वा कथां नित्यं सोमकांतो मुनीश्वरः ॥ श्रुत्वा तत्र महत्तेन पुण्यं नृपक्षिप्रका
न्तोनृप ॥१॥ गते संवत्सरे पूतः पल्लवैः कुसुमैः फलैः ॥ शुशुभे तीव्र स्थिरः पुराणश्रुतिपुण्यतः ॥२॥ सोमकांतो दिव्यकां
तिस्सत्काकुरूपभवस्तु ज ॥ निःक्षतश्चाभवत्सतिगंधं सत्कांसुगंधवान् ॥३॥ निःस्वेदः सुरभीगंधाद्दशदिक्षुप्रसारिणः ॥
दिव्यदेहं सूर्यकांतिं कोटिविंदुनिभं नृपं ॥४॥ दृष्ट्वा विस्मिते लोका नादगीदश्यं तथात्मजं ॥ गणेशस्य पुराणस्य महिमादे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥१९३॥

प्रहारिणा ॥५॥ ब्रह्मोवाच ॥ शिवशिष्टेन च प्राहुः कुरु पुराणश्रवणादरतः । अजेदानीं विजेतुं स सामात्युं जनमेव च ॥६॥ विरोत्कर्ट
वर्षदिजेष्वेष्यातोहर्षमिवास्यसि ॥ सूत उवाच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पारयोर्न्यपतन्मुने ॥७॥ आनंदार्णवमग्नः स सोमकांतो वदद्
दुतं ॥ सोमकांत उवाच ॥ अस्मत्पुत्रस्य पत्नी च महिमेक्षिप्य यामुने ॥८॥ पुराणश्रवणस्यापि पिनाहं पालितोपि च ॥ मत्कृते कुष्ठी दिव्य
देहो जातो मातापितापि च ॥९॥ अस्य देहस्य निर्माता त्वमेव मुनिसत्तम ॥ नीरसश्चूर्णतत्क्षोपिकत्पुष्पफलो भवत् ॥१०॥
सर्वं मे अभवन्नाहं सांकिमेव व्रजने भविता ॥ एवं निशम्य तद्वाक्यं भृगुः पुनरथाब्रवीत् ॥११॥ भृगुरुवाच ॥ अन्यां नरीय
पुण्येन पुराणश्रवणं नव ॥ संजातं मन्मुखाद्यन्यं त्वं पुरितं येन राजन् ॥१२॥ गणेशस्य पुराणस्य महिमा केन वर्ण्यते ॥ न
पापं विस्मर राजेंद्र गच्छ स्वं नगरं निजं ॥१३॥ एवं तयोर्विवदंतोः स्वेऽभ्यागमद्भुतं महत् ॥ विमानं ददृशे भास्वत्सूर्यकोटि
निभं महत् ॥१४॥ ब्रह्मोवाच ॥ ददृशे यानमाधान विदन्त्यमहद्भुतं ॥ इदमारुह्य गच्छ त्वं गणनाथस्य सन्निधिं ॥१५॥
नप्राप्तुमेषं सर्वं नाहिमानं मम मुनीश्वरात् ॥ पुराणश्रवणाद्धर्म आज्ञया प्राप्तं गणेश्वरात् ॥१६॥ विमानं ददृशे तोरे वैभ
मंडपं गणगुणात् ॥ विनायकगणेशं तं चतुर्बाहुविराजितं ॥१७॥ मुकुटांगदहारादि भूषणैः सुपशोभितैः ॥ दिव्य
चंदनवस्त्रादि पद्मपरशुशोभितैः ॥१८॥ नसविकिन्नरकन्यापि पदं गतः पाणिभिः ॥ किन्नरैर्गायनैर्युक्तं ददृशुः स
जाब्रवीन्मुने ॥१९॥ सीता सी च पुष्पावाजिविमानानां मुनीश्वर ॥ तं ददृशे पुरतो ब्रह्मन्तपो वीर्यबलात्तव ॥२०॥ महिपाश्च
पते च गणेश्वधानमुवक्तः ॥ अनुभूतो मया सोपि पुराणश्रवणात्तव ॥२१॥ एवं ब्रुवति भूपे तु दूता उत्तीर्य यानतः ॥ प्रणि
पत्याखिलाञ्चोचुः सोमकांतं नृपं तदा ॥२२॥ परात्परेण देवेन तव पुण्यात्स्मृतिः स्तुता ॥ गजाननेन नः शुद्धा त्वत्पुराणश्रवणादि
ना ॥२३॥ वयं दूता आज्ञया स्व विमानेन समागता ॥ नेतुं त्वां पुण्यकीर्तिं च याहि लोकं पवित्रं परं ॥२४॥ तद्दर्शनाज्जन्मन्येनमुक्ता ॥१९२॥

तेन

स्त्वत्सन्निधिं गता ॥ सुखमास्तं निकृतत्र प्राप्यं ते नत्र सादरं ॥२५॥ निशम्य देवदूतवाक्यं तद्देहाती तदाभवत् ॥ येषां चान्वितसर्व
गः प्राह दूतं देवयागिराः ॥२६॥ परात्परेण देवेन यत्राचरत्ता मुने ॥ निर्गुणेन गुणक्षोभकारिणा विश्वयोगिना ॥२७॥ दीनानाथे
न भो दूताः स्यतोऽहं च पयानघाः ॥ अस्माधानविदुर्यैर्हि ध्यानाच सनकादयः ॥२८॥ अनंतगुणदर्शः सेव्यश्च परधाम्नस्तपं ॥ ना
नावतारवान्नानारूपी परममायिकः ॥२९॥ तेन मे स्मरणं कस्मात्कृतमाश्चर्यकारकं ॥ एवमुक्तानमस्कृत्य सुकृतं प्राह भूमिपः ॥३०॥
आज्ञया तेन गमिष्यामि दूतैः सह विमानगः ॥ प्रसादनेन च देवस्य न मां विस्मर्तुमर्हसि ॥३१॥ सूत उवाच ॥ निशम्य वादितं तस्य भृगुः स
भूमविह्वलः ॥ आनंदाश्रुसरोमांचकंठध्वस्यास्य पश्यतः ॥३२॥ आहाहं नृपतेविज्ञो भाग्यवान्स्म सत्कुले ॥ गणेशपुरतो भूत्वा नमा
विस्मरस्व हि चित्र ॥३३॥ एवमुक्तावहिर्यातौ धन्ये हस्तावुभावपि ॥ नमस्कृत्य विमानं तं तपोमुनिवरं च तं ॥३४॥ आरुरोह स मंत्री तोहु
तवाक्यात्त सान्वितः ॥ फाल्गुनासौ सुधर्मा चिररूप पुनिस्तुतं ॥३५॥ ततो दूताश्च वाघानां घोषैर्यामिसं दिगंतरं ॥ विमानं सौभाग्यं वीक्ष्यैव
सोपश्रौतोनेनं दह ॥३६॥ जन्मां नरीयपुण्येन प्राप्तमेतद्गमन्यत ॥ ततः स्म पश्यति भृगोर्विमानं पालमंबरे ॥३७॥ सर्वेऽपि तमपदप्राप्ति
पर्षदे हेन वीक्ष्य च ॥ विस्मयं परमं प्रापन्नाहूताः स्वयोपदं ॥३८॥ ॥इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखंडे श्रीगणेशगीतायां सोमकांतव
र्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ १५३ ॥ सूत उवाच ॥ उपरिष्टाद्दृष्ट्वाथ तपो देवपुरं निजं ॥ अहर्षगोपुरायाह्लवशोभां द्रष्टा यकांचनी ॥१॥
तनः सुपुष्पदर्शि स्मारसभोरम्यां सपीक्ष्य ह ॥ निजपुत्रं स्नेहवशी प्राह गद्गदभाषया ॥२॥ हे मत्कंठोपमस्तु तो मप्रासनत तो भवेत् ॥ पित
मांगप्रतीक्ष्यन्स्यालेसंवत्सरं स्तुता ॥३॥ स्वामिन्सर्पाल्लिये लस्यस्त्रीनं रान्तुमर्हसि ॥ स्त्रियो वाक्यं निशम्यैव वसुधाय नृपालित्सदा ॥४॥
नृप उवाच ॥ हे मत्कंठोपमस्तु ते जीवश्वासादयं लोभवेत् ॥ उक्तं मासी मयाधासो वसुसंपर्श्विनं भवेत् ॥५॥ अन्यता कुत्र गच्छेहं नोन्मासीर्ले
घाचन ॥ नतत्र गंतुमी हंतुं शक्तो हं परमं पदं ॥६॥ विरुद्धं कथमेतद्धि घटते सुरदेहजं ॥ दृष्टाहं तासांयो चो दूतमब्रुवन्स्वज सत्तमं ॥७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री.गु.
॥२९२॥

पुत्रप्रीतोऽददं भूयाद् पातः सप्तपागतां ॥ ... तारयामास दृष्ट्वा तं यादसरं ॥१०॥ जाते च वसुमाधाने संतोषो न परोऽभवत् ॥
उत्तेतत्तोरयामासतुः क्षितिहेमवस्त्रादिक ॥११॥ विमानं तत्क्षणेनास्य पुराणश्रवणागतं । नगरं प्रभया व्याप्तं वाद्यघोषैश्च नादितं ॥१२॥
सुबलो ज्ञानगम्यश्च नमस्कृत्य सन्नपंगणान् ॥ यथा तु हेमकूटं तं सर्वविद्ध्वान्तमीरितं ॥१३॥ ज्ञात्वा दृष्ट्वा सनगरं तं हेमकूटं पपश्य
तां ॥ सन्नद्धं वज्रस्तम्भैश्च पद्मिनीतं महाबलैः ॥१४॥ आकाशनगरे युक्तं पीठ्य तं च त्वपुत्रं ॥ तत्र प्रासादे ज्ञानगम्यश्च सुबलं स
पपश्यतां ॥१२॥ उत्तस्थुः सर्वे वीरश्च सा मा सोऽहं पर्कंठक ॥ आलिंगनाय ते सर्वे तिष्ठन्तो प्रसुसंभ्रमं ॥१४॥ ते यामा लिंगने
जालत तोऽन्यपसुतो ययौ ॥ हर्षेण महता युक्तः सरोमांचोऽब्रवीन्नृपः ॥१५॥ मम माता पिता मास्यो हि पुत्रो न वाक्यं चित्र ॥ सत्योऽपि
तरीया तं युवा मम कालिनोऽत्र थं ॥१६॥ एवमुक्त्वा स्वासनेनाशु पवेश्य प्रपूज्य च ॥ वस्त्रैश्च दन भूषाद्यैः कलं सर्वं चकार च ॥१७॥
तयोर्विना पप्तप्राणाः कुंत मात्रावलंबिनः ॥ अहर्निशं तयोर्ध्यानं नान्यस्य पप्तपानसे ॥१८॥ पितामपावददस्व भिकदाद्दर्शनं
नः ॥ दास्यामीति कृपां तस्त्वान्त तं वाक्यं करिष्यति ॥१९॥ तातुपत्तुः ॥ मा कुरु त्वं व्यथां चिंतां पिता स्ते कुशलं तव ॥ तयोस्तत्त्व प्रभा
वं कौशलानीयाद्वनं जपे ॥२०॥ अनुसाभवतो यज्ञ गामननगराद्यं ॥ चत्वारो विविधं स्तोभ सोऽकरो पापारिकं महत् ॥२१॥ दुर्धर्षा
वीरितोसत्वं तं रत्नश्चावपदानुजं ॥ कद्रूपपुत्रे स्त्रु सिर्न वासीत स्वभपतेः ॥२२॥ आश्चर्सेपितयात्रस्यावे वत्सं नपदं तथा ॥ प्र
पद्मिवत्तु पापश्चाद्दश्चावासरोमहत् ॥२३॥ सीतल छत्र वृक्षवल्ली भिस्तात्र पुष्पाप भृतिपः ॥ पुष्पमापादसंवादं कारय न मक्षि
तां ॥२४॥ आनीतं च दत्तं लाय्यौ पावस्तत्राय पोऽवनिः ॥ स्वयं नीऽवनिःशा हूं तौ ज गार्थे तौ दृदर्श ह ॥२५॥ तयोर्हृदि समगच्छे
वनिज माश्रम मायायौ ॥ तत्र आवांसमायातो ॥ पुष्पमहत्फलं बहु ॥२६॥ सर्वे ते दाश्रमं यातां मुनिनापूजिता भृशं ॥ आ
जिताः पुत्र संयावै विश्रांति परमांगताः ॥२७॥ ततः कथाप्रसंगेन मुनिना परेण च ॥ सर्वथा कथयत्तु मा च सौ ॥२९२॥
त पुनर्धेन दा ॥२८॥ ततोऽवनिध्यानिबलात्सर्वजन्मसमस्तं समागतो ॥ दुरितं तव पापापमग्निवीक्ष्य करुणायुतः ॥२९॥ दुरितः
राम

श्रवणे चात्मन सांचासां पापुत्र ॥ स संदृश्य मनायावत्तावद्दुहाद्विनिर्गता ॥३१॥ पक्षिणश्चेत वर्णास्तु मारस्तु प्राप क्षितं नृपं ॥ ति
पांचं तु प्रहारेण विलह छपतितो नृपः ॥३२॥ स्तनरक्षी लिकारूण्याश्रोम ॥ प्रार्थनयाऽऽह मुनिः ॥ तस्य प्रेक्षणमात्रेण पक्षिणोऽनं हि
गुः क्षणात् ॥३३॥ सत्तु हस्तयुगं बध्वा तस्थौ मुनिमुखोऽन्नृपः ॥ महत्सत्त्वोन्मे नः सत्राव यामास भक्तितः ॥३४॥ गणेशो
रुपतु यत्नं तं चर्षि पात्र प्रदपानिधि ॥ अद्वैत स्वतितारहे तनाम्नापप्रीत्यत्र ॥३५॥ तदुंगत्तुरबंघो रं निःकाश्यप तपसोबलात् ॥
व्योपकेत्यांतु लजिह्व्या कुर्व्वंस्तु धयापर्यां ॥३६॥ भक्षयंपा वेसभ्यतु सो वृत्तंतं उदाहरत् ॥ भक्षपस्यास्य पं तुं महांतं गुरु
पैवत्व ॥३७॥ तेन पत्र आश्रयत्तीपस्यसादभवत्क्षणाल ॥ न तस्तंधी वशात्प्राह भक्षय स्वेत सोऽवनिः ॥३८॥ ततो निर्दै
पंप्राह पुत्र पणं श्रुत्वं नपहत्तु ॥ ये पोनिक्षिप मासि स्वं निसंभस्वनिपृपिप ॥३९॥ पौवत्य तस्य वृत्तौ भवेद्दुन्योपथाउरां ॥
तत स्वमपिराजेंद्र द्वियदेहो भविष्यसि ॥३९॥ अपृप्सा पाउं चतुः ॥ तथैव सत्त्व पश्चके स्नातवांश्च यथाकथाबहु ॥ पक्षि पौत्र न.
वणाश्रेयोत्क्षेतस्मिन्स्तु भत्तिः ॥४०॥ संकल्प यतेत्क्षो सोऽभवत्सत्त्व पव पाउरा ॥ गणेशः स्वपुराणेन तु सपार्श्वपरूप ध्यवा
त् ॥४१॥ त्यपोपिद्दिव्यकांतिः सराशिरस्थीनि भोभवन ॥ यावत्त्वोपोमुनिस्तोति विमानं तावदागतं ॥४२॥ त्वं सगीत सपा
पुत्रं वाद्यघोषैर्निनादितं ॥ गणे शत्रु तसंयुक्तं पात्रमांतिकमाश्रितं ॥४३॥ य वभांपरस्यतो नीथ द्दशा पोसफलं बहु ॥ अति
पुण्यात्प्रापितौ तौ हि तौ द्विवाहयान्तपं ॥४४॥ पक्षिपन्यान मध्येतौ नृपे क्षणप्रणोदिताः ॥ पुष्पमाचि मुनेरालात्स्वयपाता
विमाने गा ॥४५॥ ह देवदेवरम्यातं वानसस्तिरागता ॥ अतदन्तारितं यातं उत्तरेन गरान्नृपं ॥४६॥ दृदृक्ष या पितृभ्यां ते
ध्यायतौ तां निवेदितुं ॥ तयोः शीघ्रं ददर्शनाय यावहि नो बुभुक्षिष्यति ॥४७॥ तयोर्विक्यं निशम्यैषं तहे पकं तं स्वर्गान्वितः ॥
सोमांपाश्रु सपादेभ्यो धावमानश्च ताविते ॥४८॥ ययोतदृशो नो बुक्यात्तु रक्ष्य तद्दाता ॥ विस्तीर्णभूषणगणो ना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥१९३॥

मरैः सेवकैर्वृतः ॥४९॥ गणदर्शनात्प्राप विमानगणसंकुलं ॥ जगुर्गंधर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥५०॥ इ
तिश्रीमद्गणे॰ उ॰ बा॰ हेमकंठ दर्शनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥६५१॥ सूत उ॰ ॥ तस्मात्साध्वि चत्वारो सोमकांतं पुरा यथा ॥
प्रणिपत्य स्थितस्तान्प्रोचुस्तान्गत्वा सुतीक्ष्णप ॥१॥ स वीरैर्न भिन्नहृदि हृदः सुरमणेरिव ॥ ततो हर्षनिलोदेन हृष्टवाया
नमिवते ॥२॥ एवं निवेदिते मासैः सोपि शीघ्रं समागतः ॥ आबालवनितावृद्धैः सेवकैश्च समन्वितः ॥३॥ दृष्ट्वा सौ
विमानं स्थसर्व आनंदनिर्भरः ॥ जनमध्ये सोमकांतं तेऽदृष्ट्वा निकषंति तुलौ ॥४॥ एतं दूते गणेशस्य कांतं कांतया ॥ म
विमानस्य सर्व आनंदनिर्भरः ॥ जनमध्ये सोमकांतं तेऽदृष्ट्वा निकषंति तुलौ ॥४॥ ततः दूते गणेशस्य कांतं कांतया ॥
लतः तीर्थयानानि स आशिर्विंगष्ठं तं पुरा ॥५॥ आनंदाश्रुनिरुद्धनेत्रो सरोमांचांगुभावपि ॥ विदेहो विवसं आ
लीनः किंचित्स्थितस्तत्क्षणं ॥६॥ ततस्तु चेन्नपं सर्वान्गणेशानुग्रहान्मम ॥ गणेशस्य पुराणं यच्छ्रावितं पापना
शनं ॥७॥ अभवं तेन निष्पापो दिव्यदेहो विमानगः ॥ सर्वेषां दर्शनं जातं [illegible] पुनर्याम्यामि वाहनगः ॥८॥ सपाव
नागणेशो नपानं मेप्रेषितं पुरा ॥ राज्यं च परित्यक्तं मे से च पासं पदः सुतं ॥९॥ धामयास्यामि परमं प्रासादपुरु
षतमालू ॥ एवं तेनु श्रुतुर्वीणि सोमकांतं हृपानिधिं ॥१०॥ नोक्तिरा जगतीपालर्कपं वास्यसि धामनत्तु ॥ प्राणास्तु
को वयं सर्वे यास्यामो प्यनुतेन पु ॥१२॥ हत्वा न मस्तके राजन् सर्वेषां नो भविष्यति ॥ ननः पुण्यं तथा येन हस्पामो
हिरण्येश्वरं ॥१३॥ तव प्रसादाद्देवस्य यास्यामो लोकमुत्तमं ॥ संसारे न सुखं किंचिद्दुःखं नित्यं प्राप्यते हि ॥१४॥ अ
स्माकं न भवेत्किंचित्साधनं धामसाधनं ॥ ततो प्रवीदिमकं तेजनकं वाक्यमाह नः ॥१५॥ कुर्यां त्पकर्मकं तान्पासि
प्रस्तुं जानन ॥ न पराक्रमेणमोहेतुस्तव यानवनसरं ॥१६॥ पालितं राज्यमखिलं नेष्टा दानीमपाप्य ॥ आपथस्तेयथा
स्तोमकांतं समीरितं ॥१७॥ तत्त्वदूतः सुखं सर्वे पतिता नेपिरूतं ॥ श्रेणीमुख्यास्ततः प्रोचुः ४५

॥१९३॥
राम

राजन्न तोनेतुं समाहीमि ॥१८॥ पितोवाच ॥ सर्वेषामेव संदृष्टुपिष्टा देवपरं भुजं ॥ अहं च परपराधीनः कथं कार्यमिदाज
नाः ॥१९॥ भवस्नेहेन शोचामि पुत्रस्नेहे विशेषतः ॥ अत एवोर्ध्वगं यानमुत्तार्य हि मा गता ॥ ॥ ततः श्रोचकस्तु भेजे सोम
कांतं कृपाम्बुपि ॥ सपुत्रैतमदूतानां दृष्याप्रादुरभूत्तदा ॥२०॥ ततः पुत्रः सोमकांतं सपत्नीराजनतोजनानां सूपि संदत्विनाप्राण
पयास्ये जगदीश्वरं ॥२१॥ अतः सर्वान्नहीसैव याहि त्रीघ्रं गजानन ॥ राजोवाच ॥ यदि सर्वेपि हीनास्तत्तस्मीति हि कामम ॥२२॥
भविष्यति रुनायासानान्यथानु भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा पुराणस्य गणेशस्य श्रवोत्सवं ॥२३॥ अपुरहस्तेजलेन बाष्टोराजात दाहपा
लोयह स्तेगते लोकानि पापाः पुण्यमस्तीय ॥२४॥ आबालवनितावृद्धा स्तस्तु यन्निकृतनं ॥ गणेशस्य तु यो हृताथाना स्तेषुर्ध्व
पागतः ॥२५॥ ततः केचिन्नराः पापाः पयेनापि जलं करे ॥ तेषु न गर्वं रंपाताः शरीर मुक्तोषि वं जनाः ॥२६॥ ततोऽहरिः से सर्वेषु
र्ध्वमिनगरे बहु ॥ उचुः परस्परं रोषाकृत्य लोलेन तोषितः ॥२७॥ नानात्व वसायरता बद्धहृद्यमानसा ॥ तांश्चैव मला
पनपरान्दूतांस्तु प्रहारिणः ॥२८॥ बलाद्गृहीत्वा प्राक्षिपत्यानमध्येतु [illegible] तदा ॥ नानाविधेन जल्पमर्थे तांस्तपसैव चयानि
क्षिपुः ॥२९॥ आविशाम धादेशेन राजपत्नीसुतादयः ॥ अमात्यापरितो लोकाः नागरा विविधाः सुखं ॥३०॥ मधुरेणामयन्
राजपुत्रं पितिदोषिणः ॥ वाद्यस्तु देवगांधर्व स्वरसत्सुरसंगणे ॥३१॥ प्रतिनादेन गर्जंति दिंड मानि दिशा निशि ॥ अति
वेगेन तेप्रापत गणेशस्य पदं शुभं ॥३२॥ सुखं परिपश्यंतो विस्मयेन भुवन्नति ॥ पाहिमे तत्पुराणस्य येन हि योगजाननः ॥३३॥
समीपता यथः सर्वे रामाः सार्वप्यपापच ॥ सूत उ॰ ॥ एवं वः कथितानि प्रागणेशस्य पुराणतः ॥३४॥ कथासर्वजनस्यापि
वर्णाद्द्युपनाशिनी ॥ भृगुर्ध्वंदेवदूतेभ्यो विमाने स्थितस्तावं ॥३५॥ तत्सर्वे भवतां विप्राः कथयामि कथानकं ॥ अतः परं किंपुः
च्छंथ दविप्रा महामते ॥३६॥ ॥ इति श्रीमद्गणे॰ उ॰ बा॰ श्रीमद्गणेश गीतायां सोमकांतस्य देवलोकपदप्राप्तिवर्णनं नाम षो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
॥२९४॥

ङ्शोऽध्यायः॥४६॥७५४॥ व्यास उवाच॥ क्षिप्रं संतोषकर्तारं तेन विमानवर्तिना तदा॥ नत्वैकदंतं सोऽगच्छद्दिव्यां वाणारसीं पुरीम्॥ सूत उवाच॥
गच्छता व्योममार्गेण प्रत्यक्षं दृष्टा महात्मना॥ वाराणसीस्थितानां तु गणेशानां महात्मनां॥२॥ नामानि त्रिपुरिवाराणां तानि नः कथ
तानय॥३॥ सर्वज्ञोऽसि च सूत त्वं हेतुरूपया विघ्नेशाय रिवारमान्॥४॥ गणेशानाम कीर्तिनं स्मरणात्सर्वसिद्धिदान्॥ सूत उवाच॥ कथया
मः समासेन विघ्नेशान्वरणे गतान्॥४॥ गणेशानानुत्तमानां राजन्भुक्ति सर्वभयापहान्॥ दुर्गविनायकोऽद्यो वै ... चंडीविनायकः॥५॥
देहलीगणपश्चाथ तथोद्दंडविनायकः॥ पाशपाणिः सर्वविघ्नहरणो यो विनायकः॥६॥ प्रथमावरणे सिद्धः सिद्धरूपो विनायकः॥
लंबोदरः कूटदंतः शालकंटकविनायकः॥७॥ कूष्माण्डस्तथा मुंडपश्च पंचमो मुंडसंज्ञकः॥ विकटद्विजसंज्ञस्तु राजपुत्रो विनाय
कः॥८॥ प्रणवाख्यो पापरश्च द्वितीयावरणे स्थिताः॥ वक्रतुंड एकदंतस्त्रिमुखश्च विनायकः॥९॥ पंचास्यश्चापरश्चात्र हेरं
बश्च विनायकः॥ विघ्नराजोऽपरश्चापि वरदश्च विनायकः॥१०॥ मोदकप्रियसंज्ञस्तु तृतीयावरणे स्थिताः॥ विनायको भयप्रदः
सिंहतुंडविनायकः॥११॥ कूणिताक्षश्चापरश्च क्षिप्रप्रसादसंज्ञकः॥ चिंतामणिरिति ख्यातो दंतहस्तविनायकः॥१२॥ पिचि
डिलश्चापरश्चैव उद्दंडमुंडविनायकः॥ चतुर्थावरणे ज्ञेया अष्टावेते विनायकाः॥१३॥ स्थूलदंतो द्वितीयस्तु कलिप्रियविनायकः॥
चतुर्दंतो द्वितुंडाख्यो ज्येष्ठो गजविनायकः॥१४॥ कालाख्यश्च तथा ज्ञेयो नागेशाख्यः परोऽपि च॥ पंचमावरणे ज्ञेया अष्टावेते विना
यकाः॥१५॥ मणिकर्णिविनायकश्च आशाख्योऽपि विनायकः॥ पक्षाख्यो गजकर्णाख्यो चित्रघंटविनायकः॥१६॥ सुमंगलश्च विख्या
ख्याताः षष्ठे विनायकाः॥ मोदः प्रमोदः सुमुखो दुर्मुखश्च विनायकः॥१७॥ गणपाख्यो धापरश्च ज्ञानविनायकः॥ सप्तमा
वरणे ज्ञेयास्तथा द्वारविनायकः॥१८॥ अविमुक्तेश्वरो सप्तमो सदो पविनायकः॥ अन्यो भगीरथाख्यो हि हरिश्चंद्रविनायकः॥१९॥
कपर्दश्चाति परो लेयश्च पाविंदुविनायकः॥ एतेषां स्मरणं नित्यं सर्वकामफलप्रदं॥२०॥ प्रातरुत्थाय यश्चैतान्ध्यायेच्छुद्धमानसः॥ न
तस्य विघ्नं कुर्वंति सर्वकर्मसु राक्षसाः॥२१॥ एकैकनामस्मरणं दर्शनं वापि नित्यशः॥ तिष्ठेत्सामीप्यलोकेषु जायेच्छुद्धभक्तिमान्॥२२॥

॥२९४॥
राम

असाध्यं साधयेत्कार्यं सर्वत्र विजयी भवेत्॥ आयुष्यं पुष्टिमारोग्यं प्राप्नुयाद्धनमुत्तमं॥२३॥ इदं ते कथितं सर्वं यत्पृष्टं च
त्वयानघ॥ तूष्णीं बभूव देवर्षिः श्रुत्वा स्ततो धाम निजं गुरुः॥ आत्तं दत्तं कपिलं तं विश्रा विघ्नेशावरणं मया॥ इदानीं कथयिष्यामि
॥इति श्रीग॰पु॰उ॰खं॰ श्रीमद्गणेशगीतायां पार्दूच्चारादि विनायकवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्या
पुराणस्य फलश्रुतिं॥२५॥ एकदा वैकुंठे स्वाद्यस्य च श्रवणं ... ॥१॥
यः॥४७॥७५४॥ सूत उवाच॥ जन्मप्रभृति नश्च स्यात्तत्पुराणस्य सुसंग्रबाल॥ एकदा ... ॥२॥ हेमभारसहस्राणि विप्रेभ्यो भ
क्त्याकुलोद्भवं च कुरुक्षेत्रे बहुदक्षिणे पुत्रोऽपि सन्॥ पौष्करे लिंगकुरुक्षेत्रे सोमसूर्यग्रहे नरः॥३॥ एतासां सांगजातानां सर्वेषां दक्षिणावतां॥ एकैकस्य तु यात्रा
फलं भवेत॥ न तस्य श्रवणात्पुण्यं प्राप्नुयान्मानवो भुवि॥४॥ एतेषां जपदानानां तत्र ब्राह्मणनामता॥५॥ कोटिक
सपुराणश्रवणस्य च॥६॥ पुराणश्रवणस्यास्य पुण्यं तस्माद्विशेषतः॥ एतेषां जपदानानां तत्र ... ॥७॥ गुरुणामपि वेदानां सांगानां पठनात्स
म्यक् दानानां गोदानानां सहस्रशः॥ यत्पुण्यं कोटिगुणितं श्रवणादस्य जायते॥८॥ अल्पमपि ... सांगानां पठनात्स
दानानां गोदानानां सह स्रशः॥ यत्पुण्यं कोटिगुणितं न दस्य श्रवणाद्भवेत्॥ यस्य गेहे गणेशस्य पुराणं
॥ शास्त्राणां व्याख्याते नोऽपि सिद्धात्तस्यैव नाहृपि॥१०॥ यत्पुण्यं कोटिगुणितं न दस्य श्रवणाद्भवेत्॥ यद्गृहं लि
खितं भवेत्॥१०॥ न तस्य राक्षसा भूता पिशाचा नाश्रयंति ते॥ महाबाधा महानेव पीडां कुर्वंति कर्हिचित्॥ यद्गृहं लि
णो दीनः स्तूयते सर्वतः स्वयं॥ इदं पुराणस्य श्रवेत्पुत्र अपेक्षासमाहितः॥१०॥ न स्पृशंति ततः प्रताभवंति पतितानराः॥ ब्रह्मा
नाप्नुवंति सप्ताक्षौ ... पतिमानवः॥१२॥ स ज्ञानं लेस भुवनं तु सर्वेषां पदं ददते॥ अष्टसिद्धिः समाप्नोति श्रवणाश्च सहं न
रः॥१३॥ न दारिद्र्यं समाप्नोति न संकष्टं नरः क्वचित्॥ ईप्सितं समवाप्नोति पमार्दी श्चनिधीनपि॥१४॥ कल्पद्रुमः कामधेनु
निजं चिंतामणिस्तथा॥ नश्यंति सर्वपापानि श्रोतुर्वै धीमतस्तथा॥१५॥ आरण्यपारणं तत्र ... अस्य स्म
रणमात्रेण निरस्तस्य क्षणेन ह॥१५॥ गणेशानिकटे स्थित्वा पुराणं शृणुयान्नरः॥ महापापविनिर्मुक्तः स्त्रीबाधासत्यापि च॥१६॥

ग०पु०
॥२९५॥

सान्निध्यमाप्नुयाद्देते गणेशस्य न संशयः ॥ शुद्धोपि मध्ये संस्थाप्य श्रावणं शृणुयादिदं ॥१७॥ कर्मसाफल्यमाप्नोति गणेशा-
स्य प्रसादतः ॥ भाद्रे शुक्लचतुर्थ्यां यः कृत्वा मूर्तिं महीमयीं ॥१८॥ देवदेवोत्सवे यस्य संपूज्य परमादरात् ॥ पुराणं शृणुयात्सम्यक्तस्य स-
स्य तुष्टो विनायकः ॥१९॥ ददाति वांछितान्कामानंते मोक्षं च विंदति ॥ स्तोत्राणि यानि चान्यानि संप्रत्यहं पठते नरः ॥२०॥ पठतेय-
दियोपन्यासः ससिद्धः स्यान्न संशयः ॥ असाध्यमपि यत्किंचित्ते पापान्मुक्तो भवेन्नरः ॥२१॥ अनुष्ठानविधानेन मासमात्रं जपेत्तु यः ॥
ब्राह्मणा भोजयेद्भक्त्या सोपि तन्मयतामियात् ॥२२॥ ऋषय उ० ॥ कथमस्य श्रवणात्पुण्यं केन प्राप्तं पुरानघ ॥ तन्नः शंस महामा-
गय छलात्सादरं मुने ॥२३॥ सूत उ० ॥ एवं तु मुनयः पूर्वं कश्चिन्मकोशनमुनिः ॥ ब्रह्मलोकं गतोकस्माल्लोमशोपि यदृच्छया ॥२४॥
नमस्कृत्य च लोकेशं पवित्रस्तदा तथा ॥ विजितः परया भक्त्या तो मरीचोथाब्रवीदिदं ॥२५॥ लोमश उ० ॥ व्यासाय कथितं देवगुरु-
णं पुण्यवर्द्धनं ॥ गणेशस्य महाभाग तन्मे नस्तु मिहाहि च ॥२६॥ ब्र० उ० ॥ शृणु लोमश यत्नेन सर्वपापहरं शुभं ॥ पुराणं हि गणेशस्य
कामदो मोक्षदं स्मृतं ॥२७॥ सूत उ० ॥ ततः स कथयामास जगत्यासीत्यनेन यापतः ॥ लोमशाय गणेशस्य पुराणं काममोक्षदं ॥२८॥ पुरा केन
नादत्तु ध्येन भक्तं तं भक्त्या खिलं तु तं ॥ ततः स वागीश्वरः स्वयं प्रोवाच भारती मुनिः ॥२९॥ अधीत्य प्राह तं दृष्ट्वा श्रावयामास चेतरान् ॥
शुक्राभो गान्यथाकामं पुत्रान्पौत्राननवाप्य च ॥३०॥ अंते जगाम परमं धाम गणेश्वरस्य तं ॥ पुनः एवं तु मुनयः पूर्वमिह संश्रुतं तं ॥३१॥
सोमकुलसंभवो राजासीद्धर्मिकः शुचिः ॥ पश्चात्तनप्रयोनिं संस्थाप्याध्याय परमो हि सः ॥३२॥ आख्याता सर्वधर्मिणी प्रजानां पाल-
ने रतः ॥ बहूंश्च सभागी भोगानां नाना प्रियतरोपि च ॥३३॥ विख्यातस्त्रिषु लोकेषु गोसासंवरणा विधः ॥ अनपत्यः स उपायेषु
त्रियामिः शिमाकयेन ॥३४॥ सांगं सदक्षिणाप्मनं दानैः सुविहितां ततः ॥ न च भासंततिं राजा हरिश्चाप्यथाप्नुयात् ॥३५॥ प्रजयि-
तो द्विजानंते वाच्य वं परितोष्य च ॥ वस्त्रधेनुहिरण्यादि रत्नपुत्राप्नोति ॥३६॥ ततोपि नालभेत्पुत्रं देवान्सकलस्तलमहः ॥ स
प्रायान स्व विख्यातो गणेशस्य पुराणवित् ॥३७॥ स्थापितः प्रार्थितो सराजा संवरणेन सः ॥ श्रावा पुराणं तदेकाग्रो गणेशस्याप्नु-

॥२९५॥
राम

तवत्य ॥३८॥ तं वै संपूजयामास यथावत्तं द्विजपुंगवं ॥ रत्नैर्वस्त्रैर्भूषणैश्च तथा हेमविनिर्मितैः ॥३९॥ ततस्तेन कुमारं सर्वाणे-
रातस्य भवन्तु ॥ शुश्राव स्तुत्वा प्राप गणेशं पदमुत्तमं ॥४०॥ तस्यासीत्तु गिनीं चाप्यग्निं राजर्षिः जनमेजय ॥ यथा कालाभवेसेव
रातस्य भवत्तु ॥ शुश्रावानेकस्तु स्वाप्य गणेशं पदमुत्तमं ॥४१॥ आ कार्यपरिस्तु श्रावेपुराणं तन्मुखाच्छ्रुतं ॥४२॥
श्रुत्वा तस्याथ संततिं ॥४३॥ गणेशाख्यपुराणस्य श्रवणात्तच तत्पुनः ॥ आकार्य परिस्तुश्रा पुत्रपौत्रा समपावाप्य भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् ॥४४॥ जगाम स्वां गणे-
ले शे पुत्रं महाशूर गणेशभजनेन सा ॥ पुत्रान्पौत्रा समपावाप्य भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् ॥४४॥ ते नापि दृष्टं तु पुण्यं पुराणं लो-
कास्य निज धामावसानतः ॥ सगरस्य तु पुत्राणामेकः पंगुर्भूरेखुतः ॥४५॥ संतोष्य लोमशं दृष्ट्वे स लोमेशं सपवा-
मशास्तु राय भक्त्या पादास्त्रावर्षेण विनीतेनाथ भक्तितः ॥४६॥ अ श्रादराच्च पुराणानां श्रवणे यस्य तं भवे-
पसः ॥ विजयं पुत्रिमानुध्यं प्रापाते धाम तस्य दं ॥४६॥ अ श्रादराच्च ... काकवंध्यावकुसुतानां श्रवणादस्य जा-
तु ॥ तदेकस्य पुराणस्य गणेशस्य श्रुते भवेत् ॥४७॥ काकवंध्याबहुसुता श्रवणादस्य जा-
तु ॥ तदेकस्य पुराणस्य गणेशस्य श्रुते भवेत् ॥४८॥ मर्त्ये वा गीशतांयाति संश्र-
यते ॥ श्रवणुर्भाभवेद्विप्रा दन्ताभीभवत्यपि ॥४९॥ अश्रुतीश्र-
वान्मुनिपुंगवाः ॥ सर्वत्र विजयं प्रायात्पंडितो स्य श्रवादपि ॥४९॥ अश्रुतीश्र-
वान्मुनिपुंगवाः ॥ सर्वत्र विजयं प्रायात्पंडितो स्य श्रवादपि ॥ त्रिसंध्यारहितो विप्रः संध्यासाफल्यमाप्नु-
वणादस्य संपूर्णव्रततामियात् ॥ त्रिसंध्यारहितो विप्रः संध्यासाफल्यमाप्नु-
यात् ॥५०॥ अवेदाध्ययनो विप्राः श्रवणादस्य जायते ॥ वेदाध्ययन-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ग॰पु॰
।।२९६।।

संपन्नो मान्यो पि द्विजपुंगवः ।।५१।। अष्टोत्तरस्य लभमाप्नोति येन्त्यः क्ष
त्रियलाभमपि ।। क्षत्रियो द्विजतां याति स्मरणाच्छ्रवणाद्गृह ।।५२।। कन्यालु
लभते चास्य प्येकाध्याय संश्रवात् ।। गुणवंतं कुलीनं च पतिं तं साधुमन्वि
तं ।।५३।। आत्यं धीः लभते घर्हिं पुराणस्यास्य संश्रवात् ।। सर्वतीर्थेषु यत्स्ना
यादधाघ्राना निसर्वशः ।।५४।। तत्फलं समवाप्नोति भक्त्याध्यायः श्रुणुयाद्दिदा
पंचाग्निसाधनं ग्रीष्मे हेमंते जलवाससं ।।५५।। वर्षास्वाकाशवासं यः कुरु
ते बहुवत्सरं । तत्फलं प्राप्नुयान्मर्त्यः संश्रुते ध्यायपंचके ।।५६।। अग्नि
होत्रं सहापस्तु सेवते भक्तिमान्नरः ।। तत्फलं हि पुराणस्य श्रवणोदस्य
जायते पुंरकांगुछे नयस्तिष्टेदर्षाणामयुतं द्विजः ।।६राध्यायश्रुते रस्य
।।५७।।

।।२९६।।
राम

ग॰पु॰
।।२९७।।

पुराणस्य तथा फलं ।।५९।। लभते मानवो भक्त्या निश्चितं नात्र संशयः ।। आजन्ममरणान्नित्यं भ
गुयान्मानवो श्रुवि ।।६०।। पुराणं तु गणेशस्य च श्रवणं तस्य वेतु सः ।। आजन्ममरणाघस्त्र काशीवासं
कुरोति यः ।।६१।। तत्फलं लभते मर्त्यो गणेशस्य पुराणतः ।। सहस्रं माघमासान्यः प्रयागे स्नाति मानवः ।।
।।६२।। तत्फलं लभते मर्त्यः पुराणस्यास्य संश्रवात् ।। गोपतीसंगमेन दद्यान्नं भक्त्या करोति यः ।।६३।। तत्फलं
ब्रो ष्टिकुपितं लभते चास्य संश्रवात् ।। गणेशस्य पुराणं यः श्रुणुयाद्भक्तिमान्नरः ।।६४।। नभयं तस्य भरतानुव
आश्चक्रिच्चकृतः ।। इदं वः कथितं सर्वं पुराणं हि सुविस्तरं ।।६५।। संपूर्णो महिमा वक्तुं नरा क्ष्यो वर्षकोटिभिः ।।
प्रसणाय जमुखेनापि शेषेणापि मुनीश्वरः ।।६६।। पुष्पाद्भिः परिपूज्यं यत्सर्व पापप्रणाशनं ।। सर्वकामप्रदं तुष्टि
मोक्षदं पुण्यवर्धनं ।।६८।। गणेशस्य परेशस्य नानालीलाधरस्य च ।। कतुश्रोत्रो रघहर्षक्तिमन्नत्रो नुपिष्ठय ।।६७।।
।।इति श्रीमद्गणेशपुराणे उत्तरखंडे ग्रंथश्रवणफलश्रुतिवर्णनं नाम पंचाशत्तमो ध्यायः ।।
।।६९।।७।। ।।श्रीगणेशार्पणमस्तु ।। शके १७७५ वर्षे क्रोधी नाम संवत्सरे
चपंचाधिकशतोत्तरतमो ध्यायः ।।१०।।२५५।।
दक्षिणायने वर्षा ऋतौ भाद्रपदमासे शुक्लपक्षे सप्तम्यां इंदुवासरे प्रथमप्रहरे इदं पुस्तकं कौशिकगोत्रो
त्पन्नो विष्णु खो उपस्सन बापु भटेन लिखितं ।। शुभमस्तु ।। इति गणेशपुराणोत्तराध संपूर्णं ।। श्रीगणेशार्पण
मस्तु ।। श्रीवरदमूर्तिर्जयति ।। पत्रसंख्याप्रमाण २९७ ।। ग्रंथसंख्याप्रमाण
।।१।।

२९७।।
राम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=19.07.19 13:51
,TRANSFERRED=2019/07/19 at 15:22:38
,PAGES=371
,TYPE=STD
,NAME=S0001032
,Book Name=M-1981-VINAYAK MAHATMAY GANESHPURAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
,FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
,FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF
,FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF
,FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,FILE294=00000294.TIF
,FILE295=00000295.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE296=00000296.TIF
,FILE297=00000297.TIF
,FILE298=00000298.TIF
,FILE299=00000299.TIF
,FILE300=00000300.TIF
,FILE301=00000301.TIF
,FILE302=00000302.TIF
,FILE303=00000303.TIF
,FILE304=00000304.TIF
,FILE305=00000305.TIF
,FILE306=00000306.TIF
,FILE307=00000307.TIF
,FILE308=00000308.TIF
,FILE309=00000309.TIF
,FILE310=00000310.TIF
,FILE311=00000311.TIF
,FILE312=00000312.TIF
,FILE313=00000313.TIF
,FILE314=00000314.TIF
,FILE315=00000315.TIF
,FILE316=00000316.TIF
,FILE317=00000317.TIF
,FILE318=00000318.TIF
,FILE319=00000319.TIF
,FILE320=00000320.TIF
,FILE321=00000321.TIF
,FILE322=00000322.TIF
,FILE323=00000323.TIF
,FILE324=00000324.TIF
,FILE325=00000325.TIF
,FILE326=00000326.TIF
,FILE327=00000327.TIF
,FILE328=00000328.TIF
,FILE329=00000329.TIF
,FILE330=00000330.TIF
,FILE331=00000331.TIF
,FILE332=00000332.TIF
,FILE333=00000333.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE334=00000334.TIF
,FILE335=00000335.TIF
,FILE336=00000336.TIF
,FILE337=00000337.TIF
,FILE338=00000338.TIF
,FILE339=00000339.TIF
,FILE340=00000340.TIF
,FILE341=00000341.TIF
,FILE342=00000342.TIF
,FILE343=00000343.TIF
,FILE344=00000344.TIF
,FILE345=00000345.TIF
,FILE346=00000346.TIF
,FILE347=00000347.TIF
,FILE348=00000348.TIF
,FILE349=00000349.TIF
,FILE350=00000350.TIF
,FILE351=00000351.TIF
,FILE352=00000352.TIF
,FILE353=00000353.TIF
,FILE354=00000354.TIF
,FILE355=00000355.TIF
,FILE356=00000356.TIF
,FILE357=00000357.TIF
,FILE358=00000358.TIF
,FILE359=00000359.TIF
,FILE360=00000360.TIF
,FILE361=00000361.TIF
,FILE362=00000362.TIF
,FILE363=00000363.TIF
,FILE364=00000364.TIF
,FILE365=00000365.TIF
,FILE366=00000366.TIF
,FILE367=00000367.TIF
,FILE368=00000368.TIF
,FILE369=00000369.TIF
,FILE370=00000370.TIF
,FILE371=00000371.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection